

Π Ρ Α Κ Τ Ι Κ Α
ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ
ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ

1955

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

1960

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Σελίς
Εὐεργέται	5'
Διοικητικὸν Συμβούλιον διὰ τὴν τριετίαν 1954 - 1956 . .	ζ'
Ἐπίτιμος πρόεδρος	η'
Ἐπίτιμοι ἀντιπρόεδροι	η'
Ἐπίτιμοι σύμβουλοι	η'
Ἐπίτιμοι ἑταῖροι	θ' - ι'
Ἀντεπιστέλλοντες ἑταῖροι	ια'
Τακτικοὶ ἑταῖροι	ιβ' - ιε'
Γενικὴ ἔκθεσις τοῦ Γραμματέως περὶ τῶν πεπραγμένων κατὰ τὸ ἔτος 1955	1 - 35
1. Ἀνασκαφαὶ νοτίως τῆς Ἀκροπόλεως (Πρώτη προσωρινή ἐκθεσις) ὑπὸ Ἰ. Μηλιάδη	36 - 52
2. Ἀνασκαφὴ παρὰ τὴν Ἀκαδήμειαν τοῦ Πλάτωνος ὑπὸ Φοί- βου Δ. Σταυροπούλλου	53 - 61
3. Ἀνασκαφὴ ἐν τῷ ἱερῷ τῆς Ἐλευσίνος ὑπὸ Ἰωάννου Τραυλοῦ	62 - 66
4. Ἀνασκαφὴ νεκροταφείου Ἐλευσίνος ὑπὸ Γεωργίου Ε. Μυλωνᾶ	67 - 77
5. Μυκηναῖκοι τάφοι Ἀλυκῆς Γλυφάδας ὑπὸ Ἰωάννου Πα- παδημητρίου	78 - 99
6. Ἀνασκαφὴ μυκηναϊκῶν τάφων Περατῆς ὑπὸ Σπυρίδωνος Ἰακωβίδη	100 - 108
7. Ἀνασκαφὴ ἐν Ἀραφῇνι ὑπὸ Δημητρίου Θεοχάρη	109 - 117
8. Ἔργασίαι ἐν Βραυρῶνι ὑπὸ Ἰωάννου Παπαδημητρίου . .	118 - 120
9. Ἀνασκαφαὶ ἐν Ἀρνῇ τῆς Κωπαίδος ὑπὸ Ἰωάννου Θρε- ψιάδου	121 - 124
10. Ἀνασκαφὴ ἐν Ἐρετρῇ ὑπὸ Ἰωάννας Κ. Κωνσταντίνου . .	125 - 131
11. Ἀνασκαφὴ Νέας Ἀγχιάλου ὑπὸ Γεωργίου Σωτηρίου . . .	132 - 139
12. Ἀνασκαφὴ Φαρσάλου ὑπὸ Νικολάου Μ. Βερδελῆ	140 - 146
13. Ἀνασκαφὴ Λαρίσης ὑπὸ Νικολάου Μ. Βερδελῆ	147 - 150

14. Ἀνασκαφικὴ ἔρευνα «Μακεδονικοῦ» τάφου εἰς Καρύτσαν Πιερίας ὑπὸ Χαραλάμπου Ἰ. Μακαρόνα 151 - 159
15. Ἀνασκαφαὶ καὶ ἔρευναι ἐν Ἀβδήροις ὑπὸ Δημητρίου Ἰ. Λαζαρίδου 160 - 164
16. Ἀνασκαφὴ μεγάλου μακεδονικοῦ τάφου παρὰ τὰ Λευκάδια τῆς Ναούσης ὑπὸ Φωτίου Μ. Πέτσα 165 - 168
17. Ἀνασκαφὴ ἐν Δωδώνῃ ὑπὸ Δημητρίου Εὐαγγελίδου 169 - 173
» Νομίσματα ἀνασκαφῶν Δωδώνης 1953, 1954, 1955 ὑπὸ Εἰρήνης Βαρούχα - Χριστοδουλοπούλου 174 - 180
18. Ἀνασκαφὴ ἐν Κασσώπῃ Πρεβέζης ὑπὸ Σωτηρίου Ἰ. Δάκαρη 181 - 186
19. Ἀνασκαφὴ ἐν Παλαιοπόλει τῆς Κερκύρας ὑπὸ Βασιλείου Γ. Καλλιπολίτη 187 - 192
20. Ἀνασκαφὴ τῆς βασιλικῆς τῆς «Σκουτέλας» ἐν Κορίνθῳ ὑπὸ Δημητρίου Πάλλα 193 - 200
21. Ἀνασκαφὴ Ρωμαϊκῆς ἐπαύλεως παρὰ τὴν Κόρινθον ὑπὸ Δημητρίου Πάλλα 201 - 216
22. Ἀνασκαφαὶ ἐν Μυκήναις ὑπὸ Ἰωάννου Παπαδημητρίου . . 217 - 232
23. Ἀνασκαφὴ Ναυπλίας ὑπὸ Σεραφεῖμ Ἰ. Χαριτωνίδου 233 - 235
24. Ἀνασκαφὴ παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς Ἑρμιόνης ὑπὸ Εὐσταθίου Γ. Στίκα 236 - 240
25. Ἀνασκαφαὶ κατὰ τὴν Ἀνάληψιν ὑπὸ Κωσταντίνου Ρωμαίου 241 - 242
26. Ἀνασκαφὴ εἰς Μπάμπες Μακρυσίων ὑπὸ Νικολάου Γιαλούρη 243 - 244
27. Ἀνασκαφαὶ ἐν Πύλῳ ὑπὸ Σπυρίδωνος Μαρινάτου 245 - 255
28. Ἀνασκαφὴ ἐν Μυστρᾷ ὑπὸ Νικολάου Δρανδάκη 256 - 257
29. Ἀνασκαφὴ ἐν Τήνῳ ὑπὸ Νικολάου Μ. Κοντολέοντος 258 - 263
30. Ἀνασκαφὴ Κέας ὑπὸ Φοῖβου Δ. Σταυροπούλλου 264 - 266
31. Ἀνασκαφικαὶ ἔρευναι εἰς τὴν πόλιν τῆς Ρόδου (V) ὑπὸ Ἰωάννου Δ. Κοντῆ 267 - 283
32. Ἀνασκαφὴ εἰς Μαστιχάρη τῆς Κῷ ὑπὸ Ἀναστασίου Κ. Ὁρλάνδου 284 - 288
33. Ἀνασκαφαὶ περιοχῆς Σητείας ὑπὸ Νικολάου Πλάτωνος . . . 288 - 297
34. Ἀνασκαφὴ Ὄνουθι Γουλεδιανῶν Ρεθύμνης (Περίοδος Δευτέρα) ὑπὸ Νικολάου Πλάτωνος 298 - 305
35. Ἀνασκαφαὶ ἐν Λυκάστῳ καὶ Βαθυπέτρῳ Κρήτης ὑπὸ Σπυρίδωνος Μαρινάτου 306 - 310
36. Ἀνασκαφὴ Κατσαμπᾶ Κρήτης ὑπὸ Στυλιανοῦ Ἀλεξίου . . . 311 - 320
37. Συμπληρωματικὴ ἀνασκαφὴ τῆς ἐν Πανόρμῳ Κρήτης Πα-

	λαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς ὑπὸ Κωνσταντίνου Δ. Καλοκύρη	321 - 326
38.	Ἀνασκαφὴ Χερσονήσου Κρήτης (Βασιλικὴ Α)	327 - 335
39.	Ἐξερεῦνησις τῆς βασιλικῆς τοῦ Ὀλοῦντος ὑπὸ Ἀναστασίου Κ. Ὁρλάνδου	336 - 337
40.	Ἀναστηλώσεις ἀρχαίων καὶ βυζαντινῶν μνημείων καὶ ἐργασίαι ἐν Μουσείοις ὑπὸ Ἀναστασίου Κ. Ὁρλάνδου . . .	338 - 341
41.	Συνέλευσις τῶν ἐταίρων κατὰ τὸ ἔτος 1955	342
42.	Ἐκθεσις τῆς Ἐξελεγκτικῆς Ἐπιτροπείας τοῦ ἔτους 1955 . .	343 - 347
43.	Ἀπολογισμὸς ἐσόδων καὶ ἐξόδων τῆς Ἑταιρείας τοῦ ἔτους 1955	348 - 370
44.	Κίνησις τῶν δημοσιευμάτων τῆς Ἑταιρείας κατὰ τὸ ἔτος 1955	371 - 376
45.	Βιβλιοθήκη τῆς Ἑταιρείας κατὰ τὸ ἔτος 1955	377 - 379
46.	Δημοσιεύματα τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας	380 - 386

ΕΥΕΡΓΕΤΑΙ

ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΟΘΩΝ	ΟΔΥΣΣΕΥΣ ΝΕΓΡΟΠΟΝΤΗΣ
ΤΟ ΕΘΝΙΚΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ	ΜΕΝΕΛΑΟΣ ΝΕΓΡΟΠΟΝΤΗΣ
Η ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΤΩΝ ΦΙΛΑΡΧΑΙΩΝ	HEINRICH SCHLIEMANN
Η ΕΝ ΛΟΝΔΙΝΩ, ΕΛΛ. ΚΟΙΝΟΤΗΣ	ΙΕΡΩΝΥΜΟΣ ΒΑΛΛΙΕΡΗΣ
Ο ΔΗΜΟΣ ΑΘΗΝΑΙΩΝ	ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΖΑΦΕΙΡΟΠΟΥΛΟΣ
Ο ΔΗΜΟΣ ΠΕΙΡΑΙΕΩΝ	ΧΡΗΣΤΑΚΗΣ ΖΩΓΡΑΦΟΣ
Ο ΔΗΜΟΣ ΕΡΜΟΥΠΟΛΙΤΩΝ	ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΑΧΙΛΛΟΠΟΥΛΟΣ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΙΩΝΙΔΗΣ	ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΗΦΑΙΣΤΙΔΗΣ
DUC DE LUYNES	ΦΙΛΙΠΠΟΣ ΙΩΑΝΝΟΥ
ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΜΠΕΝΑΡΔΑΚΗΣ	ΓΕΩΡΓΙΟΣ Α. ΜΑΥΡΟΚΟΡΔΑΤΟΣ
ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΑΡΣΑΚΗΣ	ΣΟΛΩΝ ΧΡΗΣΤΑΚΗ ΖΩΓΡΑΦΟΣ
ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΣΤΟΥΡΝΑΡΗΣ	ΣΤΑΜΑΤΙΟΣ Ι. ΠΡΩΙΟΣ
ΣΙΜΩΝ Γ. ΣΙΝΑΣ	ΟΘΩΝ Α. ΚΟΝΤΟΣΤΑΥΛΟΣ
ΙΩΑΝΝΗΣ ΡΩΜΑΣ	ΠΑΥΛΟΣ ΠΑΥΛΟΠΟΥΛΟΣ
ΙΩΑΝΝΗΣ ΧΑΤΖΗΠΕΤΡΟΣ	BENIAMIN ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΗΣ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΓΡ. ΣΟΥΤΣΟΣ	ΘΕΟΔΩΡΟΣ Π. ΔΕΛΙΓΙΑΝΝΗΣ
ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΟΝΤΟΓΙΑΝΝΑΚΗΣ	ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΖΑΡΙΦΗΣ
ΑΝΔΡΕΑΣ ΣΥΓΓΡΟΣ	ΔΗΜΟΣΘΕΝΗΣ ΤΣΙΒΑΝΟΠΟΥΛΟΣ
ΚΥΡΙΛΛΟΣ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΩΝ	ΧΑΡΙΛΑΟΣ ΤΡΙΚΟΥΠΗΣ
ΚΥΡΙΛΛΟΣ ΠΑΤΡΩΝ	GEORGES CLEMENCEAU
ΙΩΑΝΝΗΣ Α. ΚΟΥΜΑΝΟΥΔΗΣ	A. E. H. GOEKOOP
ΙΩΑΝΝΗΣ ΛΑΔΟΠΟΥΛΟΣ	ΙΩΑΝΝΗΣ ΜΑΡΚΟΠΟΥΛΟΣ
HILARION ROUX	ΦΟΙΒΟΣ ΦΑΡΜΑΣ

ΔΩΡΗΤΑΙ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΩΝ

WILLIAM PATON

ΜΙΧΑΗΛ Π. ΒΛΑΣΤΟΣ

ΠΕΤΡΟΣ ΣΤ, ΚΟΥΜΑΝΟΥΔΗΣ

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟΝ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΝ
ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΔΙΑ ΤΗΝ ΤΡΙΕΤΙΑΝ 1954 - 1956

ΠΡΟΕΔΡΟΣ

ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΕΜΜ. ΜΠΕΝΑΚΗΣ

(† 31/5/1954)

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΠΟΥΛΙΤΣΑΣ

ΑΝΤΙΠΡΟΕΔΡΟΣ

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΠΟΥΛΙΤΣΑΣ

(μέχρι 2/6/54)

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΝΙΚ. ΒΕΛΤΣΟΣ

ΓΕΝ. ΓΡΑΜΜΑΤΕΥΣ

ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΣ

ΣΥΜΒΟΥΛΟΙ

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΑΙΓΙΝΗΤΗΣ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΗΣ

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΝΙΚ. ΒΕΛΤΣΟΣ (μέχρι 2/6/54)

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΗΣ

ΧΡΗΣΤΟΣ ΚΑΡΟΥΖΟΣ

ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΚΕΡΑΜΟΠΟΥΛΛΟΣ

ΣΩΚΡΑΤΗΣ ΚΟΥΓΕΑΣ

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ ΚΟΥΖΗΣ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΚΤΙΣΤΟΠΟΥΛΟΣ (2/6/1954)

ΣΠΥΡΙΔΩΝ ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΜΠΑΛΗΣ

ΙΩΑΝΝΗΣ ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ ΠΕΠΠΑΣ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΡΩΜΑΙΟΣ

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Α. ΣΩΤΗΡΙΟΥ

ΕΠΙΤΙΜΟΣ ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΚΑΙ ΠΡΟΣΤΑΤΗΣ
Η Α. Μ. Ο ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ
ΠΑΥΛΟΣ Ο Α΄

ΕΠΙΤΙΜΟΙ ΑΝΤΙΠΡΟΕΔΡΟΙ

Charles Picard. — 16 Av. de l'Observatoire, Paris VIe, France.

ΕΠΙΤΙΜΟΙ ΣΥΜΒΟΥΛΟΙ

Ἡ Α. Μ. ὁ Βασιλεὺς τῆς Σουηδίας Γουσταῦος Ἀδόλφος.

Waldemar Deonna. — Chemin des Fourches, par Chêne, Genève, Suisse.

Sam Eitrem. — Majorstuveien 32A, Oslo Norvège.

Georg Karo. — Lambertusstr. 12, Freiburg i. Breisgau, Deutschland.

Pierre de la Coste-Messelière. — École des Hautes Études, Sorbonne, Paris.

A. Merlin. — 5, rue de Villiers, Neuilly s/Seine, France.

Roberto Paribeni. — Via dei Prefetti 22, Roma, Italia.

Gaetano De Sanctis. — Via Santa Chiara 61, Roma, Italia.

René Vallois. — 7, rue Walter Poupot, Bordeaux.

Otto Walter. — Kreuzbergpromenade 9, Salzburg - Parsch, Österreich.

ΕΠΙΤΙΜΟΙ ΕΤΑΙΡΟΙ

Carlo Anti. — Via Dante 18, Padova, Italia.

Sir John Davidson Beazley. — 100 Holywell, Oxford, England.

Helmuth Berve. — Historisches Seminar der Universität, Erlangen, Deutschland.

Carl William Blegen. — Πλουτάρχου 9, Ἀθήναι.

Ernst Buschor. — Archäol. Seminar d. Universität, München, Deutschland.

Veselin Čaikanović. — Gledstsnova 22, Belgrade, Yougoslavie.

Rhys Carpenter. — Jerry Run, Bryn Mawr, Penna, U.S.A.

Léopold Dor. — 39 rue Scheffer, Paris XVIe, France.

George W. Elderkin. — 11 Haslet Ave., Princeton, N. J., U.S.A.

Sir John Forsdyke. — 13 Sandringam Road, London, N. W. 11, England.

Stanislaw J. de Gasiorowski. — Ul. Jozefa Pilsudskiego 6, Cracovie, Pologne.

Henri Grégoire. — 45 rue des Bollandistes, Bruxelles, Belgique.

Edouard Herriot. — Chambre des députés, Paris, France.

Hâmit Zübeyr Kosay. — T. C. Kültür Bakanliğı, Ancara, Turquie.

Scarlat Lambrino. — Università di Combra, Portogallo.

Paul Lemerle. — École des Hautes Études, Sorbonne, Paris, France.

Benjamin Dean Meritt. — Institute for Advanced Study, Princeton, New Jersey, U.S.A.

Ernst Meyer. — Universität, Zürich, Schweiz.

Kazimierz Michalowski. — Brzozowa 12, Varsovie, Pologne.

Kurt Müller. — Dahlmannstr. 10, I, Göttingen, Deutschland.

Martin P. Nilsson. — Bredgatan 25, Lund, Suède.

John D. Rockefeller Jr. — Rockefeller Center, New York City, N.Y., U.S.A.

Otto Rubensohn. — Dufourhaus, Dufourstrasse 42, Basel, Schweiz.

Henri - Arnold Seyrig. — Institut français, Beyrouth, Syrie.

Gohram Phillips Stevens. — Ὀδὸς Τσακάλωφ 6, Ἀθῆναι.

Hidenaka Tanaka. — Imperial University, Kyoto, Japan.

Lincoln Mac Veagh. — 68 Av. Alfonso Henriques, Estoril, Portugal.

Carl Weickert. — Devrientweg 6, Berlin - Lichterfelde, Deutschland.

Arthur Maurice Woodward. — 21 Byng Road, Tunbridge Wells, Sussex, England.

Walther Wrede. — Allmandweg 47, Nagold, Deutschland.

Gerard Mackworth - Young. — Burleigh Court, Stroud, Glos., England.

ΑΝΤΕΠΙΣΤΕΛΛΟΝΤΕΣ ΕΤΑΙΡΟΙ

Pierre Amandry. — Av. de la Marseillaise 6, Strasbourg, France.

Richard David Barnett. — British Museum London, W. C. 1.

Oscar Broneer. — University of Chicago, Illinois U.S.A.

Henri Ducoux. — 37 avenue de Versailles, Paris, France.

Karl Kübler. — Linsenbergstrasse 25, Tübingen-Lustnau, Deutschland.

Ibraim Noshy. — Egyptian University of Cairo, Egypt.

Iwan Velkoff. — Musée National, Sofia, Bulgarie.

ΕΚΛΟΓΙΚΟΣ ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΤΩΝ ΕΤΑΙΡΩΝ
ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ 1955

Σημ. — Οί δι' άστερίσκου σημειούμενοι έταῖροι είναι ισόβιοι.

1. *Άγγελόπουλος Θεόδωρος	29. Γιαλούρης Νικόλαος
2. *Αἰγινήτης Βασίλειος	30. Γιαννακόπουλος Γεώργιος
3. *Αλεξανδρής Κωνστ.	31. *Γιαννόπουλος Δημήτριος
4. *Αλεξίου Στυλιανός	32. Γιαννουλάτου Άρτεμισία
5. *Αλεξόπουλος Θεοφάνης	33. Δάκαρης Σωτήριος
6. *Αλεξόπουλος Νικόλαος Κ.	34. *Δέγλερης Άλέξανδρος
7. *Αλιβιζάτος Άμίλλας	35. *Δηλιγιάννης Έπαμεινώνδας
8. *Αναγνωστόπουλος Ίωάννης	36. Δημαρᾶς Ίωάννης
9. *Αναστασιάδης Άναστάσιος	37. Δημητρακάκης Δημητρ. Κωνστ.
10. Άντωνιάδης Ίωάννης	38. *Διαμαντόπουλος Άνδρέας
11. *Αποστολάκη Άννα	39. *Διαμαντόπουλος Διονύσιος
12. *Αποστολίδης Χρήστος	40. *Διαμαντόπουλος Ήρακλής
13. *Αποστολόπουλος Ίωάννης	41. *Διαμαντοπούλου Άγνη
14. Βαβρίτσας Άνδρέας	42. Δοντᾶς Γεώργιος Σπ.
15. *Βαλάσης Θωμᾶς	43. *Δόσιος Κωνστ.
16. Βάλληνδας Πέτρος Γ.	44. *Δουκάκη Εὐανθία
17. *Βαρούχα-Χριστοδουλοπούλου Είρ.	45. Δραβίλλας Γεώργιος Θ.
18. Βασσενχόβεν Λουδοβίκος	46. *Δραγάτης Άθανάσιος Ίακ.
19. Βέης Νικόλαος	47. *Δραγούμης Φίλιππος Στεφ.
20. *Βελουδίου Μαρία	48. Δρανδάκης Νικόλαος
21. *Βέλτσος Γεώργιος Νικολ.	49. *Έξαρχόπουλος Νικόλαος
22. Βερδελῆς Νικόλαος	50. *Εὐαγγελίδης Δημήτριος
23. *Βερναρδάκης Κωνσταντῖνος	51. *Ζέγγελης Κωνσταντῖνος
24. *Βιζουκίδης Περικλῆς	52. Ζυγαδινός Νικόλαος Ε.
25. *Γαλανός Σπυρίδων	53. *Ηλιόπουλος Γεώργιος
26. *Γεωργακόπουλος Κωνσταντῖνος	54. Θανασουλόπουλος Ίωάννης
27. *Γεωργόπουλος Μελέτιος	55. Θανασουλοπούλου Αἰκατερίνη
28. Γεωργούλης Κ. Δ.	56. *Θεοφανείδης Βασίλειος

57. Θεοχάρης Δημήτριος
58. *Θρεψιάδης Ἰωάννης
59. Ἰακωβίδης Σπυρίδων
60. *Ἰγγλέσης Σωτήριος
61. *Ἰωαννίδης Ἰωάννης Γ.
62. *Καλιτσουνάκης Δημήτριος
63. *Καλιτσουνάκης Ἰωάννης
64. Καλλίας Κωνστ.
65. Καλλιγᾶς Μαρίνος
66. Καλλιπολίτης Βασίλ.
67. Καλοκύρης Κωνσταντῖνος
68. *Κανελλόπουλος Παναγιώτης
69. *Καντᾶς Ἡλίας
70. *Καντιάνης Νικόλαος
71. *Καπερώνης Νικόλαος
72. *Καπρουλᾶς Γεώργιος
73. *Καραγιαννόπουλος Γεώργιος
74. *Καραθανάσης Δημήτριος
75. *Καρανδρέας Ἀπόστολος
76. *Καροῦζος Χρῖστος
77. *Καρούζου - Παπασπυρίδου Σέμνη
78. *Καστόρχης Δημήτριος
79. *Κάτσανος Νικόλαος
80. Kent John
81. *Κεραμόπουλλος Ἀντώνιος
82. Κόλιας Γεώργιος
83. Κοντῆς Ἰωάννης
84. Κοντολέοντος Εὐρυδίκη
85. Κοντολέον Νικόλαος
86. Κοντόπουλος Ἀλέξανδρος
87. Κορρὲς Στυλιανὸς
88. Κορωναῖος Δημήτριος
89. *Κοσμόπουλος Δημήτριος
90. *Κοτζίᾶς Νικόλαος
91. *Κουγέας Σωκράτης
92. *Κούζης Ἀριστοτέλης
93. Κουρμούλης Γεώργιος
94. *Κρητικὸς Εὐάγγελος
95. *Κριεζῆς Ἀνδρέας
96. Κριεζῆς Ἀντώνιος
97. *Κριεζῆς Ἐμμανουήλ
98. *Κριμπᾶς Ἀθανάσιος
99. *Κριμπᾶς Βασίλειος
100. *Κριμπᾶς Ἡλίας
101. Κτιστόπουλος Κωνσταντῖνος
102. Κωνσταντῖνου Ἰωάννα
103. *Κωττάκης Λεωνίδας
104. Λαζαρίδης Παῦλος Ἡρ.
105. *Λάππας Γεώργιος
106. *Λιβιεράτος Σπυρίδων
107. *Λογοθέτης Κωνσταντῖνος
108. *Μαγιάσης Σωτήριος
109. *Μακαρόνας Χαράλαμπος
110. Μανούσακας Μανούσος
111. Μαντζούνης Παναγιώτης Δ.
112. *Μαντζούφας Γεώργιος
113. *Μαντούδης Μιχαήλ
114. *Μαριδάκης Γεώργιος
115. *Μαρινᾶτος Σπυρίδων
116. Μαρχεζίνης Σπυρίδων
117. Μαστροκώστας Εὐθύμιος
118. Μαυρομάτης Κ. Γ.
119. *Μαυρούλιας Ἰωάννης
120. *Μέγας Γεώργιος
121. *Μεσολωρᾶς Παναγιώτης
122. *Μηλιάδης Ἰωάννης
123. *Μητσόπουλος Χρῖστος
124. Μιράσγετζης Δημοσθένης
125. Μιτσὸς Μάρκελλος
126. *Μιχαηλίδης Μιχαήλ
127. Μιχελῆς Παναγιώτης
128. *Μπαβαβέας Ἀδαμάντιος

129. Μπακαλάκης Γεώργιος
130. *Μπαλῆς Γεώργιος
131. Μπάρολα Χαρίκλεια
132. Μπότσαρης Δημήτριος Τ. Ν.
133. Μπουφίδης Νικόλαος
134. *Μυλωνᾶς Γεώργιος
135. Μυλωνᾶς Παῦλος Κ.
136. *Νομικὸς Μᾶρκος
137. *Ξυγγόπουλος Ἀνδρέας
138. *Ὁρλάνδος Ἀναστάσιος Κ.
139. *Πάλλας Δημήτριος
140. *Παμπούκας Ἀπόστολος
141. Πανταζόπουλος Νικόλαος
142. *Παντελίδης Ἐμμανουήλ
143. Παπαγιαννόπουλος-Παλαιὸς Α.
144. *Παπαδάκης Κωνσταντῖνος Ν.
145. *Παπαδημητρίου Ἰωάννης
146. *Παπαδόπουλος Θωμᾶς
147. *Παπαθανασίου Πάνος
148. *Παπαϊωάννου Γεώργιος
149. *Παπαϊωάννου Ἰωάννης
150. *Παπαϊωάννου Κωνσταντῖνος
151. *Παπαϊωάννου Πάνος
152. *Παπακωνσταντίνου Κωνστ. Δ.
153. Παπανικολάου Σταῦρος Κ.
154. *Παπαντωνόπουλος Νικόλαος
155. Παπασταῦρος Ἰωάννης
156. *Παπαστράτος Εὐάγγελος
157. *Παπαστράτος Ἰωάννης
158. *Παπαφλέσσας Γρηγόριος
159. *Παπαφλέσσας Κωνσταντῖνος
160. Πελεκανίδης Στυλιανὸς
161. *Πελεκίδης Εὐστράτιος
162. *Πέππας Ἀριστοτέλης
163. *Πεσματζόγλου Γεώργιος
164. *Πετρακόπουλος Θεόδωρος
165. *Πετρόπουλος Γεώργιος
166. Πέτσας Φώτιος
167. *Πίστης Νικόλαος
168. Πλάτων Νικόλαος
169. *Πλυτᾶς Ἀμβρόσιος
170. Πολίτης Λίνος Ν.
171. Πολυγένης Ἰωάννης Κ.
172. *Πουλίτσας Παναγιώτης
173. *Πουλόπουλος Ἀπόστολος
174. *Πουρῆς Μιλτιάδης
175. *Πρινάρης Κίμων
176. *Ρινόπουλος Μιχαήλ
177. *Ροζάκης Σταμάτιος
178. *Ρουμπάνης Γεώργιος
179. *Ρούνιος Κωνσταντῖνος
180. *Ρωμαΐδης Ἰωάννης
181. *Ρωμαῖος Κωνσταντῖνος
182. *Σακελλαρίου Γεώργιος
183. *Σάρρου Αἰμιλία
184. *Σεργόπουλος Ἰωάννης
185. *Σκάσης Ἑρρῖκος
186. *Σκοτίδας Εὐάγγελος
187. *Σούλης Γεώργιος
188. Σπυριδάκης Γεώργιος
189. *Σπυρόπουλος Παναγιώτης
190. *Σταθακόπουλος Παναγιώτης
191. *Σταθάτου Χριστίνα
192. *Στάμος Ἰωάννης
193. *Σταμούλης Μιλτιάδης
194. *Σταυρόπουλος Κωνστ. Ἀγγ.
195. *Σταυρόπουλλος Φοῖβος
196. *Στεργιόπουλος Δημήτριος
197. Στίκας Εὐστάθιος
198. Συνοδινὸς Ἐλευθέριος
199. *Σφήκας Δημήτριος
200. *Σωτηρίου Γεώργιος Α.

201. Σωτηρίου Μαρία	211. *Χαβιαρᾶς Νικήτας
202. *Τεγόπουλος Στυλιανὸς	212. *Χαρίτος Ἰωάννης
• 203. *Τεγοπούλου-Ἡλιοῦ Ἀλεξάνδρα	213. Χαριτωνίδης Σεραφεῖμ
204. Τοῦλ Χάρης	214. Χατζηδάκης Ἐμμανουήλ
205. *Τραυλὸς Ἰωάννης Μ.	215. Χατζηκακίδης Ἀθανάσιος Α.
206. *Τριανταφυλλίδης Περικλῆς	216. Χατζηνικολάου Ἀννα
207. *Τσακαλῶτος Ἀθανάσιος	217. *Χόνδρος Δημήτριος
208. Τωμαδάκης Νικόλαος	218. Χρήστου Χρῦσανθος
209. Φιλιππάκη Βαρβάρα	219. *Χριστόπουλος Μιχαήλ
210. *Φουντούλης Δημήτριος	

ΕΚΘΕΣΙΣ

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΚΑΤΑ ΤΟ ΕΤΟΣ 1955

Ἀγαπητοὶ Ἑταῖροι, Κυρίαὶ καὶ Κύριοι.

Πολλὴν ἀσφαλῶς θὰ ἐδοκιμάσατε καὶ ἐκπληξιν καὶ ἀπορίαν, ὅταν εἰς τὴν πρόσκλησιν, ἣ ὁποία σᾶς ἀπεστάλη, θὰ ἀνεγνώσατε ὅτι καὶ ἡ ἐφετινὴ Γενικὴ Συνέλευσις δὲν θὰ διεξήγετο εἰς τὸ οἰκοδομικῶς ἐτοιμον ἤδη νέον μέγαρον τῆς Ἑταιρείας, ἀλλὰ — τρίτην ἤδη ταύτην φορὰν — εἰς ξένην αἴθουσαν. Ἐπιθυμῶν νὰ ἱκανοποιήσω τὴν δικαίαν ἄλλως τε ἀπορίαν σας ταύτην σᾶς πληροφορῶ ὅτι ἡ ἐκ νέου συνάντησις ἡμῶν ἔξω τοῦ οἴκου μας ὀφείλεται εἰς τὸ ὅτι Γενικὴ Συνέλευσις δὲν ἦτο δυνατόν νὰ γίνῃ εἰς τὸ νέον μέγαρον, ἂν δὲν προηγοῦντο τὰ ἐπίσημα ἐγκαίνια αὐτοῦ. Τῶν ἐγκαινίων δὲ πάλιν ἡ τέλεσις ἦτο ἀδύνατος πρὸ τῆς ὀλοσχεροῦς συμπληρώσεως τῆς ἐπιπλώσεως καὶ διακοσμήσεως οὐ μόνον τῆς μεγάλης αἰθούσης διαλέξεων ἀλλὰ καὶ τῆς αἰθούσης δεξιώσεως καὶ τῆς μικρᾶς αἰθούσης τῶν ἰδιαιτέρων διαλέξεων, τῶν Γραφείων τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου, τοῦ Προέδρου, τοῦ Γραμματέως, τῶν Ὑπαλλήλων καὶ τῶν ξενόνων, καθὼς καὶ τῆς ἐγκαταστάσεως τῶν νέων μεταλλικῶν βιβλιοθηκῶν καὶ τῆς ἐν αὐταῖς τακτοποιήσεως τῶν βιβλίων· τούτων πάντων ἡ *lege artis* ἐκτέλεσις ὑπελογίσθη

ὅτι θ' ἀπῆται χρονικὸν διάστημα τοῦλάχιστον μέχρι τοῦ Ἰουλίου. Πρὸ τοσοῦτον μακρᾶς προθεσμίας εὐρεθέντες, δεσμευόμενοι δ' ἀφ' ἑτέρου καὶ ὑπὸ τοῦ Κανονισμοῦ, ἐπιτάσσοντος τὴν ταχεῖαν ἐνέργειαν τῆς λογοδοσίας, ἀπεφασίσαμεν ν' ἀναβάλωμεν τὰ ἐγκαίνια εἰς τὸ προσεχὲς μέλλον καὶ νὰ σᾶς ὑποβάλωμεν καὶ ἐφέτος εἰς τὸν κόπον νὰ ἀναβῇτε τὴν μεγάλην κλίμακα πρὸς τὴν αἰθουσαν ταύτην, διὰ τὴν εὐγενῇ παραχώρησιν τῆς ὁποίας τὸ Συμβούλιον θερμὰς ἀπευθύνει δι' ἐμοῦ τὰς εὐχαριστίας του πρὸς τὸν ἀξιότιμον καὶ φιλόμουσον Πρόεδρον τοῦ Παρνασσοῦ, καθηγητὴν κ. Θρ. Βλησίδην.

Πρὶν ἢ ἀναφέρωμεν τὰ πεπραγμένα τῆς Ἑταιρείας θὰ προτάξωμεν καὶ ἐφέτος, κατὰ καθῆκον ἱερόν, μνημόσυνον χαιρετισμὸν πρὸς τοὺς ἐκλιπόντας ἐταίρους, ξένους τε καὶ ἡμετέρους, τοὺς ἐνισχύσαντας τὸν εὐγενῇ ἡμῶν ἀγῶνα.

Ἐκ τῶν ξένων αὐτῆς ἐπιτίμων ἐταίρων ἀπώλεσεν ἡ Ἑταιρεία, τὸν ἐν προβεβηκυῖα ἡλικίᾳ θανόντα Ριχάρδον Dawkins, διαπρεπῇ καθηγητὴν τῆς βυζαντινῆς καὶ νεοελληνικῆς γλώσσης καὶ φιλολογίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τοῦ Oxford, ἐπίτιμον δὲ διδάκτορα τῶν Πανεπιστημίων Ἀθηνῶν καὶ Θεσσαλονίκης.

Οἱ Ἀθηναῖοι ἐγνωρίσαμεν τὸν σοφὸν καὶ ἀγαθὸν τοῦτον ἐπιστήμονα, ὅτε πρὸ 40ετίας διετέλεσε Διευθυντὴς τῆς ἐνταῦθα Βρετανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς, ὁπότε καὶ διενήργησε μεθοδικώτατα καὶ τὰς ἐν Μήλῳ καὶ τὰς ἐν Κρήτῃ, μάλιστα δὲ τὰς ἐν τῷ παρὰ τὴν Σπάρτην ἱερῷ τῆς Ὁρθίας Ἀρτέμιδος ἀνασκαφάς, ὧν τὰ πορίσματα περιέλαβεν εἰς ὀγκῶδες σύγγραμμα.

Πλὴν ὅμως τῶν ἀρχαίων ἐγνώρισεν ὁ Dawkins κατὰ βάθος καὶ τοὺς βυζαντινοὺς καὶ τοὺς συγχρόνους Ἕλληνας, μὲ τὴν γλῶσσαν καὶ τὴν λαογραφίαν τῶν ὁποίων εὐδοκιμώτατα ἠσχολήθη, δημοσιεύσας ἀξιολόγους πραγματείας περὶ τῆς νεοελληνικῆς γλώσσης ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ, περὶ τοῦ κυπρίου χρονικοῦ τοῦ Μαχαιρᾶ, περὶ τῶν μοναχῶν τοῦ Ἄθω καὶ ἐσχάτως 44 παραμύθια τῆς Δωδεκανήσου. Ἀσυνήθους εὐρύτητος γνώσεων, βαθὺς δὲ κάτοχος πολλῶν γλωσσῶν, ἐν αἷς καὶ ἡ σανσκριτική, ἀπέβη ὁ Dawkins

ὁ καλύτερος γνώστης τῆς γλώσσης καὶ τῆς λαογραφίας τῆς ἐγγυὲς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Μεσογείου.

Ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία θὰ διατηρήσῃ εὐγνώμονα τὴν ἀνάμνησιν τοῦ ἐξαιρέτου τούτου ἐπιστήμονος καὶ θερμοῦ φιλέλληνος.

Εἰς ἡλικίαν 43 μόλις ἐτῶν ὑπέκυψεν εἰς ἀδυσώπητον νόσον καὶ ἄλλος θερμὸς φίλος τῆς Ἑλλάδος, ὁ Θωμᾶς Dunbabin, καθηγητὴς τῆς κλασσικῆς ἀρχαιολογίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τοῦ Oxford, τέως ὑποδιευθυντὴς τῆς ἐνταῦθα Βρεττανικῆς Σχολῆς καὶ ἀρχηγὸς ομάδος ἀντιστάσεως ἐν Κρήτῃ ἐπὶ Γερμανικῆς κατοχῆς.

Αὐστραλὸς τὴν καταγωγὴν ἠγάπησεν ὁ Dunbabin ἀπὸ νεαρᾶς ἡλικίας τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα, μαθητὴς δὲ γενόμενος τοῦ Blakeway ἐδιδάχθη παρ' αὐτοῦ τὴν ιδεώδη ἐκείνην σύνθεσιν τῶν ἱστορικῶν δεδομένων πρὸς τὰ ἀρχαιολογικὰ πορίσματα, ἣν ἐφῆρμος καὶ εἰς τὸ περὶ τῶν Δυτικῶν Ἑλλήνων ἀξιόλογον ἔργον του καὶ εἰς τὴν συνέχισιν τοῦ περὶ Περαχώρας ἔργου τοῦ ἀλησμονήτου Payne.

Ἀλλὰ δι' ἡμᾶς τοὺς Ἕλληνας ἡ ἐν Κρήτῃ δρᾷσις τοῦ Dunbabin ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 42 μέχρι τέλους τοῦ πολέμου ὑπῆρξε πολῦτιμος. Γνώστης τῆς γλώσσης καὶ τῆς χώρας τῶν Κρητῶν περιήρχετο αὐτὴν μετημφιεσμένος εἰς Κρητικὸν ποιμένα καὶ ἐνεψύχωνε τοὺς Κρητὰς εἰς ἀντίστασιν κατὰ τοῦ κατακτητοῦ.

Ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία θὰ ἀναμινίσκῃται εὐγνωμόνως τὸν προώρως ἐκλιπόντα ἄνδρα, τοῦ ὁποίου τὴν περὶ τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα ἀσχολίαν ἐπλαισίωνε καὶ εὐγενὴς ἀγάπη πρὸς τὴν νέαν ἡμῶν πατρίδα.

Τὸν Biagio Pace, διαπρεπῆ Ἰταλὸν Ἀκαδημαϊκὸν καὶ καθηγητὴν τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Ρώμης ἀφήρηπασεν αἰφνιδίως ὁ θάνατος ἐν πλήρει δράσει.

Ἡ εὐρυμάθεια τοῦ ἀνδρὸς καὶ ἡ ἀριτία φιλολογικὴ καὶ καλλιτεχνικὴ συγκρότησις ἐκφαίνονται εἰς τε τὸ τετράτομον μνημειώδες αὐτοῦ ἔργον περὶ τῆς τέχνης καὶ τοῦ πολιτισμοῦ τῆς ἀρχαίας

Σικελίας, ὡς καὶ εἰς τὴν εἰσαγωγὴν εἰς τὴν σπουδὴν τῆς Ἀρχαιολογίας, μάλιστα δ' εἰς τὸ μεταθανατίως ἐκδοθὲν, ἀξιολογώτατον ἔργον τοῦ περὶ τῶν ψηφιδωτῶν τῆς ἐν Σικελίᾳ Piazza Armerina.

Ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία ἐκφράζει πρὸς τὴν ἀδελφὴν Ἰταλικὴν ἀρχαιολογικὴν Σχολήν, ἣς ὁ Pace διετέλεσε ἐκ τῶν παλαιότερων τροφίμων, τὴν βαθεῖαν αὐτῆς θλίψιν διὰ τὴν ἀπώλειαν τοῦ διακεκριμένου καὶ φιλέλληνος ἀνδρός.

Μετὰ βαθείας λύπης ἀναφέρομεν τέλος τὸν θάνατον τῆς φιλομούσου Ἀμερικανίδος Κυρίας Moore, εἰς τὴν γενναιοδωρίαν τῆς ὁποίας ὀφείλεται, πλὴν ἄλλων, καὶ ἡ ἐπέκτασις καὶ ὁ ἐξωραϊσμός τοῦ Μουσείου τῆς Παλαιᾶς Κορίνθου.

Ἐκ δὲ τῶν ἡμετέρων ἀπέθανεν ἐν βαθεῖ γήρατι ὁ παλαιμάχος τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιολογίας καὶ ἐπὶ μακρὰν σειρὰν ἐτῶν διατελέσας σύμβουλος τῆς Ἑταιρείας Ἀλέξανδρος Φιλαδελφεύς.

Υἱὸς τοῦ ἐξαιρέτου ἱστορικοῦ τῶν Ἀθηνῶν Θεμιστοκλέους Φιλαδελφέως, ἔτυχεν ὁ Ἀλέξανδρος πολυμεροῦς μορφώσεως, φιλολογικῆς τε καὶ καλλιτεχνικῆς. Ἐπιδοθεὶς δὲ τελικῶς εἰς τὴν ἀρχαιολογίαν διετέλεσεν ἔφορος ἀρχαιοτήτων καὶ ἐξετέλεσεν ἀνασκαφὰς ἐν Κορίνθῳ, Σικυῶνι καὶ δὴ καὶ ἐν Νικοπόλει τῆς Ἠπείρου, ἔνθα πρῶτος ἀπεκάλυψε τὰ περίφημα ψηφιδωτὰ δάπεδα τῆς βασιλικῆς Α, ἅτινα μετὰ πολλῆς ἀκριβείας περιέγραψεν ἐν τῇ Ἀρχαιολογικῇ Ἐφημερίδι. Ἀλλὰ καὶ γενικωτέρας φύσεως ἔργα συνέγραψεν ὁ Φιλαδελφεύς, ὡς τὸ περὶ τῆς Γραφικῆς παρ' ἀρχαίοις πόνημα, τὸν περὶ τῶν μνημείων τῶς Ἀθηνῶν ὁδηγόν τοῦ καὶ τὸ ἐπὶ τῆς ἐπιθανατίου ἀκόμη κλίνης τοῦ γραφέν περὶ ἀθανασίας τῆς ψυχῆς. Γλαφυρὸς ἀπολογητὴς τῶν ἀρχαίων μνημείων ἐχρησιμοποίησε περισσῶς τὸν φιλολογικὸν αὐτοῦ κάλαμον γράφων μέχρις ἐσχάτων εἰς τὸν τύπον ἄρθρα, μετὰ θέρηης πάντοτε καὶ πάθους ὑπεραμνόμενα τῶν ἀρχαίων μνημείων ἔναντι τῶν κατ' αὐτῶν ἐπιχειρουμένων ἐκάστοτε βανδαλισμῶν.

Ὁ τὴν ψυχὴν εὐγενέστατος καὶ τοὺς τρόπους λεπτότατος ἀνὴρ καταλείπει παρ' ἡμῖν ζωηροτάτην τὴν ἀνάμνησιν.

Μεγάλην ἐπίσης θλίψιν ἠσθάνθη ἡ Ἑταιρεία διὰ τὸν θάνατον τοῦ ἐν ἀποστρατεία ὑποναυάρχου καὶ Διευθυντοῦ ἔπειτα τοῦ Γενικοῦ Χημείου τοῦ Κράτους Κωνσταντίνου Δοσίου ἐπανειλημμένως χρηματίσαντος προέδρου τῶν ἡμετέρων Συνελεύσεων καὶ μετὰ περισσῆς στοργῆς παρακολουθήσαντος τὸ ἔργον τῆς ἡμετέρας Ἑταιρείας.

Ἐξέλιπεν ἐπίσης καὶ ὁ ἐπὶ μακρὸν ὑπηρετήσας τὴν πατρίδα καὶ ὡς Διευθυντῆς Δημοσίων ἔργων καὶ ὡς Ὑπουργὸς αὐτῶν Ἄγγελος Ἡρακλ. Οἰκονόμου μετ' ἐνδιαφέροντος πάντοτε παρακολουθήσας τὰ πράγματα τῆς ἡμετέρας Ἑταιρείας.

Ἀπέθανον ὡσαύτως κατὰ τὸ διαρρεῦσαν ἔτος ὁ εὐγενὴς καὶ ἀφωσιωμένος φίλος τοῦ ἔργου ἡμῶν Ἀντώνιος Σταθᾶτος, καὶ ὁ διακεκριμένος ἀνὴρ Ἀλέξανδρος Οἰκονόμου ἐπανειλημμένως ἐπιδείξας τὴν ζωηρὰν αὐτοῦ συμπάθειαν ὑπὲρ τῆς Ἑταιρείας.

Κατὰ τὸ 1955 διεξήγαγεν ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία τὰς ἐξῆς ἀνασκαφικὰς ἐργασίας:

Ι. Ἐν Ἀθήναις ἐνήργησεν ἀνασκαφὴν διὰ τοῦ Διευθυντοῦ τῆς Ἀκροπόλεως κ. Ι. Μηλιάδη ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς διανοίξεως τῆς νέας λεωφόρου Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου νοτίως τῆς παλαιᾶς. Ἡ ἀνασκαφὴ αὕτη ἔφερεν εἰς φῶς ἐρείπια διαφόρων ἐποχῶν μαρτυροῦντα πικρὴν κατοίκησιν τοῦ μέρους τούτου ἀπὸ τῶν κλασσικῶν χρόνων μέχρι τῆς ὑστάτης ἀρχαιότητος. Ἡρευνήθησαν ἐν συνόλῳ 4 τομεῖς παρὰ τὴν λεωφόρον καὶ δύο πρὸς νότον αὐτῆς.

1) Εἰς τὸν ἀνατολικὸν τομέα Α ἀπεκαλύφθησαν τὰ λείψανα δύο οἰκιῶν. Τῆς ἀρχαιοτέρας οἱ τοῖχοι εἶναι διὰ πολυγωνικῶν ἀσβεστολίθων τῆς Ἀκροπόλεως ἐκτισμένοι, ἐξ ὁστράκων δ' ἐρυθρομόρφων χρονολογεῖται εἰς τὸν 5^{ον} π.Χ. αἰ. Ἀργότερον, τὸν 4^{ον} αἰ., κατελήφθη ὑπὸ ἄλλης μὲ πολλὰ δωμάτια διατεταγμένα πέριξ αὐλῆς μὲ δεξαμενὴν. Ἡ οἰκία τοῦ 4^{ου} αἰ., ὡς ἀποδεικνύουν σχετικὰ ὁστρακα,

θὰ κατεστράφη κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1^{ου} π. Χ. αἰ. ἴσως κατὰ τὴν ἐπιδρομὴν τοῦ Σύλλα.

Νοτίως τῆς ἀνωτέρω οἰκίας καὶ ἐν μέρει ἐπ' αὐτῆς ἐκτίσθησαν δύο μεγάλα οἰκοδομήματα τῶν ρωμ. αὐτοκρατορικῶν χρόνων. Τούτων τὸ ἐν ἀποτελεῖται ἀπὸ ὀρθογώνιον αἵθουσαν διευθυνομένην ἀπ' Α. πρὸς Δ. ἣτις ἀπολήγει πρὸς Δ. εἰς ἡμικυκλικὴν ἀψίδα. Τὸ κτήριον τοῦτο δὲν ὠλοκληρώθη ἀλλ' ἐγκατελείφθη, ἴσως λόγῳ τῆς εἰσβολῆς τῶν Ἑρούλων, κατὰ τὸν 3^{ον} μ. Χ. αἰ. Ἀνατολικῶς τοῦ ἐγκαταλείφθεντος κτηρίου καὶ ἐν μέρει ἐπ' αὐτοῦ ἐκτίσθη τὸ δεύτερον μέγα κτήριον τῶν ὑστάτων ρωμαϊκῶν χρόνων, μὲ κάθετον πρὸς τὸ Α' διεύθυνσιν. Τοῦτο ἡρευνήθη ἐν μέρει. Τὸ κεντρικόν του διαμέρισμα ἀποτελεῖ μεγάλη ὀρθογώνιος αἵθουσα, ἥς ἡ Β. πλευρὰ ἀπολήγει εἰς μεγαλοπρεπῆ ἀψίδα. Τὸ δάπεδον τῆς αἵθουσης, ὡς καὶ τῆς ἀψίδος, εἶναι μὲ ψηφιδωτὰ ἐστρωμένον. Ἡ ἀψὶς σώζεται εἰς ὕψος 3.50 ἔφερε δὲ ὀρθομαρμάρωσιν καὶ ἐφράσσετο ἐμπρὸς δι' ὀρθοστατῶν, ἀποτελοῦσα εἶδος τι βήματος. Ἐνω τῆς ὀρθομαρμαρώσεως ἡ ἀψὶς εὐρύνεται καὶ φέρει ἐπὶ τοῦ τοίχου ἐναλλὰξ 3 ἡμικυκλικὰς καὶ 4 ἡμιεξαγώνους κόγχας δι' ἀγάλματα, κατὰ τὸν τύπον τῶν νυμφαίων.

Πρὸς Ἀνατ. καὶ Δ. τῆς κεντρικῆς αἵθουσης εὐρέθησαν ἄλλα μικρότερα δωμάτια.

Ἀπὸ τὸ πρὸς Ἀν. τῆς κεντρικῆς αἵθουσης τμήμα ἄξιον προσοχῆς εἶναι μικρὸν δωμάτιον 2×3 ὅπερ σχηματίζει μεγάλην ὀρθογώνιον κόγχην, ἐνσωματωμένην ἐντὸς τοῦ πάχους τῆς ἀψίδος τῆς κεντρικῆς αἵθουσης. Ἡ κόγχη αὕτη ἀπετέλει μικρὸν ἱερὸν μὲ ἐντειχισμένον ἀναγλυφον Κυβέλης, ὡς καὶ ἀνάθημα εἰς χθόνιον τινα δαίμονα. Τὸ κάτω μέρος τῆς κόγχης κατελάμβανε μαρμαρίνον βάθρον ἐπιτυμβίου ἀγάλματος κλασσικῶν χρόνων, χρησιμοποιοιθὲν ἐδῶ ὡς τράπεζα προσφορῶν. Φέρει ἀνάγλυφον παράστασιν δεξιώσεως. Ἡ κυρία εἴσοδος τοῦ ὅλου οἰκοδομήματος εὐρίσκετο πρὸς Β., ἔνθα εὐρέθη τοῖχος ἐκ παροπλίνθων διακοπτόμενος ὑπὸ κόγχης στεφομένης ὑπὸ μαρμαρίνου τόξου μετὰ ροδάκων. Ὑπὸ τὸ τόξον ὑπῆρχε φρέαρ μὲ περιποιημένον στόμιον· τὸ δάπεδον φέρει ψηφιδωτά.

Παρά τὸ φρέαρ εὐρέθη κίων ἀρράβδωτος κατὰ χώραν. Ὅλον τὸ συγκρότημα, παρέχον καὶ ἐν ἐρειπίοις μεγαλειώδη ἐντύπωσιν, ἀρχικῶς ἐχαρακτηρίσθη μετ' ἐπιφυλάξεως ὡς νυμφαῖον. Ἦδη λόγῳ τῆς ὁμοιότητός του πρὸς παράλληλα, ὑστερρορωμαϊκὰ κτήρια — δι' ἃ ἐπικρατεῖ ἡ γνώμη ὅτι προωρίζοντο πρὸς συγκέντρωσιν ἀκροατῶν — πρέπει νὰ θεωρηθῇ μᾶλλον ὡς φιλοσοφικὴ σχολή. Στρωματογραφικῶς πρέπει νὰ τοποθετηθῇ περὶ τὸ 400 μ. Χ. δηλ. εἰς ἐποχὴν καθ' ἣν, ὀλίγον μετὰ τὴν εἰσβολὴν τοῦ Ἀλαρίχου, σημειώνεται ἐν Ἀθήναις ἀξιόλογος οἰκοδομικὴ δρασις. Ἡ χρῆσις του ἐξηκολούθησε καθ' ὅλον τὸν 5^{ον} καὶ ἔπαυσε τὸν 6^{ον} μ.Χ. αἰῶνα. Πάντα ταῦτα ὑπομνήσκουν τὸν κ. Μηλιάδην τὰ ὑπὸ τοῦ Μαρίνου (βιογράφου τοῦ τελευταίου νεοπλατωνικοῦ φιλοσόφου Πρόκλου) περὶ τῆς οἰκίας ἐν ἣ ὁ Πρόκλος ὄκει λεγόμενα.

Εἰς τὸν Β' τομέα εὐρέθη ρωμαϊκὴ οἰκία σύγχρονος πρὸς τὸ Ὁδεῖον τοῦ Ἡρώδου. Ἐχει δ' αὕτη δωμάτια πέριξ τετραγώνου αὐλῆς, μὲ περιστύλιον.

Ἔτι δυτικώτερον ἀπεκαλύφθη ἀποθέτης ἀποδώσας περὶ τὰ 2000 θραύσματα ἐξαιρέτων ἀγγείων τοῦ 6^{ου} καὶ τοῦ 5^{ου} π. Χ. αἰ., μελανόμορφα καὶ ἐρυθρόμορφα. Τούτων πολλὰ προέρχονται ἐκ λουτροφόρων μὲ γαμηλίους παραστάσεις, τινὰ δὲ φέρουν καὶ ἐπιγραφὰς ἀναφερούσας τὰς Νύμφας. Ὡστε ὁ θησαυρὸς θὰ προέρχεται ἀπὸ ἄγνωστον γειτονικὸν ἱερὸν Νυμφῶν, ὁπόθεν θὰ μετεφέρθησαν, ὅταν ἐκεῖ θὰ ἐπῆλθε μεταβολή. Λόγῳ διαφόρων γενομένων εὐρημάτων ὁ κ. Μηλιάδης πιστεύει, ὅτι ὑπάρχει στενὴ συγγένεια τοῦ Ὁδείου πρὸς τὸ Ἱερὸν τῶν Νυμφῶν.

Ἄλλη σκαφὴ γενομένη νοτιώτερον ἔφερεν εἰς φῶς ἄγνωστον πύλην τῶν τειχῶν τῆς πόλεως. Ταύτης διεσώθη ἡ Δυτ. παραστάς καὶ κατώφλιον μὲ ἵχνη τῆς διαβάσεως τῶν ἀρμάτων. Ἡ πύλη ἀνοίγεται εἰς τεῖχος βαῖνον ἀπὸ τοῦ λόφου τοῦ Φιλοπάππου πρὸς τὸ Ὀλυμπιεῖον. Τό τε τεῖχος καὶ ἡ πύλη ἀνάγονται εἰς τὰ μέσα τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰ.· δὲν πρόκειται λοιπὸν περὶ τοῦ Θεμιστοκλείου, ἀλλ' ἴσως περὶ τῆς παραδιδομένης Φαληρικῆς πύλης. Ὅτι δὲ εἰς τὸ μέρος τοῦτο ἀπὸ παμπαλαίων χρόνων ὑπῆρχεν ὁδὸς φέρουσα ἀπὸ τὸ

Ν. τμήμα τῆς πόλεως πρὸς τὰ ἔξω ἀποδεικνύεται ἀπὸ εὐρεθέντας τάφους γεωμετρικῆς ἐποχῆς, ἐξ ὧν προῆλθον 86 ἀγγεῖα ὠρίμου γεωμετρικοῦ ρυθμοῦ, καὶ ἀπὸ ἑνα ὑπομυκηναϊκὸν τάφον μὲ ψευδοστόμους ἀμφορίσκους ὡς καὶ ἀπὸ ἄλλον πρωτογεωμετρικὸν μὲ πυρὰν ἐπ' αὐτοῦ.

Εἰς ἀπόστασιν 10 μ. ἀπὸ τοῦ τείχους καὶ τῆς πύλης ἀνεκαλύφθη δευτέρον τεῖχος ἢ προτείχισμα παράλληλον. Συγκινητικὸν εὖρημα ἐγένετο πρὸς Ν. ἐπὶ τῆς φυσικῆς κιμιλιάς: Εἶναι δὲ τοῦτο τεχνητὰ λαξεύματα δι' ὑποδοχὴν τεφροδόχων ἀγγείων, μὲ σποδὸν καὶ ὅστ'α καέντων νεκρῶν, πρωτογεωμετρικῆς ἐποχῆς. Αὐτὴν τὴν συστάδα τῶν τάφων συνήντησαν οἱ Ἀθηναῖοι τοῦ 4^{ου} αἰ., ὅταν κατεσκεύασαν τὸ τεῖχος καὶ τὴν πύλην. Δὲν κατέστρεψαν ὅμως τοὺς τάφους, ἀλλὰ τοὺς περιέβαλον διὰ προστατευτικοῦ πολυγωνικοῦ τείχους, οὗ ἀκόμη εἶναι ὄρατὸν τὸ κατώτερον μέρος.

2. Δευτέραν ἐν Ἀθῆναις σκαφὴν ἐνήργησεν ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία διὰ τοῦ ἐφόρου κ. Σταυροπούλου ἐντὸς τοῦ κτήματος Μπουτζέγια, βορείως τῆς Ἀκαδημίας Πλάτωνος. Κατὰ ταύτην ἀπεκαλύφθησαν 4 ἀρχαῖα φρέατα, ἐξ ὧν τὰ μὲν 2 εἶναι ὠρυγμένα εἰς τὸ χῶμα, ἄλλο δὲ φέρει ἐπένδυσιν ἐκ πηλίνων δακτυλίων μὲ ἡμικυκλικὰς ὁπὰς. Τὸ στόμιον τοῦ μεσαίου φρέατος εἶχε χρησιμοποιοηθῆ ὡς ἀποθέτης δηλ. λάκκος ἀποθέσεως ἀχρήστων ἀγγείων καὶ ἄλλων ἀντικειμένων. Φρέατα καὶ λάκκος περιεῖχον ἀντικείμενα χρονολογούμενα ἀπὸ τοῦ 2^{ου} ἡμίσεος τοῦ 6^{ου} μέχρι τοῦ 5^{ου} π. Χ. αἰ., προσέτι δὲ καὶ χιλιάδες ὀστράκων ἀγγείων κοινῆς χρήσεως, ὧν τινὰ μελανόμορφα καὶ τινὰ ἐρυθρόμορφα. Εὐρέθη ἐπίσης καὶ ὄρος τῶν μέσων τοῦ 5^{ου} π. Χ.

Θεωρηθέντος τοῦ λάκκου ὡς ἀποθέτου ἀνεζητήθησαν τὰ ἱερὰ εἰς αὐτοῦ ἀνήκεν. Ἡνοίχθησαν πρὸς τοῦτο τάφροι ἐν αἷς εὐρέθησαν καὶ προϊστορικῆς ἐποχῆς ὅστρακα εἰδικώτερον δὲ τῆς πρωτοελλαδικῆς καὶ τινὰ τῆς μεσοελλαδικῆς, ἀκόμη δὲ καὶ τῆς νεολιθικῆς πιθανῶς περιόδου. Ἡ εὕρεσις των ἄγει εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι θὰ ὑπῆρχεν ἐκεῖ προϊστορικὸς συνοικισμὸς, δυνάμενος νὰ ταυ-

τισθῇ πρὸς τὸν τοῦ Ἀκαδήμου, τούτου δὲ τὴν μελέτην ἀνέλαβεν ὁ εἰδικὸς περὶ τὰ προϊστορικὰ ἐπιμελητὴς κ. Δ. Θεοχάρης.

3. Πρὸς Δ. τῶν Μ. Προπυλαίων τῆς Ἐλευσίνος ἀνεσκάφη ὑπὸ τοῦ ἀρχιτέκτονος κ. Τραυλοῦ, ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τῆς ἀρχαιολόγου κ. Φιλίνης, οἰκοδόμημα κλασσικῶν χρόνων, ὅπερ ὁ κ. Τραυλὸς θεωρεῖ ὡς τὸ Πρυτανεῖον τῆς Ἐλευσίνος. Παρὰ τὰς ἐπανειλημμένας ἐπισκευὰς του διατηρεῖται εἰς καλὴν κατάστασιν, ἔχει δὲ διαστάσεις 16,50 × 10,50 μ. Οἱ τοῖχοι του ἦσαν κατεσκευασμένοι κάτω μὲν ἐκ παροπλίνθων, ἄνω δὲ ἐξ ὤμων πλίνθων μὲ γεῖσα πόρινα. Ἐσωτερικῶς ἔφερον κονίαμα ἐρυθρὸν καὶ κίτρινον. Τὰ δάπεδα εἶναι ἐκ μικρῶν θαλασσίων χαλίκων. Ἡ διάταξις τοῦ οἰκοδομήματος ἐνθυμίζει οἰκίας κλασσικῶν καὶ ἑλληνιστικῶν χρόνων. Ἐδῶ ὅμως κυριαρχοῦν 2 μεγάλαι αἵθουσαι ἐπέχουσαι τόπον ἀνδρῶνος. Ὡς διεπιστώθη ἐκ διαφόρων ἐνδείξεων, τὰ 2 δωμάτια ἐχρησιμοποιοῦντο ὡς ἐστιατόρια, ἕκαστον τῶν ὁποίων εἶχεν 7 κλίνας. Θὰ ἦτο λοιπὸν ἐπίσημος οἰκία ἐν ἣ ἐσιτίζοντο δημοσίᾳ δαπάνῃ οἱ προσφέροντες ὑπηρεσίας εἰς τὸ ἱερόν, ἐν ἄλλοις λόγοις τὸ Πρυτανεῖον, ὅπερ καὶ ἀνεμένετο νὰ εὗρεθῇ, ἀφ' οὗ εἰς ἐπιγραφὰς ἀναγράφεται τὸ ποσόν, ὅπερ θὰ διετίθετο πρὸς σίτισιν διαφόρων προσώπων.

Τὸν ἐπιμήκη πρὸς Β. χώρον μὲ τὴν μεγάλην πρὸς τὴν ὁδὸν θύραν, ἣτις ὠδήγει εἰς τὸ ἄστυ, θεωρεῖ ὁ κ. Τραυλὸς ὡς χρησιμεύοντα εἰς τὴν φύλαξιν τῶν ἱερῶν ἀμαξῶν, δι' ὧν μετεφέροντο εἰς Ἀθήνας, κατὰ τὰ Μεγάλα Ἐλευσίνια μυστήρια, τὰ ἱερὰ τῆς Δήμητρος καὶ τὸ ἄγαλμα τοῦ Ἰάχου.

4. Ἐν Ἐλευσίνι ὁμοίως συνεχίσθη ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ παρὰ τὴν πρὸς τὰ Μέγαρα ὁδὸν νεκροταφείου διὰ τοῦ Ἑλλήνος καθηγητοῦ τοῦ ἐν St. Louis Washington University κ. Γ. Μυλωνᾶ. Ἀπεκαλύφθησαν ἐν ὅλῳ 136 ταφαί, ἐξ ὧν 29 προϊστορικῶν χρόνων καὶ 107 ἱστορικῶν.

Αἱ προϊστορικαὶ εἶναι μεσοελλαδικῆς καὶ μυκηναϊκῆς ἐποχῆς. Οἱ μεσοελλαδικοὶ τάφοι εἶναι κιβωτιόσχημοι μὲ πλείονας τοῦ ἐνὸς νεκροὺς καὶ ὀλίγα κτερίσματα. Εἰς τὴν γωνίαν ἐνός εὐρέθησαν 5 χαλκοὶ κρικοὶ κεκαλυμμένοι διὰ χρυσοῦ καὶ ἀποτελοῦντες ἀσφαλῶς κοσμήματα τῆς κόμης. Πρόκειται περὶ τοῦ πρώτου χρυσοῦ, ὅστις εὐρέθη εἰς Ἑλευσίνα καὶ τοῦ ἀρχαιότερου τῆς Ἀττικῆς, ὅστις ἀποδεικνύει τὴν ἐπικρατοῦσαν εὐμάρειαν ἀκόμη καὶ εἰς ἐπαρχιακὰς πόλεις, ὡς ἡ Ἑλευσίς.

Οἱ μυκηναϊκοὶ τάφοι εἶναι οἰκογενειακοὶ μὲ τὰ γνωστὰ στοιχεῖα. Οἱ ἱστορικοὶ τάφοι παρουσιάζουν μεγάλην ποικιλίαν. Ἄλλοι εἶναι ὀρυκτοὶ ἢ κτιστοί, ἄλλοι εἶναι σαρκοφάγοι πώριναι ἢ πήλιναι καὶ ἄλλοι ἀμφορεῖς ἢ πίθοι. Ἀπεκαλύφθησαν ἐπίσης καὶ πολλὰ καύσεις τοῦ 5^{ου} καὶ τοῦ 4^{ου} π. Χ. αἰ.

Αἱ σπουδαιότεραι ὁμως ἐφετεῖναι ταφαὶ ἀνάγονται εἰς τοὺς ὑστέρους πρωτογεωμετρικοὺς καὶ τοὺς γεωμετρικοὺς χρόνους. Παρατηρήθη, ὅτι κατὰ τοὺς πρωτογεωμετρικοὺς οἱ μὲν ἐνήλικες ἐκαίοντο, οἱ δὲ μικροὶ ἐθάπτοντο μετὰ πολλῶν κτερισμάτων. Ἡ τέφρα καὶ τὰ ἀτελῶς κεκαυμένα ὅστᾳ ἐτίθεντο εἰς ἀμφορεῖς τοποθετούμενους ἐντὸς λάκκων ἢ πραγματικῶν τάφων, τὸ δὲ ἄνοιγμα τῶν ἀμφορέων ἐκλείετο διὰ σκύφων καὶ περὶ αὐτοὺς ἐτίθεντο κτερίσματα. Ἡ προβαλλομένη εἰκὼν παρέχει τέλειον δείγμα τοῦ τρόπου τούτου ταφῆς. Ὁ ἀμφορεὺς εἶναι εἰς τὸ ἄκρον τάφου μεσοελλαδικοῦ περὶ αὐτὸν δὲ εὐρίσκονται 3 πυξίδες καὶ 2 οἶνοχόαι. Ὁ ἀμφορεὺς τῆς προβαλλομένης εἰκόνης εἶναι πολὺ καλὸν δείγμα κεραμικῆς πρωτῶν γεωμετρικῶν χρόνων, ἐνθυμίζει δὲ μᾶλλον Κορινθιακὸν ἀγγεῖον παρὰ τοῦ Διπύλου. Ἄλλο δείγμα ταφῆς παρέχει: γεωμετρικὸς τάφος μὲ 2 διαμερίσματα· εἰς τὸ 1^{ον} εὐρίσκεται ἀμφορεὺς γεωμετρικὸς καὶ εἰς τὸ ἄλλο τὰ κτερίσματα χωριζόμενα διὰ τοιχαρίου.

5. Εἰς τὴν Βούλαν τῆς Ἀττικῆς, παρὰ τὴν ἀλυκὴν, ὁ ἔφορος κ. Ι. Παπαδημητρίου ἀνέσκαψε καὶ ἐφέτος 4 ἔτι θαλαμοειδεῖς τάφους. Αἱ ὀροφαὶ των εἶχον καταρρεύσει καὶ ἐντὸς εὐρέθησαν πολλὰ

ειδώλια καὶ ἀγγεῖα, ἐξ ὧν συνεκολλήθησαν περὶ τὰ 170. Οἱ τάφοι ἀνήκουν εἰς τὴν ὑστεροελλαδικὴν III (β-γ) περίοδον. Εἰς τοὺς δρόμους των ὑπῆρχον ταφικαὶ κόγχαι μὲ πλούσια κτερίσματα - ἀγγεῖα, ειδώλια καὶ περιδέραια ἐξ ὑαλομάζης. Ἐκ τῶν ἀγγείων ὠραιότατον εἶναι τὸ ἐν σχήματι ὑποδήματος μὲ χαρακτηριστικὴν διακόσμησιν ἐκ πτερῶν ἐκατέρωθεν τῆς πτέρνης. Εἶναι τὸ παλαιότερον παράδειγμα πτερωτοῦ πεδίλου. Ἀπὸ δὲ τὰ ειδώλια σπουδαῖον εἶναι τὸ εἰκονίζον γυναικείαν μορφήν καθημένην ἐπὶ θρόνου καὶ κρατοῦσαν βρέφος, προφανῶς θεὰν Κουροτρόφον.

6. Διὰ τοῦ τέως ἐπιμελητοῦ κ. Σπ. Ἰακωβίδη συνεχίσθη ἡ ἀνασκαφὴ τῆς παρὰ τὸ Πόρτο Ράφτη νεκροπόλεως τῆς Περαιτῆς. Ἀνεσκάφησαν 21 τάφοι, πάντες ἀσύλητοι καὶ διεπιστώθη ἡ ὑπαρξίς μυκηναϊκῆς ὁδοῦ ἀκολουθούσης τὴν παρεῖαν τῆς χαράδρας ἐφ' ἧς οἱ τάφοι καὶ ἐξυπηρετούσης τὸ νεκροταφεῖον, οὗτινος σᾶς ἐπιδεικνύω τὸ ὑπὸ τοῦ κ. Ἰακωβίδη συνταχθὲν τοπογραφικὸν διάγραμμα.

Οἱ τάφοι εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον μικροὶ θαλαμοειδεῖς, ἡμικυκλικοὶ ἢ ἡμιελλειψοειδεῖς, ἄνευ διακεκριμένης εἰσόδου καὶ δρόμου. Εὐρέθησαν ὅμως καὶ τινες τετράπλευροι λάκκοι περιέχοντες παιδικὰς ταφάς. Ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς τῶν τάφων προῆλθον ἀγγεῖα πολλὰ τῆς ὑστεροελλαδικῆς III περιόδου, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ψευδόστομοι ἀμφορεῖς. Τὰ λοιπὰ ἔχουν τὰ γνωστὰ σχήματα πλὴν δύο, ὧν σᾶς ἐπιδεικνύω τὰς εἰκόνας μὲ ὅπωςδήποτε ἀσυνήθη σχήματα. Ἡ διακόσμησις εἶναι ἢ συνήθης μὲ θέματα φυτικὰ καὶ θαλάσσια, ἀλλὰ κυρίως γραμμικά.

Μικροεργήματα ἐγένοντο διάφορα — κομβία, ψῆφοι, κοσμήματα, ἐργαλεῖα. Ἄξια ἰδιαίτερας μνείας εἶναι 1) Σιδηροῦν μαχαίριδιον μὲ χαλκοῦς ἥλους εἰς τὴν λαβὴν — Χαλκοῦν ξίφος. Ὅμας ψῆφων ἐκ φαγεντιανῆς ὑπὸ μορφὴν κροκοδείλων ἢ ἀνθρωπομόρφων ὄντων, αἰγυπτιακῆς προελεύσεως, καὶ τεμάχιον ὑάλου, αἰγυπτιακῆς ὡσαύτως προελεύσεως. Τὰ τελευταῖα ἐπιβεβαιώνουν τὴν ὥρηρὰν πρὸς τὸ ἐξωτερικὸν ἐπικοινωνίαν τοῦ σχετικοῦ συνοικισμοῦ.

Εὗρημα ἐπίσης ἀποτελοῦν καὶ 2 περιπτώσεις καύσεως ἐνηλίκων νεκρῶν.

7. Δύο χιλιόμετρα νοτίως τῆς Ραφήνας ἐπὶ τῆς πρωτοελλαδικῆς ἀκροπόλεως τοῦ Ἀσκηταριοῦ ὁ ἐπιμελητὴς κ. Θεοχάρης, συνεχίζων τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ σπουδαιότατου αὐτοῦ κέντρου προϊστορικοῦ πολιτισμοῦ τῆς Ἀττικῆς, ἠρεύνησεν ἐφέτος οἰκήματα τῆς πρωτοελλαδικῆς ἐποχῆς καὶ συνεπλήρωσε τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ ὀχυρωματικοῦ περιβόλου τῆς ἀκροπόλεως, κατήρτισε δὲ καὶ τὸ προβαλλόμενον τοπογραφικὸν διάγραμμα αὐτῆς.

Τὰ ἀρχιτεκτονικὰ εὐρήματα ὑπῆρξαν λίαν ἐνδιαφέροντα. Διεπιστώθησαν 3 ἀλλεπάλληλοι ἀρχιτεκτονικαὶ φάσεις ἀντιστοιχοῦσαι πρὸς τὰς πρωτοελλ. I, II καὶ III περιόδους. Πλήρως ἀνεσκάφησαν μόνον τὰ οἰκήματα τῆς πρωτοελλ. III περιόδου.

Ἡ οἰκία Α, ἡ μεγαλυτέρα καὶ πλουσιωτέρα εἰς κεραμεικὰ εὐρήματα (5×13) εἶναι μεγαροειδὴς μὲ τετράγωνον θάλαμον, στενομήκη προθάλαμον καὶ πρόδομον.

Τὸ ὀχυρωματικὸν τεῖχος, μέσου πάχους 2,50, ἀπεκαλύφθη εἰς συνεχὲς τμήμα 32 μ. Τὸ ὕψος του θὰ ἔφθανε τὰ 3 μ.

Κεραμεικὰ εὐρήματα ἐγένοντο πλούσια. Ἰδίᾳ ἡ κεραμεικὴ τῆς πρωτοελλ. III περιόδου ἀντιπροσωπεύεται δι' ἐξόχων δειγμάτων, τινὰ τῶν ὁποίων δύνανται νὰ θεωρηθοῦν ἐκ τῶν ὥραιότερων τῆς ἐποχῆς: Φιάλαι καὶ πρόχοι εἶναι τὰ συνηθέστερα σχήματα, ἀλλὰ καὶ ἀμφορεῖς, λεκάναι, ζωόμορφα τετραποδικὰ σκεύη, πώματα, χωνίον καὶ ἐσχάρα. Μερικὰ φέρουν τμηματικὴν γάνωσιν. Ἀξιοσημείωτος εἶναι ἡ ἀνακάλυψις 5 βοθρίσκων κατὰ μῆκος τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου τοῦ θαλάμου μιᾶς οἰκίας, οἵτινες περιεῖχον λείψανα τροφῶν (κοχλίας, ὀστοῦν ζώου).

Ἐντὸς τῆς κωμοπόλεως τῆς Ραφήνας ἠρευνήθη πρωτοελλ. οἶκημα ἐν ᾧ πολλὰ ἀγγεῖα καὶ διακόσμητος πηλίνῃ ἐστία, ὡς καὶ πήλινον χωνίον διὰ τὴν χύσιν χαλκοῦ, τμήμα λιθίνης μήτρας καὶ σκαρφαῖα χαλκοῦ.

8. Εἰς Βραυρῶνα διὰ τοῦ ἐφόρου κ. Παπαδημητρίου ἐκα-
θαρίσθη ὁ ναὸς τῆς Ἀρτέμιδος καὶ τὸ ἀνατολ. αὐτοῦ μικρὸν ἱερόν.
Ἐντὸς τοῦ σηκοῦ τοῦ ναοῦ εὐρέθησαν λείψανα τοίχων παλαιοτέ-
ρου ἱεροῦ, τῶν ἀρχῶν τοῦ 6ου αἰ. Εἰς τὸ μικρὸν ἱερόν εὐρέθη πλη-
θος ὀστράκων μὲ ὥραίας παραστάσεις τοῦ 6ου καὶ 5ου αἰ. ὥς καὶ
πολλὰ πήλινα εἰδώλια, ἀφιερώματα εἰς Ἀρτεμιν.

Ἐπὶ τῆς κλιτύος, ἣτις ὑπέρεκειται τοῦ ἱεροῦ, παρετηρήθησαν
ἀλλεπάλληλοι περιβολοὶ καὶ τμήμα μεσοελλαδικοῦ τοίχου. Ὅθεν
ἐπιβάλλεται ἡ ἀνασκαφὴ τῆς προϊστορικῆς ταύτης ἀκροπόλεως.

9. Ἀνασκαφὴ ἐνεργηθεῖσα ὑπὸ τοῦ ἐφόρου κ. Θρεψιάδη
εἰς Ἀρνην, προϊστορικὴν ἀκρόπολιν τῆς Κωπαΐδος, ὀνομα-
ζομένην σήμερον Γκλᾶ, ἀπέβλεψεν εἰς τὴν ἑξακρίβωσιν τῶν 4
πυλῶν τοῦ ὀχυρωματικοῦ περιβόλου τῆς. Ἀπομακρυνθέντων τῶν
πρὸ τῶν πυλῶν μεγάλων ὀγκολίθων θὰ καταστῇ προσεχῶς δυνατὴ
ἡ ὁλοσχερὴς ἐκκαθάρισις τῶν πυλῶν, αἵτινες δὲν εἶχον ἀνασκαφι-
κῶς ἐρευνηθῇ μέχρι τοῦδε. Διὰ τῶν ἐρευνῶν τοῦ κ. Θρεψιάδη ἀπε-
καλύφθη σχεδὸν τελείως ἡ Δ. πύλη καὶ ἐν γενικαῖς γραμμαῖς αἱ 3
ἄλλαι. Τὸ σχέδιόν των ὀδηγεῖ εἰς ἀξιόλογα συμπεράσματα περὶ
τοῦ τρόπου ὀχυρώσεως τῶν πυλῶν τῶν μυκηναϊκῶν ἀκροπόλεων.
Κινητὰ εὐρήματα ἐγένοντο ὄστρακα ὑστεροελλαδικῶν ΙΙΙ χρόνων.

10. Ἐν Ἐρετρίᾳ ἐπανελήφθησαν διὰ τῆς ἐφόρου Δίδος
Κωνσταντίνου αἱ ἀνασκαφαὶ περὶ τοῦ ναοῦ τοῦ Δαφνηφόρου
Ἀπόλλωνος. Ἡ ἔρευνα ἐξετάθη εἰς 2 σημεία 1) παρὰ τὴν ΒΑ
γωνίαν τοῦ ναοῦ, ἔνθα εὐρέθη ὀρθογώνιον κτίσμα ἐξ ἀργῶν λίθων.
Εἰς τὸ κέντρον του εὐρέθη στῶμα τέφρας λιπαρᾶς ὑφῆς, μὲ ὀλίγα
κεκαυμένα ὀστᾶ ζώων καὶ ὄστρακα γεωμετρικῶν ἀγγείων. Ὀλίγον
ἔξω τοῦ κτίσματος εὐρέθησαν ὅμοια ὄστρακα καὶ αἰγυπτιακὸν
ἀγαλμάτιον τοῦ θεοῦ Νεφέρ - Τουμοῦ, τῶν μεταξὺ τοῦ 600
καὶ 550 π.Χ. χρόνων. Ὅθεν πρόκειται περὶ κτίσματος χρησιμο-
ποιηθέντος ἤδη ἀπὸ τῆς γεωμετρικῆς ἐποχῆς πρὸς ἱερὰς τελετὰς ἐπὶ
τοῦ ὁποίου ἴσως ἐθεμελιώθη βραδύτερον ὁ βωμὸς τοῦ πρώτου ναοῦ.

Ἄλλη σκαφή παρὰ τὴν Ν. πλευρὰν τοῦ ναοῦ ἀπεκάλυψε τμήματα θεμελίων εὐτελῶν κτισμάτων, προφανῶς κεραμικῶν ἐργαστηρίων· διότι ἐντὸς διαμερίσματος εὐρέθη ἄφθονος κεραμικὸς πηλός, ἀρίστης ποιότητος καὶ διαφόρων χρωμάτων, ὥς καὶ μικρὸν ἄγγειον περιέχον χρώματα, εἰς μίαν δὲ γωνίαν καὶ πηλίνην φρεατία.

Ἄλλο πάλιν διαμέρισμα ἐχρησίμευε δι' ἄλλης φύσεως ἐργασίας. Εἰς τοῦτο εὐρέθη στρῶμα θαλασσίας ἄμμου μὲ πολλὰς μεγάλου μεγέθους σκωρίας ἐκκαμινεύσεως χαλκούχου μεταλλεύματος.

Περαιτέρω εὐρέθησαν ἄφθονα τεμάχια κεράμων τοῦ 6^{ου} αἱ. Ἐκ παραλλήλου ἔγινε καὶ καθαρισμὸς σημαντικοῦ οἰκοδομήματος ὅπερ εἶχεν ἀποκαλυφθῆ ὑπὸ τοῦ μακαρίτου Κουρουنيώτου ἀλλ' ἐγκατελείφθη. ἔχει δὲ τοῦτο κάτωσιν ναοῦ. Ἀνοικτὸς ὅχετός παρὰ τὴν εὐθυνητήριαν του, σχήματος Π, ὑποδηλοῖ ὅτι θὰ πρόκειται περὶ κρήνης.

11. Τὰς ἀπὸ μακροῦ ἐνεργουμένας εἰς τὰς Χριστιανικὰς Θήβας (σημερινὴν Ν. Ἀγχίαλον) τῆς Θεσσαλίας ἀνασκαφὰς συνέχισεν ἡ Ἑταιρεία καὶ ἐφέτος διὰ τοῦ καθηγητοῦ κ. Σωτηρίου, ὅστις ἀπεκάλυψε τὸ μεγαλύτερον τμήμα τῆς κεντρικῆς λεωφόρου τῆς πόλεως, ἣτις διήρχετο ὀπισθεν τῆς βασιλικῆς Α. Τὸ ἀποκαλυφθὲν τμήμα ἔχει μῆκος 60 μ. καὶ πλάτος 3-3,40. Εἶναι πλακόστρωτον καὶ στρέφεται δεξιὰ πλησίον ἀποκαλυφθέντος μεγάλου οἰκήματος μετὰ προπύλου.

Ἐκατέρωθεν τῆς λεωφόρου ἀπεκαλύφθησαν πρὸς Β, δύο εὐρύτατα οἰκήματα, πρὸς Ν. δὲ ὀκτὼ συνεχόμενα οἰκήματα, τινὰ τῶν ὁποίων ἦσαν ἐργαστήρια ἢ καταστήματα κεραμικῆς.

Εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀπὸ τῶν δεξιᾶ τῆς λεωφόρου οἰκημάτων ἦλθεν εἰς φῶς καὶ τὸ λουτρὸν τῆς πόλεως μετ' ὑπόκαυστον καὶ τὰ ἄλλα συναφῆ διαμερίσματα: Frigidarium, Caldarium, αἰθούσας ἀναμονῆς κλπ. Συμφώνως πρὸς τὰ γενόμενα κεραμικὰ εὐρήματα τὸ λουτρὸν ἀνάγεται εἰς ρωμαϊκοὺς χρόνους, ἐχρησιμοποιήθη ὁμως καὶ κατὰ τὴν χριστιανικὴν ἐποχὴν.

Ἀριστερὰ τῆς λεωφόρου ἠρευνήθη ὁ περίβολος τῆς βασιλικῆς Α καὶ ἡ πρὸ αὐτοῦ στοά, ἀποτελουμένη ἐξ ἐναλλασσομένων κιόνων καὶ πεσσῶν. Λόγῳ ὑπάρξεως ὀχέτου ἡ στοά συνδέεται πιθανῶς πρὸς κρήνας ἐκεῖ πλησίον ὑπαρχούσας.

Ἐξωθεν τοῦ μακροῦ τοίχου τῆς στοᾶς ἀπεκαλύφθη ἐκτεταμένον νεκροταφεῖον, ὅπερ ἠρευνήθη ἐν μέρει. Περιεῖχε δὲ τοῦτο καὶ οἰκογενειακοὺς καὶ μεμονωμένους τάφους πλακοσκεπεῖς. Οἱ πρῶτοι εἶναι σύγχρονοι τῆς βασιλικῆς, οἱ ἄλλοι μεταγενέστεροι, οὐχὶ ὅμως νεώτεροι τοῦ 8^{ου} αἰ. ὅτε κατεστράφησαν αἱ Φθιώτιδες Θῆβαι. Χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τῶν οἰκογενειακῶν τάφων εἶναι ὅτι φέρουν δυτικῶς στήλην μὲ μέγαν ἀνάγλυφον σταυρὸν ἐμπρὸς καὶ ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας τετράγωνον ὀπήν. Πρὸ τῆς στήλης ὑπῆρχε μαρμαρίνη λεκάνη, ἴσως χάριν τῶν νεκροδεῖπνων.

Κτερίσματα εὐρέθησαν μόνον λύχνοι, ὥς καὶ ἐλάχισται ἐπιγραφαί, ὧν σπουδαιότερα ἡ ἑξῆς:

Κοιμητήριον Γερμανοῦ διδασκάλου καὶ Ἀλεξανδρίας.
τοῦ 6^{ου} πιθανῶς μ.Χ. αἰῶνος.

Πλὴν τῶν λύχνων εὐρέθησαν καὶ σφραγίδες καὶ ἐνδιαφέροντα σιδηρᾶ, οἰκοδομικὰ καὶ θεριατικὰ ἐργαλεῖα καὶ τέλος νομίσματα.

12. Διὰ τοῦ ἐφόρου κ. Βερδελῆ ἐνηργήθη εἰς Φάραλον σκαφὴ ἀνατολικῶς τοῦ πέρυσιν ἀνασκαφέντος μεγάλου θολωτοῦ ἀρχαϊκοῦ τάφου. Διὰ ταύτης ἦλθον εἰς φῶς 3 μεγάλα ταφικὰ κτίσματα, 2 τετράγωνα καὶ 1 θολωτόν, μὲ σημαντικὸν ἕκαστον περιεχόμενον. Τὸ 1^{ον} κτίσμα διαστάσεων 4×4 εἶχε στέγην τετρακλινῇ. Εἰς τὸ μέσον του εὐρέθη παρὶνὴ σαρκοφάγος σεσυλημένη. Ἐντὸς τοῦ κτίσματος εὐρέθησαν ἱκανὰ ὀστρακα ἀττικῶν κυλίκων καὶ ληκυθίων τοῦ β' ἡμίσεος τοῦ 5^{ου} π.Χ. αἰ. Τὸ 2^{ον} τετράγωνον κτίσμα περιεῖχε μόνον ὀλίγα θραύσματα ἀγγείων τοῦ 5^{ου} αἰ. Παραπλεύρως του εὐρέθησαν 2 μαρμάριναι παραστάδες καὶ τριγωνικὴ στήψις ἐπιτυμβίου ναῖδιοσχήμου μνημείου, ὅπερ θὰ ἦτο ἴσως τεθειμένον ὑπὲρ τὸ ταφικὸν κτίσμα. Παρὰ τὰ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη εὐρέθη καὶ τμῆμα ἐπιτυμβίου ἀναγλύφου, ἐφ' οὗ εἰκονίζεται τὸ ἄνω μέρος τοῦ σώματος

γέροντος καθημένου, γενειῶντος καὶ φαλακροῦ, μὲ τὴν κεφαλὴν πρὸς τὰ ἄνω, ἀτενίζουσιν προφανῶς ἄλλην πρὸ αὐτοῦ ἱσταμένην μορφήν, πρὸς ἣν τείνει τὴν δεξιάν. Εἶναι ἔργον καλῆς ἐπαρχιακῆς τέχνης τοῦ τέλους τοῦ 5^{ου} π.Χ. αἰῶνος.

Τέλος ὁ θολωτὸς τάφος ἔχει δρόμον πρὸς Β. Ἡ θόλος του ἔχει διάμ. 4 μ. ἀλλ' εἶναι ἐντελῶς κατεστραμμένη. Σημαντικὰ ὅμως ὑπῆρξαν τὰ ἐν αὐτῷ γενόμενα εὐρήματα ἥτοι δεκάς πωρίων τετραγώνων ὀστεοθηκῶν. Εἰς τὸ κάλυμμα τῆς μιᾶς εἶχε χαραχθῇ τὸ ὄνομα τῆς νεκρᾶς, ΑΓΑΠΑ (ἀρχῶν 5^{ου} αἰ.). Εὐρέθησαν ἐπίσης τεμάχια μελανομόρφων ἀπτικῶν ἀγγείων μεγάλου σχήματος, Ἐντεῦθεν συνάγεται, ὅτι ὁ τάφος θὰ κατεσκευάσθῃ εἰς τὸ τέλος τοῦ 6^{ου} ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ 5^{ου} π.Χ. αἰ., εἶναι δηλ. σύγχρονος πρὸς τὸν ἄλλον θολωτὸν τάφον, ὅστις ἀνεκαλύφθῃ κατὰ τὰ προηγούμενα ἔτη.

13. Εἰς ἀνεγειρομένην νέαν οἰκοδομήν τῆς Λαρίσης εὐρέθησαν 3 μεγάλοι σφόνδυλοι δωρικῶν κιόνων καὶ ἄλλα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη καὶ κάτωθεν αὐτῶν ἴχνη θεμελίων.

Ἐνεργηθείσης σκαφῆς διὰ τοῦ ἐφόρου κ. Βερδελῆ ἀπεκαλύφθη σειρὰ βάθρων τιμητικῶν ἀνδριάντων καὶ παρ' αὐτὰ ἰσχυρὸν θεμέλιον μεγάλου οἰκοδομήματος. Τὸ οἰκοδόμημα ἀνήκει εἰς τὸν 4^{ον} ἢ τὸν 3^{ον} π.Χ. αἰ. καὶ εἶναι ἴσως ἡ ἀγορὰ τῆς ἀρχαίας πόλεως, δύναται ὅμως καὶ νὰ ταυτισθῇ πρὸς τὸν ναὸν τοῦ Κερδίου Ἀπόλλωνος, πρὸ τοῦ ὁποίου, κατ' ἐπιγραφικὰς μαρτυρίας, ἴσταντο τιμητικοὶ ἀνδριάντες καὶ ψηφίσματα.

Πλὴν τῶν θεμελίων εὐρέθησαν καὶ θραύσματα τιμητικῶν ἐπιγραφῶν καὶ χαλκῇ ὀπλῇ ἵππου, ἀνήκουσα εἰς μέγαν, ἔφιππον, χαλκοῦν ἀνδριάντα.

14. Εἰς Καρύτσαν τοῦ Δίου ἀνεσκάφη διὰ τοῦ ἐφόρου κ. Μακαρόνα εἰς τυχαίως πρὸ τριετίας εὐρεθεῖς μακεδονικὸς τάφος. Ἡ πρόσοψις του εἶναι ἀπλῇ συνισταμένη ἐκ τοίχου διατρυπωμένου ὑπὸ θύρας καὶ στεφομένου ὑπὸ ἀετώματος μετ' ἀκρωτηρίων.

Ὅλη ἡ πρόσοψις εἶναι κεκονιασμένη. Εἰς τὸ μέσον ὑπάρχει ὀριζοντία ἐρυθρὰ ταινία.

Ἡ θύρα ὁδηγεῖ ἀπ' εὐθείας εἰς τὸν νεκροθάλαμον ἔχοντα διαστάσεις $2 \times 2,50$. Ὑπὸ τὴν γέννησιν τῆς καμάρας εὐρίσκεται ἐξέχουσα ταινία μὲ κυμάτιον. Ἀπέναντι τῆς εἰσόδου σώζεται ἡ νεκρική κλίνη, ἐκτισμένη καὶ ἐπικεχρισμένη, φέρουσα δ' ἑγχρωμον διακόσμησιν, ἀπομιμουμένην τὴν τῶν μαρμαρίνων κλινῶν τῶν μεγάλων τάφων.

Ὁ τάφος εὐρέθη ἀσύλητος. Κτερίσματα εὐρέθησαν: λύχνος, χαλκοῦν κάτοπτρον, δύο χαλκαῖ φιάλαι καὶ χρυσοῦς δακτύλιος, ἅτινα τὸν χρονολογοῦσιν εἰς τὸ τέλος τοῦ 3ου ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ 2ου π.Χ. αἰ. Ὁ νέος τάφος ἀποτελεῖ μικρογραφίαν τῶν μεγάλων ναοειδῶν μακεδονικῶν τάφων, ὡς ὁ τῆς Βεργίνας καὶ ὁ παλαιότερον ὑπὸ τοῦ Σωτηριάδου εὐρεθεὶς ἐν Δίῳ.

15. Εἰς τὰ Ἀβδηρα ἐνήργησεν ἡ Ἑταιρεία ἀνασκαφὴν διὰ τοῦ ἐφόρου κ. Δ. Λαζαρίδη. Κατὰ ταύτην ἀνευρέθη τμῆμα ἀρχαίου κτηρίου ἐκτισμένου κατὰ τὸ ψευδισόδομον σύστημα. Οἱ τοῖχοι του φέρουν ἐσωτερικῶς ἐπίχρισμα μετὰ ζωηρῶς ἐρυθροῦ χρώματος. Ἀνω ὑπῆρχον γεῖσα ἐξ ἀσβεστοκονιάματος. Ἐξ ὀστράκων ἀγγείων τὸ κτήριο χρονολογεῖται εἰς τὸν 4ον π.Χ. αἰῶνα.

Εἰς ἄλλην δοκιμαστικὴν τάφρον εὐρέθη ἀνάγλυφον Κυβέλης καὶ ἄλλα εἰδώλια τῆς αὐτῆς θεᾶς, ὥστε θὰ πρόκειται περὶ μικροῦ ἱεροῦ ἐλληνιστικῶν πιθανώτατα χρόνων.

Τρίτη δοκιμαστικὴ τάφος ἀπεκάλυψεν ἄλλο κτήριο, ἴσως οἰκίαν, μὲ ψηφιδωτὸν δάπεδον εἰκονίζον ζεύγη δελφίνων, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὑπάρχει ἀνὰ ἓν ἄνθος κρίνου καὶ ρόδα. Ἀνευρέθησαν ἐπίσης καὶ ἄλλα εἰδώλια καὶ κεφαλαὶ ἐξόχου τέχνης ὡς καὶ μέλη ἀρχιτεκτονικά.

16. Εἰς Λευκάδια τῆς Ναούσης ἡ ἐφετινὴ σκαφὴ ἐγένετο καὶ πάλιν διὰ τοῦ ἐφόρου κ. Πέτσα. Συνεχίσθη ἡ ἀποκάλυψις

τοῦ μεγάλου μακεδονικοῦ τάφου, ἐν συνδυασμῷ πρὸς ἐργασίας ὑποστηλώσεως καὶ ἐξασφαλίσεως τοῦ μνημείου.

Εἰς τὸ ἀριστερὸν ἄκρον μετακίονιον τῆς προσόψεως ἔφθασεν ἡ ἀνασκαφὴ μέχρι τῆς βάσεως τοῦ μνημείου. Ἀπεκαλύφθη οὕτω ἡ γραπτὴ παράστασις μιᾶς μορφῆς ἣτις δὲν εἶχε ταυτισθῇ ἀκόμη, ἐπειδὴ δὲν ἔφερεν ἐπιγραφὴν ἢ χαρακτηριστικόν τι σύμβολον, ὡς αἱ ἄλλαι τρεῖς εὐρεθεῖσαι (τοῦ Ἑρμοῦ, τοῦ Αἰακοῦ καὶ τοῦ Ραδαμάνθυος). Ἡ νέα μορφή παριστᾷ πολεμιστὴν ὄρθιον μὲ δόρυ εἰς τὴν δεξιάν καὶ ξίφος εἰς τὴν ἀριστεράν χειρά. Στρέφει ἐλαφρῶς πρὸς δεξιὰ ὡς νὰ ἀκολουθῇ τὸν παραπλεύρως εἰκονιζόμενον Ἑρμῆν. Εἶναι λοιπὸν προφανῶς ὁ νεκρός, ὁδηγούμενος εἰς τὸν Ἀδην ὑπὸ τοῦ ψυχοπομποῦ Ἑρμοῦ.

Ἀπροσδόκητον εὗρημα τῆς ἀνασκαφῆς ὑπῆρξεν ἐπιγραφὴ μὲ πολλὰς πράξεις ἀγοραπωλησίας κτημάτων.

17. Ἐν Δωδώνῃ συνέχισεν ἡ Ἑταιρεία τὰς ἀνασκαφὰς αὐτῆς διὰ τοῦ καθηγητοῦ κ. Εὐαγγελίδου. Ἡ ἀνασκαφὴ ἐξετάθη εἰς 4 σημεῖα ἥτοι α) Νοτίως τῆς χριστιανικῆς βασιλικῆς β) Ν.Δ. τοῦ γενικοῦ χώρου τῆς ἀνασκαφῆς ἐντὸς τοῦ κοίλου τοῦ θεάτρου καὶ τέλος γ) εἰς τὴν πύλην τοῦ τείχους τῆς ἀκροπόλεως ἣτις ἐκαθαρίσθη. Ἐνδιαφέροντα εἶναι τὰ γενόμενα πολλὰ κινητὰ εὐρήματα, ἐξ ὧν σᾶς ἀναφέρω τὰ κυριώτατα καὶ δὴ α) μολύβδινα ἐνεπίγραφα ἐλάσματα περιέχοντα ἐρωτήσεις πρὸς τὸν Δία τὸν Δωδωναῖον καὶ τὴν Διώνην. Σᾶς παρέχω μίαν ἐξ αὐτῶν: *Καλλικράτης ἐπερωτᾷ τὸν θεὸν ἢ ἔσται αὐτῷ γενεὰ ἀπὸ τῆς Νίκης τῆς γυναικός*. Ἐκ τῶν ἔργων τέχνης εὐρέθησαν α) χρυσοῦς λέων ἐκ λεπτοῦ ἐλάσματος, ἐφ' οὗ ἔκτυπον τὸ σῶμα καὶ οἱ μύες, κατὰ δὲ τὴν χαίτην μικρά, στενὰ διαχωρίσματα πεπληρωμένα μὲ κυανὴν ὕλην. Τὸ ἔλασμα θὰ ἦτο πιθανῶς ἐπερραμμένον ἐπὶ ὑφάσματος, ὡς μαρτυροῦσιν οἱ ὀπισθεν μικροὶ κρίκοι. Ὁ λέων εἶναι Περσικῆς τέχνης, ἴσως τοῦ 6^{ου} π.Χ. αἰ. Ἄλλο ἐνδιαφέρον εὗρημα εἶναι χαλκοῦν εἰδώλιον αἰγὸς στρεφούσης τὴν κεφαλὴν, μὲ ἐλάχιστα ἐγγάρακτα κοσμήματα. Ἀνήκει εἰς τὴν πρῶτον ἀρχαϊκὴν τέχνην.

Χαλκᾶ εὐρέθησαν καὶ ἄλλα πολλά, ὧν τὸ σπουδαιότερον εἶναι εἰδώλιον πολεμιστοῦ, ὕψους 0,11, προδαιδαλικῶν χρόνων. Ὑψώνει τὴν δεξιὰν παρὰ τὴν κεφαλὴν, παρ' ἣν ἐκράτει τὸ ἐλλεῖπον δύρου, εἰς δὲ τὴν κάτω ἀριστερὰν εἶχεν ἀσπίδα. Ἐπὶ τῆς κεφαλῆς φέρει κωνικὸν πῖλον.

Πλὴν τῶν χαλκῶν εὐρέθη καὶ ἀπελευθερωτικὴ ἐπιγραφὴ ἐπὶ λίθου ἀναφέρουσα βασιλέα Ἀλέξανδρον.

18. Ἐν Κασσώπῃ συνεπληρώθη διὰ τοῦ ἐπιμελητοῦ κ. Δάκαρη ἡ ἀνασκαφὴ δύο δωματίων τοῦ προτέρουσιν ἀποκαλυφθέντος καταγωγίου. Ἐντὸς τοῦ ἐνὸς εὐρέθη τμήμα μαρμαρίνου ἀνδρικοῦ κορμοῦ ἐλληνιστικῶν χρόνων, μὲ πρόσθετον βραχίονα καὶ ὦμον. Φορεῖ χιτῶνα καὶ ἱμάτιον.

Ἀνεσκάφη ἐπίσης καὶ τὸ ἥμισυ μεγάλης στοᾶς, μήκους 63 μ., διστοίχου, ἐλληνιστικῶν χρόνων, ἐχούσης ἐσωτερικῶς 13 τετραγώνους πεσσούς καὶ ἐξωτερικῶς 27 πωρίνους δωρικοὺς κίονας. Εὐρέθησαν πολλὰ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη, κιονόκρανα, τριγλύφα, γεῖσα κλπ. Πρὸ τῆς στοᾶς ἀπεκαλύφθη σειρὰ 12 βάθρων ὡς καὶ 4 ἡμικυκλικαὶ ἐξέδραι, ἐφ' ὧν ποτε ἴσταντο ἀγάλματα. Ἀπὸ τὴν στοᾶν ταύτην προέρχονται καὶ οἱ πέρυσιν εὐρεθέντες ἀνθεμωτοὶ καλυπτῆρες μὲ παράστασιν Γανυμήδους ἀρπαζομένου ὑπὸ τοῦ ἀετοῦ (Διός).

19. Ἐν Κερκύρᾳ διεξήχθησαν ἀνασκαφαὶ διὰ τοῦ ἐφόρου κ. Β. Καλλιπολίτη, βορείως τῆς νεωτέρας ἐκκλησίας τῆς Παλαιοπόλεως. Διὰ τούτων ἐξηκριβώθη α) τὸ σχέδιον τῆς παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς, τῆς ὁποίας ἀπεκαλύφθη ὁ βόρειος ἐξωτερικὸς τοῖχος καὶ ἐνδιάμεσον παράλληλον αὐτῷ θεμέλιον ἐφ' οὗ ἔβαινε ἄλλη τοξοστοιχία. Εἶχεν ἄρα ἡ βασιλικὴ 2 πλάγια κλίτη πρὸς Β. ἥτοι θὰ ἦτο πεντάκλιτος. Ἡ διαίρεσις αὕτη διεκόπτετο, ὥστε νὰ δημιουργῇται ἐγκάρσιον κλίτος. Εὐρέθησαν χριστιανικά τινα γλυπτὰ ἐν οἷς καὶ ἀνάγλυφον ἀμνοῦ καλῆς ἐργασίας.

Τὸ ἐνδιάμεσον θεμέλιον ἀπεδείχθη ἀνῆκον εἰς ἀρχαιότερον, ἐλληνιστικῆς ἐποχῆς κτήριον, ὅπερ καὶ ἀνεσκάφη. Ἦτο δὲ τοῦτο

ἡμικυκλικὴ ἀψὶς διαμ. περίπου 30 μ. Ἴσως νὰ ἦτο βουλευτήριον ἢ ἐκκλησιαστήριον, ὑπόθεσις ἐνισχυομένη καὶ ἐκ τῆς παρ' αὐτὸ εὐρέσεως τιμητικῆς καὶ ἄλλων ἐπισήμων ἐπιγραφῶν.

Σπουδαία εἶναι ἡ εἰς βαθύτερον ἐπίπεδον ἀποκάλυψις ἀρχαιοτάτου κτίσματος καὶ ἀδιαταράκτου στρώματος κεραμεικῶν εὐρημάτων ὑστερογεωμετρικῶν χρόνων δηλ. τοῦ τελευταίου τρίτου τοῦ 8^{ου} π.Χ. Τὰ εὐρεθέντα ὅστρακα ἀνάγονται εἰς τὴν πρώϊμον πρωτοκορινθιακὴν ἐποχὴν, εἶναι ἄρα σύγχρονα πρὸς τὸν παραδεδομένον ἀποικισμόν τῆς Κερκύρας ὑπὸ τῶν Κορινθίων, γενόμενον κατὰ Στράβωνα τὸ 734 π.Χ. ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ Χερσικράτους. Οὕτω τὸ πρῶτον ἐμφανίζονται ἐν Κερκύρα καὶ δὴ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ πόλει, πρώϊμα κορινθιακὰ ἀγγεῖα· διότι τὰ μέχρι τοῦδε γνωστὰ ἀνήκον εἰς τὴν ὀψιμον πρωτοκορινθιακὴν περίοδον (650 - 625).

20. Ἐν Παλαιᾷ Κορίνθῳ συνεχίσθη διὰ τοῦ κ. Δ. Πάλλας ἡ ἀνασκαφὴ τῆς βασιλικῆς Σκουτέλας. Ἐφέτος κατὰ προέκτασιν τοῦ Β. κλίτους, ἐπεσημάνθη ἡ ὑπαρξίς βοηθητικοῦ χώρου — πιθανῶς νεκρικοῦ προορισμοῦ. Δυτικῶς τῆς ὁδοῦ ἀπεχωματώθη μέγα μέρος τοῦ νάρθηκος καὶ οἱ πρὸς Δ. τοῦ βαπτιστηρίου χώροι. Ἐκ τούτων ὁ μικρότερος, προσιτὸς ἐκ τοῦ Ν. κλίτους καὶ ἐκ τοῦ κατὰ προέκτασιν τοῦ νάρθηκος, ἀποτελεῖ τὸν προθάλαμον, ἴσως τὸ ἀποδυτήριον τοῦ βαπτιστηρίου. Ὁ μεγαλύτερος χώρος θὰ εἶναι ὁ προαύλιος ἢ ἐξώτερος οἶκος, χρησιμεύων διὰ κατηχητικὰς διδασκαλίας, εὐχὰς εἰς τοὺς κατηχουμένους, ἐξορκισμοὺς πρὸ τοῦ βαπτίσματος, μετὰ δὲ τὸ βάπτισμα διὰ τὴν παροχὴν τῆς σφραγίδος τοῦ χρίσματος, θὰ ἦτο λοιπὸν τὸ Consignatorium ἢ χριστήριον. Κατ' ἀρχὰς μικρότερον, ἐπεξετάθη ἀργότερον, ἐφωδιάσθη δὲ καὶ μὲ κτιστὸν βάθρον διὰ τὴν ἔδραν τοῦ ἐπισκόπου.

Εἰς τὸ Ν. κλίτος τοῦ ναοῦ εὐρέθησαν κορινθιακὰ κιονόκρανα, ἐπιθήματα, κορμοὶ κιόνων καὶ κατὰ χώραν 2 βάσεις αὐτῶν, ὅθεν ὑπελογίσθη ὅτι ἐκάστη κιονοστοιχία εἶχε 13 κίονας.

Ὁ κ. Δ. Πάλλας ἔσκαψεν ἐπίσης παρὰ τὸ 3^{ον} χιλιόμετρον τῆς ὁδοῦ Κορίνθου - Ἀργους ἑπαυλιν μὲ κεντρικὴν αὐλὴν, ἔχουσιν πι-

θανῶς στοὰς κατὰ τὰς 3 πλευρὰς καὶ impluvium. Ἐπὶ τῇ βάσει εὐρημάτων ἢ ἔπαυλις χρονολογεῖται εἰς τὸν 3^{ον} μ. Χ. αἰ. Πρὸς Βορρᾶν τῆς ἐπαύλεως εὐρέθη καὶ μεγάλη τετράπλευρος, ὕψαιθος δεξαμενὴ, μήκους 22,70 καὶ πλάτους 10 μ. Ἐκ τεμαχίου λύχνου χρονολογεῖται εἰς τὸν 1^{ον} αἰ. μ. Χ.

21. Ἐν Μυκῆναις ἐνήργησεν ἡ Ἑταιρεία συμπληρωματικὰς ἀνασκαφικὰς ἐργασίας καὶ ἐρεῦνας διὰ τοῦ ἐφόρου κ. Ι. Παπαδημητρίου. Κύριος σκοπὸς ἦτο ἡ διερεύνησις τοῦ ἐξωτερικοῦ κυκλικοῦ ταφικοῦ περιβόλου, ἀλλ' ἡ μερικὴ διὰ τῆς Δ]σεως Ἀναστηλώσεως γενομένη ἀναστήλωσις μνημείων τῶν Μυκηναίων ἐπέβαλλε τὴν διερεύνησιν τοῦ τάφου τοῦ Αἰγίσθου, τοῦ ἀνακτόρου τῆς ἀκροπόλεως καὶ τοῦ παλαιότερου ταφικοῦ περιβόλου. Κατὰ τὸ Ν. τμήμα τοῦ νέου κυκλικοῦ περιβόλου ἠρευνήθη ὁ περὶ τὸν μεσοελλαδικὸν ἱπνὸν χῶρος. Εὐρέθησαν δάπεδα μεσοελλαδικῶν οἰκημάτων, ὧν τὸ παλαιότερον περιελάμβανε καὶ τὸν ἱπνόν, τὸ δὲ μεταγενέστερον ἀνῆκεν εἰς νεωτέραν ἀψιδωτὴν οἰκίαν τῆς μεσοελλαδικῆς περιόδου. Λεῖψανα μεσοελλαδικῶν οἰκήσεων εὐρέθησαν καὶ εἰς τὸ Ν. ἄκρον τοῦ περιβόλου ἐξ ὧν βεβαιοῦται ὅτι πρὸ τῆς καθιερώσεώς του ὡς νεκροταφείου ὁ χῶρος οὗτος κατῳκεῖτο.

Εἰς τὸν θολωτὸν τάφον τοῦ Αἰγίσθου κατὰ τὴν ἐκκαθάρισιν ὑπὸ τῆς Ὑπηρεσίας Ἀναστηλώσεως τμήματος τῆς ἐπιχώσεως τῆς θόλου τὸ ὅποιον εἶχε μείνει ἄσκαπτον, συνελέγησαν ὄστρακα ἀγγείων ἀπὸ τῆς μεσοελλαδικῆς μέχρι τῆς ἑλληνιστικῆς περιόδου, μεταξὺ δ' αὐτῶν καὶ τοῦ ἀνακτορικοῦ ρυθμοῦ, τινὰ τῶν ὁποίων συνανήκουν πρὸς τὰ ὑπὸ τοῦ Wace παλαιότερον (1922) εὐρεθέντα.

Εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ δρόμου τοῦ αὐτοῦ τάφου ἀπεκαλύφθη δάπεδον ἐκ σχιστολιθικῶν πλακῶν, ἡ δὲ ὑπ' αὐτὸ ἐπὶχώσις παρέσχε μεσοελλαδικὰ ὄστρακα. Τὰ στοιχεῖα ταῦτα ὁμοῦ μὲ τὰ προκύπτοντα ἐκ τῆς ἀκριβεστεράς σπουδῆς τῆς τεχνικῆς κατασκευῆς τοῦ τάφου τοῦ Αἰγίσθου ὑποδηλοῦν πρωϊμωτέραν χρονολόγησιν αὐτοῦ.

Νοτιώτερον τοῦ δρόμου ἀνεσκάφη τμήμα μεγάλου οἰκοδομήματος ἱστορικῶν χρόνων καὶ ἐντὸς αὐτοῦ εὐρέθησαν in situ χύτραι

παρ' ἐστίαν. Ἐκ τῆς ἐπιχώσεώς του συνελέγησαν καὶ κορινθιακὰ ἀγγεῖα τοῦ τέλους τοῦ 6^{ου} π.Χ. αἰ. ὡς καὶ τμῆμα μελανομόρφου ἀμφορέως μὲ παράστασιν Διονύσου, Σιληνῶν καὶ Μαινάδων καὶ ἀρματοδρομίας, τοῦ β' ἡμίσεος τοῦ 6^{ου} αἰῶνος.

Ἐντὸς τοῦ ἐσωτερικοῦ ταφικοῦ περιβόλου ἀνεκαλύφθησαν ἄλλα τεμάχια βάσεων τῶν πωρίνων ἐπιτυμβίων στηλῶν. Τμῆμα τῆς ἐπιχώσεως εἰς τὸ Β. μέρος τοῦ κύκλου ἀνασκαφὲν ἦτο ἄνω μεσοελλαδικόν, μετ' αὐτὸ δὲ πρωτοελλαδικὸν μὲ τινα ὄστρακα νεολιθικά, πιστοποιοῦντα τὴν ὑπαρξιν οἰκισμοῦ ἐν Μυκῆναις ἤδη ἀπὸ τῆς νεολιθικῆς ἐποχῆς.

Ἐπὶ τοῦ ἀνακτόρου κατὰ τὰς ἐργασίας ἀναστηλώσεως ἀπεκαλύφθη παρὰ τὴν Ν. παραστάδα τοῦ προδόμου πλὰξ ἀλαβάστρου φέρουσα λεκανοειδῇ κοιλότητα καὶ παρ' αὐτὴν τεμάχια τετραγώνου τραπέζης προσφορῶν ἐκ πορφυρίτου μὲ δυσκοειδῇ ἑξαρσιν ἐν τῷ μέσῳ καὶ 4 ὀπὰς, δι' ὧν ἐστερεοῦτο ἐπὶ βάσεως. Μικρὰ σκαφή ἀπεκάλυψεν ὑπὸ τὸ δάπεδον στρογγύλον κτίσμα πιθανῶς βωμὸν παρ' ὃν ἔκειτο ἡ τράπεζα, παρ' αὐτὸ δὲ πολλὰ τμήματα στρογγύλων τραπεζῶν προσφορῶν ἐκ κονιάματος κοσμουμένου διὰ γραπτῶν σπειρῶν καὶ ροδάκων. Ἀνατολικῶς τῆς ἐξ ἀλαβάστρου λεκάνης τὸ δάπεδον ἦτο ἐκ κονιάματος καὶ οὐχὶ ἐξ ἀλαβάστρου, προφανῶς διότι θὰ ὑπῆρχεν ἐκεῖ θρόνος, ὡς εἰς τὸ ἀνάκτορον τῆς Πύλου, δεξιᾷ τῆς εἰσόδου.

22. Εἰς τὴν Πρόνοιαν τοῦ Ναυπλίου ὁ ἐπιμελητὴς κ. Σ. Χαριτωνίδης συνέχισε τὴν ἀνασκαφὴν τάφων τῆς ὑστερογεωμετρικῆς ἐποχῆς. Εὐρέθη ἐφέτος ἀναλημματικὸς τοῖχος χειμάρρου μήκους 10 μ. καὶ ἀνατολικώτερον τοῖχος κάθετος πρὸς 3 ἄλλους εὐρεθέντας κατὰ τὰ προηγούμενα ἔτη. Ὅλοι συναποτελοῦν γεωμετρικὸν οἶκημα. Δυτικώτερον ἀπεκαλύφθησαν καὶ στρώσεις λίθων, ὁδῶν πιθανώτατα.

Εὐρέθησαν ἐπίσης καὶ κυκλικὸς τάφος, διαμ. 2 μ., ὠρυγμένος ἐντὸς τοῦ ἐδάφους. Ἐκαλύπτετο διὰ ξυλίνης ἢ καλάμινης στέγης

μὲ στρώμα πηλοῦ ἐπ' αὐτῆς καὶ μεγάλας πλάκας ἐπὶ τοῦ στρώματος. Ἐντὸς αὐτοῦ εὐρέθησαν ἄφθονοι κωνικοὶ πόδες κυλίκων.

Εἰς ἄλλα σημεία ἦλθον εἰς φῶς 2 κτιστοὶ τάφοι, ὧν ὁ εἰς σχήματος τραπεζίου περιεῖχε 2 ἀγγεῖα πρωΐμου γεωμετρικοῦ ρυθμοῦ. Ὁ σκελετὸς ἐσώζετο μερικῶς, ἦσαν δὲ ὁρατὰ καὶ τὰ ἔχνη καύσεως (ἡμικαύσεως).

23. Ἐν Ἐρμιόνη μαθηταὶ τοῦ Δημοτικοῦ Σχολείου ἀσχολούμενοι εἰς τὴν διαρρύθμισιν τοῦ πρὸ τοῦ σχολείου των χώρου παιδιῶν ἀπεκάλυψαν τυχαίως ψηφιδωτὸν δάπεδον μετ' ἐπιγραφῆς. Τὸ Ὑπουργεῖον Παιδείας εἰδοποιηθὲν ἀπέστειλε χάριν τῆς συντηρήσεως τοῦ κινδυνεύοντος νὰ καταστραφῇ ψηφιδωτοῦ τὸν ἐπιθεωρητὴν ἀρχιτέκτονα τῆς Ἀναστηλώσεως κ. Ε. Στίκαν, ὅστις ἐφρόντισε διὰ τὴν στερέωσίν του, ἀνέλαβε δ' ἀργότερον, ἐντολῇ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας καὶ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ ὅλου συγκροτήματος εἰς ὃ ἀνῆκε τὸ εὐρεθὲν ψηφιδωτόν.

Ἐκ τῆς ἐρεῦνης ἀπεδείχθη ὅτι τὸ δάπεδον ἀνῆκεν εἰς τὴν Ν. Δ. εἴσοδον μεγάλης παραθαλασσίας παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς, ἀποτελουμένης ἐξ αὐλῆς (αἰθρίου), νάρθηκος καὶ κυρίως ναοῦ μὲ ἡμικυκλικὴν κόγχην ἱεροῦ πρὸς ἀνατολάς. Τὸ ὀλικὸν μῆκος αὐτῶν εἶναι 40 μ. τὸ δὲ πλάτος 17,60.

Ἡ αὐλή, πλακόστρωτος, φέρει ἐν τῷ μέσῳ δεξαμενὴν, συνεκοινώνει δὲ μὲ τὸν νάρθηκα διὰ τριβήλων. Ἄλλα τριβήλα ὑπῆρχον εἰς τὰ ἄκρα τοῦ νάρθηκος ὡς καὶ τῆς αὐλῆς. Ὁ νάρθηξ φέρει ὀρθογώνιον ἐξέδραν, τὸ δὲ δάπεδόν του εἶναι ἐστρωμένον μὲ ψηφιδωτὰ εἰκονίζοντα τρέχοντα ζῶα (αἶγαγον, πάρδαλιν) καὶ μακρόλαιμα πτηνὰ ἐκατέρωθεν ἀγγείου.

Ὁ κυρίως ναὸς εἶναι ὡσαύτως ἐστρωμένος μὲ ψηφιδωτὰ ἐν εἵδει τάπητος. Εὐρέθη ἐπίσης καὶ ἡ βάσις ἐξαγωνικοῦ ἄμβωνος ὡς καὶ τοῦ τέμπλου, ὅπερ εἶχε 2 κίονας πρὸ τῆς ὥραιας πύλης.

Αἱ κιονοστοιχίαι εἶχον 6 κίονας ἐκάστη. Ἡ ἀπόδοσις τῶν ζώων εἶναι γραμμικὴ καὶ ἐπίπεδος. Τὰ θέματα ὅμως τοῦ προτύλου εἶναι ὀλίγον μεταγενέστερα, ἴσως τοῦ 7^{ου} αἰ., ὡς μαρτυρεῖ ὁ ἀετὸς ὁ κρα-

τῶν τὴν πέριξ διὰ τῶν ὀνύχων του. Ὁ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ἀναφερόμενος ἐπίσκοπος Ἐπιφάνειος εἶναι ἄλλοθεν ἄγνωστος.

Ἄλλο ψηφιδωτὸν εὐρέθη ἐντὸς αὐλῆς τῆς οἰκίας Μεϊντάνη εἰκονίζει δὲ τοῦτο παγώνια, ἐλάφους, νήσας καὶ ἄλλα πτηνὰ καὶ λόγῳ τῆς τεχνοτροπίας του ἀνάγεται εἰς τὸν 6^{ον} μ.Χ. αἰῶνα.

25. Εἰς τὴν Κυνοουρίαν ἔσκαψεν ἡ Ἑταιρεία, παρὰ τὰ Βούρβουρα, διὰ τοῦ καθηγητοῦ κ. Ρωμαίου, ἀρκετὰ ἰδιωτικὰ κτίσματα, μὲ ξηροτοιχοὺς κάτω καὶ ἄνω πηλίνους ξυλοπλέκτους τοίχους καὶ μὲ κιονοστοιχίας κατὰ τὴν πρόσοψιν εἰς τινα ἐξ αὐτῶν. Ἀδηλον εἶναι ἂν τὰ κτήρια αὐτὰ ἦσαν δημόσια ἢ ἰδιωτικά.

Ἀπαξ μόνον ἐσημειώθησαν κατὰ χώραν βάσεις κιόνων μεταξὺ παραστάδων ἐνθυμίζουσαι τὰς μυκηναϊκάς. Ἐν μέγα τετράγωνον κτίσμα παρουσιάζει ὅπιθεν ἀψίδα, εἶναι δὲ πιθανὸν ὅτι ἦτο δημόσιον, πρυτανεῖον ἢ βουλευτήριον. Εἰς 6 οἰκίας παρατηρήθησαν μικρὰ ἡμικυκλικά ἢ τριγωνικά κτίσματα κατὰ τὰς γωνίας προοριζόμενα δι' οἰκιακὴν λατρείαν. Ἐντὸς αὐτῶν εὐρέθησαν πολλὰ ἀναθηματικά ἀγγεῖα καὶ συντρίμματα μεγάλων ἐρυστρομόρφων ἀγγείων, ἅτινα συνεκολλήθησαν ἀποτελέσαντα εὐμεγέθη πελίκην ἐφ' ἧς εἰκονίζεται ἡ Θέτις ἱππεύουσα ἱππόκαμπον καὶ κομίζουσα τὰ ὄπλα τοῦ Ἀχιλλέως. Ἴσως εἶναι ἡ καλυτέρα τοιαύτη παράστασις Θετίδος τὴν ὁποίαν ἔχομεν.

Ἀπὸ ὑπὲρ τὰ 500 συντρίμματα συνεκροτήθη καὶ μεγάλη πρόχους παρέχουσα τὴν πληρεστέραν μέχρι τοῦδε παράστασιν τῆς γεννήσεως τῆς Ἑλένης, μὲ μέγαν βωμὸν ἐν τῷ μέσῳ καὶ ὑπὲρ αὐτὸν ὠδὸν μὲ προβάλλουσιν ἐξ αὐτοῦ τὴν μικρὰν Ἑλένην, ὑπεράνω δ' αὐτοῦ καὶ ἀριστερᾷ τὴν ἐκπληκτον Λήδαν. Τὴν κεντρικὴν αὐτὴν παράστασιν πλαισιώνουν οἱ συμπαριστάμενοι Διόσκουροι μὲ τοὺς θαυμασίους ἵππους των.

Πλὴν αὐτῶν συνεκολλήθησαν καὶ ἄλλα ἀγγεῖα ἐν τῶν ὁποίων εἰκονίζει πιθανῶς τὴν κρίσιν τοῦ Πάριδος, ἄλλο δὲ πάλιν ἀθλητὰς κλπ.

Ἐκ τῆς μελέτης τῶν ἀγγείων αὐτῶν ὁ κ. Ρωμαῖος συμπεραίνει ὅτι τὰ μεγάλα ἀγγεῖα, ἀνήκοντα εἰς τοὺς μεταξὺ 430 καὶ 400 χρό-

νους, εἶναι ἔργα μεγάλου ἀγγειογράφου, Λακεδαιμονίου ἢ Τεγεάτου, ἐργαζομένου ἐπιτοπίως μὲ ἐγγώριον πηλὸν καὶ χωρὶς τὸ ἐσωτερικὸν στιλπνὸν γάνωμα τῶν ἀττικῶν ἐρυθρομόρφων.

26. Εἰς Μακρύσια τῆς Ἡλείας ὁ ἐπιμελητὴς κ. Γιαλούρης εὑρεν εἰς τὰς ἀποθήκας τῶν Μουσείων Ὀλυμπίας καὶ Πατρῶν ἀνὰ δύο πῆλινα τεμάχια μετ' ἐντύπου διακοσμήσεως ἐξ ἱππέων καὶ ροδάκων, τοῦ τέλους τοῦ 7^{ου} αἰ. προσαρμοζόμενα εἰς τὰ πέρυσιν ὑπ' αὐτοῦ ἀνευρεθέντα ἄλλα δύο. Ὅλα ὁμοῦ ἔδειξαν ὅτι ἀνήκουν εἰς πόδα ἢ λαιμὸν μεγάλου ἀγγείου.

Ἡρεύνησεν ἐπίσης ὁ κ. Γιαλούρης καὶ θαλαμοειδεῖς τάφους εἰς Τριφυλίαν ἐξ ὧν προῆλθον πολλὰ μυκηναϊκὰ ἀγγεῖα.

27. Ἐν Πύλῳ συνεχίσθησαν αἱ ἀνασκαφαὶ τῆς Ἑταιρείας διὰ τοῦ καθηγητοῦ κ. Σπ. Μαρινάτου. Ἡρευνήθη σπήλαιον, ὅπερ περιεῖχεν ὅστρακα ἀπὸ τῶν παλαιωτάτων περιόδων, συμπεριλαμβανομένης ἴσως καὶ τῆς νεολιθικῆς.

Εἰς θέσιν Τραγὰνα ἀνεσκάφη βασιλικὸς τάφος καὶ ἐκαθαρίσθη ἄλλος ἀπὸ πολλοῦ γνωστός. Ἀπεκαλύφθησαν 2 σωροὶ χαλκῶν σκευῶν, ἅτινα εἶχον καταχωσθῇ ἐντὸς τοῦ δρόμου τοῦ α' τάφου. Ἐντὸς μεγάλου χαλκοῦ ἀμφορέως εἶχον ἀποτεθῇ δύο χαλκαὶ λόγχοι, παραξιφίς, μάχαιρα, πρὸς δὲ τὸ ξυρόν, τὸ κάτοπτρον καὶ τὸ ποτήριον τοῦ βασιλικοῦ νεκροῦ. Εὐρέθη πρὸς τούτοις καὶ γλυπτὴ λίθος ἀμεθύστου μὲ σπουδαίαν μυθολογικὴν παράστασιν. Γενειοφόρος μυκηναῖος ἦρως τιμωρεῖ σκληρῶς κρανοφόρον, ὃν ἤδη ἔχει φονεῦσει καὶ ἓνα ἀγένειον νεανίαν — προφανῶς πατέρα καὶ υἱόν, ὧν εἶχε προηγουμένως ἀποτάμει τὰς χεῖρας.

Ὁ δεῦτερος τάφος, καίπερ σεσυλημένος, παρέσχε λάκκον ἀσύλητον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου εἶχον κατὰ 2 νεαρὰ πριγκίπισσαι (ἴσως τὸ παλαιότατον παράδειγμα καύσεως νεκρῶν κατὰ τὴν μυκηναϊκὴν ἐποχὴν).

Ἡ μία πριγκίπισσα ἔφερε περιδέριον ἀμεθύστου, κάτοπτρον καὶ κόσμον ἐξ ὑαλομάζης. Ἡ ἄλλη χρυσοῦν περιδέριον ἐκ ναυτί-

λων καὶ πέντε γλυπτὰς λίθους ἐκ χρυσοδέτου ὀρείας κρυστάλλου, ἀγάλτου καὶ ἰάσπιδος.

Αἱ λίθοι φέρουν γλυφάς, ὧν ἡ σπουδαιότερα εἶναι σύμπλεγμα 2 ὀρθίων αἰγάγων ἐκατέρωθεν τοῦ ἱεροῦ δένδρου, ἡ εὗρεσις τοῦ ὁποίου ἀποτελεῖ μικρὰν ἐπανάστασιν εἰς τὰς βοτανικὰς ἡμῶν γνώσεις· διότι εἶναι κακτοειδές, κατὰ δὲ τὸν κ. Μαρινᾶτον δὲν δύναται νὰ εἶναι ἄλλο ἀπὸ τὴν ὀπουντίαν (κοινῶς φραγκοσυκιάν), ἥτις οὕτω ἀποδεικνύεται πανάρχαιον φυτὸν τῆς Μεσσηνίας, ἧς τὰ κακτοειδῆ καὶ σήμερον προσλαμβάνουσι μεγάλας διαστάσεις.

28. Εἰς Μυστρᾶν ὁ ἐπιμελητὴς κ. Ν. Δρανδάκης ἀνέσκαψε χριστιανικοὺς τινὰς τάφους εἰς τὸ δάπεδον τῶν ἐξωτερικῶν στοῶν τῆς Ἀγ. Σοφίας. Ἐκ τούτων σπουδαιότεροι εἶναι οἱ κατὰ τὴν Β. στοὰν καμαρωτοὶ μὲ ἐπικεχρισμένα τὰ ἐσωτερικά των τοιχώματα. Εἰς τούτους παρατηρήθησαν ἐπάλληλοι ταφαὶ καὶ δὴ καὶ γυναικῶν, ὡς μαρτυρεῖ πεπλεγμένος βάστρυχος καὶ κόμη μὲ διάδημα ἐκ λευκῆς κλωστῆς.

Οἱ τάφοι φαίνεται ὅτι ἀνήκουν εἰς τοὺς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας.

29. Εἰς Τήνον συνεχίσθησαν διὰ τοῦ ἐφόρου κ. Ν. Κοντολέοντος αἱ ἀνασκαφαὶ εἰς τὸν λόφον τοῦ Ξώμπουργου καὶ ἀπέδειξαν, ὅτι τὰ εὐρεθέντα ἐρείπια ἀνήκουν εἰς μεγάλην πόλιν, τὴν κατ' ἐξοχὴν πόλιν τῆς Τήνου, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ ἄστυ, κείμενον παρὰ τὴν θάλασσαν, ὅπου καὶ ἡ σημερινὴ πρωτεύουσα τῆς νήσου. Εἰς τὸ ἀνατολικὸν τμήμα εὐρέθη νεκροταφεῖον τοῦ 5^{ου} π.Χ. αἰ. ἐν ᾧ ἀνευρέθησαν δύο τάφοι ἐντὸς πίθων καὶ ἀνάλημμα μήκους 10 μ. κάτωθι τοῦ ὁποίου εὐρέθησαν αἱ βάσεις 6 στηλῶν καὶ 2 τεμάχια ἀναγλύφου ἐπιτυμβίου στήλης μὲ παράστασιν ἀνδρὸς φέροντος ἱμάτιον. Ἡ στήλη αὕτη εἶναι πολύτιμος διότι συμπληρώνει ὁμοίας νησιωτικὰς στήλας τοῦ α' ἡμίσεος τοῦ 5^{ου} π.Χ. αἰῶνος.

Ἐκ τῶν ἄλλων εὐρημάτων ἀξιολογώτατα εἶναι μέγα τεμάχιον πηλίνου πίνακος μετ' ἀναγλύφου παραστάσεως συνωρίδος, ἐφ' ἧς

ζεῦγος θεῶν, ὧν καλῶς σώζεται ἡνιοχοῦσα θεὰ μετὰ πόλου ἐπὶ τῆς κεφαλῆς. Κατὰ ταῦτα ἡ τεχνικὴ τῆς ἀναγλύφου διακοσμήσεως δὲν περιορίζετο μόνον εἰς τὰ ἀγγεῖα. Τεμάχια ἀναγλύφων ἀμφορέων εὐρέθησαν καὶ πάλιν ἄφθονα, τινὰ δὲ μετ' ἐγγαράκιων ἐπιγραφῶν τοῦ 6ου π.Χ. αἰῶνος.

Τέλος ὁ κ. Κοντολέων διέσωσε καὶ ὠραῖον ἐπιτύμβιον ἀνάγλυφον τῶν μέσων 4ου αἰ. ἐφ' οὗ γυμνὸς νέος εἰς φυσικὸν μέγεθος, καθήμενος ἐπὶ τοῦ ἱματίου του. Τὸ ἀνάγλυφον εἶχε κτισθῇ εἰς τὴν στέγην στάβλου.

30. Εἰς Κορησίαν τῆς Κέας εἶχεν εὐρεθῇ τὸ 1930 ἀρχαῖος κοῦρος μετακομισθεὶς εἰς Ἀθήνας. Τὸ βᾶθρον του, κατὰ τινα πληροφορίαν, εὐρίσκετο ἐντὸς φρέατος πλησίον τοῦ τόπου τῆς εὐρέσεως τοῦ κούρου. Ἡ Ἑταιρεία ἐνήργησε τὴν ἔρευναν τοῦ φρέατος τούτου διὰ τοῦ ἐφόρου κ. Φ. Σταυροπούλου, ἀλλ' αὕτη δυστυχῶς ἀπέβη ἄκαρπος· διότι τὸ μετὰ πολλοῦ κόπου ἐξαχθὲν βᾶθρον ἦτο μᾶλλον ὑπόβαθρον βωμοῦ ἢ ἀναθήματος, ὡς μαρτυρεῖ ἡ ἐλαφρῶς κοίλη κυκλικὴ κοιλότης, ἣν φέρει ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας του.

31. Εἰς Ρόδον ἀνασκαφὴ ἐπὶ τῆς ἀνατ. κλιτύος τῆς ἀκροπόλεως γενομένη διὰ τοῦ ἐφόρου κ. Ι. Κοντῆ διεπίστωσε τὴν ὑπαρξιν δύο νέων ὁδῶν, καθέτων πρὸς τὴν πλατεῖαν, αἵτινες ἦγον πρὸς τὸν λόφον τῆς ἀκροπόλεως. Ἠρευνήθησαν ἐπίσης καὶ παρακείμενα πρὸς τὴν ὁδὸν οἰκήματα χρονολογούμενα ἀπὸ τοῦ 3ου π.Χ. μέχρι τοῦ 2ου μ.Χ. αἰῶνος. Ἐντὸς ἐνὸς τῶν οἰκημάτων τούτων εὐρέθη μαρμαρίνη κεφαλὴ ἐφήβου τοῦ 2ου πιθανώτατα π.Χ. αἰῶνος.

Τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἀνασκαφῶν εἶναι σπουδαιότατα διὰ τὴν ἐν γένει γνῶσιν τῆς ἀρχαίας πόλεως καὶ ἰδίᾳ τοῦ ὁδικοῦ αὐτῆς συστήματος, ὅπερ ἀπὸ μακροῦ ἀπασχολεῖ τὸν κ. Κοντῆν.

32. Ἐν Κῷ ὁ ὁμιλῶν εἶχεν ἐνεργήσει τὸ 1947 δαπάναις τῆς Γ. Διοικήσεως Δωδεκανήσου ἀνασκαφὴν παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς παρὰ τὸ χωρίον Μαστιχάρη. Εἶχε τότε ἀποκαλυφθῇ ὁ κυ-

ρίως ναὸς καὶ τὸ πρὸς Β. βαπτιστήριον. Ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία συνεπλήρωσε κατὰ τὸ 1955 τὴν ἀνασκαφὴν δι' ἀποκαλύψεως τῶν πρὸς Ν. διαμερισμάτων, ἐξ ὧν τὸ πρὸς ἀνατολὰς φέρει καὶ Ἀγ. Τράπεζαν μὲ 4 στηρίγματα, τὸ δὲ πρὸς Δ. αὐτοῦ ὀρθογώνιον διαμερίσμα, πεζούλια παρὰ τοὺς τοίχους καὶ τράπεζαν κτιστὴν ἐν εἵδει σίγμα. Πρόκειται ἴσως περὶ τοῦ διακονικοῦ καὶ τοῦ προθαλάμου του, ὅστις ἐπικοινωνεῖ πρὸς τε τὸν ναὸν καὶ τὸ ἐξωτερικόν.

Τὸ δάπεδον ἀμφοτέρων τῶν διαμερισμάτων καλύπτεται δι' ὠραίου ψηφιδωτοῦ συμπλέγματος γεωμετρικῶν σχεδίων. Εὐρέθησαν δὲ πλὴν ἄλλων καὶ δύο ἐπιγραφαὶ ψηφιδωταὶ εἰς τὰ κατώφλια τῶν θυρῶν, ἀναφέρουσαι τοὺς δαπανήσαντας διὰ τὴν κατασκευὴν τῶν δαπέδων καὶ ἔχουσαι οὕτω :

*Ευστοχίανῃ
ἡ κοσμοτάτῃ
νανκλήρισσα
καὶ Μαρία ἡ νεὸς
αὐτῆς ἐψήφωσαν
τὴν στοάν.*

*Εὐστόχιος ο αἰδέσιμος
ἐνθηκάριος καὶ ἡ αὐτοῦ
γαμετὴ Πασκασία ὑπὲρ
εὐχῆς ἑαυτῶν καὶ τῶν τέκνων
αὐτῶν ἐψήφωσαν*

33. Ἐν Κρήτῃ ἐνήργησεν ἡ Ἑταιρεία 6 ἐν ὅλῳ ἀνασκαφάς. Καὶ δὴ πρῶτον διὰ τοῦ ἐφόρου κ. Ν. Πλάτωνος ἐν Σητερίᾳ ἔνθα ἀνεσκάφη τὸ πέρυσιν παρὰ τὸ χωρίον Ζοῦ ἀνακαλυφθὲν μινωϊκὸν κτήριο, ὅπερ ἀπεδείχθη ἐκτεταμένη ἀγροικία ἐκτάσεως 700 τετρ. μέτρων μεσομινωϊκῆς ΙΙΙ β περιόδου. Ἀνεσκάφησαν ἐν ὅλῳ 10 δωμάτια ἐκ τῶν 20 ὑπολογιζομένων. Εἰς ἓν τῶν δωματίων εὐρέθησαν 3 κτιστοὶ ἀποθέται μὲ ἄφθονα πῆλινα σκευὴ οἰκιακῆς χρήσεως,

οὐδὲν ὁμως χαλκοῦν σκεῦος ἢ ἐργαλεῖον εὐρέθη. Ἐν τῶν δωματίων ἔχει εἰς τὸ βάθος ἐξέδραν μὲ 2 θρανία καὶ χαμηλὸν παράθυρον βλέπον πρὸς τὴν κατάφυτον κοιλάδα. Εὐρέθη καὶ κλῖμαξ ἐπικοινωνίας πρὸς ὑψηλότερον κείμενα διαμερίσματα· διότι ἡ ἀγροκατοικία ἀκολουθεῖ τὴν κλίσιν τῆς κλιτύος.

Παρὰ τὸ χωρίον Σφακιά τῆς Σητείας ἀπεκαλύφθη μικρὸς θολωτὸς τάφος μὲ στρογγύλον θάλαμον καὶ βραχὺν δρόμον. Εἰς τὰ χώματα ἀνευρέθη σφραγιδόλιθος ἐξ ἰάσπιδος μὲ παράστασιν τῆς μινωϊκῆς θεᾶς μεταξὺ δύο γρυπῶν.

Εἰς θέσιν Πατέλα ἀνεκαλύφθη ἄλλος θολωτὸς τάφος μὲ τετράγωνον θάλαμον ἀνήκων εἰς πρωτογεωμετρικοὺς χρόνους. Ὁ τάφος οὗτος ἀπέδωκε σειρὰν 30 ἀγγείων, πορπῶν, περιδεραίων ἐξ ὑαλομάζης καὶ σαρδίου. Περιεῖχε 15 ταφάς.

Εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ αὐτοῦ ὑψώματος ἀπεκαλύφθη κτήριον μεσομινωϊκῶν III χρόνων ἐν ᾧ εὐρέθησαν σκεύη καθιστῶντα πιθανὸν ὅτι πρόκειται περὶ μικροῦ ἱεροῦ κορυφῆς.

34. Εἰς Γουλεδιανὰ Ρεθύμνης συνεχίσθη διὰ τοῦ αὐτοῦ κ. Πλάτωνος ἡ ἀνασκαφὴ τῆς πέρυσιν ἀνακαλυφθείσης μεγάλης ἀρχαϊκῆς οἰκίας. Ἀνεσκάφησαν 3 ἐπὶ πλέον δωμάτια, ἅτινα φέρουν ἐσωτερικὰ στηρίγματα, ἐν εἵδει κιονίσκων ἢ πεσσῶν, τέσσαρα ἢ τρία τεταγμένα κατὰ τὸν ἄξονα. Μέγα πλῆθος ἀγγείων ἀνευρέθησαν εἰς τὰ δωμάτια.

Εἰς τὴν αὐτὴν περιοχὴν συνεχίσθη καὶ ἡ ἀνασκαφὴ παλαιохριστιανικῆς βασιλικῆς, ἥς ἀπεκαλύφθη τὸ ἱερὸν καὶ τὸ μέσον κλίτος μετὰ τῶν ψηφιδωτῶν του δαπέδων, ὡς καὶ τὸ ψηφιδωτὸν δάπεδον τοῦ νάρθηκος μὲ ὠραιότατα διακοσμητικὰ θέματα.

35. Τῶν ἐν Βαθυπέτρῳ διὰ τοῦ καθηγητοῦ κ. Μαρινάτου συνεχισθεισῶν ἀνασκαφῶν τῆς Ἑταιρείας μετέσχον ἐφέτος καὶ μέλη τῶν Ὁλλανδικῶν κλασσικῶν σπουδῶν. Κατὰ ταύτας ἐκαθάρισθη ἐν μέρει σπουδαῖος κεραμεικὸς κλίβανος τοῦ 16^{ου} π.Χ. αἰ. μοναδικὸς μέχρι σήμερον, ἀνεκαλύφθησαν δὲ καὶ τὰ ἐρεῖπια μεγάλ-

λου ἀνακτόρου εἰς τὴν γειτονικὴν Λύκαστον, ἀποψιν τῆς ὁποίας σᾶς δεικνύω. Τὸ ἀνάκτορον τοῦτο εἶναι δυστυχῶς πολὺ κατεστραμμένον. Πέριξ αὐτοῦ ἐκτείνεται ὁλόκληρος μεσομινωϊκὴ πόλις, ἐξ ἧς ἀνεσκάφη μία οἰκία παρασχοῦσα τινὰ θρησκευτικῆς σημασίας ἀντικείμενα.

36. Ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία ἐρευνᾷ συστηματικῶς ἀπὸ τοῦ 1951 διὰ τοῦ ἐπιμελητοῦ κ. Στ. Ἀλεξίου τὴν παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Καιράτου, σημερινοῦ Κατσαμπᾶ, λιμενικὴν πόλιν τῆς Κνωσοῦ. Ἐφέτος ἀνεκαλύφθη μία ὑστερομινωϊκὴ ΙΙΙ οἰκία μετὰ ἱεροῦ, λουτροῦ καὶ ἀποθήκης καὶ ἐξηρευνήθη μερικῶς μεσομινωϊκὸν μέγαρον μεγάλης σπουδαιότητος, ἐν ᾧ εὗρέθη, πλὴν ἄλλων, ἀγγεῖον μὲ παράστασιν φοινίκων καὶ φύλλων κισσοῦ.

Ἡ οἰκία ἀποτελεῖται ἀπὸ μεγάλην ὀρθογώνιον αἵθουσαν δυτικῶς τῆς ὁποίας κεῖται τὸ οἰκιακὸν ἱερόν, ἐντὸς μικροῦ τριγωνικοῦ διαμερίσματος. Ἐν τῷ ἱερῷ εὗρέθη κατὰ χώραν ὁ βωμὸς — λιθίνη πλάξ βαίνουσα ἐπὶ 3 πεσσίσκων. Πρὸ τοῦ βωμοῦ δύο σωληνοειδῆ σκεύη μὲ ὀφιοειδεῖς λαβάς, ὡς τὰ τοῦ Γάζης, Γουρνιῶν καὶ Ἀγ. Τριάδος, ἅτινα θεωροῦνται ὡς κατοικίαι τοῦ ἱεροῦ οἰκιακοῦ ὄψεως ἢ σπονδικὰ ἀγγεῖα χθονίας λατρείας. Ὑπὸ τὴν τράπεζαν ἔκειτο θυμιατήριον καὶ ἄλλα ἀγγεῖα.

Πρὸς Β. τῆς μεγάλης αἵθούσης ἀνεκαλύφθη τὸ λουτρόν μὲ τὸν λουτήρα κατὰ χώραν καὶ πῆλινον ὀχετόν, νοτίως δὲ ἡ ἀποθήκη.

37. Ἐν Πανόρφῳ Μυλοποτάμου συνεπληρώθη διὰ τοῦ ἐπιμελητοῦ βυζ. ἀρχαιοτήτων κ. Κ. Καλοκύρη ἡ ἀνασκαφὴ τῆς πρὸ 7ετίας ἀποκαλυφθείσης παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς. Ἐφέτος ἀνεσκάφη μεγάλη δεξαμενὴ ἐν τῷ αἰθρίῳ καὶ ἐβεβαιώθη ἡ ὑπαρξὶς περιστυλίου τοῦ αἰθρίου, ἐταυτίσθησαν δ' ἀσφαλέστερον καὶ τὰ διαμερίσματα τοῦ βαπτιστηρίου καὶ τοῦ διακονικοῦ. Κατὰ τὴν σκαφὴν τοῦ τελευταίου τούτου εὗρέθησαν ἀφθονα κεραμεϊκὰ ἀντικείμενα: κέραμοι τῆς στέγης, λυχνοστάται, ἀμφορεῖς καὶ μεγάλα κωδωνόσχημα, ἄωτα ἀγγεῖα στενούμενα κάτω εἰς ἡθμόν, τέλος δὲ καὶ

διάτρητα καλύμματα, χυτρῶν πιθανῶς ἢ λιβανωτίδων. Εὐρέθησαν ὡσαύτως καὶ τεμάχια ὑαλίνων κανδηλῶν μετὰ λαβῶν ὥς καὶ νομίσματα.

38. Εἰς Χερσόνησον, σπουδαίαν παλαιοχριστιανικὴν ἐπισκοπὴν τῆς Κρήτης, ἀπεκάλυψεν ὁ ὁμιλῶν μεγάλην παλαιοχριστιανικὴν βασιλικὴν ἀπαρτιζομένην ἐξ αἰθρίου, νάρθηκος, τρικλίτου κυρίως ναοῦ καὶ ἱεροῦ μετὰ παστοφορίων, τοῦ ὁποίου ἡ ἀψὶς, λόγῳ βυθίσεως τῆς ἀκτῆς τῆς ἀνατολικῆς Κρήτης, περιβρέχεται σήμερον ὑπὸ τῆς θαλάσσης.

Ὁ νάρθηξ καὶ ὁ κυρίως ναὸς ἔχουσι τὸ δάπεδον ψηφιδωτόν, ὁ μὲν μὲ μεμονωμένα καὶ ἀσύνδετα ὀργανικῶς γεωμετρικὰ κοσμήματα, ὁ δὲ μὲ ἐνότητα σχεδίου, ἀπλουμένου δίκην τάπητος. Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ τάπητος τούτου σύγκειται ἐκ συμπλεκομένων συριακῶν τροχῶν, περιβάλλεται δὲ ὑπὸ δύο ὁμολόγων πλαίσίων, ὧν τὸ μὲν ἐσωτερικὸν φέρει μαιάνδρους καὶ ἄλλα γεωμετρικὰ σχέδια, τὸ δὲ ἐξωτερικὸν κυματιστὸν βλαστόν, ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἐκφύονται ἀρμονικώτατα κατανεμημένα κισσόφυλλα. Τὸ πλαίσιον τοῦτο πρὸ τῆς θύρας γίνεται πλατύτερον περιελάμβανε δὲ καὶ δύο ἀντωπὰ παγῶνια. Ὡς χρονολογίαν κατασκευῆς εἰκάζω τὸ τέλος τοῦ 5^{ου} ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ 6^{ου} μ.Χ. αἰ.

39. Τελευταία μικρὰ ἀνασκαφὴ ἔγινεν ὑπὸ τοῦ ὁμιλοῦντος εἰς Ὀλοῦντα τῆς Σητείας. Σκοπὸς τῆς ἤτο ἡ ἐξακριβωσις τοῦ σχεδίου τῆς βασιλικῆς εἰς ἣν ἀνήκει σπουδαῖον ψηφιδωτὸν δάπεδον, εἰκονίζον πλὴν γεωμετρικῶν κοσμημάτων καὶ τοὺς συμβολικοὺς ἰχθυῖς, δελφῖνας καὶ ἄλλους, (τῶν ὁποίων σᾶς προβάλλω τὴν εἰκόνα), ὥς καὶ σχετικῆς ἐπιγραφῆς ἀφιερωτοῦ, λεγούσης: Θεόδουλος ὑπὲρ σωτηρίας ἑαυτοῦ ἔδωκε σιμίσιον ἔν.

Ὑπολείπεται ἤδη νὰ σᾶς ἐπιδείξω ἐν τῇ μεγίστῃ δυνατῇ συντομίᾳ τὰς εἰκόνας τῶν ἀναστηλωτικῶν ἔργων τὰ ὁποῖα διὰ τοῦ Διευθυντοῦ καὶ τοῦ Ἐπιθεωρητοῦ Ἀρχιτέκτονος τῆς ἀναστηλώ-

σεως ἐξετέλεσεν ἡ Ἑταιρεία, δαπανήσασα ἐν συνόλῳ περὶ τὰς 700 χιλ. δραχμῶν.

Οὕτω ἐν τῇ Μ. Δαφνίου ἀντικατεστάθη τὸ τουρκικὸν ἐφθαρμένον λιθόστρωτον τῆς αὐλῆς διὰ μαρμαρίνων ἀκανονίστων πλακῶν.

Ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ τοῦ Καθολικοῦ ἀπεκαλύφθη ἡ βάσις τῆς παλαιᾶς ἀγ. Τραπέζης, ὡς καὶ ἡ τοῦ βυζαντινοῦ τέμπλου. Κατὰ δὲ τὴν ἐπισκευὴν τοῦ Ἰουστινιανείου περιβολοτοίχου εὐρέθησαν τὰ θεμέλια τῆς ἀνατολικῆς εἰς τὴν Μονὴν εἰσόδου.

Ἐν Μυκήναις ἐστερεώθη καὶ ἀνεστηλώθη τὸ βορείως τῆς Πύλης τῶν Λεαινῶν κυκλώπειον ἀνάλημμα καὶ ἐστερεώθησαν οἱ τοῖχοι τοῦ ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως ἀνακτόρου καὶ τῆς πρὸ αὐτοῦ αὐλῆς.

Ἐν Ἐπιδάφυρ ἐστερεώθησαν ὅλα τὰ ἐδῶλια τοῦ κοίλου τὰ ὁποῖα, λόγῳ ἀποσαθρώσεως τοῦ κάτωθεν πετρώματος, εἶχον ἐκφύγει τῶν θέσεων αὐτῶν. Συνεχίσθη δ' ἐπίσης καὶ ἡ κατασκευὴ τοῦ βορείου ἀναλήμματος τοῦ κοίλου.

Ἐν τῇ Μ. Ὀσίου Λουκᾶ συνεχίσθη ἡ στερέωσις καὶ ὁ καθαρισμὸς τῶν ψηφιδωτῶν ὡς καὶ τῶν πλακῶν τῆς ὀρθομαρμαρώσεως τοῦ κυρίως ναοῦ καὶ συνεπληρώθησαν τὰ ἐλλείποντα θωράκια τοῦ γυναικωνίτου.

Ἐν Μυστρᾷ ἀνεστηλώθη ἐπὶ τῇ βάσει λεπτομεροῦς μελέτης μου ὁ πρῶτος ὄροφος τοῦ ἡρειπωμένου κωδωνοστασίου τῆς Ἀγ. Σοφίας.

Ἐν Ζαχαρώνα καὶ Χρύσαφα ἐπεσκευάσθησαν αἱ καταρρέουσαι στέγαι τῶν αὐτόθι βυζαντινῶν ναῶν πρὸς πρόληψιν κατὰστροφῆς τῶν ἐν αὐτοῖς τοιχογραφιῶν.

Ἐν Χίῳ ἐγένετο ἡ στερέωσις καὶ ὁ καθαρισμὸς τῶν σπουδαιοτάτων ψηφιδωτῶν τοῦ καθολικοῦ τῆς Ν. Μονῆς διὰ τῶν δοκίμων ψηφιδωτῶν Δ. Σκόρδου καὶ Κ. Βάρβογλη. Ἐστερεώθησαν τὰ ἐπὶ τῶν λοφίων ἐξαπτέρυγα, οἱ Εὐαγγελισταί, Ἀπόστολοι ὡς

καὶ αἱ ἐντὸς τῶν ἡμιχωνίων παραστάσεις τῆς Βαπτίσεως, τῆς Ἀποκαθηλώσεως καὶ τῆς Μεταμορφώσεως.

Ἐν Ζακύνθῳ συνετελέσθη ἡ ἀνοικοδόμησις τοῦ ὑπὸ τῶν σεισμῶν καταστραφέντος ὠραίου ναοῦ τοῦ 17^{ου} αἰ. τῆς Παναγίας τῶν Ἀγγέλων, ρυθμοῦ barocco plateresco.

Ἐν Δίῳ ἐκαθαρίσθη καὶ ἐστερεώθη διὰ τοῦ κ. Μακαρόνα ὁ μακεδονικὸς τάφος, ὁ εὑρεθεὶς πάλαι ὑπὸ τοῦ Σωτηριάδου.

Εἰς Λευκάδια Ναούσης κατεσκευάσθη ξύλινον ὑπόστεγον τοῦ ἀποκαλυφθέντος μεγάλου, μετ' ἐγχρῶμων παραστάσεων μακεδονικοῦ τάφου.

Τέλος ἐν Τυλίῳ Κρήτης ἐξετελέσθησαν διὰ τοῦ ἐφόρου Πλάτωνος στερεωτικαὶ καὶ ἐξωραϊστικαὶ ἐργασίαι εἰς τὸ μινωικὸν μέγαρον, μετὰ τὰς ὁποίας ἡ ὄψις τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου Τυλίου ἀπέβη λίαν ἱκανοποιητική.

Οὐ μόνον δὲ δι' ἀναστηλώσεις ἀλλὰ καὶ δι' ἐπανίδρυσιν ἀρχαίων εἰς τὰ Μουσεῖα διέθεσεν ἡ Ἑταιρεία ἐν συνόλῳ ποσὸν δρχ. 363.000 ἥτοι διὰ τὸ Ἐθνικὸν Ἀρχαιολογικόν, τὸ Μουσεῖον τῆς Ἀκροπόλεως, τοῦ Βόλου, τῆς Σπάρτης, τοῦ Αἰγίου, τοῦ Θέρμου, τῆς Ρόδου, τῆς Κῆ καὶ τέλος διὰ τὸ φυλάκιον Ἡραίου τῆς Σάμου.

Πλὴν δὲ τῶν πρακτικῶν αὐτῆς ἐπιστημονικῶν καθηκόντων — ἀνασκαφῶν καὶ ἀναστηλώσεων — δὲν ἡμέλησε καὶ ἐφέτος ἡ Ἑταιρεία καὶ τῶν μορφωτικῶν αὐτῆς σκοπῶν ἥτοι ἀφ' ἐνὸς μὲν τῆς δημοσιεύσεως τῶν ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν αὐτῆς προελθόντων εὐρημάτων — ἄνευ τῆς ὁποίας οὐδεμίαν ἔχουσιν ἀξίαν αἱ ἀνασκαφαί — ἀφ' ἑτέρου δὲ τῆς ἐκδόσεως γενικωτέρων ἀρχαιολογικῶν συγγραμμάτων συμβαλλόντων εἰς τὴν προαγωγὴν τῆς ἀρχαιολογικῆς ἐπιστήμης.

Οὕτω κατὰ τὸ 1955 ἐξέδωκεν ἡ Ἑταιρεία τὰ ἐξῆς ἐπιστημονικὰ δημοσιεύματα δαπανήσασα πρὸς τοῦτο περίπου δρχ. 275.000 :

α) Τὸν ἐκ 370 περίπου σελίδων τόμον τῶν Πρακτικῶν τοῦ ἔτους 1953, περιέχοντα ἐν λεπτομερείᾳ τὰς ἐκθέσεις τῶν ἐκασταχοῦ τῆς Ἑλλάδος ἀνασκαφάντων ἐλλήνων ἀρχαιολόγων.

β) Τὸ γ' τεῦχος τοῦ πανηγυρικοῦ τόμου τῆς ἑκατονταετηρίδος τῆς Ἑταιρείας ἥτοι τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος τοῦ 1937, παραμείναντος ἡμιτελοῦς λόγῳ τοῦ παρεμπέσοντος παγκοσμίου πολέμου.

γ) Τὰ 10 πρῶτα τυπογραφικὰ φύλλα τοῦ τόμου τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος τοῦ ἔτους 1953-54, ὅστις ἀφιερωμένος καὶ αὐτὸς εἰς μνήμην τοῦ ἀειμνήστου Γραμματέως τῆς Ἑταιρείας καθηγητοῦ Γεωργίου Π. Οἰκονόμου, ἀποτελεῖ συνέχειαν τοῦ περυσينوῦ.

δ) Τὰ 8 πρῶτα τυπογραφικὰ φύλλα τοῦ περὶ Ὑλικῶν δομῆς τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγράμματος τοῦ Γραμματέως τῆς Ἑταιρείας, ἀποτελοῦντος τὸ πρῶτον μέρος τοῦ περὶ τῆς Ἀρχιτεκτονικῆς τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ἔργου του, καὶ τέλος ε) συνοπτικὸν περὶ τοῦ ἔργου τῆς Ἑταιρείας κατὰ τὸ 1955 τεῦχος, ὅπερ, κατ' ἀπόφασιν τοῦ Συμβουλίου, εἰς μὲν τοὺς ἐταίρους ἡμῶν καὶ τοὺς ἐταίρους τῶν ξένων ἀρχαιολογικῶν Σχολῶν θέλει διανεμηθῇ δωρεάν, εἰς πάντα δ' ἄλλον ἐπιθυμοῦντα νὰ τὸ ἔξη, ἀντὶ δρχ. 15.

Ἀποβλέπουσα εἰς τὴν ἀρτιωτέραν μόρφωσιν καὶ ἐνημέρωσιν τῶν ἀρχαιολογικῶν ὑπαλλήλων διέθεσεν ἡ Ἑταιρεία κατὰ τὸ 1955 δρχ. 24.000 περίπου α) δι' ἐκπαιδευτικὰ ταξίδια ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα ἐφόρων καὶ ἐπιμελητῶν ἀρχαιοτήτων β) δι' ἐνίσχυσιν τῶν ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ ὑποτρόφων ἀρχαιολογικῶν ὑπαλλήλων καὶ γ) διὰ δίμηνον ἐκπαιδευτικὸν ταξίδιον εἰς Ἰταλίαν τοῦ Ἐπιθεωρητοῦ Ἀρχιτέκτονος Ἀναστηλώσεων, χάριν παρακολουθήσεως τῶν ἐν Ἰταλίᾳ ἐφαρμοζομένων νέων μεθόδων ἀναστηλώσεως καὶ συντηρήσεως ἀρχαίων καὶ ἱστορικῶν μνημείων.

Τέλος πρὸς πλουτισμὸν τῆς ἀρχαιολογικῆς αὐτῆς βιβλιοθήκης ὡς καὶ πρὸς πλουτισμὸν τῶν βιβλιοθηκῶν τῶν ἐπαρχιακῶν μουσείων διέθεσεν ἡ Ἑταιρεία δρχ. 29.000 περίπου, δι' ὧν ἡγοράσθησαν ἐν ὄλῳ 137 τόμοι ἀρχαιολογικῶν συγγραμμάτων καὶ κατεβλήθη ἡ ἐτησία συνδρομὴ εἰς ξένα ἐπιστημονικὰ περιοδικά.

Ἀναφέρομεν ἐν κατακλείδι ὅτι ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία δὲν παρέμεινεν ἀσυγκίνητος ἔναντι τοῦ ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας ἀγῶνος τῶν ἀδελφῶν Κυπρίων ἀλλὰ διέθεσεν ὑπὲρ αὐτοῦ ποσὸν δοχ. 15.000.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐκτεθέντων ἐλπίζω νὰ κατεδείχθῃ πόσον γόνιμον ἐπιστημονικῶς καὶ αὐτόχρημα ἐθνικὸν ἔργον ἐπετέλεσεν ἡ Ἑταιρεία καὶ κατὰ τὸ 1955 καὶ πόσον ἐπίκουρος ἦλθε καὶ πάλιν εἰς τὰς πολλαπλᾶς ἀρχαιολογικὰς ἀνάγκας τοῦ Κράτους καὶ πόσον ἐπομένως δικαιοῦται νὰ τύχῃ μεΐζονος παρ' αὐτοῦ ἐνισχύσεως καὶ προστασίας, οὐχ ἦττον δὲ καὶ τῆς ἀμερίστου συμπαθείας τοῦ τε Ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ Διεθνοῦς Κοινοῦ.

ΑΝΑΣΤ. Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΣ

ΕΚΘΕΣΕΙΣ ΤΩΝ ΑΝΑΣΚΑΦΕΩΝ

1. ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΝΟΤΙΩΣ ΤΗΣ ΑΚΡΟΠΟΛΕΩΣ

(ΠΡΩΤΗ ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ ΕΚΘΕΣΙΣ)

Ἡ παλαιὰ λεωφόρος Διονυσίου Ἀρεοπαγίτου, ἡ φέρουσα ἀπὸ τοῦ κόμβου Μακρυγιάννη πρὸς τὴν Ἀκρόπολιν, ἔβαινε σύρριζα πρὸς τὸ κιγκλίδωμα τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου τῶν Θεάτρων, κατὰ τὴν νοτίαν πλαγίαν τῆς Ἀκροπόλεως. Ἐν τούτοις ἡ πρώτη οἰκοδομικὴ γραμμὴ πρὸς Ν. ἦτο πάντοτε καθωρισμένη κατ' ἄξονα, ἀποκλίνοντα ἐπαρκῶς τοῦ ἄξονος τῆς παλαιότερας λεωφόρου. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι πάντοτε ἐσχεδιάζετο μία νέα λεωφόρος πλησίον καὶ παραλλήλως τῆς οἰκοδομικῆς γραμμῆς, ἥτις, ἄλλωστε καὶ εἶχε χαραχθῇ προπολεμικῶς.

Ὁ εὐρὺς τριγωνικὸς χώρος ὁ μεταξὺ τοῦ κιγκλιδώματος τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου καὶ τῆς πρώτης νοτίως οἰκοδομικῆς γραμμῆς, οὐδέποτε εἶχεν ἐρευνηθῇ ἀνασκαφικῶς καὶ ἡ γνῶσις τῆς μορφῆς τῆς ἀρχαίας πόλεως κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο ἦτο ἐντελῶς ἀόριστος. Αὐτὸ τὸ ὅποιον ἐγνωρίζομεν—ἀλλὰ καὶ τοῦτο ὄχι σαφῶς—ἦτο ὅτι εἰς μὲν τὰ ὑπόγεια τοῦ παλαιοῦ Στρατιωτικοῦ Νοσοκομείου Μακρυγιάννη (νῦν στρατῶνος Χωροφυλακῆς), ὑπῆρχον λείψανα μεγάλου ρωμαϊκοῦ κτηρίου, ἐξ ἄλλου ὅτι κατὰ τὴν διάνοξιν θεμελίων πρὸς ἀνέγερσιν οἰκιῶν εἰς τὴν περιοχὴν νοτίως τῆς Ἀκροπόλεως ἀνευρέθησαν κατὰ καιροὺς οὐχὶ ὀλίγοι τάφοι γεωμετρικῆς ἐποχῆς, τῶν ὁποίων τὰ ἀγγεῖα οὐδέποτε περισυνελέγησαν.

Μορφολογικῶς ὁ νοτίως τοῦ κιγκλιδώματος χώρος, μέχρι τῆς πρώτης οἰκοδομικῆς γραμμῆς, ἦτο ὑψηλότερος ἔμπροσθεν τοῦ Ὠδείου Ἡρώδου Ἀττικοῦ, ὅπου καὶ ἐσηματίζετο πεταλοειδὴς πλατεῖα, ἀνατολικώτερον δὲ κατέπιπεν ὁμαλῶς μέχρι τοῦ Μακρυγιάννη. Ἀρκετοὶ ἐνόμιζον ὅτι ἡ ὑψηλὴ πλατεῖα ἔναντι τοῦ Ὠδείου εἶχε σχηματισθῇ διὰ ἐπιχώσεως ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου Καββαδία, ὅτι, δηλαδή, ἀπέθετεν ἐκεῖ τὰ «μπάζα» τὰ προερχόμενα ἀπὸ τὴν ὀλοσχερῇ ἐκκαθάρισιν τῆς Ἀκροπόλεως, τῶν ἐτῶν 1885-1890. Τοῦτο ἀπεδείχθη ἐσφαλμένον. Ἡ ἐπίχωσις Καββαδία εὐρίσκεται νοτιώτερον· ἡ δὲ ἔμπροσθεν τοῦ Ὠδείου εἶνε παλαιά—πλὴν τοῦ ἀνωτάτου στρώματος—διότι τὸ μέρος εἶχε συνεχῇ ζῶν ὡς ὅλην τὴν ἀρχαιότητα καὶ μέχρι τῶν χρόνων τῆς τουρκοκρατίας.

Ἡ ἀνασκαφικὴ ἔρευνα τοῦ ἀναπεπταμένου τούτου χώρου νοτίως τῆς Ἀκροπόλεως δὲν ὑπῆρξεν ἔργον προσχεδιασμένον· ἠχθῆμεν εἰς αὐτὴν πιεζόμενοι ὑπὸ τῆς ἀνάγκης, ἔνεκα τῶν τεχνικῶν ἔργων τὰ ὁποῖα ἐπρόκειτο νὰ γίνον ἐκεῖ. Ὁ μετ' ὀλίγον, δηλαδή, Πρωθυπουργὸς τῆς χώρας κ. Κ. Καραμανλῆς, Ὑπουργὸς τῶν Δημοσίων Ἔργων τότε ἀκόμη, συνέλαβε ἐν εὐρῷ

σχέδιον ἐξωραϊστικῶν ἔργων περὶ τὴν Ἀκρόπολιν, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἦτο καὶ ἡ ἀποπεράτωσις τῆς κεχαραγμένης νέας λεωφόρου Διονυσίου Ἀρεοπαγίτου, ἡ ἐγκατάλειψις τῆς παλαιᾶς καὶ ἡ προσάρτησις τοῦ μεταξὺ τῶν δύο τριγώνου εἰς τὸν ἀρχαιολογικὸν χώρον διὰ τῆς προσεχοῦς μεταθέσεως τοῦ κιγκλιδώματος νοτιώτερον. Μόνον ὁ πρὸ τοῦ Ὠδείου χώρος θὰ μείνῃ ἔξω τοῦ κιγκλιδώματος, κατασκευαζομένης ἀνόδου πρὸς αὐτὸ ἐκ τῆς χαμηλοτέρας νέας λεωφόρου, ἐνῶ ἡ ἀνοδος πρὸς τὴν Ἀκρόπολιν θὰ μετατεθῇ δυτικώτερον, κατὰ τὸ νέον πολεοδομικὸν σχέδιον. Τὸ σχεδιάγραμμα τῆς εἰκόνης 1 παρουσιάζει τὴν νέαν λεωφόρον καὶ τὸν βορείως ταύτης ὑπὸ ἐξερεῦνησιν χώρον (ἡ ἐγκαταλειφθεῖσα παλαιὰ λεωφόρος δὲν σημειοῦται).

Μὲ τὸν γνώριμον ταχὺν ρυθμὸν τῶν ἐνεργειῶν του, ὁ ἐμπνευστὴς τῶν ἐξωραϊστικῶν ἔργων περὶ τὴν Ἀκρόπολιν, ἤρχισε τὴν πραγματοποίησιν των κατὰ τὴν ἀνοιξιν τοῦ 1955, ἔπρεπε δὲ ἐντὸς τοῦ θέρους νὰ περατωθῇ τοῦλάχιστον ἡ νέα λεωφόρος. Οἱ μηχανικοὶ ὅμως ἐκσκαφεῖς προσέκρουσαν εἰς ἀρχαῖα ἐρεῖπια καὶ ἐχρειάσθη νὰ ἐπέμβῃ ἡ παραμονεύουσα ἀρχαιολογικὴ ὑπηρεσία. Ἦτο φανερόν ὅτι ἤρχιζε μία πολυδάπανος, ἀλλ' ἀναπόφευκτος περιπέτεια, ἥτις θὰ συνεχισθῇ ἀναγκαστικῶς ἐπὶ τινα ἔτη. Ἄν καὶ κατὰ τὸ θέρους τοῦ 1955 ἡ ἀνασκαφικὴ ἔρευνα περιορίσθη σχεδὸν μόνον εἰς τὴν λωρίδα ἣτις ἀποτελεῖ σήμερον τὸ κατὰστρωμα τῆς νέας λεωφόρου καὶ δὴ ἀπὸ τοῦ ὕψους τῆς καθέτου ὁδοῦ Παρθενῶνος καὶ ἐκεῖθεν πρὸς Δ., ἐν τούτοις προέκυψαν ἀνελπίστως πολλὰ εὐρήματα, τὰ ὁποῖα πλουτίζουν τὰς μέχρι τοῦδε σχεδὸν μηδαμινὰς γνώσεις ἡμῶν περὶ τῆς μορφῆς τῆς πόλεως κατὰ τὴν περιοχὴν ταύτην. Δὲν ἔχω καμμίαν ἀμφιβολίαν ὅτι καὶ ἀνατολικῶς τῆς ὁδοῦ Παρθενῶνος τὸ ὑπέδαφος κρύπτει ἀρχαῖα, ἀλλὰ πρὸς τὰ ἐκεῖ δὲν ἐστράφη μία ἔρευνα ὑποχρεωμένη νὰ παρακολουθῇ κατὰ πόδας τοὺς μηχανικοὺς ἐκσκαφεῖς τῶν τεχνικῶν.

Ἀλλὰ καὶ πάλιν θὰ ἦτο ἀδύνατον νὰ ἔχωμεν τὰ ἀποτελέσματα τὰ ὁποῖα εἶχομεν, ἂν, παρὰ τὴν χρηματοδότησιν τοῦ ἔργου ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, δὲν ἤρχετο συνεπικουρον τὸ Κράτος διὰ σεβαστοῦ ποσοῦ. Ὡς πρὸς τοῦτο, ὁ ἀνασκάπτων εἶνε εὐγνώμων πρὸς τὸν κ. Πρόεδρον τῆς Κυβερνήσεως διὰ τὸ προσωπικόν του ἐνδιαφέρον ὑπὲρ τῆς ἐπιστημονικῆς ταύτης ἐργασίας. Θὰ ἦτο ὅμως εὐτυχὴς ἐὰν παρὰ τὴν οἰκονομικὴν ἄνεσιν εἶχε καὶ σχετικὴν ἄνεσιν χρόνου, ἥτις εἶνε ἀπαραίτητος διὰ ἔργα ἐρεῦνης καὶ προσεκτικῆς μελέτης. Ἡ ἀνασκαφικὴ ἔρευνα, ἐμφυλλοχωρήσασα εἰς τὰ τεχνικὰ ἔργα, μᾶς ἔφερεν εἰς ἐπαφὴν καὶ συνεργασίαν πρὸς τοὺς ἀρχιτέκτονας καὶ μηχανικοὺς τῆς Ὑπηρεσίας Οἰκισμοῦ καὶ τῶν Δημοσίων Ἔργων. Ὅφειλω νὰ ἐκφράσω τὰς εὐχαριστίας μου διὰ τὴν κατανόησιν καὶ τὴν συμπαράστασιν πού μου προσέφερον. Ἐπίσης εὐχαριστῶ θερμῶς τὸν ἀρχιτέκτονα κ. Ἰω. Τραυλόν, ὅστις ἀφιλοκερδῶς κατήρτισε μὲ τὴν ἀνεγνωρισμένην ἱκανότητά του τὰ σχέ-

δια, καθὼς καὶ τὸν Ἐπιμελητὴν τῆς Ἀκροπόλεως κ. Γ. Δοντᾶν, βοηθήσαντα μὲ ὅλας τὰς δυνάμεις του καὶ τηρήσαντα τὸ ἡμερολόγιον τῆς ἀνασκαφῆς.

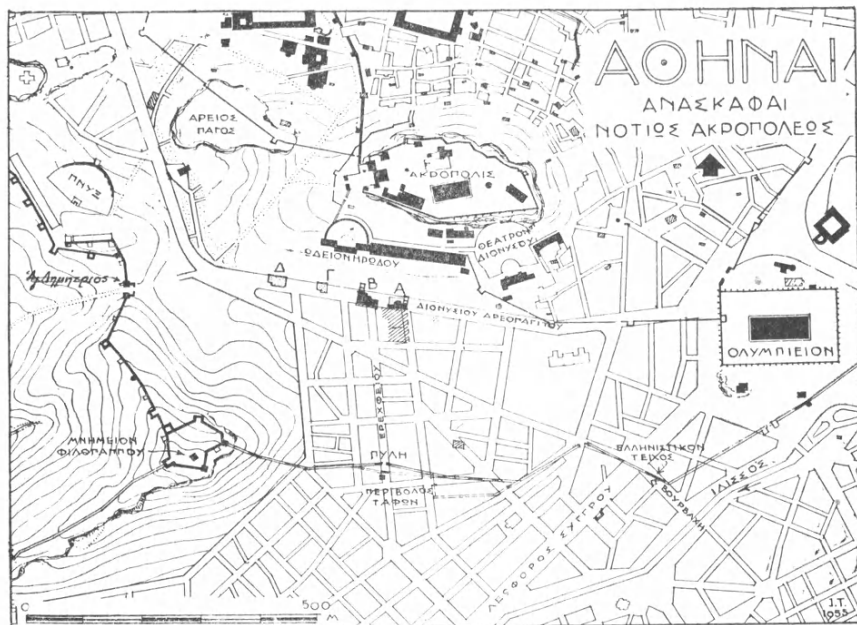
Εἰς ἓν ἄλλο σημεῖον νοτίως τῆς Ἀκροπόλεως, εἰς τὴν ὁδὸν Ἐρεχθείου, ἠναγκάσθημεν νὰ ἐπέμβωμεν ἀνασκαφικῶς, διότι ἐργασίαι τοῦ Δήμου Ἀθηναίων ἐπὶ τοῦ καταστρώματος τῆς ὁδοῦ μᾶς ἀπεκάλυψαν ἄγνωστον πύλην καὶ τμήμα τοῦ τείχους. Εἰς τὴν παροῦσαν ἔκθεσιν συμπεριελήφθησαν καὶ τ' ἀποτελέσματα τῆς ἐρεῦνης ταύτης.

Εἶνε φανερόν ὅτι αἱ τμηματικαὶ σύντομοι ἐκθέσεις περὶ ἐργασιῶν αἰτινες πρόκειται νὰ συνεκτιθεῖν ἔχουν ὅπωςδήποτε χαρακτῆρα προσωρινότητος ὡς πρὸς τὰ τελικὰ συμπεράσματα. Προτιμῶμεν μάλιστα, ἀντὶ βιαστικῶν συμπερασμάτων, νὰ ἐκθέτωμεν κυρίως πραγματικὰς παρατηρήσεις, γνωρίζοντες ὅτι κάθε νεωτέρα ἐργασία καὶ κάθε νέον εὔρημα ἀποτελοῦν—ὀλίγον ἢ πολὺ—ἐλεγχον τῆς προηγουμένης ἐργασίας.

Ἡ παρούσα ἀνασκαφὴ εἶχε προδιαγεγραμμένην τὴν μοῖραν της. Δὲν ἐπρόκειτο ν' ἀποκαλύψῃ ἀρχαῖα, τὰ ὁποῖα θὰ παρεδίδοντο διατηρημένα εἰς περισσότερους μελλοντικούς μελετητάς. Ἐγνωρίζομεν ὅτι, ἐφαρμοζομένου ὠρισμένου σχεδίου νέας διαμορφώσεως τοῦ χώρου, δὲν θὰ ἡδυνάμεθα πλέον νὰ ἐπανιδώμεν κατὰ τὸ προσεχὲς ἔτος τὸν τομέα πού ἀνεσκάψαμεν κατὰ τὸ προηγούμενον. Αὐτὸ κουράζει καὶ ἐκνευρίζει οἷονδήποτε ἀνασκαφέα καὶ πολλαπλασιάζει τὰς εὐθύνas του διὰ τὴν σύνταξιν λεπτομερῶν σχεδίων, λήψιν πλήθους φωτογραφιῶν καὶ τήρησιν λεπτομεροῦς ἡμερολογίου. Νομίζομεν ὅτι πρὸς τὴν κατεύθυνσιν αὐτὴν ἐπράξαμεν ὅ,τι ἦτο δυνατόν, συμφώνως πρὸς τὰ μέσα τὰ ὁποῖα διεθέτομεν. Αὐτὸ θὰ φανῇ ἀπὸ τὴν τελικὴν δημοσίευσιν τῆς ἀνασκαφῆς μᾶλλον, παρὰ ἀπὸ τὰς τμηματικὰς ἐκθέσεις. Παρ' ὅλα ταῦτα, τίποτε δὲν δύναται νὰ ἐλαφρύνῃ τὴν πικρίαν τῶν συνεργασθέντων εἰς τὴν ἀνασκαφὴν ταύτην, οἵτινες εἶδον νὰ καταπίνωνται πάλιν ὑπὸ τῆς γῆς σεβαστὰ καὶ ἀξιόλογα μνημεῖα, τὰ ὁποῖα μόλις εἶχον ἔλθει εἰς τὸ φῶς διὰ νὰ μᾶς δώσουν ζωντανὴν τὴν εἰκόνα ἐνὸς τομέως τῆς ἀρχαίας ταύτης μητροπόλεως. Μεταξὺ ἡμῶν καὶ τῶν ἀκινήτων εὐρημάτων μας παρενεβλήθη ὁ παγερὸς ἀσφαλτικὸς τάπης τῆς νέας λεωφόρου.

1. *Μία νέα Πύλη.* Κατὰ Μάρτιον τοῦ 1955 ὁ Δήμος Ἀθηναίων ἠθέλησε ν' ἀσφαλτοστρώσῃ τὴν ὁδὸν Ἐρεχθείου, πλάτους ὁκτὼ μέτρων ἀπὸ πεζοδρομίου εἰς πεζοδρόμιον. Προηγουμένως ἡ Ἑταιρεία Ὑδάτων ἔπρεπε νὰ διευθετήσῃ τοὺς σωληνάς της καὶ ἡ ἐργασία αὕτη ἀπεκάλυψε μίαν παραστάδα, ἣτις εὐθὺς ἀνεγνωρίσθη ὡς παραστὰς πύλης. Ἀνελάβομεν τὴν ἐρευναν εἰς τὸν στενὸν τοῦτον χώρον ὑπὸ τὰς δεσμενεστέρας τῶν συνθηκῶν, διότι, ὑποχρεωμένοι νὰ φθάσωμεν εἰς βάθος 4-5 μέτρων, ἔπρεπε νὰ ὑποστηρίξωμεν τὰ ὑπερκείμενα καὶ νὰ ἐργασθῶμεν ἐπικινδύνως. Ἡ διὰ τῆς ὁδοῦ διόδος

διεκόπη ἐπὶ δίμηνον. Ὁ ἄξων τῆς οδοῦ Ἐρεχθείου εὐρίσκεται ἐν ὄψει τοῦ Ὠδείου Ἡρώδου καὶ τοῦ ναοῦ τῆς Νίκης. Τὸ ἐρευνηθὲν τμήμα κεῖται μεταξὺ τῶν ὁδῶν Καβαλλότι καὶ Τσάμη Καρατάσσου, ἡ δὲ πύλη πρὸ τῆς ὑπ' ἀριθ. 25 οἰκίας τῆς οδοῦ Ἐρεχθείου. Αἱ λεπτομέρειαι αὐταὶ εἶνε χρήσιμοι διότι σήμερον δὲν φαίνεται τίποτε πλέον εἰς τὸ σημεῖον αὐτό. (Βλ. εἰκ. 1 καὶ 2).

Εἰκ. 1. Τὸ νοτίως τῆς Ἀκροπόλεως τμήμα τοῦ σχεδίου τῶν Ἀθηνῶν.

Α: Νεοπλατωνικὴ Σχολὴ καὶ ἀψιδωτὸν οἰκοδόμημα. Β: Δεξαμενὴ καὶ οἰκία ρωμαϊκῶν χρόνων.
Γ: Ἐπίχουσις μὲ δστρακα λουτροφόρων. Δ: Ἐρείπια βυζαντινῶν οἰκίων. Ε: Πύλη, τείχη
καὶ ταφικὸς περίβολος. Ϛ: Τείχη ἑλληνιστικά.

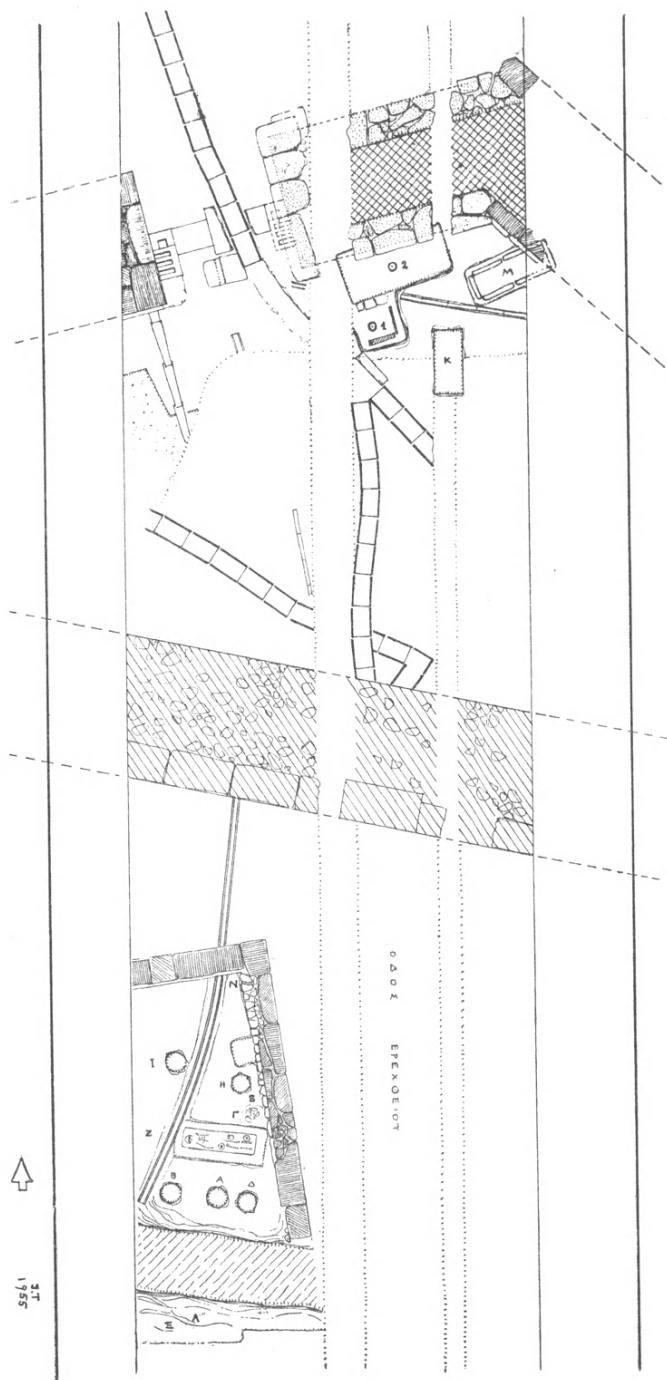
Ἡ νέα πύλη ἀνοίγεται ἐπὶ τοῦ νοτίου βραχίονος τοῦ τείχους τῆς πόλεως, τὸ ὁποῖον κατερχόμενον ἐκ Δ., τοῦτέστιν ἐκ τοῦ λόφου Φιλοπάππου, κατευθύνεται πρὸς Α., πρὸς τὸ Ὀλυμπεῖον. Λόγω τοῦ σχηματισμοῦ τοῦ ἐδάφους καὶ τῆς μικρᾶς ἀποστάσεως ἀπὸ τοῦ λόφου, δυνάμεθα νὰ πιστεύωμεν ὅτι ἡ παροῦσα πύλη εἶνε ἡ πρώτη, ἣτις ἠνοίγετο εἰς τὸ νότιον σκέλος τοῦ τείχους ἀπὸ Δ. πρὸς Α. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο αἱ ἑδαφικαὶ συνθηκαὶ ἐπέτρεπον τὴν ὑπαρξίν οδοῦ κατερχομένης ἀπὸ Β. πρὸς Ν. καὶ θ' ἀποδειχθῇ κατωτέρω διὰ τῶν εὐρημάτων ὅτι ἡ διὰ τῆς παρούσης πύλης διερχομένη ὁδὸς ἦτο παμπαλαία. Ὡστε ἡ πύλη προσηρμόσθη πρὸς προϋπάρχουσαν ὁδόν (πίν. 1 α καὶ β).

Τοῦ τείχους¹ εὐρέθησαν τὰ συναπτόμενα πρὸς τὴν πύλην τμήματα, ἰδίως τὸ ἀνατολικῶς τῆς πύλης, τοῦ ὁποίου ἡ φορὰ δεικνύει ἀπόκλινιν πρὸς τὰ ΒΑ. μετ' ὀλίγον δὲ κάμπτεται πρὸς νότον. Εἰς τὸ ὑπέδαφος τῆς ὁδοῦ, κατὰ τὸν ἄξονά της, ἔχει ἐπέλθει σύγχυσις, διότι πρὸ ἐτῶν κατεσκευάσθη διπλὸς κτιστὸς καὶ ἀρκετὰ μεγάλος ἀγωγὸς ὑδάτων, ὅστις ἀρκετὰ ἀρχαῖα κατέστρεψε. Τὸ περίεργον εἶνε ὅτι ἡ ἀρχαιολογικὴ ὑπηρεσία οὐδὲν ἀντελήφθη τότε καὶ οὐδεμίαν παρατήρησιν ἀπεκόμισε. Προσεκτικὴ παρατήρησις, μετὰ τὸν λεπτομερῆ καθαρισμόν, ἔδειξεν ὅτι τὸ μὲν πρὸς Δ. τμήμα τοῦ τείχους εἶνε ὁπωσδήποτε ἐπεσκευασμένον ὥστε νὰ φαίνεται νεώτερον κατὰ τι τοῦ ἀνατολικοῦ. Ἡ δὲ πρὸ ὀφθαλμῶν πύλη δὲν διατηρεῖ τὸ ἀρχικὸν πλάτος αὐτῆς, τὸ ὅποιον δὲν δυνάμεθα πλέον νὰ προσδιορίσωμεν λόγῳ τῆς κακῆς καταστάσεως τοῦ τείχους πρὸς Δ. Ἡ ἐπισκευὴ τοῦ δυτικοῦ τείχους ἐστένειψε τὴν πύλην, τὸ δὲ ὑλικὸν τῆς μικρᾶς ἐνταῦθα προσανξήσεως τοῦ τείχους εἶνε προδήλως διαφόρου προελεύσεως τοῦ λοιποῦ τμήματος τὸ ὅποιον προσανξάνει, προέρχεται δὲ ἐκ δευτέρας χρήσεως. Ἐπίσης εἰς τὴν ἐπισκευὴν ταύτην ἀνάγεται καὶ ἡ εὐρεθεῖσα δυτικὴ παραστάς τῆς ἐπεσκευασμένης στενωτέρας πύλης, ἀνοίγματος 2 μ., τῆς ἀρχικῆς παραστάδος μὴ εὐρεθείσης. Ἡ νεωτέρα αὕτη παραστάς, ἥς ἐσώθη τὸ κάτω μέρος, παρουσιάζει τρεῖς ἐντομὰς διὰ τὴν ὑποδοχὴν ξυλίνης ἐπενδύσεως καὶ βαθὺν τόρμον διὰ τὴν στρόφιγγα τοῦ θυροφύλλου. Τῆς στενωτέρας πύλης εὐρέθη κατὰ χώραν ὁ λίθινος οὐδός, ἐπὶ τοῦ ὁποίου σώζονται ὁρατὰ ἔχνη τῆς διαβάσεως ἀμαξῶν καὶ ἀρμάτων, εἰς δὲ τὸ μέσον του ὑπάρχει ἑξαρχοὶς τοῦ λίθου δυναμένη νὰ σταματᾷ ἀμφοτέρω τὰ θυροφύλλα τῆς διφύλλου θύρας. Αἱ γενόμεναι παρατηρήσεις μᾶς ἔπεισαν ὅτι ἡ ἐπισκευὴ τοῦ δυτικοῦ σκέλους τοῦ τείχους καὶ τὸ στένεμα τῆς πύλης δὲν ἀπέχουν πολὺ χρονικῶς τῆς ἀρχικῆς κατασκευῆς των. Δὲν γνωρίζομεν ὅμως τὸν λόγον τῆς ἐπισκευῆς.

Τὸ ἀνατολικῶς τῆς πύλης τμήμα τοῦ τείχους ἐσώθη κατὰ τὸ κατώτερον μέρος του. Αἱ δύο ὀψεις αὐτοῦ σχηματίζονται διὰ μεγάλων παροπλίνθων, ὁ δὲ πυρὴν αὐτοῦ ἀπὸ «μολώματα», ὑπερεκάθηντο δὲ στρώσεις ἕξ ὤμων πλίνθων (βλ. εἰκ. 2). Τὰ συλλεγένητα ἐντὸς τοῦ τείχους διὰ γενομένων τομῶν ὁστρακα εἶνε οἱ μάρτυρες ποὺ ἐπιτρέπουν τὴν χρονολόγησιν τοῦ τείχους, τὸ ὅποιον δὲν εἶνε δυνατόν κατὰ τὰ εὐρήματα νὰ εἶνε θεμιστόκλειον, διότι δὲν ὑπάρχουν εὐρήματα παλαιότερα τῶν μέσων τοῦ 4ου π.Χ. αἰ. (Λυκούργειον;). Ἡ ἐπισκευὴ τοῦ δυτικοῦ τμήματος πρέπει νὰ ἔγινε 20 - 30 ἔτη βραδύτερον.

Νοτίως τοῦ τείχους τούτου καὶ εἰς ἀπόστασιν δυτικῶς μὲν 6, ἀνατολι-

¹ Ἄλλοτε φαίνεται ὅτι μερικοὶ λίθοι τοῦ τείχους ἦσαν ὁρατοὶ κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο, ἀν καὶ οὐδέποτε ἠρευνήθησαν. Ὁ Judeich, στηριζόμενος εἰς μαρτυρίας τῶν Stuart, Fauvel καὶ Strantz, σημειώνει εἰς τὸν χάρτην του διακεκομμένην γραμμὴν τοῦ τείχους εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο, οὐχὶ ὅμως καὶ πύλην, ἣτις ἦτο ἄγνωστος.

Εἰκ. 2. Τείχη καὶ πύλη κατὰ τὴν ὁδὸν Ἐρεχθείου. Κάτω ἄριστερά ὁ περιβόλος μετὰ τῶν πρωτογενεμετρικῶν ταφῶν.

κῶς δὲ 9 μ., ἀπεκαλύφθη ἄλλο, μεταγενέστερον τεῖχος, καταλαμβάνον ὁλόκληρον τὸ ἐξ 8 μ. πλάτος τῆς ὁδοῦ, πάχους δὲ 3 μ. περίπου. Δὲν πρόκειται περὶ τοῦ συνήθους προτειχίσματος, ἀλλὰ περὶ μεταγενεστέρου τείχους, εἴτε πρὸς ἀντικατάστασιν, εἴτε πρὸς σοβαρὰν ἐνίσχυσιν τμήματος τοῦ προηγουμένου (πίν. 2 α).

Τὸ τεῖχος τοῦτο, ἐκτισμένον ἐπίσης κατὰ τὰς δύο ὄψεις (ἡ νοτιὰ σώζεται καλλίτερον) διὰ μεγάλων κροκαλοπαγῶν πλίνθων μετὰ καθέτων κατ' ἀποστάσεις ἐσωτερικῶν «δεμάτων» τῶν δύο ὄψεων, ἔχει σαφῆ ἀπόκλινιν πρὸς τὰ ΝΑ., εἰς μικρὰν δὲ ἀπόστασιν θὰ συνήντα τὸ ἐπίσης πρὸς ΝΑ. κατ' ἀμβλείαν γωνίαν καμπτόμενον προηγούμενον τεῖχος. Οὕτω μεταξὺ τῶν δύο τειχῶν θὰ περιεκλείετο τριγωνικὸς χώρος μεγίστου ὕψους 9-10 μ. Ὁστρακα, ληφθέντα ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ τείχους καὶ κάτωθεν αὐτοῦ, χρονολογοῦν τὴν κατασκευὴν του εἰς τὸ πρῶτον ἡμισυ τοῦ 2ου αἰ. π.Χ. Εἰς τὸ μέσον περίπου τοῦ ἐρευνηθέντος τμήματος φαίνεται νὰ ὑπῆρχε στενὸν ἄνοιγμα, διὰ τοῦ ὁποίου διήλθον δύο ὕδατα-γωγοί, περὶ τῶν ὁποίων θὰ ὁμιλήσωμεν κατωτέρω. Τὸ ἄνοιγμα τοῦτο εἰς πολὺν μεταγενεστέραν ἐποχὴν ἐφράχθη διὰ μεγάλου μαρμαρίου (χρησιμοποιηθείσης καὶ ἀσβέστου), πιθανῶς ρωμαϊκοῦ τινος βάρθρου. Κατὰ τὴν ἀπόφραξιν ταύτην ἀπεκόπησαν καὶ οἱ ἀγωγοί. Ὁστρακα συλλεγόμενα ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ τῶν ὕδραγωγῶν, καθὼς καὶ χαρακτηριστικὸς στρογγύλος λύνχος καὶ ἀκεραία «στάμνα», χρονολογοῦν τὴν ἐγκατάλειψιν τῶν ἀγωγῶν εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Τότε πρέπει νὰ ἔγινε καὶ ἡ ἀπόφραξις τοῦ ἀνοίγματος, ἥτις πιθανῶς νὰ συνδέεται μὲ τὴν γενικὴν ἐπισκευὴν τῶν τειχῶν τῆς πόλεως.

Τὸ δεύτερον τοῦτο τεῖχος ἴσως ἀνηγέρθη ἐπὶ τῆς γραμμῆς τοῦ προτειχίσματος τοῦ πρώτου τείχους. Νοτιώτερον ὅμως, εἰς τὴν συνήθη διὰ τὸ ἀθηναϊκὸν προτειχίσμα ἀπόστασιν τῶν δέκα μέτρων, παρατηρήθη ἐπὶ τῆς φρυσι-κῆς κιμιλιᾶς παράλληλον πρὸς τὸ δεύτερον τεῖχος λάξευμα, πλάτους 1.50 μ., τὸ ὁποῖον θ' ἀπετέλει τὴν κοίτην τοῦ νέου προτειχίσματος του. Οἱ λίθοι του ὅμως ἐσυλήθησαν ἄγνωστον πότε.

Ἀξιοπρόσεκτοι εἶνε μερικοὶ ὕδαταγωγοί, οἵτινες κατέρχονται ἀπὸ Β., ἀπὸ τὰ νότια πρηνὴ τοῦ βράχου τῆς Ἀκροπόλεως, καὶ ἐξακολουθοῦν πρὸς Ν. Ὁ εἰς τούτων, ὀρθογωνίου τομῆς Π, διέρχεται ὑπὸ τὸ τεῖχος α', δυτικῶς τῆς πύλης καὶ προχωρεῖ εἰσερχόμενος εἰς τὸν ταφικὸν περίβολον, περὶ τοῦ ὁποίου θὰ ὁμιλήσωμεν κατωτέρω. Δύο ἄλλοι, κατεσκευασμένοι ἀπὸ δύο πεταλοειδεῖς κεράμους, τομῆς U, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ μὲν κατωτέρα εἶχε τὸ κοῖλον πρὸς τὰ κάτω, ἡ δὲ ἐπικαθημένη ἀνωτέρα τὸ κυρτὸν πρὸς τὰ ἄνω, διήλθον διὰ τῆς πύλης, καταστρέψαντες μέρος τοῦ οὐδοῦ. Οὗτοι προχωροῦντες διέρχονται, ὡς ἀνωτέρω ἐλέχθη, διὰ τοῦ ἀνοίγματος τοῦ τείχους β', εἶνε δὲ μεταγενέστεροι τοῦ πρώτου, ἀναγόμενοι εἰς τὴν ἑλληνιστικὴν ἐποχὴν καὶ ἴσως σύγχρονοι τοῦ

δευτέρου τείχους. Πάντως ἐχρησιμοποιοῦντο μέχρι τῶν ἐσχάτων χρόνων τῆς ἀρχαιότητος.

Ἄν καὶ δὲν εἶνε ἐδῶ ὁ κατάλληλος τόπος ἐξαγωγῆς συμπερασμάτων, ἐν τούτοις δυνάμεθα νὰ σημειώσωμεν ὅτι τὸ ἀποκαλυφθὲν τμήμα τείχους δὲν εἶνε τὸ Θεμιστόκλειον (τοῦ ὁποίου οὐδὲν ἔχνος παρετηρήθη), ἀλλὰ κατὰ πολὺ νεώτερον ἐκείνου. Εἶνε, ἄλλωστε, γνωστὸν ὅτι ὁ νότιος βραχίον τοῦ ἀθηναϊκοῦ τείχους ὑπέστη πολλὰς διασκευάς. Ἡ ὑπαρξὶς ὅμως ἐδῶ μιᾶς πύλης, τῆς δυτικωτέρας διαπιστωθείσης πρὸς νότον, συνεπῶς τῆς προσφερομένης περισσότερον πάσης ἄλλης διὰ τὴν διέλευσιν μιᾶς ὁδοῦ φερούσης ἐκ τῆς πόλεως πρὸς τὸ Φάληρον, μοιραίως φέρει τὴν σκέψιν μας πρὸς τὴν παραδιδομένην πύλην ἣ ἄλλαδε ἐξελαύνουσιν οἱ μύσται (IG I² 94), ἥτοι πρὸς τὴν Φαληρικὴν πύλην. Ἐὰν ἐπιτρέπεται τὴν πύλην ταύτην νὰ τὴν ταυτίσωμεν πρὸς τὴν Διομείαν, εἶνε ἄλλο ζήτημα. Ἡ διὰ θρησκευτικὸν λόγον πορεία τῶν μυστικῶν ἄλλαδε, ἠκολούθει βεβαίως παλαιὰν καθιερωμένην διὰ τῆς παραδόσεως ὁδόν. Δι' ὧσων θὰ ἐκθέσωμεν εὐθὺς ἀμέσως, θὰ γίνῃ, νομίζομεν, καταφανὲς ὅτι ἡ νῦν ἀποκαλυφθεῖσα πύλη, ἀσχέτως τῆς ὀνομασίας της, εὐρίσκεται πρᾶγματι ἐπὶ παμπαλαιᾶς ὁδοῦ.

Νοτίως καὶ ἐν μέρει ὑπὸ τὸ ἀνατολικῶς τῆς πύλης τμήμα τοῦ πρώτου τείχους εὐρέθησαν δύο γεωμετρικοὶ τάφοι. Ὁ νοτιώτερος τούτων (εἰκ. 2, Θ 1) εἶνε ἑκαμμένος εἰς τὸ ἔδαφος τῆς κιμιλιᾶς, ὄρθιοι ὅμως πλάκες ἐκάλυπτον τὰς παρειάς, ἄλλαι δὲ ὅμοιαι ἐκάλυπτον τὸν τάφον, ὅστις φέρεται ἀπὸ Β. πρὸς Ν. Τὸ βόρειον τμήμα τοῦ τάφου εἶχεν ἀποκοπῇ ἀπὸ ἄλλον νεώτερον γεωμετρικόν, ἐπίσης λαξευμένον εἰς τὴν κιμιλιάν καὶ φερόμενον ἀπὸ Α. πρὸς Δ. (εἰκ. 2, Θ 2). Ὁ δεύτερος, διαταράξας τὸν πρῶτον, ἐσώθη καλῶς ἔχων καὶ ὁ σκελετός του, πιθανῶς κόρης, εἶχε τὴν κεφαλὴν πρὸς Α. Περιεῖχεν ἐκκληκτικὸν πλῆθος ὀστέων καὶ τινὰ ἀκέραια ἀγγεῖα ὥς καὶ μικρὰν χρυσὴν ταινίαν, διαδήματος ἴσως. Μετὰ τὴν συγκόλλησιν των ἠριθμήσαμεν ὀγδοήκοντα ἑξ ἀγγεῖα, πλεον δεκατρία καλύμματα. Τὸ πλῆθος τῶν ἀγγείων δύναται ἐν μέρει νὰ ἐξηγηθῇ ἐκ τοῦ ὅτι ἀνεκατεύθησαν καὶ τῶν δύο τάφων τὰ κτερίσματα κατὰ τὴν δευτέραν ταφήν. Ἀνήκοντα ταῦτα εἰς τὴν ὥριμον περίοδον τοῦ γεωμετρικοῦ ρυθμοῦ παρέχουν ἐξαίρετον ἐνδιαφέρον, ὅχι μόνον ὥς ἐνδείξεις, ἀλλὰ καὶ ὥς ἔργα τέχνης, ὅπως θὰ δείξῃ ἡ ὀριστικὴ των δημοσίευσιν. Νοτιο-ἀνατολικῶς καὶ πλησιέστερα τῶν τάφων τούτων ἀνεσκάφη κτιστὸς ἑξ ὀρθίων πλακῶν ὑπομυκηναϊκὸς τάφος, περιέχων ἓνα σκελετὸν μὲ τὴν κεφαλὴν πρὸς Α. (εἰκ. 2, Μ). Ἐξήχθησαν ψευδόστομοι ἀμφορεῖς καὶ ἄλλα μικρὰ ἐνδιαφέροντα ἀγγεῖα. Ἐν συνεχείᾳ ἀνεσκάφη τέταρτος τάφος, λαξευμένος εἰς τὴν κιμιλιάν, ὅστις ἐκαλύπτετο ὑπὸ δύο πλακῶν ἐκ σχιστολίθου, ἐπὶ τῶν ὁποίων ὑπῆρχε στρώμα μικροτέρων λίθων φερόντων καταφανῆ ἔχνη πυρᾶς. Διότι ὑπερθεν τοῦ τάφου τούτου διεπιστώθη ἡ ὑπαρξὶς λάκκου θυσιῶν, ἐντὸς τῶν

μαύρων ἐκ τῆς πυρᾶς χωμάτων τοῦ ὁποίου εὐρέθησαν ὀλίγα ὀστᾶ ζώων καὶ ἄρκετὰ ὄστρακα, τὰ ὁποῖα συγκολληθέντα ἔδωσαν τμήματα διαφόρων χαρακτηριστικῶν σχημάτων μετὰ διακοσμήσεως τῶν μεταβατικῶν πρὸς τὴν πρωτογεωμετρικὴν ἐποχὴν χρόνων. Ἐντὸς τοῦ κυρίως τάφου εὐρέθησαν δύο ἀμφορεῖς μὲ πлагίας λαβάς, φέροντες διακόσμησιν ἐκ συστάδων μικρῶν γραμμῶν ἐπὶ τῶν ὤμων καὶ κυματοειδῶν μεταξὺ τῶν λαβῶν. Ἀμφότερα τὰ ἀγγεῖα περιεῖχον ὀστᾶ, τὸ ἐν δὲ καὶ χαλκοῦν δακτύλιον (εἰκ. 2, κ).

Ἄλλ' αὐτοὶ δὲν εἶνε οἱ μόνοι εὐρεθέντες τάφοι. Νοτίως καὶ ἔναντι τῆς συστάδος ταύτης, κατὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν τῆς ὁδοῦ Ἐρεχθείου, καὶ μετὰ τὸ δευτέρον τεῖχος, ἀπεκαλύφθη ἕνας ἀξιοπρόσεκτος ταφικὸς περίβολος, τοῦ ὁποίου, ἐνῶ ἔχομεν τὸ ἀνατολικὸν καὶ βόρειον μέτωπον, δὲν ἔχομεν τὴν πρὸς Δ. συνέχειάν του, ἣτις ἀσφαλῶς θὰ προχωρῇ ὑπὸ τὸ πεζοδρομῖον καὶ τὰς οἰκίας (εἰκ 2, κάτω ἀριστερὰ καὶ πίν. 2 α καὶ β). Πρὸς νότον ὁ περίβολος οὗτος διεκόπτετο ὑπὸ τῆς προαναφερθείσης τάφου τοῦ προτειχίσματος τοῦ δευτέρου τείχους, πέραν δὲ ταύτης εὐρέθησαν ἀκόμη δύο κατεστραμμένοι τάφοι, οἵτινες, ἐὰν κρίνωμεν ἀπὸ τὰ ὀλίγα συλλεγένητα ὄστρακα, πρέπει νὰ θεωρῶνται συνανήκοντες εἰς τὸν αὐτὸν περίβολον. Αἱ διαστάσεις τοῦ σωζομένου τμήματος τοῦ περιβόλου εἶνε 6×3 μ. Αὐτὸς δὲ οὗτος ἀπαρτίζεται ἀπὸ ἐπαλλήλους δόμους ἐξ ἀσβεστολίθου κτισμένους κατὰ τὸ πολυγωνικὸν σύστημα. Τὸ ἄνω μέρος τοῦ κατωτέρου δόμου ἀπετέλει τὴν εὐθυντηρίαν τοῦ περιβόλου. Ἐκ τῶν ληφθέντων διὰ τομῶν ὀστράκων γίνεται βέβαιον ὅτι ὁ περίβολος ἐκτίσθη κατὰ τὸ τρίτον τέταρτον τοῦ 4ου αἰ. π. Χ. εἶνε, δηλαδή, σύγχρονος τῆς διασκευῆς τῆς πύλης καὶ τοῦ δυτικῶς ταύτης πρώτου τείχους. Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ περιβόλου τούτου ἐπληροῦτο διὰ καλῶς πατημένου κιμιλοχώματος, τὸ ὁποῖον εἶχε τοσοῦτον σκληρυνθῇ, ὥστε παρ' ὀλίγον ν' ἀπομακρυνθῶμεν ἐκεῖθεν ἐξηπατημένοι ὅτι πρόκειται περὶ φυσικοῦ ἐδάφους, τῆς γνωστῆς ἀθηναϊκῆς κιμιλιάς.

Ἐπιμείναντες ὁμῶς νὰ παραβιάσωμεν τὸ στερεὸν τοῦτο δάπεδον εὐρέθημεν πρὸ ἐκπλήξεως. Διότι εἰς τὸν στενὸν αὐτὸν χώρον ἀπεκαλύφθησαν ἑννέα ταφαί, ἐξ ὧν δύο μόνον ἦσαν λάκκοι περικλείοντες ἀνὰ ἕνα σκελετόν, ἐπὶ δὲ λάκκοι σκαλισμένοι εἰς τὴν κιμιλιὰν πρὸς ὑποδοχὴν τεφροδόχων ἀγγείων, ἀμφορέων ὕψους περὶ τὰ 0.35 μ. πλὴν ἑνός, ἀπαρτισθέντος ἐξ ὀστράκων, ὕψους 0.65 μ. (πίν. 3 α). Πλὴν τῶν ἀμφορέων εὐρέθησαν καὶ ἄλλα μικρότερα χαρακτηριστικὰ ἀγγεῖα, περισυνελέγησαν δὲ καὶ διάφορα κτερίσματα, σφονδύλια διάτρητα στεατίτου δύο, χαλκῇ βελόνῃ, τμήμα σιδηρᾶς μαχαίρας, δύο χρυσαῖ σπεῖραι, σφαιρικὴ κεφαλὴ σιδηρᾶς περόνης κ.λ. Αἱ ἐπὶ τῶν ταφῶν ἀπέδωσαν κτερίσματα ἀναγόμενα εἰς τὴν πρώιμον γεωμετρικὴν ἐποχὴν, δύο δὲ εἰς τὴν μεταβατικὴν πρὸς τὸν ὥριμον γεωμετρικὸν ρυθμόν. Τοῦτο εἶνε λίαν διδακτικόν, ὅπως θὰ φανῇ κατὰ τὴν ὀριστικὴν δημοσίευσιν, διότι ἡ στενὴ ἀλληλεξάρτησις ὅλων τῶν τάφων τοῦ περιβόλου ἀποδεικνύει

ὅτι αἱ δύο τεχνοτροπίαὶ συνυπῆρχον κατὰ τὴν αὐτὴν γενεάν. Ἀπὸ Β. μὲ ἐλαφρὰν ἀπόκλισιν πρὸς ΝΔ. εἰσχωρεῖ ἐντὸς τοῦ περιβόλου ὁ προαναφερθεὶς ἀνωτέρω ἀγωγὸς ὀρθογωνίου τομῆς Π, ὅστις καὶ κατέστρεψεν ἓνα τάφον. Τέλος δέον νὰ σημειωθῇ ὅτι κατὰ τὴν ΒΑ. γωνίαν ἐντὸς τοῦ περιβόλου, δηλαδὴ παρὰ τὸν ἀγωγόν, εὗρέθησαν πρῶτα γεωμετρικὰ ὄστρακα μετὰ μελαμβαφῶν τοῦ 4^{ου} αἰ.

Τί σημαίνει αὕτη ἡ στενὴ περίπτυξις μιᾶς πυκνῆς συστάδος παναρχαίων τάφων ὑπὸ ἐνὸς περιβόλου τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰῶνος; Δυστυχῶς κατέστη ἀδύνατον νὰ βεβαιώσωμεν ὅτι ὁ νέος περίβολος εἶχεν ἀντικαταστήσει προϋπάρχοντα παλαιόν, ὅστις ἄλλωστε θὰ ἦτο μᾶλλον εὐτελής. Τὸ πιθανώτερον εἶνε ὅτι κατὰ τὴν ἐπιδιόρθωσιν τοῦ τείχους α' ὁ σύγχρονος πρὸς αὐτὴν ἀγωγὸς ἐχρηιάσθη νὰ ἐπεκταθῇ πρὸς νότον καὶ συνήνησε τὴν συστάδα τῶν τάφων. Εἶνε ἄκρως συγκινητικὴ ἡ στοργὴ τῶν ἀπογόνων, οἵτινες περιέβαλον διὰ εὐπρεποῦς προστατευτικοῦ περιβόλου τοὺς παναρχαίους τάφους. Ἄλλ' ἄρκεϊ τάχα μόνῃ ἡ στοργὴ νὰ δώσῃ τὴν πρέπουσαν ἐρμηνεῖαν ἢ μήπως ὑπῆρχε παλαιὰ τις παράδοσις συνδεομένη μὲ ταύτην τὴν ἰδιαίτερος προστατευθεῖσαν συστάδα ταφῶν καέντων καὶ ταφέντων προγόνων; Ὅπωςδὴποτε ἐν εἶνε βέβαιοι: ὅτι μεταξὺ τῶν δύο ἀντικρυστῶν συστάδων τάφων διήρχετο παναρχαία ὁδός, τῆς ὁποίας τὸ πλάτος θὰ ἦτο 4-5 μέτρων. Ἐν τούτοις, ἐὰν δεχθῶμεν ὅτι ἡ ἀποκαλυφθεῖσα πύλη εἶνε ἡ Φαληρικὴ, ὅπως νομίζομεν, ὑποχρεούμεθα νὰ δεχθῶμεν ὅτι κατὰ τοὺς ἑλληνιστικοὺς χρόνους ἡ πύλη θὰ εἶχεν ἐγκαταλειφθῇ λόγῳ τοῦ εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀποφράσσοντος ταύτην δευτέρου τείχους. Καὶ οἱ διὰ τοῦ οὐδοῦ αὐτῆς διελθόντες δύο ἑλληνιστικοὶ ὑδραγωγοὶ διὰ τὸ ἴδιον πρᾶγμα ὁμιλοῦν. Τότε οἱ μύσται θὰ ἐστράφησαν πρὸς ἄλλην πύλην γειτονικὴν καὶ αὐτὸ γεννᾷ ὠρισμένας σκέψεις.

2. *Ἡ «ἀνατολικὴ ἑλληνικὴ οἰκία»*. Εἰς τὴν νέαν λεωφόρον Διονυσίου Ἀρεοπαγίτου, ὅπου μεταφερόμεθα τώρα, ἡ ἔρευνα ἐγένετο ὑπὸ τὸ κατὰ-στρωμα τῆς ὁδοῦ (ἐνιαχοῦ καὶ τοῦ βορείου πεζοδρομίου), ἀπὸ τοῦ ὕψους τῆς ὁδοῦ Παρθενῶνος καὶ ἐκεῖθεν πρὸς Δ., μέχρι περίπου τῆς συναντήσεως τῶν ὁδῶν Διονυσίου Ἀρεοπαγίτου, Ἀποστόλου Παύλου καὶ Ροβέρτου Γκάλλι. Τὸν μεταξὺ τῶν ὁδῶν Παρθενῶνος καὶ Ἐρεχθείου χώρον, τὸν ἔναντι τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἀγίας Σοφίας, χαρακτηρίζομεν ὡς ἀνατολικὸν τομέα, τὸν ἄλλον δέ, ἀπὸ τῆς ὁδοῦ Ἐρεχθείου πρὸς Δ., ὡς δυτικόν (βλ. εἰκ. 1, Α καὶ Β-Δ). Ἐν βλέμμα ἐπὶ τοῦ σχεδίου πίν. 3, β μᾶς ἐπιτρέπει νὰ διακρίνωμεν μίαν συστάδα οἰκοδομημάτων διαφόρων ἐποχῶν, τὰ ὅποια πατοῦν τὰ μὲν ἐπὶ τῶν δέ. Τὰ δύο ἐξ αὐτῶν εἶνε ἀψιδωτὰ διασταυρουμένων ἀξόνων καὶ ἀνάγονται εἰς προχωρημένους αὐτοκρατορικοὺς χρόνους, θεμελιοῦνται δέ εἰς ἔδαφος (κιμνιαν) χαμηλότερον τῆς βορείως αὐτῶν εὗρισκομένης οἰκίας μὲ τὰ πολλὰ ὀρ-

θογωνισμένα διαμερίσματα. Τὴν οἰκίαν ταύτην ὀνομάζομεν «ἀνατολικὴν ἐλληνικὴν οἰκίαν» χρονολογοῦμεν δὲ τὴν θεμελίωσίν της εἰς τὸν 4^{ον} π.Χ. αἰ. Ἐν τούτοις αὕτη δὲν εἶνε τὸ ἀρχαιότερον εὑρημα τοῦ τομέως. Δυτικῶς (πίν. 3 β) ἀπεκαλύφθη τοιχάριον Ρ μήκους 3.90 μ. καὶ 0.60 μ. ὕψους μὲ πρόσωπον πρὸς Ν. κτισμένον διὰ πολυγωνικῶν ἀσβεστολίθων «Ἀκροπόλεως», τοῦ ὁποίου σώζεται μόνον ὁ κατώτατος δόμος μὲ εὐθυνητρίαν τὸ ἄνω μέρος τοῦ θεμελίου του. Τὸ τοιχάριον τοῦτο εἶναι μικρὸν σπάραγμα προὔπαρχούσης ἐκεῖ ἀξιολόγου — καθὼς φαίνεται ἀπὸ τὸ ἐπιμελὲς κτίσιμον — οἰκίας, τὰ ὄστρακα-μάρτυρες τῆς ὁποίας ἀνάγονν αὐτὴν εἰς τὸν 5^{ον} αἰ. μ.Χ. (ἐρυθρόμορφα ὄστρακα). Ἡ νεωτέρα οἰκία ἐπάτησεν ἐπ' αὐτῆς, τοῦλάχιστον ἐν μέρει, κατὰ τὴν ἀνατολικὴν της πλευράν. Αὕτη πάλιν, ἡ νεωτέρα (πίν. 3 β, Ω), ἦτο εὐμέγεθες οἰκοδόμημα σωζομένου μήκους Α-Δ 20 μ. καὶ πλάτους Β-Ν 10 μ. Ἐπεξετείνετο ὅμως ἀκόμη περισσότερον, τοῦλάχιστον πρὸς νότον, ὅπου ἦτο ἡ πρόσοψις αὐτῆς καὶ ἡ εἵσοδος. Τὸ κέντρον περιῖπου τῆς οἰκίας κατεῖχεν αὐλὴ μὲ ἀκάλυπτον δεξαμενὴν, πέριξ τῆς ὁποίας ὑπάρχει δεκάς περιῖπου δωματίων, οἱ τοῖχοι τῶν ὁποίων εἰς τὸ κάτω μέρος ἦσαν κτιστοὶ διὰ μεγάλων καὶ μικρῶν λίθων, ἐσυνεχίζοντο ὅμως πρὸς τὰ ἄνω διὰ πλίνθων ὤμων.

Ἡ ἀνατολικὴ αὕτη οἰκία, ἂν κρίνωμεν ἀπὸ τὰ ἀλλεπάλληλα δάπεδα τῶν δωματίων ἐκ πατημένου πηλοῦ, ἅτινα ἐν συνόλῳ ὕψωσαν τὸ ἔδαφος κατὰ 0.50 μ., πρέπει νὰ ἐστιάθῃ ὀρθία ἐπὶ τινὰς αἰῶνας. Διότι, ἐνῶ τοῦ κατωτάτου δαπέδου τὰ ὄστρακα ἀνάγονται εἰς τὸν 4^{ον} π.Χ. αἰ., τῶν τριῶν ἐπαλλήλων τὰ εὐρήματα εἶνε νεώτερα. Τὸ ἀνώτατον δάπεδον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου περι-συνελέγησαν ἀγγεῖα καὶ λύχνοι τῆς τελευταίας φάσεως τῆς ἐλληνιστικῆς κεραμεικῆς (τέλος τοῦ 2^{ου} - ἀρχαὶ τοῦ 1^{ου} π.Χ. αἰ.), ἦτο ἐστρωμένον διὰ κεκαυμένων ξύλων καὶ τέφρας, ἐκαλύπτετο δὲ ὑπὸ παχέος στρώματος χώματος προερχομένου ἀπὸ τὴν διάλυσιν τῶν ὤμων πλίνθων τῶν τοίχων. Εἰς ἐν δωματίον εὐρέθησαν πυρίκανστα τεμάχια ἐργαλιοῦ καὶ πλησίον ἀρκεταὶ ἀγνῦθες. Εἶναι ἀναμφισβήτητον ὅτι ἡ οἰκία κατεστράφη διὰ πυρός, ἐνῶ ἀκόμη κατῳκεῖτο. Δὲν εἶνε τολμηρὸν νὰ ὑποθέσωμεν τὴν γνωστὴν εἰσβολὴν τοῦ Σύλλα ὡς αἰτίαν τῆς καταστροφῆς ταύτης.

Καὶ εἰς μὲν τὸ σωζόμενον βορειότερον τμήμα τῆς οἰκίας οὐδὲν νεώτερον τοῦ 1^{ου} αἰ. π.Χ. ἀνευρέθη· νοτίως εἶνε φανερόν ὅτι ἐπεκαθήσαν ἐπ' αὐτῆς δύο οἰκοδομήματα τῶν ὑστέρων αὐτοκρατορικῶν χρόνων, περὶ τῶν ὁποίων ἐν συνεχείᾳ ὁ λόγος.

3. **Ὑστερορρωμαϊκὰ κτήρια.** Τὸ δυτικώτερον ἐξ αὐτῶν (πίν. 3 β, ΣΤ καὶ πίν. 4 α) ἔχει ἄξονα ἀπὸ Α-Δ καὶ ἀποτελεῖται ἀπὸ μεγάλην ὀρθογώνιον καὶ στενόμακρον αἶθουσαν (διαστάσεις: σωζόμενον μῆκος 10.40 μ., πλάτος 5.40 μ.), ἥτις πρὸς Δ. ἀπολήγει εἰς ἀψίδα προσθέτουσαν κατὰ τὸν ἄξονα τῆς

αἰθούσης μῆκος 2.60 μ. Ἡ τοιχοδομὴ τοῦ κτηρίου τούτου εἶνε ἐπιμελημένη καὶ ἰσχυρὰ δι' ἀκανονίστων μικρῶν καὶ μεγάλων λίθων.

Ἐνῶ ὅμως τὸ βόρειον σκέλος ὑψοῦται εἰς 3.50 μ. περίπου, ἡ ἀψὶς εἶνε χαμηλοτέρα καὶ ἔτι χαμηλότερον τὸ νότιον σκέλος. Αἱ ἄνω ἐπιφάνειαι ὅμως τῶν τοίχων εἶνε ἰσόπεδοι καὶ κανονικῶς ἐστρωμέναι. Τοῦτο μᾶς πείθει ὅτι τὸ κτήριο δὲν ὠλοκληρώθη ποτέ, ἀλλ' ὅτι ἐγκατελείφθη ἡμιτελὲς ὑπὸ πιεστικὰς συνθήκας εἰς τὴν κατάστασιν εἰς τὴν ὁποίαν τὸ εὔρομεν. Ὁ προορισμός του παραμένει ἄγνωστος, οἷοσδήποτε ὅμως τὸ ἀντικρύσει, δυσκολεύεται νὰ τὸ χαρακτηρίσῃ συνήθη ἀστικήν κατοικίαν, ἔστω καὶ πλουσίαν. Ἐὰν εἶνε ἀληθὲς ὅτι ἀπέμεινεν ἡμιτελὲς, τότε τὸ στρώμα τῆς καταστροφῆς του θὰ εἶνε περίπου καὶ στρώμα κατασκευῆς.

Ἡ στρωματογραφία μᾶς παρουσίασεν ἐπίχωσιν καταστροφῆς ἀνήκουσαν κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς τὸν 3ον αἰ. μ.Χ. Τοῦτο δικαιολογεῖ τὴν ὑπόθεσιν ὅτι ἡ ἐγκατάλειψις τοῦ κτηρίου ὀφείλεται ἴσως εἰς τὴν εἰσβολὴν τῶν Ἑρούλων.

Ἀνατολικῶς τοῦ ἐγκαταλειφθέντος τούτου κτηρίου καὶ ἐν μέρει ἐπ' αὐτοῦ, ἐκτίσθη μέγα κτήριο τῶν χρόνων τῆς ὑστάτης ἀρχαιότητος (πίν. 3 β, x) μὲ ἀξονα ἀπὸ Β. πρὸς Ν. Τούτου κατέστη δυνατὴ λεπτομερὴς ἔρευνα κατὰ τὸ βόρειον μόνον τμήμα του (συνολικοῦ πλάτους ἀπὸ Α - Δ 32 μ.), διότι τὸ ὑπόλοιπον ἐξακολουθεῖ ὑπὸ τὰς ἔναντι οἰκίας, εἰς νοτίους αὐλὰς τῶν ὁποίων διεπιστώθησαν ἵχνη του καὶ ψηφιδωτὰ δάπεδα. Τοῦ βορείου τούτου τμήματος τὸ κεντρικὸν διαμέρισμα ἀποτελεῖ μεγάλη ὀρθογώνιος αἴθουσα, τῆς ὁποίας τὸ νότιον τέρμα εὐρίσκεται ἐπίσης ὑπὸ τὰς ἔναντι οἰκίας (πίν. 4 β). Ἡ βορεία ὅμως στενὴ πλευρὰ τῆς ἀπολήγει εἰς μεγαλοπρεπῆ ἡμικυκλικὴν ἀψίδα, τῆς ὁποίας τὸ δάπεδον εἶνε κατὰ τι ὑψηλότερον τοῦ τῆς αἰθούσης, ἀμφότερα δὲ ἐκαλύπτοντο ὑπὸ ψηφιδωτῶν μὲ ἀξιόλογα διακοσμητικὰ σχήματα (πίν. 5). Ἡ ἀψὶς, σωζομένη ἐν συνόλῳ εἰς ὕψος 3.50 μ., μέχρι μὲν ὕψους 1 περ. μέτρου ἔφερεν ἐπένδυσιν λεπτῆς ὀρθομαρμαρώσεως, ὑπὲρ δὲ ταύτην εὐρύνεται καὶ ἐπὶ τοῦ τοίχου ἀνοίγονται τρεῖς ἡμικυκλικαὶ καὶ τέσσαρες ἡμιεξαγωνικαὶ κόγχαι προοριζόμεναι ἴσως δι' ἀγάλματα κατὰ τὸν τύπον τῶν νυμφαίων. Αἱ διαστάσεις τοῦ σωζομένου τμήματος τῆς ὀρθογωνίου αἰθούσης εἶνε 6.40 × 9.60 μ., αἱ δὲ τῆς ἀψίδος πλάτος μὲν 6.60 μ., βάθος δὲ 4.40 μ.

Ἀνατολικῶς καὶ δυτικῶς τῆς κεντρικῆς ταύτης αἰθούσης ὑπάρχουν ἄλλαι μικρότεραι αἴθουσαι καὶ δωμάτια. Ἀλλὰ κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν σώζονται μόνον θεμέλια, διότι κατὰ τοὺς μεσαιωνικοὺς χρόνους ἄλλο κτίσμα ἡλλοίωσε τὸ τμήμα τοῦτο τοῦ μεγάλου κτηρίου. Κατὰ τὴν δυτικὴν ὅμως πλευρὰν σώζεται προσκεκολλημένη εἰς τὴν κεντρικὴν αἴθουσαν ἄλλη, τῆς ὁποίας οἱ τοῖχοι σώζονται μέχρις ὕψους τεσσάρων μέτρων, ἐδραζόμενοι ἐπὶ τῆς φυσικῆς κιμιλιᾶς καὶ ἐπιμελῶς ἐκτισμένοι τὸ μὲν διὰ λίθων προσφάτου λατομήσεως, τὸ δὲ προερχομένων ἐκ κατεδαφίσεως παρακειμένων ἐλ-

ληνικῶν οἰκιῶν (πίν. 6 α). Ἡ λιθοδομὴ διακόπτεται καθ' ὕψος ἐξ ὀριζοντίων στρώσεων ὀπτοπλίνθων εἰς μίαν ἢ δύο σειράς. Τὸ βόρειον τμήμα τῆς δευτέρας ταύτης αἰθούσης φέρει κατὰ τὰς τρεῖς πλευράς του ἀνὰ μίαν ἡμικυκλικὴν κόγχην.

Ἀπὸ τὸ ἀνατολικῶς τῆς κεντρικῆς αἰθούσης τμήμα, ἀξιοπρόσεκτον εἶνε ἓν μικρὸν δωμάτιον 2×3 μ. καλῶς διατηρηθέν, τὸ ὁποῖον κατὰ τὴν δυτικὴν πλευράν του σχηματίζει μεγάλην ὀρθογωνικὴν κόγχην ἐνσωματωμένην ἐντὸς τοῦ πάχους τῆς ἀψίδος τῆς κεντρικῆς αἰθούσης. Τὸ μικρὸν τοῦτο δωμάτιον καὶ δὴ ἡ κόγχη του ἀπετέλει μικρὸν ἱερὸν μὲ ἐντειχισμένον ἔκτυπον ἀνάγλυφον τῆς Κυβέλης καὶ ἄλλο ἀναθηματικὸν εἰς ἄγνωστον χθόνιον δαίμονα. Ὀλόκληρον τὸ κάτω πλάτος τῆς κόγχης καταλαμβάνει μαρμάρινον βάθρον ἐπιτυμβίου ἀγάλματος τοῦ 4ου π.Χ. αἰ., τὸ ὁποῖον ἐδῶ χρησιμοποιεῖται ὡς τράπεζα προσφορῶν. Τὸ κλασσικὸν τοῦτο βάθρον φέρει ἀνάγλυφον παρὰστασιν δεξιῶσεως (πίν. 6 β καὶ 7 α).

Βορείως τοῦ ἀνατολικοῦ τμήματος ἐξηκριβώθη ὅτι ὑπῆρχεν ἀρχικῶς ἡ μεγάλη εἴσοδος εἰς τὸ ὅλον οἰκοδόμημα. Μία ὅμως ἀκόμη μεταγενεστέρα προσθήκη ἡλλοίωσε τὸ σχέδιον. Ἡ προσθήκη αὕτη ἐν μέρει ἐξηρηνήθη, παρουνιάσασα μὲ μέτωπον πρὸς Α. ἓνα τοῖχον ἐκτισμένον διὰ μεγάλων ὀρθογωνικῶν πωροπλίνθων προερχομένων προφανῶς ἐκ παλαιότερων κτηρίων. Εἷς τι σημεῖον ὁ τοῖχος οὗτος διακόπτεται ὑπὸ κόγχης στεφομένης ὑπὸ μαρμαρίνου τόξου μετὰ ροδάκων, προερχομένου βεβαίως ἐξ ἄλλου οἰκοδομήματος. Ὑπὸ τὸ τόξον ὑπάρχει φρέαρ μὲ περιποιημένον πώρινον στόμιον (πίν. 7 β). Καὶ ἐνταῦθα τὰ δάπεδα εἶνε μωσαϊκά, παρὰ δὲ τὴν κόγχην ὑπάρχει ἀρράβδωτος κίων μετὰ ἰωνικῆς βάσεως ὑψητείου μαρμάρου κατὰ χώραν. Ὀλόκληρον τὸ κτηριακὸν τοῦτο συγκρότημα Χ τοῦ ἀνατολικοῦ τομέως τῆς ἀνασκαφῆς καὶ τώρα ἐν ἐρειπίοις παρέχει ἐντύπωσιν ἀσυνήθους μεγαλοπρεπειας. Ἀρχικῶς εἶχεν ὀνομασθῇ ὑπὸ ἐπιφύλαξιν «Νυμφαῖον». Ἦδη ὅμως πρέπει νὰ προσεχθῇ ἡ ὁμοιότης του πρὸς παρὰλληλα ὑστερορρωμαϊκὰ κτήρια, ἃν καὶ ὀλιγότερον ἐπιφανῇ, διὰ τὰ ὁποῖα ἐπικρατεῖ ἡ γνώμη ὅτι προωρίζοντο διὰ συγκέντρωσιν ἀκροατῶν καὶ χαρακτηρίζονται ὡς «φιλοσοφικαὶ σχολαί». Τοιαῦτα εὗρέθησαν καὶ εἰς τὰς ἀμερικανικὰς ἀνασκαφὰς τῆς Ἀγορᾶς, κατὰ τὰ πρηνῆ βορείως τῆς Ἀκροπόλεως καὶ τοῦ Ἀρείου Πάγου. Ἡ στρωματογραφικὴ μελέτη μᾶς ἐδίδαξεν ὅτι ἡ ἀνοικοδόμησις του πρέπει νὰ τοποθετηθῇ μετὰ τοῦ τέλους τοῦ 4ου καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ 5ου αἰ. μ.Χ., ἐκεῖ κάπου περὶ τὰ τετρακόσια. Εὗρισκόμεθα, δηλαδή, εἰς ἐποχὴν κατὰ τὴν ὁποίαν, ὀλίγον μετὰ τὴν εἰσβολὴν τοῦ Ἀλαρίχου, σημειώνεται ἐν Ἀθήναις ἀξιόλογος οἰκοδομικὴ δραστηριότης. Ἡ χρησιμοποίησις τοῦ κτηρίου παρετάθη ὀλόκληρον τὸν 5ον αἰ. μ.Χ. ὑπὸ τὴν ἀρχικὴν του μορφὴν καὶ ἔπαυσε κατὰ τὸν 6ον. Πάντα ταῦτα ὁμοῦ μᾶς φέρουν νὰ ἐνθυμηθῶμεν τὰ ὑπὸ τοῦ Μαρίνου, βιογράφου τοῦ

Πρόκλου, τοῦ τελευταίου νεοπλατωνικοῦ φιλοσόφου ἀναφερόμενα περὶ τῆς «οἰκίας ἐν ἣ αὐτὸς ὤκει». Λέγει ὁ ΜΑΡΙΝΟΣ: *Καὶ γὰρ πρὸς τοῖς ἄλλοις εὐτυχήμασιν ἤρμωδιωτάτη αὐτῷ καὶ ἡ οἴκησις ὑπῆρξεν ἣν καὶ ὁ πατήρ αὐτοῦ Συριανὸς καὶ ὁ προπάτωρ, ὡς αὐτὸς ἐκάλει, Πλούταρχος, ὥκησαν, γείτονα μὲν οὖσαν τοῦ ἀπὸ Σοφοκλέους ἐπιφανοῦς Ἀσκληπείου καὶ τοῦ πρὸς τῷ θιάτρῳ Διονυσίου, ὁρωμένην δὲ ἡ καὶ ἄλλως αἰσθητὴν γιγνομένην τῇ Ἀκροπόλει τῆς Ἀθηνᾶς.* (ΜΑΡΙΝΟΥ, Βίος Πρόκλου, ἔκδοσ. Boissonade, σελ. 74 - 75).

Ἐκ τῶν κινητῶν εὐρημάτων, πλὴν τοῦ κλασσικοῦ ἀναγλύφου βάθρου, τὸ ὁποῖον ἐχρησιμοποιήθη ὡς τράπεζα προσφορῶν εἰς τὸ παρεκκλήσιον τῆς Κυβέλης, ἐνδιαφέρον ἔχει τμήμα ἐνεπιγράφου πλακός, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἀναγινώσκομεν:

*Εἰ σοφίην ὀρεῖ αἱ
εἰ βίοντον
ἦδε γὰρ*

Τὸ σπάραγμα δίδει τὴν ἐντύπωσιν ἐπιγράμματος φιλοσοφικοῦ περιεχομένου, τὸ ὁποῖον θὰ ἤρμωζεν εἰς διδακτήριον τῶν νεοπλατωνικῶν. Ἀλλὰ καὶ μαρμαρίνη εἰκονιστικὴ κεφαλὴ—ἴσως φιλοσόφου τινός—εὐρέθη, ἃν καὶ παλαιότερα, καθὼς καὶ ὑπερφυσικὸς ἀκέφαλος κορμὸς Ἰσιδος ἐκ μελανωποῦ μαρμάρου. Ἐπίσης πιθανὸν γίνεται τώρα ὅτι καὶ ἡ θαυμασία εἰκονιστικὴ κεφαλὴ νεοπλατωνικοῦ φιλοσόφου τοῦ Μουσείου Ἀκροπόλεως, περὶ τῆς ὁποίας ἀόριστον μόνον εἶδησιν ἔχομεν ὅτι προέρχεται ἐκ τοῦ νοτίως τῆς Ἀκροπόλεως τμήματος (Ἀρ. Εὐρ. Μουσ. Ἀκροπ. 1313¹ πρβ. ΑΜ 69 - 70, 1954 - 55, σ. 147 ἐξ. G. DONTAS), ἴσως νὰ ἐκόσμει ποτὲ τὸ ἐπιφανὲς τοῦτο κτήριον. Τέλος πρέπει ν^ο ἀναφέρωμεν τὸ περιεργότερον τῶν εὐρημάτων εἰς τὸ δυτικώτερον τῶν δωματίων τοῦ κτηρίου: εἰς βάθος, δηλαδή, 3.50 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τῆς ὁδοῦ εὐρέθη περιποιημένος καὶ καλῶς διατηρημένος τάφος ζῶον μετ' ἀρκετῶν κτερισμάτων. Ὁ μελετήσας τὸν σκελετὸν καθηγητῆς τῆς Συστηματικῆς Ζωολογίας κ. Χατζησαράντος, ἀπεφάνθη ὅτι τὰ ὀστέα «ἀνήκουν εἰς μονοετὴ χοῖρον, μήκους περίπου 0.70 μ.». Τὰ κτερίσματα, ἐντὸς τοῦ τάφου, ἦσαν ἐπὶ κοινὰ δίδωτα ποτήρια, μία ἀπλὴ στάμνα μὲ μίαν λαβὴν, εἷς λύχνος τοῦ 5ου αἰ. μ.Χ. μὲ παράστασιν τρέχοντος πτερωτοῦ Ἑρωτος καὶ—τὸ ἐντυπωσιακώτερον ὅλων—ἡ σιδηρεῖα μάχαιρα τοῦ θύτου ἐπὶ τοῦ λαιμοῦ τοῦ θύματος (πίν. 8). Ἀλλὰ τὸ θῦμα διατὶ ἐτάφη καὶ ἐκτερίσθη μετὰ τὴν σφαγὴν; Ὑπόκειται ἐνταῦθα ἁπλῶς μία θυσία ἢ ἴσως καὶ μία μαγικὴ πράξις, οὐχὶ ἀσυμβίβαστος πρὸς τὴν νοοτροπίαν τῶν σχολῶν τῆς ὑστάτης ἀρχαιότητος; Ἄν τὸ μεγαλοπρεπὲς τοῦτο κτήριον, ὅμοιον τοῦ ὁποίου οὐδέποτε ὑπῆρξε νοτίως τῆς Ἀκροπόλεως, ἔπαυσεν ὑφιστάμενον ὡς φιλοσοφικὴ σχολή, δὲν ἔπαυσεν ὅμως καὶ νὰ κατοικῆται, ἐν μέρει τοῦλάχιστον τροποποιημένον, εἰς τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους

(11^{ον} καὶ 12^{ον} αἰ. μ.Χ.), ὅπως βεβαιοῦν τὰ ἐρεῖπια, ἢ ἐπὶ χώσις, οἱ πολλοὶ κτιστοὶ πίθοι, ἀκόμη καὶ μία βυζαντινὴ κάμινος. Στρώμα καταστροφῆς ὁμως βιαίας ἢ διὰ πυρὸς δὲν παρουσιάσθη ὥστε ν' ἀποδώσωμεν εἰς τοιαύτην αἰτίαν τὴν ἐγκατάλειψιν τοῦ 6^{ου} αἰ. μ.Χ. Τὸ ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐπενεχθὲν κατὰ τῶν φιλοσοφικῶν σχολῶν πλῆγμα (529;) ἦτο ἀρκετὸν νὰ τὸ ἀχρηστεύσῃ.

4. **Ὁ δυτικὸς τομεύς.** Ἀπὸ τοῦ ὕψους τῆς ὁδοῦ Ἐρεχθείου καὶ πρὸς δυσμὰς ἀνεκαλύφθησαν τὰ ἐρεῖπια μεγάλης ρωμαϊκῆς οἰκίας, ἣτις ὄχι μόνον κατελάμβανεν ὁλόκληρον τὸ πλάτος τῆς νέας λεωφόρου Διονυσίου Ἀρεοπαγίτου, ἀλλ' ἐξετείνετο πρὸς νότον καὶ ὑπὸ τὰς οἰκίας, ὅπως ἔδειξε τομὴ κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς ὁδοῦ Ἐρεχθείου (εἰκ. 1, Γ καὶ πίν. 9 α). Καὶ πρὸς Ν. μὲν διεσώθησαν τὰ θεμέλια μόνον, σημειούμενα εἰς τὸ σχέδιον διὰ σκιερᾶς γραμμῆς, βορείως δὲ καὶ δυτικῶς (ἢ μελανὴ γραμμὴ τοῦ σχεδίου) ἐσώθησαν εἰς μικρὸν ὕψος καὶ οἱ τοῖχοι, δύο τῶν ὁποίων διέσωζον τὸ κοινάμα των μὲ τὰς ἐπ' αὐτοῦ ἐγγρώμους ἀπλᾶς διακοσμήσεις των. Εἰς τὸ δωμάτιον Γ (πίν. 9 α) διεσώθη καὶ τὸ μωσαϊκὸν δάπεδον μὲ ἄξιον θέας διάκοσμον γεωμετρικῶν σχημάτων. Τὰ δωμάτια τῆς οἰκίας, τῆς ὁποίας τὸ πλάτος εἶναι περὶ τὰ 18 μ., εἶνε διατεταγμένα πέριξ κεντρικῆς αὐλῆς, ἣτις περιεβάλλετο ὑπὸ στοᾶς ἐκ τεσσάρων κίωνων ἐφ' ἐκάστης πλευρᾶς.

Ἡ οἰκία αὕτη, τοῦ 2^{ου} πιθανῶς αἰ. μ.Χ., εἶνε διασκευὴ καὶ ἐπέκτασις προϋπαρχούσης οἰκίας πρωίμων ρωμαϊκῶν χρόνων, τῆς ὁποίας διεσώθησαν τοιχαρία τινα, μὴ σημειούμενα εἰς τὸ σχέδιον, καὶ δάπεδα. Ἴσως μάλιστα καὶ τὸ προαναφερθὲν ψηφιδωτὸν δάπεδον ἀνῆκεν εἰς τὴν παλαιότεραν ταύτην μορφήν τῆς οἰκίας. Μεταξὺ τῶν τοίχων τῆς ρωμαϊκῆς οἰκίας καὶ ἐπ' αὐτῶν διεπιστώθησαν μεταγενέστεροι τοῖχοι *βυζαντινῶν οἰκιῶν* καὶ πολλοὶ κτιστοὶ πίθοι. Οἱ τοῖχοι οὗτοι σημειοῦνται εἰς τὸ σχέδιον δι' ἐλαφροτέρων γραμμῶν καὶ οἱ πίθοι διὰ διπλῶν κύκλων.

Κατὰ τὴν βορείαν πλευρὰν τοῦ συγκροτήματος τούτου καὶ ἐφαπτόμενον πρὸς αὐτό, ἀπεκαλύφθη τὸ νοτιώτερον διαμέρισμα μεγάλης ρωμαϊκῆς δεξαμενῆς (πίν. 9 α, Ο), τῆς ὁποίας ἡ λεπτομερὴς ἔρευνα ἀφέθη διὰ τὸ προσεχὲς ἔτος. Ἐκ τῶν ὧσων μέχρι τοῦδε ἀνεφέρθησαν γίνεται φανερόν ὅτι εἰς τὸ νοτίως τῆς Ἀκροπόλεως τμήμα τῆς πόλεως ὑπῆρξεν ἀπὸ τῶν κλασσικῶν μέχρι τῶν βυζαντινῶν χρόνων πυκνὴ καὶ συνεχὴς κατοίκησις.

Ἐτι δυτικώτερον (εἰκ. 1, Γ) ἀνεκαλύφθησαν δύο μεγάλοι ἀγωγοὶ ἔχοντες γενικὴν κατεύθυνσιν ἀπὸ Β. πρὸς Ν., ἐκ τῶν ὁποίων ὁ ἀνατολικώτερος ἐκ κτιστῆς αὐλάκος καλυπτομένης ὑπὸ κεραμίδων πεταλοσχήμων Ω, θανμασίας προσαρμογῆς, ὁ δὲ δυτικώτερος ἐξ ὀλοκλήρου ἐξ ἀντιστροφῶς ἐπαλλήλων τοιούτων κεραμίδων (πίν. 9 β). Εἰς βαθύτερον στρώμα, ὑπὸ τοὺς ἀγωγούς, ἀπεκαλύφθησαν λείψανα *κλασσικῶν οἰκιῶν*, πιθανῶς τοῦ 4^{ου} αἰ. π.Χ., βορειότε-

ρον δὲ μικρὰ δεξαμενὴ λαξευτὴ εἰς τὸν βράχον ἐπιχειρισμένη δι' ἰσχυροτάτου κονιάματος καὶ ὁμοία πρὸς τὰς εὐρεθείσας εἰς τὴν Ἀγορὰν καὶ τὴν Πνύκα. Δυτικώτερον ἀπεκαλύφθη πολυγωνικὸν τοιχάριον ἄλλης οἰκίας εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκει παρομοία δεξαμενὴ, τῆς ὁποίας ἡ ἔρευνα λόγῳ σαθρότητος τῶν τοιχωμάτων δὲν ἦτο δυνατὴ.

Βορεῖως τοῦ τοίχου τούτου ὁ ἀνασκαφεὶς λάκκος πρέπει νὰ ἦτο ὁμοία δεξαμενὴ καταρρεύσασα καὶ παρασύρσασα προϋπάρχοντα παλαιὸν γεωμετρικὸν τάφον, ὅπως ἀποδεικνύουν τὰ συλλεγέντα ὄστρακα μεγάλου γεωμετρικοῦ κρατήρος.

Κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο τῆς ἀνασκαφῆς, οἱ μὲν ὕδαταγωγοί, καλῶς σωζόμενοι, εἶνε εὐρήματα, τὰ ὁποῖα προκαλοῦν ἐντύπωσιν, τὰ δὲ λείψανα τῶν οἰκιῶν, πτωχὰ σπαράγματα.

Ἐγένετο ὅμως ἐνταῦθα εὕρημα τόσον σπουδαῖον, ὅσον καὶ ἀπροσδόκητον, τὸ ὁποῖον ἀσφαλῶς θὰ μᾶς ἀπασχολήσῃ ποικιλοτρόπως. Εἶναι δὲ τὸ εὕρημα τοῦτο εἰς ἀπιθάνως μέγας ἀριθμὸς ὀστράκων (μερικαὶ χιλιάδες), τῶν ὁποίων τὰ πλεῖστα προέρχονται ἐκ μελανομόρφων καὶ κυρίως ἐρυθρομόρφων ἀθηναϊκῶν ἀγγείων ἀρίστης τέχνης. Δὲν πρόκειται περὶ «ἀποθέτου» γνωστοῦ τύπου, περὶ σκάμματος, δηλαδή, σκοπίμως ἀνοιχθέντος διὰ τὴν ἐναπόθεσιν περισσευσάντων ἀναθημάτων ὑπὸ τῶν ἱερέων ἑνὸς ἱεροῦ. Δὲν πρόκειται περὶ ἐργασίας ἡ ὁποία ἐγένετο ἀνέτως καὶ ἐνῶ ἐσυνεχίζετο ἀκόμη ἡ ζωὴ τοῦ ἱεροῦ. Καὶ ὅμως εἶνε ἀναμφισβήτητον ὅτι τὰ ὄστρακα ταῦτα μετεφέρθησαν ἀπὸ ἀλλοῦ καὶ ἀπετέθησαν εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο εἰς στρῶμα τὸ ὁποῖον ἐκάλυψε ἑκτασιν ἀρκετῶν τετραγωνικῶν μέτρων, ὅχι πλεόν τῶν τριάκοντα. Ὁ σχηματισμὸς τοῦ στρώματος εἶνε ἀσφαλῶς μεταγενέστερος, ὅχι μόνον τῶν οἰκιῶν, αἱ ὁποῖαι βεβαίως δὲν θὰ ὑπῆρχον τότε, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀγωγῶν, οἱ ὁποῖοι φαίνονται μᾶλλον ὑστεροελληνιστικοί. Τὸν σχηματισμὸν τοῦ στρώματος δυνάμεθα νὰ τὸν ἀναγάγωμεν εἰς τὸν 2^{ον} αἰ. μ.Χ., διότι μετὰ τοῦ πλήθους τῶν ἀρχαίων ὀστράκων ἀπετέθη ὡς πρώτη στρώσις καὶ λατύπη μαρμάρου, μεταξὺ τῆς ὁποίας ὑπῆρχον καὶ πήλινοι ἀνθεμωτοὶ καλυπτῆρες ρωμαϊκῶν χρόνων καὶ λύχνιοι τοῦ τύπου Broneer XX, χρονολογούμενοι ἐκ τοῦ τέλους τοῦ 1^{ου} καὶ ἐκ τοῦ 2^{ου} αἰ. μ.Χ.

Φυσικὸν εἶνε τὸ ἐρώτημα: ἀπὸ ποῖον ἱερὸν προέρχονται τὰ ὄστρακα καὶ ποῦ ἔκειτο τὸ ἱερὸν τοῦτο; Ἀκόμη ὅμως καὶ τοῦτο: πόθεν εἶνε δυνατόν νὰ προέρχεται ἡ πυκνὴ αὐτὴ λατύπη μαρμάρου; Διότι βεβαίως μαρμαρίνα οἰκοδομήματα δὲν ἀνεγείρονται καθημερινῶς. Δὲν μᾶς μένει παρὰ νὰ ἐρωτήσωμεν τὰ ἴδια τὰ ὄστρακα.

Ἡ συγκόλλησις καὶ μελέτη ἑνὸς τόσον μεγάλου ἀριθμοῦ ὀστράκων εἶναι βεβαίως ἔργον μακροῦ χρόνου. Ἡ πρώτη ὅμως πρόχειρος ἐξέτασις μᾶς ἔδειξεν ὅτι ἀπὸ ἀπόψεως σχήματος ὑπερτεροῦν φανερὰ αἱ λουτροφόροι, ἀπὸ

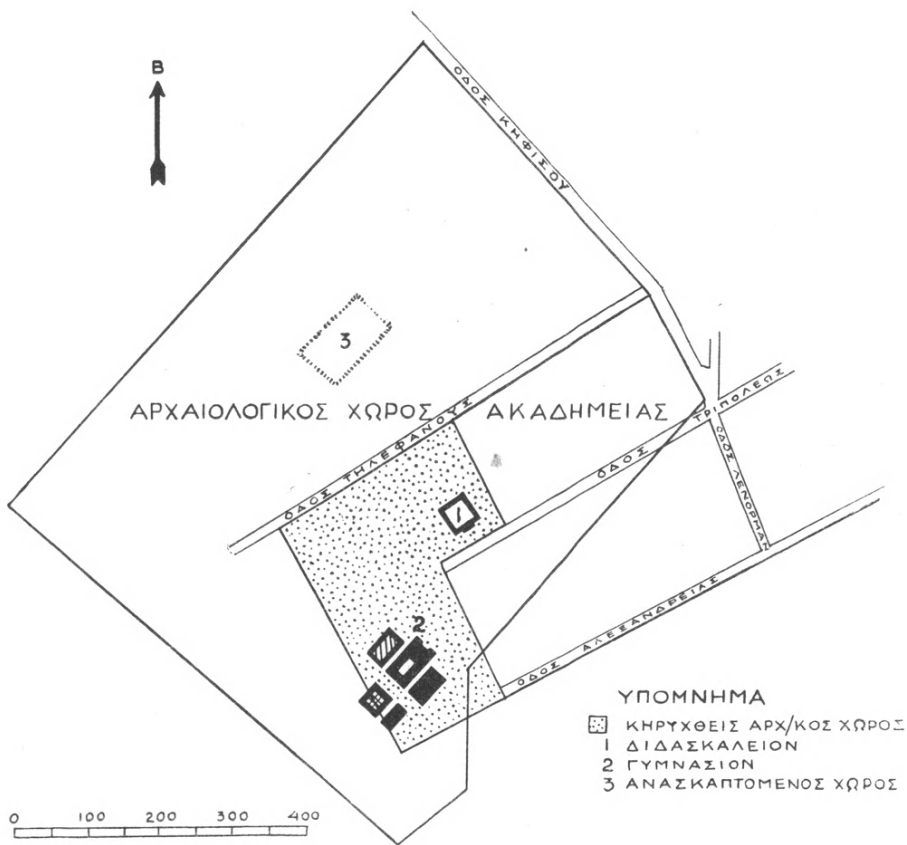
ἀπόψεως δὲ παραστάσεων, ἰδίως ἐπὶ τῶν ἐρυθρομόρφων, ὑπερτεροῦν αἱ σχετιζόμεναι μὲ τὸν γάμον. Ἐπίσης παρατηρήσαμεν ὅτι χρονολογικῶς τὸ εὔρημα δὲν ἀνέρχεται ἄνω τῶν ἀρχῶν τοῦ 6ου αἰ. π.Χ. καὶ δὲν κατέρχεται πολὺ κάτω τῶν ἀρχῶν τοῦ 4ου αἰ. π.Χ. Ἴσως μάλιστα ὑπάρχει καὶ ἐν κενὸν κατὰ τὸ πρῶτον τέταρτον τοῦ πέμπτου αἰῶνος. Ἐννοεῖται ὅτι αἱ παρατηρήσεις αὗται εἶνε πρόχειροι καὶ ὑπόκεινται εἰς μερικὴν ἀναθεώρησιν. Τὸ σημαντικώτερον ὅμως εἶνε ὅτι ἐπὶ ἑνὸς ἀγγείου καὶ ἐπὶ μιᾷ λαβῆς ἀνεγνώσαμεν ἐγχαρακτοὺς ἐπιγραφὰς]ος Νύμφε[καὶ Ν]ύμφης ἱερά. Ἡ καταγωγή, λοιπὸν τοῦ εὐρήματος πρέπει νὰ ἦτο ἐν ἀμάρτυρον ἱερὸν Νυμφῶν, τὸ ὁποῖον ἀσφαλέςτατα θὰ ἦτο γειτονικόν. Ἄν ὑποθέσωμεν — ὑπὸ ἐπιφύλαξιν — ὅτι ἡ ἰδρυσις τοῦ Ὡδείου Ἡρώδου Ἀττικοῦ ἦτο ἡ αἰτία τῆς ἀναταραχῆς τοῦ ἱεροῦ τούτου, τότε ἐξηγεῖται καὶ ἡ λατύπη. Οἱ συνευρεθέντες, ἄλλωστε, λύχνοι εἶνε συμβιβάζόμεναι χρονολογικαὶ ἐνδείξεις. Χρειάζεται ὅμως ὑπομονὴ διὰ νὰ διδαχθῶμεν περισσότερα.

Τέλος κατὰ τὸ δυτικώτατον ἄκρον, ἐκεῖ ὅπου ἡ νέα λεωφόρος Διονυσίου Ἀρεοπαγίτου συναντᾷ τὴν παλαιὰν ὁμώνυμον (εἰκ. 1, Δ), ἀπεκαλύφθησαν δύο συνεχόμενα καὶ διὰ θύρας ἐπικοινωνοῦντα δωμάτια οἰκίας βυζαντινῶν χρόνων. Ἐντὸς τοῦ δυτικωτέρου τῶν δωματίων τούτων ὑπῆρχε κτιστὸς πίθος. Βορείως τῶν δωματίων τούτων ἀπεκαλύφθη τμήμα δύο ἀκόμη συνεχόμενων δωματίων, τὸ μεγαλύτερον ὅμως μέρος αὐτῶν εὐρίσκεται ὑπὸ τὴν ἄσφαλτον τῆς παλαιᾶς λεωφόρου.

I. ΜΗΛΙΑΔΗΣ

2. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΠΑΡΑ ΤΗΝ ΑΚΑΔΗΜΕΙΑΝ ΤΟΥ ΠΛΑΤΩΝΟΣ

Ἐν Ἀνασκαφικῇ ἔρευνᾳ ἐπεχείρησα ἐφέτος, δαπάναις τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, εἰς τὴν παρὰ τὴν Ἀκαδήμειαν τοῦ Πλάτωνος περιοχὴν τῶν ἀγροκτημάτων καὶ συγκεκριμένως εἰς τὸ κτῆμα τοῦ κ. Π. Μπουτζέγια, ὅπερ προθύμως οὗτος ἔθεσεν εἰς τὴν διάθεσιν ἡμῶν.

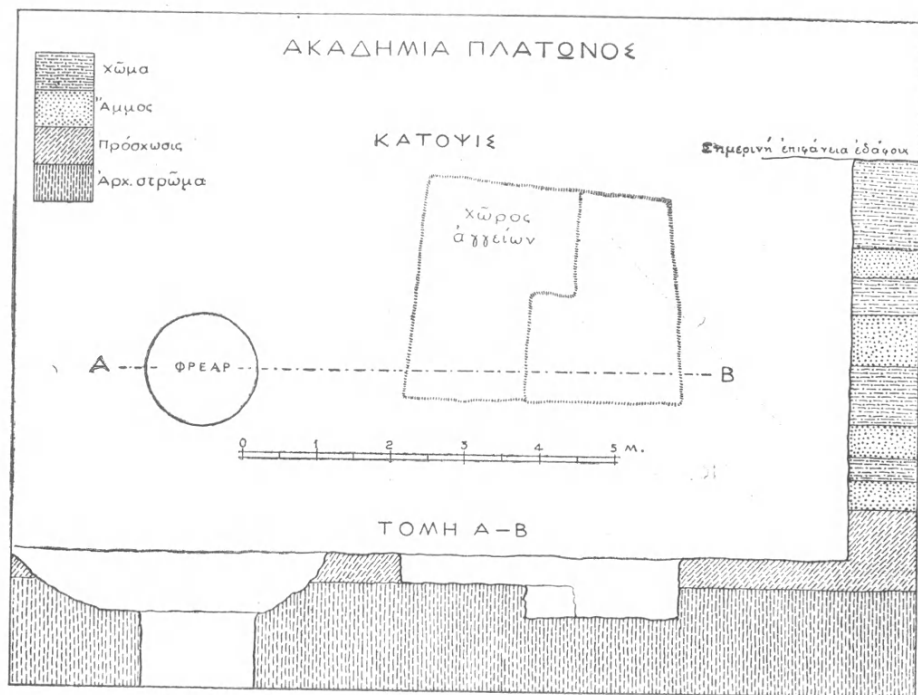

Εἰκ. 1. Γενικὸν διάγραμμα τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου τῆς Ἀκαδημείας

Τὸ κτῆμα Μπουτζέγια κεῖται βορείως τοῦ ἀπαλλοτριωτέου χώρου τῆς Ἀκαδημείας καὶ εἰς ἀπόστασιν 120 μ. ἀπ' αὐτοῦ (βλ. σχεδιογρ. εἰκ. 1).

Ἀφορμὴν εἰς τὴν ἔρευναν ἔδωσεν ἡ ἀποκάλυψις ἐκεῖ κατὰ τὸ παρελθὸν
ἔτος ἑνὸς ἐνδιαφέροντος ἀρχαίου φρέατος, ὡς καὶ ἡ πληροφορία περὶ τῆς

ἀνευρέσεως ἐφέτος διαφόρων ὀστράκων, ὧν τινα μετὰ γραπτῶν παραστάσεων. Τὰ τελευταῖα μάλιστα τούτων εὐρέθησαν, ὡς ἀντελήφθημεν, εἰς μεγαλύτερον βάθος, πιθανῶς δὲ ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας πεπατημένου ἀρχαίου ἔδαφους, τοῦ ὁποίου ἡ ἀποκάλυψις ὀφείλεται εἰς τὴν διενεργουμένην ἐν τῷ κτήματι τούτῳ ἀπὸ τριετίας καὶ πλέον συστηματικὴν καὶ πρὸς ἐμπορίαν χωματοληψίαν.

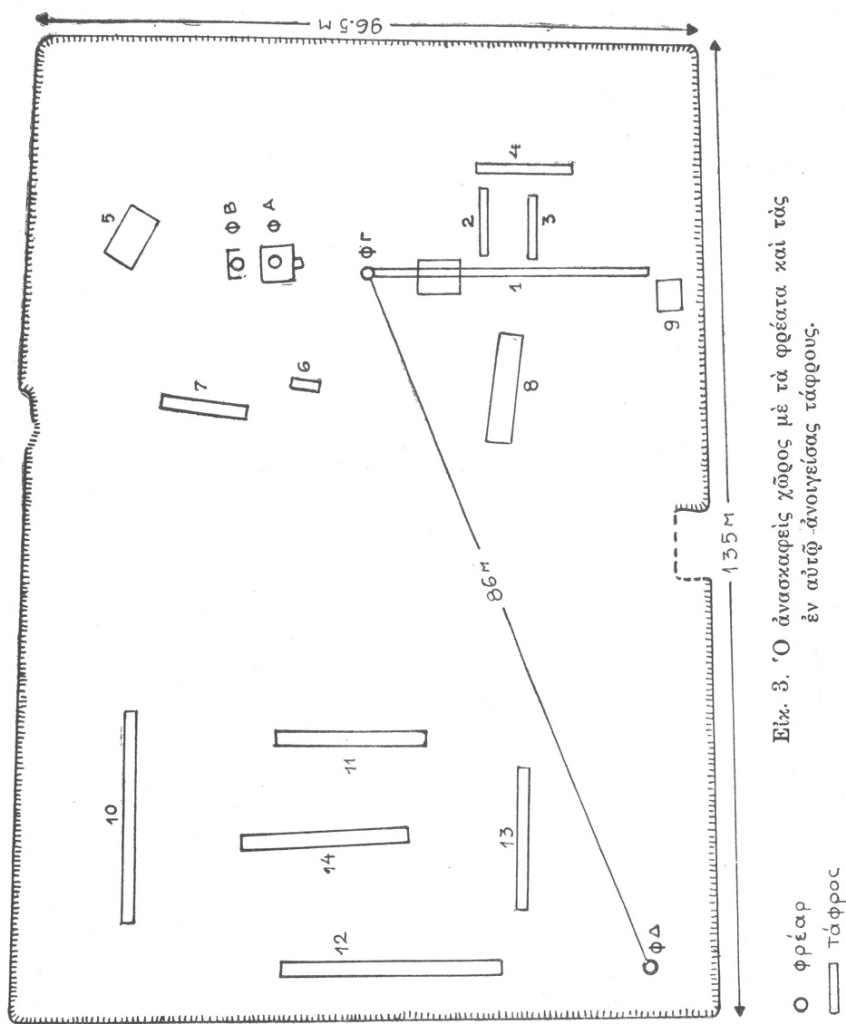

Εἰκ. 2. Λεπτομερεστέρᾳ κάτοψις τοῦ ἀνασκαφέντος χώρου τῆς Ἀκαδημίας Πλάτωνος, μετὰ κατακορύφου κατὰ μῆκος τομῆς αὐτοῦ (A-B).

Τὸ οὕτως ἀποκαλυφθὲν ἔδαφος, καταλαμβάνον ἤδη ἔκτασιν $100 \times 85 \mu.$, καλύπτεται ἐξ ὁλοκλήρου ὑπὸ λεπτοῦ—πάχους $0.05-0.10 \mu.$ —«σώρου» ἥτοι ἐξ ἄμμου καὶ μικρῶν χαλίκων καὶ εὐρίσκεται εἰς βάθος $6-7 \mu.$ (παρουσιάζει αἰσθητὴν κλίσιν πρὸς δυσμάς) ἀπὸ τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας.

Ἀπὸ τοῦδε σημειοῦμεν, ὅτι τὸ ἔδαφος τοῦτο, ὡς ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν ἐπ' αὐτοῦ γενομένων γενικῶς εὐρημάτων, παρουσιάζει ζωὴν $100-150$ ἐτῶν, ἐχρησιμοποιήθη δὲ τὸ πρῶτον ἀσφαλῶς περὶ τὰ μέσα τοῦ ἔκτου π.Χ. αἰῶνος.

Ἀρχετὸν τμήμα αὐτοῦ εὗρομεν καὶ ἡμεῖς κεκαλυμμένον ὑπὸ μέρους τοῦ πρῶτου—τοῦ κατωτάτου—στρώματος μιᾶς τεραστίας ἐπιχωματώσεως

(σχεδιογρ. εἰκ. 2), ἣτις, ὡς γνωστόν, ἐσχηματίσθη ἐν τῇ περιοχῇ ταύτῃ ἀπὸ τὰς διαφόρους προσχώσεις τοῦ παρακειμένου Κηφισοῦ.

Ἡ παρατήρησις αὕτη ἀφορᾷ εἰς τὸ βορειοανατολικὸν μόνον τμήμα, διότι εἰς τὸ νοτιοδυτικὸν ἡ ἐργασία τῆς χωματοληψίας εἶχε, δυστυχῶς, χωρήσει ἀρκετὰ κάτωθεν τοῦ ἀρχαίου στρώματος.

Οὕτως εἶχε γενικῶς ὁ πρὸς τὴν Ἀκαδήμειαν γειτνιαζὼν ἐκτεταμένος χώρος, τοῦ ὁποίου ἡ ἐξέτασις διὰ δοκιμαστικῶν τάφρων ἐκρίθη ἀναγκαία, κατόπιν καὶ τῶν κατὰ τὴν ἑναρξιν τῶν ἡμετέρων ἐργασιῶν ἀποκαλυφθέντων ἀρχαίων λειψάνων εἰς τὸ βορειοανατολικὸν αὐτοῦ τμήμα. Προσπάθεια μάλιστα κατεβλήθη διὰ τὴν ὁλοκλήρωσιν τῆς ἐρεῦνης εἰς τὸ νοτιοδυτικὸν αὐτοῦ μέρος, ἀφοῦ προηγουμένως ἐπετύχουμεν νὰ ἀνασταλῇ ἐνταῦθα τὸ «μπάζωμα» ἦτοι ἡ δι' ἀκαθάρτων χωμάτων καὶ παντοίου ἀχρήστου ὑλικοῦ κάλυψις ἐκ νέου τοῦ χώρου, πρὸς ἀποκατάστασιν τοῦ κτήματος.

Αἱ εἰς εὐρεῖαν κλίμακα καὶ καθ' ὅλην σχεδὸν τὴν ἑκτασιν τοῦ χώρου ἀνοιχθεῖσαι τάφροι (σχεδιογρ. εἰκ. 3), φθάσασαι εἰς βάθος 1-1.50 μ., ἀπέδωσαν ἄφθονα ὄστρακα ἀγγείων καθημερινῆς χρήσεως, ἀλλὰ καὶ ἀρκετὰς λεπίδας, ὡς καὶ ἀποθραύσματα ὀψιανοῦ. Οὐδαμοῦ ὅμως ἐσημειώθη ἡ ὑπαρξίς ἔστω καὶ ἱχνῶν ἀρχαίου κτίσματος.

Εὐαρίθιμους ὀψιανούς εὔρομεν, ὡς θὰ ἴδωμεν καὶ κατωτέρω, καὶ εἰς ἄλλα σημεῖα τῆς ἀνασκαφῆς, τοὺς ὁποίους ὅμως, μᾶλλον κακῶς, ἐθεωρήσαμεν ὡς μὴ ἔχοντας ἄμεσον σχέσιν πρὸς τὸν ὑπὸ ἐξερεύνησιν χώρον. Τοῦτο δὲ λέγομεν διότι ὁ μόλις τελευταίως γενόμενος καθαρισμὸς καὶ ἐξέτασις τῶν διαφυλαχθέντων, εὐτυχῶς, ὀστράκων τῶν τάφρων, ἀπέδειξεν ἀνεπίστως, ὅτι ταῦτα, ἐξαιρέσει βεβαίως τῶν ἐκ τοῦ ἄνωθεν τοῦ «σώρου» προερχομένων, εἶναι τοῦ 6ου καὶ 5ου π.Χ. αἰῶνος, εἶναι προϊστορικά.

Ὡς πρὸς ταῦτα, θὰ ἀρκεσθῶμεν ἐπὶ τοῦ παρόντος, στηριζόμενοι μάλιστα μόνον ἐπὶ τῶν προερχομένων ἐκ τῶν τάφρων 1 καὶ 8 (σχεδιογρ. εἰκ. 3), αἵτινες ἐσκάφησαν εἰς μεγαλύτερον βάθος, νὰ σημειώσωμεν σχετικῶς τὰ ἑξῆς:

1) Ὑφθονα εἶναι τὰ ὄστρακα πρωτοελλαδικῶν ἀγγείων, τὰ ὁποῖα τεχνικῶς διαιροῦνται εἰς χονδροειδῆ (coarse ware) καὶ λεπτὰ (fine ware). Τινὰ φέρουσι τὸ τυπικὸν γάνωμα (Urfirnis), ἄλλα εἶναι ἐπιχειρισμένα καὶ ἐστλβωμένα, φαίνονται δὲ ἀνήκοντα εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς περιόδου. Ὑφ' ἑτέρου ὑπάρχουν ὄστρακα μετ' ἀνοικτοῦ τεφροῦ ἐπιχρίσματος, χαρακτηριστικὰ τῆς τελευταίως φάσεως τῆς περιόδου.

Τὰ ὄστρακα ταῦτα ἀνήκουσιν εἰς φιάλας (bowls), ἐμβαμματοδοχεῖα (sauce-boat) καὶ ἀποθηκευτικὰ ἀγγεῖα (ἀμφορεῖς κλπ.).

2) Ἀρκετὰ εἶναι τὰ τεφρὰ μινύεια (μεσοελλαδικὰ) ἀγγεῖα. Ὑπάρχουν μεγάλα χαρακτηριστικὰ τεμάχια, ὡς καὶ καλῆς ποιότητος μινύεια ὄστρακα, ἀνήκοντα εἰς φιάλας μετὰ γωνιωδῶς καμπτομένων τοιχωμάτων (πίν. 10 α).

3) Ἐλάχιστα ὄστρακα φαίνονται νεολιθικά-μονόχρωμα. Ἐν φέρει πλαστικά μαστίδια. (Ταῦτα προέρχονται ἐκ τοῦ φρεάτος τῆς τάφρου Δ καὶ εὐρέθησαν εἰς βάθος τεσσάρων μέτρων).

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω προκύπτει ὅτι εὐρισκόμεθα ἀσφαλῶς ἐπὶ τὰ ἔχνη τοῦ προϊστορικοῦ συνοικισμοῦ τοῦ Ἀκαδήμου.

Τὰ προϊστορικά ὄστρακα, τὰ περισυλλεγέντα μέχρι τοῦδε ἐκ τῶν δοκιμαστικῶν τάφρων καὶ τῶν φρεάτων, δὲν ἐπιτρέπουσι βεβαίως τὴν ἑξαγωγήν σαφῶν συμπερασμάτων περὶ τῆς ὑπάρξεως ἐνταῦθα τοῦ προϊστορικοῦ τούτου συνοικισμοῦ, δεδομένου ὅτι ἡ ἀνασκαφή δὲν ἀπεκάλυπεν ἀκόμη στρώμα τι προϊστορικὸν μὲ τὰ συνήθη χαρακτηριστικά του (τέφρα, ὀργανικά λείψανα κλπ.), παρέχουν ὅμως ἐνδείξεις, αἵτινες, συνεχιζομένης τῆς ἐρεῦνης, δυνατόν νὰ μετατραποῦν εἰς ἀποδείξεις.

Ἡ φύσις πάντως τῶν ὀστράκων, ἰδίᾳ τῶν πρωτοελλαδικῶν, εἶναι τοιαύτη (χονδροειδῆ καὶ ἀποθηκευτικά ἀγγεῖα παρὰ τὰ λεπτά καὶ καλῆς ποιότητος), ὥστε νὰ καθίσταται βέβαιον, ὅτι εὐρισκόμεθα πρὸ συνοικισμοῦ καὶ οὐχὶ πρὸ τάφρων ἢ τυχαίως κατασπαργέντων ἀπορριμμάτων.

Μακρότερος λόγος περὶ τῶν ὡς ἄνω ὀστράκων δὲν δύναται σήμερον νὰ γίνῃ καὶ τοῦτο διότι ἡ κατὰ τὴν περίοδον τοῦ χειμῶνος πλέον ἀρξαμένη, χάριν αὐτῶν, συστηματικὴ σκαφὴ ἐνὸς τμήματος ἐν τῷ χώρῳ τούτῳ, δὲν ὠλοκληρώθη ἔνεκα τῶν συνεχῶν βροχῶν.

Ἐφέτος πάντως, ὅτε πρόκειται νὰ ἐρευνηθῇ ἀρχαιολογικῶς τὸ παρακείμενον ἀγρόκτημα τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, ἐλπίζομεν ὅτι θὰ παρασχεθῇ ἡ δυνατότης πληρεστέρας ἐκτιμήσεως τοῦ ἐκτεταμένου προϊστορικοῦ τούτου στρώματος.

Γενικῶς δύναται νὰ λεχθῇ ὅτι πᾶν ὅ,τι τῶν προϊστορικῶν χρόνων εἶχε νὰ παρουσιάσῃ τὸ ὑπὸ ἐξερεύνησιν κτῆμα εὐρέθῃ εἰς τὸ ἀνατολικὸν αὐτοῦ τμήμα. Εἰς τὸ μέσον περιπτου τοῦ ἐν λόγῳ τμήματος, καὶ μάλιστα εἰς τὸ μέρος ὅπου κατὰ τὸν ἰδιοκτήτην εἶχον ἀνευρεθῇ μεγάλα θραύσματα ἀγγείων μετὰ γραπτῶν παραστάσεων, ἀπεκαλύφθησαν κατὰ τὰς ἡμετέρας ἐργασίας ὁ ὡς ἀποθέτης ἱεροῦ ἐκληφθεὶς ἀρχικῶς λάκκος ἀπορριμμάτων καὶ τρία ἄλλα φρέατα, πλησίον ἀλλήλων κείμενα καὶ εἰς σειρὰν ἀπὸ Βορρᾶ πρὸς Νότον, περὶ ὧν ὁ λόγος ἀμέσως κατωτέρω. Ὁ λάκκος τῶν ἀπορριμμάτων, κυλινδρικοῦ ἢ μᾶλλον λεκανοειδοῦς σχήματος, εἶχε διάμετρον μὲν 3 μ., βάθος δὲ ἐν τῷ μέσῳ 1.60 μ. καὶ ἦτο πεπληρωμένος διὰ τεθραυσμένων κυρίως ἀγγείων καὶ ἄλλων τινῶν πηλίνων ἀντικειμένων (πίν. 10 β).

Ἐνταῦθα δέον νὰ σημειωθῇ ὅτι τὸ ὀλίγον σχετικῶς χῶμα, τὸ ὁποῖον ὑπῆρχε μετὰ τῶν εἰρημένων ὀστράκων, κατέστησεν ὅλως ἀδύνατον τὴν κανονικὴν ἐρευναν τοῦ εὐρήματος τούτου. Τὸ χῶμα ἦτο τοιαύτης ποιότητος—κεραμίτις γῆ—ὥστε ἀγγεῖα καὶ χῶμα ἀπετέλουν μίαν μᾶζαν. Εἰς τὴν πραγματι-

κόττητα δηλαδή εὐρέθημεν πρὸ συντριμμάτων ἐντὸς λίαν ἐσκληρυμμένου πηλοῦ. Τούτου δ' ἔνεκα καὶ ἐπειδὴ κατὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῶν πρώτων δύο-τριῶν ὀστράκων ἀντελήφθημεν ὅτι ὁ διάκοσμος αὐτῶν παρέμεινεν ἐπὶ τοῦ χώματος, κατεφύγομεν εἰς τὴν διάνοξιν βαθείας τάφρου παρὰ τὸν λάκκον καὶ ἀφ' οὗ ἐν συνεχείᾳ ἐφθάσαμεν κάτωθεν αὐτοῦ, ἐκεῖθεν πλέον ἐγένετο ἡ ἀπόσπασις καὶ περισυλλογὴ τοῦ περιεχομένου εἰς μεγάλα τεμάχια. Κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην ἐργασίαν, καθ' ἣν διεγράφη σαφῶς καὶ ἡ τομὴ τοῦ λάκκου, εἴχομεν τὴν ἐντύπωσιν, ὅτι οὗτος ἦτο ὠρυγμένος ἐντὸς τοῦ στερεοῦ χώματος. Ὡς ἀπεδείχθη ὅμως ἐκ τῶν ὑστέρων κάτωθεν αὐτοῦ ὑπῆρχε φρέαρ, τὸ δὲ κατὰ τὸ στόμιον αὐτοῦ, ἐκ τῆς κατακαθίσεως, προφανῶς, τῶν χωμάτων, δι' ὧν εἶχε πληρωθῇ τοῦτο, σχηματισθὲν κοίλωμα, ἐχρησιμοποιήθη διὰ τὴν ἀπορρίψιν ἢ συγκέντρωσιν τῶν διαφόρων ἀχρήστων ἀντικειμένων.

Ὅτι εὐρισκόμεθα πρὸ λάκκου ἀπορριμμάτων οὐδεμία χωρεῖ ἀμφιβολία. Τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ ἀποτελεῖται ἐκ πολλῶν χιλιάδων πολὺ μικρῶν θραυσμάτων ἀγγείων, ἅτινα κατὰ τὸ πλεῖστον εἶναι ἄνευ κόσμου. Πλὴν ἐλαχίστων μελανομόρφων καὶ ἐρυθρομόρφων ὑπῆρχον ἀρκετὰ μελαμβραφῇ. Τὰ περισσότερα πάντως προέρχονται ἐξ ἀγγείων καθημερινῆς χρήσεως (ὄξυπυθμένων μεγάλων ἀμφορέων καὶ μαγειρικῶν σκευῶν). Γενικῶς δὲ φαίνεται ὅτι ἐνταῦθα ἐρρίφθησαν μέρη μόνον ἀγγείων, ἅτινα χρονολογοῦνται ἀπὸ τοῦ δευτέρου ἡμίσεος τοῦ 6ου μέχρι τοῦ τέλους τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος. Ἐκτὸς τῶν ὀστράκων εὐρέθησαν καὶ ἀρκετὰ πήλινα, ὡς κεραμίδες, πλίνθοι, ἀγνῦθες, τὸ μοναδικὸν ἀρχαῖκόν εἶδωλιον—πιθανώτατα Σατύρου—ἀποκεκρουμένον κατὰ τὰ ἄκρα (πίν. 11 α), ὡς καὶ ἐλάχιστα λείψανα ὀστῶν μικρῶν ζώων—ὑπολείμματα τροφῆς—καὶ ἀνθράκων. Ὁ τρόπος καθ' ὃν ἐγένετο ἡ ἀπόσπασις τῶν ἀνωτέρω δὲν ἐπιτρέπει νὰ εἰπώμεν ἔαν ὁ λάκκος ἐπληρώθη βαθμηδόν, διὰ τῆς ἀπορρίψεως ἐκεῖ τῶν ἐκάστοτε ἀχρηστευομένων ἀντικειμένων, ἢ διὰ μιᾶς, συνεπειᾶς δηλαδή ἐνὸς καθαρισμοῦ τῆς περιοχῆς ταύτης. Πιθανώτερον βεβαίως φαίνεται τὸ δεύτερον. Ὑπὲρ αὐτοῦ δὲ νομίζομεν ὅτι συνηγορεῖ καὶ τὸ γεγονός ὅτι, παρὰ τὴν προσοχὴν μεθ' ἧς ἐγένετο τόσον ἡ περισυλλογὴ τῶν θραυσμάτων ὅσον καὶ ἡ ἐπιλογὴ τῶν συνανηκόντων, διὰ τῆς συγκολλήσεως τῶν ἀξιολογωτέρων ἐξ αὐτῶν, μόνον μικρὰ τμήματα ἀγγείων ἠδυνήθημεν νὰ ἀποκαταστήσωμεν (πίν. 11 β καὶ 12). Ἐκ τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος φρέατος, ὅπερ ἀνῆκον εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν κοινῶν φρεάτων ἔχει τὴν γνωστὴν ἤδη διάμετρον (3 μ.) καὶ βάθος 5.80 μ., συνελέξαμεν λεπίδας ὀψιανοῦ καὶ θραύσματα διαφόρων ἀγγείων, ὡς κυλίκων καὶ λύχνων ἀρχαῖκῶν χρόνων.

Ἀμέσως κάτωθεν τῶν ἀπορριμμάτων εὐρέθησαν τμήμα—ἀπηρτίσθη ἐκ πολλῶν τεμαχίων—μεγάλου ἀμφορέως (σωζ. ὕψος 0.42 μ.), μὲ ἡμιεξίτηλον τὸν ἐκ περιφερικῶν ζωνῶν καστανοῦ χρώματος διάκοσμον, ὡς καὶ μέρος ἐκ τοῦ στομίου ἐτέρου παρομοίου ἀμφορέως, φέρον πλουσιωτέραν, ἀλλὰ μόλις

διακρινομένην διακόσμησιν (σφζ. ὕψος 0.085 καὶ μῆκος 0.13 μ.). Τὰ δύο ταῦτα, ἂν καὶ ἐκ πρώτης ὄψεως ἐνθυμίζουν ἀγγεῖα τῶν τελευταίων γεωμετρικῶν χρόνων, εἶναι τοῦ δευτέρου ἡμίσεος τῆς 6ης π.Χ. ἑκατονταετηρίδος. (Πρβλ. ὅμοιον ἀμφορέα προερχόμενον ἐξ ἐπιχωσθέντος τὰς ἀρχὰς τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος φρέατος Hesperia IX, 1950). Ἐξ αὐτοῦ τέλος προέρχονται τὰ ἐν πίν. 13, α δύο ἀγγεῖα, ὧν τὸ μεγαλύτερον εἶναι ἀκέραιον. Ταῦτα μετὰ δύο ἄλλων ἀκριβῶς ὁμοίων, αἵτινα δὲν συνεκολλήθησαν εἰσέτι, εὗρέθησαν εἰς τὸν πυθμένα τοῦ φρέατος, ὁμοιομόρφως κεκλιμένα καὶ περιέχοντα ἐλάχιστον μόνον χῶμα. Ταῦτα εἶχον χρησιμοποιηθῇ ἀσφαλῶς πρὸς ἀντλήσιν. Εἶναι φαιοῦ χρώματος καὶ ἐξ ἀκαθάρτου πηλοῦ, περιέχοντος ἀρκετὴν ἄμμον καὶ ἄνευ ἐπιχρίσματος. Λόγῳ τῆς λεπτότητος τῶν τοιχωμάτων παρεμορφώθησαν ἐν μέρει καὶ δίδουν τὴν ἐντύπωσιν τῶν χειροποιήτων. Χειροποίητα πάντως δὲν εἶναι, διότι οὐχὶ μόνον τὸ πάχος αὐτῶν ἀποκλείει τοῦτο, ἀλλὰ καὶ περὶ τὴν βάσιν διακρίνονται ἵχνη τροχοῦ. Καὶ ταῦτα, ὥς ἀποδεικνύεται ἐκ τῆς παραβολῆς τῶν πρὸς τὰ ὅμοια τῆς ἀρχαίας Ἀγορᾶς τῶν Ἀθηνῶν (πρβλ. Hesperia, ἔ.ἀ. ἀριθ. 334, εἰκ. 58), ἀνήκουν εἰς τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ 6ου π.Χ. αἰῶνος (διαστάσεις μεγαλυτέρου: ὕψ. 0.355, ἀνοιγμα στομίου 0.20, διάμ. βάσ. 0.11, διάμ. μεγ. 0.294. Πάχος τοιχωμάτων μὲν 0.035, χεῖλους δὲ 0.07, μικροτέρου: ὕψος 0.305, ἀνοιγμα στομίου 0.17, διάμ. βάσ. 0.10, διάμ. μεγ. 0.25, πάχ. τοιχωμάτων 0.03 καὶ χεῖλους 0.065).

Πότε ἀκριβῶς ἀνεώχθη τὸ φρέαρ εἶναι ἄγνωστον. Ἐπειδὴ τὰ νεότερα τῶν ἐντὸς αὐτοῦ εὗρημάτων εἶναι τοῦ 6ου π.Χ. αἰῶνος φαίνεται ὅτι τότε ἐγκατελείφθη ἢ ἔπαυσεν ἡ χρῆσις αὐτοῦ.

Τὰ ἑκατέρωθεν αὐτοῦ φρέατα—βλ. Β καὶ Γ—εἶναι ὁμοίως κοινὰ καὶ εὗρέθησαν πλήρη χωμάτων.

Τὸ Β, ἀπέχον 2.60 μ. μόλις τοῦ Α, ἔχει διάμετρον 2 μ., βάθος δὲ 4.50 μ.

Ἐν αὐτῷ μεταξὺ πολλῶν ἄλλων εὗρέθησαν (ἐκ τῶν ἄνω πρὸς τὰ κάτω) καὶ τὰ ἐξῆς (πίν. 13 β): 1) μεγάλα τμήματα ὀξυπυθμένων ἀμφορέων 2) θραύσματα ἀγγείων ὁμοίων πρὸς τὰ ἐν τῷ πυθμένι τοῦ Α1 εὗρεθέντα τέσσαρα 3) τμήμα ἐκ τοῦ χεῖλους κρατῆρος, ἐκ κιτρινωποῦ πηλοῦ, μὲ μίαν καστανέρουθρον ζώνην ἀμέσως κάτωθεν τῶν λαβῶν καὶ ἐξέχον χεῖλος (πρβλ. Hesperia IX, 1940, σελ. 254, ἀριθ. 326, εἰκ. 57) 4) θραῦσμα ἐκ τοῦ χεῖλους σκυφαρίου ἢ κύλικος ἀνατολίζοντος ῥυθμοῦ, μὲ κεφαλὴν πάνθηρος 5) πέντε βάρη (ἀγνῦθες, ὧν τὸ ἐν μολύβδινον καὶ 6) τμήμα λεπίδος ὀψιανοῦ καὶ ὀλίγα προϊστορικὰ ὄστρακα, τῶν ὁποίων ἐν νεολιθικόν, μὲ πλαστικὰ μαστίδια.

Τὸ φρέαρ Γ ἀπέχει πάλιν 9.20 μ. ἀπὸ τοῦ Α, ἔχει δὲ διάμετρον 1 μ. καὶ βάθος 4.70 μ. Ἐντεῦθεν ἐξήχθησαν ἐπίσης ἀρκετὰ θραύσματα ἀγγείων ἀνήκοντα εἰς σκύφους, οἰνοχόας καὶ κύλικας κλπ., τοῦ 6ου καὶ 5ου π.Χ. αἰῶ-

νος, εὐάριθμοι ἀγνῦθες, ὡς καὶ λεπίδες ὀψιανοῦ καὶ προϊστορικά ὄστρακα προερχόμενα ἐκ τῶν τοιχωμάτων ἢ ἐκ τοῦ πυθμένος τοῦ φρέατος.

Δυτικῶς τέλος τοῦ Γ καὶ εἰς ἀπόστασιν 86 μ. ἀπ' αὐτοῦ κεῖται τὸ φρέαρ Δ, ὅπερ ἀνευρεθέν, ὡς καὶ ἐν ἀρχῇ τῆς παρουσίας ἐσημειώθη, κατὰ τὰς ἐργασίας τῆς χωματοληψίας, ἐκ τῶν πρώτων ἠρευνήσαμεν καὶ ἐξητάσαμεν.

Τὸ ὑπὲρ τὸν «σῶρον» τμήμα τοῦ φρέατος σφίζεται εἰς ὕψος 2.60 μ., τοῦτο δὲ φαίνεται ὅτι ἦτο καὶ τὸ ἀρχικόν.

Τὸ φρέαρ τοῦτο κεῖται ἐπὶ ὑψηλοτέρου ἐπιπέδου ἀντιστοιχοῦντος πρὸς τὴν τετάρτην στρῶσιν τῆς ἐπιχώσεως, ἣτις εὐρίσκεται εἰς βάθος 3.40 μ. ἀπὸ τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας, ἐν ἀντιθέσει δὲ πρὸς τὰ ἄλλα, τὰ ἀπλῶς ὠρυγμένα ἐν τῷ χώματι, ἔχει τοιχώματα ἐνισχυμένα διὰ λιθοδομῆς, μὲ συνδετικὸν ὕλικόν αὐτὸ τοῦτο τὸ ἐκεῖ ἀργιλλῶδες χῶμα, φέρει δὲ καὶ πηλίνην ἐπένδυσιν (πίν. 14).

Ἡ τοιαύτη γενικῶς ἐνίσχυσις τῶν τοιχωμάτων ἔφθανε μέχρι τοῦ πυθμένος. Ἐν τῇ λιθοδομῇ εἶχον χρησιμοποιηθῇ ἄφθονοι πῆλιννοι κέραμοι καὶ ἄλλο οἰκοδομικὸν ὕλικόν — ἀκροκέραμος ἀνθεμωτὸς καὶ τμήμα σίμης ἀρχαϊκῶν χρόνων¹ — ὡς καὶ ὁ ἐν πίνακι 15, α ὅρος² τῶν μέσων τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος.

Ἡ πηλίνη ἐπένδυσις εἶναι ἐξ ἐπαλλήλων δακτυλίων, ἕκαστος τῶν ὁποίων ἀπαρτίζεται ἐκ τεσσάρων τεμαχίων, ἅτινα πάλιν διαστάσεων 0.74×0.635 (πάχ. περὶ τὸ μέσον 0.025, ἄνω καὶ κάτω 0.04) φέρουν σχεδὸν ἐν τῷ μέσῳ τὴν γνωστὴν μνηοειδῆ ἔντμησιν ἥτοι τὸ ἀπαραίτητον βοηθητικὸν εἰς τὴν κατάβασιν πρὸς καθαρισμὸν κλπ. τῶν φρεάτων (πίν. 15 β). Αἱ πῆλιναι πλάκες κατὰ τὰ ἄκρα τοῦ ἄνω ὀριζοντίου μέρους, ἔνθα εἶναι κατὰ τι παχύτεραι, φέρουν ἐξωτερικῶς κεκαραγμένον ἀνὰ ἓν γράμμα τοῦ ἀλφαβήτου (ἐπὶ τῆς μιᾶς τούτων διατηρεῖται Δ Ε). Δεδομένου ὅτι αἱ πλάκες εἶναι ὁμοιόμορφοι καὶ ἰσομεγέθεις τὰ γράμματα ταῦτα δὲν χρειάζονται ὡς σημεῖα διὰ τὴν τοποθέτησιν, ἀλλ' εἶναι δηλωτικὰ τῆς ὁμάδος τεχνιτῶν.

Φρέατα μετὰ πηλίνης ἐπενδύσεως εὐρέθησαν ἀρκετὰ εἰς τὰς ἀνασκαφὰς τῶν Ἀμερικανῶν ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἀγορᾷ τῶν Ἀθηνῶν, χρονολογούμενα ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος μέχρι τῆς Ρωμαϊκῆς ἐποχῆς³.

Ὡς παλαιότερον θεωρεῖται τὸ δυτικῶς τοῦ Ἀρείου Πάγου εὐρεθέν, οὗ-

¹ Ταῦτα ἔφερον ἑγχρωμον διάκοσμον, ὅστις κεκαλυμμένος ὑπὸ ἐπιπάγου παραμένει ἄγνωστος, διότι κατὰ τὴν ἀπόπειραν καθαρισμοῦ αὐτῶν ἀπεσπᾶτο καὶ διελύετο ὁλόκληρον τὸ φέρον αὐτὸν ἐπιχρῆσμα.

² Πρόκειται περὶ λιθίνης πλακὸς ἐφθαρμένης καὶ ἐχούσης τὰς ἐπιφανείας ἡμιεξαιρεγμένας, μὲ τὴν ἐπιγραφὴν ΟΡΟΣ. Ὡς πρὸς τὴν χρονολογίαν βλ. IG I² ἀρ. 904.

³ Εὐχарιστῶ θερμῶς τὴν δίδα L. Talcott διὰ τὰς παρασχεθείσας μοι σχετικὰς πληροφορίας.

τινος αἱ πῆλιναι πλάκες τῆς ἐπενδύσεως—ὑψ. 0.17 καὶ πλάτ. 0.89—ἀντὶ τῆς μνηοειδοῦς ἐντμήσεως, ἣτις εἶναι κοινὴ εἰς τὸν 4^{ον} π.Χ. αἰῶνα καὶ ὕστερον, φέρουν εὐρεῖαν τετράγωνον ὁπὴν (Hesperia XX, 1951, σελ. 242 πίν. 77a).

Φρέατα τῆς αὐτῆς ἀκριβῶς κατασκευῆς πρὸς τὸ ἡμέτερον ἀπεκαλύφθησαν τέσσαρα ἐν τῇ Ἀγορᾷ τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἀνήκουν εἰς τὴν 4^{ην} π.Χ. ἑκατονταετηρίδα (Hesperia II, 1933, σελ. 464)¹.

Κατὰ τὴν ἔρευναν τοῦ φρέατος τῆς Ἀκαδημείας συνελέγησαν ἐλάχιστα ὄστρακα ἄχρονα, δύο χαλκᾶ νομίσματα, ὧν τὸ μὲν ἓν (κατὰ τὴν συνάδελφον κ. Εἰρήνην Βαρούχα) Ἐλευσῖνος—B.M.C. πίν. XX, 3—μετὰ τὸ τέλος τοῦ 3^{ου} π.Χ. αἰῶνος, τὸ δὲ ἕτερον Ἀθηνῶν—Sv. πίν. 79, 19-21—τοῦ 2^{ου} π.Χ. αἰῶνος, ὥς καὶ τμῆμα τῆς πηλίνης ἐπενδύσεως, σῶζον μολύβδινον σύρραμμα.

Τέλος, σημειοῦμεν ὅτι ἀρκετὸν μέρος τῆς πρὸς ἀνατολὰς καὶ νότον τῶν ἀποκαλυφθέντων φρεάτων ἐκτάσεως ἐλάχιστα ἢ ἐν μέρει μόνον λόγῳ τοῦ καιροῦ ἐξητάσθη ὑφ' ἡμῶν. Εἰς τὴν ἐξερεύνησιν ὅμως τόσον αὐτοῦ, ὅσον καὶ τοῦ ἀπὸ τῆς διακοπῆς τῶν ἐργασιῶν, ἥτοι ἀπὸ τοῦ Ὀκτωβρίου καὶ ἐντεῦθεν, ἀποκαλυφθέντος, ἐλπίζω εἰς πρώτην εὐκαιρίαν νὰ προβῶμεν, χωρὶς νὰ ἐπιβαρυνθῇ διὰ νέας δαπάνης ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία.

ΦΟΙΒΟΣ Δ. ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΛΟΣ

¹ Ἐκ τῆς γενομένης ἤδη συγκρίσεως μεταξὺ τῶν διαφόρων πηλίνων πλακῶν τῆς ἐπενδύσεως παρατηρήθη ὅτι αἱ τοῦ 4^{ου} αἰῶνος εἶναι λεπτότεραι καὶ δὲν παρουσιάζουν τόσον ἔντονον τὴν ἐνίσχυσιν τοῦ πλαισίου, ὅπερ, ὡς εἴπομεν, σημειοῦται κατὰ τὴν μίαν μόνον ἄκραν τῆς ὀριζοντίου πλακός.

3. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΕΝ ΤΩ ΙΕΡΩ ΤΗΣ ΕΛΕΥΣΙΝΟΣ

Εἰς τὸ ἱερόν τῆς Ἐλευσίνος καὶ ἐντὸς τοῦ πρὸς Δυσμᾶς τῶν Μεγάλων Προπυλαίων ἀποκαλυφθέντος οἰκοδομικοῦ τετραγώνου (πίν. 16 α, Α) ἔνθα τὰ οἰκήματα τῶν ἱερέων καὶ τὰ κτήρια τῆς διοικήσεως τοῦ ἱεροῦ, ἀνεσκάφη ἐφέτος οἰκοδόμημα τῶν ἀρχῶν τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰῶνος, τὸ ὁποῖον πιστεύομεν ὅτι εἶναι τὸ Πρυτανεῖον τῆς Ἐλευσίνος.

Ἡ ἀνασκαφὴ διαρκέσασα 5 ἑβδομάδας, ἦτοι ἀπὸ τῆς 8ης Αὐγούστου μέχρι τῆς 16ης Σεπτεμβρίου, ἐξετελέσθη μὲ τὴν συνεργασίαν τῆς ἀρχαιολόγου Κας Μ. Ἀναγνωστοπούλου-Φιλίνης, ἣτις ὑπῆρξε πράγματι πολύτιμος, λαμβανομένου μάλιστα ὑπ' ὄψιν ὅτι ὁ γράφων, ἀπασχολημένος μὲ τὴν διεύθυνσιν τῶν ἐν τῇ Ἀγορᾷ τῶν Ἀθηνῶν καὶ ὑπὸ τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀμερικανικῆς Σχολῆς Κλασσικῶν Σπουδῶν ἐκτελουμένων ἔργων ἀναστηλώσεως τῆς Στοᾶς τοῦ Ἀττάλου καὶ τῆς ἐκκλησίας τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων, ἦτο ὑποχρεωμένος συχνὰ νὰ ἀπουσιάζῃ τῶν ἐργασιῶν τῆς Ἐλευσίνος.

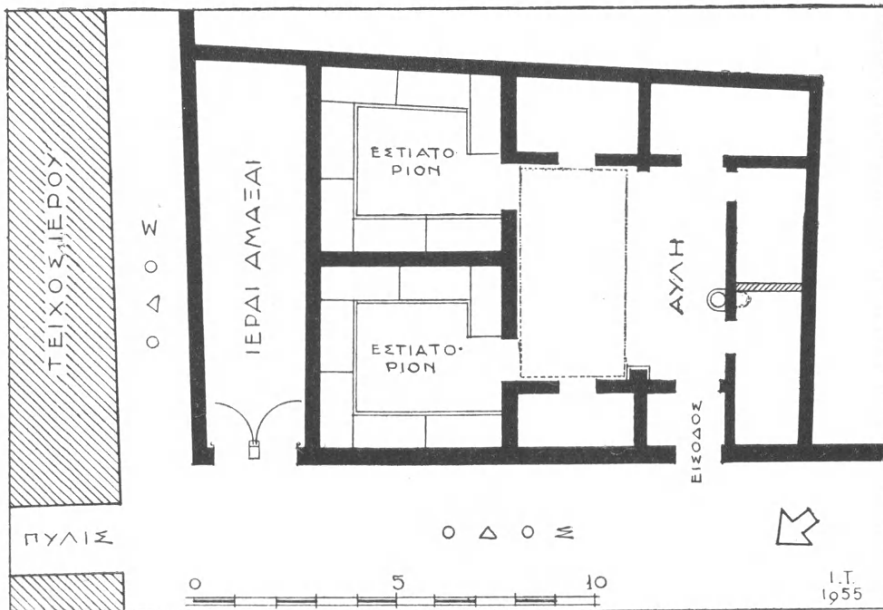
Τὸ νέον ἐν Ἐλευσίνι ἀποκαλυφθὲν οἰκοδόμημα (πίν. 16 β), διαστάσεων 15.40×10.40 μ., καταλαμβάνει τὴν βορειοδυτικὴν γωνίαν τοῦ οἰκοδομικοῦ τετραγώνου, ἀποτελεῖται δὲ ἐκ δύο ἀνεξαρτήτων μερῶν, τοῦ πρὸς Νότον μεγαλύτερου, περιλαμβάνοντος περίξ μιᾶς αὐλῆς σειρὰν δωματίων, καὶ τοῦ πρὸς Βορρᾶν, μικροτέρου, ἀποτελουμένου ἐξ ἐνὸς μόνον ἐπιμήκους ὀρθογωνικοῦ χώρου, ἀμφοτέρων ἐχόντων ἰδιαιτέραν εἴσοδον πρὸς ἐπικοινωνίαν μετὰ τῆς ὁδοῦ (εἰκ. 1).

Οἱ τοῖχοι τοῦ οἰκοδομήματος σωζόμενοι εἰς ἱκανὸν ὕψος εἶναι ἐκτισμένοι διὰ λαξευτῶν πωρολίθων, μιᾶς εὐθυντηρίας ἐπὶ τῆς ὁποίας βαίνουν ὀρθοστάται ὕψους 0.95 μ., καταλαμβάνοντες ὅλον τὸ πλάτος τοῦ τοίχου (0.40 μ.) καὶ στεφόμενοι διὰ προεξεχούσης ἐκατέρωθεν αὐτῶν ταινίας ὕψους 0.15 μ. καὶ πλάτους 0.435 μ. Τὸ ὑψηλότερον μέρος τῶν τοίχων φαίνεται ὅτι ἀρχικῶς ἦτο ἐκτισμένον δι' ὠμῶν πλίνθων καὶ μόνον εἰς τὴν κορυφὴν του τὸ ὅλον οἰκοδόμημα ἐστέφετο διὰ πωρίνου γείσου, πολλὰ τεμάχια τοῦ ὁποίου εὗρέθησαν ἐντὸς τῶν τοίχων προφανῶς ἐντετειχισμένα ἐνταῦθα κατὰ τινὰ ἐπισκευὴν τοῦ κτηρίου.

Αἱ ἐσωτερικαὶ ἐπιφάνειαι τῶν τοίχων τοῦ κτηρίου ἦσαν ἐπικεχρισμέναι διὰ λεπτοτάτου κονιάματος ἐρυθροῦ καὶ κιτρίνου χρώματος, τὰ δάπεδα δὲ τῶν διαφόρων διαμερισμάτων, πλὴν τοῦ πρὸς Βορρᾶν ἐπιμήκους ὀρθογωνικοῦ χώρου, ὁ ὁποῖος ἐστερεῖτο καὶ ἐπιχρίσματος, ἦσαν ἐστρωμένα διὰ μωσαϊκοῦ ἐκ μικρῶν λεπτῶν θαλασσίων χαλίκων.

Ἡ κάτοψις τοῦ πρὸς Νότον μεγαλύτερου τμήματος τοῦ οἰκοδομήματος ἐνθυμίζει κατοικίας τῶν κλασσικῶν καὶ τῶν ἑλληνιστικῶν χρόνων μὲ μό-

νην τὴν διαφορὰν, ὅτι εἰς τὴν οἰκίαν τῆς Ἐλευσίνας κυριαρχοῦν αἱ δύο μεγάλαι τετραγωνικαὶ αἵθουσαι, ἔχουσαι τὴν θέσιν τοῦ ἀνδρῶνος τῶν ἄλλων οἰκιῶν. Αἱ δύο αὗται αἵθουσαι, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῆς ἀσυνμέτρου τοποθετήσεως τῶν θυρῶν των καὶ τοῦ σωζομένου εἰς μίαν ἐξ αὐτῶν, τὴν δυτικωτέραν, χαμηλοῦ παρὰ τοὺς τοίχους πεζουλίου, ὕψους μόλις 0.025 μ. καὶ πλάτους 0.90 μ., καταλλήλου πρὸς τοποθέτησιν κλινῶν, ἐκρησιμοποιοῦντο ὡς ἐστιατόρια, περιλαμβάνουσαι 7 κλίνας ἑκάστη. Τὰ ἄλλα περίξ τῆς αὐλῆς δωμάτια, κατὰ πολὺ μικρότερα τῶν συνήθων δι' οἰκίας, φαίνεται ὅτι ἐκρησιμοποιοῦντο ὡς μαγειρεῖα, ἀποθήκαι κ.τ.λ.

Εἰκ. 1. Ἀναπαράστασις τῆς κατόψεως τοῦ Πρυτανείου τῆς Ἐλευσίνας (4^{ος} π.Χ αἰ.).

Ἡ μεγάλη τετραγωνικὴ αὐλὴ πλευρᾷς 5.50 μ., ὡς προκύπτει ἐκ τῆς διαφορετικῆς κατασκευῆς τοῦ μωσαϊκοῦ αὐτῆς δαπέδου καὶ τῆς ὑπάρξεως δύο προεξέχουσων παραστάδων, τῆς μιᾶς κατὰ τὴν ἀνατολικὴν καὶ τῆς ἑτέρας κατὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν τῆς, φαίνεται ὅτι ἐχωρίζετο εἰς δύο ἴσα περίπου τμήματα καὶ ὅτι τὸ πρὸς βορρᾶν, τὸ εὗρισκόμενον πρὸ τῶν δύο μεγάλων αἰθουσῶν, ἦτο ἐστεγασμένον, ἔχον τὴν θέσιν τῆς πασιτάδος τῶν ἐλληνικῶν οἰκιῶν, ἐνῶ τὸ πρὸς Νότον ἦτο ὑπαιθρον, περιλαμβάνον καὶ τὸ ἀνευρεθὲν ἑλλειψοειδὲς φρεᾶρ. Τὸ φρεᾶρ τοῦτο, συνολικοῦ βάθους 8.70 μ. κατὰ τὸ ὕψη-

λότερον μέρος αὐτοῦ μέχρι βάθους 2.70 μ., εἶναι ἐκτισμένον διὰ μικρῶν πορολίθων, ἐνῶ τὸ υπόλοιπον εἶναι λαξευμένον ἐντὸς τοῦ σκληροῦ ἀσβεστολιθικοῦ βράχου. Παρουσιάζει ἕξ ἄλλον, ἕνεκα τοῦ διερχομένου ἄνωθεν αὐτοῦ τοίχου, δύο στόμια πρὸς ἄντησιν τοῦ ὕδατος, τοῦ ἐνὸς ἀνοιγομένου εἰς τὴν αὐλήν, τοῦ ὁποίου ἐσώθη καὶ τὸ πώρινον ἡμικυκλικὸν προστομαῖον (πίν. 17 α), τοῦ δ' ἐτέρου εὐρισκομένου ἐντὸς τοῦ μικροῦ διαμερίσματος, τὸ ὁποῖον διὰ τὸν λόγον αὐτὸν δύναται νὰ θεωρηθῇ ὅτι ἐχρησίμευεν ὡς μαγειρεῖον (εἰκ. 1).

Ὅτι ὅμως ὁπωσδήποτε τὸ περιγραφόμενον οἰκοδόμημα ἐχρησιμοποιεῖτο ὡς ἐστιατόριον ἀποδεικνύεται καὶ ἐκ τῶν ἀνευρεθέντων, ἐντὸς τοῦ πρὸς τὰ ἀριστερὰ τῆς εἰσόδου τῆς οἰκίας διαμερίσματος, δύο μεγάλων πίθων πρὸς ἀποθήκευσιν τροφίμων (πίν. 17 β) καὶ μεγάλου ἀριθμοῦ ἀμφορέων καὶ ἄλλων ἀγγείων οἰκιακῆς χρήσεως (πίν. 18 α), χρονολογουμένων ἐκ τῶν ἀνευρεθέντων ὁμοῦ λύχων καὶ νομισμάτων εἰς τὸν 1^{ον} μ.Χ. αἰῶνα.

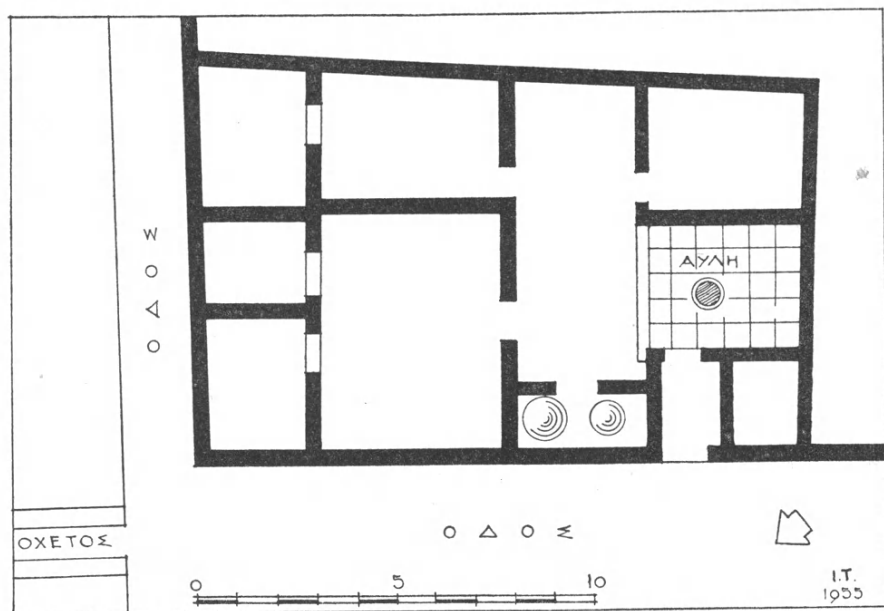
Ἀποτελεῖ λοιπὸν τὸ ἀνασκαφὲν οἰκοδόμημα τὴν πλέον ἐπίσημον οἰκίαν τῆς Ἐλευσίνος, εἰς τὴν ὁποίαν ἐσιτίζοντο δημοσίᾳ δαπάνῃ οἱ προσφέροντες διαφόρους ὑπηρεσίας εἰς τὸ ἱερόν. Ἦτο δηλαδή τὸ Πρυτανεῖον.

Ἡ ἀνέυρεσις ἐνὸς τοιοῦτου κτηρίου ἀνεμένετο ἄλλωστε, ἀφοῦ εἰς σχετικὴν Ἐλευσινιακὴν ἐπιγραφὴν ἀναγράφεται καὶ τὸ ποσὸν τῶν χρημάτων τὸ ὁποῖον διετίθετο πρὸς δημοσίαν σίτισιν διαφόρων προσώπων. Εἶναι μάλιστα πολὺ πιθανὸν μετὰ τῶν μνημονευομένων εἰς τὴν ἰδίαν ἐπιγραφὴν οἰκοδομημάτων νὰ περιλαμβάνεται καὶ τὸ Πρυτανεῖον, τὸ ὁποῖον ὅμως, ἀναφερόμενον μὲ ἄλλην ὀνομασίαν ὡς λ.χ. ἐπιστάσιον, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἀναγνωρίσωμεν ἀκόμη. Τὸ ζήτημα ἐλπίζομεν νὰ ἐξακριβωθῇ μετὰ τὴν συμπλήρωσιν τῶν ἀνασκαφῶν καὶ τὴν ἀποκάλυψιν ὁλοκλήρου τῆς ἐκτάσεως τοῦ βοηθητικοῦ χώρου τοῦ ἱεροῦ, ἔνθα πρέπει νὰ ζητηθοῦν τὰ μνημονευόμενα ἐν τῇ ἐπιγραφῇ οἰκοδομήματα.

Πάντως, διὰ τὴν ἰδιαιτέραν σημασίαν τοῦ νέου κτηρίου τῆς Ἐλευσίνος, προσθέτω ὅτι εἶναι πολὺ πιθανὸν νὰ ἦσαν ἐντὸς αὐτοῦ κατατεθειμένα τὰ ἐπίσημα μέτρα καὶ σταθμά, τὰ ὁποῖα, ὡς παραδίδεται, ἐφυλάσσοντο καὶ εἰς τὴν Ἐλευσίνα, προφανῶς δὲ εἰς τὸ Πρυτανεῖον, ὅπως καὶ εἰς τὰς Ἀθήνας ἐφυλάσσοντο εἰς τὴν Θόλον, εἰς τὸ Πρυτανεῖον δηλαδή τῆς Ἀγορᾶς. Δύο ἢ τρία τοιαῦτα σταθμά ἀνευρέθησαν κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς εἰς τὴν πέριξ τῆς οἰκίας ἑκτασιν.

Ὅσον ἀφορᾷ τέλος εἰς τὸν προορισμὸν τοῦ πρὸς Βορρᾶν τοῦ οἰκοδομήματος ἐπιμήκους ὀρθογωνικοῦ χώρου μὲ τὴν μεγάλου πλάτους θύραν (2.02 μ.) ἐπὶ τῆς ἑναντι τῆς πύλης ὁδοῦ τῆς ὁδηγούσης εἰς τὸ Ἄστυ, πιστεύω ὅτι ἐχρησιμοποιεῖτο πρὸς φύλαξιν τῶν ἱερῶν ἀμαξῶν, διὰ τῶν ὁποίων μετεφέροντο εἰς τὰς Ἀθήνας τὰ ἱερὰ τῆς Δήμητρος καὶ τὸ ἄγαλμα τοῦ Ἰάκχου κατὰ τὴν τελετὴν τῶν Μεγάλων Μυστηρίων.

Τὸ Πρυτανεῖον ἀπὸ τῆς οἰκοδομῆς του εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος μέχρι καὶ τῶν μέσων τοῦ 3ου μ.Χ. αἰῶνος, ὅτε ἐγκατελείφθη, ὡς καὶ ὁλόκληρος ἡ πρὸς δυσμὰς τῶν Μεγάλων Προπυλαίων περιοχὴ τοῦ ἱεροῦ, ἐχρησιμοποιεῖτο συνεχῶς ἐπισκευαζόμενον ἢ διαρρυθμιζόμενον, πάντοτε ὁμως ὡς ἐστιατόριον.

Εἰκ. 2. Ἀναπαράστασις τῆς κατόψεως τοῦ Πρυτανείου τῆς Ἐλευσίνος (1ος μ.Χ. αἰ.).

Τὴν νέαν κάτοψιν τοῦ Πρυτανείου, ὡς διεμορφώθη κατὰ τοὺς Ρωμαῖ-
κούς χρόνους, παρέχει τὸ σχέδιον τῆς εἰκ. 2.

Τὰ δάπεδα τῶν διαφόρων διαμερισμάτων τοῦ νέου κτηρίου ἔχουν τώρα
ὑψωθῇ κατὰ 0.50 μ., τῆς αὐλῆς κατὰ 0.85, ἐνῶ τὸ κατώφλιον τῆς εἰσόδου
εὐρίσκεται 1.20 μ. ὑψηλότερον τοῦ παλαιοῦ.

Ἡ ἐπίχωσις τοῦ δαπέδου ἀποτελεῖται κυρίως ἀπὸ διαλελυμένα πλιθιά-
ρια, ἐσχηματίσθη δὲ κατὰ τὸν 1ον μ.Χ. αἰῶνα, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῶν ἀνευρε-
θέντων ἐντὸς αὐτῆς ἀγγείων καὶ λύχνων.

Πλὴν τῆς αὐλῆς, ἡ ὁποία ἐστρώθη διὰ μεγάλων ὀρθογωνικῶν ὀπτοπλίν-
θων πλευρᾶς 0.78 μ. (πίν. 16 β), οὐδὲν τῶν ἄλλων δωματίων φέρει ἐπίστρω-
σιν, τὴν ἀκριβῆ ὁμως θέσιν τῶν διαφόρων δαπέδων καθορίζει εἰς ἡμᾶς
ἄσφαλῶς ἡ ἀρχὴ τοῦ νέου κονιάματος, διὰ τοῦ ὁποίου ἐκαλύφθησαν καὶ πάλ-
ιν μετὰ τὴν ἀνοικοδόμησιν τοῦ Πρυτανείου οἱ τοῖχοι αὐτοῦ.

Καὶ κατὰ τὴν νέαν διαμόρφωσίν του τὸ οἰκοδόμημα ἀπετελεῖτο ἀπὸ τοὺς αὐτοὺς ἀκριβῶς χώρους καὶ ἐχρησιμοποιήθη, ὥς ἀποδεικνύεται, πρὸς τὸν αὐτὸν καὶ πάλιν σκοπόν. Περιλαμβάνει τὴν αὐλήν, εἰς τὸ μέσον τῆς ὁποίας τώρα εὐρίσκεται τὸ φρέαρ ἀριστερᾶ τῆς κυρίας εἰσόδου, τὴν ἀποθήκην μὲ τοὺς δύο μεγάλους πίθους, τὴν παστάδα καὶ εἰς τὴν Ν.Α. γωνίαν, ὥς ἐξάγεται ἐκ τῶν ἀνευρεθέντων ἐνταῦθα χυτρῶν καὶ ὑπολειμμάτων τροφῶν, τὸ μαγειρεῖον. Εἰς τὰς δύο τετραγωνικὰς αἰθούσας τοῦ ἐστιατορίου δὲν παρουσιάζεται μεταβολή, πλὴν τῆς μεταφορᾶς, ὀλίγον ἀνατολικώτερον, τοῦ χωρίζοντος αὐτὰς τοίχου, ἡ μόνη δὲ οὐσιαστικὴ ἀλλαγὴ ἀφορᾷ εἰς τὸν χώρον ἐνθα ἐστάθμευον αἱ ἱερὰ ἄμαξαι.

Ἐνταῦθα ἡ μεγάλη θύρα ἐφράχθη διὰ τοίχου, ὁλόκληρον δὲ τὴν ἔκτασιν τοῦ χώρου τούτου κατέλαβον 3 δωμάτια, ἐπικοινωνοῦντα ἀπ' εὐθείας μὲ τὰς αἰθούσας τοῦ ἐστιατορίου διὰ 3 θυρῶν. Τὸν προορισμὸν τῶν δωματίων αὐτῶν δὲν γνωρίζομεν, φαίνεται ὅμως ὅτι ἐκτίσθησαν πρὸς ἀντικατάστασιν τῶν 3 μικρῶν δωματίων, τὰ ὅποια ὑπῆρχον πέριξ τῆς αὐλῆς κατὰ τὸ ἀρχικὸν σχέδιον.

Τὸ Πρυτανεῖον ἐγκατελείφθη περὶ τὰ μέσα τοῦ 3ου μ.Χ. αἰῶνος, σὺν τῷ χρόνῳ δὲ ἐκαλύφθη δι' ἐπιχώσεως ὕψους 3 περίπου μέτρων. Ἐντὸς τῆς μεγάλης αὐτῆς ἐπιχώσεως τὰ ἐρείπια διετηρήθησαν εἰς καλὴν κατάστασιν καὶ θὰ διετηροῦντο εἰς ἀκόμη καλυτέραν, ἐὰν δὲν ἀνεσκάπτετο κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας ἡ ἐπίχωσις διὰ τῆς ἀνορύξεως πολλῶν λάκκων. Τότε φαίνεται ὅτι ἀνευρέθη καὶ τὸ φρέαρ, τὸ ὁποῖον ἀσφαλῶς ἐχρησιμοποιήθη ἐκ νέου, δεδομένου ὅτι αἱ πλευραὶ του ἐκτίσθησαν μέχρι τῆς ἐπιφανείας τῶν χωμάτων, τὸ δὲ ὀρθογωνικὸν του στόμιον ἦτο ὁρατὸν καὶ πρὸ τῶν ἀνασκαφῶν μᾶς. Τόσον ἐντὸς τῶν λάκκων, ὅσον καὶ ἐντὸς τοῦ φρέατος καὶ μέχρι τοῦ πυθμένος αὐτοῦ ἀνευρέθησαν ἀγγεῖα τῶν τελευταίων χρόνων τῆς Τουρκοκρατίας.

ΙΩΑΝΝΗΣ ΤΡΑΥΛΟΣ

4. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΝΕΚΡΟΤΑΦΕΙΟΥ ΕΛΕΥΣΙΝΟΣ

Ἡ ἀνασκαφή τοῦ πρὸς τὰ Μέγαρα νεκροταφείου τῆς Ἑλευσίνος συνεχίσθη κατὰ τοὺς θερινοὺς μῆνας τοῦ 1955 δαπάναις τῆς Ἑταιρείας καὶ τοῦ Washington University¹. Εἰς τὴν ἀνασκαφὴν μετέσχον ὁ Σπυρ. Ἰακωβίδης, ὁ Ἀλέξανδρος Καμπίτογλου, ὁ ἀρχιτέκτων Ν. Μουτσόπουλος, ὁ καλλιτέχνης Ν. Τομπάζης καὶ ἡ Δις Ἀγγελικὴ Ἀνδρειωμένου. Καθήκοντα ἐργο-δηγοῦ ἐξετέλεσεν ὁ ἀριστος σκαφεὺς Ἰωάννης Καραμῆτρος, συγκολλητοῦ δὲ ὁ ἀρχιτεχνίτης τοῦ Ἑθνικοῦ Μουσείου Τριαντάφυλλος Κοντογεώργης.

Κατὰ τὴν ἐφετινὴν ἀνασκαφὴν συνεπληρώθη ἡ ἔρευνα τῶν τομέων Ε, Δ, Γ, καὶ ἡρευνήθησαν μερικῶς οἱ τομεῖς Β καὶ Α. Ἀπεκαλύφθησαν καὶ ἐμελετήθησαν ἐν ὅλῳ 136 ταφαί, ἐκ τῶν ὁποίων 29 ἀνήκουν εἰς τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους, 107 δὲ εἰς τοὺς ἱστορικοὺς. Βεβαίως εἶναι ἀδύνατον εἰς τὴν παροῦσαν βραχεῖαν ἔκθεσιν νὰ περιγράψωμεν ὅλας τὰς ταφὰς ταύτας καὶ τὰ ἐν αὐταῖς εὑρεθέντα, διὰ τοῦτο θὰ περιορισθῶμεν μόνον εἰς μερικὰς παρατηρήσεις σχετικὰς πρὸς τὰ χαρακτηριστικώτερα εὐρήματα. Ἐκ τῶν προϊστορικῶν τάφων οἱ 18 φαίνεται ὅτι ἀνάγονται εἰς τοὺς τελευταίους χρόνους τῆς Μεσοελλαδικῆς ἐποχῆς. Εἶναι τοῦ γνωστοῦ κιβωτισχίμου τύπου (cist graves)², ἀλλ' ἔχουν κἄπως μεγαλυτέρας τοῦ συνήθους διαστάσεις καὶ κατὰ κανόνα περιέχουν περισσοτέρους τοῦ ἐνὸς νεκροὺς καὶ ἐλάχιστα κτερίσματα, συνήθως ἀγγεῖα.

Ὁ τάφος Δπ 4, π.χ., τοῦ τομέως Δ (πίν. 18β), προφανῶς παιδικός, εἶναι κατεσκευασμένος ἐκ τεσσάρων πλακῶν κατακορύφων, ἔχει μῆκος 0.80 μ. καὶ πλάτος 0.52 μ. καὶ περιεῖχε τὰ ὁστὰ μικροῦ παιδίου καὶ καλῶς διατηρούμενον μινύειον δίωτον σκύφον. Ὁ τάφος Δπ 8 ἀνῆκεν ἀσφαλῶς εἰς ἐνήλικα. Εἶναι καὶ αὐτὸς κατεσκευασμένος ἐκ τεσσάρων κατακορύφων πλακῶν καὶ ἔχει μῆκος 1.32 μ. καὶ πλάτος 0.75 μ. Εὐρέθῃ ἀκάλυπτος (προφανῶς αἱ πλάκες τοῦ καλύμματος κατεστράφησαν πρὸ πολλοῦ) καὶ ἡ ἐπίχωσίς του ἀπεδείχθη τεταραγμένη. Τὸ δάπεδόν του ἦτο ἐπεστρωμένον διὰ χαλίκων, ὥς εἶναι σύνηθες

¹ Θερμὰς εὐχαριστίας ὀφείλω εἰς τὸ Διοικητικὸν Συμβούλιον τῆς Ἑταιρείας καὶ τὸν Γενικὸν τῆς Γραμματεῖας συνάδελφον κ. Ἀναστ. Ὁρλάνδον διὰ τὴν ἀνάθεσιν εἰς ἐμὲ τῆς ἀνασκαφῆς ταύτης ὥς καὶ εἰς τὸν Πρύτανιν τοῦ Πανεπιστημίου Washington κ. Ethan A. H. Shepley. Ἐπίσης εὐγνωμοσύνην αἰσθάνομαι πρὸς τὴν American Philosophical Society διὰ τὴν παροχὴν τῶν ἐξόδων τῆς ἐπ' αὐτοῦ μου εἰς Ἑλλάδα. Τὴν ἐργασίαν διηύθυνα ὥς Fellow τοῦ John Simon Guggenheim Foundation, πρὸς τὴν διοίκησιν τοῦ ὁποίου ἐκφράζω θερμὰς εὐχαριστίας. Πρὸς ὅλους τοὺς συνεργάτας ὀφείλονται θερμαὶ εὐχαρισταί.

² Πρβλ. ΠΑΕ 1952, σ. 59-60.

εἰς τάφους τῶν Μεσοελλαδικῶν χρόνων, καὶ ἐπ' αὐτοῦ εὐρέθησαν μικρὰ τεμαχία ὀστέων καὶ ἐν πῆλινον σφονδύλιον τοῦ κωνικοῦ τύπου. Εἰς τὴν νοτιο-ανατολικήν του γωνίαν καὶ μεταξὺ μικρῶν τεμαχίων ὀστέων κρανίου εὐρέθησαν τέσσαρες δακτύλιοι ἢ κρίκοι εἰς δύο ζεύγη. Ἔχουσι διάμετρον 0.03 μ., εἶναι κατεσκευασμένοι ἐκ χαλκοῦ, καλύπτονται δ' ὑπὸ ἀρκετὰ παχέος χρυσοῦ φύλλον. Πέμπτος χαλκοῦς δακτύλιος μικροτέρας διαμέτρου ἀλλὰ καλυπτόμενος ὑπὸ χρυσοῦ εὐρέθη ὀλίγον ἀπωτέρω τῶν τεσσάρων. Εἰς τὸ κενὸν τοῦ ἐνὸς ζεύγους διετηροῦντο ἀκόμη μικρὰ ψήγματα ὀστοῦ κρανίου, ἀποδεικνύοντα ὅτι οἱ δακτύλιοι οὗτοι ἐφέροντο εἰς τὴν κεφαλὴν. Δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἀμφιβολία ὅτι ἐκρησιμοποιοῦντο ὡς ποικίλματα καὶ διὰ τὴν συγκράτησιν τῶν βοστρύχων τῆς κόμης κατὰ τρόπον ὑποδεικνυόμενον ὑπὸ τῶν γνωστῶν Ὀμηρικῶν στίχων τῶν περιγραφόντων τὴν κόμην τοῦ θνήσκοντος Εὐφρόβου:

αἵματι οἱ δέοντο κόμαι Χαρίτεσσιν ὁμοῖαι

πλοχμοὶ θ', οἱ χρυσῶ τε καὶ ἀργύρῳ ἐσφῆκωντο.

(Ίλιάς P, 51-52).

Τοιούτους μικροὺς δακτυλίους, σφηκωτήρας, ἐκ χαλκοῦ καὶ ἐξ ἀργύρου ἀνεύρομεν προηγουμένως εἰς ὑστέρους Μεσοελλαδικοὺς τάφους τοῦ νεκροταφείου. Νῦν τὸ πρῶτον εὐρίσκομεν σφηκωτήρας ἐκ χρυσοῦ, καθ' ὅσον δὲ ἡδυνήθη νὰ μάθω οἱ ἐπὶ χρυσοὶ οὗτοι σφηκωτήρες εἶναι τὰ ἀρχαιότερα ἐκ χρυσοῦ κοσμήματα, τὰ ἀνευρεθέντα μέχρι τοῦδε εἰς τὴν Ἀττικὴν. Τοιούτου εἴδους ποικίλματα εὐρέθησαν καὶ εἰς τοὺς τάφους Ξ καὶ Υ τοῦ Κύκλου Β τῶν Μυκηνῶν. Ἡ εὕρεσις χρυσοῦ εἰς τάφους, ὡς οἱ τῆς Ἐλευσίνος, ὑποδεικνύει νομίζω τὴν εὐμάρειαν, ἥ ὅποια ἤρχισε νὰ ἐπικρατῇ κατὰ τοὺς ὑστέρους Μεσοελλαδικοὺς χρόνους οὐ μόνον εἰς τὰ μεγάλα κέντρα τῆς Ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος ὡς αἱ Μυκῆναι, ἀλλ' ἀκόμη καὶ εἰς ἐπαρχιακοὺς συνοικισμούς.

Ὅσα δύο τοῦλάχιστον ἀτόμων εἶχον συσσωρευθῇ πρὸ τῆς ανατολικῆς πλευρᾶς τοῦ τάφου Δπ 13, ἐν ᾧ πλησίον τῆς νοτιοδυτικῆς του γωνίας εὐρέθη πλήρης φιάλη μινύειος μετὰ προχοῆς καὶ τριῶν λαβῶν. Τὸ σχῆμα τοῦτο τῆς φιάλης δὲν εἶναι καὶ τόσον σύνηθες. Ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ Σκιᾶ φαίνεται ὅτι ἔχομεν ὅμοιον περίπου ἀγγεῖον ἂν καὶ οὐχὶ τόσον καλῆς κατεργασίας, δεῖγμα δὲ βαθυτέρον ἔχομεν ἀπὸ τὸν λακκοειδῆ τάφον VI τῶν Μυκηνῶν, τὸν ἐρευνηθέντα ὑπὸ τοῦ Σταματάκη¹. Οἱ χρόνοι τοῦ ἀγγείου τοῦ εὐρεθέντος ὑπὸ τοῦ Σκιᾶ δὲν εἶναι ἐξηκριβωμένοι, ἐπὶ τῇ βάσει ὅμως τῶν δεδομένων τοῦ τάφου Δπ 13 δυνάμεθα νῦν νὰ τὸ θέσωμεν πρὸς τὸ τέλος τῆς Μεσοελλαδικῆς ἐποχῆς.

¹ Γ. ΜΥΛΩΝΑΣ, Προϊστορικὴ Ἐλευσίς, Ἐλευσινιακά, I, σ. 111 καὶ εἰκ. 12. GEORG KARO, Schachtgräber von Mykenai, πίν. CLXXIV, ἀρ. 949.

Ο Δπ 16 είναι ο χαρακτηριστικώτερος τάφος του τομέως των Μυκηναϊκών χρόνων (πίν. 19 α). Είναι κατεσκευασμένος μάλλον ἀμελῶς ἐκ πολλῶν πλακῶν καὶ ἔχει μῆκος 2.54 μ. καὶ πλάτος 0.70 μ. Ἐχρησιμοποιήθη διὰ τὴν ταφὴν τεσσάρων τουλάχιστον ἀτόμων· τὰ ὀστέα τῶν δύο εὐρέθησαν παραμερισμένα πρὸς τῆς δυτικῆς του πλευρᾶς καὶ ἡ περιοχὴ των πρὸς ἀνατολὰς ὠρίζετο ὑπὸ σειρᾶς ἀγγείων, ἀνατολικώτερον τῶν ὁποίων εὐρέθησαν δύο σκελετοὶ εἰς τὴν συνήθη διὰ τὴν Ἐλευσίνα στάσιν τῶν Ὑστεροελλαδικῶν ΙΙΙ χρόνων· ἦτοι μὲ τὰ σκέλη κεκαμμένα οὕτως ὥστε αἱ κνήμαι νὰ ὑπόκεινται τῶν μηρῶν, μὲ τὸν κορμὸν ἐπὶ τῆς ῥάχεως καὶ μὲ τὰς χεῖρας καμπτομένας πρὸ τοῦ στήθους.

Ο Επ 2 παρουσίασε περισσότερον ἐνδιαφέρον. Ἦτο κατεσκευασμένος ἐκ κατακορύφων πλακῶν, τῶν ὁποίων δύο μόνον διετηρήθησαν κατὰ τὴν νοτιοδυτικὴν γωνίαν. Εὐρέθη ἀκάλυπτος καὶ εὐθὺς ἀμέσως ἦτο φανερόν ὅτι εἶχε παραβιασθῇ κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους. Ὀλίγον πέραν τῆς βορειοδυτικῆς του γωνίας εὐρέθη ἡ ὑπ' ἀριθ. Ε 16 ἐν πίσφ ταφῇ. Ἐντὸς τῆς περιοχῆς τοῦ τάφου, τῆς διακρινομένης μόνον ὑπὸ τοῦ ποιοῦ τῆς ἐπιχώσεως, διότι αἱ πλάκες του ἐκτὸς τῶν δύο εἶχον ἔξαχθῇ καὶ ἀφανισθῇ εἰς τὸ παρελθὸν καὶ εἰς χρόνους ἀγνώστους εἰς ἡμᾶς, περὶ τὰ 0.40 μ. κάτωθεν τοῦ ἀρχικοῦ του χείλους ἀπεκαλύφθη σκελετὸς εἰς θέσιν ὑπτίαν, μὲ τὰ σκέλη τεταμένα καὶ τὰς χεῖρας κατὰ μῆκος τοῦ σώματος. Παρὰ τὴν κεφαλὴν του εὐρέθη φιαλίδιον καὶ εἰς μικρὰν ἀπ' αὐτοῦ ἀπόστασιν μικρὰ λήκυθος. Τὰ ἀγγεῖα ταῦτα ἀνάγουσι τὴν ταφὴν εἰς τὸν 4ον π.Χ. αἰῶνα. Ἀνωθεν τῆς κεφαλῆς, πέραν τῶν ποδῶν, ὡς καὶ παραλλήλως πρὸς τὰ πλευρὰ καὶ τὰ σκέλη καὶ εἰς μικρὰν τούτων ἀπόστασιν εὐρέθησαν σιδηροὶ ἦλοι, οἱ ὁποῖοι βεβαίως ἀποδεικνύουσιν ὅτι ὁ νεκρὸς εἶχεν ἐντεθῇ ἐντὸς ξυλίνου κιβωτίου. Ἀμέσως ὑπὸ τὸ ἔδαφος, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἔκειτο ὁ σκελετός, ἀπεκαλύφθη στρῶμα κεκαυμένον πάχους 0.30 μ. καὶ ἀνῆκον εἰς πυράν, τὰ ξύλα τῆς ὁποίας ἀπεκαλύφθησαν περὶ τὰ 0.58 μ. κάτωθεν τοῦ χείλους τοῦ τάφου. Τὸ στρῶμα τοῦτο δὲν κατελάμβανεν ὁλόκληρον τὴν ἔκτασιν τοῦ τάφου, ἀλλ' ἐπλήρουν τάφρον σκαφεῖσαν εἰς τὴν ἐπίχωσιν αὐτοῦ, μήκους 1.50 μ. καὶ πλάτους 0.65 μ., ἄφηνε δὲ κατὰ μῆκος τῆς νοτίας πλευρᾶς τοῦ τάφου περιθώριον πλάτους 0.32 μ. περίπου. Τὸ χῶμα τῆς ἐπιφανείας καὶ τῆς πρὸς τὴν τάφρον πλευρᾶς τοῦ περιθωρίου ἦτο ἰσχυρῶς πυρακτωμένον, ἐν ᾧ ἡ ἐπίχωσις τῆς τάφρου ἀπετελεῖτο ἀπὸ χῶμα μὲ τέφραν καὶ εἰς τὸ κατώτατον τμήμα της ἦτο πλήρης τεμαχίων ἀπνηθρακωμένων ξύλων. Εἰς τὸ δάπεδον τῆς πυρᾶς εὐρέθησαν ὑπολείμματα ὀστέων κεκαυμένων καὶ τρεῖς τουλάχιστον τεθραυσμένοι λήκυθοι τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος. Ἐλπίζεται ὅτι ὁ καθαρισμός των θὰ ἐπιτρέψῃ τὴν ἀκριβεστέραν χρονολόγησιν τῆς πυρᾶς. Ὀλίγον κάτωθεν τοῦ δαπέδου τῆς πυρᾶς, μόλις 0.03 μ., καὶ προφανῶς μὴ ἀνῆκον εἰς αὐτήν, εὐρέθη ζυφόμορφον ἀγγεῖον. Ὑπὸ τὸ δάπεδον τῆς πυρᾶς ἀπεκαλύφθη καὶ τρίτον στρῶμα, μέσου πάχους

0.25 μ., περιέχον ὄστρακα μεσοελλαδικῶν ἀγγείων, τεμάχια ἀκαύστων ὀστέων καὶ τὸ μεγαλύτερον μέρος δευτέρου ζωομόρφου ἀγγείου. Ἦτο φανερόν ὅτι τὸ τελευταῖον τοῦτο στρώμα ἦτο τεταραγμένον, ἐκτὸς τῆς περιοχῆς κάτωθεν τοῦ περιθωρίου τῆς τάφρου τῆς πυρᾶς, καὶ ὅτι ἀνῆκεν εἰς τοὺς ὑστέρους χρόνους τῆς Μεσοελλαδικῆς ἐποχῆς.

Ἡ ἱστορία τοῦ τάφου εἶναι φανερά. Κατεσκευάσθη κατὰ τοὺς ὑστέρους χρόνους τῆς Μεσοελλαδικῆς ἐποχῆς, ὁπότε καὶ ἐχρησιμοποιήθη. Παρέμεινεν ἀδιατάρακτος μέχρι τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος, ὁπότε κατὰ τύχην ἀνεκαλύφθη, ἡ κεντρικὴ τοῦ ἔκτασις ἐσκάφη, τὰ κτερίσματά του ἐθραύσθησαν καὶ ἀφηρεθήσαν καὶ τὸ περιεχόμενόν του διεσκορπίσθη. Ὀλίγον ἄνωθεν τοῦ ἀρχικοῦ του δαπέδου ἀνήφθη μεγάλη πυρά, ἡ ὁποία ἐχρησιμοποιήθη διὰ τὴν καῦσιν νεκροῦ. Τὰ ὑπολείμματα τῶν ὀστέων, ἡ τέφρα καὶ αἱ λήκνυθαι αἱ ὁποῖαι ἐκάησαν μετὰ τοῦ νεκροῦ ἐκαλύφθησαν διὰ χώματος καὶ ἡ ἔκτασις τοῦ τάφου μέχρι τῶν χειλέων του ἐπληρώθη χώματος. Κατὰ τὸν 4ον π.Χ. αἰῶνα ὁ τάφος καὶ πάλιν ἐχρησιμοποιήθη διὰ τὴν ταφήν καὶ ἐτέρου ἀτόμου, τὸ ξύλινον κιβώτιον τοῦ ὁποίου ἀφῆθη ὀλίγον ἄνωθεν τοῦ στρώματος τῆς πυρᾶς. Κατὰ ταῦτα εἰς τὸν Επ 2 ἔχομεν, ἐκ τῶν ἄνω πρὸς τὰ κάτω, ταφήν τοῦ τετάρτου αἰῶνος, καῦσιν τοῦ πέμπτου καὶ ὑπολείμματα ταφῶν τῶν ὑστέρων χρόνων τῆς Μεσοελλαδικῆς ἐποχῆς.

Εἰς Μεσοελλαδικούς χρόνους φαίνεται ὅτι ἀνήκουν τὰ σπουδαιότερα εὐρήματα τοῦ τάφου, τὰ δύο ζωομόρφα ἀγγεῖα ἡ ρυτά (πίν. 19 β): ἔχουν τὴν μορφήν ἀγελάδος καὶ ταύρου, εἶναι κατεσκευασμένα ἐξ ἀκαθάρτου φαιοῦ πηλοῦ καὶ παρουσιάζουν ἐπιφάνειαν οὐχὶ τόσον λείαν. Ἐπὶ τῆς ράχεως φέρουν τὸ στόμιον καὶ παρ' αὐτὸ καλαθόσχημον λαβήν. Ρυτά εἰς μορφήν βοδὸς ἡ ἀγελάδος εἶναι κυρίως γνωστὰ ἐκ Κρήτης. Ἐκ τῆς Ἑπειρωτικῆς Ἑλλάδος ἔχομεν μόνον τὸ «bull rhyton» τῆς Εὐτρήσεως, τὸ ὁποῖον ἐτέθη ὑπὸ τῆς Δίδος GOLDMAN εἰς Πρωτοελλαδικούς II χρόνους¹. Εἰς τὴν Κρήτην φαίνεται ὅτι ἐγένοντο κοινὰ κατὰ τὴν Μεσο-Μινωικὴν I ἐποχὴν. Τὰ περισσότερον γνωστὰ εἶναι τὰ ἀνευρεθέντα ὑπὸ τοῦ ΞΑΝΘΟΥΔΙΔΟΥ εἰς τοὺς τάφους τῆς Μεσαρᾶς καὶ ὑπὸ τοῦ SEAGER εἰς τάφον τῆς Μόχλου καὶ ἀνάγονται εἰς Μεσο-Μινωικούς Ια χρόνους. Ἀλλ' ἐκ τοῦ νεκροταφείου τῆς Ψείρας ἔχομεν παράδειγμα χρονολογούμενον εἰς Ὑστερο-Μινωικούς I χρόνους². Παράδειγμα ἐξ ἀργύρου εὐρέθη εἰς τὸν λακκοειδῆ τάφον IV τῶν Μυκηνῶν ὑπὸ τοῦ Schlie-

¹ H. GOLDMAN, *Excavations at Eutresis*, σ. 19 καὶ πίν. VII, 1.

² S. XANTHOUDIDES, *Vaulted Tombs of Mesara*, πίν. II, 4126, VII, 5052-5053 καὶ σ. 44, 62, 95. R. SEAGER, *Explorations in the Island of Mochlos*, σ. 60 καὶ εἰκ. 29 καὶ *Excavations on the Island of Pseira*, σ. 22-23, εἰκ. 7 καὶ πίν. IX. SIR ARTHUR EVANS, *The Palace of Minos*, II, σ. 259-261 καὶ εἰκ. 154.

mann¹. Τὰ μινωικά παραδείγματα κατὰ κανόνα ἔχουσι δύο ἀνοίγματα: ἐν μεγαλύτερον στόμιον καὶ μικρότερον ἄνοιγμα ἢ καὶ ὁπὰς εἰς τὸ στόμα τοῦ ὁμοιώματος τοῦ ζῶον· τὸ δεύτερον ἄνοιγμα ἦτο χρήσιμον διὰ τὰς σπονδὰς. Τὸ ρυτὸν τῆς Εὐτρήσεως ὡς καὶ τὰ ἐκ τῆς 'Ελευσίνος ἀγγεῖα ἔχουν ἐν καὶ μόνον στόμιον εἰς τὴν ράχιν. Ὁ Evans, ὡς γνωστόν, ἐδέχθη ὅτι τὰ ζωόμορφα ταῦτα ρυτὰ ἔχουν 'Ανατολικὴν τὴν καταγωγὴν.

Ἡ ἐντὸς ξυλίνου κιβωτίου ταφὴ δὲν εἶναι μοναδική. Παραδείγματα ἀπεκαλύψαμεν τὸ 1954 εἰς τοὺς τομεῖς Η καὶ Ζ καὶ ἔχομεν τοῦλάχιστον δύο εἰς τὸν τομέα Δ. Οὕτως, π.χ., εἰς τὸν παιδικὸν τάφον Δ 16 ἀπεκαλύψαμεν ἀριθμὸν σιδηρῶν ἡλῶν κατεσπαρμένων εἰς συμμετρικά διαστήματα περίξ τοῦ περιγράμματος τῆς ταφῆς, ὡς αὕτη ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν κτερισμάτων καὶ τῶν ὀλίγων διασωθέντων ὀστῶν παιδίου (πίν. 20α). Συνηθέστερον ὅμως παιδία ἐθάπτοντο εἰς τάφρους ἢ εἰς κτιστοὺς λάκκους ἢ καὶ εἰς πηλίνας λάρνακας. Καλῶς διασωθὲν δεῖγμα κτιστοῦ παιδικοῦ τάφου μᾶς παρέχει ὁ Δ 5. Εἶναι τετράπλευρος καὶ ἐκτίσθη διὰ μικρῶν πλακωτῶν λίθων ἀμελῶς τεθειμένων. Ἔχει μῆκος 1.45 μ. καὶ πλάτος μόνον 0.42 μ. Μικρότατα τεμάχια ὀστῶν μόνον διετηρήθησαν, ἀρκετὰ ὅμως διὰ νὰ ἀποδείξωσιν ὅτι τὸ νεκρὸν παιδίον εἶχεν ἀποτεθῆ ἐκτάδην εἰς τὸ μέσον τοῦ τάφου, ἐκατέρωθεν δ' αὐτοῦ καὶ κατὰ μῆκος τῶν πλευρῶν ἐτέθησαν ὡς κτερίσματα 14 ληκύθια καὶ 6 πήλινα εἰδώλια (πίν. 20β).

Τέλος ἐκ τοῦ τομέως Δ πρέπει νὰ μνημονεύσωμεν τὴν πυρὰν Δ 15 καὶ τὴν ἐν πίσφω ταφὴν Δπ 14². Τὸ νότιον ἄκρον τῆς πυρᾶς Δ 15 ἐκλείετο ὑπὸ μιᾶς σειρᾶς πλίνθων ὀπηθέντων κατὰ τὴν καῦσιν. Φαίνεται ὅτι ἐπὶ τῶν ξύλων τῆς πυρᾶς ἐτέθη τεταμένον τὸ πτώμα, περὶ αὐτὸ δὲ διετέθησαν τὰ κτερίσματα. Μετὰ τὴν καῦσιν τὰ ὑπολείμματα τῶν ὀστῶν καὶ τὰ καέντα κτερίσματα ἀφέθησαν εἰς τὴν ἀρχικὴν αὐτῶν θέσιν καὶ ἐκαλύφθησαν ὑπὸ χώματος. Λήκυθοι, εἰδώλια πήλινα καὶ χάλκινον κάτοπτρον, δυστυχῶς ἀκόσμητον, ἀποτελοῦν τὰ κτερίσματα ταῦτα. Ὁ τρόπος οὗτος διαθέσεως τῆς πυρᾶς εἶναι κοινὸς εἰς τὴν 'Ελευσίνα, χαρακτηρίζει τὸν 5ον π.Χ. αἰῶνα καὶ ἐμελετήθη ἰδίᾳ εἰς τὸν τομέα Β, ὅπου ἔχομεν ἄλλα δείγματα. Ἐνίστε, τὰ ὑπολείμματα τῶν ὀστῶν καὶ ἡ τέφρα ἐτίθεντο εἰς κάλπην χαλκῆν ἢ καὶ εἰς ἀγγεῖον καὶ τοῦτο ἀπετίθετο εἰς λάρνακα ἢ εἰς κοινὸν λάκκον³.

¹ KARO, ἔ.δ. πίν. CXV, ἀρ. 388. Ἐκ τῶν Κυκλάδων ὑποτίθεται ὅτι προέρχεται τὸ ζωόμορφον ἀγγεῖον τοῦ Ashmolean Museum, ὅρα H. FRANKFORT, *Studies in Early Pottery of the Near East*, I, πίν. IX, 4.

² Τὰς παιδικὰς ταύτας ταφὰς ἐντὸς πίσφω ἢ ἀμφορέων συνήθως ἀποκαλοῦν ἐγχυτρισμούς· ὅρα F. ROUSE, *Die Dipylongräber und die Dipylonvasen*, σ. 47 ἐξ. R. YOUNG, *Late Geometric Graves and a Seventh Century Well*, *Hesperia*, Suppl. II, σ. 17. ΗΣΥΧΙΟΝ: *ἐγχυτρίζειν, ἐγχυτρίστριαι, χυτρισμός*.

³ Δύο χαλκαὶ κάλπαι ἀπεκαλύφθησαν κατὰ τὴν σκαφὴν τοῦ 1953 καὶ 1954. Ὅρα ΠΑΕ 1953, σ. 81 εἰκ. 8 καὶ 1954 σ. 57, εἰκ. 7.

Ὁ Δπ 14 φαίνεται ὅτι ἦτο προϊστορικὸς τάφος κιβωτιόσχημος, μία μόνον πλάξ τοῦ ὁποίου διεσώθη. Παρὰ ταύτην ἐτέθη μέγας πίθος, Δ 14, περικλείων τὰ ὁστὰ παιδίου καὶ 10 μικρὰ ἀγγεῖα, τὰ ὅποια ἀνάγουν τὴν ἐν πίθῳ ταφὴν εἰς τὸ τέλος τῆς γεωμετρικῆς ἐποχῆς (πίν. 21 α).

Εἰς τοὺς τομεῖς Δ καὶ Ε ἐκτὸς τῶν μνημονευθέντων τάφων τῶν ιστορικῶν χρόνων ἔχομεν καὶ ἄλλους ἀντιπροσωπευτικοὺς τοῦ κεραμοσκεποῦς τύπου, τοῦ τύπου τῶν πωρίνων σαρκοφάγων καὶ τῶν ἐν τάφῳ ταφῶν. Δυστυχῶς οὗτοι ἀπέδωσαν ἐλάχιστα κτερίσματα.

Οἱ προϊστορικοὶ τάφοι, οἱ ἀποκαλυφθέντες εἰς τοὺς τομεῖς Β καὶ Γ, ἦ ἦσαν ἡμικατεστραμμένοι ἢ εἶχον καὶ πάλιν χρησιμοποιηθῆ εἰς τοὺς ιστορικοὺς χρόνους. Εἰς τὴν τελευταίαν τάξιν ἀνήκει ὁ τάφος Γπ 14. Ὁ τάφος οὗτος εἶναι κιβωτιόσχημος, ἐπιμελῶς κατεσκευασμένος ἐκ τεσσάρων κατακορύφων πλακῶν καὶ ἔχει μῆκος μέγιστον 1.60 μ. καὶ πλάτος μέγιστον 0.85 μ. τὸ κάλυμμά του ἀποτελεῖτο ἀρχικῶς ἐκ δύο μεγάλων πλακῶν τεθειμένων ἀπὸ πλευρᾶς εἰς πλευρὰν κατὰ τὸν χαρακτηριστικὸν τρόπον τῶν Μεσοελλαδικῶν χρόνων. Ἐκ τῶν πλακῶν τούτων μόνον ἡ μία, ἡ δυτικὴ, διεσώθη εἰς τὴν ἀρχικὴν τῆς θέσιν, ἡ ἑτέρα εἶχεν ἀφαιρεθῆ εἰς τὸ παρελθὸν καὶ εἰς ἀγνώστους εἰς ἡμᾶς χρόνους. Ὁ τάφος λοιπὸν ἦτο ἀνοικτὸς κατὰ τὸ ἀνατολικὸν αὐτοῦ ἡμῖς. Εἰς τὸ τμήμα ἐκεῖνο ἡ ἐπίχωσις τοῦ ἦτο πλήρης χαλίκων καὶ χώματος, ἐν ᾧ ἡ ἐπίχωσις τοῦ καλυπτομένου τμήματος ἦτο μαλακὴ καὶ ἀπετελεῖτο ἐκ καθαροῦ χώματος (νερόφερτου). Κάτωθεν τοῦ στρώματος τῶν χαλίκων καὶ εἰς τὸ ἀνατολικὸν ἡμῖς τοῦ τάφου ἀπεκαλύψαμεν ἀμφορέα εἰς κανονικὴν κατακόρυφον θέσιν, τὸ στόμιον τοῦ ὁποίου ἐκαλύπτετο ὑπὸ σκύφου διώτου. Περὶ τὸν ἀμφορέα καὶ σχεδὸν εἰς τὸ ὕψος τῆς ρίζης τῶν λαβῶν του εὐρέθησαν πέντε ἀκόμη ἄκαντα ἀγγεῖα, ἀσφαλῶς κτερίσματα. Καὶ ὁ ἀμφορεὺς καὶ τὰ κτερίσματα ἐκαλύπτοντο ὑπὸ χώματος περιέχοντος πολλὴν τέφραν (πίν. 21 β). Τὰ ἀγγεῖα ὡς καὶ ὁ ἀμφορεὺς ἀνάγουν τὴν ταφὴν εἰς τὴν πρῶμον γεωμετρικὴν ἐποχὴν (πίν. 22 α). Εἰς τὸν ἀμφορέα εὐρέθησαν ὑπολείμματα κεκαυμένων ὀστέων ἐνήλικος καὶ ὀλίγη τέφρα, οὐδὲν δὲ ἄλλο ἀντικείμενον.

Εἰς τὸ δυτικὸν ἡμῖς τοῦ τάφου καὶ ὑπὸ τὴν ἀδιατάρακτον ἐπίχωσιν ἀπεκαλύψαμεν ἀρκετὰ παραμερισμένα ὁστὰ καὶ μετ' αὐτῶν ὀλίγα ὄστρακα, τὰ ὅποια ἀνάγουν τὴν κατασκευὴν καὶ ἀρχικὴν χρῆσιν τοῦ τάφου εἰς τοὺς ὑστέρους Μεσοελλαδικούς χρόνους. Τὸ δάπεδον τοῦ τάφου ἦτο ἐπεστρωμένον διὰ χαλίκων μικρὸν δὲ μόνον τούτου τμήμα κατεστράφη κατὰ τὴν ἔνθεσιν τοῦ γεωμετρικοῦ ἀμφορέως. Τὰ εὐρήματα καὶ ἡ ἐπίχωσις φανερῶνουν σαφῶς τὴν ἱστορίαν τοῦ τάφου τούτου. Φαίνεται ὅτι ὁ Μεσοελλαδικὸς τάφος εὐρέθη κατὰ τύχην εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς Γεωμετρικῆς ἐποχῆς. Μία ἐκ τῶν δύο πλακῶν, τῶν σχηματίζουσῶν τὸ κάλυμμα, ἀφηρέθη καὶ τὸ ἀνατολικὸν του

τμήμα ἑσκάφη διὰ τὴν ἔνθεσιν τῆς τεφροδόχου. Τὸ ἕτερον ἥμισυ ἀφέθη εἰς τὴν ἀρχικὴν τοῦ κατάστασιν καὶ τόσον μέρος τοῦ διαπέδου κατεστράφη ὅσον ἐχρειάζετο διὰ τὴν τεφροδόχον. Χῶμα ἀνάμεικτον μὲ τέφραν ἐτέθη περὶ τὴν τεφροδόχον καὶ μέχρι σχεδὸν τῆς ρίζης τῶν λαβῶν. Εἰς τὸ ὕψος ἐκεῖνο ἀπετέθησαν κτερίσματα. Εἶτα διὰ χώματος ἀναμείκτου μὲ τέφραν ἐκαλύφθησαν τὰ κτερίσματα καὶ ἡ τεφροδόχος καὶ τὸ ἄνοιγμα τοῦ λάκκου τέλος ἐπληρώθη χώματος καὶ χαλίκων.

Οἱ προϊστορικοὶ τάφοι τοῦ ἀνασκαφέντος τμήματος τοῦ τομέως Β κατεστράφησαν σχεδὸν τελείως, ὅτε ὁ χῶρος ἐχρησιμοποιήθη διὰ πυρᾶς ἢ διὰ τὴν ἔνθεσιν πωρίνων σαρκοφάγων. Μόνον τμήματα τοῦ ἀρχικοῦ περιεχομένου τῶν τάφων τούτων διεσώθησαν ἐδῶ καὶ ἐκεῖ, κατὰ περίεργον δὲ συγκυρίαν εἰς δύο περιπτώσεις ἀπεκαλύψαμεν ὑπολείμματα παιδικῶν ὀστέων καὶ παρ' αὐτὰ εἰδώλια τῶν γνωστῶν μυκηναϊκῶν τύπων Φ καὶ Ψ. Οὕτω καὶ πάλιν ἐνισχύεται τὸ συμπέρασμα ὅτι τὰ εἰδώλια ταῦτα ἀποτελοῦσι χαρακτηριστικὰ κτερίσματα παιδικῶν ταφῶν¹. Ἐν γένει οἱ προϊστορικοὶ τάφοι τῶν τομέων Β καὶ Γ ἀνάγονται εἰς τοὺς τελευταίους χρόνους τῆς Μεσοελλαδικῆς ἐποχῆς καὶ εἰς τὴν Ὑστεροελλαδικὴν ΙΙΙ περίοδον.

Αἱ ταφαὶ τῶν ἱστορικῶν χρόνων εἶναι ἐνδιαφέρουσαι καὶ παρουσιάζουν μεγάλην ποικίλιαν. Τούτων αἱ πυραὶ αἱ ἀναγόμεναι εἰς τὸν 5ον π.Χ. αἰῶνα εἶναι αἱ μᾶλλον διδακτικά. Φαίνεται ὅτι τότε ἡ καὶ αὐτοὶ ἐνηλίκων ἐγένετο εἰς ἀβαθεῖς τάφρους, εἰς τὸ βάθος τῶν ὁποίων, ὡς εἶδομεν καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς πυρᾶς Δ 15, ἀφήνοντο τὰ ὑπολείμματα τῶν σκελετῶν καὶ τῶν κτερισμάτων. Δυστυχῶς ἡ ἀρχικὴ ἐπιφάνεια τοῦ ἐδάφους δὲν διασώζεται καὶ κατ' ἀκολουθίαν εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐξακριβωθῇ ἐὰν εἰρίθηντο σήματα ἄνωθεν τοῦ χώρου τῆς πυρᾶς ἢ ἐὰν ἡ ἑκτασίς της ὑπεδεικνύετο διὰ λίθων καὶ τοιχαρίων. Ἐκ τῶν πυρῶν τοῦ τομέως Β ἀπεκομίσαμεν πολλὰς λεκάνους καὶ ἐν χαλκοῦν κάτοπτρον ἀκόσμητον. Φαίνεται ὅμως ὅτι τὸ ἔθιμον τῆς περισυλλογῆς τῶν ὑπολειμμάτων τῶν ὀστέων καὶ τῆς τέφρας καὶ τῆς ἐνθέσεως αὐτῶν εἰς ἀγγεῖα καὶ κάλπας ἦτο ἐξ ἴσου σύνηθες. Ἡ ταφή Β 25 εἶναι καλὸν παράδειγμα τοιούτου ἐγχυτρισμοῦ, ὡς τεφροδόχον δ' ἐχρησιμοποίησαν ὠραίαν ἐρυθρόμορφον ὄλπην (πίν. 22β). Εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν ἡ τεφροδόχος ἐτέθη εἰς τὸ βάθος λάκκου καὶ περὶ αὐτὴν ἀφέθησαν ὀλίγα κτερίσματα.

Εἰς τὸν τομέα Β εὗρέθησαν πέντε πώρινα σαρκοφάγοι. Αἱ τέσσαρες εἶχον ἤδη ἀνοιχθῇ εἰς τὸ παρελθόν ἢ πέμπτη, Β 17, ἀνήκουσα εἰς παιδίον,

¹ Ὅρα καὶ Γ. ΜΥΛΩΝΑ, Μυκηναϊκὴ παιδικὴ ταφή Ἐλευσίνος, ΑΕ 1953 - 54 (εἰς μνήμην Γ. Π. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ), Μέρ. 1, σ. 35 - 44, καὶ Μυκηναϊκὰ εἰδώλια, Ἐπιστ. Ἐπετηρ. Φίλοσ. Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, 1954 - 1955, σ. 139 - 152.

εὐρέθη ἀνέπαφος. Τὰ κτερίσματα ἦσαν διηυθετημένα περὶ τὸ κάλυμμα καὶ ἄνωθεν αὐτοῦ. Περιλαμβάνουσι ληκύθια καὶ πήλινα εἰδώλια, ἐν οἷς εἰδώλια πτηνῶν καὶ χοιριδίου. Μεταξὺ τῶν ἀγγείων καταλέγεται καὶ ξυρθρόμορφος πυξὶς φέρουσα σειρὰν ζώων. Ἀλλὰ καὶ αἱ συνήθεις εἰς τὸ νεκροταφεῖον τῆς Ἐλευσίνος παιδικαὶ ταφαὶ εἰς πηλίνας λάρνακας ἀντιπροσωπεύονται ἀπὸ πολλὰ δείγματα. Τὸ καλύτερον παράδειγμα εἶναι ἡ λάρναξ Β 26. Μολονότι τεθραυσμένη ἡ λάρναξ διεσώθη πλήρως. Ἀνωθεν τοῦ καλύμματός της εἶχεν ἀποτεθῆ λήκυθος παρ' αὐτὴν δὲ χούς. Ἐλάχιστα ἔχνη τοῦ σκελετοῦ εὐρέθησαν ἐν αὐτῇ ἀλλ' ἀρκετὰ ἀγγεῖα, ληκύθια, κύαθοι καὶ μικρὰ δίωτος κύλιξ (πίν. 23 α).

Αἱ περισσότερον ἐνδιαφέρουσαι ταφαὶ τῶν τομέων Β καὶ Γ τῆς ἐφετινῆς σκαφῆς ὥσως εἶναι αἱ ἀναγόμεναι εἰς τὴν Γεωμετρικὴν ἐποχὴν. Εἶδομεν ἤδη ὅτι ὁ Μεσοελλαδικὸς τάφος Γ π 14 ἐχρησιμοποιήθη διὰ τὴν ἐνθεσιν τεφροδόχου εἰς τοὺς πρώιμους χρόνους τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Παρὰ τὸν Γ π 14 ἀπεκαλύφθη ἕτερος ὁ Γ 18. Εἶναι κατεσκευασμένος ἐπιμελῶς ἐκ μικρῶν πλακωτῶν λίθων καὶ ἔχει μῆκος μὲν 1.72 μ. πλάτος δὲ 0.70 μ. Πρὸ τῆς νοτίας του στενῆς πλευρᾶς εὐρέθησαν συγκεντρωμένα περὶ τὰ 12 ἀγγεῖα, ἄλλα δὲ ἀπεκαλύφθησαν περὶ τὸ κέντρον καὶ κατὰ μῆκος τῶν μακρῶν πλευρῶν (πίν. 23 β). Τὰ διασωθέντα ὀλίγα τμήματα ὁστῶν ἀποδεικνύουν ὅτι ὁ τάφος ἀνήκει εἰς παιδίον, τὸ ὁποῖον ἀπετέθη ὕπτιον ἀπὸ νότου πρὸς βορρᾶν. Τὰ ὁστᾶ δὲν φανερώνουν ἔχνη πυρὸς καὶ μετὰ βεβαιότητος δύναται νὰ λεχθῇ ὅτι δὲν πρόκειται περὶ καύσεως ἀλλὰ περὶ ταφῆς. Φαίνεται ὅτι καὶ εἰς τὴν Ἐλευσίνα κατὰ τοὺς πρώιμους χρόνους τῆς Γεωμετρικῆς ἐποχῆς καὶ ταφὴ ἐχρησιμοποιοῦντο ἐκ παραλλήλου καὶ ὅτι συνήθως οἱ ἐνήλικες ἐκαίοντο, ἐν ᾧ παιδία ἐθάπτοντο εἰς τάφους ἢ ἐνετίθεντο εἰς ἀγγεῖα.

Παράδειγμα διδακτικώτατον γεωμετρικῆς καύσεως καὶ ἀποθέσεως τῶν ὑπολειμμάτων εἰς τεφροδόχον μᾶς παρέχει ἡ ταφὴ Γ 16. Ἡ θέσις της ὑπεδεικνύετο ὑπὸ περιοχῆς παρουσιαζούσης φανερὰ σημεῖα καύσεως καὶ καλυπτομένης χαλαρῶς ὑπὸ χαλίκων, θραυσμάτων λίθων καὶ ὁστράκων ἀγγείων. Δυστυχῶς ἡ ἐπὶ τῆς περιοχῆς ἐπίχωσις δὲν διεσώθη ὥς ἀρχικῶς εἶχε καὶ τὸ «λιθόστρωτον» δάπεδόν της ἔκειτο ἀμέσως ὑπὸ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἐδάφους. Ἡ ἔκτασις της ἦτο περίπου 1.00 μ. μήκους καὶ 0.60 μ. πλάτους. Ἀμέσως ὑπὸ τὸ δάπεδον τῆς περιοχῆς ταύτης εἶχομεν χῶμα σχετικῶς καθαρὸν πάχους περίπου 0.05 μ. ὑπ' αὐτὸ δὲ παχύτερον στρώμα, περὶ τὰ 0.25 μ., μεστὸν τέφρας καὶ ἀπηνθρακωμένων ξύλων. Τὸ στρώμα τοῦτο εἶχε μεγαλυτέραν ἔκτασιν: τὸ μῆκος του ἀνῆρχετο περίπου εἰς 2.50 μ. καὶ τὸ πλάτος του εἰς 1.50 μ. Ἐκαλύπτετο ὑπὸ μιᾶς σειρᾶς μεγάλων πλακωτῶν λίθων φερόντων καταφανῆ ἔχνη καύσεως. Οἱ πρὸς τὸ κέντρον τοῦ στρώματος λίθοι ἐφαίνοντο ὥσάν νὰ εἶχον ἐπιτεθῇ ἐπὶ τοῦ χώματος τοῦ δαπέδου του, ἐνῶ οἱ τῶν πλαγίων καὶ ἰδίᾳ οἱ

σχηματίζοντες την περιφέρειαν τοῦ στρώματος ἐκαλύπτοντο ὑπὸ τέφρας καὶ κεκαυμένου χώματος καὶ ἐφαίνοντο ὥς νὰ εἶχον μείνει εἰς τὴν ἀρχικὴν των θέσιν. Ὑπὸ τοὺς κεντρικοὺς λίθους ἡ ἐπίχωσις ἀπετελεῖτο ἐκ μαλακοῦ χώματος. Ἀμέσως κάτωθεν τῶν λίθων τοῦ περιθωρίου τὸ χῶμα ἦτο σκληρὸν καὶ καθαρὸν καὶ δὲν περιελάμβανε τέφραν, μολονότι ἡ ἐπιφάνειά του ἀμέσως κάτωθεν τῶν λίθων ἦτο ἀπὸ πυρακτωμένη. Ἡ ἀμέσως κάτωθεν τῶν κεντρικῶν λίθων μαλακὴ ἐπίχωσις, μέσου πάχους 0.37 μ., ἀπεδείχθη πληροῦσα τάφρον περὶ τὰ 1.50 μ. μήκους καὶ πλάτους περὶ τὰ 0.65 μ. Ἡ τάφος ἐπληροῦτο χώματος μὲ ὀλίγην τέφραν κατὰ τὸ ἄνω ὕψος της, μὲ περισσοτέραν πρὸς τὸ βάθος της. Τὸ μήκος τῆς τάφρου διὰ τοιχαρίου ἐκ μικρῶν λίθων, πλάτους 0.21 μ., ἐχωρίζετο εἰς δύο διαμερίσματα, εἰς δυτικὸν καὶ ἀνατολικόν. Τὸ δυτικὸν εἶχε μήκος 0.72 μ. καὶ πλάτος 0.58 καὶ τὸ δάπεδόν του ἦτο περὶ τὰ 0.18 μ. κάτωθεν τοῦ ὕψους τοῦ διαχωριστικοῦ τοιχαρίου. Ἐπὶ τοῦ δαπέδου του ἀνεύρομεν οἶνοχόην μετὰ τριφύλλου χεῖλους καὶ παρ' αὐτὴν διώτον σκύφον, τμῆμα ἀγγείου κυλινδρικοῦ καὶ τμῆμα ξίφους ἐκ σιδήρου. Ἀσφαλῶς τὰ ἀντικείμενα ταῦτα ἦσαν κτερίσματα καὶ τὸ καλύπτον αὐτὰ χῶμα ἦτο ἀνάμεικτον μὲ τέφραν. Τὸ ἀνατολικὸν διαμέρισμα (μήκους 0.48 μ. καὶ πλάτους 0.56 μ.) εἶχε βάθος 0.47 μ. ἀπὸ τῆς κορυφῆς τοῦ τοιχαρίου, ἦτο κατὰ πολὺ βαθυτέρον τοῦ δυτικοῦ καὶ περιεῖχε τεφροδόχον ἀμφορέα καθέτως τεθειμένον εἰς τὸ σκάμμα (πίν. 24 α καὶ 22 α β). Τὸ ἄνοιγμα τοῦ ἀμφορέως ἐκλείετο καλῶς ὑπὸ σκύφου διώτου. Ἡ καλύπτουσα τὸν ἀμφορέα καὶ τὸν σκύφον τοῦ ἐπίχωσις περιελάμβανεν ἀρκετὴν τέφραν.

Νομίζω ὅτι ἡ ἱστορία τῆς ταφῆς ταύτης εἶναι προφανής. Πιστεύω ὅτι ὁ νεκρὸς ἐκάη εἰς τὸν χῶρον τὸν περικλειόμενον ὑπὸ τῶν μεγάλων πλακωτῶν λίθων. Οἱ λίθοι ἐδημιούργουν ἀνώμαλον ἐπιφάνειαν ὑποβοηθητικὴν τοῦ ρεύματος ἀέρος χρησίμου διὰ τὴν καυσίν. Ἐπὶ τῶν λίθων ἐτέθησαν τὰ ξύλα καὶ ἐπ' αὐτῶν τὸ πτώμα. Μετὰ τὴν καυσίν τὰ ὑπολείμματα τῶν ὀστέων ἐτέθησαν εἰς τὸν ἀμφορέα, ἡ τέφρα συνελέγη, τὰ ἀπηνθρακωμένα ξύλα καὶ τὸ κεκαυμένον χῶμα παρεμερίσθησαν καὶ οἱ λίθοι τοῦ κέντρου ἀφηρέθησαν. Κάτωθεν τοῦ κέντρου τῆς ἐκτάσεως τῆς πυρᾶς ἐσκάφη τάφος, εἰς τὴν ὁποίαν ἐτέθησαν ὁ τεφροδόχος ἀμφορεὺς καὶ τὰ κτερίσματα εἰς δύο διάφορα καὶ ἀπ' ἀλλήλων χωριζόμενα διαμερίσματα. Ταῦτα ἐκαλύφθησαν ὑπὸ χώματος καὶ τῆς συλλεγείσης ἐκ τῆς πυρᾶς τέφρας καὶ τὸ ὑπόλοιπον τοῦ ὕψους τῆς τάφρου μέχρι τοῦ περιθωρίου τῆς πυρᾶς ἐπληρώθη χώματος, τὸ ὁποῖον, ὥς εἶναι εὐλόγον, περιελάμβανε καὶ τέφραν. Εἴτα οἱ ἀφαιρεθέντες ἐκ τοῦ κέντρου τῆς πυρᾶς λίθοι ἐπανετέθησαν εἰς τὴν θέσιν των καὶ ἡ ὅλη ἐκτασις τῆς πυρᾶς ἐκαλύφθη ὑπὸ τῶν παραμερισθέντων ὑπολειμμάτων της καὶ ὑπὸ χώματος. Περισσότερον χῶμα ἐπετέθη μέχρι τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους. Ὀλίγον κάτωθεν τῆς ἐπιφανείας ταύτης ἐτελέσθησαν οἱ τελικοὶ ἐναγισμοὶ καὶ ἐκάησαν

τὰ τελευταῖα δῶρα ἢ καὶ τὰ ἀγγεῖα, τὰ χρησιμοποιηθέντα διὰ τὴν ταφικὴν τελετήν. Τέλος ἡ περιοχὴ τῶν ἐναγισμῶν ἐκαλύφθη ὑπὸ χώματος, τὸ ὁποῖον ἴσως νὰ ἐσχημάτιζε μικρὸν τύμβον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ἐπιτεθῇ σῆμα. Κατὰ τὸν αὐτὸν περίπου τρόπον θὰ διετέθησαν καὶ αἱ σύγχρονοι ταφαί, τὰς ὁποίας ἀνεκάλυψεν ὁ ΣΚΙΑΣ εἰς τὴν μεσημβρινὴν κλιτὸν τῆς ἀκροπόλεως τῆς Ἑλευσίνος¹.

Φαίνεται ὅτι κατὰ τὴν ἀνόρουξιν τῆς τάφρου διὰ τὴν πυρὰν ἀπεκαλύφθη μεσοελλαδικὴ ἐν τάφρῳ ταφή. Τὰ ὀστὰ καὶ τὰ κτερίσματα τῆς ταφῆς ταύτης τὰ συνέλεξαν ἐπιμελῶς καὶ τὰ ἀπέθεσαν εἰς ἀπλοῦν στρωμὰ ὀλίγον τι νοτιώτερον τῆς πυρᾶς καὶ ἀμέσως ἄνωθεν τοῦ χώρου ὅπου ἐγένοντο οἱ τελικοὶ ἐναγισμοί. Οὕτω ταξιθετημένα τὰ ἀπεκαλύψαμεν μικρὸν κάτωθεν τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους. Ἡ προσοχὴ καὶ ὁ σεβασμός, τὸν ὁποῖον ἐπέδειξαν πρὸς τὰ ὑπολείμματα ἀρχαιοτέρας ταφῆς τυχαίως διαταραχθείσης εἶναι ἀξιοσημείωτος.

Ἀκόμη μία γεωμετρικὴ ταφή, ἡ Γ 10, εἶναι διδακτικωτάτη. Ἀρκετὰ μέγας γεωμετρικὸς πίθος ἐχρησιμοποιήθη διὰ τὴν ταφὴν παιδίου καὶ διὰ τὴν ἔνθεσίν του εἰς τὴν γῆν ἐσκάφη ὁ κατάλληλος λάκκος. Ἀλλὰ πλησίον τοῦ χώρου ὅπου ἐσκάπτετο ὁ λάκκος εἶχε ταφῇ ἐντὸς τάφρου καὶ πρὸς τὸ τέλος τῆς Μεσοελλαδικῆς ἐποχῆς νεκρός, τοῦ ὁποίου ὁ τεταμένος σκελετὸς διετηρήθη εἰς πολὺ καλὴν κατάστασιν. Ἡ ἄκρα τοῦ λάκκου ἔφθανε μέχρι τοῦ λαιμοῦ τοῦ σκελετοῦ καὶ κατὰ τὴν ἐσκαφὴν κατεστράφη μοιραίως τὸ κρανίον. Οἱ σκαφεῖς τοῦ λάκκου ἀντὶ νὰ καταστρέψωσι περισσότερον τοῦ σκελετοῦ μέρος ἢ καὶ νὰ παραμερίσωσι τὰ ὀστὰ του ἐγκατέλειψαν τὴν ἄκραν ἐκείνην καὶ ἐσκαψαν ὀλίγον ἀπωτέρω εἰς τὴν ἀντίθετον πλευρὰν ἕως ὅτου ἀρκετὸς χώρος ἐσκάφη διὰ νὰ ἐξοικονομήσῃ τὴν κατάθεσιν τοῦ πίθου, τοῦ περικλείοντος τὸ λείψανον. Ἐντὸς αὐτοῦ μετὰ τῶν ὑπολειμμάτων τοῦ παιδικοῦ σκελετοῦ ἀνεύρομεν 4 ἀγγεῖα, τὰ κτερίσματα τῆς ταφῆς. Ἐν τούτων εἶναι θήλαστρον ἰδιάζοντος τύπου. Ἐξω ὅμως τοῦ πίθου, εἰς τὸν χώρον ὅπου ἔκειτο τὸ θραυσθὲν κρανίον, ἔθεσαν εἰς τὴν πλευρὰν τῆς ὠραίας οἰνοχόην (πίν. 24β καὶ 25α) καὶ περὶ αὐτὴν ἐτοποθέτησαν τὰ θραύσματα τοῦ κρανίου. Δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἀμφιβολία ὅτι ἡ οἰνοχὴ ἀφέθη ὥς προσφορὰ ἐξαγνιστικὴ ὑπὸ τῶν σκαφέων τῶν λάκκων.

Οἱ ἀνασκαφέντες γεωμετρικοὶ τάφοι ἐπιβεβαιοῦν τὰ ἐκ τῆς σκαφῆς τοῦ 1954 συμπεράσματα, καθ' ἃ οἱ ἄνθρωποι τῶν χρόνων ἐκείνων ἐπεδίωκον τὴν τοποθέτησιν τῶν νεκρῶν εἰς τοὺς τάφους τῶν προγενεστέρων. Ἡ προσοχὴ καὶ ὁ σεβασμός, τὸν ὁποῖον ἐπιδεικνύουν πρὸς τὰ ὀστὰ τῶν προγόνων εὐρίσκεται εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὴν ἀδιαφορίαν διὰ τὰ προγενέστερα λείψανα,

¹ ΑΕ 1898, σ. 76 ἐξ. ὄρα καὶ Kerameikos, V, σ. 8, τάφος 22 καὶ 44.

ἡ ὁποία χαρακτηρίζει τὴν Μυκηναϊκὴν ἐποχὴν¹. Νομίζω δ' ὅτι ἀποδεικνύει ὅτι ἡ λατρεία τῶν νεκρῶν προγόνων καὶ τῶν ἡρώων ἤρχισεν εἰς τὴν Γεωμετρικὴν περίοδον. Ἰδίᾳ ἡ ταφὴ Γ 10 εἶναι διδακτικωτάτη ὥς πρὸς τὸ ζήτημα τοῦτο. Λατρεία προγόνων εἰς γεωμετρικοὺς χρόνους εἶναι γνωστὴ οὐχὶ μόνον ἐκ τῆς 'Ελευσίνος², ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν Μυκηναίων καὶ ἐκ τοῦ 'Ηραίου τοῦ 'Αργους καὶ ἐκ τοῦ θολωτοῦ τάφου τοῦ Μενιδίου³ καὶ πιστεύω ὅτι κατὰ τὴν Γεωμετρικὴν ἐποχὴν ἤρχισαν νὰ ἀποδίδονται εἰς τοπικοὺς ἥρωας οἱ κατὰ τύχην ἀνακαλυπτόμενοι προϊστορικοὶ τάφοι.

Ἡ περιοχή τοῦ τομέως Α, ἡ ἐντὸς τοῦ γηπέδου τοῦ 'Αθλητικοῦ 'Ομίλου 'Ελευσίνος κειμένη, ἐδοκιμάσθη διὰ σειρᾶς τάφων. Οἱ τάφοι, οἱ ὁποῖοι ἀπεκαλύφθησαν εἶναι σχεδὸν εἰς τὴν ἐπιφάνειαν, εὐρέθησαν ἡμικατεστραμμένοι καὶ ἀπέδωσαν ἐλάχιστα κτερίσματα, τὰ ὁποῖα χρησιμεύουν μόνον διὰ νὰ θέσουν τοὺς τάφους χρονολογικῶς εἰς τοὺς Ρωμαϊκοὺς αὐτοκρατορικοὺς χρόνους.

Σχετικῶς πρὸς τὰ κτερίσματα πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι ἀγγεῖα ἀποτελοῦν τὴν πολυπληθεστέραν καὶ χαρακτηριστικὴν τάξιν. Περὶ τὰ 400 ἀγγεῖα διαφόρων χρόνων καὶ ρυθμῶν, ἀπὸ τοῦ 1800 π.Χ. μέχρι τοῦ 400 μ.Χ. περίπου, ἀπεκαλύφθησαν καὶ ἀπετέθησαν εἰς τὸ ἐργαστήριον τῆς 'Ελευσίνος πρὸς καθαρισμόν καὶ συγκόλλησιν. Ὅλοι οἱ ρυθμοὶ τῆς ἀγγειογραφίας, πλην τοῦ μελανομόρφου, περιλαμβάνονται εἰς τὴν συλλογὴν ταύτην τῶν ἀγγείων. Φαίνεται ὅτι ἀκόμη δὲν εὗρομεν τὸ τμήμα τοῦ νεκροταφείου, εἰς τὸ ὁποῖον ἐθάπτοντο οἱ νεκροὶ τῶν χρόνων τοῦ μελανομόρφου ρυθμοῦ.

Μικρὸν τμήμα τῆς ἐκτάσεως τοῦ νεκροταφείου ὑπολείπεται πρὸς ἔρευναν, ἐλπίζεται δ' ὅτι τοῦτο θὰ ἀνασκαφῇ κατὰ τὴν περίοδον τοῦ 1956, μετὰ τὴν σκαφὴν δὲ καὶ τοῦ τμήματος ἐκείνου θὰ καταστῇ δυνατὴ ἡ τελικὴ μελέτη τῶν σπουδαιοτάτων λειψάνων τοῦ νεκροταφείου.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Ε. ΜΥΛΩΝΑΣ

¹ Διὰ τὰ μυκηναϊκὰ ἔθιμα ταφῆς ὄρα ΜΥΛΩΝΑΣ, ΑJA, 52 (1948) σ. 56-81 καὶ 'Επιστημ. 'Επετηρίδα τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου 'Αθηνῶν, 1954-1954, σ. 263-285.

² Ὅρα καὶ τὸν περίβολον τῶν λεγομένων τάφων τῶν «Ἐπτά» ΠΑΕ, 1953 σ. 81 ἔ.

³ M. NILSSON, The Minoan-Mycenaean Religion, σ. 604. A.J.B. WACE, Chamber Tombs at Mycenae, σ. 23. C. W. BLEGEN, Prosymna, AE 1931, σ. 377-390. G. E. MYLONAS, The Cult of the Dead, Studies Presented to D. M. Robinson, σ. 102-105.

5. ΜΥΚΗΝΑΪΚΟΙ ΤΑΦΟΙ ΑΛΥΚΗΣ ΓΛΥΦΑΔΑΣ

Νέα ανοικοδόμησις οίκιας παρὰ τοὺς πέρυσιν ἀποκαλυφθέντας, παρὰ τὴν Ἀλυκὴν Γλυφάδας, θαλαμοειδεῖς, Μυκηναϊκῶν χρόνων, τάφους ¹, κατέστησεν ἀναγκαίαν τὴν περαιτέρω σκαφικὴν ἔρευναν, τὴν ὁποίαν ἀνέλαβον καὶ πάλιν κατὰ μῆνα Μάϊον δαπάναις τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Εἰς τὰς ἀνασκαφὰς ταύτας ἔλαβον μέρος ὁ ἐπιμελητὴς Εὐθ. Μαστροκώστας, ἡ κ. Μ. Ἀναγνωστοπούλου καὶ ὁ ἀρχιτέκτων Μουτσόπουλος, ὅστις καὶ ἐξεπόνησεν, ἐντολῇ τῆς Ἑταιρείας, πλήρη σχεδιογράφησιν καὶ ἀποτύπων τῶν ἀποκαλυφθέντων τάφων.

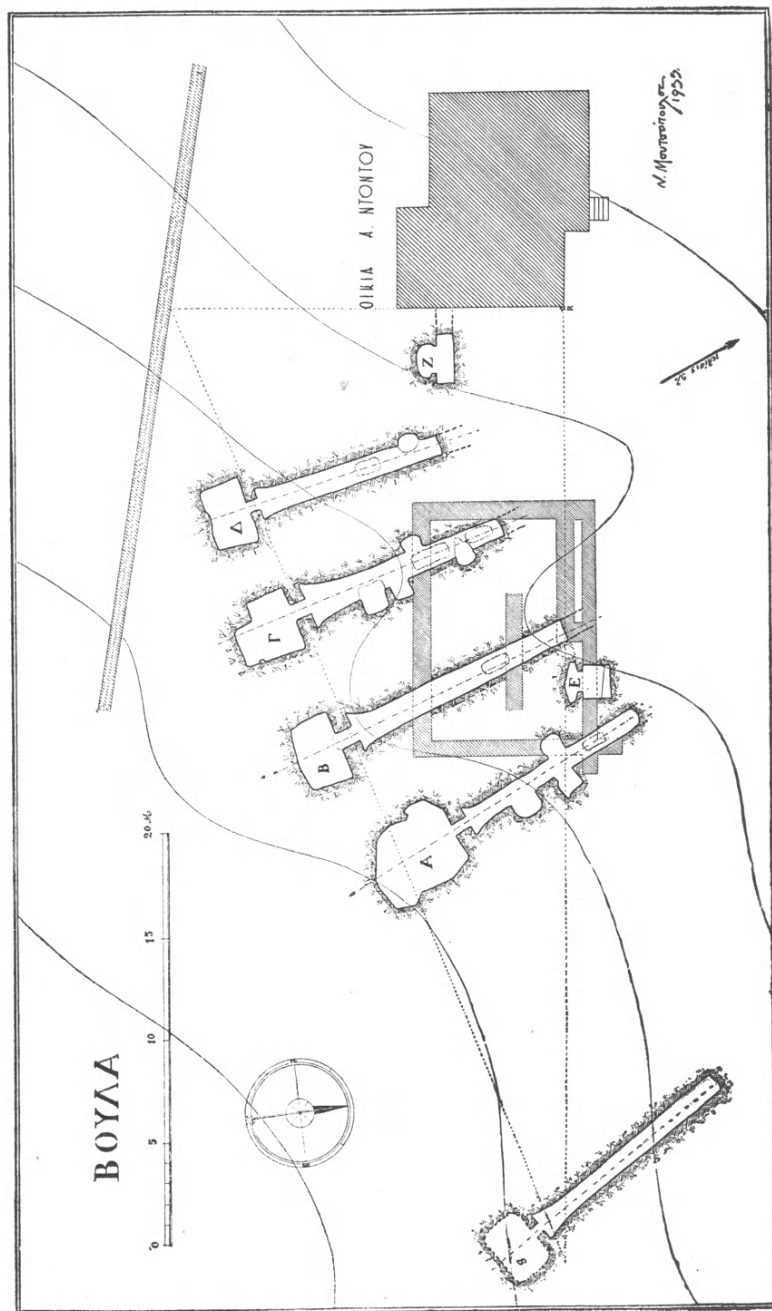
Ἡ ἀνασκαφὴ ἐγένετο δυτικῶς τῶν πέρυσιν ἀνασκαφέντων τάφων, ἐνθα κατὰ τὴν ἐκσκαφὴν θεμελίων διὰ τὴν ἀνοικοδόμησιν οἰκίας ἀνεφάνησαν λαξεύσεις ἐντὸς τοῦ μαλακοῦ βράχου, ὑποδεικνύουσαι τὴν ὑπαρξίν θαλαμοειδῶν τάφων. Ὅτι ὑπῆρχον ἐκεῖ καὶ ἄλλοι πολλοὶ τάφοι δὲν ἦτο ἄγνωστον, διότι τὸ νεκροταφεῖον ἐκτείνεται εἰς ἱκανὴν ἀπόστασιν καὶ πρὸς Νότον καὶ πρὸς Δυσμὰς, ἀλλ' ἡ ἀπαλλοτριώσις τοῦ χώρου μὲ τὴν σημερινὴν ὑπερτίμησιν τῶν οἰκοπέδων ἦτο δύσκολος καὶ ἐκρίθη πρὸς τοῦτο σκόπιμον ὅπως οἱ τάφοι ἀποτυπωθῶσιν ἐπακριβῶς καὶ ἀφελθῇ ἐλεύθερος ὁ χώρος πρὸς ἀνοικοδόμησιν.

Ἀνεσκάφησαν δὲ ἐφέτος 4 περαιτέρω τάφοι καὶ δύο αὐτοτελεῖς κόγχαι, σημειούμενα ἐν τῷ σχεδίῳ διὰ κεφαλαίων γραμμάτων Α - Ζ (εἰκ. 1).

Καὶ ἐνταῦθα τὸ ἔδαφος τῆς περιοχῆς τῶν τάφων εἶναι ἰσόπεδον καὶ οὐδαμοῦ παρετηρήθη τυμβοειδὴς ἔξαρσις. Μόνον κατὰ τὴν πρὸς Νότον πλευρὰν, ἐνθα εἶναι λελαξευμένοι οἱ θάλαμοι τῶν τάφων, ὑπάρχει μικρὰ ἀνύψωσις ὀφειλομένη εἰς τὴν φυσικὴν χαμηλὴν ἔξαρσιν τοῦ ἐδάφους, ἥτις ἦτο ὑψηλότερα κατὰ τοὺς παλαιοὺς χρόνους, καὶ εἰς τὴν βορείαν πλαγιὰν τῆς ὁποίας εἶχον σκαφῇ οἱ τάφοι. Ἀπέχει δὲ ὁ πρῶτος, ὑπὸ τὸ γράμμα Α σημειούμενος τάφος, ἀπὸ τοῦ πέρυσιν ὑπ' ἀριθ. 8 τάφου περίπου 15 μέτρα, ὥστε νὰ ὑπολογίσωμεν ὅτι ἐντὸς τοῦ χώρου τούτου ὑπάρχουν εἰσέτι 4 τάφοι, λαμβανομένης ὑπ' ὅσιν τῆς μεταξὺ τῶν τάφων ἀποστάσεως, ἥτις κυμαίνεται μεταξὺ τῶν 3 ἕως 4 μέτρων.

Τάφος Α. Ἐκ τῶν ἀνασκαφέντων τάφων ὁ Α ἦτο ὁ μεγαλύτερος καὶ πλουσιώτερος. Ὁ δρόμος τοῦ τάφου τούτου ἔχει κατεύθυνσιν ἐκ Βορρᾶ πρὸς Νότον, ὡς καὶ τῶν λοιπῶν, μετὰ μικρᾶς τινος ἀποκλίσεως πρὸς Δυσμὰς. Ἐχει

¹ ΠΑΕ 1954, σ. 72 κ.ε.

Εἰκ. 1. Γενικὴ κάτοψις τῶν τάφων.

μῆκος 9.80 μ. καὶ πλάτος 0.80 μ. κατὰ τὴν ἀρχὴν εὐρυνόμενος, ἐφ' ὅσον προχωρεῖ πρὸς τὴν εἴσοδον, μέχρι 1.40 μ. Τὸ δάπεδον τοῦ δρόμου εἶναι, λόγῳ τοῦ ἐπιπέδου τοῦ ἐδάφους, ἱκανῶς κατωφερές, περισσότερον εἰς τὴν ἀρχὴν, ὀλιγώτερον πρὸς τὴν εἴσοδον τοῦ θαλάμου.

Κατὰ τὰς πλευρὰς αὐτοῦ ἔχουν λαξευθῇ τρεῖς κόγχαι, δύο μὲν κατὰ τὴν ἀριστερὰν μία δὲ κατὰ τὴν δεξιάν, σημειούμεναι ἐν τῷ σχεδίῳ διὰ τοῦ γραμματος α μικροῦ καὶ ἀραβικῶν ἀριθμῶν 1-3. Ἐκ τούτων ἡ α1 κατὰ τὴν ἀριστερὰν πλευρὰν εὐρίσκεται πολὺ πλησιέστερον πρὸς τὴν ἀρχὴν τοῦ δρόμου ἀπέχουσα ἀπ' αὐτῆς 3.50 μ. περίπου, τὸ δὲ δάπεδον τῆς κόγχης εὐρίσκεται εἰς τὸ αὐτὸ ἐπίπεδον πρὸς τὸ τοῦ δρόμου. Ἔχει πλάτος 1 μ., βάθος 1.20 μ. καὶ ὕψος 0.75. Ἐκλείετο δι' ἰσχυρᾶς ξηρολιθιδᾶς, ψαμμίτου λίθου, εὐρισκομένου εἰς τὴν γύρω περιοχὴν καὶ ἐντὸς αὐτῆς δὲν εὐρέθη σκελετὸς ἀλλὰ τρία μόνον ἀγγεῖα, ἀσκοειδὲς ἄνευ διακοσμήσεως, βαθὺ κύπελλον μεθ' ὀριζοντίας λαβῆς καὶ γραπτοῦ δακτυλίου περὶ τὸ χεῖλος καὶ πρόχους μεθ' ἄλλης ἐκ δακτυλίων διακοσμήσεως. Εἶναι πιθανὸν ὅτι περιεῖχε σκελετὸν βρέφους, ὅστις ἀπεσαθρῶθη ἐντελῶς κατὰ τὴν κατάρρευσιν τῆς στέγης τῆς κόγχης.

Ἡ α2 κόγχη εὐρίσκετο καὶ αὕτη κατὰ τὴν ἀριστερὰν πλευρὰν ἀλλ' ὁ πυθμὴν αὐτῆς ἀπέχει ἀπὸ τοῦ δαπέδου τοῦ δρόμου 0.65 μ. καὶ εὐρίσκεται πλησιέστερον πρὸς τὴν πρόσοψιν τοῦ θαλάμου, ἀπέχουσα ἀπ' αὐτοῦ 2.25 μέτρα. Ἐκλείετο καὶ αὕτη διὰ λίθων ἔχουσα πλάτος 1.25 μ., ὕψ. 0.80 μ. καὶ βάθος 1.30 μ. περίπου. Ἐντὸς αὐτῆς εὐρέθη σκελετὸς ὠρίμου ἀτόμου μὲ συνεσταλμένα τὰ σκέλη καὶ τὴν κεφαλὴν πρὸς Βορρᾶν. Ἐκ τῆς πτώσεως μεγάλου λίθου ἐπ' αὐτοῦ τὰ ὀστᾶ προωθήθησαν πρὸς τὸν τοῖχον. Πλησίον τοῦ κρανίου κατὰ τὴν βορείαν παρειὰν τῆς κόγχης εὐρέθη κύλιξ μετὰ γωνιώδους τομῆς ἄνευ διακοσμήσεως.

Πλουσιωτάτη εἰς κτερίσματα ὑπῆρξεν ἡ κατὰ τὴν δεξιάν τοῦ δρόμου πλευρὰν κόγχη α3 εὐρισκομένη ἔναντι ἀκριβῶς τῆς α1 κόγχης καὶ εἰς τὸ αὐτὸ πρὸς τὸ δάπεδον τοῦ δρόμου ἐπίπεδον. Ἔχει πλάτος κατὰ τὴν εἴσοδον 0.95 μ. περίπου, βάθος ἐσωτερικὸν 0.85 μ. καὶ ὕψος τὸ αὐτό, ἐκλείετο δὲ διὰ ξηροτοίχον. Ἐντὸς αὐτῆς εὐρέθησαν ἐλάχιστα λείψανα ἐκ τοῦ κρανίου μικροῦ παιδίου καὶ πλούσια κτερίσματα συγκείμενα ἐξ ἑννέα εἰδωλίων καὶ ἄλλων κοσμημάτων. Ἐκ τῶν ἀγγείων ἐν εἶναι ψευδόστομος ἀμφορεὺς, ἐν σφαιροειδὲς ἀμφορέϊκος (ἀμφοτέρα κοσμούμενα διὰ γραπτῶν ταινιῶν), ἀλλὰ ὕδρια, τριδύμοι ἀλαβαστροειδεῖς πυξίδες (πίν. 26β) συνδεόμεναι διὰ λαβῆς, ἀρτόσχημος πυξίς, ἐν θήλαστρον, κύπελλον - ἀρυτῆρ μετὰ ταινιοειδοῦς λαβῆς, ἕτερον ἀβαθὲς καὶ ὠραία κύλιξ, ὕψ. 0.10 μ., ἐκ πηλοῦ ὑποκιτρίνου μετὰ λεπτοῦ ἐπιχρίσματος καὶ στιλπνοῦ καστανοῦ γανώματος, κοσμουμένη διὰ γραπτῶν δακτυλίων καὶ ἀπλῶν σπειρῶν κατὰ τὴν πλατεῖαν ζώνην τοῦ κορμοῦ κάτωθεν τῶν χειλέων. Ἐκτὸς τῶν ἀγγείων εὐρέθησαν πολλαὶ μικραὶ χάνδραι ἐξ ὑαλομάξης, ὀρείας

κρυστάλλου κ.λ.π., ἐγκόλπια ἐξ ὑαλομάζης (πίν. 28α) μετὰ διακοσμήσεως ἐκ σπειρῶν, τρία πυραμιδοειδῆ κομβία ἐκ στεατίτου καὶ 5 πήλινα εἰδώλια, ἐξ ὧν τὰ 4 εἶναι τοῦ σχήματος Φ τὸ δὲ ἄλλο παριστᾷ ζῶον.

Οὕτως ἀποδεικνύεται ἅπαξ ἔτι ὅτι αἱ εἰς τὰ πλευρὰ τῶν δρόμων λελαξευμένοι κόγχαι ἐχρησιμοποιοῦντο διὰ ταφὰς καὶ δὴ παιδίων¹ καὶ οὐχὶ πρὸς λατρείαν². Εἰς ἀπόστασιν 1.80 μ. ἀπὸ τῆς ἀρχῆς εὐρέθη ἐσκαμμένος ἐπὶ τοῦ δαπέδου λάκκος μήκους 1 μ., πλάτους 0.40-0.55 μ. καὶ βάθους 0.70 μ. καλυπτόμενος διὰ πλακῶν ἐκ σχιστολίθου. Ἐντὸς αὐτοῦ εὐρέθησαν λείψανά τινα σκελετοῦ, πιθανῶς παιδός, καὶ δύο κύλικες φέρουσαι μελανὴν διακόσμησιν δακτυλίων. Ἡ ἐπίχωσις ἐντὸς τοῦ λάκκου ἀπετελεῖτο ἐκ νεροχωμάτων καὶ οὐδεμία ὑπῆρξεν ἔνδειξις ὅτι ὁ λάκκος ἐχρησιμοποιήθη δι' ἄλλον σκοπὸν εἰμὴ διὰ ταφήν.

Ἡ ἐπίχωσις τοῦ δρόμου εἶχε, κατὰ τὴν πρόσοψιν τοῦ θαλάμου, βάθος 2.60 μ., ἐξ αὐτῆς δὲ τὰ ἄνω χώματα ἦσαν μελανά καὶ ἐρυθρὰ μέχρι βάθους 0.50 μ. ἐκ τῆς καλλιτεργείας τοῦ χωραφίου τὰ δὲ ἄλλα μέχρι τοῦ δαπέδου πηλοειδῆ, ἐκ κιμηλιάς, προσερχόμενα ἐκ τῆς σκαφῆς τοῦ μαλακοῦ λευκοφαίου βράχου.

Εἰς βάθος 0.25 μ. ἀπὸ τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους εὐρέθη λίθος 0.40 μ. περίπου μήκους, ἐξέχων ὀλίγον τῆς παρεῖας τῆς προσόψεως πρὸς τὸν δρόμον. Σημειωτέον ἐνταῦθα ὅτι καὶ κατὰ τὰς περυσινὰς ἀνασκαφὰς παρατηρήθη ἄνω τῶν προσόψεων τοῦ 5ου καὶ τοῦ 6ου τάφου ἐπίπεδος μικρὸς χώρος, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ὑπεθέσαμεν ὅτι ἔκειτο λίθος - σῆμα³. Ἄν πράγματι ὁ λίθος οὗτος ἀπετέλει σῆμα ἢ ἐτίθετο ἀπλῶς διὰ νὰ ὑποδεικνύῃ τὴν θέσιν τοῦ τάφου καὶ δὴ τὸ ἀκριβὲς σημεῖον τῆς εἰσόδου πρὸς τὸν θάλαμον, δὲν δύναμαι νὰ γνωρίζω. Ἀλλ' εἶναι πιθανὴ ἢ δευτέρα αὕτη ὑπόθεσις καὶ ἴσως κατὰ τοὺς ἐπανειλημμένους ἐνταφιασμοὺς δὲν ἠνοίγετο ὁλόκληρος ὁ δρόμος ἀλλὰ μέρος μόνον αὐτοῦ παρὰ τὴν πρόσοψιν τοῦ θαλάμου, ἐπὶ τοῦ ἐγκαρσίου ἄξονος τῆς ὁποίας ἐτίθετο ὁ λίθος ὡς μάρτυς.

Εἶναι προφανὲς ὅτι τὸ σημεῖον ἐνθα εὐρέθη ὁ λίθος ὑποδεικνύει καὶ τὸ ἀκριβὲς ἐπίπεδον τῆς ἀρχαίας ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους. Ὁλόκληρον τὸ ὕψος τῆς προσόψεως εἶναι 2.60 μ. τὸ δὲ πλάτος αὐτῆς ἐπὶ τοῦ δαπέδου τοῦ δρόμου 1.40 μ. καὶ ἐπὶ τῆς κορυφῆς 0.50 μ. περίπου. Διότι ὑπάρχει ἱκανὴ ἀπόκλισις τῶν πλευρῶν τοῦ δρόμου πρὸς τὰ κάτω (εἰκ. 2). Εἰς τὸ κέντρον περι-

¹ Γ. ΜΥΛΩΝΑΣ, The cult of the Dead in Helladic times, εἰς Studies pres. to D. M. Robinson, σ. 84 κ.έ., καὶ Ὀμηρικὰ καὶ Μυκηναϊκὰ ἔθιμα ταφῆς, εἰς Ἑπετ. Φιλοσ. Σχ. Π/μίου Ἀθηνῶν, Περίοδος Β' τ. 4, 1953 - '54, σ. 273 ὑποσ. 7.

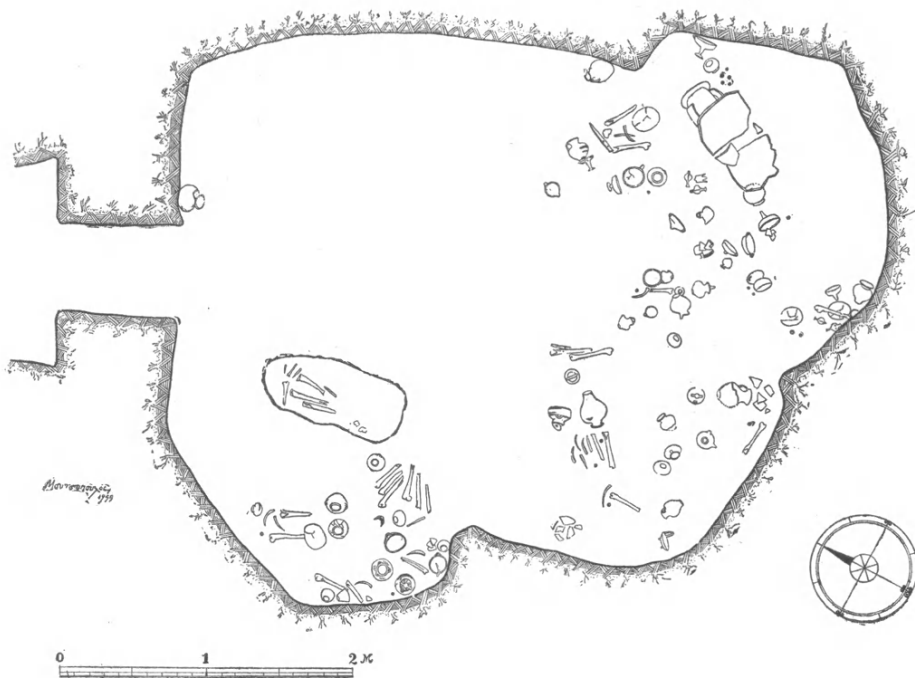
² M. NILSSON, The Minoan - Mycenaean Religion², σ. 587 κ.έ.

³ Πρβ. Ι. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ εἰς ΠΑΕ 1954, σ. 84.

που τῆς προσόψεως ἠνοίγετο τετράπλευρος εἴσοδος, με ἑλαφρῶς καμπύλην τὴν στέγην, φρασσομένη διὰ τοίχου, ὅστις εὐρέθη ἄθικτος καὶ καταλαμβάνων ὁλόκληρον τὸ βάθος τοῦ στομίου 0.75 μ. περίπου. Τὸ ὕψος τῆς εἰσόδου εἶναι 1.10 μ. καὶ τὸ πλάτος αὐτῆς 0.60 μ.

Ὁ θάλαμος τοῦ τάφου (εἰκ. 2) ἦτο ἀρκούντως μέγας καὶ τὸ σχῆμα αὐτοῦ

ΘΑΛΑΜΟΣ Α

Εἰκ. 2. Κάτοψις τοῦ θαλάμου τοῦ τάφου Α.

εἶναι ἀκανόνιστον ἀνοιγομένων τῶν πλευρῶν πρὸς Νότον καὶ Δυσμὰς ἐν εἵδει ἑλλειψοειδῶν κογχῶν. Τὸ μέγιστον μῆκος αὐτοῦ εἶναι 5 καὶ τὸ πλάτος 3.80 μέτρων. Τὸ ὕψος δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ὑπολογισθῇ, διότι ὁλόκληρος ἡ στέγη εἶχε καταρρεύσει καὶ ὁ θάλαμος εὐρέθη πλήρης χωμάτων. Φαίνεται δὲ ὅτι πλήρως τοῦ τάφου διὰ νεροχωμάτων ἐγένετο ἀπὸ παλαιοῦ, διότι τινὰ τῶν ἀγγείων εὐρέθησαν εἰς ὕψος τι ἀπὸ τοῦ δαπέδου ἀνυψωθέντα προφανῶς ὑπὸ τῶν εἰσρεόντων ὑδάτων. Ἀνωθεν τῶν νεροχωμάτων τοῦ πυθμένος εὐρέθη παχὺ στρώμα ἐκ κοκκινωπῶν χωμάτων ἀναμειγμένων μετὰ πετρῶν. Τὸ στρώμα τοῦτο ἐσχηματίσθη ἐκ τῆς ἀποσαθρώσεως τοῦ βράχου, ἐντὸς τοῦ

ὁποίου εἶχε λαξευθῇ ὁ θάλαμος καὶ ὅστις κατὰ τὸ μέρος τοῦτο ἔχει τοιαύτην ὑφήν. Ἀνωθεν τῶν ἐρυθροπῶν χωμάτων ἀπὸ 0.40 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους τὰ χρώματα ἦσαν ὡς καὶ κατὰ τὸν δρόμον φαιόμανυρα ἐκ τῆς καλλιεργείας.

Ἐντὸς τοῦ θαλάμου διεπιστώθησαν 8 τοῦλάχιστον ἀλλεπάλληλοι ταφαί. Ἄλλ' οἱ σκελετοὶ εὐρέθησαν κατὰ τὸ πλεῖστον ἀποσεσαθρωμένοι καὶ τινων τὰ ὀστέα παραμερισμένα κατὰ τὸ γνωστὸν εἰς τοὺς μεσοελλαδικοὺς καὶ Μυκηναϊκοὺς χρόνους ἔθιμον. Ἐπὶ τοῦ δαπέδου δὲ πρὸς τὴν δυτικὴν πλευρὰν καὶ πλησίον τῆς εἰσόδου εἰς ἀπόστασιν 1.75 μ. ἀπ' αὐτῆς εὐρέθη ἀβαθὴς λάκκος (1×0.40 μ. περίπου) χρησιμεύων προφανῶς ὡς ὀστεοθήκη. Διότι ἐντὸς αὐτοῦ ἐκτὸς ὀστέων ἐκ συμμαζευμένων σκελετῶν οὐδὲν κτέρισμα εὐρέθη. Εὐρέθησαν δὲ τοιοῦτοι λάκκοι εἰς τάφους τῶν Μυκηνῶν καὶ τῆς Προσύμνης καὶ τελευταίως ὑπ' ἑμοῦ ἐντὸς τοῦ θαλάμου τάφου ἐν Βραυρῶνι καὶ ὁρθῶς παρετηρήθη ὅτι οὗτοι ἔχρησίμευον, κυρίως διὰ τὰ *Disiecta membra*¹, ὡς ὀστεοφυλάκια. Εὐρέθησαν δὲ ἐντὸς τοῦ θαλάμου καὶ μάλιστα κατὰ τὸ ἀπώτερον αὐτοῦ πρὸς Νότον τμήμα καὶ κατὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν 70 περίπου ἄγγεῖα διαφόρων σχημάτων καὶ δὴ 8 ψευδόστομοι ἀμφορίσκοι μὲ σφαιροειδῇ ἢ πεπλατυσμένον κορμόν, διαφόρων διαστάσεων ἀπὸ ὕψους 0.08-0.12 μ. τῆς γνωστῆς διακοσμήσεως ἐκ παραλλήλων ζωνῶν καὶ γραμμῶν, αἵτινες περιθέουν τὸν κορμόν, καὶ σχηματοποιημένων κοσμημάτων ἐπὶ τοῦ ὤμου, 13 κύλικες μεθ' ὑψηλοῦ ἢ βραχεὺς ποδὸς καὶ μετὰ ταινιοειδῶν ἢ κυλινδρικών λαβῶν ἀνήκουσαι τὸ πλεῖστον εἰς τοὺς τύπους Β καὶ Δ τοῦ STUBBINGS² τῆς Ὑστεροελλαδικῆς ΙΙΙ β κυρίως περιόδου, 6 κύπελλα, ἔξ ὧν δύο τύπου Βαφειοῦ (πίν. 28γ) καὶ ἐν μετὰ δύο μικρῶν ὀριζοντίων λαβῶν ἐπὶ τοῦ κορμοῦ, 1 κρατηρίσκος, 1 σκυφοειδὲς ἄγγεῖον, 2 ἀλαβαστροειδῇ ἄγγεῖα μεθ' ὑψηλοτέρου καὶ οὐχὶ πεπλατυσμένου κορμοῦ, 4 πυξιδοειδῇ ἀλάβαστρα μεθ' εὐθυγράμμου κορμοῦ, 1 κύαθιον, 2 τρίωτοι (ἀπιοειδεῖς) καὶ 3 δίωτοι (σφαιροειδεῖς) ἀμφορίσκοι, 18 πρόχοι ποικίλου μεγέθους, ἀπὸ 0.08-0.27 μ. ὕψους. Ἀπασαί εἶναι τοῦ κοινοῦ εἰς τὴν Ἀττικὴν τύπου μετὰ πλατέος λαιμοῦ καὶ σχεδὸν σφαιρικοῦ κορμοῦ, διακοσμούμεναι συνήθως δι' ἀπλῶν γραμμῶν ἐπὶ τῶν χειλέων καὶ τῆς βάσεως. Εὐρέθησαν ἐπίσης μία ὕδρία, 3 ἀσκοειδῇ καὶ 5 ἄγγεῖα τῶν λεγομένων θηλάστρων. Μοναδικὸν διὰ τὸ σχῆμα καὶ τὸ μέγεθος εἶναι μέγας δίωτος ἀμφορεὺς (ὕψ. 0.70 μ.) μεθ' ὤσειδοῦς κορμοῦ, πεπλατυσμένων χειλέων καὶ δακτυλιοειδοῦς μικρᾶς βάσεως ἄνευ διακοσμήσεως. Πολύτιμα κτερίσματα δὲν εὐρέθησαν· μία χαλκῇ μάχαιρα (πίν. 26γ) εὐρέθη κατὰ

¹ Πρβ. κυρίως G. MYLONAS εἰς Studies presented to D. Robinson, ἔ.δ. σ. 89 κ.έ.

² F. H. STUBBINGS, The mycenaean pottery of Attica, εἰς BSA XLII, 1947, σ. 24 κ.έ.

τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν καὶ 18 ἐκ στεατίτου κομβία, μὲ τὴν κορυφὴν τοῦ κώνου πρὸς τὰ κάτω, εἰς διάφορα σημεῖα τοῦ θαλάμου. Εὐρέθησαν ἐπίσης 5 πήλινα εἰδώλια, ἐξ ὧν τέσσαρα σχήματος Φ, τὸ δὲ ἕτερον, παριστῶν μορφήν καθήμενὴν ἐπὶ θρόνου καὶ κρατοῦσαν βρέφος, ἀποτελεῖ τὸ πολυτιμότερον εὑρημα τῆς ἀνασκαφῆς.

Εἰδώλιον καθήμενης Θεᾶς (πίν. 26α). Τὸ ὕψος αὐτοῦ εἶναι 0.082 μ., τὸ μέγιστον πλάτος κατὰ τὴν βάσιν τοῦ θρόνου 0.047 μ. Ὁ πηλὸς εἶναι ἀνοικτὸς κεραμόχρους καλῶς ὠπτημένος, φέρων λεπτὸν ἐπίχρισμα τοῦ αὐτοῦ χρώματος. Ὁ θρόνος ἔχει κατασκευασθῆ κεχωρισμένως ἀπὸ τοῦ καθήμενου εἰδωλίου, ὅπερ ἐτοποθετήθη ἐπ' αὐτοῦ καὶ συνεκολλήθη διὰ πηλοῦ, ὥς δύναται τις νὰ διακρίνῃ ἐκ τῆς μάζης τοῦ πηλοῦ, τῆς συνδεούσης τοὺς ἀγκῶνας τοῦ εἰδωλίου μετὰ τῶν ἐσωτερικῶν πλευρῶν τοῦ ἔρεισινώτου. Εἶναι δὲ ὁ θρόνος τριποδικός, πλήρης, μετὰ καμπύλου, δηλαδὴ, συνεχοῦς ἔρεισινώτου, ἄνευ τρημάτων, τοῦ ὑπὸ τοῦ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΜΥΛΩΝΑ¹ καθορισθέντος τύπου Α. Μοναδικήν, καθ' ὅσον γνωρίζω, μορφήν παρουσιάζουν οἱ πόδες, οἵτινες δὲν ἔχουν τὸ γνωστὸν κυλινδρικὸν σχῆμα μετ' ὀξυτέρας, ὥς συνήθως, πρὸς τὰ κάτω καταλήξεως ἀλλὰ τετραπλεύρου ἔδρας (πλάτους 0.018-0.022), ἀποτελοῦντες οἰοῦναι συνέχειαν τῶν τριῶν ὀρθογωνίων, ἐγκαρσίως τοποθετουμένων ἐδρῶν, δηλουμένων διὰ τῆς γραπτῆς διακοσμήσεως ὡς σχηματίζουσιν τὸ καμπύλον σῶμα τοῦ θρόνου. Χωρίζεται δηλαδὴ ὁλόκληρος ἡ ἑξωτερικὴ ἐπιφάνεια τοῦ θρόνου δι' ἑξ καθέτων παχειῶν γραμμῶν καστανοῦ στιλπνοῦ χρώματος εἰς τρεῖς ἔδρας, αἵτινες διὰ τῆς συνεχίσεως τῶν γραμμῶν καὶ ἐπὶ τῶν καθέτων ἀκμῶν τῶν τετραπλεύρων ποδῶν, ἀποτελοῦν συνεχὲς ὅλον. Ἐχουν οὕτως οἱ πόδες τὸ αὐτὸ πλάτος τῶν γραπτῶν ἐδρῶν. Ἐκάστη ἔδρα χωρίζεται πάλιν δι' ὀριζοντίων γραμμῶν εἰς τετράγωνα—τρια αἱ πλάγαι, τέσσαρα ἡ ὀπισθία—ἐντὸς τῶν ὁποίων ὑπάρχει βουνοειδὲς κόσμημα, μελανοῦ χρώματος καὶ στιγμῶν κατὰ τὴν περίμετρον. Μεταξὺ τῶν γραφομένων τούτων ἐδρῶν σχηματίζονται τριγωνικοὶ ἀδιακόσμητοι χῶροι ἀντιστοιχοῦντες πρὸς τὰ μεταξὺ τῶν ποδῶν κενὰ διαστήματα. Οὕτως ἠθέλῃσε, νομίζω, ὁ ἀγγειογράφος νὰ δηλώσῃ τὴν τεκτονικὴν μορφήν τοῦ θρόνου συγκειμένην ἐκ τριῶν σανίδων τοποθετουμένων ἐγκαρσίως καὶ ἐφαπτομένων κατὰ μίαν τῶν ἄνω γωνιῶν. Μεταξὺ αὐτῶν ὑπῆρχον κενοὶ χῶροι, διότι ἐτοποθετοῦντο πλαγίως πρὸς σχηματισμὸν τοῦ κοίλου τοῦ θρόνου καὶ συνεδέοντο μεταξύ των διὰ τῆς ὀριζοντίας σανίδος, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐκάθηντο². Καὶ ἡ μορφή

¹ G. MYLONAS, Seated and multiple mycenaean figurines, εἰς «The Aegean and the near East», Studies pres. to H. Goldman, σ. 114· πρβ. καὶ Ν. ΠΛΑΤΩΝΑ, Μινωικοὶ θρόνοι, εἰς Κρητικά Χρονικά 1951, σ. 398 κ.ε.

² Ὅτι οἱ θρόνοι οὗτοι ἀναπαριστοῦν ξύλινα πρότυπα παρετήρησεν ἤδη ὁ C. BLEGEN, Prosymna, σ. 367· πρβ. καὶ G. MYLONAS, ἔ.δ. σ. 118, ὅστις εἰσάγει τὴν

λοιπὸν τοῦ θρόνου τούτου, καίτοι πλαστικῶς ἀποδίδεται πλήρης καὶ συνεχῆς, θὰ ἦτο τοῦ τύπου Β, μετὰ τρημάτων δηλαδὴ ἐπὶ τοῦ ἐρεισινώτου. Σημειώ-
τέον ὅτι οἱ δύο πλάγιοι πόδες ζεύγνυνται διὰ τοξοειδοῦς πλαστικῆς ταινίας,
διακοσμουμένης δι' ἀπλῶν γραμμῶν, πρὸς δὴλῳσιν προφανῶς τῆς σανίδος
ξεύξεως ἢ τοῦ ὑποποδίου

Ἐπὶ τοῦ θρόνου ἔχει τοποθετηθῇ καὶ προσαρμοσθῇ διὰ πηλοῦ ὅστις, ὡς
εἴπομεν, φαίνεται ἐπὶ τῶν ἀγκώνων καὶ τοῦ τραχήλου, εἰδώλιον καθημένης
γυναικείας μορφῆς. Παρίσταται δὲ αὕτη γυμνὴ ἔχουσα τὴν κεφαλὴν κατὰ τὸν
γνωστὸν τύπον τῶν Μυκηναϊκῶν εἰδωλίων, διαφέρουσα ὅμως τούτων κατὰ
τὴν ἀπόδοσιν τοῦ σώματος. Τοῦτο ἀποδίδεται πλαστικῶς δι' ἐντόνου χω-
ρισμοῦ τῶν ποδῶν στηριζομένων ἐπὶ τοῦ ὑποποδίου. Εἶναι φανερὰ ἡ
προσπάθεια τοῦ τεχνίτου νὰ ἀποδώσῃ καὶ τὴν πρὸς τὰ κάτω λέπτυνσιν τῶν
κνημῶν καὶ τῶν μηρῶν τὰς παχυτέρας διαστάσεις. Ἡ φυσιοκρατικὴ αὕτη
διάθεσις παρατηρεῖται καὶ εἰς τὴν ἀπόδοσιν τοῦ στήθους καὶ τῶν χειρῶν, διὰ
τῶν ὁποίων ἡ γυναικεῖα αὕτη μορφή κρατεῖ εἰς τὴν ἀριστερὰν ἀγκάλην τὸ
βρέφος - εἰδώλιον. Διὰ κασιανοῦ σιλπνοῦ χρώματος καλύπτονται αἱ ἐμπρό-
σθιοι ἐπιφάνειαι τῶν ποδῶν καὶ μέρος τοῦ κορμοῦ. Ἀποτελεῖ οὕτω τὸ θαυ-
μάσιον τοῦτο πῆλινον εἰδώλιον ἓνα τῶν τελειότερων τύπων, ἀπὸ ἀπόψεως
ἐπιμελεμένης ἐργασίας καὶ πλαστικῆς τελειότητος.

Γεννᾶται διὰ τοῦτο τὸ ἐρώτημα, ἂν καὶ τὸ εἰδώλιον τοῦτο ἀποτελεῖ
ἀπλῶς κτέρισμα νεκροῦ, ὅπως παραδέχεται ὁ NILSSON, γενικῶς διὰ τὰ εἰ-
δώλια τὰ εὐρισκόμενα ἐντὸς τάφων ¹, εἴτε ταῦτα εἶναι ἀπλᾶ εἴτε ἐπὶ θρόνου
εἴτε καὶ κρατοῦντα βρέφη. Τὴν θεωρίαν ταύτην τοῦ σοφοῦ ἐρευνήτοῦ διστά-
ζω νὰ θεωρήσω ὡς ἀπόλυτον. Διότι ἐξ αὐτῶν τούτων τῶν τάφων τῆς Βού-
λας ἔχομεν καὶ ἄλλα παραδείγματα κτερισμάτων, τῶν ὁποίων τὴν λατρευτικὴν
σημασίαν δὲν δυνάμεθα νὰ παραγνωρίσωμεν. Παραπέμπω εἰς τὴν λατρευτι-
κὴν, κατὰ τὴν ἡμετέραν γνώμην, μικρὰν πρόχουν, μετὰ γραπτῆς παραστάσεως
Θεᾶς, τὴν δημοσιευθεῖσαν ἐν τῇ ἐκθέσει μου τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ παρελθόντος
ἔτους ², ἐκ τοῦ 3ου τάφου τῆς Βούλας. Πιστεύω δηλαδὴ ὅτι, ὅπως ἔχομεν καὶ
ἄλλου εἶδους κτερίσματα ἐκ τάφων μετὰ λατρευτικοῦ προορισμοῦ, τὸ αὐτὸ
δυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν καὶ διὰ τινὰ εἰδώλια ὠρισμένου τύπου, ὡς τῶν
καθημένων μορφῶν μετὰ ἢ ἄνευ βρέφους ἢ τῶν ἀπλῶν καὶ διπλῶν μετὰ βρέ-
φους ὀρθίων εἰδωλίων. Τὰ τελευταῖα ταῦτα ὁ Γ. ΜΥΛΩΝΑΣ θεωρεῖ ὅτι παρι-

ἀποφιν ὅτι οἱ τριποδικοὶ θρόνοι ἦσαν τὸ εἰδικὸν κάθισμα θεοτήτων. Τοῦτο εἶναι δυ-
νατόν, ἀλλὰ τεκτονικῶς, νομίζω, δύναται νὰ ἐρμηνευθῇ ἡ τριποδικὴ μορφή.

¹ M. NILSSON, ἔ. ἀ. σ. 307.

² ΠΑΕ 1954, σ. 79 κ.ἐ. Πρβ. ἐπίσης τὸ ἐκ τοῦ αὐτοῦ τάφου προερχόμενον εἰδώ-
λιον μορφῆς καθημένης ἐπὶ θρόνου καὶ τὸ ἐκ τοῦ 6ου τάφου τρίμορφον εἰδώλιον,
ΠΑΕ ἔ. ἀ. σ. 81 καὶ 85 εἰκ. 7 καὶ 11.

στοῦν θείας τροφούς, τὰς οὕτως ὀνομαζομένας *Κουροτρόφους* ¹. Καθημένην θεάν *κουροτρόφον* παριστᾷ, νομίζω, καὶ τὸ ἡμέτερον εἰδώλιον. Ἀπὸ ἀπόψεως τύπου πλησιέστερον εὐρίσκεται πρὸς τοῦτο τὸ εἰδώλιον τοῦ Λούβρου ², προερχόμενον, ὡς ἀναφέρεται, ἐκ Μυκηναίων (;) καὶ περιγραφόμενον ὡς «καθημένη θεὰ μετὰ βρέφους ἐπὶ τῶν γονάτων». Ὑστερεῖ ὁμως τοῦτο τοῦ ἡμετέρου ἀπὸ ἀπόψεως τεχνικῆς τελειότητος καὶ ἀποδόσεως. Ἡ θέσις εὐρέσεως αὐτοῦ ἐν τῷ τάφῳ δὲν δύναται νὰ βοηθήσῃ ἀπολύτως περὶ τοῦ εἵδους τοῦ νεκροῦ εἰς ὃν ἀνήκει. Διότι πλησίον αὐτοῦ δὲν εὐρέθη σκελετός. Ἴσως ὁμως τοῦτο βοηθεῖ εἰς τὴν ὑπόθεσιν ὅτι ἀποτελεῖ κτέρισμα βρέφους, τοῦ ὁποίου ὁ σκελετός ἀπεσαθρῶθη ἐκ τῆς πτώσεως τῆς στέγης. Ὑπὲρ τῆς ἀπόψεως ταύτης συνηγορεῖ ἡ ἀνεύρεσις ἐκατέρωθεν αὐτοῦ δύο εἰδωλίων σχήματος Φ καὶ πλησίον αὐτῶν θηλάστρου, ἀγγείου ἀποτελοῦντος κυρίως κτέρισμα παιδίων. Τείνω διὰ τοῦτο νὰ παραδεχθῶ ὅτι ἡ καθημένη μετὰ βρέφους ἐπὶ θρόνου μορφή παριστᾷ τὴν Μεγάλην Θεάν, *Γῆν κουροτρόφον*, τὴν προστάτιδα τῶν παιδίων, τῆς εὐφορίας καὶ πολυτεκνίας, τὴν *Γαῖαν παμμήτειραν* τοῦ Ὀμηρικοῦ ὕμνου (ὕμν. XXX) καὶ ὅτι θείας τροφούς, νύμφας, παριστοῦν τὰ ἐκατέρωθεν εὐρεθέντα Φοειδῇ εἰδώλια.

Ὡς *κουροτρόφος* ἐλατρεύετο ἡ Μήτηρ Γῆ κυρίως ἐν Ἀττικῇ καὶ μέγας ἀριθμὸς τοιούτων εἰδωλίων προέρχεται μάλιστα ἐκ τῶν ὑστερομυκηναϊκῶν θαλαμοειδῶν τάφων τῆς Ἀττικῆς. Ἴσως δὲν εἶναι ἐκ τούτου τυχαῖον τὸ γεγονός ὅτι τὴν παράστασιν ταύτην γνωρίζομεν ἐξ ἱστορικῶν πηγῶν, συνδεομένων μάλιστα πρὸς τὴν Ἀττικὴν, ὅπου καὶ κατὰ τὴν τελετὴν τοῦ γάμου καὶ κατὰ τὰ προχαριστήρια πιθανῶς προσέφερον παρὰ τὴν Ἀθηναίων θυσίαν εἰς τὴν Γῆν ὑπὸ τὴν ιδιότητα αὐτῆς ὡς *κουροτρόφου* ³. Καὶ ὁ σύνδεσμος αὐτῆς πρὸς τὸν Ἐρεχθεά ἢ Ἐριχθόνιον, μίαν τῶν ὑποστάσεων τοῦ θείου βρέφους, κατ' ἐξοχὴν δὲ γηγενῇ ἥρῳα, γεννηθέντα ὑπὸ τῆς Γῆς καὶ ἀνατραφέντα ὑπὸ τῆς Ἀθηνᾶς ⁴, δεικνύει ἔντονον καὶ ἀρχαιοτάτην τὴν λατρείαν τῆς Γῆς ὡς *κουροτρόφου*. Ὡς τοιαύτη ἐλατρεύετο εἰς ἰδιαίτερον ἱερὸν κατὰ τὴν νοτίαν

¹ G. MYLONAS, Seated and multiple mycenaean figurines, ἔ. ἀ. σ. 120.

² Encyclopédie photographique de l'art. Le musée du Louvre II, σ. 165 καὶ Catalogue raisonné des figurines.... Grecques, Étrusques et Romaines. I Époque préhellénique.... σ. 1-2, πίν. I A3· πρβ. καὶ G. MYLONAS, ἔ. ἀ. σ. 115 πίν. XV, 7.

³ MOMMSEN, Heort. 8. WELCKER, Griechische Götterlehre I, 327. ΣΟΥΪΔΑΣ ἐν λ. *κουροτρόφος*, ἔνθα καὶ ἀναφέρεται ὅτι νόμος ὑπῆρχεν ἐν Ἀττικῇ, καθ' ὃν ἦτο καθιερωμένον τοὺς θύοντάς τιμι θεῷ ταύτῃ προθύειν· πρβ. καὶ L. DEUBNER, Attische Feste, σ. 17.

⁴ ΟΜ. Ἰλ. Β 547: Ἐρεχθῆος μεγάλτορος, ὃν ποτ' Ἀθήνη θρέψε Διὸς θυγάτηρ τέκε δὲ ζείδωρος ἄρουρα· τὴν ἔννοιαν ταύτην τῆς Γῆς ὡς Μητρὸς Θεᾶς εὐρίσκομεν καὶ παρ' ΑἰΣΧΥΛΟΥ Χοηφ. 128 καὶ Προμηθ. 88.

κλιτὺν τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηναίων μετὰ τῆς Δήμητρος Χλόης¹ καὶ κατὰ τοὺς δήμους, ὡς ἐν Φλύα², ἐν Μαραθῶνι³, Ἐρχιᾷ⁴ κ.λ.π.

Ἀλλὰ καὶ ὡς προστάτις τῶν νεκρῶν ἐλάτρευετο ἡ Γῆ κυρίως ἐν Ἀττικῇ καὶ μετὰ τὸν ἐνταφιασμόν προσεφέροντο, κατ' ἔθιμον εἰσαχθὲν ὑπὸ τοῦ Κέκροπος, καρποὶ εἰς αὐτήν⁵. Ἔθιον δὲ καὶ κατὰ τὰ Γενέσια τὴν 5ῃν Βοηδρομιῶνος εἰς τὴν Γῆν, ὡς ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ ΗΣΥΧΙΟΥ ἐν λ. *Γενέσια* ἐορτὴ πένθιμος Ἀθηναίοις. οἱ δὲ τὰ *Νεκύσια* καὶ ἐν ἡ ἡμέρᾳ τῇ Γῇ θύουσι. Δὲν δυνάμεθα δὲ νὰ ἀποκλείσωμεν τὴν ἄποψιν ὅτι Γενέσια καὶ Νεκύσια ἀντιπροσωπεύουν τὴν ιδέαν ὅτι ἡ ζωὴ καὶ ὁ θάνατος προέρχονται ἐκ τῆς Γῆς⁶, ἡ τὰ πάντα τίκτεται, θρέφασά τ' αὐθις τῶνδε κῦμα λαμβάνει⁷.

Ἀλλ' ὑπερβαίνει τὰ ὅρια τῆς παρουσίας ἐκθέσεως ἡ πλήρης ἐξέτασις τοῦ θέματος τούτου τοῦ συνδέσμου καὶ τῆς σχέσεως δηλαδή, ἣν δύνανται νὰ ἔχουν χαρακτηριστικά τινα εἰδώλια εὗρισκόμενα ἐντὸς Μυκηναϊκῶν τάφων. Πιστεύω ὅμως ὅτι τὰ ὀλίγα ἀνωτέρω λεχθέντα δύνανται νὰ βοηθήσωσιν εἰς τὴν ἄποψιν ὅτι τοῦλάχιστον τὰ συνδεόμενα πρὸς παιδικὰς ταφὰς εἰδώλια ἔχουσι σχέσιν πρὸς τὴν προϊστορικὴν Μητέρα Θεάν, τῆς ὁποίας ἡ ἐπιβίωσις τῆς λατρείας ἐν Ἀττικῇ πολλαχῶς μαρτυρεῖται κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους, ὡς *κουροτρόφον* καὶ *Γῆς Παμμήτορος*, προστάτιδος θεᾶς τῶν νεκρῶν.

Τάφος Β (εἰκ. 3). Τὴν ἰδίαν κατεύθυνσιν ἐκ Βορρᾶ πρὸς Νότον εἶχε καὶ ὁ δρόμος τοῦ τάφου τούτου. Τὸ μῆκος αὐτοῦ εἶναι 11.20 μ. καὶ τὸ πλάτος 1 μέτρον περίπου κατὰ τὴν ἀρχήν, φθάνον μέχρις 1.40 μ. περίπου κατὰ τὴν πρόσοψιν. Οὐδεμία κόγχη εὐρέθη λελαξευμένη κατὰ τὰς πλευρὰς αὐτοῦ. Εὐρέθη ὅμως εἰς ἀπόστασιν τριῶν περίπου μέτρων ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ δρόμου λακκοειδὲς τάφος, μῆκ. 1.40 μ., πλ. 0.51 μ. καὶ βάθ. 1 μ. περίπου, καλυπτόμενος διὰ πλακῶν, ἐντὸς τοῦ ὁποίου εὐρέθη σκελετὸς ὠρίμου ἀτόμου εἰς συνεσταλμέ-

¹ ΠΑΥΣΑΝ. I 22, 3· ἰδὲ καὶ I 24, 3 καὶ 28, 6.

² ΠΑΥΣΑΝ. I 31, 4 καὶ IV 1, 5.

³ IG. II² 1358 5, 14, 13, 37, 42, 46, 56.

⁴ Ἐν ἀνεκδότῳ ἱερᾷ ἐπιγραφῇ ἐκ Σπάτων Ἀττικῆς ἐξάκις ἀναφέρεται θυσία τῇ *κουροτρόφῳ* καὶ δὴ A 28: *Κουροτρόφῳ ἐν Δελφινίῳ*, A 61: *κουροτρόφῳ ἐν πόλει*, B 10: *κουροτρόφῳ [ἐν Ἐκά]της*, B 36: *κουροτρόφῳ ἐν Ἡρας* Ἐρχιᾷσι, Γ 6: *Κουροτρόφῳ ἐς Σωτιδῶν*, Δ 6: *Κουροτρόφῳ ἐπὶ τῷ ἄκρῳ Ἐρχιᾷ*.

Γενικωτέραν βιβλιογραφίαν περὶ τῆς λατρείας τῆς Γῆς ἰδὲ M. NILSSON εἰς *Geschichte d. griech. Religion. Hdb. V. 2, 1, σ. 427 κ.έ.* Περὶ τῆς ἐν Ἀττικῇ λατρείας S. SOLDERS, *Die ausserstädtischen Kulte und die Einigung Attikas*, σ. 50.

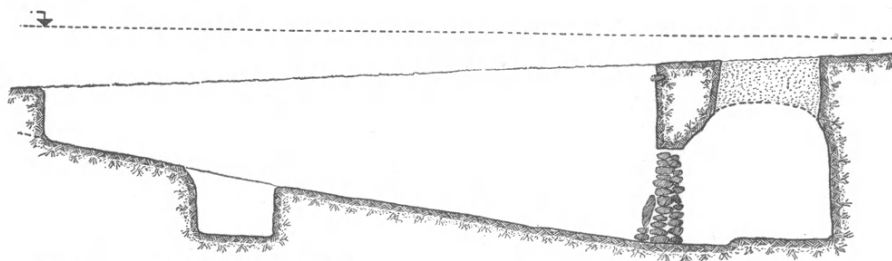
⁵ CICERO, *de leg* 2, 25.

⁶ Τὴν ἄποψιν ταύτην τοῦ O. KERN, *Religion d. Griechen*, I 36 ἀποκρούει ὁ L. DEUBNER, ἔ. ἀ. σ. 229.

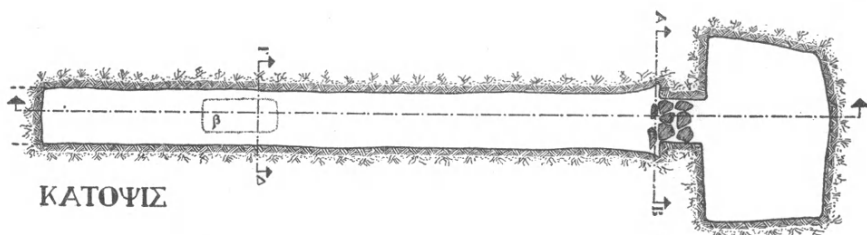
⁷ ΑἴΣΧ. *Χοηφ.* 127 κ.έ.

νην στάσιν καὶ δύο ἄγγεῖα, κρατηρίσκος καὶ κύλιξ, ἄνευ διακοσμήσεως. Ἡ ἐπίχωσις τοῦ δρόμου ἦτο ἡ αὐτὴ πρὸς τὴν τοῦ Α τάφου, ἔχουσα βάθος κατὰ

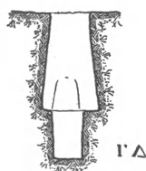
ΤΑΦΟΣ Β

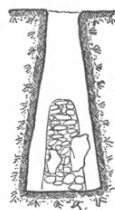
ΤΟΜΗ ΚΑΤΑ ΜΗΚΟΣ

ΚΑΤΟΨΙΣ

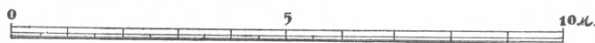
ΓΔ

ΑΒ

ΤΟΜΑΙ ΕΓΚΑΡΣΙΟΙ

Ν. Μοντεπόπουλος

Εἰκ. 3. Κάτοψις καὶ τομαὶ τοῦ Β τάφου.

τὴν πρόσοψιν τοῦ θαλάμου 3.25 μ. Σημειωτέον ὅτι καὶ ἐνταῦθα εὐρέθη εἰς τὸ ἐπίπεδον τῆς παλαιᾶς ἐπιφανείας ἐπὶ τῆς προσόψεως, εἰς βάθος δηλ. 0.25 μ. ἀπὸ τῆς σημερινῆς, λίθος - σῆμα ὡς ἐπὶ τῶν Α, 5 καὶ 6 τάφων¹. Τὸ

¹ Ἴδὲ ἀνωτέρω σ. 81 καὶ σημ. 3.

ὕψος τῆς προσόψεως ἦτο 3.25 μ. καὶ τὸ πλάτος αὐτῆς κατὰ τὸ δάπεδον τοῦ δρόμου 1.40 μ. Ἐπ' αὐτῆς δὲ ἠνοίγετο κατὰ τὸ κέντρον εἴσοδος, ἔχουσα κάτω μὲν πλάτος 0.80 μ. στενουμένη δὲ ἄνω μέχρι πλάτους 0.40 μ. μετὰ τοξοειδοῦς ὑπερθυρίου. Ἡ εἴσοδος ἐφράσσετο, ὡς συνήθως, διὰ τοίχου, ἐκ δύο ἀλλεπαλλήλων σειρῶν λίθων, ὅστις κατελάμβανε μέρος μόνον τοῦ βάθους τοῦ στομίου ἔχων πλάτος 0.70 μ. περίπου, ἐνῶ τὸ στόμιον εἶχε βάθος 0.90 μ. Τὸ ὕψος τῆς εἰσόδου ἦτο 1.60 μ. Ὁ θάλαμος ἐν συγκρίσει πρὸς τὸν δρόμον εἶνε μικρός, ἔχων σχῆμα κανονικὸν ὀρθογώνιον πλ. 4.40 μ. καὶ μεγίστου βάθους 2.30 μ. Καὶ τὸ ὕψος τοῦ θαλάμου τούτου δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ὑπολογισθῇ, διότι ἡ στέγη εἶχε καταρρεῦσει. Ἐντὸς αὐτοῦ εὐρέθησαν ὅστ' ἀπὸ τεσσάρων σκελετῶν καὶ 12 διαφόρων σχημάτων ἀγγεῖα, ἦτοι 2 ψευδόστομοι ἀμφορίσκοι, ὕψ. 0.17 καὶ 0.18 μ., πηλοῦ ὑπερύθρου μετ' ἐπιχρίσματος ὑπολεύκου καὶ διακοσμήσεως, χρώματος μελανοῦ πρὸς καστανόν, ζωνῶν ἐπὶ τοῦ κορμοῦ καὶ ἐσχηματοποιημένων γραμμικῶν ἢ γωνιωδῶν κοσμημάτων ἐπὶ τοῦ ὤμου· 2 κύλικες ἐξ ὧν ἡ μία, ὕψ. 0.12 μ., τοῦ τύπου Β τοῦ STUBBINGS, ἀνήκει εἰς τὴν παλαιότεραν φάσιν τῆς ὑστεροελλαδικῆς ΙΙΙ περιόδου μὲ ταινιοειδεῖς λαβὰς καὶ καστανὴν βαφὴν ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς, ἡ δὲ ἄλλη εἶναι τοῦ ἐξειλιγμένου τύπου F2 μὲ ὑψηλὸν πόδα ὕψ. 0.17, πεπλατυσμένην βάσιν, ταινιοειδεῖς λαβὰς καὶ χεῖλος πρὸς τὰ ἔξω ἀποκλίνοντα, ἀδιακόσμητοι δὲ ἐντελῶς 2 τρίωτοι ἀμφορίσκοι, ἐξ ὧν ὁ εἷς, ὕψ. 0.114, πηλοῦ ἐρυθροποῦ φέρει ἀπλὴν διακόσμησιν ζωνῶν ἐπὶ τοῦ κορμοῦ καὶ δακτυλίων κατὰ τὴν βάσιν καὶ τὸν λαιμόν, ὁ δὲ ἕτερος εἶναι ἐκ λευκοῦ πηλοῦ μετ' ἐπιχρίσματος ὁμοιοχρώμου, ἀπολεπισθέντος κατὰ μέγα μέρος, καὶ διακοσμήσεως δακτυλίων κατὰ τὸν κορμόν καὶ λοξῶν γραμμῶν ἐπὶ τοῦ ὤμου· εἷς ἀβαφῆς ἀμφορίσκος, ὕψ. 0.225, μετὰ ραμφοειδοῦς προχοῆς (πίν. 27α)· 3 πρόχοι τοῦ ἀπλοῦ τύπου Δ, τοῦ ὁποῦ μὲν ἓξ ἀριθμὸν γνωρίζομεν ἐξ Ἀττικῆς τῆς τελευταίας φάσεως τῆς ΥΕ ΙΙΙ περιόδου. Τούτων αἱ δύο εἶναι ἀδιακόσμητοι, ἡ δὲ ἑτέρα φέρει ἐκτὸς τῆς συνήθους γραπτῆς διακοσμήσεως ἀπλῶν δακτυλίων κατὰ τὰ χεῖλη, τὸν λαιμόν καὶ τὸν κορμόν καὶ σπειροειδῆ ἐπὶ τοῦ ὤμου ἐξ ἀπλῶν σπειρῶν διακόσμησιν, ἣτις δὲν ἀπαντᾷται ἐπὶ ἄλλων παρομοίου σχήματος ἀγγείων ἐξ Ἀττικῆς· εἷς καδίσκος (πίν. 27γ), ὕψ. 0.068, μετὰ πλατέων χειλέων, μετὰ γεφύρας προχοῆς καὶ ὀριζοντίων λαβῶν ἐπὶ τοῦ κορμοῦ, πηλοῦ ὑποκιτρίνου καὶ ὁμοιοχρώμου ἐπιχρίσματος, διακοσμούμενος διὰ παχειῶν ζωνῶν καὶ δακτυλίων κατὰ τὴν βάσιν καὶ ὁμοορθῶν γωνιῶν κατὰ τὸ ἄνω μέρος τοῦ κορμοῦ. Ἡ ἐντόνως κάθετος κάτοψις τοῦ ἄνω μέρους τοῦ κορμοῦ κατατάσσει τὸ ἀγγεῖον εἰς τοὺς τελευταίους ΥΕ ΙΙΙ χρόνους· ἀγγεῖον - φλάσκη (πίν. 27β), ὕψ. 0.145, πηλοῦ κεραμόχρου μετ' ὑπολεύκου ἐπιχρίσματος, δακτυλιοσχήμου βάσεως καὶ κυλινδρικῶν λαβῶν ἀρχομένων ἀπὸ τοῦ μέσου τοῦ λαιμοῦ καὶ καταληγόντων ἐπὶ τοῦ ὤμου. Εἰς ἑκατέραν τῶν ὀψέων φέρει διακόσμησιν ἐξ ὁμοκέντρων κύκλων καὶ ὀφθαλ-

μοῦ κατὰ τὸ κέντρον. Ὁ μεταξὺ τῶν λαβῶν χῶρος πληροῦται δι' ἐσχηματοποιημένου ἄνθους. Εἰδώλια δὲν εὐρέθησαν ἐντὸς τοῦ τάφου. Καὶ γενικῶς, καίτοι μεγαλύτερος τοῦ Α, ὑπῆρξε πτωχὸς εἰς κτερίσματα.

Τάφος Γ. Σημαντικώτατος ἀπὸ ἀπόψεως ἀρχιτεκτονικῆς καὶ εὐρημάτων ἦτο ὁ Γ τάφος. Καὶ ὁ δρόμος τούτου εἶχε τὴν αὐτὴν πρὸς τοὺς προηγουμένους κατεύθυνσιν, μῆκος 10.10 μ. καὶ πλάτος 1 μέτρον κατὰ τὴν ἀρχὴν καὶ 1.40 μ. κατὰ τὴν πρόσοψιν τοῦ θαλάμου. Αἱ ἐπιχώσεις τοῦ τε δρόμου καὶ τοῦ θαλάμου ἦσαν αἱ αὐταὶ ὡς τῶν λοιπῶν τάφων. Ἐπὶ ἀμφοτέρων τῶν πλευρῶν τοῦ δρόμου εὐρέθησαν λελαξευμένοι 4 κόγχαι, 3 ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς καὶ μία ἐπὶ τῆς δυτικῆς, ὀρισθεῖσαι διὰ μικρῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων καὶ ἀραβικῶν ἀριθμῶν γ 1-γ 4. Ἐκ τούτων ἡ γ 1 ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς εὐρέθη εἰς ἀπόστασιν 1.50 μ. ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ δρόμου καὶ εἰς τὸ αὐτὸ ἐπίπεδον πρὸς τὸ δάπεδον αὐτοῦ, μέρος μάλιστα τοῦ ὁποίου ἀνεσκάφη ὁμοῦ μετὰ τοῦ δαπέδου τῆς κόγχης, σχηματισθέντος οὕτω εὐρέος λάκκου περιλαμβάνοντος τὸ δάπεδον τῆς κόγχης μετὰ μεγάλου τμήματος τοῦ δαπέδου τοῦ δρόμου μέχρι σχεδὸν τῆς δυτικῆς πλευρᾶς. Τὸ πλάτος τῆς κυρίως κόγχης ἦτο 1.05 μ., τὸ βάθος—ἀπὸ τοῦ δρόμου πρὸς ἀνατολὰς—0.70 μ. καὶ τὸ ὕψος 0.70 μ. ἐφράσσετο δὲ αὕτη διὰ ξηροτοίχου. Ἐντὸς αὐτῆς εὐρέθησαν 4 κρανία παίδων κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πρὸς τὸ βάθος πλευράν, εἰδώλιον σχήματος Φ καὶ 9 ἀγγεῖα διαφόρων σχημάτων, 3 πρόχοι τοῦ γνωστοῦ ἐκ τῆς Ἀττικῆς τύπου Δ, ἐξ ὧν ἡ μία ἄνεν διακοσμήσεως αἱ δὲ δύο ἄλλαι μεθ' ἀπλῆς διακοσμήσεως, δακτυλίων καὶ παχέων ζωνῶν περὶ τὴν βάσιν, 2 ἀλαβαστροειδῆ ἀγγεῖα μεθ' ὑψηλοτέρου κορμοῦ καὶ καθέτου ἐπιφανείας τοῦ κορμοῦ, δύο θήλαστρα, εἰς τρίτος ἀμφορίσκος, πηλοῦ ἐρυθρωποῦ καὶ καλῶς ὠπτημένου, μετ' ἐλαφρῶς ἀνοικτοτέρου ἐπιχρίσματος καὶ διακοσμήσεως γραπτῶν δακτυλίων περὶ τὸν κορμὸν καὶ ἀλλεπαλλήλων ἡμικυκλίων κατὰ τὸν ὦμον καὶ ἐν ἀβαθὲς κύπελλον—ἀρυτήρ (πίν. 28β) μετὰ ταινιοειδοῦς ὑψηλῆς λαβῆς καὶ ταπεινῆς δακτυλιοσχίμου βάσεως.

Ἡ γ 2 κόγχη ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς ἀπέχει 5 περίπου μέτρα ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ δρόμου, ἔχουσα πλάτος 0.96 μ., βάθος 0.60 μ. καὶ ὕψος 0.57 μ., καὶ τὸ δάπεδον τῆς κόγχης ταύτης εὐρίσκετο εἰς τὸ αὐτὸ ἐπίπεδον πρὸς τὸ δάπεδον τοῦ δρόμου, ἐφράσσετο δὲ καὶ αὐτῆς δι' ἀπλῆς σειρᾶς λίθων. Ἐντὸς αὐτῆς εὐρέθη κρανίον παιδὸς καὶ ἐν μικρὸν βαθὺ κύπελλον μετὰ διπλῆς δακτυλιοειδοῦς βάσεως, λαβῆς ταινιοειδοῦς καθέτου, καλυπτόμενον διὰ μελανοῦ βερνικίου.

Ἐπὶ τῆς αὐτῆς πλευρᾶς καὶ πολὺ πλησίον τῆς προσόψεως τοῦ θαλάμου, εἰς ἀπόστασιν 2.50 μ. ἀπ' αὐτῆς, εὐρέθη καὶ ἄλλη κόγχη, ἡ γ 4. Καὶ ταύτης τὸ δάπεδον εἶχεν ἐσκαφῇ μέχρι βάθους 0.42 μ. καὶ ὁ λάκκος οὗτος ἐξετείνετο μέχρι τοῦ μέσου περίπου πλάτους τοῦ δρόμου, καλυπτόμενος κατὰ τὴν ἐξο-

χὴν ταύτην διὰ πλακῶν. Ἡ κυρίως κόγχη εἶχε πλάτος 1 περίπου μέτρου καὶ βάθος 0.55 καὶ ἐφράσσετο διὰ λίθων. Ἐντὸς αὐτῆς εὐρέθη σκελετὸς μικροῦ παιδὸς μὲ τὴν κεφαλὴν πρὸς Νότον καὶ εἰς στάσιν συνεσταλμένην. Πλησίον τοῦ κορμοῦ τοῦ νεκροῦ εὐρέθησαν πολλὰ χάνδραι ἐκ φαγεντιανῆς, ὕαλομάζης, κορνεάλης, ἐν σφονδύλιον ἐκ στεατίτου καὶ 5 πήλινα ἄγγεῖα, 3 ψευδόστομοι ἀμφορίσκοι, ἀρίστης κατασκευῆς, ἐξ ὧν ὁ εἷς ἐκ πηλοῦ ὑπερύθρου καὶ ὁμόχρου ἐπιχρίσματος φέρει διακόσμησιν ζωνῶν καὶ δακτυλίων ἐπὶ τοῦ κορμοῦ καὶ ἀλλεπαλλήλων ὁμάδων ἐξ ὁμορρόθων γωνιῶν ἐπὶ τοῦ ὤμου, ὁ ἕτερος ἐκ πηλοῦ ὑποκιτρίνου φέρει τὴν αὐτὴν διακόσμησιν ἐπὶ τοῦ κορμοῦ καὶ τεθλασμένων γραμμῶν κατὰ τὸν ὦμον καὶ ὁ τρίτος ἐκ πηλοῦ ὑπερύθρου καὶ ὑποκιτρίνου ἐπιχρίσματος φέρει τὴν αὐτὴν πρὸς τοὺς δύο ἄλλους διακόσμησιν, διαφέρει ὅμως τούτων κατὰ τὸ σχῆμα τοῦ κορμοῦ, ὅπερ εἶναι σχεδὸν σφαιροειδὲς καὶ τὴν διακόσμησιν τοῦ ὤμου (κιγκλιδωτόν), ἣτις ἐπιτρέπει παλαιότεραν χρονολόγησιν (ΥΕ III α), εἷς καδίσκος ἔχων ραμφοειδῇ προχοὴν μετὰ γεφύρας καὶ ἀπλῇ πρόχους, ὡς αἱ ἀνωτέρω περιγραφόμεναι τῆς κόγχης γ 1.

Ἐπὶ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ δρόμου, εἰς ἀπόστασιν 3.25 μ. ἀπὸ τῆς ἀρχῆς εὐρέθη ἡ γ 3 κόγχη. Τὸ πλάτος ταύτης ἦτο 0.90 μ. καὶ τὸ βάθος 0.50 μ. Τὸ ὕψος αὐτῆς κατὰ προσέγγισιν δύναται νὰ ὑπολογισθῇ, διότι τὸ ἄνω μέρος μετὰ τῆς ὀροφῆς κατεστράφη κατὰ τὴν σκαφὴν τῶν θεμελίων τῆς ἀνεγειρομένης οἰκίας. Ἀλλὰ τὸ περιεχόμενον ἔμεινεν ἄθικτον. Εἶναι δὲ αὕτη λελαξευμένη εἰς ὕψος 0.75 μ. περίπου ἀπὸ τοῦ δαπέδου τοῦ δρόμου. Ἐντὸς αὐτῆς εὐρέθησαν τὰ λείψανα ἐκ σκελετοῦ μικροῦ παιδὸς καὶ ἐν ἄγγειον, σκύφος, ὕψ. 0.125, πηλοῦ κεραμόχρου καὶ κακῆς ὀπτήσεως μετ' ἐπιχρίσματος ὁμοιοχρώμου, καλυπτόμενος διὰ βαφῆς κασιανόχρου καὶ δύο ὀριζοντίων λαβῶν μετὰ ἐλαφρᾶς πρὸς τὰ ἄνω ἀποκλίσεως.

Ἐπὶ τοῦ δαπέδου τοῦ δρόμου εὐρέθησαν δύο λακκοειδεῖς ταφαί, ἐξ ὧν ἡ πρώτη ἀπεῖχεν ἐλάχιστον ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ δρόμου (0.30 μ.), ἡ δὲ ἄλλη 2.25 μ. ἐπ' αὐτῆς. Ὁ πρῶτος λάκκος, ὑπὸ σημεῖον γ, εἶχε μῆκος 1.24 μ. πλάτος 0.42 μ. καὶ βάθος μέγιστον 1.45 μ., σμικρυνόμενος εἰς βάθος 0.50 μ. καὶ σχηματίζον κατὰ τὴν πρὸς Νότον πλευρὰν βαθμίδα - πατούραν, ἐκαλύπτετο δὲ διὰ πλακῶν ἐκ ψαμμίτου. Ἐντὸς αὐτοῦ εὐρέθη σκελετὸς παιδὸς ὠρίμου, εἰς στάσιν συνεσταλμένην καὶ μὲ τὴν κεφαλὴν πρὸς Νότον, τέσσαρα ἐκ στεατίτου σφονδύλια, 3 χάνδραι ἐξ ὁστοῦ καὶ 2 ἄγγεῖα· εἷς σφαιροειδὲς ἀμφορίσκος, ὕψ. 0.095 μ., μετὰ σφαιροειδοῦς κορμοῦ, πεπλατυσμένων χειλέων καὶ ἀπλῆς ἐκ δακτυλίων διακοσμήσεως καὶ εἷς ψευδόστομος μετὰ σφαιρικοῦ κορμοῦ καὶ ταπεινῆς βάσεως, πηλοῦ κεραμόχρου καὶ ὑπολεύκου ἐπιχρίσματος διακοσμούμενος κατὰ τὸν κορμὸν διὰ δακτυλίων καὶ ζωνῶν καὶ ἐσχηματοποιημένων ἀνθέων κατὰ τὸν ὦμον· εἶναι τοῦ τύπου Α, κοινοῦ σχήματος ἐν Ἀττικῇ.

Ὁ ἕτερος λάκκος, ὑπὸ σημεῖον γ 5, μήκους 1.78 μ. πλάτους 0.58 μ. καὶ

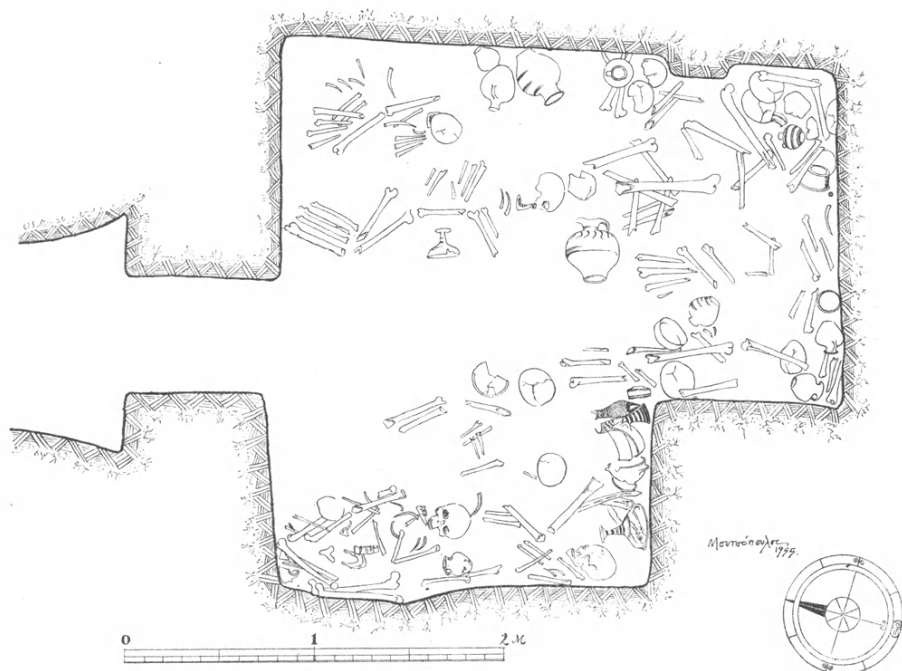
μεγίστου βάθους 1.12 μ. περίπου, ἐκαλύπτετο καὶ αὐτὸς διὰ πλακῶν ἐκ ψαμίτου καὶ περιεῖχε σκελετὸν μικροῦ παιδὸς μὲ τὴν κεφαλὴν πάλιν πρὸς Νότον καὶ εἰς συνεσταλμένην στάσιν. Ἐντὸς αὐτοῦ εὐρέθησαν τρία ἄγγεα, ἀλαβαστροειδῆς τοῦ κοινοῦ ἐν Ἀττικῇ σχήματος C τοῦ STUBBINGS μετὰ καθέτου κατόψεως τῆς ἐπιφανείας τοῦ κορμοῦ καὶ διακοσμήσεως παχειῶν ζωνῶν κατὰ τὸν κορμὸν καὶ ὁμάδων καθέτων γραμμῶν κατὰ τὸν ὦμον, ψευδόστομος ἀμφορίσκος, ὕψ. 0.12, κοσμούμενος διὰ δακτυλίων καὶ ζωνῶν κατὰ τὸν κορμὸν καὶ κιγκλιδωτοῦ καὶ ὁμορρόθων γωνιῶν κατὰ τὸν ὦμον—εἶναι τοῦ ἐξελιγμένου σχήματος J, σπανιωτάτου ἐν Ἀττικῇ καὶ τῇ ἡπειρωτικῇ Ἑλλάδι—καὶ θήλαστρον, ὕψ. 0.162, ἐξ ὑποκιτρίνου πηλοῦ καλυπτόμενον διὰ βερνικίου μελανοῦ πρὸς καστανὸν ἄνευ ἄλλης διακοσμήσεως.

Ἡ πρόσοψις τοῦ θαλάμου ἔχει κατὰ τὸ δάπεδον τοῦ δρόμου πλάτος 1.40 μ. καὶ ὕψος μέχρι τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους 3.15 μ. εἰς τὸ κέντρον ταύτης ἠνοίγετο ἡ εἴσοδος σχεδὸν ὀρθογώνιος, ἔχουσα ὕψ. 1.40 μ. καὶ πλάτος κάτω 0.65 μ., φρασσόμενη διὰ ξηρολιθιδῆς, ἥτις κατελάμβανε ὁλόκληρον σχεδὸν τὸ βάθος τοῦ στομίου 0.80 μ. Ὁ θάλαμος (εἰκ. 4) εἶναι τετράπλευρος ἔχων μέγιστον πλάτος 3 περίπου μέτρων καὶ βάθος ἀπὸ τοῦ στομίου πρὸς Νότον 2 μέτρων. Ἀλλὰ πρὸς τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τὸ βάθος αὐτοῦ ἐπαυξάνεται κατὰ ἓν εἰσέτι μέτρον διὰ τῆς λαξεύσεως τετραπλεύρου κόγχης πλ. 1.80 καὶ βάθους 1 μέτρον. Ἐντὸς τῆς κόγχης ταύτης εὐρέθησαν παραμερισμένοι οἱ σκελετοὶ 8 τοῦλάχιστον νεκρῶν· 6 ἕτεροι σκελετοὶ εὐρέθησαν εἰς στάσιν συνεσταλμένην κατὰ τὸν ὑπόλοιπον χώρον τοῦ θαλάμου. Εἰδῶλια ἢ ἄλλα πολύτιμα κτερίσματα, ἐκτὸς ἐνὸς ἐκ στεατίτου σφονδυλίου, δὲν εὐρέθησαν. Ὑπῆρχον ὅμως παρὰ τοὺς σκελετοὺς 21 πήλινα ἄγγεα καὶ δὴ τὰ ὠραιότερα τῆς ἐφετινῆς ἀνασκαφῆς.

Ἐκ τούτων ἐν ἀρτόσχημον ἄγγεϊον εἶναι τοῦ αὐτοῦ τύπου καὶ διακοσμῆσεως πρὸς τὰ ἐν τῇ κόγχῃ γ 1 καὶ τῷ λάκκῳ γ 5 εὐρεθέντα μετὰ κυρτομένου χείλους καὶ καθέτου κατόψεως τῆς ἐπιφανείας τοῦ κορμοῦ· 3 ψευδόστομοι ἀμφορίσκοι, ἐξ ὧν 2 εἶναι τοῦ, μετὰ σφαιροειδοῦς κορμοῦ, τύπου ὃ δὲ ἕτερος μετὰ πεπλατυσμένου κορμοῦ ἐν εἴδει ἀλαβάστρου. Οἱ δύο πρῶτοι, πηλοῦ κεραμόχρου ὃ εἷς, ὑποκιτρίνου ὃ ἕτερος, φέρουν ἐπὶ τοῦ κορμοῦ τὴν συνήθη διακόσμησιν ζωνῶν καὶ δακτυλίων καὶ ἐπὶ τοῦ ὦμον ὁμάδας ἐξ ὁμορρόθων γωνιῶν, ὃ δὲ τρίτος, ὑποκιτρίνου πηλοῦ, φέρει διακόσμησιν ἐκ παχειῶν ζωνῶν καὶ δακτυλίων· ἐν ἀσκοειδῆς ἄγγεϊον πηλοῦ ἐρυθροποῦ μεθ' ὑπολευκοῦ ἐπιχρίσματος, ἀδιακόσμητος· εἷς δίωτος ἀμφορίσκος (bottle shaped jug)· δύο κύλικες ἐξ ὧν ἡ μία μεθ' ὑψηλοῦ ποδὸς καὶ ἀβαθοῦς σχετικῶς κορμοῦ, εἶναι τοῦ συνηθεστάτου ἐν Ἀττικῇ σχήματος (Δ) ἐκ κεραμόχρου πηλοῦ καὶ διακοσμῆσεως ἐσχηματοποιημένου ὀστρακοειδοῦς, ἡ δὲ ἄλλη εἶναι μικρῶν διαστάσεων, ὕψ. 0.108, καὶ εἶναι τοῦ χαρακτηριστικοῦ τύπου τῶν κυ-

λίκων, αἵτινες ἔχουν τὸ ἄνω μέρος τοῦ κορμοῦ κάθετον ἐν εἴδει πλατείας ζώνης. Εἶναι ἐντελῶς ἀδιακόσμητοι, φέρουσι μόνον ὑπόλευκον ἔντονον ἐπίχρσιμα ἐπὶ τοῦ κεραμόχρου πηλοῦ· ἐν βαθὺν κύπελλον ἀδιακόσμητον καὶ 3 ἀβαθῆ ἐξ ὧν χαρακτηριστικὸν εἶναι ἐν (πίν. 27ε) μετὰ καθέτου ταινιοσχήμου

ΘΑΛΑΜΟΣ Γ

Εἰκ. 4. Κάτοψις τοῦ θαλάμου τοῦ τάφου Γ.

λαβῆς, ἐξ ὑποκιτρίνου πηλοῦ καὶ διακοσμήσεως διαστήκτου (stipple) τοῦ δευτέρου εἴδους τοῦ FURUMARK¹, δι' ἧς κοσμοῦνται κυρίως ἀγγεῖα τῆς παλαιότερας Ὑστεροελλαδικῆς III περιόδου καὶ σπανίως ἀπαντᾷ ἐν Ἀττικῇ· 5 μικρὰ σκυφοειδῆ ἀγγεῖα διακοσμούμενα διὰ μελανοῦ βερνικίου καὶ ἀπλῶν δακτυλίων καὶ 4 πρόχοι, ἐξ ὧν ἡ μία μεγαλυτέρα, ὕψ. 0.24, ἔχει ραμφοειδῆ προχοήν καὶ κοσμεῖται διὰ δακτυλίων κατὰ τὸν κορμὸν καὶ κυματοειδῶν γραμμῶν κατὰ

¹ A. FURUMARK, The mycenaean Pottery. Analysis and Classification, σ. 422 εἰκ. 73. Ἴδὲ καὶ F. STUBBINGS, ἔ. ἀ. σ. 34.

τὸν ὦμον (πίν. 27ζ) αἱ δὲ ἄλλαι εἶναι κοιναὶ ἐν Ἀττικῇ κακῆς ὀπτήσεως καὶ ἀπλῆς ἐκ δακτυλίων κατὰ τὸν κορμὸν διακοσμήσεως.

Τὸ σπουδαιότερον ὅμως εὔρημα τοῦ τάφου Γ ἦτο ἀγγεῖον ἐν σχήματι κοίλου ὑποδήματος ἢ πεδίου (πίν. 25β,γ) ἐκ πηλοῦ ὑπολεύκου καὶ ὁμόχρου ἐπιχρίσματος διασωθὲν ἀκέραιον ἐκτὸς μικρᾶς ἀποκρούσεως κατὰ τὴν πτέρναν καὶ τὴν ἀκμὴν. Ἔχει μέγιστον ὕψ. 0.15 μ. καὶ μῆκος κατύματος 0.21 μ. Τούτου ἢ κάτω ἐπιφάνεια διακοσμῆται δι' ἄλλεπαλλήλων πυκνῶν κυματοειδῶν γραμμῶν, ἐνῶ αἱ πλάγαι ὅψεις διατηροῦσι τὸ ὑποκίτρινον χρῶμα τοῦ ἐπιχρίσματος παραμένονσαι ἀδιακόσμητοι, ὑποδηλοῦσαι τὸ φυσικὸν χρῶμα τοῦ δέρματος, ὅπερ ἀπετέλει τὸ κάττυμα. Στρέφεται δὲ τοῦτο ἐμπρὸς πρὸς τὰ ἄνω, σχηματίζον ἀκμὴν ἐξ οὗ τὸ πέδιλον λαμβάνει σχῆμα πρύμνης ἀκάτου, ἀνάλογον πρὸς τὰ σημερινὰ τσαρούχια. Τὸ σχῆμα τοῦτο τοῦ ὑποδήματος εἶναι πιθανῶς τὰ λεγόμενα κοῖλα, τὰ πέδιλα εἰς γόνυ ἢ εἰς μέσην κνήμην ἀνατείνοντα τοῦ ΗΡΟΔΟΤΟΥ, ἅτινα ἔφερον οἱ Σαράγγαι καὶ οἱ Παφλαγόνες καὶ οἱ Θρᾷκες¹ τῶν ἱστορικῶν, χρόνων, παραπλήσια πιθανῶς πρὸς τὰς Βοιωτικὰς ἐμβάδας, τὰς ὁποίας ἔφερον ἐν Ἀθήναις οἱ γέροντες καὶ οἱ πτωχοί². Πρὸς ταύτας διέφερον μόνον ὅτι ἦσαν ὑψηλὰ καλύπτοντα καὶ μέρος τῆς κνήμης, προσαρμοζόμενα καὶ προσδεδνόμενα περὶ αὐτὴν δι' ἱμάντων. Εἶναι λοιπὸν εἶδος ἐνδρομίδος. Εἰς τὸ ἄκρον ἀκριβῶς τῆς ράχεως τοῦ ὑποδήματος κάτωθεν τῆς ἀκμῆς σχηματίζεται κύκλος πληρούμενος διὰ μελανῆς βαφῆς πρὸς δῆλωσιν τοῦ κόμβου τῆς ραφῆς, ὁλόκληρος δὲ ἡ ράχis κοσμεῖται διὰ τεθλασμένων γραμμῶν (zig-zag) χωριζομένη ἀπὸ τῆς γεφύρας τοῦ ποδὸς διὰ ζώνης, ἐντὸς τῆς ὁποίας ὑπάρχουν ἄλλεπαλλήλοι κάθετοι γραμμαί. Αὕτη αὕτη ἢ γέφυρα κοσμεῖται διὰ μικρῶν τετραγώνων (σκάκι) περικλειομένων ἐντὸς ζωνῶν ἐξ ἄλλεπαλλήλων γωνιῶν. Ἐτέρα ζώνη μὲ καθέτους πάλιν γραμμάς χωρίζει τὸν κάτω πόδα ἀπὸ τῆς κνήμης, ἣτις περιβάλλεται διὰ συνεχοῦς παχείας γραμμῆς δηλούσης συνεχῇ ἱμάντα μέχρι τῶν χειλέων τοῦ ἀγγείου. Ἀλλ' ἰδιαίτερα φροντὶς καταβάλλεται διὰ τὴν διακόσμησιν τοῦ καλύπτοντος τοὺς ἀστραγάλους καὶ τὸ περὶ αὐτοὺς μέρος τῆς πτέρνης τμήματος τοῦ ὑποδήματος. Δύο ἐκατέρωθεν πλατεῖαι ζῶναι, ὀριζόμεναι διὰ μελανῶν γραμμῶν ἐν εἴδει τόξων, σχηματίζουν κατὰ τὰς δύο πλευρὰς ἡμικυκλικοὺς χώρους, οἵτινες χωρίζονται εἰς ἑπτὰ ἕκαστος ἐγκαρσίας ζώνας διακοσμουμένας διὰ κυματοειδοῦς συνεχοῦς κοσμήματος μετὰ στιγμῶν ἐκατέρωθεν τῶν ἐξάρσεων. Ἐντὸς τῶν δύο πλατειῶν ἐκατέρωθεν ζωνῶν ὑπάρχουν αἰωρούμεναι, ἀπλαῖ ἔλικες. Τὸ ὀπίσθιον μέρος τῆς πτέρνης κοσμεῖται διὰ συνεχοῦς ἐκ διπλῶν γραμμῶν σιγμοειδοῦς σπείρας (band-spiral).

¹ ΗΡΟΔ. VII 67 καὶ 72.

² ΗΡΟΔ. I 195. ΑΡΙΣΤΟΦ. Ἰππ. 870 καὶ Νεφ. 858 ΙΣ. 5, 11.

Ἡ ἐξαιρέτως ἐπιμελεημένη αὕτη διακόσμησις τοῦ ἀγγείου ὑποδεικνύει ὅτι δὲν προωρίζετο τοῦτο δι' ἀπλὴν χρῆσιν καὶ προσέτι ὅτι τὸ πέδιλον, ὅπερ ἀναπαριστᾷ, δὲν ἦτο ἐκ τῶν πρὸς κοινὴν καθημερινὴν ἀμφίεσιν. Ἀπετέλει τι τὸ μοναδικὸν καὶ ἐξαίρετον, θεῖόν τι, ὅπερ μόνον θεοὶ ἢ ἥρωες ἢ βασιλεῖς καὶ οὐχὶ κοινοὶ θνητοὶ ἠδύναντο νὰ φέρουν. Τὸ ὄνόμασά πέδιλον ὀρμώμενος μάλιστα ἐκ τοῦ εἶδους τῆς διακοσμήσεως τῆς πτέρνης, τῶν αἰωρουμένων ἐλίκων καὶ τοῦ ἀραιοῦ φολιδωτοῦ τοῦ σχηματιζομένου ἐκ τῶν ἀγρόφων κενῶν, τῶν σχηματιζομένων μεταξὺ τῶν γραφομένων μελανῶν κυματοειδῶν ἐξάρσεων τῶν πλαγίων ὄψεων τῆς πτέρνης, διακοσμήσεως, ἥτις ἐνθυμίζει πύλα¹. Ἄν οὕτω πρέπει νὰ ἐρμηνευθῇ ἡ διακόσμησις δὲν δυσκολευόμεθα νὰ ἐνθυμηθῶμεν τὰ καλὰ πέδιλα ἀμβρόσια χρύσεια, τὰ περρόντα πέδιλα², ἅτινα φέρουν ὁ Ἑρμῆς καὶ ὁ Περσεύς. Τὰ ραμφοειδῆ ἐξ ἄλλου πέδιλα, συνηθέστατα ἀπαντῶντα εἰς Κρητομυκηναϊκὰς παραστάσεις, ὡς π.χ. τῶν ἀνδρῶν τῶν ποτηρίων τοῦ Βαφειοῦ³, καὶ ἐπὶ μνημείων τῶν ἱστορικῶν χρόνων, ἦσαν χαρακτηριστικὰ τῶν Χιτιτῶν, οἵτινες ἐξ αὐτῶν κυρίως ἀναγνωρίζονται ἐπὶ Ἀσσυριακῶν, Περσικῶν καὶ Αἰγυπτιακῶν μνημείων⁴. Ἐφέροντο προνομικῶς ὑπὸ τῶν εὐγενῶν καὶ τῶν ἀνωτέρων ἀξιοματούχων, διέφερον δὲ μόνον τῶν Κρητομυκηναϊκῶν ὅτι ἡ καμπύλη τοῦ ράμφους δὲν ἦτο ἐντονος ἀλλ' ἀπλῶς τὸ ἐπίπεδον κάττω ἐστρέφετο κατὰ τὸ ἄκρον πρὸς τὰ ἄνω⁵. Χαραριστικὸν παράδειγμα Χιτιτικῶν σανδαλίων εἶναι τὸ ἀνευρεθὲν τελευταίως εἰς Kültepe πῆλινον ὁμοίωμα, ἐλάχιστον διαφέρον τοῦ ἰδικοῦ μας⁶, ὅπερ ἀποδίδεται μὲ περισσοτέραν πλαστικότητα καὶ ἀκρίβειαν ἀντιστοιχοῦσαν πληρέστερον πρὸς τὸ σχῆμα τοῦ ποδός.

Πιστεύω διὰ ταῦτα εἰς τὸν λατρευτικὸν καὶ συμβολικὸν χαρακτῆρα τοῦ ἀγγείου. Πῆλινα ὁμοιώματα ὑποδημάτων, ὡς κτερίσματα τάφων, ἔχομεν καὶ ἐκ τῶν ἱστορικῶν χρόνων καὶ ὡς παραδείγματα ἀναφέρω τὰ ἀνευρεθέντα ἐν ταῖς Ἀμερικανικαῖς ἀνασκαφαῖς τῆς Ἀγορᾶς τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἐν Ἐλευσίνι⁷. Ἄλλ' ἐκ τῆς Μυκηναϊκῆς περιόδου, ἐν μόνον γνωρίζω παρόμοιον παράδει-

¹ Τὴν αὐτὴν ἐντύπωσιν ἐσχμάτισεν εὐθὺς ἀμέσως, μόλις εἶδε τὸ ἀγγεῖον, ὁ σεβαστὸς καθηγητὴς Α. Wace.

² ΟΜ. Ἰλ. Ω 341. ΗΣΙΟΔ. Ἀσπίς Ἡρ. 220.

³ ΑΕ 1889, σ. 160 ὑποσ. 2. Ἐπὶ ἐκ στεατίτου ρυτοῦ τοῦ ἐκ Μαλέατα Ἐπιδαύρου ἰδὲ ΠΑΕ 1950, σ. 200.

⁴ PERROT - CHIFFREZ, τ. IV εἰκ. 262, 269 πίν. VIII, τ. II σ. 553 καὶ τ. V σ. 832 εἰκ. 489.

⁵ Α. EVANS, Pal. of Minos, II 727.

⁶ Ἰδὲ εἰκόνα εἰς Ο. R. GURNEY, The Hittites, πίν 24.

⁷ Hesperia 18, 1949, 282, 287, 296-7 πίν. 67 καὶ 70· πρβλ. καὶ πίν. 71 διὰ τὸ τῆς Ἐλευσίνος.

γμα, προερχόμενον καὶ τοῦτο ἐξ Ἀττικῆς καὶ δωρηθὲν εἰς τὸ Ἐθνικὸν Ἀρχαιολογικὸν Μουσεῖον ὑπὸ τῆς Ἑταιρείας Φίλων τοῦ Μουσείου¹.

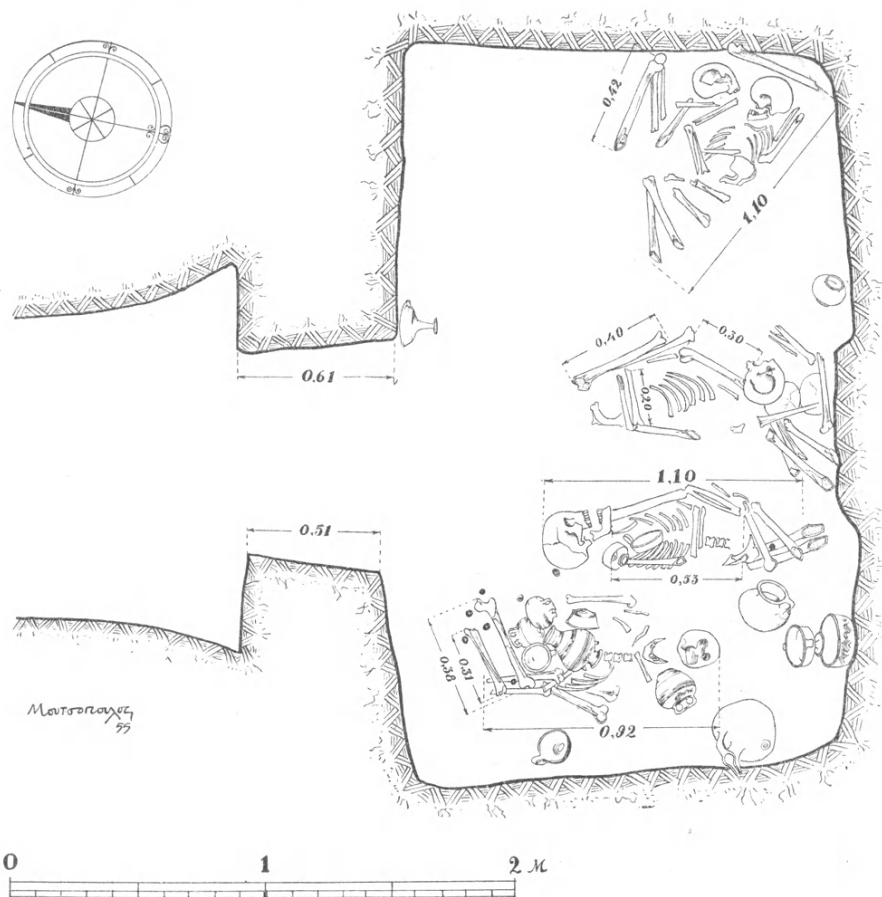
Ἡ ἐντὸς τάφων λοιπὸν τοποθέτησις ὁμοιωμάτων ὑποδημάτων, συνήθεια παρουσιαζομένη ἐν Ἑλλάδι ἤδη ἀπὸ τῶν Μυκηναϊκῶν χρόνων, εἶναι δυνατὸν νὰ συνδέεται πρὸς ταφικὸν ἔθιμον, ἀνάλογον πρὸς τὸ ἐν Αἰγύπτῳ, ὅπου ἐπιστεύετο ὅτι τὰ ὑποδήματα ἐχρησίμευον εἰς τὸν νεκρὸν διὰ τὸ ταξιδίον του πρὸς τὸν κάτω κόσμον².

Τάφος Δ. Εἰς ἀπόστασιν 4 μ. ἀπὸ τοῦ δρόμου τοῦ Γ τάφου εὐρέθη ὁ δρόμος τοῦ δυτικώτερον κειμένου Δ. Ἡ ἀρχὴ τοῦ δρόμου εἶχε καταστραφῇ ἐκ τῆς ἀνορύξεως ἀσβεστολάκκου ἀλλὰ τὸ μῆκος αὐτοῦ δύναται νὰ ὑπολογισθῇ εἰς 10 περίπου μέτρα. Εἶχε τὴν αὐτὴν κατασκευὴν καὶ ἀρχιτεκτονικὴν μορφήν πρὸς τοὺς προηγουμένους μὲ τὴν διαφορὰν μόνον ὅτι κατὰ τὸ κατωφερὲς δάπεδον τοῦ δρόμου παρατηρήθησαν 3 βαθμίδες λελαξευμέναι ἐν τῷ βράχῳ, ἐξ ὧν ἡ μὲν πρώτη εὐρίσκετο εἰς ἀπόστασιν 5 περίπου μέτρων ἀπὸ τῆς προσόψεως τοῦ θαλάμου, ἡ δευτέρα 3.50 μ. καὶ ἡ τρίτη 2.20 μ. ἀπ' αὐτῆς. Εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ δρόμου εὐρίσκετο λακκοειδὴς ταφὴ καταστραφεῖσα ὅμως ἐκ τῆς κατασκευῆς τῶν θεμελίων καὶ κατὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν κόγχη εἰς τὸ ἐπίπεδον τοῦ δαπέδου τοῦ δρόμου, ὅπερ ἐν μέρει εἶχε κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο ἐσκαφῇ διὰ τὴν διεύρυνσιν τῆς κόγχης. Εἶχεν αὕτη μῆκος 1.10 μ., ὕψ. 0.65 καὶ βάθος 0.70 μ. καὶ ἦτο, ὡς συνήθως, κεκλεισμένη διὰ ξηρολιθιάς. Περιεῖχε σκελετὸν ὥριμου παιδὸς εἰς συνεσταλμένην στάσιν μὲ τὴν κεφαλὴν πρὸς Βορρᾶν καὶ παρὰ τοὺς πόδας πρόχουν ἀπλὴν ἄνευ διακοσμήσεως. Ἡ πρόσοψις τοῦ θαλάμου εἶχε πλάτος κάτω 1.45 μ. καὶ ὕψος μέχρι τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους 2.25 μ., εἰς τὸ μέσον δὲ αὐτῆς, πλησιέστερον πρὸς τὴν ἀνατολικὴν τοῦ δρόμου πλευρὰν, ἠνοίγετο θύρα, ὕψ. 1.10 μ. καὶ πλ. 0.70, μετὰ τοξοειδοῦς ὑπερθυρίου. Ἐκλείετο καὶ αὕτη διὰ τοίχου παχέος καταλαμβάνοντος ὁλόκληρον τὸ βάθος τοῦ στομίου 0.60 μ. περίπου. Ἐντὸς τῶν ἐπιχώσεων τοῦ δρόμου καὶ εἰς βάθος 0.29 μ. ἀπὸ τοῦ ἐδάφους, ἐπὶ τοῦ παλαιοῦ λοιπὸν ἐπιπέδου (niveau) τῆς ἐπιφανείας, εὐρέθη κατὰ τὸ μέσον περίπου, εἰς ἀπόστασιν 5 μέτρων ἀπὸ τῆς προσόψεως, μεγάλη πλάξ, 0.43 μ. μήκους καὶ 0.50 μ. πλάτους, ἐπὶ τῆς ὁποίας τὰ χρώματα ἦσαν μελανά ἐκ τῆς πυρᾶς. Πλησίον δὲ αὐτῆς εὐρέθησαν ἐντὸς τῶν χωμάτων ὅστρακα, ἐξ ὧν ἠδυνήθημεν νὰ συναρμολογήσωμεν πυξίδα τῶν τελευταίων γεωμετρικῶν χρόνων (πίν. 28ε). Παρὰ τὴν ἐκ τῆς καλλιεργείας διατάραξιν τῶν χωμάτων κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο εἶναι φανερόν ὅτι ἔχομεν ἐνταῦθα νέαν ἀπόδειξιν περὶ τῆς λατρείας

¹ F. STUBBINGS, ἔ.ἀ. σ. 55 εἰκ. 24.

² MASPERO, Guide², σ. 491. P. PERDRIZET, Les terres cuites grecques d'Égypte de la collection Funguet I, σ. 146 ἀρ. 401 κ.ε.

τοῦ ἥρωος νεκροῦ κατὰ τοὺς γεωμετρικοὺς χρόνους¹. Πλησίον τῆς εἰσόδου πάλιν ἐπὶ τοῦ ξηροτοίχου εὗρέθη κύλιξ μεθ' ὑψηλοῦ ποδός, ὕψ. 0.16 μ., πηλοῦ

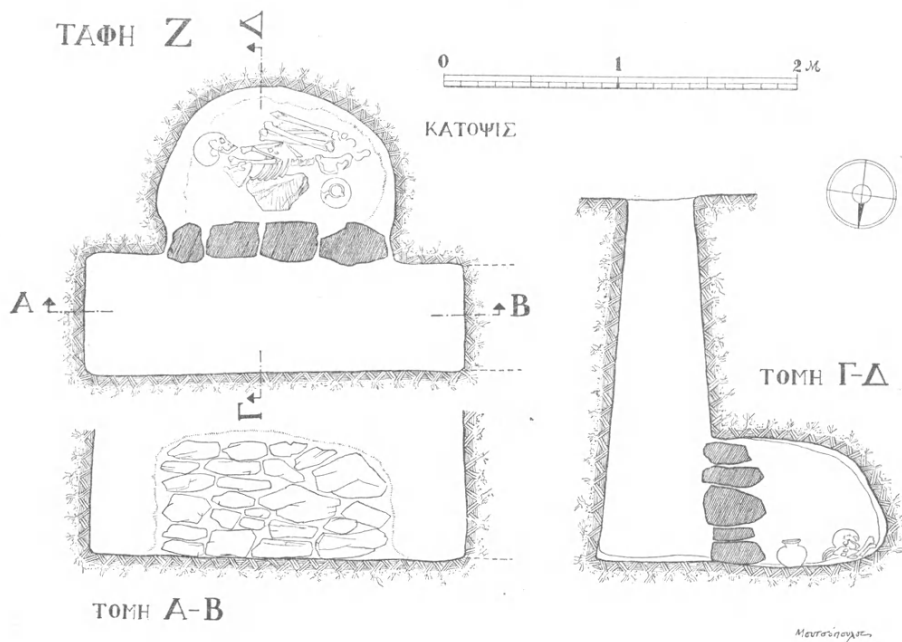
Εἰκ. 5. Κάτοπις τοῦ θαλάμου τοῦ τάφου Α.

κεραμόχρου καὶ ὑπολεύκον ἐπιχρίσματος, ἄνευ ἄλλης διακοσμήσεως, τοῦ τύπου F₂ τοῦ STUBBINGS, τῆς τελευταίας δὲ φάσεως τῆς YE III περιόδου. Ἡ ἀνεύρεσις τῆς κύλικος ταύτης πλησίον τῆς εἰσόδου τοῦ θαλάμου ἐπιβε-

¹ M. P. NILSSON, ἔ.ἀ. σ. 600 κ.ἐ. G. MYLONAS, The Cult of the Dead in Hellenic times, ἔ.ἀ. σ. 102 κ.ἐ. A. WACE, Chamber Tombs at Mycenae, σ. 23. Σ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ εἰς Γέρας Ἀ. Κεραμοπούλλου. Προσθήκη εἰς ἄρθρον J. M. COOK, σ. 87, Ι. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, ΠΑΕ 1953, σ. 208 ὑποσ. 1.

βαιοὶ τὴν ἄποψιν περὶ τελέσεως ὀρισμένων χοῶν μετὰ τὸ τέλος τοῦ ἔνταφιασμοῦ. Πολλὰ παραδείγματα ἔχομεν ἐκ θαλαμοειδῶν τάφων τῶν Μυκηνῶν καὶ τῆς Προσύμνης¹.

Ὁ θάλαμος (εἰκ. 5) εἶχε τετράπλευρον σχῆμα, μέγ. μῆκος 1.75 μ. καὶ πλάτος 3 περίπου μέτρων. Ἦτο λοιπὸν ὁ μικρότερος τῶν ἀνασκαφέντων τάφων. Ἐντὸς αὐτοῦ εὐρέθησαν οἱ σκελετοὶ 6 νεκρῶν καὶ παρ' αὐτοὺς 4 ἐκ στεατίτου

Εἰκ. 6. Τομὴ καὶ κάτοψις ταφῆς Ζ.

σφονδύλια, μικρὸς σφραγιδόλιθος ἐξ ὑαλομάζης μετ' ἐγχαράκτου διακοσμήσεως, ὁστεΐνη περόνη καὶ 15 πήλινα ἀγγεῖα. Ἐκ τούτων ἔν εἶναι ἀλαβαστροειδῆς πυξὶς μετὰ καθέτων διατομῶν τοῦ κορμοῦ πηλοῦ κεραμόχρου, ὁμόχρου ἐπιχρίσματος καὶ διακοσμήσεως δακτυλίων ἐπὶ τοῦ κορμοῦ καὶ παραλλήλων γραμμῶν ἐπὶ τοῦ ὤμου, 3 ψευδόστομοι ἀμφορίσκοι μετὰ σφαιροειδοῦς κορμοῦ, πηλοῦ κεραμόχρου, ὁμόχρου ἐπιχρίσματος καὶ διακοσμήσεως δακτυλίων κατὰ τὸν κορμὸν καὶ σπειροειδῶν ἢ ἐσχηματοποιημένων ἀνθέων καὶ παραλλήλων γραμμῶν κατὰ τὸν ὤμον, 2 κύλικες ἐξ ὧν ἡ μία πηλοῦ κι-

¹ M. P. NILSSON, *ἑ.ἀ.* σ. 599. C. BLEGEN, *Prosymna*, σ. 238. G. MYLONAS, *Homeric and Mycenaean Burial Customs*, εἰς *AJA* 1948, σ. 72.

τρινωποῦ, ὁμόχρου ἐπιχρίσματος εἶναι κεκαλυμμένη ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς διὰ στιλπνοῦ μελανοῦ βερνικίου ἢ δὲ ἑτέρα μὲ ὑψηλὸν πόδα εἶναι πηλοῦ κεραμόχρου καὶ τοῦ αὐτοῦ χρώματος ἐπιχρίσματος ἀλλ' ἄνευ τινὸς διακοσμήσεως, 2 τρίωτοι ἀμφορίσκοι πηλοῦ πρασινωποῦ διακοσμούμενοι διὰ δακτυλίων καὶ ταινιῶν κατὰ τὸν κορμὸν καὶ φολιδωτοῦ κοσμήματος κατὰ τὸν ὦμον, 3 ἀβαθῇ κύπελλα, ἀρυτῆρες μεθ' ὑπερυψουμένων λαβῶν, ἕξ ὧν ὁ εἷς μετὰ προχοῆς, δύο βαθέα κύπελλα καὶ 3 πρόχοι, ἕξ ὧν δύο εἶναι τοῦ κοινοῦ ἐν Ἀττικῇ τύπου Δ μεθ' ἀπλῆς διακοσμήσεως δακτυλίων (ἢ μία ἀδιακόσμητος) ἢ δὲ ἑτέρα εἶναι ὠραίου σχήματος μετὰ προχοῆς καὶ πεπλατυσμένης ράχεως πηλοῦ κεραμόχρου καὶ ὑπολεύκου ἐπιχρίσματος, φέρουσα διακόσμησιν ἐσχηματοποιημένων ναυτίλων κατὰ τὸν κορμὸν (πίν. 288), χρονολογούμενη εἰς τὴν πρῶτον ΥΕ III ἐποχὴν.

Ταφαὶ Ε καὶ Ζ (εἰκ. 6). Ἐκτὸς τῶν ἀνασκαφέντων τεσσάρων θαλαμοειδῶν τάφων ἀνευρέθησαν δύο ἑτεροι μεμονωμένοι κόγχαι ἐσκαμμένοι παρὰ τὴν πλευρὰν ἀπλῶν λάκκων. Τούτων ἡ Ε εὐρέθη μετὰ τοῦ Α καὶ Β τάφου καὶ δὴ πολὺ πλησίον τῆς ἀρχῆς τῶν δρόμων. Ὁ λάκκος εἶχε βάθος 1.80 μ., πλάτος 1.40 μ. καὶ μῆκος 1.80 μ. Ἐπὶ τῆς πρὸς Νότον δὲ τούτου πλευρᾷ εὐρέθη λελαξευμένη κόγχη κατὰ τὸν πυθμένα τοῦ λάκκου, βάθους 0.70 μ., ὕψους 0.74 μ. καὶ πλάτους 1.10 μ., κεκλεισμένη διὰ λίθων. Εὐρέθη δὲ ἐντὸς αὐτῆς σκελετὸς ὠρίμου παιδὸς εἰς συνεσταλμένην στάσιν καὶ ἀπλῇ πρόχῳ.

Ἡ ἑτέρα κόγχη Ζ εὐρέθη δυτικῶς τοῦ τάφου Δ ἐντὸς λάκκου ἔχοντος μῆκος 2.10 μ., πλάτος 0.60 καὶ βάθος 2 περίπου μέτρων, κλειομένη καὶ αὕτη διὰ ξηροτοίχου.

Ἐντὸς αὐτῆς εὐρέθη σκελετὸς ὠρίμου παιδὸς εἰς συνεσταλμένην στάσιν καὶ παρ' αὐτὸν ἀπλῇ πάλιν πρόχῳ.

Τὸ εἶδος τοῦτο τῶν ἐντὸς λάκκων κογχῶν διὰ πρώτην φοράν, καθ' ὅσον γνωρίζω, παρουσιάζεται ἐν Ἀττικῇ. Συνδέονται δὲ πιθανῶς αὗται μετὰ τῶν παρ' αὐτοὺς θαλαμοειδῶν καὶ δὲν ἀποτελοῦν αὐτοτελεῖς ταφάς. Διαφέρουν ἀπὸ τὰς κόγχας τῶν δρόμων κατὰ τοῦτο, ὅτι ἐντὸς καὶ τῶν δύο εὐρέθησαν σκελετοὶ ὠρίμων ἀτόμων καὶ οὐχὶ παίδων, ὥς συμβαίνει συνήθως μὲ τὰς πρώτας.

Γενικῶς δὲ οἱ θαλαμοειδεῖς τάφοι τῆς Βούλας, καίτοι πτωχοὶ εἰς πολὺτιμα κτερίσματα, ἀποτελοῦν σπουδαῖα παραδείγματα τῆς ἀρχιτεκτονικῆς μορφῆς τῶν τάφων τῆς Ἀττικῆς κατὰ τοὺς μυκηναϊκοὺς χρόνους καὶ μοναδικά τινα πῆλινα εἰδώλια καὶ ἀγγεῖα εὐρεθέντα ἐντὸς αὐτῶν πολλὰ δύναται νὰ προσφέρουν εἰς τὴν σπουδὴν καὶ τὴν ἔρευναν τῶν ταφικῶν ἐθίμων καὶ τῆς ἀσκουμένης λατρείας κατὰ τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους.

6. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΜΥΚΗΝΑΪΚΩΝ ΤΑΦΩΝ ΠΕΡΑΤΗΣ

Ἡ ἀνασκαφή τῆς μυκηναϊκῆς νεκροπόλεως, τῆς κειμένης παρὰ τοὺς πρόποδας τῆς Περαιτῆς (παρὰ τὸ Β. ἄκρον τοῦ ὄρμου τοῦ Πορτοράφι) συνεχίσθη καὶ ἐφέτος κατὰ μῆνα Νοέμβριον διὰ λογαριασμὸν τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας¹. Συνολικῶς ἀνεσκάφησαν 21 τάφοι, ἅπαντες ἀσύλητοι (πίν. 29α, καὶ σχεδιογρ. εἰκ. 1).

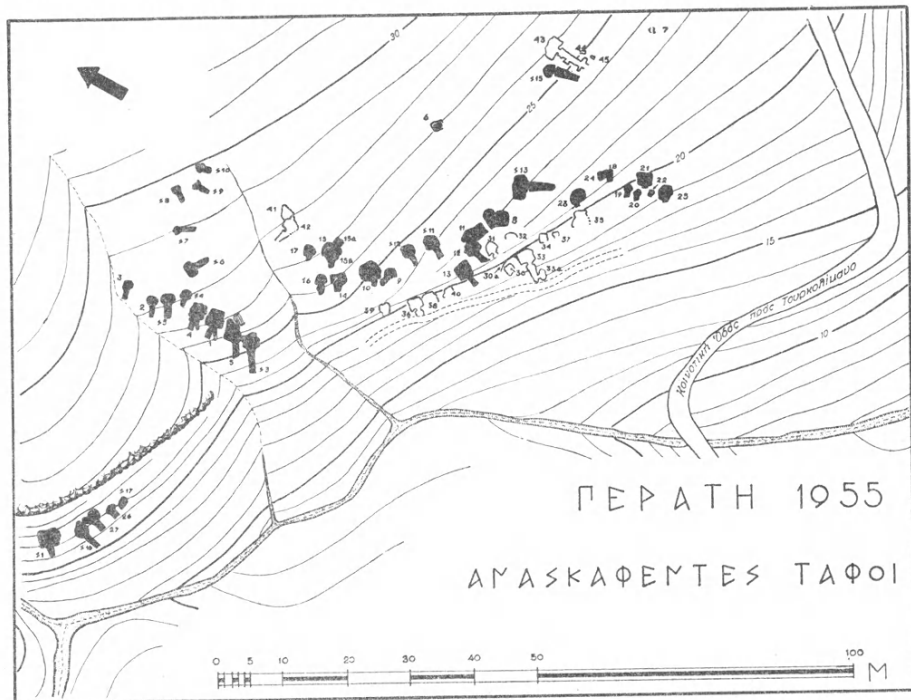
Ἦδη εἰς τὸ παρελθὸν εἶχε διαπιστωθῇ ἡ ὑπαρξίς μυκηναϊκῆς ὁδοῦ, λαξευμένης ἐπὶ τῆς παρειᾶς τῆς χαράδρας, ἐπὶ τῆς ὁποίας εὐρίσκονται οἱ τάφοι, καὶ ἐξυπηρετούσης τὸ νεκροταφεῖον. Ἰκανὸν τμήμα τῆς ὁδοῦ αὐτῆς ἐκαθαρίσθη ἐφέτος καὶ ἀπετέλεσε τὸ πρὸς τὰ κάτω ὄριον τῆς ἀνασκαφῆς, ἐρευνηθέντος τοῦ μεταξὺ αὐτῆς καὶ τῶν πέρυσιν ἀνασκαφέντων τάφων τμήματος τῆς κατωφερείας. Εἰς τὸ μέρος τοῦτο εὐρέθησαν οἱ ὑπ' ἀριθ. 30, 30α, 31, 32, 33, 33α, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41 καὶ 42 τάφοι. Ἀνεσκάφη ἐπίσης καὶ ἓν συγκρότημα συνιστάμενον ἐξ ἑνὸς σχετικῶς μεγάλου καὶ ἄριστα διατηρουμένου θαλαμοειδοῦς τάφου μὲ κόγχην ἐπὶ τοῦ τοιχώματος τοῦ δρόμου καὶ μικρῶν παιδικῶν τάφων πρὸ αὐτοῦ (τάφοι ὑπ' ἀριθ. 43, 43α, 43β, 43γ, 44 καὶ 45). Τὸ συγκρότημα τοῦτο εὐρέθη εἰς κάποιαν ἀπόστασιν ἀπὸ τοὺς προαναφερθέντας παρὰ τὸν περυσινὸν τάφον Σ 16 (πίν. 29β).

Ὡς πρὸς τὸ σχῆμά των, οἱ ἐφετινοὶ τάφοι παρουσιάζουν μίαν σχετικὴν ποικιλίαν. Πλὴν τῶν δύο μικρῶν παιδικῶν τάφων 44 καὶ 45, οἱ ὅποιοι εἶναι κοινοὶ μικροὶ τετράπλευροι λάκκοι, εὐρεθέντες ἀκάλυπτοι, οἱ ὑπόλοιποι εἶναι κατὰ πλειοψηφίαν θαλαμοειδεῖς. Ἐξ αὐτῶν μόνον ὁ ἕνας, ὁ 43, σκαμμένος ἐντὸς φλεβδὸς τοῦ πετρώματος σχετικῶς σκληροτέρας, διετήρησε τὴν θόλον του. Τῶν ἄλλων ὅλων, ἀνοιγμένων ἐντὸς τοῦ εὐθρύπτου καὶ μαλακοῦ ἀμώδους πετρώματος, τὸ ὅποιον συνιστᾷ τὴν παρειὰν τῆς χαράδρας καὶ περὶ τοῦ ὁποίου ἔχει γίνεαι λόγος εἰς τὰς προηγουμένας περὶ τῆς ἀνασκαφῆς ἐκθέσεις², ὁλόκληρον τὸ ἄνω μέρος μετὰ τῆς θόλου ἔχει καταρρεύσει. Ἡ κατάρρευσις αὕτη, ὥς ἀποδεικνύεται καὶ ἀπὸ τὴν ἐφετινὴν ἐρευναν, ἔχει ἐπέλθει εἰς πολλὰς περιπτώσεις συντομώτατα, ἥδη κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς χρησιμοποίησεως τοῦ νεκροταφεῖου. Ὡς ἐκ τούτου ἐδημιουργήθη ἡ ἀνάγκη τῆς κατασκευῆς

¹ Βλ. ΠΑΕ 1953, σ. 88 - 102 καὶ 1954, σ. 89 - 103. Εἰς τὴν διεξαγωγὴν τῆς ἀνασκαφῆς μὲ ἐβοήθησεν ἡ φοιτήτρια τῆς ἀρχαιολογίας δις Μαρία Παντελίδου.

² Βλ. ΠΑΕ, ἔ.ἀ.

ἐντὸς καὶ ὑπεράνω τῶν καταπεσόντων ὄγκων τοῦ πετρώματος ἀβαθῶν μᾶλλον τάφων ἡμικυκλικοῦ ἢ ἡμιελλειπτικοῦ σχήματος, ἀνευ διακεκριμένης εἰσόδου καὶ δρόμου, μὲ τὴν προσπάθειαν ὅμως νὰ διατηρηθῇ, ἐν κατόψει τοῦλάχιστον, τὸ καθιερωμένον σχῆμα τοῦ θαλάμου¹. Τοιαύτας περιπτώσεις συμπλεγμάτων ἐπαλλήλων διαδοχικῶν τάφων παρουσιάζουν οἱ 30α καὶ 33 καθὼς

Εἰκ. 1. Τοπογραφικὸν διάγραμμα τῶν τάφων τῆς Περατῆς.

καὶ οἱ 36 καὶ 38. Ἐκτὸς ὅμως αὐτῶν ὑπάρχουν καὶ παραδείγματα ἄλλων μικρῶν τάφων ἐχόντων τὴν αὐτὴν μορφήν, προφανῶς διότι τὸ πέτρωμα, εἰς τὸ σημεῖον ὅπου ἠγνοίγοντο, δὲν παρεῖχε τὰ περιθώρια διὰ τὴν κατασκευὴν πραγματικῶν θαλαμοειδῶν, ἔστω καὶ μικρῶν (τάφος 32).

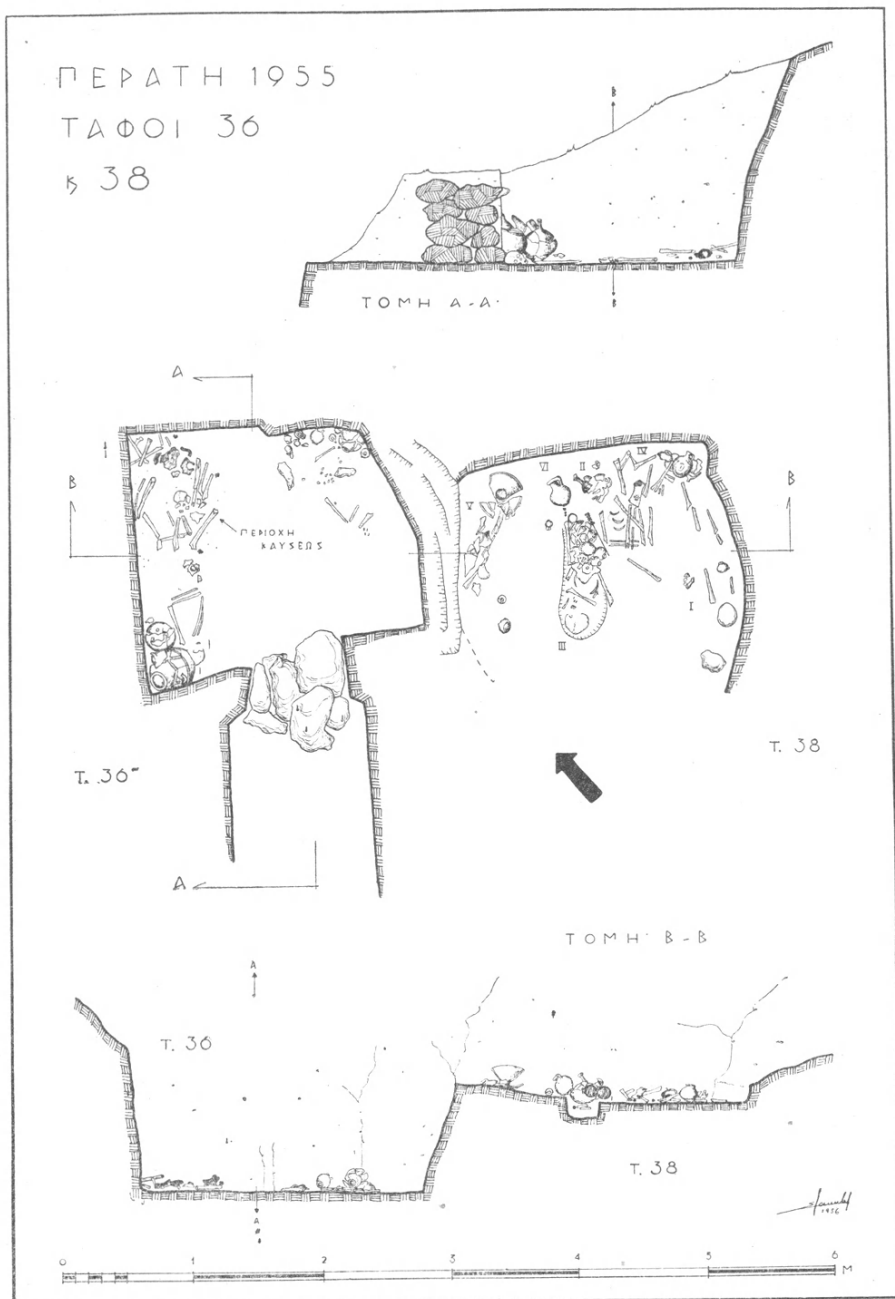
Αἱ εὐρεθεῖσαι κατὰ χώραν ταφαὶ εἶναι σχετικῶς ὀλίγαι, δεδομένου ὅτι κατὰ πλειοψηφίαν οἱ τάφοι εὐρέθησαν περιέχοντες ἀνακομιδὰς. Οἱ νεκροὶ κεῖνται κατὰ κανόνα ὕπτιοι. Ἀρκετὴν ποικιλίαν παρουσιάζει ἡ θέσις τῶν χει-

¹ Ἡ παρατήρησις αὕτη ἀποτελεῖ καὶ τὸ κυριώτερον ἐπιχείρημα διὰ τὴν στήριξιν τῆς ἀπόψεως, καθ' ἣν οἱ τάφοι κατέρρεον καὶ κατηργοῦντο, ἐνῶ τὸ νεκροταφεῖον ἐξηκολούθει νὰ εἶναι ἐν χρήσει.

ρῶν, αἱ ὁποῖαι εὐρίσκονται τεταμέναι κατὰ μήκος τοῦ σώματος, κεκαμμέναι κατὰ τοὺς ἀγκῶνας καὶ συναντώμεναι ἐπὶ τοῦ ὑπογαστρίου, σταυρωμέναι ἐπὶ τοῦ στήθους ἢ καὶ εἰς διαφορετικὴν θέσιν ἐκάστη. Τὰ σκέλη εἶναι ὥς ἐπὶ τὸ πλεῖστον λυγισμένα μὲ τὰ γόνατα ὑψηλά. Εὐρέθησαν δὲ ἐφέτος καὶ δύο ἀκόμη καύσεις, περὶ τῶν ὁποίων κατωτέρω.

Ἄξιον ἰδιαιτέρας μνείας εἶναι τὸ σύμπλεγμα τῶν τάφων 36 καὶ 38 (σχεδιογρ. εἰκ. 2) καὶ λόγῳ τῆς θέσεως τῶν δύο τάφων ἐν σχέσει πρὸς ἀλλήλους καὶ λόγῳ τῶν εὐρημάτων τὰ ὁποῖα ἀπέδωκαν. Ὁ τάφος 36 εἶναι ὁ παλαιότερος. Τὸ κάτω μέρος του ἔχει σκαφή ἐντὸς φλεβὸς σχετικῶς σκληροτέρας, οὕτω δὲ τὸ σχῆμά του διατηρεῖται πολὺ καλὰ. Ὁ δρόμος του, βραχὺς καὶ ὄχι πολὺ βαθύς, ἐκβάλλει ἀκριβῶς ἐπὶ τῆς ἀρχαίας ὁδοῦ, ἣ δὲ εἴσοδος του εὐρέθη φραγμένη ἀπὸ λιθοδομὴν κατεσκευασμένην ἀπὸ ποικίλους καὶ ἀρκετὰ μεγάλους λίθους, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ πλεῖστοι καὶ μεγαλύτεροι εἶναι τεμάχια τοῦ ἰδίου πετρώματος, ἐντὸς τοῦ οὐοῦ ἔχει ὀρυχθῆ, πιθανώτατα δὲ προϊόντα τῆς ἐκσκαφῆς του. Ἐχει σχῆμα τετράπλευρον ἀρκετὰ κανονικόν, ἰδίως δὲ τὸ πρὸς τὰ ἀριστερὰ τῆς εἰσόδου ἡμισὺ του εἶναι σκαμμένον μετὰ προσοχῆς, μὲ τοιχώματα εὐθύγραμμα καὶ γωνίας περίπου ὀρθάς. Τὴν δυτικὴν γωνίαν του κατελάμβανον τρία ἀγγεῖα, πρὸ αὐτῶν δὲ καὶ κατὰ μήκος τοῦ τοιχώματος ἔκειτο σκελετός, τοῦ οὐοῦ τὸ ἄνω μέρος εὐρέθη κατὰ χώραν, ἐνῶ οἱ πόδες του εἶχον μετακινήθῃ. Ἡ ἀνατολικὴ του γωνία κατελαμβάνετο ὑπὸ ὁμάδος ἀγγείων ἐκ τῶν ὁποίων τὰ πλεῖστα, μικρότατα, ἀνῆκον προφανῶς εἰς παιδικὰ ταφάς. Τοῦτο ἐνισχύεται καὶ ἀπὸ ἀριθμὸν ἀχηβάδων, αἱ ὁποῖαι ἔκειντο πλησίον αὐτῶν. Εὐρέθη ἐπίσης καὶ μικρὰ χαλκίνη πόρπη καὶ ὀλίγα ὀστᾶ. Ἡ πρὸς Β. γωνία τοῦ τάφου ἦτο πλήρης ὀστῶν ἐξ ἀνακομιδῶν, φύρδην μίγδην κειμένων, μεταξὺ αὐτῶν δὲ ἐγκατεσπαρμένα συνελέγησαν μικρὰ τεμάχια ὀστῶν καμμένων καὶ ἀνθρώκων, καθὼς καὶ τεμάχια πηλίνης πρόχου (πίν. 30α). Τὸ ἀγγεῖον τοῦτο, ἐκτεθὲν εἰς καῦσιν, εἶχε παραμορφωθῇ, ἰδίως εἰς τὸ ἄνω μέρος του, ὃ δὲ πηλὸς του εἶχε πάρει χρῶμα μέλαν (εἰκ. 32β, ἀγγεῖον ὑπ' ἀριθ. 416). Τὰ καμμένα ὀστᾶ, ἐξετασθέντα, ἀπεδείχθησαν κατὰ πλειοψηφίαν ἀνθρώπινα, μερικὰ τεμάχια ὅμως εὐρέθησαν ἀνήκοντα εἰς σκελετὸν ζώου.

Τόσον ἐκ τῆς θέσεως ὅσον καὶ ἐκ τῆς καταστάσεως τῶν εὐρημάτων αὐτῶν οὐδεμία ἀμφιβολία δύναται νὰ ὑπάρξῃ περὶ τοῦ ὅτι τὰ καμμένα ὀστᾶ καὶ ἡ πρόχους ἔχουν ἄμεσον σχέσιν, καὶ δὴ ὅτι ἡ πρόχους ἦτο τὸ τεφροδόχον ἀγγεῖον, τὸ ὁποῖον μάλιστα εἶχεν ἔλθει εἰς ἐπαφὴν μετὰ τῆς πυρᾶς. Ἡ καῦσις βεβαίως δὲν εἶχε γίνῃ ἐντὸς τοῦ τάφου, διότι τότε θὰ εἶχε ὁπωσδήποτε ἀφήσει ἵχνη, οἱ ὀλίγοι ἀνθρώκαες ὅμως οἱ ὁποῖοι εὐρέθησαν μεταξὺ τῶν καμμένων ὀστῶν μαρτυροῦν ὅτι τὰ ὀστᾶ συνελέγησαν ἀμέσως μετὰ τὴν καῦσιν, ἴσως πρὸ τῆς πλήρους σβέσεως τῆς πυρᾶς, καὶ ἐτέθησαν ἐντὸς τοῦ ἀγγείου καίοντα ἀκόμη. Ἡ δὲ παρουσία ὀστῶν ζώου δὲν δύναται παρὰ νὰ

Εικ. 2. Σύμπλεγμα τάφων 36 καὶ 38.

σημαίνῃ προσφορὰν καεῖσαν μετὰ τοῦ νεκροῦ, τῆς ὁποίας μέρος ἀνεμίχθη μὲ τὰ ὀστέα του (τὰ ὁποῖα, σημειωτέον, εἶναι ὀλίγα, εἰς πολὺ μικρὰ τεμάχια καὶ πολὺ ἀπέχουν ἀπὸ τοῦ νὰ συγκροτοῦν σκελετόν, ἔστω καὶ ἑλλιπῆ, προέρχονται ὅμως ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη τοῦ σώματος). Ἡ θύλος τοῦ τάφου εἶχε πέσει. Τὸ ὅτι τοῦτο εἶχε συμβῆ ἤδη ἔκτοτε ἀποδεικνύει ὁ παρακαίμενος τάφος 38.

Ὁ τάφος αὐτός, εὐρισκόμενος εἰς ἐπίπεδον πολὺ ὑψηλότερον τοῦ προηγούμενου, κεῖται ἀκριβῶς πρὸς ΝΑ. του καὶ τόσον πλησίον, ὥστε τὸ πρὸς ἀριστερὰ ὄριόν του (μὴ διατηρούμενον) νὰ εὐρίσκεται ἐπὶ τοῦ κενοῦ ἐπάνω ἀπὸ τὸ δεξιὸν τοίχωμα τοῦ 36 (βλ. σχεδιογρ. εἰκ. 2, τομὴ Β - Β) οὕτως ὥστε μερικὰ ἀπὸ τὰ κτερίσματα τῆς πλευρᾶς αὐτῆς νὰ πατοῦν ἐν μέρει ἐπὶ τοῦ γεμίματος τοῦ βαθύτερου τάφου. Ἔχει καὶ αὐτὸς σχῆμα τετράπλευρον, ἀκανόνιστον ὅμως, μὲ πλευρὰς καὶ γωνίας καμπύλας. Εἴσοδος δὲν ὑπάρχει, οὔτε δρόμος, ὁ δὲ τάφος εἶναι ἀρκετὰ ἀβαθής. Κατὰ μῆκος τοῦ δεξιοῦ (Α) τοιχώματος, μὲ τοὺς πόδας πρὸς τὸ βάθος κεῖται νεκρὸς κατὰ χώραν ὕπτιος καὶ ἐκτάδην (σχεδιογρ. εἰκ. 2, ταφή Ι), κτερισμένος μὲ δύο μικρὰ ἀγγεῖα εἰς τὸ ὕψος περίπου τῆς ὀσφύος του. Ἡ γωνία τοῦ βάθους πρὸ τοῦ νεκροῦ καταλαμβάνεται ἀπὸ σωρὸν ὀστέων ἐξ ἀνακομιδῆς καὶ ἀγγείων (ταφή ΙV). Πρὸς τὰ ἀριστερὰ τῶν δύο αὐτῶν ταφῶν, μὲ τὸ κρανίον πρὸς τὸ βάθος ὑπάρχει ἄλλη ταφή, ἡ ὁποία κεῖται λοξῶς μὲ κατεύθυνσιν ἀπὸ Β. πρὸς Ν. καὶ εὐρίσκεται ἀπὸ τοῦ κρανίου μέχρι περίπου τῆς λεκάνης κατὰ χώραν (ταφή ΙΙ). Τὰ ὀστέα ὅμως τῶν σκελῶν ἔχουν ἀποτεθῆ ἐπὶ τοῦ θώρακος, προφανῶς διὰ νὰ δημιουργηθῇ χώρος διὰ τήν (κατὰ ταῦτα μεταγενεστέραν) ταφήν Ι. Ἐπὶ τοῦ κρανίου, ἀνεστραμμένα, εὐρέθη κύλιξ (πίν. 33β, ἀγγεῖον ὑπ' ἀριθμὸν 435) καὶ παρὰ τὸν ἀριστερὸν ὄμον τεμάχιον κωδωνοσχῆμου ἀγγείου, τοῦ ὁποίου τὰ ὑπόλοιπα τεμάχια ἔκειντο εἰς τὸ Δ. ἄκρον τοῦ τάφου.

Κατὰ μῆκος τῆς δεξιᾶς πλευρᾶς τῆς ταφῆς ΙΙ, περίπου εἰς τὸ μέσον τοῦ τάφου, εὐρέθη λάκκος, μᾶλλον ἀβαθής, περιέχων κρανίον καὶ ὀστέα (ταφή ΙΙΙ) καὶ καλυπτόμενος ὑπὸ ὁμάδος ἀγγείων, τὰ ὁποῖα πρὸς Ν. μὲν συνεκρατοῦντο ὑπὸ λίθου, πρὸς Α. δὲ ὑπὸ χαλκίνης παραξιφίδος, τοποθετημένης ἐπὶ τῆς μιᾶς κόψεως μὲ τὴν λαβὴν πρὸς τὸ βάθος τοῦ τάφου (πίν. 30β). Παρὰ τὴν λαβὴν τῆς παραξιφίδος εὐρέθη ψέλιον ἀπὸ χαλκόν. Μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ τοιχώματος τοῦ τάφου ἔκειτο πρόχους μὲ τὸ στόμιον πρὸς τὸ ἐν λόγῳ τοίχωμα (πίν. 30β, ὅπου φαίνεται ἡ βάσις τῆς, καὶ 32β, ἀγγεῖον ὑπ' ἀριθ. 436). Ἡ πρόχους αὕτη εὐρέθη περιέχουσα τὰ καμμένα ὀστέα ἀνθρωπίνου σκελετοῦ, τεμάχια καμμένων ὀστέων βοός¹, καθὼς καὶ μικρὸν χρυσοῦν συνεστραμμένον

¹ Τὰ ἀνθρώπινα ὀστέα ἐξήτασεν ὁ ἐπιμελητὴς παρὰ τῇ ἔδρᾳ τῆς Ἀνατομίας τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν κ. Ε. Κατρίτσης, τὰ δὲ ὀστέα τῶν ζώων ὁ καθηγητὴς τῆς Ζωο-

σύρμα. Ἀνθρακες ἢ ἄλλα ἵχνη πυρὸς δὲν παρατηρήθησαν, τὸ δὲ ἀγγεῖον οὐδὲν ἵχνος καύσεως ἔφερε (ταφή VI).

Πρὸ τῆς βάσεως τῆς τεφροδόχου πρόχου εὐρέθησαν τὰ τεμάχια σιδηροῦ μαχαιριδίου (πίν. 30β καὶ 31β). Κατὰ μῆκος τέλος τοῦ πρὸς Δ. ἄκρου τοῦ τάφου, τοῦ κειμένου ὑπεράνω τοῦ τάφου 36, εὐρέθησαν ὅστ᾽ αἰ διάφορα ἀγγεῖα εἰς τεμάχια (ταφή V).

Ἡ ἐκ τῆς θέσεως τῶν περιεχομένων τοῦ τάφου καὶ ἐκ τῶν διαφορῶν ἀνασκαφικῶν παρατηρήσεων προκύπτουσα χρονολογικὴ σειρὰ τῶν ταφῶν εἶναι ἡ ἑξῆς: Προηγοῦνται αἱ ἀνακομιδαὶ (V καὶ IV). Ἀκολουθεῖ ἡ III, ἡ ὁποία ἐν συνεχείᾳ ἐτέθη ἐντὸς τοῦ λάκκου, καλυφθεῖσα ἐν μέρει ἀπὸ τὴν II. Αὕτῃ πάλιν, μὲ τὴν σειρὰν τῆς συνεπτύχθη διὰ τὴν δημιουργίᾳ χώρων διὰ τὴν τελευταίαν κατὰ σειρὰν ταφὴν I. Ἡ ἐντὸς τοῦ ἀγγείου καῦσις τέλος (VI), ἡ ὁποία εὐρέθη ὑψηλότερα ἀπὸ τὰ ὅστ᾽ αἰ τῆς III καὶ ἡ ὁποία φαίνεται νὰ ὑπῆρχεν ἤδη ὅταν τὸ ψέλιον τῆς II ἐτοποθετήθη εἰς τὴν θέσιν του, πρέπει νὰ ἐτέθη ἐντὸς τοῦ τάφου μετὰ τὴν III καὶ πρὸ τῆς I, πιθανώτατα δὲ καὶ πρὸ τῆς II.

Εἰς μικρὰ εὐρήματα ὑπῆρξεν ἡ ἀνασκαφὴ καὶ ἐφέτος ἀποδοτικὴ. Μεταξὺ τῶν συνηθισμένων ἐκ χρυσοῦ, ἀργύρου, χαλκοῦ, ἐλεφαντοστοῦ, στεατίτου κλπ. διαφορῶν κοσμημάτων, ἐργαλείων καὶ ἄλλων ἀντικειμένων, εὐρέθησαν καὶ κτερίσματα τὰ ὁποῖα θὰ πρέπη νὰ μνημονευθοῦν ἰδιαίτερος, λόγῳ τοῦ εἰδικοῦ ἐνδιαφέροντος τὸ ὁποῖον παρουσιάζουν. Εἶναι τὰ ἑξῆς:

α) Πηνίον ἐκ τοῦ τάφου 30 ἐξ ἀσβεστολιθικοῦ πετρώματος, πιθανώτατα σταλακτίτου, μήκους 30 χιλιοστῶν, διαμέτρου εἰς τὰ ἄκρα 21 χιλιοστῶν καὶ εἰς τὸ μέσον 16 χιλ. Εὐρέθη εἰς τὸ βάθος τοῦ τάφου μεταξὺ δύο κρανίων (ἐξ ὧν τὸ ἐν τῆς κατὰ χώραν ταφῆς), πλησίον του δὲ ἔκειτο χαλκίνη βελόνη, μήκους σωζομένου 79 χιλ. καὶ διαμέτρου 2 χιλ.).

β) Περίαπτα αἰγυπτιακῆς κατασκευῆς καὶ προελεύσεως ἐκ τοῦ τάφου 30. Εὐρέθησαν, ὁλόκληρα ἢ εἰς τεμάχια, μεταξὺ τῶν ὁστῶν ἀνακομιδῆς μαζί μὲ μερικὰς ψήφους μυκηναϊκὰς διαφορῶν σχημάτων. Εἶναι ὅλα ἐκ φαγεντιανῆς ἀρκετὰ διαβρωμένης, ἡ ἐπιφάνειά των ὅμως σώζει κατὰ τόπους ἵχνη πρασίνης ὑαλώσεως. Ἀπὸ τὰ καλύτερον σωζόμενα τὸ ἐν (πίν. 31α1) εἶναι ὁμοίωμα κροκοδείλου (θεότητος τοῦ Fayoum), μήκους 30 χιλ. καὶ μεγίστου πλάτους 8 χιλ., διάτρητον εἰς τὴν θέσιν τῶν ὀφθαλμῶν, ἄλλο (πίν. 31α2) μήκους 27 χιλ. καὶ μεγίστου πλάτους 13 χιλ., παριστᾷ ὃν ἀνθρωπόμορφον μὲ μεγάλην κεφαλὴν, λυγισμένα γόνατα καὶ οὐρὰν μεταξὺ τῶν σκελῶν, προ-

λογίας τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν κ. Πανταζῆς. Εἰς ἀμφοτέρους ἐκφράζω τὰς εὐχαριστίας μου.

φανῶς τὸν Bes, τρίτον δέ (πίν. 31αβ) μήκους 19 χιλ. καὶ μεγίστου πλάτους 8 χιλ., συγκεκολλημένον ἐκ τριῶν τεμαχίων, ἐν σχήματι ζωομόρφου ὄντος μὲ προτεταμένην κεφαλὴν καὶ κοιλίαν, εἶναι ὁμοίωμα τῆς θεᾶς Thoëris¹.

γ) Τεμάχιον ὕαλου, σχήματος τραπέζιου, μεγίστου μήκους 36 χιλ. καὶ πλάτους 19 χιλ., μὲ ἐπιφάνειαν ἐλαφρῶς καμπύλην, καὶ χρώματος κυανοῦ μὲ ὑποκιτρίνους ἰριδισμοὺς ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας του, ἐκ τοῦ τάφου 34. Εὐρέθη εἰς τὸ μέσον περίπου τοῦ τάφου (ὃ ὁποῖος οὐδεμίαν κατὰ χώραν ταφὴν περιεῖχε) πλησίον κομβίου ἐκ στεατίτου μεγάλου μεγέθους. Εἶναι προφανῶς ξενικῆς, πιθανώτατα δὲ αἰγυπτιακῆς προελεύσεως.

δ) Τεμάχια λεπτοῦ μολυβδίνου σύρματος ἐκ τοῦ τάφου 35. Ἔχουν τοῦτο τὸ ἀξιοσημείωτον, ὅτι εὐρέθησαν εἰς τὴν θέσιν των, ἐν μέσῳ τῶν ὀστέων δύο ἐκ τῶν κατὰ χώραν σκελετῶν. Εἰς τὸν ἓνα ἔκειντο κάτω ἀπὸ τὸ κρανίον, εἰς δὲ τὸν ἄλλον κάτω ἀπὸ τὰ ὀστέα τῆς λεκάνης.

ε) Παραξιφὺς χαλκίνη ἀμφίστομος τοῦ τάφου 38. Εὐρέθη κατὰ μήκος τῆς ταφῆς II, συγκρατοῦσα τὰ ἐπάνω ἀπὸ τὴν ταφὴν III ἀγγεῖα (πίν. 30β, σχεδιογρ. εἰκ. 2). ἔχει συνολικὸν μῆκος 0.403, πλάτος λεπίδος 0.051 καὶ πλάτος λαβῆς 0.019 - 0.02. Σώζεται ἀκεραία. Εἰς τὸ περιθώριον τῆς λαβῆς ὑπάρχει περιχεῖλωμα τὸ ὁποῖον, ἀπὸ κοινοῦ μετὰ 6 ἡλίων ἐπὶ ἐκάστης πλευρᾶς, συνεκράτει τὴν τελείως καταστραφείσαν ἐπένδυσιν τῆς λαβῆς. Ἡ λεπίς εἰς τὸ μέσον της διακοσμεῖται ἀπὸ 4 παραλλήλους ἐγχαράκτους γραμμὰς, μὲ ὁμοίας γραμμὰς δὲ διακοσμεῖται καὶ τὸ περιχεῖλωμα τῆς λαβῆς, ἡ κορυφὴ τῆς ὁποίας ἔχει σχῆμα μηνίσκου.

Ϝ) Μαχαιρίδιον σιδηροῦν τοῦ τάφου 38 (πίν. 31β). Πολὺ ὠξειδωμένον, εὐρέθη εἰς τεμάχια μετὰ τῆς βάσεως τοῦ τεφροδόχου ἀγγείου τῆς καύσεως καὶ τοῦ χαλκίνου ψελίου παρὰ τὰ ἀγγεῖα τῆς ταφῆς III (σχεδιογρ. εἰκ. 2). Λεπίς καὶ λαβὴ (μὴ σωζομένη ὁλόκληρος) ἀποτελοῦνται ἀπὸ τὸ αὐτὸ λεπτὸν ἔλασμα, τὴν δὲ μὴ ὑπάρχουσαν πλεον ἐπένδυσιν τῆς λαβῆς συνεκράτουν δύο (τοὐλάχιστον) διαμπερεῖς χάλκινοι ἥλοι. Ἡ λεπίς ἔχει μίαν κόψιν μόνον. Τὸ σχῆμά της εἰς τὸ μεγαλύτερον τμήμα εἶναι ἐλαφρότατα κυρτὸν εἰς τὴν ραχίν. Πρὸς τὸ τέρμα κυρτοῦται ἀποτόμως πρὸς τὴν αἰχμὴν καθισταμένη συγχρόνως στενότερα, εἰς τὸ ἄκρον δὲ ἡ καμπύλη μεταβάλλεται ἀπὸ κυρτῆς εἰς κοίλην. ἔχει δηλαδὴ σχῆμα ὅμοιον πρὸς τὸ χάλκινον μαχαιρίδιον τοῦ τάφου 12². Τὸ μήκος τῆς λεπίδος εἶναι 0.092, τὸ δὲ πλάτος της 0.018.

Τὰ ἀγγεῖα, τὰ ὁποῖα εὐρέθησαν ἐφέτος (πίν. 32, 33), ἀνῆλθον εἰς 115, ἐπιπλέον δὲ εὐρέθη καὶ πήλινον εἰδώλιον βοός (πίν. 32β, ὑπ' ἀριθ. 427). Με-

¹ Τὰ εὐρήματα αὐτὰ ἐξήτασεν ὁ ἐπιμελητὴς τῆς αἰγυπτιακῆς συλλογῆς τοῦ Ἑθν. Ἀρχ. Μουσείου κ. Ν. Μπουφίδης, εἰς τὸν ὁποῖον ὀφείλω τὰς σχετικὰς πληροφορίες.

² Βλ. ΠΑΕ 1954, σ. 96, εἰκ. 6.

ταξὺ αὐτῶν ὑπάρχουν ψευδόστομοι ἀμφορεῖς (πίν. 32α), οἱ ὅποιοι ἀποτελοῦν τὴν πλειοψηφίαν, πρόχοι, προχοῖδια, πιθόσχημοι ἀμφορεῖς, κωδωνόσχημα, θήλαστρα, σκύφοι, καθὼς καὶ ἀρκετοὶ κύαθοι ἐκ τῶν φερόντων ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς διακόσμησιν ἐξ ἑλλειψοειδῶν ἐπιφανειῶν ἐπὶ ὑποκιτρίνου βάθους (πίν. 32β, ἀριθ. 374 καὶ 471). Ὡς πρὸς τὴν ποιότητα τοῦ πηλοῦ καὶ τῆς ὀπτήσεως οὐδὲν νέον ἔχει νὰ προστεθῇ εἰς ὅσα ἀναφέρονται εἰς τὰς προηγουμένας ἐκθέσεις. Καλυτέρας ποιότητος, ὡς κατηγορία ἀγγείων, εἶναι οἱ ψευδόστομοι ἀμφορεῖς, ἡ διακόσμησις μερικῶν δ' ἐξ αὐτῶν εἶναι πράγματι ἀξιοσημείωτος. Εἰς τὴν ὁμάδα αὐτὴν ἀνήκουν π.χ. ὁ ψευδόστομος ἀμφορεὺς τοῦ τάφου 36 (πίν. 32α, ἀριθ. 414), φέρον ἐπὶ τοῦ ὧμου ἡμιρόδακας, ἄνθη καὶ ἰχθῦς, καὶ ὁ τοῦ τάφου 34 (πίν. 32α, ἀριθ. 391), τοῦ ὁποίου ἡ διακόσμησις περιλαμβάνει σχήματα φυλλοειδῆ καὶ ζώνην ρόμβων μὲ καμπύλας πλευρὰς ἀποληγούσας εἰς ἀντιθετικὰς σπείρας. Ἐπιπλέον, συγκεντρωθέντων ἀρκετῶν πλέον δειγμάτων ἐξ ἐκάστης κατηγορίας ἀγγείων, ἀρχίζουν νὰ διαφαίνωνται μεταξὺ διαφόρων ἐξ αὐτῶν ὁμοιότητες εἰς τὸν πηλόν, τὴν ὀπτησιν, τὴν βαφὴν καὶ τὴν διακόσμησιν, οὕτως ὥστε νὰ μὴ ἀποκλείεται κοινὴ προέλευσις διὰ μερικὰ τοῦλάχιστον ἐξ αὐτῶν.

Ἀξιοσημείωτον λόγῳ τοῦ σχήματός του εἶναι ἀλαβαστροειδὲς ἀγγεῖον στηριζόμενον ἐπὶ τριῶν ποδῶν ἐκ τοῦ τάφου 35 (πίν. 33β, ἀριθ. 404), καθὼς καὶ δακτυλιόσχημον ἀγγεῖον μὲ καλαθοειδῆ λαβὴν, φέρον ἐκροὴν πλαισιωμένην ἐκατέρωθεν μὲ δύο καθέτους μικρὰς λαβάς (εἰκ. 33β, ἀριθ. 366). Εὐρέθησαν δ' ἐφέτος διὰ πρῶτην φορὰν καὶ κύλικες, ἐξ ὧν ἡ μία, σωζομένη πλήρως, εἰς τὸν τάφον 38 (πίν. 33β, ἀριθ. 435).

Ἡ διακόσμησις δὲν παρουσιάζει τίποτε τὸ νέον. Ὅλα τὰ ἀγγεῖα ἀποτελοῦν τυπικὰ δείγματα τῆς ἐποχῆς των. Τὰ σχέδια, προελεύσεως κυρίως φυτικῆς ἢ ζωικῆς, παρουσιάζουν σχηματοποίησιν πολὺ προηγμένην, ἡ δὲ διάταξις τῆς διακοσμήσεως ἐπὶ τοῦ ἀγγείου δεικνύει μίαν σαφῆ τάσιν πρὸς τὴν συμμετρίαν. Ἐκτὸς ἐνὸς ἢ δύο παραδειγμάτων, ὅπου εἶναι ἐμφανὲς μία ἐπιθυμία ἀποφυγῆς τῆς στεγνῆς ἐπαναλήψεως (π.χ. εἰς τὸ ποτήριον ὑπ' ἀριθ. 410, πίν. 33β, ὅπου τὸ ἐν ἐκ τῶν σχημάτων ἔχει διαφορετικὴν ἀπόληξιν πρὸς τὰ ἄνω) αἱ τυχὸν ὑπάρχουσαι διαφοραὶ μεταξὺ τῶν ἐπαναλαμβανομένων σχημάτων ὀφείλονται εἰς τὴν βιαστικὴν καὶ ἀπρόσεκτον σχεδιάσιν των μᾶλλον παρὰ εἰς ἐσκεμμένην προσπάθειαν τοῦ ἀγγειογράφου (παραδείγμα ὁ κρατὴρ ὑπ' ἀριθ. 402, πίν. 33α, ἐκ τοῦ τάφου 35).

Κατὰ κανόνα σχεδὸν γενικόν, τὰ ἀγγεῖα ἀνήκουν εἰς τοὺς ΥΕ ΙΙΙΓ χρόνους, καὶ δὴ εἰς τὸν ρυθμὸν τοῦ Σιτοβολῶνος (Granary Style) καὶ τὸν πυκνὸν ρυθμὸν (Close Style). Μερικὰ ἐξ αὐτῶν, πολλὰ ὀλίγα, εἶναι ἴσως ὀλίγον παλαιότερα. Δυστυχῶς, τὰ ξένης προελεύσεως εὐρήματα τῆς ἐφετινῆς

ἀνασκαφῆς δὲν εἶναι εὐκόλον νὰ χρονολογηθοῦν ἀκριβῶς, προστιθέμενα ὅμως εἰς τὰ ἀνάλογα τῶν προηγουμένων ἐτῶν ἐνισχύουν τὴν διαπίστωσιν, καθ' ἣν οἱ κάτοικοι τοῦ κέντρου αὐτοῦ τῆς μυκηναϊκῆς Ἀττικῆς εὐρίσκοντο εἰς πυκνοτάτην ἐπικοινωνίαν μὲ τὸν περὶ αὐτοὺς κόσμον, ἐπικοινωνίαν τὴν ὁποίαν οἱ πλεῖστοι ἐξ αὐτῶν ἦσαν εἰς θέσιν νὰ ἐκμεταλλευθοῦν κατὰ τὸν ἐπωφελέστερον τρόπον. Πρόκειται ἀσφαλῶς περὶ ἐποχῆς εἰρηνικῶν ἐπαφῶν καὶ οἰκονομικῆς ἀκμῆς διὰ τὸ σύνολον.

ΣΠΥΡΙΔΩΝ ΙΑΚΩΒΙΔΗΣ

7. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΕΝ ΑΡΑΦΗΝΙ

Αἱ ἀπὸ πενταετίας συνεχιζόμεναι ἀνασκαφαὶ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας εἰς τὴν παραλίαν τῆς Ραφῆνας ἐν Ἀττικῇ (Πρβ. ΠΑΕ 1951, 77 ἑξ., 1952, 129 ἑξ., 1953, 105 ἑξ., 1954, 104 ἑξ.) ἀπέβλεψαν καὶ ἐφέτος κατὰ κύριον λόγον εἰς τὴν ἔρευναν τῆς Πρωτοελλαδικῆς ἀκροπόλεως τοῦ «Ἀσκηταριοῦ», δύο χιλιόμετρα πρὸς Νότον τῆς Ραφῆνας. Μικρὰ ἑξ ἄλλου δοκιμαστικὴ σκαφὴ ἐντὸς τῆς κωμοπόλεως τῆς Ραφῆνας παρέσχεν ἀξιόλογα νέα στοιχεῖα περὶ τῆς ἐκτάσεως καὶ τῆς θέσεως τῶν οἰκημάτων τοῦ αὐτόθι μερικῶς μόνον ἐρευνηθέντος κατὰ τὸ παρελθὸν Πρωτοελλαδικοῦ συνοικισμοῦ*.

Ι. ΑΣΚΗΤΑΡΙΟ

Ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως τοῦ Ἀσκηταριοῦ ἀνεσκάφησαν οἰκήματα Πρωτοελλαδικὰ τῆς βορείου πλευρᾶς (Βόρειος Τομεύς), ἡρευνήθη τμῆμα τῆς Νοτιοανατολικῆς γωνίας τῆς ἀκροπόλεως (Νοτιοανατολικὸς Τομεύς) καὶ ἀπεκαλύφθη νέον τμῆμα τοῦ ὀχυρωματικοῦ περιβόλου τοῦ συνοικισμοῦ (εἰκ. 1).

Ἐπὶ πλέον, ἐπεσημάνθη καὶ ἡ θέσις τοῦ Νεκροταφείου τοῦ συνοικισμοῦ, ἡ ἀνασκαφὴ ὅμως αὐτοῦ ἀφέθη διὰ τὸ μέλλον.

1) **Ἀρχιτεκτονικὰ λείψανα:** α) Εἰς τὸν Βόρειον Τομέα συνεπληρώθη ἡ ἀνασκαφὴ τῆς ΠΕ Οἰκίας Ε, τῆς μεγαλυτέρας μέχρι τοῦδε καὶ πλουσιωτέρας εἰς κεραμεικὰ εὐρήματα. Τοῦ οἰκήματος τούτου εἶχεν ἀνασκαφῇ πέρυσιν ὁ θάλαμος (18 ἐν τῷ σχεδιογρ. εἰκ. 2), νοτίως δ' αὐτοῦ ἀπεκαλύφθη στενόμηκες δωμάτιον (προθάλαμος), πλάτους 4.60 μ. καὶ μήκους 2.40 μ., τὸ ὁποῖον ἐπικοινωνεῖ διὰ μεσοθύρας πλάτους 1.35 μ. μεθ' ἐνὸς βραχυτάτου (βάθους μόλις 0.50 μ.) ὑποτυπώδους προδόμου ἐν παραστάσιν, ἀνοικτοῦ πρὸς τὴν συνεχομένην εὐρεῖαν (μήκους 4.25 μ.) πλακόστρωτον αὐλὴν. Ἐπειδὴ ἡ αὐλὴ κλείεται πανταχόθεν ὑπὸ τοίχων, ἀποτελούντων προέκτασιν τῶν παραστάδων τοῦ προδόμου, δικαιούμεθα νὰ υποθέσωμεν, ὅτι δὲν ἦτο καθ' ὅλοκληρίαν ὕπαιθρος. Τοῦτο ἄλλωστε ὑποδηλοῖ καὶ ἡ διαπίστωσις τῆς ὑπάρξεως πλινθίνης ἀνωδομίας ἐπὶ τῶν πλαγίων τοίχων καὶ ἡ παρουσία ἐν τῷ μέσῳ τοῦ νοτίου τοίχου τῆς αὐλῆς ἀντηρίδος, μήκους 1.65 μ., ἡ ὁποία ἐκτίσθη διὰ νὰ μειώσῃ τὸ πλάτος τοῦ ζευκτέου χώρου καὶ νὰ ἀποχωρίξῃ

* Εἰς τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ Ἀσκηταριοῦ ἔλαβεν ἐνεργὸν μέρος, βοηθήσασα κυρίως εἰς τὸν Νοτιοανατολικὸν τομέα, ἡ ἀρχαιολόγος δις Ὀλγα Ἀλεξανδρῆ. Τὴν τεχνικὴν ἐπιστάσιν τῆς σκαφῆς εἶχε καὶ ἐφέτος ὁ πεπειραμένος τεχνίτης Ἰ. Καραμήτρος, τὰς φωτογραφίας δὲ ἐξετέλεσεν ὁ κ. Ν. Τομπάζης.

ἀφ' ἐνὸς τὴν ἐξ ὧ τ υ ρ α ν ἀφ' ἐτέρου δὲ φρεατοειδὲς ὄρυγμα, πιθανῶς «βό-

ΑΣΚΗΤΑΡΙΟ

1955

Εἰκ. 1. Σχεδιογράφημα τῆς ἀκροπόλεως τοῦ Ἀσκηταρίου ὑπὸ Δ. Ρ. Θεοχάρη.

θρον», τῆς οἰκίας. Πρέπει ἀκόμη νὰ σημειωθῇ, ὅτι ἐγκοπὴ τοῦ πλακοστρώ-
του ἐπίσης προδόμου ἀποχωρίζει αὐτὸν τῆς αὐλῆς. Ὡστε φαίνεται βέβαιον,

ὅτι οἱ πλάγιοι τοῖχοι τῆς αὐλῆς ἀποτελοῦν μεταγενεστέραν προσθήκην, ἀφοῦ μάλιστα τὸ πλάτος καὶ ὕψος αὐτῶν εἶναι μικρότερα τῶν ἀντηρίδων καὶ τῶν λοιπῶν τοίχων τοῦ οἰκήματος.

Ἀρχικῶς ἄρα, προτοῦ παραστῇ ἀνάγκη νὰ ἐπεκταθῇ ὁ ἐστεγασμένος

Εἰκ. 2. Κάτοψις πρωτοελλαδικῶν οἰκημάτων τοῦ Ἀσκηταρίου. (Κλίμαξ 1 : 260).

χώρος, τὸ διάγραμμα τῆς οἰκίας ἦτο καθαρῶς μεγαροειδές: Τετράγωνος θάλαμος, βραχὺς προθάλαμος, πρόδομος καὶ αὐλή. Τὰ στοιχεῖα ταῦτα, ἀκόμη δὲ καὶ ἡ θέσις τῆς ἐστίας ἐν τῷ μέσῳ τοῦ θαλάμου, δεικνύουν, ὅτι τὰ πρωτοελλαδικὰ μέγαρα τοῦ Ἀσκηταρίου ἀποτελοῦν προδρομικὰς μορφὰς τῶν μυκηναϊκῶν μεγάρων. Οἱ κίονες ἦσαν βεβαίως περιττοὶ εἰς οἰκήματα τόσον μικρῶν διαστάσεων.

Ὁ θάλαμος τῆς Οἰκίας Ε ἀνεσκάφη εἰς βάθος μέχρι τοῦ στερεοῦ. Εἰς μικρὸν βάθος κάτω τοῦ δαπέδου εὗρέθησαν τοῖχοι οἰκήματος παλαιότερας

φάσεως (ΠΕ II), τοῦ ὁποῖου ἡ ἐστία—ἀβαθὲς ὄρυγμα προοριζόμενον διὰ μονῆς σειρᾶς λίθων—ἔκειτο περὶ τὸ μέσον τετραγώνου δωματίου. Κατὰ μῆκος τοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ δωματίου ἀνεκαλύφθησαν πέντε μικραὶ κοιλότητες, διαμέτρου καὶ βάθους 0.25 μ., ἐπειλημμέναι διὰ πηλοῦ, μόλις καλυπτόμεναι ὑπὸ τοῦ δαπέδου.

Ὁ προορισμὸς τῶν κοιλοτήτων ἢ «βοθρίσκων» τούτων εἶναι προβληματικός, διότι μόνον εἰς δύο ἐξ αὐτῶν εὐρέθησαν ὑπολείμματα τροφῶν (κοχλίας τετρημένοι καὶ ὀστοῦν ζώου) καὶ τμήματα ἀγγείων, ἐπιτρέποντα ἴσως νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι ἐχρησιμοποιούντο ὡς «γάστραι» διὰ τὴν ὀπτῆσιν. Ἡ ἀπουσία ὅμως τέφρας καὶ ἰχνῶν καύσεως δὲν ἐνισχύει παρομοίαν ἐρμηνείαν.

Κατὰ τὴν βόρειον γωνίαν τοῦ ΠΕ II δωματίου εὐρέθησαν ὑπὸ τὸ δάπεδον λείψανα ἄλλης, ἔτι παλαιότερας, οἰκοδομικῆς φάσεως (ΠΕ I). Πρόκειται περὶ τοίχου ἑλαφρῶς κυρτοῦ, πάχους 0.60 μ., σφρζομένου εἰς μῆκος 2.50 μ. ἐντὸς τοῦ δωματίου καὶ ἐδραζομένου ἐπὶ τοῦ στερεοῦ. Τὸ κατώτατον, πλήρες τέφρας, στρώμα ἐντὸς τοῦ δωματίου 18 ἦτο λεπτότατον καὶ τὰ ἀντίστοιχα κεραμικὰ λείψανα πενιχρά. Γενικώτερον δὲ λόγῳ τοῦ μικροῦ πάχους τῆς ὅλης ΠΕ ἐπιχώσεως τῆς ἀκροπόλεως τὰ λείψανα τῶν παλαιότερων φάσεων εἶναι συχνὰ κατεστραμμένα καὶ ἰσοπεδωμένα, διότι δαπάνη αὐτῶν κυρίως ἐκτίζοντο οἱ τοῖχοι τῶν οἰκημάτων τῶν ἐπομένων φάσεων. Ὅπως δὲποτε, ἐφ' ὅσον εἰς τὴν κεραμικὴν διακρίνομεν τρεῖς περιόδους, δυνάμεθα νὰ διαστείλωμεν καὶ ἰσαριθμούς οἰκοδομικὰς φάσεις (ΠΕ I, II καὶ III) καίτοι τὰ μέχρι τοῦδε στοιχεῖα περὶ τῆς παλαιότερας περιόδου εἶναι μᾶλλον ἀσαφῆ. Ἐκ τῆς συνεχίσεως τῶν ἐρευνῶν ἐν τῷ μέλλοντι ἐλπίζεται ὅτι θὰ διαφωτισθῇ ἐπαρκῶς καὶ τὸ ζήτημα τοῦτο.

Κατὰ τὸν αὐτὸν Βόρειον Τομέα ἀνεσκάφη καὶ ἕτερον μὴ μεγαροειδὲς οἶκημα, ἡ Οἰκία Θ, ἀποτελουμένη ἐκ δύο κυρίων δωματίων, τοῦ ἐνὸς ἀνωμάλου καὶ σχεδὸν τριγωνικοῦ καὶ τοῦ ἐτέρου τετραπλεύρου. Κατὰ μῆκος ἀμφοτέρων ἐκτείνεται στενὸς διάδρομος, ἐνῶ δυτικῶς ὑπάρχει ἀνοικτὴ αὐλή. Πρὸς νότον τῆς οἰκίας διέρχεται λιθόστρωτος δρόμος. Τὸ οἶκημα ἀνάγεται εἰς τὸ τέλος τῆς ΠΕ III περιόδου.

Ἡ οἰκία Γ, ἀκραία πρὸς δυσμὰς, ἀνεσκάφη ἐφέτος εἰς βάθος. Καὶ ἐντὸς αὐτῆς εὐρέθησαν τοῖχοι παλαιότερου οἰκήματος (ΠΕ II), τὰ κινητὰ ὅμως εὐρήματα ἦσαν σχετικῶς πενιχρά.

Εἰς τὸ νοτιοανατολικὸν τμήμα τοῦ Τομέως ἡ σκαφὴ περιωρίσθη εἰς τὴν ἔρευναν τοῦ μυκηναϊκοῦ στρώματος, τὸ ὁποῖον κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο εἶχε σχετικῶς μεγαλύτερον πάχος.

β) Εἰς τὸν Νοτιοανατολικὸν Τομέα (μῆκους 16 μ. καὶ πλάτους 9 μ.) ἀνεκαλύφθησαν λείψανα οἰκημάτων, ἀνηκόντων εἰς δύο φάσεις οἰκοδομικὰς τῆς ΠΕ περιόδου. Ἀτυχῶς, οἱ τοῖχοι ἦσαν συχνὰ κατεστραμμένοι, λόγῳ τοῦ ἀβα-

θοῦς τῆς ἐπιχώσεως καὶ τὸ διάγραμμα τῶν οἰκημάτων παραμένει κατὰ τὸ πλεῖστον ἀσαφές. Ἐν δωμάτιον (56) διαστάσεων 2.60 μ. καὶ 3.80 μ., ἦτο ἐστρωμένον περὶ τὸ τέλος τῆς ΠΕ περιόδου διὰ λίθων κατὰ τὸ τρίτον, ἕτερον δὲ παρακείμενον (57), πρὸς τὸ ὁποῖον φαίνεται ὅτι ἐπεκρινώμεται διὰ μεσοθύρας, ἦτο ἐπιμηκέστερον (μήκους 4.80 μ. καὶ πλάτους 2.50 μ.). Ἄλλοι τοῖχοι καὶ δωμάτια δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἐρμηνευθοῦν πρὸ τῆς ὁλοκληρώσεως τῆς ἀνασκαφῆς κατὰ τὴν θέσιν ταύτην.

Περὶ τὸ μέσον τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ Τομέως (ἀριθ. 54) ἀνευρέθη ἱπνὸς κατεστραμμένος κατὰ τὸ ἥμισυ, ἀποτελούμενος δέ—ὥς καὶ ὁ πέρυσις ἀνακαλυφθεὶς ἱπνὸς τῆς οἰκίας Α—ἐξ ἀψιδωτοῦ «φούρνου» καὶ ἐσχάρας ἐκ πηλοῦ. Παρὰ τὸν ἱπνὸν εὐρέθησαν πολλὰ τεμάχια ἀγγείων καὶ σκευῶν μαγειρικῆς χρήσεως, ὥς καὶ ἄφθονος τέφρα, ὅστρεα θαλάσσια καὶ ὅσα ζῶων.

γ) Τὸ τεῖχος. Τοῦ ὀχυρωματικοῦ περιβόλου, ὅστις κατὰ τὴν τελευταίαν φάσιν τῆς ζωῆς τοῦ συνοικισμοῦ ἠσφάλιζε τὴν μόνην εὐπρόσβλητον δυτικὴν πλευρὰν τῆς ἀκροπόλεως, ἀπεκαλύφθη ἡδη συνεχὲς τμήμα μήκους 32 μ. Εἰς ἄλλα σημεῖα, κατὰ μῆκος τῆς δυτικῆς πλευρᾶς ἀνεσκάφησαν μεμονωμένα μικρὰ τμήματα τοῦ περιβόλου, εἰς ἓν δ' ἐξ αὐτῶν παρατηρήθη ἀνοιγμα, δυνάμενον νὰ ἐρμηνευθῇ ὡς πύλη τοῦ τείχους. Τὸ πᾶχος τοῦ λιθίνου θεμελίου τοῦ τείχους ὑπερβαίνει πολλαχοῦ τὰ 2.50 μ., τὸ δὲ ὕψος αὐτοῦ φαίνεται ὅτι ἀρχικῶς θὰ ἔφθανε τὰ 3 περίπου μέτρα. Δυστυχῶς δὲν σφύζονται εἰμὴ ὑπολείμματα τοῦ θεμελίου.

Δοκιμαστικαὶ τάφροι εἰς ἄλλα σημεῖα τῆς ἀκροπόλεως ἔδειξαν, ὅτι ὁλόκληρος ὁ τριγωνικὸς χώρος αὐτῆς, ἐκτάσεως πέντε στρεμμάτων καὶ πλέον, καλύπτεται ὑπὸ οἰκημάτων.

δ) Μνημεῖα λείψανα. Τοῖχοι ἀνήκοντες εἰς οἰκήματα τῆς Ὑστεροελλαδικῆς Περιόδου ἀνεκαλύφθησαν καὶ ἐφέτος εἰς τὸν Βόρειον Τομέα. Σφύζονται γενικῶς εἰς κακὴν κατάστασιν, διότι εὐρίσκονται ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας ἢ εἰς μικρὸν βάθος, φαίνονται δὲ ἀνήκοντες εἰς εὐτελεῖς οἰκήματα. Ἡ ἐλπίς τῆς ὑπάρξεως ἑνὸς ἀξιολόγου μεγάρου ἐπὶ τῆς ἐξόχου θέσεως τοῦ «Ἀσκηταριῶ» δὲν ἐδικαιώθη μέχρι τοῦδε.

Εἰς ὀλίγα μόνον σημεῖα περιεσώθη δάπεδον ἐξ ἀσβεστοκονιάματος, τὰ κεραμεικὰ δὲ λείψανα ἐντὸς τῶν οἰκημάτων ἀνάγονται εἰς τὴν ΥΕ II φάσιν. Ἐλάχιστα εἶναι τὰ πρωϊμώτερα (ΥΕ I) καὶ μεταγενέστερα (ΥΕ IIIA) ὅστρακα (πίν. 34α καὶ 36γ).

2) **Κεραμεική**: α) ΠΕ III. Ἡ Πρωτοελλαδικὴ III κεραμικὴ ἀντιπροσωπεύεται καὶ ἐφέτος δι' ἀφθόνων καὶ συχνὰ ἐξόχων δειγμάτων, μαρτυρούντων περὶ τῆς μεγάλης ἀκμῆς τοῦ συνοικισμοῦ καὶ περὶ τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ ἐντοπίου ἐργαστηρίου. Ἰδίως τὰ πρωιμώτερα ἀγγεῖα τῆς περιόδου δει-

κνύουν ἐξαίρετον λεπτότητα γραμμῶν καὶ κομψότητα σχημάτων, τεχνικῶς δὲ ἀποτελοῦν τὸ κορύφωμα τῆς προμυκηναϊκῆς κεραμικῆς τῆς Ἀττικῆς.

Λείψανα ἑκατοντάδων ἀγγείων εὐρέθησαν ἐντὸς τῶν οἰκημάτων· περισσοτέρων τῶν ἐξήκοντα συμπληροῦνται ἀσφαλῶς τὸ σχῆμα, τριάκοντα πέντε δ' ἐξ αὐτῶν εἶναι ἄρτια ἢ σχεδὸν ἄρτια. Τὰ σπουδαιότερα προέρχονται ἐκ τῆς μόνης πλήρως ἀνασκαφείσης Οἰκίας Ε, ἀνήκουν δὲ εἰς τὴν τεχνικὴν partially glazed ware, καθ' ἣν τὸ χαρακτηριστικὸν ΠΕ βερνίκιον (Urfirnis) καλύπτει μέρος μόνον τοῦ ἀγγείου. Οὕτω μία πρόχους (πίν. 34β) θαυμαστῆς εὐγραμμίας, φέρουσα ἀνοικτὸν τεφροκύανον ἐπιχρίσμα, εἶναι κατὰ τὸ κάτω ἥμισυ ἐπηλειμμένη διὰ μελανοῦ γανώματος, ἄλλη δὲ μικροτέρα (πίν. 35α₁) κοσμεῖται κατὰ τὰ χεῖλη, τὴν εὐρυτέραν διάμετρον καὶ τὸν πυθμένα δι' ἁπλῆς μελανῆς γραμμῆς.

Μία βαθεῖα μετὰ προχοῆς φιάλη (sauce - boat), ἡ ὁποία εἶναι τὸ ὡραιότερον ἴσως παράδειγμα τοῦ σχήματος αὐτοῦ, φέρει εἰς τὸ κάτω ἥμισυ καὶ ἐπὶ σαρκόχρου ἐπιχρίσματος μελανοκαστανὸν βερνίκιον (πίν. 35β). Πολὺ βαθύτερα καὶ σύγκλειστος εἶναι ἄλλη φιάλη μετὰ προχοῆς, προερχομένη ἐκ τοῦ ΝΑ. τομέως (πίν. 35α₂) καὶ ἀναγομένη εἰς τὸ τέλος τῆς ΠΕ II φάσεως.

Ἀπὸ τὰ μονόχρωμα ἀγγεῖα ἔχομεν ἄφθονα δείγματα τῶν χαρακτηριστικῶν τῆς περιόδου μικρῶν φιαλῶν ἢ σκύφων (bowls) (πίν. 36α) καὶ τινα πινάκια.

Συχοὶ ἐπίσης εἶναι οἱ μεγάλοι (ῥήπους 0.45 μ. περίπου) ἀμφορεῖς. Παρὰ τὴν λαβὴν ἐνὸς ἐξ αὐτῶν ἐχαράχθη πρὸ τῆς ὀπτήσεως ἀγγειοπλαστικὸν σῆμα εἰς σχῆμα ἀγκυλωτοῦ σταυροῦ. Σπανιώτερα εἶναι μικρὰ ῥοειδοῦς σχήματος ἀγγεῖα μεθ' ὑψηλῆς λαβῆς, λεκάναι καὶ πώματα.

Μεταξὺ τῶν σπανίων ἐπίσης σχημάτων περιλαμβάνεται μία ἐσχάρα (πίν. 36δ), εὐρεθεῖσα ἐντὸς τῆς οἰκίας Ε, καὶ ἐν χωνίον (πίν. 36β). Σημειοῦμεν ἀκόμη δύο πῆλινα τετραποδικὰ σκεύη, μιμούμενα πιθανῶς σάγματα ἢ ὑποζύγια.

Πίθων καὶ πιθοειδῶν ἀποθηκευτικῶν ἀγγείων δὲν εὐρέθησαν πλήρη παραδείγματα.

β) ΠΕ II: Ἐκ τῆς πρωτοελλαδικῆς II φάσεως ὀλίγα καὶ ἑλλιπῆ (πλὴν τοῦ ἄρτιου σχεδὸν δείγματος πίν. 35α₂) ἀγγεῖα ἔχομεν, διότι τὸ πάχος τοῦ ἀντιστοίχου στρώματος κατὰ τὰ ἐρευνηθέντα σημεῖα ἦτο ἐλάχιστον. Χαρακτηριστικὸν τῶν ἀγγείων αὐτῶν εἶναι τὸ στερεὸν καὶ βαθύχρουν (συνήθως μελανὸν ἢ καστανὸν καὶ σπανιώτερον ἐρυθρόν) γάνωμα, τὸ ὁποῖον εἶναι ἀνθεκτικὸν καὶ στερεόν, διάφορον ἐντελῶς τοῦ ἀραιοῦ ἐπιχρίσματος τῶν ΠΕ III ἀγγείων. Μία πυξίς ἐκ τῆς οἰκίας Ε φέρει δύο διττῶς τετρημένας ἀποφύσεις. Εἰς τὴν αὐτὴν φάσιν τέλος ἀνάγονται μερικὰ γραπτὰ ὄστρακα, τοῦ τύπου τῆς Σύρου καὶ τῆς Νάξου, ὡς καὶ τινα μετ' ἐμπιέστου κοσμήσεως.

γ) ΠΕ Ι: Τῆς πρωϊμωτάτης φάσεως τῆς ΠΕ κεραμεικῆς τὰ λείψανα εἶναι ἐλάχιστα. Κατὰ κανόνα φέρουν λαμπρὸν ἐστιβωμένον ἐπίχρσιμα, χρώματος συνήθως ἐρυθροῦ ἢ καστανευδύθρου, μελανοῦ δὲ ἐνιαχοῦ λόγῳ ἀτελοῦς ὀπτήσεως. Τὸ συνηθέστερον σχῆμα εἶναι ἡ βαθεῖα φιάλη μετὰ πεπλατυσμένου πυθμένου.

Εἰς δοκιμαστικὰς τάφρους εὐρέθησαν ἐπὶ τοῦ στερεοῦ ἐδάφους καὶ τινα ἐρυθρὰ ὄστρακα φέροντα στίλβωτὴν διακόσμησιν, τοῦ γνωστοῦ ἐξ Αἰγίνης τύπου, τὰ ὅποια ἀνάγονται εἰς τὸ τέλος τῆς Νεολιθικῆς Ἐποχῆς.

3) **Διάφορα εὐρήματα**: Τὰ μετάλλινα ἀντικείμενα ἦσαν καὶ ἐφέτος ἐλάχιστα. Ἐκ τῆς οἰκίας Ε προέρχεται χαλκοῦν ἔλασμα καὶ τμήμα μολυβδίνου αὐλοειδοῦς συνδέσμου πίθου.

Ἐκ τῶν λιθίνων σημειοῦμεν λεπίδας καὶ πυρῆνας ὀψιανοῦ, μικρὸν τριπτῆρα καὶ τμήμα μαρμαρίνου ἀγγείου.

4) **Τάφοι**: Τὸ Νεκροταφεῖον τοῦ πρωτοελλαδικοῦ συνοικισμού τοῦ Ἀσκηταριοῦ ἀνεκαλύφθη ἐφέτος ἐπὶ τῆς χαμηλῆς ἄκρας τοῦ ἀκρωτηρίου, ἀνατολικῶς τῆς ἀκροπόλεως. Δυστυχῶς ὁ χώρος οὗτος εἶχε ναρκοθετηθῇ κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἐχθρικῆς κατοχῆς καὶ ἐπειδὴ, παρὰ τὴν ἄρσιν τῶν ναρκοπεδίων, ἡ ἀνασκαφὴ ἦτο ἐπικίνδυνος, περιορίσθη εἰς ἐπιφανειακὰς μόνον ἐρεῦνας.

Εἰς πλεῖστα σημεῖα διακρίνονται καὶ ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας λείψανα τοιχαρίων, ἀνηκόντων εἰς τάφους, ἐνιαχοῦ δὲ καὶ ὀστᾶ, ὡς καὶ τεμάχια τηγανωσίδων σκευῶν (frying-pans), τυπικῶν κτερισμάτων τῶν πρωτοκυκλαδικῶν καὶ πρωτοελλαδικῶν τάφων.

Ἐλπίζω ὅτι εἰς τὸ μέλλον θὰ δυνηθῶ ν' ἀνασκάψω καὶ τὸ νεκροταφεῖον τοῦ σπουδαιοτάτου αὐτοῦ προϊστορικοῦ συνοικισμού, τοῦ ὁποίου μόνον τότε θὰ ὀλοκληρωθῇ ἡ ἔρευνα.

Ταφὰι παίδων παρατηρήθησαν ἐντὸς τῆς ἀκροπόλεως. Παρὰ τὸν δυτικὸν τοῖχον τοῦ δωματίου 28 τῆς Οἰκίας Ε εὐρέθησαν ἐπὶ τοῦ πλακοστρώτου δαπέδου κεκαλυμμένα ὑπὸ τεμαχίων μεγάλου πίθου τὰ λείψανα σκελετοῦ διετοῦς παιδός. Οἱ πόδες τοῦ νεκροῦ ἦσαν συνεσταλμένοι, αἱ δὲ χεῖρες ἔκειντο ἐπὶ τοῦ τραχήλου.

Ἐντὸς δοκιμαστικῆς τάφρου κατὰ τὸ κέντρον τῆς ἀκροπόλεως παρατηρήθησαν ἐπίσης λείψανα σκελετοῦ παιδός.

Ἡ συνήθεια τῆς ταφῆς παίδων ἐντὸς οἰκημάτων, ὑπὸ τὰ δάπεδα ἢ ἐντὸς πίθων—ἡ ὁποία θεωρεῖται χαρακτηριστικὸν ἔθιμον τῆς μεσοελλαδικῆς περιόδου—δὲν εἶναι ἄγνωστος καὶ κατὰ τὸ τέλος τῆς ΠΕ περιόδου (Ἀγγίνα, Εὔτρησις), ἡ διαπίστωσις ὅμως αὐτῆς καὶ ἐν Ἀττικῇ ἐνέχει ἰδιαιτέραν σημασίαν. Διότι ἐνισχύει τὴν πεποίθησιν περὶ τῆς ὑπάρξεως συνε-

χείας εἰς τὴν ἑλληνικὴν προϊστορίαν, παρὰ τὰς ἐνίοτε ἀποτόμους μεταβολὰς καὶ τὰς διαφοροποιήσεις.

II. ΠΑΦΗΝΑ

Δοκιμαστικὴ ἀνασκαφὴ κατὰ ΝΑ. ἄκρον τῆς κωμοπόλεως, ἀπεκάλυψε λείψανα πρωτοελλαδικῶν οἰκημάτων. Ὁ χώρος τῆς σκαφῆς ὀλίγον ἀπέχει τῆς θέσεως τοῦ ἐν τῇ παραλίᾳ ἀνασκαφέντος παλαιότερου χαλκουργικοῦ ἐργαστηρίου (πβλ. ΠΑΕ 1951, 77 ἐξ. καὶ 1952, 129 ἐξ.). Κεῖται ὅμως ὁπωσδήποτε μακρὰν τοῦ ὑπερθεν τοῦ λιμένος τῆς Ραφήνας γηλόφου, ὅστις ἐπεῖχε προφανῶς τὴν θέσιν ὠχυρωμένης ἀκροπόλεως τοῦ συνοικισμού.

Ἡ ἐπίχωσις ἐνταῦθα ἦτο ἐξαιρετικῶς ἀβαθὴς καὶ οἱ τοῖχοι τῶν οἰκημάτων δὲν διετηρήθησαν ἐπαρκῶς.

Εἰς τὸ κέντρον τοῦ θαλάμου ΠΕ III οἰκήματος εὐρέθη ἐμπεπηγμένον ἐντὸς τοῦ δαπέδου πλάθανον, ἥτοι πηλίνη ἀψιδωτὴ κατὰ τὸ ἐν ἄκρον λεκάνη, κοσμουμένη κατὰ τὸ πλατὺ χεῖλος διὰ σειρᾶς ἐμπιέστων ἀντικορύφων τριγώνων. Ὅμοιον πλῆρες δεῖγμα εὐρέθη ἐντὸς τοῦ θαλάμου τῆς Οἰκίας Ε τοῦ Ἀσκηταρίου εἰς τὴν αὐτὴν θέσιν. Ἡ λεκάνη καὶ τὸ περὶ αὐτὴν δάπεδον παρουσιάζουν ἴχνη πυρακτώσεως, ὥστε εἶναι βέβαιον ὅτι ὡς ἐστία ἢ πύραυρον ἐχρησιμοποιεῖτο.

Περὶ τὴν ἐστίαν ταύτην εὐρέθησαν τμήματα πολλῶν ἀγγείων, μετὰ τῶν ὁποίων καὶ τινὰ ὁπωσδήποτε πλήρη, ὡς ἐν τήγανον (pan), εἰς ἀφορεύς, μία φιάλη, ἐπὶ πλέον δὲ καὶ δύο ἰδιόρρυθμα ἐγχάρακτα πήλινα σφονδύλια.

Ἐκ τῶν λοιπῶν εὐρημάτων πρέπει νὰ μνημονευθοῦν λίθινον πῶμα, φέρον ἀπόφυσιν τετρημένην, τμήματα λιθίνης μήτρας διὰ τὴν ἔγχυσιν χαλκοῦ καὶ σκωρίαι χαλκοῦ.

Ἐντὸς ἄλλου παρακειμένου στενομήκους δωματίου εὐρέθησαν τμήματα μεγάλων πίθων, καὶ ἐν ἄρτιον πήλινον χωνίον διὰ τὴν χύσιν τοῦ χαλκοῦ.

Εἶναι προφανές ὅτι ἐντὸς τῶν οἰκημάτων αὐτῶν διέμενον οἱ χαλκεῖς τῶν ἐν τῇ παραλίᾳ ἐργαστηρίων.

III. ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Καὶ ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε ἀποτελεσμάτων τῶν ἀνασκαφῶν εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Ραφήνας συνάγεται, ὅτι ἡ θέσις αὕτη ὑπῆρξεν ἐν τῶν σπουδαιοτέρων κέντρων τοῦ πρωτοελλαδικοῦ πολιτισμοῦ ἐν Ἀττικῇ. Ἰδίως ἡ εὐτυχὴς διατήρησις μιᾶς ὠχυρωμένης ΠΕ ἀκροπόλεως ἐκτάσεως πέντε τετραγωνικῶν χιλιομέτρων — ἐνὸς πλήρους συνοικισμού τῆς περιόδου —, παραλλήλως πρὸς

τὸν ἀσυνήθη πλοῦτον τῶν κεραμεικῶν εὐρημάτων, θὰ προωθήσῃ σημαντικῶς τὰς γνώσεις ἡμῶν περὶ τῆς ΠΕ Περιόδου ἐν 'Αττικῇ. Ἡ ἀκρόπολις τοῦ 'Ασκηταριοῦ παρέχει σαφῇ τὸν τύπον ὠχυρωμένου πολίσματος τῆς 'Αρχαιοτέρας περιόδου τῆς 'Εποχῆς τοῦ Χαλκοῦ καὶ δεικνύει ποία θὰ ᾔτο ἡ μορφή τῆς 'Ακροπόλεως τῶν 'Αθηνῶν κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτήν. Ἀλλὰ καὶ προβλήματα ὡς ἡ ὑποδιαίρεσις τῆς ΠΕ Περιόδου ἐν 'Αττικῇ καὶ ἡ χρονικὴ κατάταξις τῆς κεραμεικῆς αὐτῆς φαίνεται ὅτι θὰ εὕρουν τὴν λύσιν των ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς ταύτης, ἡ ὁποία εἶναι ἀνάγκη νὰ συνεχισθῇ μέχρις ὀλοκληρώσεως.

Παραλλήλως ὅμως εἶναι ἐξαιρετικῶς ἐπείγουσα ἡ διασφάλισις τῶν λειψάνων διὰ τῆς ἐξαγορᾶς ἢ ἀπαλλοτριώσεως τῆς ἐκτάσεως τῆς ἀκροπόλεως, διότι ἡ γενομένη κήρυξις τοῦ χώρου ὡς ἀρχαιολογικοῦ δὲν ἀποτελεῖ ἐπαρκῆ προστασίαν.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Ρ. ΘΕΟΧΑΡΗΣ

8. ΕΡΓΑΣΙΑΙ ΕΝ ΒΡΑΥΡΩΝΙ

Σκοπὸς τῶν ἐφετινῶν ἐργασιῶν ἐτέθη ὁ καθαρισμὸς τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου καὶ μάλιστα τοῦ ναοῦ καὶ τῆς ἱερᾶς οἰκίας ἀπὸ τῶν χωμάτων καὶ τῆς βλαστήσεως μετὰ τὴν ἐπὶ τετραετίαν προσωρινὴν διακοπὴν τῶν ἐρευνῶν, λόγῳ ἀπασχολήσεώς μου ἐν Μυκῆναις. Προπαρασκευαστικαὶ λοιπὸν ὑπῆρξαν ἐφέτος αἱ ἐργασίαι διὰ τὴν μέλλουσαν συνέχειαν τῆς ἀνασκαφῆς. Ἐντὸς τοῦ ναοῦ (πίν. 37α) κατὰ τὸν καθαρισμὸν ἀπεκαλύφθη ἐντὸς τοῦ μεσαίου κλίτους τοῦ σηκοῦ πλακόστρωτον καὶ λείψανα ἐγκαρσίου τοίχου, ἐκ Βορρᾶ πρὸς Νότον, ἅτινα ἐκ τῶν ἀνευρεθέντων ὀστράκων ἀγγείων φαίνεται ὅτι ἀνήκουσιν εἰς παλαιότεραν φάσιν τοῦ ναοῦ. Διότι ἀνήκουν ταῦτα εἰς τὰ μέσα τοῦ 7ου π. Χ. αἰῶνος. Εὐρέθησαν δὲ καὶ τινὰ τῶν τελευταίων γεωμετρικῶν χρόνων. Ὁ ἐγκάρσιος αὐτὸς τοῖχος ἀπέχει 4.76 μ. ἀπὸ τοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ προδόμου εὐρίσκεται δὲ εἰς σημαντικῶς βαθύτερον ἐπίπεδον τῶν λοιπῶν ἐσωτερικῶν τοίχων τοῦ σηκοῦ (πίν. 37β). Δὲν ἐξηκολούθησα ὅμως τὴν περαιτέρω ἔρευναν διότι αἱ ἐπιχώσεις ἐκεῖ εἶναι ἐλάχισται καὶ ὁ χώρος δυσκόλως ἡδύνατο νὰ ἀνασκαφῇ μὲ τὴν ἐφετινὴν μικρὰν πίστωσιν. Πιστεύω ὅμως ὅτι εὐρισκόμεθα πρὸ παλαιότερου κτίσματος ναοῦ ἢ βωμοῦ πρὸς ὃν ἔχει σχέσιν καὶ ὁ κατὰ τὴν νοτιοανατολικὴν γωνίαν τοῦ ναοῦ ἀνευρεθεὶς τὸ 1949 βόθρος μετὰ τῶν ὀστράκων τῆς γεωμετρικῆς περιόδου. Ἐξεκαθαρίσθη ἐπίσης ἐντελῶς ἡ ἱερὰ οἰκία καὶ ἀφηρέθη ὁ χωμάτινος μάρτυς, ἀφαιρεθεὶς ἐκ τῶν προηγουμένων ἀνασκαφῶν διότι ἐν μέρει εἶχεν ἀποσυντεθῇ ἐκ τῶν βροχῶν. Κατὰ τὸν καθαρισμὸν εὐρέθησαν πολλὰ πῆλινα εἰδώλια καὶ ὀστρακα ἐξ ἀγγείων μελανομόρφων καὶ ἐρυθρομόρφων τοῦ 6ου καὶ τοῦ 5ου μάλιστα π.Χ. αἰῶνος.

Μεταξὺ τούτων τὸ ἐν πίν. 39α ἀπεικονιζόμενον μετὰ παραστάσεως πιθανῶς τοῦ Ὑακίνθου εἶναι τῆς τεχνοτροπίας τῆς ἐποχῆς τοῦ ἀγγειογράφου Εὐφρονίου. Ἐξωτερικῶς δὲ τῆς ἱερᾶς οἰκίας κατὰ τὴν νοτιοδυτικὴν γωνίαν καὶ πλησίον τοῦ τοίχου εὐρέθη τάφος (πίν. 38α), τοῦ ὁποίου αἱ πλευραὶ σχηματίζονται διὰ πωρολίθων μήκους 1.80 μ. περίπου, περιέχων σκελετὸν ὠρίμου ἀτόμου. Ἐκτὸς μικροῦ ἐξ ὑάλου φιαλιδίου μετὰ μακροῦ λαιμοῦ οὐδὲν ἄλλο κτερίσμα εὐρέθη ἐντὸς αὐτοῦ. Ἀλλὰ παρὰ τὸ στόμα τοῦ νεκροῦ εὐρέθησαν δύο χαλκᾶ νομίσματα, ὁ ὀβολὸς τοῦ Χάρωνος, ἅτινα μᾶς δίδουν καὶ τὴν σχετικὴν χρονολογίαν τοῦ τάφου. Τούτων τὸ ἐν εἶναι τῆς ἐποχῆς τοῦ νέου ρυθμοῦ φέρον ὅπισθεν παράστασιν Διὸς ῥίπτοντος τὸν κεραυνὸν πρὸς δεξιὰ καὶ σύμβολον στάχους πρὸς τὰ ἀριστερά. Τὸ σύμβολον ἀποδίδεται εἰς τὸν ἄρχοντα

Κοῖντον Χαρμόστρατον ἢ Ἐπικράτην - Ἐπίστρατον τοῦ 104 μ. Χ. περίπου.

Τὸ δεύτερον φέρει ἀμφοτέρωθεν παράστασιν κεφαλῆς Ἀθηνᾶς μετ' ἀττικοῦ κράνους. Ἀμφότερα τὰ νομίσματα εἶναι πολλαχῶς ἐφθαρμένα ἐκ τῆς χρήσεως, ὅπερ σημαίνει ὅτι εἶναι παλαιότερα τοῦ τάφου, δυναμένου διὰ ταῦτα νὰ χρονολογηθῇ εἰς τὸν δεύτερον μ. Χ. αἰῶνα.

Δυτικώτερον τοῦ ἀνευρεθέντος τάφου πρὸς τὸ Μικρὸν Ἱερὸν ἠρεύνησα μερικῶς σπηλαιοειδῆ χῶρον, σχηματιζόμενον νοτίως τοῦ μεγάλου βράχου, ὅστις κλείει πρὸς Νότον τὸ Μικρὸν Ἱερὸν. Διεπιστώθη δὲ ὅτι τὸ σπήλαιον τοῦτο ἐσχηματίσθη ἐκ τῆς καταρρεύσεως τμήματος τοῦ βράχου, ὅπερ ἐκάλυψε ἐν μέρει κτίσματα τινα διαφαινόμενα κάτωθεν αὐτοῦ. Συνέλεξα καὶ ἐντεῦθεν πολλὰ πῆλινα εἰδώλια καὶ ὄστρακα ἐκ μελανομόρφων καὶ ἐρυθρομόρφων ἀγγείων. Δὲν ἐγένετο προσπάθεια ἀφαιρέσεως τῶν βράχων καὶ ἀνέβαλον τὴν ἔρευναν διὰ τὸ προσεχές ἔτος. Ἀλλὰ διεπιστώθη ἀπολύτως ὅτι καὶ ὅπισθεν τοῦ Μικροῦ Ἱεροῦ καὶ μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῆς Ἱερᾶς Οἰκίας πρὸς Ἀνατολὰς ὑπῆρχον καὶ ἄλλα κτίσματα συνδεόμενα πρὸς τὴν λατρείαν τῆς Ἀρτέμιδος - Ἱφιγενείας καὶ πιθανῶς πρὸς τὸν παραδιδόμενον τάφον - κενήριον τῆς ἡρωίδος, δι' ὃν ἡ παλαιότερα μνεῖα εὐρίσκεται ἐν Ἱφιγενείᾳ ἐν Ταύροις τοῦ ΕΥΡΙΠΙΔΟΥ 1465 κ.έ.:

*οὗ καὶ τεθάρη κατθανοῦσα, καὶ πέπλων
ἀγαλμά σοι θήσουσιν εὐπῆνους ὑφάς.*

Ἄλλ' εἶναι φανερόν ὅτι ὁλόκληρος οὗτος ὁ χῶρος μετὰ τοῦ Μικροῦ Ἱεροῦ κατεκαλύφθη ὑπὸ βράχων καὶ ἐγκατελείφθη, ἐρησιμοποιοῦντο δὲ μόνον ὠρισμένοι μεταξὺ τῶν βράχων καὶ τῶν κατηρειπωμένων κενοὶ χῶροι πρὸς ταφάς, πιθανῶς καὶ ταύτας συνδεόμενας πρὸς τὴν λατρείαν τῆς Ἀρτέμιδος. Διότι καὶ ἑτέρα ταφή ἀπεκαλύφθη ἀκριβῶς ὅπισθεν τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου τοῦ Μικροῦ Ἱεροῦ ἄνευ οὐδενὸς κτερίσματος. Ἡ καταστροφὴ δὲ αὕτη τῶν ἱερῶν τούτων κτισμάτων φαίνεται ὅτι ἐγένετο πολὺ ἔνωρίς, διότι δὲν εὐρέθησαν ἀφιερῶματα μεταγενέστερα τοῦ 5ου π. Χ. αἰῶνος. Μικρὰν ἡμερησίαν ἔρευναν διενήργησα καὶ κατὰ τὴν βορείαν κλιτὺν τοῦ ὑπερκειμένου πρὸς Νότον λόφου, ἐφ' οὗ ἔκειτο ἡ προϊστορικὴ ἀκρόπολις τῆς Βραυρώνος¹.

Ὅστράκων ἐξ ἀγγείων προϊστορικῶν χρόνων ἡδύνατό τις νὰ παρατηρήσῃ ἐκεῖ πλῆθος καὶ σύντομος περιγραφὴ τῶν κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ 1950 συλλεγέντων περιελήφθη εἰς τὴν ἐκθεσιν τοῦ ἔτους τούτου, γενομένη ὑπὸ τοῦ τότε ἐπιμελητοῦ τῆς περιφερείας Δ. Θεοχάρη. Ἄλλ' ἐφέτος παρετήρησα καὶ πλῆθος λίθων ἐξ ἀρχαίων κτισμάτων, οἵτινες εἶχον ἐξορμηθῇ κατὰ τὴν διαρκῆ καὶ ἔντονον δυστυχῶς καλλιέργειαν τῶν διανοιγέντων χωραφίων

¹ Ἰδὲ ΠΑΕ 1948, σ. 83 καὶ 1950, σ. 188.

ἐπὶ τῶν πλαγιῶν τοῦ λόφου. Μικρὰ δὲ ἔρευνα καὶ σκαφή ἀπέδειξεν ὅτι καθ' ὅλην τὴν βορείαν κλιτὸν ὑπάρχουσι τοῖχοι (πίν. 38β) διήκοντες ἀλλεπαλλήλως ἐξ Ἀνατολῶν πρὸς Δυσμὰς ἐν εἴδει ἀναλημμάτων, ἀνήκοντες δὲ εἰς τοὺς Μεσσελλαδικούς χρόνους. Πιστεύω διὰ τοῦτο ὅτι ἐπιβάλλεται ἡ ἀνασκαφή τῆς σπουδαίας ταύτης μεσσελλαδικῶν μάλιστα χρόνων ἀκροπόλεως καὶ οἰκισμοῦ, ἐξ ἧς πολλὰ δυνάμεθα νὰ διδαχθῶμεν διὰ τὴν ἱστορίαν τῶν μυθικῶν τῆς Ἀττικῆς χρόνων. Συνελέξαμεν δὲ κατὰ τὴν πρόχειρον ταύτην ἔρευναν πλεῖστα ὄστρακα καὶ τῶν δύο χαρακτηριστικῶν τάξεων τῆς μεσσελλαδικῆς ἐποχῆς, ἀμαυρόχρωμα μετὰ μελανῶν εὐθυγραμμῶν ἢ καμπυλογράμμων διακοσμῆσεων (πίν. 39β₂) καὶ μινύεια ἀνήκοντα εἰς ὑψίποδας κύλικας (πίν. 39β₁), κύπελλα κλπ., συνηθέστερον τεφρᾶς ἀλλὰ καὶ κιτρίνου ἢ μελανῆς ἀποχρώσεως.

ΙΩΑΝΝΗΣ ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ

9. ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΕΝ ΑΡΝΗΙ ΤΗΣ ΚΩΠΑΪΔΟΣ

Αἱ εἰς τὴν μυκηναϊκὴν ἀκρόπολιν τῆς Κωπαΐδος (εἰκ. 1), τὴν φέρουσιν ἐκ παραφθορᾶς τῆς τουρκικῆς λέξεως Γουλές (=κάστρον, φρούριον) τὸ ὄνομα Γουλᾶς, Γκλᾶς ἢ Γκλᾶ¹, ἐνεργηθεῖσαι δι' ἐμοῦ ἀνασκαφαὶ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας σκοπὸν κυρίως εἶχον τὴν ἐξακριβώσιν τοῦ σχεδίου τῶν τεσσάρων πυλῶν τοῦ ὀχυρωματικοῦ αὐτῆς περιβόλου.

Ἀνασκαφὰς ἐπὶ τοῦ Γκλᾶ πρὸ ἡμῶν ἐξετέλεσε πρὸ πολλῶν ἐτῶν, τὸ 1893, ὁ Γάλλος ἀρχαιολόγος de Ridder, αἱ ἔρευναι τοῦ ὅμως μολονότι ἀξιόλογοι ὑπῆρξαν περιορισμέναι ἀποβλέψασαι κυρίως εἰς τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ ἐπὶ τοῦ ὑψηλοτέρου σημείου τοῦ λόφου κειμένου ἀνακτόρου, τοῦ ὁποίου ἡ μία τῶν μακρῶν πλευρῶν συνάπτεται μετὰ τοῦ βορείου σκέλους τοῦ τείχους (A. DE RIDDER, Fouilles de Gha, BCH XVIII, 1894, σ. 271 - 310²).

Συγχρόνως σχεδὸν μὲ τὸν de Ridder ὁ Γερμανὸς ἀρχαιολόγος F. Noack ἐσχεδίασε ὁλόκληρον τὸν ὀχυρωματικὸν περίβολον τῆς ἀκροπόλεως, τὰς τέσσαρας αὐτοῦ πύλας μὲ ὅ,τι διεκρίνετο ἐξ αὐτῶν καὶ τὰ πρὸς νότον τοῦ ἀνακτόρου λείψανα (F. NOACK, Arne, AM XIX, 1894, σ. 405 - 485)³.

Τὴν μυκηναϊκὴν αὐτὴν ἀκρόπολιν ὁ μὲν Noack ταυτίζει, ὥς γνωστόν, μὲ τὴν ὑπὸ τοῦ ΟΜΗΡΟΥ (B 507) ἀναφερομένην *πολυστάφυλον Ἀργὴν*⁴.

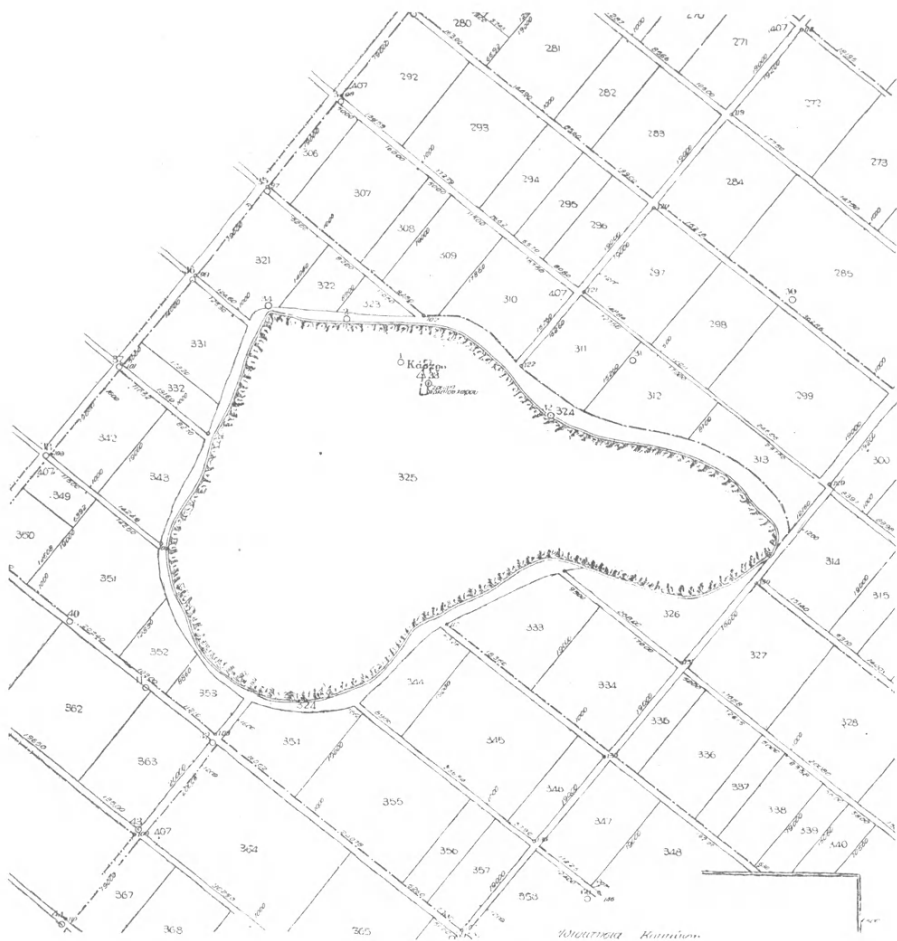
¹ Ὁ Γκλᾶς, ὁ ὁποῖος σήμερον καλεῖται ἀπλῶς Κάστρο, εὑρίσκεται εἰς μικρὰν ἀπὸ τοῦ χωρίου Τοπόλια ἢ Τοπόλιτσα — μετονομασθέντος καὶ αὐτοῦ σήμερον εἰς Κάστρον — ἀπόστασιν καὶ νοτιοανατολικῶς αὐτοῦ. Ἡ ὀνομασία Τοπόλιτσα εἶναι κατὰ πάσαν πιθανότητα σλαυικῆς προελεύσεως. Εἰς δὲ τὸ γνωστὸν δημῶδες ῥῆμα «Σαράντα παλληκάρια ἀπὸ τῆς Λεβαδείας πάνε γιὰ νὰ πατήσουν τὴν Τροπολιτὰ» φαίνεται ὅτι ἐξ ἀγνοίας τῶν ἡδόντων αὐτὸ ἢ *Τοπόλιτσα*, τὸ χωρίον δηλαδὴ τῆς Κωπαΐδος, τὸ ὁποῖον μόλις ἀπέχει ὀλίγα χιλιόμετρα τῆς Λεβαδείας, ἔγινε *Τροπολιτὰ*, ὁ δὲ ὅλος στίχος παράλογος καὶ διὰ τὴν ἀπόστασιν τῆς πελοποννησιακῆς πρωτευούσης καὶ διὰ τὸ ἀκατόρθωτον τοῦ ἐπιχειρήματος.

² Τὸ ἐνδιαφέρον ἀρχιτεκτονικὸν διάγραμμα τοῦ μυκηναϊκοῦ αὐτοῦ ἀνακτόρου μὲ τὰς δύο πτέρυγας συναπτομένης εἰς ὀρθὴν γωνίαν, μὲ τοὺς διπλοὺς καὶ μακροὺς διαδρόμους, μὲ τὰ δύο μέγαρα καὶ τὸν ἀσυνήθη τρόπον προσπελάσεως αὐτοῦ θὰ ἔπρεπε ἴσως νὰ εἶχε κινήσει πολὺ περισσότερον τὸ ἐνδιαφέρον καὶ τῶν ἐπιστημόνων ἐρευνητῶν καὶ τῶν ἄλλων ἀρχαιοφίλων.

³ Τὰ πρὸς νότον τοῦ ἀνακτόρου εἰρήπια ἀποτελοῦντα μεγάλον ὀρθογώνιον περίβολον — πρόκειται ἄραγε περὶ ἀγορᾶς ἢ ἄλλης δευτέρας ὀχυρώσεως τοῦ ἀνακτόρου; — ἠρεύνησεν εἰς τινὰ σημεῖα τῶν καὶ ἐσχεδίασε καὶ ὁ de Ridder.

⁴ Εἰς τὴν Κωπαΐδα ἐν γένει δὲν εὐδοκιμεῖ ἡ ἄμπελος. Ἐξαίρεσιν φαίνεται ἀποτε-

ἄλλοι δὲ μὲ ἄλλας προϊστορικὰς πόλεις τῆς Βοιωτίας, χωρὶς ὅμως μέχρι σήμερον νὰ δυνάμεθα μετὰ βεβαιότητος νὰ τῆς ἀποδώσωμεν τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ

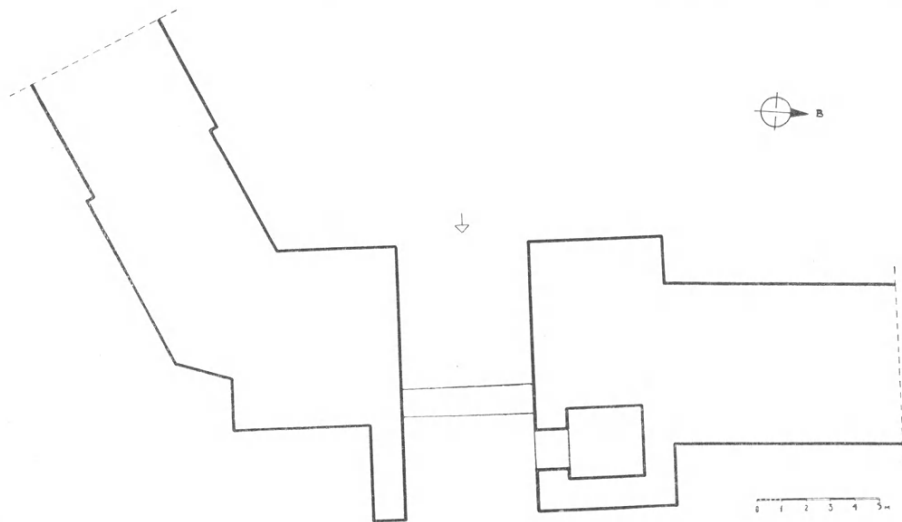
Εἰκ. 1. Ἡ ἀκρόπολις Γκλᾶ (Ἄρνη).

ὄνομα. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ Θεσσαλικὴ Ἄρνη ἦτο κατὰ τὸν ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΝ (I, 12) ἡ κοιτὶς τῶν Βοιωτῶν καὶ ἐπειδὴ ἡ ἀκρόπολις τῆς Κωπαΐδος ὑπερέχει κατὰ πολὺ ὅλων τῶν ἄλλων Βοιωτικῶν ἀκροπόλεων, θὰ δεχθῶμεν καὶ ἡμεῖς τὴν

λεῖ ἡ βορειοανατολικὴ αὐτῇ γωνία της, ὅπου ὁ Γκλᾶς, καὶ ἰδίως οἱ ἀπέναντι ἀκριβῶς τῆς ἀκροπόλεως λόφοι καὶ πρόποδες τῶν ὄρεων.

ὀνομασίαν Ἀρρην, ἐφ' ὅσον ἡ ἐπιστήμη δὲν ἔχει ἀκόμη νὰ μᾶς δώσῃ μετὰ μεγαλυτέρας πιθανότητος ἄλλο ὄνομα.

Ὁ περίβολος τῆς ἀκροπόλεως τῆς Ἀρρην, σφῳζόμενος εἰς συνεχῇ γραμμὴν μήκους 3 καὶ πλέον χιλιομέτρων, περικλείει ἑκτασιν 200.000 τ.μ., ἥτοι χῶρον ἑπταπλάσιον τοῦ τῶν Μυκηνῶν. Ἐχει πᾶχος 6 μ. περίπου καὶ εἷς τινα σημεῖα σφῳζόμενον ὕψος 5 μ. Ἐκ τῶν ἀριθμῶν αὐτῶν καταφαίνεται τὸ μέγεθος καὶ ἡ σπουδαιότης τῆς ἀκροπόλεως αὐτῆς ἐν συγκρίσει πρὸς ὅλας σχεδὸν τὰς ἄλλας μυκηναϊκὰς ἀκροπόλεις. Διότι ἡ μὲν ἀκρόπολις τῶν Ἀθηνῶν ἔχει

Εἰκ. 2. Σχεδιογράφημα Δυτικῆς Πύλης Α.

περίβολον μήκους 700 μ. καὶ ἑκτασιν 25.000 τ.μ., ἡ δὲ τῆς Τίρυνθος περίβολον μήκους περίπου 700 μ. καὶ ἑκτασιν 20.000 τ.μ., ἡ δὲ τῶν Μυκηνῶν περίβολον μήκους 900 μ. καὶ ἑκτασιν 30.000 τ.μ.

Εἰς τὸν ἐκτεταμένον αὐτὸν περίβολον καὶ εἰς σημεῖα συμπίπτοντα περίπου πρὸς τὰ τέσσαρα σημεῖα τοῦ ὀρίζοντος ἀνοίγονται τέσσαρες μνημειακαὶ πύλαι, ἡ Βορεία, ἡ Νοτιοανατολική, ἡ Νοτία καὶ ἡ Δυτική (πίν. 40α καὶ β). Καὶ τῶν τεσσάρων αὐτῶν πυλῶν ἡ ἔρρενα περιωρίσθη εἰς τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν ἐκ τῶν ὑψηλοτέρων μερῶν τοῦ τείχους καὶ τῶν πυργοειδῶν αὐτοῦ ἀπολήξεων καταπεσόντων ὀγκωδῶν λίθων, οἱ ὅποιοι ἔφρασσον τὰς εἰσόδους, καθιστῶντες αὐτὰς ἀδιαβάτους, καὶ ἐκάλυπτον τὴν πέριξ αὐτῶν ἑκτασιν καὶ τὰ ὑπάρχοντα ἐκατέρωθεν ἐκάστης πύλης κτίσματα.

Διαρκεστέρα ὑπῆρξεν ἡ ἐργασία μας εἰς τὴν Δυτικὴν πύλην Α (σχε-

διογρ. εἰκ. 2), τὴν μνημονευομένην ὡς πύλην τῆς συκῆς (Fig - tree Gate· βλ. καὶ J. G. FRAZER, Pausanias, τόμ. V, 1913, σ. 120 - 130).

Ταύτης ἐκαθαρίσθησαν τελείως ἡ εἴσοδος καὶ ὁ προσστατεύων αὐτὴν ἀριστερὰ τῷ εἰσερχομένῳ πύργος. Ἐπίσης ἠρευνήθη τὸ μετὰ τοῦ πύργου συναπτόμενον μικρὸν θυρωρεῖον (πίν. 40α), καθὼς καὶ ὁ ἀπέναντι αὐτοῦ κατὰ τὴν δεξιὰν πλευρὰν τῆς εἰσόδου τοῖχος, ὁ ὁποῖος πιθανῶς ἐχρησίμευε διὰ τὴν ὑποστήριξιν στέγης καλυπτούσης τὸ ὀπισθεν τῆς θύρας τμήμα τῆς εἰσόδου (σχεδιογρ. εἰκ. 2).

Τέλος ἐξητάσθη τὸ λιθόστρωτον δάπεδον τῆς εἰσόδου (πίν. 40β), καθὼς καὶ ὁ ἐγκάρσιος τοῖχος (εἰκ. 2), ἐπὶ τοῦ ὁποίου προφανῶς ἐστηρίζετο ἡ θύρα τῆς πύλης. Τὰ ὀλίγα, ἀλλὰ ἀσφαλῶς ΥΕ III χρόνων, ὄστρακα, τὰ εὑρεθέντα κατὰ τὰς ἐρεῦνας ταύτας δίδουν τὴν χρονολογίαν τῆς κατασκευῆς τῆς πύλης.

Τῶν τριῶν ἄλλων πυλῶν ἐξηκριβώθη τὸ σχέδιον εἰς τὰς γενικὰς του γραμμὰς.

ΙΩΑΝΝΗΣ ΘΡΕΨΙΑΔΗΣ

Μετά διακοπὴν τριῶν ἐτῶν ἐπανελήφθησαν ἐφέτος, δαπάναις καὶ πάλιν τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, αἱ ἐργασίαι ἐπανερευνήσεως τοῦ ναοῦ τοῦ Δαφνηφόρου Ἀπόλλωνος.

Κατὰ τὴν ἐφετινὴν σκαφὴν, ἣτις διήρκεσεν ἀπὸ τῆς 3^{ης} - 30^{ης} Ὀκτωβρίου, εἶχον τὴν πολύτιμον συμπαράστασιν τοῦ φίλου κ. Ἰ. Τραυλοῦ, εἰς τὸν ὁποῖον ὀφείλεται τὸ δημοσιευόμενον σχεδιογράφημα τῆς ἀνασκαφῆς (εἰκ. 1) μετὰ τῶν κατόψεων τοῦ τε ναοῦ καὶ τῶν ἄλλων ἀποκαλυφθέντων κτισμάτων, περὶ ὧν θὰ διαλάβω κατωτέρω.

Ἡ ἐντὸς τοῦ ναοῦ σκαφὴ περιορίσθη εἰς σημεῖά τινα τῶν θεμελίων, ἅτινα εἶχον ἐπιχωσθῇ καὶ πάλιν ἐν μέρει ἡ πλήρης ἀποκάλυψις αὐτῶν διηκόλυε τὴν μελέτην τοῦ σχεδίου τοῦ ναοῦ (εἰκ. 1 Α), ἡ ἀποσαφήνισις τοῦ ὁποῖου καθίστατο ἐπὶ τοσούτῳ μᾶλλον ἐπιτακτική, καθ' ὅσον καὶ τὸ ἐν τῇ προηγουμένῃ ἐκθέσει δημοσιευθὲν (ΠΑΕ 1952, σελ. 154) ἦτο πρόχειρον.

Ἡ ἀνακάθαρσις τῶν ἐρειπίων ἐβεβαίωσε τὴν ὑπαρξίν τμημάτων θεμελίων ἐνὸς τοῦλάχιστον ἀκόμῃ ναοῦ, πιθανώτατα τοῦ ὑπὸ τῶν Περσῶν πυρποληθέντος. Διὰ τὴν ἐξακριβώσιν τοῦ σχεδίου καὶ τοῦ ναοῦ τούτου ἀπαιτεῖται μεγαλύτερα ἔρευνα καὶ περισσότερος χρόνος, τὸν ὁποῖον δὲν διέθετε τὴν φορὰν αὐτὴν ὁ κ. Τραυλός.

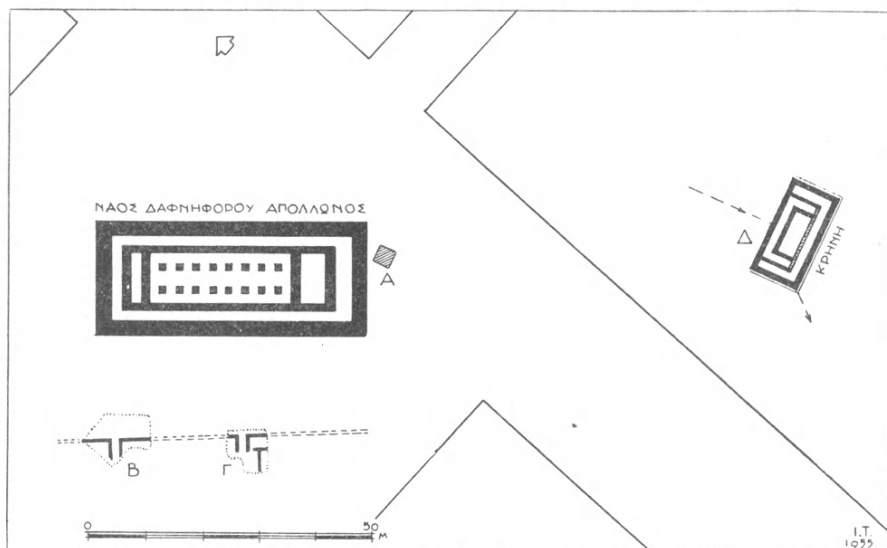
Μελέτη διὰ τὴν γραφικὴν ἀναπαράστασιν τοῦ ναοῦ δὲν ἐπεχειρήθη· θὰ ἦτο ἐντελῶς φανταστική, ἀφοῦ οὐδὲν σχεδὸν ἀρχιτεκτονικὸν μέλος αὐτοῦ διέσωθη¹. Ἀνευρέθησαν μὲν ἐφέτος—κατὰ μῆκος τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ ναοῦ καὶ εἰς ἀπόστασιν τεσσάρων περίπου μέτρων ἀπ' αὐτοῦ—τρία εὐμεγέθη τεμάχια μαρμάρων, προερχόμενα πιθανῶς ἐκ τοῦ θριγκοῦ τοῦ ναοῦ, ἀλλ' εἶναι τόσον βεβλαμμένα, ὥστε εἶναι δύσκολον νὰ καθορίσωμεν τὴν μορφήν των. Μετ' ἐπιφυλάξεως δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι τὸ ἐν ἐξ αὐτῶν, μήκους 1.20 μ., εἶναι τεμάχιον ὀριζοντίου γείσου. Ἐπὶ ἐνὸς δὲ ἄλλου—μήκους 0.70 μ. καὶ ὕψους 0.20 μ.—σφίζεται κατὰ τὸ ἄκρον τῆς μιᾶς μόνον καλῶς διατηρουμένης ἐπιφανείας του τόρμος συνδέσμου σχήματος |—| (μῆκ. 0.14 μ.).

Τὰ συντρίμματα ταῦτα προέρχονται, πιθανώτατα, ἐκ τοῦ νεωτέρου ναοῦ, ὅχι δηλαδὴ τοῦ πυρποληθέντος. Συμπεραίνομεν δὲ τοῦτο ἐκ τοῦ ὅτι τὰ εἰς τὴν ἐπίχωσιν αὐτὴν ἀνευρεθέντα ὄστρακα ἀγγείων, ἀκόμῃ καὶ τὰ μέχρι τοῦ

¹ Τὰ ἐν ΠΑΕ 1910, σελ. 267 ἀναφερόμενα ὑπὸ τοῦ ΚΟΥΡΟΥΝΙΩΤΟΥ δὲν ἀνευρέθησαν.

φυσικοῦ ἐδάφους, ὅπου ἐξετάθη ἡ ἀνασκαφή, δὲν εἶναι παλαιότερα τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰῶνος.

Ἐπίσης εἰς τὴν περιοχὴν αὐτὴν καὶ ὀλίγον νοτιώτερον — παρὰ τὴν ΝΔ. γωνίαν τοῦ ναοῦ — ἀνευρέθησαν ἄφθονα σχετικῶς μικρὰ τεμάχια κεράμων μὲ κιτρινωπὸν ἐπίχρῖσμα. Τὸ σημαντικώτερον τοῦ εἴδους τούτου εὑρημα

Εἰκ. 1. Σχεδιογράφημα τοῦ χώρου τῆς ἀνασκαφῆς.

εἶναι τὸ ἀπεικονιζόμενον (πίν. 43α 2) τμήμα λακωνικοῦ καλυπτήρος ἀκροκεράμου μὲ παράστασιν γοργονείου. Τὸ τεμάχιον τοῦτο εὑρέθη παρὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν τῶν θεμελίων Β (βλ. σχεδιογρ. εἰκ. 1) εἰς βάθος 0.85 μ. καὶ πλησίον εὐμεγέθους τμήματος παυρίνου δωρικοῦ κίονος· φαίνεται ὅτι ὁ λακωνικὸς καλυπτὴρ οὗτος δὲν προέρχεται ἐκ τοῦ αὐτοῦ ὥς καὶ τὰ ἄλλα θραύσματα κτηρίου, διότι καὶ ὁ πηλὸς διαφέρει· τούτου εἶναι τραχὺς πῶς καὶ κατέρυθρος, ἀναμφισβητήτως δὲ ἐγγχώριος.

Βόθρος. Παρὰ τὴν ΒΑ. γωνίαν τοῦ ναοῦ καὶ εἰς ἐλάχιστον ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας βάθος (κατὰ τι βαθύτερον ἀπὸ τῆς βάσεως τῶν λίθων τῆς εὐθυντηρίας τοῦ ναοῦ) ἀπεκαλύφθη ὀρθογώνιον κτίσμα, διαστάσεων 3.60 × 3.10 μ. (πίν. 41β)¹. Εἶναι ἐκτισμένον διὰ λίθων μικροῦ καὶ μεγάλου μεγέθους,

¹ Εἰς «Τὸ Ἔργον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας κατὰ τὸ 1955» ἐδόθησαν ἐκ παραδρομῆς ἐσφαλμένως αἱ ἐπεξηγήσεις τῶν εἰκόνων 36 καὶ 38. Ἐν τῇ 36 ἀπεικονίζονται τὰ θεμέλια τῶν κεραμεικῶν ἐργαστηρίων, ἐν δὲ τῇ 38 ὁ παρὰ τὴν ΒΑ. γωνίαν τοῦ ναοῦ βόθρος.

ἀργῶν καὶ εἰργασμένων· σφύζεται δὲ εἰς ὕψος περίπου 0.55 μ. Εἰς τὸ κέντρον αὐτοῦ εὐρέθη στρώμα (βάθ. 20 - 25 ἐκ.) τέφρας λιπαρᾶς ὑφῆς ἀνάμεικτος μετ' ὀλίγων κεκαυμένων ὀστέων ζώων καὶ τινων ὀστροάκων γεωμετρικῶν ἀγγείων. Τέφρα εἰς δύο στρώματα, ἀπέχοντα περίπου 0.30 μ. ἀπ' ἀλλήλων, εὐρέθη καὶ παρὰ τὴν ἀνατολικὴν πρὸς τὰ ἔξω πλευρὰν τοῦ κτίσματος τούτου· ἐξετείνεται δὲ αὕτη εἰς μῆκος 4 περίπου μέτρων καὶ πλάτος 1.50 μ. Καὶ ἐδῶ ἀνευρέθησαν, ἀφθονα σχετικῶς, ὀστρακα γεωμετρικῶν ἀγγείων (πίν. 43α καὶ β^{1, 2}) καὶ ἄλλα ἀκαθορίστου χρονολογίας, πάντως ὄχι νεώτερα τοῦ 6^{ου} π.Χ. αἰῶνος· μεταξὺ δὲ αὐτῶν καὶ τὸ αἰγυπτιακὸν ἀγαλμάτιον πιθανῶς τοῦ θεοῦ Νεφέρ - Τουμοῦ (600 - 550 π.Χ.) (πίν. 43β₃).

Τὰ λείψανα ταῦτα μαρτυροῦν ὅτι τὸ ἀποκαλυφθὲν κτίσμα ἦτο βόθρος θυσιῶν καὶ λατρείας καὶ ὅτι ἐχρησιμοποιεῖτο ἀπὸ τοῦ 8^{ου} μέχρι καὶ τοῦ 6^{ου} π.Χ. αἰῶνος. Εἶναι δὲ πιθανὸν ὅτι ἐπ' αὐτοῦ ἢ πλησίον που κατεσκευάσθη ἀργότερον ὁ βωμὸς¹ τοῦ παλαιότερου τοῦλάχιστον ναοῦ.

Κεραμεικὰ ἐργαστήρια. Περαιτέρω ἡ ἀνασκαφὴ ἐξετάθη εἰς τὴν πρὸς Ν. τοῦ ναοῦ περιοχὴν, ὅπου ἀπεκαλύφθησαν τμήματα θεμελίων συστάδος εὐτελοῦς κατασκευῆς κτισμάτων (πίν. 42α), προφανῶς κεραμεικῶν ἐργαστηρίων.

Ἡ ἔρευνα ἐδῶ ἤρchiσεν ἀπὸ τοῦ σημείου Β (βλ. σχεδιογρ. εἰκ. 1), ὅπου εἰς ἀπόστασιν 19 μ. ἀπὸ τῆς ΝΔ. γωνίας τοῦ ναοῦ καὶ ἐγγὺς τοῦ μανδροτοίχου τῆς οἰκίας Μπενέτου, διακρίνοντο λίθοι τινὲς ἀρχαίων θεμελίων, ἀποκαλυφθέντες πιθανώτατα κατὰ τινὰ ἔρευναν ὑπὸ τυμβωρύχων². Τοῦτο συνάγομεν ἐκ τοῦ ὅτι εἰς βάθος 0.20 μ. ἀπὸ τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους ἀνευρέθη ἐπὶ τῆς πρὸς νότον πλευρᾶς τῶν θεμελίων αὐτῶν (τῶν πωρίνων), μικρὰ πηλινὴ λάρναξ (μῆκ. 0.59 μ., πλάτ. 0.20 μ.), ἡ ὁποία εἶχεν ἀνοιχθῆ καὶ συληθῆ. Οἱ ἐρευνήσαντες δὲν εἶχον προχωρήσει βαθύτερον, διότι τὰ ἀμέσως ὑπὸ τὴν λάρνακα χῶματα εὐρέθησαν ἀνέπαφα.

Τὰ θεμέλια ταῦτα παρουσιάζουν δύο τρόπους κατασκευῆς· τὸ πρὸς νότον τμήμα αὐτῶν εἶναι ἐπιμελῶς ἐκτισμένον διὰ μεγάλων ὀρθογωνίων πωρολίθων (μῆκ. 0.90 μ., ὕψ. 0.60 μ.), ἐδραζομένων ἀπ' εὐθείας ἐπὶ τοῦ φυσικοῦ ἐδάφους. Τὸ πρὸς ἀνατολὰς ἀντιθέτως τμήμα τῶν σύγκειται ἐκ θεμελίου (ὕψ. 0.35 μ.) ἐπιμελῶς κατεσκευασμένου διὰ μικρῶν ἀργῶν λίθων καὶ ἐξ ἀνωδομίας ἐπίσης ἐκ λίθων, μεγάλου σχετικῶς μεγέθους (ὕψ. 0.50 μ.), πλακοειδῶν καὶ ἀμελῶς εἰργασμένων.

Ἡ ὅλη μορφή τῶν θεμελίων αὐτῶν, τὰ ὁποῖα παρηκολουθήθησαν εἰς

¹ Ἐν ΠΑΕ 1900, σ. 55 μνημονεύονται ἀπλῶς «τὰ θεμέλια βωμῶν».

² Εἶναι βέβαιον ὅτι ἡ περιοχὴ αὕτη δὲν εἶχεν ἐρευνηθῆ κατὰ τὰς παλαιὰς ἀνασκαφάς.

μῆκος 5 μέτρων, καὶ ἰδιαιτέρως ἡ ὑπαρξίς εἰσόδου, ἐπέτρεψαν νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι εὐρισκόμεθα πρὸ τῶν θεμελίων τοῦ περιβόλου τοῦ ναοῦ. Διὰ τὴν ὀρθότητα τῆς ὑποθέσεώς μας ἠρξίσαμεν ν' ἀμφιβάλλωμεν, ὅτε, κατὰ τὴν πρὸς ἀνατολὰς πλευρὰν αὐτῶν, ἀπεκαλύφθησαν κεραμίδες στέγης (κοῦλαι μελαμβαφεῖς), αἵτινες δὲν ἐφαίνετο νὰ ἔχουν μεταφερθῇ ἄλλοθεν· ὥς πλέον δὲ παραδόξον ἐθεωρήθη τὸ ὅτι ἐντὸς τῆς ὑπὸ τὰς κεραμίδας ἀνευρεθείσης τέφρας (στρῶμα ὕψ. 0.20 μ.), ὑπῆρχον ἄφθονοι σκωρίαί χαλκούχου μεταλλεύματος.

Ἐπειδὴ ὅπωςδήποτε ἐπεβάλλετο νὰ συνεχισθῇ ἡ ἔρευνα καὶ δὲν ἦτο δυνατόν εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο λόγῳ τοῦ μανδροτοίχου τῆς οἰκίας Μπενέτου, ἀπεφασίσθη ἡ διάνοιξις ἐτέρας τάφρου ἀνατολικώτερον κατὰ τὴν πιθανὴν προέκτασιν τῶν ἀποκαλυφθέντων θεμελίων.

Ἡ ἐπίχωσις, ἔνθα ἠνοίχθη ἡ νέα τάφρος, εἶναι μεγαλυτέρα, ἀλλ' ἡ στρωματογραφία ἦτο σχεδὸν ὁμοία πρὸς τὴν τῆς προηγουμένης· εἰς βάθος 0.50 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους εὐρέθησαν καὶ πάλιν ἄφθονοι κεραμίδες στέγης καὶ κάτωθεν αὐτῶν παχὺ στρῶμα (0.20 μ.) τέφρας μετ' ἀνθρώκων· ἀμέσως δὲ κατόπιν ἀνεφάνησαν θεμέλια εὐτελοῦς κατασκευῆς κτισμάτων (πίν. 42α), τὰ ὅποια συνεχίζονται καὶ κατὰ τὰς τρεῖς πλευρὰς τοῦ ὀρύγματος (πρὸς ἀνατολὰς, πρὸς δυσμὰς καὶ πρὸς νότον).

Ὅτι τὰ κτίσματα ταῦτα, Γ (βλ. σχεδιογρ. εἰκ. 1), ἀποτελοῦν συνέχειαν τῶν προηγουμένων, Β, εἶναι σχεδὸν βέβαιοι. Ἀναμφισβήτητον εἶναι, καθὼς μαρτυροῦν τὰ εὐρήματα, ὅτι τὸ ἐν τοῦλάχιστον, τὸ πρὸς ἀνατολὰς διαμέρισμα τοῦ συγκροτήματος τούτου, ἐχρησιμοποιήθη διὰ κεραμεικὸν ἐργαστήριον. Ἐντὸς αὐτοῦ, ἀκριβῶς παρὰ τὴν γωνίαν, ἀπεκαλύφθη φρεατρία ἐπενδεδυμένη διὰ τῶν γνωστῶν πηλίνων σωλήνων (διάμ. 0.61 μ.), οἱ ὅποιοι περὶ τὸ μέσον περίπου τοῦ ὕψους τῶν φέρουν ἑλλειψοειδεῖς διατρήτους λαβάς. Τὸ στόμιον αὐτῆς ἦτο κεκαλυμμένον δι' ἀφθόνου νωποῦ κεραμικοῦ πηλοῦ¹, ἀρίστης ποιότητος καὶ χρώματος ἐρυθροποῦ. Πέριξ τῆς φρεατίας καὶ ἐπὶ τῶν παρακειμένων τοίχων ὑπῆρχε παχὺ στρῶμα λευκῆς λεπτοτάτης κόνεως, λιπαρᾶς ὕφης. Ἐπὶ τοῦ δαπέδου δὲ τοῦ διαμερίσματος τούτου εὐρέθησαν πηλοὶ διαφόρων χρωμάτων (κιτρινωπός, καστανόχρους καὶ ἐρυθρός εἰς διαφόρους ἀποχρώσεις), καθὼς καὶ δύο πῆλινα κοινὰ σκυφίδια, περιέχοντα τὸ μὲν ἐν χρωμᾷ ἐρυθρόν, τὸ δὲ ἕτερον κίτρινον.

Ὁ πρὸς δυσμὰς τοῦ διαμερίσματος τούτου χῶρος ἀνήκει προφανῶς εἰς ἕτερον διαμέρισμα, τὸ ὅποιον, ὡς προκύπτει ἐκ τῶν εὐρημάτων, ἐχρησιμοποιεῖτο δι' ἄλλης φύσεως ἐργασίας. Ἐδῶ εἰς τὸ ὕψος περίπου τῆς ἐπιφανείας τοῦ θεμελίου εὐρέθη στρῶμα θαλασσίας ἄμμου (ὕψ. 0.18 μ.), ἡ ὁποία περιεῖχε πολλὰς μεγάλους μεγέθους σκωρίας, προερχομένης ἐκ καμινεύσεως χαλ-

¹ Ὁ πηλὸς ὑπερεῖχε τοῦ στομίου περίπου 0.25 μ.

κούχου μεταλλεύματος· μεταξύ αὐτῶν εὐρέθη εὐτελὲς χυτροειδὲς ἄγγειον, περιέχον σκωρίαν τοῦ σχήματος ἀκριβῶς τοῦ ἄγγείου· εἶναι ἄρα προφανὲς ὅτι τὸ μέταλλευμα ἐτέθη ἐν ὑγρᾷ καταστάσει ἐντὸς τοῦ ἄγγείου, τοῦ ὁποίου καὶ ἔλαβε τὸ σχῆμα.

Κάτωθεν τῆς ἄμμου, ἐπὶ τοῦ δαπέδου τοῦ διαμερίσματος, ὑπῆρχε παχὺ στρώμα ὕλης ἀπροσδιορίστου¹ (ὁμοιάζει πρὸς πηλὸν χονδρόκοκκον), χρώματος βαθυκαστανίου μὲ ἰσχυρὰν χρωστικότητα.

Τὰ ἀξιολογώτερα εὐρήματα ἐν τῷ χώρῳ τούτῳ, εὐρεθέντα εἰς τὸ στρώμα μεταξύ ἄμμου καὶ προαναφερθείσης χρωστικῆς ὕλης, εἶναι τὰ ἑξῆς: χαλκοῦς κρῖκος, χαλκῇ περόνη, μικρὸν τμήμα πολυέδρου ὀρείας κρυστάλλου καὶ πέντε χαλκᾶ νομίσματα τοῦ 4^{ου} ἢ τῶν ἀρχῶν τοῦ 3^{ου} π.Χ. αἰῶνος.

Τῆς αὐτῆς, κατὰ τὸ πλεῖστον, ἐποχῆς εἶναι καὶ τὰ ἐντὸς τῶν κτισμάτων αὐτῶν, Β καὶ Γ, συλλεχθέντα ὄστρακα ἄγγείων. Ἀκριβέστερον δὲν ἐμελέτησα ταῦτα εἰσέτι· ἀλλὰ καὶ δὲν θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ἐξαχθῇ συμπέρασμα, ἀφοῦ δὲν ὠλοκληρώθη ἡ ἀνασκαφή. Ἐλπίζω ὅτι ἡ συνέχισίς της, ἡ ὁποία ἐπιβάλλεται, θὰ διαφωτίσῃ τὰ ζητήματα τῆς ἐντοπίου κεραμικῆς.

Κρήνη. Ἐκ παραλλήλου πρὸς τὴν σκαφικὴν ἐργασίαν ἐγένετο καὶ ὁ πλήρης καθαρισμὸς τῶν θεμελίων ἀρχαίου οἰκοδομήματος, κειμένου ἑκατὸν περίπου μέτρα πρὸς Α. τοῦ ναοῦ². Τὸ σημαντικώτατον τοῦτο οἰκοδόμημα ἀνεσκάφη κατὰ τὸ 1910 ὑπὸ τοῦ μακαρίτου Κουρουνιώτου, ἀλλ' ὁ ἴδιος οὐδεμίαν περὶ τούτου πληροφορίαν παρέσχεν. Ἐκτοτε εἶχε καλυφθῇ κατὰ τὸ πλεῖστον ὑπὸ ἀγρίας βλαστήσεως καὶ τῶν σωρευθέντων ὑπὸ τῶν περιοίκων ἀπορριμμάτων, ὥστε νὰ καταστῇ σχεδὸν ἀδιάγνωστον. Ἡ ἐκ νέου ἀποκάλυψις τῶν θεμελίων του, τὰ ὅποια σφύζονται εἰς ἀρκούντως καλὴν κατάστασιν, ἐπέτρεψε τὴν ἐξακριβώσιν τοῦ διαγράμματός του. Δὲν ὑπάρχει πλέον οὐδεμία ἀμφιβολία ὅτι πρόκειται περὶ κρήνης. Τὸ ὠραῖον σχέδιον τοῦ κ. Τραυλοῦ (εἰκ. 1Δ) ὡς καὶ ἡ εἰκὼν (πίν. 42β) παρέχουν πλήρη τὴν ἐντύπωσιν τοῦ οἰκοδομήματος καὶ ἐπιτρέπουν νὰ σχηματίσωμεν ἀρτίαν εἰκόνα τῆς ἀρχιτεκτονικῆς αὐτοῦ μορφῆς.

Κατὰ τὸ διάστημα τῶν ἀνασκαφῶν μοὶ ἐδόθη ἡ εὐκαιρία νὰ ἐρευνήσω τὸ ἐν τῷ αὐτόθι κοινοτικῷ γραφεῖῳ φυλασσόμενον ἀρχεῖον τῶν Ψαριανῶν,

¹ Τεμάχια πηλῶν, ὡς καὶ τῆς ὕλης ταύτης παρέδωσα εἰς τὸν χημικὸν τοῦ Ἑθν. Ἀρχ. Μουσείου κ. Ζήσιν πρὸς ἐξέτασιν· δυστυχῶς λόγῳ ἄλλων ἐπείγουσάν ἀσχολιών του δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐξετάσῃ ταῦτα εἰσέτι.

² Ἐν ΠΑΕ 1911, σελ. 57, μόνον ἐν τῇ ἐκθέσει τοῦ Γραμματέως τοῦ Συμβουλίου ἀναφέρεται, χωρὶς νὰ παρέχεται σαφὴς πληροφορία.

τοῦ ὁποίου τὴν ὑπαρξιν εἶχον πληροφορηθῇ πρὸ ἔτους, ὅτε ἀκόμη ὑπηρετοῦν εἰς τὸ Μουσεῖον τῆς Χαλκίδος.

Μεταξὺ τῶν ἄλλων ἐγγράφων τοῦ ἀρχείου, ὑπάρχουν καὶ τρία ἀφορῶντα τὴν σχεδιογράφειν τῆς Ἑρετρίας κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ οἰκισμοῦ της ὑπὸ τῶν Ψαριανῶν ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ὁθωνος.

Ἐκ τῶν ἐγγράφων αὐτῶν διαπιστοῦται ὅτι ἡ ἐκτέλεσις τοῦ σχεδίου εἶχεν ἀνατεθῇ εἰς τὸν ἀρχιτέκτονα Schaubert, τοῦ ὁποίου μία ἐπὶ τόπου μετάβασις ἀναφέρεται εἰς ἔγγραφον¹ (ἀριθ. 1747 τὴν 19ῃν Μαΐου 1834 ἐκ Χαλκίδος) (εἰκ. 2) τοῦ Νομάρχου Εὐβοίας πρὸς τὴν δημογεροντίαν τῶν Ψαριανῶν, ἔχει δὲ ὡς ἑξῆς: «Κατὰ συνέπειαν τῶν πρὸς ἡμᾶς εἰδοποιήσεων καὶ διαταγῶν τῆς ἐπὶ τῶν ἐσωτερικῶν Β. Γραμματείας, ἔφθασαν ἐνταῦθα ἀπὸ χθὲς ὁ ἀρχιτέκτων τῆς Κυβερνήσεως Κ^{ος} Σάουβερτ καὶ ὁ γεωμέτρης κ. Βέκ πρόθυμοι νὰ ἐκτελέσουν μετὰ σπουδῆς τὰ χρέη των εἰς τὰς ἀνηκούσας πρὸς ἓνα ἕκαστον ἐργασίας περὶ τοῦ εἰς Ἑρετρίαν συνοικισμοῦ τῶν Ψαριανῶν καὶ σήμερον ξεκινοῦσι διὰ τὸ μέρος ἐκεῖνο...».

Τὸ γεγονός τοῦτο, ἐκτὸς τῆς ἀπὸ ἱστορικῆς ἀπόψεως σημασίας του, ἐνδιαφέρει καὶ ἀπὸ ἀρχαιολογικῆς πλευρᾶς διότι ἐπὶ τοῦ σχεδίου, τοῦ ὁποίου τὸ πρωτότυπον φυλάσσεται εἰς τὸ ἀρχεῖον τοῦ Τμήματος Σχεδίου Πόλεων τοῦ Ὑπουργείου Οἰκισμοῦ, σημειοῦνται διάφορα ἀρχαῖα ἐρεῖπια, ἅτινα ἐν μέρει ἔχουν ἐξαφανισθῇ ἢ καὶ ἐπιχωματωθῇ. Διὰ τοῦ σχεδίου λοιπὸν τούτου ἀποκτῶμεν πολὺτιμον ὁδηγὸν διὰ μελλοντικὰς ἐρεῦνας, καθὼς καὶ διὰ τὴν σύνταξιν τοῦ ἀρχαιολογικοῦ τοπογραφικοῦ σχεδίου τῆς Ἑρετρίας.

ΙΩΑΝΝΑ Κ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ

¹ Τὸ δεύτερον ἔγγραφον φέρει ἀριθμὸν 129 καὶ ἡμερομηνίαν 15 Ἰουνίου 1834, ἀπευθύνεται πρὸς τὴν «Ἐντιμον Δημογεροντίαν τῶν Ψαριανῶν εἰς Αἴγιναν» καὶ ὑπογράφεται ὑπὸ ἐπιτροπῆς τῶν Ψαριανῶν: ὑπογραφαί: Δημήτριος Παπανικολῆς καὶ Ἀνδρέας Κεφάλας (;) — Τὸ τρίτον ἔγγραφον φέρει ἀριθμὸν 115 καὶ περιέληψιν «Ὁ παπα Νικολῆς ἀπαντῶν πρὸς τὸ ὑπ' ἀριθ. 245 ἔγγραφον τῆς Δημογεροντίας τὴν 19 Μαΐου 1834 ἐν Αἰγίνῃ», ὑπογράφεται: Ἐν Ναυπλίῳ τῇ 17 Μαΐου 1834, ὁ Συμπολίτης «Δημήτριος Παπανικολῆς».

11. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΝΕΑΣ ΑΓΧΙΑΛΟΥ

Σκοπὸς τῶν ἐφετινῶν ἀνασκαφῶν ἐτέθη ἡ ἀποκάλυψις τοῦ τμήματος τῆς ἀρχαίας πόλεως περὶ τὴν ἐν μέρει ἀναφανείσαν κατὰ τὰς περυσινὰς ἀνασκαφὰς πλακόστρωτον λεωφόρον, τὴν ἐκτεινομένην νοτιοανατολικῶς τῆς μεγάλης βασιλικῆς Α, ἣν εἶχον παλαιότερον ἀποκαλύψει.

Κατὰ τὰς ἐφετινὰς ἀνασκαφὰς ἡδυνήθην νὰ ἐνεργήσω 1) τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ μεγάλου τμήματος τῆς λεωφόρου καὶ τὸν προσδιορισμὸν τῶν ἐκατέρωθεν αὐτῆς κτισμάτων 2) τὴν συμπλήρωσιν τῆς ἐρευνῆς τῶν διαμερισμάτων τοῦ δεξιᾶ τῆς λεωφόρου μεγάλου λουτροῦ καὶ 3) τὴν ἐρευναν τῶν περιβόλων τῆς βασιλικῆς Α, ἐξ ὧν ἡδυνήθην νὰ προσδιορίσω τελείως τὸν μέγαν «ἔμβολον» ἀνατολικῶς τῆς βασιλικῆς, ὅστις ὠδήγησεν ἡμᾶς εἰς τὴν ἀποκάλυψιν ἐκτεταμένου Νεκροταφείου, καὶ ἐν μέρει τοὺς λοιποὺς περιβόλους αὐτῆς.

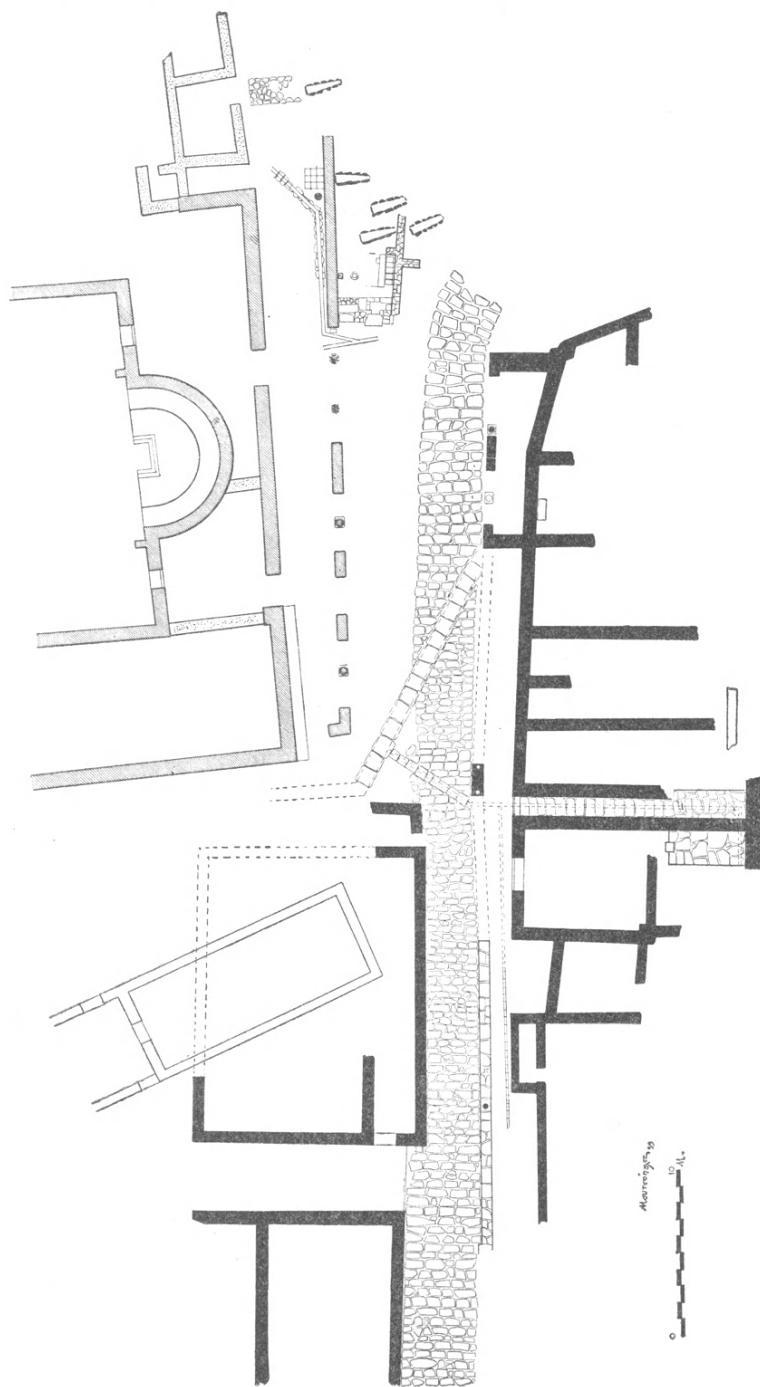
Α'. Ἡ ἐρευνα τῆς λεωφόρου καὶ τῶν ἐκατέρωθεν αὐτῆς κτισμάτων (σχεδιογρ. εἰκ. 1).

Ἡ λεωφόρος, ἐπεστρωμένη διὰ κανονικῶς τοποθετημένων πλακῶν ἐξ ἐρυθροποῦ λίθου, ἐκτείνεται εἰς μῆκος 60 μέτρων, ἔχει δὲ πλάτος 3 - 3.40 μ. Τὸ ἀνασκαφὲν τμήμα διακόπτεται ὑπὸ τῆς δημοσίας ὁδοῦ Βόλου - Ἀλμυροῦ προχωρεῖ δὲ στρεφόμενον δεξιᾶ, δὲν κατέστη ὅμως δυνατόν ἐφέτος νὰ ἐρευνηθῇ λόγῳ τῆς μεγάλης εἰς τὸ μέρος τοῦτο ἐπιχώσεως.

Ἡ ἀνασκαφὴ τῶν ἐκατέρωθεν τῆς λεωφόρου κτισμάτων παρουσίασε πολλὰς δυσκολίας, καθ' ὅσον ταῦτα ἀφ' ἑνὸς διεκόπτοντο ὑπὸ τῆς μνημονευθείσης δημοσίας ὁδοῦ Βόλου - Ἀλμυροῦ καὶ ἀφ' ἑτέρου ἐξετείνοντο εἰς τὸν πέριξ τοῦ Μουσείου χώρον, ἀποτελοῦντα ἤδη τὸν περίβολον αὐτοῦ.

Εἰς τὸ σχεδιογράφημα, εἰκ. 1, διακρίνονται τὰ κτίσματα ταῦτα (τινὰ τῶν ὁποίων ἡρεύνθησα ἐξ ὀλοκλήρου εἰς ἄλλα δὲ ἡρκέσθην εἰς τὸν προσδιορισμὸν τοῦ σχήματος αὐτῶν, δι' ἐκσκαφῆς τῶν θεμελίων των). Εἰς ἐν τῶν κτισμάτων τούτων ἀνεσύρθη πλῆθος πηλίνων ἀγγείων, ἰδιαίτατα τεμάχια πίθων μὲ ἐγχαράκτους γραμμικὰς διακοσμῆσεις, λίχνοι παλαιοχριστιανικοί, σφραγίδες καὶ ἄλλα. Εἰς τὸ ἀνατολικὸν τμήμα αὐτοῦ ὑπάρχει βαθὺ ἐντὸς τετραγώνου περιβόλου φρέαρ, ἀριστερᾶ δὲ ὀχετός, συγκοινωνῶν διὰ πηλίνων ἀποχετευτικῶν σωλῆνων, δι' ὧν διωχετεύετο τὸ ὕδωρ εἰς τὸν μεγάλον ὀχετὸν τῆς ἀρχαίας πόλεως.

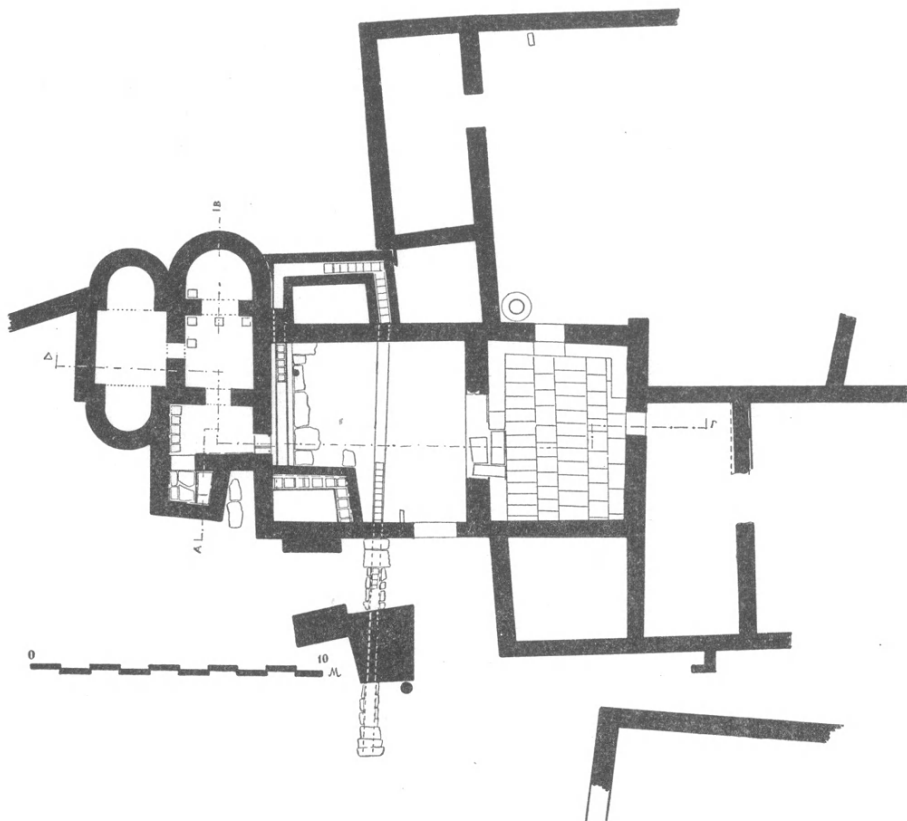
Ὁ ὀχετὸς οὗτος ἀνεφάνη βαίνων λοξῶς ὑπὸ τὴν λεωφόρον καὶ διευθυ-

Εἰκ. 1. Χριστιανικὴ Θεσσαλικὰ Ὡβια (Ν. 'Αγχιάλο). Κάτοπις τῆς ἀποκαλυφθεῖσης λεωφόρου καὶ τῶν ἐκατέρωθεν αὐτῆς κτισμάτων.

νόμενος προφανῶς πρὸς τὴν θάλασσαν· μικρὰ τμήματα τούτου εἶχον εὐρεθῇ παρὰ τὸν δυτικὸν περίβολον τῆς βασιλικῆς Α, χρησιμοποιηθέντα ὡς ὑπόνομος τῆς κωμοπόλεως.

Εἰς τὸ ἀνασκαφέν ὑφ' ἡμῶν τμήμα διωχετεύοντο τὰ ὕδατα τῶν προσ-

Εἰκ. 2. Λουτρόν τῆς βασιλικῆς Α τῶν χριστιανικῶν Θεσσαλικῶν
Θηβῶν (Ν. Ἀγχιάλου).

κτισμάτων, λεπτομερείας δὲ τοῦ σχήματος καὶ τῶν διαστάσεων τοῦ συμπλέγματος τοῦ μεγάλου ὀχετοῦ καὶ τῶν ἀποχευτικῶν σωλήνων θὰ δημοσιεύσωμεν εἰς προσεχῇ ἔκθεσιν.

Β. Συμπλήρωσις τῆς ἐρεῦνης τῶν διαμερισμάτων τοῦ δεξιᾶ τῆς λεωφόρου λουτροῦ (σχεδιογρ. εἰκ. 2).

Τὸ ἑλλιπῶς ἀποκαλυφθὲν παλαιότερον λουτρόν, ἀπέχον 60 μέτρα τῆς

βασιλικῆς Α καὶ εὐρισκόμενον σήμερον ἐντὸς τοῦ περιβόλου τοῦ Μουσείου, ἠρευνήθη λεπτομερέστερον, ἦλθον δὲ εἰς φῶς τὰ διάφορα αὐτοῦ διαμερίσματα, ὡς δεικνύει τὸ ὑπ' ἀριθ. 2 σχεδιογράφημα. Ἐκτείνεται τοῦτο νοτίως καὶ δυτικῶς τοῦ περιγραφέντος ἐν ΑΕ 1929, σελ. 50 κ.έ. μετὰ διπλοῦ ὑποκαύστου, ἀπεκαλύφθησαν δὲ συνεχόμενοι ἑκατέρωθεν αὐτοῦ μεμονωμένοι λουτήρες, τὸ frigidarium καὶ ἐκτεταμένα διαμερίσματα τῆς Παλαίστρας (Γυμνάσιον, πλακόστρωτον διαμέρισμα μετὰ συνεχομένων αἰθουσῶν), ἀριστερᾷ δὲ πιθανώτατα αἰθουσαι ἀναμονῆς, βιβλιοθήκη (:) κλπ. Ἀξιοσημείωτοι εἶναι οἱ ἀποκαλυφθέντες ἀγωγοὶ διοχετεύσεως, ἐντέχνως διανεμημένοι εἰς τοὺς λουτήρας· πάντως ἡ ἐρμηνεία τοῦ ἀξιολογωτάτου τούτου λουτροῦ χρήζει ἰδιαίτερας μελέτης.

Ἐκ τῶν εὐρημάτων (κεραμικῶν) φαίνεται ὅτι τὸ λουτρον τοῦτο ἀνάγεται εἰς ὕστερο-ρωμαϊκοὺς ἔσως χρόνους, χρησιμοποιηθὲν μεταγενεστέρως καὶ κατὰ τὴν χριστιανικὴν ἐποχὴν καὶ περιορισθὲν εἰς τὰ κυριώτερα αὐτοῦ μέρη.

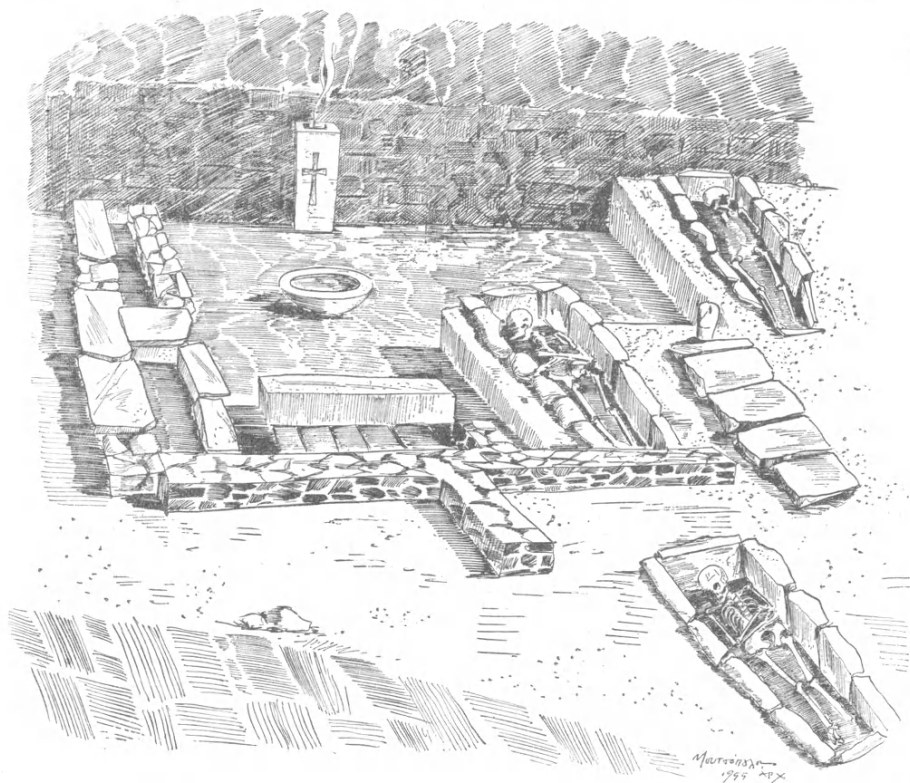
Οἱ περίβολοι τῆς βασιλικῆς καὶ ἡ ἀποκάλυψις νεκροταφείου (σχεδιογρ. εἰκ. 3).

Ἡ κυριώτερα ἔρευνα τῆς ἐφετινῆς ἀνασκαφῆς ἐγένετο εἰς τὰ περὶ τὴν βασιλικὴν Α μέρη, ἡ ἐπίχωσις τῶν ὁποίων ἦτο μεγάλη, διὸ καὶ περιορίσθη εἰς τὴν τελείαν ἀποκάλυψιν τῶν ἀνατολικῶς τῆς βασιλικῆς κτισμάτων καὶ τὸν ἐν μέρει προσδιορισμὸν τῶν περιβόλων τῶν λοιπῶν πλευρῶν αὐτῆς. Ἀνατολικῶς τῆς βασιλικῆς ἀπεκαλύφθη μέγας «ἔμβολος», ἥτοι στοὰ σχηματιζομένη διὰ κιόνων καὶ τοίχων κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευράν. Τὸ μῆκος τῆς στοᾶς εἶναι 36 μ. τὸ δὲ πλάτος ἀσύμμετρον· ἀνευρέθησαν τεμάχια κυλινδρικῶν κορμῶν κιόνων καὶ λαμπρὸν ἰωνικὸν κιονόκρανον, δηλωτικὸν τῆς μεγαλοπρεπείας τῆς στοᾶς, ἣτις ἐκ τῶν εὐρημάτων δὲν δύναται ν' ἀναπαρασταθῇ τελείως· ὅπωςδὴποτε συνεδέετο κατὰ τινα τρόπον πρὸς τοὺς πλαγίους περιβόλους τῆς βασιλικῆς, δεξιᾷ μὲν ἀσυμμέτρως, ἀριστερᾷ δὲ συνεχομένη μετὰ προσκτισμάτων, πιθανῶς κρηνῶν, ὡς ἀποδεικνύουν οἱ ἀνευρεθέντες ὀχετοί.

Ἡ μεγάλη περὶ τὴν βασιλικὴν ἐπίχωσις δὲν ἐπέτρεψε τὴν συνέχισιν τῆς ἐρευνῆς, ἣτις ἐπιβάλλεται, καθ' ὅσον εἷς τινὰ σημεῖα, ἅτινα ἠδυνήθη νὰ ἐρευνήσω, ἰδίᾳ τοῦ νοτίου περιβόλου, ἀπεκαλύφθησαν θεμέλια κτισμάτων, συνεχομένων πρὸς τὴν βασιλικὴν (κατὰ τὴν ΝΔ. γωνίαν) καὶ μέγα πρόπυλον, ἐκτεινόμενον πέραν τοῦ προπύλου τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τῆς βασιλικῆς. Ἐξωθεν τοῦ σκευοφυλακείου ἠρευνήθη ἀξιόλογος κρήνη μετὰ μαρμαροστρώτου δαπέδου. Ὁ περίβολος τῆς βορείας πλευρᾶς τῆς βασιλικῆς ἔμεινεν ἀνεξερευνήτος.

Νεκροταφεῖον: Ἐκ τῶν σπουδαιότερων εὐρημάτων τῆς ἐφετινῆς ἀνα-

σκαφῆς ἦτο ἡ ἑξώθεν τοῦ δεξιοῦ ἄκρου τῆς ἀνατολικῶς τῆς βασιλικῆς στοᾶς ἀποκάλυψις ἐκτεταμένου νεκροταφείου, οὗτινος τμήματα μόνον ἀνέσκαψα· τούτων ἐπεχείρησα τὴν ἀναπαράστασιν διὰ τοῦ ἀρχιτέκτονος κ. Μουτσοπούλου (σχεδιογρ. εἰκ. 3). Τὸ νεκροταφεῖον τοῦτο περιέχει οἰκογενειακοὺς τάφους καὶ

Εἰκ. 3. Οἰκογενειακοὶ τάφοι τῶν Θεσσαλικῶν χριστιανικῶν Θηβῶν.

μεμονωμένους καλυπτομένους διὰ πλακῶν· οἱ μεμονωμένοι τάφοι εὐρίσκονται ἄνωθεν ἐπιχώσεων καὶ καλύπτονται ἐνίοτε καὶ διὰ τεθραυσμένων ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν, προερχομένων ἐκ τῆς βασιλικῆς, ἐνῶ οἱ οἰκογενειακοὶ τάφοι εἶναι ἐκτισμένοι ἐπὶ τοῦ κανονικοῦ δαπέδου· διακρίνομεν ἐπομένως ταφὰς δύο ἐποχῶν· τοὺς πρὸ τῆς καταστροφῆς τῆς βασιλικῆς καὶ τοὺς μεμονωμένους μεταγενεστέρους, οἵτινες ὅμως δὲν δύνανται νὰ χρονολογηθῶσι πέρα τοῦ 8ου αἰῶνος μ.Χ., ἐποχῆς τῆς τελείας καταστροφῆς τῆς πόλεως.

Ἰδιάζοντα χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τῶν οἰκογενειακῶν τάφων εἶναι ἡ ὑπαρξὶς δυτικῶς αὐτῶν στήλης (ὑψους 0,85 μ.) μετ' ἀναγλύφου μεγάλου

σταυροῦ, ἐχούσης ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας αὐτῆς τετράγωνον ὀπὴν· πρὸ τῆς στηλῆς ὑπάρχει μαρμαρίνη στρογγύλη λεκάνη (διάμ. 0.76 μ). Τὰ ἀνωτέρω εἶναι χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τῶν νεκρικῶν ἐθίμων τῆς ἐποχῆς (τελέσεως νεκροδείπνων κ. ἄ.).

Οἱ σκελετοὶ τάφων τινῶν διατηροῦνται καλῶς, ἐστραμμένοι πρὸς ἀνατολὰς, δὲν περιεῖχον δὲ οἱ τάφοι κτερίσματα πλὴν πηλίνων τινῶν παλαιοχριστιανικῶν λύχνων· ἐλάχισται ἐπιγραφαὶ ἀνευρέθησαν, σπουδαιότερα τῶν ὁποίων εἶναι ἡ ἐγγράφατος ἐπὶ μαρμάρου ἐπιγραφή:

Μνημόριον Γερμανοῦ | Διδασκάλου | καὶ Ἀλεξανδρίας

δυναμένη νὰ χρονολογηθῇ ἐκ τῆς παλαιογραφίας τῆς εἰς τὸν 6ον μ.Χ. αἰῶνα.

Ἀξιοσημείωτον εἶναι τὸ ὄνομα «διδασκάλου», ἐν ᾧ εἰς τὰς μέχρι τοῦδε ἀνευρεθείσας ἐπιτυμβίους ἡ κτητορικὰς ἐπιγραφάς, ἔνθα ἀναγράφονται ὀνόματα Κατηχητῶν ἢ σχολικῶν προσώπων, χαράσσεται ὁ ὅρος «παιδοτρίβης»· ἐνταῦθα ὁ ὅρος τοῦ «διδασκάλου» πιθανὸν νὰ ἐνέχη διάφορον ἔννοιαν.

Ἀνασκαφή ἀστικοῦ οἰκήματος.

Τελευταίαν μικρὰν ἀνασκαφὴν ἐνήργησα εἰς θέσιν ἀπέχουσαν περὶ τὰ 50 μέτρα βορρῆως τῆς βασιλικῆς Α, ἔνθα εἶχεν ἄλλοτε ἀναφανῆ μικρὸν τμήμα ἀστικοῦ οἰκήματος· ἀτυχῶς σημαντικὰ τμήματα αὐτοῦ ἐκτείνονται εἰς ἐσχάτως δημιουργηθεῖσαν πλαγίαν ὁδὸν τῆς κωμοπόλεως. Τὰ ἀποκαλυφθέντα ἐν τούτοις ἐφέτος μέρη τοῦ οἰκήματος τούτου εἶναι ἀξιόλογα. Ἀπεκαλύφθη αὐλὴ μετὰ προπύλου ἐκ δύο κυλινδρικῶν κιόνων ἀνευρεθέντων κατὰ τὴν ἔρευναν, ὡς καὶ τμήμα πωρῖνου ἀρχαίου μετὰ ραβδώσεων κορμοῦ κίονος, ἀξιολόγου κατὰ τοῦτο, ὅτι ἐκεῖ πλησίον πρέπει νὰ ἀναζητηθῇ τὸ μαρτυρούμενον ἀρχαῖον πανθεσσαλικὸν ἱερὸν τῆς Δήμητρος καὶ Κόρης (δύο ἕτερα τμήματα ἐκ τῆς αὐτῆς περίπου θέσεως ἔχω περισυλλέξει καὶ καταθέσει εἰς τὸ Μουσεῖον Ν. Ἀγχιάλου). Πρὸ τῆς αὐλῆς τοῦ οἰκήματος ἀπεκαλύφθη καλῶς ἐκτισμένον φρέαρ, ἐκατέρωθεν δὲ τῆς αὐλῆς διαμερίσματα μὴ δυνάμενα νὰ ἐξακριβωθῶσι, καθ' ὅσον διακόπτονται ὑπὸ τῆς ἀνωτέρω μνημονευθείσης ὁδοῦ. Ἀριστερᾷ τούτων ἀνεφάνη τμήμα ἐτέρου οἰκήματος, διασταυρούμενοι δὲ ὁχετοὶ διανέμουν εἰς τὰ οἰκήματα τὸ ὕδωρ. Μεταγενέστεραι τέλος προσθῆκαι ἀμελῶς ἐκτισμέναι παρεμόρφωσαν τὸ ἀρχαῖον κτίσμα. Ἡ συστάς αὐτῇ τῶν οἰκημάτων θὰ ἐκτείνεται ἀσφαλῶς εἰς τὴν περιοχὴν αὐτήν, ὅπου εἶχεν ἀνασφρηθῇ παλαιότερον μέγας πῖθος εὐρισκόμενος νῦν κατὰ χώραν.

ΕΥΡΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΝΕΡΓΗΘΕΙΣΗΣ ΑΝΑΣΚΑΦΗΣ

Τὰ εὐρήματα τῆς ἐνεργηθείσης ἐφέτος εἰς εὐρυτάτην κλίμακα ἀνασκαφῆς ἐν Νέᾳ Ἀγχιάλῳ ἦσαν ἀφθονώτατα. Πλὴν τῶν πολλῶν τεθραυσμένων τμημάτων ἀρχιτεκτονικῶν καὶ διακοσμητικῶν μελῶν (θωρακίων κ. ἄ.) συνελέ-

γησαν πῆλιντοι παλαιοχριστιανικοὶ λύχνοι καὶ σφραγίδες μετὰ σπανίων διακοσμήσεων, ἐνδιαφέροντα σιδηρᾶ οἰκοδομικὰ καὶ θεριστικὰ ἐργαλεῖα, πολλὰ τεμάχια πίθων παντὸς σχήματος, ὑάλινα δοχεῖα ἀκέραια καὶ εἰς τεμάχια, ἰδιαιτέρως δὲ ἀξιόλογοι ἐπιγραφαί.

Ἐκ τούτων ἀναφέρονται τὰ σπουδαιότερα:

1. Ἐκ τῶν *ἀρχιτεκτονικῶν* καὶ *διακοσμητικῶν μελῶν* σπουδαιότερα εἶναι: ἰωνικὸν κιονόκρανον καλῆς τέχνης τῶν ἀρχῶν τοῦ 5^{ου} αἰῶνος, ἐκ τῆς ἀνασκαφείσης στοᾶς πρὸ τῆς Α. πλευρᾶς τῆς βασιλικῆς, ὅπερ ἐμνημονεύσαμεν καὶ ἀνωτέρω, ὡς καὶ ἀκέραιον θωράκιον μετὰ σταυροῦ τοῦ 7^{ου} αἰῶνος.

2. *Ἐπιγραφαί*: Ἀνευρέθησαν 3 χριστιανικαὶ καὶ πέντε ἔτεροι ρωμαϊκῶν χρόνων. Ἐκ τῶν χριστιανικῶν, πλὴν τῆς ἀνευρεθείσης εἰς τὸ νεκροταφεῖον ἐπιγραφῆς τοῦ «διδασκάλου», ἀνευρέθη καὶ ἑτέρα ἐπιτύμβιος ἐγχάρακτος ἐπὶ μαρμάρου ἔχουσα οὕτω:

† Κοιμητήριον | Καλοποδίου | Ἀ|γαγνίππου | ἱατροῦ † † †.

Διὰ τῶν δύο τούτων ἐπιτυμβίων ἐπιγραφῶν μανθάνομεν τὸ πρῶτον ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν τῆς παλαιοχριστιανικῆς πόλεως δύο ἐπαγγέλματα ἢ ἀξιώματα (διδασκάλου καὶ ἱατροῦ).

Σπουδαιότερα εἶναι ἡ πρώτη χριστιανικὴ ἐπιγραφή ἡ ἀνευρεθεῖσα παρὰ τὴν γωνίαν τῆς βασιλικῆς Β. Ἡ ἐπιγραφή αὕτη εἶναι κτητορικὴ καὶ ἀναγινώσκεται οὕτω:

Βουλῆσ(ε)ι Θεοῦ Ἐπιφάν(ιος)...

Ἀρχι(ερεὺς) εὐδράμενος τὰ σκήνη μαρτύρων;

ἔκτισεν τῇ Θεβαίων (πόλει...)

ἐσχηκῶς ὑπουργὸν Σ(τέφανον);

τὸν θαυμ(α)σ(τόν); Ἐπαρχικὸν καὶ Ἐκ(κλησίαν);

Ἡ ἐπιγραφή, ἐγχάρακτος ἐπὶ κυανομέλανος μαρμάρου (σῶζ. πλάτ. 0.45 μ., ὕψ. 0.025 μ. καὶ πᾶχ. 0.02 μ.), δὲν διασφύζεται ἔξ ὀλοκλήρου· αἱ σημειούμεναι συμπληρώσεις, τολμηραὶ ἴσως, παρέχουν τὴν πιθανότητα ὑπάρξεως εἰς τὴν παλαιοχριστιανικὴν ταύτην πόλιν μαρτυρικῶν τάφων. Ἀναγράφεται ἐν αὐτῇ τὸ ὄνομα μὴ μαρτυρουμένου ἐν ταῖς πηγαῖς ἀρχιερέως (τοῦ Ἐπιφανίου), ἱδρυτοῦ Ἐκκλησίας (Μαρτυρίου;) βοηθουμένου (ἐσχηκῶς ὑπουργόν) ὑπὸ τοῦ Ἐπαρχικοῦ Στεφάνου εἰς θέσιν, ὅπου εὔρε τὰ σκήνη πιθανῶς ἁγίων.

Κατὰ τὰς ἐφετινὰς ἀνασκαφὰς τῶν περιβόλων τῆς βασιλικῆς Α ἀνευρέθησαν οὐχὶ κατὰ χώραν καὶ αἱ κατωτέρω ρωμαϊκῶν χρόνων ἐπιγραφαί, χρησιμοποιεῖσθαι, πιθανῶς, ὡς οἰκοδομήσιμον ὑλικόν.

α) Τμήμα (0.50×0.67 μ.) ἐμμέτρου ἐπιγραφῆς κεχαραγμένης εἰς τὸ σωζόμενον μέρος τῆς *tabula ansata*:

.....λαμπα]δηφόρον |ημένον | εὐκλεέστατον | (ῆ)γλαϊσμένον | πανστόρροις τρόποις αἰῶνος δόμω.

β) Θραῦσμα (0.49×0.10 μ.) ναῖδιοσχήμου ἀποκεκρουμένης κατὰ τὴν ἐπίστεψιν τοῦ γείσου: Ἑρμογένης | Εὐνειακος.

γ) Ἑτέρα ὁμοίως ναῖδιόσχημος (θραῦσμα 0.41×0.40 μ.): Κυναγὸς ἀρ... | Δαμοτίωνος Δαμο.....

δ) Κοναρταρούφας | χαῖρε (0.50×0.43 μ.). Τὸ ὄνομα τοῦτο πιθανῶς προέρχεται ἐκ τοῦ ἐξελληνισθέντος λατινικοῦ Quartus Rufus.

3. Πήλινα καὶ ὑάλινα εὐρήματα.

α) Λύχνοι παλαιοχριστιανικοὶ καὶ σφραγίδες.

Περὶ συνελέγησαν ἀκέραιοι καὶ εἰς τμήματα περὶ τοὺς 20 πήλινοι λύχνοι συνήθους παλαιοχριστιανικοῦ σχήματος.

β) Ὅμοιως ἐκ τῶν πηλίνων σφραγίδων ἀξιολογωτάτη εἶναι ἡ κοσμουμένη δι' ἀναγλύφου σταυροῦ ἐν τῷ μέσῳ, κάτωθεν τόξου, μὲ τριπλῆν βάσιν καὶ ἔχουσα εἰς τὴν παρυφὴν ἑλικας, πτηνὰ καὶ σταυροὺς ἐντὸς κύκλων.

γ) Ὑάλινα δοχεῖα εὐρεθέντα εἰς τοὺς τάφους· ἐν τούτων ἀκέραιοι.

4. Νομίσματα

Σπουδαίαν συμβολὴν διὰ τὴν χρονολόγησιν τῶν ἀνασκαφέντων μερῶν ἐνέχουν τὰ εὐρεθέντα νομίσματα: τὸ ἐν ἐλληνικῶν χρόνων τοῦ ἔτους 140 π. Χ. (Θεσσαλῶν), ἕτερον ρωμαϊκόν (Κομμόδου) καὶ 10 χριστιανικά (Γαλερίου-Μαξιμιανοῦ, Ἀναστασίου, Ἰουστινιανοῦ Α' καὶ Ἡρακλείου, καταταγέμενα κατὰ παράκλησίν μου ὑπὸ τῆς κ. Βαρούχα).

Ἐκ τῶν ἀνευρεθέντων νομισμάτων πιστοῦται ὅτι τὰ ἀνασκαφέντα μέρη δὲν ἐχρησιμοποιήθησαν εἰς μεσοβυζαντινοὺς χρόνους. Θὰ χρησιμοποιήσωμεν ταῦτα, ὥς καὶ τὰ λοιπὰ εὐρήματα, εἰς προσεχῇ ἐν τῇ Ἀρχαιολογικῇ Ἐφημερίδι μελέτην.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Α. ΣΩΤΗΡΙΟΥ

1. Κατὰ τὸ 1955 συνεχίσθη ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ ταφικοῦ κτίσματος, μέρος τοῦ ὁποίου εἶχεν ἀποκαλυφθῇ κατὰ τὸ προηγούμενον ἔτος εἰς ἐλαχίστην ἀπόστασιν ἀνατολικῶς τοῦ θολωτοῦ μνημείου (βλ. ΠΑΕ 1954, σ. 158 εἰκ. 7). Πλὴν τῆς νοτίας αὐτοῦ πλευρᾶς, ἣτις εἶχε μῆκος 5.20 μ., καὶ μικροῦ τμήματος τῆς ΝΑ. γωνίας, τὰ λοιπὰ τμήματα ἔλειπον καθ' ὁλοκληρίαν. Οἱ διατηρηθέντες τοῖχοι, τῶν ὁποίων τὸ ὕψος φθάνει μέχρις 1.00 μ., εἶναι ἐκτισμένοι διὰ μεγάλων λίθων, ἁδρῶς εἰργασμένων. Ἡ πρόσοψις ὅμως τοῦ κτηρίου, κειμένη πρὸς Δ., θὰ εἶχε κατασκευασθῇ μετὰ μείζονος ἐπιμελείας καὶ διὰ πολυτιμότερου ὕλικου, ἐὰν κρίνωμεν ἐκ τοῦ εὐρεθέντος εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο μεγάλου μαρμαρίνου ὀρθοσταίου (βλ. ἔ.ἀ.). Ἐκ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς συνθέσεως τοῦ οἰκοδομήματος καὶ ἐκ τῶν εὐρεθέντων κατὰ τὴν εἴσοδον πηλίνων εἰδωλίων, λατρευτικοῦ χαρακτῆρος (βλ. ἔ.ἀ., σ. 159 εἰκ. 9), δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ἐχρησίμευε τοῦτο ὡς ἱερῶν. Ἐπὶ τῇ βάσει δὲ τῶν εἰδωλίων καὶ τῶν λοιπῶν εὐρεθέντων ἀγγείων (αὐτόθι, εἰκ. 8) ἡ χρονολογία αὐτοῦ ὀρίζεται εἰς τὸν 4^{ον} π.Χ. αἰ.

2. Περὶ τὰ 30 μ. νοτίως τοῦ προηγούμενου κτίσματος ἡ σχηματιζομένη ἑξαρσις τοῦ ἐδάφους κατὰ τὰς ὑπωρείας τοῦ ἀρχομένου ἐκεῖθεν λόφου ὠδήγησεν εἰς τὴν διενέργειαν δοκιμαστικῆς τομῆς μὲ κατεύθυνσιν ἐκ Β. πρὸς Ν. Εἰς ἀπόστασιν 10 μ. ἀπὸ τοῦ σημείου τῆς ἀφετηρίας αὐτῆς καὶ εἰς βάθος ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους 1.10 μ. ἦλθεν εἰς φῶς πηλινὴ σαρκοφάγος ἄνευ καλυπτουσῶν πλακῶν καὶ περιεχομένου. Διαστάσεις αὐτῆς: μῆκος 1.78 μ., πλάτος 0.56 μ., βάθος 0.30 μ., πάχος τοιχωμάτων μετὰ τοῦ περιχειλώματος 0.07 μ.

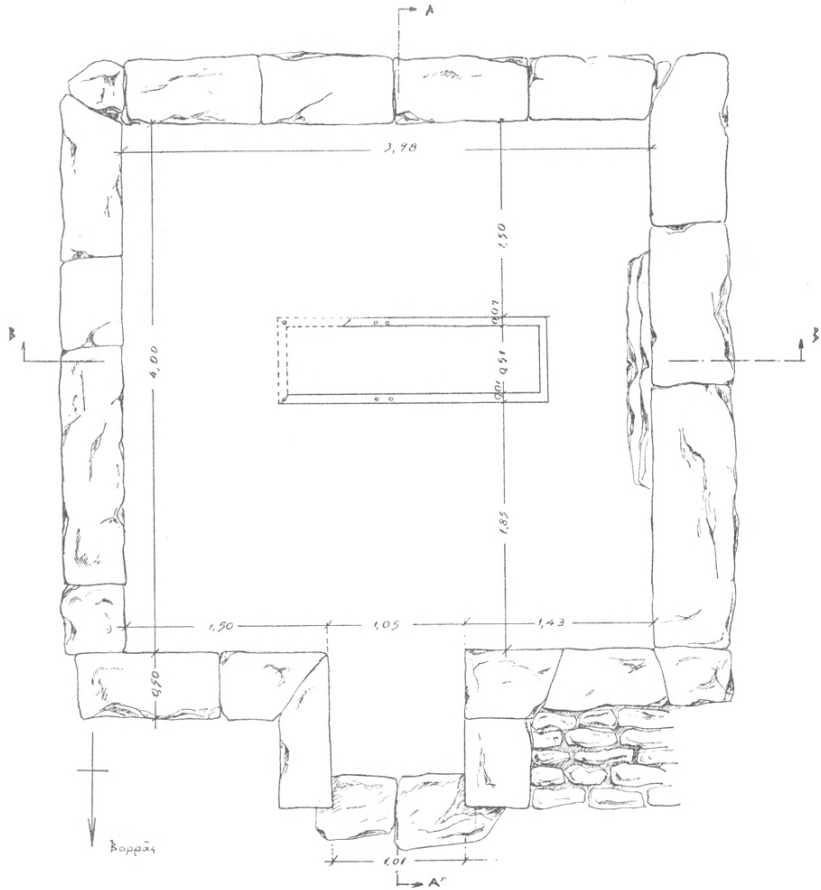
Ἐκεῖθεν ἡ τομὴ ἐστράφη πρὸς Α., εἰς ἀπόστασιν δὲ 4 μ. καὶ εἰς βάθος 1.30 μ. ἀπεκαλύφθη τετράγωνον ταφικὸν κτίσμα, διαστάσεων 4×4 μ., μὲ εἴσοδον πρὸς Β. (πίν. 44-45α καὶ εἰκ. 1-5¹).

Οἱ τοῖχοι αὐτοῦ, ἐξ ἐπιμελῶς εἰργασμένων ἀσβεστολίθων, ἀποτελοῦνται ἐκ χαμηλοῦ τοιχοβάτου καὶ μιᾶς σειρᾶς μεγάλων ὀρθοστατῶν ἄνωθεν. Ἐπὶ τῶν ὀρθοστατῶν ἔκειτο σειρὰ λίθων μὲ λοξῶς ἀποτετημένον τὸ πρόσωπον κατὰ τὸν ἐκφορικὸν τρόπον. Οἱ τελευταῖοι εἶχον καταπέσει ἐντὸς τοῦ κτίσματος κατὰ τὴν ἐπελθοῦσαν καταστροφὴν, ἐχρησίμευον δὲ προφανῶς ὡς βάσις τῆς

¹ Τὰ σχέδια τῶν εἰκόνων 1-6 ἐγένοντο ὑπὸ τοῦ ἀρχιτέκτονος κ. Π. Παπαπαναγιώτου, τὸν ὁποῖον θερμῶς εὐχαριστῶ καὶ ἐντεῦθεν.

ἐκεῖθεν καὶ κατὰ τὴν αὐτὴν φορὰν ἀνερχομένης στέγης, ἣτις πρέπει νὰ ᾔτο κατὰ ταῦτα τετρακλινῆς μὲ ξυλῖνας δοκοὺς καὶ κεράμειον στέγην. Τοὺς ἡμί-
σεις ἐξ αὐτῶν κατώρθωσα διὰ τῶν ἐμπειροτέρων ἐργατῶν τῆς ἀνασκαφῆς νὰ

ΤΑΦΟΣ Α

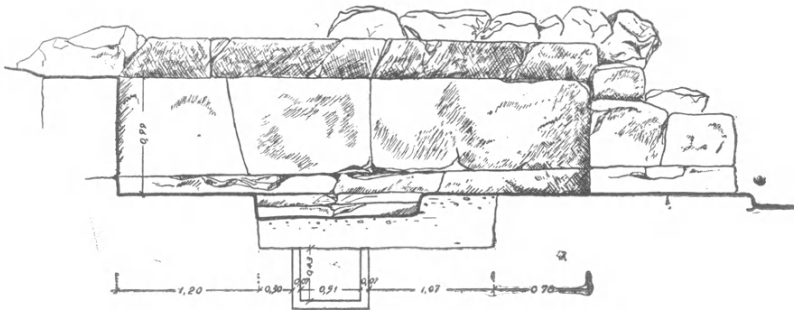
Εἰκ. 1. Κάτοψις τοῦ ταφικοῦ κτίσματος.

ἀποκαταστήσω εἰς τὴν θέσιν των κατὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν καὶ τὴν ΝΔ. γω-
νίαν τοῦ κτίσματος (πίν. 44β).

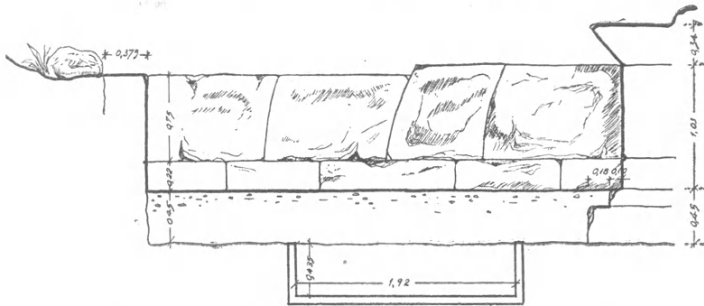
Ἐξῶθεν τοῦ τάφου ἐγγὺς τῆς ἐκ δύο λίθων ἀποτελουμένης φλοιᾶς τῆς
εἰσόδου ἔκειτο μεγάλη ὀρθογώνιος πλάξ (βλ. α ἐν πίν. 44α), μήκους 1.72 μ.,
πλάτους 1.13 μ. καὶ πάχους 0.20 μ., ἣτις θὰ ἐχρησίμευε προφανῶς ὡς ὑπέρ-
θυρον.

Εἰς τὸ μέσον τοῦ οἰκοδομήματος καὶ εἰς βάθος 0.45 μ. κάτωθεν τοῦ δαπέδου εὐρέθη πωρὶνη σαρκοφάγος (πίν. 45α) μὲ κατεύθυνσιν ἐξ Α. πρὸς Δ. φέρουσα δύο καλυπτούσας ἐκ τοῦ αὐτοῦ ὑλικοῦ πλάκας, αἵτινες ἐστερεοῦντο ἐπὶ τῶν τοιχωμάτων αὐτῆς διὰ σιδηρῶν ἤλων μετὰ μολυβδοχοήσεως.

ΤΑΦΟΣ Α

Εἰκ. 2. Α-Α'. Κατὰ μήκος τομή τοῦ ταφικοῦ κτίσματος.

Εἰκ. 3. Β-Β'. Ἐγκαρσία τομή τοῦ ταφικοῦ κτίσματος.

Ἡ σαρκοφάγος, μήκους 1.97 μ., πλάτους 0.52 μ., βάθους 0.44 μ., μὲ πάχος πλευρῶν 0.07 μ., εἶχε συληθῇ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἐκ τῆς καταστραφείσης ὑπὸ τῶν τυμβωρύχων δυτικῆς πλευρᾶς καὶ μόνον ἐλάχιστα ἔχνη ὁστῶν διετηροῦντο ἐντὸς αὐτῆς. Ἄλλ' ἐπὶ τοῦ δαπέδου τοῦ ταφικοῦ κτίσματος εὐρέθησαν αἰττικὰ ἀγγεῖα τοῦ β' ἡμίσεος τοῦ 5ου π.Χ. αἰ., ἀτινα παρέχουσι καὶ τὴν ἀκριβῆ χρονολογίαν τῆς κατασκευῆς τούτου.

3. Συνεχισθείσης ἐκεῖθεν τῆς τομῆς πρὸς Α., ἀπεκαλύφθη εἰς ἀπόστασιν 10 μ. ἕτερον ταφικὸν οἰκοδόμημα, κυκλικόν, μὲ εἴσοδον πρὸς Β. ἐν εἴδει «δροῦμου» (πίν. 45β καὶ εἰκ. 6). Ὁ κυκλικὸς θάλαμος ἔχει διάμ. 4 μ. Ἡ εἴσοδος ἔχει μῆκος 1.80 μ. καὶ πλάτος 1.85 μ. πρὸς τὸν θάλαμον καὶ 1.60 μ. πρὸς τὴν ἔξοδον.

Ὅπως τὰ περισσότερα ἐκ τῶν ἀποκαλυφθέντων εἰς τὴν περιοχὴν, καὶ τὸ

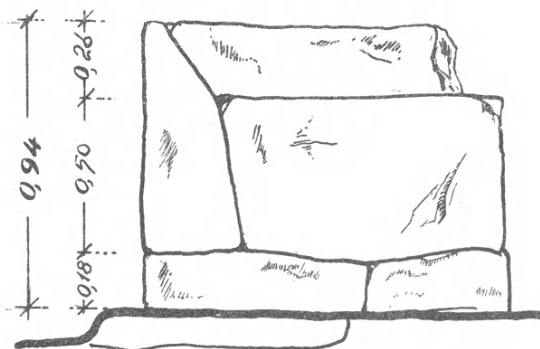
παρὸν κτίσμα ὑπέστη ὀλοκληρωτικὴν σχεδὸν καταστροφὴν. Διότι τὸ μὲν ὕψος τοῦ τοίχου τοῦ θαλάμου διετηρήθη ἀπὸ 0.30 μέχρι 0.80 μ., ἐνῶ εἰς τὴν εἴσοδον ἐλάχιστα μόνον ἵχνη τῆς θεμελιώσεως διεκρίνοντο ἀκόμῃ.

Ἡ διάμετρος τοῦ κυκλικοῦ θαλάμου μειοῦται ἐλαφρῶς πρὸς τὰ ἄνω (εἰς ὕψος 0.35 μ. ἀπὸ τοῦ δαπέδου ἢ διάμετρος συμφώνως πρὸς τὰ πρόχειρα εἰς τὴν διάθεσίν μου μέσα μετρήσεως εὐρέθη μικροτέρα κατὰ 0.10 μ.). Ἡ μείωσις αὕτη δὲν εἶναι βέβαιον ἐὰν τυγχάνῃ σκόπιμος ἢ ἐὰν ἐσηματίσθῃ ἐκ τοῦ βάρους τῶν ὑπερκειμένων χωμάτων. Εἰς τὴν πρώτην περιπτώσιν εἶναι προφανὲς ὅτι πρόκειται καὶ ἐδῶ περὶ θολωτοῦ τάφου, ὁμοίου περιπίτου πρὸς τὸν ἀποκαλυφθέντα πλησίον κατὰ τὰ προηγούμενα ἔτη καὶ συγχρόνως πρὸς ἐκεῖνον. Διότι ἐκ τῆς εἰσόδου αὐτοῦ συνεκεντρώθησαν ἄφθονα τεμάχια μελανομόρφων ἀττικῶν ἀγγείων τοῦ τέλους τοῦ 6ου π.Χ. αἰ. Ἐν τῶν ἀγγείων τούτων ἀποκατασταθὲν ἀπεικονίζεται εἰς τὸν πίν. 46α.

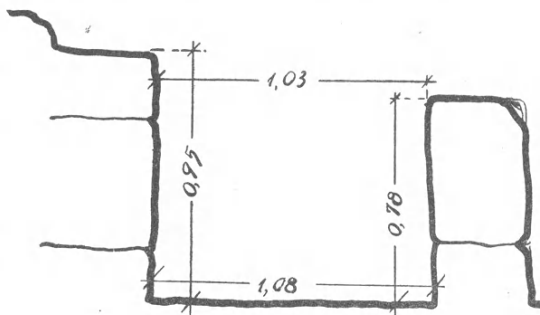
Πλὴν τῶν ἀγγείων εὐρέθη ἐντὸς τοῦ κυκλικοῦ θαλάμου δεκάς μικρῶν ὀρθογωνίων παρύνων ὀστεοθηκῶν ἢ μᾶλλον τεφροθηκῶν, καθόσον οὐδὲν ἵχνος ὀστοῦ εὐρέθη ἐν αὐταῖς. Ἐκάστη τούτων ἔφερε σαμαρωτὸν κάλυμμα. Ἐπὶ τῆς προσθίας ὀψεως ἑνὸς ἐξ αὐτῶν ὑπῆρχεν ἐγχάρακτος ἐπιγραφή: ΑΓΑΠΑ (πίν. 46β). Ὁ χαρακτήρ τῶν γραμμάτων ὁδηγεῖ εἰς τὴν ἰδίαν περίπου πρὸς τὰ ἀγγεῖα ἐποχὴν.

4. Περὶ τὰ 150 μ. ἀνατολικώτερον, παραπλεύρως τῆς δημοσίας ὁδοῦ καὶ ἐντὸς τοῦ οἰκοπέδου τοῦ κ. Μιχαήλ, εὐρέθη κατὰ τὴν ἀνόρουξιν ἄβεστολάκκου μεγάλη μαρμαρίνη παραστάς ἀνήκουσα εἰς ναϊδιόσχημον ἐπιτύμ-

ΤΑΦΟΣ Α

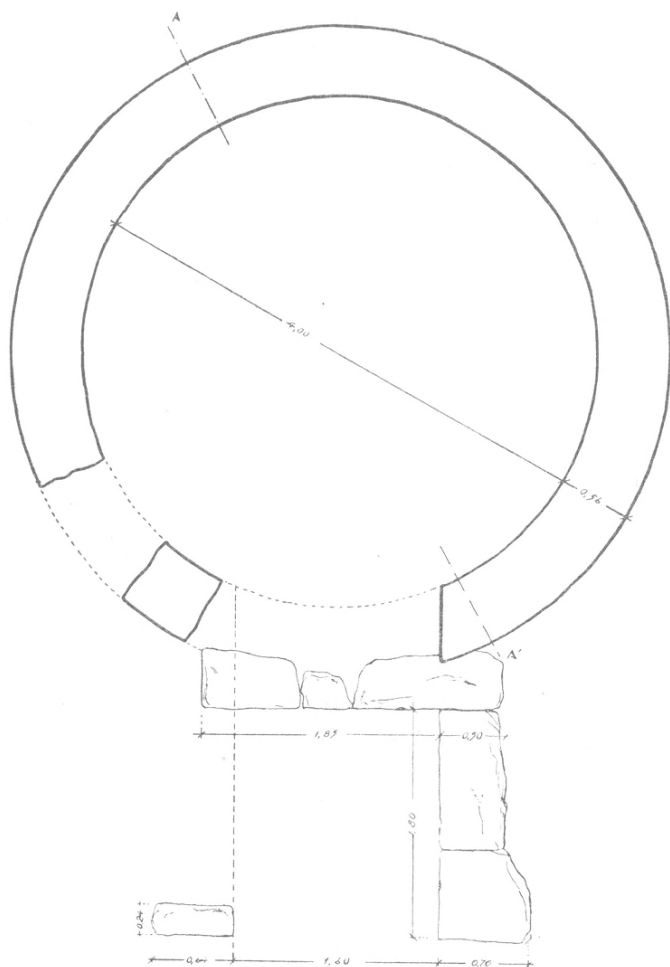

Εἰκ. 4. Ἀνατολική παρεία τῆς εἰσόδου.

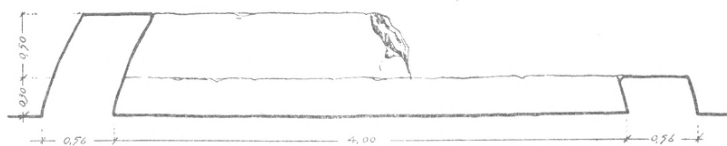

Εἰκ. 5. Καθ' ὕψος τομὴ τῆς εἰσόδου.

ΤΑΦΟΣ Β

Εἰκ. 6. Κάτοπις τοῦ τάφου Β.

Εἰκ. 7. Τομὴ Α-Α' τοῦ αὐτοῦ τάφου.

βιον μνημεῖον. Ἡ ἀποκάλυψις ταύτης ὠδήγησεν εἰς τὴν διενέργειαν μικρᾶς ἀνασκαφικῆς ἐρεῦνης εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο. Ἡ ἀνασκαφή ἔφερεν εἰς φῶς καὶ τὴν δευτέραν παραστάδα τοῦ μνημείου, ὡς καὶ τὸ ἐπιστέφον ἀέτωμα, ὅπερ μετέφερα εἰς τὸ Γυμνάσιον τῆς Φαρσάλου, ἀφῆσας ἐπὶ τόπου λόγῳ τοῦ δυσμετακομίστου αὐτῶν τὰς δύο παραστάδας.

Παραπλεύρως τῆς θέσεως, ὅπου ἔκειντο τὰ ἀνωτέρω ἀρχιτεκτονικὰ μέλη τοῦ μνημείου, εὗρέθη τμήμα τοῦ κοσμοῦντος αὐτὸ ἀναγλύφου, ἐφ' οὗ παρίσταται τὸ ἄνω σῶμα καθημένου γέροντος, γενειῶντος καὶ φαλακροῦ, στρέφοντος δὲ τὴν κεφαλὴν πρὸς τὰ ἄνω, πρὸς ἰσταμένην ἀσφαλῶς πρὸ αὐτοῦ ἐτέραν μορφὴν, πρὸς ἣν τείνει τὴν δεξιὰν χεῖρα. Τὸ ἀνάγλυφον (πίν. 46γ), εἶναι ἔργον καλῆς ἐπαρχιακῆς τέχνης τοῦ β' ἡμίσεος τοῦ 5ου π. Χ. αἰ., φυλάσσεται δὲ προσωρινῶς εἰς τὸ Ἑθν. Μουσεῖον τῶν Ἀθηνῶν.

Εἰς μικρὰν ἀπόστασιν πρὸς Α. ἀπεκαλύφθη καὶ ὁ τάφος, τὸν ὁποῖον ἐστολίζεν ἀρχικῶς τὸ ναϊδόσχημον μνημεῖον. Ὁ τάφος ἔχει σχῆμα ὀρθογώνιον ἢ ἴσως τετράγωνον. Ἡ παραλλήλως πρὸς τὴν δημοσίαν ὁδὸν βαίνουσα βόρειος πλευρὰ αὐτοῦ ἔχει μῆκος 4 μ., διατηρεῖτο δὲ μόνον ἡ κατωτάτη θεμελίωσίς της. Τὴν ἀνατολικὴν καὶ δυτικὴν πλευρὰν μὲ σωζόμενον ὕψος μέχρις 1 μ. ἀπεκάλυψα μέχρι μήκους 3.50 μ., ἀναγκασθεὶς νὰ διακόψω εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ἐκ φόβου καταρρεύσεως ὑπερκειμένης οἰκίας. Ἐλάχιστα μικρὰ θραύσματα ἀγγείων τοῦ 5ου - 4ου π. Χ. αἰ. εὗρέθησαν ἐν αὐτῷ.

5. Μετὰ τὰς ἀνωτέρω ἐργασίας ἐγένετο μικρὰ ἔρευνα ἐπὶ τοῦ λόφου τοῦ Φετιχ-τζαμί, περὶ τὰ 50 μ. ΒΔ. τῆς κεντρικῆς πλατείας τῆς κωμοπόλεως, πρὸς καθορισμὸν τοῦ κέντρου τῆς μυκηναϊκῆς Φθίας, ἣτις, ὅπως ἀπέδειξαν αἱ ἀνασκαφαὶ τῶν προηγουμένων ἐτῶν, κατεῖχε τὴν αὐτὴν θέσιν, τὴν ὁποίαν καὶ ἡ Φάρσαλος τῶν ἱστορικῶν χρόνων.

Εἰς τὴν ΒΑ. κλιτὸν τοῦ κατὰ τὸ πλεῖστον βραχώδους τούτου λοφίσκου ἐνήργησα κατακόρυφον τομὴν, διαστάσεων 3×3 μ., ἀχθεῖσαν μέχρι τοῦ φυσικοῦ βράχου. Ἡ ἐπίχωσις εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο εἶχε βάθος 0.55 μ. πρὸς Ν., ἥτοι πρὸς τὴν κορυφὴν τοῦ λόφου, ἕως 1.50 μ. πρὸς Β. (πρὸς τὴν κλιτὸν).

Τὸ ὑψηλότερον στρῶμα μέχρι βάθους 0.70 μ. εἶχεν ἰσχυρῶς διαταραχθῆ ἐκ τῆς χρησιμοποιοῦσεως τοῦ χώρου ὡς τουρκικοῦ νεκροταφείου. Ἐν τούτοις καὶ ἐκ τῆς τοιαύτης διαταράξεως αὐτοῦ ἀπεδείχθη σαφῶς ὅτι ἡ θέσις κατωκίθη ἄνευ διακοπῆς μέχρι καὶ τῆς νεολιθικῆς Β (ρυθμὸς Διμηνίου) περιόδου. Ὁ παρατιθέμενος κατωτέρω πρόχειρος ἀπολογισμὸς τῶν εὗρημάτων καθιστᾷ σαφέστερον τὸ ἀνωτέρω συμπέρασμα.

Εὐθὺς ὑπὸ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἐδάφους εὗρέθησαν ἐν ἀταξίᾳ ἀνθρώπινον κρανίον καὶ δύο μηριαῖα ὀστᾶ, ἅτινα προήρχοντο ἀσφαλῶς ἐκ τῶν τουρκικῶν ταφῶν. Ἐκεῖθεν καὶ μέχρι βάθους 0.70 μ. ὁ ἀριθμὸς τῶν συγ-

κεντρωθέντων κεραμικῶν θραυσμάτων εἶχεν ὡς ἀκολουθῶς κατὰ χρονικὰς περιόδους: 150 τεμάχια ἐξ ἀβαφῶν ἀγγείων τῶν νεωτέρων χρόνων μέχρι καὶ τῆς ρωμαϊκῆς ἐποχῆς· 20 τῶν κλασσικῶν χρόνων· 9 τῆς γεωμετρικῆς περιόδου· 1 ὑπομυκηναϊκὸν ἢ ἴσως πρωτογεωμετρικόν· 2 πιθανὰ καὶ 1 ἀσφαλὲς μυκηναϊκά· 52 μεσοελλαδικά.

Εἰς βάθος 0.70 μ. εὐρέθῃ κιβωτιόσχημος μεσοελλαδικὸς τάφος, μήκους 0.90 μ., πλάτους 0.30 μ., βάθους 0.34 μ., ἐκτισμένος ὡς συνήθως δι' ὀρθίων πλακῶν καὶ ἔχων κατεύθυνσιν ἐκ ΝΑ. πρὸς ΒΔ. Αἱ καλύπτουσαι πλάκες ἔλειπον καθ' ὁλοκληρίαν. Ἐντὸς τοῦ τάφου εὐρέθῃσαν τμήμα τῆς κάτω σιαγόνος καὶ μικρὸν θραῦσμα ἐκ τοῦ κρανίου, κείμενα κατὰ τὸ ἀνατολικὸν μέρος αὐτοῦ, καὶ δύο ὀστᾶ ἐκ τοῦ πήχεως τῆς χειρὸς, κατὰ τὸ μέσον τούτου. Πλὴν τούτων συνεκεντρώθησαν ἐπίσης ἐξ αὐτοῦ 8 μεγάλα θραύσματα ἀγγείων τῶν μεσοελλαδικῶν χρόνων. Ὁ σκελετὸς συμφώνως πρὸς τὰ διατηρηθέντα ὀστᾶ ἀνῆκεν εἰς ὄριμον ἄνδρα, ἡ στάσις δ' αὐτοῦ ἐν τῷ τάφῳ πρέπει νὰ ᾔτο συνεπτυγμένη κατὰ τὸν συνήθη τρόπον τῆς ἐποχῆς.

Τὰ ὑπὸ τὸν τάφον χαμηλότερα στρώματα ἦσαν ἀνέπαφα ἀπέδωσαν δὲ θραύσματα ἀγγείων τῆς χαλκολιθικῆς καὶ νεολιθικῆς Β (ρυθμὸς Διμηνίου) περιόδου (ἐν συνόλῳ 66 τεμάχια) ὡς καὶ τὸ ἥμισυ λιθίνης σφύρας.

Ἐκ τῆς ἀνωτέρω στρωματογραφικῆς ἐξετάσεως τοῦ χώρου ἀποδεικνύεται ὅτι ἡ προκειμένη θέσις εἶχε κατοικηθῇ πολὺ πρὸ τῆς ἐγκαταστάσεως τῶν εἰσβολέων Θεσσαλῶν, ἐπαληθεύει δὲ τοιοῦτοτρόπως ἡ ὑποψία τοῦ FR. STÄHLIN, *Das hell. Thess.*, σ. 135 καὶ *Pharsalos*, σ. 17, ὅτι ἐνταῦθα πρέπει νὰ ἔκειτο τὸ κέντρον τῆς προηγηθείσης Φθίας παρὰ τὰς ἐπὶ τούτου ἀντιρρήσεις τοῦ Y. BÉQUIGNON (*BCH*, LVI, 1932, σ. 118).

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Μ. ΒΕΡΔΕΛΗΣ

Εἰς ἀνεγειρομένην ἐν Λαρίση οἰκοδομὴν ὑπὸ τοῦ κ. Κλεάνθους Μάρκου ἐπὶ οἰκοπέδου κειμένου εἰς τὴν διασταύρωσιν τῶν ὁδῶν Παπακυριαζῆ καὶ Ροῦτζβελτ, κατὰ τὴν ΒΔ. γωνίαν τῆς πλατείας Ταχυδρομείων, εὐρέθησαν τρεῖς μεγάλοι πώρινοι σφόνδυλοι δωρικῶν κίωνων (πίν. 47α)¹, δύο τεμάχια τριγλύφων (πίν. 47β)², τὸ ἥμισυ κορμοῦ κυλινδρικοῦ κίονος, κιονίσκος ἐξ ἀτρακίου λίθου (Χασάμπαλη), τμήματα γείσων καὶ ἄλλα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη.

Τῇ ἐπεμβάσει τῆς Ἀστυνομίας αἱ ἐργασίαι τῆς οἰκοδομῆς ἀνεστάλησαν μέχρι τῆς διεξαγωγῆς ἀνασκαφικῆς ἐρεῦνης, ἣτις καὶ ἀνελήφθη ἀμέσως δαπάναις τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Μετὰ τὴν γενομένην ἐρευναν ἐπετράπη εἰς τὸν ἰδιοκτήτην ἡ συνέχισις τῆς οἰκοδομῆς του, κριθέντος ὅτι ἡ σημασία τῶν ἀποκαλυφθέντων δὲν ἦτο τόση, ὥστε νὰ δικαιολογῆται ἡ τεραστία — ὡς ἀπῆται ἡ προνομιούχος ἐν τῇ πόλει θέσις τοῦ οἰκοπέδου — δαπάνη διὰ τὴν ἀπαλλοτριώσιν του.

Ἡ ἀνασκαφὴ περιωρίσθη εἰς τὸ ΝΔ. τμήμα τοῦ οἰκοπέδου, ἐκ τοῦ ὁποίου εἶχον προέλθῃ τὰ ἀνωτέρω ἀρχιτεκτονικὰ μέλη καὶ ὅπου εἶχον ἀρχίσει νὰ ἀναφαίνωνται ἔχνη ἀρχαίων θεμελίων. Τὰ τελευταῖα ἔκειντο κάτωθεν μεταγενεστέρων κτισμάτων, τῶν μεταβυζαντινῶν χρόνων, ἅτινα εἶχον κατασκευασθῇ κατὰ τὸ πλεῖστον δι' ὕλικου τῶν ὑποκειμένων παλαιῶν οἰκοδομημάτων. Τὸ μεγαλύτερον μέρος τῶν κτισμάτων τούτων εἶχεν ἤδη καθαιρεθῇ ὑπὸ τῶν ἐργατῶν τῆς οἰκοδομῆς, ἐξ αὐτῶν δὲ ἀπετειχίσθησαν τὰ περισσότερα τῶν ἀνωτέρω ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν. Τὰ ὑπολειφθέντα τμήματα αὐτῶν καθηρέθησαν κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἀνασκαφῆς, ἀπέδωσαν δὲ τὰ ἐν τῷ πίνακι 47γ θραύσματα ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν, ἄλλα θραύσματα ἀπὸ κορμοῦς κυλινδρικοῦ κίονος καὶ τὰ ἐν πίν. 48α-β θραύσματα ἐπιγραφῶν³.

¹ Φέρει ἕκαστος 18 ραβδώσεις καὶ τετράγωνον ὁπὴν διὰ τὸ ἐμπόλιον εἰς τὸ κέντρον τῆς ἄνω καὶ κάτω ἐπιφανείας, εἶναι δὲ ἐπικεχρισμένοι ἐξωτερικῶς δι' ἀμμοκονιάματος. Ὁ ἀπεικονιζόμενος (πίν. 47α) ἔχει ὕψος 0.60 μ. καὶ διάμ. 1 μ. Τὰς αὐτὰς διαστάσεις ἔχει καὶ ὁ δεύτερος, ἐνῶ ὁ τρίτος — μὴ διατηρηθεὶς ὁλόκληρος — εἶναι μεγαλύτερος τῶν ἄλλων.

² Τὸ μὴ ἀπεικονισθὲν τεμάχιον διατηρεῖται πληρέστερον, ἀλλ' εἶναι μικροτέρων διαστάσεων καὶ ἀνήκει εἰς μεταγενέστεραν ἐποχὴν.

³ Τὸ πρῶτον τῶν ἐν πίν. 47γ θραυσμάτων ἐκ μαρμαρίνων ἰωνικῶν κιονοκράνων ἀνήκει εἰς καλοὺς χρόνους, ὅπως φαίνεται ἐκ τοῦ διακοσμοῦντος αὐτὸ ἀνθεμίου, παρα-

γείων. Ἐξ αὐτῶν θὰ ἠδύναντο νὰ χρονολογηθῶσι καὶ τὰ ἐν λόγῳ θεμέλια εἰς τοὺς τελευταίους ρωμαϊκοὺς χρόνους ἢ εἰς τὴν πρωτοχριστιανικὴν ἐποχὴν. Ὡς πρὸς πρόκειται περὶ λουτροῦ ἢ βασιλικῆς (βλ. τὸν μνημονευθέντα ἀνωτέρω κιονίσκον ἐκ λίθου Χασάμπαλη). Πρὸς τὴν τοιαύτην ἐξήγησιν τῶν θεμελίων ὁδηγεῖ καὶ τὸ εὑρεθὲν κατὰ τὴν διενέργειαν μικρᾶς τομῆς εἰς τὴν ΒΔ. γωνίαν τοῦ οἰκοπέδου δάπεδον ἐκ τετραγώνων πηλίνων πλακῶν, ὡς καὶ τὸ ἀνακαλυφθὲν κατὰ τὴν διάνοξιν θεμελίων εἰς τὴν πρὸ μικροῦ ἀνεγερθεῖσαν παραπλεύρως κλινικὴν τοῦ ἱατροῦ κ. Κατσίγρα μέγα τόξον ἐκ κτιστῶν ὀρθίων κεράμων.

Δυτικῶς τῶν ἀνωτέρω θεμελίων καὶ εἰς ἀπόστασιν 3.80 μ. ἔκειτο κατὰ τὴν αὐτὴν μὲ ἐκεῖνα κατεύθυνσιν σειρὰ μαρμαρίνων βάθρων τιμητικῶν ἀνδριάντων (πίν. 49β). Παραπλεύρως ἐνὸς ἐξ αὐτῶν εὑρέθη χαλκὴ ὀπλὴ ἵππου (βλ. ΕΑΕ 1955, σ. 48 εἰκ. 46), πίν. 50α. Ἐνωρίτερον δὲ εἶχεν εὑρεθῇ ἐντετειχισμένη ἐντὸς τῶν μεταγενεστέρων τοίχων ἢ εἰς τὴν ὀπλὴν ἀνήκουσα μαρμαρίνη πλίνθος (πίν. 50β).

Ὅπισθεν τῶν βάθρων ἠκολούθει κατὰ τὴν ἰδίαν γραμμὴν πώρινον θεμελίον, οὗτινος ἀπεκαλύφθησαν δύο κατὰ πλάτος σειραὶ δόμων, ἐνῶ εἶναι πιθανὸν ὅτι τὸ πλάτος του συνεχίζετο ἀκόμη περισσότερον κάτωθεν τῆς ὁδοῦ Ροῦξβελτ, χωρὶς νὰ καταστῇ δυνατόν νὰ ἐξακριβωθῇ τοῦτο. Τὸ βόρειον ἄκρον τοῦ θεμελίου ἔλειπεν. Ἀπὸ τοῦ σημείου τῆς διατηρήσεώς του ἐξηκολούθει ὁμοίομορφον πρὸς Ν. μέχρι μήκους 3.80 μ., ἐκεῖ δὲ διεκόπτετο, διὰ νὰ συνεχισθῇ κατὰ τὴν περαιτέρω πορείαν του δι' ἑτερογενοῦς θεμελίου ἐκ πλατυτέρων καὶ χαμηλοτέρων ἀσβεστολιθικῶν δόμων μὲ κανονικὴν αὐλάκα ἐκροῆς τῶν ὑδάτων κατὰ τὴν ἄνω ἐπιφάνειαν. Τὸ τελευταῖον τοῦτο τμήμα τοῦ θεμελίου, ὅπερ ἐξετείνετο μέχρι τῆς ὁδοῦ Παπακυριαζῆ, ἀνήκει εἰς μεταγενεστέραν ἐποχὴν, τὸ δὲ ὑλικὸν τούτου ἐλήφθη ἐκ στωϊκοῦ τινος οἰκοδομήματος τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων, κατὰ πᾶσαν δὲ πιθανότητα ἐξ ἀγορᾶς, ὅπως δηλοῖ καὶ τὸ ἀνωτέρω μνημονευθὲν «σῆκωμα», τὸ εὑρεθὲν ἐντετειχισμένον εἰς τὰ προηγούμενα θεμέλια.

Ἐκ τῶν ὀλιγοστῶν ὁστράκων, ἅτινα συνεκεντρώθησαν ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο, τινὰ ἀνέρχονται μέχρι καὶ τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰ., ἐξ οὗ δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ὅτι τὸ ὑπὸ τοῦ πωρίνου θεμελίου ὀριζόμενον οἰκοδόμημα ἀνάγεται εἰς τὸν 4^{ον} π.Χ. αἰ., εἰς οὓς χρόνους ὡσαύτως ὁδηγεῖ ὁ τρόπος τῆς κατασκευῆς τοῦ θεμελίου, ὡς καὶ ἡ μορφή ἐνίων τῶν ἀνωτέρω μνημονευθέντων ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν. Ἡ πρὸ τοῦ οἰκοδομήματος ἀνίδρυσις πολλῶν τιμητικῶν ἀνδριάντων, ὡς καὶ ἡ ἔμπροσθεν ἐκτεινομένη πλακόστρωτος αὐλή, ἣτις ἀρχικῶς φαίνεται ὅτι ἀνῆκεν εἰς τὸ παρὸν οἰκοδόμημα, ἀποδεικνύουν τὴν ἐπίσημον θέσιν αὐτοῦ εἰς τὴν ἀρχαίαν πόλιν.

Πρὸς ταυτισμὸν τοῦ ἐν λόγῳ οἰκοδομήματος σημαντικὸν βοήθημα ἀπο-

τελοῦν αἱ ἐπιγραφικαὶ μαρτυρίαι. Κατ' αὐτὰς εἰκόνες καὶ ψηφίσματα πρὸς τιμὴν διακεκριμένων προσώπων ἀνιδρύοντο ἐν τῷ ἐπιφανεστάτῳ τόπῳ τῆς τῶν Λαρισαίων πόλεως (IG IX 2, 519 II), τὸν ὁποῖον ὁ STÄHLIN (Das hellen. Thess., 99, 2) ταυτίζει πρὸς τὸν ναὸν τοῦ Κερδφού Ἀπόλλωνος (πρβ. Θ. ΑΞΕΝΙΔΟΥ, Ἡ πελασγίς Λάρισα, Β', 162 κέ.). Ὁ ναὸς ἐκτίσθη πρὸ τοῦ 3ου π.Χ. αἰ., ἔκειτο δὲ εἰς τὴν περιοχὴν τῆς κάτω πόλεως ἐντὸς τοῦ χώρου τῆς «ἐλευθέρας ἀγορᾶς».

Ἡ περιορισμένη ἔκτασις τῆς ἀνασκαφῆς δὲν ἐπέτρεψεν, ὥς ἦτο ἐπόμενον, τὴν διαλεύκανσιν τῶν σχετικῶν προβλημάτων. Ἐν πάσῃ ὁμως περιπτώσει, ἐὰν ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ὅτι εἰς ἄλλο σημεῖον τῆς ἰδίας πλατείας εἶχεν ὀρίσει παλαιότερον ὁ Ἀρβανιτόπουλος τὴν θέσιν τοῦ ἀρχαίου Ὁδείου καθίσταται βέβαιον, ὅτι ὁ χώρος μεταξὺ τῆς προκειμένης πλατείας καὶ τῆς περὶ τὰ 250 μ. βορειοδυτικῶς κεντρικῆς πλατείας τῆς πόλεως κατέχει τὸ κέντρον τῆς ἀρχαίας Λαρίσης· διότι εἰς τὴν ΒΑ. γωνίαν τῆς τελευταίας ἐπεσημάνθησαν κατὰ τὴν ἀνέγερσιν τοῦ ξενοδοχείου «Ὀλύμπιον» σημαντικὰ ὡσαύτως θεμέλια τῶν κλασσικῶν χρόνων, ἐνῶ ὀλίγα μέτρα πρὸς Δ. εὐρίσκεται τὸ ἀρχαῖον τῆς πόλεως θέατρον.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Μ. ΒΕΡΔΕΛΗΣ

14. ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ "ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΥ," ΤΑΦΟΥ
ΕΙΣ ΚΑΡΥΤΣΑΝ ΠΙΕΡΙΑΣ

Ὁ νέος οὗτος «μακεδονικὸς» τάφος εὐρέθη εἰς τὸν κῆπον τῆς οἰκίας τοῦ Βασιλείου Στούπα, κειμένης κατὰ τὸ νότιον ἄκρον τοῦ χωρίου Καρύτσα, εἰς ἀπόστασιν ἑνὸς καὶ ἡμίσεος χιλιομέτρων περίπου ἀπὸ τῆς βορείου πλευρᾶς τοῦ περιβόλου τῆς ἀρχαίας πόλεως Δίου. Ὁ τάφος ἐπεσημάνθη κατὰ τὰς ἀρχὰς Φεβρουαρίου 1953 ὑπὸ τοῦ Στούπα, ἐργαζομένου εἰς τὴν ἀνόρουξιν φρέατος. Πρῶτος μετέβη ἐπὶ τόπον καὶ ἐξήτασε τὸ μνημεῖον (ἐφαίνετο τότε μόνον ἡ κορυφὴ τῆς προσόψεως), ὁ συνάδελφος κ. Ἑμμ. Ἀνδρόνικος, ὅστις καὶ ὑπέβαλε σχετικὴν ἔκθεσιν. Εὐθὺς ἐζητήσαμεν παρὰ τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας τὴν διάθεσιν πιστώσεως, ἵνα ἡ ἀνασκαφικὴ ἔρευνα ἐνεργηθῇ τὴν ἀνοιξιν τοῦ αὐτοῦ ἔτους ὑπ' ἐμοῦ, ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τοῦ κ. Ἀνδρονίκου. Μὴ διαθέτον ὅμως τότε τὸ Ὑπουργεῖον πίστωσιν, παρέπεμψε τὸ ζήτημα εἰς τὴν Ἀρχαιολογικὴν Ἑταιρείαν, ἣτις ἐνέκρινε διὰ τὸ 1954 τὴν ἀνασκαφὴν, ἀναθέσασα εἰς ἐμὲ μόνον τὴν ἐργασίαν, ἐπειδὴ ὁ κ. Ἀνδρόνικος ἀνεχώρησεν ἐν τῷ μεταξὺ εἰς Ἀγγλίαν ἐπὶ διετεῖ ἐκπαιδευτικῇ ἀδείᾳ. Ἀλλὰ καὶ πάλιν, ἐξ αἰτίας διαφόρων ἐμποδίων, δὲν ἐπετεύχθη ἡ ἔρευνα παρὰ μόνον τὸν Αὐγούστον τοῦ ἐπομένου ἔτους 1955.

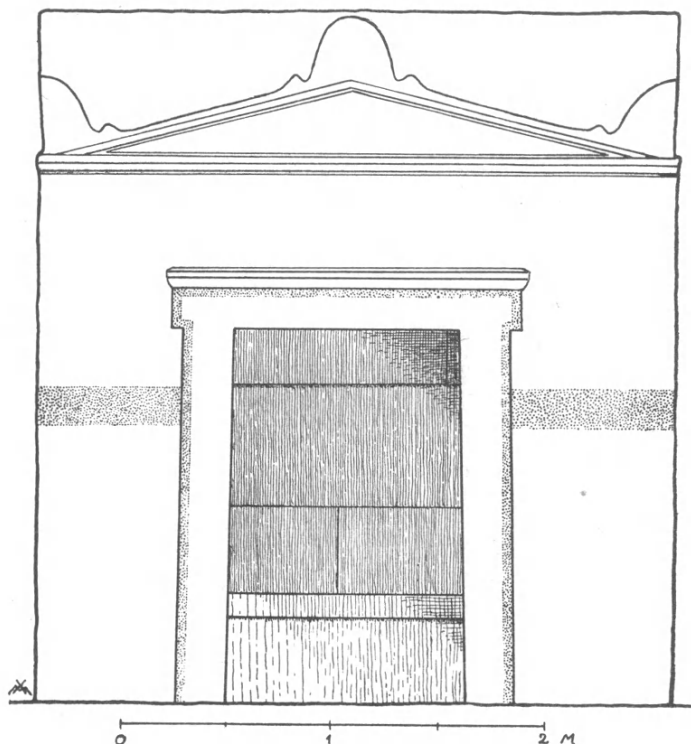
Πρόκειται περὶ τοῦ δευτέρου «μακεδονικοῦ» τάφου, ὅστις ἠρευνήθη εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Δίου. Βεβαίως οὗτος ὑπολείπεται εἰς μέγεθος, πλοῦτον ἀρχιτεκτονικῶν μορφῶν καὶ ζωγραφικὸν διάκοσμον τοῦ πρώτου, ὅστις εἶχεν, ὡς γνωστόν, ἀνασκαφῇ τὸ 1929 ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου Καθηγητοῦ Γ. Σωτηριάδου¹. Ἐν τούτοις, ὁ νέος οὗτος τάφος τοῦ Δίου πλεονεκτεῖ κατὰ τοῦτο: ὅτι εὐρέθη ἀσύλητος καὶ ἀδιατάρακτος.

Ὡς εἶναι γνωστόν, μεταξὺ τῶν λεγομένων «μακεδονικῶν» τάφων ὑπάρχουν πολλὰ κοινὰ χαρακτηριστικά, καὶ ἐν ἀπὸ τὰ κοινότερα φαίνεται ὅτι εἶναι ἡ καμάρα, διὰ τῆς ὁποίας ἐκαλύπτετο ὁ νεκρικὸς τουλάχιστον θάλαμος². Ἀλλὰ

¹ Γ. ΣΩΤΗΡΙΑΔΗΣ, ΠΑΕ 1930, 36-49 καὶ Ἐπιστ. Ἐπετ. Φιλοσοφ. Σχολῆς Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης 2, 1932, 5-19.

² Ἐχομεν ἐν τούτοις παράδειγμα ὀριζοντίας (ξυλίνης) στέγης εἰς τὸν τάφον τῆς Ὀλύνθου (D. M. ROBINSON, Excavations at Olynthus 11, 1942, 117 κ.ἐ.). Ἐξαιρῶ, φυσικά, τοῦ τύπου τῶν «μακεδονικῶν» τοὺς κυψελοειδεῖς τάφους, τοὺς εὐρεθέντας κατὰ τὴν Ἀνατολικὴν Θράκην καὶ τὴν Βουλγαρίαν, ὡς ὁ τῶν Σαράντα Ἐκκλησιῶν (F. W. HASLUSCK, A Tholos Tomb at Kirk Kilisse, BSA 17, 1910-1911, 76-79), ὁ τοῦ Mezek (B. Filow ἐν Bull. de l'Institut Archéol. Bulgare 11, 1937, 1 κ.ἐ.), ὁ προσφάτως

κάθε μνημεῖον τοῦ τύπου τούτου ἔχει τόσας ἀτομικὰς διαφορὰς, ὥστε νὰ μὴ ὑπάρχουν δύο ἀκριβῶς ὅμοια παραδείγματα ἢ νὰ μὴ δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι τὸ ἓν ἀντιγράφει τὸ ἄλλο¹. Εἶναι δυνατὸν ὅμως νὰ χωρίσωμεν τὸ ὕλικόν εἰς δύο ἀδράς κατηγορίας: Τοὺς μεγάλους τάφους², τοὺς ἔχοντας ἐκτὸς τοῦ

Εἰκ. 1. Σχέδιον προσόψεως.

κυρίως θαλάμου καὶ ἓνα προθάλαμον (ἢ, ὅπως εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ τάφου τῆς Πύδνης³, δύο προθαλάμους), καὶ τοὺς μικροὺς, τοὺς ἄνευ προθαλάμου.

δημοσιευθεὶς τοῦ Kazanlāk (V. ΜΙΚΟΦΦ, *Le tombeau antique près de Kazanlāk*, Sofia 1954) κ.ά.

¹ Βλ. Κ. Α. ΡΩΜΑΙΟΝ, Ὁ μακεδονικὸς τάφος τῆς Βεργίνας, ἔκδ. Ἑταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν, Ἀθῆναι 1951, σ. 53.

² Ὁ μεγαλύτερος τῶν μέχρι τοῦδε γνωστῶν εἶναι ἀσφαλῶς ὁ παρὰ τὰ Λευκάδια Ναούσσης ἀποκαλυφθεὶς (βλ. Φ. ΠΕΤΣΑΝ ἐν ΠΑΕ 1954, 173 κ.έ.), ὁ ὁποῖος καὶ ἀπὸ ἀρχιτεκτονικῆς καὶ ἀπὸ διακοσμητικῆς ἀπόψεως εἶναι πλουσιώτατος.

³ L. HEUZÉY - H. DAUMET, *Mission archéologique de Macédoine*, Paris 1876, 243 κ.έ.

Εἰς τὴν δευτέραν ταύτην κατηγορίαν ἀνήκει καὶ ὁ νέος τάφος τοῦ Δίου.

Τὸ μνημεῖον εἶναι ἐκτισμένον ἐξ ὀλοκλήρου διὰ κροκαλοπαγῶν ψαμμολίθων, καλῶς ἐιργασμένων καὶ προσηρμοσμένων. Ἡ πρόσοψις αὐτοῦ εἶναι ἀπλῇ (πίν. 51α καὶ εἰκ. 1), συνισταμένη ἐκ τοίχου, πλάτους 3.03 μ. καὶ ὕψους 3.27 μ. Εἰς τὸ κέντρον περίπου ὑπάρχει ἄνοιγμα θύρας, ὕψους 1.78 καὶ πλάτους ἄνω μὲν 1.075, κάτω δὲ 1.13 μ. Ἡ θύρα ἔξωθεν περιβάλλεται διὰ περιθύρου, ἐπεστεμμένου δι' ἰωνικοῦ κυματίου. Τὸ ἄνω μέρος τοῦ τοίχου εἶναι διαμορφωμένον εἰς στηθαῖον, διακοσμημένον δι' αἰετώματος μετ' ἀκρωτηρίων, φερόντων χαρακτηριστικὰ παράφυλλα.

Ὅλη ἡ πρόσοψις ἔφερε χονδρὸν κονίαμα. Κατὰ τὰ ἄκρα τὸ περίθυρον ἦτο χρωματισμένον δι' ἐλαφρᾶς παρυφῆς, πλάτους 0.045 μ. Ἰχνη ἐξ ἄλλου ἐρυθρᾶς ταινίας, πλάτους 0.175 μ., ἐσημειώθησαν κατὰ τὸ μέσον περίπου τῆς προσόψεως.

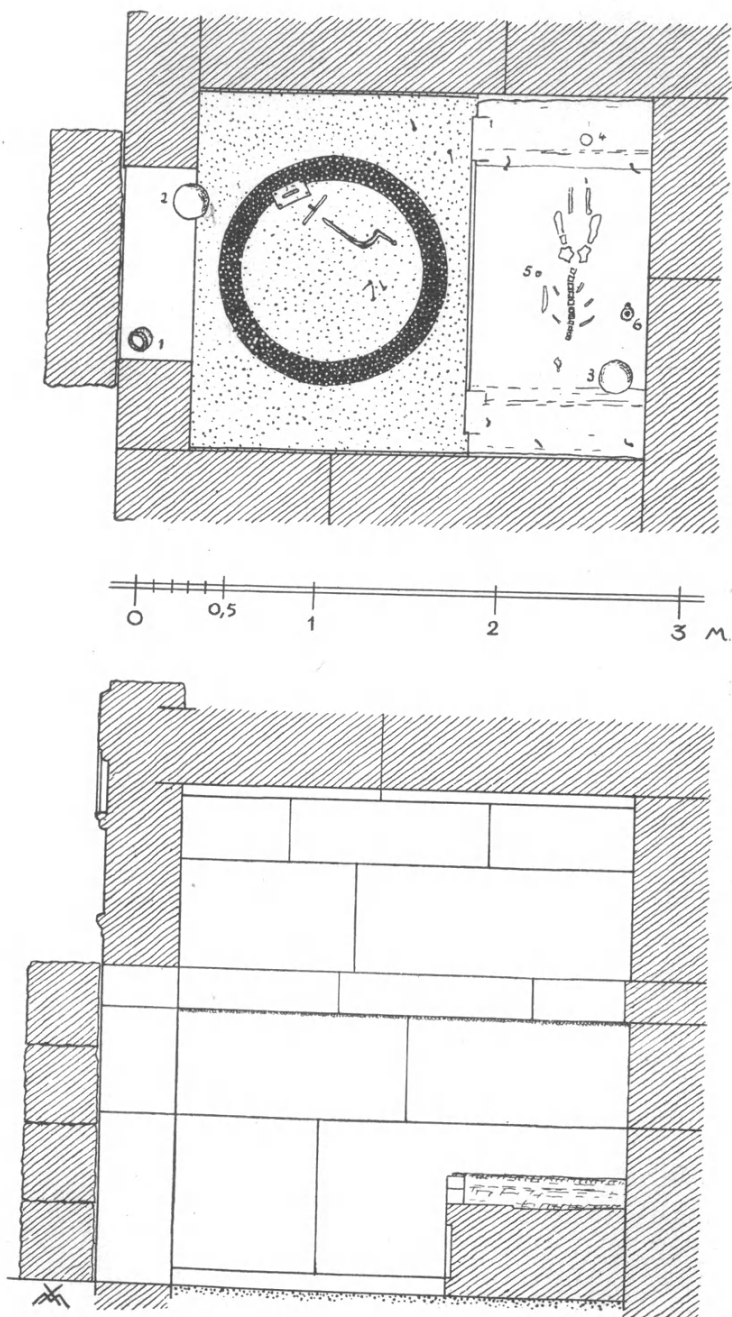
Ἡ θύρα ἐφράσσετο ἔξωθεν διὰ τεσσάρων παραλληλεπιδέδων ὀγκολίθων, ἀδρότατα ἐιργασμένων καὶ ἐπαλλήλως τοποθετημένων (εἰκ. 2). Ὑπῆρχον ὁμως ἐσωτερικῶς καὶ ξύλινα θυρόφυλλα ἀντὶ τῶν μαρμαρίνων τῶν μεγάλων μακεδονικῶν τάφων¹. Τὰ θυρόφυλλα ταῦτα ἐσάπησαν βεβαίως καὶ ἠφανίσθησαν. Εὐρέθησαν ὁμως τὰ καταπεσόντα εἰς τὸ δάπεδον σιδηρᾶ ἐξαρτήματα, ὡς τὸ πλαίσιον τοῦ μανδάλου, μετὰ τεσσάρων ἤλων κατὰ τὰς γωνίας, ἄλλοι ἥλοι μεμονωμένοι κλπ. (εἰκ. 4 δ-θ).

Ὁ νεκρικός θάλαμος (εἰκ. 2) ἔχει διαστάσεις: πλάτος 2.05, βάθος 2.55 καὶ ὕψος μέχρι τῆς κορυφῆς τῆς καμάρας 2.74 μ. Ἐπὶ ταπεινοῦ τοιχοβάτου ἔχουν ἀνεγερθῇ δύο δόμοι πλίνθων, ὧν ὁ κατώτερος, δηλαδὴ ὁ τῶν ὀρθοστατῶν, εἶναι πλατύτερος. Ἐπὶ τοῦ δευτέρου δόμου ἐπικάθεται ἐξέχουσα κοσμοφόρος, πλάτ. 0.23 μ., ἡ ὁποία, ὡς φαίνεται ἀπὸ τὰ σωζόμενα ἴχνη, ἐστέφετο διὰ κυματίου². Ἡ κοσμοφόρος αὕτη περιθεῖε μόνον τὰς τρεῖς πλευράς, ἦτοι τὰς δύο πλαγίας, ἐκατέρωθεν τῆς εἰσόδου, καὶ τὴν τοῦ βάθους. Ἐπ' αὐτῆς στηρίζεται ἡ ἡμικυκλικὴ καμάρα, ἀποτελουμένη ἐκ πέντε σειρῶν θολιτῶν, πλάτους 0.63 - 0.64 μ.

Τὸ δάπεδον εἶναι ἐπεστρωμένον διὰ ψηφιδωτοῦ ἐκ φυσικῶν ποταμίων χαλίκων κιτρινοφαίων, ἔχει δὲ ὡς μόνον κόσμημα ἀπλοῦν κύκλον ἐκ τεσσάρων σειρῶν μελανῶν χαλίκων.

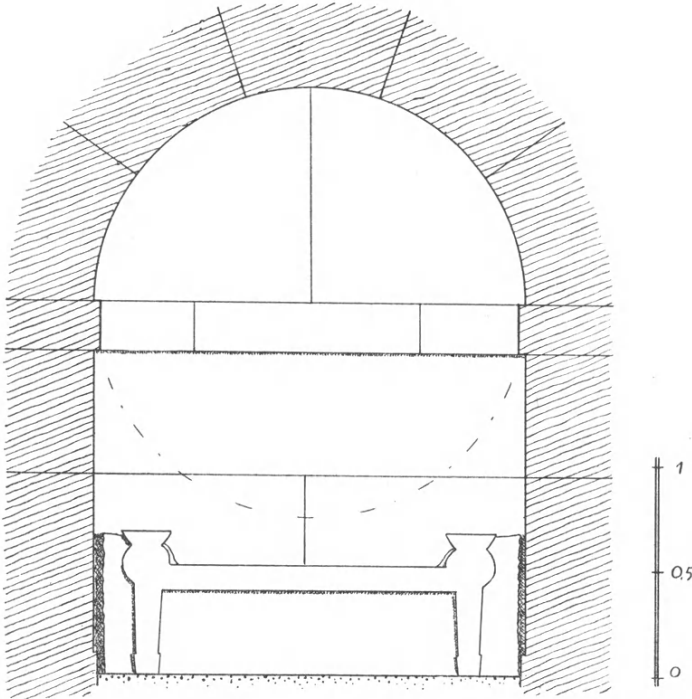
¹ Εἰς τὴν πρώτην σύντομον ἔκθεσίν μου εἶχα σημειώσει, ὅτι ὑπῆρχε καὶ ξύλινον ἰσχέθυρον (βλ. Α. ΟΡΛΑΝΔΟΥ, Τὸ Ἔργον τῆς Ἀρχ. Ἐταιρείας κατὰ τὸ 1955, σ. 50). Μεταγενεστέρα ὁμως παρατήρησίς μου μετέπεισεν ὅτι τοιοῦτο ἰσχέθυρον ἔλειπεν. Αἱ δίδυμοι μικραὶ ὅποι ἐκατέρωθεν τοῦ υπερθύρου ἐχρησίμευον μόνον διὰ τὴν προσαρμογὴν τῶν μεταλλίνων γιγγλῶμων.

² Εἰς τὰ σχέδια τῶν εἰκόνων 2 καὶ 3 δὲν ἔχει σημειωθῇ τὸ κυμάτιον τῆς κοσμοφόρου.

Εἰκ. 2. Κάτοψις καὶ τομὴ κατὰ πλάτος.

Τῶν ἐσωτερικῶν κονιαμάτων ἐσώθησαν ὀλίγα ἔχνη, ἐξ ὧν ὅμως τεκμαίρεται, ὅτι καὶ ἡ καμάρα καὶ αἱ παρειαὶ τῶν τοίχων ἦσαν χρωματισμέναι δι' ὠχροκιτρίνου χρώματος. Μόνον εἰς τοὺς ὀρθοστάτας ὑπῆρχον ἄνω καὶ κάτω ἀνὰ μία ζώνη, πλάτους 0.16 - 0.17 μ., χρώματος ἐλαιοπρασίνου. Ἐξ ἄλλου, πρὸς δήλωσιν ἁρμῶν δόμων καὶ πλίνθων εἶχον χαραχθῇ ὀριζόντιαι καὶ

Εἰκ. 3. Τομή κατὰ πλάτος.

κάθετοι γραμμαί. Οἱ εἰκονικοὶ ὅμως ἁρμοὶ οὗτοι δὲν συνέπιπτον πρὸς τοὺς ἁρμούς τῆς πραγματικῆς τοιχοδομίας¹.

Κάτωθι τῆς κοσμοφόρου ἦσαν ἐμπεπηγμένοι σιδηροὶ ἥλοι κατ' ἀποστάσεις 0.65 - 1 μ., πολλοὶ τῶν ὁποίων εὐρέθησαν εἰς τὴν θέσιν των, ἐνῶ ἄλλοι εἶχον καταπέσει εἰς τὸ δάπεδον. Οἱ ἥλοι οὗτοι ἐχρησίμευον διὰ τὴν διακόσμησιν τοῦ νεκρικοῦ θαλάμου κατὰ τὴν ταφήν, ἥτοι διὰ τὴν ἐξάρτησιν ταινιῶν, γιρλανδῶν κλπ. Ὅτι τοῦτο ἐγίνετο, ἔχομεν σαφῇ ἔνδειξιν καὶ ἄλλοθεν, μάλιστα δὲ καὶ ἐκ τῆς γραπτῆς διακοσμῆσεως τοῦ παρὰ τὰ Λευκάδια τάφου².

¹ Εἰς τὰς εἰκόνας 2 καὶ 3 ἔχουν σχεδιασθῇ οἱ πραγματικοὶ ἁρμοί.

² Χ. Ι. ΜΑΚΑΡΟΝΑΣ, Χρονικά Ἀρχαιολογικά 1940 - 1950 (Μακεδονικά 2, 1953),

Τὴν ἔναντι τῆς εἰσόδου πλευρὰν καταλαμβάνει καθ' ὅλον τὸ πλάτος της κτιστὴ ἀμφικέφαλος κλίνη (εἰκ. 3), κατεσκευασμένη κατ' ἀπομίμησιν τῶν μαρμαρίνων κλινῶν τῶν μεγάλων μακεδονικῶν τάφων, ὡς τῆς Παλατίτσας¹, τοῦ Δίου², τῆς Σταυρουπόλεως³ κ.ἄ. Αἱ τεκτονικαὶ ὁμως μορφαὶ τῆς κλίνης τοῦ τάφου τῆς Καρύτσας εἶναι δεδηλωμένοι ἀδρομερῶς, ἐξ αἰτίας τοῦ ἀπροσφόρου διὰ λεπτομερείας ὕλικου. Ἐν τούτοις, τὰ ἐπὶ τῆς προσόψεως αὐτῆς εὐρεθέντα κονιάματα, τὰ ὅποια ἀσφαλῶς θὰ ἔφερον ἀρχικῶς γραπτὴν διακόσμησιν, εἶναι ἀρίστης ἐργασίας, προδιδούσης διάθεσιν μιμήσεως τῆς ὑφῆς τοῦ μαρμάρου.

Ὡς ἐσημειώθη ἐν ἀρχῇ, ὁ τάφος εὐρέθη ἀσύλητος καὶ ἀδιατάρακτος. Ἐπὶ τῆς κλίνης ἐσημειώθησαν ὑπολείμματα ὁσίων, ἐπιτρέποντα τὴν εἰκασίαν, ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὰ κτερίσματα, ὅτι ἀνήκουν εἰς δεκατετραετὴ περίπου παιδίσκην.

Τὰ κτερίσματα, ὡς κατωτέρω περιγράφονται, δὲν ἦσαν πλούσια τόσον ὅσον ἀνεμένετο.

1) Ὑάλινον ἀγγεῖον εἰς σχῆμα βαθείας φιάλης μὲ ἐξέχον χεῖλος. Ὑψ.: 0.058, διάμ. χεῖλ. 0.11 μ. (πίν. 51β). Ἔχει διακόσμησιν ἐλαφρῶς ἀνάγλυφον. Ἐκ δύο συγκεντρικῶν κύκλων κατὰ τὸν πυθμένα ἐκκινοῦν καὶ ἀναπτύσσονται πρὸς τὴν γάστραν ἀκτινοειδῶς ραβδώσεις, τὰ πέρατα τῶν ὁποίων ἐφάπτονται ζώνης ἐκ γλωσσοειδῶν φυλλαρίων, περικλειομένης δι' ὀριζοντίων γραμμῶν. Ἡ μορφή τοῦ ἀγγείου, ἀναμφισβητήτως ἑλληνιστικὴ, δὲν εἶναι ἄσχετος τῶν μεγαρικῶν σκύφων (πρβ. προχείρως M. ROSTOVITZEFF, *Die hellenistische Welt I*, πίν. 25) ὡς καὶ τῶν συνήθων κατὰ τὸν 3ον ἰδίως αἰῶνα ἀργυρῶν φιαλῶν (βλ. π.χ. ROSTOVITZEFF, ἔ.ἄ. πίν. 47), τῶν ὁποίων τὰ πρότυπα φθάνουν μέχρι ἢ καὶ πέραν τῶν ἀρχῶν τοῦ 4ου αἰῶνος (π.χ. ὡς αἱ φιάλαι ἐκ Mezek τῆς Βουλγαρίας, *Bull. Inst. Arch. Bulgare* 11, 1937, 134, εἰκ. 122). Πρὸς τὴν ἡμετέραν παραβλητέα καὶ ἡ ἐκ Canosa τῆς Ἀπουλίας λαμπρὰ χρυσοῦαλινὴ φιάλη τοῦ 3ου αἰῶνος, ROSTOVITZEFF, ἔ.ἄ. πίν. 48.

2) Φιάλη χαλκῇ μὲ ἀναδιπλωμένα πρὸς τὰ ἔσω χεῖλη, ἄνευ ὀμφαλοῦ. Ὑψ.: 0.055, διάμ. χεῖλ. 0.20 μ. (πίν. 51γ δεξιὰ). Πρβ. ὁμοίαν ἐκ Κοζάνης, B. ΚΑΛΛΙΠΟΛΙΤΗΣ - D. FEYTMANS ἐν *AE* 1948-1949, 100, εἰκ. 14. Ὁ Καλλιπολίτης χρονολογεῖ τὸν τάφον, ἐν ᾧ εὐρέθη ἡ φιάλη αὕτη, εἰς τὰ τέλη

634, πίν. 18 - 19. Ἡλοι πραγματικοὶ εὐρέθησαν ἐπίσης ἐπὶ τῶν ἐπιστυλίων τοῦ δευτέρου τάφου τῶν Λευκαδίων (ΠΕΤΣΑΣ, ἔ.ἄ. 185).

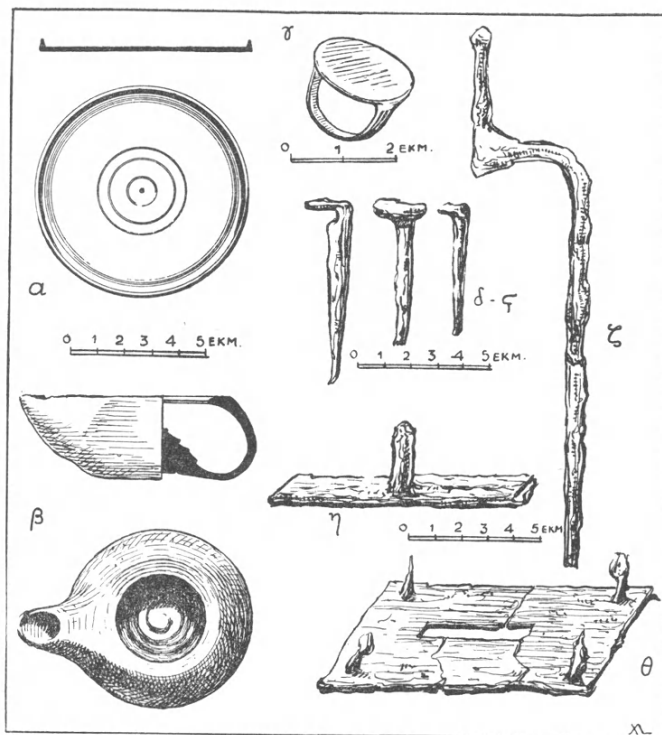
¹ HEUZEY - DAUMET, ἔ.ἄ. πίν. 16.

² Γ. ΣΩΤΗΡΙΑΔΗΣ, Ἐπιστ. Ἐπετ. Φιλοσ. Σχολ. Πανεπ. Θεσσαλονίκης 2, 1932, 11, εἰκ. 3.

³ ΜΑΚΑΡΟΝΑΣ, ΠΑΕ 1953, 137, εἰκ. 5.

τοῦ 5ου ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ 4ου αἰῶνος. Περὶ παρομοίας φιάλης ἐκ Κύπρου τῆς συλλογῆς Cesnola ἢ G. M. A. RICHTER, Greek, Etruscan and Roman bronzes, σ. 219, ἀρ. 607 σημειῶναι uncertain date.

Τὰ ἀνωτέρω δύο ἀγγεῖα δὲν εὐρέθησαν, περιέργως, ἐπὶ τῆς κλίνης, ἀλλὰ ἐπὶ τοῦ δαπέδου, παρὰ τὴν θύραν. Φαίνεται, ὅτι, πλημμυρήσαντός ποτε τοῦ

Εἰκ. 4. α) Χαλκοῦν κάτοπτρον, β) πήλινος λύχνος, γ) χρυσοῦς δακτύλιος, δ-ε) σιδηροὶ ἥλοι, ζ-θ) σιδηρὰ ἐξαρτήματα ξυλίνης θύρας.

τάφου, ταῦτα ἐπέπλευσαν τῶν ὑδάτων καὶ κατὰ τὴν ἐπακολουθήσαν ἀποστράγγισιν ἐπεκάθισαν τελικῶς παρὰ τὸ κατώφλιον τῆς θύρας¹.

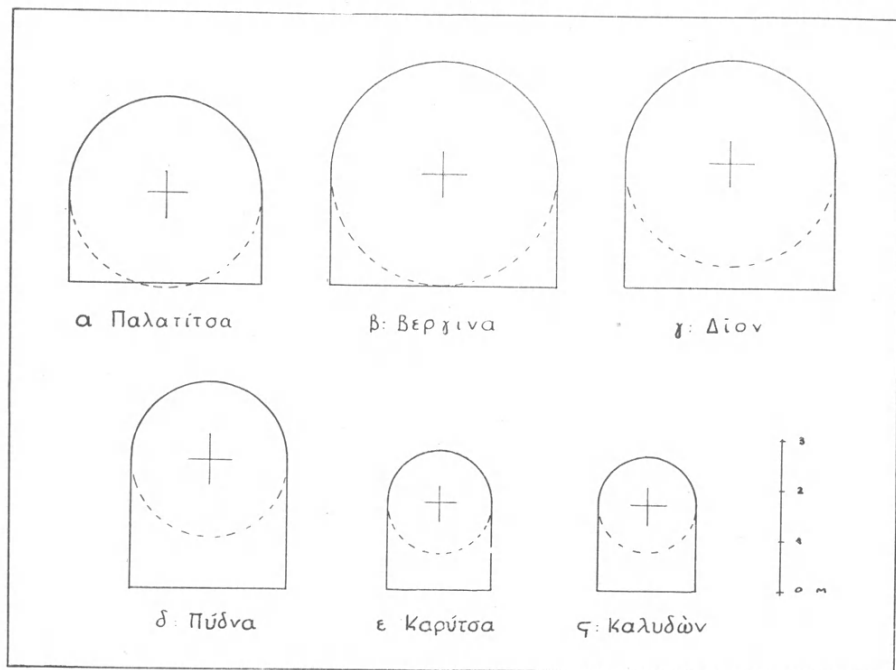
3) Ὅμοια. Ὑψ.: 0.05, διάμ. χεῖλ. 0.185 μ. (πίν. 51γ ἀριστερά).

4) Κάτοπτρον χαλκοῦν ἄνευ λαβῆς. Διάμ. 0.078. Κατὰ τὴν ὀπισθίαν ἐπιφάνειαν φέρει ἐγχαράκτους συγκεντρικoὺς κύκλους, πεποιημένους διὰ διαβήτου (εἰκ. 4α).

¹ Παρατήρησις τοῦ συναδέλφου κ. Φ. Πέτσα.

5) Χρυσοῦς δακτύλιος μεθ' ἀπλῆς δισκοειδοῦς σφενδόνης. Διάμ. δακτυλ.: 0.015-0.019, διάμ. σφενδόνης ± 0.02 μ. (εἰκ. 4γ).

6) Λύχνος πήλινος ἄνευ λαβῆς. Μῆκος 0.085, διάμ. 0.065, ὕψ. 0.03 (εἰκ. 4β). Μολονότι τὸ σχῆμά του εἶναι παλαιόν¹, ἐν τούτοις τὸ εὐτελὲς φαιό-

Εἰκ. 5. Ἀρχιτεκτονικαὶ ἀναλογίαι τάφων (α καὶ δ: κατὰ HEUZÉY-DAUMET, Miss. arch. de Macédoine, πίν. 15 καὶ 18. β: κατὰ K. A. ΡΩΜΑΙΟΝ, Ὁ μακεδονικὸς τάφος τῆς Βεργίνας, εἰκ. 7. γ: κατὰ DYGGVE-POULSEN-RHOMAIOS, Das Heroon v. Kalydon, σ. 103 εἰκ. 11.

χρουν γάνωμα, ἐξίτηλον ἤδη κατὰ τὸ πλεῖστον, προδίδει προχωρημένους ἐλληνιστικὸς χρόνους.

Τὰ ἀνωτέρω πτερίσματα δὲν εἶναι βεβαίως πλούσια εἰς χρονολογικὰ στοιχεῖα. Ἡ μορφή ὅμως αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν τοῦ μνημείου μᾶς παρέχει σαφεστέρας ἐνδείξεις. Ἰδιαιτέρως δὲ ἐνδεικτικὴ εἶναι ἡ ἀναλογία πλάτους καὶ ὕψους τοῦ νεκρικοῦ θαλάμου. Ἔχει ἤδη παρατηρηθῇ ὅτι ὅσον ἡ ἐπέκτασις

¹ Πρβ. τοὺς δύο ἐξ Ὀλύνθου λύχνους, D. M. ROBINSON, Exc. at Ol. 14, 1942, σ. 393, ἀρ. 155-156, πίν. 164, τοὺς ὁποίους ὁ ἐκδότης κατατάσσει εἰς τὴν ὁμάδα IX τῆς ταξινομήσεως τοῦ O. BRONNER (Corinth IV, 2, Terracotta lamps), χρονολογούμενην εἰς τὰ μέσα τοῦ 4ου αἰῶνος π.Χ.

τοῦ κύκλου τῆς καμάρας πλησιάζει τὴν γραμμὴν τοῦ δαπέδου, ἐπὶ τοσοῦτον πρέπει νὰ ἀποβλέπωμεν εἰς παλαιότεραν ἐποχὴν (εἰκ. 5). Ὁ τάφος τῆς Βεργίνας (β), ὅπου ὁ νοητὸς οὗτος κύκλος ἐφάπτεται τῆς γραμμῆς τοῦ δαπέδου, χρονολογεῖται μὲ σχετικὴν βεβαιότητα εἰς τὸ πρῶτον ἡμισυ τοῦ 3ου αἰῶνος¹. Κατὰ τι παλαιότερος πρέπει νὰ ᾔτο ὁ τάφος τῆς Παλατίτσας (α), ὅπου ὁ κύκλος τέμνει τὴν γραμμὴν τοῦ δαπέδου, καὶ ἀσφαλῶς μεταγενέστερος εἶναι ὁ μέγας τάφος τοῦ Δίου (γ)². Ἐξ ἄλλου, ὁ τάφος τῆς Πύδνης, διὰ τὴν ἡλικίαν τοῦ ὁποίου μὲ τόσῃν ἐφεκτικότητα ὁμιλεῖ ὁ ΗΕΥΖΕΥ³, καὶ ὁ τάφος τῆς Καρύτσας, ἔχοντες ἀμφοτέροι τὴν αὐτὴν περίπου ἀναλογίαν πλάτους καὶ ὕψους νεκρικοῦ θαλάμου, εἶναι δυνατόν νὰ καταταχθοῦν χρονολογικῶς μετὰ τοῦ τάφου τοῦ Δίου (ὁπωσδήποτε ὄχι παλαιότερου τῶν μέσων τοῦ 3ου αἰ.) καὶ τοῦ ὑστεροελληνιστικοῦ ἡρώου τῆς Καλυδῶνος (ς), τοῦ ὁποίου ἡ ὑπερύψωσις τῆς καμάρας, ἐν σχέσει πρὸς τὸ πλάτος τοῦ νεκρικοῦ θαλάμου, εἶναι περισσότερον ἐμφαντικὴ. Νομίζω ὅτι δὲν θὰ ᾔτο παρακεκινδυνευμένον νὰ περιορισθοῦν τὰ χρονολογικὰ ὅρια τοῦ τάφου τῆς Καρύτσας ἀπὸ τοῦ τελευταίου τρίτου τοῦ 3ου π.Χ. αἰῶνος μέχρι τῆς ἐν Πύδνῃ μάχης.

ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ Ι. ΜΑΚΑΡΟΝΑΣ

¹ Κ. Α. ΡΩΜΑΙΟΣ, ἔ.ἀ. σ. 49.

² Ἀναμφιβόλως, λίαν ὑπερβολικὴ εἶναι ἡ ἀναγωγή τοῦ τάφου τοῦ Δίου εἰς τοὺς περὶ τὸ 300 π.Χ. ἢ καὶ παλαιότερους χρόνους ὑπὸ τοῦ Γ. ΣΩΤΗΡΙΑΔΟΥ, ἔ.ἀ. σ. 7.

³ Le Mont Olympe et l'Acarnanie, 174 κ.ἐ.

15. ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΚΑΙ ΕΡΕΥΝΑΙ ΕΝ ΑΒΔΗΡΟΙΣ

Συνεχίσθησαν και κατά τὸ τρέχον ἔτος αἱ ἀρξάμεναι τὸ πρῶτον ἐν ἔτει 1950 ἀνασκαφαὶ τῶν Ἀβδήρων, αἵτινες διήρκεσαν ἀπὸ τῆς 5ης μέχρι τῆς 19ης Σεπτεμβρίου. Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο διὰ 12 μεγάλων δοκιμαστικῶν τάφρων ἡρευνήθη περιοχὴ τοῦ δυτικοῦ τμήματος τῆς ἀρχαίας πόλεως, ἔνθα κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ἀνευρέθησαν διὰ πρῶτην φορὰν στρώματα ἐπιχώσεως κλασσικῆς καὶ ἀρχαϊκῆς ἐποχῆς. Ἐντὸς τοῦ βαθυτέρου στρώματος καὶ τῶν τάφρων τοῦ ἔτους τούτου ἀνευρίσκοντο ἐν ἀφθονίᾳ ὄστρακα καὶ ἀγγεῖα τῆς κλασσικῆς καὶ τῆς ἀρχαϊκῆς ἐποχῆς. Τὰ σημαντικώτερα ἀποτελέσματα τῶν ἀνασκαφῶν τούτων ἦσαν τὰ ἀκόλουθα:

I. Κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος δοκιμαστικὴ τάφος γενομένη ἐντὸς τῶν ἀγρῶν Ἀθηνᾶς Τουμπάρη καὶ Κωνσταντίνου Βογιατζῆ, ἀπεκάλυπεν εἰς βάθος 2 μέτρων περίπου θεμέλιον τοίχου οἰκοδομῆς προφανῶς ἀρχαιοτέρας τῶν ἑλληνιστικῶν χρόνων¹. Κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ ἔτους τούτου συνεχίσθη ἡ ἔρευνα τοῦ τοίχου πρὸς ἀνατολὰς καὶ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ κτηρίου, πρὸς νότον. Διεπιστώθη, ὅτι ὁ τοίχος οὗτος διατηρεῖται ἐπὶ μήκους 15.80 μέτρων καὶ ὅτι τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον του ἔχει καταστραφῆ. Τὸ ἀνασκαφὲν κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο τμήμα τοῦ τοίχου εἶναι ἐκτισμένον κατὰ τὸ ψευδισόδομον σύστημα καὶ διατηρεῖται εἰς ὕψος 0.99 ἄνωθεν τοῦ δόμου τοῦ θεμελίου (πίν. 52α). Ἐκτὸς τοῦ θεμελίου διεσώθησαν ἐνταῦθα τρεῖς δόμοι, ὁ α' ὕψους 0.21, ὁ β' (δόμος τῶν ὀρθοστατῶν) ὕψους 0.56 καὶ ὁ γ' ὕψους 0.22 μ.

Ἀποσκοπῶν εἰς τὴν ἔρευναν τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ κτηρίου τούτου διήνοιξα τάφρους νοτίως τοῦ ἀποκαλυφθέντος τοίχου. Διὰ τῶν τάφρων τούτων καὶ εἰς βάθος 2 μέτρων ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους ἀπεκαλύφθησαν τοῖχοι τοῦ ἐσωτερικοῦ, ἀνήκοντες εἰς δύο παρακείμενα εὐρύχωρα δωμάτια. Τοῦ ἐνός, παραλλήλου πρὸς τὸν τοίχον τῆς προσόψεως, δὲν διατηρεῖται εἰμὴ μόνον τὸ θεμέλιον ἐκ μεγάλων πλίνθων ψαμμολίθου (πίν. 52β). Οἱ ἄλλοι τοῖχοι εἶναι ἐκτισμένοι διὰ λογάδων λίθων ἡνωμένων διὰ πηλοῦ, φέρουν ἐπιχρῖσμα ἐξ ἀσβεστοκονιάματος ζωοῦ ἐρυθροῦ χρώματος καὶ διατηροῦνται εἰς ὕψος 0.20 - 0.55 (πίν. 52γ). Διεπιστώθη πρὸς τούτοις, ὅτι τὸ ἐν δωματίον ἔχει δάπεδον ἐκ πλακοστρώσεως. Κατὰ μῆκος τῶν τοίχων ἀνευρέθησαν τμήματα γεί-

¹ ΠΑΕ 1954, σ. 167.

σου ἐξ ἀσβεστοκονίας, προερχόμενα προφανῶς ἐκ τῆς ἐπιστέψεως τῶν τοίχων. Τὰ γεῖσα ταῦτα ἀποτελοῦνται ἐξ ἀπλοῦ κυματίου ἢ ἐκ κυματίου κάτωθεν τοῦ ὁποίου ὑπάρχουν γεισήποδες (πίν. 53α). Ἐπὶ ἐνὸς τμήματος γείσου διεσώθη μικρὰ ἀνάγλυφος κεφαλὴ λέοντος κατ' ἀπομίμησιν τῶν ὑδροροῶν.

Ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε ἐρευνῶν οὐδὲν στοιχεῖον προέκυψε περὶ τοῦ προορισμοῦ τοῦ κτηρίου τούτου, οὗτινος ἡ οἰκοδομὴ εἶναι ἐπιμελής. Ὡς πρὸς τὴν χρονολόγησιν του νομίζω, ὅτι δύναται νὰ ἀποδοθῇ τοῦτο εἰς τὸν 4ον π.Χ. αἰῶνα, καθόσον εἰς τὸ αὐτὸ μὲ τοὺς τοίχους του στρώμα τῆς ἐπιχώσεως ἀνευρέθησαν πολυάριθμα ὄστρακα ἐρυθρομόρφων καὶ μελαμβαφῶν ἀγγείων τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος, ἐκ δὲ τῶν κάτωθεν καὶ ἐκατέρωθεν τοῦ θεμελίου στρωμάτων, περισυνελέγησαν ὄστρακα ἀγγείων, ἀνηκόντων εἰς τὸν 5ον καὶ τὸν 6ον π.Χ. αἰῶνα.

II. Ἐτέρα δοκιμαστικὴ τάφρος, γενομένη ἐντὸς τοῦ ἀγροῦ τοῦ Κωνσταντίνου Βογιατζῆ καὶ ΒΑ. τοῦ ἀναφερομένου ἀνωτέρω κτηρίου, ἀπεκάλυψε μέρος καὶ ἄλλης οἰκοδομῆς, τῆς ὁποίας οἱ τοῖχοι φέρουν λευκὸν ἀσβεστοκονίαμα καὶ διατηροῦνται εἰς ὕψος 1.30-1.55 μ. Εἰς γωνίαν τῆς ἐν λόγῳ οἰκοδομῆς ἀνευρέθη ἀρχαῖον φρέαρ καὶ πλησίον τούτου ἀπεκαλύφθη τὸ σημαντικώτερον εὔρημα, ἥτοι μωσαϊκὸν δάπεδον, διατηρούμενον εἰς καλὴν κατάστασιν (πίν. 53β). Τοῦτο ἔχει μῆκος 3.11 μ. καὶ πλάτος 1.31 μ., τὸ ἀρχικόν του ὅμως μῆκος ἦτο 3.60 μ. περίπου, καταστραφείσης τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς αὐτοῦ. Τὸ κύριον διακοσμητικὸν θέμα ἀπλοῦται ἐπὶ ἐπιφανείας πλάτους 0.64 μ. Τοῦτο ἀποτελοῦν δύο ζεύγη ἀντωπῶν δελφίνων εἰς ἀνέτους στάσεις, ἐν τῷ μέσῳ τῶν ὁποίων ὑψοῦται ἀνὰ ἓν ἄνθος κρίνου καὶ δύο μεμονωμένοι δελφῖνες, τοποθετημένοι εἰς ὁμοίας στάσεις εἰς τὰ δύο ἄκρα—ὁ δελφὶς τοῦ ἀνατολικοῦ ἄκρου ἔχει καταστραφῆ. Τὰ ζεύγη τῶν δελφίνων χωρίζονται μεταξύ των ὡς καὶ ἀπὸ τῶν τοποθετημένων εἰς τὰ ἄκρα δελφίνων δι' ἐνὸς μεγάλου ὀκταφύλλου ρόδακος. Ἡ κεντρικὴ αὕτη σύνθεσις περιβάλλεται ὑπὸ πλαισίον τριῶν ζωνῶν πλάτους 0.355 μ., ὧν αἱ δύο λευκαὶ καὶ ἡ τρίτη, ἐν τῷ μέσῳ τούτων, μὲ διακόσμησιν σπειρομαϊάνδρου.

Διὰ τοὺς δελφῖνας, τὰ ἄνθη καὶ τοὺς ρόδακας ἐχρησιμοποιήθησαν λευκαὶ ψηφίδες ἐπὶ βάθους χρώματος βαθέος φαιοῦ-ὑποκυάνου, ἐνῶ διὰ τοὺς σπειρομαϊάνδρους ψηφίδες βαθέος φαιοῦ-ὑποκυάνου χρώματος ἐπὶ λευκοῦ βάθους. Σποραδικῶς ὑπάρχουν καὶ τινες ψηφίδες ἐρυθροῦ χρώματος.

Τὸ θέμα τῶν ἀντωπῶν δελφίνων εἶναι ἤδη γνωστὸν ἐκ τοῦ μωσαϊκοῦ δαπέδου τῆς «οἰκίας τῶν προσωπείων» τῆς Δήλου¹, ἀλλ' ἐνταῦθα παρουσιάζει πρωτοτυπίαν μὲ τοὺς ἐν μέσῳ τῶν δελφίνων τοποθετουμένους κρί-

¹ Délos XIV, Les mosaïques de la maison des masques, σ. 38, 40, εἰκ. 12.

νους καὶ ρόδακας. Νομίζω πρὸς τούτοις, ὅτι τὸ μωσαϊκὸν τῶν Ἀβδήρων εἶναι πιθανώτατα ὀλίγον ἀρχαιότερον τῶν μωσαϊκῶν τῆς «οἰκίας τῶν προσωπείων» τῆς Δήλου, χρονολογούμενον οὕτως εἰς τὸ β' ἡμισυ τοῦ 3ου π.Χ. αἰῶνος¹. Ἡ ἐπίχρσις τούτου περιεῖχεν ὄστρακα ἐλληνιστικῶν ἀγγείων, ἰδίᾳ μεγαρικῶν σκύφων καὶ μελαμβραφῶν ἀγγείων μὲ γραπτὴν διὰ λευκοῦ χρώματος διακόσμησιν φύλλων κισσοῦ. Ἐντὸς ταύτης ἀνευρέθη ἐπίσης ἡ ὠραία κεφαλὴ μεγάλου εἰδωλίου γυναικὸς τοῦ πίνακος 55α δεξιᾶ.

Πέραν τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ μωσαϊκοῦ ἀνευρέθη πλάξ ἐκ σκληροῦ παρολίθου («σιδηρόπετρας», μήκους 0.80 καὶ πλάτους 0.58), ἣτις πιθανώτατα εἶναι οὐδὸς εἰσόδου. Φαίνεται πιθανόν, ὅτι τὸ μωσαϊκὸν ἀνήκει εἰς οἰκίαν ἐλληνιστικῆς ἐποχῆς. Ὅπως δὲ ποτε ἡ ἔρευνα ἐνταῦθα δεόν νὰ συνεχισθῇ.

III. Ἡ τρίτη ἀξιόλογος τάφος, γενομένη ἐντὸς τοῦ ἀγροῦ τοῦ Ἀποστόλου Βογιατζῆ, ἀπεκάλυψεν ἑτέραν οἰκοδομήν. Ἐντὸς ταύτης καὶ πλησίον τοίχου ἀνευρέθη τοποθετημένον ὀρθίως τὸ ἀνάγλυφον τοῦ πίνακος 52δ. Τὸ ἀνάγλυφον τοῦτο, ὕψους 0.38 καὶ πλάτους 0.26 μ., παριστᾷ τὴν Κυβέλην, καθημένην ἐπὶ θρόνου καὶ φέρουσαν διὰ τῆς δεξιᾶς φιάλην καὶ διὰ τῆς ἀριστερᾶς κύμβαλον· κάτωθεν τοῦ κυμβάλου, ἔρειδόμενος ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ μηροῦ τῆς θεᾶς, ὑπάρχει σκύμνος λέοντος ἐπὶ δὲ τῆς κεφαλῆς τῆς ὑψηλὸς πόλος. Δυστυχῶς τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ προσώπου καὶ αἱ λεπτομέρειαι τῆς ἐργασίας δὲν διακρίνονται, διότι ἀντὶ μαρμάρου ἐχρησιμοποιήθη μαλακὸς παρόλιθος.

Πρὸ τοῦ ἀναγλύφου ἀνευρέθησαν διάφορα πῆλινα εἰδώλια — προσφορὰι εἰς τὴν θεάν —, ἐξ ὧν τινὰ εἰκονίζονται εἰς τὸν πίνακα 54α. Ἐκ τούτων τὰ δύο πρὸς τὰ δεξιὰ παριστάνουν Κυβέλην τοῦ ἰδίου σχεδὸν εἰκονογραφικοῦ τύπου μὲ τὸ ἀνάγλυφον. Ἀριστερὰ τούτων παρίσταται ἀκέφαλον εἰδώλιον γυμνοῦ νέου, ἔχοντος ἐρριμμένην ἐπὶ τῶν νώτων χλαμύδα καὶ φέροντος ὑψηλὰ ὑποδήματα. Πιθανώτατα τὸ εἰδώλιον τοῦτο ἀπεικονίζει τὸν Ἄττιν². Ὁμοῦ μετὰ τῶν εἰδωλίων τούτων ἀνευρέθη καὶ πηλίνη προτομὴ θεᾶς, ἐχούσης γυμνοὺς τοὺς μαστοὺς (πίν. 54α ἀριστερά), ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ ὤμου τῆς ὁποίας ὑπάρχει ἐρωτιδεὺς. Τὸ θέμα τοῦτο ὁμοιάζει κατα-

¹ Διὰ τὴν χρονολόγησιν τῶν μωσαϊκῶν τῆς «οἰκίας τῶν προσωπείων» εἰς τὸ πρῶτον ἡμισυ τοῦ 2ου π.Χ. αἰῶνος, βλ. Délos XIV, σ. 11.

² Τὴν γνώμην ταύτην μοι ὑπέβαλεν ὁ καθηγητὴς κ. Ch. Picard, ὅστις κατὰ τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ Μουσείου Καβάλας εἶχε τὴν καλωσύνην νὰ ἐξετάσῃ τὸ εἰδώλιον τοῦτο· ἀλλ' ὅμως δὲν εἶχον τὴν δυνατότητα νὰ συμβουλευθῶ τὴν βιβλιογραφίαν, τὴν σχετικὴν μὲ τὸν εἰκονογραφικὸν τύπον τοῦ Ἄττεως. Τὸν καθηγητὴν κ. Ch. Picard εὐχαριστῶ θερμῶς καὶ ἀπὸ τῆς θέσεως ταύτης.

πληκτικῶς τόσον μὲ τὴν ἀνευρεθεῖσαν ἐν ἔτει 1952 μήτραν, ὅσον καὶ μὲ τμῆμα μεγάλου ἀγγείου (;) φέροντος πλαστικὴν διακόσμησιν¹.

Τὰ ἀνευρεθέντα πρὸ τοῦ ἀναγλύφου εἰδώλια οὐδεμίαν ἀφήνουν ἀμφιβολίαν, ὅτι τοῦτο ἀνευρέθη εἰς τὴν ἀρχικὴν του θέσιν. Ἡ οἰκοδομὴ λοιπὸν ἐντὸς τῆς ὁποίας ἀνευρέθησαν αἱ ἀνωτέρω ἀρχαιοτάτες ἦτο προφανῶς τόπος λατρείας τῆς Κυβέλης, ἴσως μικρὸν Ἱερὸν, ἐλληνιστικῆς ἐποχῆς, τὸ ὁποῖον θὰ πρέπη νὰ ἐρευνηθῇ συστηματικῶς κατὰ τὰς μελλοντικὰς ἀνασκαφάς.

Ἐντὸς τῆς ἰδίας τάφρου περισυνελέγησαν λίαν ἐνδιαφέροντα ὄστρακα ἀγγείων ἐλληνιστικῆς ἐποχῆς, τοῦ τύπου «west slope ware», φερόντων ἐπὶ μέλανος βάθους γραπτὴν διακόσμησιν διὰ λευκοῦ καὶ ὑπερύθρου χρώματος βλαστῶν καὶ φύλλων κισσοῦ, ροδάκων, ἀνθεμίων, ἀνθέων, φυλλοστοιχιῶν κλπ. (πίν. 54γ).

ΤΑ ΣΗΜΑΝΤΙΚΩΤΕΡΑ ΕΥΡΗΜΑΤΑ

Πολυάριθμα εἶναι τὰ ἐνδιαφέροντα ὄστρακα ἀγγείων, τὰ περισυλλεγέντα εἰς τὰ βαθύτερα στρώματα τῆς ἐπιχώσεως τῶν τάφρων. Πολλὰ ἐξ αὐτῶν ἀνήκουν εἰς ἐρυθρόμορφα ἀγγεῖα καὶ φέρουν παραστάσεις, εἰς μελανόμορφα ἢ εἰς ἀγγεῖα ἰωνικῶν ἐργαστηρίων μὲ γραμμικὴν διακόσμησιν. Μεταξὺ τῶν ἀρχαιοτέρων ἀγγείων εἶναι οἶνοχόη—ῥυφους 0.14 μ.—μὲ τριφυλλοειδὲς στόμιον καὶ διακόσμησιν ἐλίκων. Ἀνευρέθησαν ἐπίσης διάφορα μελαμβαφεῖ ἀγγεῖα, ἥτοι ἀρυβαλλοειδῆ ληκύθια, κυάθια καὶ πινάκια. Λίαν ἐνδιαφέρον εἶναι τμῆμα μελαμβανοῦς ρυτοῦ ἀγγείου—ῥυφους 0.105 μ.—φερόντος πλαστικὴν διακόσμησιν Τρίτωνος (πίν. 55α ἀριστερά). Τὸ σῶμα τούτου καταλήγει κάτω εἰς διπλὴν σειρὰν φολίδων, τὸ δὲ μυϊκὸν σύστημα ἀποδίδεται ἐπιμελῶς.

Περισσότερα ἀπὸ πενήκοντα εἶναι τὰ ἀνευρεθέντα κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ ἔτους τούτου εἰδώλια ἀκέραια καὶ μὴ. Ἐκτὸς τῶν ἀπεικονιζομένων ἐν πίνακι 54α, ἐκ τῶν πλέον ἀξιολόγων εἶναι τὰ τρία μικρὰ εἰδώλια τοῦ πίνακος 54β: Ἐκ τούτων τὸ ἀριστερὰ τῆς εἰκόνος εἰκονίζει ἡθοποιόν, φέροντα ἐπὶ τῶν ὤμων τράγον, τὸ ἐν τῷ μέσῳ ἡθοποιὸν ἢ μοῦσαν, κρατοῦσαν διὰ τῆς ἀριστερᾶς προσωπεῖον φαλακροῦ πρεσβύτου, τὸ τρίτον δέ, τὸ πρὸς τὰ δεξιὰ, γυναικεῖαν μορφήν ἐν κινήσει, πιθανῶς χορεύτριαν. Ἡ ἔσχατος σειρὰ κεφαλῶν εἰδωλίων, ἀνευρεθεισῶν κατὰ τὰ προηγούμενα ἔτη, ἐπλουτίσθη διὰ 18 νέων παραδειγμάτων, πολλὰ τῶν ὁποίων εἶναι ἐξόχου τέχνης (πίν. 55β). Μεταξὺ τούτων ὑπάρχει καὶ κεφαλὴ εἰδωλίου γενειοφόρου ἀνδρός (πίν. 55β, κάτω ἀριστερά). Ἀνευρέθη ἐπίσης τμῆμα κυλινδρικοῦ βω-

¹ ΠΑΕ 1952, σ. 272, εἰκ. 21 (μέσον).

μιδίου, φέροντος παράστασιν γυναικός (Ἀφροδίτης;) ὁμοίαν μετὰ τὴν τοῦ ἀνευρεθέντος ἐν ἔτει 1952 βωμιδίου¹.

Μεταξὺ τῶν πηλίνων ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν εἶναι ἕξ τμήματα ἀκροκεράμων μετὰ ἀνάγλυφον διακόσμησιν ἀνθεμίων καὶ ἐλίκων καὶ σίμη μήκους 0.55 μ., φέρουσα γραπτὴν διακόσμησιν μαιάνδρου ἄνω καὶ ἀστραγάλου κάτω. Ὁ κενὸς χώρος τῶν μαιάνδρων πληροῦται ἐναλλὰξ διὰ ροδάκων καὶ τετραγωνιδίων (πίν. 53γ).

Πρὸς τούτοις ἀνευρέθησαν 13 λύχνοι—τινὲς φέρουν ἀνάγλυφον διακόσμησιν μονομάχου, ρόδακος, προσωπείου, φύλλων, σατυρικῶν κεφαλῶν—, 197 ἐνσφράγιστοι λαβαὶ ἀμφορέων, θασιακῶν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐργαστηρίων, μετὰ διάφορα σύμβολα καὶ ὀνόματα καὶ 92 χαλκᾶ νομίσματα διαφόρων τύπων, πόλεων καὶ ἐποχῶν. Μεταξὺ τούτων εἶναι νομίσματα τῶν Ἀβδήρων, Θάσου, Μαρωνείας, Αἴνου, Ἀμφιπόλεως, βασιλέως Λυσιμάχου καὶ πολλὰ ἀταύτιστα.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Ι. ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ

¹ ΠΑΕ 1952, σ. 267 εἰκ. 10.

16. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΜΕΓΑΛΟΥ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΥ ΤΑΦΟΥ
ΠΑΡΑ ΤΑ ΛΕΥΚΑΔΙΑ ΤΗΣ ΝΑΟΥΣΗΣ

Ἡ ἀνασκαφή τοῦ ἐν μέρει ἀποκαλυφθέντος πέρυσι παρὰ τὰ Λευκάδια τῆς Ναούσης διθαλάμου μετὰ διωρόφου προσόψεως «μακεδονικοῦ» τάφου συνεχίσθη ἐφέτος ἐν συνδυασμῷ πρὸς ἔργα ὑποστυλώσεως ἐκτελεσθέντα ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τῆς Διευθύνσεως Ἀναστηλώσεως τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας.

Πέρυσιν εἶχε προγραμματισθῇ διὰ τὴν ἐφετινὴν περίοδον ἡ ἀποκάλυψις ὁλοκλήρου τῆς προσόψεως καὶ ἡ τελεία ἀνασκαφή τοῦ ἐσωτερικοῦ, ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν ὅτι θὰ ἐξησφαλιζέτο καὶ συνεργασία καλλιτέχνου - συντηρητοῦ διὰ τὴν λήψιν μέτρων σωστικῶν τῆς πλαστικῆς καὶ ζωγραφικῆς διακοσμήσεως τοῦ μνημείου. Ἀτυχῶς ἡ προϋπόθεσις αὕτη δὲν κατέστη δυνατόν νὰ ἐκπληρωθῇ, διότι ἡ ἀρμοδία Ὑπηρεσία τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας δὲν διέθετε πλέον εἰδικὸν καλλιτέχνην - συντηρητὴν. Ὡς ἐκ τούτου δὲν ἐπετρέπετο σπουδὴ εἰς τὴν ἀποκάλυψιν ὁλοκλήρου τῆς προσόψεως, μὲ τὴν μοναδικήν, ἀλλὰ καὶ εὐπαθεῖ πλαστικὴν καὶ ζωγραφικὴν διακόσμησιν.

Ἀλλὰ καὶ ἡ πρόοδος τῆς ἀνασκαφῆς ἀπεκάλυψεν ἐμπόδια νέα, πέρα τῶν δυναμένων νὰ προβλεφθοῦν μὲ τὰ περυσινὰ δεδομένα. Καθ' ὅσον προυχωρεῖ εἰς βάθος ἡ ἀνασκαφή, εἰς τοὺς γνωστοὺς κινδύνους ἐκ τῆς στατικῆς καταστάσεως τοῦ τοίχου τῆς προσόψεως προσετίθεντο ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν νέοι μεγαλύτεροι κίνδυνοι, οἱ ὅποιοι ἐπέβαλλον περίσκεψιν, βραδὺν ρυθμὸν, μεγαλύτεραν δαπάνην χρόνου καὶ χρημάτων. Μόνον ὁ ἐκ τῆς πείρας του μετὰ σωφροσύνης τολμηρὸς ἀρχιτεχνίτης τῆς ἀναστηλώσεως κ. Νικ. Κορωνιὸς κατέστησε δυνατόν τὴν συνέχισιν τῆς ἀνασκαφῆς, εἰς ὃ σημεῖον ἔφθασεν ἐφέτος.

Ἡ ἐπικίνδυνος στατικὴ κατάστασις τοῦ τοίχου τῆς προσόψεως καὶ αἱ συνεπεῖα ταύτης ἀνάγκαι ὑποστυλώσεως ἐκάστοτε ἐρρῶθμιζον καὶ τὸ πρόγραμμα τῆς ἀνασκαφῆς κατ' ἀνάγκην. Ἀπερίσπαστος ἀνασκαφικὴ ἐργασία θὰ ἐπέτρεπε πρῶτον ἀποκάλυψιν τῆς προσόψεως διὰ κανονικῆς ἀνασκαφῆς ἀπελευθέρωσιν οὕτω τῆς εἰσόδου καὶ εἴτα μεθοδικὸν καθαρισμόν τοῦ ἐσωτερικοῦ τῶν δύο θαλάμων. Ἀλλὰ ἡ εἴσοδος δὲν κατέστη δυνατόν νὰ ἐλευθερωθῇ ἐφέτος. Διὰ τοῦ ἀνοίγματος τῆς καμάρας, ὑπὸ δυσχερεῖς καὶ δαπανηρὰς συνθήκας, ἀπεμακρύνθη τὸ μέγιστον μέρος τῆς ἐπιχώσεως τοῦ νεκρικοῦ θαλάμου καὶ μικρὸν μέρος τῆς ἐπιχώσεως τοῦ προθαλάμου. Εἰς τὸν θάλαμον ἀφῆθη μόνον τὸ κατώτατον καὶ μᾶλλον ἐνδιαφέρον στρωῶμα, ἵνα ἐρευνηθῇ μὲ καλυτέρας συνθήκας φωτισμοῦ μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς εἰσόδου. Εἰς

τὸν προθάλαμον κατ' ἀνάγκην ἀφέθη ἡ ἐπίχωση ἕως ὑπὲρ τὸ ὑπέρθυρον, διὰ τὰ ἀντιστηρίξῃ ὀπισθεν τὸν τοῖχον τῆς προσόψεως. Οὕτω τὸ σύνολον τῆς ἐφετινῆς ἐργασίας ὑπῆρξε μᾶλλον προετοιμασία ἀνασκαφῆς διὰ τὴν προσεχῇ ἀνασκαφικὴν περίοδον. Ἐν τούτοις ἐπετύχουμεν καὶ ἐφέτος εὐρήματα τινα καὶ παρατηρήσεις, τὰ ὁποῖα θὰ ἐκτεθοῦν δι' ὀλίγων κατωτέρω.

Πρὸ τῆς προσόψεως ἐπεχειρήθη πρῶτον ἀνασκαφὴ εἰς βάθος κατὰ τὸ στατικῶς εὐσταθέστερον μέρος τοῦ τοίχου, δηλαδή κατὰ τὸ πλάτος τοῦ ἄκρου ἀριστεροῦ μετακινίου. Ἀπεκαλύφθη οὕτω ἡ κατὰ τὸ μέρος τοῦτο τοῦ τοίχου ζωγραφικὴ παράστασις τῆς μορφῆς, ἡ ὁποία δὲν εἶχε ταυτισθῇ πέρυσι μετὰ βεβαιότητος καὶ μόνον ὥς πιθανὴν εἶχον διατυπώσει τὴν ὑπόθεσιν ὅτι ἐκεῖ ἔχομεν τὴν εἰκόνα τοῦ νεκροῦ. Ἡ ἐφετινὴ ἀποκάλυψις ὁλοκλήρου τῆς παραστάσεως ἐβεβαίωσε τὴν περυσινὴν ὑπόθεσιν. Ὁ νεκρὸς εἰκονίζεται ὄρθιος κατ' ἐνώπιον, εἰς μέγεθος μικρότερον τοῦ φυσικοῦ (ὕψος 1.20 μ.), φορεῖ στρατιωτικὴν στολὴν καὶ κρατεῖ διὰ μὲν τῆς δεξιᾶς δόρυ στηριζόμενον ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς τὸ ἀπὸ τῆς ὀσφύος ἐξωσμένον ξίφος. Στρέφεται ἑλαφρῶς καὶ κινεῖται μετὰ δισταγμοῦ πρὸς δεξιὰ ἀκολουθῶν μᾶλλον ἀπροθύμως, ὥς φαίνεται, τὸν προθυμότερον, κατὰ τὸ ἐπόμενον μετακινίον, ψυχοπομπὸν Ἑρμῆν, ὁ ὁποῖος, ὄρθιος ἐπίσης, μὲ τὸ κηρύκειον εἰς τὴν ἀριστεράν του, στρέφεται μὲν ἀριστερὰ καλῶν τὸν νεκρόν, κινεῖται ὁμως πρὸς δεξιὰ, ὅπου, ἐκεῖθεν τοῦ ἀνοίγματος τῆς εἰσόδου τοῦ τάφου, ἀναμένουν οἱ δίκαιοι κριταὶ τοῦ Ἄδου, ὁ Αἰακὸς καὶ ὁ Ραδάμανθυς. Λεπτομερεστέρα περιγραφὴ καὶ λόγος περὶ τῶν χρωμάτων, διατηρουμένων ζωηρότατα, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ γίνη ἐνταῦθα ἄνευ τῶν ἐγχρωμῶν εἰκόνων.

Πέρυσιν εἶχον παρατηρήσει ὅτι τὸ προφανῶς μικρότερον τοῦ φυσικοῦ μέγεθος τῶν παραστάσεων δὲν ἦτο δυνατόν νὰ καλύπτῃ τοὺς μεταξὺ τῶν ἡμικιόνων τοίχους καθ' ὅλον τὸ ὕψος των ἀπὸ τοῦ στυλοβάτου μέχρι τοῦ ἐπιστυλίου, τοῦ ὁποίου σχεδὸν ἐφάπτονται αἱ κεφαλαὶ τῶν μορφῶν. Ἐκ τῶν ἀναλογιῶν τοῦ μνημείου καὶ εἰδικώτερον τῶν δωρικῶν κιονοκρανῶν ὑπελόγισα ὕψος ἡμικιονίων περὶ τὰ 3.40 μ. Πράγματι οἱ κίονες, συνεπῶς καὶ ὁ ἀπὸ τοῦ στυλοβάτου μέχρι τοῦ ἐπιστυλίου τοῖχος τῆς προσόψεως, ἀπεκαλύφθη ἐφέτος ὅτι μετροῦν εἰς ὕψος 3.30 μέτρα ἀκριβῶς. Τὸ ὕψος τοῦτο εὐρῆθι ἐφέτος ὅτι διαιρεῖται εἰς δύο διὰ ζώνης ὕψους 0.20 μ. ὀριζομένης κάτω διὰ παχείας γραμμῆς καὶ ἄνω διὰ γραπτοῦ ἰωνικοῦ κυματίου. Εἰς τὸ ἄνωθεν τῆς ζώνης ταύτης τμήμα τοῦ τοίχου, ὕψους 1.24 μ., περιορίζεται ἡ παράστασις τοῦ νεκροῦ (ὥς καὶ ἡ ἐφέτος ἀποκαλυφθεῖσα ἐπίσης μορφή τοῦ Ἑρμοῦ), ἐνῶ τὸ κάτωθεν τῆς ζώνης τμήμα τοῦ τοίχου, κατὰ τὸ μόνον ἀποκαλυφθὲν ἐφέτος μέχρι τῆς βάσεως ἄκρον ἀριστερόν μετακινίον, εὐρῆθι λευκόν. Ἐχαράχθησαν μόνον γραμμαὶ ὑποδηλοῦσαι ἰσοδομικὴν κατασκευήν. Κατὰ τὸ ἐπόμενον

μετακιόνιον, ὅπου ὁ Ἑρμῆς, ἡ ἀνασκαφή περιορίσθη εἰς τὴν ἀποκάλυψιν τῆς παραστάσεως. Δεξιότερα δὲν ἐπεχειρήθη συνέσεις τῆς ἀνασκαφῆς.

Ὡς ὑπέθεσα πέρυσιν, τὸ μνημεῖον, εὐλόγως, δὲν ὑψοῦται ἐπὶ κρηπιδώματος. Οἱ ἡμικίονες πατοῦν ἐπὶ ταπεινοῦ στυλοβάτου ὕψους περὶ τὰ 0.12 μ., ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖ καὶ τὴν βάσιν τῆς ὅλης προσόψεως τοῦ μνημείου. Ὡς φαίνεται ἐκ τοῦ μόνου ἀποκαλυφθέντος ἀριστεροῦ ἄκρου τῆς βάσεως, μόνῃ αὕτῃ ἔμεινεν ἀνεπηρέαστος ἀπὸ τὰς ὠθήσεις τῆς ἐπιχώσεως, αἱ ὁποῖαι προεκάλεσαν τὰς κατὰ κατακόρυφον ἀποκλίσεις καὶ καθ' ὀριζόντιον κάμψεις τοῦ σαλευθέντος τοίχου τῆς προσόψεως. Διατηρήσασα οὕτω τὴν εὐθυγραμμίαν τῆς ἡ βάσεως πείθει ἀναντιρρήτως, ὅτι εὐθύγραμμος ἦτο ἡ ὅλη πρόσοψις, ὡς ἔξ ἀρχῆς ἐπίστευον. Ἐννοεῖται ὅτι αἱ συνήθεις μικραὶ κλίσεις, μειώσεις τῶν ἐπὶ μέρους μελῶν καὶ τοῦ συνόλου κλπ. ὑπάρχουν καὶ ἐδῶ, ἀλλ' ἀνήκουν εἰς οὐσιώδεις βεβαίως λεπτομερείας, εἰς τὰς ὁποίας ὁμως δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἐκταθῶμεν ἐνταῦθα.

Διὰ τῆς προσόδου τῆς ἀνασκαφῆς, εἰς βάθος μέχρι τῆς βάσεως τοῦ μνημείου, ἐβεβαιώθη ἐπίσης ἐφέτος καὶ τὸ ὑπολογισθὲν πέρυσιν ὡς πιθανὸν ὄλικόν ὕψος τῆς προσόψεως, τὸ ὁποῖον πράγματι ἀνήρχετο εἰς 9 μέτρα περίπου, ἦτο δηλαδή, ὡς καὶ τὸ πλάτος τῆς προσόψεως, κατὰ πολὺ μεγαλύτερον τῶν ἀντιστοιχῶν διαστάσεων ὅλων τῶν μέχρι τοῦδε γνωστῶν «μακεδονικῶν» τάφων.

Εἰς τὸν προθάλαμον τὰ μόνα ἀποκαλυφθέντα νέα στοιχεῖα τοῦ μνημείου εἶναι δύο, ἥτοι α) ζώνη ὑπὸ τὴν γένεσιν τῆς καμάρας ἑξέχουσα ἐλαφρῶς καὶ ἀπολήγουσα ἄνω εἰς κυμάτιον, καὶ β) ἐπὶ τοῦ μεσοτοίχου, ἑκατέρωθεν τῆς εἰσόδου πρὸς τὸν θάλαμον, ἅνὰ μία ἐλαφρῶς ἀνάγλυφος ἀσπίς στρογγύλη (διαμ. 0.75 μ.), ἃν κρίνω ὀρθῶς πρὸ τῆς τελείας ἀνασκαφῆς καὶ τοῦ καθαρισμοῦ τῶν σημείων τούτων.

Ἐντὸς τῆς ἐπιχώσεως τοῦ προθαλάμου ἐπετύχομεν ἀπροσδόκητον καὶ σημαντικὸν εὑρημα, περὶ τοῦ ὁποίου γίνεται λόγος ἐν τέλει τῆς παρούσης ἐκθέσεως.

Τοῦ νεκρικοῦ θαλάμου τὸ δάπεδον καλύπτεται ἀκόμη ἀπὸ τὸ κατώτατον στρώμα τῆς ἐπιχώσεως. Ἀλλὰ οἱ τοῖχοι ἀπεκαλύφθησαν πλήρως σχεδόν, ὥστε φαίνεται νῦν ἡ ὅλη ἀρχιτεκτονικὴ διακόσμησις τοῦ θαλάμου. Ἐπὶ τοιχοβάτου ἑξέχοντος 0.43 μ. ἀπὸ τοῦ δαπέδου, βαίνει ὑψηλὴ ζώνη συνεχῆς (μὴ διαιρουμένη εἰς ὀρθοστάτας), ὕψους 0.775 μ., ἀπολήγουσα κάτω εἰς ἀνεστραμμένον λέσβιον κυμάτιον καὶ ἄνω εἰς χαμηλοτέραν ζώνην ὕψους 0.15 μ., κορυφουμένην εἰς διπλοῦν κυμάτιον, λέσβιον ἐπὶ ἰωνικοῦ. Ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας τοῦ κυματίου βαίνουν αἱ παραστάδες, ἐφ' ὧν στηρίζεται ὁ περιγρα-

φεις εἰς τὴν ἔκθεσίν μου τοῦ 1954 θριγκός. Λεπτομέρειαν τούτου κατὰ τὴν βορειοανατολικὴν γωνίαν τοῦ θαλάμου δεικνύει ὁ πῖναξ 56.

Κινητὰ εὐρήματα, ἄξια ἰδιαίτερου λόγου εἰς τὴν παροῦσαν συνοπτικὴν ἔκθεσιν, δὲν ἐγένοντο ἐφέτος, ἐκτὸς τῆς μνημονευθείσης ἀνωτέρω ἐπιγραφῆς, ἀσχέτου προφανῶς πρὸς τὸν τάφον. Φέρεται ἐπὶ μαρμαρίνου τεμαχίου, πάχους 0.11 μ., ἀποκεκρουμένου ἀνωμάλως κατὰ τὴν ἀριστερὰν πλευρὰν, ἐνῷ κατὰ τὰς λοιπὰς τρεῖς σῶζει πέρατα ὁ λίθος, οὐχὶ ὅμως καὶ ἡ ἐπιγραφή. Κατὰ τὸ πάχος τῆς δεξιᾶς πλευρᾶς μάλιστα σῶζονται ἄνω καὶ κάτω θέσεις πεισοχήμων συνδέσμων, ἐνῷ μεταγενέστερον κατακόρυφον χάραγμα καθ' ὅλον τὸ ὕψος τῆς ἐπεπιγράφου ἐπιφανείας πείθει, νομίζω, περὶ δευτέρας χρήσεως τοῦ λίθου. Τῆς ἐπεπιγράφου ἐπιφανείας τὸ ὕψος εἶναι 0.505 μ., τὸ μέγιστον σωζόμενον πλάτος 0.31 μ. Ἡ χάραξις ἐγένετο κατὰ στήλας ἐπὶ ἐπιφανείας τοίχου ἐκ πλειόνων, φαίνεται, ὁμοίων πλακῶν. Τὸ εὗρεθὲν τεμάχιον σῶζει ἀριστερὰ μὲν τὸ τέλος ὑπερτριάκοντα στίχων μιᾶς στήλης, δεξιὰ δὲ τὴν ἀρχὴν τεσσαράκοντα πυκνοτέρων στίχων ἐτέρας στήλης. Διεσώθησαν οὕτω μέρη μικρὰ μὲν, ἀλλὰ συμπληροῦντά πως ἄλληλα, δέκα πράξεων ἀγοραπωλησίας κτημάτων, καταχωρισθειῶν διαδοχικῶς. Εἰς ἐκάστην ἀναγράφονται πρῶτον ὁ ἀγοραστής καὶ ὁ πωλητὴς ὑπὸ τὸν τύπον: Α ἐπρίατο παρὰ Β. Τὸ ὄνομα τοῦ ἀγοραστοῦ ἀναγινώσκεται ἢ μᾶλλον συμπληροῦται ἀσφαλῶς μόνον εἰς πέντε κατὰ σειρὰν πράξεις τῆς δεξιᾶς στήλης, εἶναι δὲ καὶ εἰς τὰς πέντε ὁ αὐτὸς ἀγοραστής: *Ζώπυρος Γοργία*.

Ἐν συνεχείᾳ ἀναφέρονται τὸ ἀντικείμενον τῆς ὥνης, ἔκτασις εἰς ἀκαίνας, θέσις καὶ γείτονες, τιμὴ κατὰ πλῆθρον, ἢ προϋπόθεσις ὅτι θὰ καταβληθῇ πλήρης τὸ ἀντίτιμον καὶ τὰ ὀνόματα τῶν βεβαιωτῶν. Ἀκολουθεῖ ἡ χρονολόγησις ἐκάστης πράξεως διὰ τῶν ὀνομάτων τοῦ μηνὸς καὶ τοῦ ἐπώνυμου ἀρχοντος (ἐπιστάτου;), τοῦ ὁποίου ἔπεται τὸ ὄνομα ἱερέως τοῦ Ἀσκληπιοῦ, τὰ ὀνόματα τῶν ταγῶν τῆς πόλεως (ἀλλὰ ποίας;) καὶ τῶν μαρτύρων τῆς ἀγοραπωλησίας. Ἐκ τῶν ἀναγραφομένων προσώπων δύο τουλάχιστον εἶναι Σκυδραῖοι.

Ἐννοεῖται ὅτι εἰς ἐκάστην τῶν δέκα πράξεων ἐλάχιστα στοιχεῖα ἐκ τῶν ἀνωτέρω διεσώθησαν πλήρως. Περαιτέρω μελέτη τοῦ λίθου, ἂν μάλιστα εὐρεθῇ καὶ τὸ ἐλλείπον ἀριστερὰ τεμάχιον, θὰ ἀποδώσῃ, πιστεύω, καὶ ἄλλας σημαντικὰς πληροφορίας περὶ τῆς περιοχῆς καὶ γενικώτερον τῆς Μακεδονίας κατὰ τοὺς τελευταίους πρὸ τῆς ρωμαϊκῆς κατακτήσεως χρόνους, εἰς τοὺς ὁποίους ἀνήκει, νομίζω, ἡ ἐπιγραφή.

Καὶ κατὰ τὸ 1955 συνεχίσθη ἡ ἐν Δωδώνῃ ἀνασκαφὴ εἰς τρία κυρίως σημεία: Α) Εἰς τὸν πρὸς Ν. τῆς παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς χώρον καὶ πέραν τοῦ ὑπ' αὐτὴν ἀρχαίου ναΐσκου, Β) πρὸς τὰ ΝΔ. τοῦ μεγάλου τετραγώνου κτηρίου παρὰ τὴν σημερινὴν ὁδὸν καὶ Γ) ἐντὸς τῆς ὀρχήστρας τοῦ θεάτρου διὰ δοκιμαστικῆς τάφρου πρὸς καθαρισμὸν αὐτῆς. Τέλος Δ) ἐκαθαρίσθη τμῆμα τῆς λίαν ἐνδιαφερούσης πύλης κατὰ τὴν ΝΑ. πλευρὰν τοῦ τείχους τῆς ἀκροπόλεως.

Α. Εἰς τὸν πρῶτον τομέα ἀνεσκάφη ὁλόκληρος ὁ χώρος μέχρι τοῦ στερεοῦ καὶ βραχίονος ἐνιαχοῦ ἐδάφους καὶ ἀπεκαλύφθησαν ἐλάχιστα ἀπὸ τὰ κατώτατα στρώματα ἀτελῶς σωζομένου βάρθρου. Ἐξω τῆς Ν. θύρας τοῦ νάρθηκος τῆς βασιλικῆς ἀπεκαλύφθη μικρὸς βυζαντινὸς τοῖχος σχηματίζων γωνίαν. Πρὸς Ν. τῆς βασιλικῆς καὶ Δ. τοῦ ὑπ' αὐτὴν ναΐσκου ἐκαθαρίσθη καὶ ἰσοπεδώθη ὁλόκληρος ὁ χώρος καὶ ἐτακτοποιήθησαν οἱ κατεσπαρμένοι ἐκεῖ ἐργασμένοι λίθοι. Πρὸς τούτοις, ἡρευνήθη ἐπιμελῶς ὁ ὑπὸ τὸν Ν. τοῖχον τῆς βασιλικῆς εἰσχωρὼν ἐν μέρει ναΐσκος, ὅστις εἶχεν ἀνακαλυφθῆ πρὸ πολλοῦ. Οὗτος λίαν κατεστραμμένος, ἔχων εὐρὴν πλακόστρωτον ἔμπρός, ἀνεκτίσθη ἢ ἐπεσκευάσθη βραδυτέρον διὰ ποικίλου οἰκοδομικοῦ ὕλικου: οὕτω ὁ χωρίζων τὸν σηκὸν ἀπὸ τοῦ προδόμου τοῖχος εἶναι κατεσκευασμένος κατὰ τὸ ἀνώτερον σωζόμενον τμῆμα διὰ μεγάλων πωρολίθων εἰλημμένων ἐξ ἀρχαίου κτηρίου, ἐκ τῶν ὁποίων εἷς προέρχεται ἐκ τριγλύφου σωζομένης μόνον κατὰ τὸ ἄνω τμῆμα. Ἐντὸς ἄλλου τοίχου βορειότερον ὑπάρχει ἐντετειχισμένος πωρολίθος ἐκ γέισου σώζων σταγόνας.

Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ τμήματος τούτου εὐρέθησαν διάφορα ἀντικείμενα, ἐκ τῶν ὁποίων ἀναφέρω τὰ σπουδαιότερα.

1. Περὶ τὰ δύο μέτρα πρὸς Ν. τοῦ πλακοστρώτου τοῦ ναΐσκου εἰς μικρὸν βάθος εὐρέθη λέων ἐκ λεπτοῦ χρυσοῦ ἐλάσματος, βαδίζων πρὸς ἀριστερὰ μὲ ἀνοικτὸν τὸ στόμα, ὑψωμένην τὴν οὐρὰν καὶ ἐλαφρῶς ἀνυψωμένον τὸν δεξιὸν πόδα (πίν. 57α). (Διὰ τὴν σπάνιν τοῦ εὐρήματος παρέχω ἐνταῦθα λεπτομερεστέραν πῶς περιγραφὴν καὶ πληροφορίαν). Αἱ ἀνατομικαὶ λεπτομέρειαι ἀποδίδονται ἔκτυποι, κατὰ δὲ τὴν χαίτην καὶ τὴν κοιλίαν κυψελίδες δηλ. μικρὰ ἐπιμήκη διαχωρίσματα (ὥσει cloisons) εἶναι πλήρη κυανῆς στερεᾶς ὕλης, ἥτις, κατὰ τὴν ἐξακρίβωσιν τοῦ χημικοῦ τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν κ. Ζήση, εἶναι στεατίτης. Ἐκ τούτων ἐξέπεσον τρεῖς μὲν ἐκ

τῆς χαίτης, τέσσαρες δὲ ἐκ τῆς κοιλίας. Κατὰ τὴν ὀπίσω ἐπιφάνειαν φέρει ἑννέα μικροὺς κρίκους, διὰ τὰ προσραφῆ πιθανώτατα ἐπὶ ὑφάσματος, τὸ ὁποῖον διεκόσμη. Μῆκ. 0.033, ὕψ. 0.025. Περσικῆς τέχνης τοῦ πρώτου τετάρτου τοῦ 5ου π.Χ. αἰ.¹ Δυστυχῶς τὸ στρῶμα, ἐντὸς τοῦ ὁποίου εὗρέθη δὲν ἦτο ἀδιατάρακτον, διότι εἰς ἐλάχιστον βάθος ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους ἦτο ἀνάμικτον μὲ διαφόρων ἐποχῶν ἀντικείμενα, ὥστε ἐκ τούτου δὲν ὑπάρχει δυνατότης χρονολογήσεως.

Παρ' αὐτὸν εὗρέθη καὶ ψηφίς ἑλλειψοειδοῦς σχήματος (ὡς βαλάνου) ἐκ φύλλου χρυσοῦ ἔχουσα ἔκτυπον κεφαλὴν λέοντος, νῦν συμπεπιεσμένη· μῆκ. 0.012 μ. (Πίν. 57α, παρὰ τὸν λέοντα).

2. Χαλκοῦν εἰδώλιον αἰγός, μὲ μακρὰ κέρατα, καθημένης καὶ στρεφούσης πλαγίως τὴν κεφαλὴν (πίν. 57β). Κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ προσθίου δεξιοῦ ποδὸς φέρει λοξὴν ζώνην μὲ ἐγχάρακτον τεθλασμένην γραμμὴν καὶ κατὰ τὸ μέσον τοῦ σώματος τέσσαρας καθέτους γραμμάς. Ἡ ὄψις αὕτη εἶναι ἡ κυρία καὶ οὕτω ἦτο προσκεκολλημένη ἐπὶ ἀγγείου τινὸς πρὸς διακόσμησιν. Τὸ ἐσωτερικὸν κοῖλον πλήρες μολύβδου. Ἀρχῶν τοῦ 6ου αἰῶνος.

3. Μικρὸν χαλκοῦν κάλυμμα κοῖλον, ἐφθαρμένον ἐν μέρει κατὰ τὴν περιφέρειαν (διαμ. 0.08 μ.), ὅπου σώζει καὶ γράμματά τινα στικτῆς ἐπιγραφῆς. . . ΡΑΥΛΙ. Ἐν τῷ κέντρῳ ἔξωθεν ἀνηρτημένη μικρὰ ἄλυσις.

4. Μικρὸν χαλκοῦν κάλυμμα κατόπτρου μὲ ἐγχαράκτους συγκεντρικοὺς κύκλους καὶ ὀπὴν ἐν τῷ κέντρῳ· διαμ. 0.045 μ.

5. Μικρὰ κεφαλὴ βοὸς ἐκ πρασίνης ὑαλομάζης, ὀπίσω λεία πρὸς ἐπικόλλησιν. Αἱ λεπτομέρειαι ἐμπρὸς ἐγχάρακτοι· ὕψ. 0.014.

¹ Ὁ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τοῦ Στρασβούργου φίλος καθηγητῆς κ. Pierre Amandry, εἰς τὸν ὁποῖον εἶχον ἐπιδείξει τὸ εὑρημα τῆς Δωδώνης, εἶχε τὴν καλωσύνην νά μοι ἀνακοινώσῃ σχετικὰς πληροφορίας, διὰ τὰς ὁποίας καὶ ἐδῶ ἐκφράζω εἰς αὐτὸν τὰς θερμὰς μου εὐχαριστίας. Σημαντικὸν εὑρημα τοιούτων λεόντων καὶ ἄλλων ζώων προέρχεται ἐκ τοῦ Περσικοῦ Hamadan (Ἐκβάτανα) καὶ διεσκορπίσθη εἰς πολλὰς συλλογὰς τῶν Ἑνωμ. Πολιτειῶν τῆς Ἀμερικῆς καὶ μάλιστα τοῦ Ἀνατολικοῦ Ἰνστιτούτου τοῦ Σικάγου (βλ. Iranian Art at the Oriental Institut Museum of the University of Chicago, 1951, σ. 10-13). Οἱ λέοντες τοῦ εὐρήματος τούτου εἶναι ὅμοιοι πρὸς τὸν τῆς Δωδώνης μὲ ἐλαχίστας διαφορὰς καὶ χρονολογοῦνται περίπου κατὰ τὸν 5ον π.Χ. αἰ. Καὶ τελειώνει ὁ κ. Amandry μὲ μίαν ἐνδιαφέρουσαν καὶ ἐλκυστικὴν εἰκασίαν: «Φρονῶ ὅτι αἱ ὁμοιότητες αὐτὰ ἐπιβεβαιώνουν εὐρὲως τὴν κοινὴν ἡμῶν ἐντύπωσιν περὶ τῆς καταγωγῆς τοῦ ὠραίου εὐρήματος, τοῦ τόσον ἐκπληκτικῶς σωζομένου, τὸ ὁποῖόν μοι ἐπεδείξατε. Εἶναι περσικὸν ἀντικείμενον τῆς Ἀχαιμενιδείου ἐποχῆς, τὸ ὁποῖον παρεπλανήθη εἰς τὴν Δωδώνην. Εἶναι ἀφιέρωμα Πέρσου; ἢ Ἕλληνας ἐκ τῶν λαφύρων τῶν μηδικῶν πολέμων; Πολλὰς ὑποθέσεις δύναται τις νὰ πλάσῃ ἐκ τοῦ μικροῦ τούτου ἀντικειμένου. Ὅτι πάντως εἶναι ἐκτὸς ἀμφισβήτησεως, εἶναι ἡ σπανία του καλλιτεχνικῆ ποιότητος».

6. Πηλίνη ὠοειδὴς μήτρα κεφαλῆς ὕψ. 0.032, πλάτ. 0.025 μ.

7. Χαλκοῦν ἔλασμα ἡμικυκλικὸν μὲ ἀναγλύφους ἐλαφροῦς προεξοχάς, πιθανῶς βλέφαρον, φέρον πέριξ κατὰ τὴν περιφέρειαν ὁπὰς πρὸς καθήλωσιν 0.19×0.08 μ.

8. Τεμάχιον χαλκοῦ ἐλάσματος μὲ ἐγχάρακτον ἀνθεμοειδὲς κόσμημα, ἴσως ἐξ ἐπιθήματος ἀσπίδος ὕψ. 0.062, πλάτ. 0.03 μ.

9. Χαλκῇ ὀριζοντία λαβὴ ἐφ' ἧς ἀνθέμιον, ἐσωτερικῶς πλήρης μολύβδου ὕψ. 0.086, πλάτ. 0.086.

10. Χαλκοῦν ἔλασμα μὲ ἐγχάρακτον πτέρυγα καὶ τμήμα κεφαλῆς σφιγγὸς ἢ ἀλέκτορος ἴσως ἐξ ἐπενδύσεως ἀσπίδος ὕψ. 0.24, πλάτ. 0.16 μ.

11. Χαλκοῦς δακτύλιος μὲ ἀποκεκρουμένον τμήμα τοῦ κρίκου. Ἐπὶ τῆς ὠοειδοῦς σφενδόνης ἔγγλυπτος μορφὴ Σειρῆνος μῆκ. 0.017 μ.

12. Πήλινον τεμάχιον μικροῦ ἐπαετίου γείσου μὲ ἔγχρωμον διακόσμησιν ἀνθεμίων καὶ λωτῶν καὶ ὑπ' αὐτὰ ἀστράγαλον καὶ ἄνω μαϊάνδρον. Ἐξω τῆς ΝΔ. γωνίας τοῦ τετραγώνου κτηρίου («ἱερᾶς οἰκίας»).

13. Ἀργυροῦς δακτύλιος μὲ ἐγχάρακτον τρίποδα ἐπὶ τῆς σφενδόνης πλάτ. σφ. 0.017.

Τέλος ἀναφέρω μολύβδινα τινα ἐλάσματα μὲ χρηστηρίους ἐπιγραφάς, τῶν ὁποίων τὸ κείμενον σώζεται ὁλόκληρον:

α) 0.076×0.012 :

ΚΑΛΛΙΚΡΑΤΗΣ ΕΠΕΡΩΤΑΙ ΤΟΝ ΘΕ
ΟΝ Η ΕΣΤΑΙ ΜΟΙ ΓΕΝΕΑ ΑΠΟ ΤΑΣ ΝΙΚΗΣ
ΤΗΣ ΓΥΝΑΙΚΟΣ ΗΣ ΕΧΕΙ ΣΥΜΜΕΝΟ
ΝΤΙ ΚΑΙ ΤΙΝΙ [Θ]ΕΩΝ ΕΥΧΟΜΕΝΩ

Ἐπὶ τῆς ὀπισθίας ὀψεως σώζονται ὀλίγα γράμματα:

ΑΓΑΘΩΝ ΕΠΕ.ΩΤΕΙ
ΝΙΚΩΝΔΑΙ ΕΥΝΑΩΛ - - .

β) 0.075×0.035 :

ΕΠΕΡΩΤΩΝΤΙ ΔΩΔΩΝΑΙΟΙ ΤΟΝ
ΔΙΑ ΚΑΙ ΤΑΝ ΔΙΩΝΑΝ Η ΔΙ ΑΝΘΡΩ
ΠΟΥ ΤΙΝΟΣ ΑΚΑΘΑΡΤΙΑΝ Ο ΘΕΟΣ
ΤΟΙ ΧΕΙΜΩΝΑ ΠΑΡΕΧΕΙ

γ) 0.15×0.021 :

ΑΓΑΘΑΙ ΤΥΧΑΙ ΕΠΙΚΟΙΝΗΤΑΙ ΣΑΤΥΡΟΣ ΤΩΙ ΔΙΙ ΤΩΙ ΝΑΙΩΙ
ΚΑΙ ΤΑΙ ΔΙΩΝΑΙ ΟΥΚ ΑΝΕΘΕΘΗ Ο ΣΑΤΥΡΟΥ ΣΚΥΘΟΣ—ΕΝ ΕΛΕΑΙ
ΑΝ ΤΟΝ ΚΕΛΗΤΑ ΤΟΝ ΔΩΡΙΛΑΟΥ Ο ΚΑΙ ΑΚΤΙΟΥ ΑΠΕΤΙΛΕ

δ) 0.065×0.012 :

ΕΚΛΕΨΕ ΔΟΡΚΙΟΣ ΤΟ ΛΑΚΟΣ

λάκος=ῥάκος, ἔνδυμα

ε) 0.085×0.012 :

ΦΙΛΕΤΑΣ ΤΡΑΓΩΔΟΣ

καὶ ἐπὶ τῆς ὀπισθίας πλευρᾶς

ΗΑΠΟΙΕΝΑ Ι > ΤΟΜΑΤΟΥ

Δ

Β. Πρὸς τὰ ΝΔ. τῶν ναΐσκων παρὰ τὴν ὁδὸν ἀπεκαλύφθησαν τὰ θεμέλια ναΐσκου (8.30×4.84) κακῶς κατεσκευασμένου μετὰ προδόμου, ἐπὶ δὲ τοῦ τοίχου πρὸς τὸν σηκὸν εὐρέθη κατὰ χώραν καὶ ὁ οὐδὸς τῆς θύρας εἰς τεμάχια (πίν. 58γ). Παραλλήλως αὐτοῦ εὐρέθησαν ἐρείπια ἐτέρου ναΐσκου λίαν ἀμελῶς κατεσκευασμένου ἐκ παντοίων λίθων, ἐν οἷς καὶ τεμάχια ὀκταγωνικῶν στύλων. Μεταξὺ τῶν ναΐσκων τούτων καὶ ὑπὸ τὰ θεμέλια αὐτῶν εὐρέθησαν ἱκανὰ τμήματα πηλίνων εἰδωλίων ποικίλων τύπων, ἐντὸς δὲ τῶν χωμάτων διάφορα χαλκᾶ ἐλάσματα μὲ λείψανα ἐκτύπων κοσμημάτων ἐκ διαφόρων σκευῶν, ἰδίᾳ φιαλῶν κτλ., μικρὰ χαλκᾶ ἀντικείμενα, ὡς πόρπη, κρίκοι, τμήμα λαβῆς κλπ., τμήμα ἐλάσματος μὲ ἐγχαράκτους πτέρυγας, πιθανῶς εἰκονίζον ἀλέκτορα, ἴσως ἐξ ἐπιθήματος ἀσπίδος, καὶ ἐντετειχισμένη εἰς τὸν δεύτερον ρωμαϊκὸν ναΐσκον πλᾶξ ἀσβεστολίθου κάτω λοξῶς ἀποκεκρουμένη, φέρουσα ἀπελευθερωτικὴν ἐπιγραφὴν: ἐπὶ βασιλέως Ἀλεξάνδρου Α' (342-330 π.Χ.) κτλ. Ἐπίσης ἀπόκομμα ἀσβεστολίθου μετ' ἐπιγραφῆς: βασιλεύοντος Ἀλεξάνδρου, σῶζον ὀλίγα γράμματα δυνάμενα ἐν μέρει νὰ συμπληρωθοῦν. Αὐτούσια ἐπίσης εὐρέθησαν καὶ μικρὰ τινα εὐρήματα, ὡς χαλκοὺς ποὺς ἐκ βάσεως ἀγγείου (πίν. 58β), τμήμα χαλκῆς φιάλης μὲ στικτὴν ἐπιγραφὴν (διάμ. 0.125):

ΑΡΧΕΓΟΝΟΣ ΔΑΜΑΣΙΑΔΑ | Ο...ΑΣΙΙ...ΑΛΕΙΠΕΙ.

Τὸ σπουδαιότερον ὅμως εὔρημα ἦτο μικρὸν χαλκοῦν εἰδώλιον πολεμιστοῦ τοῦ 8ου π.Χ. αἰ. ὕψ. 0.11. Οὗτος ὑψώνει τὴν δεξιὰν παρὰ τὴν κεφαλὴν κρατῶν τὸ ἐλλεῖπον δόρυ καὶ φέρει κάτω τὴν ἀριστεράν, ἣς σῶζεται μόνον τὸ ἄνω ἥμισυ. Ἐπὶ τῆς κεφαλῆς φέρει κωνικὸν πῖλον καὶ ἐπὶ τῆς ὀσφύος ζώνην ὡς τριπλοῦν δακτύλιον κλπ. (πίν. 58α).

Εὐρέθησαν ἐπίσης καὶ ἱκανὰ τμήματα μολυβδίνων ἐλασμάτων μετ' ἐπιγραφῶν, ὧν παραθέτω τινάς:

α) 0.102×0.01 :

ΕΡΩΤΗ ΚΛΕΜΗΔΗΣ ΤΟΝ ΔΙΑ ΚΑΙ ΤΑΝ ΔΙΩΝΝΑΝ Η ΠΙΤΥΧΟΙ ΚΑ
ΟΥΓΑΤΕΡΑ ΟΛΥΝΠΙΑΔΑ · ΤΩ ΝΙΚΑΡΧΟΥ Η ΔΕΔΑΣΤΑΙ ΤΟΥ Τ

β) 0.132×0.01 :

Η ΤΟ ΛΙΜΝΙΟΝ ΤΟ ΠΑΡ ΤΟ ΔΑΜΑΤΡΙΟΝ ΠΡΙΑΜΕΝΟΣ ΠΡΑΞΩ ΤΙ
ΑΓΑΘΟΝ ΚΑΤ ΤΟΥΤΟΝ ΦΡΕΛ. Σ < ΙΙ

ὀπίσω Λ

Γ. Διὰ δοκιμαστικῆς τάφρου ἐν τῇ ὀρχήστρᾳ τοῦ θεάτρου ἐπεχείρησα νὰ

καθορίσω ταύτην ἀρχόμενος ἐκεῖ ὅπου ἐφαίνοντο λήγοντα τὰ ἐδῶλια, ἀλλ' ἀπεδείχθη ὅτι τὰ τρία τελευταῖα πρὸς τὴν ὀρχήστραν ἐδῶλια κατεστράφησαν ἐπὶ ρωμαϊκῶν χρόνων καὶ ἐπ' αὐτῶν ἐτίσθη διὰ μεγάλων πλακῶν τοῖχος ὕψους δύο περίπου μέτρων πρὸς σχηματισμὸν κονίστρας (arena). Ἡ τάφος ἐφθάσεν εἰς βάθος 4 μ. ἀπὸ τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας καὶ κατὰ τὸ μέσον περίπου τῆς ὀρχήστρας εὐρέθησαν πλάκες καλύπτουσαι πιθανῶς ὀχετόν. Ἡ περαιτέρω ἀνασκαφή θὰ διαλευκάνῃ τὴν σημασίαν αὐτῶν.

Τὸ κοῖλον τοῦ θεάτρου μετὰ τῶν παρόδων σώζεται μέχρι τοῦ ὑψηλοτέρου αὐτοῦ σημείου, ἀλλὰ τὰ ἐδῶλια ἔχουν διολισθήσει πάντα σχεδόν (πλὴν τμήματος μικροῦ τῆς Δ. πλευρᾶς) ἐκ τῆς ἀρχικῆς των θέσεως καὶ ἔχει ἀποσαθρῶθῃ τὸ ὑπόβαθρον αὐτῶν ἐξ ἀσβεστολίθου κατεσκευασμένον (πίν. 59α).

Δ. Ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως τέλος ἐκαθαρίσθη ἐν μέρει ἢ ἐν τῷ μέσῳ δύο πύργων εὐρισκομένη ἀνατολικὴ πύλη, ἣτις σώζει ἐπὶ τῶν ἐσωτερικῶν τοιχωμάτων ἰδιάζουσαν κατασκευὴν πρὸς ὑποδοχὴν θυρωμάτων καὶ στήριξιν καταπακτῆς (πίν. 59β). Ἐσωτερικῶς τοῦ τείχους παρὰ τὸν δεξιὸν πύργον τῆς πύλης εὐρέθησαν ἀναβαθμοὶ κλίμακος ἀγούσης πρὸς τὴν κορυφὴν τοῦ τείχους. Πρὸς τούτοις καὶ κατὰ τὸ Ν. τμήμα τοῦ τείχους τῆς ἀκροπόλεως ἀνευρέθη καὶ ἄλλη πύλη κατεστραμμένη, διὰ τῆς ὁποίας ἡ ἀκρόπολις ἐπεκοινώνει πρὸς τὸ ἱερόν.

Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἀνασκαφῆς ἤρχισεν ἡ ἐκτέλεσις τοῦ τοπογραφικοῦ σχεδίου τῆς Δωδώνης διὰ τοῦ τελειοφοίτου σπουδαστοῦ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς Σχολῆς τοῦ Πολυτεχνείου κ. Β. Χαρίση καὶ ἐλπίζεται ὅτι ἐφέτος θὰ συμπληρωθῇ τοῦτο.

Ἄς σημειωθῇ τέλος ὅτι συμπαραστάτην καὶ συνεργάτην εἶχον καὶ ἐφέτος τὸν ἐπιμελητὴν ἀρχαιοτήτων κ. Σωτήριον Δάκαρην.

Καὶ κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν εὐρέθησαν διάφορα νομίσματα κατατεθέντα ἐν τῷ Νομισματικῷ Μουσείῳ Ἀθηνῶν. Ἡ διευθύντρια αὐτοῦ κ. Εἰρήνη Χριστοδουλοπούλου - Βαρούχα εἶχε τὴν καλωσύνην νὰ συντάξῃ κατάλογον τούτων, τὸν ὁποῖον παραθέτω κατωτέρω.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΗΣ

Ἀργυρᾶ.

Βοιωτία: Θῆβαι μέσα 4^{ου} π.Χ. αἰ.

Δίδραχμον 11.75 γρ. FA ΣΤ BMC 122.

Ἀδιάγνωστον ἑλληνικὸν Θεσσαλίας 4^{ου} π.Χ. αἰ. Κεφαλὴ γυναικεία κατ' ἐνώπιον. Ὅπ. ἱππεὺς δ. Ὑπόχαλκον μὲ δοκιμαστικὴν ἐγκοπὴν ↑ 4 γρ.

Ρωμαϊκὴ δημοκρατία 88-86 π.Χ.

Δηνάριον 3.35 γρ. Τύπος BMC πίν. XXXVI, 1. SYDENHAM, Roman Rep. Coin., 611.

Χαλκᾶ.

Σικελία: Συράκουσαι 317-289 π.Χ.

Κεφαλὴ Ἀπόλλωνος. Ὅπ. ἀετὸς ↓ 7.20 γρ. GABRICI, La Monetazione del br. nella Sicilia, ἀρ. 316 κέ.

Θράκη: Λυσίμαχος

MÜLLER πίν. II, 13. Sylloge DNM ἀρ. 1164 ↑ 7.55 γρ.

Μακεδονία

Φίλιππος Β'

Κεφαλὴ Ἀπόλλωνος δ. Ὅπ. ἱππεὺς δ.

1) σύμβολον δᾶς ↑ 2) προτομὴ λέοντος ↓ 3) ὅμοιον ↑ 4) σύμβ. ἀσαφὲς ↑
Κεφαλὴ Ἀπόλλωνος ἀρ. Ὅπ. ἱππεὺς σύμβ. ἀσαφὲς ↓, 6.35 - 6.10 γρ.

Δημήτριος ὁ Πολιορκητὴς

1) Ἀσπίς μὲ μονογρ. Π. Ὅπ. κρᾶνος, NEWELL πίν. XIII, 17 ← 3.68 γρ.

2) Κεφαλὴ Ἀθηνᾶς. Ὅπ. πρῶρα ἕ.ἀ. πίν. XVII, 2 ↑ 2.23 γρ.

Κάσσανδρος

Κεφαλὴ Ἡρακλέους. Ὅπ. λέων GAEBLER, πίν. XXXII, 6 ↑ 3.60 γρ.

¹ Ἀπαντὰ τὰ κατωτέρω περιγραφόμενα νομίσματα ἔχουν καταταχθῇ εἰς ἓν ἐνιαῖον σύνολον ἀσχέτως τῆς θέσεως ἐξ ἧς προέρχονται, ἀντιθέτως πρὸς τὰ δημοσιευθέντα προηγουμένως (πρβλ. ΠΑΕ 1952, σ. 320).

Ἀντίγονος Γονατῆς ἢ Λώσσων

- 1) Κεφαλή Ἀθηνᾶς. Ὀπ. Πάν ἐγείρων τρόπαιον ἔ.ἄ. XXXIV, 4 ↘ 6.50.
 2) Ὀμοιον $\overline{\text{P}}$ ↓ 3 γρ. 3) Ἀσπίς $\text{A} \diagup$. Ὀπ. κράνος Ν^κ 13 Α [8] → 5.5
 ἔ.ἄ. πίν. XXXIV, 11 4) Ὀμοιον ← 3.68 γρ. ἔ.ἄ. πίν. XXXIV, 13.

*Ἰλλυρία:**Ἀπολλωνία 200 - 80 π.Χ.*

- 1) Κεφαλή Ἀπόλλωνος. Ὀπ. ὀβελίσκος με ταινίας. Πρβ. BMC πίν. XII, 9
 ↑ 4.80.
 2) Κεφαλή Ἀπόλλωνος ἄρ. μονογραφήματα ἄρ. Α, δεξ. ΕΞ καὶ ΧϞ
 Ὀπ. ὀβελίσκος ↑ 7.70 BMC πίν. XII, 12.

Δυρράχιον

Κεφαλή Ἡρακλέους. Ὀπ. ΔΥΡ ρόπαλον, τόξον καὶ φαρέτρα ΦΙΛΙΑ BMC
 ἄρ. 174.

*Ἡπειρος**Ἀμβρακία 238 - 168 π.Χ.¹*

Κεφαλή Διώνης. Ὀπ. ὀβελίσκος.

- 1) ↓ 4.05. 2) ↓ 5.48. 3) ← 4.15. 4) ↘ 4.35· πβλ. BMC πίν. XVIII, 2,
 5) τεθραυσμένον ↓ αὐτ. ἄρ. 9.

Κεφαλή Ἀθηνᾶς δ. Ὀπ. Α Μ ὀβελίσκος ἐν στεφάνῳ ← 2 γρ. Sylloge
 ἔ.ἄ. ἄρ. 25.

Κεφαλή Ἀπόλλωνος ὅπ. Δ. Ὀπ. Α Μ Β Ρ ὀβελίσκος ἐν στεφάνῳ ↑ 5.25 γρ.

Πίναξ 60 ἄρ. 1

Κεφαλή ποταμοῦ ἄρ. Ὀπ. βοῦς κυρίσσω ἄρ.

- α) ἔξ. Α Μ ↑ 6.85 γρ. IMHOOF-BLUMER, Mon. Gr. 23.

Πίναξ 60 ἄρ. 2

- β) → 6 γρ. γ) ↑ 6.85. δ) ← 5.15 γρ. Sylloge, ἔ.ἄ. ἄρ. 26.

Κεφαλή ποταμοῦ. Ὀπ. καρκίνος → 2.30 Sylloge, ἔ.ἄ. 29.

Κεφαλή Ἀπόλλωνος. Ὀπ. Α Μ τρίπους → 2.49.

Πίναξ 60 ἄρ. 3

Κεφαλή Ἀπόλλωνος. Ὀπ. Ζεὺς Α Μ Β Ρ

- α) ↗ 6.35 Fitzw. Mus. πίν. 186, 10. β) 4.80 Sylloge, ἔ.ἄ. ἄρ. 31.

Κεφαλή Ἀπόλλωνος. Ὀπ. Ζεὺς ↑ 4.50 BMC XVIII, 4.

Ἑλέα πρὸ τοῦ 342.

Κεφαλή Δήμητρος ἄρ. Α. Ὀπ. ΕΛ[ΕΑ] Κέρβερος ↑ 5.80.

¹ Ἡ ἀρχὴ τῆς περιόδου ταύτης θὰ ἡδύνατο νὰ τεθῇ καὶ ἐνωρίτερον.

Ἐπικεκομμένον Sylloge, ξ.ἀ. ἀρ. 49.

Πίναξ 60 ἀρ. 4

Ὅμοιως ὅπ. ΕΛΕΑ... Δίπαιστον ἐπικεκομμένον ↓ 5.75 γρ.

Πίναξ 60 ἀρ. 5

Κασσώπη πρὸ τοῦ 312.

Κεφαλὴ Ἀφροδίτης. Ὅπ. περιστρεά.

1) Ἐπικεκομμένον ἐπὶ νομίσματος Φιλίππου Β' → 6.30 γρ.

Πβλ. σχετικῶς Sylloge Fitzw. Mus. ἀρ. 2598. 2) ↑ 5.75.

3) BMC 3 - 5, πίν. XVIII, 7. → 6.25.

4) δεξ. Α Λ ← 4.90 γρ.

Μολοσσῶν πρὸ τοῦ 342.

Ἀσπίς. Ὅπ. κεραυνὸς 7.25 γρ. BMC XVIII, 14. Ὅμοια μὲ κέρας

Ἀμαλθείας δύο 5.5 γρ. 4.15 BMC ἀρ. 5.

Πίναξ 60 ἀρ. 6

Κεφαλὴ Ἀθηνᾶς. Ὅπ. ἀετὸς κρατῶν ὄφιν ↓ 6.44 γρ. BMC ἀρ. 2.

Πίναξ 60 ἀρ. 7

Νικόπολις. Χρόνοι Αὐγούστου.

Προτομή πυργοφόρος δ. Ὅπ. μορφὴ καθημένη δεξ. ...]ο[.. ↓ 5.85.
πβλ. BMC πίν. XXXII, 7.

L. BREGLIA, Rendiconti A.A. di Napoli, πίν. I, 2. EDWARDS, Corinth VI, 254.

Πίναξ 60 ἀρ. 8

Μ. Αὐρῆλιος ἢ Κόμμοδος

... PANT Κεφαλὴ αὐτοκράτορος δεξ. Ὅπ. ... ΛΕΩC Ἀσκληπιὸς καὶ Ὑγεία ↓.

Πίναξ 60 ἀρ. 9

Ἰουλίᾳ Δόμνᾳ

[....] ACBA [...] Προτομή αὐτῆς δεξ. Ὅπ. τύπος BMC πίν. XIX, 10.

Καρακάλλας

... ΑΝΤΩΝ[ΙΝΟC] Κεφαλὴ αὐτοῦ δ. Ὅπ. ... ΝΙ ... ΩC ἔξ. ΙΕΡΑC. Τρίπους πέριξ τοῦ ὁποίου ὄφιν 5.40 γρ.

Πίναξ 60 ἀρ. 10

Ὅμοιως. Ὅπ. Νίκη BMC πίν. XIX, 3.

Πύργος 297 - 272.

Κεφαλή Διός. "Οπ. ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΠΥΡΡΟΥ κεραυνός εν στεφάνω.

1) 8.80 ↑ BMC 40.

Πίναξ 60 άρ. 11

2) 7.18 → 3) 9.50 ↑ ξ. ά. 41.42 Sylloge, ξ. ά. 100.

4) 10.12 ✓

Πίναξ 60 άρ. 12

5) 8.70 ✓ 6) 8.85 ✓

Πίναξ 60 άρ. 13

7) 8.57 8) "Ομοιον 4 γρ. ↖

Πίναξ 60 άρ. 14

"Ηπειρος Συμμαχία

Πρὸ Πύργου

Κεφαλή Διός. "Οπ. Α Π κεραυνός ← 8.05¹ πβλ. P. FRANKE, Alt Epirus 82. ΛΕΝΕΨΟΥΕ, Pyrrhos, πίν. VI, 2.

Πίναξ 60 άρ. 15

"Ηπειρος Κοινόν 232 - 168 π.Χ.

"Ομοία κεφαλή. "Οπ. ΑΠΕΙΡΩΤΑΝ κεραυνός. "Ομοια ένδεκα: ↓ 6.25, ↑ 5.90, ↓ 5.70, 5.14, → 5.75, ↖ 6.50, ← 6.25, ↖ 5.10, ↖ 5.35, 5, → 6.20. Πβλ. BMC 46 - 47.

Κεφαλή Διώνης ΘΕ Α'. "Οπ. τρίπους → 4.70 γρ. Sylloge, ξ.ά. 133.

Πίναξ 60 άρ. 16

Κεφαλή "Αρτέμιδος. "Οπ. αΐχμη δόρατος.

1) BMC 67 ↑ 2.40 γρ. 2-3) αὐτ. 64 (;) 2.30. ↓ 4) Sylloge, ξ. ά. 137 3.30 ← 5) ΔΕ άρ. Δεξ. σύμβολον άσαφές ↓ 3.53 γρ. 6) άρ. φι δ. σύμβ. άσαφές ↑ 3.60.

Μετά τὸ 168 π.Χ.

ΑΡΓΓΕΑΔΗΣ Κεφαλή Διός¹. "Οπ. ΜΕΝΕΔΗΜΟΣ ΙΕΡΕΥΣ "Αρτεμις. Πβλ. Sylloge, ξ.ά. άρ. 139.

Πίναξ 60 άρ. 17

Κέρκυρα 4^{ου} π.Χ. αϊ.

1 - 2) "Αμφορεύς. "Οπ. σταφυλή → 5.45, ← 4.20 BMC άρ. 146 Σύμβολον άσαφές.

¹ Πρόκειται περί του αυτού νομίσματος του περιγραφόμενου εις ΠΑΕ 1952 σ. 324 άρ. 30.

300 - 229 π. Χ.

3) Κεφαλή Διονύσου. ἀρ. Ὀπ. ἀμφορεὺς BMC ἀρ. 328 ↓ 2.60.

4) ὅμοιον BMC πίν. XXIII, 21 ↓ 1.60 Sylloge, ἀρ. 190. 5) Κεφαλή Διώνης ἀρ. κέρας Ἀμαλθείας. Ὀπ. πρῶρα BMC 307 ↙ 2.10 γρ. Sylloge, ἀρ. 193.

Θεσσαλία: Κοινὸν 196 - 146 π.Χ.

ΗΓ|ΗCΙ ↑ 7 γρ. MIONNET S. III. 53.

Ἀκαρνανία: Ἄργος Ἀμφιλοχικὸν 3ου π. Χ. αἰ.

Κεφαλή ἀρ. Ὀπ. κύων δ.

BMC 4 → 6.70. 2) ἔ.ἀ. ἀρ. 4 σύμβ. ἀσαφὲς 4.95.

Ἀκαρνανία Κοινὸν 300 - 167 π.Χ.

Κεφαλή Ἡρακλέους δ. Ὀπ. κεφαλή Ἀχελφῶν δ. ἄνωθεν τρίαίνα. BMC ἀρ. 16 - 18 ← 7.70.

Βοιωτία 197 - 146 π.Χ.

Ἀσπίς. Ὀπ. Νίκη κρατοῦσα τρίαίναν καὶ στέφανον BMC πίν. VI, 11 1.80 γρ.

Εὐβοία: Χαλκίς 196 - 146 π.Χ.

Βοῦς ἱστάμενος δ. Ὀπ. Τρεῖς στάχυες ἐν στεφάνῳ BMC XXI, 8. 3.30 ← Πβλ. νόμισμα τῆς αὐτῆς τεχνοτροπίας ἀποδιδόμενον εἰς τὴν Κέρκυραν BMC XXIII, 3

Σικυῶν 3ου π.Χ. αἰ.

Περιστερά. Ὀπ. ΣΙ ἐν στεφάνῳ BMC ἀρ. 148 γρ. 2.70.

Ζάκυνθος (;)

Κεφαλή Ἀπόλλωνος. Ὀπ. τρίπους .. Υ

Λακεδαίμων 2ου π.Χ. αἰ.

ΛΥΚΟΥΡΓΟΣ ρόπαλον καὶ κηρύκειον BMC XXIV 7, ← 7.95 γρ.

Φρυγία: Σύνναδα Ρωμαϊκῶν χρόνων.

Κεφαλή πυργοφόρος πρὸ αὐτῆς ποταμὸς κατακεκλιμένος ΣΥΝ[N] BMC XLVI, 5.

Ρωμαϊκὰ

Ρωμαϊκὴ Δημοκρατία 187 - 155 π. Χ.

1) Κεφαλή Διός. Ὀπ. πρῶρα. Ἀνωθεν ρόπαλον (;) ἢ σκῆπτρον. Πβλ. BMC πίν. XX. 8, SYDENHAM, ἔ.ἀ. ἀρ. 210a γρ. 15.45.

2) BMC XXI. 10 (;) 28 γρ. SYD. ἔ.ἀ. 399 (;). Ἀποτετριμμένον.

Αὔγουστος

Τεμάχιον ἀσσαρίου ἐπικεκομμένον ἐπὶ ἄλλου.

CAESAR Κεφαλὴ δ. Ὁπ. . . . STVS ἐν στεφάνῳ. Πβλ. M. GRANT, The Six Main Aes Coinages of Augustus, πίν. XIV. 2 (;).

Δομιτιανὸς

Ἀσσάριον R.I.C. ἀρ. 407.

Κώνσταντος

Τύπος FEL TEMP [reparatio] C. 120.

Κωνσταντῖος Β'

1 - 2) Τύπος ὅμοιος. 3) Σύγχρονον τύπος Gloria. 4) Τύπος Virtus. Σύγχρονα ἐφθ. τρία.

Ἐποχῆς Βανδάλων

1) BMC IV, 4. 2) IV, 13. 3) ἀσαφὲς τύπος βαρβαρότεχνος. 4 - 10 ἐφθαρμένα. Ὁρθότερα ἢ ἐκδοχὴ τῆς κοπῆς τῶν ἀνωτέρω εἰς νομισματοκοπεῖα τῆς Εὐρώπης. Πβλ. EDWARDS, ἔ.ἀ. VI. 11, M. THOMPSON, The Athenian Agora, σ. 101 κέ., BCH 1958, σ. 654.

Βυζαντινὰ

Ἐποχῆς Κομνηνῶν ἐφθαρμένον.

Μολυβδόβουλλον τοῦ 9ου μ.Χ. αἱ.

Σταυροειδὲς μονογράφημα μὲ ΘΕΟΤΟΚΕ ΒΟΗΘΕΙ ΤΩ ΣΩ ΔΟΥΛΩ. Ὁπ. ἐφθαρμένον.

Διὰ τῶν ἀνωτέρω περιγραφομένων νομισμάτων προστίθεται εἰς τὰ ἤδη γνωστὰ νομίσματα τῆς Ἡπείρου ὁ ἄγνωστος μέχρι τοῦδε τύπος τῆς Νικοπόλεως, ἀπεικονιζόμενος εἰς πίν. 60 ἀρ. 9, ὡς καὶ τινὰ νέα μονογραφήματα καὶ παραλλαγὰι γνωστῶν τύπων (πίν. 60 ἀρ. 8).

Ἐξ ἄλλου δὲν μεταβάλλεται ἡ σύνθεσις τῶν ἐκ Δωδώνης ἤδη γνωστῶν νομισμάτων¹, ἐπὶ τῆς ὁποίας εἶναι δυνατὸν νὰ γίνουν αἱ κάτωθι παρατηρήσεις σχετικῶς μὲ τὰ νομίσματα ταῦτα καὶ τὰς οἰκονομικὰς καὶ πολιτικὰς ἐπαφὰς τοῦ ἱεροῦ. Ἡ παρουσία πολλῶν νομισμάτων τοῦ Φιλίππου Β' τῆς Μακεδονίας εἶναι συνεπὴς πρὸς τὰ ἱστορικὰ δεδομένα. Ἡ παρουσία πολλῶν νομισμάτων τοῦ Πύρρου (πίν. 60 ἀρ. 11 - 14) μὴ παρατηρηθεῖσα ἐκτὸς τῆς Ἡπείρου, ἀποδεικνύει, ὅτι ταῦτα ἐκόπησαν ἐνταῦθα².

¹ Συμποσούμενων εἰς 800 περίπου μετὰ τῶν ὑπὸ τοῦ Καραπάνου δημοσιευθέντων (CARAPANOS, Dodone et ses ruines, σ. 115 κ.έ. Πβλ. καὶ ΠΑΕ 1952, σ. 320 κ.έ.).

² Χαρακτηριστικὴ ἡ παντελὴς ἀπουσία νομισμάτων ἀποδοθέντων εἰς τὸν Πύρρον (ΔΕΝΑ 1911, σ. 124 - 6), προερχομένων δὲ πάντοτε ἐκ Μακεδονίας.

Ὁ μέγας ἀριθμὸς νομισμάτων τῆς Ἀμβρακίας εἶναι ἔνδειξις τῆς οἰκονομικῆς δραστηριότητος τῆς πόλεως ταύτης¹. Ἀφ' ἐτέρου ἡ ἀνεύρεσις χαλκῶν νομισμάτων τοῦ Αὐγούστου τοῦ αὐτοῦ τύπου καὶ τῆς αὐτῆς τεχνοτροπίας² δύναται νὰ συμβάλῃ εἰς τὸν καθορισμὸν τοπικοῦ νομισματοκοπείου³.

Ἀπὸ τὸ ποσὸν καὶ τὸ εἶδος τῶν νομισμάτων⁴ δύναται νὰ ἐξαχθῇ τὸ συμπέρασμα, ὅτι, ἐν συγκρίσει πρὸς τοὺς ἄλλους αἰῶνας, τὴν μεγαλυτέραν οἰκονομικὴν ἀκμὴν ἐμφανίζουν ὁ 4^{ος}, ὁ 3^{ος} καὶ ἐν μέρει ὁ 2^{ος} π.Χ., ὅτι ὑπερτεροῦν ἀριθμητικῶς τὰ τοπικὰ νομίσματα καὶ ὅτι πρὶν ἀρχίσῃ ἡ ρωμαϊκὴ διείσδυσις καὶ οἱ ἀγῶνες μετὰ τοὺς βασιλεῖς τῆς Μακεδονίας⁵, δὲν ὑπάρχουν οἰκονομικαὶ ἐπαφαὶ μὲ μέγα μέρος τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος καὶ τὴν Μ. Ἀσίαν.

Ἡ καλὴ διατήρησις πολλῶν νομισμάτων δὲν ἀποκλείει τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ κατάχωσις των ὀφείλεται εἰς τὰς ἐπιδρομὰς κατὰ τοῦ ἱεροῦ τὸ 220 ἢ τὸ 168 π.Χ. ἔκτοτε δὲ καὶ ἡ οἰκονομικὴ κίνησις παρουσιάζεται μειωμένη. Τὰ τοπικὰ νομίσματα τοῦ ἱεροῦ (πίν. 60 ἀρ. 17) ἐνδεχομένως ἐκόπτοντο καὶ μέχρι τοῦ 1^{ου} π.Χ. αἰ. Παρὰ τὴν ἀναβίωσιν κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Αὐγούστου, ἡ οἰκονομικὴ παρακμὴ φαίνεται ὅτι ἐξηκολούθησε καὶ τοὺς ἐπομένους αἰῶνας, τὰ δὲ νομίσματα τῆς ἐποχῆς τῶν Βανδάλων, τὰ τελευταῖα δείγματα οἰκονομικῆς ζωῆς εἰς τὸ ἱερόν, ἀποδεικνύουν ὅτι ὀριστικὸν τέλος εἰς αὐτὴν ἔδωσεν ἡ ἐπιδρομὴ τῶν Γότθων⁶.

ΕΙΡ. ΒΑΡΟΥΧΑ - ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΠΟΥΛΟΥ

¹ Πβλ. O. RAVENL, *The Cults of Ambracia*, N.N.M. 37.

² Πβλ. Dodone, ἔ.δ. LXIII, 42. ΠΑΕ 1952, σ. 325. Ἀπὸ Βουθρωτῶν Rendiconti, ἔ.δ. ἀρ. 56.

³ Πβλ. M. GRANT, *Roman Imperial Money*, σ. 64 πίν. V, 5-6.

⁴ Ἐλαφρῶς διάφορον τῶν εἰς B. Ἡπειρον ἀνευρισκομένων πβλ. L. BREGLIA, *Rendiconti A.A. di Napoli* 1941, 195 κ.έ.

⁵ Πβλ. καὶ τὰ εὐρήματα ἐκ Δωδώνης τοῦ τέλους τοῦ 3^{ου} π.Χ. αἰ. ἢ τοῦ 168 π.Χ. καὶ ἐκ Μετσόβου τοῦ 168 π.Χ. (NOE ἀρ. 333 καὶ 691).

⁶ Πβλ. CARAPANOS, ἔ.δ. σ. 170 κ.έ. Ἀπασα ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία εἰς P. FRANKF, *Jahrbuch f. Numismatik u. Geldgeschichte*, 1956. LÉVÊQUE, *Pyrrhos*. NICOL, *Greece and Rome* 1958.

18. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΕΝ ΚΑΣΣΩΠΗ ΠΡΕΒΕΖΗΣ

Διὰ τῆς κατὰ τὸ θέρος τοῦ τρέχοντος ἔτους ἀνασκαφῆς ἐν Κασσώπῃ ἐπερατώθη ἡ ἔρευνα τοῦ ἑκατομπέδου οἰκοδομήματος, τοῦ θεωρηθέντος ὡς καταγωγίου (ΠΑΕ 1952, σ. 360-362 καὶ 1954, σ. 201-209), ἡρευνήθη δὲ ἀκολούθως καὶ ἡ νοτίως τούτου κειμένη μακρὰ στοά. Προσέτι ἐκαθαρίσθη ἡ μεταξὺ τῶν δύο κτηρίων διήκουσα ὁδός, πλάτους 4 μ., ἀποκαλυφθέντος τοῦ ἀρχαίου καταστρώματος ταύτης (πίν. 61α).

Τοῦ καταγωγίου ἐκαθαρίσθησαν πλήρως τὰ δύο ἐναπομείναντα δωμάτια, **θ** καὶ **ι** τῆς βορείου πτέρυγος, ἐντὸς τῶν ὁποίων ἀπεκαλύφθησαν εἰς τὸ κέντρον τοῦ δαπέδου οἱ λίθινοι κυβόλιθοι, οἱ χρησιμεύοντες ὡς στηρίγματα τραπέζης (πρβλ. ΠΑΕ 1952, σ. 342, εἰκ. 18). Οἱ λίθοι οὗτοι, ἐδραζόμενοι ἀπ' εὐθείας ἐπὶ τοῦ βραχέως δαπέδου, ἄνευ ἰδίας θεμελιώσεως, ὑπερεῖχον τούτου κατὰ 0.40 μ. Τὸ αὐτὸ εἶχε παρατηρηθῇ καὶ εἰς τὰ δωμάτια τῆς δυτικῆς πτέρυγος, ἐνθα ὁ φυσικὸς βράχος, χρησιμοποιηθεὶς ὡς δάπεδον, ἦρκει διὰ τὴν στήριξιν τῶν βαρέων λιθίνων στηριγμάτων. Παρατηρήθη ἐπίσης ὅτι καὶ οἱ μεσότοιχοι τῆς βορείου πτέρυγος τῶν δωματίων **η**, **θ**, **ι**, **κ** παρουσιάζουν εἰς τὰ σημεῖα συνδέσεώς των μετὰ τοῦ ἐξωτερικοῦ τοίχου προσθένους ἀντηρίδας, καθ' ὃν τρόπον καὶ οἱ μεσότοιχοι τῆς δυτικῆς πτέρυγος (ΠΑΕ 1954, σ. 201-2), διότι καὶ ἐδῶ τὸ ἀρχαῖον ἔδαφος ἐξωτερικῶς, εὐρισκόμενον πολὺ ὑψηλότερον τοῦ δαπέδου τῶν δωματίων, ἦσκει σοβαρὰν πίεσιν ἐπὶ τοῦ τοίχου. Ἀπεμακρύνθησαν προσέτι τὰ ἐναπομείναντα χώματα τῆς εἰσόδου **σ**, ἐχούσης μορφὴν προπύλου. Ἡ προσπέλασις εἰς τοῦτο ἐκ τῆς μνημονευθείσης ὁδοῦ ἐπετυγχάνετο διὰ τριῶν, ὡς συνήθως, ἀναβαθμῶν, ἐκτεινομένων καθ' ὅλον τὸ πλάτος τῆς εἰσόδου (πίν. 61β), ἰσχυρῶς τριβέντων ἐκ τῆς πολυχρονίου χρήσεως. Τούτων οἱ δύο κατώτεροι εἶναι λίαν χαμηλοί, ὕψους 0.16 μ., πλάτους 0.51 καὶ 0.52 μ., ὁ δὲ ὑπερκείμενος τρίτος ἀναβαθμὸς, κατὰ πολὺ ὑψηλότερος, ὕψ. 0.28 μ., πλάτ. 0.57, ἐπέχει θέσιν κατωφλίου. Τὰ ἐπὶ τοῦ οὐδοῦ τούτου ὑπάρχοντα ἴχνη τόρμων καὶ ὀλμων δεικνύουν ὅτι τὰ δύο μετακίονια, ἐκατέρωθεν τοῦ ὀκταπλευροῦ στύλου, ἐκλείοντο διὰ δύο θυρῶν ἐκ δύο φύλλων ἐκάστη, ἀνοιγομένων πρὸς τὰ ἔσω. Τὸ δάπεδον τοῦ προπύλου ἦτο ἐπεστρωμένον διὰ μεγάλων τετραγωνικῶν πλακῶν ἀσβεστολίθου, ὕψ. 0.24-0.26 μ. Ὅθεν ὁ οὐδὸς μὲν ὑπερεῖχε τοῦ δαπέδου κατὰ 2-4 ἐκ.

Κατὰ τὴν ἔρευναν ταύτην συνελέγησαν χαλκὰ τινα νομίσματα καὶ τὸ ἄνω τμήμα κορμοῦ ἀνδρὸς ἐκ μαρμάρου, φυσικοῦ μεγέθους, ἑλληνιστικῶν

χρόνων (πίν. 62α). Ὁ δεξιὸς ὦμος τούτου, καθέτως τετμημένος, φέρει ὀρθογώνιον τόρμον διὰ τὴν στερεώσιν τῶν προσθέτων βραχίονος καὶ ὦμου. Παρόμοιον τόρμον φέρει ἐπίσης καὶ ἡ κάτω ἐπιφάνεια τοῦ κορμοῦ, τετμημένη ἐγκαρσίως. Ὁ ἀνὴρ εἶναι ἐνδεδυμένος μὲ λεπτὸν χιτῶνα καὶ ἱμάτιον ἐκ χονδροτέρου ὑφάσματος, ἀφῆνον τὸ δεξιὸν τμήμα τοῦ κορμοῦ ἀκάλυπτον (εἰς τὸν πίνακα 61β παρίσταται ὁ κορμὸς ἐκ τῶν νώτων).

Ἡ πλήρης ἀπομάκρυνσις τῶν χωμάτων μεταξὺ τοῦ κτηρίου τούτου καὶ τῆς πρὸς νότον τῆς στοᾶς διερχομένης ὁδοῦ (πίν. 61α) ἀπεκάλυψεν ὑπὸ τὸ κατὰστρωμα ταύτης ὄχετόν, κατεσκευασμένον ἐκ μεγάλων ἀργῶν λίθων, βαίνοντα κατὰ μῆκος τῆς ὁδοῦ. Εἰς τοῦτον ἐξέβαλλεν ὁ ἀποχετευτικὸς ἀγωγὸς τοῦ καταγωγίου (ΠΑΕ 1952, σ. 332, εἰκ. 8 τ - τ²), ἐκεῖθεν δὲ τὰ ὕδατα, παραλαμβάνόμενα ὑπὸ τοῦ κεντρικοῦ ἀγωγοῦ τῆς περιοχῆς, ἀπεμακρύνοντο ἐκτὸς τοῦ νοτίου τείχους τῆς πόλεως. Μετὰ τὸν καθαρισμὸν τοῦ ὄχετοῦ τ - τ² τοῦ καταγωγίου ἀπεδείχθη ὅτι τὸ ἀποχετευτικὸν δίκτυον τοῦ τμήματος τούτου τῆς ἀρχαίας πόλεως ἐλειτούργει ἀπροσκόπτως μετὰ ἀρόδον πλέον τῶν δύο χιλιοτηρίδων· διότι τὰ πλημμυρήσαντα τὸ οἰκοδόμημα ὕδατα ραγδαίας βροχῆς ἀπεσύρθησαν ἐντὸς ὀλίγου διὰ τοῦ ἀποχετευτικοῦ τούτου συστήματος!

Ἡ ἀνασκαφικὴ ἔρευνα τῆς μεγάλης στοᾶς, ἐξωτερικῶν διαστάσεων 63.10×11.30 μ.¹, περιωρίσθη κυρίως εἰς τὸ ἀνατολικὸν ἥμισυ ταύτης. Οἱ τοῖχοι εἶναι κατεσκευασμένοι καθ' ὃν τρόπον καὶ εἰς τὸ καταγώγιον, χαμηλότερον μὲν διὰ πολυγωνικῆς τοιχοδομίας, οὐχὶ ὅμως τόσον ἐπιμελοῦς ἐργασίας, ὑψηλότερον δὲ διὰ μεγάλων ὀπτῶν πλίνθων, ἐναλλασσομένων πρὸς ξυλοδεσίας, ἐφ' ὧν, φαίνεται, προσηλοῦντο αἱ ὀπτόπλινθοι δι' ἧλων. Ἡ ἀνωτέρα στρωσὶς τοῦ λιθίνου τοίχου, τοῦ χρησιμεύοντος ὡς λιθίνης κρηπίδος, ἐφ' ἧς ἔβαινεν ἡ δι' ὀπτοπλίνθων ἀνωδομία, ἦτο ἐπίσης ἰσοδομική, ἀποτελοῦσα οἶονεὶ τὴν εὐθυνητηρίαν τῆς κρηπίδος. Κατὰ μῆκος τῶν ἀκμῶν ταύτης διακρίνονται ἐνιαχοῦ εὐκρινῶς, ὅπως καὶ εἰς τὸ καταγώγιον, αἱ ἐγγεγλυμμέναι αὐλακες (πατοῦραι) διὰ τὴν ἔδρασιν τῆς πρώτης ξυλοδεσιᾶς. Μόνον ὁ τοῖχος τῆς μεσημβρινῆς πλευρᾶς, τῆς προσόψεως, εἶναι ὠκοδομημένος κατὰ τὸν ἰσοδομον τρόπον εἰς τόσον μόνον τμήμα, ὅσον καταλαμβάνει ἡ βαθμιδωτὴ κρηπίς ταύτης (πίν. 62β). Τὸ λοιπὸν τμήμα κατὰ τὴν ΝΑ. καὶ τὴν ΝΔ. γωνίαν συνεχίζει τὴν πολυγωνικὴν τοιχοδομίαν τῶν λοιπῶν τριῶν πλευρῶν. Πρὸς ἐνίσχυσιν ὁ βόρειος τοῖχος φέρει ἐξωτερικῶς, κατ' ἀποστάσεις 2.50 - 3.00 μ., λιθίνας ἀντηρίδας, πλάτους 0.55 - 0.65 μ. (πίν. 61α), κατεσκευασμένας ὑψηλότερον δι' ὀπτοπλίνθων πιθανώτατα, ὡς καὶ ἡ λοιπὴ ἀνωδομία τῶν τοίχων. Ἡ

¹ Αἱ διαστάσεις κατὰ προσέγγισιν, ἔνεκα τῆς ἀποκλίσεως τῶν τοίχων ἐκ τῆς κατακορύφου.

πίεσις ὅμως τῆς σχηματισθείσης μετὰ τὴν ἐγκατάλειψιν τῆς πόλεως ἐπιχώσεως ἐπὶ τῆς ὁδοῦ ἐπήνεγκε σὺν τῷ χρόνῳ τὴν πρὸς τὰ ἔσω ἀπόκλινιν τοῦ τοίχου τοσοῦτον, ὥστε ἡ διατήρησις ἐπιχώσεών τινων ἐσωτερικῶς καὶ κατὰ μῆκος τοῦ Β. τοίχου ἀποβαίνει ἐπιβεβλημένη.

Ἡ στοά, μὲ τὴν ἀνοικτὴν πλευρὰν ἐστραμμένην, ὥς εἵπομεν, πρὸς νότον, ἔνθα ἡ θέα ἀπλοῦται ἀπεριόριστος πρὸς τὸ Ἴόνιον πέλαγος καὶ πέραν τοῦ Ἀμβρακικοῦ, εἶναι δίστοιχος, ἔχουσα ἐσωτερικῶς 13 πεσσούς, ἀπέχοντας ἀπὸ ἄξονος εἰς ἄξονα 4.40 μ. Περιέργως οὐδὲν μέχοι τοῦδε λείψανον τῶν στηριγμάτων τούτων ἦλθεν εἰς φῶς, ἐκτὸς τῶν τετραγώνων λιθίνων βάσεων (0.78×0.78 μ.), ἐφ' ὧν ἔβαινον οἱ τετράγωνοι πεσσοί, στερεούμενοι ἐπὶ τῶν βάσεων διὰ τεσσάρων καθέτων ἐμπολίων. Ἐπὶ τοῦ στυλοβάτου τῆς προσόψεως ὑπολογίζεται ὅτι ἔβαινον 27 δωρικοὶ κίονες μὲ 20 ραβδώσεις, ἥτοι διπλάσιοι τῶν ἐσωτερικῶν καὶ εἰς ἐπὶ πλεόν (μεταξόνιον 2.20 μ.), εἰργασμένοι ἐκ τραχέος πωρολίθου, ἐπενδεδυμένου διὰ λεπτῆς στρώσεως μαρμαροκοινιάματος. Εἰς σφόνδυλος, ὕψ. 0.30 μ., διαμ. 0.52 μ., μετὰ 20 ἐπίσης ραβδώσεων, ἐκ καλῆς ποιότητος λίθου Μάλτας¹, ἀπετέλει, φαίνεται, τὸν ἄνωτερον ὑπὸ τὸ ὑποτραχήλιον σφόνδυλον τοῦ κίονος. Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λίθου εἶναι κατεσκευασμένα ἐπίσης καὶ τὰ δωρικά κιονόκρανα, τῶν ὁποίων ὁ εὐγραμμος ἐχῖνος κοσμεῖται ὑπὸ τεσσάρων ἱμάντων. Ἡ χρῆσις τοῦ μαλακοῦ τούτου ὕλικου ἐπεβάλλετο, ἔνεκα τῆς τραχύτητος τοῦ πωρολίθου, ἀκαταλλήλου διὰ τὴν λάξευσιν τοῦ ἐχίνου καὶ τῶν ἱμάντων. Ἀνάλογόν τι παράδειγμα παρατηρήθη ἐπίσης καὶ εἰς τὸ γειτονικὸν καταγώγιον, ἔνθα διὰ μὲν τοὺς ὀκταπλεύρους στύλους ἐχρησιμοποιήθη ὁ κοινὸς ἀσβεστόλιθος τῆς περιοχῆς, διὰ δὲ τὰ δωρικά κιονόκρανα, ἀπαιτοῦντα λεπτοτέραν ἐργασίαν, μαλακὸς τις ἀμμόλιθος, ἐξορυσσόμενος ἐγγὺς τῆς ἀρχαίας πόλεως (ΠΑΕ 1952, σ. 334). Τῆς ἐξωτερικῆς κιονοστοιχίας ἀνευρέθησαν αἱ πλεῖσται τῶν λιθοδοκῶν τοῦ ἐπιστυλίου, ὕψ. 0.38 μ., πλάτους κατὰ τὴν βάσιν 0.47, μήκους 2.14-2.30 μ., ὅσον δηλ. καὶ τὸ μεταξόνιον τῆς κιονοστοιχίας. Τὸ ἐπιστύλιον, ἀποτελούμενον ἐκ μιᾶς μόνον κατὰ πλάτος λιθοδοκοῦ, ἐκ τοῦ κοῖνου ἐγχωρίου ἀσβεστολίθου, στέφεται κατ' ἀμφοτέρας τὰς καθέτους πλευρὰς ὑπὸ ταινίας, ἄνευ ὅμως κανόνος καὶ σταγόνων (πλάτος τοῦ ἐπιστυλίου ἄνω 0.53 μ.). Ἐκ τῆς τελείας ἀπουσίας παντὸς ἔχονος ἐπιστυλίου τῆς ἐσωτερικῆς πεσσοστοιχίας συνάγεται ὅτι ταῦτα ἦσαν ξύλινα, ὥς καὶ ὁ θριγκὸς τοῦ περιστυλίου τοῦ καταγωγίου (ΠΑΕ 1952, σ. 340). ἄλλωστε δὲν ἦτο δυνατὴ ἡ γεφύρωσις τοσοῦτων μεγάλων μεταξονίων (4.40 μ.) διὰ λιθοδοκῶν ἀσβεστολίθου, ὕλικου οὐχὶ ἀνθεκτικοῦ εἰς τόσον ἐπιμήκη ἐπιστύλια.

¹ Κατὰ πληροφορίας, τὰς ὁποίας συνέλεξα, ὁ λίθος οὗτος ἐξάγεται ἐκ τῆς περιοχῆς Πρεβέξης.

Ἐκ τῆς ζωφόρου ἦλθον εἰς φῶς τεμάχια τριγλύφων καὶ μία ἀκεραία (πίν. 63α), τῶν μετοπῶν ὅμως οὐδὲν ἔχνος ἐπὶ τοῦ παρόντος εὗρέθη, ἀλλ' ἡ χρησιμοποίησις λιθίνων (μαρμαρίνων;) μετοπῶν προκύπτει ἐκ τῶν τόρμων συνδέσεως καὶ τῶν λαξευμάτων ἐπὶ τῶν καθέτων πλευρῶν τῶν τριγλύφων. Τῶν τελευταίων τούτων αἱ γλυφαὶ δὲν τερματίζονται, ὥς συνήθως, χαμηλότερον τῆς κεφαλῆς (capitulum), ἀλλ' ἐξικνοῦνται μέχρι ταύτης· αὕτη εἰς τὴν κάτω ἀκμὴν κοσμεῖται δι' ὑποτομῆς, πλάτους 1 ἐκ., καθ' ὃν τρόπον καὶ εἰς τὰς τριγλύφους τοῦ προσόφου τοῦ ἐν Ὀλυμπίᾳ Πρυτανείου (Olympia I πίν. XLIV, 3). Ἐπὶ τῇ βίσει τῶν διαστάσεων τῶν τριγλύφων (ὑψ. 0.468, πλάτ. 0.283 μ.) προκύπτει ὅτι εἰς ἕκαστον μεταξόνιον ἀντεστοίχουν τρεῖς τρίγλυφοι καὶ τρεῖς μετόπαι, τοῦ πλάτους τῶν μετοπῶν ὑπολογιζομένου ὅσον περίπου καὶ τὸ ὕψος αὐτῶν $[(0.283 + 0.45)3 = 2.119 \mu.]$. Αἱ μετόπαι ἐπομένως εἶχον τετράγωνον σχῆμα, ὥς αἱ μετόπαι τῶν κλασσικῶν χρόνων. Ἐκ τῶν ὀριζοντιῶν γείσεων ἀνευρέθησαν μερικά τεμάχια, ἐκ πόρου λίθου ἐπίσης κατεσκευασμένα, ἀνευ ὅμως σταγόνων ὑπὸ τὰς προμόχθους, ὑψ. 0.26 μ. καὶ τι πλεόν. Τὸ ὕψος ὅθεν τοῦ ὅλου θριγκοῦ ἀνήρχετο εἰς 1.11 μ. ἢ κατὰ τι μεγαλύτερον $(0.38 + 0.468 + 0.26 \mu.)$.

Κατὰ ταῦτα ἡ πρόσοψις τῆς στοᾶς ἦτο κατεσκευασμένη ἐκ τριῶν ποιότητων λίθου· διὰ μὲν τὴν κρηπίδα καὶ τὸ ἐπιστύλιον κοινὸς ἀσβεστόλιθος, κατάλληλος νὰ βαστάξῃ τὰ φερόμενα φορτία, διὰ τοὺς κίονας, τὴν ζωφόρον καὶ τὸ γεῖσον μαλακὸς ἐγγῶριος πωρόλιθος, διὰ δὲ τὰ κιονόκρανα καὶ ἐνδεχομένως τὸν ὑπ' αὐτὰ σφόνδυλον, ἀπαιτοῦντα ἐπιμελεστέραν ἐργασίαν, κιτρινωπὸς λίθος Μάλτας. Ἡ ἐπιφάνεια τοῦ λίθου ἦτο ἐπενδεδυμένη διὰ λευκοῦ μαρμαροκοκινιάματος, προσδίδοντος τὴν ἐντύπωσιν τοῦ μαρμάρου.

Εἰς τὸ πρὸ τῆς κρηπίδος ἀνασκαφὴν τμήμα τῆς προσόψεως ἀπεκαλύφθη σειρὰ ἐκ 12 βάθρων ἐκτεινομένων ἀπὸ τῆς ΝΑ. γωνίας τῆς στοᾶς μέχρι τῆς περὶ τὸ μέσον τῆς στοᾶς ἀποκαλυφθείσης κλίμακος. Ἐκ τούτων τέσσαρα εἶναι τοξοειδεῖς ἢ ἡμικυκλικαὶ ἀψίδες (πίν. 63β), τὰ δὲ λοιπὰ κοινὰ βάθρα, ὀρθογώνια ἢ τετράγωνα, βαστάζοντά ποτε ἀγάλματα ἢ καὶ ἄλλα ἀναθήματα, ὥς προκύπτει ἐκ τῶν ἐπὶ τῶν βάθρων διατηρουμένων εἰσέτι τόρμων καὶ ἐγκαθίσεων (πίν. 62β).

Ἐκ τῆς στέγης τῆς στοᾶς προέρχονται τὰ συλλεγέντα κατὰ τὴν περυσινὴν ἀνασκαφὴν ἀνθεματὰ μέτωπα ἡγεμόνων καλυπτήρων, φέροντα παράστασιν τῆς ἀρπαγῆς τοῦ Γανυμήδους ὑπὸ τοῦ αἰετοῦ, δυνάμενα νὰ χρονολογηθοῦν ἀπὸ τοῦ β' ἡμίσεος τοῦ 4ου π.Χ. αἰ. καὶ ἔξῃς, ὥς καὶ οἱ ἀνθεματοὶ ἡγεμόνες μετὰ τὴν παράστασιν αἰετοῦ ἐπὶ κεραυνοῦ, χρονολογούμενα, συμφώνως πρὸς τὰς παρομοίας παραστάσεις ἡπειρωτικῶν νομισμάτων καὶ τὴν μορφήν τοῦ κεραυνοῦ, εἰς τοὺς χρόνους τῆς ἡπειρωτικῆς δημοκρατίας (232 - 168 π.Χ.). Μεταξὺ τοῦ στυλοβάτου καὶ τῶν βάθρων ἀνευρέθη προσέτι χαλκοῦν νόμισμα,

κεφαλή Διονύσου δεξιά, ἐπιγραφή, δηλοῦσα τὸ ὄνομα τοῦ ἄρχοντος κατ' ὀνομαστικήν, ΣΙΩΚΡΑΤΗΣ | ἄμφορεὺς καὶ ἐπιγρ. ΚΑΣΣ-Ω-ΠΑΙΩΝ ἐντὸς στεφάνου δρυός, τῶν χρόνων 232 - 168 π.Χ. (Br. M. Cat. Thess. πίν. XXXII, 6, HEAD - ΣΒΟΡΩΝΟΣ, 'Ιστορία τῶν νομισμάτων, 1898, σ. 402).

Ἐντὸς τῆς στοᾶς ἀνευρέθησαν προσέτι προϊστορικὸν ὄστρακον μὲ ἀνάγλυφον διακόσμησιν (κατηγορία II) καὶ τεμάχιον λιθίνης ἀξίνης μετὰ τρήματος. Εἶναι εὐλόγον ἐπομένως νὰ ὑποθέσῃ τις ὅτι ἡ περιοχὴ αὕτη εἶχε κατοικηθῇ πολὺ πρὸ τῆς ιδρύσεως τῆς πόλεως, δεδομένου ὅτι καὶ πρὸ τριετίας ἐντὸς τοῦ καταγωγίου εἶχεν ἀνευρεθῇ προϊστορικὸς ἐκ γρανίτου πέλεκυς (ΠΑΕ 1952, σ. 354, εἰκ. 38). Ἡ μελλοντικὴ ἔρευνα τοῦ ὑπὸ τὸ δάπεδον τῆς στοᾶς στρώματος ἴσως θὰ φέρῃ εἰς φῶς περισσότερα λείψανα τῆς προϊστορικῆς ζωῆς ἐπὶ τοῦ μικροῦ ὁροπεδίου τοῦ Ζαλόγγου (πρβλ. καὶ N. HAMMOND, BSA, 32, 1931 - 32, σ. 136).

Χρονολόγησις. Ἐπὶ τῇ βάσει κυρίως τῶν κεραμικῶν εὗρημάτων τῆς στέγης καὶ τῶν ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν κατὰ δεύτερον λόγον δυνάμεθα νὰ τοποθετήσωμεν τὴν κατασκευὴν τῆς στοᾶς εἰς τὸν 3ον π.Χ. αἰῶνα. Ἡ μορφὴ τοῦ δωρικοῦ κιονοκράνου μὲ τὴν ἐλαστικὴν κατατομὴν τοῦ ἐξίνου, τὸ τετράγωνον σχῆμα τῶν μετοπῶν μαρτυροῦν καλὴν ἐργασίαν προΐμων ἑλληνιστικῶν χρόνων. Καλυτέραν βάσιν χρονολογήσεως παρέχουν οἱ κέραμοι τῆς στέγης, καὶ δὴ καὶ οἱ ἀρχαιότεροι τῶν ἡγεμόνων καλυπτήρων τῆς στοᾶς μὲ τὴν σκηνὴν ὑπὸ τὸ φλογοειδὲς ἀνθέμιον τῆς ἀρπαγῆς τοῦ Γανυμήδους ὑπὸ τοῦ αἵτου (ΠΑΕ 1954, σ. 207 - 8 εἰκ. 9). Ὁ τύπος οὗτος τοῦ ἀνθεμίου ἀπαντᾷ ἤδη εἰς τὰ ἀκρωτήρια τοῦ Παρθενῶνος καὶ εἰς τὴν κατὰ μίαν δεκαετίαν νεωτέραν στήλην ἐκ Σαλαμῖνος (DIEPOLDER, Die attischen Grabreliefs, πίν. 6) καὶ τὸ ἀρχιτεκτονικὸν μέλος τοῦ δευτέρου ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος ἐν Δήλῳ (MÖBIUS, Die Ornamente, σ. 177, πίν. 5a), ἀποβαίνει δὲ συνηθέστερος ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 4ου π.Χ. αἰ. (πρβλ. π.χ. παρομοίαν μορφήν ἐκ τοῦ Λεωνιδαίου καὶ τῆς νοτίας στοᾶς τῆς Ὀλυμπίας, Olympia II, πίν. CXXIII, 1 καὶ 4). Ἡ σκηνὴ ὅμως τῆς ἀρπαγῆς τοῦ Γανυμήδους ὑπὸ τοῦ αἵτου εἶναι θέμα, τὸ ὁποῖον διὰ πρῶτην φορὰν ἀνέπτυξεν ἡ τέχνη τοῦ 4ου π.Χ. αἰ. Ἡ παράστασις ἐπὶ τῶν κεράμων τούτων, ἡ ὁποία φαίνεται νὰ ἀκολουθῇ τορευτικὸν πρότυπον τῆς Κ. Ἰταλίας (πρβλ. παρομοίαν ἀνάγλυφον παράστασιν ἐπὶ πηλίνου ἄμφορέως τοῦ Βερολίνου ἐξ Ἰταλίας, H. SICHTERMANN, Ganymed, πίν. 5, 1), παρουσιάζει σαφεῖς ἐξάρτησιν ἐκ τοῦ χαλκοῦ συμπλέγματος τοῦ Λεωχάρους, τὸ ὁποῖον πιστότερον ἀποδίδει τὸ χαλκοῦν κάτοπτρον τοῦ Βερολίνου ἐξ Ἀμφίσσης τῶν χρόνων 370 - 360 π. Χ. (W. ZÜCHNER, Griechische Klappspiegel, πίν. 7, πρβλ. καὶ G. RICHTER, The Sculpture and the Sculptors, σ. 286 καὶ H. SICHTERMANN, ἔ.δ. σ. 46 - 47). Ἡ παράστασις ὅμως τῆς Κασσώπης στερεῖται τοῦ συναισθηματικοῦ τόνου καὶ τῆς

ἔσωτερικότητος, δι' ὧν συνδέονται τὸ πτηνὸν καὶ ἡ ἀνθρωπίνη μορφή εἰς τὸ κάτοπτρον, περιπεσοῦσα εἰς τὸ τυποποιημένον καὶ ὀλίγον ἄτονον σχῆμα τῆς μηχανικῆς ἐπαναλήψεως. Διὰ τοὺς λόγους τούτους οἱ ἀρχαιότεροι κέραμοι τῆς στοᾶς δὲν μοῦ φαίνονται παλαιότεροι τοῦ τέλους τοῦ 4ου π.Χ. αἰ., χωρὶς βεβαίως νὰ ἀποκλείηται τὸ ἐνδεχόμενον τῆς χρονολογήσεώς των κατὰ τὸν 3ον π.Χ. αἰῶνα, ἔνεκα τῆς μεγάλης συντηρητικότητος τῶν μορφῶν τούτων εἰς τὴν Ἡπειρον (πρβλ. ΠΑΕ 1952, σ. 358). Τὸν 3ον π.Χ. αἰ. ὑποδεικνύουν καὶ τὰ ἀνθεματὰ μέτωπα ἡγεμόνων καλυπτῆρων μὲ τὴν ἀνάγλυφον παράστασιν αἰτιῶ, καθημένου ἐπὶ κερανοῦ, διότι ὁ τύπος οὗτος, προερχόμενος ἐκ τῶν μολοσσικῶν νομισματικῶν τύπων, ὡς καὶ ἡ μορφή τοῦ κερανοῦ, ἀνάγονται εἰς τοὺς χρόνους τῆς Ἡπειρωτικῆς Δημοκρατίας (232 - 168 π.Χ. Σχετικῶς ἰδὲ P. FRANKE, *Alt-Epirus und das Königtum der Molosser*, 1955, σ. 80 κ.ἐξ.), ἀλλ' οἱ κέραμοι οὔτοι δυνατὸν νὰ προέρχωνται ἐκ νεωτέρας ἐπισκευῆς τῆς στοᾶς, ἔνεκα τῆς ἐξειλιγμένης μορφῆς τοῦ ἀνθεμίου. Ἐξ ἄλλου σοβαραὶ ἐνδείξεις πείθουν ὅτι ἡ στοὰ κατεσκευάσθη μεταγενεστέρως τοῦ καταγωγίου, χρονολογουμένου εἰς τὸ α' ἡμισυ τοῦ 4ου π.Χ. αἰ. Διότι εἰς τοὺς κεράμους καὶ τὰς ὀπτοπλίνθους τῆς στοᾶς παρατηρεῖται τελεία ἀπουσία τῆς ἐξ ὠχροῦ πηλοῦ καλῆς ποιότητος κεράμων τοῦ καταγωγίου, οἱ ὅποιοι εἶναι οἱ ἀρχαιότεροι πάντων (ΠΑΕ 1952, σ. 348, εἰκ. 26, 27 1-2, 30). Ἡ ἔλλειψις ἰδίως τοιούτων ὀπτοπλίνθων, διὰ τῶν ὁποίων εἶναι κατεσκευασμένοι οἱ τοῖχοι τοῦ καταγωγίου, σημαίνει διάφορον χρόνον κατασκευῆς. Τοῦτο ἐνισχύεται προσέτι καὶ ἐκ τῆς ἀμελεστέρας κατασκευῆς τῆς πολυγωνικῆς κρηπίδος τῶν τοίχων καὶ ἐκ τῆς θέσεως τῆς στοᾶς, ἡ ὁποία εἶναι ἀπρόσφορος, ἀποκρύπτουσα αἰσθητῶς τὴν μνημειώδη πρόσοψιν τοῦ καταγωγίου.

ΣΩΤΗΡΙΟΣ Ι. ΔΑΚΑΡΗΣ

Α. *Ἡ παλαιοχριστιανικὴ βασιλική.* Ἡ ἡμετέρα ἀνασκαφὴ ἀποτελεῖ συνέχειαν τῶν ἐρευνῶν, αἵτινες εἶχον διεξαχθῇ τὸ 1936 ὑπὸ τοῦ Καθηγητοῦ Ἀ. Ευγγουπούλου καὶ τοῦ Ἐφόρου Ἰ. Παπαδημητρίου, ἔπειτα τὸ 1939 ὑπὸ μόνου τοῦ δευτέρου (ΠΑΕ 1936, σ. 99 - 110, καὶ 1939, σ. 92 - 99, ΑΕ 1942 - 1944, Ἀρχαιολ. Χρον. σ. 41 καὶ ἐξ.). Παρὰ τὰς ἐρεῦνας αὐτάς, τὸ σχέδιον τῆς κατόψεως τῆς βασιλικῆς παρέμεινεν ἀβέβαιον. Ἡ ἀνασκαφὴ ἀπέβλεπε, λοιπόν, εἰς τὴν διακρίβωσιν τούτου καὶ εἰς τὴν ἐρευναν τῶν ἀρχαίων μνημείων, τὰ ὅποια προϋπήρχον κατὰ χώραν, ὡς βεβαιοῖ καὶ τὸ γνωστὸν ἐπίγραμμα ἐπὶ τοῦ ὀριζοντίου ἐπιστυλίου τοῦ τριβήλου, καθ' ὃ ὁ ἐπίσκοπος Ἰοβιανὸς ἔκτισε τὸν ναὸν *Ἑλλήνων τεμένη καὶ βωμοὺς ἐξαλαπάξας*¹.

Κατὰ τὴν ἐργασίαν ἀντιμετωπίσθησαν μεγάλοι τεχνικαὶ δυσχέρειαι ὀφειλόμεναι εἰς τὸν περιορισμὸν τοῦ χώρου μεταξὺ ἰδιωτικῶν οἰκιῶν, εἰς τὴν βαθεῖαν ὡσανύτως ἐπίχωσιν καὶ τὴν δυσχέρειαν ἀποκομιδῆς τοῦ ὄγκου τῶν χωμάτων. Ἡ μέχρι τοῦ 1950 σφισμένη θόλος, τὰ τόξα τῶν παραθύρων καὶ τὸ ἄνω μέρος τῆς κόγχης τοῦ ἱεροῦ εἶχον κατεδαφισθῇ ὑπὸ τῆς Ὑπηρεσίας οἰκισμοῦ, κριθέντα ὡς ἐτοιμόρροπα καὶ ἐπαπειλοῦντα τὴν παρακειμένην οἰκίαν. Μετὰ τὴν κατεδάφισιν, τὸ ὑλικὸν εἶχε καλύψει τὸ ἐσωτερικὸν τῆς κόγχης· ἐχρηιάσθη δὲ ἐπίπονος ἐργασία πρὸς ἀνασκαφὴν καὶ μεταφορὰν τούτου, ἀποτελουμένου ἐξ ὀγκωδῶν λιθοπλίνθων ἀρχαίων κτηρίων καὶ νεωτέρων τούβλων. Ἡ ἐσωτερικὴ πλευρὰ τῆς κόγχης εἶναι νῦν ὀρατὴ εἰς ὕψος 3.20 μ., ἀλλὰ τὸ κονίαμα μετὰ τῶν τοιχογραφιῶν τοῦ 17ου αἰῶνος εὐρέθῃ κατεστραμμένον.

Ἡ κυριώτερα σκαφικὴ ἐρευνα διεξήχθη εἰς τὸν βορείως τοῦ νεωτέρου ναοῦ χώρον. Εἰς ἀπόστασιν 12.25 μ. ἀπὸ τοῦ κέντρου τῆς εἰσόδου, κατὰ τὴν πρὸς Β. προέκτασιν τοῦ θεμελίου τοῦ τριβήλου, ἀπεκαλύφθη τοῖχος σχηματίζων ὀρθὴν γωνίαν πρὸς αὐτό. Εἶναι, προφανῶς, ὁ ἐξωτερικὸς βόρειος τοῖχος τῆς βασιλικῆς. Σημειωτέον ὅτι τὸ θεμέλιον τοῦ τριβήλου ἐπεκτείνεται ἔτι περαιτέρω πρὸς Β., ἥ δὲ προέκτασις αὕτη δύναται νὰ ἐρμηνευθῇ ὡς προεξοχὴ τοῦ νάρθηκος, ἔχοντος μεγαλύτερον πλάτος ἢ ὁ κυρίως ναός.

Ὁ ἀποκαλυφθεὶς τοῖχος, πάχους 0.75 μ., σφίζεται εἰς ὕψος τι ὑπὲρ τὸ

¹ ΑΕ 1942 - 1944, Ἀρχαιολογικά Χρονικά, σ. 39, εἰκ. 1. ΑΝ. ΟΡΛΑΝΔΟΣ, Ἡ ξυλόστεγος παλαιοχριστιανικὴ βασιλικὴ τῆς μεσογειακῆς λεκάνης, Α', σ. 150, εἰκ. 116,

θεμέλιον, τὸ ὁποῖον σχηματίζει εἰς τὸ ἐλίπεδον τοῦ δαπέδου στενὴν προεξοχήν, ἐφ' ἧς ἐδράζεται στῶμα ἀσβεστοκονιάματος τῆς νοτίας ὀψews τοῦ τοίχου. Ἐκ τούτου διαπιστοῦται ὅτι ἡ ὄψις αὕτη εἶναι ἡ ἐσωτερικὴ τοῦ βορείου τοίχου τῆς βασιλικῆς, τὸν ὁποῖον παρηκολουθήσαμεν εἰς μῆκος 14 μ. πρὸς Α., ἀπὸ τῆς γωνίας τῆς σχηματιζομένης ὑπ' αὐτοῦ καὶ τῆς προεκτάσεως τοῦ θεμελίου τοῦ τριβήλου. Ὁ τοίχος εἶναι ἐκτισμένος δι' ἀργῶν λίθων μετὰ συγκολλητικῆς ὕλης ἀσβεστοκονιάματος, εἰς δὲ τὴν ἐσωτερικὴν ὄψιν σχηματίζει εἶδος σειρᾶς ὀρθοστατῶν, οἵτινες φέρουν ἀσβεστοκονίαμα.

Ἡ ἀπόστασις ἡ χωρίζουσα τὴν ἐσωτερικὴν ὄψιν τοῦ ἀποκαλυφθέντος τοίχου ἀπὸ τὸ μεσαῖον κλίτος ὑπερβαίνει τὰ 7 μέτρα. Ἀλλὰ τὸ πλάγιον κλίτος εἶναι ἀδύνατον νὰ εἶχε τὸ πλάτος τοῦτο, ἴσον δηλ. πρὸς τὸ πλάτος τοῦ μεσαίου, τὸ ὁποῖον, διὰ τελετουργικοὺς λόγους κατασκευάζεται συνήθως διπλάσιον τῶν πλαγίων.¹ Πράγματι, εἰς τὸ μέσον, μεταξὺ τοῦ βορείου τοίχου καὶ τοῦ κεντρικοῦ κλίτους, ἀπεκαλύφθη καὶ ἕτερον παράλληλον θεμέλιον, διήκον ἀπὸ Δ. πρὸς Α., πάχους 1.25 μ. Εἶναι πιθανώτατον ὅτι ἐπὶ τοῦ ἐνδιαμέσου τούτου θεμελίου ἐστηρίχθησαν πεσσοὶ τοξοστοιχίας, ὅτι ὁ χῶρος ἦτο διηρημένος κατὰ μῆκος εἰς δύο κλίτη, πλάτους περίπου 3 μ. ἕκαστον, καὶ ὅτι κατ' ἀναλογίαν ἡ βασιλικὴ ἦτο πεντάκλιτος.

Τὸ θεμέλιον, τὸ ὁποῖον ἐχρησιμοποιήθη πρὸς διαχωρισμὸν τῶν δύο πλαγίων κλιτῶν, διακόπτεται εἰς ἀπόστασιν 20.60 μ. ἀπὸ τοῦ θεμελίου τοῦ τριβήλου πρὸς Α. καὶ εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ συνδέεται πρὸς ἄλλο θεμέλιον καμπυλόγραμμον ἔχον κατεύθυνσιν ἀπὸ ΝΑ. πρὸς ΒΔ. (πίν. 64α). Φαίνεται, λοιπόν, ὅτι ἡ διαίρεσις εἰς κλίτη διεκόπτετο εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο. Ἀκριβῶς δὲ ἐκεῖ, ἐπὶ τοῦ κεντρικοῦ κλίτους, ἀνοίγεται μέγα τόξον σφζόμενον εἰσέτι κατὰ χώραν καὶ ἐντοιχισθὲν κατὰ τὴν βυζαντινὴν ἐποχὴν², ὅπερ ἀποδεικνύει τὴν ὑπαρξιν ἐγκαρσίου, πρὸ τῆς κόγχης, κλίτους.

Ἐκ τοῦ οἰκοδομικοῦ ὕλικου τῆς κόγχης προέρχονται ἐνδιαφέροντα τμήματα γλυπτῶν θωρακίων νέων τύπων, ὅπως τὸ φέρον ἀνάγλυφον κόσμημα ρόδακος καὶ φολίδων (πίν. 64β). Ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον ἔχουν τὰ ἀποτμήματα ἐπὶ τῶν ὁποίων εἰκονίζεται ἐν ὑψηλῷ ἀναγλύφῳ ἄμνός πρὸς δεξιὰ (εἰκ. 65α), ἔργον ἀρίστης τέχνης καὶ διδακτικὸν τῆς τεχνοτροπίας τῆς ἐποχῆς. Ἐπὶ τῆς ὀπισθίας ὀψews τὸ θωράκιον φέρει ἀνάγλυπτον σταυρόν. Εὐρέθησαν ὡσαύτως τμήματα ἐπικράνου μὲ διακόσμησιν φύλλων καλάμου³ καὶ τινα τεμάχια παλαιοχριστιανικῶν ἰωνικῶν κιονοκρανῶν.

¹ ΑΝ. ΟΡΑΝΔΟΣ, ἔ. ἀ. τόμ. Β', σ. 591.

² Ὅρα σχέδιον τομῆς κατὰ μῆκος, ΠΑΕ 1936, σ. 102, εἰκ. 3.

³ Πρβ. ὁμοιον ἐν ΠΑΕ 1939, σ. 95, εἰκ. 8.

Β. Τὸ καμπυλόγραμμον οἰκοδόμημα. Τὸ θεμέλιον ἐφ' οὗ ἔστηρίζετο ἡ τοξοστοιχία τοῦ ἐνδιαμέσου κλίτους τῆς βασιλικῆς συνδέεται μετ' ἄλλου καμπυλογράμμου σχηματίζοντος πρὸς Β. μεγίστην ἀψίδα. Τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον τοῦ καμπυλογράμμου θεμελίου φθάνει μέχρι τῆς βορείου τοξοστοιχίας τοῦ μεσαίου κλίτους, ἀποκοπὴν κατὰ τὴν κατασκευὴν ταύτης. Ἐπ' αὐτοῦ ἔστηρίχθη πράγματι τὸ θεμέλιον τοῦ πεσσοῦ τοῦ μεγάλου πρὸ τῆς κόγχης τόξου τοῦ μεσαίου κλίτους τῆς βασιλικῆς. Ἦδυνήθημεν νὰ παρακολουθήσωμεν τὸ καμπυλόγραμμον θεμέλιον κατὰ μῆκος χορδῆς 15 μ. Τοῦτο ἔχει πᾶχος 1.05, κατὰ τὸ βόρειον ἄκρον εὐρύνεται μέχρι 2 μ. Ἡ διάμετρος τῆς ἀψίδος δύναται νὰ ὑπολογισθῇ εἰς 35 περίπου μέτρα. Εἰς τρία σημεῖα ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς κατὰ τὴν περιφέρειαν τοῦ καμπυλογράμμου θεμελίου διεπιστώθη στρῶσις δαπέδου εἰς βάθος 0.30 - 0.40 ὑπὸ τὴν ἐπιφάνειαν αὐτοῦ. Σφύζεται ἐπομένως μέρος τῆς ἀνωδομίας τοῦ τοίχου. Τὸ δάπεδον συνίσταται ἐκ πλακῶν ἐγγωρίου ἄσβεστολίθου ἀνίσου πάχους (0.05 - 0.08 μ.) ἐδραζομένων ἐπὶ στρώματος λατύπης πᾶχ. 0.10 μ. Παρατηρήθη καὶ ἀρχαιοτέρα στρῶσις εἰς βαθύτερον ἐπίπεδον, κατεσκευασμένη ἐκ συμπαγοῦς κονιάματος. Περὶ τῆς ἀνωδομίας τοῦ κτηρίου οὐδὲν δύναται νὰ λεχθῇ μετὰ θετικότητος. Δύο ἀποτμήματα ἰωνικοῦ γείσου μετ' ὧν καὶ ὀδόντων, εὐρεθέντα κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν, ἴσως δύναται νὰ ἀποδοθῶν εἰς τὸ κτήριο. Πρὸς χρονολόγησίν του ἡρευνήθη τὸ ὑπὸ τὴν πλακόστρωσιν ἔδαφος εἰς διάφορα σημεῖα. Ἡ ἔρευνα ἀπέδωσε τμήματα ἀγγείων αἰττικῶν τοῦ 4^{ου} π. Χ. αἰῶνος, κεφαλὴν πηλίνου εἰδωλίου πραξιτελείου τύπου, τμήματα κεράμων στέγης κλασσικῶν χρόνων, ἀλλὰ καὶ ὄστρακα πρωίμων μεγαρικῶν σκύφων μετ' ἐκτύπου διακοσμήσεως. Κατὰ ταῦτα τὸ μέγα ἀψιδωτὸν οἰκοδόμημα δύναται νὰ χρονολογηθῇ εἰς τὴν ὀψιμον ἑλληνιστικὴν ἐποχὴν.

Περὶ τοῦ προορισμοῦ τοῦ εἰκάζομεν ἐκ τοῦ διαγράμματος τῆς κατόψεως δίδοντος εἰκόνα μεγάλου ἡμικυκλικοῦ κτηρίου, ἀμφιθεατρικοῦ, ὁμοίου π. χ. πρὸς τὸ Βουλευτήριον τῆς Μιλήτου¹. Ἐκ τοῦ χώρου προέρχονται ἐπιγραφαί τινες, ὡς χαλκῇ πινακίς περιέχουσα ψήφισμα τοῦ Δήμου², ἡ ὑπ' ἀρ. Εὐρετ. τοῦ Μουσείου Κερκύρας 315, ἀναγράφουσα διαιτησίαν τῶν Κερκυραίων καὶ ἐπιστολὴν ρωμαίου στρατηγοῦ πρὸς τὸν Δῆμον τῶν Κερκυραίων³, τέλος ἄλλαι ἀναθηματικαὶ ἐπιγραφαί (πίν. 65β). Πάντα ταῦτα ἐνισχύουν τὴν ἐκδοχὴν, καθ' ἣν τὰ ἀποκαλυφθέντα θεμέλια ἀνήκουν εἰς τὸ ἑλληνιστικὸν Βουλευτή-

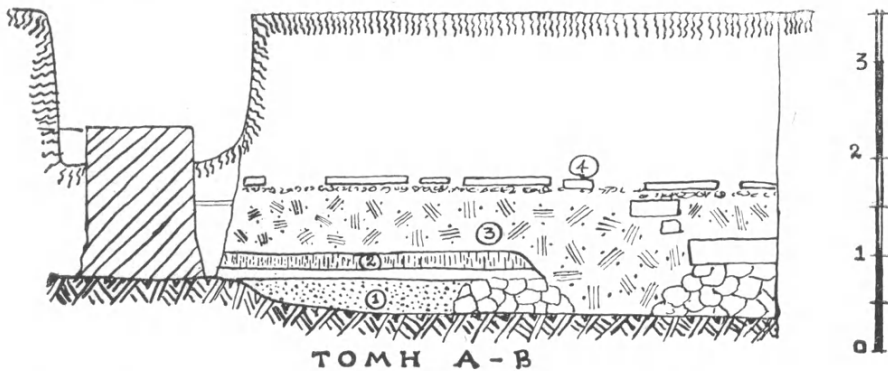
¹ Τὸ Βουλευτήριον τῆς Μιλήτου ἔχει διάμετρον 34 μέτρων· πρβ. προχείρως W. B. DINSMOOR, *The Architecture of Ancient Greece*, 1950 (3η ἔκδ.), σ. 297, εἰκ. 109.

² IG IX, 1, ἀρ. 682.

³ BCH 48, 1924, σ. 381, πρβ. AA 27, 1912, σ. 248.

ριον ἢ Ἑκκλησιαστήριον τῶν Κερκυραίων. Εἶναι γνωστὸν ὅτι ἐκ μīmῆσεως τοιούτων οἰκοδομημάτων προῆλθε τὸ σχῆμα τοῦ ρωμαϊκοῦ θεάτρου¹.

Γ. *Εὐρήματα ὑστερογεωμετρικῶν χρόνων*. Κατὰ τὸ ΝΑ. ἄκρον καὶ ἔξω τοῦ ἀψιδωτοῦ κτηρίου, παραλλήλως δὲ πρὸς τὸ κεντρικὸν κλίτος τῆς βασιλικῆς, προέβημεν εἰς δοκιμαστικὴν τομὴν τοῦ ἐδάφους μήκους 6 μ., πλάτους 3 μ. καὶ βάθους 4 μ. πρὸς διενέργειαν στρωματογραφικῶν παρατηρήσεων. Ἡ ἔρευνα αὕτη ὠδήγησεν εἰς τὴν ἀνακάλυψιν ἀδιατάρακτου στρώματος περιέχοντος ἄφθονα ὄστρακα ἀγγείων ὑστερογεωμετρικῶν καὶ ἀρχαίων πρωτοκορινθιακῶν. Τὸ στρῶμα τοῦτο κεῖται εἰς βάθος 1.20 μ. ὑπὸ τὴν σφζομένην ἐπιφάνειαν τοῦ καμπυλογράμμου θεμελίου τοῦ ἑλληνιστικοῦ κτη-

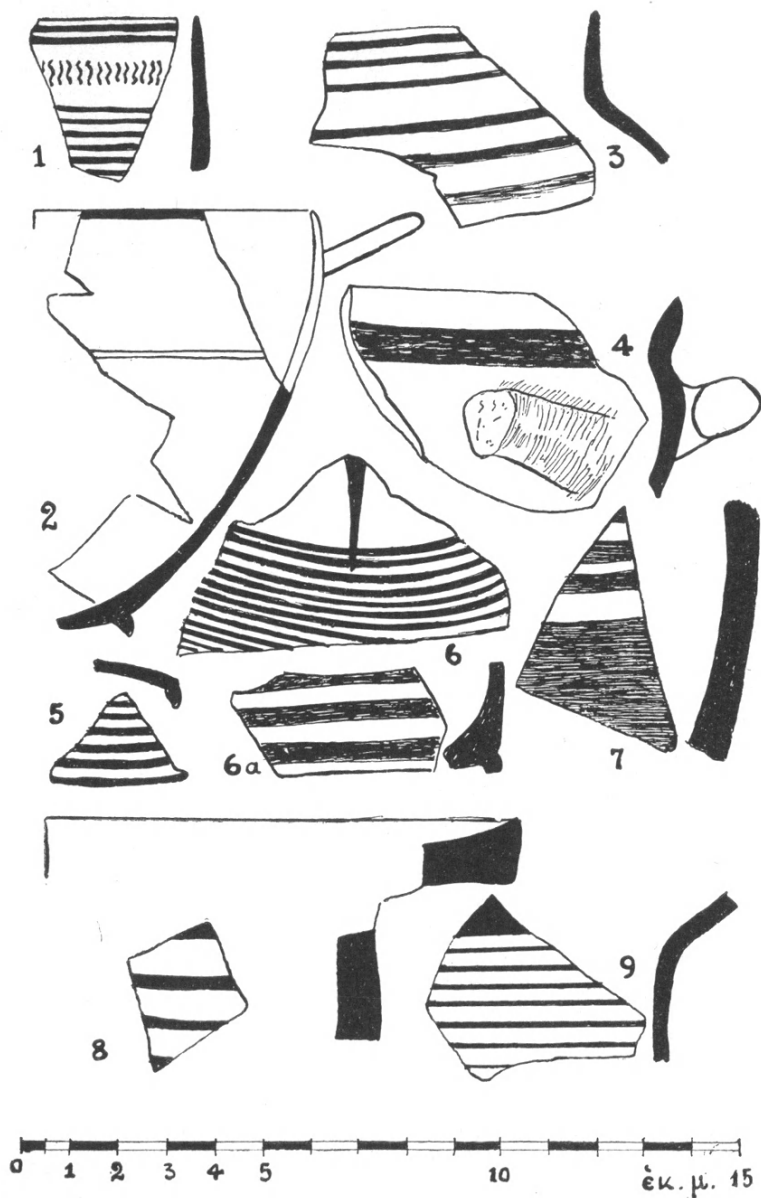

Εἰκ. 1. Σχεδιογράφημα στρωματογραφικῆς τομῆς ὑπὸ τὸ δάπεδον τῆς βασιλικῆς.

ρίου, ἐκτείνεται δὲ κατὰ μήκος τῆς δυτικῆς πλευρᾶς θεμελίου ἔξ ἀργῶν λίθων πλάτους ± 1 μ. ὁμορρόπου περίπου πρὸς τὸ ἑλληνιστικὸν θεμέλιον (πίν. 65γ καὶ εἰκ. 1). Ὡς προκύπτει ἐκ τῶν κεραμικῶν εὐρημάτων, τὸ κτίσμα τοῦτο ἀνάγεται εἰς τὰ τέλη τοῦ 8ου π.Χ. αἰῶνος, ἐδράζεται δέ, ὡς καὶ τὸ παρ' αὐτὸ ἀδιατάρακτον στρῶμα τὸ περιέχον τὰ ὄστρακα, ἐπὶ τοῦ φυσικοῦ ἐδάφους.

Λίδομεν σύντομον περιγραφὴν χαρακτηριστικῶν τινῶν ἀποτμημάτων ἀγγείων, αἵτινα ἀπεικονίζονται ἐν τῷ σχεδιογραφῆματι τῆς εἰκ. 2. Ταῦτα ἀνήκουν ἰδίως εἰς σκύφους, κρατηρίσκους, πυξίδας καὶ ὀλιγώτερα εἰς μεγάλα ἀγγεῖα (ὕδρια, οἶνοχόη, κρατήρ). Ἀπαντα φέρουν γεωμετρικὴν γραμμικὴν διακόσμησιν καστανοῦ ἢ ἐρυθροποῦ βερνικίου μετ' ἐξηρημένων ζωνῶν, εἶναι δὲ πηλοῦ κιτρινωποῦ, ἀρίστης τεχνικῆς. Ὅτι πρόκειται περὶ εἰσαχθέντων

¹ Πρβ. ἐν τέλει: A. RUMPF, Die Entstehung des römischen Theaters, Mitteilungen des Instituts III, 1950, σ. 49.

Εἰκ. 2. Πρωτοκορινθιακά ὄστρακα ἐκ τοῦ κατωτάτου στρώματος (1) τῆς τομῆς εἰκ. 1.

ἀγγείων πρωτοκορινθιακῶν τῆς πρωίμου περιόδου δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία.

1) Τμήμα χείλους καὶ τοιχώματος κοτύλης. Ἡ ἐπιφάνεια εἶναι πρᾶσινωπή, τὸ βερνίκιον ἀπέβη ἐξίτηλον. Μεταξὺ δύο ὀριζοντίων γραμμῶν τοῦ χείλους καὶ ἐξ ἄλλων σφζομένων τοῦ τοιχώματος, ζώνη ἐξηρημένη φέρουσα σειρὰν καθέτων σιγμοειδῶν κοσμημάτων. 2) Τμήματα κοτύλης, πηλοῦ κιτρινωποῦ ροδόχρου. Τὸ βερνίκιον ἀπέβη κοκκινωπὸν ἐκ τῆς ὀπτήσεως. Ἐπὶ τοῦ χείλους διακόσμησις ἀντιθετικῶν τριγώνων ἐξηρημένων. Ἐπὶ τῆς κοιλίας, ταινία ἐξηρημένη, ἡ βάσις καλύπτεται διὰ βερνικίου¹. 3) Τμήμα τοιχώματος σκύφου ἢ κανθάρου μὲ ἐξέχον ἐλαφρῶς χεῖλος. Διακοσμείται μὲ ὀριζοντίους παραλλήλους γραμμάς. 4) Τμήμα χείλους μετὰ τοιχώματος καὶ λαβῆς μεγάλου σκύφου ἢ κρατηρίσκου. Φέρει ὑπὸ τὸ χεῖλος ὀριζόντιον ταινίαν μέλανος βερνικίου. 5) Τμήμα πυξίδος πηλοῦ πρᾶσινωποῦ. 6) Κάλυμμα πυξίδος. Ἡ διὰ φαιοῦ βερνικίου διακόσμησις συνίσταται ἐξ ὁμοκέντρων κυκλικῶν γραμμῶν καὶ ἀκτίνων. 6α) Βάσις πυξίδος. 7) Τμήμα τοιχώματος κρατήρος. 8) Δύο ἀποτμήματα χείλους ὑδρίας. 9) Τμήμα χείλους τριλόβου οἰνοχόης. Γραμμικὴ διακόσμησις ἐκ βερνικίου ἐρυθρωποῦ ἐξωτερικῶς, φαιοῦ ἐσωτερικῶς.

Εἶναι πρόδηλος ἡ σημασία τοῦ εὐρήματος διὰ τὴν ἐξέτασιν τῶν συναφῶν πρὸς τὸν ἀποικισμὸν τῆς Κερκύρας χρονολογικῶν προβλημάτων καὶ τὴν ἐπιβεβαίωσιν ἐξ ἀρχαιολογικῶν τεκμηρίων τῆς παρὰ ΣΤΡΑΒΩΝΙ (VI 269) παραδόσεως, καθ' ἣν ἡ Κέρκυρα ἀπφκίσθη ὑπὸ τῶν Κορινθίων καὶ ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ Χερσικράτους τὸ 734 π. Χ. Οὕτω διὰ πρώτην φορὰν ἀνευρίσκονται δι' ἀνασκαφῶν ἐν Κερκύρᾳ καὶ δὴ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ πόλει, πρῶτα πρωτοκορινθιακὰ ἀγγεῖα, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἀπετέλει αἶτημα καὶ εὐχὴν τῶν περὶ τὰ ζητήματα τοῦ ἀποικισμοῦ τῆς πόλεως ἀσχοληθέντων ἐρευνητῶν, διότι τὰ ἀρχαιότερα μέχρι τοῦδε εὑρεθέντα ἀνῆκον εἰς τὴν ὀψιμον πρωτοκορινθιακὴν περίοδον.

Τὰ νέα κεραμεϊκὰ εὐρήματα τῆς Κερκύρας δέον νὰ μελετηθοῦν παραλλήλως πρὸς τὰ ἀρχαιότερα πρωτοκορινθιακὰ ἀγγεῖα τῶν Συρακουσῶν — πόλεως ἀποικισθείσης συγχρόνως περίπου πρὸς τὴν Κέρκυραν — καὶ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν νέων τούτων τεκμηρίων εἶναι δυνατόν νὰ ἐπανεξετασθῶσι τὰ προβλήματα τῆς χρονολογικῆς κατατάξεως τῶν ἀγγείων τῆς μεταβατικῆς καὶ τῆς πρωίμου πρωτοκορινθιακῆς περιόδου. Τὸ θέμα προτιθέμεθα νὰ διαπραγματευθῶμεν ἐλπίζοντες ὅτι, συνεχιζομένων τῶν ἀνασκαφῶν, θὰ προστεθῶσι καὶ ἄλλα εὐρήματα συμπληροῦντα τὰ ὑπάρχοντα εἰσέτι κενά.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Γ. ΚΑΛΛΙΠΟΛΙΤΗΣ

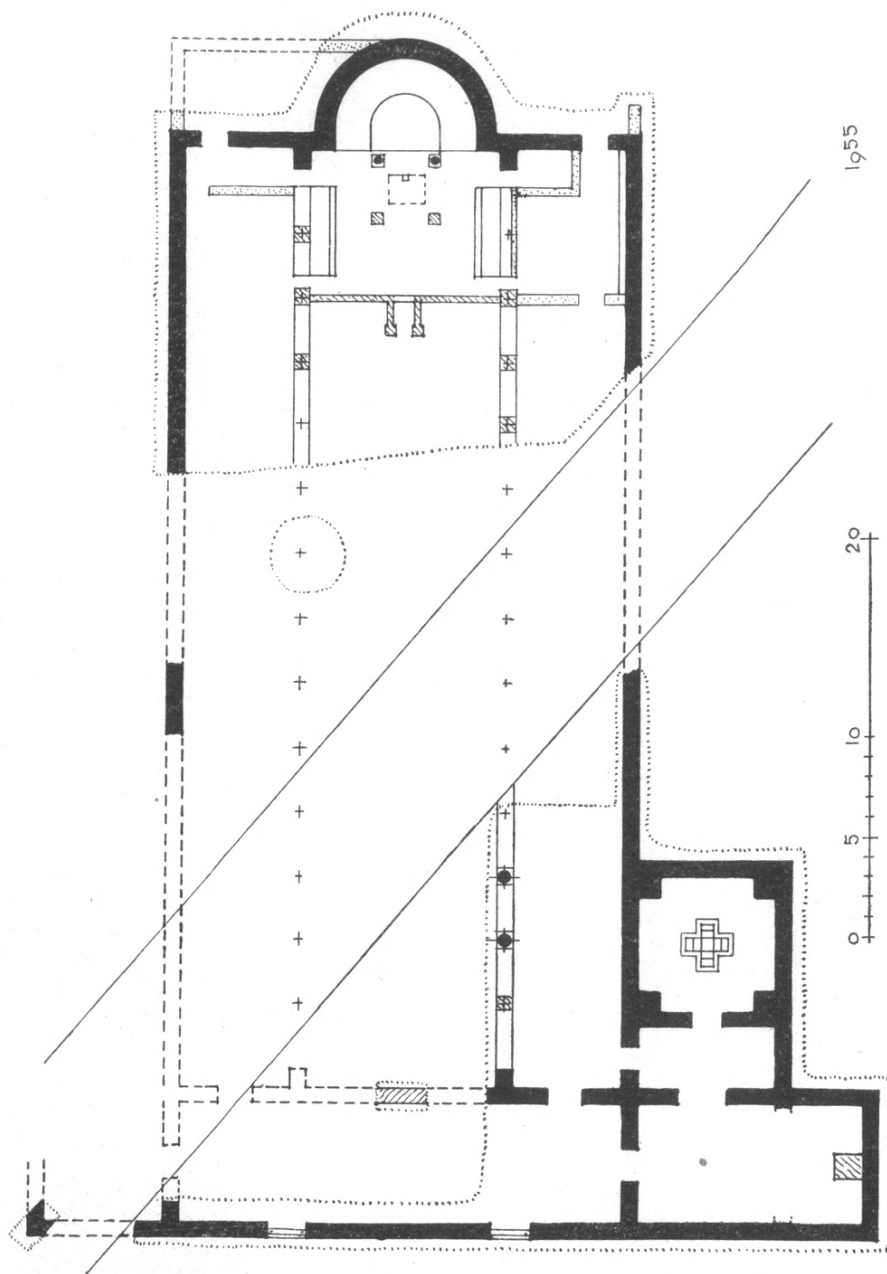
¹ Πρβ. K. FRIIS JOHANSEN, Les vases sicyoniens, 1923, πίν. 9, ἀριθ. 2.

Ἐφέτος ἡ ἀνασκαφὴ τῆς βασιλικῆς τῆς «Σκουτέλας» διεξήχθη μὲ σχετικῶς βραδὺν ρυθμὸν, διότι παρέστη ἀνάγκη ν' ἀπομακρυνθοῦν πολλοὶ ὄγκοι χωμάτων, προελθόντων ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν τῶν δύο προηγουμένων ἐτῶν (πρβλ. ΠΑΕ 1953, 175 κέ. καὶ 1954, 210 κέ.). Ἀπεχωματώθη ἐν τούτοις ἐφέτος ὁλόκληρον τὸ ἀνατολικὸν μέρος τῆς βασιλικῆς, τὸ εὗρισκόμενον δηλαδὴ ἐντεῦθεν τῆς ὁδοῦ Παλαιᾶς Κορίνθου - Περιγιαλίου (πρβλ. εἰκ. 1), ὅσον εἶχεν ἀγορασθῇ παρὰ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Πρὸς Δ. τῆς ὁδοῦ ἀπεχωματώθη τὸ μέγιστον μέρος τοῦ νοτίου κλίτους, σημαντικὸν μέρος τοῦ νάρθηκος ὡς καὶ οἱ πρὸς Ν. τοῦ νάρθηκος καὶ πρὸς Δ. τοῦ πέρυσιν ἀποκαλυφθέντος βαπτιστηρίου — ἀκριβέστερον «φωτιστηρίου» — συνεχόμενοι χώροι.

1. **Ἀρχιτεκτονική** (εἰκ. 1). Εἰς τὸν ἀνατολικὸν τομέα τῆς ἀνασκαφῆς ἡ ἔρευνα ἐντὸς μὲν τοῦ ναοῦ οὐδὲν τὸ χαρακτηριστικῶς ἰδιαίτερον ἀπέδωσεν ἐφέτος, ὡς ἄλλωστε οὐδὲ ἀνεμένετο, ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν διάταξιν τῆς βασιλικῆς. Ἐξω ὅμως τοῦ ναοῦ, κατὰ τὴν διαπλάτυνσιν τῆς περιμετρικῆς τάφρου, ἐπεσημάνθη πρὸς Β. τῆς κόγχης τοῦ ἱεροῦ βοηθητικός τις χώρος (εἰκ. 1), ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἡ κόγχη περικλείεται κατὰ τὸ ἥμισυ (ἡμιεγγράφεται). Πρόκειται περὶ προσκτίσματος ἴσως ὀλίγον μεταγενεστέρου τοῦ κυρίως ναοῦ προσορισμοῦ δὲ πιθανῶς νεκρικοῦ.

Ἐνδιαφέρουσα ὑπῆρξεν ἡ ἔρευνα εἰς τὸν δυτικὸν τομέα τῆς ἀνασκαφῆς, ἔνθα ἀφ' ἐνὸς προσδιωρίσθησαν ἐφέτος λεπτομέρειαι, ἀφορῶσαι εἰς τὰς κιονοστοιχίας τῆς βασιλικῆς καὶ ἀφ' ἑτέρου ἐπερατώθη ἡ ἀποκάλυψις τῶν πρὸς Ν. προσκτισμάτων.

Ἐν πρώτοις ἀπεκαλύφθη εἰς τὸν νάρθηκα ἡ ἑτέρα ἐκ Δ. εἴσοδος, ἀνοιγομένη περίπου κατὰ τὴν νοτιὰν πρὸς Δ. προέκτασιν τῆς νοτίας κιονοστοιχίας τοῦ ναοῦ· ἀκολούθως ἡλευθερώθη ἡ εἴσοδος πρὸς τὸ νότιον κλίτος καὶ ἐν συνεχείᾳ ὁ στυλοβάτης τῆς νοτίας κιονοστοιχίας. Ἐπὶ τοῦ στυλοβάτου εὐρέθησαν κατὰ χώραν δύο βάσεις κίωνων. Οὕτω διεπιστώθη ὅτι ἐφ' ἑκατέρας τῶν κιονοστοιχιῶν ὑψοῦντο πρᾶγματι δεκατρεῖς κίονες, ὡς εἶχεν ὑπολογισθῇ πέρυσιν (ΠΑΕ 1954, σ. 210). Εἰς τὰ μετακίονια τοῦ στυλοβάτου διεσώθησαν λείψανα πλακοστρώσεως. Ὑπερφῶν φαίνεται ἡ ἀνασκαπτομένη βασιλικὴ νὰ ἔσφερεῖτο.

Εἰκ. 1. Κάτοψις τῆς βασιλικῆς τῆς «Σκουτέλας».

Τὰ πρὸς Ν. προσκτίσματα—περιλαμβανομένου καὶ τοῦ φωτιστηρίου—ἀποτελοῦν ἐν ἑνιαίῳ ἐκ τριῶν χώρων συγκρότημα, τὸ συγκρότημα τοῦ βαπτιστηρίου, προσιτὸν κατὰ κύριον λόγον ἐκ τοῦ νάρθηκος διὰ σχετικῶς εὐρέως ἀνοίγματος (πλάτ. ± 1.60 μ.) καὶ κατὰ δεύτερον λόγον ἐκ τοῦ νοτίου κλίτους διὰ θύρας σχετικῶς στενωτέρας (πλάτ. ± 1.20 μ.). Διὰ τοῦ ἀνοίγματος πλάτους ± 1.60 μ. εἰσερχόμεθα ἐκ τοῦ νάρθηκος κατὰ πρῶτον εἰς ἐπιμήκη αἴθουσαν (μῆκ. 11.20 μ., πλάτ. 5.95 μ.), ἐκτεινομένην πρὸς Ν. τοῦ νάρθηκος, τοῦ ὁποίου φαίνεται τρόπον τινὰ ὡς προέκτασις ἢ αἴθουσα αὕτη. Ἐντεῦθεν δι' αἰσθητῶς εὐρυτέρου ἀνοίγματος (πλάτ. ± 2.40 μ.) φερόμεθα πρὸς στενὸν χώρον, ἐκτεινόμενον ἀμέσως πρὸ τοῦ φωτιστηρίου ἐν εἴδει προθαλάμου, ἐκ τούτου δὲ πάλιν διὰ τρίτου κατὰ σειρὰν ἀνοίγματος (πλάτ. 1.55 μ.) εἰσερχόμεθα ἐν τέλει εἰς τὸ φωτιστήριον ἢ καὶ διαβαίνομεν ἐκ τῶν χώρων τοῦ βαπτιστηρίου διὰ τῆς θύρας πλάτους ± 1.20 μ. πρὸς τὸν κυρίως ναόν. Τὰ ἀνωτέρω κατὰ σειρὰν τρία ἀνοίγματα δὲν εἶχον κατώφλια καὶ φαίνεται ὅτι ἐκλείοντο διὰ βήλων¹. Τοῦλάχιστον τὸ πλάτος ± 2.40 μ. τοῦ δευτέρου ἀνοίγματος τοιαύτην τινὰ ἐξήγησιν ἀπαιτεῖ.

Ἡ νοτίως τοῦ νάρθηκος ἐπιμήκης αἴθουσα εἶχεν ὑπολογισθῇ κατ' ἀρχὰς βραχυτέρα καὶ εἶχεν ἀρχίσει νὰ κτίζεται μέχρι τῆς γραμμῆς τοῦ νοτίου τοῖχου τοῦ βαπτιστηρίου εἰς ἀπόστασιν ± 6.90 μ. ἀπὸ τῆς μακρᾶς νοτίας πλευρᾶς τῆς βασιλικῆς, εἶχε δὲ ὁ ἀρχικὸς οὗτος τοῖχος (πάχ. 0.75 μ.) ὑψωθῇ ἐνταῦθα ὑπεράνω τῆς εὐθυνητρίας, ὅτε ἀπεφασίσθη νὰ δώσουν εἰς τὸν χώρον τῆς προκειμένης αἰθούσης περισσότερον μῆκος· μετέθεσαν λοιπὸν τὸ ἕτερον τῶν κατὰ μῆκος ὁρίων τῆς νοτιώτερον κατὰ ± 3.55 μ., ἐχαμήλωσαν τὸν πρῶτον τοῖχον μέχρι βάθους 0.25 μ. ὑπὸ τὴν ὀριζοντίαν τοῦ δαπέδου καὶ ἀκολούθως ἐπελέκησαν ἐπὶ τῶν μακρῶν πλευρῶν τῆς αἰθούσης, ἐσωτερικῶς, τὰ προέχοντα ἄκρα τῶν «δεμένων» δόμων, οἱ ὅποιοι εἶχον ἀπομείνει εἰς τὰς ἀρχικὰς γωνίας, ἐκατέρωθεν, εἰς τὰ ἄκρα τοῦ πρώτου ἐκείνου τοῖχου (πίν. 66α). Οὕτω ἐδημιούργησαν παρὰ τὸν νάρθηκα, ἐντεταγμένην δὲ εἰς τὸ συγκρότημα τοῦ βαπτιστηρίου, εὐρύχωρον αἴθουσαν.

Εἰς τὸ βάθος τῆς ἀνωτέρω αἰθούσης, εἰς τὸ μέσον τῆς νοτίας πλευρᾶς τῆς, εὐρέθῃ κτιστὸν ἀπ' εὐθείας ἐπὶ τοῦ ἐδάφους—ἄνευ θεμελιώσεως—τετράπλευρον βάθρον, ὡς εἶδος πλατυβάθρου (μῆκ. 1.42 , πλάτ. 1.33 μ.) (πίν. 66β). Πιστεύω ὅτι εἰς τὴν κατασκευὴν ταύτην πρέπει ν' ἀναγνωρίσωμεν βάθρον

¹ Πρβλ. ΔΙΑΘΗΚΗΝ Ι 19: *Similiter domus baptismi* (i. e. baptisterium) sit vel oblecta (παρὰ JON. QUASTEN, *Monumenta eucharistica et liturgica vetustissima*, Bonnæ 1935 - 1937, 239, 1). Πρβλ. ΑΡΑΒΙΚΗΝ ΔΙΑΔΕΚΑΛΙΑΝ 35, 13: *et ita etiam sit* (τ.ῆ. χρησιμοποιοῖσις παραπετασμάτων, velamenta) in photisterio (ἐκδ. FUNK II, 125, 9-10, παρὰ QUASTEN, 239, 1).

ἔδρας τοῦ ἐπισκόπου, κατόπιν δὲ τούτου νὰ θεωρήσωμεν τὴν ἐν λόγῳ αἵθουσαν ἀφ' ἑνὸς ὡς χώρον κατηχητικῶν διδασκαλιῶν καὶ ἀφ' ἑτέρου, εἰδικώτερον, ὡς χώρον τελέσεως τῶν εὐχῶν εἰς τοὺς κατηχουμένους, τῶν ἐπορκισμῶν καὶ τῆς διακηρύξεως τῆς ὁμολογίας τῆς πίστεως πρὸ τοῦ βαπτίσματος, μετὰ δὲ τὸ βάπτισμα—ἀν δεχθῶμεν τὴν λατινικὴν λατρευτικὴν παράδοσιν—ὡς χώρον παροχῆς τῆς «σφραγίδος» (τοῦ χρίσματος). Μὲ ἄλλους λόγους ἡ αἵθουσα αὕτη εἶναι ὁ «προαύλιος οἶκος» ἢ «ἐξώτερος οἶκος»¹ ἢ—κατὰ τὴν λατινικὴν λατρευτικὴν παράδοσιν—τὸ «χριστήριον» (*consignatorium*)².

Ὁ ἐξώτερος οἶκος τοῦ βαπτιστηρίου τῆς βασιλικῆς τῆς Σκουτέλας προσδίδει εἰς τὴν διάταξιν τοῦ ὅλου τούτου λειτουργικοῦ συγκροτήματος τόνον ἀρχαϊκότητος· μετὰ μὲγάλην δὲ σαφήνειαν ἡ προκειμένη ἀρχιτεκτονικὴ διάταξις ἀντανακλᾷ τὴν τελετουργικὴν τάξιν, ὡς ἐξετυλίσσετο κατὰ τὴν μυητικὴν εἰσδοχὴν τῶν νέων μελῶν τῆς ἐκκλησίας: Οἱ κατηχούμενοι εἰσήγοντο ἐκ τοῦ νάρθηκος εἰς τὸν ἐξώτερον οἶκον (πίν. 66β καὶ 67α εἰς τὸ βάθος), ὅπου ἐτελεῖτο τὸ πρῶτον μέρος τῆς ἀκολουθίας τοῦ βαπτίσματος· κατόπιν διὰ τοῦ διαμέσου μικροῦ προθαλάμου ὠδηγοῦντο εἰς τὸ φωτιστήριον μετὰ τὴν κολυμβήθραν (πίν. 67α ἐμπρός), ὅπου ἐλάμβανον τὸ λουτρόν, ἔπειτα δ' ἐπιστρέφοντες εἰς τὸν διάμεσον προθάλαμον διήρχοντο διὰ τῆς πλαγίας θύρας του καὶ μετέβαινον ἐν πομπῇ εἰς τὸν κυρίως ναόν, διὰ νὰ μετάσχουν ἀκολουθίως διὰ πρῶτην φορὰν τῆς θείας εὐχαριστίας, τελουμένης τότε ἐν συνεχείᾳ μετὰ τὴν ἀκολουθίαν τοῦ βαπτίσματος.

Ἐφέτος κατὰ συμπληρωματικὴν ἀνασκαφικὴν ἔρευναν ἐντὸς τοῦ φωτιστηρίου εὐρέθη πρὸς Α. τῆς κολυμβήθρας ὁ ὀχετὸς ἀπορροῆς τῶν ὑδάτων τοῦ βαπτίσματος, κτιστός (πίν. 67β. Δὲν σημειοῦται ἐπὶ τοῦ σχεδίου εἰκ. 1)· ὁ ὀχετὸς ἐκβάλλει ἔξω τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου τοῦ φωτιστηρίου.

Διὰ μικρᾶς τομῆς εἰς τὸ μέσον τῆς ὁδοῦ Παλαιᾶς Κορίνθου—Περιγιαλίου ἐπεσημάνθη τὸ ΒΔ. ἄκρον τοῦ ἀνασκαπτομένου οἰκοδομήματος εἰς ἀπόστασιν 6.80 μ. ἀπὸ τοῦ βορείου τοίχου τοῦ νάρθηκος. Ἡ ἀπόστασις αὕτη ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὴν ἀπόστασιν (6.90 μ.) τοῦ ἀρχικοῦ νοτίου τοίχου τοῦ «ἐξωτέρου οἴκου» ἀπὸ τῆς νοτίας μακρᾶς πλευρᾶς τῆς βασιλικῆς (βλ. ἀνωτ. σ. 195). Οὕτω πρὸς Β. τοῦ νάρθηκος ἐπεσημάνθη πρόσκτισμα περίπου ἀντίστοιχον πρὸς τὸ βαπτιστήριον. Πιθανῶς πρόκειται τὸ διακονικόν.

Κατὰ τὴν διάνοξιν τῆς περιμετρικῆς τάφρου ἔξω τοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ νάρθηκος οὐδεμία ἐνδείξις ἤλθεν εἰς φῶς—καὶ κατὰ τὴν ἐφετινὴν ἔρευ-

¹ ΚΥΡΙΑΛ. ΙΕΡΟΣΟΛ., Μυσταγωγ. Κατήχ. Α' - Γ' (P.G. 33, 1065 κέ. Πρβλ. Η. LIETZMANN ἐν *Kleine Texte* 5, Bonn 1923, 10 κέ.). Πρβλ. ΣΩΤΗΡΙΟΥ, Χριστιαν. καὶ Βυζαντ. Ἀρχαιολ., 220 κέ.

² Πρβλ. Η. LEBERSCQ ἐν *Dict. Arch. Chr. Lit.* III 2, 2549 (ἐν λ. *consignatorium*).

ναν—περὶ τοῦ ἂν ἡ βασιλικὴ τῆς Σκουτέλας εἶχε πρὸς Δ. αἵθριον ἢ ἄλλην τινὰ ἀρχιτεκτονικὴν ἐνότητα (πρβλ. ΠΑΕ 1954, σ. 213). Δὲν κατωρθώθη μάλιστα, παρὰ τὴν ἐπὶ τούτῳ ἔρευναν, οὐδὲ ἀπλῇ ἔνδειξις νὰ σημειωθῇ ὅτι τὸ ἔδαφος ἔξω τῆς ἐφέτος ἀποκαλυφθείσης νοτίας θύρας τοῦ νάρθηκος ἦτο πεπατημένον κατόπιν ἐπιμόνου χρήσεως.

Ἐντὸς τοῦ κεντρικοῦ κλίτους—εἰς τὸν ἀνατολικὸν τομέα τῆς ἀνασκαφῆς—διεσώθησαν μέρη τοῦ δαπέδου, ἐστρωμένου διὰ πλακῶν λευκῶν καὶ μαύρων κατὰ διάχωρα διατεταγμένων.

2. *Μαρμάρινα μέλη καὶ ἄλλα εὐρήματα.* Ἐφέτος ἡ ἀνασκαφὴ τῆς βασιλικῆς τῆς Σκουτέλας ἀπέβη ἱκανοποιητικὴ εἰς ἀπόδοσιν ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν. Εἰς τὸ νότιον κλίτος εὐρέθησαν κίονες καὶ δύο κορινθιακὰ κιονόκρανα (πίν. 68α) μετὰ τῶν ἐπιθημάτων των· μάλιστα τὸ ἔτερον ἐκ τῶν κιονοκράνων εὐρέθη μετὰ τοῦ ἐπιθηματός του, ὡς εἶχε πέσει κατὰ τὴν κατάρρευσιν τῆς κιονοστοιχίας, ἀδιατάρακτον, «ἐπικαθήμενον» ἐπὶ τοῦ κίονος καὶ «φέρων» εἰσέτι τὸ ἐπιθήμα, ἐπὶ τούτου δὲ «βαῖνον» τὸ ποδαρικὸν τοῦ κτιστοῦ τόξου (πίν. 68β).

Παρὰ τὴν νοτιάν θύραν τοῦ νάρθηκος καὶ εἰς τὸ ὕψος σχεδὸν τοῦ κατωφλίου τῆς εὐρέθη κατὰ τὴν διάνοξιν τῆς περιμετρικῆς τάφρου μέγα ἰωνικὸν ρωμαϊκοῦ τύπου—ἄνευ προσκεφαλαίων—κιονόκρανον (πίν. 69α), πιθανῶς προερχόμενον ἐκ τοῦ μετὰ τοῦ νάρθηκος καὶ τοῦ κυρίως ναοῦ τριβήλου. Ἀμέσως ὑπὸ τὸ κιονόκρανον τοῦτο εὐρέθησαν θραύσματα χονδροῦ ἀγγείου, θραύσματα ὑαλοπινάκων—ἐκ τῶν ὑαλοπινάκων τῆς βασιλικῆς—ὡς καὶ τεμάχια κεραμίδων καὶ πλίνθων· τεμάχια χονδροῦ ἀγγείου εὐρέθησαν καὶ μετὰ τοῦ κιονοκράνου τούτου καὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ τοίχου τοῦ νάρθηκος. Τὸ ἔδαφος ὑποκάτω τῆς ὑπὸ τὸ ἐν λόγω κιονόκρανον ἐλαφρᾶς, ὡς ἀνωτέρω, ἐπιχώσεως εὐρέθη ἀδιατάρακτον. Ἡ κυρίως ἐπίχωσις, περιέχουσα πολλὰ ἐκ τῶν ὕλικῶν τῆς ἐρειπιώσεως τοῦ μνημείου, εἶχε σχηματισθῇ ὑπεράνω τοῦ μαρμαρίου τούτου, τὸ ὁποῖον φαίνεται, λοιπόν, ὅτι ἀπέμεινεν ἐκεῖ κατὰ προσωρινήν τινα τοποθέτησίν του, μετὰ τὴν ἔναρξιν τοῦ «ξηλώματος» τοῦ μνημείου καὶ πρὶν ἢ τοῦτο καταρρεύσῃ τελείως. Τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος κιονόκρανον φαίνεται νὰ ἐχρησιμοποιήθῃ ἐκ δευτέρου ληφθὲν ἐκ κτηρίου ἀρχαιότερου. Ὅμοιως εἰς ἀρχαιότερον κτήριο ὀφείλονται καὶ ἀρκετὰ πλάκες ὀρθομαρμαρώσεων, χρησιμοποιηθεῖσαι ἐκ νέου εἰς τὰς ἐπενδύσεις τῶν τοίχων τῆς βασιλικῆς.

Μετὰ τῶν ἄλλων μαρμαρίνων μελῶν ἡ ἐφετινὴ ἀνασκαφὴ τῆς βασιλικῆς τῆς Σκουτέλας ἀπέδωσε καὶ πάλιν ἀκεραίους κορμούς κίωνων, ἀμφικιονίσκους παραθύρων, ἐπιθήματα ἀμφικιονίσκων, τεμάχια θωρακίων διαφόρων τύπων κ.ἄ. Ἐνδιαφέρων εἶναι πεσσίσκος, τοῦ ὁποίου ἡ μία τῶν στενῶν ἐπιφανειῶν εἶναι κοίλη, προφανῶς διότι κατὰ τὴν πλευρὰν αὐτὴν ἐφύπτετο κίονος· ἡ κοίλη αὕτη ἐπιφάνεια ἀντιστοιχεῖ πρὸς ὁμοίαν ἐγκοπὴν ἐπὶ βάθρου θωρακίου

πέρυσιν εὐρεθέντος (ΠΑΕ 1954, σ. 214). Ἡ ἀντίστοιχος στενὴ πλευρὰ τοῦ ἐν λόγῳ πεσσίσκου φέρει στενὴν ἐπιμήκη ἐγκοπὴν πρὸς θηλύκωσιν θωρακίου.

Ἀξιοσημεῖωτα εἶναι δύο μικρὰ τεμάχια μαρμαρίνων πλακῶν μὲ διακοσμήσεις κατ' ἐπιπεδόγλυφον τεχνικὴν: τὸ ἐν φέρει φύλλα ἀμπέλου καὶ σταφυλὴν, τὸ ἕτερον φύλλα κισσοῦ (πίν. 69β). Ταῦτα δύνανται νὰ χρονολογηθοῦν εἰς τὸν 3ον-4ον αἰῶνα, εἰς τὴν βασιλικὴν δὲ τῆς Σκουτέλας φαίνεται νὰ ἐχρησιμοποιήθησαν ὡς ἀπλοῦν οἰκοδομικὸν ὑλικόν, μαζὶ μὲ ἄλλα τεμάχια ἐξ ἀρχαίων ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν.

3. Νομίσματα: Ἐφέτος εὐρέθησαν τὰ ἑξῆς νομίσματα¹:

1) Α 24 Παγαί (;)

— СЕПΤИМИОС СЕΥΗΡΟС ----- Προτομή Σεπτημίου Σεύηρου πρὸς δεξιὰ.

— ΠΑΓΑΙ (;). Μορφὴ ἐπὶ βάσεως κρατοῦσα δᾶδα (;). Ἀρτεμις (;) πρὸς δεξιὰ. Εἰς τὸν πρὸ αὐτῆς βωμόν θύει μορφὴ (γυναικεία) ἱσταμένη ἀριστερὰ καὶ κρατοῦσα ἀσαφῆ ἀντικείμενα: φιάλην (;), κέρας Ἀμαλθείας (;).

Διατήρησις μετρία. Ἀνέκδοτον².

2) Α 25 Νεώτερον τελείως ἀποτετριμμένον.

3) Α 14 Δοκρῶν (;)

— Κεφαλὴ Ἀθηνᾶς πρὸς δεξιὰ.

— Σταφυλή. Γράμματα ἀσαφῆ.

Διατήρησις μετρία.

4) Α 10 Βανδάλων.

Ἐποχῆς Βανδάλων ἐφθαρμένον.

5) Α 22 Κόρινθος.

— Κεφαλὴ αὐτοκράτορος (Ἀδριανοῦ;) πρὸς δεξιὰ.

— Πήγασος πρὸς δεξιὰ. Κάτω [...] OR.

Ἐκ τῶν νομισμάτων τούτων τὰ ὑπ' ἀριθ. 1, 2, 3 καὶ 5 εὐρέθησαν εἰς τὸν νάρθηκα καὶ εἰς τὸ νότιον κλῖτος, ἄλλα μὲν εἰς τὸ ἐπάνω στρώμα τῆς ἐπιχώσεως ἄλλα δ' ἄνευ στρωματογραφικῆς ἀναφορᾶς. Τὸ νόμισμα ὑπ' ἀριθ. 4 (Βανδάλων) εὐρέθη εἰς τὸ νότιον κλῖτος κατὰ τὸν καθαρισμὸν τοῦ στυλοβάτου ἀπὸ τῶν χωμάτων.

4. Μεταγενέστεραι ἐπεμβάσεις, τάφοι: Μετὰ τὴν προχωρημένην καταστροφὴν τοῦ μνημείου ἡ νοτιά θύρα τοῦ νάρθηκος ἐκλείσθη δι' ἀπλῆς τοι-

¹ Κατετέθησαν εἰς τὴν Νομισματικὴν Συλλογὴν τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν. Ἡ ἐνταῦθα παρεχομένη περιγραφὴ τῶν ὀφείλεται εἰς τὴν κ. Εἰρήνην Βαρούχα-Χριστοδουλοπούλου, Διευθύντριαν τῆς Νομισματικῆς Συλλογῆς.

² Ἐδημοσιεύθη ἐν τῷ μεταξὺ ὑπὸ τῆς κ. ΒΑΡΟΥΧΑ - ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΠΟΥΛΟΥ ἐν BCH LXXX, 1956, 229 πίν. VI, 21.

χοποιίας ἐντετειχισμένος ἐνταῦθα εὐρέθη ὁ πεσσίσκος μὲ τὴν κοίλην στενὴν πλευράν (βλ. ἄνωτ. σ 197-198).

Ἐφέτος ἐντὸς τοῦ κεντρικοῦ κλίτους ἀπεκαλύφθη τρίτος, ὁμοίως δὲ σχετικῶς ὀψιμος τάφος δυτικῶς τοῦ πέρυσιν παρὰ τὸν νότιον στυλοβάτην ἀνασκαφέντος (βλ. ΠΑΕ 1954, 215-216). Ὁ τάφος οὗτος εἶναι κτιστός (ἐσωτερικῶς πλάτ. 0.62 ὑψ. 0.40 μ.), ἐστρωμένος διὰ τεμαχίων πλακῶν ἐκ τοῦ δαπέδου τῆς βασιλικῆς, ἐκαλύπτετο δὲ ὑπὸ πλακῶν πωρίνων· ἐσωτερικῶς ὑπὸ τὸ ἐκ πλακῶν κάλυμμά του ὁ τάφος οὗτος ἔφερε προσέτι καὶ συγκλινούσας κεραμίδας ὡς οἱ ἀπλοῖ κεραμοσκεπεῖς τάφοι. Ἀνεσκάφη μέχρι μήκους μόνον 1.05 μ. (τὸ ὑπόλοιπον ἐκτείνεται ὑπὸ τὸν μὴ ἀγορασθέντα εἰσέτι ἀγρὸν τοῦ Ζαχ. Λέκα).

5. **Αἱ ἐπιχώσεις:** Κατὰ τὴν πρὸς Β. διαπλάτυνσιν τῆς περιμετρικῆς τάφρου ἐφέτος διὰ βαθείας τομῆς ἐξωτερικῶς τοῦ βορείου τοίχου τῆς βασιλικῆς, ἀντιστοίχου δὲ πρὸς τομὴν διανοιχθεῖσαν πέρυσιν (ΠΑΕ 1954, 218) πρὸς τὰ ἔσω τοῦ τοίχου τούτου, ἠδυνήθη νὰ ἐρευνήσω τὴν σχέσιν τοῦ ἀνασκαπτομένου οἰκοδομήματος πρὸς τὸ ἔδαφος. Εἰς τὸ μέρος τοῦτο ἡ ἐπίχωσις ἀπαρτίζεται ἐκ τριῶν στρωμάτων: 1) τοῦ ἐπάνω στρώματος (πάχ. 0.60 μ.), ἀποτελουμένου ἐκ τοῦ διατεταραγμένου ἐδάφους τοῦ καλλιεργούμενου ἀγροῦ· 2) ἐκ μεσαίου στρώματος (πάχ. ± 0.70 μ.), ἀποτελουμένου ἐκ τῶν ὑλικῶν τῆς ἐρειπίωσης τοῦ μνημείου καὶ 3) ἐκ κάτω στρώματος, ἀποτελουμένου ἐκ σφιγκτοῦ καὶ σκληροῦ ἐρυθροῦ ἀργιλώδους χόματος («κοκκίνα»). Τὸ τρίτον καὶ ἀδιατάρακτον τοῦτο στρῶμα χαρακτηρίζεται ἐκ τῆς παρουσίας ἐλαχίστων ὀστράκων μελαμβαφῶν ἀγγείων, ὡς εἶχε διαπιστωθῇ καὶ πέρυσιν. Ἡ βασιλικὴ εἶναι θεμελιωμένη ἐντὸς τοῦ στρώματος τούτου εἰς βάθος 0.95 μ. ἀπὸ τῆς «ἀρχῆς» του. Τὸ θεμέλιον εἶναι ἐκτισμένον ἀκανονίστως, μόλις δ' ἔσχον ἀπὸ τῆς κατακορύφου τῆς εὐθυνηρίας.

Ἐντὸς τῶν νοτιοδυτικῶν χώρων τῆς βασιλικῆς ἡ ἄνω τοῦ δαπέδου ἐπίχωσις ἦτο ὁμοία πρὸς τὴν ἤδη εἰς τὰ πλάγια κλίτη ἐκατέρωθεν τοῦ βήματος παρατηρηθεῖσαν (ΠΑΕ 1954, σ. 216 κέ.): ἐν ἐπάνω στρῶμα πάχ. 0.60 μ., ἀποτελούμενον ἐκ τοῦ καλλιεργούμενου ἐδάφους· ἐν μεσαίῳ στρῶμα πάχ. 0.60 μ., ἀποτελούμενον ἐκ τῶν ὑλικῶν τῆς ἐρειπίωσης τοῦ μνημείου καὶ ἐν κάτω στρῶμα πάχ. 0.15-0.20 μ., ἀποτελούμενον ἐκ χόματος λεπτοῦ καὶ εὐθρύπτου. Μεταξὺ τοῦ ὑλικοῦ τῶν λίθων, πλίνθων κλπ. τοῦ μεσαίου στρώματος παρατηροῦνται καὶ μεγάλοι πώρινοι δόμοι (π.χ. $0.40 \times 0.40 \times 0.45$ μ.) καὶ τεμάχια μαρμαρίνων πλακῶν ἐκ τῆς ὀρθομαρμαρώσεως. Εἰς τὸν ἀνατολικὸν τομέα τῆς ἀνασκαφῆς μεταξὺ τοῦ κάτω καὶ τοῦ μεσαίου στρώματος εὐρέθησαν καὶ ἐφέτος τεμάχια ἐκ τῶν μαρμαρίνων μελῶν τοῦ μνημείου (μαρμαρίνη δοκὸς τραπεζιοειδοῦς τομῆς. Πρβλ. ΠΑΕ 1954, 214). Εἰς τὸν ἴδιον τομέα ἐντὸς τοῦ μεσαίου στρώματος τῆς ἐπιχώσεως, ἀκριβέστερον ἐντὸς ἐπιχώσεως

ἐκ κεραμίδων, εὐρέθη ἀκέραιος κίων καὶ ὑποκάτω τούτου μέγα τεμάχιον θωρακίου. Τέλος εἰς τὸν νάρθηκα, εἰς τὸ νότιον κλίτος καὶ εἰς τὸν ἐξώτερον οἶκον τοῦ βαπτιστηρίου εὐρέθησαν τεμάχια μεγάλου πίθου κατεσπαρμένα μεταξὺ τοῦ μεσαίου καὶ τοῦ κάτω στρώματος τῆς ἐπιχώσεως· τὰ τεμάχια ταῦτα ἴσως προέρχονται ἐκ τῆς τελευταίας περιόδου τοῦ μνημείου, μετὰ δηλαδὴ τὴν ἀνεπανόρθωτον καταστροφὴν του.

Ἐσημείωσα τὰς στρωματογραφικὰς ταύτας παρατηρήσεις ὡς συμπληρωματικὰ στοιχεῖα, χρήσιμα πρὸς συναγωγὴν συμπερασμάτων περὶ τῆς καταστροφῆς τοῦ μνημείου, ἐπειδὴ πολλάκις αἱ σχετικαὶ πρὸς τὰς συνθήκας τῆς καταστροφῆς τῶν μνημείων παρατηρήσεις χρησιμοποιοῦνται ὡς ἱστορικὰ τεκμήρια.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΠΑΛΛΑΣ

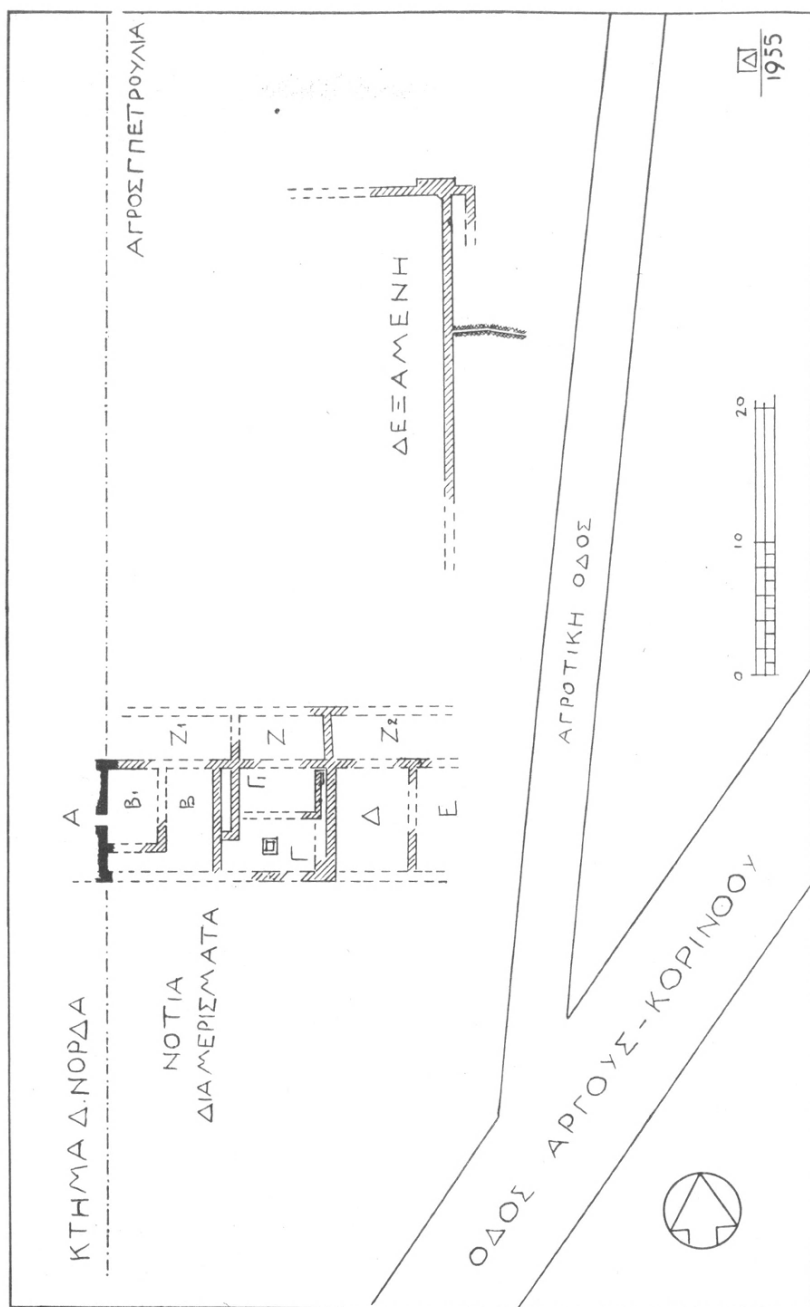
Κατωτέρω εκτίθενται τἀποτελέσματα δοκιμαστικῆς ἐρεῦνης, γενομένης εἰς τὴν τοποθεσίαν «Πάνω Μαγούλα» παρὰ τὴν Κόρινθον, ἐντὸς ἀγροῦ κειμένου δεξιὰ καὶ ἐν ἐπαφῇ πρὸς τὴν δημοσίαν ὁδὸν Κορίνθου - Ἀργους παρὰ τὸ τρίτον χιλιόμετρόν της. Ὁ ἀγρός, ἐκτάσεως περίπου τεσσάρων στρεμμάτων τέως δὲ ἰδιοκτησία τοῦ Χρ. Ζαφείρη, ἀνήκει εἰς τὸν πολιτικὸν μηχανικὸν Γεώργιον Πετρούλιαν.

Ἐντὸς τοῦ ἀνωτέρω ἀγροῦ διεκρίνοντο ἄλλοτε ὑπὲρ τὸ ἔδαφος ἱκανά, ὥς ἐπληροφορήθην, λείψανα ἀρχαίου οἰκοδομήματος, ἀλλὰ τῆς ἐρεῦνης τούτου ἐπελήφθην ἀτυχῶς μετὰ πολλὴν καθυστέρησιν, ὅτε πλέον εἶχεν ἰσοπεδωθῇ ὁ χώρος, ἀποκομισθέντων ἐκεῖθεν ἀρκετῶν δεκάδων κυβικῶν μέτρων ἀρχαίου οἰκοδομικοῦ ὕλικου καὶ ἀφοῦ τὸ βαθὺ ὑνίον ἰσχυροῦ μηχανοκινήτου ἀρότρου εἶχε προηγουμένως ἀναταράξει τὸ ἔδαφος καὶ εἶχε διαλύσει τοὺς τοίχους ἐκ θεμελίων. Περὶ τοῦ πράγματος εἰδοποιήθην ὑπὸ τοῦ συναδέλφου Σεραφεῖμ Χαριτωνίδου, ὅστις ἔτυχε νὰ διέλθῃ ἐκεῖθεν.

Ὅταν ἐπεσκέφθην τὸν χώρον ἀπέκειντο εἰσέτι ἐπὶ τοῦ ἐδάφους δόμοι πώρινοι, ἐν πώρινον δωρικὸν μικρῶν διαστάσεων κιονόκρανον, κατὰ τὸ βορειοανατολικὸν δὲ μέρος τοῦ ἀγροῦ εὗρισκοντο, ὥς εἶχον ἐξαχθῇ ὑπὸ τοῦ ἀρότρου, τεμάχια μεγάλων πίθων, μεγάλα τμήματα κυλινδρικῶν λίθων μυλινῶν («μυλόπετραι») καὶ τεμάχια δαπέδων χονδρικῆς κατασκευῆς, ἀφ' ἑνὸς ἐκ μεγάλων χαλίκων καὶ ἀφ' ἑτέρου ἐκ τεμαχίων κεραμίδων τοποθετημένων ὀρθῶν ἐντὸς παχέος ἀσβεστοκονιάματος. Εἰς σωρὸν λίθων πρὸ παρακειμένου οἰκίσκου εὗρίσκετο τεμάχιον ἀρραβδώτου κίονος. Ἐν τῷ μεταξὺ ὅμως ὁ ἰδιοκτήτης ἔσπευσε νὰ ἐξαφανίσῃ ἀπὸ τοῦ ἐδάφους πᾶν ὅ,τι κατὰ τὴν κρίσιν του ἠδύνατο νὰ προδώσῃ τὴν ὑπαρξίν ἀρχαιοτήτων ὑπὸ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἀγροῦ του.

Ἡ πρώτη ἐκ τοῦ ἐν λόγῳ χώρου ἐντύπωσις ἦτο ὅτι πρόκειται ρωμαϊκῶν χρόνων οἰκοδόμημα, εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ ὁποίου ὑπῆρχε καὶ ἐλαιοτριβεῖον. Ἡ ὅλη περιοχὴ εὗρίζεται βορειοανατολικῶς τῆς ἀρχαίας Κορίνθου καὶ ἀριστερὰ τῆς ὁδοῦ πρὸς τὰς Κεγχρεάς, φαίνεται δὲ αὕτη κατεσπαρμένη ὑπὸ λειψάνων οἰκοδομημάτων δυναμένων ν' ἀναχθοῦν εἰς τοὺς ρωμαϊκοὺς καὶ ὀψιμωτέρους χρόνους.

Τὴν ἔρευναν ἐνήργησα μεταξὺ τῆς 31ης Ὀκτωβρίου καὶ τῆς 12ης Νοεμ-

Εἰκ. 1. Γενικὸν διάγραμμα τῆς ἀνασκαφικῆς ἐρεύνης εἰς τὴν «Πάνω Μαγούλαν» Κορίνθου.

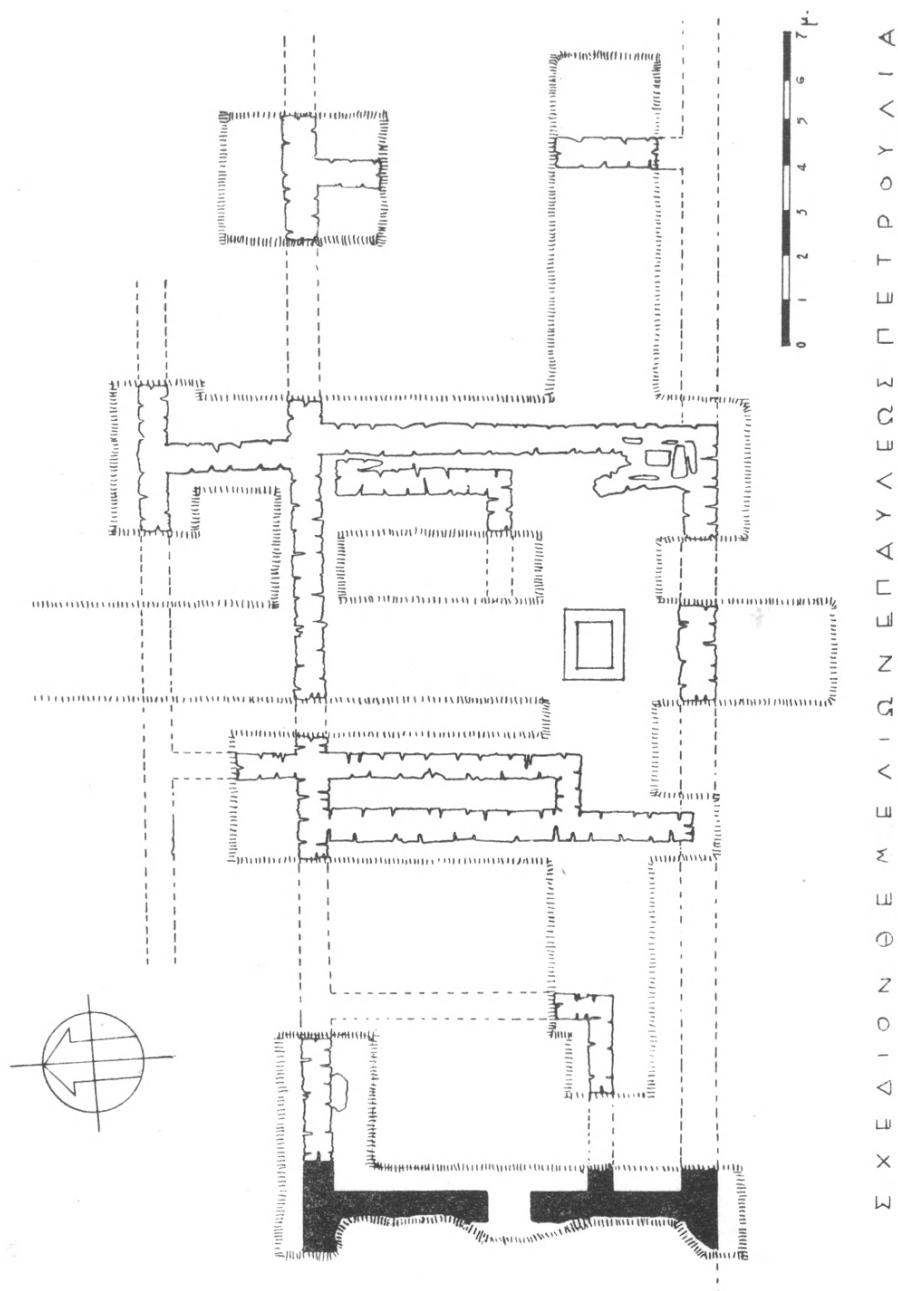
βρίου διὰ σειρᾶς τομῶν ἀφ' ἐνὸς κατὰ τὸ βόρειον καὶ ἀφ' ἑτέρου κατὰ τὸ νότιον μέρος τῆς ἐκτάσεως τοῦ ἀγροῦ Πειτρούλια· δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐπεκταθῇ αὕτη ἐφ' ὁλοκλήρου τῆς ἐκ τεσσάρων στρεμμάτων ἐκτάσεώς του. Μετὰ τὴν ἔρευναν αἱ δοκιμαστικαὶ τομαὶ ἐπεχωματώθησαν ἐκ νέου πρὶν ἢ καταρτισθοῦν τὰ δημοσιευόμενα σχέδια τῆς ἀνασκαφῆς, ἔνεκα δὲ τούτου καί, ἐπειδὴ ἐν τῷ μεταξὺ ὁ ἀγρὸς ἐδενδροφυτεύθη, δὲν κατέστησαν εὐχερεῖς συμπληρωματικαὶ τινες διευκρινήσεις. Εἰς ἀντιστάθμημα παρέχω ἐνταῦθα πᾶσαν χρήσιμον περὶ τοῦ χώρου καὶ ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς πληροφορίαν.

1. Δεξαμενὴ.

Εἰς τὸ βόρειον μέρος τοῦ ἀγροῦ Πειτρούλια, ὅπου κατὰ τὴν πρώτην ἐκ μέρους μου αὐτοψίαν εἶχον παρατηρήσει ἐπὶ τοῦ ἐδάφους λείψανα ἐλαιοτριβείου — τεμάχια κυλινδρικών λίθων ἀλέσεως, τεμάχια πίθων καὶ χονδρῶν δαπέδων, λείψανα πυρᾶς προφανῶς ἐκ καταστραφείσης ἐστίας (βλ. ἀνωτ. σ. 201) —, κατὰ τὴν προκειμένην δοκιμαστικὴν ἀνασκαφὴν ἠδυνήθηεν νὰ ἐπισημάνω μόνον τὴν θέσιν μεγάλης κτιστῆς ὀρθογωνίου ὑπαίθρου δεξαμενῆς. Οἱ τοῖχοι τῆς δεξαμενῆς εἶναι διατεταγμένοι ἀπὸ Α. πρὸς Δ. καὶ ἀπὸ Β. πρὸς Ν. Ἀπεκάλυψα μόνον τὴν ΒΑ. γωνίαν τῆς καὶ μέρη τῶν ἐκατέρωθεν αὐτῆς πλευρῶν (εἰκ. 1 δεξιὰ), ἥτοι τὴν μὲν ἀνατολικὴν μέχρι μήκους ± 23 μ., τὴν δὲ βόρειον μέχρι μήκους ± 10 μ. Οἱ τοῖχοι τῆς δεξαμενῆς ἔχουν πλάτος 0.50 μ., τὸ δὲ βάθος τῆς φθάνει τὰ ± 1.30 μ. Ὁ ἀνατολικὸς τοῖχος ἀπολήγει πρὸς Β. εἰς εὐρεῖαν παραστάδα (πβλ. πίν. 70α). Ὁ βόρειος τοῖχος ἐπεκτείνεται πρὸς Α. μέχρι 1.75 μ. καὶ κατόπιν κάμπτεται πρὸς Ν. Πιθανῶς ἐνταῦθα ἐσχηματίζετο μικρὰ ἀβαθὴς βοηθητικὴ δεξαμενὴ («γούρνα»). Νοτιώτερον, εἰς ἀπόστασιν ± 10.50 μ. ἀπὸ τοῦ βορείου τοῖχου, ἐκβάλλει εἰς τὴν δεξαμενὴν ὀχετὸς τροφοδοσίας τῆς κτιστῆς (πλ. 0.19, ὕψ. 0.59 μ.), ἀπολήγων εἰς μολύβδινον σωλῆνα ἐκροῆς διαμ. 0.07 μ. Τὰ χεῖλη τῆς δεξαμενῆς δὲν φαίνεται νὰ ἔφθανον πολὺ ὑψηλότερον τοῦ ἐπιπέδου τούτου. Ἐσωτερικῶς οἱ τοῖχοι τῆς δεξαμενῆς καλύπτονται δι' ἰσχυροῦ ὑδραυλικοῦ ἐπιχρίσματος. Εἰς τὰς ἀκμὰς τὸ ἐπιχρίσμα παχύνεται διαμορφουμένης ἀνὰ μιᾶς στενῆς διαμέσου ἔδρας, ὡς συμβαίνει συνήθως καὶ εἰς ἀρχαιότερα καὶ εἰς μεταγενέστερα παραδείγματα δεξαμενῶν μικρῶν καὶ μεγάλων. Ἐνίοτε μάλιστα — εἰς τὰς πελωρίας δεξαμενάς τῆς Κωνσταντινουπόλεως — ἡ διάμεσος αὕτη ἔδρα συνίσταται ἐκ συμπαγοῦς τοῖχου, ὀργανικῶς συνδεδεμένου μὲ τὰς ἐκατέρωθεν ἔδρας ¹.

Ἡ δεξαμενὴ εἶναι ἐκτισμένη ἐντὸς ἐδάφους ἔξ ἐρυθρᾶς ἀργίλου («κοκκίνα»). Εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ ὀχετοῦ τὸ ἔδαφος συνίστατο ἔξ ἀργίλου πρᾶσινοτέφρου («ἀσπριά»), προφανῶς δ' ἐσχηματίσθη ἔξ ἀποθέσεων τῶν ὑδάτων

¹ PH. FORCHEIMER ἐν JOS. STRZYGOWSKI, Die byzantinischen Wasserbehälter von Konstantinopel, Wien 1893, 121.

τῶν εἰσρεόντων εἰς τὴν δεξαμενὴν. Οἱ τοῖχοί της εἶναι ἐκτισμένοι δι' ἀργῶν λίθων καὶ πρὸς τὰ ἔσω διὰ πλίνθων (πίν. 70α). Ἐντὸς τῆς δεξαμενῆς ἡ ἐπίχωσις εὐρέθῃ διατεταραγμένη· ἀδιατάρακτος ἡ ἐπίχωσις εὐρέθῃ ἔξω τῆς δεξαμενῆς καὶ ἰδίως εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ ὀχετοῦ (βλ. κατωτ. σ. 215).

2. Νότια διαμερίσματα.

Πρὸς Ν. τῆς δεξαμενῆς ἐπεσημάνθη συγκρότημα ἐκ διαμερισμάτων διατεταγμένων κατὰ μῆκος εἰς δύο παραλλήλους ἐνότητες ἐκατέρωθεν τοίχου μὲ κατεϋθύνσιν ἀπὸ Α. πρὸς Δ. (εἰκ. 1 ἀριστερὰ καὶ 2). Τὴν πρώτην ἐνότητα διαμερισμάτων ἀποτελεῖ σειρά μεγάλων ὀρθογωνίων χώρων (Α, Β, Β₁, Γ, Γ₁, Δ, Ε) ἐν μέσῳ δύο παραλλήλων τοίχων ἀπεχόντων ἀπ' ἀλλήλων περὶ τὰ 9.10 μ. Τὴν δευτέραν ἐνότητα, πρὸς Β. τῆς προηγουμένης, ἀποτελεῖ σειρά ὁμοίως τετραπλεύρων ἀλλὰ στενῶν καὶ ἀκανονίστων διαμερισμάτων (πλ. 2.75 μ.). Οὐσιαστικῶς πρὸς Β. τῆς πρώτης ἐνότητος ἐπεσημάνθη ἐν μόνον διαμέρισμα (Ζ), δύναται ὅμως νὰ θεωρηθῇ ἀσφαλὲς ὅτι συνεχίζεται ἡ κατὰ μῆκος παρουσία παρομοίων διαμερισμάτων (Ζ₁, Ζ₂) ἐν συναρτήσει πρὸς τὴν διάταξιν τῆς προηγουμένης ἐνότητος ¹.

Διὰ σειρᾶς τομῶν ἡδυνήθην νὰ παρακολουθήσω τὸ ἀνωτέρω κτηριακὸν συγκρότημα εἰς μῆκος περίπου 26 μ., ἀλλὰ τοῦτο ἐκτείνεται ἔτι περαιτέρω, ἀφ' ἐνὸς πρὸς Α. ἐντὸς τοῦ ἀγροῦ Πετρούλια καὶ ἀφ' ἑτέρου πρὸς Δ., συνεχιζόμενον ἐντὸς τοῦ παρακειμένου κτήματος, ἀνήκοντος εἰς τὸν Δημήτριον Νόρδα. Ἐντὸς τοῦ ἀγροῦ Πετρούλια οἱ τοῖχοι τοῦ ὑπ' ὄψιν οἰκοδομήματος εὐρέθῃσαν ἀνηλεῶς, σχεδὸν ἐκ θεμελίων, κατεστραμμένοι. Ἐνταῦθα οὐδὲν τμήμα τοίχου διεσώθη μέχρι τοῦ ὕψους τῆς εὐθυνηθείας. Μόνον εἰς τὸ μεταξὺ τοῦ ἀγροῦ Πετρούλια καὶ τοῦ κτήματος Νόρδα ὄριον διεσώθησαν τοῖχοι (πάχ. 0.65 μ.) εἰς ὕψος ± 0.50 μ. ὑπεράνω τῆς εὐθυνηθείας.

Ὁ μακρὸς τοῖχος, ὁ μεταξὺ τῆς ὡς ἀνωτέρω διπλῆς ἐνότητος διαμερισμάτων, ἀπολήγει πρὸς Δ. — ἐντὸς τοῦ κτήματος Νόρδα — εἰς παραστάδα, ἐξέχουσαν 0.60 μ. ἀπὸ τοίχου βαίνοντος καθέτως πρὸς τὸν μακρὸν τοῦτον τοῖχον καὶ ἔχοντος εἰς τὸ μέσον θύραν πλάτους 1.04 μ. Ἡ θύρα, ἐστρωμένη ἀμελῶς διὰ σχιστολιθικῆς πλακὸς καὶ τεμαχίων κεράμων, ὀδηγεῖ εἰς μικρὸν δωμάτιον (Β₁) (± 5.70 × ± 3.90 μ.) περικλειόμενον ἐντὸς ἑτέρου κλειστοῦ χώρου (Β) μεγαλυτέρου (± 8.00 × ± 7.80 μ.). Ἐντὸς τοῦ κτήματος Νόρδα δὲν ἡδυνήθην νὰ ἐρευνήσω, ἡ παρουσία ὅμως τῆς ἐπισημανθείσης παραστάδος ἐπιβάλλει νὰ δεχθῶμεν ὅτι πρὸς Δ. τῶν χώρων Β - Β₁ ὑπάρχει καὶ ἄλλος χῶ-

¹ Εἰς τὴν μεσαίαν μεγάλην ἀπὸ Β. πρὸς Ν. τομὴν (βλ. εἰκ. 2) δὲν παρατηρήθῃ ἡ πρὸς Δ. συνέχεια τοῦ βορείου τοίχου τοῦ διαμερίσματος Ζ· πιθανῶς ἔχει καταστραφῇ ὁ τοῖχος εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο.

ρος (Α), προσιτός ἐκ Β. εἴτε διὰ θύρας, εἰάν δεχθῶμεν, ὥς πιστεύω, ὅτι ὁ χώρος Α εἶχε τὴν μορφήν στενῆς εἰσόδου, εἴτε δι' ἀνοίγματος ἐν παραστάσιν, εἰάν δεχθῶμεν ὅτι ὁ χώρος οὗτος ἦτο σχετικῶς εὐρὺς καὶ ὅτι εἶχεν ἐπισημότερον χαρακτῆρα.

Ἐφόσον ἡ κυρία ὄψις τοῦ χώρου Α—ἐπομένως καὶ τῶν ἄλλων διαμερισμάτων τῆς αὐτῆς ἐνότητος—εὐρίσκεται, ὥς εἶδομεν, πρὸς Β., εἶναι λογικὸν νὰ δεχθῶμεν ὅτι ἡ πρὸ τῶν χώρων τῆς προκειμένης ἐνότητος ἐκτεινομένη ἐτέρα ἐνότης διαμερισμάτων ἀνήκει εἰς ἀρχιτεκτονικὴν κατασκευὴν ἀνοικτὴν ἐμπρός, εἰς στοάν. Οὕτω ὁ φαινόμενος βόρειος τοίχος τοῦ ὅλου κτηριακοῦ συγκροτήματος δὲν ἀποτελεῖ τι ἄλλο ἢ τὸ θεμέλιον τοῦ στυλοβάτου στοᾶς· οἱ δ' ἐγκάρσιοι τοῖχοι, οἱ μεταξὺ τῶν διαμερισμάτων Z_1 , Z καὶ Z_2 , ἐχρησίμευον ὥς βραχίονες συνδέσεως τοῦ στυλοβάτου τούτου μετὰ τοῦ βορείου τοίχου τῶν χώρων Α, Β κλπ., ἀποτελοῦντος καὶ τὸν καθ' αὐτὸ βόρειον τοῖχον τοῦ περιγραφομένου κτηριακοῦ συγκροτήματος. Ἄρα οἱ βραχίονες οὗτοι δὲν ἐφαίνοντο καὶ διὰ τοῦτο εἶναι κάπως ἀκανόνιστοι.

Κατὰ ταῦτα ἡ μεγάλη δεξαμενὴ, περὶ τῆς ὁποίας ἐγίνε λόγος ἐν ἀρχῇ, φαίνεται νὰ εὐρίσκεται ἐν συναφείᾳ πρὸς τεραστίαν αὐλὴν, εἰς τὴν δυτικὴν πλευρὰν τῆς ὁποίας ἐκτείνεται τὸ ἐπισημανθὲν κτηριακὸν συγκρότημα.

Ἡ ἐν σχέσει πρὸς τὸν χώρον Α συμμετρικὴ—εἰς τὸ μέσον τοῦ τοίχου—θέσις τῆς θύρας, τῆς ὁδηγούσης πρὸς τὸ μικρὸν διαμέρισμα B_1 , δίδει εἰς τὸν χώρον Α ἔμφασιν ἀπὸ ἀπόψεως ἀρχιτεκτονικῆς συνθέσεως· τὸ διαμέρισμα B_1 φαίνεται προσορητημένον εἰς τὸν χώρον Α καὶ ὥς ἐν ἀπομονώσει ἀπὸ τῶν ἐπομένων χώρων Β καὶ Γ. Ἐντὸς τοῦ χώρου B_1 , εἰς ἀπόστασιν 1.90 μ. ἀπὸ τῆς βορειοδυτικῆς γωνίας του, ἐπεσημάνθη κτιστὴ ἐκ πλίνθων καὶ κονιάματος κατασκευὴ ἐφαπτομένη τοῦ βορείου τοίχου. Τῆς κατασκευῆς ταύτης, κατεστραμμένης κατὰ τὰς τρεῖς ἐλευθέρas αὐτῆς πλευρᾶς, εὐρέθη μόνον μέρος μήκ. 0.85 καὶ πλ. ± 0.40 μ.

Ὁ χώρος Γ (μῆκ. 8.10, πλ. 7.90 μ.) περικλείει ἐσωτερικὰς κατασκευάς, αἱ ὁποῖαι, παρὰ τὴν κακὴν κατάστασιν εἰς ἣν τὸ ἐξεταζόμενον οἰκοδόμημα εὐρέθη, εὐκολύνουν ἐν μέτρῳ εἰς τὴν κατανόησιν τῆς διατάξεώς του καὶ τοῦ προορισμοῦ του.

Ἐν πρώτοις εἰς τὸ νότιον τμήμα τοῦ χώρου Γ καὶ περίπου κατὰ τὸν ἀπὸ Β. πρὸς Ν. ἄξονά του ἀπεκαλύφθη μικρὰ ὀρθογώνιος κατασκευὴ (μῆκ. ± 1.60 πλ. ± 1.40 μ.), ἐν εἵδει ἀβαθοῦς δεξαμενῆς, μὲ πυθμένα ἐστρωμένον διὰ χαλίκων ἐντὸς ἀσβεστοκονιάματος—«κολυμπιστῶν»—καὶ γύρω μὲ τοιχάριον πλάτους 0.26 μ., ἐκτισμένον διὰ πλίνθων (0.26×0.26 , πᾶχ. 0.04) (πίν. 70β δεξιὰ καὶ 72γ). Ἀριστερὰ τῆς κατασκευῆς ταύτης ἀπεκαλύφθη τοίχος πᾶχ. 0.55 μ. ἐρχόμενος ἀπὸ Β. παραλλήλως πρὸς τὸν δυτικὸν τοῖχον τοῦ χώρου Γ εἰς ἀπόστασιν 1.30 μ. ἐν ὅλῳ ἀπὸ τοῦ τοίχου τούτου καὶ μέχρι μή-

κους 5.60 μ. (σταματᾷ εἰς ἀπόστασιν ± 2.30 μ. ἀπὸ τῆς εὐθείας τοῦ νοτίου τοίχου)· ἀκολούθως ὁ ἐν λόγῳ τοίχος κάμπτεται πρὸς Δ. διὰ τὴν συναντήσιν τὸν δυτικὸν τοῖχον τοῦ χώρου (πίν. 70β καὶ 71α). Ὁ ἐκ Β. ἐσωτερικὸς τοίχος διασταυροῦται ὀργανικῶς μετὰ τοῦ βορείου τοίχου τοῦ χώρου Γ₁ καὶ ἐκτείνεται περαιτέρω πρὸς Β. (πίν. 71β), προφανῶς διὰ τὴν συναντήσιν τὸν στυλοβάτην τῆς στοᾶς. Εἶναι φανερὸν ὅτι τὸ σύστημα τοῦτο τῶν τοίχων τῶν χώρων Γ καὶ Γ₁ ἀνήκει εἰς μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν.

Διαμόρφωσις περίπου ὁμοία πρὸς τὴν ἀνωτέρω ἀπαντᾷται καὶ παραλλήλως πρὸς τὸν ἀνατολικὸν τοῖχον τῶν χώρων Γ καὶ Γ₁. Ἐνταῦθα τὸ ἐσωτερικὸν τοιχάριον (πᾶχ. 0.50) ἀρχίζει εἰς ἀπόστασιν περίπου 0.35 μ. ἀπὸ τοῦ βορείου τοίχου· ἐν ἀρχῇ ἀναδιπλοῦται κατὰ τι πρὸς τὰ ὀπίσω διὰ τὴν ἔλθιν εἰς ἐπαφὴν πρὸς τὸν ἀνατολικὸν τοῖχον τοῦ χώρου, ἀκολούθως ἐκτείνεται πρὸς Ν. μέχρι μήκους 3.85 μ. καὶ κατόπιν κάμπτεται πρὸς Δ. (πίν. 72α καὶ β). Τὸ τοιχάριον τοῦτο ὀρίζει χώρον πλάτους ἐν ὅλῳ ± 0.85 μ. ἀπὸ τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου τῶν χώρων Γ καὶ Γ₁. Εἰς δύο διαδοχικὰς τομὰς δυτικῶς τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος τοιχαρίου δὲν συνήντησα προέκτασιν τινα τοῦ πρὸς Δ. βραχίονός του· πιθανῶς ἡ συνέχειά του κατεστράφη.

Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ ἀσυμμετρία εἰς τὴν διάταξιν τῶν ἐσωτερικῶν κατασκευῶν τῶν χώρων Γ καὶ Γ₁. Ἡ πρὸς Α. κατασκευὴ ἐκτὸς τοῦ ὅτι εἶναι στενοτέρα εἶναι καὶ βραχυτέρα τῆς ἀντιστοίχου πρὸς Δ. κατασκευῆς κατὰ 1.40 μ. Ἀξιοσημείωτον εἶναι ἐπίσης ὅτι ὁ ἀνατολικὸς τοίχος τοῦ χώρου Γ γίνεται παχύτερος κατὰ τὸ νότιον ἄκρον του (πᾶχος ἐν ὅλῳ 1.45 μ.)· φαίνεται ἀναδιπλούμενος (πίν. 72α), ἢ πρὸς τὰ ἔσω δὲ τοῦ χώρου Γ δευτέρα γραμμὴ του συμπίπτει πρὸς τὴν γραμμὴν τοῦ τοίχου τῆς προηγουμένως ἑξετασθείσης ἀνατολικῆς κατασκευῆς (μετὰ τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου τοῦ χώρου Γ πλάτος ἐν ὅλῳ 1.50 μ.). Ἡ ἀναδίπλωσις τοῦ ἐν λόγῳ τοίχου σώζεται μέχρι μήκους 1.30 μ. (πέρα τοῦ σημείου τούτου ἔχει καταστραφῆ), φαίνεται ὅμως νὰ ἔφθανε πρὸς Β. μέχρι τοῦ καμπτομένου τοιχαρίου. Ἡ εὐθυγραμμισμένη δὲ αὕτη διάταξις σημαίνει, ὡς νομίζω, ὅτι πρὸς τὰ ἔσω τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου τοῦ νοτίου τμήματος τοῦ χώρου Γ ὑπῆρχεν ἀρχιτεκτονικὴ τις διαμόρφωσις ὁμόλογος πρὸς τὴν τοῦ ἀνατολικοῦ ἐσωτερικοῦ τοιχαρίου τοῦ χώρου Γ₁ καὶ ὡς προέκτασις ἐκείνης, μετὰ τῆς ὁποίας φαίνεται νὰ ἀπετέλει μίαν ἀρχιτεκτονικὴν ἐνότητα, προέχουσαν ἀπὸ τῆς εὐθείας τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου κατὰ 0.80 - 0.90 μ.

Ὁ ἀνατολικὸς τοίχος τοῦ χώρου Γ₁ προεκτείνεται πρὸς Β. μὲ μικρὰν ἀπόκλινσιν ἀπὸ τῆς εὐθείας καὶ μέχρις ὅτου εἰς ἀπόστασιν 2.75 μ. συναντᾷ τὰ θεμέλια τοῦ στυλοβάτου τῆς στοᾶς.

Πρὸς Α. τῶν χώρων Γ καὶ Γ₁ ἐπεσημάνθη ὀρθογώνιον διαμέρισμα διαστάσεων 5.95×8.10 μ. (χώρος Δ) καὶ ἀνατολικώτερον ἄλλο διαμέρισμα (χώρος Ε). Ἄν καὶ ὁ νότιος τοίχος τοῦ ὅλου κτηριακοῦ συγκροτήματος παρουσιάζεται ὡς νὰ

διακόπτεται κανονικῶς εἰς τὴν ἐξωτερικὴν ΝΑ. γωνίαν τοῦ χώρου Γ (εἰκ. 2 καὶ πίν. 72α) καὶ κατ' ἀκολουθίαν τὸ διαμέρισμα Δ παρουσιάζεται ὡς νὰ ἦτο ἀνοικτὸν πρὸς Ν., ἐν τούτοις πιστεύω ὅτι πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅτι ὁ ἐν λόγῳ τοῖχος ἐξετείνεται πρὸς Α. πέρα τοῦ χώρου Γ, ἀντιστοίχως πρὸς τὸν βόρειον τοῖχον, σχηματιζομένων πρὸς Α. τῶν χώρων Γ καὶ Γ₁ ἄλλων κλειστῶν χώρων (Δ, Ε). Οὕτω οἱ χώροι Γ καὶ Γ₁ φαίνεται νὰ κατέχουν θέσιν ἀξονικὴν εἰς τὴν διάταξιν τοῦ ἐξεταζομένου κτηριακοῦ συγκροτήματος. Δὲν κατώρθωσα νὰ ἐξακριβώσω ἂν ὁ ἄξων τῶν χώρων Γ καὶ Γ₁ συμπίπτῃ πρὸς τὸν ἄξονα τῆς δεξαμενῆς.

Ἐπανερχομαι εἰς τὴν τετράπλευρον κατασκευὴν εἰς τὸ μέσον τοῦ χώρου Γ (πίν. 70β καὶ 72γ) (βλ. ἀνωτ. σ. 206). Κατ' ἀρχὰς ὑπέθεσα ὅτι εὐρισκόμην πρὸ ἐστίας. Δὲν ἀπηντήθησαν ὅμως λείψανα καύσεως, ἡ δ' ἐπὶ χῶσις αὐτῆς — ἐλαφρὸν εὐθρυπτον χῶμα ἀποχρώσεως πρασινοτέφρου — προφανῶς προήρχετο ἐξ ἰζημάτων μάργης («κιμιλιά») διαλελυμένης ἐντὸς ὕδατος. Παρομοία ἐπὶ χῶσις ἀπηντήθη καὶ εἰς τὸν ὀχετὸν τροφοδοσίας τῆς δεξαμενῆς (βλ. ἀνωτ. σ. 203 κ.ε.). Ἀσφαλῶς δὲ καὶ εἰς τὴν προκειμένην κατασκευὴν πρέπει ν' ἀναγνωρίσωμεν μικρὰν ἀβαθῆ δεξαμενὴν, κατόπιν δὲ τούτου νὰ θεωρήσωμεν τὸν χῶρον Γ ὡς ἐσωτερικὴν αὐλήν (atrium), ἐφωδιασμένην διὰ δεξαμενῆς περισυλλογῆς ὀμβρίων ὑδάτων (impluvium). Ὅχετος ἀπορροῆς δὲν ἐπεσημάνθη· εὐρίσκετο βέβαια ὑψηλότερον καὶ κατεστράφη¹.

Ἦδη λαμβάνει νόημα ἡ ἐσωτερικὴ διάταξις τῶν χώρων Γ καὶ Γ₁ μετὰ τὸ σύστημα τῶν καμπτομένων τοιχαρίων. Ὁ χῶρος Γ₁ δέον νὰ ἐξηγηθῇ ὡς tablinum, ὅπερ φαίνεται νὰ ἐχρησίμευε καὶ ὡς δίοδος πρὸς τὸ περιστύλιον τῆς μεγάλης αὐλῆς. Δὲν δυνάμεθα ὅμως νὰ γνωρίζωμεν μετὰ βεβαιότητα ἂν τὸ διαμέρισμα τοῦτο ἐκλείετο πρὸς Ν. διὰ τοίχου μετὰ θύραν καὶ ἦτο διαμορφωμένον εἰς χῶρον κλειστὸν ἢ ἂν ἦτο ἀνοικτόν, φέρον ἀντὶ τοίχου σειρὰν στύλων ὅπως περίπου εἰς τὴν ἑπαυλιν τῶν Vetii ἐν Πομπηίᾳ². Κατόπιν τούτου εἰς τὴν δυτικὴν ἐσωτερικὴν κατασκευὴν πλάτους 1.30 μ. θὰ ἀναγνωρίσωμεν κλιμακοστάσιον ὀδηγοῦν πρὸς ὑπερῶν (cenacula), ἐκτεινόμενον ὑπεράνω τοῦ tablinum. Ἡ ἀνατολικὴ ἐσωτερικὴ κατασκευὴ δύναται νὰ ἐξηγηθῇ ὡς ὑποστήριγμα τοῦ ὑπερῶν, ἴσως δὲ καὶ ἐσωτερικοῦ τινος ἐξώστου διὰ νὰ μεταβαίνουν ἐκ τοῦ ὑπερῶν καὶ ἐπιβλέπουν ἔξω, πρὸς τὴν ἐξώθυραν³. Τὸ βόρειον τμήμα τῆς

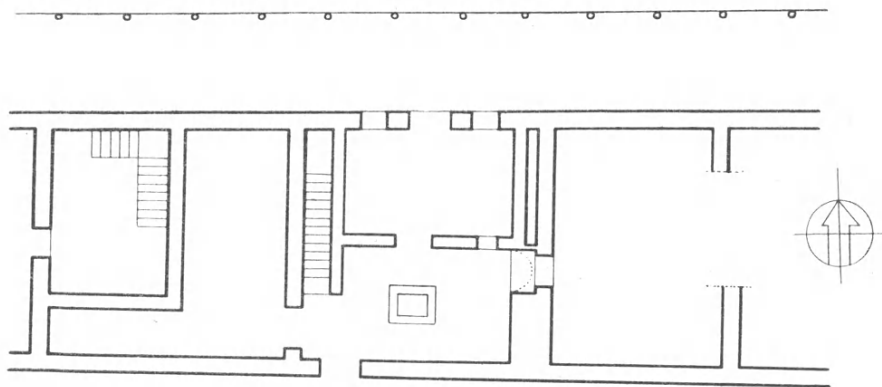
¹ Εἰς τὴν ρωμαϊκὴν ἑπαυλιν τὴν ἀνασκαφεῖσαν δυτικῶς τῆς ἀρχαίας Κορίνθου, εἰς τὴν θέσιν «Κοκκινόβρυση», ὁ ὀχετὸς ἀπορροῆς εὐρίσκετο εἰς ὕψος ἀνώτερον τοῦ 0.32 μ. ἀπὸ τοῦ πυθμένος τοῦ impluvium (TH LESLIE SHEAR, *The Roman Villa*, ἐν *Corinth V*, σ. 16).

² Α. ΜΑΥ, *Pompeji*², 1908, 264 καὶ 338 κ.ε. εἰκ. 177.

³ Πρβλ. τὴν διάταξιν τοῦ ἀγρίου τῆς πομπηϊανῆς οἰκίας insula VII, 15 ΜΑΥ, ἔ.ἀ. 282-283 εἰκ. 145-146.

ἐσωτερικῆς ταύτης κατασκευῆς—τῆς ἀνατολικῆς—πιθανῶς εἶχε τὴν μορφήν στενοῦ (πλ. ± 0.65 μ.) διαβατικοῦ (fauces)¹· εἰς ἄλλας περιπτώσεις παρὰ τὸ tablinum ὑπάρχει στενὸν διαμέρισμα καλούμενον «ἀνδρῶν»².

Νοτίως τοῦ κλιμακοστασίου θὰ φαντασθῶμεν θύραν πρὸς τὸν χώρον Β, περίπου ἀπέναντι αὐτῆς θύραν πρὸς τὸν χώρον Δ, τέλος δὲ ἀπέναντι τοῦ κλιμακοστασίου θὰ φαντασθῶμεν θύραν ὁδηγοῦσαν ἐκ τοῦ αὐρίου ἔξω εἰς τοὺς ἀγρούς. Πιθανὴν ἀναπαράστασιν τῆς κατόψεως τοῦ ἀνασκαφέντος μέρους τῆς ἐπαύλεως Πετροῦλια παρέχει ἡ εἰκὼν 3.

Εἰκ. 3. 'Αναπαράστασις τῆς κατόψεως τῶν νοτίων διαμερισμάτων³.

Ἡ παραδοχὴ ὑπερφῶν καὶ ἐξώστου ἐντὸς τῶν χώρων Γ-Γ₁ ἀπαιτεῖ νὰ ὑποθέσωμεν τὰ πλάγια διαμερίσματα διώροφα καὶ ἐπικοινωνοῦντα πρὸς τὸ ὑπερφῶν. Τὸ δυτικὸν ἄνω διαμέρισμα δέχομαι ἀπλούμενον ὑπεράνω τῶν χώρων Β καὶ Β₁ καὶ προσιτὸν διὰ κλίμακος ἐκ τοῦ χώρου Β₁. Ἡ ἐντὸς τοῦ χώρου Β₁ ἐπισημανθεῖσα ἐσωτερικὴ κατασκευὴ (βλ. σ. 206) δύναται νὰ ἐξηγηθῇ ὡς ὑπόλειμμα κτιστῆς κλίμακος, τὰ δ' ἐκατέρωθεν τῆς αὐλῆς (Γ) ἰσόγεια διαμερίσματα δύνανται νὰ ἐξηγηθοῦν ὡς ἀποθῆκαι ἢ στάβλοι ἢ κατοικίαι τῶν μισθωτῶν καὶ τῶν δούλων.

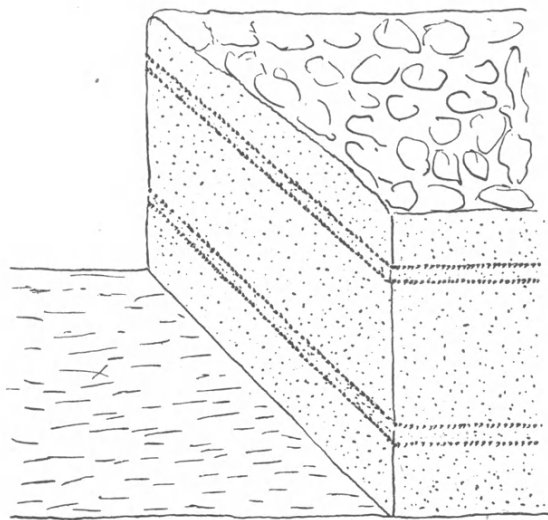
Κατὰ τὴν ἔρευναν πλησίον τοῦ impluvium δὲν ἐπεσημάνθησαν θέσεις

¹ Πρβλ. τὰς κατόψεις τῶν Casa de' capitelli figurati (J. DURM, Die Baukunst der Römer², 485 εἰκ. 552) καὶ Casa del porta tragico (αὐτ. εἰκ. 553). Θὰ ἠδύναντο καὶ ἀντιστρόφως καὶ μάλιστα ἀνετώτερον νὰ ἐξηγηθοῦν ὡς διαβατικὸν (fauces) ἡ δυτικὴ κατασκευὴ (πλάτ. 1.30 μ.) καὶ ὡς στενὸν κλιμακοστάσιον (πλάτ. ± 0.65 μ.) ἡ ἀνατολική· ἀλλ' εἰς τοῦτο νομίζω ὅτι ἐμποδίζει τὸ μῆκος τῆς δυτικῆς κατασκευῆς, ἐξεχούσης τῆς γραμμῆς τοῦ tablinum· τὸ ἐξέχον μέρος φαίνεται νὰ ἐχρησίμευεν ὡς θεμέλιον πλατυβάθμου.

² ΜΑΥ, ἔ.δ. 266.

³ Τὸ βορειοδυτικὸν ἄκρον δέον νὰ ἐννοηθῇ ὅτι ἀπολήγει εἰς παραστάδα· ἐκ παραδρομῆς δὲν κατεσκευάσθη εἰς τὸ σχέδιον.

καθέτων στηριγμάτων τῆς στέγης τοῦ ἀτρίου· φαίνεται λοιπὸν ὅτι ἡ στέγασίς του εἶχε γίνεи κατὰ τὸ τοσκανικὸν σύστημα (*tuscanicum*), μὲ δύο βασικὰς δοκοὺς παραλλήλως τοποθετημένας κατὰ τὸ πλάτος τοῦ ἀτρίου, περίπου ὑπεράνω τῶν ὁμολόγων ὀρίων τοῦ *impluvium*, καὶ ἐπὶ τῶν δοκῶν τούτων στερεωμένας τὰς ἄλλας—διαγωνίους, ἐπικλινεῖς καὶ ὀριζοντίους—δοκοὺς τῆς ξυλίνης στέγης, εἰς τὸ μέσον τῆς ὁποίας ὑπεράνω τοῦ *impluvium* ἀφήνετο ἐλεύθερος χώρος (*compluvium*) πρὸς συρροήν τῶν ὑδάτων τῆς βροχῆς¹.

Εἰκ. 4. Σχέδιον τοίχου φέροντος διακοσμητικὰ μιστρίσματα.

Τὸ κτήριον ἔχει θεμελιωθῆ ἐπὶ ἐδάφους προσχωματικοῦ χαλικώδους καὶ ἀρχομένου ἀπὸ βάθους 0.50 - 0.60 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἀγροῦ. Εἰς τὸ ἔδαφος τοῦτο δὲν εὐρέθησαν ὄστρακα ἀγγείων οὔτε ἐνδείξεις ἄλλαι περὶ τυχὸν ὑπάρξεως ἀρχαιοτέρου οἰκοδομήματος ἐνταῦθα.

Τὰ θεμέλια εἶναι ἐκτισμένα δι' ἀργῶν λίθων τοποθετημένων μετὰ προχειρότητος, ὡς συνήθως. Ἐνίοτε παρεντίθενται καὶ τεμάχια ἐκ χειλέων πίθων. Ἀπὸ τῆς εὐθυντηρίας καὶ ἄνω (βλ. σ. 205) ἡ τοιχοποιία παρουσιάζεται πολὺ ἐπιμελετημένη, διὰ πωρίνων δόμων, πλίνθων καὶ ἀφθόνου ἀσβεστοκονιάματος καὶ δι' ἐπίσης ἀφθόνου κονιάματος ἐπικεχρισμένη. Τὸ ἐντὸς τοῦ χώρου Β₁ σωζόμενον ἐπίχρῖσμα φέρει κεχαραγμένα διὰ μιστρίου εἰς ἀπόστασιν 0.38 μ. ἀπ'

¹ БИТРОВЪ., De archit. VI 3, 1 (Krohn, 129, 17-21. Πρβλ. ΜΑΥ, ἔ.δ. 255 κ.έ., DURM, ἔ.δ. 485. D. ROBERTSON, A Handbook of Greek and Roman Architecture, Cambridge 1929, 302-304). Ἡ ἑπαυλις παρὰ τὴν «Κοκκινόβρυσην» εἶχε ἄτριον τετράστυλον (SHERR, ἔ.δ. 16 πίν. I).

ἀλλήλων ζεύγη διακοσμητικῶν ὀριζοντίων χαραγῶν. Ἐκάστου ζεύγους αἱ χαραγαὶ ἀπέχουν ἀπ' ἀλλήλων 0.04, ὅσον δηλαδή—κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον—εἶναι τὸ πᾶχος τῶν πλίνθων (εἰκ. 4). Ἐπιδιώκεται ἡ ἐντύπωσις τοιχοδομίας μὲ παρένθετον ζώνην ἐκ σειρᾶς ὀριζοντίων πλίνθων. Ἡ ἀργολιθοδομὴ μὲ ἐναλλαγὴν πλίνθων εἰς ἀπλᾶς σειρὰς ἀπαντᾶται κατὰ τοὺς αὐτοκρατορικοὺς χρόνους¹· ἡ διακοσμητικὴ ὅμως μίμησις τῆς τοιχοδομίας ταύτης, ὡς ἐνταῦθα, ἴσως ἀποτελεῖ ἔνδειξιν σχετικῆς ὀψιμότητος, ἀλλὰ πάντως ἐντὸς τῆς γενικωτέρας παραδόσεως τῆς ἑλληνιστικῆς ἀρχιτεκτονικῆς².

3. Ἀρχιτεκτονικὰ εὐρήματα.

—Κέραμος καλυπτῆρ (Μουσ. Κορίνθου FC 88). Πηλὸς κιτρινέρυθρος. Μῆκ. 0.665, πλ. 0.195 - 0.23, πᾶχ. 0.025 μ. (πίν. 73β₁). Ἡμικυλινδρικός συμπεπιεσμένος, σχεδὸν ὡς ἀμφικλινής. Ἡ κυρτὴ—ἐξωτερικὴ—ἐπιφάνεια λεία μὲ δύο μικρὰς κυματοειδεῖς αὐλακώσεις διὰ τῶν δακτύλων.

—Κέραμος στρωτήρ (Μουσ. Κορίνθου FP 166). Πηλὸς κίτρινος. Μῆκ. 0.805, πλ. 0.32 - 0.38, πᾶχ. 0.02 μ. (πίν. 73β₂). Ἐπιπεδικὸς μὲ χεῖλη ἐλαφρῶς ἀνακαμμένα. Ἡ κοίλη—ἐσωτερικὴ—ἐπιφάνεια λεία μὲ δύο καμπύλας αὐλακώσεις διὰ τῶν δακτύλων.

Ἀμφότεροι οἱ κέραμοι εὐρέθησαν εἰς τὴν νοτιοανατολικὴν γωνίαν τοῦ διαμερίσματος Ζ₁ (ἀριστερὰ τῆς ἐξόδου ἐκ τοῦ tablīnum πρὸς τὸ περιστύλιον)—ὁ καλυπτῆρ ἀνεστραμμένος καὶ καλυπτόμενος ὑπὸ τοῦ στρωτήρος. Ἐντὸς τῆς οὕτω σχηματιζομένης κοιλότητος εὐρέθη μόνον χῶμα εὐθρυπτον· πιθανῶς εἶχον χρησιμεύσει ὡς τάφος ἐμβρύου ἢ θνησιγενοῦς βρέφους, τὰ λείψανα τοῦ ὁποίου διελύθησαν³. Κατὰ κανόνα τὸ μῆκος τῶν καλυπτήρων ἀνταποκρίνεται πρὸς τὸ μῆκος τῶν στρωτήρων, ἡ διαφορὰ δὲ μήκους ὡς καὶ ἡ διαφορὰ πηλοῦ μεταξὺ τῶν ἀνωτέρω κεράμων σημαίνουν ὅτι δὲν προέρχονται ἐκ τῆς αὐτῆς στέγης.

—Τμήμα διατηρήτου πλίνθου (Μουσ. Κορίνθου FB 1). Πηλὸς κίτρινος. Μῆκ. 0.29 πλ. 0.225 πᾶχ. 0.04 μ. (πίν. 73α₂). Καθ' ὅλην τὴν ἐπιφάνειαν διαμπερεῖς ὁπαί. Ἀστρωματογράφητος. Προχείρως εὐρίσκω δύο συγγενῇ παρα-

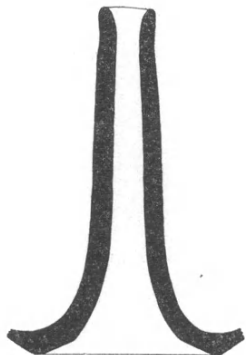
¹ DURM, ἔ.ἀ. 213 κέ. εἰκ. 220 I, II, IV, ROBERTSON, ἔ.ἀ. 235.

² Παραδείγματα παρὰ JOS. CHAMONARD, Le quartier du théâtre (Délös VIII₃) 362 κέ.

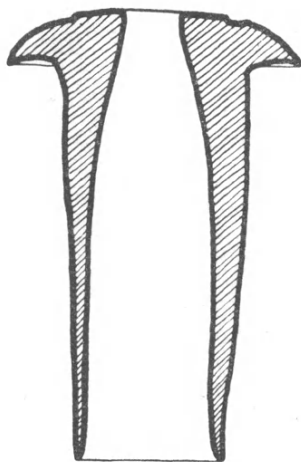
³ Τὸ ἔθιμον τῆς ταφῆς θνησιγενοῦς ἢ μικρᾶς ἡλικίας βρέφους ὑπὸ τὸ δάπεδον τῶν οἰκῶν εἶναι—κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους—περισσότερον γνωστὸν μεταξὺ τῶν Ρωμαίων (W. DEONNA, Cimetières de bébés, Rev. Archéol. de l'Est et du Centre-Est, VI, 1945, 355 καὶ EINAR GJERSTAD, Early Rome II. The Tombs [=Acta Instituti Romani Regnis Sueciae, Series in 4°, XVII 2], Lund 1956, 153, 154 κ.έ. Πβλ. Π. ΛΕΚΑΤΣΑ, Ἡ Ψυχὴ, Ἀθήνα, 1957, 100). Ὑπόκειται ἡ ἰδέα τῆς ἀναγεννήσεώς του.

δείγματα: εἰς τὴν βασιλικὴν τοῦ Ἁγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης¹ καὶ εἰς τὴν βασιλικὴν τῆς Δωδώνης². Πιθανῶς προέρχεται ἐκ βαλανείου.

— Σῶμα χωνοειδὲς μὲ στεφάνην κυρτουμένην πρὸς τὰ ἔξω (Μουσ. Κορίνθου FM 53). Πηλὸς ἐρυθρός. Μῆκ. 0.095, διάμετρος στεφάνης 0.06 (πίν. 73γ καὶ εἰκ. 5). Ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν παρειῶν λείψανα κονιάματος. Ἀστροματογράφητον. Ὁμοίας κατηγορίας σῶματα εὐρέθησαν κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ δευτέρου caldarium (C2) τοῦ ρωμαϊκοῦ βαλανείου παρὰ τὸ Ζευγολατιό

Εἰκ. 5. Τομή τοῦ χωνοειδοῦς σώματος πίν. 73γ.
($\frac{1}{2}$ τοῦ φυσικοῦ)

Εἰκ. 6. Τομή χωνοειδοῦς σώματος ἐκ τοῦ βαλανείου τοῦ Ζευγολατιοῦ Κορινθίας.
($\frac{1}{2}$ τοῦ φυσικοῦ)

τῆς Κορινθίας, μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι ἐκεῖνα εἶναι κατὰ τι μεγαλύτερα (μήκους περίπου 0.12 μ.) καὶ μὲ ἀντίστροφον διάταξιν: ὁ σωλὴν στενοῦται πρὸς τὸ μέρος τῆς στεφάνης (εἰκ. 6)³. Ἀμφοτέρων κύριον χαρακτηριστικὸν—πλὴν τῆς στεφάνης—εἶναι ἡ σωληνοειδὴς των ὑφὴ καὶ τὸ ὅτι ἐσωτερικῶς στενοῦνται κατὰ τὸ ἔτερον ἄκρον των.

¹ Γ. ΣΩΤΗΡΙΟΥ ἐν ΑΔ 1918, Συμπλήρωμα σ. 20-21 εἰκ. 23. Πβλ. Γ. ΣΩΤΗΡΙΟΥ-Μ. ΣΩΤΗΡΙΟΥ, Ἡ βασιλικὴ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης, ἐν Ἀθήναις 1952, 235 πίν. 94α.

² Πλίνθοι μὲ καμπύλας πλευράς, μεταξὺ δὲ τούτων δύο μὲ ὀπὴν διαμερῆ καὶ ἐγγράφατον γράμμα (Δ. ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΟΥ, Ἀνασκαφαὶ Δωδώνης καὶ Παραμυθιάς, ΠΑΕ 1930, 55 εἰκ. 4).

³ S. CHARITONIDIS-R. GINOUVÉS, Bain romain de Zevgolatios près de Corinthe, BCH LXXIX, 1955, 112 εἰκ. 9.

Ἐθεωρήθη ὅτι τὰ σώματα τοῦ Ζευγολατιοῦ λόγῳ τῶν μικρῶν διαστάσεων τῶν εἶχον χρησιμοποιοῦν ὅχι δι' ἀερισμὸν ἢ φωτισμὸν, ἐντεθειμένα ἐγκαρσίως εἰς τοῖχον ἢ θόλον, ἀλλ' ὡς ἀνακουφιστικά, ἐντετοιχισμένα εἰς τὴν τοιχοδομίαν τῶν θόλων ἐνθετα τὸ ἐν πρὸς τὸ ἄλλο εἰς σειράν, ὡς συχνὰ συνηθίζετο κατὰ τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους¹. Παρατηρῶ ὅμως ὅτι τὰ ἐντὸς τῆς τοιχοδομίας παρεμβλλόμενα ἀνακουφιστικά ἐκεῖνα σώματα ἔχουν τὴν μορφήν πραγματικῶν ἀγγείων, ἐν ᾧ εἰς τὰ ἰδικά μας παραδείγματα εἶκ. 5 καὶ 6 ἐπικρατεῖ ἡ ἔννοια τοῦ σωλῆνος· καὶ νομίζω ὅτι, ἐπειδὴ ταῦτα δὲν παρουσιάζουν ἐγκοπὰς ἐνθληκώσεως τοῦ ἐνὸς πρὸς τὸ ἄλλο εἰς σειράν, δὲν δύνανται νὰ ἐξηγηθῶν ἄλλως εἰ μὴ ὡς ἀγωγοὶ μικρῶν ποσοτήτων φωτὸς καὶ ἀέρος. Ἡ εὐρεσις τῶν σωμάτων τοῦ βαλανείου τοῦ Ζευγολατιοῦ ἐντὸς ἐνὸς ἐκ τῶν caldaria, ἔστεγασμένου προφανῶς δι' ἡμισφαιρικοῦ θόλου, νομίζω ὅτι εὐνοεῖ τὴν ἐξηγησίν των ὡς μικρῶν φωταγωγῶν καὶ ἀεραγωγῶν, διατεταγμένων ἐπὶ τοῦ θόλου κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τῶν φωταγωγῶν τῶν ἀπαντωμένων εἰς τοὺς θόλους τῶν τουρκικῶν βαλανείων. Εἰς τὰ τουρκικὰ βαλανεῖα ἡ κανονικὴ διάμετρος τῶν ἐν λόγῳ φωταγωγῶν ἀνέρχεται εἰς 0.20 μ., διὰ τὸν λόγον δὲ τοῦτον καὶ καλύπτονται ἄνω δι' ὑαλίνων κωδωνοειδῶν σωμάτων (εἶκ. 7)². Ἡ διάταξις αὕτη — εἰς τὰ τουρκικὰ βαλανεῖα — φαίνεται νὰ προϋποθέτῃ ἀρχαιοτέραν παράδοσιν, κατὰ τὴν ὁποίαν εἰς τοὺς θόλους τῶν βαλανείων ἐχρησιμοποιοῦντο στενὰ σωληνοειδῆ φωταγωγικά συγχρόνως δὲ καὶ ἀεραγωγικά σώματα τύπου ὁμοίου πρὸς τὰ ἐξεταζόμενα· ἴσως δ' ἡ μεγέθυνσις τῆς διαμέτρου τῶν σωμάτων τούτων, χάριν διεισδύσεως περισσοτέρου φωτὸς, ἐπέβαλε τὴν κάλυψιν των ἄνω δι' ὑαλίνων κωδώνων.

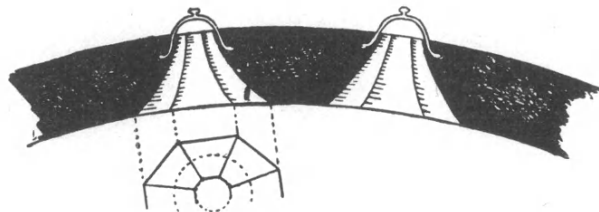
Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ στένωσις τῶν σωμάτων τῆς Κορίνθου καὶ τοῦ Ζευγολατιοῦ κατὰ τὸ ἕτερον ἄκρον (εἶκ. 5 καὶ 6)· ὑποδηλοῖ ὅτι ταῦτα ἐτοποθετοῦντο κατὰ τὴν αὐτὴν ἔννοιαν, προφανῶς μὲ τὸ στενὸν μέρος των πρὸς τὰ ἔξω. Ἀφ' ἑτέρου διδακτικὴ εἶναι ἡ εἰς τὰ τουρκικὰ λουτρά παρατηρουμένη παρεμβολὴ πυραμιδοειδῶν κοιλοτήτων μεταξὺ τῶν ὑαλίνων κωδωνίσκων καὶ τῆς ἐσωτερικῆς καμπύλης τοῦ θόλου (εἶκ. 7)³. αὕτη ἐξηγεῖ τὸ μικρὸν μῆκος τῶν ἐξεταζόμενων πηλίνων σωμάτων. Θὰ δεχθῶμεν δηλαδὴ ὅτι μεταξὺ τῶν σωμάτων τούτων, ἐντεθειμένων διαμπερῶς ἐντὸς τῆς μάζης τῶν θόλων τῶν caldaria, καὶ τῆς ἐσωτερικῆς καμπύλης τῶν θόλων τούτων παρενεβάλλετο μικρὰ κοιλότης. Εἰς τὸ βαλανεῖον τοῦ Ζευγολατιοῦ ἡ στεφάνη τῶν πηλίνων σωμάτων φαίνεται ὅτι ἐξεῖχε τῆς στέγης — τῆς ἐξωτερικῆς καμπύλης τοῦ θόλου — διὰ νὰ ἐμ-

¹ CHARITONIDIS-GINOUVÉS, ἔ.ἀ. Παραβάλλουν πρὸς τὰ DURM, Bauk. der Römer², 295-301 εἶκ. 321-326.

² K. KLINGHARDT, Türkische Bäder, Stuttgart 1927, 20-21 εἶκ. 12.

³ Ἐκ τοῦ KLINGHARDT, εἶκ. 12.

ποδίῳ τὰ ἐπ' αὐτῆς ρέοντα ὕδατα τῆς βροχῆς νὰ εἰσχωρήσουν ἐντὸς τοῦ φωταγωγοῦ. Εἰς τὸ βαλανεῖον, ἐκ τοῦ ὁποίου προφανῶς προέρχεται τὸ σῶμα τὸ εὐρεθὲν κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τῆς ἐπαύλεως τοῦ ἀγροῦ Πειτρούλια, φαίνεται, διὰ τὸν ἴδιον λόγον, νὰ ἔξεῖχε τῆς στέγης τὸ στενὸν ἄκρον τῶν περὶ ὧν ὁ λόγος πηλίνων σωμάτων—περίπου κατὰ 0.01 μ.—ὥς συνάγεται ἐκ τῆς διαμορφώσεως εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο λαμποῦ τινος μόλις διαφανομένου (πίν. 73γ καὶ εἰκ. 5).

Εἰκ. 7. Διάταξις τῶν μικρῶν ὑαλίνων φωταγωγῶν εἰς τοὺς θόλους τῶν τουρκικῶν βαλανείων.

—Τεμάχια μαρμαρίνων μελῶν: τοιχοβάτου μὲ κοιλόκυρτον κυμάτιον, πολυχρώμων πλακῶν ὀρθομαρμαρώσεως καὶ κιονοκράνων παραθύρων. Λείψανα κονιάματος ἐπὶ τῆς ὄψεως τοῦ τοιχοβάτου προδίδουν ὅτι τὸ μάρμαρον τοῦτο εἶχε χρησιμοποιοῦν εἰς δευτέραν χρῆσιν ὥς ἀπλοῦν οἰκοδομικὸν ὕλικόν· ἐπίσης τὰ τεμάχια τῶν πλακῶν ὀρθομαρμαρώσεως.

4. *Κινητὰ εὐρήματα:*

—Νόμισμα ὑστερορρωμαϊκόν (;) (Α 11,2) ἄνευ ἐνδείξεως τοῦ τύπου του.

Εὐρέθη ἐντὸς ἀδιαταράκτου ἐπιχώσεως ἔξω τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου τοῦ χώρου Γ, χαμηλότερον τοῦ σωζομένου ὕψους τοῦ τοίχου τούτου.

—Λύχνος τύπου XXVIII (Μουσ. Κορίνθου L 4056). Μῆκ. 0.08, πλ. 0.04 μ. (πίν. 73α₁ καὶ εἰκ. 8). Πηλὸς βαθέως ἐρυθρός. Δίσκος κοῖλος μὲ πλατύφυλλον ρόδακα καὶ ὀπὴν εἰς τὸ κέντρον· εἰς τὸ πλαίσιον στενὴ στεφάνη μὲ στιγμὰς καὶ ταινία μὲ ζεύγη ἀντωπῶν σπειρῶν ὥς περίπου εἰς τὰ ἰωνικὰ κιονόκρανα. Εἰς τὴν ἔδραν ἐντὸς ἀμυγδαλωτοῦ πλαισίου κλάδος φοίνικος ἱστάμενος ἐπὶ στεφάνης ἐκ δύο ὁμοκέντρων κύκλων· ἑκατέρωθεν ἀνὰ δύο μικρότεροι ὁμόκεντροι κύκλοι. Ἡ μύξα καὶ ἡ λαβὴ ἑλλείπουν. Εὐρέθη παρὰ τὸ ἀνατολικὸν

Εἰκ. 8. Σχέδιον τῆς ἔδρας τοῦ λύχνου πίν. 73α₁.

καμπτόμενον τοιχάριον τοῦ χώρου Γ ἐντὸς ἐπιχώσεως ὁμοίας πρὸς τὴν ἐπί-
 ρωσιν τοῦ νομίσματος. Χρονολογεῖται περὶ τὰ μέσα τοῦ 3ου αἰ.¹

— Μικρὰ τεμάχια λύχνων μὲ γάνωσιν πορτοκαλλέρυθρον, δυναμένων νὰ
 καταταχθοῦν εἰς τὸν τύπον XXVI καὶ νὰ χρονολογηθοῦν εἰς τὸν 2ον αἰ. Εὐ-
 ρέθησαν ἐντὸς ἀδιαταράκτου ἐπιχώσεως ἔξω τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου τῆς με-
 γάλης δεξαμενῆς. Εἰς τὴν ἰδίαν ἐπίχωσιν εὐρέθησαν καὶ μικρὰ ὄστρακα σκύ-
 φων μὲ ἀναγλύφους διακοσμήσεις· ὁμοίως ἐκ τοῦ παρὰ τὴν δεξαμενὴν χώ-
 ρου περισυνελέγησαν ὄστρακα ἀγγείων μὲ γάνωσιν χρώματος ἐρυθροφαίου.

5. Πορίσματα.

Ἐκ τῆς δοκιμαστικῆς ἀνασκαφῆς ἐντὸς τοῦ ἀγροῦ τοῦ Γ. Πετρούλια
 εἰς τὴν «Πάνω Μαγούλαν» τῆς Κορίνθου συνάγονται τὰ ἑξῆς πορίσματα:

1) Ἐπεσημάνθη κτηριακὸν συγκρότημα ἀνῆκον εἰς ἔπαυλιν, τῆς ὁποίας
 ἀπεκαλύφθησαν ἐν μέρει: μία μεγάλη ὑπαιθρος δεξαμενὴ, κειμένη ἐντὸς αὐ-
 λῆς μὲ περιστύλιον καί, ὀπισθεν τοῦ περιστυλίου, μία κατοικία μὲ ἄτριον.
 Εἰς τὴν περιοχὴν τῆς ἐπαύλεως καὶ τῆς κατοικίας πιθανῶς ὑπῆρχον καὶ
 ἔλαιοτριβεῖον (βλ. ἄνωτ. σ. 201) καὶ βαλανεῖον (βλ. ἄνωτ. σ. 212 κ.έ.).

2) Ἡ δεξαμενὴ, ὡς συνάγεται ἐκ τῶν ἐντὸς τῆς παρ' αὐτὴν ἀδιαταρά-
 κτου ἐπιχώσεως εὐρεθέντων ὀστράκων, δύναται νὰ χρονολογηθῇ εἰς τὸν
 2ον μ.Χ. αἰ. (βλ. ἄνωτ. σ. 203 κ.έ. καὶ 215).

3) Ἡ κατοικία εἶχε θεμελιωθῇ ἐπὶ ἐδάφους ἑλευθέρου ἀπὸ παλαιο-
 τέρων κτισμάτων (βλ. σ. 210), κατὰ τὴν οἰκοδομήν της ὁμως ἐχρησιμο-
 ποιήθη καὶ ὑλικὸν ληφθὲν ἐκ παλαιότερου οἰκοδομήματος (βλ. σ. 214). Τὸ νό-
 μισμα καὶ ὁ λύχνος (βλ. σ. 214) χρονολογοῦν τὴν ἐπίχωσιν, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐθε-
 μελιώθη ἡ κατοικία, ὅχι πρὸ τῶν μέσων τοῦ 3ου μ.Χ. αἰ. Εἰς σχετικῶς ὀψίμους
 χρόνους ὀδηγεῖ καὶ ἡ διὰ μιστρισμαίων διακοσμητικὴ μίμησις τοῦ συστήμα-
 τος τοιχοδομίας τοῦ χαρακτηριζομένου δι' ἐναλλαγῆς ἀργολιθοδομῆς καὶ μῆς
 σειρᾶς πλίνθων (βλ. ἄνωτ. σ. 210 - 211). Παρὰ τὴν ἐπιμέλειαν τῆς κατα-
 σκευῆς τῶν τοίχων τῆς ἀνωδομῆς (βλ. σ. 210) ἡ ἀπουσία ὀρθομαρμαρώσεως
 μαρτυρεῖ σχετικὴν πτωχείαν· δὲν ἐχρησιμοποιήθη μαρμαρίνη ἐπένδυσις οὔτε
 εἰς τὸ impluvium, τοῦ ὁποίου τὸ δάπεδον ἀπλῶς ἐστρώθη διὰ χαλίκων

¹ Ἀνήκει εἰς τοῦ τύπου XXVIII τὴν χαρακτηριστικὴν ποικιλίαν: δίσκος μὲ
 ρόδακα, πλάσιον μὲ διάφορα κοσμήματα καὶ ἔδρα μὲ κλάδον φοῖνικος καὶ κύ-
 κλους (O. BRONNER, Terracotta Lamps [Corinth IV₂] 241 κ.έ. Πρβλ. καὶ σ. 106).
 Πρβλ. καὶ τὰ παραδείγματα BRONNER, σ. 216 ἀριθ. 828 (1538), σ. 217 ἀριθ. 829 (764)
 πίν. XIII (στεφάνη μὲ στιγμὰς ἢ σφαιρίδια), σ. 219 ἀριθ. 847 (561) εἰκ. 152 καὶ σ. 240
 ἀριθ. 1056 (484) πίν. XXXIII (κλάδος φοῖνικος καὶ κύκλοι). Τὸ κόσμημα τοῦ πλαι-
 σίου τοῦ ἡμετέρου λύχνου (πίν. 73a1) εἶναι συγγενὲς πρὸς τὸ BRONNER σ. 224 ἀριθ. 906
 (918) εἰκ. 48, 19 ἐκ τῶν πρωϊμωτέρων παραδειγμάτων τοῦ τύπου.

(βλ. ἄνωτ. σ. 206). Ἡ πτωχεία δ' αὕτη ἀνταποκρίνεται ἀφ' ἑνὸς πρὸς τὴν ἐποχὴν τῆς κατὰ τὸν 3ον μ. Χ. αἰ. οἰκονομικῆς κρίσεως τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας καὶ ἀφ' ἑτέρου πρὸς τοὺς χρόνους τοὺς ἀκολουθήσαντας τὴν ἐπιδρομὴν τῶν Ἑρούλων ἐν Κορίνθῳ (267 μ. Χ.).

4) Ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀνωτέρω παρατηρήσεων ὑποχρεούμεθα νὰ θεωρήσωμεν ὅτι τὰ μαρμάρινα καὶ τὰ πώρινα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη, τὰ σημειωθέντα εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ ἔρρευνηθέντος χώρου (βλ. ἄνωτ. σ. 201 καὶ 214), δὲν προέρχονται ἐκ τῆς οἰκοδομῆς τοῦ τέλους τοῦ 3ου μ. Χ. αἰ., ἀλλ' ἐξ ἑτέρας, ἀρχαιοτέρας, κατὰ τὸ μᾶλλον δὲ ἢ ἥττον συγχρόνου πρὸς τὴν μεγάλην δεξαμενὴν. Κατὰ ταῦτα ἡ δεξαμενὴ φαίνεται ν' ἀνήκῃ εἰς πολυτελεῆ ἔπαυλιν τοῦ 1ου-2ου μ. Χ. αἰ., διάφορον τῆς πτωχικῆς ἐπαύλεως τοῦ τέλους τοῦ 3ου μ. Χ. αἰ., πρέπει δὲ νὰ εὗρίσκεται ἡ δεξαμενὴ εἰς τὸ μέσον κήπου (hortus), ἐκτεινόμενου, κατὰ κανόνα, εἰς τὴν ὀπίσω περιοχὴν τῆς ἐπαύλεως. Ἡ δευτέρα ἔπαυλις φαίνεται, λοιπόν, νὰ ἐκτίσθῃ εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ κήπου τῆς πρώτης ἐπαύλεως.

5) Ἐν Κορίνθῳ ἡ πρώτη μέχρι τοῦδε ἀνασκαφεῖσα — παρὰ τὴν «Κοκκινόβρυσιν» — ἔπαυλις, μὲ τὰ ψηφιδωτά, παρουσιάζει ἀκανόνιστον σχῆμα, θεωρεῖται δὲ ὅτι ἐκτίσθῃ ἐπὶ παλαιότερας ἑλληνιστικῆς οἰκοδομῆς¹. Ἡ παρὰ τὸ Λέχαιον ἐπισημανθεῖσα ἔπαυλις, μὲ τὸ νυμφαῖον ἀνοικοδομηθὲν κατὰ τὸν 6ον μ. Χ. αἰ.², εἶναι γνωστὴ ἀτελῶς ἀκόμη, τὸ ἀνασκαφὲν δὲ τμήμά της δὲν παρέχει σαφῆ ἰδέαν περὶ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς διατάξεως καὶ τοῦ προορισμοῦ τοῦ οἰκοδομήματος τούτου. Ἡ ἔπαυλις τῆς «Πάνω Μαγούλας», ἡ ἐπισημανθεῖσα διὰ τῆς παρουσίας δοκιμαστικῆς ἀνασκαφῆς, προσφέρει διὰ πρώτην φορὰν δεῖγμα ἰταλιωτικῆς καταγωγῆς ἐπαύλεως μικτοῦ τύπου: ἦτοι ἀφ' ἑνὸς ἀστικοῦ (villa urbana), ὡς ἀφήνει νὰ μαντεύσωμεν ἡ παρουσία τοῦ κήπου μὲ τὴν μεγάλην δεξαμενὴν καὶ τὸ περιστύλιον, καὶ ἀφ' ἑτέρου ἀγροτικοῦ τύπου (villa rustica), ὡς ἀφήνει νὰ ἐννοήσωμεν ἡ παρουσία ἀγροτικῶν ἐγκαταστάσεων (ἐλαιοτριβεῖου κ.τ.ῳ.)³. Τὸ πρᾶγμα δὲν στερεῖται ἐνδιαφέροντος διὰ τὴν μελέτην τῆς ἱστορίας τῆς οἰκίας ἐν Ἑλλάδι καὶ θὰ ἦτο εὐκταία ἡ ἀνάληψις ἐπιμονωτέρας τινὸς ἀνασκαφικῆς ἐρεῦνης εἰς τὴν περιοχὴν τῆς ἐπαύλεως ταύτης τῆς «Πάνω Μαγούλας».

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΠΑΛΛΑΣ

¹ Βλ. SHEAR, ἔ.δ. 16-17 καὶ 25-26.

² Α. ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΩΣ, ΑΔ 4, 1918, 125 κ.έ. Πρβλ. τὰς νεωτέρας παρατηρήσεις τοῦ Ε. Στίκα ἐν Α. ΟΡΛΑΝΔΟΥ, Τὸ Ἔργον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας κατὰ τὸ 1957, Ἀθῆναι 1958, 53 κ.έ. εἰκ. 56. Εἰς ἔπαυλιν ἀποδίδω τοίχους ἐκτεταμένου κτηρίου ἀπαντωμένους πρὸς Β. καὶ Δ. τοῦ νυμφαίου.

³ Παραδείγματα παρὰ DURM, Bauk. der Römer², 482 κ.έ., 505 κ.έ., ROBERTSON Handbook κλπ., 310 κ.έ.

Συμπληρωματικά τινες ἔρουναι ἐντὸς τοῦ κατὰ τὰ τρία προηγούμενα ἔτη ἀνασκαφέντος 2ου κυκλικοῦ ταφικοῦ περιβόλου ὑπῆρξαν ὁ κύριος σκοπὸς τῆς ἐφετινῆς ἀνασκαφῆς. Ἐγένοντο ὅμως ἀνασκαφικαὶ ἐργασίαι καὶ κατὰ τὸν θολωτὸν τάφον τὸν λεγόμενον τοῦ Αἰγίσθου καὶ κατὰ τὸν πρὸς Δυσμᾶς τῶν τειχῶν χώρον, ἐντὸς δὲ τῆς ἀκροπόλεως εἰς τὴν αὐλὴν τῶν Ἀνακτόρων καὶ τὸν κυκλικὸν ταφικὸν περιβόλον τοῦ Schliemann. Τὴν ἀνάγκην τῶν τελευταίων τούτων ἀνασκαφικῶν ἐργασιῶν κατέστησαν ἐπιτακτικὴν αἱ ἀρξάμεναι ἤδη μεγάλαι ἀναστηλωτικαὶ ἐργασίαι ἐν Μυκῆναις, δαπάναις τοῦ κληροδοτήματος Φαρμᾶ, αἵτινες πολλαπλῶς συνέβαλον διὰ τὴν κατανόησιν τῆς ἀληθοῦς μορφῆς τῶν μνημείων. Εὐχαριστῶ διὰ ταῦτα τὸν καθηγητὴν κ. Ὁρλάνδον καὶ τὸν ἐπιθεωρητὴν Ἀναστηλώσεως κ. Στίκαν διὰ τὴν εὐγενῆ παραχώρησιν τῆς μελέτης τῶν συμπερασμάτων ἐκ τῆς ἀναστηλώσεως.

Ὡς βοηθοὶ εἰργάσθησαν μετ' ἐμοῦ ἡ ἐπιμελήτρια ἀρχαιοτήτων Ὁλγα Ἀλεξανδρῇ καὶ ὁ ἀρχιτέκτων Ἀλ. Βογιαντζῆς, ὅστις καὶ ἐξεπόνησε τὰ σχεδιαγράμματα τῆς ἀνασκαφῆς.

1. *2ος κυκλικὸς περιβόλος.* Κατὰ τὸν 2ον ταφικὸν κυκλικὸν περιβόλον ἠρουνήθη κυρίως ὁ χώρος ὁ περὶ τὸν ἀποκαλυφθέντα κατὰ τὰς προηγούμενας ἀνασκαφὰς ἱπνὸν τῶν μεσοελλαδικῶν χρόνων καὶ ὁ περὶ τοὺς δύο ἄλλεπαλλήλους ἑλλειψοειδεῖς τοίχους τοὺς εὐρεθέντας κατὰ τὸ νότιον τμήμα τοῦ κύκλου μετὰ τῶν τάφων Δ καὶ Ρ πρὸς Βορρᾶν καὶ τῶν ὑπὸ στοιχεῖα Λ, Λ', Λ'', Σ, Τ καὶ Φ τάφων πρὸς νότον. Ἀπεδείχθη δὲ ἐκ τῆς ἐρεῦνης ὅτι ὁ παλαιότερος τῶν τοίχων τούτων εὐρίσκεται εἰς βάθος 0.30-0.37 μ. χαμηλότερον τοῦ νεωτέρου τοίχου, τοῦ μεταγενεστέρως οἰκοδομηθέντος ἐπὶ τοῦ παλαιότερου καὶ βαίνοντος κατὰ τὴν αὐτὴν περίπου διεύθυνσιν ἐκ Δυσμῶν πρὸς Ἀνατολὰς μετ' ἀποκλίσεως πρὸς Νότον. Οἱ τοῖχοι δὲν ἐκάλυπτον τάφους τοῦναντίον δὲ οἱ νοτιώτερον κείμενοι καὶ πλησίον τῶν τοίχων τάφοι κατέστη φανερὸν ὅτι ἠνοίχθησαν μεταγενέστερον καὶ ἐν μέρει κατέστρεψαν τμήματα τοῦ μεταγενεστέρου τοίχου κατὰ τὸ ἀνατολικὸν αὐτοῦ μέρος ὅπου ὁ τάφος Υ.

Ἀλλὰ καὶ ὁ καθέτως πρὸς τὸν μεταγενέστερον ἀποκαλυφθεὶς, πλησίον τοῦ Λ τάφου, τοίχος κατεστράφη ἐν μέρει ὑπ' αὐτοῦ.

Ἐκ τῆς μελέτης τῶν ὁστροάκων ἐξάγεται ὅτι καὶ οἱ δύο ἐκ δυσμῶν πρὸς ἀνατολὰς τοῖχοι καὶ ὁ παρὰ τὸν Λ τάφον κάθετος πρὸς αὐτοὺς εἶναι προγενέστεροι τῶν τάφων. Ἐκ τούτου εἶναι δυνατόν νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ὁ ἱπνὸς ἀνῆκεν εἰς παλαιότερον μεσοελλαδικὸν κτίσμα, τοῦ ὁποίου τὴν ἔλλειψοειδῆ βόρειον πλευρὰν ἀπετέλει ὁ παλαιότερος τοῖχος. Ἐκ τῆς ἀνευρέσεως δὲ δαπέδου μετὰ τεφρῶν χωμάτων ἐκ πυρᾶς νοτίως τοῦ Υ τάφου ὑποθέτω ὅτι ὁ μεταγενέστερος τοῖχος ἀπετέλει τὴν βόρειον πλευρὰν νεωτέρας μεσοελλαδικῆς οἰκίας καὶ μεταγενέστερον ἐχρησιμοποιήθη ὡς περίβολος τῶν νοτίως αὐτοῦ διανοιχθέντων τάφων.

Ἐρευναι ἐγένοντο καὶ νοτιώτερον τῶν τάφων πρὸς ἀκριβέστερον προσδιορισμὸν τοῦ ὑποτιθεμένου ἀναλήμματος τοῦ κυκλικοῦ περιβόλου καὶ κατὰ τὴν ΒΔ. πλευρὰν αὐτοῦ, ὅπου ἀνευρέθησαν λείψανα μεσοελλαδικῶν οἰκήσεων. Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐνδείξεων πιστεύω, ὅτι πρὸ τῆς κατασκευῆς τοῦ κυκλικοῦ περιβόλου μέχρι τοῦλάχιστον αὐτοῦ ἐξετείνετο ὁ μεσοελλαδικὸς οἰκισμὸς ὁ διασωθεὶς ἔξω τῶν τειχῶν τῆς ἀκροπόλεως πρὸς Δυσμὰς.

2. *Τάφος Αἰγίσθου.* α. Θόλος. Ἦδη ἀπὸ τοῦ παρελθόντος ἔτους εἴχομεν μετὰ τοῦ Διευθυντοῦ ἀναστηλώσεως κ. Ὁρλάνδου διαπιστώσει τὴν ἀνάγκην καθαρισμοῦ καὶ μερικῆς ἀναστηλώσεως τοῦ θολωτοῦ τάφου τοῦ λεγομένου τοῦ Αἰγίσθου, ὅστις ἐγκαταλείμμενος ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν εὐρίσκετο εἰς ἔλεεινὴν ἀπὸ πάσης ἀπόψεως κατάστασιν. Ἦτο δὲ ἡ θόλος πλήρης χωμάτων καὶ πετρῶν καὶ ἡ εἴσοδος ἐντὸς αὐτῆς ἐκ τῶν ὑψηλῶν θάμνων καὶ βάτων ἀδύνατος καὶ ἐπικίνδυνος. Ἦρχισεν ἀμέσως τότε ὁ καθαρισμὸς τοῦ τάφου δι' ἐργατῶν τῆς Ἀναστηλώσεως καὶ κατέστη δυνατὴ ἡ πρόσβασις ἐντὸς αὐτοῦ, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ὑπῆρχον ἀκόμη κατὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν τὰ χώματα ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν, αἷς ἐξετέλεσεν ἐκεῖ ὁ ἀείμνηστος καθηγητὴς Α. Wace τὸ 1922. Ὁ τάφος ἀνεκαλύφθη τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου Χρ. Τσουντά ἐν ἔτει 1892, δὲν ἀνεσκάφη ὅμως εἰμὴ μερικῶς καὶ δυστυχῶς οὐδὲν γνωρίζομεν ἐκ τῆς πρώτης αὐτῆς ἀνασκαφῆς. Φαίνεται ὅμως ὅτι ἡ ἀνασκαφὴ ἐγκατελείφθη ἐκ τοῦ κινδύνου καταρρεύσεως τῆς ἀνατολικῆς μάλιστα παρειᾶς τοῦ τοίχου τῆς θόλου καὶ μόνον ἐν ἔτει 1915¹ ἐγένοντο ὑπὸ τῆς ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας ἐργασίαι ἀναστηλώσεως ὠρισμένων τμημάτων τῶν τοίχων παρὰ τὴν εἴσοδον πρὸς στερέωσιν κυρίως τοῦ μεγάλου λιθίνου ἀνωφλίου τῆς εἰσόδου, ὅπερ εἶχε διαρραγῇ. Συστηματικώτερον ἡρευνήθη ὁ τάφος κατὰ τὰς ἐν ἔτει 1922 ὑπὸ τῆς Βρετανικῆς Σχολῆς διὰ τοῦ ἀειμνήστου Α. WACE ἐνεργηθείσας ἀνασκαφὰς² ἀλλὰ καὶ τότε, ἐνῶ ἀνεσκάφη ὁ δρόμος καὶ τὰ $\frac{2}{3}$ τῆς θόλου καὶ ἐξήχθησαν σπουδαϊότατα συμπεράσματα διὰ τὴν ἀρχιτεκτονικὴν αὐτοῦ

¹ ΑΔ Ι 1915 Παράρτημα, σ. 53 κ.έ.

² BSA XXV, σ. 296 κ.έ.

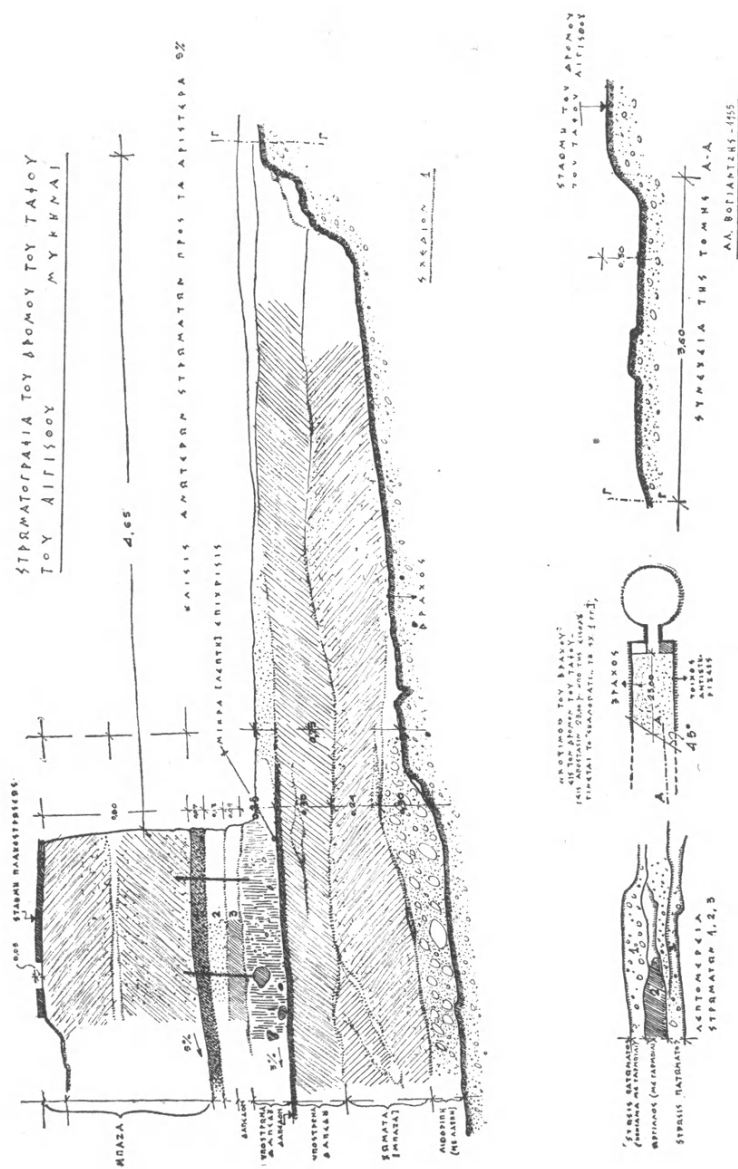
μορφὴν καὶ τὴν χρονολόγησιν, παρέμεινεν ἄσκαφον τὸ πρὸς Ἀνατολὰς μέρος, διότι, ὡς ἀναφέρει ὁ A. Wace, ἡ Βρεταννικὴ Σχολὴ πληροφορηθεῖσα ὅτι τὸ ἔργον ἦτο ἐπικίνδυνον δὲν ἐπέτρεψε τὴν συνέχισιν τῆς ἀνασκαφῆς κατὰ τὸ 1923.

Κατὰ τὴν ἐφετινὴν λοιπὸν περίοδον ἀπεφασίσθη πρὸ πάσης ἐργασίας ἀναστηλώσεως νὰ ἐρευνηθῇ ὁλοκληρωτικῶς ὁ θολωτὸς οὗτος τάφος καὶ τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἀνασκαφῆς ὑπῆρξαν σημαντικώτατα.

Καὶ πρῶτον ἤρχισε μετὰ προσοχῆς ἡ ἄρσις τῶν χωμάτων τοῦ παραμειναντος ἀσκάφου ἀνατολικοῦ τμήματος τῆς θόλου. Ἡ ἄρσις τῶν χωμάτων καὶ τῶν πετρῶν ἤρχισε στρωματογραφικῶς ἐκ τῶν ἄνω καὶ ἀπὸ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς πλησίον τῆς εἰσόδου. Ἀμέσως δὲ μετὰ τὴν ἄρσιν τῶν πρώτων δύο στρωμάτων εἰς ὕψος 2.80 μ. περίπου ἀπὸ τοῦ δαπέδου ἀνεφάνη παχὺ στῶμα ἐκ κεκαυμένων χωμάτων καλύπτον ὁλόκληρον τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἀσκάφου τμήματος (πίν. 74α). Μέγα πλῆθος ὀστράκων διαφόρων ἐποχῶν, ἀπὸ τῶν μεσοελλαδικῶν καὶ μέχρι τῶν Ἑλληνιστικῶν χρόνων, ἀνευρέθη κατὰ τὴν βόρειον μάλιστα πλευράν. Παρατηρήθη δὲ ὅτι ἀπὸ τοῦ ἐπιπέδου τούτου τῶν χωμάτων ὁ τοῖχος τῆς θόλου δὲν εἶχε καταρρεύσει, ὡς ἐπιστεύετο, ἀλλ' ὅτι σώζεται στερεὸς μέχρι τοῦ δαπέδου, ὥστε πᾶς κίνδυνος καταρρεύσεως κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἀνασκαφῆς νὰ θεωρῆται ἀνύπαρκτος. Παρατηρήθη δὲ καὶ τοῦτο ὅτι ἄνωθεν τῆς ἐπιφανείας ταύτης ὁ ἀνατολικὸς τοῖχος ἔχει μερικῶς ἐπισκευασθῇ εἰς παλαιούς χρόνους καὶ ἔχει εὐθυγραμμισθῇ διὰ νὰ ἀποτελέσῃ πιθανῶς τὸν τοῖχον τετραπλεύρου οἰκίας, εἰς ἣν φαίνεται ὅτι ἀνῆκε τὸ ἐκ τεφρῶν χωμάτων ἀποτελεσθὲν δάπεδον. Κάτωθεν τοῦ κεκαυμένου δαπέδου ἡ ἐπίχωσις δὲν παρουσίασεν ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον. Τὰ ἀνευρεθέντα ἐντὸς αὐτῆς ὄστρακα ἦσαν διαφόρων ἐποχῶν. Πολλὰ τούτων ἀνῆκον εἰς τὴν I καὶ II Ὑστεροελλαδικὴν περίοδον, εὐρέθησαν ὅμως καὶ πολλὰ μινύεια καὶ Ἑλληνικῶν ἱστορικῶν χρόνων. Ἐκτὸς τούτων εὐρέθησαν πολλοὶ κέραμοι, μετὰξὺ τῶν ὁποίων καὶ τεμάχιον ἀνθεμίου τοῦ Κορινθιακοῦ τύπου τῶν ἀρχῶν τοῦ βου π. X. αἰῶνος καὶ δύο συνανήκοντα τεμάχια ἐκ μικρᾶς πωρίνης ἀρχαϊκῆς τριγλύφου, ἣτις, ὡς συμπεραίνεται ἐκ τῆς λοξῆς ἐπιστέψεως, προέρχεται πιθανῶς ἐκ βωμοειδοῦς κτίσματος. Ἐκ τῆς μελέτης ἐν γένει τῆς στρωματογραφίας παρατηρήθη ὅτι ἐλάχιστα ὑπῆρχον ὄστρακα τῆς Ὑστεροελλαδικῆς III περιόδου καὶ ὅτι οὐδὲν εὐρέθη ὄστρακον τῶν γεωμετρικῶν καὶ τῶν παλαιότερων ἀρχαϊκῶν χρόνων. Ἐκ τούτου συμπεραίνω ὅτι ὁ τάφος ἔπαυσε νὰ εἶναι ἐν χρήσει ἤδη ἀπὸ τῶν προΐμων ὕστεροελλαδικῶν III χρόνων καὶ ὅτι κατέρρευσε τότε καὶ ἐγκατελείφθη ἀνακαλυφθεὶς καὶ συληθεὶς κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους ἱστορικοὺς χρόνους. Ἐκτοτε δὲ καὶ ἐχρησίμευσε τμήμα τῆς θόλου, κατακεχωσμένης μέχρι τοῦ ὕψους τοῦ ἀνωφλίου τῆς εἰσόδου, ὡς καταφύγιον ποιμένων, οἵτινες καὶ κατεσκεύασαν καλυβοειδῇ οἰκίαν ἐντὸς τοῦ τάφου διὰ

νὰ προφυλάσσωνται ἀπὸ τῶν βορείων ἰσχυρῶν ἀνέμων τῆς περιοχῆς. Μεταξὺ τῶν ἀνευρεθέντων ὀστράκων πολλὰ ἀνήκουν εἰς τὸν λεγόμενον ἀνακτορικὸν ρυθμὸν καὶ ἐκ προχείρου μελέτης διεπιστώθη ὅτι τινὰ συνανήκουν πρὸς εὐρεθέντα κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τῆς Βρετανικῆς Σχολῆς φυλασσόμενα ἐν τῷ Μουσείῳ τοῦ Ναυπλίου (πίν. 75α καὶ β). Ἡ θόλος ἐξεκαθαρίσθη μέχρι τοῦ δαπέδου, ὅπερ ἀπετελέσθη δι' ἰσοπεδώσεως τοῦ μαλακοῦ βράχου, ἐφ' οὗ καὶ ἐθεμελιώθη ἄνευ ὑποθεμελιώσεως ὁ κυκλικὸς τοῖχος τῆς θόλου. Οἱ λίθοι τοῦ κατωτέρου δόμου ἦσαν ἰσομεγέθεις πρὸς τοὺς τῶν λοιπῶν ἀνωτέρων δόμων καὶ ἐστηρίζοντο ἐντὸς ἀβαθοῦς αὐλάκος. Προσηρομόζοντο ὁμως στερεῶς καὶ ἦσαν ἐκτισμένοι διὰ σκληροῦ συνδετικοῦ μίγματος σχηματισθέντος ἐκ λατύπης πώρου λίθου καὶ πρασινωποῦ πηλοῦ Πλέσσα, διαπεποτισμένου πιθανῶς δι' ἐνωτικῆς τινος ὑγρᾶς οὐσίας οὕτως ὥστε ἡ συνεκτικότης αὐτοῦ νὰ εἶναι ἐκπληκτικῇ.

β. δ ρ ό μ ο ς. Κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ δρόμου τοῦ τάφου καὶ εἰς ἀπόστασιν 28 περίπου μέτρων ἀπὸ τῆς εἰσόδου εἶχεν ἀποκαλυφθῇ τὸ παρελθὸν ἔτος κατὰ τὴν ἄρσιν τῶν χωμάτων ὑπὸ τῶν ἐργατῶν τῆς Ἀναστηλώσεως πλακόστρωτον ἐκ σχιστολίθων, ὅπερ κατεστράφη κατὰ τὴν πρὸς ἀνατολὰς πλευρὰν τοῦ δρόμου, διότι δὲν εἶχεν ἐγκαίρως διαγνωσθῇ (πίν. 74β). Τὸ διασωθὲν τμήμα τοῦ πλακοστρώτου ἔχει διαστάσεις 1.80×1.50 μ. περίπου εὐρίσκεται δὲ εἰς τὸ αὐτὸ ἐπίπεδον τοῦ δαπέδου τῆς εἰσόδου τῆς θόλου. Οἱ ἄρμοι μεταξὺ τῶν πλακῶν πληροῦνται δι' ἰσχυροῦ ἀσβεστοκονιάματος. Ἐδράζονται δὲ αἱ πλάκες ἐπὶ μαλακῶν τεφροειδῶν χωμάτων, ἅτινα εἶναι φανερόν ὅτι ἐσχημάτιζον τὴν ἐπίχωσιν τοῦ δρόμου, ὅστις λόγῳ τῆς κατωφερείας τοῦ βράχου παρουσίαζεν ἀνώμαλον ἀνηφορικὴν πρόσβασιν. Εἶναι δηλαδὴ φανερόν ὅτι κατὰ τὸ ἀπώτερον σημεῖον τοῦ δρόμου πρὸς Νότον ἐσχηματίσθη δι' ἀναλήμματος ἐπίπεδον δάπεδον δι' ἐπιχώσεως τῆς κατωφερείας καί, ἐπειδὴ τὸ δάπεδον τοῦτο δὲν ἦτο ἀρκούντως στερεόν, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ ὑπόλοιπον τμήμα τοῦ δαπέδου, ὅπερ ἐσχηματίσθη δι' ἐπιπεδώσεως τοῦ μαλακοῦ βράχου, ἐκαλύφθη διὰ πλακῶν. Τὴν ἐπίχωσιν δὲ ταύτην βορείως καὶ ἀνατολικῶς τοῦ πλακοστρώτου καὶ ἐν μέρει κάτωθεν αὐτοῦ ἀνεσκάψαμεν μέχρι τοῦ βράχου καὶ ἐκ τῆς ἀνευρέσεως πλήθους ὀστράκων ἠδυνήθημεν νὰ ἐξαγάγωμεν σπουδαιότατα πορίσματα περὶ τῆς χρονολογίας αὐτοῦ τοῦ τάφου (εἰκ. 1). Ἡ ἐπίχωσις ἀπετελεῖτο ἐξ ἀλληπαλλήλων στρωμάτων ἐκ μελανοφαίων χωμάτων, πρᾶγμα ὅπερ ἀποδεικνύει ὅτι ἐσχηματίσθη ἀλληλοδιαδόχως καὶ πρὸ τῆς κατασκευῆς τοῦ πλακοστρώτου. Ἐντὸς τῆς ἐπιχώσεως εὐρέθησαν πολλὰ ὄστρακα ἐξ ἀγγείων τῶν μεσοελλαδικῶν καὶ μόνον χρόνων, ἀμαυροχρόμων (matt painted) μεθ' ὥραίων γραμμικῶν διακοσμήσεων καὶ μινυείων, καὶ πολλὰ ὀστᾶ ζώων. Ἀλλὰ καὶ μικρὰ τομὴ τοῦ πρὸς Δυσμᾶς πλευρικοῦ τοίχου τοῦ δρόμου κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο μόνον μεσοελλαδικῶν χρόνων ὄστρακα ἀπέδωκε.

Εἰκ. 1. Στρωματογραφία τοῦ δρόμου τοῦ θολωτοῦ τάφου τοῦ λεγομένου τοῦ Αἰγίσθου.

Καὶ εἶναι μὲν δυνατόν ἢ ὑπαρξίς μεσοελλαδικῶν καὶ μόνον ὀστράκων νὰ ὀφείλεται εἰς τὸ γεγονός ὅτι πρὸ τῆς κατασκευῆς τοῦ θολωτοῦ τάφου ὑπῆρχον καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τοῦ χώρου μεσοελλαδικῶν χρόνων οἰκίαι, αἷτινες καὶ κατεστράφησαν κατὰ τὴν σκαφήν τοῦ δρόμου καὶ τῆς θόλου τοῦ τάφου, ἀλλ', ὥς εἶπον, ὑπῆρχον ἀλλεπάλληλοι στρώσεις μεσοελλαδικῶν χρόνων, αἷτινες ἐσχηματίσθησαν προφανῶς ἐκ τῆς μακροχρονίου χρήσεως τοῦ δαπέδου κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο τῆς ἀρχῆς τοῦ δρόμου, διετηρήθησαν δὲ μόνον διότι κατὰ μεταγενεστέραν ἐποχὴν, εἰς τὰς ἀρχὰς πιθανῶς τῆς Ὑστεροελλαδικῆς I περιόδου, ἐκαλύφθησαν διὰ τοῦ πλακοστρώτου. Μεσοελλαδικὰ ἐξ ἄλλου ὀστρακα εὐρέθησαν καὶ κατὰ τὴν τομὴν τοῦ δυτικοῦ πλευρικοῦ τοίχου τοῦ δρόμου καὶ ἀκόμη καὶ κατὰ τὰς νέας ὑπὸ τῆς Βρεταννικῆς Σχολῆς ἐν ἔτει 1953 διὰ τοῦ W. TAYLOR ἐκτελεσθείσας ἀνασκαφάς, δυτικῶς τῆς θόλου πρὸς καθορισμὸν τῆς ἐκ πηλοῦ Πλέσσα ἐξωτερικῆς ἐπικαλύψεως, «οὐδὲν ἐκ τῶν ἀνευρεθέντων ὀστράκων κάτωθεν αὐτῆς ἦτο μεταγενέστερον τῶν μεσοελλαδικῶν χρόνων»¹. Ἐκ τούτου συμπεραίνω ὅτι ἡ μέχρι σήμερον ἰσχύουσα χρονολογία τοῦ τάφου εἰς τοὺς ΥΕ I χρόνους θὰ πρέπει νὰ ἀναθεωρηθῇ καὶ εἶναι πιθανὸν ὅτι ὁ τάφος ὠκοδομήθη κατὰ τὴν μεσοελλαδικὴν περίοδον, ὅτε καὶ ἤρχισεν ἡ κατασκευὴ θολωτῶν τάφων ἐν Ἑλλάδι².

γ. Ἱερὰ οἰκία. Νοτίως τοῦ πλακοστρώτου ἀνεσκάφη κατὰ τὴν περαιτέρω ἄρσιν τῶν χωμάτων, αἷτινα εἶχον συσσωρευθῇ ἐκεῖ ἐκ τῶν παλαιότερων ἀνασκαφῶν Ἑλληνικῶν χρόνων οἰκία (πίν. 76α), τῆς ὁποίας ἀπεκαλύφθησαν οἱ πρὸς Ἀνατολὰς καὶ Βορρᾶν ἐξωτερικοὶ τοῖχοι, ἔχοντες πᾶχος 0.50 μ. Χαμηλὸς διαχωριστικὸς τοῖχος ἀπεκαλύφθη καὶ πρὸς Δυσμὰς ἔχων πλάτος 0.38 μ. Τὸ δάπεδον τῆς οἰκίας εὐρέθη εἰς ἀρκετὸν βάθος κάτωθεν τοῦ πλακοστρώτου τοῦ δρόμου καὶ ἐκ τῶν ἀνευρεθέντων ὀστράκων φαίνεται ὅτι ὠκοδομήθη ἐκεῖ κατὰ τοὺς ἀρχαῖους χρόνους. Τὸ πλάτος αὐτῆς μέχρι τοῦ πρὸς Δυσμὰς μεσοτοίχου εἶναι περίπου 3.40 μ. τὸ δὲ μῆκος αὐτῆς δὲν κατέστη δυνατόν νὰ καθορισθῇ, διότι πρὸς Νότον ἔχει καταστραφῇ ὁ τοῖχος τῆς προσόψεως. Ἐπὶ τοῦ δαπέδου εὐρέθη εἰς ἀπόστασιν 2 περίπου μέτρων ἀπὸ τοῦ βορείου τοίχου καὶ κατὰ τὸ κέντρον περίπου τοῦ δωματίου (1.47 μ. ἀπὸ τοῦ δυτικοῦ μεσοτοίχου, 1.32 μ. ἀπὸ τοῦ ἀνατολικοῦ) ἐλλειψοειδῆς ἀβαθὴς κοιλότης περιοριζομένη ὑπὸ κεραμίδων πλήρης μελανῶν χωμάτων, ἧτις ἀπετέλει πιθανώτατα τὴν ἐστίαν (πίν. 76β). Βορείως δὲ ταύτης κατὰ σειρὰν εὐρέθησαν κατὰ χώραν τρεῖς πρόχοι οἰκιακῆς χρήσεως ἀγάνωτοι καὶ ἄνευ διακοσμήσεως (πίν. 77α). Βορειότερον δὲ ἐντὸς τῶν ἐπιχώσεων εὐρέθησαν ἱκανὰ

¹ BSA L, σ. 209.

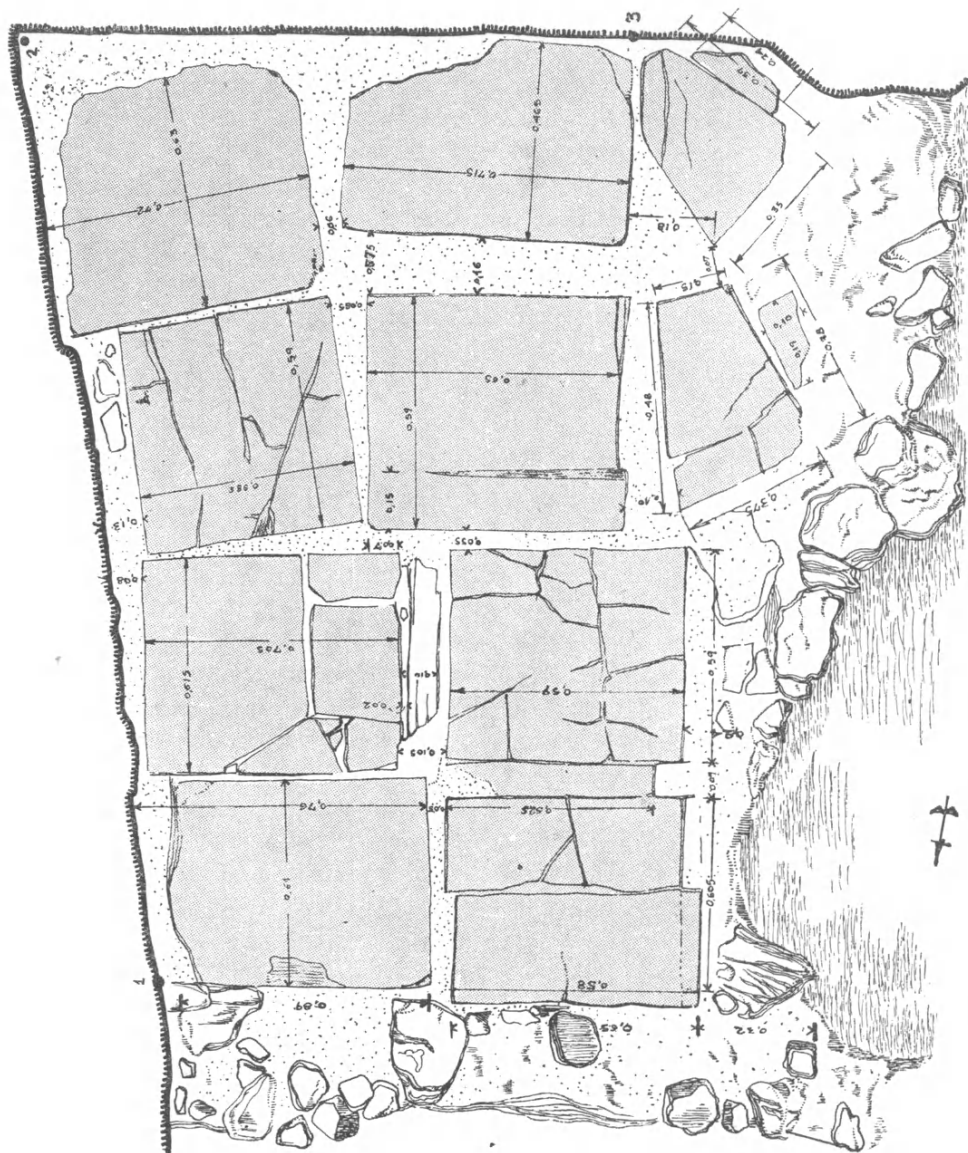
² Ι. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, ΠΑΕ 1954, σ. 255 καὶ C. BLEGEN εἰς *Hesperia* 1954, σ. 158.

ὄστρακα ἐκ μεγάλου μελανομόρφου κρατήρος μετὰ παραστάσεων διονυσιακῶν σκηνῶν (πίν. 77γ), τοῦ ὁποίου ἄλλα τρεῖς τεμάχια εὐρέθησαν νοτιώτερον μετὰ ξὺ σωροῦ πετρῶν, τὸν ὁποῖον ἐκάλυπτε μέγας ἀνεστραμμένος πιθοειδὴς κρατὴρ ἐν εἵδει ὀμφαλοῦ. Πιστεύω διὰ ταῦτα ὅτι καὶ οἱ εὐρεθέντες πλησίον τῆς ἐστίας ἀμφορεῖς καὶ ὁ μελανόμορφος κρατὴρ καὶ ὁ ἐν εἵδει ὀμφαλοῦ τοποθετημένος πίθος ὑποδεικνύουν τὸν ἱερὸν χαρακτήρα τῆς ἀνευρεθείσης οἰκίας, ἣτις πιθανώτατα συνδέεται πρὸς τὸν Διόνυσον, τοῦ ὁποίου τὴν λατρείαν εἶναι εὐλογον νὰ ἐντοπίσωμεν πλησίον τοῦ πρὸς Δυσμᾶς καὶ εἰς ὀλίγην ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ τάφου τοῦ Αἰγίσθου καὶ κατὰ τὸν δρόμον τοῦ οὕτως ὀνομαζομένου θολωτοῦ τάφου τῆς Κλυταιμνήστρας κειμένου, ἐλληνιστικῶν χρόνων, θεάτρου.

3. *Κεραμόστρωτον δυτικῶς τῶν τειχῶν.* Κατὰ τὰς τοῦ παρελθόντος ἔτους ἐργασίας ἀναστηλώσεως τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ τείχους τῆς ἀκροπόλεως εἶχεν ἀποκαλυφθῆ δάπεδον σχηματιζόμενον ἐκ μεγάλων κεραμίδων στρωτήρων τοῦ κορινθιακοῦ τύπου, τινὲς τῶν ὁποίων ἡγεμόνες μετὰ γραπτῆς διακοσμήσεως (μία ἐξ αὐτῶν ἔχει μῆκος 0.60 μ. καὶ πλάτος 0.70 μ.). Ἦσαν δὲ διατεταγμέναι αἱ κεραμίδες εἰς δύο σειράς, τῶν μεταξὺ αὐτῶν ἄρμων πληρουμένων δι' ἰσχυροῦ ἐκ πρασινωποῦ πηλοῦ κονιάματος (εἰκ. 2). Φαίνεται δὲ ὅτι τὸ δάπεδον τοῦτο ἀνῆκεν εἰς κτίσμα, τοῦ ὁποίου τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν ἀπετέλει τὸ τεῖχος τῆς ἀκροπόλεως. Διεσώθησαν δὲ μερικῶς καὶ αἱ θεμελιώσεις τῶν τοίχων τῆς βορείου καὶ τῆς νοτίας πλευρᾶς τοῦ κτίσματος, οἵτινες ἐσωτερικῶς ἐκαλύπτοντο ἐπίσης κατὰ τὴν περίμετρον τοῦ δαπέδου διὰ τοῦ αὐτοῦ ἰσχυροῦ πρασινωποῦ κονιάματος (πίν. 78α).

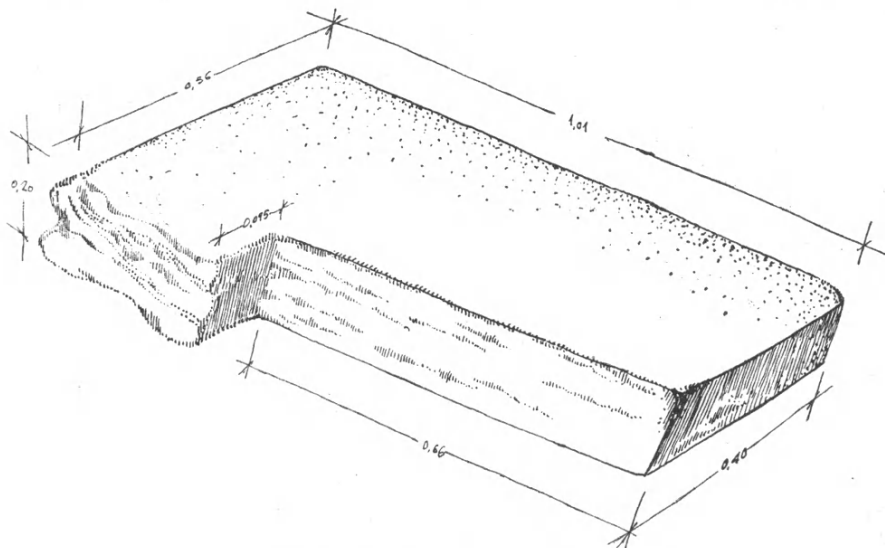
Κατὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν τὸ δάπεδον εἶναι κατεστραμμένον ἐν μέρει, φαίνεται ὅμως ὅτι κατέληγε μετὰ τὰς δύο σειράς τῶν κεραμίδων εἰς ὀδοντωτὴν ἄκραν σχηματιζομένην διὰ τριγωνικῶς κεκομμένων κεραμίδων, δύο τῶν ὁποίων διεσώθησαν *in situ* κατὰ τὴν πρὸς νότον πλευρὰν. Τὸ μῆκος τοῦ κεραμοστρώτου ἦτο 2.60 μ. τὸ δὲ πλάτος, ἄνευ τῆς ὀδοντωτῆς ἄκρας, 1.42 μ. περίπου. Περαιτέρω πρὸς δυσμᾶς ἀνέσκαψα τὸν χώρον μέχρι ἀποστάσεως 5.70 μ. ἀπὸ τοῦ τείχους τῆς ἀκροπόλεως, ὅπου ἀπεκαλύφθη ὁ δυτικὸς τοῖχος τοῦ κτίσματος. Ὁ μεταξὺ τοῦ δαπέδου καὶ τοῦ δυτικοῦ τούτου τοίχου χώρος ἡρευνήθη στρωματογραφικῶς μέχρι τοῦ βράχου, κειμένου εἰς βάθος 0.70 μ. περίπου ἀπὸ τοῦ δαπέδου.

Τὸ ἀνώτερον στῶμα τοῦ ἀνασκαφέντος τούτου χώρου ἀπετελεῖτο ἐκ χωμάτων προερχομένων ἐξ ἀποσεσθρωμένου βράχου, ἐνῶ τὸ κάτω πρὸς τὸν βράχον ἐκ μελανῶν χωμάτων, ἐντὸς τῶν ὁποίων ὑπῆρχον ὅστ' αὖ ζῶων καὶ ὄστρακα κυρίως μεσοελλαδικῶν χρόνων. Πλησίον δὲ τοῦ δυτικοῦ τοίχου καὶ εἰς ἐνὸς περίπου μέτρου ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ νοτίου εὐρέθη λάκκος βάθους 0.40 μ., μήκους 0.75 καὶ πλάτους 0.48 μ., προφανῶς τάφος παιδίου, ἐντὸς τοῦ

Εἰκ. 2. Κεραμειόστρωτον ἔξω τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ τείχους τῆς ἀκροπόλεως (Σχ. Ἀλ. Βογιατζῆ).

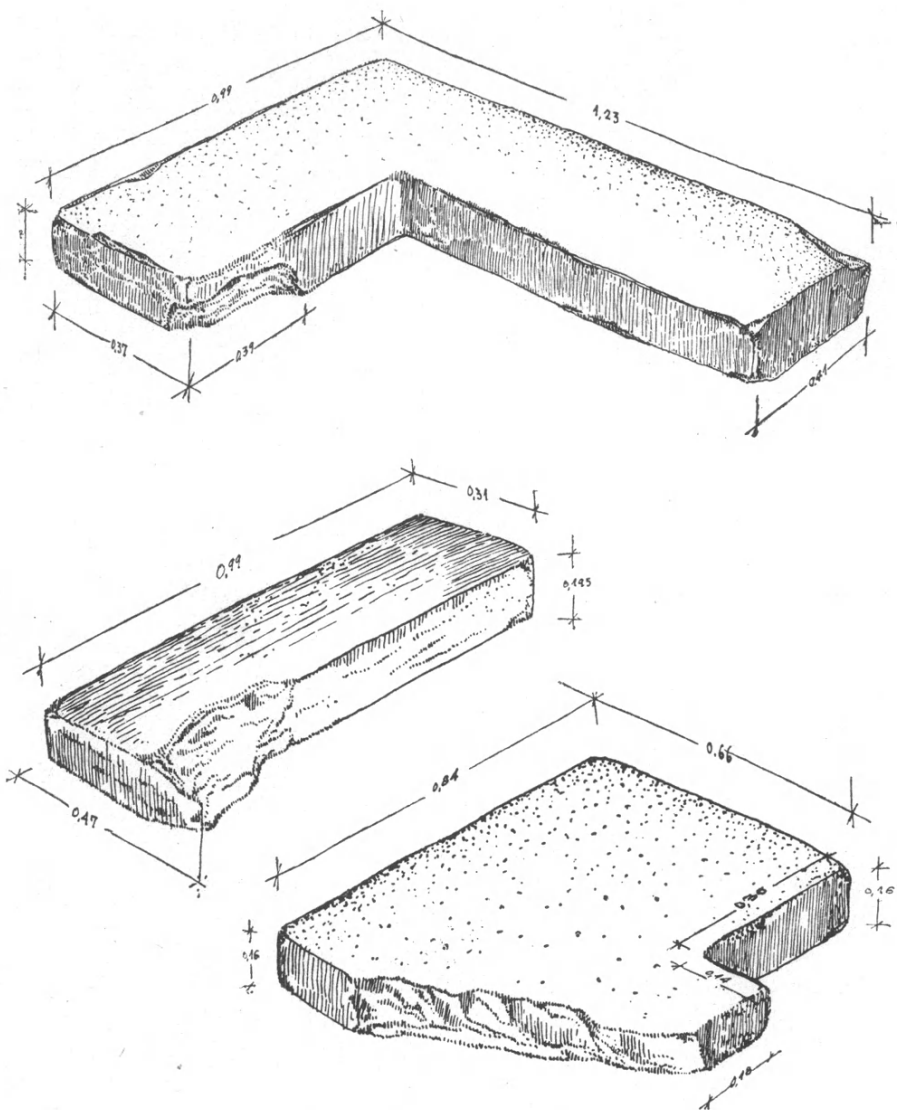
ὁποίου ὁμως οὐδὲν εὐρέθη· διότι εἶχεν ἀπὸ τῶν μυκηναϊκῶν ἤδη χρόνων ἀνοιχθῆ καὶ καταστραφῆ. Ἄλλος δὲ τῶν αὐτῶν περίπου διαστάσεων λακκοειδὲς τάφος εὐρέθη βορειότερον, ἐκτὸς τοῦ κτίσματος καὶ εἰς ἀπόστασιν 0.80 μ. ἔξω τῆς γραμμῆς τοῦ βορείου τοίχου, εἰς τὸν πυθμένα τοῦ ὁποίου εὐρέθη τὸ ἐν πίν. 77β εἰκονιζόμενον ἀρτόσχημον μικρὸν ἀγγεῖον (ὕψ. 0.03 μ., διάμ. πυθμ. 0.07 μ.) τῆς ΥΕ II περιόδου μετὰ διακοσμήσεως φύλλων κισσοῦ ἐπὶ τοῦ κορμοῦ

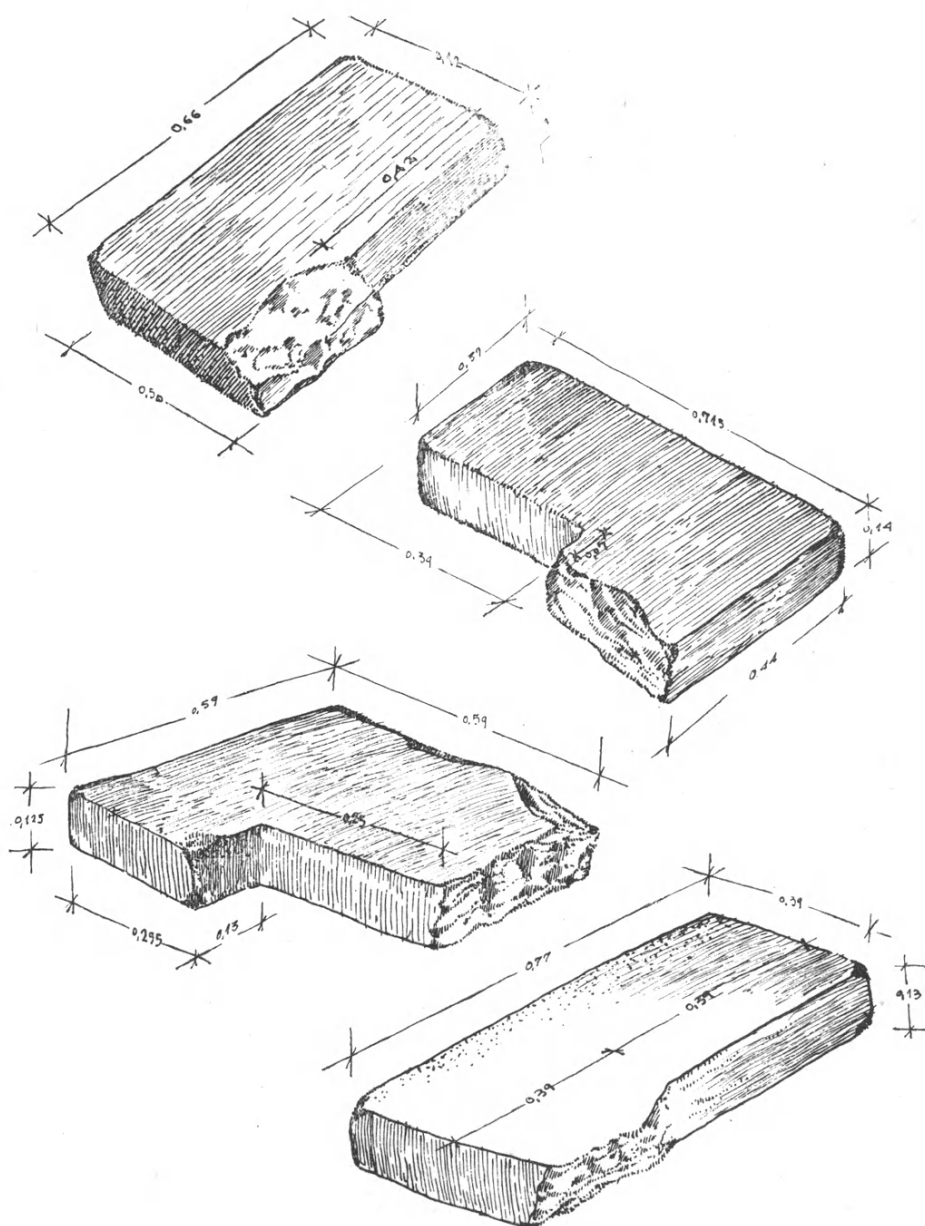
Εἰκ. 3. Τεμάχιον πωρίνης βάσεως ἐπιτυμβίου στήλης ἐκ τοῦ κύκλου τοῦ Schliemann.

καὶ κύκλων κατὰ τὴν βάσιν. Ἐκ τομῆς τὴν ὁποίαν ἐξετελέσαμεν κατὰ τὴν θεμελίωσιν τοῦ βορείου τοίχου τοῦ κτίσματος μόνον μεσοελλαδικῶν χρόνων ὄστρακα ἀνεύρομεν. Τοῦτο ἀποδεικνύει ὅτι τὸ κτίσμα ἦτο μεσοελλαδικῶν χρόνων, καταστραφὲν κατὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ τείχους τῆς ἀκροπόλεως εἰς τοὺς ΥΕ III β χρόνους. Φαίνεται δὲ ὅτι κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς ἑλληνικοὺς χρόνους ἀνφοδομήθη καὶ πάλιν διὰ λατρευτικὸς πιθανῶς σκοποῦς, ὅτε καὶ κατεσκευάσθη τὸ κεραμόστρωτον δάπεδον διὰ νὰ καλύψῃ ἐν εἵδει στέγης νομιζόμενον ἐκεῖ ἡρῶν, τάφον ἀφηρωϊσθέντος νεκροῦ. Διότι τάφους, ὡς εἴπομεν, ἀνεύρομεν δύο λακκοειδεῖς ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τοῦ κτίσματος καὶ πιθανῶς ὑπῆρχον καὶ ἄλλοι.

4. **Ταφικὸς περίβολος Schliemann.** Ἐντὸς τοῦ ταφικοῦ περιβάλλοντος τοῦ Schliemann ἠθέλησα νὰ ταξινομήσω καὶ μελετήσω τὰ τεμάχια τῶν πωρίνων βάσεων τῶν ἐπιτυμβίων στηλῶν (εἰκ. 3-5), ἅτινα εἶχον ἐπισημάνει

Εἰκ. 4. Τεμάχια πορτίνων βάσεων ἐπιτυμβίων στηλῶν
ἐκ τοῦ κύκλου τοῦ Schliemann.

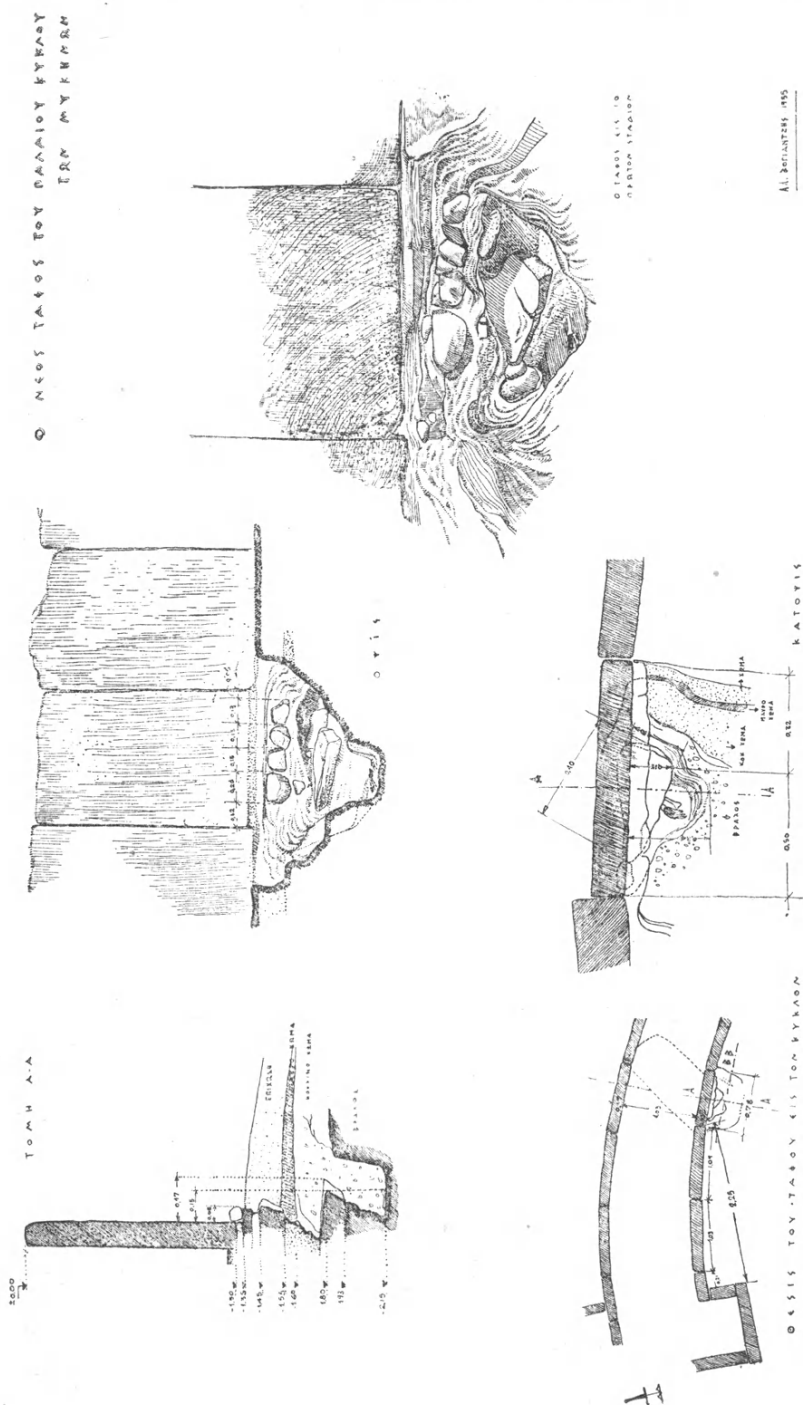

Εἰκ. 5. Τεμάχια πωρίων βάσεων ἐπιτυμβίων στηλῶν
ἐκ τοῦ κύκλου τοῦ Schliemann.

ἐκεῖ ἀπὸ τοῦ 1951¹, ὅτε κατὰ τὸ πρῶτον εἶχεν ἀποκαλυφθῇ ἄνωθεν τοῦ Α τάφου τοῦ 2ου ταφικοῦ περιβόλου ἐπιτυμβία στήλη μετὰ πωρίνης βάσεως. Φαίνεται δὲ ὅτι αἱ βάσεις ἀπετελοῦντο συνήθως ἐκ δύο τεμαχίων σχήματος Γ, τιθεμένων ἀντιθέτως, σχηματιζομένου οὕτως ἐν τῷ κέντρῳ τόρου πρὸς ἔνθεσιν τῆς στήλης. Ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς μετακινήσεως τῶν πωρίνων πλακῶν, αἵτινες εἶχον τοποθετηθῇ ἀπὸ τοῦ χρόνου τῶν παλαιότερων ἀνασκαφῶν καθ' ὅλην σχεδὸν τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἀνατολικοῦ τμήματος τοῦ κύκλου. Μοὶ ἐδόθη οὕτως ἡ εὐκαιρία νὰ ἀνασκάψω κάτωθεν αὐτῶν καὶ δὴ κατὰ τὴν βορειότεραν πλευρὰν τοῦ κύκλου πλησίον τῆς εἰσόδου. Ἦσαν δὲ ἐκεῖ τὰ χώματα ἐρυθρωπά καὶ σκληρά, ὥστε νὰ νομισθῇ παλαιότερον ὅτι πρόκειται περὶ σεσαθρωμένου βράχου. Εἰς ἐλάχιστον βάθος μὴ ἐξικνούμενον πέραν τοῦ 0.20 μ. ἀνευρέθη στρώμα πρωτοελλαδικῶν χρόνων ἐντὸς σχηματιζομένης κοιλότητος τοῦ μαλακοῦ βράχου, βάθους 0.80 μ. περίπου, κειμένης εἰς ἀπόστασιν 1 περίπου μέτρου ἀπὸ τῆς ἐσωτερικῆς σειρᾶς τῶν ὀρθίων πλακῶν τοῦ κυκλικοῦ περιβόλου. Μεταξὺ τῶν ὀστράκων ἐξ ἀγγείων τῆς πρωτοελλαδικῆς περιόδου εὐρέθησαν καὶ τινὰ τῶν τελευταίων νεολιθικῶν χρόνων πιστοποιοῦντα τὴν ὑπαρξιν οἰκισμοῦ ἀπὸ τῆς νεολιθικῆς ἤδη περιόδου. Πλησίον δὲ τῶν ὀρθίων πλακῶν, εἰς ἀπόστασιν 1.30 μ. ἀπὸ τῶν πλακῶν τῆς εἰσόδου, παρετήρησα στρώμα ἐκ μελανῶν τεφροχωμάτων, αἵτινα εὐρίσκονται συνήθως ἄνωθεν τῶν μεσοελλαδικῶν λακκοειδῶν τάφων. Ἐντὸς τοῦ στρώματος τούτου μόνον μεσοελλαδικῶν χρόνων ὀστράκα ἐξ ἀγγείων ἀνεῦρον, μινυείων καὶ ἁμαυροχρῶμων καὶ δὴ οὐχὶ τῆς τελευταίας μεσοελλαδικῆς περιόδου. Τὸ πάχος τοῦ ἐκ τεφροχωμάτων στρώματος ἦτο 0.05 μ., ἐνῶ πλησίον τῶν πωρολίθων, κάτωθεν τῶν ὁποίων ὑπάρχει στρώσις ὑποθεμελιώσεως ἐκ μικροτέρων λίθων, προχωρεῖ εἰς βάθος μέχρι 0.35 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας καλύπτον ὀριζοντίαν πλάκα ἐκ σχιστολίθου. Κάτωθεν τῆς πλακὸς ταύτης ἀπεκαλύφθη τομὴ ἐντὸς τοῦ μαλακοῦ βράχου καὶ περαιτέρω ἀνασκαφὴ ἀπέδειξεν ὅτι ἐκεῖ ὑπάρχει τάφος σκαπτὸς λακκοειδῆς, προχωρῶν κάτωθεν τῶν ὀρθίων πλακῶν τοῦ περιβόλου πρὸς βορειοανατολικὴν κατεύθυνσιν. Ἐκάλυψαν δηλαδὴ κατὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ περιβόλου ὑπάρχοντα ἐκεῖ μεσοελλαδικὸν λακκοειδῆ τάφον (εἰκ. 6). Ἐκ τοῦ σκελετοῦ τοῦ τάφου τούτου ἀπεκαλύφθησαν οἱ ἄκροι πόδες, ἀλλ' ἡ περαιτέρω σκαφὴ ἀφῆθη διὰ τὸ προσεχές, διότι δὲν ὑπῆρχε τὸ συνεργεῖον ἀναστηλώσεως διὰ τὴν μετακίνησιν τῶν ὀρθίων πλακῶν.

Ἡ ἀνακάλυψις τάφου κάτωθεν τοῦ κυκλικοῦ τοίχου τοῦ περιβόλου λύει ὀριστικῶς τὸ πρόβλημα τῆς χρονολογίας αὐτοῦ, ἀνεγερθέντος ἐν πάσῃ περιπτώσει εἰς ἐποχὴν μεταγενεστέραν τῶν παλαιότερων τάφων τοῦ ταφικοῦ περιβόλου.

¹ ΠΑΕ 1951, σ. 199.

Εἰκ. 6. Σχεδιάγραμμα τοῦ χώρου τῆς ἀνασκαφῆς καὶ τῆς θέσεως τοῦ τάφου κατὰ τὸν περίβολον τοῦ Schliemann.

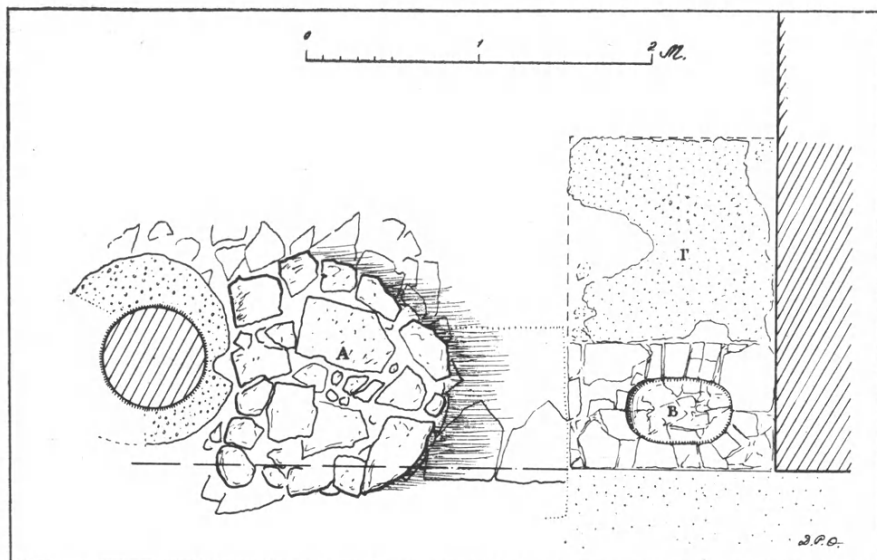
5. *Ἀνασκαφή ἐν τῷ ἀνακτόρῳ*. Μικρὰν ἀνασκαφικὴν ἔρευναν ἐξετέλεσα κατ' ἀρχὰς κατὰ τὸν ἀναστηλωθέντα τοῖχον τοῦ ἀνδῆρου πρὸς τὰ δυσμικά τοῦ ἀνακτόρου καὶ δὴ βορείως τοῦ ὑπὸ τοῦ Α. WACE, οὕτως ὀνομαζομένου, χώρου τῶν πίθων (Pithos area)¹. Ἀπεδείχθη δὲ ἐκ τῆς ἐρεῦνης ὅτι καὶ ὁ ἀναλημματικὸς οὗτος τοῖχος τοῦ ἀνδῆρου ἦτο κατὰ τοὺς κατωτέρους δόμους Μυκηναϊκῶν χρόνων καὶ οὐχὶ Ἑλληνιστικῶν, ὥς ὑπετέθη, καὶ ὅτι ἐπ' αὐτοῦ πιθανῶς ἐστερεώθη κατὰ τοὺς Ἑλληνιστικοὺς χρόνους νεώτερος τοῖχος.

Ἐν ἔτει 1948 εἶχον παρατηρήσει ἐν τῷ προδόμῳ τοῦ ἀνακτόρου ὅτι οἱ ἐν τῷ σχεδίῳ Π τοῦ BSA XXV σημειούμενοι μικροὶ λίθοι κατὰ τὴν νοτιωτέραν πλευρὰν τοῦ προδόμου ἦσαν εἰργασμένοι. Περαιτέρω ἔρευνα ἀπέδειξεν ὅτι οὗτοι ἦσαν τεμάχια προερχόμενα ἐκ μεγάλης τετραγώνου τραπέζης (0.85 × 0.75 μ.) ἐκ πορφυρίτου λίθου (πίν. 79α), φερούσης δισκοειδῆ ἑξαρσιν ἐν τῷ κέντρῳ καὶ τέσσαρας διαμπερεῖς ὁπὰς, δι' ὧν πιθανῶς ἐστερεοῦτο ἐπὶ βάσεως. Αἱ πλάγιοι πλευραὶ τῆς τραπέζης ταύτης φέρουν ὥραϊαν ἀνάγλυφον σπειροειδῆ διακόσμησιν. Κατὰ τὰς ἐργασίας ἀναστηλώσεως πάλιν τοῦ παρελθόντος ἔτους εἶχεν ἀποκαλυφθῇ κατὰ τὴν ἰδίαν θέσιν ἀλαβαστρίνη πλάξ, φέρουσα λεκανοειδῆ κοιλότητα (πίν. 79β). Ἡ θέλησις διὰ τοῦτο νὰ ἐρευνήσω ἀνασκαφικῶς τὸν γύρω χώρον μέχρι καὶ τῆς βάσεως τοῦ νοτίου κίονος τοῦ προδόμου καίτοι πρὸς τοῦτο θὰ ἔδει νὰ ἀφαιρεθῶσιν αἱ ἀλαβάστρινοι πλάκες, αἵτινες εἶχον ἀποκατασταθῇ ἐν μέρει ἐσφαλμένως ὑπὸ τοῦ συνεργείου τῆς Ἀναστηλώσεως. Καὶ ἀνατολικῶς μὲν τῆς λεκάνης τὸ δάπεδον εἶναι ἐστρωμένον δι' ἄσβεστο-κονιάματος κεκαυμένου διεφάνησαν ὅμως κάτωθεν αὐτοῦ τεμάχια ἐξ ἀλαβαστρίνων πλακῶν. Κατελάμβανε δὲ τὸ τμήμα τοῦτο τετραγώνον χώρον 1.10 × 1.10 μ. περίπου καὶ φαίνεται ὅτι ἐχρησιμοποιεῖτο διὰ τὴν τοποθέτησιν θρόνου, ὅστις εὗρίσκετο δεξιὰ τῆς λεκάνης (εἰκ. 7γ). Πρὸς βορρᾶν πάλιν τῆς λεκάνης εὗρέθησαν κάτωθεν τοῦ δαπέδου σειρὰ ὀγκολίθων καὶ νοτίως τῆς βάσεως ἐλλειψοειδῆς θεμελίωσις (διαμ. 1.20 μ.) ἐκ στρογγύλου προφανῶς κτίσματος πιθανῶς βωμοῦ (εἰκ. 7α). Πιστεύω δηλαδὴ ὅτι ἔχομεν καὶ ἐνταῦθα (πίν. 78β) τὴν αὐτὴν διάταξιν πρὸς τὴν τοῦ ἀνακτόρου τῆς Πύλου, ὅπου εὗρέθη δεξιὰ τῆς εἰσόδου ἐκ τοῦ προδόμου πρὸς τὴν αἵθουσαν ἀναμονῆς, θρόνος. Κάτωθεν τῶν ἐξ ἀλαβάστρου πλακῶν εὗρέθησαν πλῆθος τεμαχίων ἐκ τοιχογραφιῶν καὶ δὴ περιθωρίων ἐκ λεκανῶν προσφορῶν (πίν. 77δ), ἅτινα ἀνῆκον προφανῶς εἰς παλαιότεραν φάσιν τοῦ Ἀνακτόρου. Παρατήρησα δὲ καὶ τοῦτο ὅτι μεταξὺ τῆς ἐξ ἀλαβάστρου λεκάνης καὶ τῆς κυκλικῆς ὑποθεμελίωσεως καὶ εἰς ἐλάχιστον βάθος (0.10 μ.) σώζεται σειρὰ ἐκ μεγάλων ἀκανονίστων λίθων μὲ μέτωπον πρὸς Δυσμὰς. Εἶναι δὲ πιθανὸν ὅτι οὗτοι ἀπετέλουν ὑποθεμελίωσιν τοίχου χαμηλοῦ ἢ κυγκλιδώματος, ὅπερ ἔκλειε

¹ BSA XXV, σ. 161 κ.έ.

τὸν μεταξὺ τοῦ νοτίου κίονος τοῦ προδόμου καὶ τῆς νοτίας παραστάδος χώρον. Περαιτέρω σκαφή εἰς βάθος ἀπεκάλυψε καὶ τὸ μεσοελλαδικὸν στρώμα τοῦ ἀνακτόρου.

Ἡ μελέτη τῆς στρωματογραφίας κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο εἶναι δυνατόν νὰ δώσῃ σπουδαῖα συμπεράσματα διὰ τὴν χρονολογίαν τῶν διαφορῶν φάσεων τοῦ ἀνακτόρου. Δοκιμαστικὰς ἐρεῦνας ἐξετέλεσα κατὰ τὸν μεταξὺ τῶν

Εἰκ. 7. Σχεδιάσμα τοῦ βωμοῦ καὶ τῆς λεκάνης τῶν χοῶν ἐκ τῆς νοτίας γωνίας τοῦ προδόμου τοῦ ἀνακτόρου.

κίωνων τοῦ προδόμου χώρον καὶ κατὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν τῆς αὐλῆς, ὅπου ἀπεκαλύφθη ὑποθεμελίωσις ἐξ ὠμῶν πλίνθων ὑποδεικνύουσα τὴν ὑπαρξίν στωικῆς κατασκευῆς καὶ κατὰ τὴν πλευρὰν ταύτην τῆς αὐλῆς. Ἄλλ' ἢ περαιτέρω συστηματικὴ ἐρευνα ἀφέθη διὰ προσεχεῖς ἀνασκαφάς.

6. Διάφορα εὐρήματα. Κατὰ τὸν χρόνον τῶν ἀνασκαφῶν ἐγένοντο μικραὶ ἐρευναι καὶ ἐπὶ τοῦ λόφου «Ἄσπρα Χώματα», ὅπου προπολεμικῶς εἶχεν εὐρεθῇ τὸ ὑπὸ τοῦ συναδέλφου κ. Μ. Μίτσοῦ τμήμα ἀρχαϊκῆς ἐπιγραφῆς δημοσιευθείσης ἐν *Hesperia* 1946, σ. 115 κ.ε. Εὐρέθη δὲ νῦν καὶ ἕτερον τμήμα συνανήκον πρὸς τὸ πρῶτον, ὕψους 0.055 μ., συμπληροῦν μερικῶς τὴν ἐπιγραφὴν (πίν. 80β).

Κατὰ τὸν τάφον τοῦ Ἀτρείως καὶ δὴ δεξιόθεν τῷ ἀνερχομένῳ πρὸς τὸν δρόμον τοῦ τάφου εἶχον εὐρεθῇ κατὰ τὴν διαμόρφωσιν τῆς προσβάσεως καὶ

τῆς διανοίξεως αὐτῆς πρὸς Δυσμὰς τεμάχια τῆς ἐκ πορφυρίτου λίθου ζωφόρου τῆς προσόψεως τοῦ τάφου. Μικρὰ σκαφή ἀπεκάλυψεν ἀμελῶς κατεσκευασμένον τοῖχον χρησιμεύοντα διὰ τὴν συγκράτησιν τῶν χωμάτων, τῶν ὑστέρων δὲ ἑλληνιστικῶν χρόνων. Ἐντὸς αὐτοῦ εὐρέθησαν καὶ ἄλλα τεμάχια ἐκ τῆς ζωφόρου καθὼς καὶ μέγα τμήμα γείσου ἢ ἐπικρανίτιδος ἐκ πρᾶσινωποῦ λίθου, φέροντος κατὰ τὴν ἔμπροσθεν ἐπιφάνειαν γλυπτὴν ἐκ φύλλων διακόσμησιν. Κατωρθώθη δὲ νὰ ἀνασυσταθῇ ἐκ τῶν εὐρεθέντων τεμαχίων τὸ ἐν πίν. 80α ἀπεικονιζόμενον ὁλόκληρον τμήμα ἐκ τῆς ζωφόρου.

Κατὰ τὰς ἐργασίας διαμορφώσεως τοῦ χώρου πρὸς Βορρᾶν τῆς αὐλῆς καὶ πλησίον τῶν θεμελίων τοῦ ναοῦ (πίν. 81α) εὐρέθη ἐντὸς σωροῦ χωμάτων καὶ πετρῶν τεμάχιον ἐξ ἀρχαϊκῆς μετόπης, τῆς ὁποίας ἡ ἐργασία καὶ τὸ πάχος καταδεικνύουσιν ὅτι προέρχεται ἐκ τοῦ αὐτοῦ ἀρχαϊκοῦ μνημείου, ἐξ οὗ καὶ αἱ ἄλλαι εὐρεθεῖσαι παλαιότερον καὶ εὐρισκόμεναι νῦν ἐν τῷ Ἐθνικῷ Ἀρχαιολογικῷ Μουσείῳ. Σφύζεται δὲ ἐκ τῆς παραστάσεως τμήμα κεφαλῆς πολεμιστοῦ μετὰ περικεφαλαίας, ἀλλ' ἡ ἐπιφάνεια εἶναι ἰσχυρῶς ἀποκεκρουμένη καὶ ἐλάχιστα διεσώθησαν ἐκ τοῦ προσώπου τῆς μορφῆς (πίν. 81β).

ΙΩΑΝΝΗΣ ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ

Καὶ αἱ ἀνασκαφαὶ τοῦ 1955 ἀπετέλεσαν συνέχισιν τῆς ἐν τῷ συνοικισμῷ τῆς Προνοίας ἐρεῦνης, ἀρξαμένης ἀπὸ τοῦ 1953 μὲ ταφικὰ κυρίως εὐρήματα τῆς Γεωμετρικῆς ἐποχῆς.

Πρὸς βορρᾶν τοῦ ἐκ τῶν προηγηθεισῶν ἀνασκαφῶν ἀποτελεσθέντος τομέως (ἐνθα αἱ ἐν πίθοις ταφαί) ἠνοίχθη εὐρεῖα τάφος ἐξικνουμένη πρὸς δυσμὰς μέχρι τῆς ἀποτόμου πτυχώσεως τοῦ ἐδάφους. Εἰς τὸ νοτιοανατολικὸν μέρος τῆς τάφου καὶ εἰς βάθος 0.35 μ. ἀπὸ τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας ἀπεκαλύφθη τμήμα ὁδοῦ ἐστρωμένης διὰ χαλίκων (πίν. 82α), πλάτους 1.45 μ. (ἦτοι πέντε ποδῶν). Ὑπὸ τὴν ὁδὸν ταύτην διετηροῦντο ἑλλιπῶς δύο ἀρχαιότεραι στρώσεις ὁδῶν ἀναγόμεναι εἰς τὴν γεωμετρικὴν περίοδον, ἐνῷ τοῦ ἀνωτάτου στρώματος ἡ χρῆσις τοῦλάχιστον ἔφθανε μέχρι τῆς κλασσικῆς ἐποχῆς.

Ἡ ὁδὸς εἶχε κατεύθυνσιν ἀπὸ ΒΑ. πρὸς ΝΔ. Αὕτη παρέμεινε σταθερὰ καὶ εἰς τὰ τρία ἐπάλληλα στρώματα ὡς καθοριζομένη ἀπὸ φυσικὴν διάβασιν· ἦτο δὲ αὕτη ἡ κοίτη χειμάρρου, πεπληρωμένη ἄμμου, ποταμίων χαλίκων καὶ λίθων ἀπεστρογγυλωμένων, ὀγκωδῶν ἐνίοτε. Ἡ κατεύθυνσις πάλιν τοῦ χειμάρρου, μὴ ἐρευνηθέντος πλήρως οὔτε εἰς βάθος οὔτε εἰς πλάτος, παρείχeto ἀπὸ τοῖχον ἀποκαλυφθέντα εἰς μῆκος 10 μέτρων, βαίνοντα παραλλήλως πρὸς τὴν βορειοδυτικὴν ὄχθην του. Ὁ τοῖχος εἶχε κατασκευασθῇ ἐξ ἀκανονίστων λίθων, μιᾶς σειρᾶς μεγάλων πρὸς τὸ μέρος τοῦ χειμάρρου καὶ μικροτέρων κατὰ τὴν ἐτέραν πλευρὰν (πίν. 82γ). Ἐνεκα τῆς ἀνορύξεως μεταγενεστέρου (τουρκικοῦ) τάφου ὁ τοῖχος διακόπτεται ἐπὶ 1.30 μ. Ἡ διακοπὴ εἶναι ὁρατὴ ἐν τῷ πίν. 82γ, ἐνθα δὲν φαίνεται τὸ ἀνατολικότερον τμήμα του, ἀποκαλυφθὲν ἐντὸς μικρᾶς προεκτάσεως τῆς τάφου πρὸς τοῦτο σκαφείσης. Ὁ τοῖχος χρονολογεῖται εἰς τὴν γεωμετρικὴν ἐποχὴν, συνδεόμενος μὲ τὰ νοτιώτερον παρατηρηθέντα σύγχρονα λείψανα οἰκισμοῦ. Ἀπετελοῦντο ταῦτα, ὡς ἤδη ἐν τῇ ἐκθέσει τοῦ ἔτους 1954 ἐσημειώθη, ἐξ ὑπολειμμάτων τοίχων καὶ συναφῶν τμημάτων λιθοστρώτου ὁδοῦ. Διὰ τῆς πρὸς νότον ἐπεκτάσεως τοῦ κεντρικοῦ τομέως ἀνευρέθη καὶ ἕτερος τοῖχος σφζόμενος εἰς μῆκος 3.80 μ., συναπτόμενος πρὸς δύο τῶν ἄλλοτε εὐρεθέντων τοίχων, καθέτους πρὸς αὐτόν. Ἐν τούτοις καὶ πάλιν δὲν ἀποκτῶμεν σαφῇ εἰκόνα τοῦ οἰκήματος, ἐξ οὗ οἱ τοῖχοι οὗτοι προέρχονται.

Νοτιοδυτικῶς τοῦ οἰκήματος παρατηρήθησαν κατ' ἀρχὰς μὲν σωροὶ λίθων μετὰ τινων ἰχνῶν καύσεως, χωρὶς ὅμως κεραμικὴν ἢ ἄλλας ἐνδείξεις βεβαιούσας τὴν πιθανὴν ἐρμηνείαν των ὡς πυρῶν. Βαθύτερον παρετη-

ρήθησαν ἐπιμήκη λιθόστρωτα, ἀνώμαλα καὶ κατὰ τὸν σχηματισμὸν τῆς ἐπιφανείας των καὶ κατὰ τὸ περίγραμμα (πίν. 82β), μὲ μικρὰν κλίσιν πρὸς δυσμὰς—κλίσιν πολλαχοῦ παρατηρηθεῖσαν κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς καὶ ἀντιστοιχοῦσαν πρὸς τὸν φυσικὸν σχηματισμὸν τοῦ ἐδάφους. Τὰ λιθόστρωτα ταῦτα διεκρίνοντο εἰς τέσσαρα στρώματα ἐν μέρει ἐπάλληλα (μὴ συμπίπτοντα πλήρως κατὰ τὴν θέσιν καὶ τὴν ἔκτασιν).

Ἡ πρὸς ταῦτα καὶ τὰ ἀντίστοιχα στρώματα γενικῶς σχετιζομένη κεραμική (ἀπιστεύτως πτωχὴ ἀτυχῶς) ἀντιπροσωπεύει πάσας σχεδὸν τὰς φάσεις τῆς γεωμετρικῆς ἐποχῆς, μὲ ὅλον ἐν αὐξοῦσαν ἀναλογίαν τῶν ἀρχαιοτέρων εἰς τὰ βαθυτέρα στρώματα, ἔνθα, τέλος, ἐμφανίζεται καὶ ἡ πρωτογεωμετρικὴ ἐποχή. Πᾶσαι δὲ αἱ φάσεις ἀναμείξει, καὶ εἰς μείζονα ποσοτικὴν ἀναλογίαν, μὲ ἀξιόλογον ἐκπροσώπησιν τῆς ὑστεροελλαδικῆς ἐποχῆς, ἀπαντῶνται εἰς μέγαν σωρὸν ἢ γέμισμα μᾶλλον λίθων κατὰ τὸ νοτιοδυτικώτατον μέρος τοῦ ἀνασκαφέντος χώρου (προβλ. κατωτ. σ. 235).

Τάφοι. Παρὰ τὸ δεύτερον, ἐκ τῶν ἄνω, τῶν λιθοσטרῶτων καὶ πρὸς τὰ βορειοανατολικά εὐρέθη μικρὸς κιβωτιόσχημος τάφος κεκαλυμμένος ἐπιμελῶς διὰ τριῶν στενομήκων πλακοσχήμων λίθων. Ἐσωτερικῶς ὁ ταφίσκος οὗτος εἶχε μῆκος 0.40-0.45 μ. καὶ πλάτος 0.32 μ. βάθος δὲ 0.30 μ. Μόνον χῶμα μετ' ἀμυδρῶν ἰχνῶν καύσεως εὐρέθη ἐν αὐτῷ.

Ἄλλος κιβωτιόσχημος τάφος εὐρέθη πρὸς τὰ δυτικά τοῦ αὐτοῦ νοτίου τομέως. Ἐκαλύπτετο καὶ οὗτος καλῶς ὑπὸ μεγάλων πλακῶν συμπληρουμένων ὑπὸ μικροτέρων λίθων, στρώσις δὲ χαλίκων ὑπῆρχεν ἐξωτερικῶς κατὰ μῆκος τῶν μακρῶν πλευρῶν εἰς τὸ ἐπίπεδον τοῦ χεῖλους του. Ἐσωτερικῶς ἦτο ἐπίσης ἐστρωμένος διὰ χαλίκων, ἐφ' ὧν εἶχεν ἐναποτεθῆ ὁ νεκρὸς κεκαυμένος, καὶ διὰ τοῦτο ἐλλιπέστατα διατηρούμενος, μὲ τὴν κεφαλὴν πρὸς νότον. Παρὰ τὴν κεφαλὴν εἶχε τετῆ οἰνοχόη καὶ χαμηλότερον, πρὸ τοῦ στήθους περίπου, μόνωτον κύπελλον (πίν. 83α καὶ β). Εὐρέθησαν προσέτι δύο χαλκοῖ δακτύλιοι.

Κατὰ τὸ καθάρισμα τοῦ προτελευταίου λιθοστρώτου παρατηρήθη παρὰ τὸ δυτικὸν ἄκρον τῆς βορείου πλευρᾶς τοῦ νοτίου τομέως μικρὰ ἔκτασις πλήρης μεγάλων λίθων καὶ μαλακωτέρων, σκοτεινοῦ χρώματος, χωμάτων. Ἡ ἀνασκαφὴ ἔδειξεν ὅτι οἱ λίθοι καὶ τὸ χῶμα ἐπλήρουν ὄρυγμα κυκλικὸν διαμέτρου 2 μέτρων. Ἀπὸ βάθους 0.70-0.80 μ. περίπου τὸ ὄρυγμα στενοῦται ὡς χοάνη. Ὀλίγον χαμηλότερόν τοῦ ἀνωτάτου σφζομένου τμήματος κατὰ τὸ ἀνατολικὸν ἡμισυ τῆς περιφερείας διήκει αὐλαξ (πλάτους 0.12-0.18 μ.) πεπληρωμένη σαθοτέρας ὕλης (προφανῶς ἐκ σεσηπῶτων ξύλων προερχομένης). Κατὰ τὸ ἕτερον τμήμα τῆς περιφερείας ἐφάνησαν ἀβαθεῖ κοιλώματα διαμέτρου ἕως 0.20 μ. (πίν. 83γ). Τὰ τοιχώματα τοῦ ὄρυγματος κατὰ τὴν νοτίαν πλευρὰν καὶ εἰς μῆκος μέτρου περίπου εἶχον ἐνισχυτῇ διὰ τοιχα-

ρίου προσφυοῦς πρὸς αὐτά· τὸ τοιχάριον τοῦτο ἐσχημάτιζε τὸ κάτω μέρος τῆς αὐλάκος κατὰ τὸ ἀντίστοιχον διάστημα.

Ἡ θέσις εἰς ἣν εὐρέθησαν οἱ μεγάλοι λίθοι—κατὰ τὸ ἄνω μέρος τοῦ ὀρύγματος με ἰσχυρὰν κλίσιν, ἐνίοτε σχεδὸν ὀρθοὶ—καὶ τὸ σχῆμά των—ἐπιμήκεις καὶ πλακόσχημοι τὸ πλεῖστον—δεικνύουν ὅτι ἐπὶ τῆς ξυλίνης ὀροφῆς ἐστηρίζετο στέγη ἐκ λίθων, κεκλιμένη ἴσως.

Ἡ ἐν τῷ τάφῳ κεραμεικὴ, συνισταμένη εἰς συντρίμματα μόνον, ἦτο τῆς προκεχωρημένης πρωτογεωμετρικῆς περιόδου (β' ἡμισυ τοῦ 10^{ου} π.Χ. αἰ.) ἀφθονώτατοι δὲ ἦσαν ἰδίως οἱ κωνικοὶ πόδες κυλίκων.

Παρὰ τὴν μεγίστην ταραχὴν τοῦ ἐσωτερικοῦ καὶ τὴν ἔλλειψιν σαφῶν ἐνδείξεων δὲν μένει ἀμφιβολία ὅτι πρόκειται τάφος πρωτογεωμετρικός, ἐπίγονος τῶν θολωτῶν. Ἐνδείξεις εἰσόδου ὑπῆρχον πρὸς δυσμὰς, ἀπὸ τῆς πλευρᾶς ὅμως ταύτης δὲν κατέστη δυνατόν νὰ προχωρήσῃ ἱκανοποιητικῶς ἡ ἀνασκαφή.

Ὁ τάφος οὗτος εἶχεν ἀποκόψει ἀπὸ βορρᾶ (πίν. 83γ, ἐμπρός) τοῖχον ἀποκαλυφθέντα εἰς μῆκος 3.60 μ. (συνεχιζόμενον νοτιώτερον ἐντὸς τοῦ ἀσκάπτου). Ὁ τοῖχος, ἐπιμελοῦς κατασκευῆς, πάχους 0.60 μ., σφύζεται εἰς ὕψος 0.30· 0.40 μ. εἰς δύο δόμους, ὧν ὁ ἀνώτερος μόνον ἦτο ἐν μέρει ὁρατός, ὡς ἔδειξε τὸ πρὸς δυσμὰς σαφῶς διακριθὲν δάπεδον ἐκ πεπατημένης γῆς. Οὕτε γωνία οὕτε διαχωριστικὸς τοῖχος ἐφάνη, ὥστε τὸ ὑπὸ τοῦ τοίχου ἐξ ἀνατολῶν κλειόμενον δωμάτιον ἔδει νὰ εἶναι σημαντικῶν διαστάσεων.

Δυστυχῶς ἐλάχιστα ὄστρακα ἀνευρέθησαν εἰς τὸ ἀντίστοιχον στρῶμα, πάντα δὲ ἄσχημα, ὥστε ἄμεσος χρονολόγησις δὲν εἶναι δυνατή. Ἐκ τῆς χρονολογήσεως ὅμως τῶν ὑπερκειμένων στρωμάτων καὶ τῆς καταστροφῆς τμήματος τοῦ τοίχου ὑπὸ τοῦ κυκλικοῦ τάφου προκύπτει χρονολογία ἀρχαιότερα τῆς (ὠρίμου) πρωτογεωμετρικῆς περιόδου. Αἱ τεκμαιρόμεναι δὲ διαστάσεις τοῦ κτίσματος καὶ ἡ παρουσία μυκηναϊκῶν ὀστράκων εἰς τὸν ἐν μέρει ὑπερκείμενον μεγάλον σωρὸν λίθων (ἀνωτ. σ. 234) ὑποβάλλουν τὴν ἰδέαν ὅτι πρόκειται περὶ οἰκήματος τῆς μυκηναϊκῆς ἐποχῆς.

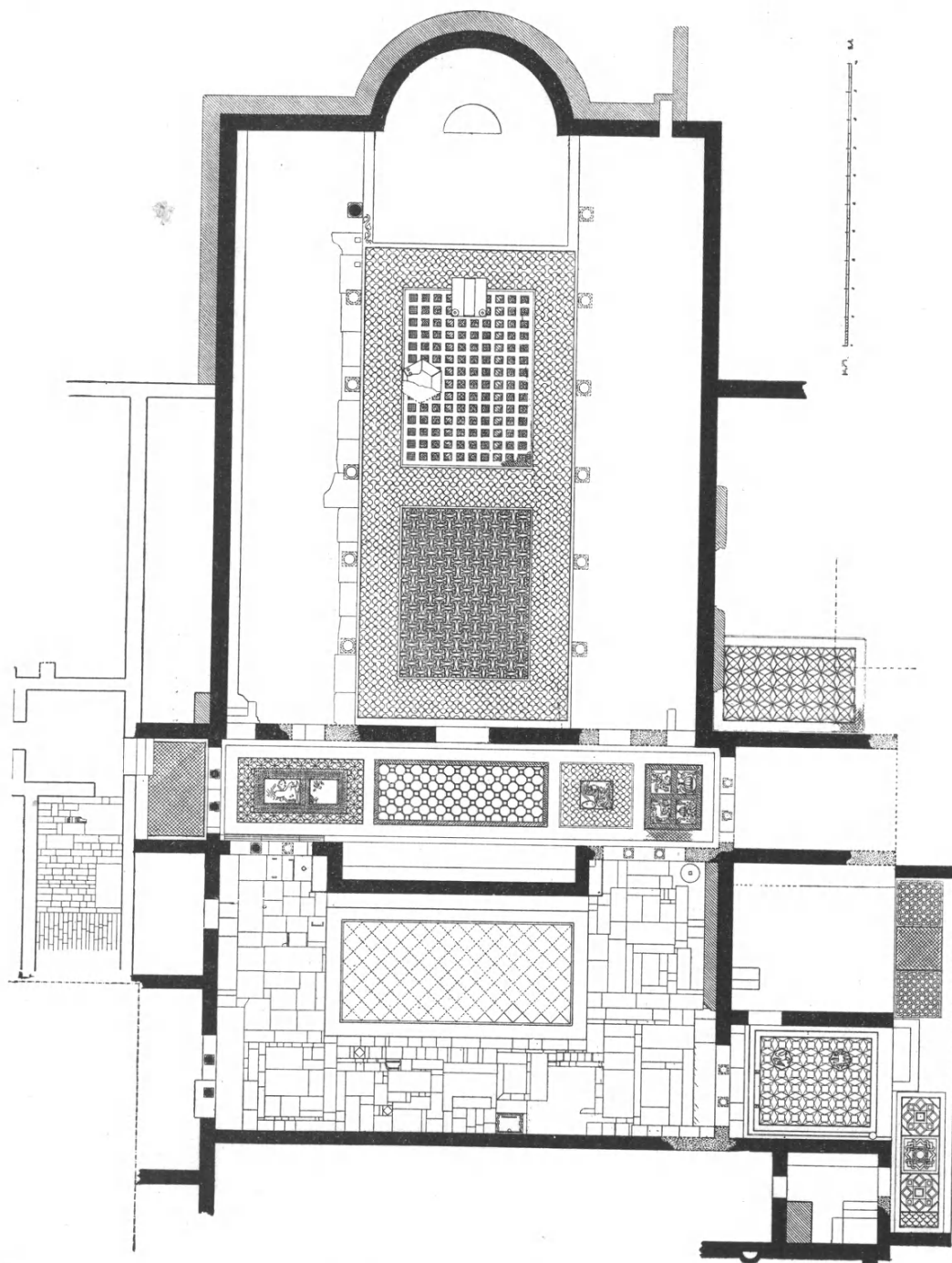
Παρατηρήθη δηλαδὴ εἰς τὸν νότιον τοῦτον τομέα τῆς ἀνασκαφῆς συνεχὴς διαδοχὴ στρωμάτων ἀπὸ τῆς πρωτογεωμετρικῆς, καὶ πιθανώτατα ἀπὸ τῆς ὑστεροελλαδικῆς, ἐποχῆς μέχρι τῆς ὑστερογεωμετρικῆς περιόδου. Δυστυχῶς ὁ περιορισμένος ἀριθμὸς τῶν ὀστράκων καὶ ἡ μικρά, σχετικῶς, ἔκτασις τοῦ ἐνταῦθα ἀνασκαφέντος τμήματος ἀποκλείουν τὴν εὐρύτεραν τεκμηρίωσιν τῆς παρατηρηθείσης στρωματογραφίας.

Εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Δημοτικοῦ Σχολείου τῆς Ἑρμιόνης, ἣτις εὐρίσκεται ἐπὶ ἐνὸς χαμηλοῦ ἀνδρήρου τὸ ὁποῖον περιβρέχεται ἀπὸ τὰ καταγάλανα νερὰ τοῦ γραφικοῦ κόλπου τῆς Ἑρμιόνης, ἦλθον εἰς φῶς ὅλως τυχαίως λείψανα ψηφιδωτοῦ διαπέδου μετ' ἐπιγραφῆς ἀναγραφούσης, ὅτι τὸ ἔργον ἀνεκρώθη ἐπὶ τοῦ θεοφιλεστάτου ἐπισκόπου ἡμῶν Ἐπιφανίου (πίν. 84α).

Κατόπιν διαταγῆς τοῦ Ὑπουργείου Ἑθνικῆς Παιδείας καὶ Θρησκευμάτων μετέβην εἰς Ἑρμιόνην ἵνα προβῶ εἰς τὴν διάσωσιν καὶ συντήρησιν τοῦ κινδυνεύοντος νὰ καταστραφῇ ψηφιδωτοῦ.

Ἐκ τῆς προχείρου ἐξετάσεως τῶν ἀποκαλυφθέντων ψηφιδωτῶν καὶ τῆς ἐπιγραφῆς διεπίστωσα ὅτι ἐπρόκειτο περὶ ἐκκλησιαστικοῦ τινος κτηρίου παλαιοχριστιανικῆς ἐποχῆς. Τὸ Σὸν Συμβούλιον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας μοὶ παρέσχε προθύμως τὴν σχετικὴν πίστωσιν καὶ κατ' Αὐγούστον τοῦ 1955 προέβην εἰς τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ χώρου πρὸς ἀποκάλυψιν τοῦ κτηρίου.

Κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας τῆς σκαφῆς, ἣτις ἤρχισε κατ' Αὐγούστον τοῦ 1955, ἐξεκαθαρίσθη καὶ ἀνεσκάφη τὸ ΝΔ. τμήμα τοῦ κτηρίου, ὅπου ἦλθεν εἰς φῶς ὀρθογώνιον ἐπίμηκες διαμερίσμα (διαστάσεων 12.45×2.10), ὅπερ ἔφερεν εἰς τὸ μέσον κλίμακα μὲ δύο βαθμίδας. Ἐκατέρωθεν ταύτης τὸ δάπεδον τοῦ ὀρθογωνίου ἦτο κεκοσμημένον δι' ὠραίων ψηφιδωτῶν συμπλεγμάτων (πίν. 84β). Μέσῳ τοῦ ὀρθογωνίου τούτου διαμερίσματος ἀνέβαινέ τις διὰ τῆς ἀνωτέρω κλίμακος εἰς ὀρθογώνιον χώρον (διαστάσεων 5.26×4.50) ἐστρωμένον ὁλόκληρον δι' ὠραίων γεωμετρικῶν ψηφιδωτῶν θεμάτων πλὴν δύο σημείων πρὸς τὰ δεξιὰ τοῦ ἄξονος τοῦ ὀρθογωνίου, ἔνθα ἀφ' ἐνὸς μὲν ἐντὸς ἐξαγώνου ἔχομεν τὴν παράστασιν αἰετοῦ μὲ ἀνοικτὰς τὰς πτέρυγας κρατοῦντος εἰς τοὺς πόδας του πέρδικα (πίν. 85α) καὶ ἀφ' ἐτέρου ἐντὸς ἄλλου ἐξαγώνου τὴν εἰκόνα προβάτου (ἄμνοῦ) ἐν μέσῳ δένδρων (πίν. 85β). Δεξιᾷ καὶ ἀριστερᾷ τοῦ διαμερίσματος τούτου ἀνεκαλύφθησαν δύο ἄλλα διαμερίσματα. Ἐν συνεχείᾳ ἀπεκαλύφθησαν ἐπὶ τοῦ βορείου τοίχου τοῦ ἀνωτέρω διαμερίσματος τὰ ἵχνη τῶν βάσεων ἐνὸς τριβήλου, διὰ τοῦ ὁποῖου εἰσῆρχετο τις εἰς μεγάλην ὑπαίθρου ὀρθογώνιον αὐλὴν (εἰκ. 1), (διαστάσεων 9.65×17.50), ἣτις μετὰ τὴν σκαφὴν ἀπεκαλύφθη ὅτι ἦτο ἐστρωμένη δι' ἀκανονίστων μεγάλων μαρμαρίνων πλακῶν. Εἰς τὴν ἀπέναντι τοῦ ἀνωτέρω τριβήλου πλευρὰν τῆς αὐλῆς ἀπεκαλύφθη ἕτερον τρίβηλον (πίν. 86α), αἱ βάσεις τῶν κιόνων τοῦ ὁποῖου εὐρέθησαν εἰς τὰς θέσεις των. Εἰς τὸ κέντρον περίπου τῆς ὑπαίθρου αὐλῆς ἀπε-

Είχ. 1. Κάτοψις τῆς βασιλικῆς τῆς 'Ερμιόνης.

καλύφθησαν τὰ τοιχώματα μεγάλης ὀρθογωνίου δεξαμενῆς (εἰκ. 1 καὶ πίν. 86β) (διαστάσεων 4.50×9.25), ὡς ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν καλυπτόντων τὰς κάτω ἀκμὰς τῶν τοιχωμάτων ἐν σχήματι τετάρτου κύκλου βυσμάτων, ἅτινα εἶναι κατεσκευασμένα ἐκ παχέος ὑδραυλικοῦ κονιάματος (κουρασάνιου), αἱ δὲ γωνίαι ἦσαν δι' αὐτοῦ ἐνισχυμέναι διὰ ν' ἀντέχουν εἰς τὴν πίεσιν τοῦ ὕδατος. Ὁ πυθμὴν τῆς δεξαμενῆς ἦτο ἐστρωμένος διὰ μεγάλων τετραγώνων πηλίνων πλακῶν πλευρᾶς 0.50 μ.

Μετὰ τὴν ἀνασκαφὴν τῶν τεσσάρων παρὰ τὴν ΝΔ. γωνίαν διαμερισμάτων καὶ τῆς ὑπαίθρου αὐτῆς μὲ τὴν δεξαμενὴν ἡ ἀνασκαφὴ ἐπροχώρησε πρὸς ἀνατολάς. Εἰς ἀπόστασιν 9.65 μ. ἀπὸ τοῦ δυτικοῦ τοίχου τῆς αὐτῆς ἀπεκαλύφθησαν ἕτερα δύο τριβῆλα (εἰκ. 1), διὰ τῆς περαιτέρω δὲ σκαφῆς ἀπεκαλύφθη ἐπιμήκης διαμέρισμα (διαστάσεων 3×17.50 μ.), τὸ δάπεδον τοῦ ὁποίου ἦτο ἐστρωμένον μὲ ὠραίας ψηφιδωτὰς συνθέσεις, ἥτοι: εἰς τὸ δεξιὸν πρὸς Ν. ἄκρον ὀρθογώνιον χωριζόμενον εἰς τέσσαρα τετράγωνα φέροντα παραστάσεις (πίν. 87α), τὸ ἐν πάνθηρα μὲ φοῖνικα (πίν. 87β), τὸ ἄλλο αἰγᾶρον (πίν. 87γ), τὸ τρίτον δύο πέρδικας καὶ δύο ἄλλα πτηνὰ ἐκατέρωθεν ἀμφορῶς (πίν. 88α) καὶ τέλος τὸ τέταρτον μὲ δύο περιέργα πτηνὰ μὲ μακροὺς πρὸς τὰ ἄνω τεταμένους ἐλικοειδεῖς λαιμοὺς ἐκατέρωθεν ἀγγείου (πίν. 88β). Παραπλεύρως ἐντὸς ἄλλου τετραγώνου εἰκονίζεται πρόβατον ἐν μέσῳ δένδρων. Εἰς τὸ μέσον τοῦ ἐπιμήκους αὐτοῦ ὀρθογωνίου ὑπάρχει σύμπλεγμα ὀκταγώνων (πίν. 89α), εἰς δὲ τὸ ἀριστερὸν πρὸς βορρᾶν τμήμα ἐντὸς ὀρθογωνίου χωρισμένου εἰς δύο τετράγωνα ἄλλαι ψηφιδωταὶ παραστάσεις ζώων.

Μετὰ τὴν ὁλοσχερῇ ἀποκάλυψιν τοῦ ὀρθογωνίου τούτου χώρου εὐρέθησαν εἰς τὰ δύο ἄκρα πρὸς Β. καὶ Ν. αἱ βάσεις δύο εἰσέτι τριβήλων, διὰ τῶν ὁποίων μετέβαινέ τις εἰς παραπλεύρους χώρους. Οὕτω ἀπεκαλύφθησαν ἐν ὅλῳ 6 τριβῆλα, ἥτοι δύο εἰς τὴν ὑπαίθρον αὐλὴν καὶ τέσσαρα εἰς τὸ περιγραφέν ὀρθογώνιον διαμέρισμα.

Ἐνδιαφέρον στοιχεῖον ἀπεκαλύφθη εἰς τὸ μέσον τοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ ὀρθογωνίου χώρου· εἶναι δὲ τοῦτο μεγάλη ὀρθογωνίος βάθυσσις (οἶκος ἢ ἐξέδρα), ἣτις ἔφερε καθ' ὅλην τὴν μακρὰν αὐτῆς πλευρὰν πεζοῦλι (κάθισμα), ἦτο δὲ ἐπενδεδυμένη διὰ λευκοῦ μαρμάρου (εἰκ. 1). Ὁ ἀνατολικὸς τοῖχος τοῦ ὀρθογωνίου ἔφερε μεγάλην θύραν εἰς τὸ μέσον, ἀνοίγματος 1.95 μ., καὶ ἀνὰ δύο μικροτέρας εἰς τὰ πλάγια, πιθανῶς ὁμως εἰς τὰ πλάγια νὰ ὑπῆρχον δύο θύραι, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τινὰ ἵχνη (δρα εἰκ. 1).

Διὰ τῆς περαιτέρω συνεχίσεως τῆς ἀνασκαφῆς διεπιστώθη ὅτι εὐρισκόμεθα πρὸ μεγάλης τρικίτου παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς (εἰκ. 1), τῆς ὁποίας τὰ τελευταίως περιγραφέντα ψηφιδωτὰ ἀπετέλουν τὸν νάρθηκα. Ταύτης ἀπεκαλύφθη ἤδη τὸ μεσαῖον κλίτος, πλάτους 7.60, ὅπερ εἶναι κεκαλυμμένον διὰ διαφόρων ψηφιδωτῶν σχεδίων καὶ συμπλεγμάτων, ἀνευρέθη δὲ

καὶ ὁ βόρειος στυλοβάτης, ὅστις ἀποτελεῖται ἐκ μεγάλων μαρμαρίνων τεμαχίων ἀνηκόντων προφανῶς εἰς ἀρχαῖον οἰκοδόμημα. Ὡσαύτως ἀνευρέθη κατὰ χώραν ἐπὶ τοῦ στυλοβάτου ἡ βάσις τοῦ πρώτου ἀνατολικοῦ κίονος, ἡ ὁποία ἀπέχει ἀπὸ τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου τῆς βασιλικῆς 2.55 μ. χωρὶς παραδόξως ν' ἀντικρύζη, ὡς συνήθως, παραστάδα, ἣτις ἐν τούτοις δημιουργεῖται ὀλίγον δεξιώτερον. Διεπιστώθη περαιτέρω, ὅτι ἐφ' ἐκάστου στυλοβάτου ἔβαινον ἕξ κίονες. Τὸ πλάτος ἐκάστου πλαγίου κλίτους ἦτο 3.85 μ., καθ' ὅλον δὲ τὸ μῆκος τοῦ βορείου κλίτους ὑπῆρχε κάθισμα (πεζοῦλι) πλάτους 0.40 μ. Εἰς τὸ βόρειον τμήμα τοῦ μεσαίου κλίτους ἀνευρέθη παρὰ τὸ Ἱερόν ἐξάγωνος μαρμαρίνη βάσις (πίν. 89β), προφανῶς ἄμβωνος, ὅστις ὅμως θὰ κατεσκευάσθῃ μεταγενεστέρως ἐπειδὴ πατεῖ ἐπὶ τῶν ψηφιδωτῶν.

Τέλος ἀπεκαλύφθη ὁ ἀνατολικὸς τοῖχος τῆς βασιλικῆς, ὅστις φέρει εἰς τὸ μέσον ἡμικυκλικὴν ἀψίδα ἀκτῖνος 3.50 μ. (εἰκ. 1).

Οὕτω τὸ ὅλον μῆκος τῆς βασιλικῆς ἀπὸ τῆς κόγχης τοῦ ἱεροῦ, συμπεριλαμβανομένου τοῦ νάρθηκος καὶ τῆς ὑπαίθρου αὐλῆς, εἶναι 40 μ. τὸ δὲ πλάτος τοῦ κυρίως ναοῦ εἶναι 17.60 μ.

Ἄξιον παρατηρήσεως εἶναι τὸ ὅτι σπανίως συναντῶμεν βασιλικὴν μὲ τόσον πολλὰ τρίβηλα, ἥτοι ἐν ὅλῳ ἔξ¹.

Ἡ πλήρης ἀποκάλυψις τοῦ ἱεροῦ θέλει συντελεσθῇ κατὰ τὸ προσεχὲς ἔτος. Ἡ γραμμικὴ ἀπόδοσις τῶν ψηφιδωτῶν τῆς βασιλικῆς καὶ ἡ ἔλλειψις πλαστικότητος αὐτῶν ὑποδηλοῦσιν ὡς χρόνον κατασκευῆς αὐτῶν τὸν 6ον μ.Χ. αἰῶνα.

Ψηφιδωτὰ οἰκίας Γ. Μεϊντάνη

Πλὴν τῆς πρὸ τοῦ Σχολείου βασιλικῆς ἠρεύνθησα καὶ ἄλλα ψηφιδωτὰ δάπεδα εὐρισκόμενα εἰς αὐλὰς ἰδιωτικῶν οἰκιῶν τῆς Ἑρμιόνης. Ἐκ τούτων τὸ σπουδαιότερον εἶναι τὸ ἐν τῇ αὐλῇ τῆς Αἰκατερίνης Μπενάρδου (τὸ γένος Γ. Μεϊντάνη) ἄριστα διατηρούμενον καὶ διαστάσεων 4.50×4.75 μ. Τὸ τετράγωνον τοῦτο ψηφιδωτὸν περιβαλλόμενον ὑπὸ ἄλυσσοειδοῦς πλαισίου (πίν. 90α) διαιρεῖται εἰς δύο καθ' ὕψος ζώνας. Καὶ εἰς μὲν τὴν ἄνω ζώνην εἰκονίζεται ἐν τῷ μέσῳ μέγας ἀμφορεύς (πίν. 90β), ἀπὸ τοῦ στομίου τοῦ ὁποίου ἐκφύονται πλούσιοι ἐλικοειδεῖς βλαστοὶ μετὰ κισσοφύλλων, ἑκατέρωθεν δ' αὐτοῦ μία ἔλαφος καὶ μία δορκὰς σπεύδουσαι πρὸς τὸν ἀμφορέα μὲ ἀνασχωμένον τὸν ἕτερον τῶν προσθίων ποδῶν (πίν. 90β). Εἰς δὲ τὴν κάτω ζώνην, ἣτις διαιρεῖται διὰ πλατέος ἄλυσσοειδοῦς κοσμήματος εἰς δύο διάχωρα, εἰκονίζον-

¹ Παλαιοχριστιανικὰς βασιλικὰς μὲ πλείονα τοῦ ἐνὸς τρίβηλα ἔχοντες τὴν τοῦ Τροπαίου (Δοβρουτσᾶς), τὴν τοῦ Παρεντίου καὶ τὴν βασιλικὴν Β τῶν Φθιωτίδων Θεβῶν. Βλ. Α. ΟΡΛΑΝΔΟΥ, Ἡ ξυλόστεγος βασιλική, σ. 101 πίν. Β καὶ εἰκ. 111.

ται ἀριστερᾷ μὲν φοῖνιξ καὶ ἐκατέρωθεν αὐτοῦ ἀνὰ ἓν παγώνιον ἐν μέσῳ βλαστῶν ἀμπέλου μετὰ φύλλων καὶ βοτρύων, δεξιᾷ δὲ ὁλόκληρος κόσμος πτηνῶν (πίν. 90α), ἥτοι δύο παγώνια, μικρότερον πτηνόν, νῆσσα δάκνουσα διὰ τοῦ ράμφους τῆς ὄφιν κλπ., ἐν μέσῳ φύλλων κισσοῦ καὶ βοτρύων.

Ἡ γραμμικότης τοῦ σχεδίου τῶν ζώων καὶ τῶν πτηνῶν καὶ ἡ ὅλως διακοσμητικὴ ἀπόδοσις τῶν ἀνατομικῶν λεπτομερειῶν τῶν μαρτυροῦσιν ὅτι καὶ τὸ ψηφιδωτὸν τοῦτο ἀνήκει εἰς τὰ τέλη τοῦ 6ου π.Χ. αἰῶνος.

ΕΥΣΤΑΘΙΟΣ Γ. ΣΤΙΚΑΣ

25. ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΑΝΑΛΗΨΙΝ

Κατὰ τὴν μεθοριακὴν αὐτὴν θέσιν μεταξὺ τῆς Τεγεάτιδος καὶ τῆς Λακεδαιμόνος αἱ ἀνασκαφαὶ κατὰ τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1955 ἀπεδείχθησαν ἐξαιρετικὰ εὐτυχεῖς. Μάλιστα τοῦτο ἐφάνη, ὅταν βραδύτερον τὰ συγκομισθέντα εἰς ἑκατοντάδας ὄστρακα συνεκολλήθησαν εἰς τὸ Ἑθνικὸν Μουσεῖον ὑπὸ τοῦ γνωστοῦ δεξιωτάτου ἀρχιτεχνίτου Τριανταφύλλου Κοντογιώργη.

Συνοπτικὴ ἔκθεσις περὶ τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς ἀνασκαφικῆς ἐρεῦνης ἐδημοσιεύθη ἤδη εἰς τὸ "Ἔργον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας κατὰ τὸ 1955, σ. 83-85, τὸ ἐκδιδόμενον ἐπιμελείᾳ τοῦ Καθηγητοῦ κ. Ἀναστ. Ὁρλάνδου. Νομίζομεν ἄσκοπον νὰ ἐπαναλάβωμεν ἐδῶ τὰ ἐκεῖ ἐκτεθέντα, ἀφοῦ μάλιστα αἱ δημοσιευθεῖσαι εἰκόνες τῆς πελίκης μὲ τὴν Θέτιδα καὶ τῆς προχόης μὲ τὴν γέννησιν τῆς Ἑλένης δὲν ἀνταποκρίνονται ποιοτικῶς εἰς τὸ λαμπρὸν σχέδιον τῶν πρωτοτύπων. Τὰ ἐξαιρετικὰ αὐτὰ ἀγγεῖα θὰ δημοσιευθοῦν, ἐλπίζω, μὲ καλυτέρας καὶ πολλὰς φωτογραφίας, ὅπως τὸ ἀξίζουν. Θὰ περιορισθῶ διὰ τοῦτο εἰς μερικὰς νεωτέρας καὶ ἀκριβεστέρας παρατηρήσεις.

Δὲν εἶναι ἀκριβὲς τὸ γραφέν, ἔ.ἀ. σ. 85, ὅτι τὰ συγκροτηθέντα 6-7 ἐρυθρόμορφα ἀγγεῖα ἀνήκουν ὅλα εἰς τὰς τελευταίας 3-4 δεκαετηρίδας τοῦ 5ου αἰῶνος. Ἡ δημοσιευομένη λαμπρὰ καθημένη Ἀθηνᾶ, πίν. 91α, ἐξ ὑδρίας μὲ κρίσιν Πάριδος, εὐρεθείσης ἐντὸς δεξαμενῆς ὀμβρίων ὑδάτων, ἀνήκει ὠρισμένως εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 4ου αἰῶνος. Τὸ ἄδρον καὶ γλαφυροῦ κάλλους πρόσωπον τῆς θεᾶς ὥς καὶ τὸ προηγμένον εἰς ἡρεμωτέραν ἀγριότητα γοργόνειον ἐνθυμίζουν τὰς πρωιμωτάτας ἀγγειογραφίας τοῦ ρυθμοῦ τοῦ Kertsch. Ἐπίσης φανερὰ εἶναι ἡ νεωτέρα ἐποχὴ τοῦ κρατῆρος, πίν. 91β, διὰ τὴν ραδιενωτέραν μορφήν, τὰς λαβὰς καὶ τὸ ἀμελέστερον, ἂν καὶ τυπολογικῶς ἀρχαῖον, σχέδιον. Ἐπὶ ἑκατέρας πλευρᾷς εἰκονίζεται νέος δρομεὺς κρατῶν στλεγγίδα καὶ διὰ τῆς δεξιᾶς εἶδος ἀρυβάλλου. Εἶναι περιέργον, ὅτι τὰ συντρίμματα τοῦ κρατῆρος εὐρέθησαν εἰς λατρευτικὴν πιθανῶς γωνίαν οἰκήματος, ὅπου ἀνεσύρθη ἐκ τῶν χωμάτων καὶ πραγματικὴ χαλκῇ στλεγγίς.

Ἀλλὰ τὸ ἐντόπιον κεραμεῖον καὶ ἀγγειοπλαστικὸν ἐργαστήριον δὲν σταματᾷ εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 4ου αἰῶνος. Ὅπως εἰς τὰς παλαιότερας ἐρεῦνας τοῦ 1950, 1954 καὶ κατὰ τὸ 1955 συνελέχθησαν κομμάτια ἀλλὰ καὶ ὀλόκληρα μικρὰ ἀγγεῖα ἐλληνιστικῶν χρόνων μὲ τὰ χαρακτηριστικὰ των περικόμψα σχήματα καὶ τὰς ἰδιαζούσας λαβὰς. Συγχρόνως παρατηρήθη, ὅτι τὰ ὄστρακα δὲν φθάνουν εἰς τὴν ὑστέραν ἐλληνιστικὴν ἢ ρωμαϊκὴν ἐποχὴν. Τὸ χαρακτη-

ριστικὸν θαμπὸν χροῶμα τοῦ γανώματος οὐδαμοῦ φαίνεται. Ἐκτοτε λοιπὸν ἐγεννήθη ἡ ἰδέα, ὅτι τὰ πολυάριθμα ὄστρακα ἐπὶ τοῦ λόφου τῆς Ἀναλήψεως δὲν εἶναι ἄσχετα μὲ τὴν βεβαιουμένην πυρπόλησιν τῶν ξυλοπλέκτων οἰκημάτων καὶ ὀλοκλήρου τοῦ συνοικισμοῦ, πυρπόλησιν γενομένην εἰς ἐποχὴν ὅχι νεωτέραν τοῦ 2ου π.Χ. αἰῶνος. Ἐπειδὴ ἐκ τοῦ ΠΑΥΣΑΝΙΟΥ (VII 13, 6) γνωρίζομεν, ὅτι ἡ Ἰασος ἢ Ἰασαία, πόλισμα ἐν ὄροις χώρας τῆς Λακωνικῆς, καταληφθὲν ὑπὸ τῶν Ἀχαιῶν ἐκυριεύθη καὶ ἐπυρπολήθη ὑπὸ τοῦ Σπαρτιάτου Μεναλκίδα τὸ 147 π.Χ., πιθανώτατον εἶναι, ὅτι ὁ ἐρευνώμενος ἐπὶ τοῦ λόφου τῆς Ἀναλήψεως ἀρχαῖος συνοικισμὸς τοῦτο τὸ ὄνομα ἔφερε κατὰ τὴν ἀρχαιότητα. Τὸ σχετικὸν τοπογραφικὸν ζήτημα εὐρύτερον ἀνέπτυξα εἰς τὸν πρὸς τιμὴν τοῦ καθηγητοῦ κ. Σωκράτους Κουγέα ἐκδιδόμενον ἐν Θεσσαλονίκῃ πανηγυρικὸν τόμον, σ. 65 - 75.

Ὁ μνημονευθεὶς τεχνίτης ἐκτὸς τῆς ἐπιμελείας καὶ ὀξυδερκείας περὶ τὴν συλλογὴν τῶν συνανηκόντων ὀστράκων ἔχει πρὸς τούτοις τὴν ἰκανότητα νὰ συντάσῃ μὲ ἀρκετὴν ἀκρίβειαν σχέδια τῶν ἀποκαλυπτομένων οἰκημάτων. Ἐπειδὴ πέραν τούτου τὰ εὐτελεῖ τοιχάρια τῶν οἰκιῶν, κοινοὶ ξηρότοιχοι μικροῦ ὕψους, δὲν χρησιμεύουν εἰς τίποτε, συνηθίζομεν νὰ ἐπικαλύπτωμεν ταῦτα διὰ χωμάτων, ὥστε ἐπ' αὐτῶν νὰ συνεχίζεται ἡ καλλιέργεια. Ἀσύμφορος θὰ ἦτο ἡ ἀπαλλοτριώσις, ὅτε μετὰ βραχὺν χρόνον ἀκάλυπτα θὰ διελύοντο τὰ τοιχάρια καὶ θὰ ἐξηφανίζοντο. Ἐξαίρεσιν ἀποτελοῦν τρία κτίσματα, ἐξ ὧν ἐν μετὰ τεσσάρων κατὰ χώραν διατηρηθεισῶν ἐντὸς παραστάδων βάσεων κίωνων μετὰ καμπυλουμένης ὀπισθίας πλευρᾶς. Τὸ ἵδρυμα εἶναι ἀξιόλογον, πιθανώτατα πρυτανεῖον, διὰ πολλοὺς λόγους.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΡΩΜΑΙΟΣ

26. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΕΙΣ ΜΠΑΜΠΕΣ ΜΑΚΡΥΣΙΩΝ

Αἱ κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος εἰς Μπάμπες Μακρυσίων ἔρευναι, καθ' ὅς ἀπεκαλύφθη τμήμα τῆς κλασσικῆς πόλεως, συνεχίσθησαν καὶ ἐφέτος δι' ὀλίγας ἡμέρας, ὑπολειπομένων μικρῶν εἰσέτι σκαφικῶν ἔρευνῶν πρὸς συμπλήρωσιν τῆς σχετικῆς ὀριστικῆς μελέτης ὡς πρὸς τὸ ἀνασκαφὲν τοῦτο τμήμα. (Τὰ εὗρηματα ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ παρελθόντος ἔτους συνεκολλήθησαν καὶ ἐφωτογραφήθησαν).

Ἐκτὸς τῶν ἀνευρεθέντων κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος πληλύνων τεμαχίων μὲ ἔντυπον διακόσμησιν ἐξ ἱππέων καὶ ροδάκων τοῦ τέλους τοῦ 7ου π.Χ. αἰ., εὗρον εἰς τὴν ἀποθήκην τοῦ Μουσείου Ὀλυμπίας ἕτερα δύο τεμάχια ἄνευ ἐνδείξεως προελεύσεως, προσαρμοζόμενα εἰς τὰ πρῶτα, ὁμοίως δὲ ἕτερα δύο εἰς τὴν ἀποθήκην τοῦ Μουσείου Πατρῶν, προερχόμενα ἐκ κατασχέσεως. Τὰ ἐξ ταῦτα θραύσματα, προσαρμοζόμενα μεταξὺ των, συνεκολλήθησαν (πίν. 92α) καὶ ἔδειξαν ὅτι ἀνήκουν εἰς πόδα μεγάλου ἀγγείου ἢ περιρραντηρίου. Ἡ διακόσμησις τοῦ σωζομένου τμήματος εἶναι ἐναλλασσόμεναι ἐπ'ἀλληλοι ζῶναι ἐξ ἱππέων καὶ ροδάκων. Διὰ τῆς ταυτίσεως ταύτης βεβαιούμεθα ὀριστικῶς περὶ τῆς προελεύσεως καὶ τῶν νέων τούτων τεμαχίων. Τὸ εὔρημα τοῦτο τοῦ ποδὸς ἀγγείου ἢ περιρραντηρίου, τοῦ τέλους τοῦ 7ου π.Χ. αἰῶνος, ἐπὶ πλέον δὲ ἀρκεταὶ ἀρχαῖκαὶ κύλικες, κιονόκρανα ἀρχαῖκά, χαλκὰ εἰδώλια μεταξὺ τῶν ὁποίων τινὰ γεωμετρικά, ὡς καὶ θραύσματα ἐκ λιθίνων ἀγαλμάτων ἀρχαῖκῶν, ἅπαντα εὗρεθέντα εἰς τὸν αὐτὸν ὡς ἄνω χῶρον, δεικνύουν πόσον μέγα ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ἡ ἀποκαλυφθεῖσα αὕτη πόλις, ἥτις, ὡς διὰ τῶν ἀνωτέρω καθίσταται καταφανές, εἶναι πολὺ παλαιότερα τοῦ 5ου αἰῶνος· ἔνεκα τούτου εἶναι ἀναγκαία ἡ συνέχισις τῆς ἐρεῦνης ἐκεῖ.

Ἡ κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ἀρξαμένη τοπογραφικὴ ἔρευνα συνεχίσθη καὶ κατὰ τὸ τρέχον· ἐκ τῆς νέας ταύτης ἀξία μνηεῖς εἶναι τὰ ἀκόλουθα:

Παρὰ τὸ χωρίον Διάσελλα τῆς αὐτῆς Ἐπαρχίας εὗρέθη τάφος ὑστερομυκηναϊκὸς θαλαμοειδὴς ἀποκαλυφθεὶς πρὸ ἐτῶν ὑπὸ τῶν χωρικῶν. Ἐξ αὐτοῦ περισυνέλεξα τὰ ἐν τῷ πίνακι 92β ἀγγεῖα· οὗτος δὲν φαίνεται νὰ ἔχη ἐρευνηθῇ βαθύτερον ὑπὸ τῶν χωρικῶν, ἔνεκα δὲ τούτου ἐπιβάλλεται ἡ ἔρευνα αὐτοῦ. Πλησίον τοῦ τάφου τούτου ὑπάρχει καὶ ἕτερος, ἀθικτος ὡς φαίνεται.

Παρὰ τὸ χωρίον Βρεστός, μεταξὺ Ζάχας καὶ Ἀνδριτσαίνης, σώζεται ἄγνωστος μέχρι τοῦδε ἀρχαία πόλις μετὰ πολλῶν ἐρειπίων κτηρίων καὶ τει-

χῶν, πολλὰ δὲ εἶναι τὰ κατεσπαρμένα ἐκεῖ κινητὰ εὐρήματα πήλινα καὶ λίθινα, ἐξ ὧν τινὰ μετεφέρθησαν εἰς τὸ Μουσεῖον τῆς Ὀλυμπίας.

Ἄλλα κτήρια καλῆς ἐργασίας κλασσικῶν χρόνων εὐρίσκονται παρὰ τὸ χωρίον Μούντριζα, καταλαμβάνοντα μεγάλην ἑκτασιν, ὥστε πρέπει νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι ὑπῆρχεν ἐκεῖ ἑτέρα ἀρχαία πόλις.

Παρὰ τὸ χωρίον Χάρια Ὡλένης εὐρέθη ἐντὸς πίθου θησαυρὸς ἐξ ἀρκείων χιλιάδων μικρῶν χαλκῶν νομισμάτων, τῶν πλείστων ρωμαϊκῆς ἐποχῆς.

Κάτοικοι τῆς Κοινότητος Τρυπητῆς (Μπιτζιμπάρδη) εὗρον παρὰ τὴν θέσιν Κάστρο, ὅπου σώζονται πολλὰ ἀρχαῖα εἰρηπία, καὶ παρέδωσαν εἰς τὴν Ἐφορείαν Ἀρχαιοτήτων σημαντικὸν ἀριθμὸν νομισμάτων χαλκῶν καὶ ἀργυρῶν ἑλληνικῆς καὶ ρωμαϊκῆς ἐποχῆς, ὡς καὶ διάφορα χαλκᾶ ἀντικείμενα καὶ ἀγγεῖα πήλινα.

Εἰς τὸ χωρίον Μάτεσι Ἀνδριτσαίνης ἀπεκαλύφθη ὑπὸ τῶν χωρικῶν τυχαίως τάφος, ἐντὸς τοῦ ὁποίου εὐρέθη καὶ παρεδόθη μεγάλη ἀττική πιξίς μετὰ καλύμματος τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰῶνος κεκοσμημένη διὰ συμπλέγματος μεγάλων ἀνθεμίων.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΓΙΑΛΟΥΡΗΣ

Αἱ ἐν Πύλῳ ἀνασκαφαὶ τοῦ 1955 διήρκεσαν ἀπὸ τῆς 26ης Ἰουλίου μέχρι τῆς 4ης Σεπτεμβρίου, ἐξετάθησαν δὲ εἰς τρία διάφορα σημεία, ἐν τῇ προσπαθείᾳ ὅπως τὸ συνολικὸν ἀρχαιολογικὸν πρόβλημα τῆς Δυτ. Μεσσηνίας προσλάβῃ συγκεκριμένην μορφήν. Ἀντὶ τοῦ κ. Σπ. Ἰακωβίδου, ἀπασχολημένου ὄντος ἀλλαχοῦ, μετέσχε κατὰ τὴν παροῦσαν περίοδον εἰς τὰς ἀνασκαφὰς ὁ ἐπιμελητὴς κ. Δημ. Θεοχάρης. Δύο ἀρχιτεργάται τῶν Ἀμερικανικῶν ἀνασκαφῶν τῆς Ἀγορᾶς, οἱ κ. κ. Γ. Βασιλειάδης καὶ Μ. Σιώτης, μετέσχον τῶν ἀνασκαφῶν κατ' εὐγενῇ παραχώρησιν τῶν ἀρμοδίων Ἀμερικανικῶν ἀρχῶν. Μετέσχον ὡσαύτως κατ' ἐναλλαγὴν δύο μικραὶ ὁμάδες φοιτητῶν ἀποτελούμεναι ἐκ τῶν κυρίων Ἀ. Ζώη, Δ. Κακάμπουρα, Β. Παναγιωτοπούλου, καὶ τῶν δεσποινίδων Κ. Κρυστάλλη, Μ. Παπαδοπούλου, Θ. Μητσοπούλου, Ε. Παπακωνσταντίνου καὶ Μ. Παντελίδου. Ὁ ἀρχιτεχνίτης τοῦ Μουσείου Ἡρακλείου κ. Ζ. Κανάκης συνεκόλλησε καὶ ἐτακτοποίησε πολὺ κεραμικὸν ὕλικόν τῶν ἀνασκαφῶν καὶ εἰργάσθη ἐνεργῶς κατὰ τὴν ἔρευναν τῶν θολωτῶν τάφων, συντελέσας εἰς τὴν κατὰ τὸ δυνατόν ἐπιτυχήν ἐξαγωγὴν τῶν δύο θησαυρῶν χαλκῶν σκευῶν. Ἐκ τῶν πολλῶν ἐπισκέψεων τῶν ἀνασκαφῶν ἡμῶν ἰδιαίτερος ἀναφέρομεν τὴν τοῦ ἐκ Σικάγου ὁμογενοῦς κ. Χρήστου Ἀντωνοπούλου, ἱατροῦ, ὅστις μετὰ παραδειγματικῆς φιλοπατρίας ἀνήγειρε καὶ ἐδωρήσατο εἰς τὴν Πατρίδα μικρὸν μουσεῖον ἐν Πύλῳ (Ναβαρίνῳ) πρὸς στέγασιν τῶν εὑρεθησομένων ἐν τῇ περιφερείᾳ Πυλίας ἀρχαίων.

Ἡ πρώτη ὀλιγοήμερος φάσις τῶν ἀνασκαφῶν ἡμῶν ἔσχεν ὡς ἀντικειμενικὸν σκοπὸν τὴν προκαταρκτικὴν ἔρευναν μιᾶς σπηλαιώδους καταβόθρας, κειμένης ἐντὸς τῆς κομποπόλεως Χώρας. Ἐπειδὴ ὁ πέριξ χώρος ἦτο πυκνῶς κατοικημένος κατὰ τὴν Μυκηναϊκὴν ἐποχὴν καὶ ἐπειδὴ εἶναι δυνατόν ἢ Παλαίπυλος νὰ συνεκέντρωνε περὶ ἑαυτὴν τοὺς Μυκηναϊκοὺς μύθους, μεταφερθέντας εἰτα εἰς τὴν παραλιωτέραν Πύλον τοῦ Νηλέως, θὰ ἦτο δυνατόν τὸ σπήλαιον τοῦτο νὰ εἶναι τὸ τοῦ μύθου, ἔνθα ὁ Ἑρμῆς ἀπέκρυψε τὰς βόας τοῦ Ἀπόλλωνος. Τὸ σπήλαιον τοῦ Κορυφασίου εἶναι ἀπλὴ εὐρεῖα κοιλότης, ἔνθα οὐδὲ ἀσπάλακες θὰ ἠδύναντο νὰ κρυβῶσιν ἀποτελεσματικῶς, καὶ μάλιστα ὅταν ὁ διώκτης ἦτο ὁ Ἀπόλλων.

Τὸ παρὸν σπήλαιον εἶναι τυπικὴ καταβόθρα ἐξ ἐκείνων, ἐντὸς τῶν ὁποίων ἐξαφανίζονται τὰ ὕδατα. Ἦδη ἀπὸ τοῦ παρελθόντος ἔτους εἶχον ἐπιστήσει τὴν προσοχήν μου εἰς τοῦτο. Κατὰ τὰς διηγήσεις τῶν χωρικῶν τὸ ὁρατόν,

ἐπίγειον τμήμα αὐτοῦ, συγκοινωνεῖ διὰ δυσκόλων πως στενωπῶν πρὸς ἄλλη-
πάλληλα ὑπόγεια σπήλαια («ἀλώνια»). Πάμπολλοι κατέβησαν ἐντὸς αὐτοῦ,
παρ' ὧν ὡς αὐτοπτῶν ἐπληροφορήθην ἀρκοῦντως. Θρυλεῖται, ὅτι διάφορα
ἀντικείμενα εὐρέθησαν ἐντὸς αὐτοῦ, ἀλλὰ ταῦτα εἶναι ἀφερέγγυοι μαρτυρίαι.
Μέχρι πρὸ τεσσάρων ἢ πέντε ἐτῶν ἦτο εἰσέτι προσιτὸν τὸ κάτω σπήλαιον.
Συνεπεῖα ὅμως ὀδικῶν τινων διαρρυθμίσεων ἐντὸς τῆς κωμοπόλεως διω-
χευέθησαν εἰς αὐτὸ τὰ ρεῖθρα καὶ ἱλὺς ἀπέφραξε τὴν στενὴν εἴσοδον πρὸς
τὰ κάτω σπήλαια. Ὅπως δῆποτε, ἐπεχειρήσαμεν μίαν πρώτην ἔρευναν.

Ἡ θέσις καλεῖται σήμερον Καταβόθρα καὶ κεῖται εἰς τὸ πρὸς Ν. χαμη-
λότερον τμήμα τῆς Χώρας, ἔνθα φυσικῶς συρρέουσι τὰ ὄμβρια ὕδατα. Τὸ
ἐπίγειον κοίλωμα ἔχει γραφικὴν εἴσοδον, βλέπουσαν πρὸς ΒΑ. καὶ παισιου-
μένην ὑπὸ ὀργώσης βλαστήσεως, ἣτις κρεμαμένη ἐκ τῶν ἄνω καὶ συμπλεκο-
μένη πρὸς τὴν ἀγρίαν συκῆν, τὴν κυπάρισσον καὶ τὴν ἀκτέαν μεταβάλλει τὸ
σπήλαιον, ἃν καὶ λίαν εὐρύστομον, εἰς σύσκιον καὶ ὕγρον ἐνδιαίτημα. Τρόχοι
καὶ ἀλώπεκες διασταυροῦσι τὰς στοάς των ἐντὸς τῆς παχείας ἐπιχώσεως, ἣτις
κατὰ τοὺς ἐντοπίους εἶναι ἀποτέλεσμα τῶν τελευταίων μόνον ἐτῶν.

Ἡ ἀπόπειρα, ὅπως ἀποκαλύψωμεν τὴν εἴσοδον πρὸς τὸ κάτω σπήλαιον
ἀπέτυχε, διότι τὰ κάθυγρα χῶματα μετεβάλλοντο βαθύτερον εἰς ἱλὸν καὶ ἀνε-
βλήθη ἡ προσπάθεια δι' εὐθεταιέρας καιρικὰς περιστάσεις. Μετὰ δυσκολίας
ἐσκάψαμεν εἰς ἄλλα μέρη τοῦ σπηλαίου, φθιάσαντες ἐνιαχοῦ εἰς μικρὰ τμή-
ματα τοῦ φυσικοῦ ἐδάφους τοῦ σπηλαίου, χωρὶς ὅμως νὰ ἐπιτύχωμεν τὸ
τέρμα ἔναντι τῆς εἰσόδου. Ἐφθάσαμεν εἰς 15 μ. ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ στομίου,
ἀλλὰ τὸ σπήλαιον προχωρεῖ εἰσέτι. Τὸ πλάτος τούτου εἶναι 11 μέτρα, τὸ
δ' ὕψος τῆς ὀροφῆς εὐρίσκεται σήμερον 3-4 μέτρα ὑπὲρ τὴν ἐπὶχωσιν.

Εἰς τὰ ἀνώτερα στρώματα τῆς ἐπιχώσεως ταύτης εὗρομεν Ἑλληνιστικὴν
κεραμεικὴν, ἣτις ὅμως εἶναι πιθανὸν ὅτι εἰσέδυσσε μετὰ τοῦ χῶματος τοῦ πα-
ρασυρομένου ὑπὸ τῶν βρογῶν. Εἰς τὰ βαθύτατα ὅμως στρώματα, ἀριστερὰ
τῷ εἰσερχομένῳ, ἔνθα τὰ ξηρότερα χῶματα ἐπέτρεψαν νὰ φθάσωμεν μέχρι
τοῦ πυθμένου, εὐρέθησαν δεκάδες τινὲς ὀστράκων, ἅτινα ἀσφαλῶς εἶναι προῖ-
στορικά. Ἀκριβεστέρους χαρακτηρισμοὺς δὲν δύναμαι νὰ ριψοκινδυνεύσω,
ὡς καὶ εἰς ἄλλας ἀνασκαφὰς πάντοτε εἶμαι ἐπιφυλακτικός, μέχρις ὅτου ἀνευ-
ρεθῇ καὶ μελετηθῇ ἀρκοῦσα ποσότης κεραμεικῆς ἐκ Μεσσηνίας. Τὰ ὀστρακα
εἶναι χειροποίητου καπνιστῆς κεραμεικῆς. Τὰ τοιχώματα εἶναι μελανὰ ἢ με-
λανὰ ἔσωθεν καὶ ὑπέρυθρα ἔξωθεν, εὐθραυστα καὶ πηλοῦ ἀκαθάρτου. Τινὰ
ἔχουσι μαστοειδεῖς ἀποφύσεις, δύο δὲ τεμάχια, πηλοῦ ἐρυθροῦ, φαίνονται
ὡς πλαστικαὶ διακοσμήσεις. Θὰ ἠδύναντο νὰ ὀνομασθῶσι νεολιθικά, ἀλλὰ
προτιμότερον εἶναι νὰ ἀναμείνωμεν τὴν περαιτέρω ἔρευναν. Οἱ ὑπόγειοι
κευθμῶνες, κατὰ τοὺς ἐντοπίους πάντοτε, ἀπέδωκαν πρὸ ἐτῶν καὶ τεμάχια
χαλκοῦ, ὧν ἓν ἦτο λεπίς ξίφους ἢ μαχαίρας.

ΤΡΑΓΑΝΑ. ΔΥΟ ΘΟΛΩΤΟΙ ΤΑΦΟΙ

Εἰς τὸ μέσον περίπου τῆς ἀποστάσεως μεταξύ Χώρας καὶ τῆς κωμοπόλεως Πύλου (Ναβαρίνου) καὶ εἰς ἀπόστασιν ἑνὸς τετάρτου ἀπὸ τῆς αἰγιαλῶδους παραλίας ὑπάρχει ἡ κώμη Τραγάνα, ἔνθα πρὸ πολλῶν ἐτῶν ὁ ἀείμνηστος Κουρουνιώτης εἶχεν ἀνασκάψει ἀτελῶς θολωτὸν τάφον, ἀφοῦ προηγουμένως εἶχεν ἐργασθῇ ἐκεῖ ὁ Ἀνδρέας Σκιᾶς (ΠΑΕ 1909, 274 ἐξ., ΑΕ 1912, 268 καὶ 1914, 99 ἐξ.). Γνωστὸν ἦτο, ὅτι παραπλεύρως τοῦ τάφου τούτου ὑπῆρχε καὶ ἄλλος.

Ὁ Κουρουνιώτης μόνην τὴν θόλον τοῦ ἑνὸς τάφου εἶχεν ἀνασκάψει (ὃν ἐφεξῆς ἀποκαλοῦμεν τάφον 1). Ἀπεφασίσαμεν καὶ τοῦτον νὰ ἐρευνήσωμεν τελειωτικῶς καὶ τὸν ἕτερον νὰ ἀνασκάψωμεν (ἐφεξῆς τάφον 2). Αἱ δύο ἀνασκαφαὶ ἐγένοντο ἐκ παραλλήλου, διότι δεκαπεντάδα μέτρων μόνον ἀπέχουσι μεταξύ των οἱ δύο τάφοι. Τοῦ τάφου 1 ὁ δρόμος ἦτο ἐξ ὀλοκλήρου ἄσκαφος (μικρὸν τμήμα πρὸ τῆς θύρας εἶχεν ἀνασκάψει ὁ Σκιᾶς). Ἡ θόλος διετηρεῖτο εἰς τὴν κατάστασιν εἶχεν ἀφήσει ταύτην ἡ ἀνασκαφή τοῦ Κουρουνιώτου, χῶματα μόνον πολλὰ εἶχον εἰσρεύσει ἐντὸς αὐτῆς καὶ ὀλίγα καταρρεύσαντα τμήματα τῶν τοιχωμάτων. Ἐκ τῶν τριῶν ὑπερθύρων τοῦ τάφου τὸ ἐνδότερον καὶ τὸ μεσαῖον (ἀποτελούμενα ἐξ ἀκατεργάστων πλακωτῶν λίθων) εὐρίσκονται εἰς τὴν θέσιν των. Τὸ ἐξώτατον, ὅπερ ἦτο πελεκητὸν ἐκ πώρου, εἶχεν ἀποκλισθῇ ἐντὸς τοῦ δρόμου. Εἶναι ἑλλιπὲς κατὰ τὸ ἐν ἄκρον καὶ διασφύζει μῆκος 1.70 μ., ὅσον περίπου εἶναι καὶ τὸ πλάτος τῆς θύρας τοῦ τάφου εἰς τὸ ἄνω μέρος. Ἐνταῦθα ὅμως δὲν πρόκειται νὰ δημοσιεύσωμεν τὰς παρατηρήσεις ἡμῶν ἀλλὰ νὰ δώσωμεν βραχυτάτην ἑκθεσιν περὶ τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς σκαφῆς.

Ὁ δρόμος τοῦ τάφου ἀνεσκάφη ὀλόκληρος (πίν. 93α), ἦτο δ' ἔργον κοπιῶδες, διότι ἦτο πεπληρωμένος καθαρῶν μὲν, ἀλλὰ σκληροτάτων χωμάτων. Τὸ δάπεδον αὐτοῦ παρουσιάζει σημαντικὴν κλίσιν ἐφόσον προχωροῦμεν πρὸς τὴν εἴσοδον τοῦ τάφου. Πρὸ τῆς θύρας ὅμως τὸ τελευταῖον αὐτοῦ τμήμα εἶναι ὀριζόντιον. Ἡ ἐπίχωσις ἀπετελεῖτο ἐκ λευκοῦ ψαμμώδους χῶματος καὶ οὐδέποτε εἶχεν ἀναμοχλευθῇ ἀπὸ τῆς Μυκηναϊκῆς ἐποχῆς. Περιεῖχε πλῆθος ὀστράκων, ἅτινα δὲν ἐκαθαρίσθησαν ἀκόμη, ἀλλ' οὐδὲν φαίνεται νὰ εἶναι ἀρχαιότερον τοῦ ἀνακτορικοῦ ρυθμοῦ. Ἀφθονοῦσιν οἱ πόδες κυλίκων. Ὅμοῦ μετὰ τῶν ὀστράκων ἀνευρίσκοντο καθημερινῶς λίθιναι αἰχμαὶ βελῶν πᾶσαι ἐν σήματι λαβίδος καρκίνου, φυλλάρια χαλκοῦ καὶ χρυσοῦ, τεμάχιον μικροῦ μονοστόμου χαλκοῦ μαχαίριου (μῆκ. 3 ἐκ.), λεπίδες ὀψιανοῦ καὶ τεμάχια πυρίτου. Τὰ τοιχώματα τοῦ δρόμου στεροῦνται τειχίσεως.

Εἰς τὸ δάπεδον τοῦ δρόμου, ἐκεῖ ἔνθα ἤρχιζε νὰ ἀποβαίνει ὀριζόντιον καὶ εἰς ἀπόστασιν 1.50 μ. πρὸ τοῦ στομίου τοῦ τάφου, εὐρέθη ἐντὸς ἀβαθοῦς

λάκκου σωρὸς χαλκῶν σκευῶν (πίν. 93β). Τὸ κύριον ἀγγεῖον ἦτο χαλκοῦς ἀμφορεὺς μετὰ δύο λαβῶν ὀριζοντίως ἐκφυομένων ἀπὸ τῆς κορυφῆς τῶν χεϊλέων, παρ' αὐτὸν τριποδικὸν σκεῦος (χυτρόπους) καὶ ὑπὸ τοῦτον μικρότερα χαλκᾶ ἀγγεῖα. Τὰ πάντα εἶχον συμπιεσθῆ καὶ παραμορφωθῆ. Ὁ ἀμφορεὺς μάλιστα ἔφερε βαθεῖαν οὐλὴν ἀπὸ ἄνωθεν ἕως κάτω, ὥστε εἶχε διαιρεθῆ εἰς δύο συμμετρικὰ ἴσα τεμάχια καὶ ἐπὶ πολλὰς ὥρας διαρκούντος τοῦ καθαρισμοῦ ἐνομίζομεν ὅτι πρόκειται περὶ κνημίδων. Δυστυχῶς ἡ ὀξείδωσις εἶχε τελείως καταλάβει τὴν θέσιν τοῦ χαλκοῦ καὶ κατέστη εὐθὺς ἕξ ἀρχῆς φανερόν, ὅτι οὔτε νὰ ἐξέλθωσιν εὐκόλως τὰ ἀγγεῖα ἐπρόκειτο, οὔτε νὰ ἀναλάβωσι ποτὲ τὸ ἀρχικὸν αὐτῶν σχῆμα.

Ἄμα τῇ ἀφαιρέσει τῶν χωμάτων πρὸς ἀπελευθέρωσιν τοῦ θησαυροῦ κατέρρευσε ὁ πυθμὴν τοῦ ἀμφορέως, ὅστις, ὥς εἴχομεν ἤδη ὑποθέσει, ἦτο πλήρης ἄλλων σκευῶν, αἵτινα καὶ διηυκόλυνον τὴν θραυσίν του. Δύο αἰχμαὶ λογγῶν ἀνεφάνησαν ἀμέσως καὶ ἄλλα ἀντικείμενα (πίν. 94α). Ἐν συνόλῳ ὁ ἀμφορεὺς περιεῖχε: Δύο λόγχας, παραξιφίδα, μονόστομον μάχαιραν, μονόστομον μαχαίριδιον, ξυρόν, κάτοπτρον καὶ ποτήριον μετὰ δύο λαβῶν. Ὑπὸ τὸν χυτρόποδα εὐρίσκοντο φιάλη χαμηλοῦ κυλινδρικοῦ σχήματος καὶ δύο δίσκοι πλάστιγγος μικρᾶς, ἥτοι ἐν συνόλῳ εἶχον ἀποτεθῆ ἐκεῖ 13 τεμάχια ὅπλων καὶ σκευῶν.

Ὡς κατ'ὀφλιν τοῦ τάφου ἐχρησίμευεν ἀπ' εὐθείας τὸ σκληρὸν γῶμα τῆς λαξεύσεως. Ἐπ' αὐτοῦ εἶχον ἀνοιχθῆ δύο αὐλακες, ἀρχίζουσαι ἐκ τῆς ἐξωτερικῆς εἰσόδου τοῦ στομίου καὶ προχωροῦσαι πέραν αὐτοῦ περὶ τὰ 50 ἐκ. ἐντὸς τῆς θόλου. Ἀπείχον μεταξύ των ἐν μέτρον καὶ εἶχον πλάτος 25 καὶ βάθος 30 ἑκατοστά. Ἦσαν παράλληλοι καὶ συμμετρικῶς λελαξευμένοι ἐκατέρωθεν τοῦ ἄξονος τοῦ στομίου. Ἐντὸς τῆς βορείας ἕξ αὐτῶν τῶν αὐλάκων, ἥτοι τῆς δεξιᾶ τῷ εἰσερχομένῳ εἰς τὸν τάφον, εἶχεν ἀποτεθῆ δεύτερος θησαυρὸς χαλκῶν σκευῶν, ὀλιγωτέρων καὶ μικροτέρων, ἀλλὰ πολυτιμοτέρων (πίν. 94β).

Ἄμα τῷ καθαρισμῷ τῶν χωμάτων ἀνεφάνη χυτρόπους ἐφθαρμένος, ὑπ' αὐτὸν δὲ διεφαίνοντο μικρότερα σκεύη. Παραπλεύρως τούτων λεκάνη βαθεῖα μετὰ δύο λαβῶν καὶ προκοῆς ἐφαίνετο ἤδη ὅτι ἔχει ἐγγάρακτον διάκοσμον ἐπὶ τοῦ χεῖλους καὶ τῶν λαβῶν. Ὁ χυτρόπους ἦτο εἰς κακὴν κατάστασιν ὑπὸ τῆς ὀξείδώσεως καὶ ἔφερεν ἐντονώτατα τὰ ἴχνη πυρᾶς μέχρι τοῦ σημείου, ὥστε αἱ χεῖρες νὰ καθίστανται κατὰμυρται ὑπὸ τῆς αἰθάλης ἅμα τῇ παραμικρᾷ ἐπαφῇ. Πρέπει νὰ θεωρηθῇ σχεδὸν βέβαιον, ὅτι ἐχρησιμοποιήθη διὰ τελευταίαν φορὰν ἐπὶ τόπου, τεθεῖς ἐπὶ τοῦ πυρός, προτοῦ νὰ ταφῇ ἐντὸς τῆς αὐλάκος τοῦ τάφου.

Ὑπὸ τὰ σκεύη ταῦτα ὑπῆρχε μονόστομος ἀκεραία μάχαιρα, διατηροῦσα

τοὺς ἥλους τῆς λαβῆς (τρεῖς ἐν ὅλῳ εἰς ἀσυμμέτρους ἀποστάσεις), μικρὸν «τηγάνιον» καὶ δύο ξυρά· τεμάχια ἐν συνόλῳ ἕξ.

Μετὰ τὸν καθαρισμὸν ἐν τῷ Ἐθνικῷ Μουσείῳ ἀνεφάνησαν καλύτερον τὰ κοσμήματα τῆς λεκάνης καὶ ἀπεδείχθη ὅτι ἡ μάχαιρα ἦτο πλήρης λεπτοτάτων κοσμημάτων, μετὰ χρυσῆς ἐνδέσεως κατὰ τὴν λαβήν. Χρυσοὺς ἥλους ἔφερον καὶ τὰ νύσσοντα ὅπλα τοῦ πρώτου θησαυροῦ καὶ αἱ λόγχαι εἶχον ἑλαφρότατον, μόλις διακρινόμενον διάκοσμον κατὰ τὴν σύνδεσιν τοῦ αὐλοῦ πρὸς τὴν λόγχην. Ἐπιδέξια ἰχνογραφήματα τοῦ χημικοῦ τῶν Μουσείων κ. Ζήση καὶ τοῦ καλλιτέχνου κ. Κοντοπούλου παρουσιάζουν τὰ κοσμήματα ταῦτα.

Τῆς θόλου τοῦ τάφου μόνον προκαταρκτικὴν ἐπανεξέτασιν ἐκάμομεν, διότι ἦτο πλήρης χωμάτων ἅτινα μετετοπίσαμεν εἰς τὸ Νότιον ἤμισιν. Περὶ τῶν ἀποτελεσμάτων θὰ διαλάβωμεν κατὰ τὸ ἐπιὸν ἔτος, μετὰ τὸν πλήρη καθαρισμὸν. Σπουδαῖον ὅμως εὗρημα ἐσημειώθη: Μικρὰ φακοειδῆς ψῆφος ἕξ ἑλαφρῶς κεχρωσμένου ἀμεθύστου, ἣτις εἰς ἀρκούντως «νηματοειδῆ» ρυθμὸν τῆς προκεχωρημένης ἐποχῆς παρουσιάζει σπουδαίαν παράστασιν: Σωματώδης ἀνὴρ μετὰ δυνατῶν μυῶνων, σωστὸς Ἡρακλῆς ἐν τῷ μέσῳ, ἔχει ἤδη καταβάλει κρανοφόρον ἄλλον ἄνδρα καὶ ἀσχολεῖται νὰ ἐμπήξῃ τὸ ἀκόντιον «ὥμων μεσσηγύς» εἰς νεανίαν λυγίζοντα ἤδη ἰσχυρῶς τὰ γόνατα καὶ θρηνοῦντα, ἐνῶ συγχρόνως ἐκτείνει κολοβάς τὰς χεῖρας. Διότι ἀμφοτέρων τὰς χεῖρας ἔχει προηγουμένως ἀποκόψει ὁ τιμωρὸς (πίν. 95, 5).

Προφανῶς καὶ οἱ δύο (θὰ ἔλεγέ τις πατὴρ καὶ υἱὸς) ὑπέπεσον εἰς σοβαρώτατον παράπτωμα, διὰ νὰ τιμωρῶνται οὕτως ἀνοικτιρμόνως. Πρόκειται ἢ περὶ ἱστορικῆς ἢ περὶ μυθολογικῆς σκηνῆς. Δυστυχῶς οὐδὲν ἀνάλογον δύναμαι νὰ ἐνθυμηθῶ ἐκ τῆς μυθολογίας. Τὸ πολὺ θὰ ἡδύνατό τις νὰ ἐνθυμηθῇ τὴν τιμωρίαν τοῦ Μελανθίου (᾽Οδ. χ 475), τοῦ ὁποίου ἀπέκοψαν χεῖρας καὶ πόδας προτοῦ νὰ τὸν θανατώσουν, ὡς καὶ τὸν Ἰππόλοχον, ὃν ὁ Ἄγαμέμνων ἐφόνευσεν *χεῖρας ἀπὸ ξίφει τμήξας ἀπὸ τ' αὐχένα κόψας* (Ἰλ Α. 146).

Ὁ παρακείμενος θολωτὸς τάφος 2, ὁρατὸς μακρόθεν ἐκ τοῦ τύμβου, ὃν ἐσχημάτιζον τὰ ἐπ' αὐτοῦ χώματα, ἔφερε χαίνουσαν ὀπὴν ἄνω λόγῳ συμπώσεως τῆς θόλου. Δύο ἀπόπειραι συλήσεως εἶχον σημειωθῇ εἰς ἄγνωστον ἐποχὴν ἄνωθεν, δύο δὲ φρεατοειδῆ ὀρύγματα προχωρήσαντα μέχρι βάθους δύο μέτρων περίπου, ἦσαν τὰ σημεῖα τῶν τυμβωρύχων. Τὰ συμπεσόντα τοιχώματα τῆς θόλου ὑπῆρξαν μέγα ἔργον διὰ τοὺς λαθροσκαφεῖς, ἐγκαταλείψαντας οὕτω τὰς ἀποπείρας τῶν. Τὸν τάφον ἐκαθαρίσαμεν ἡμεῖς ἄνωθεν καὶ παραλλήλως καὶ διὰ τοῦ δρόμου, τὸν ὁποῖον ἐσκάψαμεν ὁλόκληρον. Σχεδὸν μῆνα ὁλόκληρον διήρκεσεν ἡ ἀποκόμισις τῶν ἀνωτάτων στρωμάτων, περιεχόντων πάντας τοὺς λίθους τῆς ἀνωτέρας θολώσεως καὶ καθαρὰ χώματα.

Ὁ τάφος οὗτος εἶναι κατὰ τι μικρότερος τοῦ προηγουμένου καὶ ἀπὸ

πάσης ἀπόψεως μετριώτερος, ἡ δὲ θύρα αὐτοῦ ἔχει καταστραφῇ μέχρι τῶν θεμελίων. Ὁ δρόμος αὐτοῦ, μὲ τοιχώματα ἄνευ τειχίσεως καὶ κατὰ τι σκολιά, ἔχει μῆκος 7.50 μ., τὸ δὲ πλάτος ποικίλλει μεταξύ 2.55, 2.25, καὶ 2.40 μ. Βαίνει βαθυνόμενον τὸ δάπεδον ἐφόσον προχωροῦμεν πρὸς τὸ στόμιον, τὸ ὁποῖον ἐλάχιστα ἵχνη τῆς τειχίσεως διατηρεῖ καὶ εἶχε πλάτος περίπου 1.35 μ. Συνέκειτο ἐκ πελεκητῶν λίθων, μαλακῶν πώρων, ὡς καὶ εἰς τὸν τάφον 1, ἀλλ' οἱ λίθοι ἦσαν ἐδῶ μικροτέρων διαστάσεων. Ἡ ἐπίχωσις τοῦ δρόμου ἦτο σχεδὸν καθαρὸν χῶμα. Ἐλάχιστα ὄστρακα εὐρέθησαν, ὧν ἓν πρόϊμον ΥΕ Ι ἐκ κυπέλλου μετὰ διαστίκτου σπείρας.

Ἡ θόλος, διαμέτρου 7.20 μ., εἶναι ἐκτισμένη διὰ μικρῶν πλακωτῶν, μόνον εἰς τὴν πρόσοψιν κατειργασμένων πως λίθων. Οἱ λίθοι οὗτοι συνεδέοντο μεταξύ των διὰ σκοτεινόχρου πηλοῦ σκληροτάτου, ὅστις ἐκομίσθη ἄλλοθεν. Μέγιστον σφζόμενον ὕψος τῆς θόλου (ἐναντι τῆς εἰσόδου) εἶναι 3.25 μ. καὶ ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὴν σημερινὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἐδάφους. Ἐκεῖθεν ἡ θόλος (ἥτις θὰ εἶχε περίπου ἄλλο τόσον ὕψος) ἦτο ὑπέργειος καὶ ἐκαλύπτετο διὰ χώματος, σχηματιζομένου τύμβου.

Ἐν συνόψει τὰ κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ τάφου ἔχουσιν ὡς ἐξῆς: Κατὰ τὴν ὑστερωτέραν Ἑλληνιστικὴν ἐποχὴν ὁ τάφος διετερεῖτο εἰσέτι καὶ εἶχε χρησιμοποιηθῇ ὡς κατοικία ἢ τοῦλάχιστον ὡς ἀποθήκη ἀγροικίας τινός (πίν. 96α). Λύχνοι, τεμάχια Μεγαρικῶν σκύφων, ἄλλων μικρῶν ἀγγείων καὶ πληθὺς παχέων ὀστράκων ἐκ κεράμων ἢ πίθων εὐρέθησαν ἐντὸς τοῦ τάφου καὶ ὑψηλὰ πρὸ τῆς θύρας εἰς τὸν δρόμον. Τὰ τελευταῖα ταῦτα, συνοδευόμενα καὶ ὑπὸ ἀφθόνων ἱχνῶν πυρᾶς μετὰ μεγάλων κεράμων, εἶναι ἔτι ὑστερώτερα, διότι προϋποθέτουν τὴν καταστροφὴν τοῦ τάφου. Ἐπὶ τοῦ δαπέδου τῆς θόλου, παρὰ τὴν ἐναντι τῆς εἰσόδου περιφέρειαν αὐτοῦ, δύο πίθοι φέροντες δεκάδας μολυβδίνων συνδέσμων ἕκαστος, εἶχον χωθῇ μέχρι τῶν χειλέων ἐντὸς τοῦ ἐδάφους καὶ κατὰ τὴν ἀνακάλυψιν αὐτῶν ἐφράσσοντο διὰ δύο μικρῶν πλακῶν ὁ εἷς, διὰ δύο τεμαχίων κεράμου ὁ ἕτερος (πίν. 96α-β). Ἦσαν κενοί, πλὴν ὀλίγου χώματος εἰσρεύσαντος εἰς τοὺς πυθμένας αὐτῶν διὰ τῶν ρωγμῶν.

Περὶ τὸ μέσον τῆς θόλου καὶ 10 ἐκ. ὑψηλότερον τοῦ Μυκηναϊκοῦ δαπέδου ἐστία εἶχε κατασκευασθῇ διὰ μικρῶν λίθων καὶ πηλοῦ. Ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας αὐτῆς δύο ὄρθιαι πλάκες ἀπετέλουν εἶδος κρατευτῶν, φερόντων καὶ ἐγκοπάς, ἐφ' ὧν περιεστρέφοντο ὀβελοί. Παρὰ τοὺς κρατευτὰς τούτους μικρὸς πλακωτὸς λίθος ὁριζοντίως ἐπὶ τοῦ πηλοῦ προσκεκολλημένος ἐχρησίμευεν ὡς τριπτῆρ ἢ τι ἀνάλογον. Οἱ «κρατευταὶ» ἀπέχουσιν ἀλλήλων 0.32 μ. καὶ ἕκαστος αὐτῶν ἔχει ὕψος 0.35 μ. Περισσότερον ἀπὸ δύο δοχεῖα λευκοσιδήρου (τενεκέδες) τέφρας καθαρᾶς συνελέγησαν μεταξύ καὶ πέριξ τῶν κρατευτῶν. Τὸ συνολικὸν ὕψος τῆς ἐστίας εἶναι 45 ἐκ. καὶ ἡ διάμετρος αὐτῆς 1 μ. περίπου. Τεμάχια μικρῶν ἀγγείων, τέφρα καὶ ὀστᾶ ζώων εὐρέθησαν πέριξ τῆς ἐστίας.

Ἐπὶ τοῦ δαπέδου τοῦ τάφου παρατηροῦνται μικραὶ ἡμισφαιρικαὶ ἢ κοινικαὶ κοιλότητες ἀκανονίστως διεσπαρμέναι. Ἔχουσι διάμετρον ἀπὸ 10 μέχρι 30 καὶ 40 ἑκατοστῶν. Τινὲς διακρίνονται ἐπὶ τοῦ πίν. 96α.

Περὶ τὸν νὰ τονισθῇ, ὅτι ὑπὸ τοιοῦτους ὁρους δὲν ἦτο δυνατόν νὰ περιμένωμεν Μυκηναϊκὰ εὐρήματα ἐκ τοῦ δαπέδου τοῦ τάφου. Παρ' ὅλα ταῦτα κοίλη χρυσὴ ψήφος μὲ διακόσμησιν κισσοειδοῦς φύλλου (waz) εὐρέθη εἰς ἓν ἄκρον τῆς θύλου, καθὼς καὶ τὰ πλεῖστα τεμάχια εὐμεγέθους ἀγγείου, ἐξ ὧν ἀπηρτίσθη ὁ τρίτος πίθος τοῦ πίν. 97α. Τοῦτο ὅμως συνέβη διὰ τὸν ἐξῆς λόγον: Ὁ δρόμος τοῦ τάφου, βαθυνόμενος, ὥς ἐλέχθη, ἐφόσον προχωροῦμεν πρὸς τὴν εἴσοδον, ἐξηκολούθησε τὴν φορὰν ταύτην διὰ μέσου τῆς εἰσόδου πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ τάφου. Οὕτως ὀρθογώνιον τμήμα τοῦ δαπέδου ἱσοπλατὲς πρὸς τὴν θύραν, ἦτοι 1.35 μ., καὶ φθάνον μέχρι τοῦ κέντρου τοῦ τάφου εἶναι βαθύτερον τοῦ λοιποῦ δαπέδου. Εἰς τὸ δάπεδον τοῦ λαξεύματος, τὸ ὁποῖον παρουσιάζει πανταχοῦ λείψανα πυρᾶς, εὐρέθησαν τὰ τεμάχια τοῦ τρίτου ἀμφορέως τοῦ πίν. 97α. Πιστεύω, ὅτι τὸ λάξευμα τοῦτο εἶναι Μυκηναϊκόν, πιθανῶς ὅμως δὲν ἀνήκει εἰς τὴν ἀρχικὴν κατασκευὴν τοῦ τάφου, ἀλλ' εἶναι μεταγενεστέρα μεταρρυθμίσις. Ὅτι αὕτη ἐγένετο διὰ νὰ διευκολύνῃ τὴν εἴσοδον, θεωρῶ πιθανόν. Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον δυνάμεθα νὰ ἐρμηνεύσωμεν καὶ τὰς δύο παραλλήλους αὐλακὰς τοῦ τάφου 1, αἱ ὁποῖαι ὑποβάλλουν τὴν ἰδέαν, μήπως ἄρμα ἢ ἄμαξα ὁλόκληρος εἰσῆρχετο εἰς τὸν τάφον, φέρουσα τὴν σορὸν τοῦ νεκροῦ. Διὰ νὰ μὴ προσκρούσῃ εἰς τὸ ἀνώφλιον τῆς θύρας, παρέστη ἀνάγκη νὰ λαξευθῶσιν εἰς τὸν τάφον 1 αἱ δύο αὐλακεὶς καὶ τὸ περιγραφέν λάξευμα εἰς τὸν τάφον 2, ἐντὸς τῶν ὁποίων ἐκυλίσκοντο οἱ τροχοὶ τῆς ἀμάξης. Γνωρίζομεν ἐκ παραστάσεων Γεωμετρικῶν ἀγγείων, ὅτι αἱ σοροὶ εὐρίσκοντο εἰς ἀρκετὸν ὕψος ὑπὲρ τὴν ἀμαξαν, ὥστε νὰ μὴ εἶναι δυνατὴ ἡ εἴσοδος διὰ χαμηλῆς θύρας. Πολλὰ δὲ φαινόμενα τοῦ Γεωμετρικοῦ 8ου αἰῶνος, συμπεριλαμβανομένης καὶ τῆς προθέσεως καὶ ἐκφορᾶς νεκρῶν, ἀποδίδει ὁ KÜBLER ἐν τῇ τελευταίᾳ δημοσιεύσει τοῦ Κεραμικοῦ (Kerameikos V, 1 1954) εἰς ἀναβίωσιν ἐκ τῆς Μυκηναϊκῆς ἐποχῆς. Οἱ εἰσάγωγες τῆς καύσεως τῶν νεκρῶν (11-9ος αἰῶν) κατεπίεσαν προσωρινῶς τὴν παράδοσιν, ἣτις ἐπανῆλθεν ὁμοῦ μετὰ τῆς ταφῆς, ἣτις ἐκ νέου ἀρχίζει νὰ ἐκτοπίζῃ τὴν καὺσιν.

Ὁ τάφος 2 περιεῖχε τρεῖς βεβαίους λάκκους καὶ ἓνα πιθανόν. Ὁ λάκκος 2 ἐκαλύπτετο ἐν μέρει διὰ μεγάλῃς πλακὸς ἣτις πιθανὸν νὰ ἦτο ἀρχικῶς τὸ ἐν ἐκ τῶν ὑπερθύρων τοῦ στομίου.

Περιεῖχε καθαρὸν χῶμα, μερικὸς μεγάλους λίθους, οὐδὲν ἔχος ὁστοῦ καὶ τεμάχια δύο μικρῶν ἀγγείων: Ἐνὸς Ἑλληνιστικοῦ κυάθου (περὶ τὸ μέσον τοῦ βάθους του) καὶ ἐνὸς ὑστερομυκηναϊκοῦ προχοϊδίου μετὰ λεπιδωτοῦ κοσμήματος ἐπὶ τῶν ὤμων. Μῆκος λάκκου 2 μ., πλ. 0.60 μ. καὶ βάθος 1.10 μ.

Ὁ λάκκος 1 δίδει τὴν ἐντύπωσιν λάκκου ἀπορριμμάτων τῶν Ἑλληνιστικῶν εἰσβολέων. Ἐκαλύπτετο ὑπὸ τριῶν μεγάλων πλακῶν. Ἡ Δυτικωτάτη, ἴσως καὶ αὕτη ἐν τῶν ἐσωτερικῶν ἀνωφλίων τοῦ τάφου, συνωδεύετο καὶ ὑπὸ μικροτέρας πρὸς ἐνίσχυσιν. Ἡ μεσαία, πελεκητὴ καὶ τεθραυσμένη εἰς δύο ὑπὸ τὸ βάρος τῆς συμπτώσεως τοῦ τάφου, πρέπει νὰ ἦτο ὁ ἐξωτερικὸς ἀνώφλιος λίθος. Ἡ τρίτη ἦτο πλακωτὸς λίθος. Ἀμα τῇ ἀφαιρέσει τῶν λίθων τούτων παρουσιάσθη ἐπίχωσις χαλαρωτάτων χωμάτων ἐναλλὰξ μελανῶν καὶ λευκῶν. Τεμάχια κεράμων, μεταρικών σκύφων καὶ λύχνων Ἑλληνιστικῶν ἦσαν τὰ μόνα εὐρήματα μέχρι τέλους. Εἷς λύχνος εἶναι πρακτικῶς ἀκέραιος. Τὸ ἥμισυ σκελετοῦ ξριφίου, σιαγὼν κονίκλου ἢ μικροῦ λαγωοῦ, ὀσάτρια πτηνῶν καὶ λείψανα ἀνθρώπων παρατηρήθησαν ὡσαύτως. Μῆκ. τοῦ λάκκου 2.50 μ., πλ. 0.80 μ. καὶ βάθ. 1.45 μ.

Ὀλίγον Ἀνατολικώτερον ὑπῆρχεν ἴσως ἀβαθέστερος λάκκος (ὄρατὸς ἐπὶ τοῦ πίν. 96β), ὅστις εἰς μίαν γωνίαν περιεῖχε καὶ λείψανα ἀνθρωπίνων ὀστέων. Ἐπειδὴ ὁμως κατεστράφη ὑπὸ τοῦ λάκκου τοῦ ὑποδεχθέντος τοὺς Ἑλληνιστικοὺς πίθους καὶ οὐδὲν εὗρημα παρουσίασεν, ἡ χρονολογία του εἶναι ἄδηλος, ἂν καὶ λίαν πιθανῶς Μυκηναϊκῇ.

Τέλος ὁ λάκκος 3, παρὰ τὸ Δυτικὸν τοίχωμα τῆς θόλου, ὅστις οὐδεμίαν διὰ πλακῶν κάλυψιν εἶχεν, ἀπεναντίας δὲ εἶχε τοποθετηθῇ κεκλιμένον ἐπ' αὐτοῦ Ἑλληνιστικὸν πιθάριον, περιῆλθεν εἰς ἡμᾶς ἀσύλητος. Ἡ ἐπίχωσίς του ἦτο καθαρὰ καὶ μόνον ὑστερομυκηναϊκῶν ἀγγείων τεμάχια περιεῖχε. Τὰ τοιχώματα τοῦ λάκκου ἦσαν ἐνιαχοῦ ἐπενδεδυμένα διὰ ξηρολιθιᾶς λόγῳ ψαθυρότητος τοῦ ἐδάφους καὶ ἰσχυρῶς μαυρισμένα ὑπὸ πυρός. Ὅταν ἐφθάσαμεν εἰς βάθος 2 μέτρων, ἀντελήφθημεν ὅτι ἐπρόκειτο περὶ καύσεως τῶν νεκρῶν. Μεγάλα καὶ πολλὰ τεμάχια ἀνθρώπων, ὀλίγα λείψανα τελείως κεκαυμένων ὀστέων διαλυθέντων εἰς μικρὰ τεμάχια, τέλος τὰ εὐρήματα κεκαυμένα καὶ μελανὰ ὑπὸ τοῦ καπνοῦ ἐδείκνυνον, ὅτι ἔχομεν πραγματικὴν καὶ ἐντατικὴν καύσιν. Εἶναι ἴσως τὸ ὠραιότατον καὶ τελειότατον παράδειγμα καύσεως Μυκηναϊκῶν νεκρῶν, πιθανῶς δὲ καὶ τὸ παλαιότατον. Ἡ πέριξ γῆ εἶχεν ἀποβῇ ἐρυθρὰ ἐκ τοῦ πυρός, τὸ δ' ὅλον πάχος τῆς νεκρικῆς πυρᾶς ἐπὶ τοῦ πυθμένος τοῦ λάκκου, οὔσης ἰσοπαχοῦς, ἦτο σχεδὸν 30 ἑκατοστά.

Ἡ πυρὰ ἐν τούτοις δὲν ἦτο ἐνιαία, ἀλλὰ διπλῇ, μία εἰς τὸ Ν. καὶ μία εἰς τὸ Β. ἄκρον τοῦ λάκκου (οὗ αἱ διαστάσεις εἶναι: Μῆκ. 2.45 μ., πλ. 0.90 μ. καὶ βάθος 2.15 μ.). Ἐπειδὴ δὲ καὶ τὰ εὐρήματα ἔκειντο κεχωρισμένως πλησίον ἐκάστης πυρᾶς, ἔπεται ὅτι δύο νεκροὶ φαίνεται νὰ εἶχον κατῇ. Τῶν κρανίων μικρὰ μόνον τεμάχια περιεσώθησαν ἄκαυτα, κατὰ δὲ τὸ μέγεθος τῶν ὀστέων καὶ τὸ μικρὸν πάχος τῶν κρανίων, πρέπει νὰ ἐπρόκειτο περὶ δύο νεαρῶν πριγκιπισσῶν ἡλικίας 14 - 16 ἐτῶν.

Ἦδη ἡ ἐπίχωσις τοῦ τάφου παρέσχε, πλὴν τῶν ὀστέων, φυλλάδια χρυ-

σοῦ καὶ τινα λίθινα βέλη. Παρὰ τὴν Ν. πυρὰν τοῦ πυθμένος εὐρέθησαν δύο μικρὰ ἀγγεῖα πήλινα (δίωτον ἀγγεῖον καὶ ἀμφίχορον ἀμφορείδιον), 15 ψῆφοι ἀμεθύστου, ἐρυθρωποῦ ἰάσπιδος, ὀρείας κρυστάλλου, ὧν ἕξ ἔκκειντο εἰσέτι παρ' ἀλλήλας ἡμικυκλικῶς, ἐν ἀκέραιον πλακίδιον ὑαλομάζης μετὰ λεπιδωτῶν καὶ φολιδωτῶν κοσμημάτων, πολλὰ τεθραυσμένα καὶ πολλὰ ἐν σχήματι δισκαρίων καὶ ἄλλων ἐνθέσεων, τέλος ὁ δίσκος χαλκοῦ κατόπτρου, διάμ. 0.117 μ., διατηρῶν δύο ἧλους, δύο σφονδύλια στεατίτου, δακτύλιος ἀργυροῦς (ἀνευ σφενδόνης), δύο βέλη χαλκοῦ καὶ ἐν ὀψιανοῦ. Τὰ χαλκᾶ εἶναι τοῦ τριγλῶχινος τύπου, τὸ λίθινον ἐνδιαμέσου τύπου μεταξὺ τριγλῶχινος καὶ λαβίδος καρκίνου. Ὀλίγον περαιτέρω εὐρέθη ἕτερον χαλκοῦν βέλος μετὰ οὐρᾶς στειλεώσεως.

Ἡ Βορεία πυρὰ ἦτο πλουσιωτέρα. Ἀπέδωκε περιδέραιον χρυσοῦν ἐκ 41 ψήφων μιμουμένων ἐκφυλισμένον ναυτίλον, δισκάρια καὶ πλακίδια ὑαλομάζης ὡς τὰ προηγούμενα καὶ πέντε γλυπτὰς λίθους εὐρεθείσας εἰς μικρὰν ἀπόστασιν παρ' ἀλλήλας, ἀλλ' οὐχὶ εἰς τὴν ἀρχικὴν των θέσιν. Ἡ κεντρικὴ (πᾶσαι εἶναι σχήματος φρακοειδοῦς) εἶναι ἕξ ὀρείας κρυστάλλου καὶ χρυσόδετος κατὰ τὰ δύο στόμια τῆς ὀπῆς. Φέρει βοῦν βαδίζοντα πρὸς δεξιὰ καὶ ἀντινώτως τριποδικὴν τράπεζαν θυσίας. Τέχνη βαρεῖα καὶ παρακμάζουσα (πίν. 95, 6). Ἡ δευτέρα, ἕξ ἀχάτου, φέρει δύο κατακειμένους ταύρους ἀντινώτως. Τέχνη ἐπιμελεστέρα (πίν. 95, 4). Ἡ τρίτη, ἐκ φλεβωτοῦ ἀμυγδαλίτου, φέρει βοῦν ἡμιοκλάζοντα μὲ τὴν κεφαλὴν κατενώπιον. Κλάδος ὑπὲρ τὸ ζῶον, θυμιατήριον ὑπὸ τὴν κοιλίαν αὐτοῦ. Τέχνη βαρεῖα καὶ συμβατικὴ (πίν. 95, 1). Ἡ τετάρτη, σαρδῶνυξ, φέρει κατὰ τὴν ἰδίαν τεχνικὴν βοῦν πρὸς ἄρ., ἀλλὰ στρέφοντα τὴν μυκωμένην κεφαλὴν πρὸς τὰ ὀπίσω (πίν. 95, 3). Ἡ πέμπτη τέλος, ἕξ ἐρυθρωποῦ ἰάσπιδος, εἶναι ἡ σπουδαιοτάτη πασῶν καὶ ἀπὸ ἀπόψεως τέχνης καὶ ἀπὸ ἀπόψεως παραστάσεως: Δύο αἰγαγροὶ ὄρθιοι ἴστανται ἐν ἀντιθετικῷ συμπλέγματι ἐκατέρωθεν τοῦ ἱεροῦ δένδρου. Τὸ δὲ δένδρον τοῦτο, περιέργως, φαίνεται νὰ εἶναι ἡ ξενικὴ θεωρουμένη κάκτος Ὀπουντία, κοινῶς φραγκοσυκιά, ἧς τὰ τρία σαρκώδη μεγάλα φύλλα, αἱ ἄκανθαι καὶ οἱ καρποὶ εἰκονίζονται μετὰ πάσης ἐπιθυμητῆς ἐναργείας (πίν. 95, 2). Ἐντὸς τῆς σειρᾶς ὅμως ἀναλόγων ἐκφυλισμένων παραστάσεων γεννᾶται ἡ ἀμφιβολία ὡς πρὸς τὸ φυτόν (BOSSERT, Altkreta³, 395 a-b. ZERVOS, Art de la Crète, 307).

Τὰ εὐρήματα τοῦ τάφου τούτου, συμφώνως πρὸς τὴν κεραμεικὴν, πρέπει νὰ ἀνάγονται εἰς τὸ μέσον περίπου τοῦ 14^{ου} αἰῶνος. Ἀνήκουσιν ὅμως εἰς τὴν τελευταίαν χρησιμοποίησιν τοῦ τάφου καὶ αἱ συλήσεις ἐξηφάνισαν πᾶν παλαιότερον ἔχνος. Κατὰ τὴν τεχνικὴν τῆς κατασκευῆς ὁ τάφος πρέπει νὰ εἶναι παλαιότερος. Τὸ μοναδικὸν ΥΕ I ὄστρακον ἐκ δρόμου δὲν δύναται βεβαίως νὰ χρησιμεύσῃ ὡς χρονολογικὸν τεκμήριον. Ὁ τάφος 1 τοῦναντίον παρέσχε πολλὰ ὄστρακα ἐκ τοῦ δρόμου ἀναγόμενα μέχρι τοῦ ἀνακτορικοῦ

ρυθμοῦ (δὲν ἐκαθαρίσθησαν ἀκόμη). Τῆς αὐτῆς ἐποχῆς πρέπει νὰ εἶναι καὶ οἱ δύο σωροὶ τῶν χαλκῶν σκευῶν.

ΠΑΠΟΥΛΙΑ, ΤΥΜΒΟΣ ΚΑΙ ΤΑΦΟΙ

Ὁ τύμβος Ἀγίου Ἰωάννου, πλησίον τοῦ ἀνωτέρω χωρίου (ΠΑΕ 1954, σ. 313 εἰκ. 10), ἀνεσκάφη ἐντελῶς, ὑπολειπομένης μόνον ἐλαχίστης ἐργασίας κατὰ τὴν Ἀνατολικὴν πλευράν, ὅπως γίνωσι μετρήσεις πρὸς περάτωσιν τοῦ σχεδίου.

Ἦτο ἤδη γνωστόν, ὅτι ὁ τύμβος περιεῖχε ταφὰς ἐντὸς πίθων, τεθαμμένων ὀριζοντίως καὶ ἀκτινοειδῶς κατὰ τὴν περιφέρειαν, εἰς δὲ καὶ μόνος πίθος ἔκειτο εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ τύμβου. Ἦδη τὸ ἐσωτερικὸν ἀνεσκάφη πλήρως καὶ ἀπεδείχθη ὅτι ἄλλη ταφὴ δὲν ὑπῆρχεν, ὑπῆρχεν ὁμως ἀκριβῶς εἰς τὸ κέντρον τοῦ τύμβου ἐνδιαφέρον καὶ περιέργον κατασκευάσμα: Μία μικρὰ πεταλοειδοῦς σχήματος οἰκία, ἣτις ἦτο ἡ κοινὴ κατοικία πάντων τῶν νεκρῶν (πίν. 97β).

Διὰ μικρῶν πλακωτῶν λίθων, ὑψουμένων εἰς τέσσαρας δόμους, διεμορφώθη τὸ πεταλοειδὲς κατασκευάσμα, μὲ τοίχους παχεῖς, μὲ τὴν εἴσοδον πρὸς Ἀνατολὰς καὶ μὲ μεγάλας πλάκας ἀντὶ στέγης. Ὁ οἰκίσκος ἔχει μῆκος 2.20 μ., πλάτος μέγιστον 1.25 μ., ἀνοιγμα δὲ τῆς εἰσόδου 1.10 μ. Εἰς τὸ δάπεδον τοῦ τύμβου ἔχει σκαφῇ ἐλαφρῶς ὁ μαλακὸς βράχος πρὸς σχηματισμὸν τοῦ δαπέδου τῆς οἰκίας, ὅπερ οὕτω κεῖται 0.12 μ. βαθύτερον. Τὸ συνολικὸν ὕψος ἀπὸ τοῦ δαπέδου τούτου μέχρι τῶν καλυπτήρων πλακῶν τῆς στέγης εἶναι 0.80 μ. Μετὰ τὴν ἐπίχωσιν τοῦ τύμβου ἐθραύσθησαν αἱ πλάκες τῆς στέγης καὶ τὰ ὑπερκείμενα χώματα ἐβυθίσθησαν κανονικῶς, συμπεσόντα περὶ τὸ μέσον, ὥστε ἐκ μόνης τῆς τομῆς τοῦ τύμβου νὰ κατανοήσωμεν ἤδη, ὅτι θὰ εὗρωμεν ὑποκείμενον βεβυθισμένον «τάφον».

Τὸ ἐσωτερικὸν ἦτο ἀπολύτως καθαρὸν καὶ οὐδὲν ἀπολύτως πλὴν χώματος περιεῖχεν, ὥστε ἀποκλείεται νὰ ὑπῆρξέ ποτε τάφος. Εἶναι κενοτάφιον ἐν σχήματι οἰκίας, κοινὴ κατοικία πάντων τῶν νεκρῶν τοῦ τύμβου. Πρὸ τῆς εἰσόδου ὑπῆρχε πρόχειρος τείχισις διὰ λίθων, ἀλλὰ μόνον εἰς τὸ ἀνώτατον μέρος, πρὸ δὲ καὶ ταύτης ἄλλοι λίθοι ἐχώριζον στενόμακρον διαμέρισμα, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ὑπῆρχον ἄφθονα τὰ ἔχνη πυρᾶς, μικρῶν τεμαχίων ὁστῶν καὶ ἐν μόνον μέγα ὁστοῦν, τὸ ὁποῖον ὑποθέτω ὅτι ἀνήκει εἰς χοῖρον, μέχρις ὅτου ἐξετασθῇ παρ' εἰδικοῦ. Κατὰ ταῦτα θυσία προσεφέρθη πρὸ τῆς θύρας τοῦ κενοταφίου. Τὰ αὐτὰ ἔχνη θυσιῶν παρουσιάσθησαν καὶ ἔτι Ἀνατολικώτερον, εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς Βορείας παραστάδος τῆς εἰσόδου, ἐπὶ εἵδους μικροῦ βωμοῦ. Οὐδὲν κινητὸν εὑρημα ἐσημειώθη. Ὡς καὶ εἰς τὸν τύμβον Ρούτση, ἡ ἐπίχωσις περιεῖχε μικρότατα τεμάχια κεραμεικῆς, ὧν μερικὰ δει-

κνύουν βερνίκωσιν. Τὰ πράγματα θὰ μελετηθῶσι καλύτερον διὰ μελλουσῶν ἀνασκαφῶν, δι' ὧν θὰ γνωσθῇ ἡ Μεσσηνιακὴ προϊστορικὴ κεραμεικὴ ἢ προγενεστέρα τῆς Μυκηναϊκῆς περιόδου. Ἡ πέρυσιν ἐκφρασθεῖσα γνώμη μου, ὅτι δυνατόν ὁ τύμβος νὰ εἶναι πολυάνδριον πεσόντων ἐν μάχῃ ἀποδεικνύεται ἐσφαλμένη, διότι πίθοι τινὲς περιεῖχον ὀκλαζοντας σκελετοὺς παιδίων.

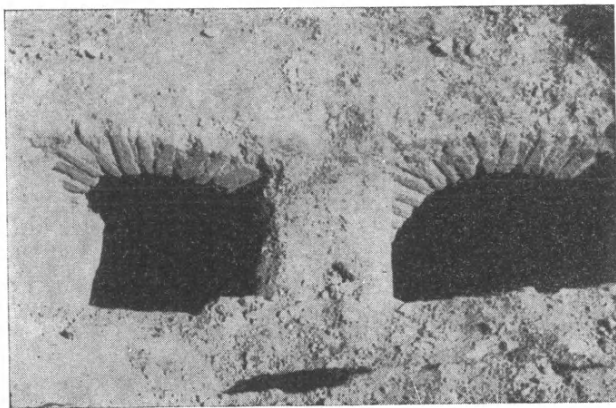
Παρὰ τὴν εἴσοδον τοῦ χωρίου Παπούλια, εἰς θέσιν Καταρράχι, ἀνεσκάφη τελείως ὁ μικρὸς θολωτὸς τάφος ἐντὸς τοῦ ἀγροῦ Λαιζούνη. Ἡ διάμετρος τῆς θόλου ἡρῖθμει 4.40 μ., τὸ στόμιον εἶχε μῆκος 2 μ. καὶ πλ. 0.80 μ., ὁ δὲ δρόμος πλ. 1 μ. καὶ μῆκος ἀκαθόριστον, πάντως μικρόν. Μέχρι 3 μ. παρηκολουθήθη καλῶς. Μόνον τμήμα τοιχωμάτων τοῦ δρόμου, μέχρι μήκους 1.25 μ. ἀπὸ τῆς προσόψεως ἦτο τετειχισμένον. Τὸ ὑπόλοιπον εἶχεν ἀφεθῇ ἀρχικῶς ἀτείχιστον.

Ὁ τάφος περιεῖχε δύο λάκκους καὶ τὰ σαφῇ ἔχνη δύο πυρῶν ἐπὶ τοῦ δαπέδου. Ἄνω τῶν 10 κρανίων διακρίνονται εὐκόλως μεταξὺ τῶν λειψάνων ὀστέων. Μυκηναϊκὰ εὐρήματα ἐλάχιστα ἐφθαρμένα μικρὰ ἀγγεῖα, ἅτινα φαίνονται ἐντελῶς ὄψιμα καὶ εὐτελῇ (καθαρισμὸς δὲν ἔγινεν ἀκόμη). Πολὺ σπουδαιότερον εἶναι, ὅτι καὶ εἰς τὸν τάφον τοῦτον ἠσκήθη λατρεία εἰς Ἑλληνικοὺς χρόνους. Ἐν συντομίᾳ ἢ εἰκόν, ἦν ἡ ἀνασκαφὴ παρέσχεν, εἶναι ἡ ἀκόλουθος:

Ὁ τάφος περιεῖχε Μυκηναϊκοὺς νεκροὺς καὶ σωροὺς ὀστέων ἐπὶ τοῦ δαπέδου του, ὅτε κατέπεσεν ἡ κορυφή του εἰς προκεχωρημένην Ἑλληνικὴν ἐποχὴν. Εἰσῆλθον τότε ἐντὸς αὐτοῦ οἱ Ἕλληνες, ἤναψαν δύο μεγάλας πυράς, προσέφερον θυσίας (ὀστᾶ βοοειδῶν καὶ αἰγοπροβάτων) καὶ ἀπέθεσαν μικρὰ ἀγγεῖα μελαμβαφῇ. Ἀκολούθως προσεφέροντο ἄνωθεν καὶ ἄλλαι θυσίαι καὶ ἀγγεῖα ὅλον ἐν μεγαλύτερα καὶ μεταγενέστερα, ἐνῶ ἐκ παραλλήλου κατέπιπτον τὰ τοιχώματα τῆς θόλου, μέχρις ὅτου αὕτη κατεχώσθη ἐντελῶς. Σήμερον διατηρεῖται εἰς ὕψος 1.50 περίπου. Περισσότερα θὰ μάθωμεν, ἅμα τῷ καθαρισμῷ τῶν κεραμεικῶν εὐρημάτων.

28. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΕΝ ΜΥΣΤΡΑΙ

Κατὰ τὸ παρὸν ἔτος ἐπεχειρήθη ἀνασκαφή εἰς τὸ δάπεδον τῶν στοῶν τοῦ ναοῦ τῆς Ἀγ. Σοφίας. Κατὰ ταύτην εὐρέθησαν ἱκανοὶ τάφοι. Εἰς τὴν Δ. στοὰν τοῦ ναοῦ ἄλλοι μὲν ἐκ τῶν τάφων ἦσαν ἀπλᾶ ἐντὸς τοῦ χώματος σκάμματα, ἄλλοι δὲ ἦσαν μετὰ τινος ἐπιμελείας κατεσκευασμένοι, ἐκαλύπτοντο

Εἰκ. 1. Τὰ στόμια τῶν πρὸ τῆς μέσης θύρας τοῦ νάρθηκος τῆς Ἀγ. Σοφίας τοῦ Μυστρᾶ δύο καμαρωτῶν τάφων.

ὑπὸ σχιστολιθικῶν πλακῶν καὶ εἶχον τὰς ὀρθίας πλευράς των ἐκτισμένας διὰ λίθων ἢ πλίνθων. Πρὸ τῆς κεντρικῆς θύρας εἰσόδου εἰς τὸν νάρθηκα εὐρέθησαν δύο τάφοι καμαροσκεπεῖς. Τὰ στόμιά των ἀνοίγονται πρὸς τὸ Δ. ἄκρον τῆς καμάρας. Εἰς τὴν Α. καὶ Δ. πλευρὰν τῶν στομιῶν αἱ ἄντυγες τῶν τόξων τῆς καμαρωτῆς στέγης εἶναι ἐκτισμένοι διὰ πλίνθων (εἰκ. 1). Ἄλλος καμαρωτὸς τάφος εὐρέθη παρὰ τὴν ΒΔ. γωνίαν τῆς μεταγενεστέρας προσθήκης εἰς τὴν στοάν.

Ἐντὸς τῶν τάφων ὑπῆρχον εἰς ἡ πλείονες σκελετοί. Τάφοι δέ τινες ἐχρησίμευον καὶ ὡς ὀστεοφυλάκια.

Εἰς τὴν Β. στοάν εὐρέθησαν ἑννέα ἐπιμελῶς ἐκτισμένοι καμαρωτοὶ τάφοι, ὧν ἡρευνήθησαν οἱ ὀκτώ. Τὰ ὀρθια τοιχώματά των εἶναι ἐπικεχρισμένα δι' ἀσβεστοκονιάματος. Αἱ ἄντυγες τῶν τόξων, παρὰ τὰ στόμια, ἀποτελοῦνται ἐκ πωρολίθων. Εἰς τοὺς πλείστους τάφους διεπιστώθησαν ἐπάλληλοι ταφαί.

Εἰς ἓνα τάφον ἐμετρήθησαν δέκα ὀκτὼ σκελετοί. Οἱ νεκροὶ εἰς τοὺς ἀπὸ Α. πρὸς Δ. κατευθυνομένους τάφους εἶχον ταφῇ μὲ τοὺς πόδας πρὸς Α. Οἱ σκελετοὶ ἀπὸ τῆς ὀσφύος καὶ ἄνω ἦσαν διαλελυμένοι. Εἶναι πιθανὸν ὅτι οἱ τάφοι τῆς Β. στοᾶς κατεσκευάσθησαν ἐνῶ ἐκτίζετο ὁ ναός. Τὰ στόμιά των ἐκάλυπτον σχιστολιθικαὶ πλάκες. Εἰς τὰ πλεῖστα ὁμως αἱ πλάκες εἶχον ὑποχωρήσει ἐντὸς τῶν τάφων, ὧν τὰ στόμια εἶχον φραχθῇ, πιθανῶς κατὰ τινα μεταγενεστέραν ἐπισκευὴν τοῦ δαπέδου τῆς στοᾶς, διὰ λίθων ἐνίοτε μεγάλων.

Ἐντὸς τάφου εὗρέθη μικρὸν τεμάχιον, προερχόμενον ἴσως ἐξ ἀρχαίας ἐπιτυμβίου ἐπιγραφῆς. Τὰ λοιπὰ εὗρήματα ἦσαν τορνεσίλλια, δύο εὐτελεῖς πόρπαι, πηλίνη πρόχους καὶ τεμάχια ἐνδυμάτων. Ἐν ἧτο σχιστὸν πρὸ τοῦ στήθους μὲ σειρὰν κομβίων. Ἄλλο ἐκ λεπτοῦ ὑφάσματος ἀποτελεῖ πιθανῶς ὑπόλειμμα καλύπτρας κεφαλῆς. Δύσκολον εἶναι ἐπὶ τοῦ παρόντος νὰ καθορισθῇ ἡ ἡλικία τῶν ἐνδυμάτων. Ἐντὸς τῶν τάφων εἶχον ταφῇ καὶ γυναῖκες, ὡς μαρτυρεῖ εὗρεθεῖς πεπλεγμένος βόστρυχος καὶ κόμη φέρουσα διάδημα ἀπλοῦν, κατεσκευασμένον ἐκ λευκῆς κλωστῆς. Ἀξιοπρόσεκτον εἶναι ὅτι δὲν εὗρέθησαν ἐντὸς τῶν τάφων ἀντικείμενα, δυνάμενα νὰ θεωρηθοῦν ἀμέσως ὡς ἀνήκοντα εἰς τὴν ἐποχὴν τῆς Τουρκοκρατίας.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΔΡΑΝΔΑΚΗΣ

Κατὰ τὸ ἀπὸ 12 Σεπτεμβρίου μέχρι 8 Ὀκτωβρίου 1955 διάστημα ἡρευνήθησαν ἐφέτος πλείονες τόποι καθ' ὁλόκληρον σχεδὸν τὴν ὁμαλωτέραν πῶς ἔκτασιν περὶ τὸ Ξώμπουργο (πίν. 98α) καὶ πρὸς συνέχισιν τῶν παλαιότερων ἐρευνῶν καὶ πρὸς διακρίβωσιν τῆς καταστάσεως εἰς τὴν Ἀνατολικὴν κυρίως περιοχὴν τῆς ἐκτάσεως ταύτης, ἔνθα οὐδεμία εἶχε γίνεи μέχρι τοῦδε ἔρευνα. Ἄγνωστος παραμένει ἀκόμη ἡ βορείως τοῦ δεσπόζοντος ὄχυροῦ λόφου κλειτὺς ἡ κατερχομένη ἀποτόμῳ πρὸς τὰ χωρία Κοιμάρως (ΒΑ) καὶ Ξυνάρα (ΒΔ). Ἡ κατεύθυνσις τῆς ἐρεύνης ἀπὸ Δ. πρὸς Α., ἡ ἀκολουθηθεῖσα ἐφέτος, ἐπεβάλλετο ὅχι μόνον ἐκ τῆς φυσικῆς διαμορφώσεως τοῦ ἐδάφους ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς γενομένης κατὰ τὴν προηγουμένην ἀνασκαφικὴν περιόδον ἀνακαλύψεως τῆς ἐτέρας ἀπολήξεως ἡ ἀφετηρίας τοῦ τείχους (ΠΑΕ 1953, 258 ἐ.) ὑπὸ τοὺς Δ. πρόποδας τοῦ λόφου, τὸ ὁποῖον καταλείπει, φυσικῶς ἄλλως τε, ἔξω τῆς ὡς Κάτω Πόλεως δυναμένης νὰ χαρακτηρισθῇ ὁμαλῆς ταύτης περιοχῆς τῆς Δ. Ν. καὶ Α. πλευρᾶς, τὴν ἀπόκρημνον βόρειον ὑπ' αὐτὸ ἔκτασιν.

Περὶ τῆς ταυτίσεως τῆς ἀνασκαπτομένης πόλεως ἐξέφρασα ἤδη τὴν γνώμην (ΠΑΕ 1953, 258 ἐ.) ὅτι πρόκειται περὶ τοῦ οἰκισμοῦ μιᾶς τῶν δώδεκα (;) φυλῶν τῆς νήσου, αἵτινες, ὡς εὐλόγως ὑποτίθεται, ἦσαν γεωγραφικοῦ καὶ οὐχὶ φυλετικοῦ χαρακτῆρος. Ἀποβλέποντες εἰς τὴν εὐρύτητα τῶν ἐρειπίων, ὅμοια τῶν ὁποίων δὲν εἶναι δυνατόν νὰ κρύπτονται ἀλλαχού τῆς νήσου, καθὼς καὶ εἰς τὴν διαμόρφωσιν τοῦ ἐδάφους δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν ὡς ἀσφαλὲς πλέον ὅτι ὁ ἀνασκαπτόμενος ὑφ' ἡμῶν οἰκισμὸς εἶναι ἡ ὡς πόλις ἀναφερομένη εἰς τὴν ἐπιγραφὴν τῶν πράσεων, IG XII 5, 872, «φυλὴ» τῆς Τήνου: Ὁ δεῖνα ἐκ πόλεως, πλειστάκις. Παρὰ τὴν πόλιν ἀναφέρεται καὶ ἄστν ἐν τῇ αὐτῇ ἐπιγραφῇ συχνότατα, θεωρεῖται δὲ συνήθως ὅτι ἄστν καὶ πόλις ἀντιστοιχοῦν εἰς τὸ αὐτὸ πόλισμα (IG XII 5, σ. XXXIII). Ἄλλ' ἤδη ἀποκαλυφθέντων τῶν ἐρειπίων μιᾶς πραγματικῆς πόλεως (πόλεως καὶ ἀκροπόλεως) δικαιούμεθα νὰ θεωρήσωμεν ὅτι ἡ πόλις μὲν τῆς ἐπιγραφῆς 872 εἶναι ἡ παρὰ τὸ Ξώμπουργο, τὸ ἄστν δὲ εἶναι ἡ νεωτέρα πόλις—δυσκόλως παλαιότερα τοῦ 5ου π. Χ. αἰ.—ἡ κειμένη ὑπὸ τὴν σημερινὴν παρὰ τὴν θάλασσαν καὶ τῆς ὁποίας καλῶς διατηρεῖται τὸ τεῖχος (ἡμέτεροι ἔρευναί ἐν αὐτῇ δεόμεναι συνεχίαις: ΠΑΕ 1952, σ. 542 κέ., Γέρας Ἀ. Κεραμοπούλλου 1953, 224 κέ.). Οὕτω ἐρμηνεύεται καὶ ἡ ἀπορία τῶν παλαιῶν ἐρευνητῶν, ὅτι δηλαδὴ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ 872 ἀπαντᾷ ὁ δεῖνα ἐκ πόλεως, οὐδέποτε ὅμως ὁ δεῖνα ἐξ ἄστεως,

ἀλλὰ μόνον, ὃ δεῖνα ἐπρίετο οἰκίαν ἐν ἄστει. Τὸ ἄστν συνοικισθὲν προφανῶς ἐκ πασῶν τῶν φυλῶν τῆς νήσου δὲν ἀπετέλεσε νέαν φυλὴν ἀλλ' ἀνῆκεν ἐξ ἴσου εἰς πάντας τοὺς Τηνίους, ὅπως ἀκριβῶς καὶ τὸ ἄστν τῶν Ἀθηναίων. Εἶναι οὕτω προφανὲς ἡ ἀντιστοιχία τῶν φυλῶν τῆς Τήνου πρὸς τοὺς δήμους τῆς Ἀττικῆς. Ἄγνωστον εἶναι ποία ἢ ποῖαι φυλαὶ κατῴκουν εἰς τὴν παρὰ τὸ ἄστν περιοχὴν.

1. Διὰ πλείονων δοκιμῶν ἐφάνη ὅτι τὸ ἀνωτέρω μνημονευόμενον ἄκρον τοῦ τείχους ἐνοῦται πρὸς τὸ τμήμα αὐτοῦ τὸ κείμενον ὑπερθεν τοῦ Θεσμοφορίου. Ἡ ἐνδιάσπαστος αὕτη ἔκτασις τοῦ τείχους εὐρίσκεται εἰς τοὺς ἀγροὺς τοὺς μεταξὺ δύο σημερινῶν ἀτραπῶν, αἱ ὁποῖαι τέμνουν τὴν διαδρομὴν αὐτοῦ, ἥτις εἶναι γνωστὴ εἰς ἔκτασιν 150 περίπου μέτρων. Ἀμέσως μετὰ τὴν δυτικωτέραν καὶ ὑψηλότερον κειμένην ἀτραπὸν ἡ ἀναφανείσα συνέχεια σφύζεται εἰς ὕψος 1 περ. μέτρον, ἔμπροσθεν δὲ τῆς ἐξωτερικῆς ὄψεως τοῦ τείχους. Κατὰ τὸ μέρος τοῦτο ἀπεκαλύφθη ἐσχάρα μικροτέρα (μήκους 72 ἐκ.—τὸ πλάτος δὲν σφύζεται ὁλόκληρον) ἀλλ' ἐντελῶς ὁμοία τὸν σχηματισμὸν πρὸς τὴν τοῦ Θεσμοφορίου (ΠΑΕ 1952, 538 εἰκ. 5) περιέχουσα κεκαυμένα μικρὰ ὄστᾶ καὶ ὄστρακα γεωμετρικῶν χρόνων (πίν. 98β). Πλείονες μικροὶ τοῖχοι ἐκφύονται ἐγκαρσίως ἀπὸ τοῦ τείχους, τῶν ὁποίων ὅμως ἡ περαιτέρω συνέχεια ἔχει καταστραφῇ ἢ δὲν κατέστη δυνατόν νὰ ἐρευνηθῇ ἐφέτος· οἱ ἀμέσως περὶ τὴν ἐσχάραν εἶναι σύγχρονοι πρὸς αὐτὴν καὶ εἶναι ἐπὶ τοῦ παρόντος τουλάχιστον πιθανωτέρως ἢ ἐρμηνεία ὅτι τὸ τεῖχος ἐπάτησεν ἐπὶ ὑπάρχοντος ἐνταῦθα γεωμετρικῶν χρόνων οἰκισμοῦ.

Μόνον τὸ κατώτατον στρῶμα, πάχους οὐχὶ ἀνωτέρου τῶν 10 ἐκατ., ἦτο σαφῶς γεωμετρικόν. Ὑπερθεν τούτου ἡ ἐπίχωσις ἦτο ἐντελῶς ἀνάμεικτος.

Ἐκ τῶν ἐνταῦθα εὐρημάτων σημαντικώτατον ἦτο τὸ τεμάχιον τοῦ ἀναγλύφου πηλίνου πίνακος (πίν. 98γ) φέροντος τὴν παράστασιν συνωρίδος με πετρωτοὺς ἵππους ἡνιοχουμένης ὑπὸ θεᾶς μετὰ πόλου, παρ' ἣν ὅμως ἵστατο καὶ δευτέρα θεότης (;), ἥς σφύζεται ἡ ἐτέρα μόνον χεὶρ ὀριζοντίως προβαλλομένη ἐπὶ τοῦ στήθους τῆς θεᾶς. Ὑπὲρ τὴν παράστασιν ἀνάγλυφος ὀριζοντίαταινία με ἐγγάρακτον διακόσμησιν. Περιέργως εἶναι ὁ ἐπὶ τῆς ὀπισθίας ἐπιφανείας κατακόρυφος κανὼν, τοῦ ὁποίου ὅμως ἡ ἀπόληξις εἶναι καθ' ὅλον αὐτῆς τὸ μήκος ἀποκεκρουμένη, ὥστε ἀγνοοῦμεν πόσον προεξείχεν οὗτος. Εἶναι πιθανὸν ὅτι ὁ κανὼν οὗτος εἰσέδυνεν ἐντὸς τοίχου πρὸς μόνιμον τοποθέτησιν. Πιθανώτερον φαίνεται ὅτι πρόκειται περὶ μετόπης. Εὐρέθη ἀμέσως ἔξωθι τοῦ τείχους κάτωθι μεγάλου ὀγκολίθου καταπεσόντος προφανῶς ἐκ τοῦ τείχους.

Κεφαλὴ πηλίνου γεωμετρικοῦ εἰδωλίου ἀποτελεῖ τὸ πρῶτον εὔρημα τοῦ εἵδους ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς ἡμῶν (πίν. 99α). Εἰς τὸν πίν. 99β εἰκονίζεται τὸ ἀνευρεθὲν μεῖζον τμήμα τοῦ γνωστοῦ τύπου μικκύλης μελαμβανοῦς ἀσπίδος

μέ ἀνάγλυφον τὴν κεφαλὴν τῆς Ἀθηνᾶς Παρθένου· ἡ σφίγξ εἰς τὸ μέσον τοῦ κρᾶνους καὶ τμήμα τῶν ἐκατέρωθεν γρυπῶν εἶναι καταφανῆ.

Ἐκ τοῦ χεῖλους ἀναγλύφου ἀμφορέως προέρχεται τεμάχιον, ἐφ' οὗ σφίζονται αἱ λεπτοτάτης ἐργασίας κεφαλαὶ τῶν ἵππων τεθρίππου (πίν. 99γ). Ἡ ὅλη ἔκτασις ἐνταῦθα ἀποδεικνύεται οὕτω σπουδαιότητα καὶ ἐπιβάλλεται ἡ συμπλήρωσις τῆς ἐρεῦνης.

2. Δυτικῶς τῆς ἐτέρας ἀτραποῦ τῆς τεμνούσης τὸ ὑπὲρ τὸ Θεσμοφόριον τμήμα τοῦ τείχους—ἦτοι κατὰ τὸ ἕτερον ἄκρον τῶν ἀγρῶν εἰς τοὺς ὁποίους ἐφάνη ἡ συνέχεια τοῦ τείχους—καὶ ὀλίγα μόνον μέτρα ἀνωτέρω τοῦ πέρυσι φανέντος οἰκοδομήματος (ΠΑΕ 1953, 266 ἀρ. 4) ἀπεκαλύφθη δωμάτιον ὁμοίας οἰκοδομήσεως πρὸς ἐκεῖνο. Καὶ ἐνταῦθα ὑπάρχει ἔξωθι αὐτοῦ κατὰ τὴν πλευρὰν τῆς ἀνωφερείας ὑποστηρικτικὸς τοῖχος (πβλ. ΠΑΕ 1952, σ. 533 εἰκ. 1 καὶ σ. 540 εἰκ. 10, ΠΑΕ 1953, σ. 267). Ἐντὸς αὐτοῦ εὐρέθησαν ἐκτὸς πλήθους κεράμων καὶ χονδρῶν ὀστράκων ἀρκετὰ μελαμβραφῇ τεμάχια, πηλίνη γυναικεία προτομή, ἐλλιπὴς τὴν κεφαλὴν (πίν. 99δ) ὥς καὶ αἱ κεφαλαὶ πηλίνου συμπλέγματος (εἰκ. 99ε).

3. Ἐκτὸς ἄλλων τοίχων ἀναφανέντων εἰς τὴν αὐτὴν περιοχὴν καὶ τῶν ὁποίων ἡ συνάρτησις δὲν διηκριβώθη ἐφέτος ἢ ἔχει καταστραφῇ, περισσότερον διαφέρουσα ἦτο ἡ ἀνακάλυψις ταφροειδοῦς ὀρύγματος ὀλίγα μέτρα βορειότερον τοῦ ἐν 2 περιγραφομένου δωματίου. Ὁ τάφος οὗτος, 3.50 μ. μήκους, πλάτους δὲ 1.39 μ. κατὰ τὴν δυτικὴν στενὴν καὶ 1.45 μ. τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν, εἶναι ὠρυγμένος ἐντὸς τοῦ ἡμισκλήρου φυσικοῦ ἐδάφους (καγιᾶ). Αἱ παρειαὶ εἶναι ἐκτισμέναι διὰ μικροτέρων ἢ μεγαλυτέρων ἀκανονίστων λίθων μέχρι βάθους 1.50 μ. ἀπὸ τῆς ἄνω σφζομένης ἐπιφανείας αὐτῶν (πίν. 100α). Ἐντὸς τοῦ κτιστοῦ ἀνωτέρου τούτου τμήματος τοῦ λάκκου ὑπῆρχον ὀλίγα μικρὰ μᾶλλον, κεκαυμένα ὅσα καὶ πλήθος πρωίμων γεωμετρικῶν ἢ καὶ πρωτογεωμετρικῶν ὀστράκων (πίν. 100β), μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ τεμάχιον πηλίνης ἀναγλύφου πλακός. Ὀλίγα ἑκατοστὰ κατωτέρω τοῦ τέρματος τῶν τοίχων ὑπῆρχε στρῶμα 8-10 ἐκ. μαύρων χρωμάτων, λιθαρίων, ὀστῶν καὶ ὀλίγων ὀστράκων καὶ ὑπὸ τοῦτο ἠκολούθει περαιτέρω σκαπτὸς ὁ λάκκος ἄνευ κτιστῶν τοιχωμάτων εἰς βάθος 90 περ. ἐκ. Ἐντὸς τούτου κατὰ τὸ ΝΔ. τεταρτημόριον αὐτοῦ ἡ ἐπίχωσις ἀπετελεῖτο ἐκ χονδρῆς ἄμμου καὶ χαλίκων μὲ ὀλίγα κεκαυμένα μικρὰ ὅσα καὶ ὅστρακα, ἐνῶ τὸ ὑπόλοιπον αὐτοῦ μέρος ἦτο πλήρες λεπτοῦ χρώματος κενῶ ὀστράκων. Μεταξὺ τῆς ἐπιχώσεως ἀνευρέθησαν τρία μικρὰ τεμάχια ὀψιδιανοῦ καὶ κέρας βοός. Κατὰ τὸ ἀνώτερον κτιστὸν τμήμα τοῦ «τάφου» αἱ μακრაὶ πλευραὶ ἦσαν εὐρύτερον ἐσκαμμένα προφανῶς διὰ τὸ κτίσιμον τῶν τοίχων—οἱ δὲ πλάγιοι μακροὶ τοῖχοι δεικνύουν μίαν σύγκλισιν πρὸς τὰ ἄνω ὥστε ἡ στέγη ἐκλείετο διὰ λικνοειδοῦς θόλου. Τῆς νοτίας μακρᾶς πλευρᾶς ὁ τοῖχος σφίζεται εἰς χαμηλότερον ὕψος, μία σειρὰ δὲ μεγάλων

λίθων ἀνευρέθη προεκτεινομένη τούτου ἐγκαρσίως πρὸς νότον. Τὰ ὄστρακα ἦσαν μικρὰ καὶ πολλά, σπανίως δὲ ἠδύναντο νὰ συγκολληθοῦν. Ὅπως δὲ προέκειται περὶ ἀδιαταράκτου ταφῆς ἀλλὰ τάφου ταραχθέντος κατὰ τινα τρόπον ἤδη κατὰ τοὺς γεωμετρικοὺς χρόνους. Δυσσερμηνευτον εἶναι ὅπως δὲ ποτε τὸ κλεῖον τὸν σκαπτὸν λάκκον κεκαυμένον (;) συνεχῆς σχεδὸν στρωμα. Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ κατασκευὴ ἀποτελεῖ ἀναμφιβόλως ἀμυδρὰν ἀπήχησιν μυκηναϊκῶν ταφικῶν κατασκευῶν μὲ τὴν διμερῆ διαμόρφωσιν εἰς τὸν λάκκον καὶ τὴν ὑπερθεὶν τούτου κτιστὴν θόλον. Ἦτος περαιτέρω εὐρήματα μᾶς διαφωτίσουν καλύτερον.

Εἰς τοὺς πλησίον εὐρεθέντας τοίχους οἰκοδομημάτων ἐγένοντο διάφορα εὐρήματα, μετὰ τῶν ὁποίων ἀξιομνημόνευτα εἶναι τεμάχια πηλίνου μικρὰ μὲ λείψανα ἐπιγραφῶν ἀρχαϊκῆς ἐποχῆς ὡς καὶ πηλίνην κεφαλὴν ζώου.

4. Εἰς τὴν Ἀνατολικὴν περιοχὴν τῆς ὅλης ἐκτάσεως ἐκ τῶν γενομένων ἐρευνῶν μᾶλλον διαφέρουσαι εἶναι ἢ εἰς τὸν ἀγρὸν Σωτ. Γκίζη γενομένη, ἐνθα ἀνεκαλύφθησαν τὰ λείψανα οἰκίας (;). Ἐξ ἐνὸς δωματίου σφύζεται ἡ εἴσοδος μὲ τὸ κατώφλιον καὶ τὴν ἐκ σχίστου ἐπίσης βάσιν τῆς ἐτέρας παραστάδος. Καὶ ἐνταῦθα (πίν. 100γ) εὐρέθησαν τεμάχια χονδρῶν ἀγγείων καὶ ἄλλα μὲ ἀναγλύφους παραστάσεις ἀνήκοντα ὅμως εἰς τὴν ὑψηλότεραν γενικὴν ἐπίχωσιν τῆς περιοχῆς. Μὲ τὸ οἰκοδόμημα συνδέεται ἀμεσώτερον ἴσως τεμάχιον μικροῦ χαλκοῦ ἐλάσματος μὲ τὴν ἐπιγραφὴν -- ΜΝΗΣΤΟΣ τοῦ 5ου π.Χ. αἰ.

5. Ἀπροσδόκητα ἦσαν τὰ ἀποτελέσματα τῆς δοκιμαστικῆς σκαφῆς εἰς τὸ ἀνατολικώτερον πέρας τῆς ὅλης ἐρευνωμένης ἐκτάσεως, ἐν θέσει καλουμένη Βα ρ δ α λ ά κ ο ς πλησίον τῆς ἡρειπιωμένης φραγκικῆς ἐκκλησίας τοῦ Εὐμ-πουργου. Ἡρευνήθη ἐνταῦθα ἔκτασις ὀλίγον μόνον μεγαλυτέρα τῶν 100 περ. μέτρων, ἥτις, ὡς ἐδείχθη, κατεῖχτο ὑπὸ τοῦ νεκροταφείου τοῦ 6ου-5ου π.Χ. αἰ. Καὶ ἐδῶ τὸ βραχῶδες ὑπὸ τὴν μικρὰν ἐπίχωσιν ἔδαφος εἶναι ἀρκετὰ κατωφερεικόν· εἰς τὸ ὑψηλότερον μέρος τῆς ἀνασκαφείσης ἐκτάσεως ἀνευρέθησαν δύο ταφαὶ ἐντὸς χονδρῶν πίθων ἐμπεπηγμένων ἐντὸς δύο, συνεχόμενων σχεδόν, κυκλικῶν λαξευμάτων διαμέτρου ἑκατέρου 1.10 μ., βάθους δὲ 1.10 μ. τοῦ ἐνὸς καὶ 1.50 μ. τοῦ ἐτέρου (πίν. 100δ). Ἐντὸς τῶν πίθων ὑπῆρχον τεμάχια τοῦ ὑψηλότερου σώματος αὐτῶν, τεμάχια κεραμίδων καὶ ὀλίγα μικροτέρων ἀκοσμήτων ἀγγείων. Στρωσὶς καύσεως ἦτο φανερά ἐντὸς τοῦ λάκκου ὑπὸ τὸν πίθον. Ἄλλοι λάκκοι ὑπῆρχον ἐπίσης πλησίον.

Πέντε μέτρα περίπου χαμηλότερον τῶν δύο τάφων ἀνεφάνη ἐπιμελῶς μᾶλλον ἐκτισμένος τοίχος (πίν. 101α) ἀποτελῶν, καθ' ὅσον σφύζεται, τὸ ἀνάλημμα διὰ τὸν σχηματισμὸν ἰσοπέδου χώρου. Ὁ τοίχος σφύζει ὕψος 0.50 μ. περ. καὶ μῆκος ἐν συνόλῳ 5.28 μ. Ἀλλὰ τὸ μὲν δεξιὸν αὐτοῦ τμήμα, μήκους 1.67, εὐρίσκετο 0.50 ἐσωτερικώτερον· δὲν σφύζεται ἢ περαιτέρω προέκτασις αὐ-

τοῦ τὸ ἀριστερὸν ὁμῶς ἄκρον συνεχίζου ἀπλῶς δύο πλάκες ἐπὶ τοῦ ἰσοῦ-
ψοῦς πλέον πρὸς τὸν τοῖχον βράχου. Εἰς τὸ κεντρικὸν τοῦτο τμήμα τοῦ τοί-
χου ἐσχηματίζετο βαθμὶς, ὡς δεικνύει ὑπάρχουσα γραμμὴ ἐπὶ τῶν πλακῶν.
Ὅπισθεν ἦτοι πρὸς τὸ μέρος τῶν ταφῶν συνεχίζετο, ὡς δεικνύουν τὰ λαξεύ-
ματα τοῦ βράχου καὶ ὀλίγαι σωζόμεναι πλάκες, τὸ κατασκευάσμα. Προφανῶς
πρόκειται περὶ ἐπιτυμβίου κτίσματος, ἐπὶ τῶν βαθμίδων τοῦ ὁποίου ἴσταντο
οἱ ἀνευρεθέντες περὶ τοὺς 7 βατῆρες ἐπιτυμβίων στηλῶν.

Μιάς τούτων εὗρομεν ἔμπροσθεν τοῦ τοίχου τὸ μεγαλύτερον τμήμα
(πίν. 101β). Δύο ἄλλα συνανήκοντα τεμάχια ἐκ τοῦ στήθους φαίνεται ὅτι
ἀνήκουν εἰς ἐτέραν ἐντελῶς ὁμοίαν στήλην, διότι μόνον εἰς τὸ πλάτος ὑπάρχει
ἐλαχίστη διαφορὰ. Διὰ τῆς ἀνευρέσεως τῆς πολυτίμου ταύτης στήλης συμπλη-
ροῦνται ἡ σειρὰ τῶν νησιωτικῶν ἐπιτυμβίων στηλῶν καὶ δὴ διὰ στήλης ἥτις
ἀνήκει εἰς τοὺς ἀμέσως μετὰ τὰ μέσα τοῦ 5ου π.Χ. αἰ. χρόνους καὶ φαίνεται ὅτι
ἀνήκει εἰς τὰς τελευταίας γνωστὰς στήλας τῆς ὅλης σειρᾶς αὐτῶν. Οὕτω δὲ
γνωρίζεται καὶ ἡ προέλευσις τῆς ἐτέρας γνωστῆς ὁμοίας στήλης τῆς Τήνου,
ἥτις, ἀγνώστου μέχρι τοῦδε προελεύσεως, ἦτο ἐντοιχισμένη παλαιότερον εἰς
τὴν Καθολικὴν Ἐπισκοπὴν εἰς τὸ πλησίον χωρίον Ξυνάρα. Ἡ περιοχὴ τοῦ
Βαρδαλάκου εἶναι ἄλλως τε ἰδιοκτησία τῆς Καθολικῆς Ἐπισκοπῆς. Ἐπὶ
τῇ εὐκαιρίᾳ σημειῶνω μὲ ἰδιαιτέραν εὐχαρίστησιν τὸ θερμὸν διαφέρον διὰ
τὴν πρὸοδὸν τῶν ἀνασκαφῶν τὸ ἐπιδειχθὲν ὑπὸ τοῦ Καθολικοῦ Ἐπισκόπου
Τήνου κ. Φιλίππου.

6. Εὐχάριστος ἐκπληξίς ἦτο ἡ ἀνεύρεσις ἐτέρου ὠραιοτάτου ἀναγλύ-
φου ἀνήκοντος εἰς τὸ τρίτον τέταρτον τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος εἰς τὴν θέσιν
Λειβάδα τοῦ πλησίον τῆς ἀνασκαφῆς χωρίου Κάμπου. Τοῦ ἀναγλύ-
φου (πίν. 101γ) σφίζεται τὸ ἀριστερὸν μόνον τμήμα μὲ γυμνὸν νέον κατή-
μενον ἐπὶ ἐδωλίου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἔχει ρίψει τὸ ἱμάτιον μὲ τὸ ἀριστερὸν
σκέλος ἀναπαυόμενον ἐπὶ τοῦ ἐτέρου. Ὁ πρὸ ἐτῶν ἀνευρὼν τοῦτο ἄδαῆς
χωρικὸς ἐχρησιμοποίησε τοῦτο ὡς «στεγάδι», πλάκα πρὸς στέγασιν τοῦ ἐν τῷ
ἀγρῷ καλυβίου του μὲ τὴν ὀπισθίαν ὄψιν ἐστραμμένην πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν
τοῦ καλυβίου, ἐνῶ τὸ ἀνάγλυφον ἐκάλυπτε τὸ παχὺ στῶμα χρώματος τῆς
στέγης. Τὴν διάσωσιν τοῦ ἀναγλύφου ὀφείλω εἰς ὑπόδειξιν τοῦ συνταξιού-
χου δ) τοῦ τοῦ Δημ. Σχολείου κ. Γ. Δωριζα. Εἰς πλησίον ἀγρὸν ἀνευρέθη
τάφος τῶν τελευταίων πρωτογεωμετρικῶν χρόνων, τοῦ ὁποίου τὰ ἀγγεῖα
κατετέθησαν εἰς τὸ Μουσεῖον.

7. Εἰς τὴν μικρὰν χαράδραν ἡ ὁποία σχηματίζεται ἀρκετὰ βαθεῖα νοτίως
τοῦ χωρίου Καρυὰ ὑπάρχουν εἰς τὰ ἐπὶ τῆς δυτικῆς αὐτῆς πλευρᾶς πλήρη
βλαστήσεως κτήματα ἀρκετὰ ἐκκλησίδια, εἰς τὰ ὁποῖα ἔχουν χρησιμοποιηθῇ
ἀρχαῖα ὑλικά. Ἐκ τοῦ Ἀγ. Ἐλευθερίου εἰς θέσιν Νερόμυλοι παλαιότερον εἶχον
μεταφέρει εἰς τὸ Μουσεῖον τὸ ἀκανθωτὸν ἀνθέμιον ἐπιτυμβίου στήλης τοῦ

β' ἡμίσεος τοῦ 5ου π.Χ. αἰ. Ὀλίγον περαιτέρω, εἰς τὸ ἱερὸν τοῦ Ἀγ. Νικολάου εἰς τὴν θέσιν Ροδοῦσα, εἰς τὴν αὐτὴν περιοχὴν τῆς χαράδρας, ἀνεῦρον παραλληλεπίπεδον λευκὸν μάρμαρον $1.05 \times 0.24 \times 0.165$. Εἰς τὸ ἐν ἄκρον φέρει τόρμον πελεκίνου ἐπὶ δὲ τῆς μιᾶς τῶν εὐρειῶν ἐπιφανειῶν προφανῶς ἐκ δευτέρας χρήσεως ἐπιγραφὴν τοῦ 2 μ.Χ. αἰ. μεταξὺ δύο ἐγγαράκτων ροδάκων. Ὑψος τῶν γραμμάτων 3 περ. ἑκατ.

*Γραφικὸς Ἀντιπάτρου κατεσκεύασεν τοῦτο τὸ
Ἡρώον ἑαυτῷ καὶ τῇ κυρίᾳ αὐτοῦ γυναικὶ Σατύρα
καὶ τοῖς τέκνοις καὶ παρακαλεῖ τὰ τέκνα τὰ ἴδια καὶ
Ἐλπίδα ΤΕΙΜΑΚΩΣ τὴν συνοικοῦσαν αὐτοῖς σῆμνῳς*

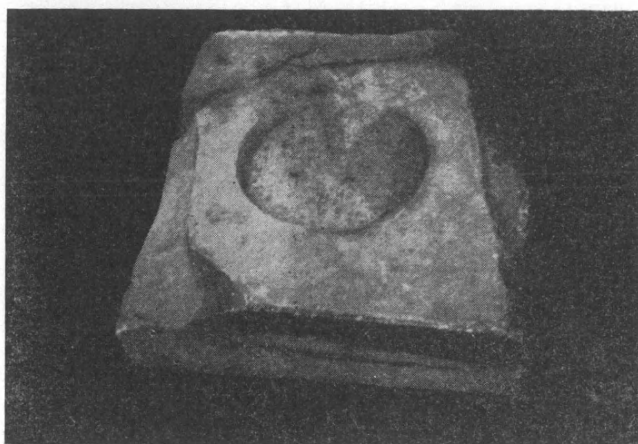
— 5 - 6 γρ. — ἔχειν [ἐξ]ουσίαν καὶ . . . τοῦ τόπου

Ὁ τελευταῖος στίχος λίαν ἀποτετριμμένος.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Μ. ΚΟΝΤΟΛΕΩΝ

30. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΚΕΑΣ

Ὁλιγοήμερος ἀνασκαφικὴ ἔρευνα, δαπάναις τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, ἐγένετο ἐν Κορησίᾳ Κέας, μὲ σκοπὸν τὴν ἀναζήτησιν τῶν ἐλλειπόντων μερῶν τοῦ ἀνακαλυφθέντος ἐκεῖ τὸ 1930-31 ἀγάλματος ἀρχαϊκοῦ κούρου

Εἰκ. 1. Μαρμάρινον ὑπόβαθρον βωμοῦ ἢ ἀναθήματος.

(ΑΕ 1937, σ. 687-693) καὶ κυρίως τῆς βάσεως αὐτοῦ, περὶ ἧς ὁ συνάδελφος κ. Ν. Κοντολέων εἶχε καὶ τὴν πληροφορίαν, ὅτι εὕρισκετο ἐντὸς παρακειμένου φρέατος.

Τὸ φρέαρ τοῦτο, κείμενον πρὸ τοῦ οἰκίσκου τῆς Χρηστίνας χήρας Μιχαήλ Μορφοβασίλη, ἀπέχει περὶ τὰ 60 μ. ΒΑ. τοῦ χώρου τῆς εὐρέσεως τοῦ κούρου.

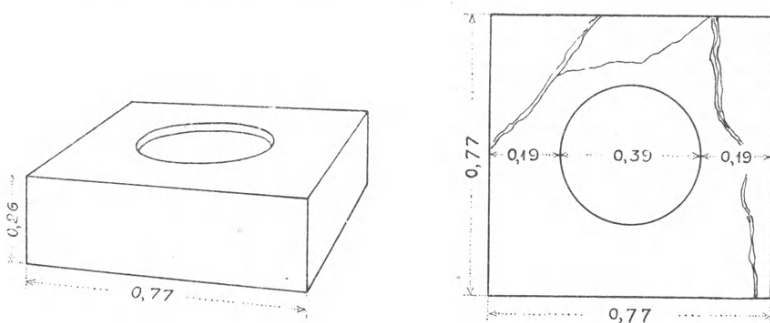
Κατὰ τὰς σκαφικὰς ἐργασίας παρέστη ἀνάγκη νὰ ἐρευνηθῇ τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ προαυλίου Μορφοβασίλη καὶ νὰ καταστραφῇ τελείως τὸ φρέαρ, διότι τὰ τοιχώματα αὐτοῦ εἶχον κατασκευασθῇ ἐπὶ τῆς εἰς βάθος 2.10 μ. ἀπὸ τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας εὐρισκομένης καὶ μόλις διακρινομένης μαρμαρίνης βάσεως.

Ἡ ἔρευνα γενικῶς ἀπέβη ἄκαρπος, διότι τὸ μετὰ πολλοῦ κόπου ἀποσπα-

σθὲν ἐκ τοῦ πυθμένος τοῦ φρέατος ὀγκῶδες μαρμαρινόν ἀρχαῖον¹ οὐδεμίαν σχέσιν ἔχει πρὸς τὸν εἰρημένον κοῦρον.

Τοῦτο (εἰκ. 1 καὶ 2), διαστ. 0.77×0.77 μ. καὶ ὕψους 0.26 μ., φέρον ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας στρογγύλον ἀβαθὲς (0.045) κοίλωμα εἶναι μᾶλλον ὑπόβαθρον βωμοῦ ἢ ἀναθήματος. Πᾶσαι αἱ πλευραὶ του εἶναι λελεασμένα τελείως, πλὴν τῆς κάτω, ἣτις εἶναι εἰργασμένη διὰ λεπτῆς πάλιν σφύρας. Ἀποτελούμενον ἐκ τριῶν προσαρμοζόντων τεμαχίων καὶ μεταφερθέν, ὥς φαίνεται, ἐκεῖ ἀρκετὰ κολοβωμένον κατὰ τὰ δύο ἄλλα ἄκρα, εἶχε χρησιμοποιηθῇ ὡς οἰκοδομικὸν ὑλικὸν εἰς τὰ θεμέλια κτίσματος τῶν τελευταίων ρωμαϊκῶν χρόνων.

Εἰς τὸ βάθος τοῦτο εὐρισκόμενος, ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς διαλύσεως τοῦ φρέατος, ἐπεξέτεινα τὴν ἀνασκαφὴν μικρὸν πρὸς Β., ἵνα παρακολουθῇ τὴν

Εἰκ. 2. Προοπτικὴ ἄποψις (ἀριστερᾷ) καὶ κάτωψις (δεξιᾷ)
τοῦ ὑποβάθρου τῆς εἰκ. 1.

πρὸς τὰ ἐκεῖ κατευθυνομένην θεμελίωσιν τοῦ ἐν λόγῳ κτίσματος. Ἐνεκεν ὅμως τοῦ ἀναβλίζοντος ἀφθόνου ὕδατος, ἀλλὰ καὶ τοῦ κινδύνου νὰ καταπέσουν τὰ ὑπερθεῖν χώματα, ἠναγκάσθην νὰ μὴ προχωρήσω περαιτέρω καὶ νὰ ἀρκεσθῶ εἰς τὴν διαπίστωσιν ὅτι ὑπάρχει ἐκεῖ κτήριον ρωμαϊκῆς ἐποχῆς τοῦ ὁποίου τὰ θεμέλια, πλ. 0.80 μ., βαίνουν ἀπὸ Ν. πρὸς Β. καὶ ἀποτελοῦνται κατὰ τὸ μεγαλύτερον αὐτῶν μέρος ἐξ εἰργασμένων ὀγκωδῶν λίθων, ἀλλὰ καὶ ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν εἰλημμένων ἐξ ἄλλων ἀρχαιοτέρων κτισμάτων.

Τὸ ὑπόβαθρον μᾶς ἔκειτο πλησίον ἰσοπαχοῦς ἀρχιτεκτονικοῦ μέλους, ὃ δὲ τοῖχος τοῦ κτίσματος τούτου συνεχίζεται εἰς ὕψος διὰ μικρῶν πλακῶν ἐκ σχιστολίθου. Ἐντεῦθεν συνελέγησαν πολυάριθμα τεμάχια οἰκιακῶν εὐτελῶν ἀγγείων ρωμαϊκῶν χρόνων, ὥς καὶ νόμισμα χαλκοῦν τῆς Κέας (B.M.C. XXI, 1) χρονολογούμενον μετὰ τὸ τέλος τοῦ 4^{ου} πρὸ Χριστοῦ αἰῶνος.

¹ Ἡ ἀνέκλυσις του ἐπετεύχθη διὰ τοῦ μηχανήματος τῆς Ἑταιρείας Ἑμαγίε, τὸ ὁποῖον ὁ Δ/τῆς αὐτῆς κ. Βλάδος λιάν εὐγενῶς ἔθεσεν εἰς τὴν διάθεσιν ἡμῶν.

Λείψανα παρομοίων κτισμάτων εὐρέθησαν κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν ἐργατῶν τῆς ἀνασκαφῆς καὶ ἄλλων Κορησίων εἰς τὰς ἐργασίας τῆς διανοίξεως τῶν θεμελίων πρὸς ἀνέγερσιν τῶν οἰκίσκων τοῦ νεοσυστάτου προσφυγικοῦ συνοικισμοῦ, εἰς ὁλόκληρον τὴν περιοχὴν ταύτην καὶ δὴ εἰς τὸ κάτω μέρος τῶν κλιτύων τοῦ λόφου τούτου (Ἀγ. Τριάς) καὶ διελύθησαν, οἱ δὲ λίθοι ἐχρησιμοποιήθησαν ὡς οἰκοδομικὸν ὕλικόν.

Ἐν συνεχείᾳ ἐγένετο δοκιμαστικὴ ἔρευνα ἐντὸς τῶν ἐλευθέρων χώρων τῶν κειμένων περὶ τὸ σημεῖον ἢ τὰ σημεῖα ἔνθα ἐλέγετο ὅτι εὐρέθη ὁ κοῦρος (μὲ τὴν δημιουργίαν τοῦ συνοικισμοῦ ἦτο ἀδύνατος ὁ καθορισμὸς τοῦ σημείου τούτου).

Οὕτω ἠρευνήθησαν ἐκτὸς τῶν ὁδῶν, τὰ προαύλια καὶ τὰ κηπάρια τῶν προσφύγων Ντατσέρη καὶ Κότογλου (καὶ ἐνταῦθα διεπιστώθη ἡ ὑπαρξὶς κτισμάτων ρωμαϊκῶν χρόνων, προχείρως καὶ διὰ παλαιότερου ὕλικου ᾠκοδομημένων). Τελικῶς ἀπεδείχθη—καὶ εἶναι τὸ μόνον ὄφελος τῆς ἐρεῦνης μας ταύτης—, ὅτι ὁ κοῦρος εἶχεν εὐρεθῇ εἰς τὸν πρὸ τῆς οἰκίας Βασ. Κότογλου χώρον, ἔνθα παραμένει σήμερον ὡς ἐνοικιαστῆς ὁ Ἰωάννης Β. Ζουλός. Κατὰ τὴν ἐξερεύνησιν τοῦ τελευταίου τούτου χώρου εὐρέθη καὶ τὸ περὶ τὴν ὀριζόντιον λαβὴν μέρος τῆς ὑδρίσκης τῆς δημοσιευθείσης (ἐ. ἀ. σ. 642—δεξιᾶ—) μετὰ τοῦ Κούρου τῆς Κέας.

ΦΟΙΒΟΣ Δ. ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΣ

31. ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΑΙ ΕΡΕΥΝΑΙ ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΟΛΙΝ ΤΗΣ ΡΟΔΟΥ (V)

Κατὰ τὸ 1955 ἐντὸς τῆς πόλεως τῆς Ῥόδου ἐσυνεχίσθη ἡ ἔρευνα κυρίως εἰς τὰ πεδία τῆς προηγουμένης ἀνασκαφικῆς περιόδου· ἤτοι εἰς τὴν ἀποκαλυφθεῖσαν ἀρχαίαν ὁδόν, τὴν σημειουμένην ὡς P27, καὶ εἰς τὴν νοτιοδυτικῶς τοῦ τεμένους τοῦ Ἀπόλλωνος Πυθίου ἔκτασιν ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως, ἔνθα κατὰ τὸ 1954 ἠρευνήθη καὶ ἐσπερώθη σπηλαιῶδες ἱερόν.

Α' ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΚΤΟΣ ΤΩΝ ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΩΝ ΤΕΙΧΩΝ ΠΟΛΙΝ

Συνέχισις ἐξερευνησεως ἀρχαίας ὁδοῦ (P27) (πίν. 102β - 106). Ὑπενθυμίζεται, ὅτι κατὰ τὸ προηγούμενον ἔτος, κατασκευαζομένης ὑπὸ τοῦ Δήμου Ῥόδου νέας ὁδοῦ ἐπὶ τῆς πρὸς Β. προεκτάσεως τῆς ὁδοῦ Ν. Ζηλανδίας, ἡ ὁποία ἐθεωρεῖτο ἤδη ὡς πιθανῶς ἀκολουθοῦσα τὴν ἀρχαίαν ὁμοτομικὴν χάραξιν, ἀπεκαλύφθησαν πράγματι λείψανα, ἐπιβεβαιώσαντα τὴν ἐν λόγῳ ὑπόθεσιν¹ (πίν. 102α). Τὰ λείψανα ταῦτα κατὰ τὸ 1954 ἠρευνήθησαν εἰς δύο μεγάλους τομεῖς, μετὰ τῶν ὁδῶν Χειμάρρας καὶ Β. Ἡπείρου, περιλαμβανομένους ἐντὸς μήκους 320 μ. περίπου. Ἡ ἔρευνα ὅμως αὕτη δὲν ἐπεξετάθη μέχρι λεπτομερειῶν, λίαν χρησίμων διὰ τὸ θέμα τῆς ὁμοτομίας τῆς πόλεως, ἐφ' ὅσον μάλιστα διὰ πρώτην φορὰν ἀπὸ τῆς συστηματικῆς ἀντιμετωπίσεως τοῦ θέματος τούτου παρείχeto εὐκαιρία λεπτομεροῦς ἐξετάσεως ἀρχαίων ὁμοτομικῶν λειψάνων. Τοῦτο ἐπετεύχθη κατὰ τὸ 1955, μέχρι σημείου ἐπιτρεπομένου ὑπὸ τῶν ποικίλων δυσχερειῶν, τὰς ὁποίας συνεπήγετο ἡ θέσις τοῦ ἐξερευνηθέντος χώρου, κειμένου ἐντὸς κεντρικῆς οἰκουμένης περιοχῆς, ὡς ἐπίσης ἡ ἐκτέλεσις τῆς ἐργασίας ὑπὸ τὴν πίεσιν τῆς ἀνάγκης ὅπως μὴ ἀναβληθῇ ἐπὶ μακρὸν ἡ συμπλήρωσις τοῦ διακοπέντος χρησίμου δημοτικοῦ ἔργου. Τὰς δυσχερείας ταύτας ἐπέτεινεν ἡ μεγάλη ἐπίχωσις τοῦ ἐξερευνηθέντος ἐπικλινοῦς τόπου, ἔνεκα τῆς ὁποίας ἡ συχνάκις ἐπιβαλλομένη σκαφή μέχρι τοῦ φυσικοῦ ἐδάφους καθίστατο λίαν δαπανηρά.

Οὕτως εἰς τὸν τομέα α', κείμενον ἀμέσως πρὸς Βορρᾶν τῆς ὁδοῦ Πίνδου, ἡ ὁποία ἀκολουθεῖ ἐπίσης τὴν ἀρχαίαν χάραξιν (P5), συνεπληρώθη ἡ

¹ Πρβ. ΠΑΕ, 1954 σ. 340 ἐξ. Οἱ μετὰ Ρ σημειούμενοι ἀριθμοὶ ἀναφέρονται εἰς τὸ καταρτισθὲν διάγραμμα τῶν ἀρχαίων ὁδῶν τῆς πόλεως. Βλ. Ι. Δ. ΚΟΝΤΗ, Συμβ. εἰς τὴν μελ. τῆς ὁμοτομίας τῆς Ῥόδου (σημειουμένην κατωτέρω ὡς Ρ υ μ.), πίν. 1.

ἀνασκαφή τοῦ νοτιωτέρου μέρους τοῦ τομέως, παρὰ τὴν εἰρημένην ὁδὸν καὶ κατὰ τὴν δυτικὴν παρυφὴν τῆς ἀρχαίας ὁδοῦ. Ἐνταῦθα ἡρευνήθη ὁ παρὰ τὴν πλευρὰν ταύτην ὤκοδομημένος χώρος, κατὰ τὸ μέρος τὸ περιλαμβανόμενον ἐντὸς τοῦ πλάτους τῆς ὑπὸ τοῦ Δήμου διανοιγομένης ὁδοῦ, εἰς μῆκος 85 μ. περίπου ἀπὸ τῆς ὁδοῦ Πίνδου, καὶ ἀνεσκάφη τὸ ἀμέσως παρὰ τὴν ἀπὸ Δ. οἰκοδομικὴν γραμμὴν μέρος τῆς ἀρχαίας ὁδοῦ, κατὰ τὸ πλεῖστον μέχρι τοῦ φυσικοῦ ἐδάφους. Καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τοῦ τομέως τούτου ἀνεξηγήτησαν διὰ δοκιμαστικῶν τάφρων λείψανα τῆς ἀρχαίας ὁδοῦ ἀνατολικώτερον τοῦ πλάτους τῶν 4 μέτρων, μέχρι τοῦ ὁποίου διασφύζεται εἰς καλὴν σχετικῶς κατὰστασιν αὕτη, αἱ ἔρευναι ὅμως ἀπέβησαν ἄκαρποι, ἔνεκα τῆς κατασκαφῆς τοῦ χώρου ἀπὸ τῆς πλευρᾶς ταύτης κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν παλαιότερων ἀγροτικῶν ἔργων. Εἰς τὸ βόρειον μέρος τοῦ τομέως α' ἐξετελέσθησαν μικραὶ μόνον συμπληρωματικαὶ ἔρευναι, κυρίως πρὸς λῆψιν στοιχείων σχετικῶν πρὸς τὰς δύο καθέτους, τὰς ἐμφανισθεῖσας παρὰ τὴν ἑξερευνηθεῖσαν ὀδικὴν ἀρτηρίαν, ὡς ἐπίσης καὶ πρὸς ἐξακριβώσιν τοῦ τρόπου ἀντιμετωπίσεως τῆς μικρᾶς ὑψομετρικῆς διαφορᾶς, ἡ ὁποία ὑπάρχει μεταξὺ τοῦ βορείου καὶ τοῦ νοτίου μέρους τοῦ τομέως τούτου, κατὰ τὴν γραμμὴν τῆς διασταυρώσεως τῆς ἀρτηρίας πρὸς τὴν βορειότεραν τῶν δύο καθέτων.

Εἰς τὸν τομέα β', κείμενον νοτιώτερον, ἦτοι ἀμέσως πρὸς Β. τῆς ὁδοῦ Χειμάρρας (P13), ἐξετελέσθησαν πέραν τῶν ἐργασιῶν τοῦ 1954 μικραὶ σκαφαὶ πρὸς διαπίστωσιν τῆς χρονολογικῆς σχέσεως τῶν ὁδοστρωμάτων καὶ τῆς ἐν γένει μορφῆς καὶ καταστάσεως τῆς ὑπὸ ἑξερεύνησιν ὁδοῦ. Ἐπίσης ἀνεξηγήτη τὸ ἀρχαῖον ἀνάλημμα, τὸ ἀντιστηρίζον ἀπὸ Α. τὸ ἄνδρον ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἡ ὁδός, τὸ ὁποῖον καὶ ἀνευρέθη ὑπὸ ἀνάλημμα τῆς τουρκοκρατίας, μεταξὺ τῆς κατασκευαζομένης ὁδοῦ καὶ τοῦ κάτωθεν αὐτῆς κειμένου Συνοικισμοῦ Ἑργατοῦπαλλήλων (πίν. 102β. γ).

Συνοψίζονται ἐνταῦθα τὰ τελικὰ συμπεράσματα, τὰ προκύψαντα ἐκ τῆς συνολικῆς ἑξερευνήσεως τῆς ὁδοῦ P27. Αὕτη ἐκκινουσα περίπου ἀπὸ τῆς θέσεως τῆς σημερινῆς ὁδοῦ Β. Ἡπείρου, ἔνθα ἡ ὁφρὺς ἡ κατερχομένη ἀπὸ τῆς ἀκροπόλεως πρὸς τὸν λόφον τοῦ Παλατίου τῶν Μ. Μαγίστρων, διαχωρίζει τὸ δυτικὸν μέρος τῆς πόλεως ἀπὸ τοῦ χαμηλότερου κειμένου βορείου, διέσχιζε διηνεκῶς τὴν πόλιν κατὰ μῆκος (Β.-Ν.) φθάνουσα μέχρι τοῦ νοτίου τέρματος τῆς ὁδοῦ Ν. Ζηλανδίας. Ἐκεῖθεν ἐξεκίνει ἡ ἑξωτερικὴ ἀγροτικὴ ὁδός, ἡ ὁποία μέχρι τῆς κατασκευῆς τῆς νεωτέρας δυτικῆς παραλιακῆς ὁδοῦ ἀπετέλει τὸ κύριον μέσον ἐπικοινωνίας τῆς πόλεως πρὸς τὸ δυτικὸν ἰδίᾳ μέρος τῆς νήσου. Οὕτως ἡ P27 ἦτο κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ὁ κύριος διὰ τὴν ἐν λόγῳ ἑξωτερικὴν ἀρτηρίαν ἀγωγὸς κινήσεως, διοχετευομένης εἰς αὐτὴν ἀπὸ τῆς πλευρᾶς τῆς ἀκροπόλεως καὶ ἀπὸ τῆς κάτω πόλεως διὰ τῶν διασταυρουμένων καθέτων ὁδῶν, τινὲς τῶν ὁποίων διετηρήθησαν μέχρι σήμερον.

Ἐκ τῆς σημασίας ταύτης τῆς ὁδοῦ P27 δικαιολογεῖται ἀσφαλῶς καὶ ἡ διαμόρφωσις τῆς ὡς πλατείας καὶ δὴ καὶ ὑπὸ τὸ σπάνιον διὰ τὴν ἑλληνικὴν ὁμοιομίαν πλάτος τῶν 16.10 μέτρων¹. Τὸ πλάτος τοῦτο ἐξηκριβώθη εἰς τὸν τομέα β' διὰ τῆς καταμετρήσεως τῆς ἀποστάσεως μεταξὺ τῆς σαφῶς καθορισθείσης οἰκοδομικῆς γραμμῆς ἀπὸ Δ. καὶ τοῦ ἀναλήμματος τοῦ ἀνδῆρου ἀπὸ Ἀνατολῶν. Ἀπὸ τῆς πλευρᾶς ταύτης, κατὰ τὴν παρυφὴν τῆς ὁδοῦ συνεχίζεται μὲν τὸ ὑλικὸν τῆς ἐπικαλύψεώς της, ἄνευ ὅμως διαχωρισμοῦ εἰς στρώσεις, αἱ ὁποῖαι ἔχουν διαλυθῇ ἐκ τῆς ἐπανειλημμένης διανοίξεως ἀποχευτικῶν αὐλάκων, διακρινομένων παρὰ τὸ ἀνάλημμα, προφανῶς κατὰ τὴν τελευταίαν ἐποχὴν τῆς χρήσεως τῆς ὁδοῦ.

Εἰς τὸν τομέα α', ὡς εἶδομεν, δὲν διεσώθη ἡ ὁδὸς καθ' ὅλον τὸ πλάτος της. Ὅμοίως, ὡς ἐκ τῆς σημειωθείσης ἀλλοιώσεως τῆς παλαιᾶς μορφῆς τοῦ χώρου κατὰ τὸ ἀνατολικὸν μέρος τοῦ τομέως τούτου, δὲν ἀνευρέθησαν εἰς τὰ ἀποκαλυφθέντα τουλάχιστον μέρη λείψανα ἀναλήμματος, τὸ ὅποιον ἐν τούτοις φαίνεται, ὅτι ὑπῆρχεν, ἔνεκα τῆς διαφορᾶς τῆς στάθμης τῆς ὁδοῦ πρὸς τὴν στάθμην τοῦ ἀμέσως πρὸς Α. χώρου.

Τὸ ἀνάλημμα τὸ ἀποκαλυφθὲν εἰς τὸν τομέα β' (πίν. 102 β. γ) κατέστη δυνατόν νὰ ἀνασκαφῇ μέχρι μήκους 51 μέτρων. Τοῦτο διασφύζεται εἰς μέγιστον ὕψος 2.70 μ. ἀπὸ τοῦ φυσικοῦ ἐδάφους, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐδράζεται, συγκείμενον ἐκ 5 δόμων, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ δύο ἀνήκουν εἰς τὸ θεμέλιον. Ἡ εὐθυνητρία εὐρίσκεται 3.15 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἀνωτέρου ὁδοστρώματος τῆς ὑπερκειμένης ἀρχαίας ὁδοῦ P27 καὶ 0.65 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ οἰκοπέδου τοῦ Συνοικισμοῦ Ἑργατοῦπαλλήλων. Ἐχει πᾶχος 0.85 μ. κατὰ τὴν ἀνωδομίαν του καὶ ἀποτελεῖται ἐκ μεγάλων καὶ μετρίων πωροπλινθίων. Τὸ ἀποκαλυφθὲν τμήμα ἔχει ὑποστῇ ποικίλας ἐπισκευὰς μέχρι τῆς ὑστερας ἀρχαιότητος. Εἰς ἀπόστασιν 67 μ. ἀπὸ τῆς ὁδοῦ Χειμάρρας ὀπισθεν τοῦ ἐλλείποντος εἰς τὴν θέσιν ταύτην ἀναλήμματος ἀνεφάνη ἐγκάρσιος πρὸς αὐτὸ τοῖχος, συνδεόμενος πρὸς τὸ ὀπίσθιον μέρος τοῦ ἀναλήμματος καὶ ἔχων πρόσωπον ἀπὸ Βορρᾶ. Μέτρα τινὰ βορειότερον φαίνεται ὅτι ὑπάρχει δεύτερος ὁμοίος τοῖχος μὴ ἐξερευνηθείς. Περὶ τῶν τοίχων τούτων θέλει γίνεαι λόγος κατωτέρω.

Ἀμέσως σχεδὸν παρὰ τὸ ἀνάλημμα, ὑπὸ τὸ ἐπίπεδον τοῦ Συνοικισμοῦ τῶν Ἑργατοῦπαλλήλων, εἶχον ἀποκαλυφθῇ τὰ ἀνασκαφέντα κατὰ τὸ 1952 λείψανα οἰκημάτων, τὰ ὁποῖα ἠδράζοντο 1.70 μ. περίπου ὑπὸ τὴν σημερινὴν ἐπιφάνειαν τοῦ οἰκοπέδου². Λείψανα τοιούτων οἰκημάτων ἀνεφάνησαν καὶ κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ ἀναλήμματος, τούτων ὅμως δὲν ἦτο δυνατὴ ἡ ἐξε-

¹ Πρβ. A. VON GERKAN, Griech. Städteanlage, σ. 82 ἐξ. R. MARTIN, L'urbanisme dans la Grèce antique, σ. 206 ἐξ.

² ΠΑΕ 1952, σ. 572 ἐξ.

ρεύνησις, ἔνεκα τῆς ὑπάρξεως τῶν παρακειμένων οἰκιῶν τοῦ συνοικισμού. Ἐκ τῶν λειψάνων τούτων σημειοῦται δόμος πλακῶν λαρτίου λίθου, ἀποκαλυφθεὶς εἰς μῆκος 5.30 μ., ὁ ὁποῖος ἀνῆκε πιθανῶς εἰς περιστύλιον οἰκίας.

Ἐπὶ τοῦ ὑπερκειμένου ἀνδῆρου τῆς ἐξερευνηθείσης ὁδοῦ οἰκοδομήματα ὑπῆρχον ἀπὸ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς μόνον. Ἀπὸ τῆς ἀντιθέτου, τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τῆς ὁδοῦ, ἀπὸ τῆς ὁποίας τὸ ἀνάλημμα, αἱ εἰρημέναι ἀρχαῖαι οἰκήσεις τοῦ κατωτέρου πεδίου τοῦ συνοικισμού, κείμεναι σημαντικῶς χαμηλότερον, δὲν παρεκάλυνον ἀσφαλῶς ἀπὸ τῆς ὁδοῦ τὴν θέαν πρὸς τὴν θάλασσαν, τὴν ὁποίαν ἐξησφάλιζεν ἡ ὑπερέχουσα θέσις τοῦ ἀνδῆρου.

Ἀποχευτικὸς ἀγωγός, ἀνάλογος πρὸς τὸν ἀποκαλυφθέντα ὑπὸ τὴν ἐτέραν τῶν μέχρι τοῦδε ἀνασκαφειῶν πλατειῶν τῆς Ῥόδου, τὴν Ρ31, πλησίον τῶν λιμένων¹, δὲν ἀνευρέθη κατὰ τὴν ἐξερεύνησιν τῆς Ρ27. Πήλιννοι μόνον ἀγωγοὶ ὕδατος ἐκ σωλήνων ἀπεκαλύφθησαν ἐντὸς τῶν ὁδοστρωμάτων ἄγοντες κατὰ μῆκος τῆς ὁδοῦ, εἰς τὸν τομέα β'² καὶ εἰς τὸ βόρειον μέρος τοῦ τομέως α', πρὸς τούτοις δὲ ἀπεκαλύφθησαν καὶ μικροὶ κρυπτοὶ ὄχετοὶ ἐκ πλακῶν, περιλαμβανόμενοι ἐντὸς τοῦ ἀνωτάτου ὁδοστρώματος³. Οὗτοι ἐχρησίμευον πρὸς ἀποχέτευσιν τῶν ὑδάτων τῶν παρακειμένων οἰκοδομῶν, ὁ τρόπος ὅμως τῆς ἀπὸ Α. ἀπολήξεώς των δὲν ἐξηκριβώθη ἔνεκα τῆς σημειωθείσης πλήρους ἀλλοιώσεως τῆς παλαιᾶς μορφῆς τοῦ χώρου ἀπὸ τῆς πλευρᾶς ταύτης τῆς ὁδοῦ εἰς τὸν τομέα α', ἔνθα ἦλθον εἰς φῶς οἱ ὄχετοί. Μεταξὺ τῶν ὑδραυλικῶν ἐγκαταστάσεων, τῶν σχετιζομένων πρὸς τὴν ὁδὸν καὶ τὰς παρακειμένας οἰκοδομὰς, συγκαταλέγονται ὀρθογώνια φρεᾶτια, ἐκτισμένα παρὰ τὰ θεμέλια τῶν οἰκοδομῶν τοῦ τομέως (πίν. 103α), ἔτι δὲ καὶ κατωτέρα λιθίνη ἀπόληξις ἀγωγοῦ, χρησιμεύοντος διὰ τὴν ἀπὸ τῆς στέγης ὕδρευσιν οἰκοδομῆς.

Εἰς τὸν τομέα β' τὰ σημειωθέντα εἰς τὴν προηγουμένην ἔκθεσιν οἰκοδομικὰ λείψανα παρὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν τῆς ὁδοῦ, πλησίον τῆς διασταυρώσεώς της πρὸς τὴν ὁδὸν Ρ13 (Χειμάρρας)⁴, δὲν κατέστη δυνατόν καὶ πάλιν νὰ ἐξερευνηθοῦν. Εἰς τὸν τομέα α', πλὴν τῶν ὑψηλότερον κειμένων ἑλληνιστικῶν λειψάνων, περὶ τῶν ὁποίων θὰ γίνῃ λόγος κατωτέρω, ἀπεκαλύφθη εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς ὁδοῦ Πίνδου τμήμα βαθύτερον εὐρισκομένου θεμελίου ἐκ μεγάλων παροπλίνθων, βαῖνον ἀπὸ Α. πρὸς Δ. Τοῦτο ἀνῆκε προφανῶς εἰς παλαιότεραν οἰκοδομήν, ἐκ τῆς ὁποίας, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, ἐλήφθη μέγα μέρος τοῦ ὕλικου τοῦ μακροῦ ἑλληνιστικοῦ τοίχου, τοῦ

¹ Ρυμ. σ. 9 ἐξ.

² Βλ. ΠΑΕ 1954, σ. 346 εἰκ. 4.

³ Αὐτ. σ. 343 εἰκ. 3.

⁴ Αὐτ. σ. 345.

πλαισιούντος ἀπὸ Δ. τὴν ἐξερευνηθεῖσαν ὁδὸν καθ' ὅλον τὸ μῆκος τοῦ νοτίου μέρους τοῦ τομέως α'. (πίν. 103β καὶ 104α). Ὁ τοῖχος οὗτος ἐμφανίζει καλὴν κατασκευὴν, κυρίως διὰ μεγάλων πωροπλίνθων, εὐρισκομένων ὁμως εἰς δευτέραν χοῆσιν, μεταξὺ τῶν λίθων δὲ τοῦ θεμελίου του ὑπάρχουν καὶ τεμάχια ἑνὸς ἰωνικοῦ ἐπιστυλίου ἐκ πάρου μετὰ λευκοῦ κονιάματος (πίν. 104α). Κατὰ τὴν ἀφαίρεσιν πιθανῶς τοῦ ὑλικοῦ τούτου ἤδη ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος ἐκ τῆς προγενεστέρας οἰκοδομῆς ὁ παρὰ τὸ ἀποκαλυφθὲν τμήμα τοῦ θεμελίου τῆς τόπος κατεσκάφη εἰς βαθμὸν μὴ ἐπιτρέποντα τὴν συναγωγὴν συμπερασμάτων ἐν σχέσει πρὸς τὴν μορφήν τῆς οἰκοδομῆς, τουλάχιστον ἐκ τῆς ἀνασκαφείσης ἐκτάσεως, ἐφ' ὅσον μάλιστα τὸ μαλακὸν ἀργιλλώδες ἔδαφος τῆς περιοχῆς δὲν εὖνοε τὴν διατήρησιν ἐπ' αὐτοῦ σταθερῶν ἰχνῶν. Ἡ ἐπὶ τοῦ θεμελίου φαινομένη εἰς τὴν φωτογραφίαν καμπυλόγραμμος τομὴ εἶναι μεταγενεστέρα.

Πολὺ ὀλιγώτερον εἶναι δυνατὴ ἡ συναγωγὴ στοιχείων, δυναμένων νὰ χρησιμεύσουν πρὸς χρονολόγησιν τῆς παλαιότερας ταύτης οἰκοδομῆς ἐκ τῆς πλήρως διατετραγαμένης ἐπιχώσεως, ἡ ὁποία περιεῖχε κυρίως ἑλληνιστικὰ ὄστρακα, ἀναμειγμένα μετὰ παλαιότερων.

Χρονολογικὴν τινα ἔνδειξιν ἐν σχέσει πρὸς τὰ ὑπερκείμενα οἰκοδομικὰ λείψανα παρέχει ἡ παρ' αὐτὰ ἀνεύρεσις ἀφθόνων τεμαχίων κονιαμάτων τοῦ «πρώτου πομπηιανοῦ τρόπου», ὅμοια τῶν ὁποίων διεσώθησαν καὶ ἐπὶ ἑνὸς τῶν τοίχων τῶν κρινομένων ὡς ἀνηκόντων εἰς τὴν πρώτην περίοδον τῶν ἐν λόγῳ κατασκευῶν. Ἐντὸς τοῦ οἰκοδομικοῦ συγκροτήματος, τοῦ πλαισιούντος τὴν ὁδὸν παρὰ τὸ νότιον μέρος τοῦ τομέως α', εἰς τὸ ὁποῖον περιλαμβάνεται καὶ ὁ σημειωθείς μακρὸς τοῖχος τῆς προσόψεως, αἱ γενόμεναι βαθύτεραι σκαφαὶ ἀπεκάλυψαν κεραμικὰ εὐρήματα κυρίως τοῦ 4ου καὶ τοῦ 3ου π.Χ. αἰῶνος, ἀναμειγμένα ὁμως μετὰ τινων νεωτέρων, ὡς ἐπίσης μετὰ κονιαμάτων προερχομένων ἐκ τῆς παλαιότερας περιόδου τοῦ συγκροτήματος¹. Ἐκ τούτου καθίσταται προφανὲς ὅτι ἡ βαθύτερα ἐπίχωσις, ἡ προγενεστέρα αὐτοῦ, διαταράχθη κατὰ τὰς μεταγενεστέρας εὐρείας μετασκευάς. Ἀνάλογος, μικρότερα ὁμως διαταράχῃ, διεπιστώθη καὶ εἰς τὴν ἐξερευνηθεῖσαν ἀμέσως παρὰ τὸν τοῖχον τῆς προσόψεως ἐξωτερικὴν ἐπίχωσιν, τὴν ὁποίαν ὁμως χαρακτηρίζουν κεραμικὰ εὐ-

¹ Αἱ σημειούμεναι ἐνταῦθα καὶ κατωτέρω χρονολογικαὶ παρατηρήσεις βασιζονται κυρίως ἐπὶ τῆς πρώτης ἐξετάσεως τῶν λύχνων, λαβῶν ἀμφορέων, χαρακτηριστικῶν ἀγγείων κ.λ. τῶν περιλαμβανομένων εἰς τὸ περισυλλεγὲν στρωματολογικὸν ὑλικόν, τὸ ὁποῖον τακτοποιεῖται εἰσέτι, εἶναι δὲ ὡς ἐκ τούτου δυνατόν νὰ μεταβληθῶν αἱ παρατηρήσεις αὗται μετὰ τὴν συμπλήρωσιν τῆς λεπτομεροῦς ἐξετάσεως τοῦ ὑλικοῦ ἐν συνόλῳ. Τὰς λαβὰς τῶν ἀμφορέων ἐξήτασε καὶ ἡ Δίς Μ. Σαββατιανοῦ, βοηθὸς τῆς Δος V. Grace, ἡ ὁποία ἔχει ἐξετάσει ἐπίσης καὶ τὰ εὐρήματα τῆς κατηγορίας ταύτης τὰ προερχόμενα ἐκ τῶν προηγούμενων ἀνασκαφικῶν περιόδων.

ρήματα, χρονολογούμενα περὶ τὴν καμπὴν τῆς 3ης πρὸς τὴν 2^{αν} π.Χ. ἑκατονταετηρίδα. Τοῦτο καθιστᾷ πιθανὴν τὴν ὑπόθεσιν ὅτι πρόκειται περὶ οἰκοδομῆσεως ἐκ τῶν γενομένων κατὰ τὴν μετὰ τὸν σεισμὸν τοῦ 226 π.Χ. περιόδου, τὴν ἐκταθεῖσαν καὶ ἐντὸς τῆς ἐπομένης ἑκατονταετηρίδος, ὅτε φαίνεται ὅτι ἡ πόλις ὑπέστη εὐρυτάτην οἰκοδομικὴν ἀνακαίνισιν. Πρὸς τὴν τοιαύτην χρονολόγησιν δὲν εἶναι ἀσύμφωνος καὶ ἡ παρουσία τῶν κονιαμάτων τοῦ «πρώτου πομπηιανοῦ τρόπου», ὁ ὁποῖος, ὡς συνάγεται ἐκ μορφικῶν λεπτομερειῶν τῶν καὶ ἀλλαχοῦ ἀφθόνως ἀνευρισκομένων κονιαμάτων, φαίνεται ὅτι εἰς τὴν Ῥόδον ἐχρησιμοποιεῖτο εὐρέως ἤδη κατὰ τὸ α' ἡμισυ τῆς 2^{ας} π.Χ. ἑκατονταετηρίδος.

Ὡς πρὸς τὴν προγενεστέραν οἰκοδομήν, τῆς ὁποίας ἀπεκαλύφθη τὸ θεμέλιον, αὕτη κατεστράφη ἴσως ὑπὸ τοῦ σεισμοῦ τούτου. Ἐν σχέσει πρὸς τὴν οἰκοδομὴν ταύτην ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς ὀρυμοτομίας ἐνδιαφέρει, ὅτι, παρὰ τὴν ἀποσπασματικότητα τοῦ διασωθέντος τμήματος, εἶναι προφανές, ὅτι αὕτη ἐλάμβανεν ὑπ' ὄψιν τὴν παρακειμένην ὁδόν, τὴν ἀποτελέσασαν τὸ κύριον ἀντικείμενον τῆς παρουσίας ἐρεῦνης, ἥτο δὲ ἀκριβῶς ἡρμοσμένη εἰς τὸν προσανατολισμὸν τῶν λοιπῶν, ὡς νεωτέρων κρινομένων οἰκοδομῶν, τὸν ὁποῖον ἀπαρεγκλίτως ἄλλωστε ἀκολουθοῦν τὰ ἀποκαλυπτόμενα ἀρχαῖα λείψανα τῆς πόλεως¹.

Εἰς πλάτος ἡ ἀνασκαφὴ περιορίσθη κατ' ἀνάγκην ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς ὑπὸ τοῦ Δήμου διανοιγομένης ὁδοῦ, κειμένης ὀλίγον δυτικώτερον τῆς ἀρχαίας. Ὡς ἐκ τούτου τὰ λείψανα τῶν παρακειμένων οἰκοδομῶν κατέστη δυνατόν νὰ ἐξερευνηθοῦν εἰς διάστημα μόνον μὴ ὑπερβαῖνον τὰ δύο μέτρα, κυρίως πρὸς διαπίστωσιν τῆς σχέσεώς των πρὸς τὴν ὁδόν. Συμπεράσματα ἀσφαλῆ, ἀναφερόμενα εἰς τὴν μορφήν καὶ τὸν χαρακτῆρα τῶν ἐν λόγῳ οἰκοδομῶν, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ προκύψουν ἐκ τῆς τοιαύτης ἀνεπαρκοῦς ἐρεῦνης. Οὕτω παραμένει, σὺν τοῖς ἄλλοις, ἄνευ ἀπαντήσεως τὸ ἐρώτημα, ἐὰν ὁ σημειωθείς μακρὸς ἑλληνιστικὸς τοῖχος, ὁ πλαισιῶν τὴν ὁδὸν κατ' ὅλον τὸ μήκος τοῦ νοτίου μέρους τοῦ τομέως α'. ἀνῆκεν εἰς πλείονας οἰκήσεις, πρᾶγμα πιθανώτερον, ἢ εἰς μίαν, ἐπισήμου ἴσως χαρακτῆρος οἰκοδομήν, ἐὰν μάλιστα ληφθῇ ὑπ' ὄψιν, ὅτι, ὡς θὰ ἴδωμεν, ἡ ὅλη κατασκευὴ κατεῖχε τὸν χώρον πλειόνων οἰκοδομικῶν τετραγώνων, μετὰ τῶν ἀντιστοιχουσῶν ὁδῶν.

Εἰς τὸ νότιον μέρος τοῦ τομέως α', παρὰ τὴν ὁδὸν Πίνδου, ἡ ἀνασκαφὴ ἀπεκάλυψε τὰ λείψανα μεσαιωνικῆς ἀγροικίας πιθανῶς (πίν. 105α), τὰ ὁποῖα ἐξετείνοντο μέχρι τῆς θέσεως τοῦ σημειωθέντος παλαιότερου θεμελίου. Ἡ οἰκοδομὴ αὕτη ἡλλοίωσε τὸν χώρον εἰς βαθμὸν ὥστε νὰ μὴ εἶναι δυνατὴ ἡ ἐξακρίβωσις τοῦ τρόπου ἀπολήξεως τοῦ ἀρχαίου τοίχου παρὰ τὴν εἰρημένην

¹ Πρβ. Ῥομ. σ. 10 ἐξ.

ὁδόν, ἡ ὁποία, ὡς ἐλέχθη, ἀκολουθεῖ ἐπίσης τὴν ἀρχαίαν χάραξιν. Ὑπὲρ τὰ μεσαιωνικὰ λείψανα, ἐντὸς διατεταραγμένης ἐπιχώσεως, εὗρέθη ἡ εἰς τὸν πίν. 105β παρεχομένη ὑστεροελληνιστικὴ κεφαλὴ νέου.

Ἀπὸ τῆς ὁδοῦ Πίνδου ὁ ἀρχαῖος τοῖχος ἐκτείνεται πρὸς Β μέχρι μήκους 85.50 μ., καμπτόμενος ἐν συνεχείᾳ διὰ γωνίας σχηματιζομένης κατὰ τὴν διασταύρωσιν τῆς ἐξερευνηθείσης ἀρτηρίας Ρ27 πρὸς ἀποκαλυφθεῖσαν κάθετον πρὸς αὐτὴν ὁδόν, περὶ τῆς ὁποίας θὰ γίνῃ λόγος ἀκολούθως.

Καθ' ὅλην τὴν ἑκτασίαν τοῦ ὁ ἐν λόγῳ τοῖχος διανοίγεται ὑπὸ μιᾶς μνημειώδους χαρακτῆρος θύρας, τῆς ὁποίας, εἰς ἀπόστασιν 28.40 μ. ἀπὸ τῆς ὁδοῦ Πίνδου, διασφύζεται τὸ κατώτερον μέρος. Ἐπὶ τῆς προσθίας πλευρᾶς τοῦ βορείου σταθμοῦ ὑπάρχει ἡ εἰς τὸν πίν. 106α φαινομένη κόγχη. Πλὴν τῆς ἐπισήμου ταύτης εἰσόδου ὑπάρχουν τρία ἄλλα ἀνοίγματα θυρῶν, ἐκ τῶν ὁποίων τὰ δύο ἀνῆκον ἴσως εἰς τὴν ἀρχικὴν περίοδον τῆς οἰκοδομῆς.

Ἐκ τῶν ἀποκαλυφθέντων ἐσωτερικῶν τοίχων οὐδὲν βέβαιον συμπέρασμα δύναται νὰ συναχθῇ περὶ τῆς πρώτης μορφῆς, ὡς ἐπίσης καὶ περὶ τῶν μεταγενεστέρων μετασκευῶν τῶν παρὰ τὸν ἐξωτερικὸν τοῖχον διαμερισμάτων.

Τὰ παλαιότερα τῶν εἰς τὸ βόρειον μέρος τοῦ τομέως α' ἀποκαλυφθέντων λειψάνων κρίνονται σύγχρονα πρὸς τὰ σημειωθέντα ἑλληνιστικὰ τοῦ νοτίου μέρους. Πρόκειται περὶ τῆς προσθίας πλευρᾶς οἰκοδομικοῦ τετραγώνου, πλάτους 22 μ., καθοριζομένου ἀπὸ Ν. ὑπὸ τῆς μνημονευθείσης ἀγυιᾶς, τῆς καθέτου πρὸς τὴν Ρ27, καὶ ἐτέρας παραλλήλου πρὸς τὴν πρώτην ἀγυιάς, ἀποκαλυφθείσης παρὰ τὸ βόρειον τέρμα τοῦ τομέως α'.

Τοῦ οἰκοδομικοῦ τούτου τετραγώνου διασφύζεται ἡ ἀπὸ Ν. γωνία, ἐνῶ ἀπὸ Β., λόγῳ καταστροφῆς τοῦ ἐξωτερικοῦ τοίχου τῆς οἰκοδομῆς, ὡς ὅριον εἰς τὴν καταμέτρησιν τοῦ πλάτους ἐλήφθη ἡ διακρινομένη τομὴ τοῦ ὁδοστρώματος τῆς δευτέρας ἀγυιᾶς παρὰ τὴν τάφρον τοῦ διαλυθέντος τοίχου.

Εἰς ὁλόκληρον τὸ ἀνασκαφὲν μέρος τοῦ τετραγώνου διετηρήθη τὸ κατώτατον μόνον μέρος τῶν ἀρχικῶν τοίχων, οἱ ὁποῖοι ἄνω ἀνενέωθησαν διὰ μᾶλλον εὐτελοῦς μεταγενεστεράς τοιχοποιίας, εἰς τὴν ὁποίαν ἐχρησιμοποιήθη τὸ παλαιὸν ὑλικόν, μετὰ τινα ἴσως τῶν καταστρεψάντων τὴν πόλιν σεισμῶν.

Ὡς ἐσημειώθη εἰς τὴν προηγουμένην ἐκθεσιν μεταξὺ τοῦ νοτίου καὶ τοῦ βορείου μέρους τοῦ τομέως α', κατὰ τὴν διασταύρωσιν τῆς ἐξερευνηθείσης ἀρτηρίας πρὸς τὴν βόρειον τῶν πρὸς αὐτὴν καθέτων ἀγυιῶν, ἡ ὕφιστα-μένη γενικὴ βαθμιαία κλίσις τοῦ ἐδάφους τῆς ἀρτηρίας πρὸς Β. γίνεται ὀλίγον ἀπότομος, δημιουργουμένης οὕτω διαφορᾶς 0.80 - 0.90 μ. μεταξὺ τοῦ ἐπιπέδου ἐδράσεως τοῦ θεμελίου τῶν ἐκατέρωθεν τῆς ἀγυιᾶς γωνιῶν τῶν οἰκοδομῶν. Ἐνεκα ἀλλοιώσεως τοῦ ἐδάφους ἐκ τῆς κατασκευῆς μανδρουτοίχων κατὰ διαφόρους ἐποχάς, ἡ γενομένη ἔρευνα πρὸς διαπίστωσιν τοῦ τρόπου ἀντιμετωπίσεως τῆς μικρᾶς ταύτης διαφορᾶς ἐπὶ τῆς ἀρτηρίας δὲν κατέστη

δυνατὸν νὰ ἀποδώσῃ βέβαια σχετικὰ στοιχεῖα. Ὅπωςδὴποτε ὁμως ἐκ τῶν ὑφισταμένων ἐνδείξεων φαίνεται, ὅτι ἡ διαφορὰ αὕτη ἐξουδετεροῦτο δι' ἀπλῆς ἐπιχώσεως.

Τὰ ἐπ'ἀλλήλα στρώματα διὰ τῶν ὁποίων ἐκαλύπτετο καθ' ὅλον τὸ ἀνασκαφὲν μῆκος τῆς ἡ δόδς P27, ὡς παρατηρήθη καὶ εἰς τὴν προηγουμένην ἐκθεσιν, συνίσταντο ἐκ πεπιεσμένης ἀργιλλώδους γῆς, περιεχούσης ἀμμοχάλικον, λατύπην πώρου, ὀστρακοκονίαμα, ὀλίγην ἄσβεστον, προσέτι δὲ διάφορα ἀντικείμενα κυρίως πήλινα, τεμάχια κονιαμάτων κ.λ. Τὸ πάχος τῶν στρωμάτων ποικίλλει μεταξὺ 0.05 καὶ 0.25 μέτρων, ὁμοίως ποικίλλει καὶ ἡ σύστασίς των ὡς ἐκ τῆς διαφόρου ἀναλογίας τῶν περιεχομένων ὑλικῶν, ἐπίσης δὲ καὶ ἡ σκληρότης των. Σημειοῦται σχετικῶς ὅτι ἐνῆαχὺ ταῦτα ἐνεφανίσθησαν μᾶλλον μαλακά, ἐνῶ ἄλλαχού, ὡς ἐπὶ παραδείγματι εἰς τὸν τομέα β', ἦτο λίαν δυσχερὴς ἡ σκαφή των πρὸς στρωματολογικὴν παρατήρησιν.

Ποικίλος ἐμφανίζεται ὡσαύτως ὁ ἀριθμὸς τῶν στρωμάτων κατὰ μέρη. Οὕτως ἐνῶ εἰς τὸ βόρειον μέρος τοῦ τομέως α' ἀπεκαλύφθησαν τρία ὁδοστρώματα, εἰς τὸ νότιον ἀπεκαλύφθησαν τρία ἕως πέντε (πίν. 106β), εἰς δὲ τὸν τομέα β' ἑνδεκα.

Πρὸς συναγωγὴν ἀσφαλεστέρων χρονολογικῶν συμπερασμάτων ἐν σχέσει πρὸς τὰ ὁδοστρώματα χρειάζεται λεπτομερὴς μελέτη τοῦ συλλεγέντος στρωματολογικοῦ ὑλικοῦ, τοῦ ὁποίου μόνον τὰ χαρακτηριστικώτερα εὐρήματα κατέστη δυνατόν νὰ τακτοποιηθοῦν καὶ νὰ ἐξετασθοῦν. Ἐκ τῆς πρώτης ταύτης ἐξετάσεως προκύπτει ὅτι ἡ ἐπίχωσις ὑπὸ τὸ κατώτατον ὁδόστρωμα περιεῖχε κυρίως εὐρήματα χρονολογούμενα εἰς τὸν 4ον καὶ τὸν 3ον π.Χ. αἰῶνα. Τὰ ὁδοστρώματα ἀφ' ἑτέρου περιέχουν εὐρήματα μὴ κατερχόμενα πέραν τοῦ α' ἡμίσεος τοῦ 2ου π. Χ. αἰῶνος. Τὰ εὐρήματα ὁμως ταῦτα, καθορίζοντα τὸν χρόνον τοῦ σχηματισμοῦ τῶν ἐπιχώσεων, ἐκ τῶν ὁποίων ἐλήφθη κατὰ σημαντικὸν μέρος τὸ ὑλικὸν ἐπικαλύψεως τῆς ὁδοῦ, διὰ τὴν χρονολόγησιν τῶν στρωμάτων μόνον ὡς *terminus ante quem* δύνανται νὰ χρησιμεύσουν.

Ἀξιοσημεῖωτον εἶναι πρὸς τούτοις ὅτι, καίτοι τὸ εἰς εὐρήματα περιεχόμενον ἀπάντων τῶν στρωμάτων ἐμφανίζεται ὁμοιογενές, ὡς ἐκ τοῦ σαφοῦς, κατὰ τὸ πλεῖστον, διαχωρισμοῦ των ἀπ' ἀλλήλων καὶ ἰδίᾳ ὡς ἐκ τῆς σχέσεώς των πρὸς τὰς παρακειμένας οἰκοδομὰς δὲν φαίνεται πιθανόν, ὅτι τὰ ἐν λόγῳ ὁδοστρώματα προέρχονται ἐκ μιᾶς ἐπικαλύψεως τῆς ὁδοῦ διὰ πλειόνων στρώσεων. Ἔνεκα τούτου πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν μᾶλλον, ὅτι τὰ στρώματα ταῦτα ἐσχηματίσθησαν ἐκ διαδοχικῶν ἐπισκευῶν τῆς ὁδοῦ, χρονολογουμένων ἐντὸς βραχείας σχετικῶς χρονικοῦ διαστήματος ἐντὸς δεκαετηρίδων τινῶν ἐπὶ παραδείγματι.

Σημειωτέον ὅτι ἡ ὑπὲρ τὰ ἀποκαλυφθέντα ὁδοστρώματα ἐπίχωσις, ἡ ὁποία ἐσχηματίσθη κατὰ τὴν μεταγενεστέραν χρῆσιν τῆς ὁδοῦ, ἀκόμη δὲ καὶ

μετὰ τὴν μετατροπὴν τῆς περιοχῆς εἰς ἀγροτικὴν κατόπιν τοῦ περιορισμοῦ τῆς πόλεως ἐντὸς τῶν μεσαιωνικῶν τῆς ὁρίων, ἐλάχιστα ἠρευνήθη, ἐπειδὴ κατὰ τὸ πλεῖστον εἶχεν ἀφαιρεθῇ ἢ διαταραχθῇ πρὸς τῆς ἐνάρξεως τῆς ἐρεῦνης, κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ἐργασιῶν τῆς κατασκευῆς τῆς νέας ὁδοῦ ὑπὸ τοῦ Δήμου, τῆς ὁποίας τὸ κατάστρωμα ἐλάχιστα ὑπερέχει τοῦ ἐξετασθέντος ἀνωτέρου ὁδοστρώματος.

Ὡς πρὸς τὸν τρόπον κατασκευῆς τῆς ἐπικαλίψεως τῆς ἀρχαίας ὁδοῦ σημειοῦται ἐνταῦθα ἡ ἐκ τῆς ἐρεῦνης ἐντύπωσις ὅτι ἀναμφιβόλως ἐχρησιμοποιήθησαν προΐοντα ἀποχωματώσεων, πρὸς τούτοις δὲ καὶ ἀπορρίμματα οἰκοδομικῶν ἐργασιῶν, ἐκ τῶν ὁποίων δικαιολογεῖται ἡ παρουσία τῆς λατύης. Ἀσφαλῶς ὅμως ἔχει γίνεαι εἰδικὴ ἀνάμιξις καθαρωτέρας ἀργίλλου, χαλίκων, ἄμμου, ὀστρακοκονιάματος, ἀσβέστου κλ. Ὡσαύτως ἀναμφίβολον εἶναι ὅτι τὰ στρώματα ἐσχηματίσθησαν καὶ διὰ τεχνικῆς πίεσεως.

Ἐνῶ τὰ ὁδοστρώματα εἰς τὸ νότιον, ἐπὶ παραδείγματι, μέρος τοῦ τομέως ἀ' ἀρχίζον συνήθως ἀπὸ τοῦ ὕψους τοῦ τρίτου ἐκ τῶν ἀνω δόμου τοῦ παρακειμένου τοίχου καὶ φθάνουν μέχρι τοῦ δευτέρου δόμου, καλύπτοντα μέρος τοῦ παλαιότερου ἐπιχώσιματος τῆς προσόψεως τοῦ τοίχου, τὰ μνημονεύθεντα ἤδη φρεάτια, ἐδραζόμενα ἐπὶ τοῦ φυσικοῦ ἐδάφους δὲν φθάνουν τὸ ἐπίχωσιμα τοῦ τοίχου οὐδὲ ὑπερβαίνουν τοὺς δόμους τῆς ὑποθεμελιώσεώς του. Αἱ ὀρθογώνιοι αὗται κατασκευαὶ εἶναι προσκεκολλημέναι πρὸς τὸν τοῖχον, ἔχουν δὲ ἄνοιγμα πλάτους 0.70 - 1 μ. καὶ βάθος σφζόμενον 1 μέτρου. Τὰ τευχώματά των, πάχους 0.25 μ. περίπου, εἶναι κατεσκευασμένα ἐξ ἀργῶν λίθων ἢ μικρῶν πωροπλίνθων. Ἐσωτερικῶς διασφύζουν ἐνιαχοῦ λείψανα λεπτοῦ ὕδατοστεγοῦς κονιάματος, ἐνῶ τὸ δάπεδόν των ἀποτελεῖ ἀποκεκομμένον τὸ φυσικὸν ἀργιλλῶδες ἔδαφος. Ἐπικοινωνία τῶν φρεατίων καθ' οἷονδῆποτε τρόπον πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τῶν οἰκοδομῶν δὲν διεπιστώθη ἐνταῦθα, ὅπως ἄλλως τε δὲν ἐξηκριβώθη καὶ ἡ καθόλου χρησιμότης τῶν κατασκευῶν τούτων, ὅμοιαι τῶν ὁποίων ἀπεκαλύφθησαν καὶ ἀλλαχοῦ εἰς τὴν Ῥόδον¹. Ἡ σχέσις ἀφ' ἑτέρου τῶν φρεατίων πρὸς τὰ ὁδοστρώματα, τὰ ὁποῖα φαίνονται σύγχρονα πρὸς τὴν πρώτην περίοδον τῶν παρακειμένων κτισμάτων, δὲν ἐξηκριβώθη μετὰ βεβαιότητος, διότι ὁ ἀμέσως παρὰ τὰς οἰκοδομὰς χώρος ἐνεφανίζετο συνήθως διατεταραγμένος, πιθανῶς ἐκ τῶν μεταγενεστέρων ἐπισκευῶν τῶν οἰκοδομῶν. Ὅπως δῆποτε σημειοῦται, ὅτι τὰ ἀποκαλυφθέντα φρεάτια ἦσαν ἄνευ καλύμματος, ἐπὶ μέρους κατεστραμμένα καὶ πλήρη χωμάτων, περιεχόντων συνήθως εὐρήματα κατερχόμενα μέχρι τοῦ 1ου π.Χ. αἰῶνος, πλὴν ἐνὸς φρεατίου τοῦ περισσότερον διατεταραγμένου νοτιωτάτου μέρους τοῦ τομέως ἀ', τὸ ὁποῖον περιεῖχε καὶ μεταγενέστερα εὐρήματα. Ἐπειδὴ ἐκ τῶν μέ-

¹ Βλ. ΠΑΕ 1952, σ. 578 ἐξ.

χρη τοῦδε ὑπαρχουσῶν ἐνδείξεων εἶναι πολὺ πιθανὸν ὅτι ἡ ἐπικάλυψις τῆς ὁδοῦ διὰ τῶν διαδοχικῶν στρωμάτων συνετελέσθη ἐντὸς τοῦ 1ου π.Χ. αἰῶνος δὲν εἶναι ὡσαύτως ἀπίθανος ἡ ὑπόθεσις, ὅτι καὶ ἡ ἀχρήστευσις καὶ ἡ ἐπίχωσις τῶν ἐν λόγῳ φρεατίων σχετίζεται πρὸς τὴν ἐπικάλυψιν ταύτην.

Ἡ συντελεσθεῖσα κατὰ τὸ δυνατόν συστηματικὴ ἐξερεύνησις τῆς ὁδοῦ Ρ27, πλὴν τῶν ἄλλων, παρέσχε στοιχεῖα χρήσιμα διὰ τὴν ἐν γένει ἀνίχνευσιν τῶν λειψάνων τοῦ ἀρχαίου ὁδικοῦ συστήματος τῆς Ῥόδου, διεφώτισε δὲ καὶ τινα ἀσαφεῖς σημεῖα τῶν παλαιότερων παρατηρήσεων καὶ ἐρευνῶν. Οὕτως ὁ περιγραφεὶς τρόπος ἐπικάλυψεως τῆς ὁδοῦ φαίνεται, ὅτι ἦτο εἰς εὐρείαν χρῆσιν εἰς τὴν πόλιν τῆς Ῥόδου. Ὡς ἐγνώρισεν εἰς ἡμᾶς ὁ συνάδελφος κ. Morricone, τοιαῦτα ὁδοστρώματα, εὐκόλως ἀναγνωριζόμενα ἰδίᾳ ἐκ τῆς σκληρότητος καὶ τῆς ἰδιαζούσης συστάσεώς των, παρατηρήθησαν κατὰ καιροὺς ὑπὸ τῆς ἰταλικῆς ἀρχαιολογικῆς ὑπηρεσίας, κατὰ τὴν παρακολούθησιν οἰκοδομικῶν ἐργασιῶν ἐντὸς τῆς πόλεως, χωρὶς νὰ κατανοηθῇ ἡ σημασία των, ὅπως ἄλλωστε δὲν κατενοήθη ἡ σημασία ἀναλόγων εὐρημάτων καὶ εἰς τὰς προγενεστέρας ἑλληνικὰς ἐρεῦνας. Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν ἐπὶ παραδείγματι τοῦ οἰκοδομήματος ἐντὸς τῆς αὐτῆς παλαιότερου Βενετοκλείου Γυμνασίου¹ παρατηρήθησαν τοιαῦτα ὁδοστρώματα παρὰ τὸν ἐξωτερικὸν τοῖχον τῆς προσόψεως, ἐκληφθέντα ὡς στρώματα κακῆς ποιότητος ὁστρακοκονιάματος. Ὑπὸ τὰ στρώματα ταῦτα ἀπεκαλύφθησαν, προσκεκολλημένα ἐπίσης πρὸς τὸν τοῖχον, φρεάτια ὅμοια πρὸς τὰ ἀποκαλυφθέντα εἰς τὴν ὁδὸν Ρ27. Ἦδη δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἀμφιβολία περὶ τῆς διελεύσεως καὶ παρὰ τὴν οἰκοδομὴν ἐπίσης τὴν ἀνασκαφεῖσαν ἐντὸς τοῦ παλαιοῦ Βενετοκλείου μιᾶς τῶν κατὰ μῆκος ὁδῶν τῆς ἀρχαίας πόλεως (B. - N.), τῆς ὁποίας ἐνδιαφέρον εἶναι, ὅτι ἡ πρὸς Β. προέκτασις ἐντὸς τῆς μεσαιωνικῆς πόλεως συμπίπτει πρὸς τὴν γραμμὴν τῆς σημερινῆς ὁδοῦ Πυθαγόρα, τὴν ἀκολουθοῦσαν τὸν ἀρχαῖον προσανατολισμόν. Παρὰ τὴν θέσιν τῆς ἐρεῦνης τοῦ 1951² ἡ πορεία τῆς ὁδοῦ Πυθαγόρα παρακάμπεται ὀλίγον πρὸς Α. ἐν σχέσει πρὸς τὴν γραμμὴν τῆς ἀρχαίας ὁδοῦ, ἡ ὁποία φαίνεται, ὅτι διήρχετο παρὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν τῶν ἀποκαλυφθέντων ἐνταῦθα καὶ πλησίον τῆς ὁδοῦ Σοφοκλέους μεγάλων τοίχων, ἔνθα ἀπεκαλύφθησαν στρώματα μετὰ λατύπης κ.λ. ἐρμηνευθέντα ὡς ἀπλᾶ οἰκοδομικὰ ἀπορρίμματα. Πρὸς διακρίσιν τῆς ἡ ὁδὸς αὕτη, τῆς ὁποίας διαπιστοῦται ἤδη ἡ πορεία, κειμένη εἰς ἴσην ἀκριβῶς ἀπόστασιν, ἥτοι ἡμίσεος βασικοῦ μέτρου τῆς ῥωδιακῆς ἑυμοτομίας (βλ. κατωτέρω), ἀπὸ τῶν ὁδῶν Ρ32 καὶ Ρ33, λαμβάνει τὸ σῆμα Ρ32α.

Σκληρὰ στρώματα ἀνάλογα πρὸς τὰ ὁδοστρώματα τῆς ὁδοῦ Ρ27 ἀπεκαλύφθησαν καὶ παρὰ τὴν ἐσωτερικὴν πλευρὰν τοῦ κατὰ τὸ 1953 καὶ 1954

¹ Αὐτ. σ. 575 ἐξ.

² ΠΑΕ 1951, σ. 225 ἐξ.

ἀνασκαφέντος τείχους τοῦ Μ. Λιμένος¹, μαρτυροῦντα ὅτι παρ' αὐτό, ὡς συνήθως παρὰ τὴν ἐσωτερικὴν πλευρὰν τοῦ περιβόλου, διήρχετο ὁδός.

Σοβαρὰν συμβολὴν εἰς τὴν γνῶσιν τῆς ὁμοτομικῆς ἀρθρώσεως τῆς Ῥόδου κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἀπετέλεσεν ἡ ἐξακριβωσις τῆς ὑπάρξεως τῶν δύο μνημονευθεισῶν ἀνωτέρω καθέτων πρὸς τὴν ἐξερευνηθεῖσαν Ρ27 ὁδῶν, καίτοι ἡ θέσις τῶν πολὺ πλησίον παρακειμένων οἰκιῶν δὲν ἐπέτρεψεν εἰ μὴ μόνον μικρὰν παρὰ τὴν συμβολὴν των πρὸς τὴν Ρ27 ἐξερεύνησιν, κυρίως πρὸς λήψιν ἀπαραιτήτων τινῶν στοιχείων, δυναμένων νὰ ληφθοῦν εὐκόλως. Οὕτως ἡ πρώτη ἀπὸ Ν. κάθετος, εἰς τὴν ὁποίαν πρὸς διάκρισιν παρέχεται τὸ σῆμα Ρ5α, εἶχε πλάτος 5.93 μ., ληφθὲν μεταξὺ τῶν δύο γωνιῶν τῶν ἐκατέρωθεν οἰκοδομῶν. Εἰς βάθος 0.78 καὶ 1.20 μ. ἀπὸ τῆς διασφζομένης κορυφῆς τοῦ ἀπὸ Ν. οἰκοδομήματος διεκρίνοντο σαφῶς δύο ὁδοστρώματα, ἀντιστοιχοῦντα πρὸς ὁμοίας στρώσεις τῆς κεντρικῆς ἀρτηρίας. Ἐκατέρωθεν τῆς καθέτου ταύτης ἀγνιᾶς Ρ5α μανδρότοιχοι, δηλούμενοι καὶ εἰς τοὺς παλαιότερους χάρτας τῆς πόλεως, ἀκολούθου ἄκριβως τὴν γραμμὴν τῆς εἰς ἀπὸ Δ. παρὰ τὴν βόρειον πλευρὰν τῆς ὁδοῦ καὶ ἕτερος ἀπὸ Α. παρὰ τὴν νότιον πλευρὰν. Τοῦτο εἶναι ἄξιον σημειώσεως, ὡς παρέχον μίαν εἰσέτι ἀπόδειξιν τῆς ἐπανειλημμένως ἐκφρασθείσης γνώμης, ὅτι πλεῖστα ὅσα στοιχεῖα ἐπὶ τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους σχετίζονται πρὸς τὴν ἀρχαίαν διαίρεσιν τῆς πόλεως.

Ἡ ἑτέρα τῶν καθέτων ἀγνιῶν, λαμβάνουσα ἤδη τὸ σῆμα Ρ5β, διήρχετο 27.10 μ. βορειότερον τῆς Ρ5α, τῆς διαστάσεως ταύτης ληφθείσης μεταξὺ τῶν κεντρικῶν ἀξόνων τῶν δύο ὁδῶν. Τὸ μετρηθὲν πλάτος τῆς εἶναι 4.55 μ., ληφθὲν ἐπὶ τῇ βάσει τῶν λειψάνων ἐγκαρσίων πρὸς τὴν κεντρικὴν ἀρτηρίαν τοίχων, διότι, ὡς ἐσημειώθη, ὁ παράλληλος πρὸς αὐτὴν ἐξωτερικὸς τοίχος τοῦ ἐν λόγῳ τετραγώνου ἔχει καταστραφῇ. Εἰς βάθος 2.45 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ὑπερκειμένου ἀνδῆρου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου αἱ σύγχρονοι οἰκίαι, διεκρίνεται καθ' ὅλον τὸ σημειωθὲν πλάτος τῆς ὁδοῦ σύνηθες ὁδόστρωμα, ἀντιστοιχοῦν εἰς τὸ διάστημα τὸ μεταξὺ τοῦ κατωτέρου καὶ τοῦ ὑπὲρ αὐτὸ ὁδοστρώματος τῆς κεντρικῆς ἀρτηρίας. Ὑπὸ τὴν ὁδὸν διήρχοντο κατὰ τὸ μῆκός της δύο μικροὶ κρυπτοὶ ὄχθοι, πλάτους 0.28 καὶ 0.38 μ., κατεσκευασμένοι διὰ πωρίνων πλακῶν.

Ἡ ὅλη ὁμοτομικὴ διάταξις ἡ ἀποκαλυφθεῖσα εἰς τὸν τομέα α' τῆς παρούσης ἐρεῦνης ἐμφανίζεται ἀνώμαλος ἔναντι τῆς κανονικότητος, τὴν ὁποίαν παρουσιάζει ἡ βαθμηδὸν διασαφηνιζομένη ἐν γένει διάρθρωσις τῆς ἀρχαίας πόλεως. Παρατηρεῖται σχετικῶς ὅτι ἡ διάνοξις τῆς ἐν λόγῳ ὁδοῦ, ἡ ὁποία παρέσχε τὴν εὐκαιρίαν τῆς ἐκτιθεμένης ἐξερευνήσεως, ἐπέτρεψεν ὡσαύτως, κατόπιν τῆς καθαιρέσεως τῶν παρεντεθειμένων μανδροτοίχων καὶ ἄλλων

¹ ΠΑΕ 1953, σ. 275 ἐξ.

κατασκευῶν, τὴν μετ' ἀκριβείας καταμέτρησιν τῶν ἀποστάσεων, τῶν μεταξὺ τῶν σημερινῶν ὁδῶν Πίνδου (P5), Χειμάρρας (P13), Διαγοριδῶν (P15) καὶ ἑνὸς ἀνωνύμου παλαιοῦ δρόμου παραλλήλου πρὸς τὴν ὁδὸν Διαγοριδῶν ἀπὸ Ν. (P17). Αἱ ὁδοὶ αὗται εἶναι γνωστὸν ἤδη ὅτι ἀκολουθοῦν τὴν γραμμὴν βασικῆς σημασίας ἀρχαίων ἀρτηριῶν, ἐκ τῶν κατὰ πλάτος τῆς πόλεως (Α.-Δ.), ἀπεχουσῶν μεταξύ των κατ' ἴσα διαστήματα, τὰ ὁποῖα ἐκ τῶν ἀκριβεστέρων σχεδιογραφημάτων τῆς πόλεως ὑπολογίζονται περὶ τὰ 200 μ. ἕκαστον¹. Ἡ αὐτὴ ἀπόστασις ἢ ὑποδιαίρέσεις της, ἐμφανίζονται σταθερῶς μεταξύ ὁδῶν σημειωθεισῶν ὡς ἀσφαλῶς ἢ πιθανῶς διατηρουσῶν τὴν γραμμὴν τῆς ἀρχαίας χαράξεως εἰς τὸ μνημονευθὲν ἀνωτέρω διάγραμμα.

Μέχρι τοῦδε ὁμως οὐδαμοῦ τῆς πόλεως ἦτο δυνατὴ ἡ ἄμεσος λήψις ἐπὶ εὐρυτέρας ἐκτάσεως πλέον συγκεκριμένων στοιχείων, ὡς ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα ἐπιτρέπει ἤδη νὰ ληφθοῦν ἡ διάνοιξις τῆς νέας ὁδοῦ ἐπὶ τῆς γραμμῆς τῆς P27, τῆς διασταυρουμένης πρὸς τὰς πλέον χαρακτηριστικὰς ἀρτηρίας τῆς κατηγορίας ταύτης.

Ἡ γενομένη καταμέτρησις τῶν μεταξὺ τῶν εἰρημένων ἀρτηριῶν ἀποστάσεων κατὰ μῆκος τῆς νέας ὁδοῦ ἀπέδειξεν, ὅτι αὗται ἐμφανίζουν μικρὰς διαφορὰς (200.40 - 188 - 196.50 μ.), ὀφειλομένας ἀναμφιβόλως εἰς τὸ ποικίλον πλάτος τῶν συγχρόνων ὁδῶν, αἱ ὁποῖαι ἀντικατέστησαν τὰς ἀρχαίας καὶ τὰς ἐλαφρὰς διακυμάνσεις τῆς πορείας τῶν συγχρόνων. Ἐνεκα τοῦτου περισσοτέραν ἀσφάλειαν παρέχει τὸ ἄθροισμα τῶν ἀποστάσεων τούτων ἐν συνόλῳ, ὁμοῦ μετὰ τοῦ πλάτους τῶν ὁδῶν, ἔξιχνυόμενον εἰς 603.80 μ. ὡς καὶ ἡ διαίρεσις του διὰ τοῦ 3, ἀριθμοῦ τῶν εἰρημένων μεσοδιαστημάτων. Λίαν ἐνδιαφέρον εἶναι ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὅτι τὸ οὕτω προκύπτον μέσον πλάτος τῶν 201.20 μέτρων δι' ἕκαστον διάστημα εἶναι ἀκριβῶς ἴσον πρὸς τὴν ἀπόστασιν τὴν μεταξὺ τῶν ἀρχαίων ὁδῶν P5 (Πίνδου) καὶ P13 (Χειμάρρας), ὡς αὕτη συνάγεται ἐκ καθαρῶς ἀρχαιολογικῶν δεδομένων ἥτοι ἐκ τῆς καταμετρήσεως τοῦ τμήματος τοῦ ὑπὸ νόμου τῆς πλατείας P31, τῆς διασταυρουμένης πρὸς τὰς ἐν λόγῳ ὁδοὺς εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Μ. Λιμένος². Πρὸς τὸν ὑπόνομον τοῦτον συμβάλλουν ἐπὶ ἐγκάρσιαι ὑπόνομοι, ἀπὸ Δ. διαιροῦντες τὴν εἰρημένην ἀπόστασιν εἰς ἕξ ἴσα μέρη. Αἱ ἐγκάρσιαι αὗται ὑπόνομοι ἀπεδόθησαν εἰς ἰσαριθμούς ἀρχαίας ὁδοὺς, αἱ μὲν ἀκραῖαι εἰς τὰς P5 καὶ P13, αἱ δὲ ἐνδιάμεσοι εἰς πέντε ἄλλας ὁδοὺς, ἀπεχούσας ἀπ' ἀλλήλων περὶ τοὺς 100 πόδας. Αἱ ὁδοὶ αὗται, ὅμοιαι τῶν ὁποίων ὑπῆρχον ἀσφαλῶς καὶ ἐντὸς τῶν ἄλλων ἀναλόγων μεγάλων διαιρέσεων, ἐσημειώθησαν εἰς τὸ καταρτισθὲν ρυμοτομικὸν διάγραμμα, ἐξεφράσθη ὁμως συγχρόνως ἐνδοιασμὸς ἐν σχέσει πρὸς τὴν

¹ Ῥυμ. σ. 19, ΠΑΕ 1952, σ. 564 ἐξ.

² Ῥυμ. σ. 11 ἐξ.

συνέχισιν των ἢ μὴ καθ' ὅλον τουλάχιστον τὸ πλάτος τῆς πόλεως¹. Οὕτως, ἔκτος τῶν δύο βασικῶν ἀρτηριῶν, τῆς P5 καὶ P13, ἐσημειώθη ὡς παρέχουσα στοιχεῖα διηνεκοῦς πορείας καὶ ἡ κειμένη κατὰ τὸ μέσον τοῦ ἐν λόγῳ διαστήματος P10, ἀφείθη δὲ πρὸς ἐξακρίβωσιν διὰ μελλουσῶν ἐξερευνήσεων ἡ ἔκτασις τῆς πορείας τῶν λοιπῶν ἀγνιῶν.

Κατὰ τὴν παροῦσαν ἔρευναν δὲν παρεσχέθη εὐχέρεια ἀντιμετωπίσεως τοῦ ζητήματος ἐν συνόλῳ, καίτοι ὁ τομεὺς β' κεῖται ἐντὸς τοῦ εἰρημένου μεσοδιαστήματος. Μόνον κατὰ τὴν ὑποτιθεμένην προέκτασιν τῆς P11 κατέστη δυνατόν νὰ ἐρευνηθῇ ὀλίγον ὁ χῶρος παρὰ τὸ ἀντιστοιχοῦν μέρος τοῦ περιγραφέντος ἀνωτέρω ἀναλήματος τῆς P27, τὸ ὁποῖον πράγματι φαίνεται ὅτι ἐσχημάτιζεν ἄνοιγμα κατὰ τὸ πλάτος τῆς ὁδοῦ P11, πλαισιούμενον ἑκατέρωθεν διὰ τοίχων ἐγκαρσίων πρὸς τὸ ἀνάλημμα, τῶν ὁποίων ἀνεφάνησαν τὰ πέρατα. Δυστυχῶς ἡ ἀπαιτούμενη εὐρυτέρα σκαφή πρὸς πλήρη διαλεύκανσιν τοῦ ζητήματος συνεπήγετο ἄμεσον κίνδυνον καταρρεύσεως τοῦ ὑπερκειμένου ἀνδρήρου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἡ P27 καὶ ἡ διανοιγομένη σύγχρονος ὁδός, ἔνεκα τούτου δὲ ἡ ἔρευνα αὕτη ἀνεβλήθη δι' εὐθετώτερον χρόνον.

Ὅπωςδήποτε, ἀνεξαρτήτως τοῦ ἐκκρεμοῦντος ζητήματος τοῦ μήκους τῶν ἐν λόγῳ ὁδῶν, ἀναμφισβήτητος παραμένει ἡ διαπίστωσις ὅτι τὸ διάστημα τῶν 201 μ. ἀποτελεῖ τὸ μέγα βασικὸν μέτρον τῆς διαιρέσεως τῆς πόλεως, τὸ ὁποῖον συχνάκις ἐμφανίζεται εἰς κανονικὰς ὑποδιαιρέσεις, ὡς ἡ σημειωθείσα τῶν 100 περίπου ποδῶν.

Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης ἀκριβῶς παρουσιάζει ἀνωμαλίαν ἡ ἀποκαλυφθεῖσα ὁμοτομικὴ διάταξις εἰς τὸ ἀνασκαφὲν μέρος τοῦ τομέως α'. Ἐνταῦθα ἐκ μόνου τοῦ ὑποτεθέντος ἀνωτέρω ὡς θεμελίου οἰκοδομῆς προγενεστέρας τοῦ σειсмоῦ τοῦ 226 π.Χ. δὲν εἶναι δυνατὴ ἡ συναγωγὴ συμπερασμάτων βεβαίων ἐν σχέσει πρὸς τὴν παλαιότεραν μορφήν τοῦ χώρου, πλὴν τῆς ἀναγραφείσης ὑπαγωγῆς τῆς οἰκοδομῆς ταύτης εἰς τὴν ἐκ τῆς παρακειμένης πλατείας ἐπιβαλλομένην τάξιν. Ἐκ τῆς θέσεως ὡσαύτως καὶ τῆς μορφῆς τοῦ θεμελίου καθίσταται προφανὲς ὅτι ὁπωςδήποτε διέφερεν οὐσιωδῶς ἡ παλαιὰ διάταξις τῶν οἰκοδομῶν, τουλάχιστον εἰς τὸ νότιον μέρος τοῦ τομέως α'.

Ὡς πρὸς τὴν οἰκοδομὴν ἢ τὰς οἰκοδομὰς τοῦ μέρους τούτου, εἰς τὰς ὁποίας ἀνήκουν τὰ ὡς μετασεισμικὰ χαρακτηριζόμενα λείψανα, ἔχει παρατηρηθῇ ἤδη, ὅτι ταῦτα κατέχουν διάστημα πλείονων οἰκοδομικῶν τετραγώνων μετὰ τῶν ἀντιστοιχοῦσων ὁδῶν. Τὸ μήκος τοῦ ἐνιαίου τοίχου τῆς προσόψεως, ὁ ὁποῖος πλαισιοῖ τὴν πλατεῖαν, ἐβεβαιώθη μέχρις 81 μ. κατὰ πᾶσαν πιθανότητα δὲ συνεχίζετο μέχρι τῆς διασταυρώσεως τῆς πλατείας πρὸς τὴν ὁδὸν P5 Πίνδου, ἡ ὁποία εἰς τὴν θέσιν ταύτην ἔκειτο 2-3 μέτρα νοτιώτερον τῆς

¹ Αὐτ. σ. 11 ἐξ. σ. 19 ὑπ. 2.

σημερινῆς ὁδοῦ. Εἶχε δηλαδή ὁ τοῖχος οὗτος μῆκος 88 μ. περίπου καὶ ἐπιπροσθέτως ἔκειτο ἐπὶ τῆς πλευρᾶς τῆς στενῆς διαστάσεως τῶν οἰκοδομικῶν τετραγώνων, τοῦτο δὲ ἀποκλείει τὴν ὑπόθεσιν ὅτι καθ' οἷονδήποτε τρόπον ἀνῆκεν εἰς κανονικὸν τετράγωνον. Ἀνάλογοι καταλήψεις πλειόνων οἰκοδομικῶν τετραγώνων εἰς πόλεις κανονικῆς διαιρέσεως ἐπιτρέπονται, ὥς γνωστόν, προκειμένου περὶ ἐγκαταστάσεως δημοσίων συγκροτημάτων. Περὶ τοῦ χαρακτῆρος ὅμως τῆς ἐν λόγῳ οἰκοδομῆς οὐδὲν διεπιστώθη, ὥς εἵπομεν, ἔνεκα τούτου δὲ πᾶσα σχετικὴ ὑπόθεσις θὰ ἦτο ἀβάσιμος.

Ἀσυμφωνίαν πρὸς τὰ παρατηρηθέντα περὶ τῆς ὁρυμοτικῆς διαρθρώσεως τῆς πόλεως παρουσιάζει ἐπίσης ἡ ἀπόστασις μεταξὺ τῶν ἀποκαλυφθεισῶν καθέτων πρὸς τὴν πλατεῖαν ὁδῶν, τῆς Ρ5α καὶ Ρ5β, τῶν ὁποίων, ὥς εἶδομεν, οἱ ἄξονες ἀπέχουν 27.10 μ., ἐνῶ τὸ μεταξὺ των τετραγώνων ἔχει πλάτος 22 μέτρων. Ὅτι δὲν πρόκειται περὶ τοπικῆς ἀνωμαλίας ἐπιβληθείσης συνεπείᾳ τῆς διαταραχῆς τῆς διατάξεως ἐκ τῆς παρακειμένης μεγάλης οἰκοδομῆς καταφαίνεται ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι, ὥς θὰ ἴδωμεν, ὁ αὐτὸς ὁρhythμὸς τῆς διατάξεως συνεχίζεται μέχρι τοῦ ἀντιστοίχου κατωτέρου μέρους τῆς πόλεως, εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Μ. Λιμένος. Ἡ ἐν λόγῳ μείωσις τῶν ὁρυμοτικῶν διαστάσεων, ἴσως δὲ ἐμμέσως καὶ ἡ ὅλη παρατηρουμένη εἰς τὸν τομέα α' ἀνωμαλία, ὀφείλεται, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, εἰς τὴν θέσιν τοῦ τομέως τοῦτου πλησίον τῆς σημειωθείσης ἤδη ἀνωτέρω ὀφρῦος, ἡ ὁποία ἀπὸ τοῦ βορείου ἄκρου τῆς ἀκροπόλεως κατέρχεται πρὸς τὸ ὕψωμα τοῦ παλατίου τῶν Μ. Μαγίστρων, ἀποχωρίζουσα τὸ βόρειον ἀπὸ τοῦ μέσου μέρους τῆς πόλεως δι' ἀποτόμου, κατὰ τὸ πλεῖστον, κλειτύος. Οὕτως, ἐνῶ, ὥς παρατηρήθη, αἱ πλησίον εὐρισκόμεναι μεγάλαι ὁρυμοτικαὶ διαιρέσεις μεταξὺ τῶν βασικῶν ἄρτηριῶν (Πίνδου, Χειμάρρας κλ.) ἀνεπτύσσοντο ὑποδιαιρούμεναι κανονικῶς μετ' ἀνέσεως ἐντὸς διαστήματος 201 μέτρων, τὸ ὑπολειπόμενον διάστημα ἀπὸ τῆς Ρ5 (Πίνδου) μέχρι τῆς ὀφρῦος, παρὰ τὴν ὁποίαν διέρχεται σήμερον ἡ νεωτέρα ὁδὸς Β. Ἡπεῖροι, παρέχον κατὰ πολὺ στενότερον πλάτος δὲν ἦτο δυνατόν νὰ χρησιμεύσῃ πρὸς κανονικὴν ἀνάπτυξιν τῆς διαιρέσεως, τοῦτο δὲ φαίνεται, ὅτι ἔγινεν αἰτία τῆς παρατηρουμένης ἀπομακρύνσεως ἀπὸ τῆς κανονικότητος.

Τοιαῦται ἀνωμαλῖαι καὶ ἀποκλίσεις ἀπὸ τοῦ ἀκολουθουμένου ὁρhythμοῦ χαράξεως, ὀφειλόμεναι εἰς ἀναλόγους ἐδαφικοὺς ἢ ἄλλους λόγους, παρατηροῦνται, ὥς γνωστόν, καὶ εἰς ἄλλας ὀρθογωνίου διατάξεως πόλεις, ἰδίᾳ κατὰ τὰς παρυφὰς τοῦ ὀδικοῦ δικτύου πλησίον μεγάλων δημοσίων συγκροτημάτων κλπ., ἐνθα συνήθως ἡ κανονικὴ διαίρεσις τῆς λοιπῆς ἐκτάσεως ἀφίνει ὑπολείμματα ἀνεπαρκῆ πρὸς πλήρη ἀνάπτυξιν τοῦ σχεδίου.

Πρὶν προχωρήσωμεν εἰς ἄλλα συμπεράσματα τῆς σημειουμένης ἐρεῦνης, ἀναφερόμενα εἰς ἀπωτέραν περιοχὴν τῆς πόλεως, θὰ ἔπρεπε νὰ σημειώσωμεν, ὅτι ἐκ τῶν ἀποκαλυφθέντων ἐνταῦθα λειψάνων τὰ μὲν εὐρισκόμενα βαθύτε-

ρον τοῦ ἐπιπέδου τῆς κατασκευασθείσης ὁδοῦ κατεχώσθησαν, παρέμειναν δὲ ἀκάλυπτα εἰς τὸν τομέα α' τὰ λείψανα τῆς οἰκοδομῆς ἢ τῶν οἰκοδομῶν τοῦ βορείου μέρους τοῦ τομέως, τὰ ὁποῖα παρὰ τὴν παρυφὴν τῆς νέας ὁδοῦ, κα-
ταλλήλως τακτοποιούμενα, θὰ δεικνύουν τὴν γραμμὴν τῆς ἀρχαίας. Εἰς τὸν το-
μέα β' παρέμειναν ἀκάλυπτα διὰ μέλλουσιν ἐξερευνήσιν τὰ ἀποκαλυφθέντα
θεμέλια μεγάλης οἰκοδομῆς, ὡς ἐπίσης καὶ τὸ περιγραφέν ἀνάλημμα.

Β'. Εἰς τὴν ἐν τῷ ΜΕΣΑΙΩΝΙΚῷ ΤΕΙΧῶΝ ΠΕΡΙΟΧῃ

Περαιτέρω συνέπειαι τῆς ἀνωτέρω ἐρεῦνης. Πλὴν τῆς σημειωθείσης
ἤδη βεβαίως ἀποδόσεως τῆς ἱπποτικῆς ὁδοῦ Πυθαγόρα εἰς τὴν ἀρχαίαν χάρα-
ξιν, ἐπὶ τῇ βάσει ἐρμηνευομένων ἤδη παλαιότερων ἀρχαιολογικῶν δεδομένων,
ὡς ἐπίσης καὶ τῆς ὁμοίας διαπιστώσεως, ὅτι παρὰ τὸ προγενεστέρως ἀνασκα-
φέν τεῖχος τοῦ μεγάλου λιμένος διήρχετο ἀρχαία ὁδός, ὅλως ἀπροσδόκητον
ἀποτέλεσμα τῆς ἐξερευνήσεως τῆς ὁδοῦ P27 ἐπετέλεσεν ἡ ἐπίλυσις τοῦ ἀπὸ
μακροῦ τεθειμένου προβλήματος τοῦ χρόνου χαράξεως τῆς γραμμῆς, τὴν
ὁποίαν ἀκολουθεῖ ἡ περίφημος ὁδὸς Ἱπποτῶν¹.

Περὶ τῆς ὁδοῦ ταύτης εἶχεν ὑποτεθῆ ὅτι ἀκολουθεῖ τὴν γραμμὴν ἀρ-
χαίας ἀρτηρίας, συνεχιζομένης ἀπὸ Δ. μέχρι τῆς ἀκροπόλεως, διὰ τῆς ὁδοῦ
Πίνδου. Τοιαύτη ὁμως συσχέτισις, ὀφειλομένη εἰς τὴν ἀσάφειαν τῶν παλαι-
ότερον χρησιμοποιουμένων μικρῶν σχεδιογραφημάτων τῆς Ῥόδου, ὡς καὶ εἰς
τὴν σύγχυσιν, τὴν προκαλουμένην ἐκ τῆς μικρᾶς διακυμάνσεως τῆς μεσαιωνι-
κῆς πορείας τῆς ὁδοῦ Πίνδου ἀπεδείχθη ἀβάσιμος. Ἰδίᾳ κατόπιν τῆς ἀνασκαφι-
κῆς ἐξακριβώσεως τοῦ κεντρικοῦ ἄξονος τῆς ὑπὸ τὴν ὁδὸν Πίνδου ἀρχαίας
ὁδοῦ, τοῦ ὁποίου ἡ πρὸς Α. προέκτασις διέρχεται ὑπὲρ τὰ 85 μ. νοτιώτερον
τῆς ὁδοῦ Ἱπποτῶν.

Εἰς τὸ διάγραμμα τῶν ἀρχαίων ὁδῶν τῆς πόλεως δὲν περιελήφθη μὲν ἡ
ὁδὸς Ἱπποτῶν, ἔγινεν ὁμως εἰδικὸς λόγος περὶ αὐτῆς. Συγκεκριμένως, χωρὶς
νὰ ἀποκλεισθῇ ἡ ἀναγωγή τῆς χαράξεώς της εἰς τὴν ἀρχαιότητα, ὑπεγραμμί-
σθη ἡ ὑφισταμένη ἀδυναμία ἐντάξεώς της εἰς τὸν κανονικὸν ῥυθμὸν τῆς δια-
δοχῆς τῶν ὁδῶν τῆς ἀρχαίας πόλεως. Συγχρόνως ἐξεφράσθη ἡ πιθανότης
διαταράξεώς τινος δι' οἷονδῆποτε λόγον ἄγνωστον εἰς ἡμᾶς τοῦ ῥυθμοῦ τού-
του εἰς τὴν ἐν λόγῳ θέσιν.

Ἦδη, κατόπιν τῆς ἀποκαλύψεως τῆς ἀρχαίας ὁδοῦ Ρ5α, παρὰ τὴν ἐξε-
ρευνηθεῖσαν πλατεῖαν, διαπιστοῦται, ὅτι ἡ πρὸς Α. προέκτασις της συμπίπτει
πρὸς τὴν ὁδὸν Ἱπποτῶν, τῆς ὁποίας ἐνδιαφέρον εἶναι, ὅτι καὶ τὸ πλάτος περὶ
τὰ 0.30 - 40 μ. διαφέρει μόνον τοῦ καταμετρηθέντος πλάτους τῆς ἀρχαίας
ὁδοῦ. Οὕτως ἐπιβεβαιοῦται, ἐπὶ τῇ βάσει καθαρώς ἀρχαιολογικῶν δεδομένων

¹ Αὐτ. σ. 26.

πλέον, ἡ παλαιὰ ὑπόθεσις περὶ ἀναγωγῆς τῆς χαράξεως τῆς ὁδοῦ Ἰπποτῶν εἰς τὴν ἀρχαιότητα, ὡς ἐπίσης καὶ ἡ τελευταίως γενομένη ὑπόθεσις περὶ διαταράξεως τοῦ ῥυθμοῦ τῆς ὁμοτομικῆς διαιρέσεως εἰς τὴν θέσιν ταύτην, ἡ ὁποία ἐρμηνεύεται, ὡς εἶδομεν, ἐκ τῆς γειννιάσεώς της πρὸς τὴν ὁφρὺν ἀκροπόλεως - παλατίου Μ. Μαγίστρων, τὴν διαχωρίζουσαν τὸ μέσον ἀπὸ τοῦ βορείου μέρους τῆς Ῥόδου.

Ἡ σχέσις τῆς ὁμοτομικῆς διατάξεως παρὰ τὴν θέσιν ταύτην, ἐντὸς τῆς μεσαιωνικῆς πόλεως πρὸς τὴν διάταξιν τὴν ἀποκαλυφθεῖσαν ἐκτὸς αὐτῆς εἰς τὸν τομέα Α' τῆς παρούσης ἀνασκαφικῆς περιόδου ἐμφανίζεται ἔτι στενότερα. Μεταξὺ τοῦ κτηριακοῦ συγκροτήματος τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτούτου καὶ τῆς ὁπισθίας πλευρᾶς τοῦ Οἴκου τῆς Γλώσσης τῆς Ἰταλίας ὑπάρχει μικρὰ ὁδός, ἱπποτικὴ ἐπίσης, περιλαμβανομένη σήμερον ἐντὸς τοῦ περιβάλλοντος τοῦ Ἰνστιτούτου. Ἡ ὁδὸς αὕτη, ἡ ὁποία εἶναι παράλληλος πρὸς τὴν ὁδὸν Ἰπποτῶν, παρουσιάζει ἅπαντα τὰ γνωρίσματα τῶν ἐκ τῆς ἀρχαίας ὁμοτομίας καταγομένων ἱπποτικῶν ὁδῶν, δὲν περιελήφθη ἐν τούτοις εἰς τὸ διάγραμμα τῶν ἀρχαίων ὁδῶν διότι καὶ αὕτη ἐπίσης, ὡς ἡ παρακειμένη ὁδὸς Ἰπποτῶν, δὲν ἐνηρμονίζετο πρὸς τὸν κανονικὸν ῥυθμὸν τοῦ ἀρχαίου ὁδικοῦ συστήματος. Μετὰ τὴν διαπίστωσιν ὅμως, ὅτι ἡ προέκτασις τῆς ὁδοῦ Ρ5α συμπύπτει πρὸς τὴν ὁδὸν Ἰπποτῶν παρετηρήθη, ὅτι καὶ ἡ σημειωθείσα μικρὰ παράλληλος τῆς ὁδοῦ ταύτης διαχωρίζεται ἀπ' αὐτῆς δι' οἰκοδομικοῦ τετραγώνου πλάτους 22.50 μ. Σχετικῶς ὑπενθυμίζεται ὅτι καὶ τὸ πλάτος τοῦ μεταξὺ τῶν ὁδῶν Ρ5α καὶ Ρ5β ἀρχαίου οἰκοδομικοῦ τετραγώνου ἦτο 22 μέτρα.

Γ'. ΕΠΙ ΤΗΣ ΑΚΡΟΠΟΛΕΩΣ

Ἔρευνα νοτιοδυτικῶς τοῦ τεμένους τοῦ Πυθίου Ἀπόλλωνος. Εἰς τὴν προηγουμένην ἔκθεσιν (σ. 347 ἐξ.) ἐσημειώθη τὸ ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον, τὸ ὁποῖον παρουσιάζει ὁλόκληρος ἡ πρὸς Ν. τοῦ τεμένους τοῦ Πυθίου Ἀπόλλωνος ἔκτασις, ὡς κειμένη εἰς σημαντικὴν θέσιν τῆς ἀκροπόλεως καὶ ὡς διασφύζουσα πρὸς τούτοις πλεῖστα στοιχεῖα τῆς παλαιᾶς μνημειώδους διαμορφώσεως τοῦ χώρου. Ὑπεγραμμίσθη ὡσαύτως εἰς τὴν ἔκθεσιν ἐκείνην ἡ σημασία τοῦ ὀρθογωνίου σχηματισμοῦ, εἰς τὸν ὁποῖον περιλαμβάνεται ἡ κατὰ τὸ 1954 ἐξερευνηθεῖσα καὶ στερεωθεῖσα σπηλαιώδης κατασκευή, ὡς ἀποτελοῦντος τυπικὸν δείγμα ὁμοίων σχηματισμῶν, κειμένων ἐντὸς τῆς ἐν λόγῳ ἐκτάσεως καὶ ἡρμοσμένων εἰς τὰ βασικὰ μέτρα τῆς διαιρέσεως τῆς πόλεως. Ἡ κατὰ τὴν παροῦσαν περίοδον ἀρξαμένη ἔρευνα ἀποσκοπεῖ εἰς τὴν διασάφησιν τοῦ χαρακτῆρος καὶ τῆς μορφῆς τοῦ σχηματισμοῦ τούτου, προσέτι δὲ καὶ εἰς τὴν ἀποκάλυψιν τῶν ἐντὸς αὐτοῦ λειψάνων οἰκοδομῶν καὶ ἄλλων κατασκευῶν.

Ὑπενθυμίζεται σχετικῶς, ὅτι ὁ ὑπὸ ἐξερεύνησιν σχηματισμὸς ἀπὸ Β. πλαισιοῦται ὑπὸ διασφωζομένων κατεστραμμένων σπηλαιωδῶν κατασκευῶν,

μεταξὺ τῶν ὁποίων συγκαταλέγεται καὶ ἡ ἐξερευνηθεῖσα κατὰ τὸ 1954. Ἀπὸ Δ. διακρίνονται ἐπικεχωσμένοι ὅμοιοι σπηλαιώδεις κατασκευαί. Ἀπὸ Α. ὁ σχηματισμὸς καθορίζεται ὑπὸ ἑνὸς ὀλίγον ὑψηλότερον κειμένου ἀνδρήρου, ἐνῶ ἀπὸ Ν. διέρχεται παρ' αὐτόν, ὑψηλότερον ὡσαύτως κειμένη, ἀγροτική ἀτραπός, σημειωθεῖσα εἰς τὸ μνημονευθὲν διάγραμμα τῶν ἀρχαίων ὁδῶν τῆς πόλεως ὑπὸ τὸ σῆμα P18a.

Κατὰ τὴν παροῦσαν ἀνασκαφικὴν περίοδον ἐξερευνήθη τὸ ἀνώτερον μέρος τῆς ἐπιχώσεως τοῦ ἀνατολικοῦ ἡμίσεος τοῦ σχηματισμοῦ, ἀπεκαλύφθησαν δὲ τοῖχοι εὐτελῶν κατασκευῶν, κειμένων ὀλίγον ὑπὸ τὴν σημερινὴν ἐπιφάνειαν καὶ σημαντικῶς ὑψηλότερον τοῦ ἑλληνιστικοῦ ἐπιπέδου, τοῦ διαπιστωθέντος κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ 1954.

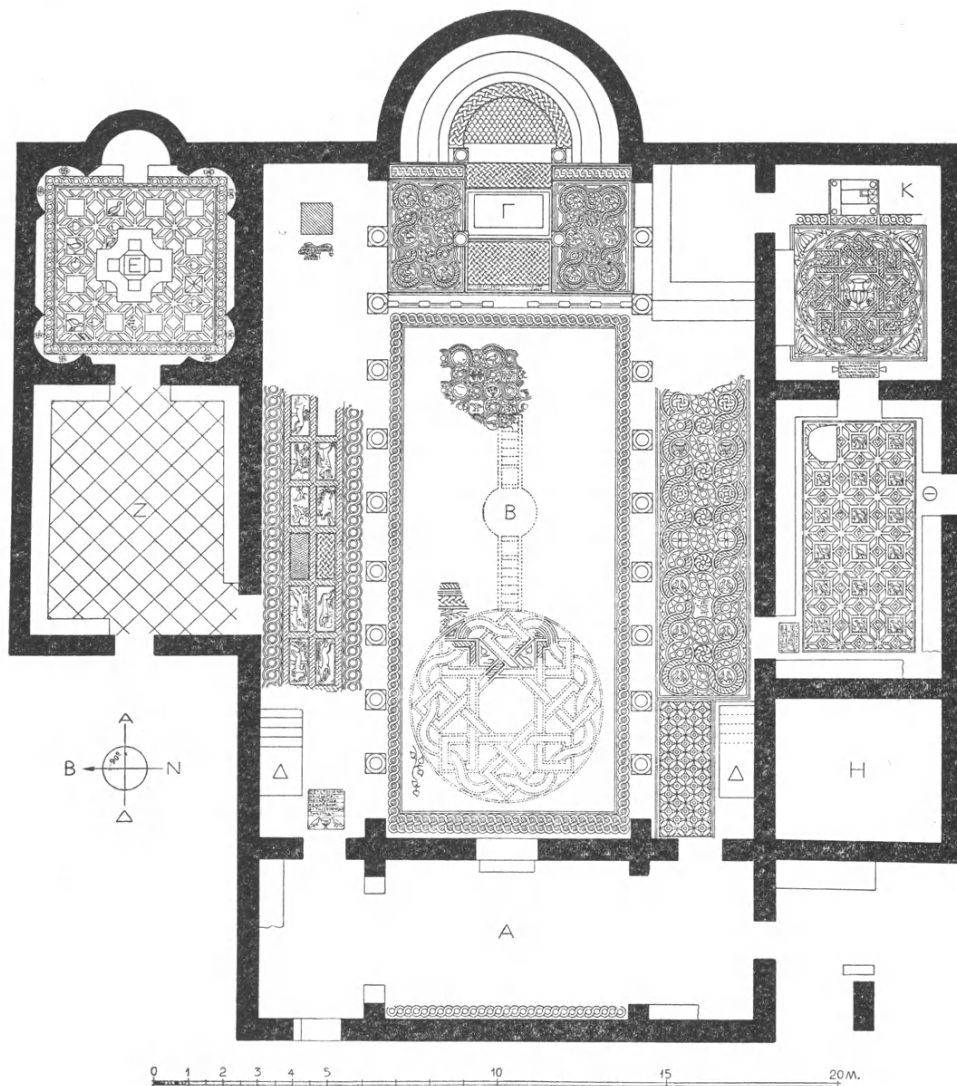
Ὅμοίως σημαντικῶς ὑψηλότερον τοῦ ἐπιπέδου τούτου κεῖται καὶ οἰκοδομή, καλυτέρας κατασκευῆς, ἀποκαλυφθεῖσα περὶ τὸ μέσον τοῦ ἀνασκαφέντος μέρους, τῆς ὁποίας οἱ τοῖχοι συγκαινται ἐξ ἀργῶν λίθων καὶ πηλοῦ. Τῆς οἰκοδομῆς ταύτης δὲν διεπιστώθη εἰσέτι τὸ πλήρες σχῆμα, ὁ χαρακτήρ, ὡς καὶ ἡ ἐποχὴ εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκει.

Παρὰ τὸ ἀνατολικὸν πλαίσιον τοῦ σχηματισμοῦ ἡ σκαφή, χωρήσασα βαθύτερον, ἀπεκάλυψεν εἰς σημαντικὸν μῆκος ὥραϊον ἀναλημματικὸν τοῖχον, συγκείμενον ἐκ μεγάλων πωροπλίνθων, ἐδραζομένων ἐπὶ τοῦ πρὸς τοῦτο ἀποκοπέντος βράχου. Ὅμοίου τοίχου, χρησιμεύοντος ὡς ἀναλήμματος καὶ ὡς περιβόλου ἀσφαλῶς, ἀπεκαλύφθη κατὰ τὴν νότιον πλευρὰν τοῦ σχηματισμοῦ ἡ ὑπὸ μορφὴν τείχους ἀποκεκομμένη βραχώδης βάσις. Ἀπὸ τῆς πλευρᾶς ταύτης ὑπάρχει καὶ εἴσοδος εἰς τὸν περίβολον ἀπὸ τῆς ὁδοῦ P18a, τῆς ὁποίας ἡ σημειωθεῖσα ἀναγωγὴ εἰς τὴν ἀρχαιότητα ἐπεβεβαιώθη καὶ διὰ τῆς ἀνευρέσεως ὁδοστρώματος ὁμοίου πρὸς τὰ περιγραφέντα εἰς τὴν P27, κειμένου ὑπὸ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς σημερινῆς ἀτραποῦ.

Λεπτομερεστέρα ἔκθεσις τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς ἐρεύνης εἰς τὸ μέρος τοῦτο μόνον μετὰ τὴν συμπλήρωσιν τῆς ἀνασκαφῆς καὶ τὴν μετ' αὐτῆς διαλεύκανσιν τῶν ὑφισταμένων προβλημάτων εἶναι χρήσιμον νὰ παρασχεθῇ.

Εἰς τὴν πρὸ ἐτῶν δαπάναις τῆς Γ. Διοικήσεως Δωδεκανήσου ἀνασκαφεῖσαν ὑπ' ἐμοῦ, παρὰ τὸ χωρίον Μαστιχάρη τῆς Κῶ, παλαιοχριστιανικὴν βασιλικὴν ἐξετέλεσα ἐφέτος, βοηθούμενος καὶ ὑπὸ τοῦ ἐκτάκτου ἐπιμελητοῦ Ἀρχαιοτήτων Κῶ κ. Μιλτ. Νικολαΐδη, συμπληρωματικὰς τινὰς ἐργασίας δαπάναις τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Ἀφεώρων δ' αἱ ἐργασίαι αὗται εἰς τὸν πλήρη καθορισμὸν τῶν εἰς τὸν νότιον τοῖχον τῆς βασιλικῆς ἐρειδομένων προσκτισμάτων, συνάμα δὲ καὶ εἰς τὸν καταρτισμὸν τοῦ τελικοῦ σχεδίου τοῦ ὅλου συγκροτήματος τῆς βασιλικῆς ἦτοι ἀφ' ἑνὸς μὲν τοῦ κυρίου σώματος τῆς βασιλικῆς (εἰκ. 1 Α, Β, Γ) ἀφ' ἑτέρου δὲ τοῦ βαπτιστηρίου (Ε, Ζ) καὶ τῶν πρὸς Νότον προσκτισμάτων (Η, Θ, Κ). Πάντων τούτων καθωρίσθη ἤδη τελειωτικῶς οὐ μόνον τὸ ἀρχιτεκτονικὸν διάγραμμα ἀλλὰ καὶ ἡ ψηφιδωτὴ διακόσμησις, ὥς ἐμφαίνεται ἐπὶ τοῦ παρατιθεμένου σχεδίου (εἰκ. 1). Καὶ περὶ μὲν τῶν δύο πρώτων μερῶν (κυρίως ναοῦ καὶ βαπτιστηρίου) δὲν θὰ κάμωμεν ἐνταῦθα λόγον, προκειμένου προσεχῶς νὰ δημοσιεύσωμεν πλήρη μελέτην εἰς τὴν Ἀρχ. Ἐφημερίδα, θὰ ὁμιλήσωμεν ὅμως ἐκτενέστερόν πως περὶ τῶν νοτίων προσκτισμάτων. Ταῦτα ἐκτεινόμενα καθ' ὅλον τὸ μῆκος τοῦ κυρίως ναοῦ, ἦτοι ἀπὸ τοῦ νάρθηκος μέχρι τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου τοῦ ναοῦ, ἀπαρτίζουσιν ἐν τῷ συνόλῳ ἐπίμηκες ὀρθογώνιον κτίσμα πλάτους 4.90 μ., ὅπερ διαιρεῖται διὰ δύο ἐγκαρσίων τοίχων εἰς τρία διαμερίσματα (εἰκ. 1 Η, Θ, Κ). Ἐκ τούτων τὸ μὲν δυτικώτατον (Η), περίπου τετράγωνον ἐν κατῴψει (4.14×4.90), οὐδόλως συγκοινωνεῖ οὔτε πρὸς τὸ ἐξωτερικὸν οὔτε πρὸς τὸν ναὸν ἢ τὸ γειτονικόν του διαμέρισμα Θ· διότι οἱ ἐξωτερικοὶ του τοῖχοι δὲν παρουσιάζουσιν ἀνοιγμὰ τι οὔτε δὲ καὶ ἔχει τὸ δάπεδόν του ἐστρωμένον· ἀγνοῶ, τούτου ἕνεκα, τὸν προορισμὸν του. Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ Η, τὸ γειτονικόν του διαμέρισμα Θ, σχήματος ἐπιμήκους ὀρθογωνίου (4.90×8.25 μ.), φέρει τρεῖς θύρας, ἕξ ὧν ἡ μὲν μία, ἀνοιγομένη εἰς τὸ μέσον περίπου τοῦ νοτίου τοίχου τῆς βασιλικῆς, ἐπέτρεπε τὴν συγκοινωνίαν αὐτοῦ πρὸς τὸ νότιον κλίτος αὐτῆς, ἡ δὲ ἄλλη, ἀνοιγομένη ἐπὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ τοίχου εἰς τὸ μέσον περίπου τοῦ μήκους τοῦ διαμερίσματος, συνεκινῶναι πρὸς τὸ ἐξωτερικόν. Τέλος ἡ τρίτη ἀνοιγομένη εἰς τὸ μέσον τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς του ἐπέτρεπε τὴν ἐπικοινωνίαν του πρὸς τὸ ἀνατολικὸν διαμέρισμα Κ. Ὅλοι οἱ τοῖχοι τοῦ διαμερίσματος Θ εἶναι ἐφωδιασμένοι εἰς τὴν βάσιν των με χαμηλά, κτιστὰ πεζούλια πλάτους 0.60 μ. Ἐκτὸς ὅμως τῶν πεζουλίων ἐσώθη

πρὸ τοῦ εὐθύς παρὰ τὴν θύραν ἣτις ἄγει πρὸς τὸ διαμέρισμα Κ πεζουλίου

Εἰκ. 1. Κάτοψις τῆς βασιλικῆς τοῦ Μαστιχάρη τῆς Κῶ.

κτιστὴ τράπεζα σχήματος σῖγμα, χορδῆς 1.10 καὶ βέλους 0.85 ὕψους δὲ 0.38 (πίν. 107α).

Τὸ δάπεδον τοῦ διαμερίσματος Θ εἶναι ἐστρωμένον διὰ ψηφιδωτοῦ

γεωμετρικοῦ σχεδίου ἐκ ποικιλοχρῶμων ψηφίδων ἀρίστης ἐκτελέσεως, σχεδιασθέντος καὶ κατασκευασθέντος μετὰ τὴν κατασκευὴν τῶν πεζουλίων. Ἀμέσως δὲ πρὸ τῆς πρὸς τὸ νότιον κλίτος τῆς βασιλικῆς ἀγούσης θύρας ἀπεκαλύφθη ἐντὸς πλαισίου, διαστάσεων 0.59×0.88 μ., ψηφιδωτὴ ἐπιγραφὴ (πίν. 108α) λέγουσα·

Ἀνὴρ εὐλαβὴς
ὕπερ σωτηρίας ἐ
αυτοῦ καὶ τῶν
διαφερόντων αὐ
τῷ ἐψήφωσεν

Πρόκειται λοιπὸν περὶ τοῦ δαπανήσαντος διὰ τὴν διὰ ψηφιδωτοῦ κάλυψιν τοῦ διαμερίσματος Θ ὑπὸ ἀνωνύμου εὐλαβοῦς δωρητοῦ, κατασκευάσαντος τὸ δάπεδον ὑπερ σωτηρίας ἑαυτοῦ καὶ τῶν ἰδικῶν του, δηλ. τῆς οἰκογενείας του. Αἱ ἀπαρτίζουσαι τὰ γράμματα ψηφίδες εἶναι μέλαιναι τὸ δὲ βάθος λευκόν, διακρίνονται δὲ ἀκόμη καὶ τὰ βοηθητικὰ τῆς ἐπιγραφῆς χαρακώματα, ἐκτελεσθέντα διὰ σιτοχρόων ψηφίδων. Τὸ τρίτον (ἀνατολικόν) διαμέρισμα Κ, σχήματος ὀρθογωνίου διαστάσεων 4.90×6.40 μ., φέρει πλὴν τῆς πρὸς τὸ Θ θύρας, τὴν ὁποίαν ἤδη ἀνεφέραμεν, καὶ ἑτέραν ἐπὶ τοῦ βορείου αὐτοῦ τοιχώματος, πλάτους 1.20 μ., διὰ τῆς ὁποίας συνεκοινώνει πρὸς τὸ νότιον κλίτος τοῦ πρεσβυτερίου, ὅπερ, σημειωτέον, φέρει κατὰ τὰς δύο αὐτοῦ πλευράς (δυτικὴν καὶ βόρειον) πεζούλιον, πλάτους 0.55 μ. Πεζούλιον δ' ἐπίσης κτιστόν, πλάτους 0.57, φέρει κατὰ τὴν βάσιν του καὶ ὁ βόρειος τοῖχος τοῦ διαμερίσματος Κ, οὐχὶ ὅμως καθ' ὅλον τὸ μήκος αὐτοῦ ἀλλὰ μόνον περὶ τὸ μέσον αὐτοῦ ἐπὶ μήκους 2.85 μ. Τέλος εὐθὺς πρὸ τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου, ἦτοι εἰς ἀπόστασιν μόνον 0.75 μ. ἀπ' αὐτοῦ, ὑπῆρχε τράπεζα (πίν. 107β), τῆς ὁποίας εὐρέθη ἡ ὀρθογώνιος βάσις μήκους 1.80 καὶ πλάτους 1.17 μ. φέρουσα κατὰ τὰς γωνίας τέσσαρας κυκλικὰς ἐγκοπὰς, διαμ. 0.12 μ., προοριζομένας πρὸς ἐνσφήνωσιν τῶν στηριγμάτων της. Ἐντὸς τῆς βάσεως ἀπεκαλύφθη καὶ ὀρθογώνιον κατασκευάσμα, κατὰ ἀνάλογον πρὸς ἐγκαίνιον, ὅπερ ὅμως εὐρέθη κενόν.

Τὸ δάπεδον τοῦ διαμερίσματος Κ ἐκαλύπτετο διὰ πολυπλόκου γεωμετρικοῦ κοσμήματος, ἀναπτυσσομένου κυκλικῶς πέριξ κεντρικοῦ ὀκταγώνου, ἐντὸς τοῦ ὁποίου εἰκονίζετο ἀμφορεὺς (πίν. 108β) καὶ ὄρθηκες ἀμπέλου μετὰ βοτρυών. Τὸ μέγα τοῦτο κόσμημα καταλαμβάνει ὁλόκληρον τὴν πρὸ τῆς Ἀγ. Τραπέζης ἐπιφάνειαν τοῦ διαμερίσματος, χωριζόμενον ἀπὸ τῆς Ἀγ. Τραπέζης διὰ ταινίας μεθ' ἁλυσσωτοῦ κοσμήματος. Ἐν τῷ αὐτῷ διαμερίσματι ἀπεκαλύφθη ἐπίσης, εὐθὺς πρὸ τῆς θύρας, δι' ἧς τοῦτο συνεκοινώνει μετὰ τοῦ Θ, ψηφιδωτὴ ἐπιγραφὴ ἐντὸς ὀρθογωνίου δέλτου μετὰ λαβῶν (tabella ansata) λέγουσα:

*Εὐστόχιος ὁ ἐδέσιμος ἐν-
 θηκάρης κὲ ἡ αὐτοῦ γαμε-
 τὴ Πασσκάσια ὑπὲρ εὐχῆς
 ἑαυτῶν κὲ τῶν τέκνων
 αὐτῶν ἐψήφωσαν*

Ἡ ἄλλως ἀθησαύριστος λέξις ἐνθηκάρι(ο)ς σημαίνει πιθανώτατα τὸν σκευοφύλακα, ὅστις θὰ ἦτο κληρικός, ἀφ' οὗ χαρακτηρίζεται διὰ τοῦ ἐπιθέτου αἰδέσιμος. Καὶ τὸ μὲν ὄνομα αὐτοῦ *Εὐστόχιος* μαρτυρεῖται ἤδη ὑπὸ χριστιανικῶν συγγραφέων καὶ ἐπιγραφῶν (πβλ. Pape-Benseler, Wörterb. der gr. Eigennamen, σ. 426), τὸ δὲ *Πασσκάσια* εἶναι ἄγνωστον μέχρι τοῦδε· θὰ πρέπει ὅμως νὰ εἶναι τὸ θηλυκὸν τοῦ *Πασχάσιος*, ὀνόματος διακόνου τινὸς ἀναφερομένου ὑπὸ ΝΕΙΛΟΥ (Ἐπιστ. 2, 308).

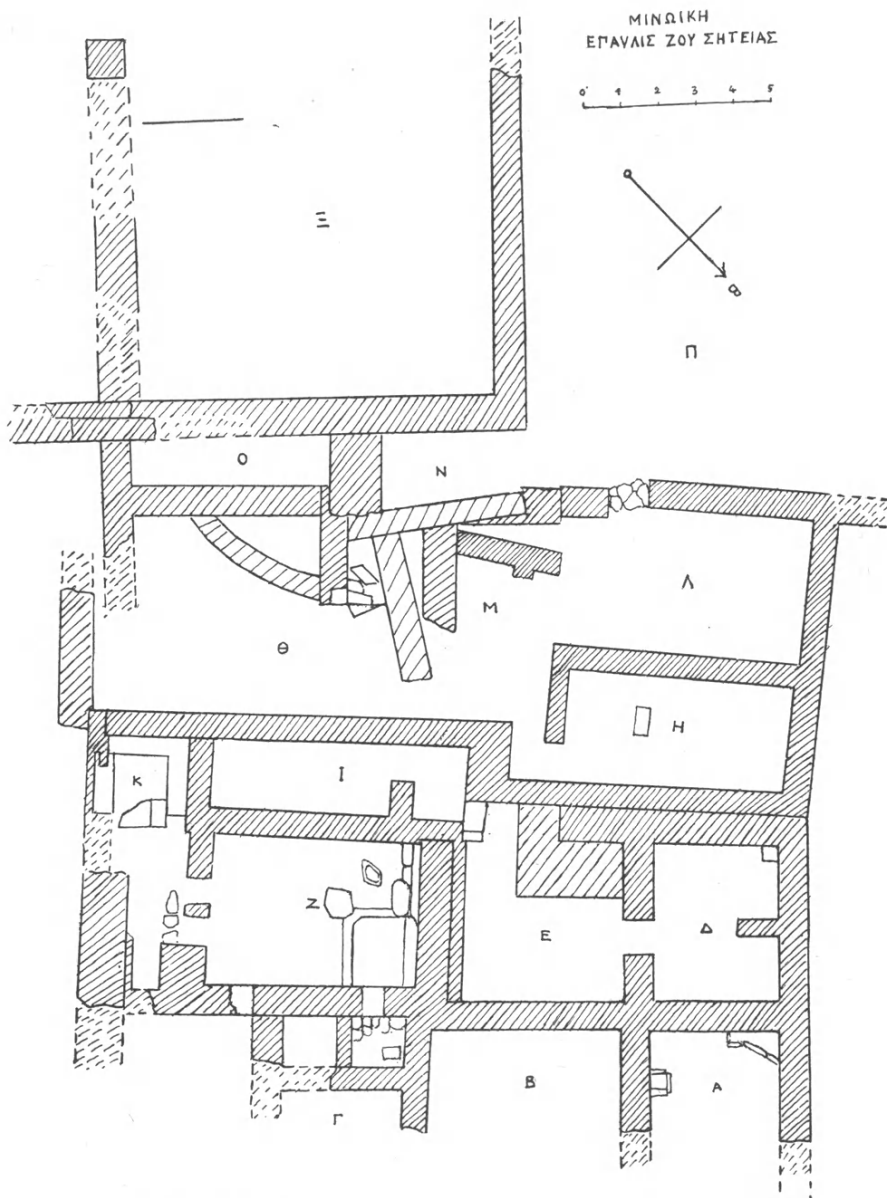
Ὅσον ἀφορᾷ τὸν προορισμὸν τῶν διαμερισμάτων Κ καὶ Θ ἡ εἰς ἀμφοτέρα, ἰδίᾳ δὲ εἰς τὸ εὐρυχωρότερον Θ, παρουσία πεζουλίων, ὥς καὶ ἡ ὑπαρξίς ἐν τῷ Θ θύρας συγκοινωνούσης ἀπ' εὐθείας μετὰ τοῦ ἐξωτερικοῦ, τέλος δὲ ἡ ἐν τῷ Κ ὑπαρξίς θύρας ἐπικοινωνίας πρὸς τὸ νότιον κλίτος τῆς βασιλικῆς μὲ ἀγούσιν εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι θὰ πρόκειται περὶ τοῦ ὑπὸ τῆς ΔΙΑΘΗΚΗΣ ΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ (Βιβλ. Α', 29) ἀναφερομένου διακονικοῦ, ἀποτελουμένου ἐνταῦθα ἐκ δύο χώρων ἥτοι ἐνὸς προθαλάμου Θ, εἰς τὸν ὁποῖον οἱ προσφέροντες τὰς καρποφορίας πιστοὶ θὰ ἀνέμενον καθήμενοι ἐπὶ τῶν πεζουλίων μέχρις ὅτου εἰσέλθωσιν εἰς τὸ διαμέρισμα Κ, ἐν τῷ ὁποίῳ ἐγίνετο ἡ παραλαβὴ καὶ καταγραφὴ τῶν καρποφοριῶν ὑπὸ τοῦ πρωτοδιακόνου καὶ τῶν ἱερέων καὶ ἡ ἐπὶ τῆς τραπέζης ἀπόθεσις αὐτῶν. Μεθ' ὃ διὰ τῆς ἐτέρας (βορείου) θύρας τοῦ διαμερίσματος Κ μετεφέροντο τελικῶς αἱ καρποφορίαι εἰς τὴν κυρίως Ἀγ. Τράπεζαν τῆς βασιλικῆς, ἵνα ἁγιασθῶσιν ὑπὸ τῶν ἱερέων καὶ τοῦ ἐπισκόπου.

1) *Μινωική ἀγροικία Ζοῦ Σητείας.* Ἦδη κατὰ τὴν προηγηθεῖσαν περίοδον ἐρεῦνης εἰς τὴν περιοχὴν Σητείας εἶχε διαπιστωθῇ ἡ ὑπαρξίς σημαντικῆς μινωικῆς ἐγκαταστάσεως, 10' λεπτὰ ἔξωθι καὶ δυτικῶς τοῦ χωρίου Ζοῦ Σητείας, τῆς ὁποίας μέρος κατεστράφη τελείως κατὰ τὴν διάνοξιν τῆς ἐκεῖθεν διελθούσης κοινοτικῆς ὁδοῦ. Ἡ θέσις ἦτο λίαν πρόσφορος διὰ τὴν μινωικὴν ἐγκατάστασιν, διότι εἰς μικρὰν μόνον ἀπόστασιν ὑπάρχει λαμπρὰ πηγὴ ὕδατος, ἐξ ἧς σήμερον ὑδρεύεται ἡ πόλις Σητεία. Ὀλόκληρος ἡ περιοχή ἐκ τούτου εἶναι κατάφυτος καὶ γραφικὴ μὲ ὥραϊαν θέαν πρὸς τὴν κοιλάδα τῆς Σητείας.

Ἡ ἐγκατάστασις ἔχει χαρακτῆρα ἐπαύλεως ἢ ἀγροικίας, τοποθετημένης κατὰ κλιμακωτὰ ἐπίπεδα εἰς τὴν κλιτὺν λόφου, ἣτις καταλήγει εἰς στενὴν φάραγγα, εἶναι δὲ ἰσχυρῶς κατεσκευασμένη κατὰ μέγα μέρος δι' εὐμεγέθων πελεκητῶν λίθων. Ἡ διάνοξις τῆς ὁδοῦ κατέστρεψε δωμάτια τοῦ κατωτέρου ἐπιπέδου, πολὺ πιθανὸν δὲ καὶ αὐτὴν τὴν πρόσοψιν, ἃν κρίνῃ τις ἐκ τινων λίαν ὀγκωδῶν καὶ ἐπιμήκων πελεκητῶν λίθων, οἵτινες ἐξήχθησαν ὑπὸ τῶν ἐπιχωρίων.

Διαστέλλονται σαφῶς πέντε διαδοχικὰ κλιμακωτὰ ἐπίπεδα (βλ. σχεδ. εἰκόνας 1) τῶν δωματίων Α, Β, Γ, εἶτα τῶν Δ, Ε, Ζ καὶ Κ, τῶν ὁποίων ὅμως τὰ Δ καὶ Ε ἔχουν καὶ ὑπόγεια, ἀκολουθῶς τῶν Η, Θ καὶ Ι καὶ ὑψηλότερον τῶν Λ καὶ Μ, ἐνῶ ἀνώτερον ὅλων, ἀλλ' ἐπικλινές, εἶναι τὸ τῶν διαδρόμων Ο καὶ Ν καὶ τῶν διαμερισμάτων (τὰ ὁποῖα εἰσέτι δὲν ἀνεσκάφησαν ἐξ ὀλοκλήρου) Ξ καὶ Π. Ἡ συνολικῶς ἀνασκαφεῖσα ἔκτασις εἶναι 700 τ.μ. καὶ τὸ κτήριον παρηκολουθήθη εἰς 31 μέτρα μήκους καὶ 23 πλάτους, προφανῶς δὲ ἦτο μεγαλύτερον, διότι δὲν ἀνεκαλύφθη εἰσέτι τὸ πρὸς τὰ ΝΔ. ὄριον, τὸ δὲ ΒΑ. ἀνευρέθη κατεστραμμένον· πιθανῶς ὑπάρχει ἐπέκτασις καὶ πρὸς τὰς ἄλλας δύο πλευράς. Καὶ ἂν ἀκόμη τὸ κτήριον ἦτο μονώροφον, δὲν εἶχεν ὀλιγώτερα τῶν 22—24 διαμερισμάτων, συνυπολογιζομένων εἰς ταῦτα τῶν διαδρόμων, κλιμακίδων, ὑπογείων κλπ. Πρόκειται λοιπὸν περὶ λίαν ἀξιολόγου μινωικῆς ἐγκαταστάσεως, ἣτις καὶ διὰ τὸν τρόπον οἰκοδομῆς της δὲν δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς ἀπλῆ οἰκία.

Τὴν χρονολογίαν ἔδωσεν ἡ ἐντὸς τοῦ μεγάρου ἀνευρεθεῖσα κεραμεικὴ, ἰδίως μάλιστα ἡ τῶν τριῶν ἀποθετῶν τοῦ δωματίου Ζ· αὕτη ἀποδεικνύει ὅτι ἡ ἔπαυλις ὀικοδομήθη εἰς τὴν ΜΜ IIIβ περίοδον καὶ ὅτι ἡ ζωὴ της δὲν

Εἰκ. 1. Σχέδιον τῆς Μινωικῆς Ἀγροικίας Ζοῦ Σητείας.

παρετάθη ἐπὶ πολὺ, πιθανῶς δὲ δὲν ὑπερέβη τὸ κάτω ὄριον τῆς μεταβατικῆς περιόδου ΜΜ ΙΙΙβ εἰς τὴν ΥΜ Ια. Τοῦτο φαίνεται ὅτι ἰσχύει καὶ διὰ τὰ

δύο ἄλλα ἀνασκαφέντα ἐν Σητεῖα κτήρια, τὴν ἔπαυλιν Σητείας καὶ τὴν Οἰκίαν-Ἱερὸν τῆς Πατέλας Σφακιῶν Σητείας (περὶ τῆς ὁποίας κατωτέρω), τὰ ὁποῖα φαίνονται συγκαταστραφέντα. Ἐπίσης φαίνεται ὅτι κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν διεκόπη καὶ ἡ λατρεία εἰς τὸ Ἱερὸν Πισκοκεφάλου, ἀφοῦ τὰ εὐρήματά του δὲν ὑπερβαίνουν τὸ κατώτερον ὄριον τῆς ΜΜ ΙΙΙβ περιόδου. Ἡ καταστροφή λοιπὸν φαίνεται γενικὴ καὶ ὀφείλεται πιθανώτατα εἰς σεισμούς, διὰ τὴν ἔκτασιν τῶν ὁποίων προέκυψαν ὠρισμένοι ἐνδείξεις, ἰδίως εἰς τὰ δωμάτια Β, Δ καὶ Ε τῆς ἀγροικίας Ζοῦ, ὅπως ἰσχυραὶ ἀποκλίσεις τοίχων καὶ κατάρρευσις τοίχου ὠκοδομημένου μὲ μεγάλους πελεκητοὺς λίθους.

Ἡ ἀγροικία ἔχει τὸν κύριον ἄξονά της ἐκ ΒΑ. πρὸς ΝΔ., ἀλλ' οἱ τοῖχοί της δὲν εἶναι πάντοτε παράλληλοι ἢ κάθετοι πρὸς ἀλλήλους· θεμελιοῦνται κατὰ κανόνα ἐπὶ τοῦ μαλακοῦ βράχου, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἔχουν ἐκσκαφῇ καὶ τὰ ὑπόγεια τῶν δωματίων Δ καὶ Ε· τῶν τελευταίων οἱ τοῖχοι εἶναι ἐπενδεδυμένοι ἐσωτερικῶς διὰ μεγάλων λίθων, ὀλίγον ἐσωτέρω τῶν τοίχων τῶν ὑπερκειμένων δωματίων. Ὑπάρχουν προφανῶς τινες ὑστερογενεῖς τοῖχοι, οἱ ὁποῖοι εἶναι δύσκολον νὰ χρονολογηθοῦν· ἡ ἀνεύρεσις ὅμως ὀλίγων χαρακτηριστικῶν ὁστράκων γεωμετρικῆς ἐποχῆς (ἐκ σφαιροειδοῦς ἀγγείου μὲ ὁμοκέντρους κύκλους καὶ ἐκ κυλινδρικοῦ ἀγγείου μὲ ἀβακωτὸν κόσμημα) χρονολογεῖ μέρος τοὐλάχιστον τῶν κατασκευῶν τούτων εἰς τοὺς γεωμετρικοὺς χρόνους. Τοιοῦτοι εἶναι οἱ καθέτως συναντώμενοι, ἀλλὰ μὲ ἄλλον προσανατολισμὸν μεταξὺ τῶν χώρων Μ καὶ Θ τοῖχοι, οἵτινες εἶναι εἰς ὑψηλότερον ἐπίπεδον καὶ ὁ ἐπιμήκης κυρτούμενος τοῖχος ὁ ἀνευρεθεὶς ὑπεράνω τοῦ δυτικοῦ ὁρίου τοῦ δωματίου Ζ καὶ τοῦ προθαλάμου του.

Ἀναμφιβόλως πέραν τῶν δωματίων Α, Δ, Η καὶ Λ, πρὸς τὸ ΒΔ. δὲν ὑπῆρχον ἄλλα δωμάτια, διότι ἐκεῖ ὁ βράχος ἐπιπολάζει καὶ δὲν ὑπάρχει ἐπέκτασις τοίχων. Προφανῶς ἐκεῖθεν δὲν ὑπῆρχεν εἴσοδος καὶ ἴσως δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ ἀναζητηθῇ προσπέλασις ἐκ ΒΑ., ὅπου ἦτο ἡ πρὸς τὴν κοίτην τοῦ ποταμοῦ πρόσσοψις, ἴσως κεκοσμημένη διὰ βεραντῶν ἢ ἐξωστῶν. Ἡ διαμόρφωσις τοῦ ἀνατολικοῦ μέρους τοῦ οἰκήματος δεικνύει μᾶλλον ὅτι πρὸς τὰ ἐκεῖ θὰ ὑπῆρχεν ἡ εἴσοδος καὶ θὰ ἦτο ὀρθὸν νὰ τὴν ἀναζητήσῃ τις κατὰ τὸ μικρὸν διαμέρισμα Κ, τὸ ὁποῖον μορφοῦται ὡς προθάλαμος τοῦ Ζ, ἂν δὲν ἀπεκαλύπτετο ἡ χρῆσις τοῦ τελευταίου ὡς δωματίου ὑπηρετικῆς χρήσεως, εἰδους μαγειρείου καὶ ἐργαστηρίου. Ἰσως λοιπὸν ἐκεῖ ἦτο ἡ ὑπηρεσιακὴ εἴσοδος. Ὁ παχὺς ΝΑ. τοῖχος διακόπτεται παρὰ τὸ ἀναπαυτήριο Κ, ἵνα σχηματίσῃ διόδον πρὸς τὸν προθάλαμον, ἐκ τοῦ ὁποίου εἰσῆρχετο τις εἰς τὸ εὐρύχωρον δωμάτιον Ζ. Ἄν κατὰ τὴν πλευρὰν ταύτην ὑπῆρχεν ἡ κυρία εἴσοδος, αὕτη θὰ εὕρισκετο ἀνατολικώτερον διὰ μέσου τοῦ παχέος τοίχου, ὅστις φαίνεται ἐξωτερικῶς, δίδουσα προσπέλασιν εἰς προθάλαμον καὶ δι' αὐτοῦ εἰς τὰ δωμάτια Γ, Β καὶ Α, τῶν ὁποίων τὸ μεγαλύτερον μέρος κατεστράφη ὑπὸ τῆς νεωστὶ

κατασκευασθείσης ὁδοῦ. Δυσκόλως παρακολουθεῖ τις πῶς ἐκ τῶν κάτω τούτων δωματίων ἐπεκοινώνει τις μὲ τὰ εἰς ἀνώτερον ἐπίπεδον εὐρισκόμενα. Ἴσως νὰ ὑπῆρχε προσπέλασις διὰ τῆς στενῆς διόδου ἀνατολικῶς τοῦ Κ, ἣτις ὅμως δίδει μᾶλλον τὴν ἐντύπωσιν κόγχης. Φυσικὰ δὲν δυνάμεθα νὰ σχηματίσωμεν πλήρη τὴν εἰκόνα τῶν τριῶν δωματίων Α, Β, Γ καὶ τοῦ προθαλάμου των (πίν. 109α)· ὁ δυτικὸς τοῖχος τοῦ Β κατέρρευσε σχεδὸν τελείως, καίτοι ὤκοδομημένος διὰ μεγάλων πελεκητῶν λίθων (ἀποκατεστάθη κατὰ τὸ πέρας τῆς ἀνασκαφῆς). Εἰς τὸ δωματίον Α ἀνευρέθησαν δύο μικροὶ ἀποθέται-κιβώτια, εἷς κατὰ τὴν ΝΔ. γωνίαν καὶ ἕτερος κατὰ τὴν ΝΑ. πλευράν, ἀμφοτέροι κατεσκευασμένοι διὰ πλακῶν καὶ σώζοντες εἰς τὴν θέσιν των τὰ ἐκ πλακῶν καλύμματα των. Παρὰ ταῦτα εὐρέθησαν ἀμφοτέροι κενοί. Τριπτῆρ καὶ λίθος κυρτὸς τριβῆς, κύπελλα κωνικὰ ἄωτα ἢ μόνωτα, τμήματα χυτῶν, τμήμα ἐκ τοῦ στομίου λύχνου καὶ μέρος θαλασσίου τρίτωνος ἦσαν τὸ μόνον περιεχόμενον τῶν δύο δωματίων.

Ὁ προθάλαμος τοῦ Ζ μετὰ τοῦ ἀναπαυτηρίου Κ (πίν. 109β) εἶναι τὸ μᾶλλον ἀξιόλογον συγκρότημα ὁλοκλήρου τῆς ἐπαύλεως. Τὸ δάπεδον δὲν εἶναι εἰς τὸ αὐτὸ ἐπίπεδον· ἡ κόγχη ἔχει χαμηλότερον πλακόστρωτον ἀκολουθεῖ τὸ πρὸ τῆς θύρας τοῦ Ζ πλακόστρωτον καὶ εἶτα ὁ ἰσοπεδωμένος βράχος, τετμημένος ὀλίγον ὑψηλότερον καὶ σχεδὸν εἰς τὸ ὕψος τοῦ πλακοστρώτου τοῦ ἀναπαυτηρίου. Τοῦτο σχηματίζεται εἰς τὴν ἔξω τοῦ Ι γωνίαν μὲ δύο ἐντέχνως κατεσκευασμένα θρανία, προσηρμοσμένα εἰς ταύτην. Χαμηλὴ κρηπίς πρὸς τὰ ΝΑ. πιθανῶς ἔφερε παράθυρον, διότι διακρίνεται ἡ στερέωσις του κατὰ τὴν μίαν πλευράν. Ἐκ τοῦ σημείου τούτου θὰ ἡδυνάτο τις νὰ βλέπῃ πρὸς τὴν κατάφυτον κοιλάδα. Οὐδὲν κινητὸν εὑρημα ἀνευρέθη κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο.

Τὸ δωματίον Ζ εἶναι ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἔδωσε τὰ περισσότερα εὐρήματα. Κατὰ τὰς δύο γωνίας τῆς ΝΑ. πλευρᾶς ἀνευρέθησαν μικροὶ πίθοι ἡμικατεστραμμένοι. Πολλοὶ τριπτῆρες λίθοι καὶ ἄλλοι κυρτοὶ λίθοι τριβῆς ἀνεκαλύφθησαν ἰδίως πρὸς τὴν δυτικὴν γωνίαν, ἐγγὺς δύο σκαφοειδῶν λίθων, οἵτινες εἶχον κατὰ τὴν μίαν πλευράν των πρόχυσιν καὶ ἐχρησίμευον ἴσως ὡς ἐλαιοτριβεῖα. Ἀβαθὴς λεκάνη, πολλὰ κύπελλα καὶ ἄφθονα τεμάχια χυτῶν ἐπεβεβαίωσαν τὴν χοῆσιν τοῦ δωματίου ὡς ἐργαστηρίου-μαγειρείου καὶ ἡ ἐκδοχὴ αὕτη ἐνισχύθη μὲ τὴν ἀνακάλυψιν τριῶν κτιστῶν ἀποθετῶν, ἐπικοινωνούντων πρὸς ἀλλήλους διὰ στενοῦ ἀνοίγματος. Ὁ πρῶτος εἶναι κατεσκευασμένος δι' ἐκσκαφῆς καὶ ἐπενδύσεως τμήματος τῆς Β. γωνίας τοῦ δωματίου καὶ εἶναι σχεδὸν ὀρθογώνιος· ἀνευρέθη ὑπερπλήρης ἀγγείων καὶ τεμαχιῶν ἄλλων, τῶν περισσοτέρων κοινῆς χρήσεως (χυτῶν, πρόχων, πιθιδίων, λεκανῶν, ἀμφορέων, παχείων σκευῶν χαμηλῶν καὶ κυλινδρικῶν, ἐνὸς μὲ ἀνοίγμα πλευρικὸν εἰς τὸ ἐπίπεδον τοῦ πυθμένος, μεγάλου κυλινδρικοῦ κάδου κλπ.). Ἡ διακόσμησις

τινων τῶν ἀγγείων τούτων, ἐμπιέστος ἡ γραπτή, τὰ χρονολογεῖ ἐντὸς τοῦ ὁρίου τῆς MM IIIβ ἐποχῆς. Μεταξὺ τῶν ἀγγείων τοῦ ἀποθέτου τούτου εἶναι σκεύη μὲ ἡθμούς, κάλυμμα μὲ μικρὰν τοξοειδῆ λαβήν, φυσικὸς τρίτων καὶ πορφύρα, ὕφαντικὸν παραλληλεπίπεδον σχήματος βάρους. Οἱ δύο ἄλλοι ἀποθέται ἐσχηματίσθησαν δι' οἰκοδομήσεως τοίχου ἐντὸς τοῦ δωματίου Γ' ἐπειδὴ δὲ ἀπεδείχθη ὅτι τὸ χώρισμα προσετέθη ἐκ τῶν ὑστέρων καὶ κατεσκευάσθη ἀκανόνιστον πλακόστρωτον σχεδὸν εἰς τὸ αὐτὸ ἐπίπεδον μὲ τὸ τοῦ πρώτου, δὲν ἀποκλείεται τὰ εἰς τὸ βάθος καὶ κάτω τοῦ πλακοστρώτου τούτου ἀνευρεθέντα ἀγγεῖα νὰ ἀνῆκον ἀρχικῶς εἰς τὸ δωμάτιον Γ'. Ἐκ τῶν ὁστροάκων τοῦ κατωτέρου τούτου στρώματος συνεκροτήθη μέρος διακοσμήτου ἀγγείου ἐπὶ ποδὸς μὲ ἐσωτερικὸν ἡθμὸν καὶ ὠραία γεφυρόστομος πρόχους μὲ διακόσμησιν σειρᾶς ἀναστροφῶν διπλῶν πελέκων (εἰκ. 110α). Ἡ χρονολογία εἶναι πάντοτε ἡ τῆς μεταβατικῆς περιόδου ἀπὸ MM IIIβ εἰς YM Ia. Τὰ δύο ἀγγεῖα μὲ τοὺς ἡθμούς εἶναι μὲ δίχρωμον διακόσμησιν ἐπὶ ἀνοικτοῦ καὶ φέρουν κλαδία καὶ κυκλίσκους ἐν μέσῳ στιγμῶν πρὸς μίμησιν κροκαλοπαγοῦς λίθου.

Τῶν δύο γειτονικῶν δωματίων Ε καὶ Δ διασώζεται μόνον τὸ ὑπόγειον μέρος· ἀπὸ τὸ ἐξέχον ὅμως τοίχιον κατὰ τὴν ΝΑ. πλευρὰν τοῦ Ε διαπιστοῦται ὅτι τὸ δάπεδον τῶν ἄνω δωματίων ἦτο εἰς τὸ αὐτὸ ἐπίπεδον μὲ τὸ δάπεδον τοῦ δωματίου Ζ. Προφανῶς εἰς τὸ δωμάτιον Ε ἡ κἀθόδος ἐγίνετο διὰ κλιμακίδος, τῆς ὁποίας ἐσώθη τὸ ὑπόβαθρον ἐκ λαξευτοῦ βράχου λοξῶς τετμημένου καὶ ὁ κλωβός, σχηματιζόμενος διὰ γωνιουμένου τοίχου. Ἦτο προσβατὸν κυρίως ἐκ τοῦ ἐπιμήκους καὶ μᾶλλον στενοῦ διαμερίσματος Ι, τὸ ὁποῖον δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς κλειστὸς διάδρομος. Ἐν τμήμα τούτου χωρίζεται διὰ τοίχου, ἵσως ἵνα ἀποτελεσθῇ μικρὸς προθάλαμος καθόδου. Ἐντὸς τοῦ Ε ἀνευρέθη εἰς λίαν ἐπιμήκης πελεκητὸς λίθος, μήκους 1.80 μ. καὶ πλάτους 0.55, πολὺ πιθανῶς κατώφλιον ἢ ἀνώφλιον θύρας, ἐκτὸς θέσεως. Ὁ διαχωρίζων πρὸς τὸ Δ τοίχος σχεδὸν κατεστράφη ἐξ ὀλοκλήρου, διακρίνεται ὅμως τὸ εἰς τὸ μέσον αὐτοῦ ἀνοιγμα θύρας. Τὸ τελευταῖον δωμάτιον χωρίζεται διὰ μικροῦ τοίχου εἰς δύο τμήματα, τὰ ὁποῖα ὅμως δὲν ἀποτελοῦν ἰδιαίτερα δωμάτια. Ἡ κεραμεικὴ τῶν δωματίων Δ καὶ Ε εἶναι χαρακτηριστικὴ: τεμάχια εὐμεγέθων πίθων μὲ διακόσμησιν ἐμπιέστων διὰ τοῦ δακτύλου σχοινίων, κύπελλα καὶ κύαθοι, τμήματα χυτῶν, τεμάχια πιθιδίου μὲ καταλειβάδας κλπ. Μία ἐστία ὑπῆρχε, φαίνεται, κατὰ τὴν βορείαν γωνίαν τοῦ Δ. Κατὰ τὴν ΒΔ. γωνίαν ἀνεκαλύφθη ὀρθογώνιος πλάξ, ἵσως βάσις πίθου, τοῦ ὁποίου ἱκανὰ τεμάχια περισυνελέγησαν διεσπαρμένα.

Πολὺ δυσκολωτέρα ὑπῆρξεν ἡ ἐκκαθάρισις τῶν δωματίων τοῦ ἀνωτέρου εἰς τὴν κλιτὸν κειμένου ἐπιπέδου, δηλαδὴ τῶν Η καὶ Θ, διότι εἰς τὸν τομέα τοῦτον πολλοὶ τοῖχοι κατέρρευσαν καὶ ἄλλοι προσετέθησαν ἐκ τῶν ὑστέρων.

Ὁ νοτιοανατολικὸς τοῖχος τοῦ Θ ἀναδιπλοῦται καὶ παρέχει τὴν ἐντύπωσιν, ὅτι ὠκοδομήθησαν ἀνεξαρτήτως τὸ ἄνω καὶ τὸ κάτω μέρος τοῦ οἰκήματος. Δὲν εἶναι εὐκόλως κατανοητὸν ποῖον ρόλον ἔπαιξεν ὁ κυριὸς τοῖχος, ὅστις φαίνεται μᾶλλον ἀναλημματικός. Μεταξὺ τοῦ Θ καὶ τοῦ εἰς ὑψηλότερον ἐπίπεδον εὐρισκομένου διαμερίσματος Μ δύναται ἴσως νὰ ἀναγνωρισθῇ κλωβὸς κλίμακος, τῆς ὁποίας βαθμίδες ἐκτὸς θέσεως εἶναι ἴσως οἱ ἐντὸς τοῦ κλωβοῦ ἀνακαλυφθέντες πελεκητοὶ λίθοι. Ἡ ἐμπλοκὴ μὲ μεταγενέστερα τοιχία καθιστᾷ ἀσαφῆ τὴν ὅλην διάταξιν. Εἰς τὸ Η ἡ εἴσοδος γίνεται γωνιακῶς, σχηματιζομένου μικροῦ στενοῦ διαδρόμου. Λίθοι τριπτήρων καὶ χαρακτηριστικὰ ὄστρακα MM IIIβ - YM Ia, ὡς ἐπίσης τμήμα πλαστικοῦ ρυτοῦ κεφαλῆς ζώων (ἴσως ταύρων) καὶ χαμηλῆς πηλίνης τριποδικῆς τραπέξης (ὄχι ἀπιθάνως προσφορῶν), μαρτυροῦν τὴν χρησιμοποίησιν τοῦ δωματίου διὰ τὴν λατρείαν. Περὶ τὸ μέσον τοῦ Η σώζεται τετραγωνικὴ πλάξ, ἀγνώστου χρήσεως (βάσις τετραγωνικοῦ στύλου κρύπτει;).

Τὸ ἀνώτατον ἐπίπεδον τέλος, πρὸς τὸ ὁποῖον ἦγεν, ὡς φαίνεται, τὸ κλιμακωστᾶσιον τοῦ Θ, κατέχεται ἀπὸ διαδρόμους καὶ ἐπικλινῶς κατεσκευασμένα διαμερίσματα, τὰ ὁποῖα ἀνεσκάφησαν μόνον μερικῶς. Οἱ περικλείοντες τὸν διάδρομον Ο τοῖχοι ἔπαθον ἀμφοτέρω ἰσχυρῶς καὶ μόνον ὀλίγοι λίθοι τοῦ κατωτέρου δόμου διεσώθησαν, καὶ οὗτοι ἰσχυρῶς ἐκκλίναντες πρὸς τὰ ἔξω. Πολὺ πιθανὸν τὰ διαμερίσματα Ξ καὶ Π περιελάμβανον περισσότερα δωμάτια. Ἐκ τοῦ πρώτου προέρχεται τμήμα πηλίνης τριποδικῆς τραπέξης διασωζούσης τὸν ἓνα πόδα μὲ ἐμπέστον διακόσμησιν.

Ἡρενήθη ἂν ἡ ἔπαυλις ἦτο ἀπομεμονωμένη εἰς ἣν θέσιν εὐρίσκεται ἡ ἂν ὑπῆρχον ἐκεῖ πλησίον καὶ ἄλλα οἰκήματα. Εἰς ἀπόστασιν 150 περίπου μέτρων καὶ ὀλίγον χαμηλότερον πρὸς τὴν κοίτην τοῦ ρυακίου διακρίνονται τοῖχοι μὲ πελεκητοὺς λίθους δευτέρου μεγάλου οἰκοδομήματος. Ἡ ἀνασκαφὴ ἐκεῖ θὰ εἶναι δυσχερὴς λόγῳ τῶν κατὰ τὴν ἔκτασιν ταύτην ἐλαιῶνων καὶ ἀμπέλων. Τὰ κατὰ χώραν ὄστρακα ἀποδεικνύουν ὅτι τὸ οἰκοδόμημα τοῦτο ἦτο σύγχρονον μὲ τὴν ἔπαυλιν.

2) Τάφοι περιοχῆς Ζοῦ Σητείας. Ἐπειδὴ ἐθεωρήθη πιθανὴ ἡ ὑπαρξὶς τάφων συγχρόνων μὲ τὰ MM IIIβ - YM Ia οἰκήματα, ἐγένετο μικρὰ ἔρευνα εἰς τὰς σπηλαιώδεις κοιλότητας τῆς χαράδρας εἰς τὴν ἄμεσον περιοχὴν τῆς ἐπαύλεως. Ὁδηγηθέντες ἀπὸ τὴν μαρτυρίαν περὶ ἀνευρέσεως μεγάλων ἀγγείων μὲ ὁστᾶ ἀνθρώπινα ἐντὸς αὐτῶν εἰς τὸν κῆπον Κ. Γιαννουρή, ἀνεύρομεν τὸ ταφικὸν σπήλαιον καὶ περισυνελέξαμεν τὰ ἐπὶ τόπου κατεσπαρμένα τεμάχια καὶ ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα ὁ ἀνευρὼν ἔκτισεν ἐντὸς τῶν ξηρολιθικῶν ἀντερείσμάτων τοῦ κήπου τοι, ἀφοῦ ἔθραυσε τὰ ἀγγεῖα, τὰ ὁποῖα εἶχον ἀνευρεθῇ ἄθικτα εἰς τὴν θέσιν των. Κατέστη δυνατόν οὕτω νὰ ἀνασυγκροτηθοῦν

δύο ταφικοί πιθίσκοι, εἰς μεγαλύτερος μὲ διακόσμησιν κορδονίων ἀναγλύφων ἄνευ ἐντομῶν σχηματίζοντων ζώνας καὶ κυματοειδεῖς γραμμὰς καὶ εἰς μικρότερος τετράωτος μᾶλλον σφαιρικός μὲ διακόσμησιν ἐξέτηλον μιμουμένην φλεβωτοὺς λίθους, εἰς ρυθμὸν γνωστὸν ἤδη ἐκ τοῦ νεκροταφείου τῆς Παχυάμου καὶ ἐκ τοῦ Μόχλου (πίν. 110β). Ὅτι καὶ ἄλλοι ὅμοιοι τάφοι ὑπῆρχον εἰς τὴν αὐτὴν περιοχὴν ἀποδεικνύεται ἐκ τμήματος ΜΜ ΙΙΙβ κνάθου, ἀνευρεθέντος εἰς ἄλλην κοιλότητα. Ὀλόκληρος σειρὰ τάφων εἰς σκάμματα καλυπτόμενα μὲ σειρὰς πλακῶν ὅχι εἰς μεγάλην ἀπὸ τῶν πρώτων ἀπόστασιν ἀπεδείχθη ὅτι ἀνήκει εἰς νεωτέρους χρόνους. Ἡ τοπικὴ παράδοσις συσχετίζει μάχην μεταξὺ Τούρκων καὶ ἐπιχωρίων, ὅμως τὰ λείψανα μιᾶς μικρᾶς ἐκκλησίας, ἐξ ἧς ἡ περιοχὴ ὀνομάζεται τοῦ «Ἀγίου Ἀθανασίου», καὶ ἡ μορφὴ τῶν τάφων ἀποτελοῦν ἔνδειξιν ὅτι ἀνήκουν μᾶλλον εἰς τὴν ὑστεροβυζαντινὴν περίοδον.

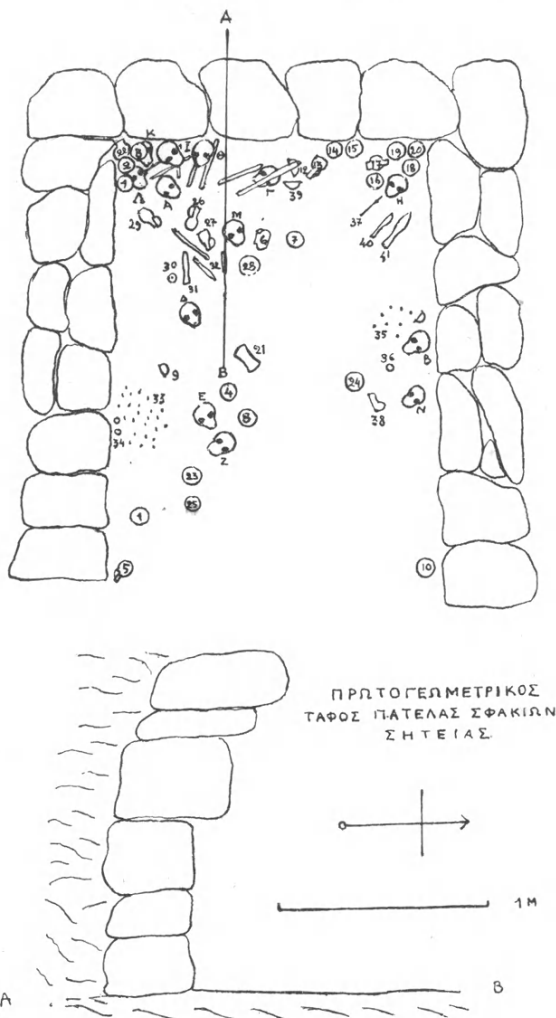
Ἄλλοι τῆς αὐτῆς ἐποχῆς τάφοι, τινὲς εἰς ἄρκουλας, ἀνεκαλύφθησαν περὶ τὸν ναῖσκον τοῦ Προφήτου Ἡλιοῦ, εἰς ἀπόστασιν μιᾶς ὥρας ἀπὸ τὸ χωρίον Ζοῦ.

Εἰς τὴν περιοχὴν εἰς τὴν ὁποίαν ἀνευρέθη πρὸ δύο ἐτῶν ὁ μικρὸς σπηλαιώδης γεωμετρικὸς τάφος ΝΔ. τοῦ χωρίου, ἀλλ' ὀλίγον βορειότερον, ἐγένετο μικρὰ δοκιμὴ εἰς τὸν χώρον ὅπου ἀνευρέθησαν πηλινὰ τινα ἀγγεῖα, τῶν ὁποίων ἓν ἦτο ἀκέραιον (πρόχους μὲ στρογγύλον στόμιον καὶ λαβὴν μὲ καθέτους αὐλάκας). Ἀπεδείχθη ὅτι ἐπρόκειτο περὶ ταφικῆς πυρᾶς ἐλληνορωμαϊκῶν χρόνων. Ὑπῆρχον κεκαυμένα ὀστᾶ ἄφθονα καὶ ὄστρακα κατὰ τὸ πλεῖστον κοινὰ, ἀλλ' ὁ χώρος εἶχε διαταραχθῇ.

3) Ὑστερομινωικὸς ΙΙΙ θολωτὸς τάφος Σφακιῶν Σητείας. Ὁ τάφος εἶναι εἰς τὴν κλιτὸν ὑψώματος παρὰ τὸ ἔρημον σήμερον χωρίον Σφακιά, εἰς ἀπόστασιν μιᾶς καὶ ἡμισείας ὥρας νοτίως τῆς Ζοῦ· ἀνεσκάφη ὑπὸ τοῦ εὐρόντος, ὅστις ἐξήγαγεν ἀγγεῖά τινα. Τὰς δύο κιβωτιοσχήμους λάρνακας περισυνέλεξε καὶ παρέδωκεν εἰς τὸ Μουσεῖον ὁ ἐκ Σητείας Ἐμμ. Φυγετάκης, ἄλλα δέ τινα μικρὰ ἀγγεῖα κατασχεθέντα ὑπὸ τῆς ἀστυνομίας παρεδόθησαν βραδύτερον εἰς τὴν ἀρχαιολογικὴν ὑπηρεσίαν. Ἐπὶ τόπου περισυνελέξαμεν τὰ ἀπομείναντα ὄστρακα, ἐκ τῶν ὁποίων συνεκροτήθησαν ὀλίγιστα ἀγγεῖα (ψευδόστομοι ἀμφορεῖς), χαλκοῦν ἐργαλεῖον μορφῆς κοπέως, δύο ἀτρακτοειδεῖς ψῆφοι ἐξ ὑαλομάζης καὶ εἰς λίαν ἐνδιαφέρων σφραγιδόλιθος ἐξ ἐρυθροῦ ἰάσπιδος, παριστῶν τὴν μινωικὴν θεότητα μεταξὺ δύο γρυπῶν (πίν. 110γ). Ὁ τάφος ἀπεδείχθη θολωτὸς μὲ εἴσοδον ἐξ ἀνατολῶν, ΥΜ ΙΙΙβ χρόνων. Δοκιμαὶ εἰς τὴν περιοχὴν ἀπέβησαν πᾶσαι ἀρνητικαί. Ἀπεκαλύφθη μόνον περιέργον φρεατοειδὲς ὄρυγμα, ἀνευρεθὲν ὅμως κενόν, καὶ κατωτέρω, κατὰ τὴν κλιτύν, περισυνελέγησαν τεμάχια ἐκ τοῦ χεῖλους καὶ τοῦ πυθμένος ΜΜ ταφικῶν πίθων.

4) Πρωτογεωμετρικὸς θολωτὸς τάφος Πατέλας Σφακιῶν Σητείας.

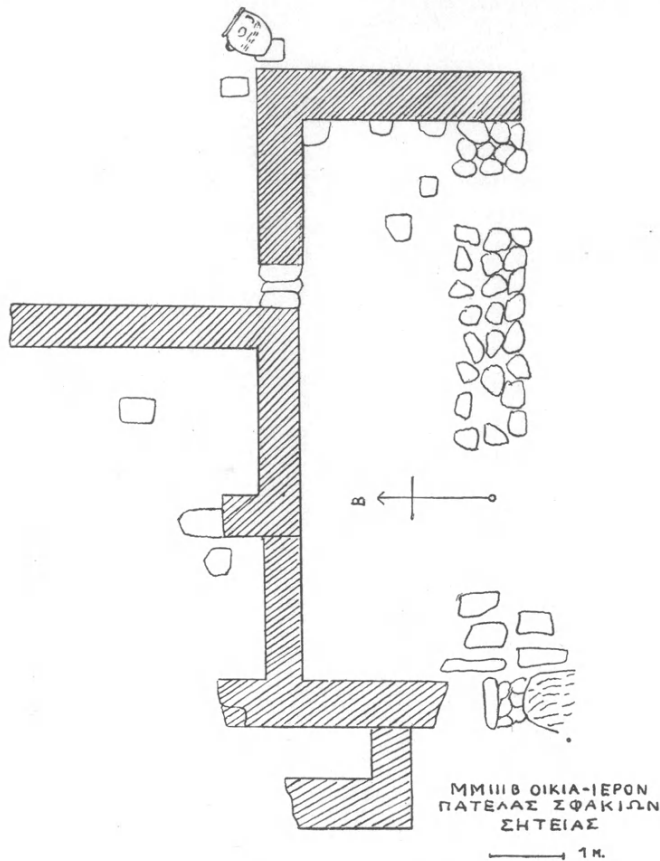
Εἰς ἀπόστασιν δέκα λεπτῶν ἀπὸ τοῦ μυκηναϊκοῦ τάφου, εἰς ὕψωμα τεματίζον τὴν αὐτὴν κορυφογραμμὴν, ἐπιπεδούμενον ἄνω καὶ ἐκ τούτου καλούμενον σήμερον Πατέλα, ἀνεκαλύψαμεν, τῇ ὑποδείξει τοῦ ἐκ Σητείας Ἑμμ. Φυγετάκη, θολωτὸν μὲ τετραγωνικὸν θάλαμον πρωτογεωμετρικὸν τάφον, εἰς τὸν ὁποῖον ἀνευρέθη μέγας ἀριθμὸς ταφῶν. Τὸ πρόσθιον τμήμα τοῦ τάφου καὶ ἡ εἴσοδος του εἶχον τελειῶς καταστραφῇ, τὸ ὀπίσθιον ὅμως τμήμα διεσώζετο εἰς ἱκανὸν ὕψος (βλ. σχέδια εἰκ. 2). Ὑψηλότερα εἰς τὴν ἐπίχωσιν ἀνευρέθησαν τὰ κρανία καὶ ὁστᾶ διαφόρων τετραπόδων ζώων, ἀλλὰ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ βεβαιωθῇ ὅτι ταῦτα εἶναι λείψανα ταφικῶν ἐναγισμῶν, διότι τὸ στρώμα εἰς ὃ ἀνευρέθησαν ἦτο διατεταραγμένον. Ἦδη ὁ ἀνευρὼν τὸν τάφον ἰδιοκτήτης εἶχεν ἐξαγάγει πέντε ἢ ἕξ ἀνθρώπινα κρανία. Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν δὲν ἀνευρέθησαν ὀλιγώτερα τῶν 13 εἰσέτι, τὰ ὁποῖα ἀπεδόθησαν εἰς τὸ σχεδιογράφημα, ὁμοῦ μὲ τὰ συνοδεύσαντα τὰς ταφὰς κτερίσματα. Φαίνεται ὅτι εἰς ἐκάστην ταφὴν διεταράσσοντο τὰ ὁστᾶ τῶν προηγουμένων διότι πολὺ ὀλίγοι σκελετοὶ ἀνευρέθησαν ἀδιατάρακτοι. Τὰ περισσότερα τῶν ἀγγείων εἶναι κοινοῦ χαρακτῆρος, ὅμοια ἐκείνων τὰ ὁποῖα ἀνευρέθησαν εἰς πολλοὺς ἄλλους τάφους τῆς Ἀνατολικῆς Κρήτης,

Εἰκ. 2. Ὁ πρωτογεωμετρικὸς τετράγωνος θολωτὸς τάφος τῆς Πατέλας Σφακιῶν Σητείας (Κάτοψις καὶ τομή).

τὰς ταφὰς κτερίσματα. Φαίνεται ὅτι εἰς ἐκάστην ταφὴν διεταράσσοντο τὰ ὁστᾶ τῶν προηγουμένων διότι πολὺ ὀλίγοι σκελετοὶ ἀνευρέθησαν ἀδιατάρακτοι. Τὰ περισσότερα τῶν ἀγγείων εἶναι κοινοῦ χαρακτῆρος, ὅμοια ἐκείνων τὰ ὁποῖα ἀνευρέθησαν εἰς πολλοὺς ἄλλους τάφους τῆς Ἀνατολικῆς Κρήτης,

μάλιστα δὲ εἰς τοὺς θολωτοὺς πρωτογεωμετρικοὺς τάφους τῆς περιοχῆς Συκιᾶς - Ἀδρομύλων. Εἶναι κυρίως μόνωτοι κύαθοι, προχοῖσκαί, ἀρύβαλλοι καὶ κρατηρίσκοι (πίν. 111α) μὲ στοιχειώδη διακόσμησιν. Ἐκτὸς τῶν ἀγγείων

Εἰκ. 3. Σχέδιον MM III β οἰκίας-ιεροῦ τῆς Πατέλας Σφακιῶν Σητείας.

ἀνευρέθησαν χαλκαῖ καὶ σιδηραῖ τινες πόρπαι, ψῆφοι διάφοροι ἐξ ὑελομάζης καὶ σαρδίου, περόναι, κρίκοι - δακτύλιοι κᾶ.

5) MM III β οἰκία - ἱερὸν Πατέλας Σφακιῶν Σητείας. Ἀμέσως ὑπεράνω τοῦ τάφου, ἐπὶ τοῦ ὑψώματος, ἀνευρέθη καὶ ἀνεσκάφη ἐξ ὁλοκλήρου οἶκημα, διασωζόμενον μόνον ἐν μέρει (βλ. σχέδ. εἰκόνας 3), τὸ ὁποῖον χρονολογεῖται εἰς τὴν αὐτὴν περίοδον, εἰς ἣν ἀνήκουν αἱ ἐπαύλεις Ζοῦ καὶ Σητείας. Ἀποτελεῖται ἀπὸ διπλῆν σειρὰν δωματίων, τῶν ὁποίων ἀπεκόπη τὸ βόρειον καὶ τὸ νότιον κράσπεδον. Ταῦτα διασώζουν μέρος τῆς ἐκ σχιστολίθων

πλακοστρώσεως τῶν δαπέδων. Ἡ εἴσοδος ἐγίνετο ἐκ δυσμῶν διὰ στενῆς θύρας. Τὰ ἀνευρεθέντα εἰς τὸ κύριον δωμάτιον, μάλιστα κατὰ τὴν ΒΑ. γωνίαν καὶ τὸν ἀνατολικὸν τοῖχον σκευὴ (πίν. 111β), τὰ ὁποῖα ὁμοιάζουν μὲ λύχνους, ἐνῶ, φαίνεται, δὲν εἶναι, γνωστὰ ὅμως καὶ ἐξ ἄλλων ἱερῶν—ἐν φέρει μικρὰς προεξοχὰς κερατοειδεῖς, ἀποδιδούσας ἴσως διπλᾶ κέρατα, — οἱ φυσικοὶ τρίτωνες καὶ τὰ ιδιόρρυθμα συσσωματώματα καθιστοῦν πολὺ πιθανὸν ὅτι ἡ οἰκία ἐχρησιμοποιήθη ὡς ἱερόν. Τὸ ἱερόν τοῦτο θὰ εἶχε τὸν χαρακτῆρα τῶν λοιπῶν ἱερῶν κορυφῆς. Ὑπὲρ τῆς ἐκδοχῆς ταύτης εἶναι ὅτι ἀνευρέθησαν ἐπὶ τόπου τμήματα πλαστικῶν ἀγγείων καὶ ρυτῶν. Ὁ ἰδιοκτῆτης μάλιστα λέγεται ὅτι ἀνεῦρεν εἰς ἓν τῶν δωματίων καθήμενον λέοντα πήλινον. Ἐκ τῶν λοιπῶν σκευῶν τὸ μᾶλλον ἀξιόλογον εἶναι πίθος μὲ σχεδὸν ὠοειδὲς σῶμα καὶ ἐπίπεδα χεῖλη, διακοσμούμενος μὲ μικροὺς ἐμπιέστους στεφάνους (πίν. 112α), καὶ εὐρύστομον βαθὺ ἀγγεῖον μὲ πρόχυσιν.

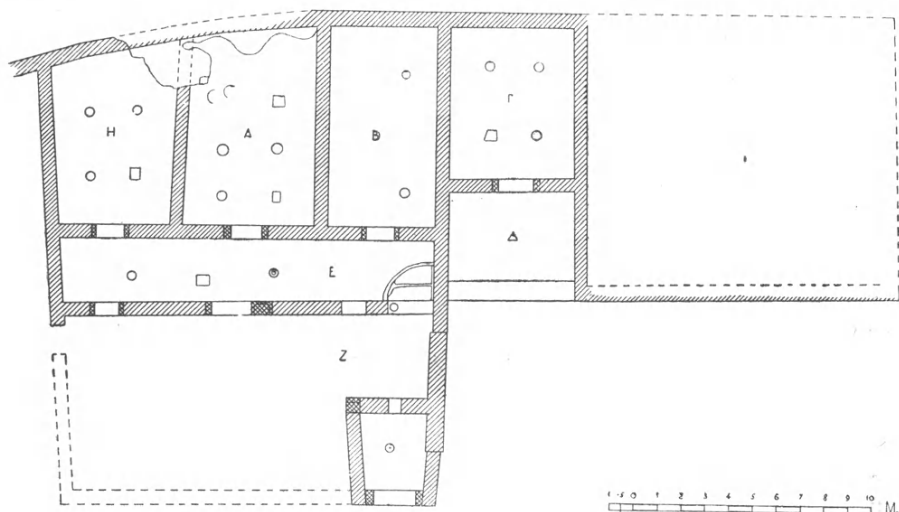
6) *Περισυλλογὴ ἀρχαίων ἀντικειμένων περιοχῆς Σητείας.* Ἐπ' εὐκαιρίᾳ περισυνελέγησαν διάφορα ἀρχαῖα ἀντικείμενα, τὰ ὁποῖα εὗρίσκοντο εἰς χεῖρας τῶν χωρικῶν. Τὰ μᾶλλον ἐνδιαφέροντα εἶναι μικρὸς πίθος ἀκέραιος μὲ τυπωμένους ρόδακας ἐπὶ τοῦ κυλινδρικοῦ λαιμοῦ τῶν ὑστέρων γεωμετρικῶν χρόνων ἐκ Πραισοῦ (πίν. 112β), νεολιθικὸς μονόστομος πέλεκυς λαμπρᾶς διατηρήσεως ἐκ Σιτάνου, ὀλμοειδὲς ἀνάγλυφον καλυνκόσχημον ἀγγεῖον ἐκ σκληροῦ λίθου ἐκ τοῦ αὐτοῦ τόπου, τμήμα πηλίνης κεφαλῆς λέοντος ἐξ ὑδρορροῆς καὶ τμήμα μαρμαρίνης εὐρείας λεκάνης ἐκ Πραισοῦ, ἀρχαϊκῶν ἐλληνικῶν χρόνων. Ἐπίσης συνεκεντρώθησαν πληροφορίαι διὰ τὴν ἀνέυρεσιν πολλῶν ἄλλων κινητῶν καὶ ἀκινήτων ἀρχαιοτήτων εἰς τὴν περιοχὴν Σητείας.

1) *Ἀρχαῖκαι ἑλληνικαὶ οἰκίαι*. Κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1955 συνεχίσθη δι' ὀλίγας ἡμέρας ἡ πέρυσιν ἀρξαμένη ἀνασκαφὴ ἀρχαϊκῶν οἰκιῶν εἰς τὴν θέσιν τῆς νεωστὶ ἀνακαλυφθείσης ἀρχαίας πόλεως, ὅπου ἡ σημερινὴ τοποθεσία Ὀνυθῆ Γουλεδιανῶν, πόλεως ἥτις πιθανῶς δύναται νὰ ταυτισθῇ μὲ τὴν *Φαλάνναν*. Ὡς ἐσημειώθη εἰς τὴν περυσινὴν ἔκθεσιν, ἀφορμὴν εἰς τὴν ἀνασκαφὴν ἔδωσεν ἡ ἀνακάλυψις ἀναγλύφων πίθων λαμπρῶς διακεκοσμημένων μὲ ζῶα καὶ μυθικὰ ὄντα ἀνατολικῆς ἐπιδράσεως, χρονολογουμένων εἰς τὸ τέλος τοῦ 7ου π.Χ. αἰῶνος. Κατὰ τὴν πρώτην ἀνασκαφικὴν περίοδον ἀπεκαλύφθησαν δύο μεγάλαι οἰκίαι (οἰκίαι Α καὶ Β), τῶν ὁποίων ἡ πρώτη ἀνεσκάφη εἰς σημαντικὴν ἔκτασιν καὶ ἀπεδείχθη ὅτι ἀπετελεῖτο ἀπὸ ὁλόκληρον σειρὰν δωματίων, τῶν ὁποίων τέσσαρα ἀνεσκάφησαν τελείως, τέσσαρα δὲ ἄλλα μόνον ἐν μέρει· ἡ δευτέρα οἰκία ἀπεδείχθη πολὺ μεγαλυτέρα καὶ ἡ παρακολούθησις τῶν περιμετρικῶν τοίχων τῶν δωματίων ἀπέδειξεν ὅτι τὸ μῆκος τοῦ συγκροτήματος ὑπερέβαινε τὰ πεντήκοντα μέτρα καὶ ὅτι ἀπετελεῖτο κυρίως ἐκ δύο παραλλήλων σειρῶν δωματίων. Εἰς τὴν οἰκίαν Α τὸ δωμάτιον Β ἀνευρέθη πληρὴς πίθων (τοῦλάχιστον εἴκοσι), παρατεταγμένων καθ' ὅλον τὸ μῆκος τῶν τοίχων ἐπὶ πλακῶν ἢ κυβολίθων, ὥς καὶ ἄλλων μικροτέρου σχήματος ἀγγείων, βασιζομένων ὥς ἐπὶ τὸ πολὺ ἐπὶ πηλίνων βάσεων τροχαλιοειδοῦς σχήματος· οἱ πίθοι διεκοσμοῦντο ἀπλῶς ἀπὸ ταινίας στολιδωτὰς ἢ φερούσας ἐμπίστα κοσμήματα. Προχοὴ χαλκοῦ σκεύους καταλήγουσα εἰς κεφαλὴν λέοντος καὶ περίτεχνος τοξοειδὴς λαβὴ μὲ ἐξέχοντας ρόδακας ἀνεκαλύφθησαν εἰς τὸ αὐτὸ δωμάτιον. Ἀπεδείχθη ὅτι οἱ ἀνάγλυφοι πίθοι προήρχοντο ἐκ τοῦ δωματίου Γ, ἄλλα τούτων εὐρέθησαν ἐλάχιστα νέα τεμάχια. Μαρμαρίνη λεκάνη μὲ προχοὴν μορφῆς λεοντοκεφαλῆς προῆλθεν ἐκ τοῦ δωματίου Α.

Ἡ συνέχισις τῆς ἀνασκαφῆς ἀπεκάλυψε καὶ ἄλλα δωμάτια καὶ διεσαφήνισε τὸ σχέδιον τῆς οἰκίας Α, τῆς ὁποίας ὅμως ἐν τμήμα, τὸ βορειότερον, δὲν ἀνεσκάφη εἰσέτι, καίτοι παρηκολουθήθησαν οἱ ἑξωτερικοὶ τοῦ τοίχου (βλ. σχέδιον εἰκ. 1 καὶ πίν. 112γ). Ἡ ἔκτασις τῆς οἰκίας εἶναι 21×36 μ. καὶ ἡ πρόσοψις τῆς βλέπει πρὸς βορρᾶν, ἐνῶ ἡ ὀπισθία πλευρὰ στηρίζεται κατὰ τὸ κατώτερον αὐτῆς μέρος εἰς τὸν βράχον, τοῦ ὁποίου μάλιστα τμῆμα ἐλαξεύθη, ἵνα σχηματισθῇ ἡ κρηπίς τοῦ τοίχου. Εἶναι παράδοξον ὅτι εἰς τὰ

δωμάτια Α καὶ Η ὁ βράχος ἀφέθη εἰς τὸ ὀπίσθιον τμήμα νὰ εἰσχωρῇ ἐντὸς αὐτῶν, σχηματίζων μικροὺς ἀποθέτας καὶ πεζούλια.

Ἡ εἴσοδος εἰς τὴν οἰκίαν γίνεται μέσφ' ἐνὸς προαυλίου (Θ), τοῦ ὁποίου ἡ κατασκευὴ φαίνεται μεταγενεστέρα τῆς λοιπῆς οἰκίας. Καίτοι ὁ νότιος τομεὺς τοῦ Ζ δὲν ἀνεσκάφη εἰσέτι φαίνεται πολὺ πιθανὸν ὅτι ὁ χώρος οὗτος εἶχε τὸ σχῆμα τὸ σημειούμενον εἰς τὴν κάτοψιν καὶ ὅτι ἐχρησίμευσεν ὡς αὐτὴ τῆς οἰκίας ἢ περιβόλος. Διὰ τριῶν θυρῶν, τῶν ὁποίων ἡ μεσαία ἦτο μεγα-

Εἰκ. 1. Σχῆδιον τῆς ἀρχαϊκῆς οἰκίας Α 'Ονυθῆ Γουλεδιανῶν.

λυτέρα καὶ εἶχε μίαν παραστάδα μονόλιθον, διασωζομένην κατὰ χώραν, εἰσήρχετό τις εἰς τὸν ἐπιμήκη προθάλαμον Ε, ὅστις καταλαμβάνει ὁλόκληρον τὸ πλάτος τῶν δωματίων Η, Α καὶ Β. Τρία στηρίγματα, δύο κιονίσκοι καὶ εἷς πεσσός, τῶν ὁποίων ἐσώθησαν αἱ βάσεις, ὅχι ἀκριβῶς κατὰ τὸν ἄξονα τοποθετημένα, ἐβάσταζον τὰς δοκοὺς τῆς στέγης. Ὅτι ὁ χώρος ἐχρησιμοποιήθη ὡς ἅπλοῦς προθάλαμος δὲν φαίνεται πιθανόν, διότι κατὰ τὴν ΒΑ. γωνίαν διασώζει περίκλειστον διὰ χαμηλῶν πλακῶν χώρον ἐστρωμένον διὰ δύο μεγάλων πλακῶν, εἶδος χαμηλοῦ παταρίου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἀνευρέθησαν δύο ἢ τρία ἀγγεῖα· ὁ χώρος οὗτος εἶχε παράθυρον πρὸς τὰ ἔξω. Ἐπίσης τρεῖς πίθοι ἀνευρέθησαν εἰς τὸ βορειότερον τμήμα τοῦ δωματίου. Δυσεξήγητος εἶναι ἡ ἀνεύρεσις σχεδὸν καθ' ὅλον τὸ νότιον ἥμισυ τοῦ δωματίου τούτου λίθων κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον τριγωνικῶν, πελεκητῶν καὶ ὄχι πάντων ἴσων, ἐχόντων τὴν ἀπέναντι τῆς ὀξείας γωνίας πλευρὰν εὐθεῖαν· τούτων ἀνευρέθη σημαντικὴ ποσότης, οὕτως ὥστε κατ' ἀρχὴν ὑπετέθη ὅτι ἐσχ-

μάτιζον οὗτοι εἶδος καμάρας ἢ θόλου στεγάζοντος τὸ τμήμα τοῦτο τοῦ δωματίου. Τὸ γεγονός ὅμως ὅτι οὕτω ἡ καμάρα θὰ ἐσχηματίζετο μὲ ἐπεξεργασμένην μόνον τὴν ἄνω ἐπιφάνειαν μᾶς ἔφερεν εἰς δευτέραν ὑπόθεσιν, ὅτι ἴσως ἡ καμάρα ἐστέγασεν ὑπόγειον δεξαμενὴν. Δοκιμὴ ὅμως γενομένη ὑπὸ τὸ δάπεδον δὲν ἐπεβεβαίωσε τὴν ὑπόθεσιν ταύτην, διότι ἀπεκαλύφθη ἡ ὑποδομὴ τῶν ἐκατέρωθεν τοίχων προβαλλομένη καὶ μὴ ἐπιτρέπουσα τὴν ἐγκατάστασιν δεξαμενῆς. (Τὰ κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο ἀνευρεθέντα ὄστρακα, ὅμοια πρὸς τὰ τῆς λοιπῆς οἰκίας, ἀποδεικνύουν ὅτι ὁ βίος τοῦ κτηρίου ἦτο σύντομος, μὴ ὑπερβαίνων τὰς δύο ἢ τρεῖς δεκαετίας κατὰ τὰ τέλη τοῦ 7ου αἰῶνος καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 8ου). Δέον ἐπομένως νὰ γίνῃ δεκτὸν ὅτι οἱ πελεκητοὶ λίθοι προῆλθον ἐκ τοῦ διαχωριστικοῦ τοίχου πρὸς τὰ δωμάτια Α καὶ Η.

Διὰ τριῶν θυρῶν εἰσήρχετό τις ἐκ τοῦ προθαλάμου Ε εἰς τὰ δωμάτια Η, Α καὶ Β. Τὸ τελευταῖον εἶναι ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον περιεῖχε τοὺς περισσότερους πίθους. Ἐγένετο ἐπιμελὴς καθαρισμὸς τοῦ δαπέδου καὶ διεσαφηνίσθη ὅτι οἱ μὲν πίθοι εἶχον τεθῆ κατὰ μῆκος τῶν τοίχων, οἱ περισσότεροι πρὸς τὸ βάθος τοῦ δωματίου, τὰ δὲ μέσου μεγέθους ἀγγεῖα, στάμνοι, ἀμφορεῖς, πρόχοι, πιθίσκοι, ἀμέσως πρὸ αὐτῶν, κατὰ τὸ πλεῖστον ἐστηριγμένα ἐπὶ πηλίνων τροχαλιοειδῶν βάσεων. Ἄν καὶ εἰς τὸ δωμάτιον τοῦτο εὐρέθησαν δύο μόνον βάσεις στηριγμάτων τῆς ὀροφῆς, εἶναι βέβαιον ὅτι ἀρχικῶς ὑπῆρχον ἕξ καὶ τοῦτο σαφῶς προκύπτει ἐκ τῆς διατάξεως τῶν ἀποκαλυφθέντων δύο.

Τὰ δωμάτια Α καὶ Η, τὸ πρῶτον μὲ ἕξ στηρίγματα-κίονας, τὸ δεύτερον μὲ τέσσαρα, ἦσαν προφανῶς ἀποθῆκαι μικρῶν ἀγγείων, τῶν ὁποίων μεγάλη ἀφθονία ἀνευρέθη, ἰδίως εἰς τὸ Η. Τὰ ἀγγεῖα ταῦτα εἶναι ἀμφορεῖς (πίν. 113α), στάμνοι, εἶδος καλπῶν μὲ τέσσαρα ὦτα, κύαθοι μὲ ὑψηλὸν περιχεῖλωμα, πρόχοι διαφόρων σχημάτων, ἀβαθεῖς λεκάναι, ἀγγεῖα μὲ κυλινδρικήν προχοήν κλπ. Τὰ πλεῖστα τούτων εἶναι μελαμβαφῇ ἢ μὲ καστανὸν γάνωμα· ὀλίγα ὅμως διακοσμοῦνται μὲ στοιχειώδη διακόσμησιν, ἢ ὁποία διασφύζει γεωμετρικὰ θέματα ὁμοκέντρων κύκλων κατὰ συστήματα διαχωριζόμενα ὑπὸ ὁμάδων κυματοειδῶν γραμμῶν. Τὰ πλεῖστα τῶν ἀγγείων τούτων εἰς ἀμφοτέρωτα τὰ δωμάτια ἀνευρέθησαν κατὰ τὴν νοτίαν καὶ τὴν δυτικὴν πλευράν, τινὰ δὲ ἦσαν ἀποτεθειμένα εἰς τὰς κοιλότητας, τὰς σχηματιζόμενας ὑπὸ τοῦ βράχου. Εἰς μίαν κοιλότητα, ἣτις εἰσεχῶρει, ὥς φαίνεται, ὑπὸ τὸν διαχωριστικὸν τοῖχον μεταξὺ τῶν δύο δωματίων, ἀνευρέθη λύχνος τετραγωνικός, σχηματισθεὶς ὑπὸ ἐλάσματος μὲ τέσσαρας μύξας, καὶ κρίκος σιδηροῦς. Φαίνεται ὅτι τὰ μικρὰ ἀγγεῖα τῆς νοτίας πλευρᾶς τοῦ Α εἶχον τοποθετηθῇ ἐπὶ ξυλίνου, ἀνηρημένου διὰ σιδηρῶν κεκαμμένων στηριγμάτων, ρυμοῦ, διότι πολλὰ τῶν στηριγμάτων τούτων ἀνευρέθησαν, ὥς καὶ τμήματα τοῦ ἀπηνθρακωμένου ρυμοῦ. Εἰς τὸ δωμάτιον Α ἀνεκαλύφθη πέρυσιν ἡ ὥραία μαρμαρίνη λεκάνη, ἢ ἀπεικονιζομένη εἰς τὸν πίν. 113β.

Τὸ παράλληλον δωμάτιον Γ δὲν φαίνεται νὰ ἐπεκρινῶναι ἀπ' εὐθείας μετὰ τῶν δωμάτων Β καὶ Ε. Ἡ κατασκευὴ τοῦ ὅμως ἐγένετο ταυτοχρόνως μὲ τὰ λοιπὰ δωμάτια καὶ φαίνεται ὅτι εἶναι τμῆμα τῆς αὐτῆς οἰκίας. Ἔχει 4 στηρίγματα-κίονας καὶ κατὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν λίαν χαμηλὸν «βάθρον», τὸ ὁποῖον ἐκτείνεται καθ' ὅλον τὸ μῆκος τῆς πλευρᾶς ταύτης. Τὸ δωμάτιον Γ περιεῖχεν ὀλίγα μόνον ἀγγεῖα, ἀλλὰ τὸ περιεχόμενόν του εἶχε διαταραχθῆ προσφάτως, διότι ἀκριβῶς εἶναι ἐκεῖνο ἐξ οὗ προῆλθον τὰ τεμάχια τῶν ἀναγλύφων πίθων, οἵτινες δὲν φαίνεται νὰ ἦσαν περισσότεροι τῶν δύο. Τὸ δωμάτιον ἔχει προθάλαμον (Δ), ἔχοντα ἔμπροσθεν κρηπίδα. Οὕτω παρέχεται ἡ ἐντύπωσις, ἀφοῦ τὸ δωμάτιον δὲν ἔχει ἀνατολικὸν τοῖχον, ὅτι πάλαι ἀπετελεῖτο αἴθουσα ἔχουσα ἐπὶ τῆς κρηπίδος δύο κίονας, τοῦ συνόλου τῶν δύο δωμάτων ἐμφανίζοντος τύπον μεγαροειδῆ. Οὐδεμία ἐνδείξις ὑπάρχει ὅτι τὸ δωμάτιον ἐχρησιμοποιήθη διὰ λατρείαν ἢ δι' ἐπίσημόν τινα σκοπόν. Ἰσως νὰ ἦτο τὸ κύριον δωμάτιον κατοικίας, ἀφοῦ τὰ ἄλλα ἦσαν μᾶλλον ἀποθηκαὶ καὶ ἀφοῦ δὲν ὑπάρχουν ἐνδείξεις ὑπάρξεως ἄνω ὀρόφου.

Ὁ βόρειος τοῖχος τοῦ Δ ἐκάμπτετο κατ' ὀρθὴν γωνίαν, κατευθυνόμενος πρὸς βορρᾶν, καὶ διὰ δυσκόλου ἐργασίας παρηκολουθήθη οὗτος μέσῳ ἐπιχειμένων λιθοσωρῶν ἐπὶ 14 μέτρα, μέχρι τῆς ΒΔ. γωνίας τοῦ ὅλου οἰκήματος. Νομίζω ὅτι διακρίνεται τὸ κατώφλιον θύρας περὶ τὸ μέσον τῆς πλευρᾶς ταύτης, ἀλλὰ δὲν δύναται νὰ βεβαιωθῇ πρὸ τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ χώρου Ι, ἂν ἐντὸς αὐτοῦ σχηματίζεται ἐν, δύο ἢ, ἴσως, καὶ τέσσαρα δωμάτια. Δὲν ἀποκλείεται καὶ εἰς τὸν τομέα τοῦτον νὰ σχηματίζονται κύρια δωμάτια κατοικίας.

Ἐκ τῆς κεραμεικῆς ἐπιβεβαιοῦται ὅτι ἡ οἰκία Α ἐχρησιμοποιήθη κατὰ τὸ τέλος τοῦ 7ου καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 6ου π. Χ. αἰῶνος.

Οὐδεμία περαιτέρω ἀνασκαφικὴ ἐργασία ἐγένετο διὰ τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ σημαντικοῦ οἰκοδομικοῦ συγκροτήματος τῆς οἰκίας ἢ οἰκιῶν Β. Ἐσχεδιογραφήθη ἀπλῶς τὸ σύνολον μὲ ἐπιμέλειαν, ἀλλὰ δὲν κρίνεται σκόπιμος ἡ δημοσίευσις τοῦ σχεδίου πρὸ τῆς ὁλοκληρώσεως τῆς ἀνασκαφῆς.

Αἱ οἰκαίαι αὗται εἶναι ἀσφαλῶς αἱ μεγαλύτεραι ἀρχαϊκῶν ἑλληνικῶν χρόνων οἰκαίαι, αἵτινες ἀνεσκάφησαν μέχρι σήμερον ἐπὶ τῆς Κρήτης.

Ἀπὸ τὰ ἐμφανῆ-λείψανα οἰκιῶν τὰ μᾶλλον σημαντικὰ διακρίνονται ΒΑ. τοῦ ἀνασκαφέντος χώρου· ἐκεῖ ὑπάρχει ἐκτεταμένον κτήριον, ὠκοδομημένον μὲ κυβολίθους καὶ ἔχον εὐμεγέθεις κυκλικὰς βάσεις κιόνων εἰς ἐν τῶν δωμάτων, λαξευμένας εἰς τὸν φυσικὸν βράχον.

Ἀξιόλογον κτήριον ὑπάρχει ἐπίσης εἰς περιοχὴν ΝΑ. τῶν ἀνασκαφειῶν οἰκιῶν, τὸ ὁποῖον, ὡς φαίνεται, ἐκάλυψε σπηλαιώδη κοιλότητα τοῦ βράχου («τοῦ Βασίλη ὁ Σπήλιος») διακρίνονται ἰσχυροὶ ἐπιμήκεις τοῖχοι καὶ τὰ ὄστρακα ἐκεῖ ἀφθονοῦν. Ἀμέσως νοτίως τοῦ κτηρίου τούτου, ἐπὶ τοῦ βράχου,

ὑπῆρχεν ἄλλο ἐκτεταμένον κτήριον, τοῦ ὁποίου τὰ δωμάτια κατὰ τὸ κατώτερον μέρος αὐτῶν ἐλαξεύθησαν εἰς αὐτὸν τὸν βράχον. Ἀνάλογος κατασκευὴ παρατηρεῖται καὶ εἰς πλείστα ἄλλα σημεῖα, ὅπου διακρίνονται λείψανα οἰκιῶν.

Ἐξ ἀφορμῆς ἀνευρέσεως τεμαχίων ἀναγλύφου πίθου μὲ ταινίας καὶ ἐξέχοντας ρόδακας ἐγένετο μικρὰ δοκιμὴ εἰς θέσιν Κάτω Μπαῖραμάκι. Περισυνελέγησαν καὶ ἄλλα τεμάχια ἐκ τοῦ αὐτοῦ πίθου, τεμάχιον μὲ πλοχμὸν λεπτὸν σπειροειδῶν ἐλαφρῶς ἀναγλύφω καὶ τμήμα χαλκοῦ ψελίου μὲ σφενδόνην ἀτρακτοειδῇ φέρουσαν δυσδιάκριτον λάξευμα, πιθανῶς τετραπύδου ζώου. Ἄλλη περιοχὴ εἰς ἱκανὴν ἀπόστασιν ΒΔ. τῶν οἰκιῶν ἀπεκλήθη ὑπὸ τῶν ἐπιχωρίων «τὸ Γυμνάσιον»· ἐκεῖ ὁ βράχος εἶχε κοπῇ καθέτως εἰς πολὺ μεγάλην ἔκτασιν καὶ βάθος, πιθανῶς ἵνα εὕρῃ χώρον ἐκεῖ σημαντικὸν δημόσιον οἰκοδόμημα ἢ ναός. Ἐπιφανειακῶς ὅμως διακρίνονται μόνον κατὰ τὴν μίαν πλευρὰν λείψανα τοίχων, ἴσως διότι οἱ περισσότεροί καταστράφησαν εἰς βάθος λόγῳ τῆς καλλιερθείας. Τοῦτο γίνεται μᾶλλον πιθανὸν ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ἀμέσως δυτικώτερον ὑπάρχουν ἱκανὰ λείψανα κτηρίων.

Ἡ κυρίως ἀκρόπολις ἐσχεδιογραφήθη καὶ ἡ γενικὴ αὐτῆς μορφή διηκριβώθη· αὕτη ὀρίζεται πρὸς νότον ὑπὸ τοῦ ἀποτόμου κρηνοῦ καὶ διὰ τοῦτο πρὸς τὴν πλευρὰν ταύτην δὲν ἔχει ὀχύρωσιν· περιεκλείσθη διὰ τείχους ψευδοῖσοδομικοῦ, σχηματίζοντος ὀρθὴν γωνίαν καὶ ἀπεχωρίσθη τῆς ἡπίως κατερχομένης κλιτύος ἢ κορυφῇ τοῦ βράχου. Διακρίνεται εἰς προέχων πύργος, ἀτυχῶς ἡμικατεστραμμένος, ὅστις πιθανῶς ἤλεγχε τὴν πύλιν. Πρὸς τὰ δυτικὰ ὁ βράχος ἐλαξεύθη καὶ ἐσχηματίσθη εἶδος διώρυγος μὲ δάπεδον εἰς δύο ἐπίπεδα καὶ μὲ λαξευτὸν θωράκιον πρὸς τὸν κρημνόν. Ἰσως αὕτη ἐχρησίμευεν ὡς παρατηρητήριον φρουρᾶς.

Διηκριβώθη ἐπίσης ἡ μορφή τῆς ἀρχαίας κρήνης, ὡς εἶχε πρὸ τῆς μετασκευῆς της ἐν ἔτει 1938 εἰς τὴν σήμερον ὑπάρχουσιν μὲ ἀφθονον ὕδωρ νεωτερικὴν κρήνην, ἡ ὁποία ὅμως ἔχει διαφορετικὸν προσανατολισμόν. Λαξευτὸς ἄγωγος εἰς τὸν βράχον ἐτροφοδοτεῖ μικρὰν δεξαμενὴν καὶ ἐκ ταύτης τὸ ὕδωρ ἔρρεε διὰ τριῶν μικρῶν στομίων, τὰ ὁποῖα εἶναι ἀπλὰ ὀπαὶ εἰς τὸν βράχον. Δὲν ἀποκλείεται εἰς ταῦτα νὰ ἐφηρμοζόντο χαλκᾶ ἐπιστόμια μὲ μορφὴν λεοντοκεφαλῶν. Εἰς τὴν σχηματιζομένην γωνίαν ἀνευρέθη, τὸ ἔτος τῆς μετασκευῆς, ἐστραμμένη πρὸς τὴν κρήνην, ἡ μικρὰ παρίνη καθημένη θεότης, τοῦ τύπου τῶν θεοτήτων τοῦ ἐκ Πρινιᾶ πυλῶνος, ἡ σήμερον ἀποκειμένη εἰς τὸ Μουσεῖον Ρεθύμνης. Ἐκ ταύτης διαπιστοῦται ὅτι ἡ χρονολογία τῆς κρήνης εἶναι ὀλίγον μετὰ τὰ μέσα τοῦ 7^{ου} π. Χ. αἰῶνος.

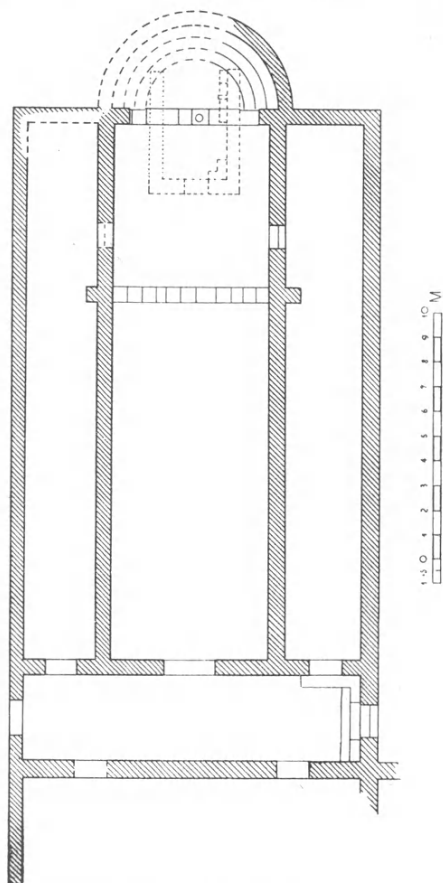
Ἐπ' εὐκαιρίᾳ περισυνελέγησαν μικραὶ τινες ἀρχαιότητες, εὗρισκόμεναι εἰς χεῖρας κατοίκων τῶν Γουλεδιανῶν καὶ τοῦ Ὀνυθέ, μεταξὺ τούτων μικρὰ χαλκῇ κεφαλὴ κορασίδος μὲ ὥραϊα χαρακτηριστικά (εἰκ. 114α), κόμην σχηματικῶς διατεταγμένην καὶ ἀναδεδεμένην διὰ ταινίας, ἥτις ὀπισθεν δένεται

εἰς περίτεχνον ἄμμα, μολύβδινος μικρὸς τετράκνημος τροχός, χαλκοῦν κολουροπυραμιδικὸν σταθμίον, χαλκᾶ τινὰ μικρὰ νομίσματα δυστυχῶς πολὺ ἐφθαρμένα, δύο νεολιθικὰ ἐργαλεῖα (πέλεκυς καὶ τριπτήρ με κοιλότητας ἄνω διὰ τὴν ἐφαρμογὴν τῶν δακτύλων) καὶ παλαιοτουρκικὰ τινὰ ἀντικείμενα.

Ἡ παράδοσις τοῦ ἄνω τμήματος ψευδοστόμου ἀμφορέως, εἰς χωριστὸν τεμάχιον δισκοειδὲς κατεσκευασμένου καὶ διακεκοσμημένου με ἰδιόρρυθμον διακόσμησιν εἰδους στικτῶν πτερύγων ἀνὰ ζεύγη διὰ σιγμοειδῶν δεσμῶν συνδεδεμένων, ἀνακαλυφθέντος ὀλίγον ἔξω τοῦ χωρίου Καρὲς καὶ σχεδὸν ἀκριβῶς ἔναντι τοῦ χωρίου Ὅρος, ἔδωσεν ἀφορμὴν εἰς δοκιμαστικὴν ἀνασκαφήν, ἥτις ἀπέδειξε τὴν ἐπὶ τόπου ἀνεύρεσιν τοῦ ἀμφορέως — περισυνελέγησαν τέσσαρα εἰσέτι τεμάχια — ἀλλ' ἀπέβη κατὰ τὰ ἄλλα ἀρνητική, ἀποκαλύψασα μόνον δύο φρεατοειδῆ εἰς βάθος ἀναστήματος ἀνθρώπου, μεταξὺ των συνδεόμενα, ὀρύγματα, τελείως κενά.

2) Παλαιοχριστιανικὴ βασιλικὴ εἰς θέσιν Κερὰ Ὀνυθῆ Γουλεδιανῶν. Ἀνεσκάφη περαιτέρω ἢ πέρυσιν ἀνακαλυφθεῖσα βασιλική, τῆς ὁποίας τὸ μῆκος εἶναι 31 μέτρα, ἄνευ τοῦ αἵθριου, τὸ δὲ πλάτος, ἄνευ τῶν προσκτισμάτων, 15 μ. Ἀφῆρθη ἡ ἐπίχωσις ὁλοκλήρου τοῦ κεν-

τρικοῦ καὶ τοῦ νοτίου κλίτους, τοῦ ἱεροῦ μετὰ τῶν παστοφορίων του καὶ τμήματος τοῦ νάρθηκος, ἀπεμακρύνθησαν δὲ πάντες οἱ μεγάλοι λιθοσωροί, οἵτινες ἐκάλυπτον τὸ δυτικὸν κυρίως μέρος. Τοῦ αἵθριου καὶ πιθανῶς τοῦ διακονικοῦ διακρίνονται ἤδη τμήματά τινά, ἀλλὰ δὲν ἐγένετο ἀποκάλυψις τούτων. Διεσαφηνίσθη τὸ σχῆμα τοῦ Ναοῦ, τοῦ ὁποίου παρέχομεν ἐνταῦθα ἀκριβὲς σχέδιον (εἰκ. 2). Ἦδη ἐκ τούτου καθίστανται φανερά τὰ κύρια χαρακτηριστικά: ἡ

Εἰκ. 2. Σχέδιον τῆς παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς εἰς θέσιν Κερὰ Ὀνυθῆ Γουλεδιανῶν.

διαμόρφωσις τῶν παστοφορίων ὡς ἰδιαιτέρων διαμερισμάτων, συνδεομένων μετὰ τὸ κυρίως ἱερὸν διὰ μικρῶν θυρῶν, ἐκάστης ἐχούσης δύο βαθμίδας· ἡ σύνδεσις τούτων μετὰ τὰ πλάγια κλίτη διὰ μεγάλων ἀνοιγμάτων, τῶν ὁποίων μόνον μία παρασιὰς δι' ἕκαστον διακρίνεται· ὁ διαχωρισμὸς διὰ λίαν χαμηλῶν κρηπιδῶν - πλακῶν τοῦ ἱεροῦ ἀπὸ τὸ κεντρικὸν κλίτος καὶ τοῦ κυρίου σώματος τοῦ ἱεροῦ ἀπὸ τῆς ἀψίδος. Ὁ μεσαῖος λίθος τῆς τελευταίας ταύτης κρηπίδος ἔχει βοθρίσκον, ὅστις ἔχει τὸ ἀντίστοιχόν του εἰς τὴν βασιλικὴν τοῦ Πανόρμου. Παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ ἀψὶς διασώζεται μόνον κατὰ τὴν βάσιν της, οὕσα κατὰ τὰ 2/3 κατεστραμμένη, διακρίνεται τὸ ἡμικυκλικὸν σύνθρονον ἐντὸς αὐτῆς, μέχρι τοῦ θριαμβευτικοῦ τόξου, τοῦ ὁποίου ἐσώθησαν αἱ κρηπίδες. Τὸ σχέδιον δεικνύει πῶς ὁ μεταγενέστερος ναῖσκος ἐχρησιμοποίησεν ὡς ἀψίδα μέρος τῆς μεγάλης ἀψίδος· οὗτος ἀπλῶς ἐπάτησεν ἐπὶ τοῦ μωσαϊκοῦ δαπέδου χωρὶς νὰ τὸ καταστρέψῃ εἰς ἔκτασιν, ἀλλὰ τὸ δάπεδον ἀνευρέθη ἀναμοχλευμένον εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ἐκκλησιδίου καὶ κατὰ τὴν ἀψίδα. Δάπεδα μετὰ μωσαϊκῶν ὑπῆρχον εἰς τὸ κεντρικὸν ἱερὸν, εἰς τὸ βόρειον παστοφόριον, εἰς τὸ κεντρικὸν κλίτος καὶ εἰς τὸν νάρθηκα· τὸ βόρειον κλίτος μετὰ τοῦ νοτίου καὶ τοῦ πρὸς τοῦτο συνδεομένου παστοφορίου ἦσαν ἀπλῶς ἐστρωμένα μετὰ μικροῦς λίθους καὶ κεράμια συνδεδεμένα δι' ἀσβέστου. Ἰδιόρρυθμος φαίνεται ἡ διάταξις τοῦ νάρθηκος, ὅστις ἔχει ἀναβαθμοὺς διὰ τὴν ἐπικοινωνίαν μετὰ τὸ πρὸς νότον πρόσκτισμα καὶ μετὰ τὸ εἰς ἀνώτερον ἐπίπεδον εὐρισκόμενον νότιον κλίτος· τὸ βόρειον κλίτος ἀντιθέτως εὐρίσκεται εἰς χαμηλότερον ἐπίπεδον τοῦ κεντρικοῦ δαπέδου μετὰ μωσαϊκοῦ. Διεσώθη τὸ κατώφλιον τῆς βασιλείου πρὸς τὸ κεντρικὸν κλίτος θύρας. Ὁ νάρθηξ εἶχε μίαν θύραν πρὸς δυσμὰς κατὰ τὸ νότιον ἄκρον καὶ δύο εἰς τὰς στενὰς πλευράς (εἰκ. 114β), πλὴν τῶν τριῶν αἵτινες ἄγουν πρὸς τὰ κλίτη. Ἡ προέκτασις τοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ νάρθηκος πρὸς νότον ἀποτελεῖ ἔνδειξιν ὅτι νοτίως τοῦ αἵθρου ὑπῆρχον διαμερίσματα, ἴσως τοῦ διακονικοῦ. Τοῦ νοτίου τοίχου τοῦ ναοῦ διασώζεται μόνον τὸ δυτικώτερον τμήμα. Διακρίνεται ὁμοῦς ὁ λαξευθεὶς βράχος, ὅστις ἐστήριξε τὸ ὑπόλοιπον τοῦ τοίχου.

Πάντα τὰ μωσαϊκὰ ἦσαν καθαρῶς διακοσμητικά, μὴ ἐμφανίζοντα οὐδαμοῦ παραστατικὸν θέμα. Κατεσκευάσθησαν διὰ μικρῶν κυβικῶν ψηφιδῶν πέντε διαφόρων χρωμάτων· τὸ μωσαϊκὸν τοῦ ἄκρου νοτίου τμήματος τοῦ νάρθηκος φαίνεται δίχρωμον καὶ παριστᾷ πλέγμα ἐξ ἀντινῶτων ἡμικυκλίων κατὰ ὀριζοντίαν καὶ κάθετον διεύθυνσιν. Τὸ μωσαϊκὸν τοῦ μεσαίου κλίτους χωρίζεται εἰς τρεῖς ζῶνας, τῶν ὁποίων ἡ μεσαία ἐπέχει θέσιν τάπητος διήκοντος ἀπὸ τῆς βασιλείου θύρας μέχρι τῆς Ὡραίας Πύλης καὶ διακοσμεῖται μετὰ τροχούς ἐναλlassομένους μετὰ τετράγωνα, ἔχοντας ὡς συνδετικὰ στοιχεῖα ῥόμβους· ποικίλουν τὰ θέματα ἐντὸς τῶν τροχῶν καὶ τῶν τετραγώνων. Αἱ δύο ἐκατέρωθεν ζῶναι διακοσμοῦνται διὰ τετραγώνων ἀποτελούντων σταυρούς

εἰς συνεχὲς πλέγμα καὶ ἐχόντων εἰς τὸ ἐσωτερικόν των ῥόμβους· τὸ σύνολον περιβάλλεται ὑπὸ πλοχοῦ. Τὸ κυρίως ἱερὸν ἔχει μωσαϊκὸν μὲ μᾶλλον πολυπλοκον κόσμημα συνιστάμενον εἰς σταυροειδῆ συστήματα, σχηματιζόμενα ἐν μέσῳ ῥόμβων καὶ τετραγώνων. Τὸ σύνολον περιβάλλεται ὑπὸ πλοχοῦ καὶ ὑπὸ ταινίας ὡραίων κισσοφύλλων. Τὸ βόρειον τέλος παστοφόριον διακοσμεῖται μὲ πλέγματα τροχῶν, ἐχόντων ἐντὸς αὐτῶν τετράπλοχμον, τετράγωνα καὶ ῥόμβους. Τὸ σύνολον περιβάλλεται ὑπὸ δύο ζωνῶν πλοχοῦ καὶ κισσοφύλλων.

Τὰ κινητὰ εὐρήματα δὲν ὑπῆρξαν πολλὰ. Τοῦ γλυπτοῦ διακόσμου ἀνευρέθησαν ὀλίγα τεμάχια καὶ ταῦτα ἦσαν προχείρου ἐπαρχιακῆς τέχνης (τμήματα πεσίσκων μὲ χαρακτὸν διάκοσμον, τμήματα τρητῶν θωρακίων μὲ πλέγμα ἡμικυκλίων κλπ.). Περισυνελέγησαν μικρά τινα ἄγγεια εἰς τεμάχια, τμήματα περιέργου κυλινδρικοῦ σκεύους μὲ ἐντομὰς καὶ ὁπὰς εἰς ἐπαλλήλους σειράς (ἀποκαλυφθὲν εἰς τὴν ΝΑ. γωνίαν τοῦ νάρθηκος ἐπὶ τοῦ ἀναβαθμοῦ), τεμάχια πλακῶν δαπέδου μὲ χιαστὶ ἐντομὰς, τμήματα τῶν εὐμεγέθων κεράμων τῆς στέγης, ἱκανὸς ἀριθμὸς σιδηρῶν ἥλων μὲ τετραγωνικὴν διατομὴν κλπ.

Ἄν κρίνῃ τις ἀπὸ τὴν μορφήν τῶν παστοφορίων καὶ τὴν παρηκμασμένην τέχνην τῶν γλυπτῶν τεμαχίων θὰ ἐχρονολόγῃ τις τὴν βασιλικὴν μᾶλλον κατὰ τὸ τέλος τοῦ 6ου μ.Χ. αἰῶνος. Ὅμως ἡ λεπτότης τῶν μωσαϊκῶν καὶ τὰ θέματά των φαίνονται παλαιότερα, ἴσως τοῦ τέλους τοῦ 5ου μ.Χ. αἰῶνος. Δὲν ἀποκλείεται ἡ βασιλικὴ νὰ ἦτο ἐν χρήσει ἐπὶ ἓνα καὶ πλεον αἰῶνα καὶ ὁ γλυπτὸς διάκοσμος νὰ ἀνήκῃ εἰς τὴν τελευταίαν περίοδον.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΠΛΑΤΩΝ

Αἱ ἀνασκαφαὶ τοῦ 1955 ἐν Κρήτῃ περιορίσθησαν εἰς δεκαπενθήμερον διάστημα τοῦ μηνὸς Σεπτεμβρίου καὶ διεξήχθησαν διὰ 15 χιλ. δραχμῶν ἐκ μέρους τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας καὶ ἰσαρίθμους ποσοῦ Ὀλλανδικοῦ σωματείου πρὸς προαγωγὴν τῶν Κλασσικῶν σπουδῶν. Ὁ καθηγητὴς καὶ ἡ Κυρία Van Hoorn ἀρχικῶς ἐπρόκειτο νὰ μετέσχωσι τῆς ἀνασκαφῆς, τοῦτο ὁμως δὲν κατωρθώθη καὶ μετέσχε μόνος ὁ κ. Heinrich Brunstig, ἔφορος τοῦ ἀρχαιολογικοῦ μουσείου τοῦ Leiden. Χάριν τοῦ κ. Brunstig αἱ ἀνασκαφαὶ περιορίσθησαν κατὰ τι ἐν Βαθυπέτρῳ, ἔνθα ὀλίγα μόνον ἠδύναντο νὰ προστεθῶσιν εἰς τὰ ἤδη γνωστά, ἐξετάθησαν δὲ εἰς τὴν γειτονικὴν Λύκαστον, ἔνθα ὑπετέθη ἡδὴ ἡ ὑπαρξὶς ἀνακτόρου. Εἰς τὴν πλησίον κειμένην κωμόπολιν, ἀκούουσιν δυστυχῶς ἀκόμη εἰς τὸ διττῶς ξενόγλωσσον καὶ ἄγριον ὄνομα Κανλὶ Καστέλλι (=Φρούριον Αἵματος), ἐγκατεστήσαμεν τὴν ὁμάδα ἡμῶν, ἣτις ἀπετελεῖτο, πλὴν ἡμῶν τῶν δύο, ἐκ τοῦ ἀρχιεργάτου κ. Μ. Σιώτη καὶ τοῦ ἀρχιτεχνίτου κ. Ζ. Κανάκη. Κατὰ τὴν τελευταίαν ἐβδομάδα τῆς ἀνασκαφῆς, ὁ κ. Ἀ. Ζώης καὶ ἡ δ. Μ. Παντελίδου, φοιτηταί, προστετέθησαν εἰς τὴν δύναμιν ἡμῶν.

Τὴν ὑπαρξιν ἀνακτόρου ἐν Λυκάστῳ ὑπεστηρίξαμεν, ὡς γνωστόν, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς μυθολογικῆς παραδόσεως, ὅτι ὑπῆρχον βασιλεῖς Λύκαστος καὶ Ἰδη, ἐν ἐργασίᾳ ἡμῶν περὶ τῶν βασιλικῶν γενεαλογιῶν τῆς Κρήτης¹.

Ἡ τοποθεσία, ἔνθα τὰ λείψανα, σημειωθείσα ἤδη πρὸ πολλοῦ ὑπὸ τοῦ Ἑβανς, λέγεται Βιτσίλες καὶ ἀπέχει περὶ τὰ 10 λεπτὰ τοῦ χωρίου πρὸς Ἀνατολάς. Πρόκειται περὶ αὐχένος διευθυνομένου ἀπὸ Β. πρὸς Ν. καὶ ἐνοῦντος τὸ Βόρειον ὕψωμα Κορυφὴ πρὸς τὸ Νότιον, ὅπερ καλεῖται Μεσανὴ Κεφάλαια, συνάπτεται δὲ πρὸς τὸ ἐπόμενον πρὸς Δ., καλούμενον Μέλισσα καὶ διὰ τούτου πρὸς τὰς διδύμους καὶ ὑψηλοτέρας κορυφὰς τῆς Ρόκκας, ἔνθα διατηροῦνται αἱ Βυζαντιναὶ ὀχυρώσεις τοῦ Νικηφόρου Φωκά, ὅστις προσεπάθησε τὸ μέρος τοῦτο (Τέμενος τὸ ὠνόμασε) νὰ μεταβάλλῃ εἰς πρωτεύουσαν τῆς Κρήτης (πίν. 115α).

Ὀλόκληρος ὁ αὐχὴν, μήκους 200 περίπου μέτρων, καταλαμβάνεται ἀπὸ ἐρείπια τοῦ πάλαι ἀνακτόρου, ἐπὶ πλεόν δὲ καὶ ἡ ἀνατολική, ἰδίως ὁμως ἡ Δυτικὴ κλιτὺς τοῦ αὐχένος. Κατόπιν τὰ ἐρείπια, διακεκομμένα πλεόν καὶ πι-

¹ Mélanges Ch. Picard, R.A. 1949, σ. 18.

θανῶς μὴ ἀνήκοντα εἰς τὸ ἀνάκτορον, προχωροῦσι Δυτικώτερον πρὸς τὸ μέρος τοῦ χωρίου καὶ τῆς αὐτόθι ἀφθονωτάτης πηγῆς. Ἐνταῦθα πρόκειται περὶ ἰδιωτικῶν οἰκιῶν. Ὡστε, ὥς καὶ ἐν Κνωσῷ καὶ Φαιστῷ καὶ Μαλίοις, ἔχομεν ἀνάκτορον καὶ περὶ αὐτὸ Μινωικὴν πόλιν.

Αἱ δοκιμαὶ ἡμῶν κατὰ τὴν παροῦσαν περίοδον περιεστράφησαν εἰς δύο ζητήματα, θεμελιώδη προκειμένου περὶ πάσης μεγαλυτέρας ἀνασκαφῆς. Πρῶτον περὶ τὴν ἔκτασιν τοῦ ἔρειπίου, βάσει τῆς ὁποίας θὰ ὑπολογισθῶσιν αἱ ἀπαιτηθεῖσόμεναι ἀπαλλοτριώσεις, δεύτερον περὶ τὴν κατάστασιν τοῦ ἔρειπίου καὶ τὰς πιθανὰς ἐλπίδας μελλούσης ἀνασκαφῆς. Τὸ χρονικὸν διάστημα ἦτο βεβαίως ὀλίγον, ἵνα ἐπιτευχθῶσι θετικὰ ἀποτελέσματα. Ἐν τούτοις ἡ πρώτη ἐντύπωσις δὲν εἶναι ἐνθαρρυντική. Εἰς ἔκτασιν τουλάχιστον 150 μ. ἐπὶ τοῦ αὐχένος ἀπὸ Β. πρὸς Ν. καὶ 120 μ. ἀπὸ Α. πρὸς Δ. ἐξετείνετο ὡς ἐνιαῖον οἰκοδόμημα τὸ ἀνάκτορον, ἥτοι κατελάμβανεν ἔκτασιν 18 στρεμμάτων, ὅσῃν καὶ τὸ ἀνάκτορον τῆς Κνωσοῦ. Τὸ πλεῖστον μέρος τῆς ἐκτάσεως εἶναι σήμερον ἄγροι καὶ ὀλίγοι μόνον ἄμπελοι. Δυστυχῶς ἡ καταστροφή εἶναι σχεδὸν παντελῆς. Πελώριοι λιθοσωροὶ καὶ παχύτατοι ξηρότοιχοι ἔχουσιν ὑποδεχθῆ σήμερον τὰ λείψανα τοῦ ἀνακτόρου. Ἀκόμη καὶ πρὸ ὀλίγων μόλις ἔτων, λέγουσιν οἱ κάτοικοι, 74 αὐτοκίνητα φορητὰ λίθων ἐκομίσθησαν εἰς τὸ χωρίον, διὰ νὰ κτισθῇ τὸ σχολεῖον. Ὅπου οἱ λίθοι εὐρίσκονται εἰσέτι κατὰ χώραν, πρόκειται περὶ τῆς κατωτάτης στρώσεως ἢ τὸ πολὺ δύο στρώσεων. Πρόκειται σχεδὸν πάντοτε περὶ μεγάλων ὀγκολίθων σκληροῦ τιτανικοῦ πετρώματος, διὰ τοῦτο δ' ἔμειναν καὶ κατὰ χώραν. Ἐνιαχοῦ, ὅπως ἐντὸς τῆς σταφιδαμπέλου Γεωργίου Κουτουβάκη, πελώριοι πελεκητοὶ πῶροι, ἥτοι εὐγενέστερον ὑλικόν, ἤλθον εἰς φῶς, παρόμοιοι καθ' ὅλα πρὸς τοὺς τοῦ μεγάρου Βαθυπέτρου. Ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα δὲν φαίνεται νὰ ὑπάρχῃ τι πλὴν τῆς κατωτάτης στρώσεως

Τῶν γενομένων δοκιμῶν πρόχειρον τοπογραφικὸν διάγραμμα ἐφιλοπόνησεν ὁ κ. Brunstig. Πρὸς Ἀνατολὰς, καθ' ὅλον τὸ μῆκος τοῦ αὐχένος, διατηρεῖται στερεὸς τοῖχος ἰδιοτύπου κατασκευῆς. Ἐχει πρόσωπον (πρὸς Α.) ἐκ στερεῶν καὶ μεγάλων ὄγκων σκληροῦ ἀσβεστολίθου. Ὅπισθεν αὐτοῦ ὑπάρχει γέμισμα μικροτέρων λίθων εἰς βάθος τριῶν καὶ τεσσάρων σειρῶν λίθων, ἐπὶ δὲ τοῦ οὕτως ὀγκωτισθέντος κρηπιδώματος ὑπάρχει ὁ τελευταῖος, Δυτικώτατος τοῖχος. Οὗτος ἔχει πρόσωπον πρὸς Α. διὰ μεγάλων λίθων, πρὸς Δ. δὲ διὰ μικροτέρων. Ὁ τοῖχος οὗτος εἶναι ἐνιαχοῦ ὀρατὸς εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ αὐχένος καὶ ἀπειτέλει πλέον τμήμα τοῦ ἀνακτόρου. Ἀναλημματικὸν στήριγμα καὶ κύριος τοῖχος ὁμοῦ, συνολικοῦ πάχους 2.80 - 3 μέτρων, δίδει τὴν ἐντύπωσιν οὐχὶ ἁπλοῦ ἀναλήμματος, ἀλλὰ καὶ ὀχυρώσεως ὁμοῦ.

Ἡ ἐπιφάνεια τοῦ αὐχένος εἰς ὀλίγα μόνον σημεῖα παρουσίασε θεμέλια, κατὰ δὲ τὸ πλεῖστον ἀποτελεῖται ἀπὸ στερεὸν χῶμα. Διὰ τοῦτο πρέπει νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι αὐλὴ ἢ αὐλαὶ ἦσαν ἐνταῦθα, πέραν τῶν ὁποίων πρὸς

Ἄνατ. δὲν ὑπῆρχον κτίσματα σπουδαῖα, ὡς συμβαίνει ἐν Φαιστῷ καὶ ἐν Μαλίσις.

Πρὸς Δυσμὰς τοῦ αὐχένος, τοῦναντίον, ἀγροὶ καὶ ἄμπελοι εἶναι πλήρεις τοῦ ἀποσυντεθέντος οἰκοδομικοῦ ὑλικοῦ τοῦ ἀνακτόρου. Εἰς τὸν ἀγρὸν Δημ. Τσατσαράκη δὲν παρουσιάσθησαν πολλὰ λείψανα. Εἰς τὸν παρακείμενον ὁμῶς τοῦ Δημ. Μαστοράκη εὐρέθησαν ἄφθονα λείψανα τοίχων καὶ MM κεραμεικῇ εἰς διάφορα σημεία. Ἴσως ἐκεῖ που εὐρίσκετο κεραμεικὸς κλίβανος (συντετηγμένα ὄστρακα).

Κάμπτοντες ἐκεῖθεν πρὸς Νότον συναντῶμεν περιοχὴν ἀμπέλου καὶ ἀγρῶν (ιδιοκτησία Γ. Κουτουβάκη), ἐνθα, παρὰ τὴν σχεδὸν τελειωτικὴν καταστροφὴν, παντοῦ διαφαίνονται εἰσέτι λείψανα ἐρειπίων, καὶ δὴ ἐξ εὐγενεστέρου ὑλικοῦ. Προφανῶς ἐδῶ ἔκειτο ἡ σπουδαιοτάτη ἢ μία τῶν σπουδαιοτάτων τοῦ ἀνακτόρου συνοικιῶν. Περὶ τὴν κορυφὴν τοῦ αὐχένος οἰκημά τι («πρόπυλον») ἔχει πλ. 4 μ., μῆκος 9.20 καὶ εἶναι ἐκτισμένον διὰ μεγάλων σκληρῶν τιτανολίθων. Διατηρεῖ κατὰ χώραν τὸ κατώφλιον, μῆκ. 1.35 καὶ πλ. 0.85 μετὰ τοῦ ὅλμου ἐν ᾧ περιστρέφετο ὁ θαιρὸς τῆς θύρας.

Δυτικώτερον καὶ χαμηλότερον ἀνεσκάφη λείψανον, τὸ ὁποῖον ὠνομάσαμεν «MM ἱερόν» (πίν. 115β). Ὁ λόγος τῆς τοιαύτης ὀνομασίας εἶναι, ὅτι τὸ κτίσμα, ἐν ἀντιθέσει πρὸς πάντα τὰ ἄλλα, σύγκειται οὐχὶ ἐξ ὀγκωδῶν τιτανολίθων, ἀλλ' εἶναι ἐλαφρὰ κατασκευὴ ἐκ μαλακοῦ λίθου, εὐρέθη δὲ MM κεραμεικῇ ἐν αὐτῷ. Σύγκειται ἐκ δύο δωματίων, τὰ ὁποῖα εἶναι περισσότερον πλατέα ἢ βαθέα (διαστάσεις 9.50 μ. ἀπὸ Β. πρὸς Ν. καὶ μόνον 6 μ. ἀπὸ Α. πρὸς Δ.). Εἰς τὸ μέσον τοῦ ἐσωτέρου δωματίου ὑπάρχει βάσις πεσσοῦ 70×70 ἐκ., τὸ κτίσμα ἦτο πλακόστρωτον καὶ πρὸς δ., ἦτοι πρὸς Νότον ἔφερε καὶ ἄλλα διαμερίσματα. Μεταξὺ τῶν εὐρημάτων εἶναι τεμάχιον σωληνωτοῦ σκεύους καὶ εἰδώλιον κωδωνόσχημον λίαν ὑποτυπῶδες. Ἔτι Νοτιώτερον, ἐντὸς φράκτου, ἀνευρέθη ἡ βάσις κίονος, ἣν ἄλλοτε εἶχεν ἴδει ὁ Ἑβανς. Σύγκειται ἐκ σκληροῦ ἀμυγδαλίτου λίθου, ἔχει διαμ. 46 ἐκ. εἰς τὴν ἑδραν τοῦ κίονος, ἐνῷ τὸ ὑπὸ τὴν γῆν μέρος ἦτο ὀγκωδέστερον (0.67). Τὸ συνολικὸν ὕψος τῆς βάσεως εἶναι 0.52.

Παραλειπομένων ἄλλων ἐρευνῶν δεόν εἰσέτι νὰ σημειωθῇ, ὅτι ἀνεσκάφη κατὰ τὸ ἥμισυ σχεδὸν μία τῶν οἰκιῶν τῆς μινωικῆς πόλεως τῆς Λυκάστου. Ἀπέχει τοῦ ἀνακτόρου περὶ τὰ 200 μ. πρὸς ΒΔ. καὶ κεῖται ἐντὸς ἀγροῦ τοῦ Παύλου Ἀνωγειαννάκη, ὅστις μετὰ συγκινητικῆς προθυμίας προσῆλθεν οἰκειοθελῶς καὶ παρεκάλεσεν ἡμᾶς νὰ σκάψωμεν ἐντὸς τοῦ ἀγροῦ του «διὰ τὸ καλὸν τοῦ χωρίου». Ὀνομάσαμεν ταύτην «Ἱερὰν οἰκίαν» διὰ τὸ πλῆθος τῶν εὐρεθέντων θρησκευτικῶν ἀντικειμένων. Οἱ ἐξωτερικοὶ αὐτῆς τοῖχοι σύγκεινται ἐκ μεγάλων πελεκητῶν τιτανολίθων, οἱ δ' ἐσωτερικοὶ ἐκ κοινῶν λίθων μικρῶν. Ἐν κατώφλιον διατηρεῖται καλῶς, καθὼς καὶ χαρακτηριστικὴ λοξὴ

σύμπτωσις ἐνὸς τοίχου, πιθανώτατα κλίμακος. Μέχρι καὶ τῶν κατωτάτων στρωμάτων τὰ ὀστρακα ἦσαν κατὰ τὸ πλεῖστον ΥΜ 3β ἐποχῆς. Μεταξὺ τῶν εὐρημάτων ἦσαν τεμάχια μικρῶν κοτυλῶν, ἴσως ἐκ κέρονων, πῆλινον εἰδώλιον θεᾶς (ὕψ. 0.08) φερούσης τὴν δεξιάν (μόνην σωζομένην) εἰς τοὺς μαστούς, τὸ ἥμισυ πηλίνου βοός, μικρὸς λίθινος πέλεκυς ἐκ μέλανος λίθου (τοιαῦτα «κεραυνία» συνελέγοντο ἤδη κατὰ τὴν Μινωικὴν ἐποχὴν, ὥς γνωρίζομεν καὶ ἄλλοθεν). Τέλος ἄφθονα τεμάχια πηλίνων παντοίων ἀγγείων, λιθίνων ἀγγείων καὶ λιθίνων λύχνων.

Οἱ πρόποδες τῆς πρὸς Β. τοῦ ἀνακτόρου κορυφῆς (πίν. 115β) εἶναι διαβεβρωμένοι καὶ ἐκ τῆς πτώσεως ἢ διαρρήξεως τοῦ πετρώματος σχηματίζονται σχισμαὶ καὶ κοιλότητες ἐστραμμέναι πρὸς Νότον. Εἶναι εἶδος βραχώδους ἀσύλου, ἐνθα νῦν σταλίζονται πρόβατα, παλαιότερον δ' εὕρισκον καταφύγιον καὶ ἄνθρωποι. Καλεῖται σήμερον «Τοῦ Διάκου τὰ κελλία» καὶ διηγοῦνται σχετικῶς περὶ τοῦ ἐρημίτου ἐκείνου. Μικρὰ σκαφὴ ἡμῶν εἰς τὰ ὀλίγα ἄλλως χώματα μεταξὺ τῶν κοιλοτήτων τῶν βράχων ἀπέδωκαν κεραμεικὴν ΜΜ, ΥΜ καὶ Πρωτογεωμετρικὴν.

Ἡ ὑπόλοιπος περιοχὴ τοῦ ἀνακτόρου, πλὴν ὅπου ἀναφέρεται ΜΜ κεραμεικὴ, ἀπέδωκεν ἀφθονίαν ὀστράκων, ἀλλὰ πάντων οἰκιακῆς χρήσεως, κυρίως τεμάχια μεγάλων πίθων, δύο ἀκέραια πώματα τοιούτων πίθων (διάμ. 32 καὶ 38 ἐκ.), ἀγνῦθας τῆς ἰστουργίας. Σπάνια ὀστρακα εἶναι ἐρυθροβαφῆ. Πάντα ταῦτα εἶναι ΥΜ, ἄνευ δυνατότητος ἀκριβεστερας διακρίσεως πρὸς τὸ παρόν.

Εἰς ἀπόστασιν 200 μ. πρὸς Ν. τοῦ ἀνακτόρου ὑποδεικνύεται μέρος ἐνθα εἰς βάθος 3-4 μ. εὐρέθησαν ἄλλοτε πῆλινοι ἀγωγοὶ ὕδατος. Εἶναι πιθανόν, ὅτι πρόκειται περὶ ὕδραγωγείου τοῦ ἀνακτόρου. Πάντως αἱ δοκιμαὶ τοῦ παρόντος ἔτους δὲν εἶναι ἐνθαρρυντικαί, διότι οὐδαμοῦ προσδοκᾶται ἡ διατήρησις τοίχων εἰς σημαντικὸν ὕψος οὔτε εὐρημά τι ἐνθαρρυντικὸν ἐσημειώθη. Προφανῶς ἡ ἐπιστήμη ἐνταῦθα κατέφθασεν ἀργά. Ἐν τούτοις μία εἰσέτι δοκιμὴ ἐπιβάλλεται, προτοῦ ἀποφανθῇ τις ὀριστικῶς, ἂν ἀξίῃ τὸν κόπον ἀπαλλοτριώσεως καὶ συστηματικῆς ἐρευνα τοῦ κατεστραμμένου ἐρείπιου.

Βαθύπेत्रον. Εἰς τὸ μικρὸν τοῦτο ἀνάκτορον, τοῦ ὁποίου τὰ εὐρήματα, παραμείναντα ἐπὶ τόπου ἀπετέλεσαν ὁμοῦ μετὰ τοῦ κτίσματος ἐν μικρὸν μουσεῖον, δὲν εἶχε καταστῆ δυνατὸν νὰ στεγανοποιήσωμεν τοὺς στεγασθέντας τρεῖς χώρους. Διὰ τῶν θεμελίων καὶ δαπέδων ἀναβλύζει κυριολεκτικῶς τὸ ὕδωρ κατὰ τὸν χειμῶνα, δεδομένου ὅτι τὸ μέρος σχηματίζει ἐλαφρὰν λεκάνην. Κατὰ τὴν παροῦσαν περίοδον ἠνοίχθησαν αὐλακες ἐξωτερικῶς καὶ παραλλήλως πρὸς τοὺς τοίχους, αἵτινες ἤχθησαν εἰς βάθος κατὰ τι μεγαλύτερον τοῦ τῶν θεμελίων. Τὰ τοιχώματα αὐτῶν ἐπενεδύσαμεν διὰ ξηροτοίχων

καὶ τὰ δάπεδα ἐστρώσαμεν διὰ σκιρροκονίας. Τοῦτο φαίνεται ὅτι ὑπῆρξεν ἀποτελεσματικόν. Κατὰ τὰς ληφθείσας εἰδήσεις ὁ χειμὼν τοῦ 1955/56 παρῆλθεν ἄνευ ζημίας καὶ οἱ χῶροι παρέμειναν στεγανοί, κυριώτατα ὁ τοῦ στεμφυλοπιεστηρίου, ὅστις κατὰ τὰ παρελθόντα ἔτη ὑπέφερε τὰ μέγιστα.

Σκαφικὸν ἔργον ἐπετελέσθη σχετικῶς ὀλίγον. Εἰς τὴν ΝΑ. συνοικίαν, ἣτις εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς εἶχε χαρακτηρισθῇ ὡς ἐργατική, τοιαύτη δὲ πράγματι εἶναι, ἀνεσκάφησαν τρεῖς νέοι χῶροι, λαβόντες τοὺς ἀριθμοὺς 48-50. Ἰδιαιτέρως χαρακτηριστικὸς εἶναι ὁ 50, ὅστις ἔφερε θρανία πέριξ, ὅπως κáθηνται οἱ ἐργάται ἢ ἐργάτριαι. Πλήθος τριπτήρων χαλίκων εὐρέθη, οἵτινες πιθανῶς ἐχρησίμευον πρὸς λείανσιν τῶν ἀγγείων, ὡς συμβαίνει καὶ παρὰ τοῖς Pueblos τῆς Ἀμερικῆς. Δύο λίθοι φέρουσιν ὅπας κυλινδρικός μὴ διαμπερεῖς καὶ λειοτάτας. Ἐντὸς αὐτῶν περιστρέφετό τι. Ἡ πρόκειται περὶ τοῦ παλαιοτάτου τριβέως (κουζινέττο) ἔνθα περιστρέφετο ξύλινος ἢ μετάλλινος ἄξων, ἢ ἀνήκον χωριστὰ εἰς δύο κεραμικοὺς τροχούς, ἐντὸς δ' αὐτῶν περιστρέφετο καθέτως ὁ ξύλινος ἄξων, ἐφ' οὗ ἑσπερεῶντο ὁ κεραμικὸς τροχός. Σχεδὸν τὸ σύνολον ὥραίου πίθου μετὰ ἰσχυρῶς ἀναγλύφον σχοινίνης διακοσμήσεως εὐρέθη κατὰ τοὺς τοίχους τοῦ διαμερίσματος τούτου. Πᾶσα ἡ λοιπὴ κεραμικὴ εἶναι χαρακτηριστικὴ τῆς ΥΜ Ια περιόδου.

Ὁ ὀλίγα μέτρα Ἀνατολικώτερον εὐρισκόμενος κεραμικὸς κλίβανος δὲν κατωρθώθη νὰ ἀνασκαφῇ ἐξ ὀλοκλήρου. Ἀποδεικνύεται ὅτι τὸ κύριον σφζόμενον μέρος ἀποτελεῖται ἀπὸ παραλληλεπίπεδον οὐχὶ ἐντελῶς ὀριζόντιον, ἀλλὰ φέρον ἡπίαν κλίσιν πρὸς Α. Ἐπὶ τοῦ παραλληλεπίπεδου, ἀποτελουμένου ἐξ ἐπιμελῶς ἐκτισμένων μικρῶν καὶ μετρίων λίθων, ἔχουσιν ἀνοιχτῇ πέντε παράλληλοι αὐλακες, ὧν τὰ τοιχώματα εἶναι ἐπενδεδυμένα διὰ πηλοῦ ἰσχυρῶς κεκαυμένου (πίν. 115γ). Αἱ αὐλακες εἶναι πρακτικῶς ἰσομεγέθεις: Πλάτος 0.30, βάθος 0.17 καὶ μῆκος περὶ τὰ 4.20 μέτρα. Ἀπέχουσι μεταξύ των 0.46, γενικῶς δὲ τὸ λιθόστρωτον εἶναι πολὺ ἐπιμελές. Κατὰ τὴν Δυτ. πλευρὰν ἐπιμελὲς λιθόστρωτος αὐλαξ περιθέει τὸ κατασκευάσμα, ἣτις εἶναι ἤδη ὁρατὴ μέχρις ἀποστάσεως 8.50 μέτρων. Ἐχει πλάτος 0.50 καὶ βάθος 0.35, ἥτο δ' ἀνοικτὴ ἄνω. Μία ἐκ τῶν πλακῶν τοῦ πυθμένου αὐτῆς φέρει ὀλμοειδῇ κοιλότητα διαμ. 7 καὶ βάθους 4 ἑκατοστῶν. Ἴσως ὅμως πρόκειται περὶ δευτέρας χρησιμοποίησεως. Περὶ τοῦ τρόπου λειτουργίας τῆς καμίνου καλὸν εἶναι νὰ ἀναμείνωμεν μέχρις ὀριστικῆς ἀνασκαφῆς τῆς ὅλης συνοικίας.

ΣΤΥΡΙΔΩΝ ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ

Ἡ ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία ἐρευνᾷ ἀπὸ τοῦ 1951 συστηματικῶς δι' ἐμοῦ τὴν ἔκτασιν παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Καιράτου (σήμερον Κατσαμπᾶ) ἀνατολικῶς τοῦ Ἡρακλείου. Ὁ χώρος οὗτος, ὅπου ἐξετείνετο ἡ λιμενικὴ πόλις (Harbour Town), δὲν εἶχεν ἐρευνηθῆ συστηματικῶς μέχρι σήμερον. Ἡ ἔρευνα, ἣ ὁποία γίνεται τῶρα ὑφ' ἡμῶν, ἀποβλέπει εἰς τὴν ἐξακριβωσιν τοῦ χαρακτῆρος, τῆς ἐκτάσεως, καί, εἰ δυνατόν, τῆς ἱστορίας τοῦ σπουδαίου τούτου μινωικοῦ συνοικισμοῦ. Καὶ κατὰ μὲν τὸ 1951 καὶ 1953 ἀνεκαλύφθη πλουσία συστάς ΥΜ II - IIIα τάφων τῆς νεκροπόλεως αὐτοῦ, ἐκ τῶν ὁποίων μεταξὺ ἄλλων προῆλθεν ὁ δημοσιευθεὶς ἀλαβάστρινος ἐνεπίγραφος ἀμφορεὺς Τουθμῶσιος τοῦ Γ', λαμπρὸν τεκμήριον τῶν ἐξωτερικῶν σχέσεων τοῦ ἐπινείου τῆς Κνωσοῦ κατὰ τὰ μέσα τοῦ 15^{ου} π.Χ. αἰῶνος, παρὰ τὰς ἐκφρασθείσας ὑπὸ κορυφαίων ἐπιστημόνων ἀπόψεις περὶ τῆς ἐκτοπίσεως τῆς ὑστερομινωικῆς Κρήτης ἐκ τῶν θαλασσῶν· κατὰ δὲ τὸ 1953 καὶ 1954, ἀνεκαλύφθη καὶ ἀνεσκαφῇ ἡ παρὰ τὸν Καιράτον νεολιθικὴ οἰκία, ἡ μόνη ἀνήκουσα εἰς τὴν «μέσῃν νεολιθικῇ» περίοδον καὶ ἐπομένως ἡ παλαιότερα γνωστὴ ἐν Κρήτῃ οἰκοδομή, ἀποδεικνύουσα τὴν κατοίκησιν τοῦ χώρου ἀπὸ τῶν νεολιθικῶν χρόνων.

Κατὰ τὸ λήγον ἔτος 1955, δι' ἐργασιῶν αἱ ὁποῖαι διήρκεσαν ἀπὸ 20 Σεπτεμβρίου μέχρι 20 Νοεμβρίου, ἀνεκαλύφθη μία ΥΜ III οἰκία μετὰ ἱεροῦ, λουτροῦ καὶ ἀποθηκῶν, ἐξηρευνήθη δ' ἐπίσης μερικῶς καὶ ἓν μέγαρον ΜΜ IIIβ - ΥΜ Ia χρόνων.

1) *Ὑστερομινωικὴ οἰκία παρὰ τὸν Καιράτον.* Ἦδη ἀπὸ τοῦ 1954 εἴχομεν ἀνοίξει δοκιμαστικὰς τάφρους ἐπὶ τῆς δυτικῆς ὁχθῆς τοῦ Καιράτου παρὰ τὴν στάσιν Δράκου. Ἀφορμὴν πρὸς τοῦτο εἶχε δώσει ἡ κατὰ τὸ 1932 εὑρεσις σφραγίδων ἐκεῖ, παρὰ τὴν οἰκίαν Ἑμμ. Ἀνυφαντάκη. Ἡ πρώτη ἐφετινὴ τάφρος διήλθεν ἀκριβῶς διὰ τοῦ λουτροῦ τῆς οἰκίας, ἄνωθεν τοῦ λουτήρος. Μετὰ τὴν συμπλήρωσιν τῆς ἀνασκαφῆς, ἡ οἰκία παρουσιάζει τὴν ἐξῆς εἰκόνα: Ὁ κυρίως κατοικίδιος χώρος εἶναι ὀρθογώνιον δωμάτιον διαστάσεων 3.70 × 3.50, σῶζον εἰς διάφορα σημεῖα πλακόστρωτον ἐκ σχιστολίθων. Ἐντὸς τοῦ δωματίου ἀνεκαλύφθησαν διάφορα σκεύη καθημερινῆς χρήσεως, τριποδικαὶ χύτραι, μυλόλιθοι καὶ τριπτῆρες, μεγάλοι ψευδόστομοι ἀμφορεῖς, εἰς κρατῆρ, μία κύλιξ κ.ά. Ἡ εἴσοδος εἶναι κατὰ τὴν ΒΑ. γωνίαν. (Βλ. σχέδιον εἰκ. 1 καὶ πίν. 116α.)

λιθίνων πλακῶν στηριζομένων ἐπὶ τριῶν λιθίνων πεσσῶν ἐμπεπηγμένων εἰς τὸ ἔδαφος. (Ἐκ τῶν πλακῶν ἐσώζετο μόνον ἡ μία.) Πρὸ τοῦ βωμοῦ ἐπὶ τοῦ δαπέδου ἔκειντο δύο σωληνοειδῆ πήλινα σκεύη μὲ ὀφιοειδεῖς λαβάς (πίν. 117α), ὅμοια πρὸς τὰ εὑρεθέντα εἰς τὰ ἀνάλογα ἱερὰ Γάζη, Γουρνιῶν, Ἀγ. Τριάδος (ΑΕ 1937, σ. 284, Γουρνία, σ. 48 πίν. XI, Annuario 1941-3, σ. 32) κ.ἄ., καὶ τὰ ὁποῖα θεωροῦνται ὡς κατοικίαι τοῦ ἱεροῦ ὁφεως (βλ. P.M., IV, σ. 138 ἐξ.) ἢ ἀνθοδοχεῖα (ΑΕ 1937, σ. 286) ὑπὸ δὲ τοῦ NILSSON (MMR, σ. 319) ὡς σπονδικὰ ἀγγεῖα χθονίας λατρείας. Ἔχουν χρωσθῆ μὲ ἐρυθρὸν χρῶμα. Ἀρχικῶς θὰ ἴσταντο πρὸ τοῦ βωμοῦ, ὡς εἰς Γουρνία.

Ὑπὸ τὴν τράπεζαν εἶχον φυλαχθῆ ἓν θυμιατήριον, μικρὰ στρογγύλη πυξίς, πιθανῶς διὰ τὸ θυμίαμα, καὶ δύο ἄωτα κύπελλα. Κίσσηρις εἶχε στρωθῆ πρὸ τῆς εἰσόδου τοῦ ἱεροῦ ἐσωτερικῶς. (Διὰ τὴν τράπεζαν, πρβ. ἀναλόγους ἐπὶ σφραγίδων εἰς NILSSON, MMR εἰκ. 84, 86, 124, 137.)

Πρὸς βορρᾶν τοῦ μεγάλου δωματίου κεῖται τὸ λουτρόν, μικρὸν δωματίον διαστάσεων 1.30 × 1.60, μὲ δάπεδον ἐκ πλακῶν σχιστολίθου καὶ τὸν λουτήρα κατὰ χώραν, μήκους 1 μ. ἄνευ διακοσμήσεως. Τὰ ὕδατα τοῦ λουτροῦ διωχετεύοντο κάτωθεν τοῦ βορείου τοίχου τοῦ λουτροῦ ἀκολουθοῦντα τὴν κατωφέρειαν καὶ διὰ μικροῦ πηλίνου ἀγωγοῦ κεκαλυμμένου διὰ πλακῶν ἐχύνοντο ἔξω, πιθανῶς εἰς μικρὰν αὐλὴν τῆς οἰκίας. Ἐντὸς τοῦ λουτροῦ εὑρέθησαν μία κύλιξ καὶ ἓν ἄωτον κύπελλον. Ἡ εἴσοδος τοῦ λουτροῦ ἦτο ἀνατολικῶς μὲ κατώφλιον, πρὸ τοῦ ὁποίου ἐξωτερικῶς εἶχον στρωθῆ ποτάμιοι χάλικες ἐκ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Καιράτου.

Νοτίως τῆς κυρίως αἰθούσης εὑρέθη ἡ ἀποθήκη τῆς οἰκίας (πίν. 117β), περιλαμβάνουσα τέσσαρας πίθους μετρίου μεγέθους μὲ ἀνάγλυφον διακόσμησιν σχοινίων καὶ ἄλλα μικρότερα ἀγγεῖα. Πλησίον εὑρίσκεται θρανίον ἀποτελούμενον ἐκ δύο πλακῶν, στηριζομένων ἐπὶ τριῶν λιθίνων πεσσῶν, ἐμπεπηγμένων εἰς τὸ ἔδαφος. Τὸ θρανίον αὐτό, ἀρκετὰ ὅμοιον πρὸς τὴν τράπεζαν τοῦ ἱεροῦ, ἐξυπηρετεῖ πιθανῶς τὰς ἀνάγκας τῆς ἀποθήκης. Κάτωθεν αὐτοῦ εὑρέθησαν δύο μικροὶ ψευδόστομοι ἀμφορεῖς καὶ πρὸ αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ δαπέδου χαλκοῦν μαχαιρίδιον καὶ ἀκόνιον. Τὸ δάπεδον εἰς τὸ τμήμα τοῦτο τῶν ἀποθηκῶν παρουσιάζει δύο στρώματα. Ἐν παλαιότερον, ἐκ πλακῶν σχιστολίθου πρασίνων, καὶ ἔν νεώτερον, καλύπτει τὸ πρῶτον, ἐκ ποταμίων χαλίκων.

Ὅπισθεν τῆς ἀποθήκης, ἐντὸς δωματίου, ἀνεκαλύφθη κόγχη διαμορφουμένη διὰ κοιλότητος τοῦ τοίχου, ἐντὸς τῆς ὁποίας ἦσαν πολλὰ ὑφαντικὰ βάρη καὶ ἔν περιδέραιον ἐκ μεγάλων ψήφων ὑελομάξης. Πιθανῶς ἐκ τῆς ἰδίας κόγχης εἶχε πέσει εἰς τὸ δάπεδον μία μύλη καὶ εἰς τριπτῆρ. Πρόκειται ἀσφαλῶς περὶ ἄρμαριον οἰκιακῆς χρήσεως.

Ὡς πρὸς τὴν χρονολογίαν ἡ οἰκία φαίνεται ὅτι ἐκτίσθη τὸ πρῶτον κατὰ τοὺς ΥΜ ΙΙΒ χρόνους. Εἰς τὴν περίοδον αὐτὴν ἀνήκει ἡ μεγάλη ὀρθογώνιος

αἵθουσα καὶ τὸ δάπεδον ἐκ σχιστολίθων τῆς ἀποθήκης. Κατὰ τὴν ΥΜ ΙΙΙγ περίοδον ἡ οἰκία ἐπεξετάθη διὰ τῆς κατασκευῆς τοῦ τριγωνικοῦ ἱεροῦ καὶ τοῦ λουτροῦ, τῶν ὁποίων οἱ τοῖχοι ἀποτελοῦν προφανῶς προσκτίσματα καὶ εἶναι ἀμελεστέρας κατασκευῆς. Εἰς τὴν τελευταίαν αὐτὴν περίοδον ἀνήκουν καὶ τὰ ἱερὰ σκευή ὡς καὶ τὰ πλεῖστα ἀγγεῖα τῆς οἰκίας, ἐνῶ ἄλλα πιθανῶς ἀποτελοῦν κατάλοιπα τῆς προηγουμένης περιόδου διατελοῦντα ἀκόμη ἐν χρήσει. Μικρὸν τεμάχιον σιδήρου εὗρέθη ἐπὶ τοῦ δαπέδου τῆς ἀποθήκης. Ἡ τελικὴ καταστροφή, ἣτις ἐσφράγισε τὴν οἰκίαν, ὀφείλεται πιθανῶς εἰς σεισμόν. Χαρακτηριστικὸς ἦτο ὁ τρόπος καταρρέσεως, ὅστις διεπιστώθη κυρίως εἰς τὸ τμήμα τῶν ἀποθηκῶν, ὅπου μεγάλος ὀγκόλιθος ἐπεκάρητο πίθου κεκλιμένου ἐπὶ τοῦ ἐδάφους (πίν. 118α).

Ἄλλα μικρὰ εὗρήματα τῆς οἰκίας ἦσαν ἀγκιστρον (χαρακτηριστικὸν διὰ τὰς ἀλιευτικὰς ἀσχολίας τοῦ παραθαλασίου τούτου συνοικισμοῦ), ψῆφοι τινες ὀρεῖας χρυστάλλου, σαρδίου καὶ ὑελομάζης, καὶ δύο ἡμιτελεῖς σφραγιδόλιθοι ἐκ στεατίτου, προελθόντες ἐκ τῆς ἐπιχώσεως αὐτῆς.

2) *Μεσομινωικὸν μέγαρον Κατσαμπᾶ*. Ἡ ἐργασία αὕτη τελείως ἄσχετος πρὸς τὴν πρώτην ἐγένετο ἐπὶ τῇ βάσει ἐνδείξεων, αἱ ὁποῖαι ἤλθον εἰς φῶς κατὰ τὴν διάρκειαν οἰκοδομικῶν ἐργασιῶν. Ἐνῶ δηλαδὴ ἀνεσκάπτετο ἡ οἰκία παρετηρήθη ὅτι εἰς γειτονικὴν οἰκοδομήν, κατὰ τὴν ὀρυξιν λάκκων πρὸς κατασκευὴν σιμεντοδοκῶν, ἐξήγοντο ἐκ τοῦ βάθους πλάκες σχιστολίθου, ὑφαντικὰ βάρη καὶ θραύσματα ἀγγείων. Ἐχοντες ὑπ' ὄψει ὅτι εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο, καλούμενον παλαιότερον «Ἀνεμόμυλοι», ἐτοποθετεῖ ὁ Ἐβανς τὸ κέντρον τῆς λιμενικῆς πόλεως, καὶ ὅτι ἐξ αὐτοῦ εἶχον προέλθει κατὰ διαστήματα σφραγιδόλιθοι καὶ σφραγίσματα, ἐθεωρήσαμεν ἀναγκαίαν τὴν διακοπὴν τῶν οἰκοδομικῶν ἐργασιῶν καὶ τὴν διενέργειαν ἐρεῦνης ἢ ἀπαλλοτριώσεως. Ἐξαιρετικῶς σημαντικὸν ἐφαίνετο τὸ γεγονός, ὅτι ἐκ τῆς αὐτῆς περιοχῆς προῆλθε κατὰ τὸ 1951 λίθινος θρόνος μινωικός. Κατόπιν συνεννοήσεων μετὰ τῆς Ἑταιρείας ἀπεφασίσθη ἡ ἄμεσος διενέργεια τῆς ἐρεῦνης, διατεθέντος νέου ποσοῦ δραχμῶν 10.000. Ἡ ἐρευνα αὕτη, καθαρῶς στρωματογραφικοῦ χαρακτῆρος, ἀπέδειξεν ὅτι πράγματι εἰς τὸ μέρος τοῦτο ἐξετείνετο μέγαρον ΜΜ ΙΙΙβ - ΥΜ Ια χρόνων, καταστραφέν περὶ τὸ τέλος τῆς περιόδου, πιθανώτατα ἐκ τοῦ σειμοῦ τοῦ 1500, ὅστις ἐσφράγισε καὶ ἄλλα σύγχρονα σύνολα.

Ἡ ἐντὸς τοῦ οἰκοδομουμένου οἰκοπέδου ἔκτασις τοῦ μεγάρου ἐξηρηνήθη ἐξαντλητικῶς διὰ πέντε δοκιμαστικῶν τάφρων. Ἐξ αὐτῶν ἡ Α ἀπέδωσε τεμάχιον παραστατικῆς πολυχρώμου τοιχογραφίας, μικρὸν χαλκοῦν ἐργαλεῖον καὶ σφραγιδόλιθον μετὰ παράστασιν κλάδων. Τὸ δάπεδον εὗρέθη ἐνταῦθα εἰς βάθος 1.50 μ. Ἡ Β, συναντήσασα τὸ δάπεδον εἰς βάθος 3.10 μ., ἀπέδωσε

τρεις λεκάνας με διακόσμησιν κυματοειδῶν ἐρυθρῶν ταινιῶν, αἱ ὁποῖαι ἀνεκαλύφθησαν κατὰ χώραν ἐπὶ τοῦ δαπέδου, ὁμοῦ με μίαν κύλικα πρωΐμου τύπου καὶ πολλὰς ἀγνῦθας (ὑφαντικὰ βάρη). Ἡ Γ εὔρεν εἰς τὸ αὐτὸ βάθος ὠραῖον δάπεδον δωματίου ἐκτεινομένου πρὸς βορρᾶν ἐκ πλακῶν σχιστολίθου καὶ ἀλαβάστρου καὶ ἐπ' αὐτοῦ ἀμφορέα δίωτον με ἔλλειψοειδὲς στόμιον καὶ με γραπτὸν διακοσμητικὸν σταυρὸν ἐντὸς κύκλου, ὡς καὶ τεμάχιον ἐπιχρίσματος με ζωηρὰς ἐρυθρὰς καὶ μελανὰς ταινίας. Ἡ τάφος Δ συνήντησε τὸ δάπεδον ὑψηλότερον, εἰς βάθος 2.50 μ. Αἱ διαφοραὶ αὐταὶ ἐξηγοῦνται ἐκ τοῦ διαφόρου βάθους τοῦ βράχου. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο διεπιστώθη ὅτι εἶχε γίνεαι τομὴ τοῦ βράχου, εὐρισκομένου ἐδῶ ὑψηλότερον, καὶ ὅτι εἶχον οἰκοδομηθεῖ ἐντὸς τῆς τομῆς. Οὕτω μέρος τοῦ τοίχου ἀπετέλει αὕτη ἡ κανονικῶς καὶ καθέτως τμηθεῖσα παρεῖα τοῦ βράχου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου εἶχε θεμελιωθῇ ὁ τοῖχος. Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ διαμόρφωσις ἦτο εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ἰδιαιτέρως σαφής (πίν. 118β). Ἐπρόκειτο περὶ δωματίου ἔχοντος θύραν πρὸς βορρᾶν, τῆς ὁποίας αἱ παραστάδες εἶχον κλίνει, ἀσφαλῶς, συνεπέα σεισμοῦ. Παρὰ τὸν δυτικὸν τοῖχον εὐρίσκετο θρανίον λίθινον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἔκειτο δίωτος ἀμφορεὺς με ταινίας καὶ ἔλλειψοειδὲς στόμιον. Ἐπὶ τοῦ δαπέδου ἔκειτο ἀγγεῖον στρογγυλόστομον, τετράωτον, με διακόσμησιν καταλειβάδων, καὶ ἐν λαμπρὸν ἀγγεῖον με διακόσμησιν φοινίκων καὶ φύλλων κισσοῦ, ἐκ τῶν πρωιμωτέρων δειγμάτων τοῦ τύπου τοῦ τριώτου ἀμφορέως καὶ τῆς φυτικῆς διακοσμήσεως διὰ τῆς τεχνικῆς «φαιοῦ ἐπὶ λευκοῦ». Μία κύλιξ πρωΐμου τύπου καὶ μία λιθίνη μύλη εὐρέθησαν ἐπὶ τοῦ δαπέδου. Ἡ παρουσία σχιστολίθων εἰς μικρὸν ὕψος ἄνωθεν τοῦ δαπέδου πρέπει νὰ ἀποδοθῇ ἀσφαλῶς εἰς τὴν ὑπαρξιν καὶ δευτέρου ὁρόφου, ὅθεν κατέπεσαν. Ἡ διαφορὰ τῶν ἐπιπέδων καθιστᾷ βέβαιον ὅτι ὑπῆρχον καὶ κλίμακες. Ἡ τάφος Ε συνήντησε τὸ ΜΜ δάπεδον εἰς βάθος 3.10 μ. καὶ ἐπ' αὐτῶν ἀχρώμους στάμνους, κύπελλα καὶ ὑφαντικὰ βάρη ὡς καὶ περιεργὰ πηνία ἐκ πηλοῦ, μὴ ὠπτημένα, πιθανῶς διὰ τὴν τύλιν νήματος.

Γενικὴ εἶναι ἡ ἐντύπωσις ὅτι πρόκειται μόνον περὶ τῶν ἐργαστηριακῶν ἐγκαταστάσεων τοῦ μεγάρου. (Οἱ κατοικίδιοι χώροι ἐκτείνονται ἀσφαλῶς ἔξω τοῦ ἐρευνηθέντος οἰκοπέδου ὑπὸ τὰς παρακειμένας οἰκίας.) Ἡ διὰ τῶν ἐξερευνήσεως ἦτο ἡ μόνη δυνατὴ διὰ τὸν λόγον ὅτι ἡ ὄρυξις τῶν οἰκοδομικῶν «πεδίων» εἶχε διασπᾶσει τὴν συνέχειαν τοῦ ἀνασκαπτομένου χώρου. Πάντως δι' αὐτῆς ἐξηκριβώθη πλήρως ὁ χαρακτήρ καὶ ἡ σημασία τοῦ μεγάρου καὶ ἡ διαδοχὴ τῶν μεταγενεστέρων στρωμάτων.

Τὸ ἀρχιτεκτονικῶς παλαιότερον στρώμα παρουσιάζει τοίχους στερεῶς ὠκοδομημένους διὰ μικρῶν λίθων καὶ τελείως καθέτους, θεμελιωμένους εἰς βάθος 3.50 μ. ἐπὶ τοῦ βράχου καὶ σωζομένους εἰς ὕψος 1.55 μ. Ἀνωθεν αὐτῶν ἐκτείνεται νεώτερον στρώμα, θεμελιωμένον εἰς βάθος 1.25 - 1.50 μ. ἀπὸ τῆς ση-

μερινῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους (πίν. 118γ). Τὸ δάπεδον τοῦ νεωτέρου τοῦ-
του στρώματος ἔκειτο περίπου εἰς βάθος 1.20 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας, ὅπου
τὰ YM III ὄστρακα ἐγίνοντο ἐξαιρετικῶς πυκνά, παρατηρουμένου καὶ χαρα-
κτηριστικοῦ ξυθροῦ χρώματος. Ἡ κεραμικὴ τῆς φάσεως αὐτῆς περιλαμβάνει
ἀφθόνους ὑψίποδας κύλικας καὶ θραύσματα ἀγγείων ἄριστα ὠπτημένων,
μὲ ζωηρὰν διακόσμησιν ἐλίκων, δικτυωτῶν, ἀνθέων κλπ. τοῦ YM IIIβ ρυ-
θμοῦ, ὡς καὶ τινὰς λαβὰς συνεστραμμένας. Οἱ τοῖχοι τοῦ στρώματος τούτου
ἀκολουθοῦν γενικῶς τὴν διάταξιν τῶν παλαιότερων μεσομινωικῶν οἰκοδομη-
μάτων, ἀλλὰ δὲν ἔχουν θεμελιωθῇ ἐπ' αὐτῶν, ὡς θὰ ἀνέμενε κανεῖς, ἀλλ' ἐπὶ
τοῦ χρώματος, εἴτε διότι κατὰ τὴν θεμελίωσιν των δὲν ἦσαν πλέον ὀρατοὶ οἱ
MM III - YM I τοῖχοι, εἴτε διότι ἐπεδιώχθη εὐρυνσις τῶν δωματίων. Μεταξὺ
τοῦ MM III - YM I δαπέδου καὶ τοῦ ὑπερκειμένου YM III στρώματος καὶ
συγκεκριμένως εἰς βάθος ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας 1.85-2 μ. παρατηρήθησαν καὶ
τινα YM II «ἀνακτορικά» ὄστρακα, τεμάχια «ἀνακτορικῶν» ἀμφορέων καὶ
χαρακτηριστικὰ ὄστρακα «ἀνακτορικῆς» θαλασσίας ἢ φυτικῆς διακοσμῆσεως.
Πιθανῶς τὸ στρῶμα τοῦτο ἀντιστοιχεῖ πρὸς ἓν διάμεσον δάπεδον YM II,
τὸ ὁποῖον θὰ ὑπῆρξεν ἄνωθεν τοῦ MM III - YM I ἐντὸς τῶν ἰδίων οἰκοδο-
μημάτων, τελούντων ἀκόμη ἐν χρήσει. Πάντως «ἐσφραγισμένον» στρῶμα
YM II δὲν ἀνευρέθη. Σχέδια τῶν ἀνασκαφέντων τμημάτων τοῦ μεγάρου
Κατσαμπᾶ, τομαὶ τῶν στρωματογραφικῶν τάφρων κ.ἄ. θὰ δοθοῦν μετὰ τὴν
συμπληρωματικὴν ἐξερεύνησιν τῶν παρακειμένων χώρων, ἥτις θὰ ἐπιτρέψῃ
σαφεστέραν γνῶσιν τῆς διατάξεως τοῦ οἰκοδομήματος. Πολύτιμος ὑπῆρξε
καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῆς ἐρεῦνης ἡ συμπαράστασις καὶ ἡ βοήθεια τοῦ
ἐφόρου Ἀρχαιοτήτων κ. Ν. Πλάτωνος, εἰς τὸν ὁποῖον ὀφείλονται καὶ πολλαὶ
ἐκ τῶν γενομένων παρατηρήσεων.

Διὰ τὴν χρονολογίαν τῶν βαθυτέρων στρωμάτων τοῦ μεγάρου Κα-
τσαμπᾶ πρέπει νὰ λεχθοῦν ἀπὸ τοῦδε ὠρισμένα πράγματα. Ἡ κεραμικὴ, ἡ
εὔρεθεισα ἐπὶ τοῦ πλακοστρώτου δαπέδου καὶ ἐντὸς τοῦ νοτίως αὐτοῦ κει-
μένου δωματίου μὲ τὸ θρανίον, περιλαμβάνει καὶ δείγματα MM IIIβ καὶ
δείγματα τοῦ νέου ρυθμοῦ YM Ia. Οἱ δύοτοι ἀμφορεῖς μὲ τὸ ἑλλειψοειδὲς
στόμιον καὶ τὴν διακόσμησιν ταινιῶν (προβ. διὰ τὸν τύπον FURUMARK,
Myc. Pott., εἰκ. 2, σ. 21A.B), αἱ εὐρεῖται ἀβαθεῖς λεκάναι (πίν. 119α) καὶ
ἡ διακόσμησις διὰ καταλειβάδων ἐνὸς ἄλλου ἀγγείου (πίν. 119β) ἀνήκουν εἰς
παλαιοανακτορικὰς παραδόσεις ἐπιβιούσας καὶ εἰς τὴν πρώτην φάσιν τῶν
νέων ἀνακτόρων. Οὕτω ὅμοιοι ἀμφορεῖς καὶ λεκάναι καὶ διακόσμησις διὰ
καταλειβάδων εὐρέθησαν μετὰ τῆς MM IIIβ κεραμικῆς τῆς οἰκίας τῶν
«θυσιασμένων βοῶν» (P.M. II, σ. 305, εἰκ. 176, b καὶ f). Ὅμοιοι ἀμφο-
ρεῖς καὶ ἀγγεῖα μὲ καταλειβάδας προέρχονται καὶ ἐκ τοῦ περιφήμου MM IIIβ

συνόλου τῶν Ἱερῶν Σκευοφυλακίων τῆς Κνωσοῦ (P.M., I, εἰκ. 333 καὶ 416, πρβ. σ. 556).

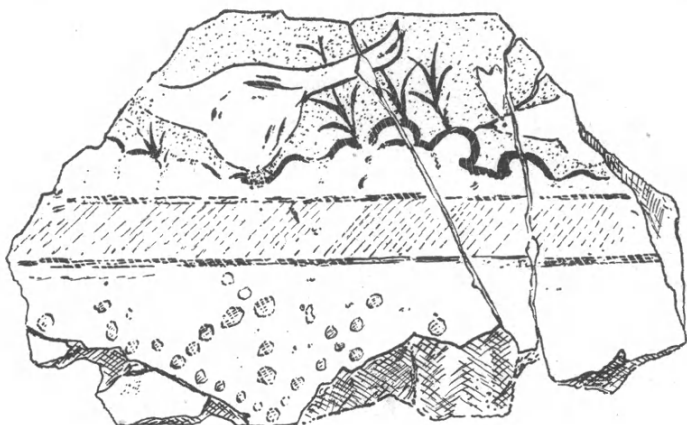
Ἄφ' ἑτέρου εἰς ἐξελιγμένον YM Ia ρυθμὸν ἀνήκει ὁ λαμπρὸς ἀμφορεὺς μὲ τοὺς φοίνικας καὶ τοὺς κισσοὺς ἐκ τοῦ μεγάρου Κατσαμπᾶ (πίν. 120). Εἶναι ἀληθὲς ὅτι καὶ εἰς τὰ Ἱερὰ Σκευοφυλάκια εὗρέθη ἀγγεῖον μὲ παραστασιν χλωρίδος διὰ τῆς τεχνικῆς «φαιοῦ ἐπὶ λευκοῦ» (P.M., I, εἰκ. 404g, σ. 556). Ἐν τούτοις ὁ ἀμφορεὺς Κατσαμπᾶ ἀνήκει εἰς τὰ πρῶτα δείγματα τοῦ τύπου τοῦ «τριώτου ἀνακτορικοῦ ἀμφορέως», ἡ δὲ ἐξελιγμένη διαμόρφωσις τῶν χειλέων, τῆς γάστρας καὶ τοῦ τύπου γενικῶς ἐπιβάλλει τὴν χρονολόγησιν κατὰ τοὺς YM Ia χρόνους. Οἱ φοίνικες, ἀπαντῶντες ἤδη ἐπὶ MM IIβ ἀμφορέως ἐκ Κνωσοῦ (P.M., II, εἰκ. 298), εἶναι ἐπὶ τοῦ ἀγγείου μας διακοσμητικώτεροι καὶ συνδναζονται μὲ παραπληρωματικὸς ρόδακας, περιβάλλονται δὲ ὑπὸ κισσῶν. (Πρβ. ἀνακτορικὸν ἀμφορέα ἐκ Δενδρῶν, PERSSON, *New Tombs at Dendra*, 1942, σ. 67, εἰκ. 80, καί, διὰ τὸν συνδυασμὸν μὲ κισσοῦς, αὐτ. σ. 42, εἰκ. 45.) Ἐκ τῶν δειγμάτων τοῦ θέματος παρὰ FURUMARK, *Myc. Pott.*, εἰκ. 38, κυρίως ὅμοια πρὸς τὸ ἡμέτερον εἶναι τὰ II A δείγματα. (Πρβ. αὐτ. θέμα 19, διὰ τὸ τριπλοῦν στέλεχος.)

Κύλικες τοῦ παλαιότερου τύπου μὲ βραχὺν πόδα, ὅπως αἱ ἀνακαλυφθεῖσαι εἰς τὸ μέγαρον Κατσαμπᾶ, ἐχαρκτηρίσθησαν ὑπὸ τοῦ EVANS ἤδη MM IIIβ (P.M., I, σ. 589, εἰκ. 432), αἱ δὲ λεκάναι μὲ τὰς λαβὰς παρὰ τὰ χεῖλη (P.M.I, σ. 598, εἰκ. 49) παρεβλήθησαν πρὸς πρῶιμους YM I λεκάνας ἐκ Μήλου. Ἡ χρονολογία αὕτη εἶναι πιθανωτέρα καὶ διὰ τὰς ἡμετέρας, ἀφοῦ ἡ διακόσμησις τῶν εἶναι ζωηραὶ ἐρυθραὶ ταινίαι κυματοειδεῖς.

Τὰ ἀνωτέρω χαρακτηριστικά, ὥς καὶ ἡ ἀπουσία ἐκ τοῦ συνόλου μας διακοσμήσεως «λευκῆς ἐπὶ φαιοῦ», πείθει, νομίζω, ὅτι τὸ κατώτατον στρώμα τοῦ μεγάρου Κατσαμπᾶ χρονολογεῖται ὀλίγον ἀργότερον τῶν Σκευοφυλακίων τῆς Κνωσοῦ, ἀνήκει ἐπομένως εἰς τὴν μεταβατικὴν φάσιν MM IIIβ - YM Ia, εἰς τὴν φάσιν ἐκείνην, ἡ ὁποία ἔπεται ἀμέσως τοῦ μεγάλου σεισμοῦ τοῦ 1600, γεγομένου κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς MM IIIβ φάσεως (P.M., II, σ. 320). Εἶναι γνωστὸν ὅτι κατὰ τὴν μετασεισμικὴν αὐτὴν φάσιν ἐξακολουθεῖ ὁ MM IIIβ ρυθμὸς ἐξελισσόμενος εἰς YM Ia χωρὶς νέαν τομὴν (PENDLEBURY, *Arch. of Crete*, σ. 180). Ὁ νέος σεισμός, ὅστις κατέστρεψε καὶ τὸ βαθύτερον στρώμα τοῦ μεγάρου Κατσαμπᾶ, εἶναι ἐπομένως ὁ γενόμενος κατὰ τὸ τέλος τῆς YM Ia φάσεως, ὁ ὁποῖος διεπιστώθη καὶ ἐν Κνωσῷ (P.M., IV, σ. 878), ἀλλὰ καὶ εἰς πολλὰ ἄλλα κέντρα. Εἶναι ὁ σεισμός ὁ ἀποδοθεὶς ὑπὸ τοῦ Σπ. Μαρινάτου εἰς τὴν ἔκρηξιν τῆς Θήρας, γενόμενος περὶ τὸ 1500 καὶ καταστρέψας τοὺς συνοικισμοὺς τῆς βορείου παραλίας, Ἀμνισόν, Νίρου, Μάλια, Ψύρραν, Γουρνιὰ καὶ ἐπίσης τὸ Ζάκρο (ΜΑΡΙΝΑΤΟΥ, Ἡ Κρήτη καὶ ὁ

χιττιτικὸς - μικρασιατικὸς κόσμος κατὰ τὴν Β' χιλιετηρίδα, ἀνάπτυον ἐκ τοῦ περιοδικοῦ «Μικρασιατικά Χρονικά», σ. 13 ἑξ.).

Πρὸς τὴν χρονολόγησιν αὐτὴν μᾶς ὁδηγεῖ καὶ ἡ τοιχογραφία ἡ προελθούσα ἐκ τοῦ μεγάρου, ἣτις παριστᾷ ἔλοπας ἐν μέσῳ κλάδων καὶ βράχων (εἰκ. 2). Αὕτη ἀνήκει εἰς τὴν τάξιν τῶν μικρογραφιῶν τῆς «οἰκίας τῶν τοιχογραφιῶν», ἡ ὁποία χρονολογεῖται ἀκριβῶς κατὰ τὴν μεταβατικὴν φάσιν MM IIIβ - YM Ia (PENDLEBURY, ἑ.ἀ. σ. 197). Ἔχομεν καὶ ἐκεῖ σκηνὰς ἐκ

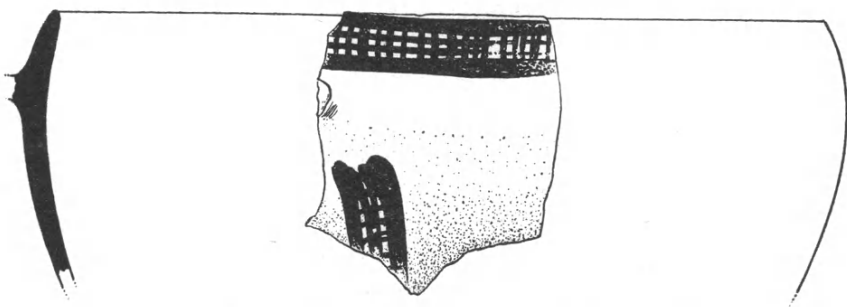

Εἰκ. 2. Τοιχογραφία ἐκ τοῦ μεγάρου Κατσαμπᾶ. Πτηνὰ ἐν μέσῳ κλάδων καὶ βράχων.

τῆς φυσικῆς ζωῆς, βράχους, φυτὰ καὶ πτηνὰ. Περὶ τὸ 1550 χρονολογεῖται καὶ ἡ ζωφόρος τῶν περδίκων τῆς Κνωσοῦ (P.M., II, 109).

Ὅφειλω νὰ σημειώσω ὅτι κατὰ τὸ 1922 ὁ Evans ἐπεχείρησε μικρὰν ἀνασκαφὴν εἰς τὴν θέσιν Ἀνεμόμυλοι, ὅπου τὸ μέγαρον Κατσαμπᾶ, παρακινήθεις ἀπὸ τὴν τυχαίαν εὗρεσιν σφραγισμάτων. Οὗτος συνήντησεν ἀνατολικῶς τοῦ ἐρευνηθέντος ὑπ' ἐμοῦ σημείου τὰ αὐτὰ στρώματα, τὸ ὑπερκείμενον YM III καὶ τὸ κατώτερον MM III - YM I καὶ τμήματα «σημαντικοῦ οἰκοδομήματος». Δυστυχῶς δὲν ἐπέμεινεν εἰς τὴν ἔρευναν τότε, ὅποτε ὁ χώρος ἦτο ἀκάλυπτος. (Περὶ τῶν ἐρευνῶν τοῦ EVANS πρβ. P.M. II 254-5, ὅπου καὶ χάρτης τῆς περιοχῆς 131 A, ἐπίσης σ. 238.) Ἄν ἡ ἔρευνα ἐγίνετο τότε, θὰ ἀπεκαλύπτετο σπουδαῖον κέντρον τοῦ μινωικοῦ βίου, ὡς φαίνεται ἐκ τῶν κατὰ καιροὺς γενομένων τυχαίων εὗρημάτων ὁλοκλήρου τῆς περιοχῆς, εἰδωλίων, ἀγγείων, σφραγίδων κ.ἀ., ὧν ἔχω καταρτίσει λεπτομερῆ πίνακα. Εἶναι γνωστὸν ὅτι ὁ Evans εἶχε διαγνώσει τὴν σημασίαν τῆς «λιμενικῆς πόλεως» (Harbour Town), «ἀκμαίου βιοτεχνικοῦ καὶ καλλιτεχνικοῦ

κέντρον καὶ λιμένος», τοῦ ὁποίου αἱ ἀμμόδεις ἀκταί—μᾶλλον ἐκτεταμέναι τότε—ἦσαν κατάλληλοι διὰ τὴν ἔλκυσιν τῶν πλοίων, προσορμιζομένων καὶ ἐντὸς τῶν ἐκβολῶν τοῦ Καιράτου. Παρ' αὐτὰς καὶ κυρίως εἰς τὰ ὑψώματα τῆς δυτικῆς ὄχθης τοῦ ποταμοῦ εὐρίσκετο ἡ σημαντικωτέρα συνοικία τῆς πόλεως (P.M., II, σ. 229). Διὰ τὴν ἐξακρίβωσιν τῆς ἐκτάσεως τῆς λιμενικῆς πόλεως βοηθοῦν, ὡς πιστεύω, οἱ κατὰ καιροὺς ἀνακαλυφθέντες τάφοι, ὡς οἱ δύο ἔξω τοῦ Ἡρακλείου (ΑΔ 1916, σ. 168), οἱ ὑπ' ἐμοῦ ἀνασκαφέντες ἔξ εἰς τὸ ἀγρόκτημα Σκιλλιανᾶκη (Κρητ. Χρον. 1952, σ. 9 ἔξ., ΠΑΕ 1953, 1954),

Εἰκ. 3. Τεμάχιον κυπριακοῦ ἀγγείου ἐκ Κατσαμπᾶ.

καὶ οἱ ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς ὄχθης εἰς θέσιν Καμίνες, ἔξ ὧν τὸ ὑπ' ἀριθ. 9240 ἀρτόσχημον ἀλάβαστρον τοῦ Μουσείου Ἡρακλείου.

Ἐκ τῶν ἄλλων μικροτέρων ἀποτελεσμάτων τῆς ἐφετινῆς ἀνασκαφῆς ἀναφέρω τὴν ἀνακάλυψιν ἐνὸς ἀποθέτου ἀνήκοντος ἀσφαλῶς εἰς μικρὸν ἀγροτικὸν ἱερὸν ἀνατολικῶς τοῦ Καιράτου. Τὰ ὄστρακα εἶναι MM II, III καὶ YM I χρόνων, ὃ δὲ ἀποθέτης εὐρίσκεται εἰς ὄφρυν ὑψώματος ἐκ μαλακοῦ βράχου εἰς τὴν ἄμπελον Λιονῆ. Ἔχει σχῆμα ὀρθογωνίου λάκκου βάθους 2.50 μ. Τὰ ὄστρακα ἦσαν ἀνάμικτα μὲ μελανὸν χῶμα. Μεταξὺ αὐτῶν περιλαμβάνονται καὶ μερικά ἀκέραια σπονδικὰ κυπελλίδια.

Νοτιώτερον, ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς ὄχθης τοῦ Καιράτου, ἀνεκαλύφθη ὀρθογώνιον λάξευμα προφανῶς ἀνάλογον πρὸς τὰ ἐξερευνηθέντα ὑπὸ τοῦ Franchet παρὰ τὴν θάλασσαν, ἀποτελοῦν, ὡς καὶ ἐκεῖνα, βάσιν νεολιθικῆς καλύβης, ὡς τὰ εὐρισκόμενα ἐν Ἀττικῇ καὶ Θεσσαλίᾳ.

Μικρὰ ἔρευνα ἐγίνε καὶ εἰς τὴν παραλίαν, παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ ποταμοῦ, ὅπου εἶναι ὄρατοὶ μινωικοὶ τοῖχοι. Ἐκ τοῦ σημείου τούτου περισυνελέγη ὡραία ἀτρακτοειδὴς λιθίνη ψῆφος, δύο κύπελλα, μικροσκοπικὸν χαλκοῦν εἰδώλιον, ὅμοιον πρὸς τὰ ἐλεφάντινα ἐκ Νίρου, τεμάχια λιθίνων ἀγγείων κλπ. Ἀνεσκάφη τετράγωνον δωμάτιον σῶζον κιτρινωπὸν ἐπίχρυσμα ἐπὶ τῶν τοί-

χων. Τὸ δωμάτιον αὐτὸ ἀπέδωσε τεμάχια τριποδικῶν χυτῶν, κυλίκων κυπέλλων καὶ κεραμικοῦ τροχοῦ καὶ γενικῶς οἰκιακὰ σκεύη ΥΜ Ι χρόνων.

Αἱ οἰκίαι τῆς παραλίας καὶ τὰ ἀνώτερα στρώματα τοῦ μεγάρου ἀπέδωσαν δύο τεμάχια κυπριακῶν ἀγγείων (εἰκ. 3) τοῦ ρυθμοῦ «white slip II». (Βλ. ἀνάλογα εἰς Ρ. ΔΙΚΑΙΟΣ, *A Guide to the Cyprus Museum*, πίν. VIII, 3. 4, FIMMEN, *Die Kretisch-Mykenische Kultur*, σ. 104, 105, εἰκ. 93, 94, *Swedish Cyprus Expedition I*, πίν. LXIV, LXXVI-VII, CXIV-V.) Ἄλλοτερον κυπριακὸν ὄστρακον εἶναι γνωστὸν ἐκ Μαλίων (Ét. Crét. VI πίν. XIIc.) Διὰ τὰς σχέσεις Κύπρου καὶ Κρήτης βλ. τὴν πρόσφατον ἐργασίαν τοῦ Β. ΚΑΡΑΓΙΩΡΓΗ, *Κυπριακαὶ Σπουδαὶ ΚΓ'*, 1959, σ. 3 ἔξ.

ΣΤΥΛΙΑΝΟΣ ΑΛΕΞΙΟΥ

37. ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΗ ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΤΗΣ ΕΝ ΠΑΝΟΡΜΩ ΚΡΗΤΗΣ
ΠΑΛΑΙΟΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΒΑΣΙΛΙΚΗΣ

Ἡ συμπληρωματικὴ ἀνασκαφὴ τῆς ὑπ' ἐμοῦ πρὸ ἑπταετίας ἀνακαλυφθείσης παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς ἐν Πανόρμῳ Κρήτης ἐγένετο τὸ τρέχον ἔτος τῇ προθύμῳ χορηγίᾳ τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Τόσον κατὰ τὴν πρώτην, τὴν δοκιμαστικὴν ἀνασκαφὴν ὑπὸ τοῦ γράφοντος (βλ. Κρητ. Χρονικά, 2, 1948, σ. 380), ὅσον καὶ τὴν ἀκολουθήσασαν εὐρυτέραν ὑπὸ τοῦ κ. Ν. ΠΛΑΤΩΝΟΣ (ΠΑΕ 1945-48, σ. 112 κἑξ.) δὲν ἀνεσκάφησαν πλήρως ἢ ἐν τῷ κέντρῳ τοῦ αἵθριου μεγάλων διαστάσεων δεξαμενῇ οὔτε τὰ ἀποκαλυφθέντα πρὸς βορρᾶν καὶ δυσμὰς προσκτίσματα τῆς βασιλικῆς (αὐτ. σ. 121). Ἡ ἐπιχειρηθεῖσα λοιπὸν πρόσφατος ἔρευνα ἡμῶν ἀπέβλεπεν ἀκριβῶς εἰς τὰ σημεῖα ταῦτα καὶ συγκεκριμένως εἰς τὴν δεξαμενὴν τοῦ αἵθριου, εἰς τὸ λεγόμενον βαπτιστήριον, καὶ εἰς τὸ διακονικόν (πίν. 121α). Δευτερευόντως ἐπεχειρήθη διερεῦνσις βορείως τοῦ νάρθηκος. Τὰ προκύψαντα στοιχεῖα ἐκ τῆς γενομένης ἐργασίας εἶναι λίαν ἐνδιαφέροντα, ὥς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω.

1) **Ἀνασκαφὴ ἐν τῷ αἵθρίῳ.** Δεξαμενὴ. Ἡ τὸ κέντρον τοῦ αἵθριου καταλαμβάνουσα μεγάλων διαστάσεων δεξαμενὴ ἀνεσκάφη ὁλόκληρος (πίν. 121β). Ἔχει μῆκος 6.65 μ., πλάτος 5.65 μ. καὶ βάθος 2.50 μ. Εἶναι ἐπικεχρισμένη δι' ἀσβεστοκεραμοκονιάματος, ὅπερ μόνον κατὰ τὸ δυτικὸν τμήμα αὐτῆς διατηρεῖται ἐνῶ κατὰ τὰς ἄλλας πλευρὰς ἀπεκολλήθη λόγῳ τῆς πρὸς τὰ ἐντὸς κλίσεως τῶν τοίχων. Ὁλόκληρος ἡ δεξαμενὴ εἶχε πληρωθῇ διὰ χωμάτων καὶ λίθων. Μάλιστα εἰς βάθος περίπου δύο μέτρων συνηντήθη ἐν στρώμα μόνον σχεδὸν ἐκ μικρῶν ἀργῶν λίθων. Μέγα πλῆθος ἐπίσης πλίνθων καὶ ἀγγείων ἔξ ὀπτῆς γῆς εἰς τεμάχια εὗρίσκετο ἐνταῦθα. Ἀλλὰ καὶ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη, ὀλίγα τινὰ τεμάχια τοῦ γλυπτοῦ διακόσμου, θραύσματα ὑαλίνων κανδηλῶν καὶ νομίσματα ἀπεκαλύφθησαν κατὰ τὴν ἀποχωμάτωσιν τοῦ χώρου τούτου. Ὁμοίως καὶ ὁσιᾶ ζῶων εὐρέθησαν κατὰ χώραν. Διεπιστώθησαν ἱχνὴ πυρκαϊᾶς εὐρεθέντων ἀπηνθρακωμένων ξύλων καὶ χαρακτηριστικῶς ἡμαυρωμένων πλίνθων. Καὶ τὸ χῶμα ἐπίσης εἰς τινὰ σημεῖα ἐδήλου τὴν καῦσιν. Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι τὰ πλεῖστα τῶν ἐνταῦθα εὐρημάτων προέρχονται ἐκ τοῦ περὶ τὴν δεξαμενὴν χώρου τοῦ αἵθριου. Τὸ πλῆθος τῶν κεράμων, καλυπτῆρων καὶ στρωτήρων, προέρχεται ἐκ τῶν στεγῶν τῆς περιβαλλούσης τὸ αἶθριον κιονοστηρίκου στοᾶς. Αἱ στέγαι αὐταὶ μὲ κλίσιν καὶ κατὰ τὰς τέσσαρας πλευρὰς πρὸς τὴν δεξαμενὴν (ἥτις ἀκάλυπτος, ὥς ὑποθέτω, ἐδέχετο τὰ ἔξ αὐτῶν ὄμβρια

ὑδατα), καταπεσοῦσαι κατὰ τὴν ἐκπόρθησιν τοῦ μνημείου, ἐπλήρωσαν κατὰ τὸ πλείστον τὴν δεξαμενὴν. Ὅτι ἡ στοὰ ἦτο κιονοστήρικτος βεβαιοῖ κίων εὗρεθεις κατὰ τὴν πρώτην ἀνασκαφὴν κατὰ χώραν. Κατὰ τὰς γωνίας ὅμως ἐσχηματίζοντο γαμματόσχημοι πεσσοὶ μορφούμενοι μάλιστα διὰ πελεκητῶν λίθων. Τοῦτο ἀποδεικνύουσιν οἱ ἄφθονοι τοιοῦτοι λίθοι, διαστάσεων ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ 0.60×0.25 , οἱ ὅποιοι εὗρέθησαν ἐντὸς τῆς δεξαμενῆς, πρὸς τὸ βάθος. Τὰ στηρίγματα ταῦτα ἔβαινον ἐπὶ στυλοβάτου, ὅστις διετηρήθη μάλιστα κατὰ τὰς γωνίας. Θὰ πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι κανδηλαὶ θὰ ἦσαν ἀνηρτημέναι ἐκ τῆς ὀροφῆς τῆς στοᾶς καὶ μάλιστα κατὰ τὰ πρὸς τὴν δεξαμενὴν ἄκρα τῶν στεγῶν. Αὗται, πεσοῦσαι κατὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ αἰθρίου, εὗρέθησαν ἀμέσως εἰς τὸν πυθμένα τῆς δεξαμενῆς, ἔνθα καὶ εἰς ἄφθονα τεμάχια περισυνελέγησαν. Τὰ ἄφθονα ἐπίσης ὧτα καὶ αἱ λαβαὶ στάμνων καὶ ἀμφορέων καὶ τὰ ἄλλα τεμάχια ἐκ τῶν ἀγγείων τούτων ἐμφαίνουσι τὰ μέσα ἀντλήσεως ὕδατος ἐκ τῆς δεξαμενῆς κατὰ τοὺς καθαρισμοὺς καὶ τὰς ἄλλας ἀνάγκας τῶν πιστῶν. Τὰ συναντηθέντα ὁστὰ ζώων ἐνταῦθα δὲν δύνανται νὰ βεβαιώσουν σχετικὰς θυσίας ἐν τῷ αἰθρίῳ, διότι πιθανὸν νὰ προέρχωνται ἐκ τινος ἀνεξακριβώτου εἰσέτι προσκίσματος ἐστιατορίου ἢ καὶ νὰ ἀνήκουν εἰς μεταγενεστέρους χρόνους. Σχετικῶς πρὸς τὴν μεγάλην ποσότητα τῶν πρὸς τὸ βάθος τῆς δεξαμενῆς εὗρεθέντων μικρῶν λίθων θὰ πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι οὗτοι προήρχοντο ἐκ τοῦ χάριν τῆς καθαριότητος τοῦ ὕδατος καὶ τῆς ἀσφαλείας τῶν πιστῶν περιβάλλοντος τὴν δεξαμενὴν στηθαίου. Καὶ ἦτο τοῦτο ἀπαραίτητον, μάλιστα διὰ τὸν τελευταῖον λόγον, διότι ὁ μεταξὺ τῶν στυλοβατῶν τῶν κίωνων τῆς στοᾶς καὶ τῆς δεξαμενῆς ὑπαιθρος χώρος ἀπετέλει λίαν στενὸν διάδρομον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἡ κυκλοφορία θὰ ἦδύνατο νὰ ἔξη ὡς συνέπειαν τὴν πτώσιν ἐντὸς τῆς δεξαμενῆς, μάλιστα παιδίων, κατὰ τὰς ὥρας συνωστισμοῦ. Ἡ εὗρεσις δύο νομισμάτων τοῦ 9ου αἰῶνος (Λέοντος τοῦ VI) σχεδὸν ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους (ὅπερ ἐσχημάτισαν τὰ προϊόντα ἐπιχώσεων ἀνω τῆς δεξαμενῆς) ἀποτελεῖ ἴσως ἔνδειξιν ὅτι κατὰ τὴν περίοδον τῆς ἀραβοκρατίας ἐν τῇ Κρήτῃ (824-961) ὁ κατεστραμμένος πλέον ναὸς δὲν ἔπαυσε νὰ εἶναι κέντρον λατρείας.

Ἡ τοσοῦτον μεγάλη δεξαμενὴ τοῦ αἰθρίου θὰ ἐξυπηρέτει πλὴν τῶν καθαρῶς τελετουργικῶν καὶ πρακτικῶν ἀνάγκας τῶν πιστῶν, οἵτινες ἄθροοι θὰ προσήρχοντο εἰς τὴν βασιλικὴν ἀποτελοῦσαν τὸν καθεδρικὸν ναὸν ἐπισκοπῆς καὶ τὸ μεγαλύτερον λατρευτικὸν κέντρον τῆς περιοχῆς καὶ ὁλοκλήρου τῆς Κρήτης (Βλ. ΠΑΕ 1945-1948, σ. 66).

2) *Ἀνασκαφὴ προσκισμάτων.* α) Ἐρευνα περὶ τὸ λεγόμενον βαπτιστήριον. Ἡ ἀνασκαφικὴ ἐργασία ἀπέβλεπεν ἰδιαιτέρως εἰς τὸ διαμέρισμα τὸ χαρακτηρισθὲν ὡς κυρίως βαπτιστήριον (Ν. ΠΛΑΤΩΝ ἐν Πεπραγμ.

τοῦ Θ' Βυζαντιν. Συνεδρ. Θεσσαλονίκης, Ἀθῆναι 1954, σ. 428). Πρόκειται περὶ τοῦ δυτικωτέρου δωματίου τοῦ προσκεκολλημένου ἐπὶ τῆς βορείου πλευρᾶς τοῦ αἵθριου. Τοῦτο σώζει κατὰ τὴν ΒΑ. γωνίαν χαμηλὴν κρηπίδα, ἣτις ἐθεωρήθη (Ν. ΠΛΑΤΩΝ, ἔ.δ.) βάσις τοποθετήσεως φορητῆς κολυμβήθρας. Ἀνεσκάφη τὸ διαμέρισμα συστηματικώτερον καὶ εὗρέθη τὸ δάπεδον αὐτοῦ. Μικραὶ λήκυθοι καὶ τεμάχια ἄλλων μικρῶν ἀγγείων περισυνελέγησαν ἐκ τοῦ χώρου τούτου. Ἀδυνατῶ νὰ δεχθῶ τὸ μέρος τοῦτο ὡς κυρίως βαπτιστήριον ἐκ τοῦ λόγου τῆς ὑπάρξεως τῆς κρηπίδος καὶ κατὰ τὴν ΝΔ. γωνίαν μικρᾶς κιβωτισσῆς κατασκευῆς, ἣτις ἐσημειώθη ὡς πιθανὸς τόπος διὰ τὴν φύλαξιν τοῦ ἁγ. μύρου. Ἡ ἐν λόγῳ κρηπίς, ἀποτελοῦσα στενόμακρον κατασκευὴν, προσδιορίζει μᾶλλον θρανίον καὶ δὲν φαίνεται νὰ ἔχη σχέσιν πρὸς ὑποτιθεμένην βάσιν ἐδράσεως κολυμβήθρας. Τὸ δὲ κατὰ τὴν ἄλλην γωνίαν κτιστὸν κατασκεῦασμα οὐδόλως ὑπενθυμίζει τὰς εἰς τὰς παλαιοχριστιανικὰς βασιλικὰς κόγχας ἢ παραπλησίους κατασκευὰς διὰ τὴν φύλαξιν τοῦ ἁγ. μύρου. Οὐδεὶς ἐπίσης ἀγωγὸς ὕδατος εὗρέθη ἐνταῦθα παρὰ τὴν ἐπισταμένην ἔρευναν. Οὔτε συνηντήθη παρὰ τὴν ὑποτιθεμένην κρηπίδα διὰ τὴν κολυμβήθραν ἢ συνήθης εἰς τὰς παλαιοχριστιανικὰς βασιλικὰς ὁπὴ ἀποχετεύσεως τοῦ ὕδατος (βλ. P. LEMERLE, *Philippe*, Paris 1945, σ. 331). Ἐξ ἄλλου αἱ φορηταὶ κολυμβήθραι προσηρμόζοντο ἐπὶ τοῦ ἐδάφους διὰ νὰ εἶναι εὐκόλος ὁ εἰς αὐτὰς ἐμβαπτισμός, δὲν εἶχον δὲ βάθρα τοποθετήσεως, δι' ὧν θὰ ἀνήρχετο τις εἰς αὐτάς. Ἐκ τῆς γενομένης ἐρεῦνης ἔχομεν τὴν γνώμην ὅτι διαμερίσματα τοῦ βαπτιστηρίου ἀποτελοῦσι τὰ δύο ἀκολουθοῦντα εἰς τὸ ὑποτιθέμενον κυρίως βαπτιστήριον δωμάτια, ἥτοι τὰ ἀμέσως πρὸς ἀνατολὰς αὐτοῦ. Ἀμφότερα ἔχουσι θύρας πρὸς τὸ αἶθριον (σημειωτέον ὅτι τὸ θεωρηθὲν ὡς πιθανὸν βαπτιστήριον — φωτιστήριον — δὲν συγκοινωνεῖ ποσῶς μὲ τὸ αἶθριον) τὸ δὲ πρῶτον (ἀνατολικώτερον) διαιρεῖται εἰς δύο διὰ τοίχου, ὅστις δὲν διήκει μέχρι τῆς ἀπέναντι πλευρᾶς. Ὁ τοίχος οὗτος, τοῦ ὁποίου ἀγνοοῦμεν τὸ ὕψος, πιθανῶς ἐχρησίμευε διὰ νὰ ἀποκρύπτῃ τοὺς ὀπισθεν αὐτοῦ ἀπεκδυομένους. Νομίζω ὅτι εἰς τὸ διαμέρισμα τοῦτο θὰ πρέπει νὰ ἀναζητήσωμεν τὸ κυρίως βαπτιστήριον — φωτιστήριον — εἰς δὲ τὸ συνεχόμενον αὐτοῦ, τὸν προαύλιον οἶκον. Ἀτυχῶς εἰς τὸ καθ' ἡμᾶς κυρίως βαπτιστήριον δὲν ἀνευρέθη κτιστὴ ἢ φορητὴ κολυμβήθρα. Ἀλλ' ὅτι δὲν ἀνευρέθη δὲν ἀποτελεῖ ἀπόδειξιν περὶ τοῦ ἐναντίου, ὅπως συμβαίνει καὶ μὲ τὴν βασιλικὴν τῆς Θεοτόκου ἐν Θεσσαλίᾳ (βλ. WACE - DROOP, *BSA* 13, 1906 - 1907, σ. 317). Κατόπιν τούτων δὲν νομίζω ὅτι τὰ διαμερίσματα ταῦτα θὰ πρέπει νὰ ταυτίζωμεν πρὸς ἀποθήκας τῶν προσφορῶν τῶν πιστῶν (Ν. ΠΛΑΤΩΝ, ἔ.δ. σ. 428). (Ἐξ ἄλλου ὁ *domus oblatorum* μνημονεύεται εἰς τὰς πηγὰς «*supra ecclesiam e loco septemtrionali*», ΑΠΟΣΤΟΛΙΚΑΙ ΔΙΑΤΑΓΑΙ, ἔκδ. Funk, Paderborn 1905, Β, σ. 125.)

β) Ἐρευνὰ περὶ τὸ διακονικόν. Μέγα ὀρθογώνιον πρόσκτισμα

παρὰ τὸ αἶθριον, ἐκτεινόμενον καθ' ὅλην τὴν δυτικὴν πλευρὰν του, συγκοινωνοῦν μετ' αὐτοῦ διὰ δύο θυρῶν καὶ διαιρούμενον διὰ τοίχου εἰς δύο ἄνισα μέρη εἶχεν ἀποκαλυφθῆ κατὰ τὰς προγενεστέρας ἀνασκαφὰς ἀλλὰ δὲν εἶχεν ἀνασκαφῇ πλήρως. Τὸ κατὰ τὴν ΝΔ. γωνίαν μικρότερον διαμέρισμα, ἔχον δύο συνεχόμενας μικρὰς δεξαμενάς, ὑπελήφθη, ὑπὸ τοῦ μετὰ τῆς ἐγνωσμένης εὐσυνειδησίας ἐρευνήσαντος κ. Πλάτωνος, ὡς χῶρος «ἴσως τοῦ διακονικοῦ», τὸ δὲ ἐν συνεχείᾳ μεγαλύτερον (τριπλάσιον) καὶ ἐπίμηκες διαμέρισμα ἐπιθανολογήθη ὑπὸ τοῦ ἰδίου ὡς «ἀναπαυτήριον» διὰ τοὺς προσερχομένους πιστοὺς (Ν. ΠΛΑΤΩΝ, ἔ.ἀ. σ. 428). Νομίζω ὅτι καὶ τὰ δύο ταῦτα διαμερίσματα ἀποτελοῦσιν ἐν συγκρότημα, ἥτοι τὸ διακονικὸν τῆς βασιλικῆς, παρὰ τὴν ἀήθη θέσιν (δυτικῶς τοῦ αἵθριου καὶ οὐχὶ ἐπὶ τῆς νοτίας πλευρᾶς αὐτοῦ ἢ τοῦ νάρθηκος) εἰς τὴν τοῦτο εὐρίσκεται. Ἡ ἀνασκαφὴ ἐνταῦθα ἀπεκάλυψε τὸ δάπεδον κατὰ 0.40 μ. βαθύτερον τοῦ ἐκκληφθέντος δαπέδου κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν Πλάτωνος. Κάτωθι ἀκριβῶς σχιστολιθικῆς πλακὸς (ἐκ τῶν ὑποτεθεισῶν ὡς πλακῶν τοῦ ἐδάφους) εὗρομεν νόμισμα χαλκοῦν τοῦ βου αἰῶνος. Ἀκολουθῶς κατωτέρω περισυνελέξαμεν τὸν μεγαλύτερον ἀριθμὸν ἀγγείων ἐξ ὧν εὐρέθησαν εἰς τὴν βασιλικὴν (πίν. 123α). Ἰδίως κατὰ τὸ νότιον ἡμισυ τοῦ μεγάλου διαμερίσματος ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀγγείων ἦτο καταπληκτικός. Μεγάλα κωδωνόσχημα πῆλινα ἀγγεῖα, μικραὶ πρόχοι, τεμάχια λαγῆνων, στάμνων, μικρὰ ἄωτα ἀγγεῖα, πόδες στατῶν λύχνων, καλύμματα διάτρητα (πάντοτε πῆλινα) τεμάχια μικρῶν πίθων κλπ. ἦσαν τὸ πλούσιον ὕλικόν. Καὶ τεμάχια ἐπίσης ὑαλίνων ἀγγείων εὗρομεν ἐνταῦθα. Ἡ ἄφθονος αὐτῇ κεραμεικῇ εἰς τὸ μεγαλύτερον τοῦτο ἐξ ὧν τῶν διαμερισμάτων τοῦ ναοῦ (10×3 μ.) ἀποτελεῖ, νομίζω, ἰσχυρὰν ἐνδειξιν διὰ νὰ θεωρήσωμεν τοῦτο διακονικόν, χῶρον, ὡς γνωστόν, εἰς ὃν κατετίθεντο αἱ προσφοραὶ τῶν πιστῶν. Ἐτερος συντρέχων λόγος εἶναι ὅτι τὸ παρὰ τὸ ἐν λόγῳ διαμέρισμα μικρότερον (μετὰ τῶν δύο λεγομένων δεξαμενισκῶν) πρέπει νὰ εἶναι προθάλαμος τούτου, ἥτοι προθάλαμος τοῦ διακονικοῦ, αἱ δὲ μικραὶ, κατὰ τὴν γωνίαν, δεξαμεναὶ εἰδός τι χωνευτηρίων. Ἀνάλογον τοιοῦτον προθάλαμον ἔχομεν καὶ εἰς τὸ διακονικὸν τῆς μητροπόλεως τῶν Γεράσων, προθάλαμον δὲ ὁμοίως μετὰ χωνευτηρίου ἔχει καὶ τὸ διακονικὸν τῆς βασιλικῆς Α τῶν Φθιωτίδων Θηβῶν. Ὡστε καὶ τὸ καθ' ἡμᾶς διακονικὸν τῆς βασιλικῆς Πανόρμου ἀποτελεῖται ἐκ τοῦ κυρίως διακονικοῦ καὶ τοῦ προθαλάμου του μετὰ χωνευτηρίων, συγκοινωνεῖ δὲ διὰ δύο θυρῶν πρὸς τὸ αἶθριον. Βεβαίως τὸ διακονικὸν τοῦτο στερεῖται ἀψίδος, ἀλλὰ τοῦτο συμβαίνει καὶ εἰς τὸ διακονικὸν τῆς παρὰ τὴν Γενησαρὲτ βασιλικῆς τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τῶν ἄρτων, καθὼς καὶ τῆς βασιλικῆς Βραυρῶνος. Πρὸς τὴν ταύτισιν τοῦ ἐν λόγῳ προσκτίσματος τῆς βασιλικῆς Πανόρμου μὲ τὸ διακονικὸν δὲν πρέπει, νομίζω, νὰ ἀντίπῃ ἢ πρὸς δυσμὰς τοῦ αἵθριου θέσις αὐτοῦ, ἐφ' ὅσον διακονικὸν θεωρεῖται (κατὰ Σωτηρίου) καὶ τὸ βορείως τοῦ νάρθηκος διαμέ-

ρισμα τῆς βασιλικῆς Δ τῶν Φθιωτίδων Θηβῶν, παρὰ δηλ. τὴν ἐκ διαμέτρου ἀντίθετον θέσιν ἣν ὀρίζει ἡ Διαθήκη τοῦ Κυρίου.

γ) Ἐρευνα βορείως τοῦ νάρθηκος. Βορείως τοῦ νάρθηκος καὶ ὡς συνέχεια πρὸς τὴν κατεύθυνσιν ταύτην τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου τοῦ κυρίως βαπτιστηρίου, ἐσημειώθη ἤδη κατὰ προγενεστέραν ἀνασκαφὴν μικρὸς τοίχος. Ὁ τοίχος οὗτος παρηκολουθήθη ὑφ' ἡμῶν διὰ τὰ ἐξακριβωθῆ τὸ μήκος αὐτοῦ καὶ ἡ μορφή τοῦ δωματίου, τὸ ὁποῖον πιθανῶς θὰ ἐμορφοῦτο κατὰ χώραν. Ἀτυχῶς ἡ ἔρευνα ἀπέβη ἄκαρπος. Τὰ ἔχνη τοῦ τοίχου ἀπόλλυνται εἰς τὸν παρακείμενον ἀμπελῶνα καὶ παρὰ τὴν ἐπίμονον προσπάθειαν δὲν ἀνευρέθη ἡ συνέχεια αὐτοῦ. Οὕτω δὲν γνωρίζομεν ἐὰν ἐκάμπτετο ἀνατολικῶς ἢ δυτικῶς, καθορίζων οὕτω ἕτερον διαμέρισμα τῶν προσκτισμάτων πρὸς μίαν τῶν κατευθύνσεων τούτων. Ἀφορμὴ κυρίως ἐνταῦθα ἡ ἀπὸ πολλῶν χρόνων ἐντατικὴ καλλιέργεια, ἣτις ἡλλόιωσε τὸν χώρον καὶ ἠφάνισε πᾶν στοιχεῖον.

3) **Εὑρήματα.** Α) Κεραμεικὴ. Ἐκ τῶν εὑρημάτων, πλὴν τοῦ πλήθους εἰς τεμάχια καλυπτήρων καὶ στρωτήρων κεράμων καὶ τῶν πολυειδῶν ἀγγείων τὰ ὅποια ἐμνημονεύσαμεν ἤδη, σημειοῦμεν τὰ ἀκόλουθα:

α) Τεμάχια πινακίων ἐξ ὀπτῆς γῆς ἄνευ οἰασδῆποτε διακοσμήσεως (πίν. 122α).

β) Λαιμοί, στόμια καὶ πλῆθος ὧτων μικρῶν καὶ μεγάλων ἀμφορέων μεθ' ἀπλῶν ἐγχαράκτων γραμμικῶν διακοσμήσεων (πίν. 122β).

γ) Τμήματα διατρήτων καλυμμάτων, πιθανῶς διὰ χύτρας, μετὰ λαβῆς ἄνω, καὶ ἄλλα ἀνάλογα πιθανῶς θιμιατηρίων (πίν. 123β). Τινὰ ἐξ αὐτῶν δύνανται νὰ σχετισθῶσι πρὸς τὰ προερχόμενα ἐκ Θηβῶν καὶ ὑπὸ τοῦ Α. ΚΕΡΑΜΟΠΟΥΛΛΟΥ δημοσιευθέντα εἰς τὸ ΑΔ τ. 10, Ἀθῆναι 1926, σ. 127.

δ) Μεγάλα κωδωνόσχημα ἄωτα ἀγγεῖα φέροντα κάτω ὀπὴν ὡς τὰ ρυτὰ (πίν. 123β). Ταῦτα ἐστριζόντο ἐπὶ βάσεων καὶ ἔφερον κύκλῳ εὐθείας ἢ ὀκτωσχήμους χαρακτὰς διακοσμῆσεις.

ε) Πλίνθοι εἰς μέγα πλῆθος, εἰς τεμάχια. Αἱ περισσότεραι, φαίνεται, ἦσαν τετράγωνοι καὶ εἶχον διαστάσεις πλευρῶν 0.27×0.27 . Αὗται φέρουν κατὰ κύκλους ἐπαλλήλους «δακτυλιᾶς» διὰ τὴν σχετικὴν πρόσφυσιν των μετὰ τοῦ κονιάματος τῆς οἰκοδομῆς (πίν. 124α).

Β) Ἀρχιτεκτονικὰ μέλη καὶ γλυπτὰ. α) Κιονόκρανον κορινθιάζον (πίν. 124β) καὶ μέγα ἐπικράνον. Τοῦ ἐπικράνου αἱ διαστάσεις εἶναι 0.70×0.54 . (Καὶ ἕτερον τοιοῦτο περισυνελέγη ἐκ τοῦ χωρίου εἰς ὃ ἐχρησιμοποιεῖτο ὡς κατώφλιον.)

β) Τεμάχια δύο θωρακίων ἐκ πωρολίθου, φέροντα παράστασιν τριφύλων παρεμβαλλομένων εἰς τὰ κενὰ τετραγώνων πλαισίων περικλειόντων ρόμβους.

γ) Τμήμα μικροῦ ἀρραβδώτου κιονίσκου καὶ ἕτερον διαχωριστικοῦ μετ' ἐλαφροῦ κυματίου.

Γ) Ὑάλινα. α) Λεπτότατα τεμάχια κανδηλῶν καὶ παχύτερα πιθανῶς ποτηρίων. Πάντων ἡ ὕαλος ἀναδιπλοῦται περὶ τὴν στεφάνην ὁμοιομόρφως. Ἀλλὰ ἔφερον ὧτα, δι' ὧν ἀνηρτῶντο διὰ θώμιγγος (βασταγίων), καὶ ἄλλα μεγαλυτέρας λαβᾶς.

β) Τεμάχια ἐγχρώμων ὑαλίνων πλακῶν, πάχους σχεδὸν ὁμοίου πρὸς τοὺς σημερινοὺς ὑαλοπίνακας.

Θεωροῦντες ἀδύνατον τὴν ἐγκατάλειψιν τῆς βασιλικῆς κατὰ τὴν α' βυζαντινὴν περίοδον τῆς Κρήτης, καλῶς ἐχόντων τῶν πραγμάτων, ἔχομεν τὴν πεποιθήσιν ὅτι αὕτη κατεστράφη βιαίως κατὰ τινὰ ἀραβικὴν ἐπιδρομὴν κατὰ τῆς νήσου ἢ κατὰ τὴν κατάληψιν αὐτῆς ὑπὸ τῶν Ἀράβων καὶ τὴν ἐπακολογήσασαν, ἐπὶ ἓνα καὶ ἥμισυν σχεδὸν αἰῶνα, κατοχὴν (824-961). Ὁ μέγας ναός, ἐκτισμένος ἐπὶ ὑψώματος ἐγγὺς τῆς θαλάσσης καὶ διακρινόμενος μακρόθεν, ἀναμφιβόλως θὰ προσεῖλκυσε τὰ πρὸς λεηλασίαν καὶ δῆψιν κατὰ τῆς νήσου ἐπερχόμενα πειρατικὰ στίφη. Τὴν βιαίαν καταστροφὴν δηλοῦσιν οὐ μόνον ἡ ἐπὶ τῶν χωμάτων ἔμπηξις τῶν εἰς τεμάχια τεθραυσμένων πλακῶν τοῦ δαπέδου τοῦ μεσαίου κλίτους τοῦ ναοῦ ἔνεκα τῆς πτώσεως τῶν τοίχων καὶ τῆς στέγης ἐπ' αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ τὰ ἔχνη τοῦ πυρός, τὰ ὅποια ἐβεβαιώθησαν καὶ κατὰ τὰς προηγουμένας ἀνασκαφάς (Ν. ΠΛΑΤΩΝ, Κρητ. Χρονικά Β', 1948, σ. 588) καὶ κατὰ τὴν παροῦσαν. Πράγματι τόσον εἰς τὸν κυρίως ναὸν ὅσον καὶ εἰς τὴν δεξαμενὴν καὶ τὰ ἐρευνηθέντα προσκτίσματα διεπιστώσαμεν τὰ ἔχνη σοβαρᾶς πυρκαϊᾶς. Ἡ βασιλική, ἐγκαταλειφθεῖσα ἔκτοτε (ἀραβοκρατία), διετήρησε τὴν ἀνάμνησίν της εἰς τοὺς μεταγενεστέρους καί, πιθανῶς, παρὰ τὸν πλήρη ἀφανισμόν της, δὲν θὰ ἔπαυσε νὰ εἶναι κέντρον λατρείας, ὡς καθεδρικός ναὸς μάλιστα διαλαμπύσης ἐπισκοπῆς. Ἡ λατρευτικὴ αὕτη παράδοσις ἔφθασε μέχρι τῶν χρόνων ἡμῶν, ταύτην δὲ συνετήρησε τὸ παρὰ τὴν ἐπιχωσθεῖσαν βασιλικὴν ἐγερεθὲν καὶ νῦν ὑφιστάμενον νεωτερικὸν εἰκονοστάσιον.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Δ. ΚΑΛΟΚΥΡΗΣ

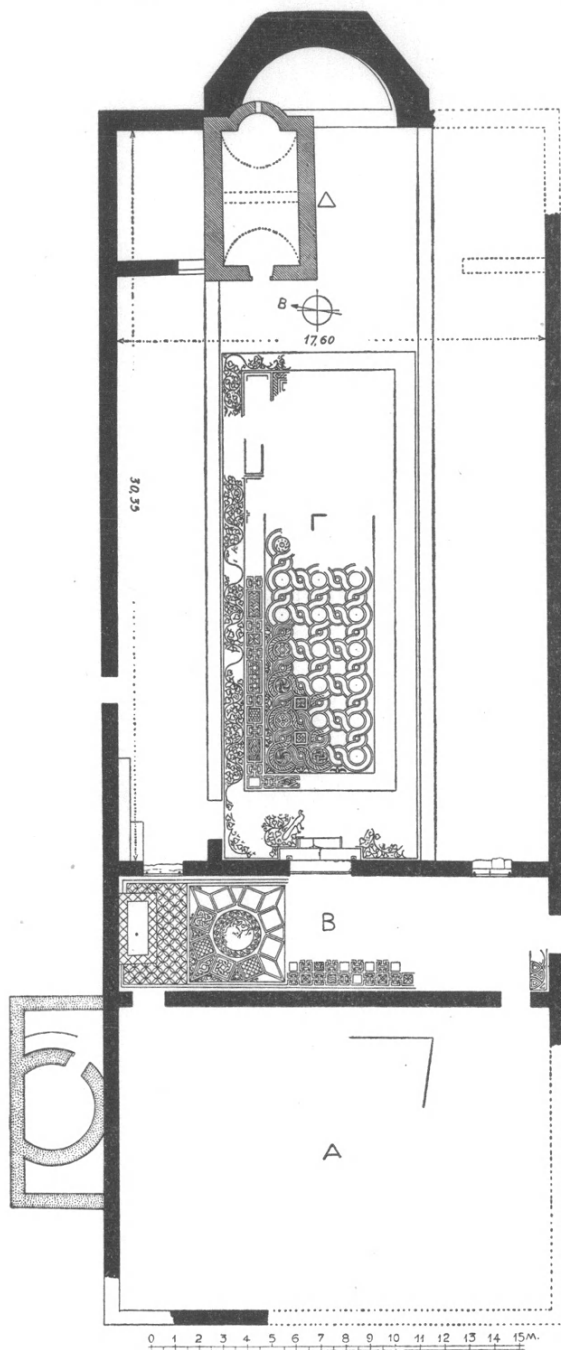
Εἵκοσιν ἐπὶ χιλιόμετρα ἀνατολικῶς τοῦ Ἡρακλείου εὐρίσκεται, παρὰ τὴν παραλιακὴν ὁδόν, στενομήκης γλῶσσα γῆς, εἰσδύουσα καθέτως εἰς τὴν θάλασσαν τοῦ Κρητικοῦ πελάγους (πίν. 125α). Εἰς τὸ ἄκρον τῆς γλώσσης ταύτης εἶναι ἰδρυμένον μικρόν, μονοκάμαρον ναῦδριον (17ου ἢ 18ου αἰ.) τιμώμενον εἰς μνήμην τοῦ Ἀγ. Νικολάου. Εὐθὺς ὀπισθεν τοῦ ἱεροῦ τοῦ ναυδρίου τούτου ἦτο ἀνέκαθεν ὁρατὴ ἡ ἀλίπληκτος καὶ ἡρειπωμένη ἀψὶς ἱεροῦ παλαιότερας καὶ μεγαλυτέρας ἐκκλησίας (πίν. 125β καὶ 126α), τῆς ὁποίας τελευταῖος ἀπόγονος εἶναι, ὡς συνήθως συμβαίνει, ὁ σημερινὸς μικρὸς ναῖσκος. Τὴν ἀποκάλυψιν τῆς παλαιᾶς βασιλικῆς ἀνέλαβεν ἐφέτος διὰ τοῦ γράφοντος ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία, δι' ἀνασκαφῆς, τῆς ὁποίας τὰ πορίσματα ἐκτίθενται κατωτέρω.

Τὸ ἀποκαλυφθὲν κτίσμα (εἰκ. 1) εἶναι στενόμηκες ὀρθογώνιον, συνολικῶν διαστάσεων 50.20×18.80 μ. (ἄνευ τῆς ἀψίδος), διευθυνόμενον ἀπὸ Δυσμῶν πρὸς Ἀνατολὰς μὲ ἐλαχίστην (10 μοιρῶν) ἀπόκλινσιν τοῦ ἄξονός του πρὸς Νότον. Τὸ μέγα τοῦτο ὀρθογώνιον κτίσμα διαιρεῖται δι' ἐγκαρσίων χωρισμάτων εἰς τὰ ἐξῆς τέσσαρα διαμερίσματα 1) αὐλὴν ἢ αἶθριον (εἰκ. 1, α) 2) νάρθηκα (β), 3) κυρίως ναόν (γ) καὶ 4) ἱερόν (δ). Εἰς ταῦτα θὰ πρέπει νὰ προστεθῇ καὶ πρόσκτισμα (ε) (εἰκ. 2) εὐρισκόμενον κατὰ τὴν ΝΑ. γωνίαν-τοῦ ὀρθογωνίου, τοῦ ὁποίου τὰ κάτω μέρη τῶν τοίχων διαφαίνονται ὑπὸ τὴν θάλασσαν, ὑφ' ἧς σήμερον κατακλύζεται¹ (πίν. 125β).

Ἐκαστον τῶν ἀνωτέρω μερῶν τῆς βασιλικῆς θὰ περιγράψωμεν ἰδιαίτερος ἀρχόμενοι ἀπὸ Δυσμῶν.

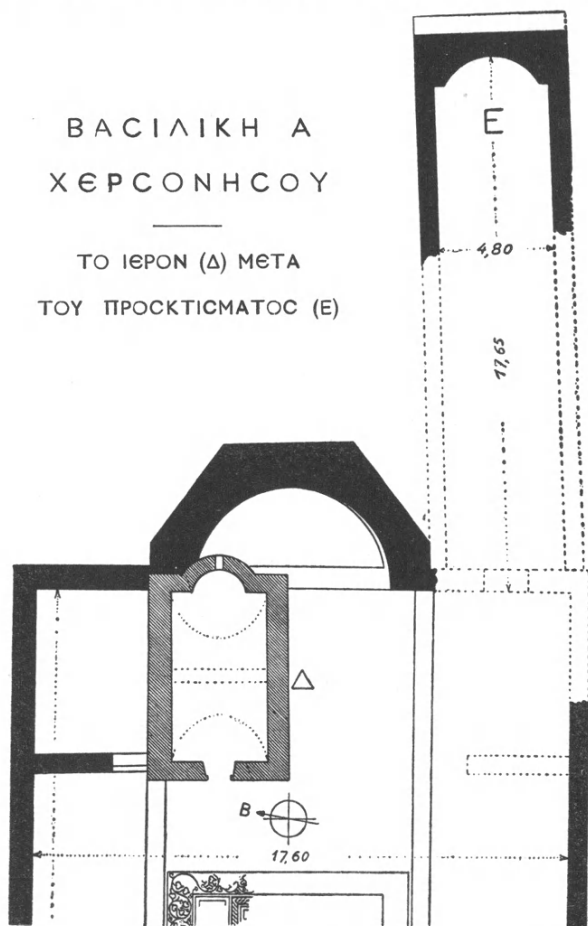
1) **Ἡ αὐλή** (εἰκ. 1, α). Ταύτης ἀπεκαλύφθησαν τμήματα τοῦ περιβολοτοίχου τῆς ἥτοι ὁλόκληρος σχεδὸν ἡ βόρειος πλευρά, μέγα τμήμα τῆς δυτικῆς καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς νοτίας πλευρᾶς παρὰ τὴν ΝΑ. γωνίαν. Προέκυψεν ἐντεῦθεν ὅτι ἡ αὐλὴ εἶχε σχῆμα πλαγιαστοῦ ὀρθογωνίου, ἐσωτερικῶν διαστάσεων

¹ Ὡς γνωστὸν τὸ ἀνατολικὸν τμήμα τῆς Κρήτης ἔχει ὑποστῇ καθίζησιν, ἐν ᾧ ἀντιστρόφως τὸ δυτικὸν ἐμφανίζει ἔξαρσιν. E. KIRSTEN ἐν P.W. Realenzykl. λ. *Olus* στ. 2505. Ὅρα ὁμως καὶ W. v. SIEDLITZ, *Diskordanz und Orogenese der Gebirge am Mittelmeer*, Berlin 1931, σ. 251, ἐνθα ἀσήμενοι ἀλλοιώσεις τῶν ἀκτῶν ἐρμηνεύονται μᾶλλον ὡς συνέπεια σεισμῶν.

Εἰκ. 1. Κάτοψις τῆς βασιλικῆς Α τῆς Χερσονήσου ἄνευ τοῦ ΝΑ. προσκτίσματος
(Α αἶθριον, Β νάρθηξ, Γ κυρίως ναός, Δ πρεσβυτέριον).

12.50×17.60 μ. Λόγω τῆς μεγάλης ἐπιχώσεώς της τὸ ἐσωτερικὸν τῆς αὐλῆς δὲν ἀνεσκάφη ἐπὶ τοῦ παρόντος, ἐπεσημάνθη ὁμως ἐντὸς αὐτοῦ παρὰ τὸν ἀνατολικὸν τοῖχον ἡ ἐλαφρῶς ὀξεῖα γωνία κτίσματός τινος (εἰκ. 1) προχωροῦν-

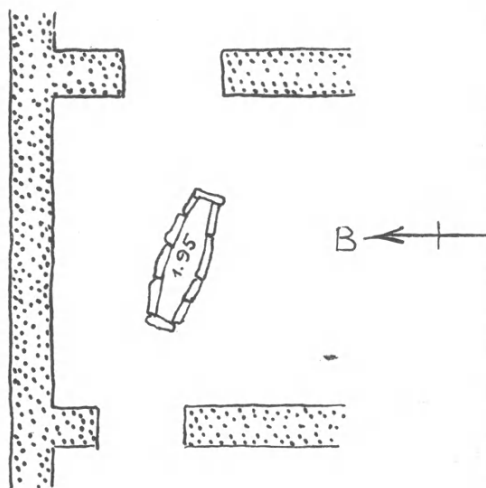

Εἰκ. 2. Λεπτομέρεια τῆς ἀψίδος τοῦ ἱεροῦ μετὰ τοῦ πρὸς νότον αὐτῆς προσκτίσματος Ε.

τος εἰς ἀρκετὸν βάθος, ἀγνώστου δ' ἐπὶ τοῦ παρόντος προορισμοῦ (ἴσως δεξαμενῆς). Ἡ ἐνταῦθα παρουσία τοῦ κτίσματος τούτου καθιστᾷ ἀπίθανον τὴν ὑπαρξιν στοῶν αἰθρίων, τοῦλάχιστον κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τῆς αὐλῆς.

2) Ὁ *νάρθξ* (εἰκ. 1, β). Οὗτος εἶχεν, ὡς συνήθως, σχῆμα ἐπίμηκες (μῆκος 17.60 πλάτος 4.80 μ.) ἔφερε δὲ δύο μὲν θύρας ἐπικοινωνίας πρὸς τὴν αὐλὴν, εὗρισκομένης εἰς τὰ δύο ἄκρα τοῦ δυτικοῦ τοῖχου του, τρίτην θύραν

κατὰ τὴν στενὴν, νοτιὰν αὐτοῦ πλευρὰν, δι' ἧς ἐπεκρινώμενος πρὸς τὸ ἐξωτερικόν, καὶ τέλος τρεῖς ἄλλας θύρας ἀνοιγομένης ἐπὶ τοῦ ἀνατολικοῦ τοῦ τοίχου (εἰκ. 1 καὶ πίν. 126β), διὰ τῶν ὁποίων ἐπεκρινώμενος πρὸς τὸν κυρίως ναόν. Τῶν τελευταίων μάλιστα θυρῶν τούτων, ὡς καὶ τῆς πρὸς νότον εὐρέθησαν κατὰ χώραν καὶ τὰ μαρμάρινα κατώφλια, ἐφ' ὧν τόρμοι στροφίγγων καὶ ἐντομαὶ διὰ κάθετον σύρτην μαρτυροῦσι σαφῶς, ὅτι ἐκλείοντο διὰ διφύλλων θυρῶν, ἀνοιγουσῶν πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ.

Εἰκ. 3. Μεταγενέστερος τάφος παρὰ τὸν Β. τοῖχον τοῦ νάρθηκος.

Πρὸ τῆς μεσαίας (βασιλείου) πύλης ἡ ἀνασκαφὴ ἀπεκάλυψε δάπεδον ἐστρωμένον διὰ τετραγώνων ὀπτοπλίνθων ($0.30 \times 0.30 \mu.$), ἐπὶ τῶν ὁποίων ἡδράσθησαν δύο λίθινοι, πλακοσκεπεῖς τάφοι (πίν. 127α), (μήκους 1.95-2.00 μ. καὶ πλάτους ἐν τῷ μέσῳ 0.35 ἕως 0.40 μ.), ἔχοντες τὸ σχῆμα τῶν σημερινῶν ξυλίνων φερέτρων. Ἐντὸς τῶν τάφων τούτων, πλὴν τῶν σκελετῶν, οὐδὲν κτερίσμα εὐρέθη, εἶναι δὲ προφανὲς ὅτι κατεσκευάσθησαν ἐκεῖ, ὅταν πλέον ἢ βασιλική, ἐρειπωθεῖσα, εἶχε τελείως ἐγκαταλειφθῇ χρησιμεύουσα ἀπλῶς ὡς ἱερὸς τόπος ταφῆς τῶν

χριστιανῶν περιοίκων. Ὁμοίος τάφος εὐρέθη καὶ παρὰ τὴν βόρειον στενὴν πλευρὰν τοῦ νάρθηκος (εἰκ. 3).

Ὑπὸ τὸ μνημονευθὲν μεταγενέστερον στρώμα ἐξ ὀπτοπλίνθων εὐρέθη τὸ παλαιὸν ψηφιδωτὸν δάπεδον τοῦ νάρθηκος. Τοῦτο, κατεστραμμένον κατὰ τὸ πλεῖστον μέρος τοῦ νοτίου ἡμίσεος τοῦ χώρου (εἰκ. 1), παρουσιάζει εἰς τὸ σωζόμενον βόρειον τμήμα του δύο *διάχωρα*, ἐξ ὧν τὸ ἄκρον βόρειον φέρει ἐν μέσῳ διατεμνομένων ψηφιδωτῶν κύκλων πλάκα ὀρθογώνιον ἐκ λευκοῦ μαρμάρου, διαστάσεων $0.90 \times 2.25 \mu.$, διατρυπωμένην ἐν τῷ μέσῳ ὑπὸ κυκλικῆς ὀπῆς διαμέτρου 0.03 μ. καὶ περιβαλλομένην ὑπὸ πλαισίου ἐξ ἐναλλασσομένων λευκῶν καὶ βαθυκυάνων πλακιδίων (πίν. 127β). Ἡ ἐν μέσῳ τοῦ ψηφιδωτοῦ δαπέδου παρεμβολὴ ἐπιμήκους πλακὸς μαρμαροθετήματος, ἐχούσης τὸ σύνθημα μῆκος τάφων, ὑποδηλοῖ ἀσφαλῶς, ὅτι περὶ τάφου καὶ ἐνταῦθα ἐπισήμου τινὸς προσώπου, πιθανώτατα κληρικοῦ, θὰ πρόκειται. Δὲν ἠνοίξαμεν ὅμως τὸν

τάφον τοῦτον ἐκ φόβου μήπως καταστραφῇ τό τε ἀμέμπτως διατηρούμενον μαρμαροθέτημα καὶ τὸ περιβάλλον αὐτὸ ψηφιδωτὸν δάπεδον.

Τὸ ἀμέσως γειτονικὸν τετράγωνον διαμέρισμα (πίν. 128α) παρουσιάζει ἐν τῷ μέσῳ ἔμβλημα ἥτοι δίσκον, διαμέτρου 1.40 μ., εἰκονίζοντα δύο κυκλικῶς πρὸς τ' ἀριστερὰ τρέχοντα ζῶα, ἥτοι ἀφ' ἐνὸς μὲν λέοντα στρέφοντα τὴν κεφαλὴν πρὸς τὰ ὀπίσω (πίν. 128α), ἀφ' ἑτέρου δὲ δορκάδα, τῆς ὁποίας ὅμως διατηρεῖται μόνον τὸ ὀπίσθιον ἥμισυ μετὰ τῆς βραχείας οὐρᾶς. Τὰ μεταξὺ τῶν σωμάτων τῶν ζώων καὶ τῆς περιφερείας τοῦ δίσκου κενὰ πληροῦνται δι' ἑλικοειδῶν βλαστῶν ἀμπέλου, ἀπὸ τινων τῶν ὁποίων κρέμονται βότρυες (πίν. 128α). Ἡ πλήρης ζωηρὰς κινήσεως παράστασις τοῦ ἐμβλήματος εἰκονίζει τὰ ζῶα ἐπὶ σκοτεινοῦ κάμπου, ἐξαίρει δὲ τὰ ἀμαυρά των περιγράμματα διὰ λευκῆς γραμμῆς, ἥτις τὰ παρακολουθεῖ καθ' ὅλην τὴν διαδρομὴν των. Διὰ λευκῶν ὡσαύτως ψηφίδων ἐδηλώθη καὶ ὁ ὀφθαλμός, ἐν μέρει δὲ καὶ ἡ χαίτη τοῦ λέοντος, τοῦ ὑπολοίπου αὐτοῦ δηλωθέντος διὰ ποικιλοχρῶμων ψηφίδων. Διὰ λευκῶν τέλος ψηφίδων ἐσχεδιάσθησαν καὶ οἱ ἑλικοειδεῖς πλοχοὶ τῆς ἀμπέλου, ἐν ᾧ αἱ λεπτομέρειαι τοῦ τριχώματος τῆς στικτῆς δορκάδος ἀπεδόθησαν διὰ καστανοχρῶων ψηφίδων.

Τὸ περιγραφὲν κεντρικὸν ἔμβλημα περιβάλλεται ὑπὸ πλαισίου ἐκ σκοτεινοχρῶων σπειρομαϊάνδρων, ἔξωθεν τοῦ ὁποίου διετάχθησαν ἐν ὀκταγώνῳ ὀκτὼ τετράγωνα πληρούμενα ἐναλλάξ διὰ φολιδωτῶν καὶ κομβιωτῶν γεωμετρικῶν σχεδίων (πίν. 128β). Τὸ ὅλον σύμπλεγμα μετὰ τῶν μεταξὺ τῶν ὀκτὼ τετραγώνων δημιουργουμένων ἐπιμήκων ρόμβων — οἵτινες φέρουν καὶ αὐτοὶ ἐντὸς των ἑλικοειδῆ κοσμήματα — ἐγγράφεται ἐντὸς μεγάλου τετραγώνου ἔχοντος πλευρὰν, ἴσην περίου πρὸς τὸ πλάτος τοῦ νάρθηκος.

Μετὰ τὸ δεύτερον ἀπὸ βορρᾶ διάχωρον ἠκολούθει ψηφιδωτόν, τοῦ ὁποίου ὅμως μικρὸν μόνον τμήμα περιεσώθη παρὰ τὸν δυτικὸν τοῖχον (πίν. 129α). Τὸ ψηφιδωτὸν τοῦτο περιελάμβανε γεωμετρικὸν σχέδιον συνιστάμενον ἐκ τετραγώνων κοσμημάτων ἐναλλασσομένων καθέτως καὶ διαγωνίως πρὸς ἄλλα τετράγωνα περιέχοντα συνθέτους μαιάνδρους (λαβυρίνθους)¹. Τὸ αὐτὸ πρὸς τὸ σωζόμενον δυτικὸν τμήμα γεωμετρικὸν θέμα φαίνεται ὅτι ἐξετείνεται μέχρι τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου· διότι τὸ πλάτος τῶν σωζομένων σειρῶν αὐτοῦ εἶναι ἀκριβὲς ὑποπολλαπλάσιον τοῦ πλάτους τοῦ νάρθηκος, ἀφαιρουμένης τῆς ἐξωτερικῆς του παρυφῆς. Κατὰ ταῦτα τὸ μέσον τμήμα τοῦ νάρθηκος θὰ ἐκαλύπτετο ὑπὸ πέντε σειρῶν κοσμημάτων ὁμοίων πρὸς τὰ σωζόμενα (πίν. 129α).

¹ Τὸ κόσμημα τοῦτο συνηθίζεται πολὺ ὡς πλαίσιον διαχῶρων. Τὸ ἐπανευρίσκομεν πράγματι ὄχι μόνον εἰς τὸν κυρίως ναὸν τῆς ἐξεταζομένης βασιλικῆς ἀλλὰ καὶ εἰς ἄλλας βασιλικὰς εἶναι δὲ παλαιὰ ρωμαϊκὴ κληρονομία· διότι τὸ συναντῶμεν π.χ. εἰς τὴν ἐν Ὀλυμπίᾳ οἰκίαν τοῦ Νέρωνος (Olympia II, πίν. ἔγχρ. II).

Τέλος μικρότατον τμήμα ψηφιδωτοῦ διετηρήθη κατὰ τὴν ΝΔ. γωνίαν τοῦ νάρθηκος. Εἰκονίζει δὲ τοῦτο διατεμνόμενα ἡμικύκλια, πλάτους 0.50 μ., ἥτοι κόσμημα, ὅπερ συνήθως σχηματίζει τὸ πλαίσιον μεγαλυτέρων συνθέσεων ἢ διαχώρων, ὡς π.χ. εἰς τὴν ἐν Κρήτῃ ὁμοίως εὐρισκομένην βασιλικὴν τῆς Συίας¹ καὶ εἰς τὴν ἔξω τῶν τειχῶν βασιλικὴν τῶν Φιλίππων².

3) Ὁ κυρίως ναός (εἰκ. 1, γ), διαστάσεων 17.60 × 24.50 μ., διηρεῖτο διὰ δύο παραλλήλων κιονοστοιχιῶν εἰς τρία ἄνισα κλίτη, ἐξ ὧν τὸ μὲν βόρειον εἶχε πλάτος 3.70 μ., τὸ μεσαῖον 8.15 μ. καὶ τὸ νότιον 4.55 μ. Ἐκ τῶν κιονοστοιχιῶν εὐρέθη μόνον ἡ δυτικὴ παραστάς, ἑξοχῆς 0.90 μ., καὶ ὁ βόρειος στυλοβάτης πλάτους 0.60 μ., σωζόμενος εἰς ὕψος 0.28 μ. ὑπὲρ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ψηφιδωτοῦ δαπέδου. Ὁ στυλοβάτης οὗτος ἄρχεται εἰς ἀπόστασιν 1.60 μ. ἀπὸ τῆς παραστάδος, ἵνα ἀφήσῃ ἰσόπεδον ἐπικοινωνίαν τοῦ μέσου πρὸς τὸ βόρειον κλίτος (εἰκ. 1). Ἐκ τῶν κίωνων τῶν κιονοστοιχιῶν εὐρέθησαν κατὰ τὴν ἀνασκαφήν, οὐχὶ ὅμως κατὰ χώραν, δύο ἐκ φαιοῦ μαρμάρου ἰωνικαὶ βάσεις μετὰ τετραγώνου πλίνθου πλευρᾶς 0.62 μ. καὶ ὕψους 0.078 μ. Τὸ ὅλον ὕψος τῶν βάσεων εἶναι 0.22 μ. ἡ δὲ διάμετρος τῆς ἄνω σπείρας των 0.52 μ. Ὡς δεικνύει ἡ συμπεπλεγμένη μορφή τῶν τε σπειρῶν καὶ τῆς ἐνδιαμέσου σκοτίας, αἱ βάσεις αὗται δὲν ἐλήφθησαν ἐξ ἀρχαίου κτηρίου ἀλλ' εἶναι παλαιοχριστιανικαί. Εἰς τὸ κέντρον τῆς ἄνω ἐπιφανείας των φέρουσιν ἡ μὲν μία κυκλικὸν τόρμον, διαμ. 0.05 μ., ἡ δ' ἄλλη τετράγωνον βάθυσιν χάριν στερεώσεως τοῦ κορμοῦ τοῦ κίονος. Ἐκ τῶν κορμῶν τῶν κίωνων εὐρέθησαν δύο τεθραυσμένοι, ἐντοιχιισθέντες ἀργότερον, εἰς τὸν ἀνατολικὸν τοῖχον τοῦ βορείου παστοφορίου. Ὁ εἷς τούτων, ἐκ κυανοῦ μαρμάρου, ἔχει διάμετρον 0.45 μ., ὁ δὲ ἄλλος ἐκ λευκοῦ μαρμάρου, ἔχει διάμετρον 0.42 μ.

Αἱ κατὰ μῆκος κιονοστοιχίαι ἐξετείνοντο πιθανώτατα μέχρι τοῦ παστοφορίου (εἰκ. 1 καὶ 2).

Κατὰ τὴν ΒΔ. γωνίαν τοῦ βορείου κλίτους διεσώθη χαμηλὸν πεζούλιον πλάτους 0.48 καὶ ὕψους 0.30 σωζόμενον εἰς μῆκος 2.65 μ., ὀλίγον δὲ περαιτέρω τούτου πρὸς ἀνατολὰς ἀνοίγεται ἐπὶ τοῦ βορείου τοίχου θύρα, πλάτους 1.00 μ., ὥσως ἔξοδος κινδύνου ἢ μᾶλλον ἀνοιγμα ἐπικοινωνίας πρὸς τὴν γειτονικὴν ἀκτὴν.

Τὸ δάπεδον τοῦ κυρίως ναοῦ εὐρίσκετο εἰς χαμηλοτέραν στάθμην ἀπὸ τὸν νάρθηκα. Τούτου ἕνεκα κατὰ τὴν μεγάλην (πλ. 2.35 μ.) βασιλείον πύλην τοῦ μέσου κλίτους ἐτέθησαν δύο χαμηλαί (0.10 μ.) μαρμαρίναι βαθμίδες (πίν. 130α), ἐξ ὧν ἡ μὲν ἄνω ἐχρησίμευεν ὡς κατώφλιον, ἡ δὲ δευτέρα φέρει

¹ Βλ. Α. ΟΡΑΝΔΟΥ, Ἡ παλαιοχριστιανικὴ βασιλικὴ τῆς Συίας (Κρητ. Χρον. τ. Ζ, 1953, σ. 348 εἰκ. 7).

² Στ. ΠΕΛΕΚΑΝΙΔΗΣ, ΑΕ 1955, σ. 139 εἰκ. 16 καὶ σ. 140 εἰκ. 17.

κατὰ τ' ἄκρα ἀνὰ μίαν τετράγωνον βάθυνσιν, χάριν τῶν στροφίγγων τῶν θυροφύλλων, αἵτινα, ὡς ἤδη εἵπομεν, ἤνοιγον πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ.

Ὀλόκληρον τὸ μέσον κλιτὸς ἀπὸ τοῦ δυτικοῦ τοίχου μέχρι τοῦ προεσβυτερίου, ἦτοι ἐπὶ μήκους 24.50 μ., ἦτο ἐστρωμένον διὰ ψηφιδωτοῦ, διηρεῖτο δὲ εἰς τρία κατὰ μήκος διάχωρα: ἐν ἐπίμηκες εἰς τὸ μέσον (εἰκ. 1 γ), καὶ δύο στενότερα εἰς τὰ ἄκρα, ἐκ τῶν ὁποίων διετηρήθη μόνον τὸ ἀμέσως πρὸ τῆς θύρας, καὶ τοῦτο οὐχὶ ὀλόκληρον.

Τὸ μεγαλύτερον ὀρθογώνιον διάχωρον ἔφερε περίξ πλατὺ (0.85 μ.) πλαίσιον ἐξ ἐλικοειδῶν βλαστῶν μετὰ κισσοφύλλων. Τὸ πλαίσιον τοῦτο, διαπλατυνόμενον πρὸς δυσμὰς, ἐσχημάτιζε καὶ τὴν διακόσμησιν τοῦ πρὸ τῆς θύρας διαχώρου (πίν. 130β, 132α), εἰς τὸ ὁποῖον ὅμως προσετέθησαν καὶ δύο ἀντωπὰ παγώνια, ἐκ τῶν ὁποίων διεσώθησαν ἐν μέσῳ τῶν μετὰ κισσοφύλλων βλαστῶν τὰ ἔγχνη μόνον τοῦ πρὸς βορρᾶν (πίν. 131α). Μεταξὺ τῶν δύο παγωνίων θὰ πρέπει νὰ φαντασθῶμεν, ὅτι εἰκονίζετο, ὡς συνήθως, ἀμφορεὺς. Ἰδιαιτέρας προσοχῆς ἄξιον εἶναι ὅτι τὸ ἐξωτερικὸν πλαίσιον ἐνταῦθα δὲν ἀποτελεῖται, ὡς συνήθως ἀπὸ τῶν ρωμαϊκῶν ἢ ἡδὴ χρόνων συνέβαινε, ἐκ μεγάλων κισσοφύλλων, ἕκαστον τῶν ὁποίων ἀντεστοίχει πρὸς ἐν κύμα τοῦ βλαστοῦ, ἀλλ' ἐκ πλειόνων μικροτέρων ἐκφυομένων ἀπὸ δευτερευόντων μίσχων τοῦ βλαστοῦ, διακλαδουμένων δὲ ἀρμονικῶς ἐντὸς τῶν κυμάτων του¹ (πίν. 129β καὶ 131β). Τὸ ἐξωτερικὸν ἐκ κισσοφύλλων πλαίσιον περιέβαλλεν ἄλλο στενότερον (πλάτους 0.66), ἀποτελούμενον ἐξ ἐπιμήκων ὀρθογωνίων ἐναλλασσομένων πρὸς τρία κατὰ παράταξιν τετράγωνα, τὸ μέσον τῶν ὁποίων φέρει ὡς διακόσμησιν σύνθετον μαίανδρον ἢ λαβύρινθον, ἐν ᾧ τὰ δύο ἄλλα, ὡς καὶ τὰ ὀρθογώνια, πληροῦνται διὰ ποικίλων γεωμετρικῶν σχεδίων (φολίδων, τετραφύλλων, συριακῶν τροχῶν, ρόμβων, τεθλασμένων γραμμῶν κλπ.)² (πίν. 129β, 131β, 132β).

Ἡ ἐντὸς τοῦ ἐσωτερικοῦ πλαισίου μεγάλη ὀρθογώνιος ἐπιφάνεια, πλάτους 4.40 μ. καὶ μήκους ἄνω τῶν 10 μέτρων (πίν. 133), ἐκαλύπτετο ἐξ ὀλοκλήρου δι' ἐνιαίου συνθέτου πλέγματος ἐκ κομβουμένων κύκλων, μεταξὺ τῶν ὁποίων παρενεβάλλοντο καὶ τετράγωνα κοσμούμενα, ὡς καὶ οἱ κύκλοι, διὰ ποικίλων γεωμετρικῶν κοσμημάτων (πυροστροβίλων, τετραφύλλων, κομβιοφόρων τετραγώνων ἢ ρόμβων κλπ.) (πίν. 131β). Τὸ ὅλον σύμπλεγμα μετὰ τοῦ διπλοῦ κατακόσμου πλαισίου του, ἐνθυμίζει πλούσιον τάπητα, οἷον συνηθίζουν νὰ

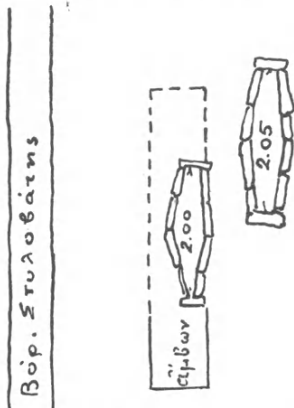
¹ Ὅμοιαν μετὰ πυκνῶν κισσοφύλλων διάταξιν συναντῶμεν καὶ εἰς ψηφιδωτὸν τῆς Ἀκυληίας. Βλέπε εἰκόνα του εἰς Arch. Anzeiger τοῦ 1942, στ. 299 - 300.

² Ὅμοιον κόσμημα εὗρηται ὡς πλαίσιον καὶ εἰς τὴν βασιλικὴν τοῦ ἁγίου Ἀλύπου τῆς Καρπάθου J. JACOPICH, Edifici bizantini di Scarpanto, Rodi 1925, σ. 10 καὶ ἐν Clara Rhodos τ. VI - VII, 1932 - 33, σ. 569 εἰκ. 13 καὶ 14, σ. 564 εἰκ. 15, σ. 556 εἰκ. 4 καὶ ἔγχρωμος πίν. II.

μιμοῦνται καὶ πολλὰ ἄλλα ψηφιδωτὰ δάπεδα παλαιοχριστιανικῶν βασιλικῶν, π.χ. τῆς Σάμου (A. M. SCHNEIDER, AM 54, 1929, πίν. 44).

Τὸ μὲ ἀκριβείαν καὶ ὀργανικότητα ἐκτελεσμένον σχέδιον τοῦ ψηφιδωτοῦ τοῦ μέσου κλίτους καὶ οἱ ἁρμονικοὶ συνδυασμοὶ τῶν χρωμάτων του, ὑποδηλοῦσι τοὺς περὶ τὰ μέσα ἢ τὰ τέλη τοῦ 5ου μ. Χ. αἰῶνος χρόνους, ἐν ᾧ ἀφ' ἑτέρου ἢ γραμμικότης καὶ ἡ ἐπιπεδότης τῆς ἀποδόσεως τῶν ζώων τοῦ ψηφιδωτοῦ τοῦ νάρθηκος χρονολογοῦσιν αὐτὸ μᾶλλον εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 6ου μ. Χ. αἰῶνος.

Εἰς τὸ ἄνω ἀριστερόν (βόρειον) μέρος τοῦ μέσου κλίτους εὐρέθη ὀρθογώνιον θεμέλιον, βαῖνον ἀπὸ Δυσμῶν πρὸς Ἀνατολὰς καὶ διακόπτον τὸ σχέδιον τοῦ ψηφιδωτοῦ δαπέδου. Λόγῳ τῆς θέσεώς του τὸ θεμέλιον τοῦτο θὰ ἀνήκῃ βεβαίως εἰς τὸν ἄμβωνα τῆς ἐκκλησίας. Ἐπ' αὐτοῦ καὶ παρ' αὐτὸ κατεσκευάσθησαν μεταγενεστέρως δύο τάφοι (εἰκ. 4).

Εἰκ. 4. Μεταγενεστέρως ἐποχῆς τάφοι εὐρεθέντες ἐπὶ τοῦ θεμελίου τοῦ ἄμβωνος καὶ παρ' αὐτό.

4) **Τὸ ἱερόν** (εἰκ. 1, Δ καὶ 2). Τοῦτο ἀποτελεῖται ἐκ δύο μερῶν ἥτοι ἀπὸ τὴν ἐξέχουσαν ἀψίδα καὶ τὸ ἀμέσως πρὸ αὐτῆς τμήμα τοῦ ὀρθογωνίου τοῦ ναοῦ (μήκους 4.20 μ.), ὅπερ εἰς μὲν τὰ πλάγια κλίτη ἐχωρίζετο ἀπὸ τοῦ ναοῦ διὰ κτιστοῦ τοίχου, πάχους 0.60 μ. φέροντος εἰς τὸ νότιον ἄκρον του θύραν ἀνοίγματος 1.15 μ., εἰς δὲ τὸ μέσον θὰ ἐφράσσετο διὰ τῶν χαμηλῶν κιγκλίδων τοῦ τέμπλου. Κατὰ ταῦτα ὑπῆρχον ἐνταῦθα δύο ἐκατέρωθεν τῆς ἀψίδος ὀρθογώνια (3.60×5.45 μ.) παστοφόρια, ἐκ τῶν ὁποίων διεσώθη μόνον τὸ βόρειον (εἰκ. 1).

Ἡ ἀψὶς τοῦ ἱεροῦ, πεντάπλευρος ἐξωτερικῶς, ἦτο ἐσωτερικῶς ἡμικυκλική, μὲ διάμετρον 6.30 μ., ἂν δὲ κρίνωμεν ἀπὸ τὸ μέγα πάχος τῶν τοίχων τῆς (1.40 - 1.50 μ.), ὅπερ εἶναι διπλάσιον τοῦ τῶν τοίχων τῶν μακρῶν πλευρῶν (0.70 μ.), θὰ ἐκαλύπτετο διὰ κτιστοῦ τεταρτοσφαιρίου, ὅπερ ὅμως δὲν σώζεται διότι οἱ τοῖχοι τῆς ἀψίδος διατηροῦνται μόνον μέχρι ὕψους 1.70 μ.

Δυστυχῶς ἡ ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ κατασκευὴ τοῦ μεταγενεστέρου ναυδρίου ἐξηφάνισεν ὁλοσχερῶς τὰ ἴχνη τῆς Ἀγ. Τραπέζης καὶ τοῦ τέμπλου. Τεμάχια τινα ἐν τούτοις τούτων ἀνευρέθησαν κατεσπαρμένα κατὰ τὴν ἀνασκαφήν, εἶναι δὲ ταῦτα α) μαρμάρινος ἀρράβδωτος κιονίσκος, διαμ. 0.12 μ. καὶ μ. σ. μ. 0.22 μ., ἀνήκων πιθανώτατα εἰς πόδα τῆς Ἀγ. Τραπέζης (εἰκ. 5 ἀριστερᾷ) καὶ β) δύο τεμάχια ἀρραβδῶτων μαρμαρίνων κιονίσκων διαμ. 0.18 μ., ἐκ τῶν ὁποίων τὸ ἐν διασώζει καὶ τὸ συμφυὲς κορινθιάζον κιονόκρανον (εἰκ. 5 δεξιᾷ). Τὰ τεμάχια ταῦτα ἔχουσι τὸ μὲν μ. σ. μ. 0.40 μ. τὸ δὲ μετὰ τοῦ

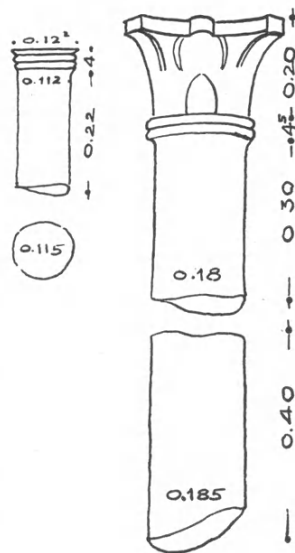
κιονοκράνου 0.54 μ., ἴσως δὲ προέρχεται ἐκ τοῦ κιβωρίου τῆς Ἀγ. Τραπεζῆς, διότι διὰ τὸ τέμπλον ἢ διὰ μ. 0.18 μ. εἶναι σχετικῶς μεγάλη.

5) **Τὸ πρόσκτισμα** (εἰκ. 1, ε καὶ 2). Κατὰ τὴν ΝΑ. γωνίαν τοῦ ἱεροῦ καὶ τρόπον τινὰ ὡς μακρὰ (18 μ.) προέκτασις τοῦ νοτίου παστοφορίου διεσώθη ἐπίμηκες ὀρθογώνιον πρόσκτισμα (πίν. 126α καὶ εἰκ. 2), τοῦ ὁποίου σήμερον διαφαίνονται σαφῶς ὑπὸ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης καὶ ὀλίγον ὑπὲρ αὐτήν, τὰ λείψανα τῶν κάτω μερῶν τῶν τοίχων του. Τὸ ὀρθογώνιον κατέληγε πρὸς ἀνατολὰς εἰς ἐγγεγραμμένην ἡμικυκλικὴν ἀψίδα διαμέτρου 3.25 μ. Τὸ πλάτος τοῦ ὀρθογωνίου ἐσωτερικῶς εἶναι 3.80 μ., τὸ δὲ πάχος τῶν τοίχων του 0.60 μ. Ποῖος ὁ προσορισμὸς τοῦ προσκτίσματος τούτου ἀγνοοῦμεν. Ἦτο ἄρα γε βαπτιστήριον ἢ μαρτύριον ἢ ἀπλοῦν παρεκκλήσιον¹;

Κινητὰ εὐρήματα ἐγένοντο ὀλίγα, ιδίως τετράγωνοι ὀπτόπλινθοι (βήσαλα) πάχους 0.025 μ. μετὰ δακτυλίων προσφύσεως, ὡς καὶ πῆλινοι στρωτῆρες κέραμοι τῆς στέγης μὲ τομὴν ὁμοίαν πρὸς τὴν τῶν ἀρχαίων ἐλληνικῶν ναῶν, ἥτοι ἐπίπεδοι μὲ ἀνακεκαμμένα τὰ χεῖλη.

Μεταγενέστερα κατασκευάσματα. Ἡ βασιλική, ἀγνωστον πότε ἀκριβῶς καταστραφείσα, ἐχρησίμευσεν ἀργότερον ὡς τόπος ταφῆς τῶν περιοίκων χριστιανῶν, τάφοι τῶν ὁποίων ἀκτέριστοι εὐρέθησαν, ὡς εἶδομεν, τρεῖς μὲν εἰς τὸν νάρθηκα, ἄλλοι δ' εἰς τὸν κυρίως ναὸν παρὰ τὸν ἄμβωνα.

Εἰς μεταγενεστέρους ἐπίσης χρόνους κατεσκευάσθη παρὰ τὴν βόρειον πλευρὰν τοῦ αὐλοτοίχου κτίσμα τι ὀρθογώνιον, διαστάσεων 3.65 × 8.80 μ., περιβάλλον ἄλλο κυκλικόν, διαμέτρου 4.50 μ., ἴσως τὸ θεμέλιον πύργου τινὸς ἢ φάρου (εἰκ. 1).

Εἰκ. 5. Μαρμάρινα τεμάχια στηρίγματος ἁγ. Τραπεζῆς καὶ κιονίσκου κιβωρίου.

ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΣ

¹ Ὁμοίου σχήματος ἐξέχοντα κατὰ τὴν αὐτὴν θέσιν ὀρθογώνια προσκτίσματα παρουσιάζουσι καὶ ἄλλαι παλαιοχριστιανικαὶ βασιλικαὶ π.χ. ἡ τῆς Βραυρῶνος (Ε. ΣΤΙΚΑΣ, ΠΑΕ τοῦ 1951, σ. 55 εἰκ. 3), ἡ τῆς Ἀρνίθας τῆς Ρόδου (ἀδημοσίεutos εἰσέτι), ἡ τῆς Ρουσαφᾶς (Σεργιοπόλεως) κλπ.

Ἦδη κατὰ τὸ 1916 ὁ ἀείμνηστος ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΞΑΝΘΟΥΔΙΔΗΣ ἐσημείωσε τὴν ὑπαρξιν ψηφιδωτοῦ δαπέδου κατὰ τὴν σημερινὴν θέσιν Πόρον, ἥτοι κατὰ τὸν ἰσθμὸν τὸν συνδέοντα τὴν στερεὰν πρὸς τὴν νησίδα τῆς Σπιναλόγγας. Τὸ δάπεδον τοῦτο εἶχεν ἀποκαλυφθῆ ἀπὸ τοῦ 1897-98 ὑπὸ Γάλλων ναυτῶν, κατεχόντων τότε τὸ μέρος τοῦτο μετὰ τοῦ γειτονικοῦ ἐνετικοῦ φρουρίου.

Ὁλόκληρος ἡ ὀρθογώνιος ἐπιφάνεια τοῦ δαπέδου καλύπτεται ὑπὸ διακοσμητικῶν θεμάτων κατανεμομένων εἰς πολλὰ διάχωρα, τρία τῶν ὁποίων περιλαμβάνουσι καὶ ἐπιγραφάς, ἀναγραφούσας τὸ ὄνομα τοῦ σχετικοῦ δωρητοῦ καὶ τὸ ποσὸν ὅπερ οὗτος διέθεσε. Τὰς ἐπιγραφὰς ταύτας ἀντέγραψεν ὁ ΞΑΝΘΟΥΔΙΔΗΣ καὶ ἐδημοσίευσεν εἰς τὸ Ἀρχ. Δελτίον τοῦ 1919 (παράρτ. σ. 12) χωρὶς ὅμως νὰ παράσῃ οὔτε εἰκόνας οὔτε περιγραφὴν τῶν ψηφιδωτῶν παραστάσεων. Ἐπισκεφθεὶς τὸ μέρος ἐφέτος διεπίστωσα, ὅτι τὸ δάπεδον ἀπετέλει τὸ μέσον κλῖτος παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς, τῆς ὁποίας τὰ ὑπόλοιπα μέρη ἦσαν κατακεχωσμένα· ἐπειδὴ δὲ πρὸς ἀνασκαφὴν τῶν ἀπητεῖτο ἀπαλλοτριώσις τῶν κτημάτων, ἀνέβαλον τὴν ἀνασκαφὴν μέχρις ὅτου συντελεσθῇ ἡ ἀπαλλοτριώσις, περιορίσθη δὲ μόνον εἰς τὴν μελέτην τοῦ πάλαι ἀποκαλυφθέντος ψηφιδωτοῦ.

Ἐκ τῶν ἀπαρτιζόντων τὸ δάπεδον διαχώρων, ἅτινα, σημειωτέον, δὲν εἶναι πάντα συντεθειμένα ἐν ὀργανικῇ πρὸς ἄλληλα σχέσει, ἄλλα μὲν κοσμοῦνται δι' ἀπλῶν γεωμετρικῶν σχεδίων, ὡς π.χ. ἐκ ζατριοειδῶν (πίν. 136α δεξιᾷ καὶ ἀριστερᾷ), ἄλλα δὲ πληροῦνται διὰ κύκλων ἐγγεγραμμένων ἐντὸς τετραγώνων. Οἱ κύκλοι οὗτοι πληροῦνται ἐσωτερικῶς ἄλλοι μὲν διὰ φολίδων (πίν. 134α), ἄλλοι διὰ κυματιστοῦ βλαστοῦ πέριξ ἀκτινωτοῦ ἐξαφύλλου ρόδακος (εἰκ. 134β), ἄλλοι δὲ πάλιν—καὶ δὴ οἱ πλησιέστεροι πρὸς τὸ ἱερὸν—εἰκονίζουσιν ἐντὸς αὐτῶν τοὺς συμβολικοὺς ἰχθύς, ἥτοι μεγάλους δελφίνας καὶ μικρότερα ὀψάρια πληροῦντα τὰ πέριξ τῶν δελφίνων κενά (πίν. 135α. β). Ἐν δὲ τοῦλάχιστον διάχωρον ἐκοσμεῖτο καὶ διὰ πτηνῶν μεταξὺ κληματίδων ἥτοι παγωνίου—τοῦ ὁποίου σώζεται μόνον ἡ οὐρά (πίν. 136α κάτω ἀριστερᾷ) καὶ παρ' αὐτὸ πτηναρίου πατοῦντος ἐπὶ τοῦ ἐδάφους.

Ὅσον ἀφορᾷ τὰς ἐπιγραφάς, αὗται ἄλλοτε καταλαμβάνουσιν ἰδιαιτέρον στενόμεκας διάχωρον (πίν. 136β), ἄλλοτε δὲ μίαν πλευρὰν τοῦ πλαισίου τοῦ διαχώρου (πίν. 135β). Δυστυχῶς ἀφ' ὅτου ἀνέγνωσε ταύτας ὁ Ξανθουδίδης

ἔχουσί τινες ἐξ αὐτῶν ἀρκούντως φθαρῇ· διὰ τοῦτο μεταφέρω ἐνταῦθα τὴν πληρεστέραν ἀνάγνωσιν τοῦ ΞΑΝΘΟΥΔΙΔΟΥ ἔχουσαν οὕτω:

Ἐπιγραφὴ Α: (πίν. 135β)

ΗΛΙΟΔΩΡΟΣ ΥΠΕΡ ΣΩΤΗ
ΡΙΑΣ ΕΑΥΤΟΥ ΕΔΩΚΕΝ ΣΙΜΙCΙΟΝ

Ἐπιγρ. Β: (πίν. 136β)

ΘΕΟΔΟΥΛΟΣ | ΥΠΕΡ ΣΩΤΗΡΙΑC
ΑΥΤΟΥ ΕΔΩΚΕΝ ΣΙΜΙCΙΟΝ ΕΝ

Ἐπιγρ. Γ: ΧΡΙCΤΕ | ΒΟΗΘΙ | ΤΩ ΔΟΥΛΩ | CΟΥ ΕΠΙΦΑΝΙ

Ἐπιγρ. Δ: (λίαν ἐφθαρμένη)

ΑΝΤ[ώνιος] ΥΠΕΡ ΣΩΤΗΡΙΑC ΕΑΥΤΟΥ Κ/
ΠΑΝΤΟC ΤΟΥ [οἴκου] ΑΥ[τοῦ] ΕΔΩΚ[εν]
CΙΜΙCΙΟΝ ΕΝ

Ὡς δὲ παρατηρεῖ ὁ Ξανθουδίδης τὸ σιμίσιον (semissis) εἶναι τὸ ἡμισυ τοῦ βυζαντινοῦ χρυσοῦ νομίσματος.

Ὁ ἀρχαῖος Ὀλοῦς—τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα διετήρησε τὸ σημερινὸν χωρίον Ἐλούντα—διετηρεῖτο καὶ κατὰ τοὺς πρώτους χριστιανικοὺς αἰῶνας καὶ περαιτέρω κατὰ τὴν πρώτην βυζαντινὴν περίοδον τῆς Κρήτης, ἔχων καὶ ἰδίαν ἐπισκοπὴν, ἣν ἀναγράφει ὁ Συνέκδημος τοῦ ΙΕΡΟΚΛΕΟΥC¹, ὑπὸ τὸν τίτλον Ἀλυγγος (κατὰ παραφθορὰν τοῦ Ὀλοῦντος) ὡς καὶ αἱ Notitiae Episcopatum².

ΑΝΑΣΤΑΣΙΟC Κ. ΟΡΛΑΝΔΟC

Υ. Γ. Πληροφοροῦμαι ἐσχάτως ὅτι τὴν βασιλικὴν ταύτην ἐδημοσίευσεν ὁ κ. VAN EFFENTERRE δὲν ἔλαβον ὅμως σχετικὸν ἀνάτυπον τοῦ δημοσιεύματος τούτου.

¹ Ἐκδοσίς Α. Burckhardt, 1893, σ. 11 ἀρ. 649, 3. Ἐκδ. Honigmann, τ. 650, 2.

² VIII 222, IX 141.

ΑΝΑΣΤΗΛΩΣΕΙΣ ΑΡΧΑΙΩΝ ΚΑΙ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΜΝΗΜΕΙΩΝ
ΚΑΙ ΕΡΓΑΣΙΑΙ ΕΝ ΜΟΥΣΕΙΟΙΣ

Ἐρχομένη ἐπικούρος εἰς τὸ Κράτος ἀνέλαβε καὶ ἐφέτος ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία τὴν ἐκτέλεσιν ἔργων ἀναστηλωτικῶν καὶ στερεωτικῶν ἐπὶ ἀρχαίων καὶ βυζαντινῶν μνημείων, δαπανήσασα πρὸς τοῦτο τὸ ποσὸν τῶν δραχμῶν 700.000. Ἴδου δὲ ἀναλυτικώτερον ποῖα ἔργα ἐξετελέσθησαν:

1) *Ἐν τῇ Μ. Δαφνίου*, ἐγένετο ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἐπίβλεψιν τοῦ Διευθυντοῦ τῆς Ἀναστηλώσεως, καθηγητοῦ Ἀ. Ὁρλάνδου α) ἡ στερέωσις ἐτοιμορρόπων τμημάτων τοῦ Ἰουστινιανείου περιβόλου κατὰ τὴν Βόρειον καὶ τὴν Ἀνατολικὴν αὐτοῦ πλευρὰν β) ἡ συμπλήρωσις τινων ἐνδιαμέσων ἐπάλξεων τῶν βορείων μεταπυργίων τοῦ ἄνω περιβόλου γ) ἡ ἀποκατάστασις τῆς παλαιᾶς ἀνατολικῆς εἰσόδου ἐπὶ τῇ βάσει τῶν δι' ἀνασκαφῆς εὐρεθέντων θεμελίων αὐτῆς δ) ἡ ἀντικατάστασις τοῦ τουρκικοῦ λιθοστρώτου τῆς αὐλῆς διὰ μεγάλων ἀκανονίστων μαρμαρίνων πλακῶν (πίν. 137α) καὶ ὁ εὐτρεπισμὸς τῶν πέριξ τῆς αὐλῆς κτισμάτων ε) ἑναρξίς ἀποκαταστάσεως τοῦ δαπέδου τοῦ καθολικοῦ διὰ μεγάλων μαρμαρίνων πλακῶν ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ, ἔνθα εὐρέθησαν κεχωσμένα κατὰ χώραν 1) ἡ βάσις τοῦ βυζαντινοῦ τέμπλου 2) ἡ κάτω πλάξ τῆς τετράποδος Ἀγ. Τραπέζης (πίν. 137β) καὶ 3) ἡ βάσις τοῦ βυζαντινοῦ τέμπλου.

2) *Ἐν τῇ Μ. Ὁσίου Λουκά* τῆς Φωκίδος συνεχίσθη ἡ στερέωσις καὶ ὁ καθαρισμὸς τῶν ἀποκολληθέντων ψηφιδωτῶν τοῦ κυρίως ναοῦ, ὡς καὶ τῶν πλακῶν τῆς ὀρθομαρμαρώσεως. Ἀνεστηλώθησαν ὡσαύτως καὶ συνεπληρώθησαν ἐπὶ τῇ βάσει σωζομένων τεμαχίων καὶ τινὰ μαρμάρινα θωράκια τοῦ γυναικωνίτου.

3) *Ἐν Δίῳ* τοῦ σημαντικοῦ «μακεδονικοῦ» τάφου (πίν. 138α), ὅστις εἶχεν ἀνασκαφῇ κατὰ τὸ 1929 μόνον εἰς τὸ ἐσωτερικὸν ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου καθηγητοῦ Γ. Σωτηριάδου, ἡ λαμπρὰ πρόσοψις παρέμενε σχεδὸν ἀφανής. Διὰ τῶν ἐφετινῶν ἐργασιῶν τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, γενομένων ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τοῦ ἐφόρου κ. Χ. Μακαρόνα, ἠνοιχθὴ εὐρὺς δρόμος προσπελάσεως, γενομένων πρὸς τοῦτο μεγάλης ἐκτάσεως ἀποχωματώσεων εἰς βάθος 7 περίπου μ., κατεσκευάσθη δὲ κατὰ τὸ μέσον τοῦ δρόμου καὶ μικρὸν φρέαρ πρὸς περισυλλογὴν τῶν ὑδάτων καὶ ἐπεστρώθη ὁ δρόμος διὰ χαλίκων. Ἐστερεώθη ἐπίσης καὶ ἡρομολογήθη δι' ἰσχυροῦ σιμεντοκονιάματος ἡ καλύπτουσα

τὸν τάφον καμάρᾳ, ἐφ' ἧς ἐπεσωρεύθησαν καὶ πάλιν τὰ χώματα τοῦ τύμβου. Τέλος, ὁλόκληρος ὁ χώρος μετὰ τοῦ τύμβου καὶ τοῦ δρόμου περιεφράχθη διὰ συρματοπλέγματος.

4) Ἐπιμελείᾳ τοῦ ἐκτάκτου ἐπιμελητοῦ καθηγητοῦ Ἡλ. Χουλιάρᾳ, ἐξετελέσθη, κατὰ τὰς ὁδηγίας τοῦ καθηγητοῦ Ἀν. Ὁρλάνδου, ἡ ἐπισκευὴ τοῦ ΒΑ. δορυφόρου τρουλλίσκου τῆς Παρηγορητίσσης *Ἄρτης* (πίν. 138β).

5) *Εἰς Λευκάδια Ναούσης* ἐξετελέσθη διὰ τοῦ ἐφόρου κ. Φ. Πέτσα ξύλινον ὑπόστεγον τοῦ ἀποκαλυφθέντος μακεδονικοῦ τάφου καὶ ἔργα ὑποστηρίξεως τῶν χωμάτων χάριν τῆς ὁλοσχεροῦς ἀνασκαφῆς τοῦ μνημείου.

6) *Ἐν Μυκήναις* συνετελέσθη διὰ τοῦ ἐπιθεωρητοῦ ἀρχιτέκτονος Εὐσταθίου Στίκα ἡ ἀναστήλωσις καὶ στερέωσις τοῦ βορείως τῆς πύλης τῶν λεαινῶν κυκλωπείου ἀναλημματικοῦ τείχους, οὕτινος πολλοὶ λίθοι, πάλαι καταπεσόντες, ἐτοποθετήθησαν εἰς τὰς ἀρχικάς των θέσεις ἄλλοι δὲ πάλιν ἐτοιμώπῳτοι συνεκρατήθησαν.

Συντελέσθη ἐπίσης ἐπιτυχῶς ἡ ἀποκατάστασις τοῦ ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως ἀνακτόρου καὶ τῆς πρὸ αὐτοῦ αὐλῆς. Τῶν ἐνταῦθα γενομένων ἐργμάτων ἡ δημοσίευσις παρεχωρήθη εἰς τὸν ἔφορον κ. Ἰ. Παπαδημητρίου.

7) *Ἐν Ἐπιδαύρῳ* συνεχίσθησαν διὰ τῶν κυρίων Ὁρλάνδου καὶ Στίκα αἱ ἐργασίαι ἀναστηλώσεως τοῦ ἀρχαίου θεάτρου τοῦ Πολυκλείτου. Ἐπερατώθη ἤδη ἡ στερέωσις ὅλων τῶν ἐδωλίων τοῦ κάτω διαζώματος, ἅτινα, λόγῳ τῆς διὰ τῶν αἰώνων ἀποσαθρώσεως τοῦ πετρώματος ἐφ' οὗ ἐστηρίζοντο, εἶχον ἐκφύγει ἐκ τῶν θέσεων αὐτῶν. Ἦδη διὰ κατασκευῆς νέων θεμελίων ὑπ' αὐτὰ καὶ τῆς συμπληρώσεως ἐλλειπόντων ἐδωλίων αἱ κερκίδες ἀνέκτησαν τὴν παλαιάν των ἐνότητα καὶ κανονικότητα (πίν. 139α. β).

Ἡ ἀναστήλωσις τοῦ κοίλου θὰ ὁλοκληρωθῇ διὰ τῆς ὁλονὲν προοιούσης ἀνακατασκευῆς καὶ τοῦ βορείου ἀναλήμματος διὰ πετρῶν ὀρυσσομένων ἐν τῷ ἀρχαίῳ λατομείῳ τοῦ Πειραιῶς (πίν. 140α. β).

8) *Ἐν Μυστρᾷ* ἀνεστηλώθη, ἐπὶ τῇ βάσει σχεδίων καὶ τῇ ἀμέσῳ ἐπιβλέψει τοῦ καθηγητοῦ κ. Ἀν. Ὁρλάνδου, ὁ πρῶτος ὄροφος τοῦ ἡρειωμένου κωδωνοστασίου τῆς ἐν τῇ συνοικίᾳ τῶν Παλατίων κειμένης ἐκκλησίας τῆς Ἀγ. Σοφίας (πίν. 141α). Οἱ ἐλλείποντες διαχωριστικοὶ μαρμάρινοι κιονίσκοι τοῦ τε κωδωνοστασίου (πίν. 141β) καὶ τοῦ παραθύρου τῆς κόγχης τοῦ ἱεροῦ ἀνεπληρώθησαν δι' ἄλλων κατασκευασθέντων ἐν Ἀθήναις. Αἱ παρατιθέμεναι εἰκόνες (πίν. 141α. β) δεικνύουσι τὴν κατάστασιν τοῦ κωδωνοστασίου πρὸ καὶ μετὰ τὰς ἐργασίας ἀναστηλώσεως.

9) *Εἰς Ζαχαφῶναν καὶ Χρύσαφαν Λακεδαιμόνος* ἐγένοντο στερεωτι-

καί τινες ἐργασίαι τῶν αὐτόθι βυζαντινῶν ναῶν, ἐποπτεία τοῦ ἐπιμελητοῦ βυζαντινῶν ἀρχαιοτήτων κ. Νικολάου Δρανδάκη.

10) *Ἐν Ζακύνθῳ* συνετελέσθη, ἐποπτεία τοῦ κ. Εὐσταθίου Στίκα, ἡ ἀνοικοδόμησις τοῦ ὑπὸ τῶν μεγάλων σεισμῶν τοῦ 1953 ἐρειπωθέντος, ρυθμοῦ Baroque ναοῦ τῆς Παναγίας τῶν Ἀγγέλων. Αἱ παρατιθέμεναι εἰκόνες (πίν. 142α καὶ β) δεικνύουν ἀφ' ἑνὸς μὲν τὸ μέγεθος τῆς καταστροφῆς τοῦ μνημείου, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὴν γενομένην ἐπιμελῆ ἀποκατάστασιν αὐτοῦ, ἀποτελοῦντος ἐν τῶν ὠραιότερων δειγμάτων τῆς ἐπτανησιακῆς ἀρχιτεκτονικῆς τοῦ 17ου αἰῶνος.

11) *Ἐν Χίῳ* συνεχίσθη ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τοῦ κ. Στίκα ἡ στερέωσις καὶ ὁ καθαρισμὸς τῶν σπουδαιότατων ψηφιδωτῶν τοῦ καθολικοῦ τῆς Νέας Μονῆς (τῶν μέσων τοῦ 11ου αἰ.). Αἱ ἐργασίαι ἐγένοντο διὰ τῶν ἐμπείρων ψηφωτῶν Κ. Βάρβογλη καὶ Δ. Σκόρδου. Ἀφ' οὗ πρῶτον ἐφράχθησαν τὰ ἐκ τῶν σεισμῶν ρήγματα τῶν τοίχων ἐγένετο ἡ στερέωσις τῶν ἐπὶ τῶν λοφίων ψηφιδωτῶν παραστάσεων: Ἐξαπτερύγων (πίν. 143β), Εὐαγγελιστῶν Μάρκου καὶ Ἀγ. Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου (πίν. 143α) καὶ Ἀποστόλων (Φιλίππου καὶ Ἀνδρέου), ἠκολούθησε δ' ἔπειτα ἡ στερέωσις τῶν ἐντὸς τῶν ἡμιχωρίων παραστάσεων: τῆς Βαπτίσεως, τῆς Ἀποκαθηλώσεως καὶ τῆς Μεταμορφώσεως. Καὶ αἱ τρεῖς αὗται ψηφιδωταὶ παραστάσεις ἦσαν πολὺ κατεστραμμένοι διὰ μεθοδικῆς ὁμῶς καὶ ὑπομονητικῆς ἐργασίας ἀπεκολλήθησαν τοῦ τοίχου τῇ βοήθειᾳ ξυλοτύπου καὶ ἐπανετοποθετήθησαν, ἀφ' οὗ προσκολλήθησαν ἐπὶ ὑποστρώματος πάχους 0.025 ἕως 0.003 μ. ἐκ σιμέντου ὠπλισμένου διὰ γαλβανισμένου σιδηροῦ σύρματος.

12) *Ἐν Τυλίῳ Κρήτης* ἐξετελέσθησαν διὰ τοῦ ἐφόρου κ. Ν. Πλάτωνος αἱ κάτωθι ἐργασίαι: Εἰς τὸ Μέγαρον Γ (πίν. 144α καὶ 144β) ἐστερεώθησαν τὰ ἐπιχρίσματα, αἱ ξυλοδεσίαι, αἱ παραστάδες, ὡς καὶ οἱ ΥΜ III τοῖχοι καὶ τὰ κατώφλιά των, ἐγένετο ἀρμολόγησις τῶν πλακοστρώτων καὶ συνεπληρώθησαν ὠρισμένοι βαθμίδες δύο ἐκ τῶν κλιμάκων ἀποκατεστάθησαν ὡσαύτως τὸ λουτρόν καὶ ἡ ὁδός. Εἰς τὸ Μέγαρον Β ἐκαθαρίσθησαν αἱ ἀποθῆκαι τῶν πίθων, ὧν πολλοὶ συνεπληρώθησαν. Μικρότεραι ἐργασίαι ἐγένοντο εἰς τὴν ὁδὸν τὴν φέρουσαν πρὸς τὴν Πλατεῖαν τοῦ Βωμοῦ. Ἐστερεώθησαν ἐπίσης πάντα τὰ πλακόστρωτα τῆς στοᾶς (πίν. 145) καὶ συνεπληρώθησαν τὰ ἐλλείποντα ὡς καὶ ἡ ὁδὸς προσβάσεως πρὸς τὴν στοάν. Ἡ ὄψις τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου Τυλίσου ἀπέβη νῦν λίαν ἱκανοποιητικῇ.

13) Εἰς τὴν Ἀρχαιολογικὴν Συλλογὴν *Αἰγίου* ἐγένετο, δαπάναις τῆς Ἀρχ. Ἑταιρείας καὶ ἐποπτεία τοῦ ἐπιμελητοῦ κ. Ν. Γιαλούρη, συγκόλλησις καὶ φωτογράφησις τῶν εὐρημάτων τῶν προελθόντων ἐκ τῶν νεωτέρων ἀνα-

σκαφῶν τοῦ προηγουμένου ἔτους, τῶν ἐκτελεσθεισῶν εἰς τὰ δύο κλασσικὰ κτήρια τῆς πόλεως τοῦ Αἰγίου, ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Σολωμοῦ καὶ παρὰ τὴν Παλαιὰν Δεξαμενὴν. Πρὸς τούτοις ἐκαθαρίσθησαν καὶ συνεκολλήθησαν ὅλα τὰ μυκηναϊκὰ ἀγγεῖα τῆς Συλλογῆς τῆς πόλεως, ὡς καὶ γλυπτὰ τινὰ κλασσικῆς ἐποχῆς προερχόμενα κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκ τῶν πρὸ τοῦ πολέμου ἀνασκαφῶν, τῶν γενομένων εἰς τὴν περιοχὴν ταύτην. Μεταξὺ τούτων εἶναι πολλὰ ἰδιόρρυθμα ἀγγεῖα, ὀλίγα χαλκᾶ (αἰχμαὶ δοράτων κ.ἄ.) καὶ περιδέραια ἐξ ὑαλομάξης, ἅπαντα ὑστέρας μυκηναϊκῆς ἐποχῆς. Ὑπάρχουσιν ὡσαύτως ὀλίγα πήλινα ἀγγεῖα καὶ ἀγαλμάτια ὡς καὶ χαλκᾶ εἰδώλια ἀρχαϊκῆς καὶ κλασσικῆς ἐποχῆς, τέλος δὲ γλυπτὰ τινὰ, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἀξία ἰδιαίτερας μνείας εἶναι ὡραία μαρμαρίνη γυναικεία κεφαλὴ τοῦ τέλους τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰῶνος, ἀποκαλυφθεῖσα πρὸ διετίας εἰς τὰ θεμέλια οἰκοδομῆς κειμένης ἐντὸς τῆς πόλεως.

ΣΥΝΕΛΕΥΣΙΣ ΤΩΝ ΕΤΑΙΡΩΝ

ΚΑΤΑ ΤΟ ΕΤΟΣ 1955

ΤΑΚΤΙΚΗ ΣΥΝΕΛΕΥΣΙΣ

Ἐν Ἀθήναις τῇ 15ῃ Μαΐου 1955, ἡμέρα Κυριακῇ καὶ ὥρα 9.45' π.μ. ἀκριβῶς, συνήλθον ἐν τῷ Μεγάρῳ τοῦ Πανεπιστημίου, Σόλωνος 57, οἱ Ἑταῖροι εἰς τακτικὴν συνέλευσιν, ἵνα συμφώνως πρὸς τὸ ἄρθρον 32 τοῦ Ὄργανισμοῦ ἐκλέξωσι τό τε Προεδρεῖον τῆς Συνελεύσεως καὶ τὴν πενταμελῆ ἐπὶ τοῦ Προϋπολογισμοῦ Ἐπιτροπεῖαν διὰ τὸ ἔτος 1955, ἀκούσωσι δὲ τὴν ἔκθεσιν τῆς Ἐξελεγκτικῆς Ἐπιτροπείας περὶ τῆς οἰκονομικῆς διαχειρίσεως τοῦ ἔτους 1954 ὡς καὶ τὴν ἔκθεσιν τοῦ Γραμματέως τοῦ Συμβουλίου περὶ τῶν πεπραγμένων τοῦ 1954.

Παρήσαν ἑταῖροι πενήκοντα. Γενομένης φανεραῆς ψηφοφορίας ἐξελέγησαν Πρόεδρος τῆς Συνελεύσεως ὁ κ. Κωνστ. Δόσιος, Ἀντιπρόεδρος ὁ κ. Νικόλ. Τωμαδάκης, Α' Γραμματεὺς ὁ κ. Ἰω. Δημαρᾶς καὶ Β' Γραμματεὺς ὁ κ. Κωνστ. Παπαφλέσσας.

Ὁ Γραμματεὺς τῆς Συνελεύσεως κ. Ἰ. Δημαρᾶς ἀνέγνωσε τὴν ἔκθεσιν τῆς Ἐξελεγκτικῆς Ἐπιτροπείας περὶ τῆς οἰκονομικῆς διαχειρίσεως κατὰ τὸ ἔτος 1954, ἣ δὲ Συνέλευσις ὁμοφώνως ἐνέκρινε τὴν διαχείρισιν ταύτην. Εἶτα διὰ μυστικῆς ψηφοφορίας ἐξελέγησαν μέλη τῆς Ἐξελεγκτικῆς καὶ ἐπὶ τοῦ Προϋπολογισμοῦ Ἐπιτροπείας διὰ τὸ ἔτος 1955 οἱ κ. κ. Δ. Κ. Δημητρακάκης, Νικ. Καπερώνης, Κ. Δ. Παπακωνσταντίνου, Μιλτ. Πουρῆς καὶ Μιχ. Χριστόπουλος.

Εἶτα ὁ Γραμματεὺς τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου τῆς Ἑταιρείας κ. Ἀναστ. Ὁρλάνδος ἀνεκοίνωσε τὴν ὑπ' αὐτοῦ συνταχθεῖσαν ἔκθεσιν περὶ τῶν πεπραγμένων τῆς Ἑταιρείας κατὰ τὸ λήξαν ἔτος 1954 μετὰ προβολῶν φωτεινῶν εἰκόνων ἐκ τῶν ὑπὸ τῆς Ἑταιρείας γενομένων ἀνασκαφῶν.

ΕΚΘΕΣΙΣ
ΤΗΣ ΕΞΕΛΕΓΚΤΙΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΕΙΑΣ
ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΕΩΣ ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ 1955
ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΣΥΝΕΛΕΥΣΙΝ
ΤΩΝ ΕΤΑΙΡΩΝ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Κύριε Πρόεδρε,

Οί υπογεγραμμένοι αποτελούντες την Έξελεγκτικήν Επιτροπήαν της Έταιρείας δια τὸ ἔτος 1955, προσκληθέντες δια τοῦ ὑπ' ἀριθ. 211 τῆς 4ης Ἀπριλίου 1956 ἐγγράφου τοῦ κ. Προέδρου, ἐπελήφθημεν τοῦ ἐλέγχου τῆς οἰκονομικῆς διαχειρίσεως τῆς, Έταιρείας τοῦ λήξαντος ἔτους 1955, ἐκ τῶν λογιστικῶν καὶ ταμειακῶν βιβλίων τῆς ὁποίας ἐξάγονται τὰ ἐξῆς ἀποτελέσματα:

Μ Ε Ρ Ο Σ Ι

Α' Χρηματικόν.

Ταμείον.

α) Χρ έ ω σ ι ς :

1.	Ἀπὸ ὑπόλοιπον μετρητῶν ἐν τῷ Ταμείῳ κατὰ τὴν 31/12/1954, ἀνερχόμενον εἰς	δρχ.	6.762.15
2.	» Ἑσοδα Γ. Προῦ/σμοῦ ἀπὸ 1/1-31/12/55	»	9.431.050.—
3.	» Προκαταβολὰς	»	365.000.—
4.	» Ἀναλήψεις Ἑθνικῆς Τραπεζῆς καὶ Ἀθηνῶν	»	8.471.229.50
5.	» ὁδ. Ἀργεντινῆς	»	207.240.—
6.	» Κρατήσεις Φ.Κ. Προσόδου μισθ. Ὑπηρεσιῶν	»	6.329.60
7.	» Χαρτοσήμου	»	1.749.20
8.	» Ὁμολογίας Ἑθνικοῦ Δαν. Παραγωγ. 1954	»	152.640.50
9.	» Τυπογραφεῖον	»	112.422.—
10.	» Ἑξοδα ἐπιστραφέντα	»	166.363.—
11.	» Διαφόρους Λ/σμούς	»	201.451.50
Σύνολον			δρχ. 19.122.237.45

β) Πίστωσις:

1.	Εἰς Ἑξοδα Γεν. Προϋ/σμοῦ ἀπὸ 1/1-31/12/55	. δρχ.	8.932.959.20
2.	» Φόρους Καθ. Προσόδου μισθ. ὑπηρεσιῶν	»	6.267.50
3.	» Χαρτόσημον	»	1.497.50
4.	» Μετοχὰς Ἑλλ. Ἡλεκτρ. Σιδηροδρόμων	. . . »	10.488.—
5.	» Προκαταβολὰς »	234.000.—
6.	» Καταθέσεις Τραπεζῆς Ἐθνικῆς καὶ Ἀθηνῶν ὑπ/μα Ἐθν. Τραπε. ὁδοῦ Ἀργεντινῆς	. . . »	2.789.—
7.	» Διαθέσιμα παρελθόντων ἐτῶν »	5.920.000.—
8.	» Καταθέσεις Ἐθνικῆς Τραπεζῆς καὶ Ἀθηνῶν	»	3.709.899.—
9.	» Ἐκκρεμεῖς λογαριασμοῦς »	112.422.—
10.	» Διαφόρους λογαριασμοῦς »	16.598.—
11.	» Ἑξοδα προϋπολογισμοῦ »	166.363.—
	Ὑπόλοιπον μετρητῶν ἐν τῷ Ταμείῳ 31/12/55	»	8.954.25
	Σύνολον	. . . δρχ.	<u>19.122.237.45</u>

Β' Ἀνάλυσις Ἑσόδων καὶ Ἑξόδων τοῦ Προϋπολογισμοῦ.

α) Ἑσοδα:

1.	Ἀπὸ Μερίσματα καὶ τόκους δρχ.	747.508.20
2.	» Ἀντίτιμον πωλήσεως δημοσιευμάτων	. . . »	67.977.50
3.	» Συνδρομὰς ἐταίρων »	11.480.—
4.	» Συμμετοχὴν τῆς Ἑταιρείας ἐπὶ τῶν καθαρῶν κερδῶν τῶν Κρατικῶν Λαχείων »	2.661.610.—
5.	» Διάφορα καὶ ἔκτακτα ἔσοδα »	22.296.60
6.	» Κεκλεισμέναις χρήσεις »	177.70
7.	» Διαθέσιμα παρελθόντων ἐτῶν »	5.920.000.—
	Σύνολον	. . . δρχ.	<u>9.431.050.—</u>

β) Ἑξοδα

1.	Εἰς Μισθοὺς καὶ ἐπιδόματα προσωπικοῦ δρχ.	112.756.—
2.	» Ἑξοδα γραφείων »	84.656.05
3.	» Ἑξοδα βιβλιοθήκης »	44.809.—
4.	» Ἐπιπλώσεις καὶ ἐπισκευὰς αὐτῶν »	4.060.—
5.	» Ἀνασκαφὰς καὶ ἀπαλλοτριώσεις »	656.623.10
6.	» Ἀναστηλώσεις ἀρχαίων μνημείων »	691.140.90
	Εἰς μεταφορὰν	δρχ.	<u>1.594.045.05</u>

	Ἐκ μεταφορᾶς δρχ.	1.594.045.05
7. Εἰς ἀνέγερσιν, ἐπισκευὴν καὶ ἀνασυγκρότησιν Μουσείων »		343.717.—
8. » Ἀνασυγκρότησιν Ἑθνικ. ἀρχαιολ. Μουσείου . . . »		100.000.—
9. » » Μουσείου Ἀκροπόλεως . . . »		50.000.—
10. » Δημοσιεύματα τῆς Ἑταιρείας »		274.724.10
11. » Ποσοστὰ πωλήσεως ἀντιτύπων «Ἀρχαῖοι τόποι καὶ μουσεῖα τῆς Ἑλλάδος» »		585.—
12. » Συνδρομὰς εἰς περιοδικὰ καὶ βιβλία ἀρχαιολ. »		14.025.—
13. » Ὑποτροφίας καὶ ἐκπαιδευτικὰ ταξίδια . . . »		33.294.—
14. » Ἀνακοινώσεις »		405.—
15. » Ἐξοδα διάφορα καὶ ἔκτακτα »		38.619.20
16. » Εἰσφορὰν τῆς Ἑταιρείας εἰς τὸ Ι.Κ.Α. . . . »		24.333.—
17. » Ἐξοδα κεκλεισμένων χρήσεων »		4.174.50
18. » Ἐξοδα ἀπρόβλεπτα »		22.018.—
19. » Ἀμοιβὴν ἀρχιτέκτονος Ν. Μεγάρου »		62.778.50
20. » Ἀμοιβὴν πολ. μηχανικοῦ Ν. Μεγάρου . . . »		94.375.—
21. » Ἡμερομίσθια ἐπιστάτου Ν. Μεγάρου . . . »		27.796.50
22. » Ἐξοδα ἀνεγέρσεως Ν. Μεγάρου »		6.228.849.35
23. » » συσκευασίας καὶ μεταφορᾶς »		14.120.—
24. » » ἐπιπλώσεως »		5.100.—
	Σύνολον . . . δρχ.	8.932.959.20
Προκῦψαν περίσσευμα χρήσεως 1955 . . . »		498.090.80
	Σύνολον . . . δρχ.	9.431.050.—

Γ' Γενικὸς Ἰσολογισμὸς τῆς χρήσεως 1955.

Α' Ἐνεργητικόν.

Τὸ ἐνεργητικὸν τῆς Ἑταιρείας τὴν 31 Δεκεμβρίου 1955 ἀνήρχετο εἰς δρχ.	24.678.657.80
---	---------------

ἀποτελούμενον ἐκ τῶν ἑξῆς:

1. Ἀπὸ τὸ ὑπόλοιπον μετρητῶν ἐν τῷ Ταμείῳ 31/12/55 δρχ.	8.954.25
2. » Τὸ μέγαρον τῆς Ἑταιρείας (τὰ μέχρι 31/12/55 δαπανηθέντα) »	26.174.725.25
3. » Ἀκίνητα κτήματα »	17.80

Εἰς μεταφορὰν δρχ. 26.183.697.30

	Ἐκ μεταφορᾶς δρχ.	26.183.697.30
4. Ἀπὸ 349 μετοχὰς τῆς Ἐθνικῆς Τραπεζῆς (ἔξ ὧν 10 δωρεᾶς Ρώμα) »		1.636.202.—
5. » 760 μετοχὰς Τραπεζῆς τῆς Ἑλλάδος »		432.772.50
6. » 180 » Κτηματικῆς Τραπεζῆς Ἑλλάδος »		40.35
7. » 416 » Ἑλλ. Ἡλεκτρ. Σιδηροδρόμων . . . »		23.044.70
8. » 405 ὁμολογίας Ἐθν. Δαν. 1889, 4% Πάγιον »		88.—
9. » 75 » Ἐθν. Δαν. 1890, 5% Σιδηρ. Λαρίσης »		20.—
10. » 121 ὁμολογ. Ἐθν. Δαν. 1907, 5% Ἀμύνης . . . »		8.—
11. » 235 ὁμολογ. Ἐθν. Δαν. 1914, 5% 500 ἐκ. . . »		243.—
12. » 1 ὁμολογίαν Ἐθν. Δαν. 1893, 5% Κεφα- λαιώσεως καὶ ἀπόδειξ. φρ. 140 »		1.—
13. » 25 ὁμολογ. Ἐθν. Δαν. 1924, Προσφυγικοῦ »		25.70
14. » 5540 ὁμολογ. Ἐθν. Δαν. 1954, Παραγωγικοῦ »		832.573.—
15. » 155 ὁμολογ. Ἐθν. Δαν. 1930, Κτηματικῆς Πίστεως »		205.60
16. » 95 ὁμολογ. Ἐθν. Δαν. 1927, Κτηματικῆς Πίστεως »		126.—
17. » 30 ὁμολογ. Ἐθν. Δαν. Πατριωτικοῦ »		1.—
18. » 1000 ὁμολογ. Ἐθν. Δαν. 1919, 1929, 1931 Ἀπαλλοτριώσεως »		1.—
19. » 150 ὁμολογ. Ἐθν. Δαν. 1923. Ἑλλ./βουλ- γαρικῆς Μεταναστεύσεως »		1.—
20. » Καταθέσεις Ἐθνικ. Τραπ. καὶ Ἀθηνῶν . . . »		5.449.067.10
21. » » » » » »		
» ὑπ/ματος ὁδ. Ἀργεντινῆς »		2.789.—
22. » Ἐκκρεμεῖς Λ/σμοὺς »		112.422.—
23. » Κρατήσεις Φόρου Καθ. Προσόδου »		413.55
24. » Ληξιπρόθεσμα τοκομερίδια »		50.—
25. » Διαφόρους λ/σμοὺς »		4.866.—
Σύνολον . . . δρχ.		<u>24.678.657.80</u>

Β' Παθητικόν.

Τὸ δὲ Παθητικὸν τῆς Ἑταιρείας τὴν 31 Δε- κεμβρίου 1955, ἀνήρχετο εἰς τὸ ποσὸν τῶν δρχ.	<u>24.678.657.80</u>
---	----------------------

ἀποτελούμενον ἐκ τῶν ἑξῆς :

1. Τὸ Κεφάλαιον	δρχ.	18.166.622.45
2. Κεφαλαιοποίησιν ἀντιτίμου πωλήσεως ἀκινήτων . . . »		1.290.10
3. Εἰσπρακτέα τοκομερίδια	»	50.—
4. Τυπογραφεῖον	»	112.422.—
5. Προκαταβολὰς	»	78.000.—
6. Κρατήσεις Χαρτοσήμου	»	110.90
7. Διαφόρους Λ/σμοὺς	»	114.147.50
8. Κληρωθείσας ὁμολογίας	»	167.327.—
9. Περιουσίαν τῆς Ἑταιρείας	»	6.038.687.85
Σύνολον	δρχ.	<u>24.678.657.80</u>

Δ' Περιουσία τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας.

Ἡ Περιουσία τῆς Ἑταιρείας κατὰ τὴν 31 Δεκεμβρίου 1955 ἀνήρχετο ἐπίσης εἰς τὸ ποσὸν τῶν δρχ. **24.678.657.80** ἀποτελουμένη ἐκ τῶν ἰδίων ὑπολοίπων τῶν ἐν τῷ Ἑνεργητικῷ ἀναγεγραμμένων μερίδων.

Περαίνουσα τὴν ἔκθεσιν τῆς ταύτης ἡ Ἐπιτροπὴ προτείνει εἰς τὴν Συνέλευσιν, ὅπως ἐγκρίνῃ τὴν ἀνωτέρω διαχείρισιν ὡς ὀρθῶς ἔχουσιν καὶ ἐπικυρώσῃ τὸν τε Ἰσολογισμόν καὶ τὸν Ἀπολογισμόν τοῦ λήξαντος ἔτους 1955 τῆς ἰδίας περιουσίας τῆς Ἑταιρείας.

Ἀθῆναι τῇ 9 Ἀπριλίου 1956.

Ἡ Ἐξελεγκτικὴ Ἐπιτροπὴ

Δ. Κ. ΔΗΜΗΤΡΑΚΑΚΗΣ

Κ. Δ. ΠΑΠΑΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ

ΜΙΛΤ. ΠΟΥΡΗΣ

Μ Ε Ρ Ο Σ Ι Ι

Ὅσον ἀφορᾷ τὸν ἔλεγχον τῆς διαχειρίσεως Δωρεῶν, Κληρονομιῶν, Κληροδοτημάτων, προκύπτουσι τὰ ἑξῆς ἀποτελέσματα ἐκ τῶν τηρουμένων βιβλίων :

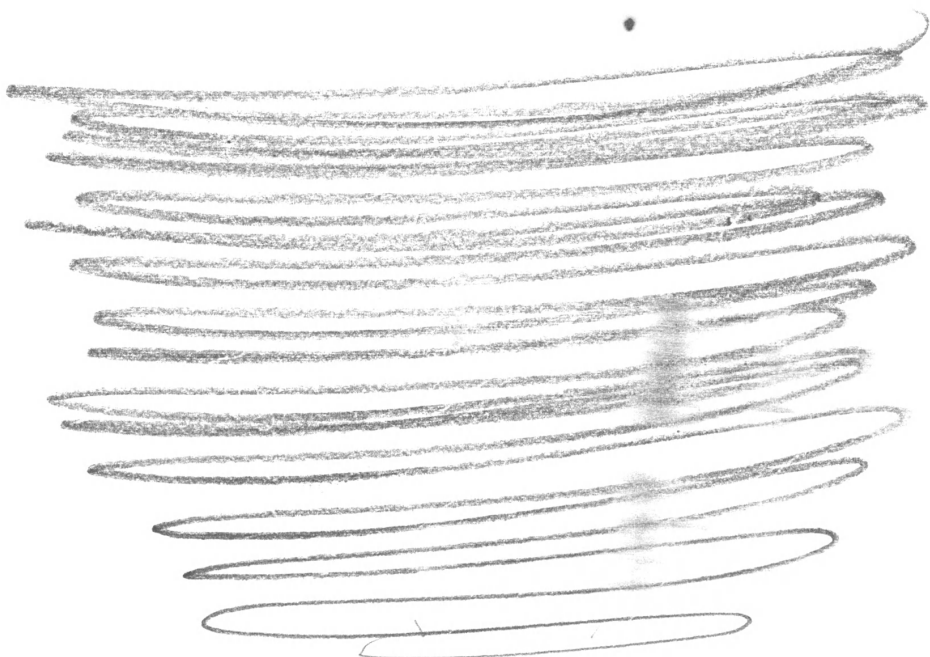
1. Κληρονομία Ἰωάν. Μαρκοπούλου.

Τοῦτο παραμένει εἰσέτι ἀπὸ τοῦ 1944 ἄνευ Ἑσόδων, ἡ δὲ περιουσία αὐτοῦ ἀποτελεῖται ἐκ τῶν ἑξῆς :

1. Καταθέσεις ἐν ὄψει παρὰ τῇ Ἑθνικῇ Τραπέζῃ	δρχ.	1.—
2. » Κεφαλαίου παρὰ τῇ » » »	»	1.—
3. Ὁμολογίαι Ἑθν. Δαν. 1922, $\frac{1}{2}\%$ τεμ. 4083	»	4.083.—
4. Εἰδικὸς λσμὸς προσωρινῆς Ἀναγωγῆς	»	672.917.20
Σύνολον δρχ.		<u>677.002.20</u>

2. Κληρονομία Φοῖβου Φαρμά.

Ἡ χρῆσις τῆς κληρονομίας ταύτης ἄρχεται ἀπὸ 1/4/54—31/3/55, τὰ ἀποτελέσματα δὲ τῆς διαχειρίσεως, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῆς ἐκθέσεως τοῦ λογιστοῦ καὶ ἐκ τῶν ἰδίων αὐτῆς βιβλίων.

A⁺no 105

118 job → Koppeln

ΕΚΘΕΣΙΣ

ἐπὶ τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς ἀναπροσαρμογῆς τοῦ Ἑνεργητικοῦ καὶ τοῦ Παθητικοῦ τῆς Κληρονομίας Φαρμᾶ μὲ τὴν νέαν τιμὴν τῆς λίρας Αἰγύπτου @ δρ. 86 καὶ τοῦ Γροσ. διατιμῆσεως @ δρ. 0.86. — κλπ. διαφορῶν

Πρὸς

τὸν Κύριον Πρόεδρον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας

Λαμβάνω τὴν τιμὴν νὰ γνωρίσω πρὸς Ὑμᾶς καὶ τὸ Δ. Συμβούλιον τὰ ἐξῆς σχετικῶς μὲ τὴν νέαν νομισματικὴν ἀναπροσαρμογὴν, ἀφορῶσαν τὴν εἰς Γρ. διατ. καὶ εἰς δραχμὰς τηρουμένην Κληρονομίαν Φοῖβου Φαρμᾶ.

Τὴν ἀναπροσαρμογὴν δυνάμεθα νὰ διαιρέσωμεν εἰς 3 μέρη.

1) τὴν εἰς δραχμὰς, ἥτοι εἰς τὴν ἀπὸ 1ης Μαΐου ἐ.ἔ. γενομένην ἀναπροσαρμογὴν μερίδων τινῶν τοῦ Καθολικοῦ τῆς Κληρονομίας, τῶν ἐμφανιζομένων μόνον μὲ δραχμὰς παλαιάς, μετατραπείσας εἰς νέας ὡς

τῆς μερίδος «Ληξιπρόθεσμα Τοκομερίδια» π. δρ. 490.000 = ν. δρ. 490. —

» » Ὀμολογίαι Δανείου Ὑδρεύσεως Ἀθηνῶν 1925 (Οὐλέν)
π. δρ. 63.700.000. — τεμ. 49.

Ἡ ἀναπροσαρμογὴ τῆς μερίδος ταύτης ἐγένετο πρῶτον διὰ τῆς διαγραφῆς — διὰ πράξεως — τοῦ ἐν τῷ παλ. Κεφαλαίῳ ποσοῦ καὶ τῆς ἀναγραφῆς ἐκ νέου τῶν ὁμολογιῶν μὲ τὴν νέαν πλέον τιμὴν τοῦ δελτίου Χρηματιστηρίου Ἀθηνῶν 3/5/54 τῶν νέων δρ. 6.700 ἑκάστης, ἥτοι ἐν ὅλῳ νέων δρ. 328.300. — ἐκ τῆς ὁποίας ἐπῆλθε καὶ αὕξησις τοῦ Κεφαλαίου.

2) τὴν ἀναπροσαρμογὴν τῶν ὑπολοίπων μερίδων τοῦ Καθολικοῦ, τῶν ἐμφανιζομένων κατὰ τὴν ἀναγραφὴν τῆς Κληρονομίας εἰς τὰ βιβλία τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας 1 Ἰουλίου 1949 εἰς Γρόσια διατιμῆσεως καὶ ἀντισοίχους δραχμὰς κατὰ τὴν ἄνω χρονολογίαν, μὲ τὴν τρέχουσαν πλέον τιμὴν δρ. 86 διὰ τὴν λίραν Αἰγύπτου καὶ δρ. 0.86 διὰ τὸ Γρ. διατιμῆσεως. Κατὰ τὴν ἀναπροσαρμογὴν αὐτὴν προέκυψαν διαφοραὶ μόνον εἰς τὰς παλαιὰς δραχμὰς, αἱ ὁποῖαι συγχρόνως διὰ τῶν πράξεων ἀπεκαθίσταντο εἰς νέας δραχμὰς, δεδομένου ὅτι μετεφέρετο ἡ διαφορὰ εἰς ἰδιαιτερον λ/σμόν: «Εἰδικὸς λ/σμός ἀναπροσαρμογῆς πρὸς τακτοποιήσιν διαφορῶν ἐξ ἀναπροσαρ-

μογῆς λίρας Αἰγύπτου καὶ Γρ. διατιμῆσεως καὶ ἐκ πτώσεως τιμῆς χρεογράφων». Τὸ σύνολον τῆς διαφορᾶς τῶν μερίδων αὐτῶν ἀνῆλθεν εἰς τὸ ποσὸν τῶν παλαιῶν δρ. 421.716.616.50 ἀναλογοῦν εἰς τὰς κάτωθι μερίδας τοῦ Ἑνεργητικοῦ:

	Γρ. Διατιμ.	Διαφορὰ παλ. δραχμῶν
1. Μετοχαὶ «Alexandrie Pressing Co» .	869.557.—	176.164.631.—
2. Μετοχαὶ «Sté Anon. de Nettoyage et Pressage de Cotton»	656.488.—	133.391.795.—
3. Ὁμολογίαι «Crédit Foncier Égyptien» 1911	10.524 —	2.138.372.—
4. Κατάθεσις παρὰ τῇ Τραπεζῇ Ἀθηνῶν-Ἀλεξανδρείας ὑπόλοιπον βιβλιαρ. . .	3.423.60	695.640.50
5. Κατάθεσις παρὰ τῇ Τραπεζῇ Ἀθηνῶν-Ἀθήνας	46.117.50	9.183.839.—
6. Κατάθεσις παρὰ τῇ Τραπεζῇ Ἀθηνῶν-Ἀθήνας	142.248.70	28.327.406.—
7. Κατάθεσις παρὰ τῇ Τραπεζῇ Ἀθηνῶν-Ἀλεξανδρείας	281.742.50	56.231.580.—
8. Ταμεῖον	79.346.15	15.583.353.—
Σύνολον . . .	2.089.447.45	421.716.616.50

3) Εἰς τὴν ἀναπροσαρμογὴν τῶν μερίδων τῶν χρεογράφων Αἰγυπτιακῶν δανείων τῶν ἀναγραφομένων εἰς Γρ. Διατ. καὶ εἰς δραχμὰς τῶν ὁποίων ἡ τιμὴ ἐμειώθη ὡς ἐν τῷ Δελτίῳ τοῦ Χρηματιστηρίου Ἀλεξανδρείας 3 Μαΐου 1954, ὑποδειχθέντος ὑπὸ τῆς ἐνταῦθα Τραπεζῆς Ἀθηνῶν, ἀναγράφεται. Κατὰ τὴν ἀναπροσαρμογὴν αὐτὴν ἐπῆλθε διαφορὰ ἐκ μειώσεως τῶν Γρ. δανείων διατιμῆς. καὶ τῶν ἀντιστοιχουσῶν πλέον νέων δραχμῶν ὡς κατωτέρω:

Μερίδες Καθολικοῦ:	Γρ. Διατ. @ 0 86 ν. δρ.		Προελθούσα διαφορὰ εἰς Γρ. Διατ. καὶ ν. δραχμὰς	
	Γρ. Διατ.	@ 0 86 ν. δρ.	Γρ. Διατ.	καὶ ν. δραχμὰς
1. Μετοχαὶ «Alexandrie Pressing Co» τ. 702 × 930.—	869.557.—	747.819.—	216.697.—	186.360.—
2. Μετοχαὶ «Sté Anonyme de Nettoyage et Pressage de Cotton» τ. 532 × 650.—	656.488.—	564.580.—	310.688.—	267.192.—
3. Ὁμολογίαι «Crédit Foncier Égyptien» 1911	10.524.—	9.050 —	648.—	557.—
τ. 6 × 1.646.—	9.876.—	8.493.—		
Σύνολον διαφορᾶς:			528.033.—	454.109.—

Μετὰ τάνωτέρω ὁ 1ος ὑποβαλλόμενος πίναξ Ἰσολογισμοῦ παρουσιάζει τὴν τακτοποίησιν τῶν μερίδων τοῦ Ἑνεργητικοῦ τῆς Κληρονομίας μὲ χρέωσιν τοῦ « Εἰδικοῦ Λ/σμοῦ ἀναπροσαρμογῆς πρὸς τακτοποίησιν διαφορῶν κλπ. » παλαιῶν δραχμῶν 421.716.616.50 καὶ μὲ χρέωσιν Γρ. διατιμ. 528.033.— @ 0.86 ν. δραχμῶν 454.109.—.

Αἱ ἀντίστροφαι πράξεις ἐπικολούθησαν διὰ τὴν ἀναπροσαρμογὴν τοῦ Παθητικοῦ τῆς Κληρονομίας, μὲ χρέωσιν τοῦ Κεφαλαίου καὶ πίστωσιν τοῦ « Εἰδικοῦ Λ/σμοῦ πρὸς τακτοποίησιν διαφορῶν κλπ. » διὰ τοῦ ποσοῦ τῶν μερίδων τῶν ἀποτελουσῶν τὸ παλαιὸν Κεφάλαιον 1/7/1949, ἥτοι:

	Γρ. Διατιμ.	παλ. δραχμαὶ
Α' Κεφάλαιον ἀρχικὸν	1.438.967.30	293.621.245.—
ἀντιστοιχοῦν εἰς τὰς κάτωθι μερ. Καθολικοῦ:		
1. Μετοχαὶ «Alexandrie Pressing Co» .	741.000.—	151.201.050.—
2. Μετοχαὶ «Sté Anon. de Nettoyage et Pressage de Cotton»	656.488.—	133.956.375.—
3. Ὁμολογίαι «Crédit Foncier Égyptien» 1911	10.524.—	2.147.422.—
4. Καταθέσεις παρὰ τῇ Τραπεζῇ Ἀθηνῶν-Ἀλεξανδρείας	30.955.30	6.316.398.—
Σύνολον . . .	1.438.967.30	293.621.245.—
παραμένοντα . . .	1.438.967.30	1.237.511.—
ὑπόλοιπον πιστώσεως . . .	—	292 383.734.—

Β' «Κληροδότημα Φαρμά εἰς πλησιέστερον συγγενῇ του»

Γρ. Διατ.	3.423.60	π. δρ.	698.585.—	
» »	3.423.60 @ 0.86	»	2.944.50	695.640.50

Γ' «Περισσεύματα»

Γρ. Διατ.	647.056.85	π. δρ.	129.193.740.—	
» »	647.056.85 @ 0.86	»	556.468.—	128.637.272.—

Σύνολον πιστωτικὸν . . . 421.716.646.50

Ἐπίσης ἐπῆλθε χρέωσις τοῦ Κεφαλαίου εἰς Γρόσια διατιμήσεως ἐκ τῆς πτώσεως τῆς τιμῆς τῶν χρεογράφων κατὰ Γρ. διατ.	528.033.—
καὶ τὸ ἐναπομένον πλεόν Κεφάλαιον εἰς Γρ. διατ. παραμένει	910.934.30
«Κληροδότημα Φ. Φαρμᾶ» Γρ. διατ.	3.423.60
«Περисσεύματα» » »	647.056.85
Σύνολον Γρ. διατ.	1.561.414.75

Εὐτύχημα εἶναι ὅτι ἡ ἀναπροσαρμογὴ δὲν ἐπέφερε τὴν ἐξάλειψιν τῆς περιουσίας τῆς Κληρονομίας, ἀλλὰ μόνον μείωσιν, ἐν ᾧ ἄλλα κληροδοτήματα ὥς τὸ τοῦ ἀειμνήστου Μαρκοπούλου καὶ ἄλλων ἐξητμίσθησαν κατὰ τὴν ἀναπροσαρμογὴν τοῦ 1944 καὶ εἰσέτι δὲν ἀνέλαβον οἰκονομικῶς.

Ὁ 2ος ὑποβαλλόμενος πίναξ εἶναι ὁ ὁριστικὸς Γενικὸς Ἰσολογισμὸς τῆς Κληρονομίας Φ. Φαρμᾶ, ἐξ οὗ ἐμφαίνεται τὸ Ἐνεργητικὸν καὶ Παθητικὸν τῆς Κληρονομίας κατὰ τὴν 3ην Μαΐου 1954.

Ὁ Λογιστὴς

ΑΝΤ. ΠΑΝΤΑΖΟΠΟΥΛΟΥ

1ος ΠΙΝΑΞ ΙΣΟΛΟΓΙΣΜΟΥ ΤΗΣ ΚΛΗ

ΕΝΕΡΓΗΤΙΚΟΝ

	Γρ. Διατιμ.		Δραχμαὶ
702 Μετοχαὶ «Alexandrie Pressing Co» .	652.860.—	× 0.86 =	561.459.—
532 Μετοχαὶ «Société Anonyme de Nettoyage et Pressage de Cotton» .	345.800.—	»	297.388.—
6 Ὁμολογίαι «Crédit Foncier Égyptien» 1911	9.876.—	»	8 493.—
Καταθέσεις παρὰ τῇ Τραπέζῃ Ἀθηνῶν - Ἀλεξανδρείας, ὑπόλ. βιβλ. . .	3.423.60	»	2.944.50
Καταθέσεις παρὰ τῇ Τραπέζῃ Ἀθηνῶν - Ἀθήνας	142.248.70	»	122.334.—
Καταθέσεις παρὰ τῇ Τραπέζῃ Ἀθηνῶν - Ἀλεξανδρείας	281.742.50	»	242.298.—
Καταθέσεις παρὰ τῇ Τραπέζῃ Ἀθηνῶν - Ἀθήνας	46.117.50	»	39.661.—
Ταμεῖον	79.346.45	»	68.237.—
49 Ὁμολογίαι Ὑδρεύσεως Ἀθηνῶν, 1925	-		328.300.—
490 Ληξιπρόθεσμα τοκομερίδια			490.—
	1.561.414.75		1.671.604.50
Εἰδικὸς λογαριασμὸς πρὸς τακτοποίησιν διαφορῶν ἐξ ἀναπροσαρμογῆς λίρας Αἰγύπτου καὶ ἐκπτώσεως τιμῆς χρεογράφων κλπ.	528.033.—	× 0.86 =	454.109.—
	—	»	421.716.616.50
Σύνολον . . .	2.089.447.75	»	423.842.330 —

ΡΟΝΟΜΙΑΣ Φ. ΦΑΡΜΑ 1ης Μαΐου 1954

ΠΑΘΗΤΙΚΟΝ

	Γρ. Διατιμ.		Δραχμαὶ
Κεφάλαιον	1.438.967.30	x 0.86 =	357.321.215.—
Ἐκπίπτεται τὸ ποσὸν τῶν 49 ὁμολογιῶν ὑδρεύσεως ἀποτελουμένων ἐκ δρχ. .	—		63.700.000.—
			293.621.215.—
Κληροδότημα Φοίβου Φαρμᾶ	3.423.60		698.585.—
Περисσεύματα	647.056.85		129.193.740.—
Κεφάλαιον εἰς Δραχμὰς 328.300.—			
Εἰσπρακτέα Τοκομερίδια 490.—	—		328.790.—
	2.089.447.75		423.842.330.—
Σύνολον	2.089.447.75		423.842.330.—

Ἀθῆναι τῇ 11ῃ Ὀκτωβρίου 1954

Ὁ Λογιστὴς

ΑΝΤ. ΠΑΝΤΑΖΟΠΟΥΛΟΥ

2ος ΠΙΝΑΞ ΓΕΝΙΚΟΣ ΙΣΟΛΟΓΙΣΜΟΣ ΤΗΣ

ΕΝΕΡΓΗΤΙΚΟΝ

	Γρ. Διατιμ.		Δραχμαὶ
702 Μετοχαὶ «Alexandrie Pressing Co» .	652.860.—	× 0.86 =	561.459.—
532 Μετοχαὶ «Société Anonyme de Net- toyage et Pressage de Cotton» .	345.800.—	»	297.388.—
6 Ὁμολογίαι «Crédit Foncier Égyptien» 1911	9.876.—	»	8.493.—
Κληροδότημα Φ. Φαρμᾶ	3.423.60	»	2.944.50
Καταθέσεις παρὰ τῇ Τραπεζῇ Ἀθη- νῶν - Ἀθήνας	46.117.50	»	39.661.—
Καταθέσεις παρὰ τῇ Τραπεζῇ Ἀθη- νῶν - Ἀθήνας	142.248.70	»	122.334.—
Καταθέσεις παρὰ τῇ Τραπεζῇ Ἀθη- νῶν - Ἀλεξανδρείας	281.742.50	»	242.298.—
Ταμεῖον	79.346.45	»	68.237.—
49 Ὁμολογίαι Ὑδρεύσεως Ἀθηνῶν, 1925	—	»	328.300.—
490 Ληξιπρόθεσμα Τοκομερίδια	—	»	490.—
Σύνολον . . .	1.561.414.75		1.671.604.50

Ἀθῆναι τῇ 11 Ὀκτωβρίου 1954

Ὁ Λογιστὴς

ΑΝΤ. ΠΑΝΤΑΖΟΠΟΥΛΟΥ

ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ Φ. ΦΑΡΜΑ 3ης Μαΐου 1954

ΠΑΘΗΤΙΚΟΝ

	Γρ. Διατιμ.		Δραχμαὶ
Κεφάλαιον	910.934.30	× 0.86 =	783.402.—
Κεφάλαιον	—	»	328.790.—
Κληροδότημα Φαρμᾶ	3.423.60	»	2.944.50
Περισεύματα	647.056.85	»	556.468.—
Σύνολον . . .	1.561.414.75		1.671.604.50
Ίσολογισμὸς 3/5/54	1.561.414.75		1.671.604.50
Μὲ τὰ διαγραφέντα ἐκπτώσεως τιμῆς χρεο- γράφων	528.033.—		
Δίδουσι τὸ ποσὸν τῶν Γρ. Διατ. τοῦ Ίσο- λογισμοῦ τῆς 31/3/54	2.089.447.75		

3ος ΠΙΝΑΞ ΓΕΝΙΚΟΣ ΙΣΟΛΟΓΙΣΜΟΣ ΤΗΣ

ΕΝΕΡΓΗΤΙΚΟΝ

	Γρ. Διατιμ.		Δραχμαὶ
702 Μετοχαὶ «Alexandrie Pressing Co» .	652.860.—	× 0.86 =	561.459.—
532 Μετοχαὶ «Société Anonyme de Net- toyage et Pressage de Cotton» .	345.800.—	»	297.388.—
6 Ὁμολογίαι «Crédit Foncier Égyptien» 1911	9.876 —	»	8.493.—
Κληροδότημα Φ. Φαρμᾶ	3.423.60	»	2.944.50
Καταθέσεις παρὰ τῇ Τραπεζῇ Ἀθη- νῶν - Ἀθῆνας	46.117.50	»	39.661.—
Καταθέσεις παρὰ τῇ Τραπεζῇ Ἀθη- νῶν - Ἀθῆνας	142.248.70	»	122.334.—
Καταθέσεις παρὰ τῇ Τραπεζῇ Ἀθη- νῶν - Ἀλεξανδρείας	281.742.50	»	242.298.—
Ταμείον: Ὑπόλοιπον 31/3/54	79.346.45	»	68.237.—
	1.561.414.75	»	1.342.814.50
49 Ὁμολογίαι Ὑδρεύσεως Ἀθηνῶν, 1925	—	»	328.300.—
490 Ληξιπρόθεσμα Τοκομερίδια	—	»	490.—
Ζημίαι ἐκ πτώσεως τιμῆς χρεογράφων	528.033.—	»	454.109.—
Σύνολον . . .	2.089.447.75	»	2.125.713.50

ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ Φ. ΦΑΡΜΑ 29ης Νοεμβρίου 1954

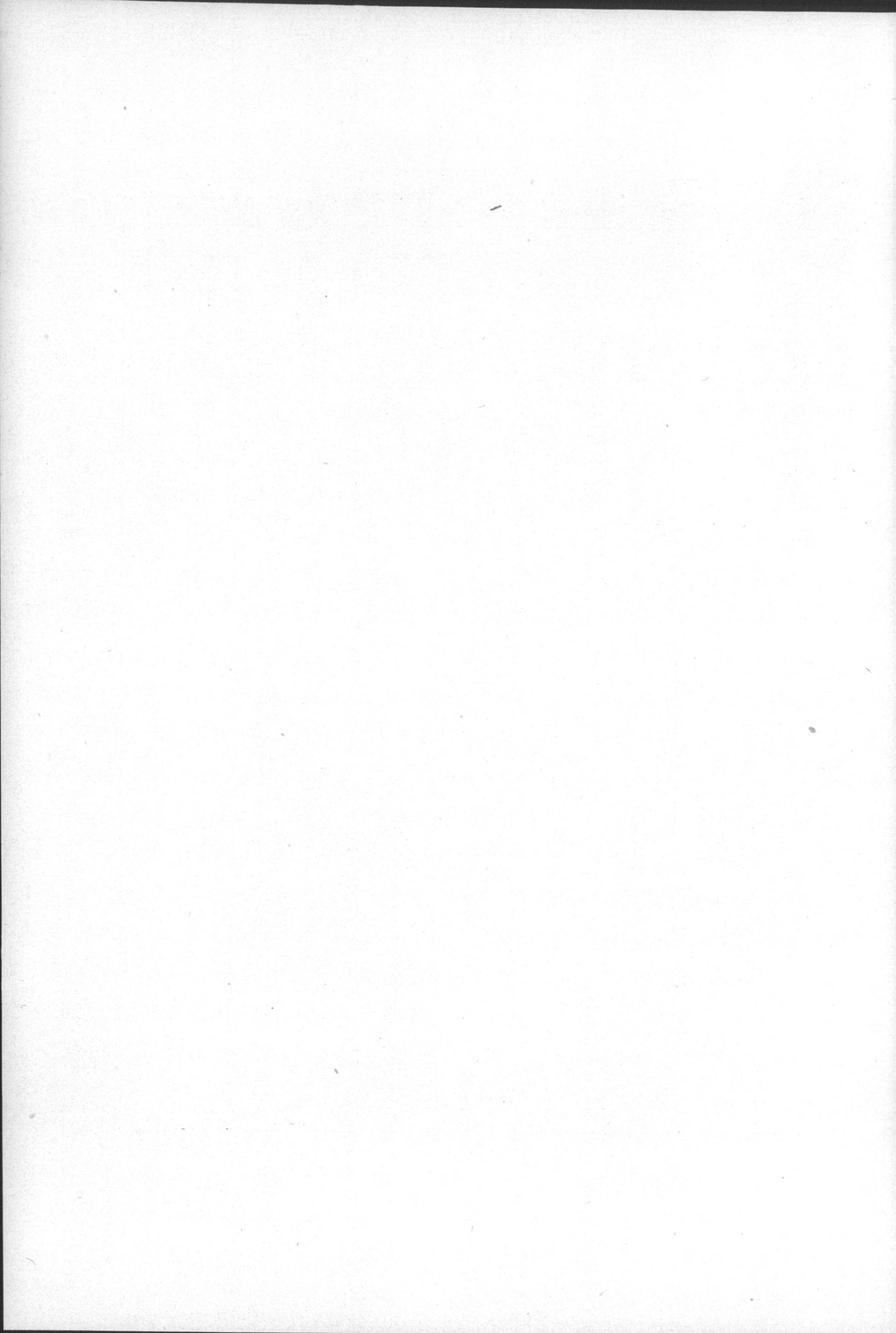
ΠΑΘΗΤΙΚΟΝ

	Γρ. Διατιμ.		Δραχμαὶ
Κεφάλαιον	1.438.967.30	x 0.86 =	1.237.511.—
Κεφάλαιον εἰς δραχμὰς	—	»	328.300.—
Εἰσπρακτέα τοκομερίδια	—	»	490 —
Κληροδότημα Φ. Φαρμᾶ	3.423 60	»	2.944.50
Περισεσέυματα προὔπο/σμοῦ	647.056.85	»	556.468.—
Σύνολον . . .	2.089.447.75	»	2.125.713.50

Ἀθῆναι τῇ 29 Νοεμβρίου 1954

Ὁ Λογιστὴς

ΑΝΤ. ΠΑΝΤΑΖΟΠΟΥΛΟΥ

Πρὸς
τὸ Σ. Συμβούλιον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας

Λαμβάνω τὴν τιμὴν νὰ ὑποβάλω πρὸς τὸ Σ. Συμβούλιον συνημμένως τὸν Προϋπολογισμὸν τῶν Ἑσόδων καὶ Ἑξόδων τῆς Κληρονομίας Φ. Φαρμᾶ τοῦ οἴκον. ἔτους 1954/55 (1/4/54-31/3/55).

Ὁ Προϋπολογισμὸς ἐμφανίζεται ὡς εἰς τὰς προηγουμένας χρήσεις εἰς Γρόσια Διατιμήσεως καὶ εἰς δραχμὰς, τοῦ Γροσίου ὑπολογιζομένου, μετὰ τὴν ἀναπροσαρμογὴν τῆς περιουσίας τῆς Κληρονομίας, μὲ τὴν νῦν τιμὴν τούτου, ἥτοι @ δραχμὰς 0.86 ἑκάστου, ἀνέρχεται δὲ οὗτος εἰς τὸ ποσὸν τῶν Γροσ. Διατ. **730.031.85** δρ. **627.827.50**.

Τὸ σκέλος τῶν Ἑσόδων καὶ Ἑξόδων δὲν παρουσιάζουσιν τι τὸ ἔκτακτον, ἀλλὰ μόνον ὅτι εἰς τὰ Ἑξόδα προβλέπεται εἰς τὸ Κεφάλαιον Γ', ἄρθρ. 1 ἡ μεγαλυτέρα δαπάνη πρὸς ἐνέργειαν ἀνασκαφῶν, ἥτοι Γρ. διατ. 500.000.— Δρ. 430.000.—, ἣτις καὶ ἀπορροφᾷ σχεδὸν τὸ περίσσευμα τῆς χρήσεως 1953/54 (ὅπερ συμπεριλαμβάνει καὶ τὰ τῶν προηγουμένων χρήσεων), γρ. διατ. 647.056 85 δρ. 556.468.—, τὸ δὲ ἀπομένον ὑπόλοιπον ἐκ γρ. διατ. 140.858.25 δρ. 121.138 τοποθετεῖται σχεδὸν ὁλόκληρον εἰς τὸ ἄρθρον 4 τοῦ Κεφαλαίου Βδ'ς, διὰ τὰς τυχὸν καθυστερουμένας καὶ μὴ προβλεφθείσας δαπάνας, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἰσοσκέλιν τοῦ ὑποβαλλομένου προϋπολογισμοῦ χρ. 1954/55.

•
Ὁ Λογιστὴς

ΑΝΤ. ΠΑΝΤΑΖΟΠΟΥΛΟΥ

ΑΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ ΕΣΟΔΩΝ - ΕΞΟΔΩΝ ΤΟΥ ΠΡΟΥ/ΣΜΟΥ

Κεφάλ.	Αριθ.	Είδος εσόδων	Προϋπολογισθέντα		Εισπραχθέντα	
			Γρ. Διατ.	Δραχμαί	Γρ. Διατ.	Δραχμαί
		Μέρος Α'				
		I Τακτικά Έσοδα				
Α'	1-9	Πρόσοδοι χρεογράφων	80.125.—	68.908.—	82.876.50	71.273.70
Β'	1-2	Τόκοι καταθέσεων.....	1.400.—	1.204.50	2.038.05	1.752.75
Γ'	1	Διάφοροι πρόσοδοι	1.000.—	860.—	—	—
		II Έκτακτα Έσοδα				
Αδεις		Καθυστερούμενοι πρόσο- δοι χρεογράφων				
	1	—	—	—	—	—
Βδεις		Καθυστερούμενοι Τόκοι				
	1	Καθυστερ. τόκοι καταθέ- σεων Τρ. Αθηνών-Αλεξ.	400.—	344.—	690.85	594.15
Γδεις		Καθυστερούμεναι διά- φοροι πρόσοδοι				
	1	Διάφορα και έκτακτα έσοδα	50.—	43.—	—	—
ΣΤ'			82.975.—	71.359.50	85.605.40	73.620.60
		Πλεόνασμα προηγούμενης χρήσεως 1953/54	647.056.85	556.468.—	647.056.85	556.468.—
		Σύνολον	730.031.85	627.827.50	732.662.25	630.088.60

Αθῆναι τῇ 31 Μαρτίου 1955

Ο Λογιστής
ΑΝΤ. ΠΑΝΤΑΖΟΠΟΥΛΟΥ

ΧΡΗΣΕΩΣ 1954 / 55 ΤΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ ΦΑΡΜΑ

Κεφάλ.	Αρθρ.	Είδος εξόδων	Προϋπολογισθέντα		Εισπραχθέντα	
			Γρ. Διατ.	Δραχμαί	Γρ. Διατ.	Δραχμαί
		Μέρος Β'				
		Ι Τακτικά Έξοδα				
Α'	1-7	Έξοδα διοικήσεως και διαχειρίσεως	24.000.—	20.640.—	1.514.25	1.302.40
Β'	1	Συντηρήσεως τής περιουσίας				
	-3	—	16.000.—	13.760.—	4.269.30	3.671.60
Γ'	1-4	Έκτελέσεως σκοπού				
		—	536.000.—	460.960—	174.418.—	150.000.—
Δ'	1	Έκτελέσεως υποχρεώσεων ή όρων διαθήκης				
		Τò καταβληθησόμ. κλη/μα εις πλησιέστερον συγγενή του διαθέτου	3.423.60	2.944.50	—	—
Αδς		Διοικήσεως και διαχειρίσεως				
	1-5	Καθυστερούμεναι δαπάναι	1.250.—	1.075.—	—	—
Βδς		Συντηρήσεως τής περιουσίας				
	1-4	Καθυστερούμεναι δαπάναι	149.358.25	128.448.—	—	—
		Σύνολον	730.031.85	627.827.50	180.201.55	154.974.—
			Έσοδα πραγματοποιηθέντα	732.662.25	630.088.60	
			Έξοδα πραγματοποιηθέντα	180.201.55	154.974.—	
			Προκύψαν περίσσευμα χρ. 1954/55 . .	552.460.70	475.114.60	

**Πρὸς
τὸν κ. Πρόεδρον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας**

Ἔχω τὴν τιμὴν νὰ ὑποβάλω Ὑμῖν τὸν Ἀπολογισμὸν καὶ Ἰσολογισμὸν τῆς Κληρονομίας Φ. Φαρμά τῆς οἰκονομικῆς διαχειρίσεως 1954/55 (1/4/54 - 31/3/1955) πρὸς ἔγκρισιν καὶ νὰ γνωρίσω ὑμῖν σχετικῶς τὰ ἑξῆς :

Ὅσον ἀφορᾷ τὰ Ἔσοδα τῆς χρήσεως 1954/55

	Γρ. Δ. @ 0.86	Δρχ.
ἐκ Προσόδων χρεογράφων εἰσепράχθησαν πλέον προϋπολογισθέντων @ 0.86 Γρ. Διαιτ.	2.751.50	2.365.70
ἐκ Τόκων καταθέσεων εἰσепράχθησαν	638.05	548.25
ἐκ » » καθυστερημένων εἰσепράχθησαν	290.85	250.15
ἤτοι	3.680.40	3.164.10
Δὲν εἰσепράχθησαν αἱ προϋ/σαι διάφοροι πρόσοδοι καὶ διάφορα ἔκτακτα ἔσοδα ἤτοι	1.050.—	903.—
ἤτοι εἰσепράχθησαν ἐπὶ πλέον	2.630.40	2.261.10

Συνολικὰ Τακτικὰ Ἔσοδα χρήσεως 1954/55 καὶ Ἐκτακτα

	Γρ. Δ. @ 0.86	Δρχ.		
Προϋπολογισθέντα	82.975.—	71.359.50		
Πραγματοποιηθέντα	85.605.40	73.620.60		
	2.630.40	2.261.10	2.630.40	2.261.10

Συνολικὸν ποσὸν προϋ/σμοῦ χρ. 1954/55

Τακτικὰ καὶ Ἐκτακτα Ἔσοδα

Προϋπολογισθέντα	82.975.—	71.359.50
Περίσσευμα χρήσεως 1953/54	647.056.85	556.468.—
Σύνολον	730.031.85	627.827.50

Τακτικὰ Ἔσοδα

Εἰσπραχθέντα	85.605.40	73.620.60		
Περίσσευμα χρήσεως 1954/55	647.056.85	556.468.—		
Σύνολον εἰσπραχθέντων . . .	732.662.25	630.088.60	2.630.40	2.261.10

Ὅσον ἀφορᾷ τὰ Ἐξόδα χρήσεως 1954/55 ἐδαπανήθησαν

	Γρ. Δ.	@ 0.86	Δρχ.
εἰς τὰ ἔξοδα Διοικήσεως καὶ Διαχειρίσεως	1.514.25		1.302.40
εἰς » » Συντηρήσεως τῆς Περιουσίας	4.269.30		3.671.60
εἰς » » Ἐκτελέσεως Σκοποῦ	174.418.—		150.000.—
ἤτοι ἐδαπανήθησαν . . .	180.201.55		154.974.—

Οὕτως ἔχομεν :

Ἔσοδα πραγματοποιηθέντα	732.662.25	630.088.60
Ἐξόδα »	180.201.55	154.974.—

Περίσσευμα τῆς χρήσεως	552.460.70	475.114.60
----------------------------------	------------	------------

Τὸ προκύψαν τοῦτο περίσσευμα χρήσεως 1954/55 θὰ μεταφέρετο αὐτούσιον εἰς τὴν νέαν χρῆσιν 1955/56. Ἀλλ' ἐπειδὴ εἰς τὸ Ἑνεργητικὸν τῆς Κληρονομίας Φαρμά ὑπάρχει ἡ προεληθούσα ζημία ἐκ πτώσεως τῆς τιμῆς τῶν χρεογράφων Αἰγυπτιακῶν δανειῶν, ἐκπίπτει

528.033.— 454.109.—

Ἀπομένει ὑπόλοιπον πρὸς κάλυψιν δαπανῶν τοῦ νέου προϋπολογισμοῦ χρήσεως 1955/56	24.427.70	21.005.60
---	-----------	-----------

Τοῦτο μετὰ τῶν ἐτησίων ἐσόδων θ' ἀποτελέσουν τὸ πρῶτον σκέλος τοῦ προϋ/σμοῦ τῆς νέας χρήσεως.

Συνημμένως ὑποβάλλω καὶ τοὺς πίνακας: 1) Ἐσόδων καὶ Ἐξόδων ἀναλυτικῶς τοῦ προϋ/σμοῦ 1954/55, 2) τῆς κινήσεως τοῦ Ταμείου τῆς ἰδίας χρήσεως ἤτοι τὸν Ἀπολογισμὸν καὶ 3) τὸν Ἰσολογισμὸν τῆς περιουσίας τῆς κληρονομίας Φ. Φαρμά, ἀνερχομένης εἰς Γρ. διατιμ. 1.466.818.60 @ 0.86 δρ. 1.590.251.10

Ἀθῆναι τῇ 31 Μαΐου 1955

Ὁ Λογιστὴς

ΑΝΤ. ΠΑΝΤΑΖΟΠΟΥΛΟΥ

Κίνησις Ταμείου Κληρονομίας Φαρμά ἀπὸ 1/4/54-31/3/55

Χρέωσις — Ἔσοδα

	Γρ. Διατιμ. @ 0.86	Δραχμαὶ
1. Ὑπόλοιπον Ταμείου 31/3/54	79.346.45	68.237.—
2. Ἔσοδα προϋ/σμοῦ χρήσεως 1954/55 . .	732.662.25	630.088.60
3. Ἔξοδα προϋ/σμοῦ ἐπιστρεφόμενα . . .	6.045.—	5.199.—
4. Ἀναλήψεις ἐκ Τραπεζ. Ἐθνικῆς καὶ Ἀ- θηνῶν - Ἀλεξανδρείας	285.660.20	245.667.70
5. Ἀναλήψεις ἐκ Τραπεζ. Ἐθνικῆς καὶ Ἀ- θηνῶν - Ἀθήνας	176.933.35	152.163.40
Σύνολον	1.280.647.25	1.101.355.70

Πίστωσης — Ἐξοδα

	Γρ. Διατιμ. @ 0.86	Δραχμαὶ
1. Ἐξοδα προϋ/σμοῦ ἀπὸ 1/4/54-31/3/55 .	180.201.55	154.974.—
2. Ἐξοδα μεταφερόμενα	6.045.—	5.199.—
3. Περίσσειμα χρήσεως 1953/54	647.056.85	556.468.—
4. Καταθέσεις παρὰ τῇ Τραπ. Ἐθνικῇ καὶ Ἀθηνῶν - Ἀλεξανδρείας	35.165.40	30.242.20
5. Καταθέσεις παρὰ τῇ Τραπ. Ἐθνικῇ καὶ Ἀθηνῶν - Ἀθήνας	332.832.—	286.235.50
6. Ὑπόλοιπον Ταμείου 31/3/1955	79.346.45	68.237.—
Σύνολον	1.280.647.25	1.101.355.70

Γενικὸς Ἱσολογισμὸς χρήσεως 1954/55

Ἑνεργητικὸν

Τὰ ὑπόλοιπα τῶν κάτωθι μερίδων ἀποτελοῦντα τὸ Ἑνεργητικὸν τῆς Κληρονομίας Φαρμᾶ:

	Γρ. Διατιμ. @ 0.86	Δραχμαὶ
1. Ὑπόλοιπον Ταμείου 31/3/1954 . . .	79.346.45	68,237.—
2. 702 Μετοχαὶ τῆς « Alexandrie Pressing Co »	652.860.—	561.459.—
3. 532 Μετοχαὶ τῆς « S ^{te} Anonyme de Net. et Pressage de Cotton » . .	345.800.—	297.388.—
4. 6 Ὁμολογίαι «Crédit Foncier Égyptien», 1911	9.876.—	8.493.—
5. Ὑπόλοιπον βιβλ. Τραπ. Ἐθν. καὶ Ἀθηνῶν - Ἀλεξανδρείας (Κληροδότημα)	3.423.60	2,944.50
6. Καταθέσεις παρὰ τῇ Τραπ. Ἐθνικῇ καὶ Ἀθηνῶν - Ἀθήνας £ Ἀγγλίας 1.457.94.=	142.248.70	122.334.—
7. Καταθέσεις παρὰ τῇ Τραπ. Ἐθνικῇ καὶ Ἀθηνῶν - Ἀθήνας	46.117.50	39.661.—
8. Καταθέσεις παρὰ τῇ Τραπ. Ἐθνικῇ καὶ Ἀθηνῶν - Ἀλεξανδρείας	31.247.70	26.872.50
9. Καταθέσεις παρὰ τῇ Τραπ. Ἐθνικῇ καὶ Ἀθηνῶν - Ἀθήνας	155.898.65	134.072.10
10. Ληξιπρόθεσμα τοκομερίδια	—	490.—
11. 49 Ὁμολογίαι Ὑδρεύς. Ἀθηνῶν 1925	—	328.300.—
<i>Σύνολον</i>	1.466.818.60	1.590.251.10

Παθητικὸν

Τὰ ὑπόλοιπα τῶν κάτωθι μερίδων, ἀποτελοῦντα τὸ Παθητικὸν τῆς Κληρονομίας Φαρμᾶ :

	Γρ. Διατμ. @ 0.86	Δραχμαὶ
1. Κεφάλαιον	1.438.967.30	1.237.511.—
2. »	—	328.300.—
3. Εἰσπρακτέα τοκομερίδια	—	490.—
4. Κληροδότημα εἰς πλησιέστερον συγγενῇ	3.423.60	2.944.50
5. Περίσσευμα χρήσεως 1954/55	24.427.70	21.005.60
Σύνολον	1.466.818.60	1.590.251.10

Ἀθῆναι τῇ 31 Μαρτίου 1955

Ὁ Λογιστὴς

ΑΝΤ. ΠΑΝΤΑΖΟΠΟΥΛΟΥ

ΚΙΝΗΣΙΣ ΤΩΝ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΩΝ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΧΡΗΣΙΣ 1955

Α' ΕΚΔΟΘΕΝΤΑ

1. ΑΕ 1952	ἀντίτυπα	500
2. ΑΕ 1953-54 Α'	»	500
3. Τὸ Ἔργον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας κατὰ τὸ ἔτος 1954 . .	»	500
4. Ἀν. Ὁρλάνδου, Τὰ ὑλικά δομῆς τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, τευχ. 1ον	»	1000

Β' ΠΩΛΗΘΕΝΤΑ

1) Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίς				1) Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίς			
Σειρὰ τόμων	Πωληθέν- τες τόμοι καὶ τεύχη	Τιμὴ τόμου	Εἰσπραχθὲν ποσόν	Σειρὰ τόμων	Πωληθέν- τες τόμοι καὶ τεύχη	Τιμὴ τόμου	Εἰσπραχθὲν ποσόν
1862	α', β', γ', δ', ε', στ', ζ', η' =	8×14	112	Ἐκ μεταφ.	26	—	5.012
1863	θ', ι', ια', ιβ', ιγ' =	5×14	70	1938	1	150	150
1890	1	240	240	»	1	300	300
1920	1	150	150	1939/41	1	240	240
1921	1	150	150	»	1	300	300
1922	1	150	150	1942/44	1	150	150
1923	1	150	150	»	1	240	240
1924	2	150	300	»	1	300	300
1925/26	2	150	300	1945/47	1	150	150
1927/28	2	150	300	»	3	240	720
»	1	240	240	»	1	300	300
1929	2	150	300	»	1	300	300
»	1	300	300	1950/51	2	240	480
1930	2	150	300	»	1	300	300
1931	2	150	300	1952	27	240	6.480
1932	2	150	300	»	2	300	600
1933	1	150	150	1953/54 α'	32	280	8.960
1934/35	1	150	150	»	2	350	700
1936	1	150	150				
1937 β'	1	300	300				
»	1	600	600				
Εἰς μεταφ	26		5.012	Σύνολον	108		26.312

2) Πρακτικά Ἀρχαιολ. Ἑταιρείας				2) Πρακτικά Ἀρχαιολ. Ἑταιρείας			
Σειρά τόμων	Πωληθέν- τες τόμοι καὶ τεύχη	Τιμὴ τόμου	Εἰσπραχθὲν ποσόν	Σειρά τόμων	Πωληθέν- τες τόμοι καὶ τεύχη	Τιμὴ τόμου	Εἰσπραχθὲν ποσόν
1860	2	15	30	Ἐκ μεταφ.	34		2.095
1861	1	15	15	1934	2	80	160
1862	1	15	15	1935	2	80	160
1916/19	1	50	50	1936	2	80	160
1920	1	50	50	1937	2	80	160
1921	1	50	50	1938	1	50	50
»	1	80	80	»	3	80	240
1922/24	1	50	50	1939	1	50	50
»	1	80	80	»	3	80	240
1925/26	1	50	50	1940	1	50	50
»	1	80	80	»	3	80	240
1927	1	50	50	1941/44	1	50	50
»	2	80	160	»	3	80	240
1928	1	50	50	1945/48	1	50	50
»	1	75	75	»	3	80	240
»	2	80	160	1949	1	50	50
1929	1	50	50	»	3	80	240
»	2	80	160	»	1	150	150
1930	1	50	50	1950	1	50	50
»	2	80	160	»	3	80	240
1931	1	50	50	»	1	150	150
»	2	80	160	1951	1	50	50
1932	1	50	50	»	6	80	480
»	2	80	160	»	1	150	150
1933	1	50	50	1952	7	200	1.400
»	2	80	160	»	2	250	500
Εἰς μεταφ.	34		2.095	Σύνολον	89		7.645

3) Διάφορα δημοσιεύματα τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας				
Αἰθὺν ἀριθμός	Ἐπιγραφή Συγγράμματος	Ποληθέντα σώματα	Τιμὴ σώματος	Εἰσπραχθὲν ποσόν
1	Π. Καββαδία - Γ. Καβερζάου : Ἀνασκαφὴ τῆς Ἀκροπόλεως ἀπὸ τοῦ 1885 μέχρι τοῦ 1890 (1906-1907)	1	300.—	300.—
2	Χρ. Τσουντά : Αἱ προϊστορικαὶ ἀκροπόλεις Διμηνίου καὶ Σέσκλου. 1908	2	150.—	300.—
	»	1	240.—	240.—
	»	1	300.—	300.—
3	Γ. Παπαβασιλείου : Περὶ τῶν ἐν Εὐβοίᾳ ἀρχαίων τάφων. 1910	1	45.—	45.—
	»	1	72.—	72.—
4	Κ. Κουρουνιώτου : Κατάλογος Μουσείου Λυκοσούρας (1911)	1	30.—	30.—
5	Ἀ. Κεραμοπούλλου : Τοπογραφία τῶν Δελφῶν 1912-1917	1	12.—	12.—
6	Βαλερίου Στάη : Τὸ Σούνιον καὶ οἱ Ναοὶ Ποσειδῶνος καὶ Ἀθηνᾶς. 1920	1	7.50	7.50
	»	25	12.—	300.—
	»	4	15.—	60.—
7	Γεωργ. Μυλωνᾶ : Ἡ Νεολιθικὴ ἐποχὴ ἐν Ἑλλάδι. 1928	1	37.50	37.50
	»	1	60.—	60.—
	»	2	75.—	150.—
8	Ἰωαν. Γενναδίου : Ὁ Λόρδος Ἑλγιν. 1930 . . .	1	37.50	37.50
9	Γεωργ. Σωτηρίου : Χριστιανικαὶ Θῆβαι. 1931 . .	1	240.—	240.—
10	Ν. Κοντολέοντος : Τὸ Ἐρέχθειον. 1949	1	25.—	25.—
	»	3	40.—	120.—
	»	4	50.—	200.—
11	Φ. Σταυροπούλλου : Ἡ Ἀσπίς τῆς Ἀθηνᾶς Παρθένου. 1950	1	25.—	25.—
	»	2	40.—	80.—
12	Ἀ. Ξυγγοπούλου : Συλλογὴ Ἑλένης Σταθάτου. 1950	2	112.—	224.—
13	Μ. Μιτσοῦ : Ἀργολικὴ Προσωπογραφία. 1952 . .	1	96.—	96.—
	Εἰς μεταφορὰν . . .	59		2.961.50

3) Διάφορα δημοσιεύματα τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας				
Αἰθῶν ἀριθμός	Ἐπιγραφή Συγγράμματος	Πωληθέντα σώματα	Τιμὴ σώματος	Εἰσπραχθὲν ποσόν
	Ἐκ μεταφορᾶς	59		2.961.50
14	Γ. καὶ Μ. Σωτηρίου: Ἡ Βασιλικὴ τοῦ Ἀγ. Δημη- τρίου Θεοσ/νίκης. Κεῖμ. καὶ λεύκωμα. 1952 .	9	200.—	1.800.—
	»	2	250.—	500.—
15	Ἀ. Ὁρλάνδου: Ἡ Ξυλόστεγος Παλαιοχριστιανικὴ Βασιλικὴ τῆς μεσ. λεκάνης. 1952. Α'. Τόμ.	1	75.—	75.—
	»	15	100.—	1.500.—
	»	9	120.—	1 080.—
	»	4	150.—	600.—
	» 1954. Β' Τόμ.	1	125.—	125.—
	»	29	200.—	5.800.—
	»	5	250.—	1.250.—
16	Β. Λεονάρδου: Ἡ Ὀλυμπία. 1901	2	28.—	56.—
	»	7	45.—	315.—
	»	2	56.—	112.—
				16.174.50
17	Ἀντ. Κεραμοπούλλου: Ὁδηγὸς τῶν Δελφῶν. 1935	44	45.—	1.980.—
	»	108	56.—	6.048.—
18	Κ. Κουρουγιώτου: Ὁδηγὸς τῆς Ἑλευσίνος (Ἀγ- γλιστί). 1936	5	45.—	225.—
	»	8	56.—	448.—
	(ἑλληνιστί)	39	20.—	780.—
	»	7	25.—	175.—
19	Ν. Κοντολέοντος: Ὁδηγὸς τῆς Δήλου. 1950 . . .	60	36.—	2.160.—
	»	134	45.—	6.030.—
	Σύνολον	405		17.846.—
ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΙΣ				
1	Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερὶς	δεχ.		26.312.—
2	Πρακτικά τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας	»		7.645.—
3	Διάφορα δημοσιεύματα τῆς Ἑταιρείας	»		16.174.50
4	Ἀρχαῖοι τόποι καὶ Μουσεῖα τῆς Ἑλλάδος	»		17.846.—
	Σύνολον	δεχ.		67.977.50

Γ' ΔΙΑΝΕΜΗΘΕΝΤΑ

1) Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίς		2) Πρακτικὰ Ἀρχαιολ. Ἐταιρείας	
Σειρὰ ἐτῶν	Ἀριθ. τόμων	Σειρὰ ἐτῶν	Ἀριθ. τόμων
1938	2	1940	1
1939/41	1	1941/44	1
1942/44	1	1945/48	3
1945/47	2	1949	6
1948/49	3	1950	7
1950/51	13	1951	10
1952	91	1952	167
1953/54 Α'	143		
Σύνολον . . .	256	Σύνολον . . .	195

Γ' ΔΙΑΝΕΜΗΘΕΝΤΑ

3) Διάφορα Δημοσιεύματα τῆς Ἑταιρείας		
Αὐτῶν ἀριθμός	Ἐπιγραφή Συγγράμματος	Ἐξαγόμενοι τόμοι
1	Π. Καββαδία: Ἱστορία τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἀπὸ τῆς ἐν ἔτει 1837 ἰδρύσεως αὐτῆς μέχρι τοῦ 1900. 1900	1
2	Γ. Π. Οἰκονόμου: Ἐπιγραφαὶ τῆς Μακεδονίας. 1915	1
3	Ἀντ. Δ. Κεραμοπούλλου: Τοπογραφία τῶν Δελφῶν. 1912-17 . . .	1
4	Georgius P. Oeconomus: De profusionum receptaculis sepulcralibus inde ab antiquissimis temporibus usque ad nostram fere aetatem usitatis. 1921	1
5	Ἀντ. Δ. Κεραμοπούλλου: Ὁ Ἀποτυμπανισμός. 1923	1
6	Ἀποστ. Ἐ. Ἀρβανιτοπούλου: Γραπταὶ στήλαι Δημητριάδος - Παγασῶν. 1928	1
7	Γ. Ἐ. Μυλωνᾶ: Ἡ νεολιθικὴ ἐποχὴ ἐν Ἑλλάδι. 1928	3
8	Ἰωαν. Γ. Γενναδίου: Ὁ Λόρδος Ἑλγιν. 1930	2
9	Γεωργ. Π. Οἰκονόμου: Τὸ ἔργον τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, 1837-1937. 1938	2
10	Γεωργ. Π. Οἰκονόμου: Τὰ ἑκατὸν ἔτη τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας 1938	2
11	Λεύκωμα τῆς Ἑκατονταετηρίδος τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, 1837-1937	1
12	Νικ. Κοντολέοντος: Τὸ Ἐρέχθειον ὡς οἰκοδόμημα χθονίας λατρείας. 1949	1
13	Φοῖβου Δ. Σταυροπούλλου: Ἡ ἀσπίς τῆς Ἀθηνᾶς Παρθένου τοῦ Φειδίου. 1950	1
14	Κωνστ. Θ. Συριοπούλου: Ὁ στερεοβάτης τοῦ Παρθενῶνος. 1951 .	2
15	Κωνστ. Ἀ Ρωμαίου: Κέραμοι τῆς Καλυδῶνος. 1951	3
16	Γεωργίου καὶ Μαρίας Σωτηρίου: Ἡ Βασιλικὴ τοῦ Ἀγ. Δημητρίου Θεσσαλονίκης. Κείμενον καὶ λεύκωμα. 1952	3
17	Ἀ. Κ. Ὁρλάνδου: Ἡ ξυλόστεγος παλαιοχριστιανικὴ βασιλικὴ τῆς μεσογειακῆς λεκάνης. Τόμ. Α'. 1952	12
	Τόμ. Β' 1954	21
18	Ἀ. Κ. Ὁρλάνδου: Τὸ ἔργον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας κατὰ τὸ 1954. 1955	408
19	Βασιλ. Λεονάρδου: Ἡ Ὀλυμπία. 1901	1
20	Ἀντων. Κεραμοπούλλου: Ὁδηγὸς τῶν Δελφῶν. 1935	3
21	Κ. Kourouniotes: Eleusis. 1936 ἀγγλιστὶ	2
	ἑλληνιστὶ	2
22	Νικ. Κοντολέοντος: Ὁδηγὸς τῆς Δήλου. 1950	3
Σύνολον		478

Η ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ
(1955)

Δωρεαί. Εὐχαρίστως ἀναγράφοντες κατωτέρω τὰ πρὸς τὴν Βιβλιοθή-
κην τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας εἴτε ὑπ' αὐτῶν τῶν συγγραφέων εἴτε ὑπ'
ἄλλων φίλων αὐτῆς ἀποσταλέντια κατὰ τὸ ἔτος 1955 βιβλία, καθῆκον ἡμῶν
θεωροῦμεν νὰ ἐκφράσωμεν καὶ ἐνταῦθα πρὸς πάντας τοὺς φιλόφρονας δωρη-
τὰς τὴν εὐγνωμοσύνην ἡμῶν.

[Εἰς τὸ τέλος τοῦ τίτλου ἐκάστου βιβλίου τίθεται ἐντὸς παρενθέσεως τὸ ὄνομα
τοῦ δωρητοῦ. Ὅπου δὲν ὑπάρχει παρένθεσις, δωρητὴς εἶναι ὁ συγγραφεύς].

1. **The Athenian Agora.** Athens 1954 (Ἀμερικανικὴ Ἀρχαιολ. Σχολή).
2. **Trois Années d'activité 1949-1951** [du] Conseil International de la Philo-
sophie et des Sciences Humaines. (Unesco).
3. **Ἀθηνᾶ.** Τ. 57-58. Ἐν Ἀθήναις 1954 (Ἐπιστημονικὴ Ἑταιρεία).
4. **Ἀθηναϊκά.** Τχ. 1, 1955 (Σύλλογος Ἀθηναίων).
5. **Βέλτερ Γ. Φ. :** Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος κατὰ περιοχάς. Α'. Χαλκίς 1955 (Κυρία
Βέλτερ).
6. **Broneer, O. :** The Hub of the Panhellenic Isthmian Games. Ἀπ.: «Illustr.
London News» 1955 (Ἑλλην. Ὑπηρ. Πληροφ. Λονδίνου).
7. **Bulletin** [du] Conseil International de la philosophie et des sciences hu-
maines. 1950 (Unesco).
8. **Bulletin** de l' Unesco à l'intention des Bibliothèques. Vol. 9, 1955 (Unesco).
9. **Catalogue** des Collections Archéologiques de Besançon. I. **L. Lerat:** Les
lampes antiques. 1954 (Faculté des Lettres).
10. **Chapouthier Fernand.** 14 Octobre 1899 - 12 Décembre 1953 (Mme F. Cha-
pouthier).
11. **Χατζηγιάννης, Δημ. :** «Ἀπιστα τὰ τῶν Θετταλῶν». Ἀθῆναι 1939.
12. » » » : Ἀπὸ τὴν Ἱστορία τῆς Λαρίσης. Ἀθῆναι 1947.
13. **Ancient Corinth.** Ed. 6. 1954 (Ἀμερικανικὴ Ἀρχαιολ. Σχολή).
14. **Δελτίον** ἑλληνικῆς σπηλαιολογικῆς Ἑταιρείας. 1. 3, 1955 (Ἑλληνικὴ Σπηλαιολ.
Ἑταιρεία).
15. **Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίς.** 1952: 1955 (Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία).
16. **Hampe, R. :** Dieter Ohly, Griechische Goldbleche des 8. Jahrhunderts
v. Chr. [Κρίσις]. Ἀνάτ.: «Deutsche Literaturzeitung» 1955.
17. **Ἑταιρεία** Πελοποννησιακῶν Σπουδῶν. Ἀθῆναι 1955 (Κ. Ρωμαῖος).
18. **Κεραμόπουλλος, Α. :** Μπούρτζι. Ἐν Ἀθήναις 1955. Ἀνάτ.: «Ἐπιστ. Ἐπετ.
Φίλοσ. Σχ. Παν. Ἀθηνῶν 1954/55».
19. » » » : Στραβῶνεια. Ἐν Ἀθήναις 1955. Ἀνάτ.: «Ἀθηνᾶ» τ. 58.

20. **Κοντῆς, Ἰ. Δ.** : Ἡ εὐτομος διάθεσις εἰς τὸν ἱπποδάμειον τρόπον. Ἀπ.: «ΑΕ» 1953/54.
21. » » : Δύο ἀρχαῖαι ἐπιγραφαὶ ἐκ Καμίρου. Roma 1952.
22. » » : Ἀνασκαφικαὶ ἔρευναι εἰς τὴν πόλιν τῆς Ρόδου. Ἀπ.: «ΠΑΕ» 1951.
23. » » : Ἀνασκαφικαὶ ἔρευναι εἰς τὴν πόλιν τῆς Ρόδου. Ἀπ.: «ΠΑΕ» 1952.
24. » » : Recent restoration and preservation of the monuments of the Knights in Rhodes. Ἀνάτ. «A.B.S.A.» No 47.
25. » » : Συμβολὴ εἰς τὴν μελέτην τῆς ρυμοτομίας τῆς Ρόδου. Ρόδος 1954.
26. **Κοντολέων, Ν. Μ.** : Ἀνασκαφὴ ἐν Χίῳ. Ἐν Ἀθήναις 1954. Ἀπ.: «ΠΑΕ» 1952.
27. » » : Ἀνασκαφὴ ἐν Τήνῳ. Ἐν Ἀθήναις 1954. Ἀπ.: «ΠΑΕ» 1952.
28. » » : Ὑπόμνημα πρὸς τὴν Φιλοσοφικὴν Σχολὴν τοῦ Ἀθηνῆσι Πανεπιστημίου.
29. » » : Κεφαλαιὶ ἐκ Θήρας. Ἐν Ἀθήναις 1955. Ἀπ.: «ΑΕ» 1953/54 εἰς μνήμην Οἰκονόμου.
30. **Κούμαρης, Ἰ. Γ.** : Ὁ ἄνθρωπος καὶ ἡ ἱστορία του. 1954.
31. » » : «Greece» Ἀνάτ.: «Yearbook of Anthropology» 1955.
32. **Κτιστόπουλος, Κ. Α.** : Περὶ τὴν ἀνάγνωσιν τῆς μινωικῆς γραφῆς. Ἐν Ἀθήναις 1955 Ἀνάτ.: «Πλάτων» 7.
33. **Κυριακίδης, Στ. Π.** : The northern ethnological boundaries of Hellenism. 1955.
34. **Levi, D.** : Attività della Scuola Archeologica Italiana di Atene nell' anno 1954.
35. **Λόγοι** ἐκφωνηθέντες ὑπὸ τῆς Α. Μ. τοῦ Βασιλέως Παύλου κατὰ τὴν ἐπίσκεψιν εἰς Ἡνωμ. Πολιτείας τῆς Ἀμερικῆς. 28 Ὀκτωβρ.—3 Δεκ. 1953 (Ἀν. Κ. Ὁρλάνδος).
36. **Lullies, R.** : Eine Sammlung griechischer Kleinkunst. 1955 (Γερμανικὸν Ἀρχαιολογικὸν Ἰνστιτοῦτον).
37. **Μαρινᾶτος, Σπυρ. Ν.** : Παλαίπυλος. Ἀνάτ.: «Das Altertum», Bd 1, 1955.
38. » » : Θερμοπύλαι. Ἀθῆναι 1951.
39. » » : Thermopylae. Athens 1951.
40. **Μέγας, Γ.** : Der Bartlose im neugriechischen Märchen. Helsinki 1955. Ἀνάτ.: «FF Communications» Vol. 64.
41. **Meyer, E.** : Wilhelm Dörpfeld. 1955.
42. » » : Schliemann and Virchow. Ἀνάτ.: «Gymnasium», Jg 62, 1955.
43. **Μιχαλῆς, Π. Α.** : Ἡ αἰσθητικὴ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς τῶν Ἡνωμ. Πολιτ. Ἀμερ. Ἀπ.: «Τεχνικὰ Χρονικά» 1954.
44. » » : Ἡ αἰσθητικὴ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς τοῦ Μπετόν-αρμέ. 1955.
45. » » : Ἡ ἀναγέννησις τῆς ἀρχιτεκτονικῆς στὸν 20^ο αἰῶνα. Ἐν Ἀθῆναις 1950.
46. » » : Ὁ χωρόχρονος καὶ ἡ σύγχρονη ἀρχιτεκτονικὴ. Ἀθῆναι 1950.
47. » » : Sur l'esthétique dans l'art byzantin. Ἀπ.: «Atti dell' VIII Congr. Intern. di Studi Byz.» Vol. 7.
48. » » : Γραφικότητα, ζωγραφικότητα καὶ κίνησις. Ἀθῆναι 1955. Ἀνάτ.: «Νέα Ἑστία» 1955.
49. » » : Λανθάνουσα κίνησις ἢ λανθάνουσα γραφικότητα. Ἀθῆναι 1954.
50. » » : Neo-platonic philosophy and byzantine art. Ἀπ.: «Journal of Aesthetics», 1952.

51. **Μιχαήλ, Π. Α.**: Ἡ νεοπλατωνικὴ Φιλοσοφία καὶ ἡ αἰσθητικὴ τῆς Βυζαντινῆς Τέχνης. Ἀπ.: «Νέα Ἑστία» 1953.
52. » » : Refinements in Architecture. Ἀνατ.: «Journal of Aesthetics» Vol. 14, 1955.
53. » » : Space-time and contemporary architecture. Ἀπ.: «Journal of Aesthetics». 1949.
54. » » : Valeur du pittoresque dans l'art byzantin. Ἀθήναι 1954. Ἀπ.: «Πεπραγμένα τοῦ Θ' διεθνοῦς βυζ. συνεδρίου Θεσσαλονίκης».
55. **Mitteilungen** [des] Instituts für Auslandsbeziehungen. Jg. 5, 1955 (Institut für Auslandsbeziehungen).
56. **Οἰκονόμος, Γ. Π.** — **Βαρούχα-Χριστοδουλοπούλου, Εἰρ.**: Συλλογὴ Ἀ. Κ. Σταμούλη. Ἀθήναι 1955.
57. **Οἰκονόμου, Ἀλ. Ἀρ.**: Τρεῖς ἄνθρωποι. Ἀθήναι 1953.
58. **Ὀρλάνδος, Ἀ. Κ.**: Νέον ἀνάγλυφον τῆς ἀναλήψεως τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ἀθήναι 1955. Ἀν.: «Ἐπιστ. Ἐπετ. Φίλοσ. Σχολ. Παν. Ἀθηνῶν».
59. » » : Ἀνασκαφὴ Σικυῶνος. Ἐν Ἀθήναις 1954. Ἀπ.: «ΠΑΕ» 1952.
60. » » : Ἡ φραγκικὴ Ἐκκλησία τῆς Στυμφαλίας. Ἀν.: «Mélanges offerts à O. et M. Merlier».
61. » » : Ἐκθέσεις περὶ τοῦ ἔργου τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας κατὰ τὸ ἔτος 1952. Ἀπ.: «ΠΑΕ» 1952.
62. » » : Ἐργασίαι ἀναστηλώσεως καὶ στερεώσεως μνημείων. Ἀπ.: «ΠΑΕ» 1952.
63. » » : Τὸ ἔργον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας κατὰ τὸ ἔτος 1954. Ἀθήναι 1955. (Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία).
64. **Πέτσας, Φ. Μ.**: Εἰδήσεις ἐκ τῆς 10ης Ἀρχαιολογικῆς Περιφερείας (Ἠπειροῦ). Ἐν Ἀθήναις 1955. Ἀπ.: «ΑΕ» 1952.
65. **Πλάτων, Ν.**: A. Guide to the Archaeological Museum of Heraclion. Heraclion Crete 1955.
66. **Polacco, L.**: Un ritratto di filosofo greco in Cirene. Ἀπ.: «Memorie della Accademia patavina: Classe di scienze morali lettere, ed arti» Vol. 66, 1953-54.
67. » » : Una testa di Igea dal Cabirio di Lemno. Ἀπ.: «Annuario della Scuola Archeologica di Atene» Vol. 30-32, 1952-54.
68. **Πρακτικὰ** τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας τοῦ ἔτους 1952 (Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία).
69. **Ρωμαῖος, Κ. Α.**: Πρασιαὶ ἢ Βρασιαὶ τῆς Κυνουρίας. Ἀπ. «ΠΑΑ» 1955.
70. **Rubensohn, Otto.**: Das Weihehaus von Eleusis und sein Allerheiligstes. Ἀνατ.: «Jahrbuch Deutsch. Arch. Instituts» 1955.
71. **Σκανδάμης, Ἀνδρ. Σπ.**: Πρίγκιψ Γεώργιος. Ἀθήναι. 1955.
72. **Symbolae Osloenses**, Fasc. 31, 1955 (Soc. Gr.-Lat.).
73. **Τσουκαντάς, Γ. Α.**: Μελάμπους ὁ πρῶτος «μύστης». Ἀθήναι 1955. Ἀν.: «Αἰξωνή» 4
74. **Vitti, M.**: Orientamento della Grecia. Roma 1955 (Υπουργ. Προεδρ. Κυβερν.).
75. **Ξυγγόπουλος, Α.**: Thessalonique et la peinture macédonienne 1955.

Ἀγοραὶ καὶ ἀνταλλαγαί: Εἰσῆχθησαν εἰς τὴν Βιβλιοθήκην τῆς Ἑταιρείας κατὰ τὸ 1955 ἕξ ἀγοραῖς 137 νέοι τόμοι καὶ ἕξ ἀνταλλαγῆς 299.

ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

(1837 - 1960)

Α. ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ

Δραχμαί

1. ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ (ΕΑ) 1837-1909, ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΦΗΜΕΡΙΣ (ΑΕ) 1910-1958 (1·97: πβ. πινάκιον παρὰ <Β. Λεονάρδου>, Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος λεύκωμα, σ. 1-3). Σχῆμα 4ον —

Περίοδος Α': τόμος 1-16 (1837-1860): 1-7 (1837-1843): τεύχη α'-ιβ', ιγ' (καὶ ιδ'), ιε' (τεύχος ιε' ἴδιον δὲν ἐξεδόθη), ις'-κθ'. 8-16 (1852-1860): τεύχη λ'-νε' πωλοῦνται τὰδε τὰ τεύχη: α', β', γ', δ' δι' ἕκαστον τεύχος 50.—

Περίοδος Β': τόμος 17-21 (1862-1874): 17 (1862): τεύχη α'-ιβ' (τὰ τεύχη θ'-ιβ' ἐξεδόθησαν τῷ 1863)· ἕκαστον τεύχος 50.—
18-21 (1869-1874): 18 (1869): τεύχος ιγ'· 19 (1870): τεύχος ιδ'·
20 (1872): τεύχη ιε' καὶ ιε' (τὸ ιε' ἐξεδόθη τὸ 1873)· 21 (1874): τεύχος ις' ἕκαστον τεύχος 50.—

Περίοδος Γ': τόμος 22-62 (1883-1923): 22-62 (1883-1923): εἰς τόμος κατ' ἔτος (ἐκ τεσσάρων τευχῶν συγκείμενος) ἕκαστος τόμος 300.—

Περίοδος Δ': τόμος 63 κέ. (1924 κέ.): 63-75 (1924-1936): 1924, 1925/6, 1927/8, 1929, 1930, 1931, 1932, 1933, 1934/5, 1936: εἰς τόμος κατ' ἔτος ἕκαστος τόμος 300.—

76 (1937): πανηγυρικὸς τόμος ἑκατονταετηρίδος εἰς 3 μέρη ἑκατὸν εἴκοσι περίπου τυπογραφικῶν φύλλων α' καὶ β' μέρος ἕκαστος τόμος 600.—
γ' μέρος 150.—

77-91 (1938-1952): 1938, 1939/41, 1942/44, 1945/7, 1948/9, 1950/51, 1952· ἕκαστος τόμος 300.—

92/3 (1953-4): Εἰς μνήμην ΓΕΩΡΓΙΟΥ Π. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ α' μέρος 350.—
β' μέρος 300.—
(ὑπὸ ἐκτύπωσιν) γ' μέρος —

94-95 (1955-1956)· ἕκαστος τόμος 300.—

96-97 (1957-1958) (ὑπὸ ἐκτύπωσιν) —

Ἐργετήριον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος τῆς τρίτης περιόδου ὑπὸ Ἀλεξάνδρου Λαμπροπούλου τόμος Ιος: 1883-1887. Σχῆμα 4ον, Σελίδες η' + στήλαι 550: 1902 240.—

Δραχμαὶ

2. ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ 1837-1956 (ΠΑΕ 1-112 : πρ. πινάκιοι ἐν ΠΑΕ 1921, σ. 77-79).

- Περίοδος Α' :** τόμος 1-13 (1837-1848/9) : 1-3 (1837-1837/8, 1838/9) : Σύνοψις τῶν πρακτικῶν (τῆς Α' - Γ' συνεδριάσεως) τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας τῶν Ἀθηνῶν. <Ἐκδοσις 1η>. Ἑλληνιστὶ καὶ Γαλλιστὶ. Σχῆμα 16ον, σελίδες 93. 1840. (Δὲν πωλεῖται) —
- 4 (1839/40) : Πρακτικὰ τῆς Δ' συνεδριάσεως τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. <Ἐκδοσις 1η>. Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστὶ. Σχῆμα 16ον, σελίδες 77. 1840. (Δὲν πωλεῖται) —
- 5 (1840/1) : Πρακτικὰ τῆς Ε' Γενικῆς συνεδριάσεως τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. <Ἐκδοσις 1η>. Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστὶ. Σχῆμα 16ον, σελίδες 87. 1841. (Δὲν πωλεῖται) —
- 6 (1841/2) : Πρακτικὰ τῆς Ζ' (γράφει: Ϝ') Γενικῆς συνεδριάσεως τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. <Ἐκδοσις 1η>. Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστὶ. Σχῆμα 16ον, σελίδες 31. 1842. (Δὲν πωλεῖται) —
- 7-11 (1842/3-1846/7) : Δὲν ἐξετυπώθησαν ἰδιαιτέρως —
- 11 (1837-1846/7) : Σύνοψις τῶν πρακτικῶν (τῆς Α' - ΙΑ' Γενικῆς συνεδριάσεως) τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας τῶν Ἀθηνῶν. <Ἐκδοσις 2α>. Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστὶ. Σχῆμα 8ον, σελίδες 325, πῖναξ 1. 1846. (Δὲν πωλεῖται) —
- 12 (1847/8) : Πρακτικὰ τῆς ΙΒ' Γενικῆς συνεδρίας τῆς Ἑλληνικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστὶ. Σχῆμα 8ον, σελίδες 31. 1848. (Δὲν πωλεῖται) —
- 13 (1848/9) : Πρακτικὰ τῆς ΙΓ' Γενικῆς συνεδριάσεως τῆς Ἑλληνικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστὶ. Σχῆμα 8ον, σελίδες 37. 1849. (Δὲν πωλεῖται) —
- Περίοδος Β' :** τόμος 14-25 (1858/59 - 1869/70) : 14 (1858/9) : Συνοπτικὴ ἔκθεσις τῶν πράξεων τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Σχῆμα 8ον, σελίδες α' + 43. 1859. (Δὲν πωλεῖται) —
- 15-25 (1859/60 - 1869/70) : Γενικαὶ συνελεύσεις τῶν ἐταίρων τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. 1859/60, 1860/1, 1861/2, 1862/3 (ἐξεδόθη τῷ 1864), 1863/4 (δὲν πωλεῖται), 1864/5 (δὲν πωλεῖται), 1865/6, 1866/7 (δὲν πωλεῖται), 1867/8, 1868/69, 1869/70. Σχῆμα 8ον ἕκαστον τεύχος 15. —
- Περίοδος Γ' :** τόμος 26-74 (1870-1/1916/9) : 26-74 (1870/1 - 1916/9) : Πρακτικὰ Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας 1870/1 (δὲν πωλεῖται), 1871/2, 1872/3, 1873/4, 1874/5, 1876, 1877 κέ. - 1902, 1903 κέ. - 1906 (δὲν πωλοῦνται), 1907 κέ. - 1915, 1916/9 Σχῆμα 8ον ἕκαστος τόμος 100 —
- Περίοδος Δ' :** τόμος 75 κέ. (1920 κέ.) : 75-107 (1920-1951) : Πρακτικὰ Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας 1920, 1921, 1922/4, 1925/6, 1927, 1928, 1929, 1930, 1931, 1932, 1933, 1934, 1935, 1936, 1937, 1938, 1939, 1940, 1941/44,

	Δραχμαί
1945/8, 1949, 1950, 1951. Σχῆμα 8ον· ἕκαστος τόμος	100.—
108 (1952)	250.—
109 - 110 (1953 - 1954) : 1953, 1954· ἕκαστος τόμος	100.—
111 (1955)	—
112 (1956) (ὕπὸ ἐκτύπωσιν)	—
3. ΤΟ ΕΡΓΟΝ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ [ἐπιμελεία <i>Ἀναστασίου Κ. Ὁρλάνδου</i>] κατὰ τὸ ἔτος 1954, 1955 (ἕκαστον τεύχος)	
» » » 1956	15.—
» » » 1957	30.—
» » » 1958	50.—
» » » 1959	75.—
» » » 1959	80.—

Β. ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

4. *Ἐπιγραφαὶ ἀνέκδοτοι*, ἀνακαλυφθεῖσαι καὶ ἐκδοθεῖσαι ὑπὸ τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ συλλόγου. Φυλλάδιον 1ον : 1851 (σελίδες 12, πίνακες 15· δὲν πωλεῖται), 2ον : 1852 (σελίδες α' + 22 + 5, πίνακες 8), 3ον : 1855 (σελίδες 60, πίνακες 4). Σχῆμα 4ον· τὸ φυλλάδιον ἑκάτερον 15.—
5. *Πρακτικά τῆς ἐπὶ τοῦ Ἐρεχθείου ἐπιτροπείας* ἢ ἀναγραφὴ τῆς ἀληθοῦς καταστάσεως τοῦ Ἐρεχθείου, γενομένη κατ' ἐντολὴν τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Συλλόγου. Σχῆμα 4ον : σελίδες 12, πίνακες 8. 1853 (δὲν πωλεῖται) —
6. *Ἐπιγραφαὶ Ἑλληνικαί*, κατὰ τὸ πλεῖστον ἀνέκδοτοι. Φυλλάδιον α' (ἄλλο δὲν ἐξεδόθη). Σχῆμα 4ον, σελίδες β' + 34, πίνακες 9. 1860 15.—
7. *Εὐθύμιος Καστόρχης*· *Ἱστορικὴ ἔκθεσις τῶν πράξεων τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἀπὸ τῆς ιδρύσεως αὐτῆς τῇ 1837 μέχρι τοῦ 1879 τελευτῶντος*. Σχῆμα 8ον, σελίδες F + 130. 1879 15.—
- 7Α. *Κατάλογος τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας*. (Τεύχος 1ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 124, 1887. (Τεύχος 2ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 126. 1906. (δὲν πωλοῦνται) —
8. *A. G. Lolling*· *Κατάλογος τοῦ ἐν Ἀθήναις Ἐπιγραφικοῦ Μουσείου*· τόμος 1ος : *Ἐπιγραφαὶ ἐκ τῆς Ἀκροπόλεως*, τεύχος α' : *Ἀρχαῖκαί ἀναθηματικαὶ ἐπιγραφαί*. Σχῆμα 4ον, σελίδες η' + στήλαι 152 + η', πίναξ 1. 1899 54.—
9. *Π. Καββαδίας*· *Τὸ ἱερόν τοῦ Ἀσκληπιοῦ ἐν Ἐπιδαύρῳ καὶ ἡ θεραπεία τῶν ἀσθενῶν*. Σχῆμα 8ον, σελίδες 304, εἰκόνες 9, πίνακες 10, ὧν εἰς τοπογραφικὸς. 1900. (δὲν πωλεῖται) —
10. *Π. Καββαδίας*· *Ἱστορία τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἀπὸ τῆς ἐν ἔτει 1837 ιδρύσεως αὐτῆς μέχρι τοῦ 1900*. Σχῆμα 8ον, σελίδες 115. 1900 15.—
- 10Α. *Βαλέριος Στάης*· *Τὰ εἰρήματα τοῦ ναυαγίου τῶν Ἀντικυνθῶρων (= ΑΕ 1902, στήλη 145-173/4), εἰκόνες 21, πίνακες 8 (παρένθετοι) + 11 22.—*

Δραχμαὶ

11. *Comptes rendus du Congrès internationale d'archéologie, Ière session: Athènes 1905*. Σχῆμα 8ον, σελίδες 400, μετ' εἰκόνων. 1905 27.—
12. *Μνημεῖα τῆς Ἑλλάδος* τόμος 1ος: Γλυπτιὰ ἐκ τοῦ Μουσείου τῆς Ἀκροπόλεως (συντάτται: **Καββαδίας, Καστριώτης, Κουρουνιώτης, Lechat, Λεονάρδος, Schrader, Schroeder, Στάης, Σωτηριάδης, Wolters**). Σχῆμα 4ον, σελίδες β' + στήλαι 118, πίνακες 36 (ἀρ. 1-33). 1906 120.—
13. **P. Kavnadias + G. Kawerau**: *Die Ausgrabung der Akropolis vom Jahre 1885 bis zum Jahre 1890*. **Π. Καββαδίας + Γ. Καβεράου**: Ἀνασκαφὴ τῆς Ἀκροπόλεως ἀπὸ τοῦ 1885 μέχρι τοῦ 1890 Ἑλληνιστὶ καὶ γερμανιστὶ. Σχῆμα φύλλου, στήλαι 150 + σελίδες 2, εἰκόνες 14, πίνακες 13. 1906-1907 300.—
14. **Χρήστος Τσουντας**: Αἱ προϊστορικαὶ ἀκροπόλεις Διμηνίου καὶ Σέσκλου. Σχῆμα 4ον, στήλαι 1F + 432, εἰκόνες 312, πίνακες 47. 1908 300.—
15. **Γεώργιος Α. Παπαβασιλείου**: Περί τῶν ἐν Εὐβοίᾳ ἀρχαίων τάφων μετὰ παραστήματος Εὐβοϊκῶν ἐπιγραφῶν. Σχῆμα 4ον, στήλαι β' + 108, εἰκόνες 53, πίνακες 21. 1910 90.—
16. **Κωνσταντῖνος Κουρουνιώτης**: Κατάλογος τοῦ Μουσείου Λυκοσούρας. Σχῆμα 8ον, σελίδες 72, εἰκόνες 74. 1911 30.—
- 16A. <**Βασίλειος Λεονάρδος**>: Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος ἀναγραφὴ. Σχῆμα 4ον, σελίδες 4. 1912. (Δὲν πωλεῖται) —
- 16B. <**Βασίλειος Λεονάρδος**>: Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος λεύκωμα. Σχῆμα 4ον, σελίδες 8. (Δὲν πωλεῖται) —
17. **Γεώργιος Π. Οἰκονόμος**: Ἐπιγραφαὶ τῆς Μακεδονίας. τεῦχος 1ον. Σχῆμα 4ον, σελίδες 40, εἰκόνες 29. 1915 45.—
18. **Γεώργιος Κ. Γαρδίκας**: Μελετήματα ἀρχαιολογικά. Σχῆμα 8ον, σελίδες 48. 1915 4.50
19. **Ἀντώνιος Α. Κεραμόπουλλος**: Τοπογραφία τῶν Δελφῶν. τεῦχος 1ον. Σχῆμα 8ον, σελίδες 113, εἰκόνες (παρένθετοι) 11, πίνακες 3. 1912-1917 15.—
20. **Βαλέριος Στάης**: Τὸ Σούνιον καὶ οἱ ναοὶ τοῦ Ποσειδῶνος καὶ Ἀθηνᾶς. Σχῆμα 8ον, σελίδες 55, εἰκόνες 14, πίνακες 5. 1920 15.—
21. **Georgius P. Oeconomus**: *De profusionum receptaculis sepulcralibus inde ab antiquissimis temporibus usque ad nostram fere aetatem usitatis*. Σχῆμα 8ον, σελίδες 63, εἰκόνες 17. 1921 18.—
22. **Ἀντώνιος Α. Κεραμόπουλλος**: Ὁ ἀποινυμpanισμός, συμβολὴ ἀρχαιολογικὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ ποινικοῦ δικαίου καὶ τὴν λαογραφίαν. Σχῆμα 8ον, σελίδες 144, εἰκόνες 21, ὦν 7 παρένθετοι. 1923 30.—
23. **Ἀπόστολος Σ. Ἀρβανιτόπουλος**: Γραπτὰ στήλαι Δημητριάδος - Παγασῶν. Σχῆμα 2ον, σελίδες 179, εἰκόνες 203, πίνακες παρένθετοι 7, πίνακες ἐν τέλει ἑγχρωμοὶ 10. 1928 450.—

24. Γεώργιος Ε. Μυλωνᾶς· Ἡ νεολιθικὴ ἐποχὴ ἐν Ἑλλάδι· Σχῆμα 8ον, σελίδες 174, εἰκόνες 86, πίνακες 2, γεωγραφικοὶ χάρται 3. 1928 75.—
25. Ἰωάννης Γ. Γεννάδιος· Ὁ Λόρδος Ἑλγιν καὶ οἱ πρὸ αὐτοῦ ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὰς Ἀθήνας ἰδίως ἀρχαιολογήσαντες ἐπιδρομεῖς 1440 - 1837. Σχῆμα 8ον, σελίδες κF + 257, πίνακες 5. 1930 75.—
26. Ἰωσήφ Χατζηδάκης· Ἱστορία τοῦ Κρητικοῦ Μουσείου καὶ τῶν ἀρχαιολογικῶν ἐρευνῶν ἐν Κρῇτῃ· Σχῆμα 8ον, σελίδες 74. 1931 18.—
- 26A. Γεώργιος Σωτηρίου· Χριστιανικαὶ Θῆβαι (= ΑΕ 1929). Σχῆμα 4ον, σελίδες 256, εἰκόνες 270, πίνακες 5. 1931 300.—
27. <Γεώργιος Π. Οἰκονόμος>· Τὸ ἔργον τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας κατὰ τὴν πρώτην αὐτῆς ἑκατονταετίαν 1837 - 1937, ἐν ἀλφαριθμητικῇ διατάξει. Σχῆμα 8ον, σελίδες 104. 1938 40.—
28. Γεώργιος Π. Οἰκονόμος· Τὰ ἑκατὸν ἔτη τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Λόγος πανηγυρικός τοῦ Γραμματέως τοῦ Συμβουλίου, ῥηθεὶς τῇ 23ῃ Ὀκτωβρίου 1938 ἐν τῷ Παρθενῶνι κατὰ τὴν πανηγυρικὴν συνεδρίαν τῆς Ἑκατονταετηρίδος. Σχῆμα 4ον, σελίδες 14. [1942] 10.—
- 28A. Λεύκωμα τῆς Ἑκατονταετηρίδος τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας 1837 - 1937. Σχῆμα 4ον, 62 + (51). Ἐν Ἀθήναις [1937 - 1952]. (Δὲν πωλεῖται) —
29. Νικόλαος Μ. Κοντολέων· Τὸ Ἐρέχθειον ὡς οἰκοδόμημα χθονίας λατρείας. Σχῆμα 8ον, σελίδες δ' + 102, εἰκὼν 1. 1949 50.—
30. Φοῖβος Δ. Σταυρόπουλλος· Ἡ Ἀσπίς τῆς Ἀθηνᾶς Παρθένου τοῦ Φειδίου. Σχῆμα 8ον, σελίδες η' + 84, εἰκόνες 31, παρένθετος πίναξ 1. 1950 50.—
31. Ἀνδρέας Ξυγγόπουλος· Συλλογὴ Ἑλένης Ἀ. Σταθάτου. Κατάλογος περιγραφικὸς τῶν εἰκόνων, τῶν ξυλογλύπτων καὶ τῶν μεταλλίνων ἔργων τῶν Βυζαντινῶν καὶ τῶν μετὰ τὴν Ἀλωσιν χρόνων. Σχῆμα 4ον, σελίδες η' + 47, πίνακες 27. 1950. 140.—
32. Κωνσταντῖνος Θ. Συριόπουλος· Ὁ Στερεοβάτης τοῦ Παρθενῶνος. Σχῆμα 8ον, σελίδες F' + 131, εἰκόνες 8. 1951 60.—
33. Κωνσταντῖνος Α. Ρωμαῖος· Κέραμοι τῆς Καλυδῶνος. Συμβολὴ εἰς ἀκριβεστέραν θεώρησιν τῆς Ἑλληνικῆς τέχνης. Σχῆμα 4ον, σελίδες F' + 144, εἰκόνες 76. 1951 200.—
34. Μάρκελλος Μισός· Ἀργολικὴ προσωπογραφία. Σχῆμα 8ον, σελίδες 211. 1952 120.—
35. Γεώργιος καὶ Μαρία Σωτηρίου· Ἡ βασιλικὴ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης. Κείμενον καὶ λεύκωμα. Σχῆμα 4ον, σελίδες ιβ' + 278, εἰκόνες 98, πίνακες VII + 102. 1952 250.—
36. Ἀναστάσιος Κ. Ὁρλάνδος· Ἡ ξυλόστεγος παλαιοχριστιανικὴ βασιλικὴ τῆς μεσογειακῆς λεκάνης. Σχῆμα 4ον, Τόμ. Α' (1952) + Β' (1954), σελίδες 605 + κη, εἰκόνες 549, πίνακες Α + Β καὶ «Ἐδρετήριον» τοῦ Α' καὶ Β' Τόμ. (1957), σελίδες 136 500.—

Δραχμαὶ

37. **Ἀναστάσιος Κ. Ὁρλάνδος**· Τὰ ἐλικά δομῆς τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων καὶ οἱ τρόποι ἐφαρμογῆς αὐτῶν κατὰ τοὺς συγγραφεῖς, τὰς ἐπιγραφὰς καὶ τὰ μνημεῖα. Σχῆμα 4ον
Τχ. 1ον. Τὸ ξύλον καὶ ὁ πηλός, σελίδες 154. 1955 150.—
» 2ον. Τὰ μέταλλα, τὸ ἐλεφαντοστοῦν, τὰ κονιάματα καὶ οἱ λίθοι, σελίδες 426. 1959-60 350.—
38. **Νικόλαος Κ. Μουτσόπουλος**· Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ τῶν ἐκκλησιῶν καὶ τῶν μοναστηρίων τῆς Γορτυνίας. Σχῆμα 8ον, σελίδες ιε' + 238, εἰκόνες 142. 1956 100.—
39. **Γεώργιος Ε. Μυλωνᾶς**· Ὁ πρωτοαἰτικὸς ἀμφορεὺς τῆς Ἑλεουσίνος. Σελίδες ιε' + 135, πίνακες 16 καὶ ἔγχρωμοι Α + Β. Σχῆμα 4ον. 1957 270.—
40. **Ἀνδρέας Ξυγγόπουλος**· Σχεδιάσμα ἱστορίας τῆς θρησκευτικῆς ζωγραφικῆς μετὰ τὴν ἄλωσιν. Σελίδες μς' + 380, πίνακες 72. Σχῆμα 4ον. 1957 500.—
41. **Ἰωάννα Κ. Κωνσταντίνου**· Ρυθμοὶ κινήσεων καὶ λοξαὶ στάσεις εἰς τὴν ἀρχαιότεραν ἐλληνικὴν πλαστικὴν. Σχῆμα 8ον, σελίδες ια' + 58, πίνακες 16. 1957 50.—
42. **Νικόλαος Μ. Βερδελῆς**· Ὁ πρωτογεωμετρικὸς ρυθμὸς τῆς Θεσσαλίας. Σχῆμα 8ον, σελίδες η' + 102, πίνακες 15. 1958 60.—
43. **Ἰωάννης Δ. Κοντῆς**· Τὸ ἱερόν τῆς Ὀλυμπίας κατὰ τὸν Δ' π.Χ. αἰῶνα. Σχῆμα 8ον, σελίδες η' + 120, πίνακες 17. 1958 60.—
44. **Βασίλειος Γ. Καλλιπολίτης**· Χρονολογικὴ κατάταξις τῶν μετὰ μυθολογικῶν παραστάσεων ἀντικῶν σαρκοφάγων τῆς ρωμαϊκῆς ἐποχῆς. Σχῆμα 8ον, σελίδες 79 + πίνακες 6. 1958 50.—
45. **Χαρίκλεια Μπάβλα**· Μορφή καὶ ἐξέλιξις τῶν βυζαντινῶν κωδωνοστασίων. Σχῆμα 8ον, σελίδες 52 + πίνακες 14. 1959 40.—
46. **Γεώργιος Σ. Δοντᾶς**· Εἰκόνες καθημένων πνευματικῶν ἀνθρώπων εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν τέχνην. Σχῆμα 8ον, σελίδες 108 + πίνακες 40. 1960 —
47. **Δημήτριος Ἰ. Λαζαρίδης**· Πήλινα εἰδώλια Ἀβδήρων (ὑπὸ ἐκτύπωσιν) —

Γ. ΑΡΧΑΙΟΙ ΤΟΠΟΙ ΚΑΙ ΜΟΥΣΕΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

1. **Ἀντώνιος Δ. Κεραμόπουλλος**· Ὁδηγὸς τῶν Δελφῶν. Σχῆμα 16ον, σελίδες 144, εἰκόνες 100, χάρται 3. 1935 56.—
2. **Κ. Κουρουνιότης**· Eleusis. A Guide to the Excavations and the Museum. Σχῆμα 16ον, σελίδες 127, εἰκόνες 71, χάρτης 1. 1936 56.—
3. **Νικόλαος Μ. Κοντολέων**· Ὁδηγὸς τῆς Δήλου. Σχῆμα 16ον, σελίδες 185, εἰκόνες 109, χάρτης 1. 1950 45.—

Δ. ΑΛΛΑΙ ΔΗΜΟΣΙΕΥΣΕΙΣ

1. Ὁργανισμὸς τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. (Τεύχος 1ον), σχῆμα

Δραχμαὶ

16ον, σελίδες 16. 1948. (Τεῦχος 2ον), σχῆμα 19ον, σελίδες 8. 1876. (Τεῦχος 3ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 24. 1894. (Τεῦχος 4ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 48. 1896. (Τεῦχος 5ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 24. 1899. (Τεῦχος 6ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 41. 1912. (Δὲν πωλοῦνται) —

2. Ὁ περὶ ἀρχαιοτήτων νόμος καὶ αἱ σχετικαὶ πρὸς αὐτὸν ἐγκύκλιοι ὑπουργικαὶ καὶ ἄλλα τινά, ἐκδιδόμενα ὑπὸ τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας πρὸς χρῆσιν τῶν κατὰ τὸ Βασίλειον ἀρχῶν καὶ αὐτῶν τῶν πωλητῶν. Σχῆμα 8ον, σελίδες 43. 1872. (Δὲν πωλεῖται) —

3. Νέος Ὁργανισμὸς καὶ ἐσωτερικὸς κανονισμὸς τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Σχῆμα 8ον, σελίδες 41. 1959. (Δὲν πωλεῖται) —

Ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας πωλοῦνται καὶ τὰ ἑξῆς συγγράμματα:

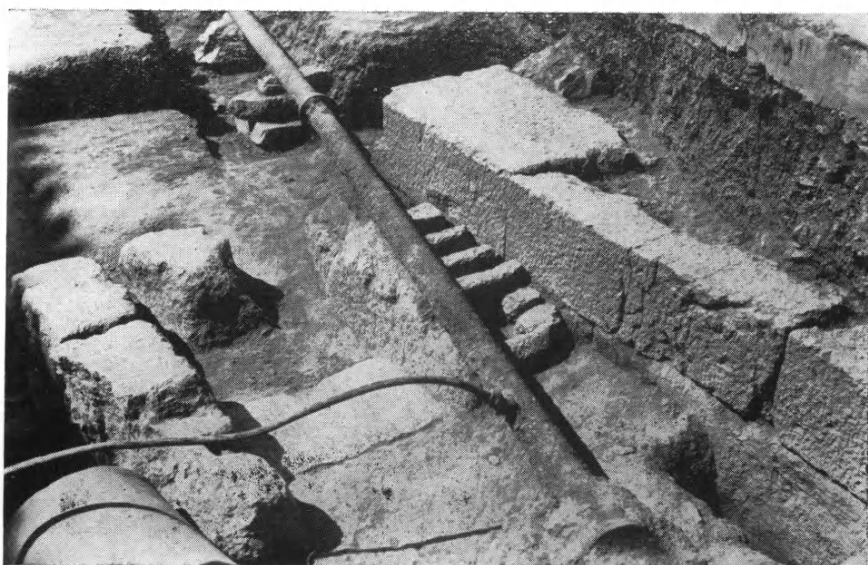
4 Βασίλειος Λεονάρδος· *Ἡ Ὀλυμπία*. Σχῆμα 8ον, σελίδες 352, πίνακες 2. 1901 56.—

Αἱ ἀνωτέρω τιμαὶ δημοσιευμάτων τῆς Ἑταιρείας ἰσχύουσι διὰ τὴν πώλησιν αὐτῶν ἐν τῷ μεγάρῳ αὐτῆς (Λεωφόρος Βενιζέλου [Πανεπιστημίου] 22)· περὶ τῆς ἐκτὸς τοῦ μεγάρου τῆς Ἑταιρείας ἀποστολῆς τῶν ἀγοραζομένων παρακαλοῦνται νὰ φροντίζωσιν οἱ ἐνδιαφερόμενοι.

Ἐξεδόθη ὁ παρὼν (111) τόμος τῇ 25 Νοεμβρίου 1960

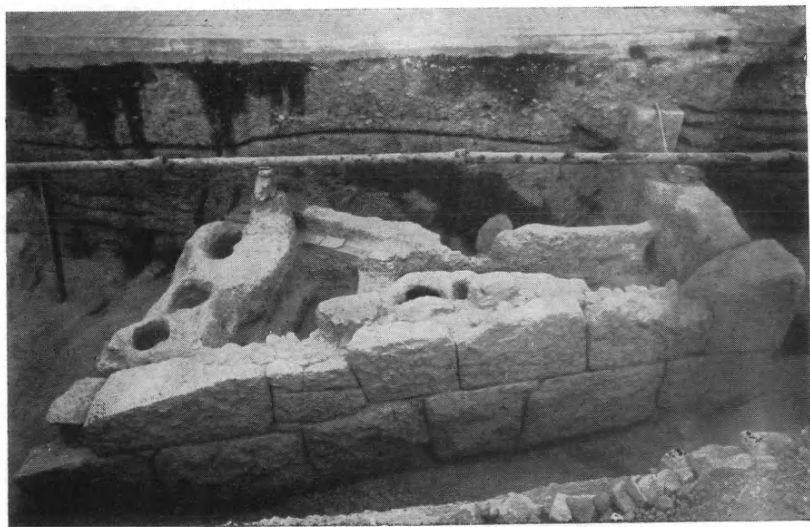
α. Τὸ τεῖχος καὶ ἡ πύλη. Λῆψις ἐκ νότον.

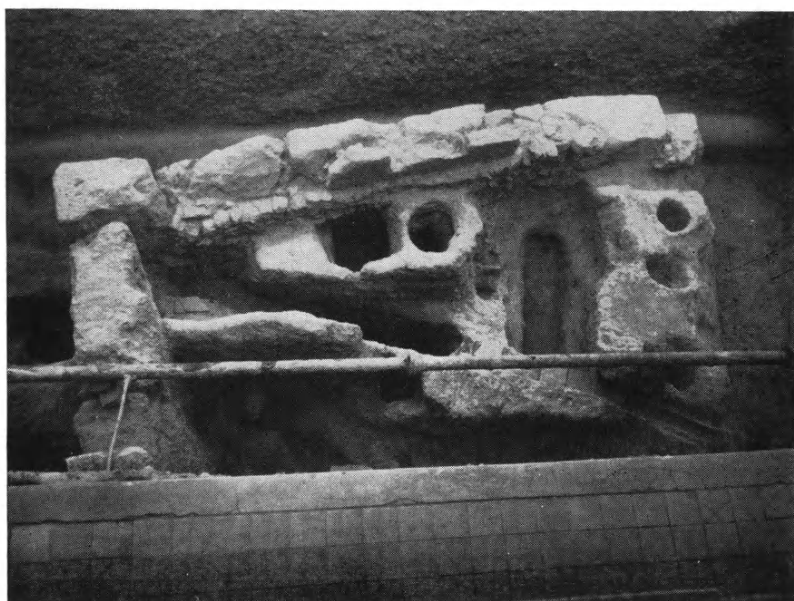
β. Ἡ νεωτέρα προσαύξησις τοῦ δυτ. σκέλους τοῦ τείχους μετὰ τοῦ κάτω μέρους τῆς νεωτέρας δυτ. παραστάδος τῆς πύλης. Λῆψις ἐξ ἀνατολῶν.

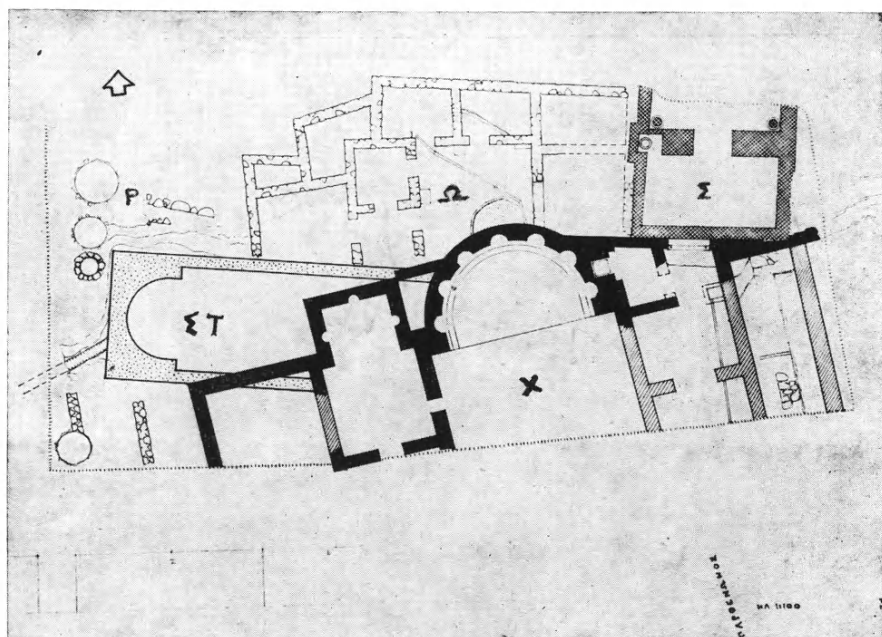
α. Τὸ δεύτερον τεῖχος καὶ ὁ ταφικὸς πολυγωνικὸς περίβολος. Λήψις ἀπὸ βορρᾶ.

β. Ὁ πολυγωνικὸς ταφικὸς περίβολος. Λήψις ἐξ ἀνατολῶν.

α. Πρωτογεωμετρικαὶ ταφαὶ ἐντὸς τοῦ περιβόλου. Λῆψις ἐκ δυσμῶν καὶ ἀφ' ὑψηλοῦ.

β. Ἀνατολικὸς τομεὺς τῆς ἀνασκαφῆς κατὰ τὴν νέαν λεωφόρον Διονυσίου Ἀρεοπαγίτου.

α. Ἀψὶς μεγάλου κτηρίου τῆς ὑστάτης ἀρχαιότητος.
Λῆψις ἐξ ἀνατολῶν.

β. Ἀποψις τοῦ μεγάλου κτηρίου τῆς ὑστάτης ἀρχαιότητος.
Λῆψις ἐξ ἀνατολῶν.

Ἡ κεντρικὴ ἀψὶς τοῦ μεγάλου κτηρίου Χ. Λήψις ἐκ νότου. Εἰς τὸ βάθος ἡ Στοὰ τοῦ Εὐμένους καὶ τὸ νότιον τεῖχος τῆς Ἀκροπόλεως.

α. Αί δυτικῶς τῆς κεντρικῆς πλάγαι αἰθουσαι τοῦ μεγάλου κτηρίου Χ.
Λήψις ἐκ νότου.

β. Κόγχη ἱεροῦ Κυβέλης ἐνσωματωμένη εἰς τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τῆς κεντρικῆς
ἀψίδος τοῦ μεγάλου κτηρίου Χ. Λήψις ἐξ ἀνατολῶν.

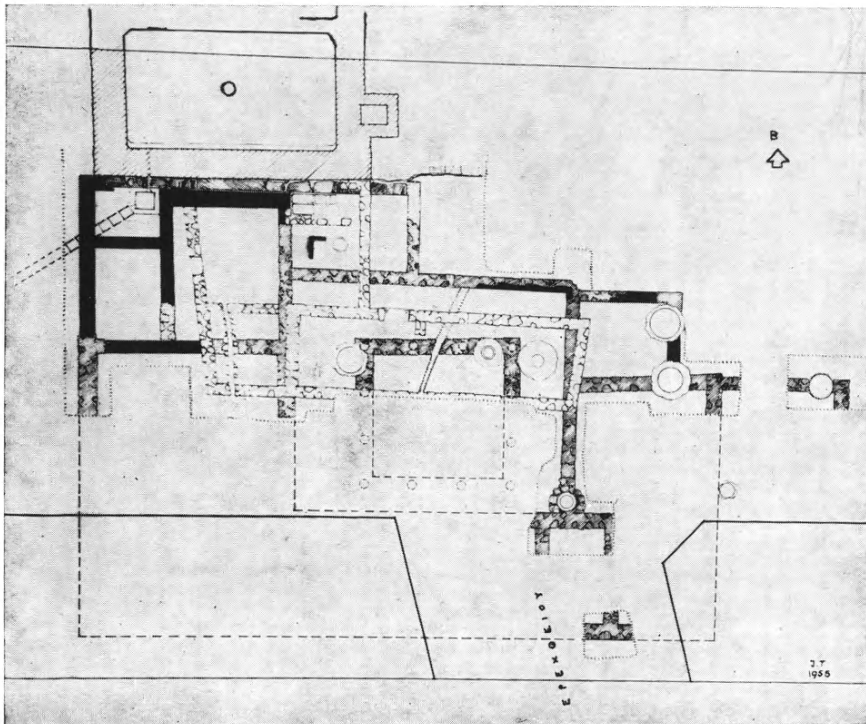
α. Βάθρον κλασσικού έπιτυμβίου αγάλματος χρησιμοποιηθέν
ώς τράπεζα προσφορών.

β. ΒΑ. προσθήκη του κτηρίου Χ. Λήψις από ΒΑ.

Τάφος καὶ πτερίσματα χοίρου. Φαίνεται ὁ καμπυλούμενος σκελετὸς τοῦ ζώου καὶ ἡ ὥς χορδὴ τόξου σιδηρᾶ μάχαιρα ἐπὶ τοῦ λαιμοῦ.

α. Διάγραμμα ρωμαϊκής οίκιας.

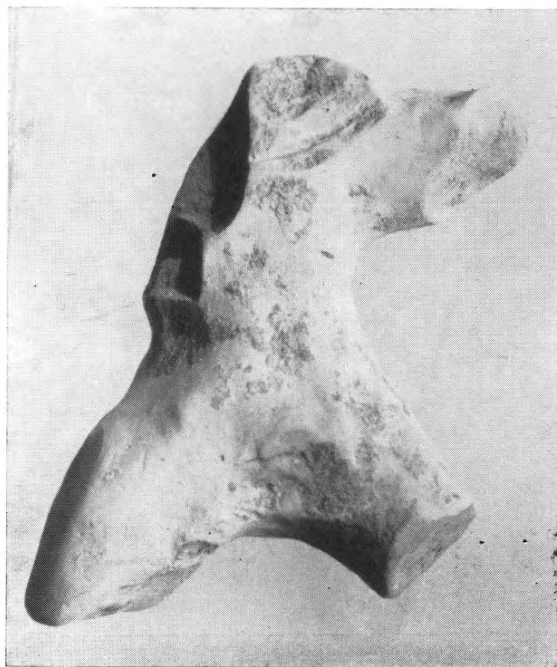
β. Ύδαταγωγοί του δυτικού τομέως. Ὁ χώρος τοῦ ἀποθέτου τῶν κλασσικῶν ἀγγείων. Λήψις ἀπὸ νότου.

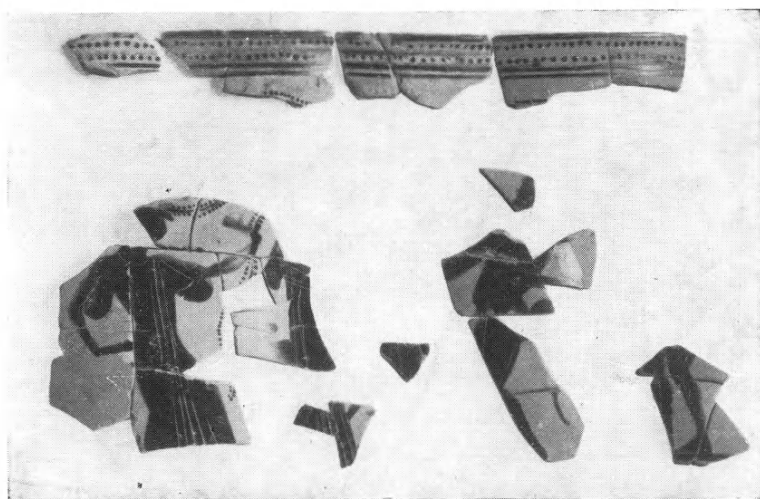
α. Τμήμα μινυείου αγγείου.

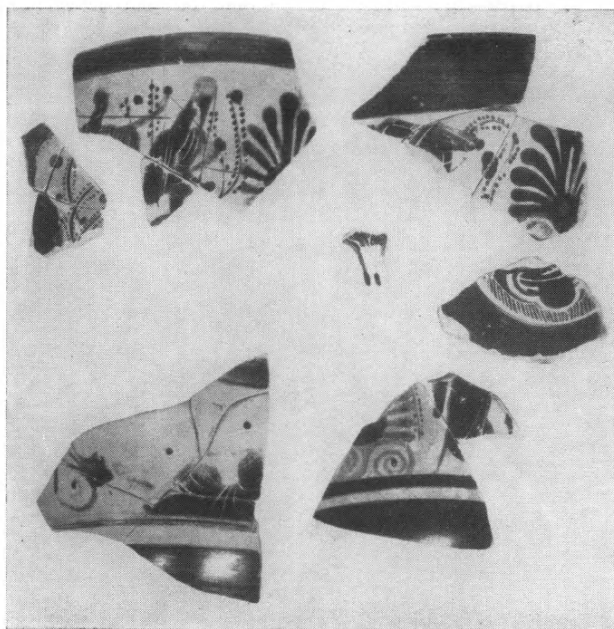
β. Ἀποψις τῆς ἀνασκαφῆς τῆς Ἀκαδημείας. Δεξιᾷ τὸ φρέαρ
καὶ ἀριστερᾷ ὁ χώρος εὐρέσεως τῶν αγγείων.

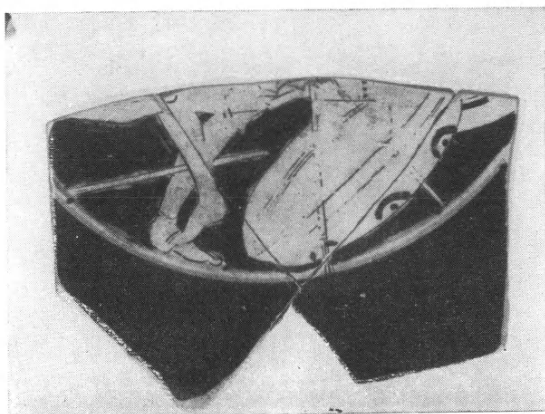
α. Ἀρχαῖκόν εἰδῶλιον σατύρου.

β. Συνανήκοντα τμήματα μελανομόρφου σκύφου με παράστασιν
δύο μαινάδων ὀρχουμένων καὶ σατύρου.

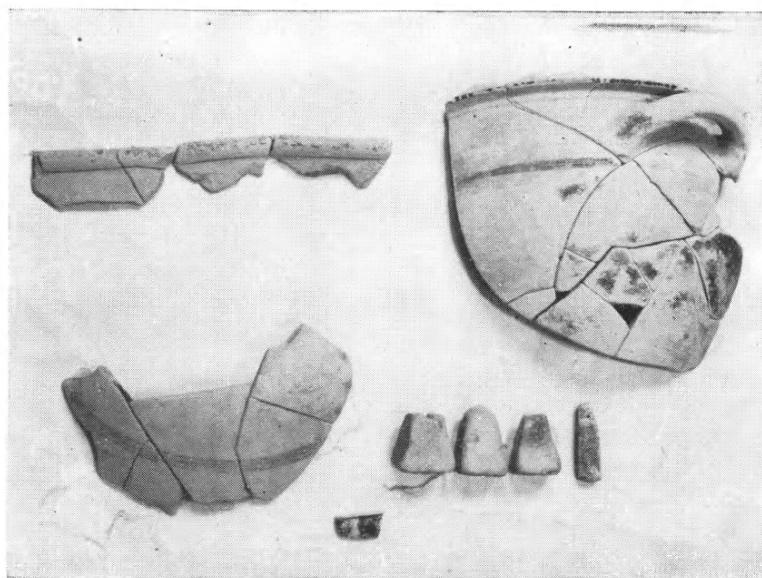
α. Θραύσματα διαφόρων μελανομόρφων αγγείων με ἄρματοδρομίαν, ἀνθέμια κάτωθεν τῆς λαβῆς, ἀνακεκλιμένην μορφήν κλπ.

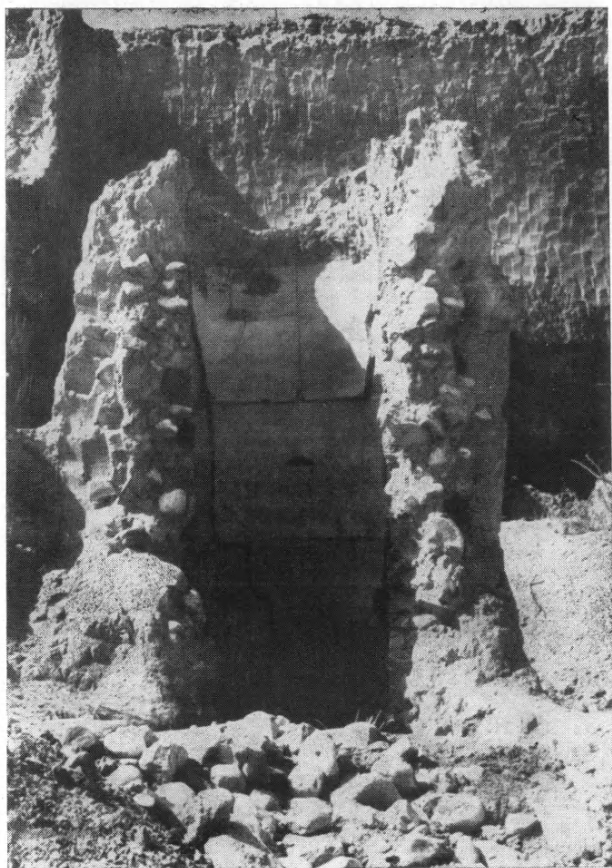
β. Τεμάχιον ἐρυθρομόρφου αγγείου ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν τῆς Ἀκαδημείας.

α. Τὰ ἐκ τοῦ φρέατος Α ἐξαχθέντα ἀρχαῖα ἀγγεῖα.

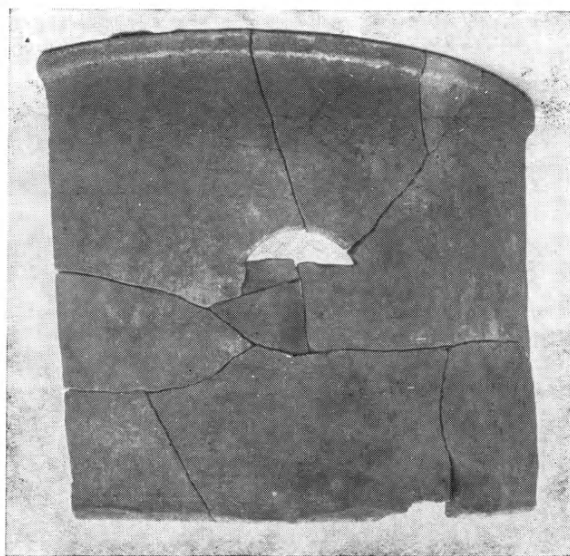
β. Διάφορα εὑρήματα τοῦ φρέατος Β.

Τὸ μετὰ πηλίνης ἐσωτερικῆς ἐπενδύσεως φρέαρ.

α. Όρος τῶν μέσων τοῦ 5ου π.Χ. αἰ.

β. Ἡ ἐκ δέκα τεμαχίων συγκολληθεῖσα πλάξ τῆς πηλίνης ἐπενδύσεως τοῦ φρεάτος Δ.

α. Γενική άποψις τοῦ πρὸς δυσμὰς τῶν Μεγάλων Προπυλαίων βοηθητικοῦ χώρου τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἐλευσίνος. α-α τὸ ἀνασκαφὲν οἰκοδόμημα.

β. Γενική άποψις τῶν σωζομένων ἐρειπίων τοῦ Πρυτανείου.

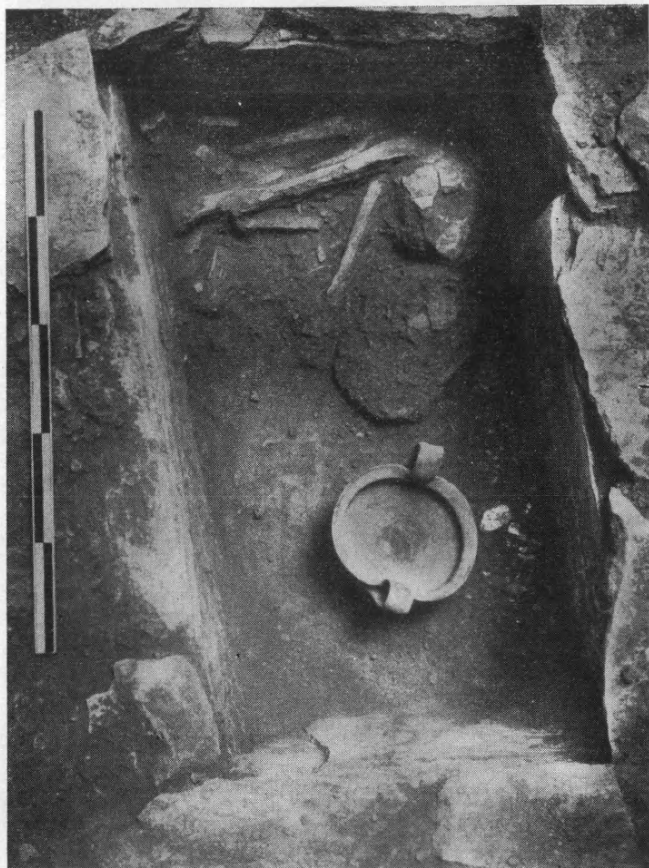
α. Τὸ ἀνευρεθὲν προστομαῖον τοῦ φρέατος τοῦ Πρυτανείου.

β. Οἱ ἀνευρεθέντες ἐντὸς τοῦ Πρυτανείου μεγάλοι πίθοι.

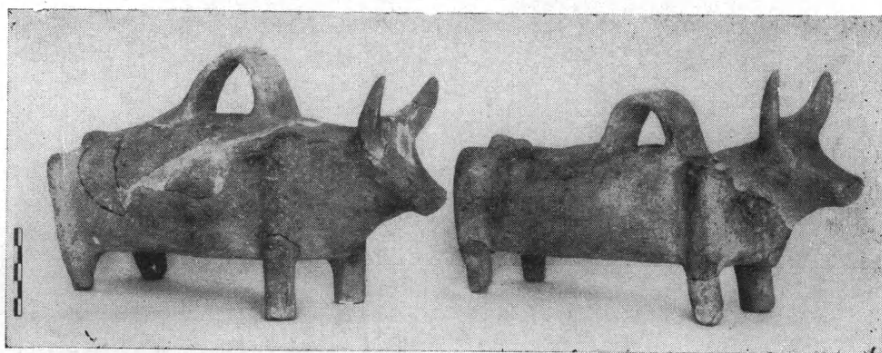
α. Ἀγγεῖα οἰκιακῆς χρήσεως τοῦ 1ου μ.Χ. αἰ. ἐκ τοῦ Πρυτανείου τῆς Ἑλευσίνος.

β. Τάφος Δπ 4 νεκροταφείου Ἑλευσίνος.

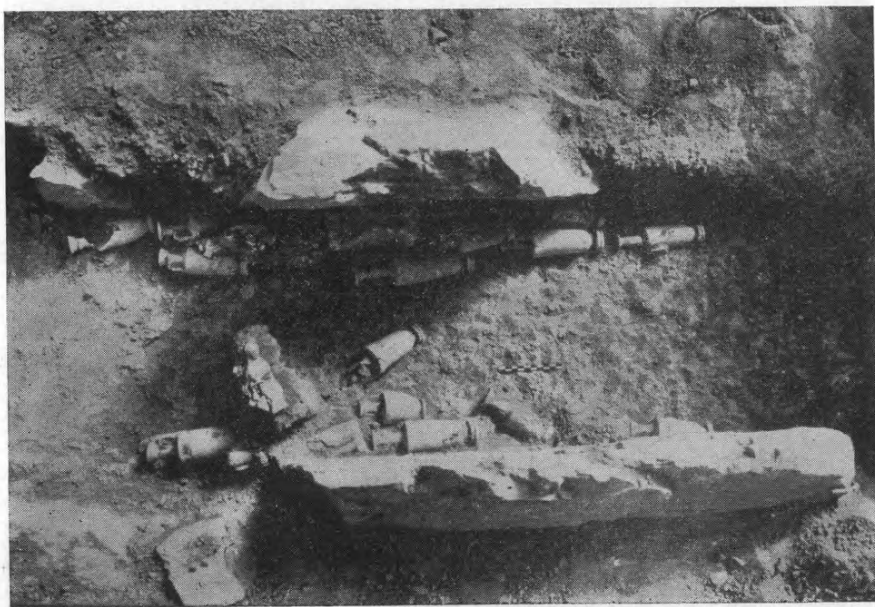
α. Τάφος Δπ 16.

β. Ζφύμορφα άγγεϊα εκ του τάφου Επ 2.

α. Ἡ ἐντὸς ξυλίνου κιβωτίου ταφή Δ 16.

β. Παιδικὸς τάφος Δ 5.

α. Ἐν πίθῳ παιδική ταφή Λ 14 (=Δπ 14).

β. Τάφος Γπ 14 τῶν μεσοελλαδικῶν χρόνων περιέχον ταφήν
τῶν προϋμίων χρόνων τῆς γεωμετρικῆς ἐποχῆς.

1

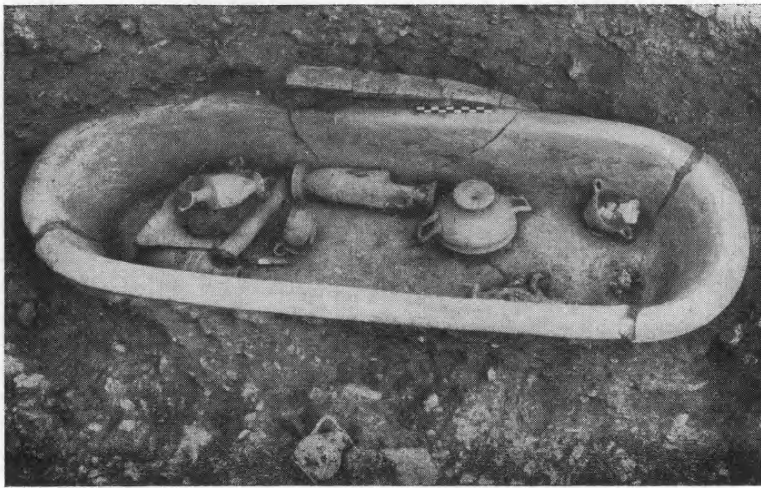

2

α. Ἀμφορεῖς πρωϊμῶν γεωμετρικῶν χρόνων. 1. ἐκ τοῦ τάφου Γπ 14.
2. ἐκ τοῦ τάφου Γ 16.

β. Ἐρυθρόμορφος ὅλην χρησιμοποιηθεῖσα ὡς κάλπη.

α. Πηλίνη λάρναξ Β 26.

β. Τάφος Γ 18 πρωίμων γεωμετρικῶν χρόνων.

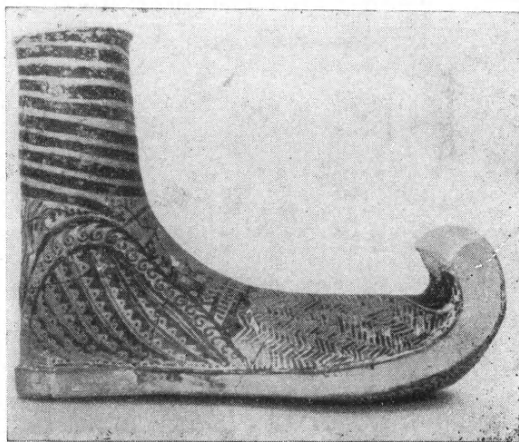
α. Τάφος Γ 16 πρωίμων γεωμετρικῶν χρόνων.

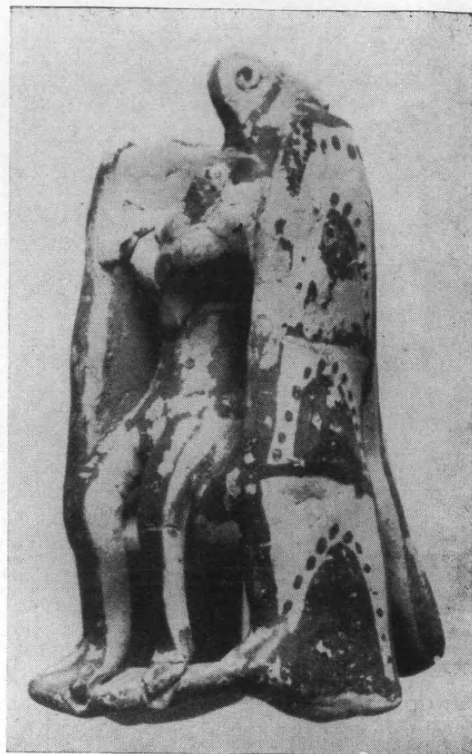
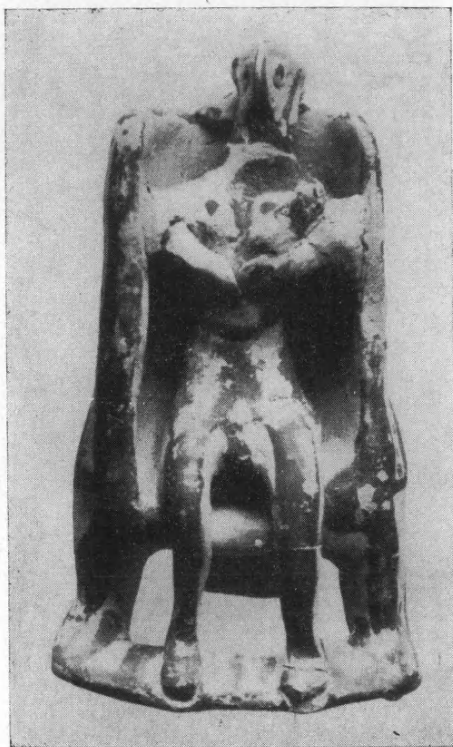
β. Ταφή Γ 10

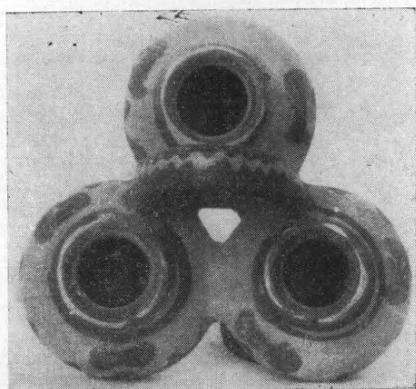
α. Οἰνοχόη ἐκ τῆς ταφῆς Γ 10 τοῦ νεκροταφείου τῆς Ἑλευσίνος.

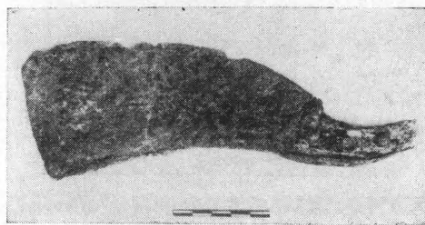
γ. Ρυτὸν ἐν σχήματι πεδίλου ἐκ τοῦ Γ τάφου. β. Τὸ αὐτὸ
ὡς εὑρέθη κατὰ χώραν.

α. Ειδώλιον Γῆς Κουροτρόφου ἐκ τοῦ τάφου Α.

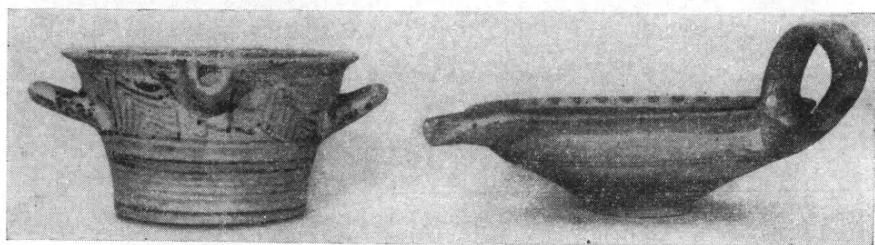
β. Τρίδυμοι ἀλαβαστροειδεῖς πυξίδες
ἐκ τῆς κόγχης α 3 τοῦ Α τάφου.

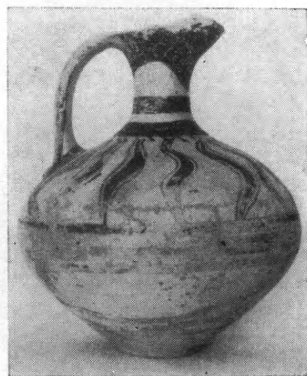
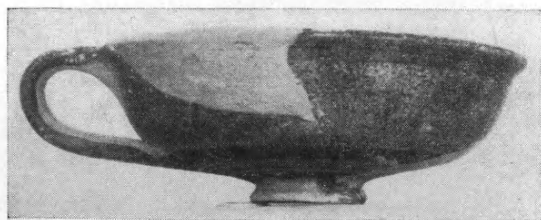
γ. Μάχαιρα ἐκ τοῦ τάφου Α.

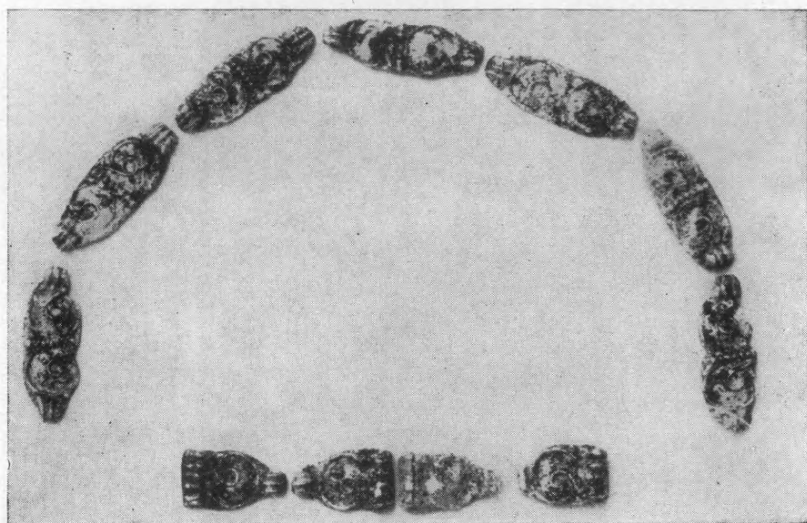
α-β. Ἀγγεῖα ἐκ τοῦ τάφου Β.

γ-δ. Ἀγγεῖα ἐκ τοῦ τάφου Β καὶ Γ.

ε-ζ. Κύπελλον καὶ πρόχους ἐκ τοῦ τάφου Γ.

α. Περιδέσθαιον ἐκ ψηφίδων υαλομάζης τάφου Α.

β· γ. Ἀγγεῖα ἐκ τῶν τάφων Α καὶ Γ.

δ· ε. Πρόχους ἐκ τοῦ τάφου Δ καὶ γεωμετρικὴ πυξὶς ἐκ τῶν ἐπιχώσεων τοῦ τάφου Δ.

α. Ἡ περιοχή τῆς ἀνασκαφῆς.

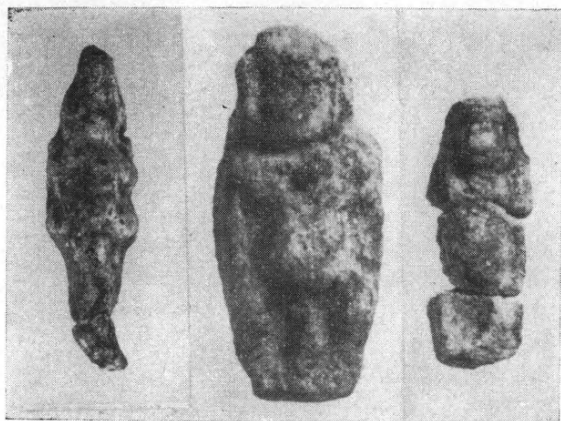
β. Τάφοι 43, 43α, 43β, 43γ, 44, 45.

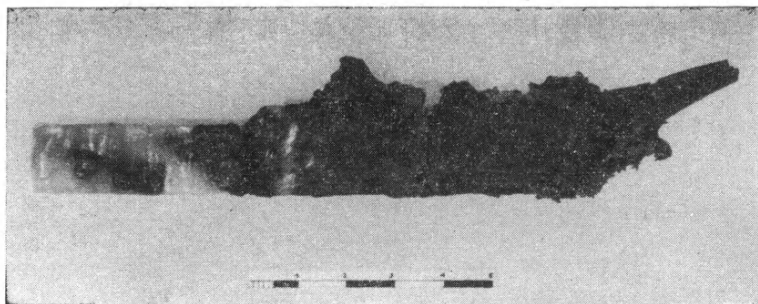
α. Τάφος 36, περιοχή καύσεως.

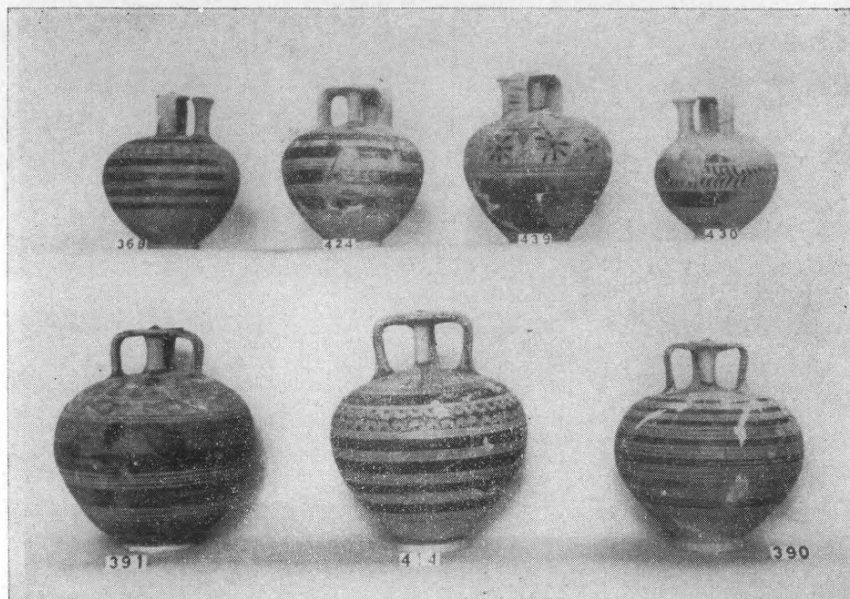
β. Τάφος 38, χαλκίνη παραξιφίς.

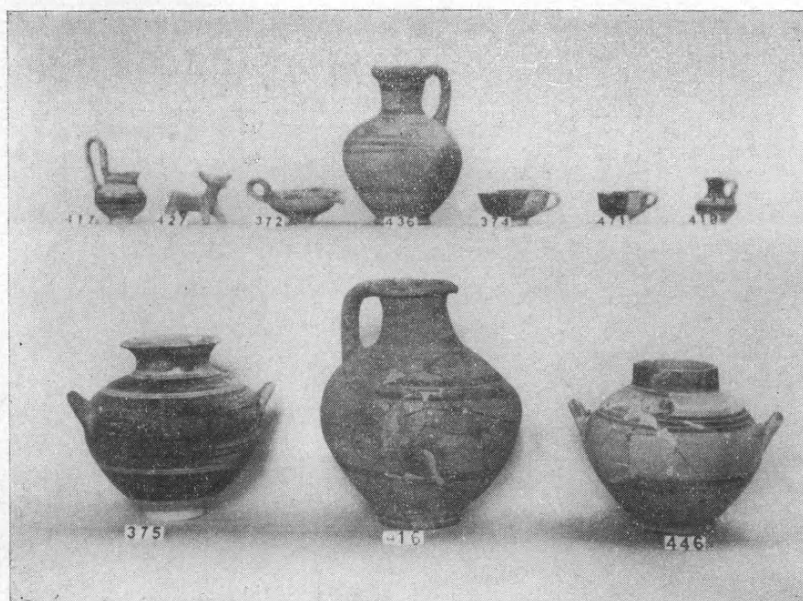
α. Ὅμοιομα κροκοδείλου ἐκ φαγεντιανῆς, αἰγυπτιακῆς προελεύσεως,
καὶ δύο αἰγυπτιακὰ περιόπτα ἐκ τοῦ τάφου 30.

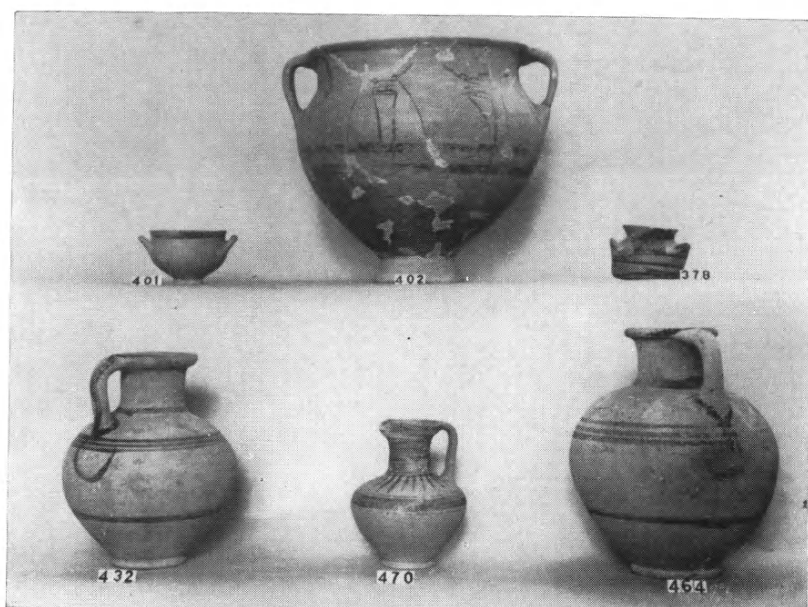
β. Σιδηροῦν μαχαιρίδιον ἐκ τοῦ τάφου 38.

α. Ψευδόστομοι ἀμφορείς ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς.

β. Ἀγγεῖα ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς.

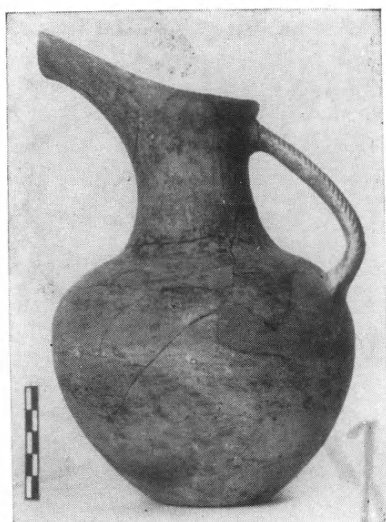
α. Ἀγγεῖα ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς.

β. Ἀγγεῖα ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς.

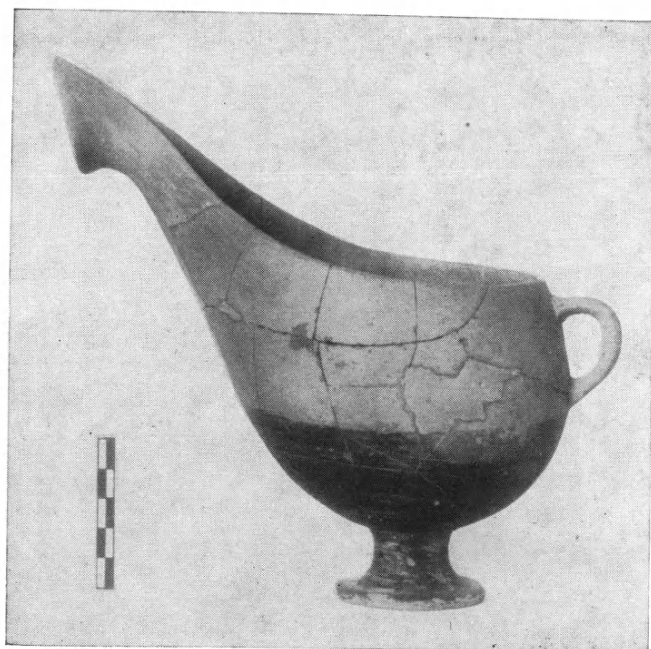
α. ΥΕ ἀγγεῖον ἐκ μυκηναϊκοῦ οἰκήματος.

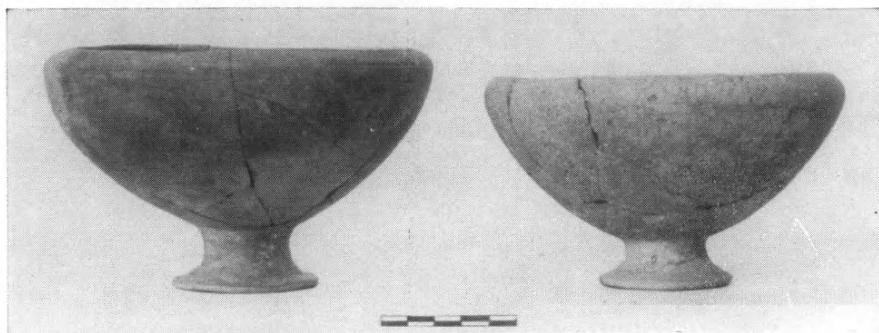
β. Πρόχους μερικῆς γανώσεως.

- α. 1. Ἀγγεῖον τῆς τεχνικῆς μερικῆς γανώσεως (ΠΕ ΙΙΙ ἀρχή).
2. Μονόχρωμος sauce-boat ἐκ τοῦ ΝΑ. τομέως (ΠΕ ΙΙ τέλος).

- β. Μερικῆς γανώσεως ραμφόστομος φιάλη (ΠΕ ΙΙΙ ἀρχή).

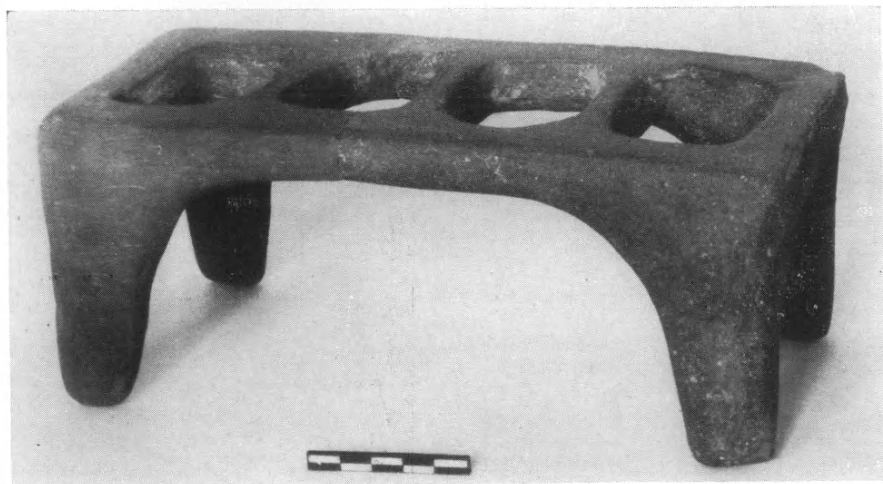
α. Φιάλαι ΠΕ ΙΙΙ.

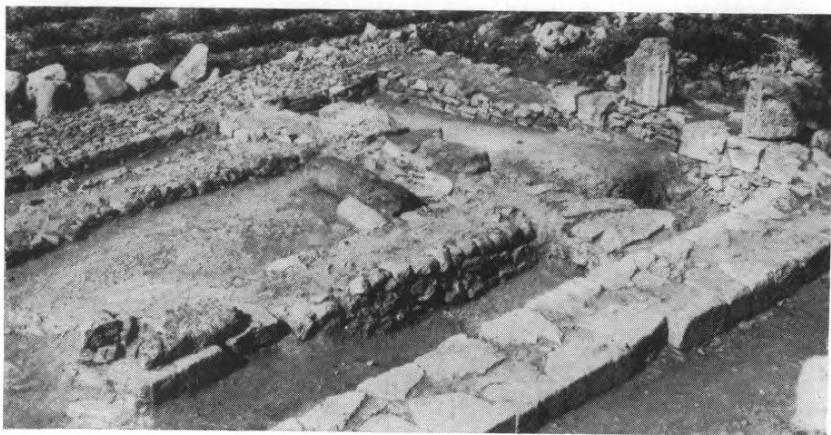
β. Χωνίον.

γ. Ώστρακον ἄμφορέως «ἀνακτο-
ρικοῦ» ρυθμοῦ (1:2).

δ. Ἑσχάρα ἐκ τῆς οἰκίας Ε (ΠΕ ΙΙΙ, πρῶτος φάσις).

α. Γενική ἄποψις τοῦ ναοῦ τῆς Ἀρτέμιδος ἐκ ΝΑ.

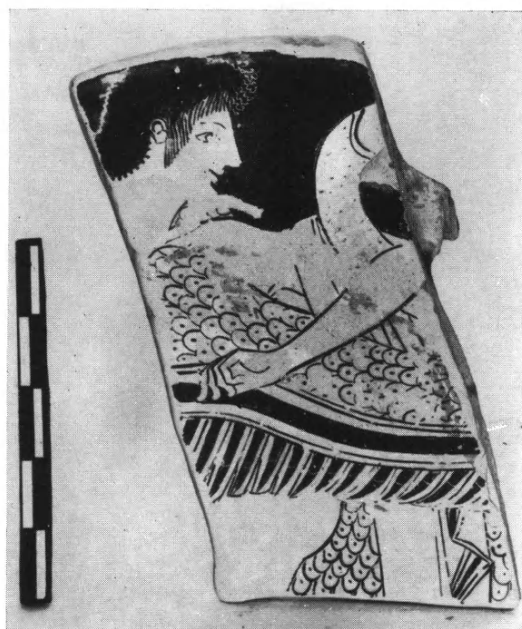
β. Πλακόστρωτον ἐκ παλαιότερου κτίσματος ἐντὸς τοῦ ναοῦ.
Ἡ ἀκριβὴς θέσις σημειοῦται διὰ σταυροῦ.

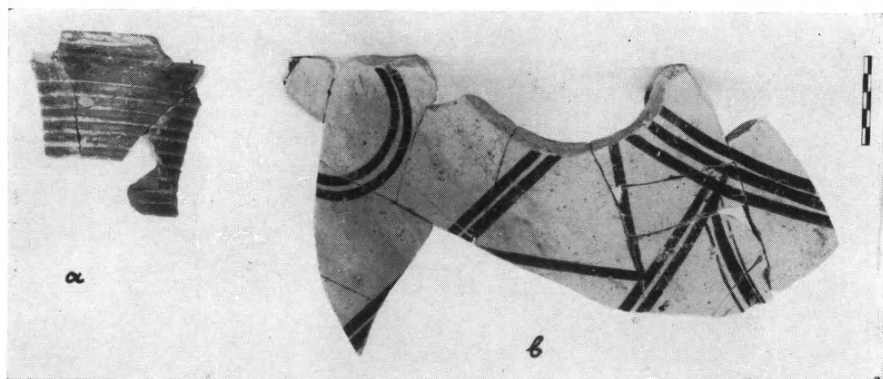
α. Τὸ ἄνω μέρος τοῦ σκελετοῦ ἐκ τάφου παρὰ τὴν ἱερὰν οἰκίαν. Παρὰ τὸ στόμα τοῦ νεκροῦ διακρίνεται ὁ ὀβολὸς τοῦ Χάρωνος.

β. Ἀναλημματικός τοῖχος μεσσοελλαδικῶν χρόνων τῆς ἀκροπόλεως τῆς Βραυρῶνος.

α. Ὅστρακον ἐξ ἐρυθρομόρφου κύλικος
μετὰ παραστάσεως τοῦ Ὑακίνθου.

β. ἄριστερᾷ: Βάσις φαιᾶς μινυείου ὑψίποδος κύλικος μετὰ πλαστικῶν δακτυλίων.
δεξιᾷ : Ὅστρακον ἐξ ἀμυροχρώμου (matt-painted) ὑδρίας μετὰ καμπυ-
λογράμμου καὶ εὐθυγράμμου διακοσμήσεως.

α. Δυτική πύλη Α. Θυρωρείον.

β. Δυτική πύλη Α. Λιθόστρωτον δάπεδον.

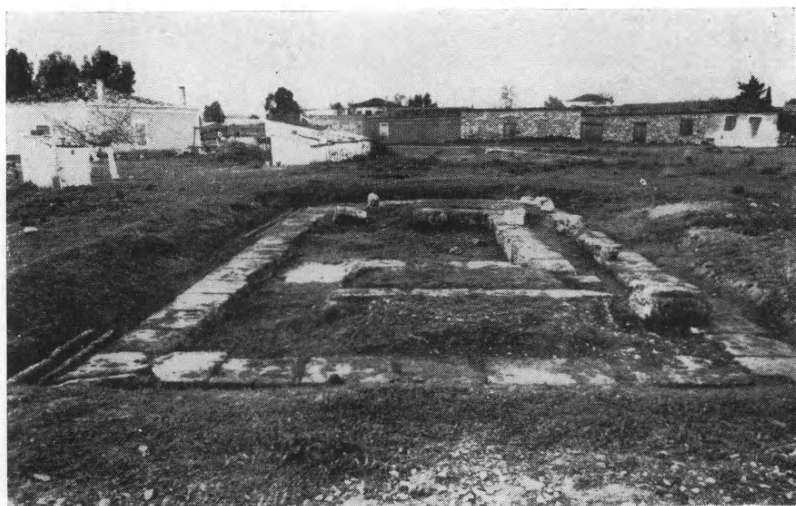
α. Τὰ θεμέλια τοῦ ναοῦ τοῦ Δαφνηφόρου Ἀπόλλωνος.

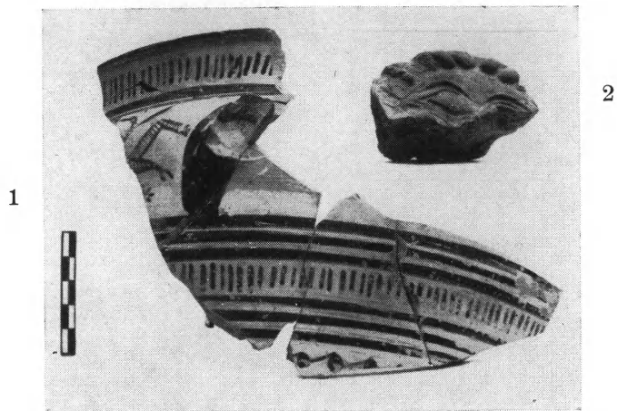
β. Κτίσμα ἐξ ἀργῶν λίθων παρὰ τὴν ΒΑ. γωνίαν τοῦ ναοῦ
τοῦ Δαφνηφόρου Ἀπόλλωνος.

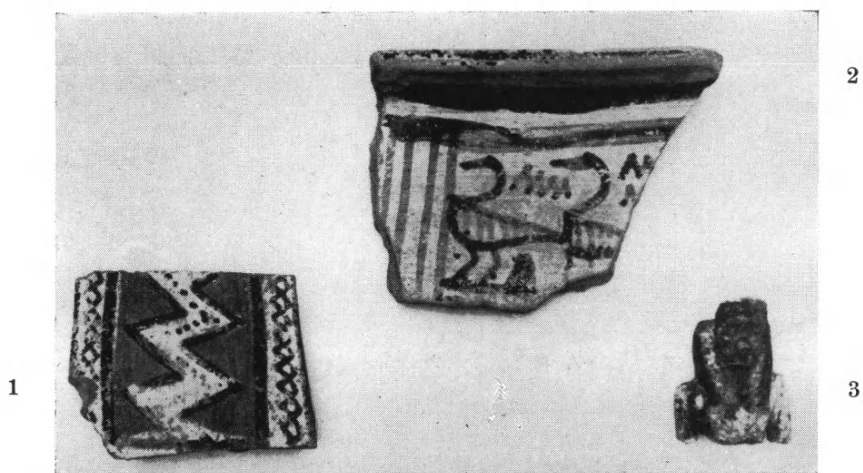
α. Θεμέλια κεραμεικοῦ ἐργαστηρίου παρὰ τὸν ναὸν τοῦ Δαφνηφόρου Ἀπόλλωνος.

β. Θεμέλια κρηναίου πιθανῶς οἰκοδομήματος.

α. 1. Γεωμετρικὸν ἀγγεῖον καὶ 2. Γοργόνειον
ἐκ τῶν κεραμειῶν ἐργαστηρίων.

β. 1-2. Ὑστρακα γεωμετρικῶν χρόνων καὶ 3. αἰγυπτιακὸν ἀγαλμάτιον.

α. Τετράγωνον ταφικόν κτίσμα. Εἰς τὸ βάθος ἡ ἀμα-
ξιτὴ ὁδὸς Φαρσάλου - Λαμίας.

β. Τὸ ταφικόν κτίσμα μετὰ τῶν ἀποκατασταθέντων
λίθων κατὰ τὴν βάσιν τῆς στέγης.

α. Τὸ ταφικὸν κτίσμα μετὰ τῆς σαρκοφάγου εἰς τὸ μέσον.

β. Κυκλικὸν ταφικὸν κτίσμα μετὰ τῶν εὐρεθεισῶν
ἐντὸς αὐτοῦ πωρίνων τεφροθηκῶν.

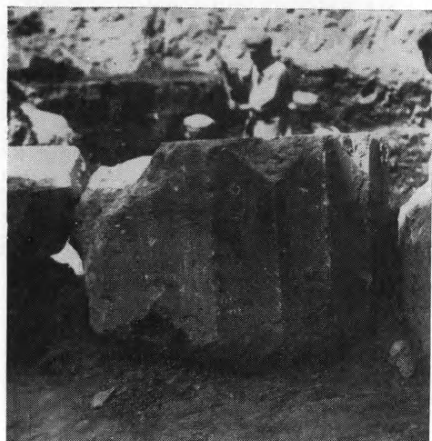
α. Μελανόμορφος ἀμφορεὺς ἐκ τοῦ κυκλικοῦ τάφου.

β. Ἐνεπίγραφον κάλυμμα μιᾶς τῶν ἐν τῷ κυκλικῷ τάφῳ τεφροθηκῶν.

γ. Ἐπιτύμβιον ἀνάγλυφον ἐκ Φαρσάλου.

α. Πώρινος σφόνδυλος ἐκ δωρικοῦ
κίονος.

β. Θραῦσμα μεγάλης πωρήνης
τριγλύφου.

γ. Θραύσματα ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν.

α. Θραύσματα τιμητικῶν ἐπιγραφῶν καὶ ψηφισμάτων.

β. Θραῦσμα τιμητικῆς ἐπιγραφῆς.

α. Τὰ ἐν τῷ μέσῳ τοῦ οἰκοπέδου ἀποκαλυφθέντα θεμέλια
μὲ τὸ πλακόστρωτον μεταξὺ αὐτῶν.

β. Σειρὰ βάθρων καὶ θεμέλιον δυτικῶς αὐτῶν.

α. Χαλκῆ ὀπλῇ ἵππου ὑπερφυσικοῦ πῶς μεγέθους
ἐκ τιμητικοῦ ἐφίππου ἀνδριάντος.

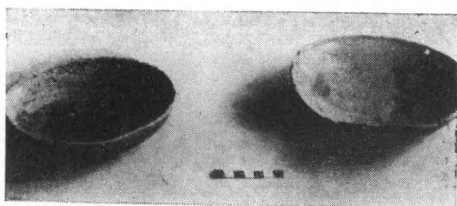
β. Μαρμαρίνη τετράγωνος πλίνθος, ἐφ' ἧς ἐστερεοῦτο
ἐμπρόσθιος πούς χαλκοῦ ἵππου.

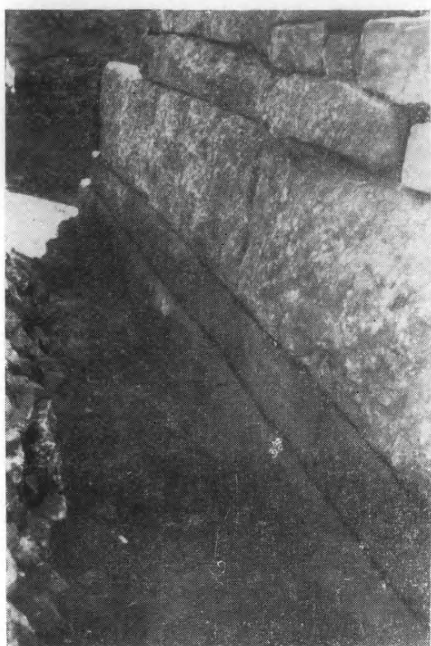
α. Ὁ τάφος τῆς Καρύτσας.

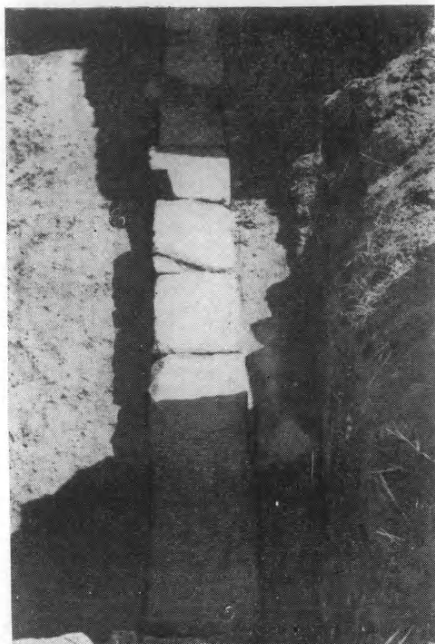
β. Ὑάλινον ἀγγεῖον.

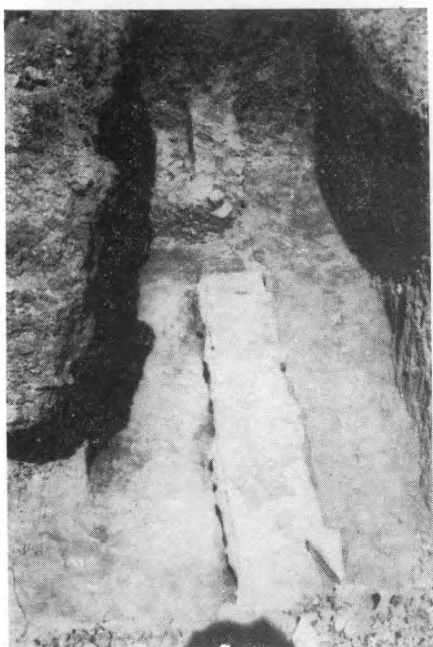
γ. Δύο χαλκαῖ φιάλαι.

α. Ἐξωτερικός τοίχος ἀρχαίας οἰκοδομῆς.

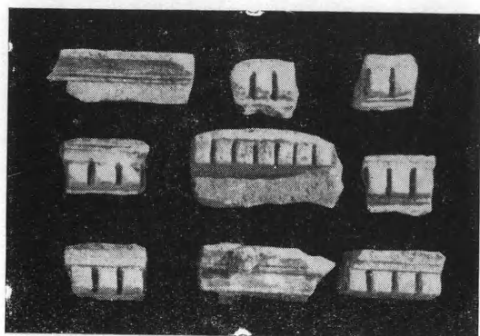
β. Θεμέλιον τοίχου τῆς αὐτῆς οἰκοδομῆς.

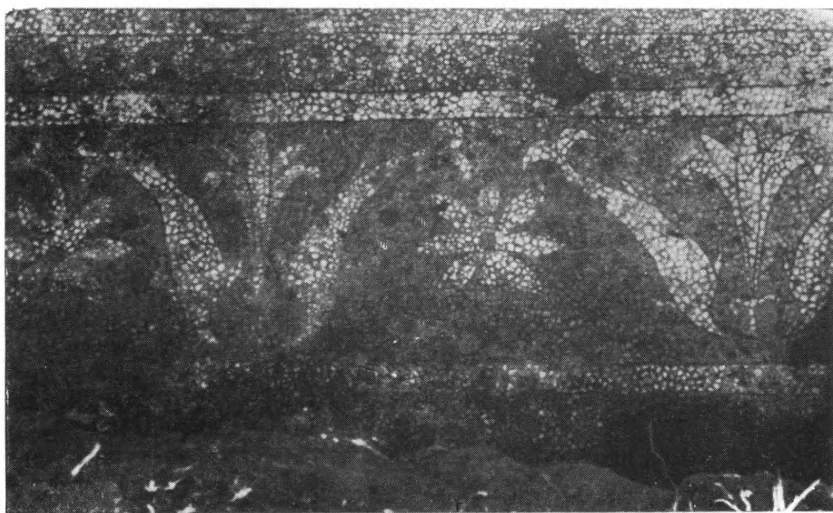
γ. Τοῖχοι τῶν διαμερισμάτων
τῆς αὐτῆς οἰκοδομῆς.

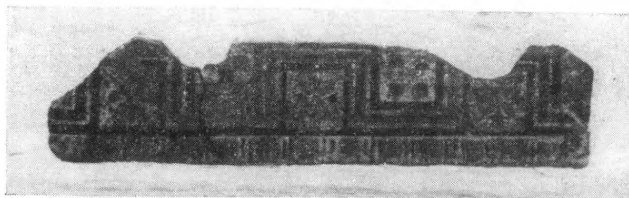
δ. Ἀνάγλυφον Κυβέλης.

α. Τμήματα γείσων ἐξ ἀσβεστοκονίας ἀνήκοντα
εἰς τὴν οἰκοδομὴν πίν. 52α.

β. Μωσαϊκὸν δάπεδον ἀρχαίου κτηρίου.

γ. Πηλίνη σίμη μετὰ γραπτῆς διακοσμήσεως.

α. Πήλινα ειδώλια άνευρεθέντα πρὸ τοῦ ἀναγλύφου τῆς Κυβέλης.

β. Πήλινα ειδώλια ἡθοποιῶν καὶ χορευτρίας.

γ. Τμήματα ἀγγείων ἐλληνιστικῆς ἐποχῆς.

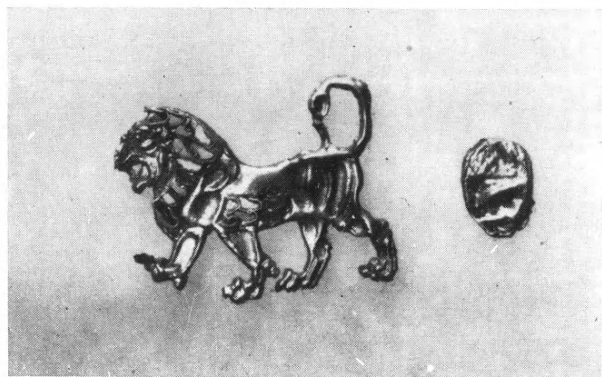
α. Ρυτὸν μὲ πλαστικὴν παράστασιν Τρίτωνος ἀριστερὰ
καὶ κεφαλὴ εἰδωλίου γυναικὸς δεξιὰ.

β. Κεφαλὰὶ πηλίνων εἰδωλίων.

Λεπτομέρεια της αρχιτεκτονικής διακοσμήσεως τοῦ νεκρικοῦ θαλάμου
τοῦ μεγάλου παρὰ τὰ Λευκάδια τῆς Ναούσης τάφου.

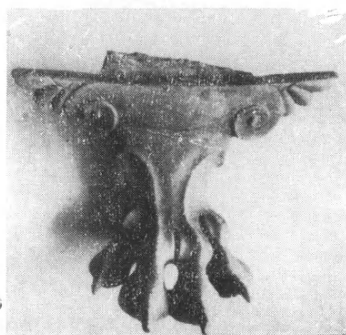
α. Χρυσοῦς λέων ἐκ Δωδώνης.

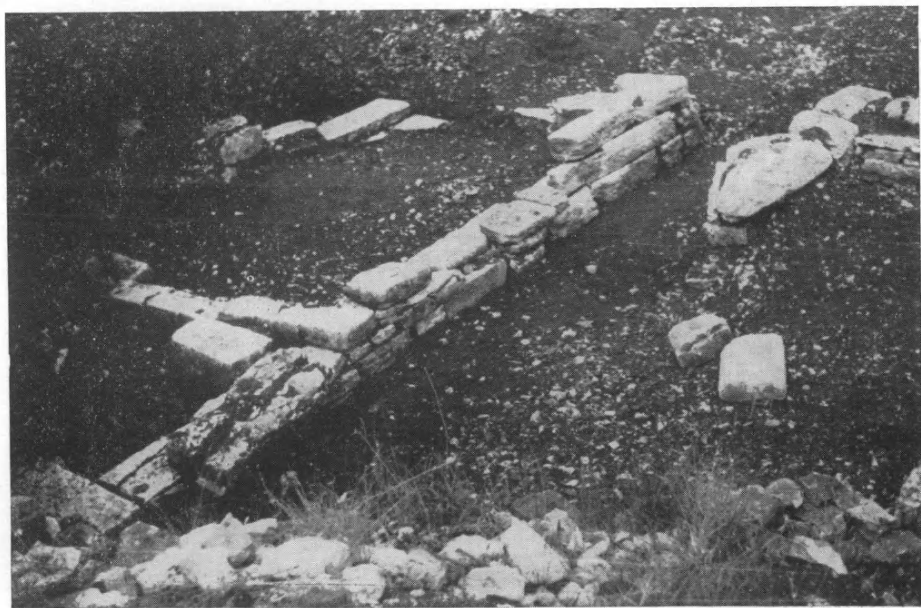
β. Χαλκῇ αἶξ ἐκ Δωδώνης.

α. Πολεμιστής ἐκ Δωδώνης.

β. Βάσις ἀγγείου ἐκ Δωδώνης.

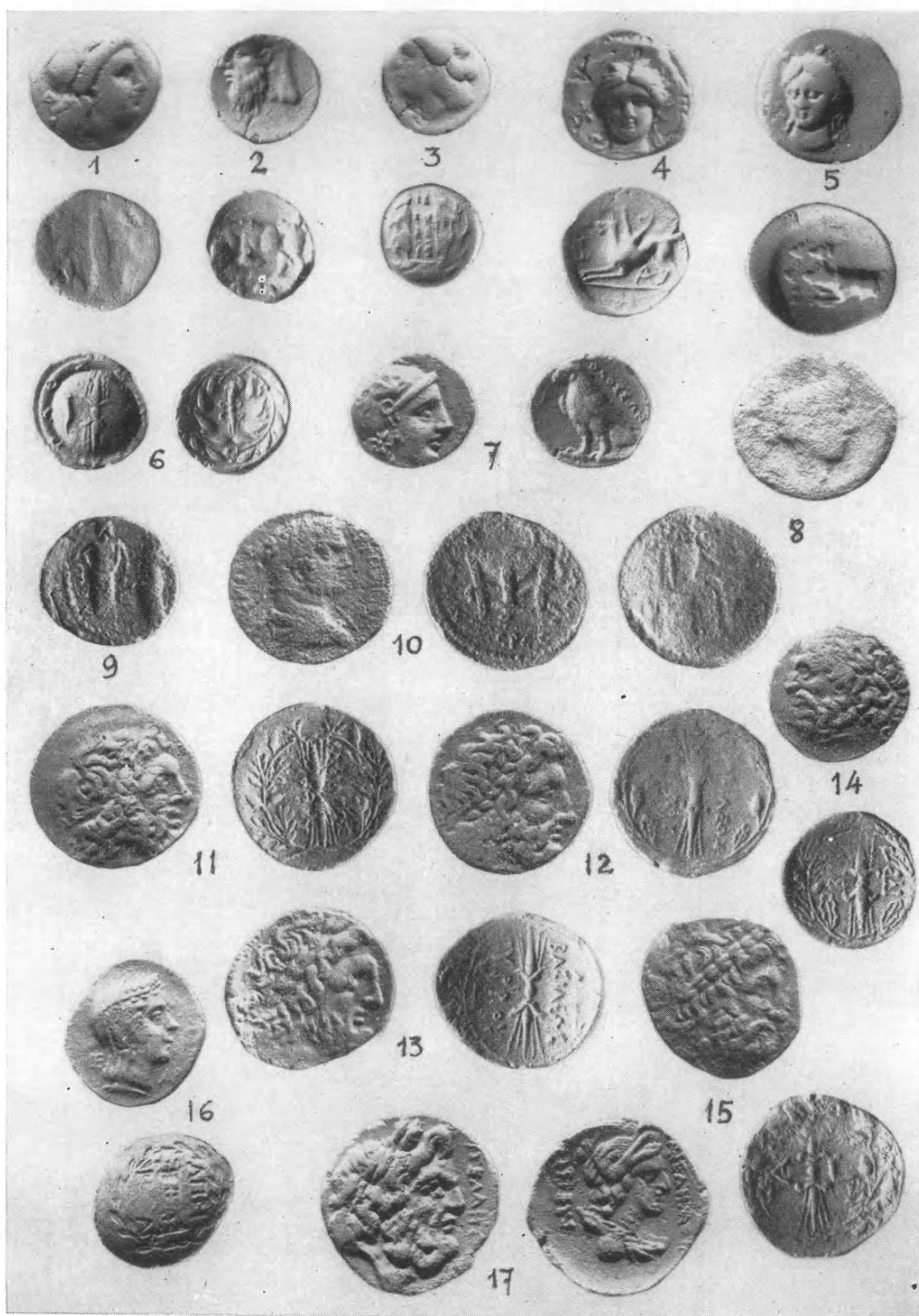
γ. Θεμέλια ἀρχαίου ναΐσκου Δωδώνης.

α. Θέατρον Δωδώνης.

β. Ἡ Α. πύλη τοῦ τείχους τῆς Δωδώνης· ἐσωτερικόν.

Νομίσματα ἐκ Δωδώνης.

α. *Αποψις ἐξ ἀνατολῶν τῆς ὁδοῦ νοτίως τοῦ καταγωγίου (δεξιὰ).

β. *Ἡ εἴσοδος μετὰ τῆς κλίμακος.

α. Ἄνω τμήμα μαρμαρίνου ἀνδρικοῦ κορμοῦ,
ὀρώμενον ἐκ τῶν νώτων.

β. Τμήμα στυλοβάτου τῆς στοᾶς μετὰ τῶν βάθρων.

α. Δωρική τριγλύφος ἐκ τῆς στοᾶς.

β. Ἡ πρὸ τῆς μακροῦς στοᾶς ἡμικυκλικὴ ἐξέδρα.

α. Θεμέλιον μεγάλου άψιδωτοῦ οἰκοδομήματος ὀψίμου ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς.

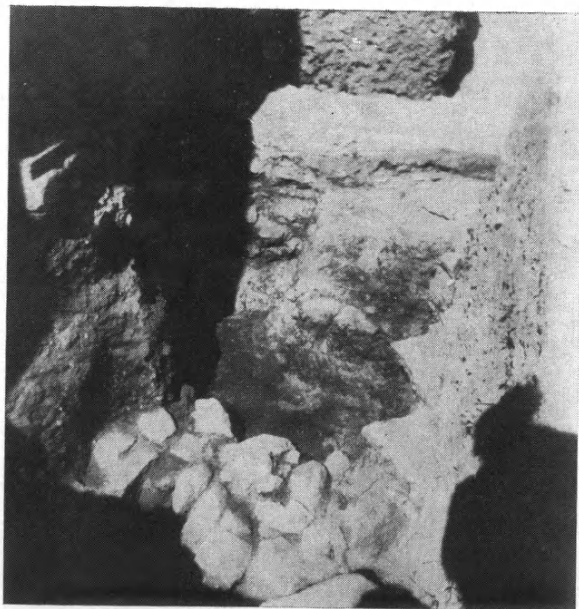
β. Θωράκιον παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς Κερκύρας.

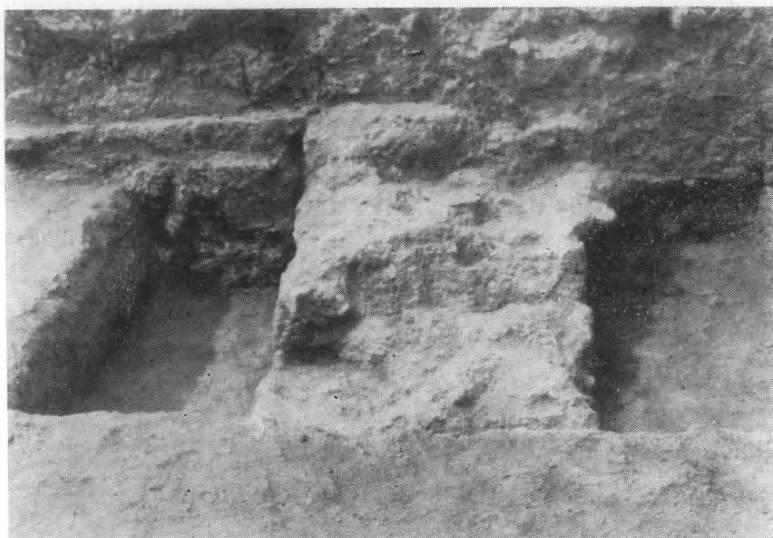
α. Ἀπότμημα παλαιοχριστιανικοῦ θωρακίου με ἀνάγλυφον παράστασιν ἁμνοῦ.

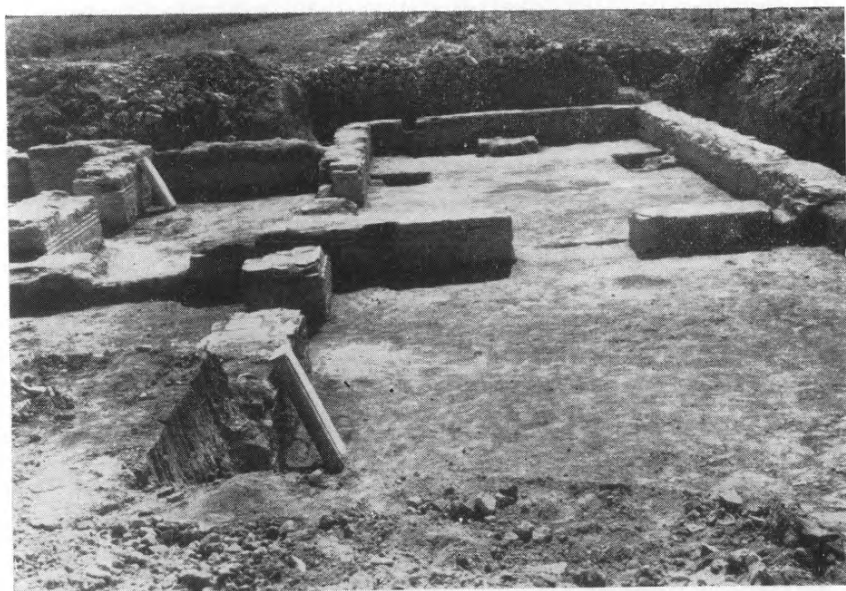
β. Τμήματα τιμητικῆς ἐπιγραφῆς ρωμαϊκῶν χρόνων.

γ. Εἰς τὸ βάθος τὸ «πρωτοκορινθιακόν» θεμέλιον ὑπὸ τὸ ἀψιδωτὸν ἐλληνιστικὸν οἰκοδόμημα.

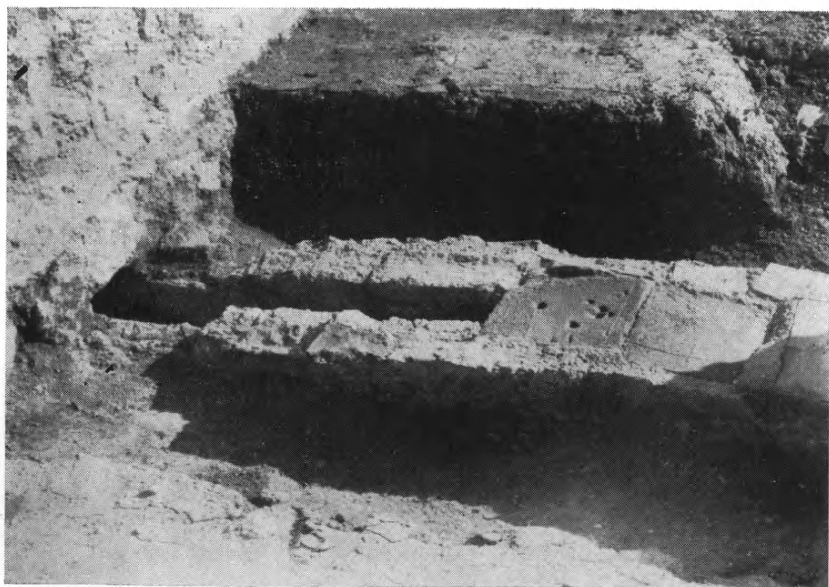
α. Λείψανον τοῦ ἀρχικοῦ νοτίου τοίχου τῆς νοτίως τοῦ νάρθηκος αἰθούσης.
Δυτικὸν ἄκρον.

β. Προσκτίσματα νοτίως τοῦ νάρθηκος. ᾠΑποψις ἐκ Β.

α. Προσκτίσματα νοτίως τοῦ νάρθηκος. *Αποψις ἐξ Α.

β. Ἀποχετευτικὸς ἀγωγὸς τῆς κολυμβήθρας τοῦ βαπτιστηρίου.

α. Κορινθιακόν κιονόκρανον ἐκ τῆς νοτίας κιονοστοιχίας.

β. Ἐρριμμένος κίων μετὰ τοῦ κιονοκράνου καὶ τοῦ ἐπιθήματός του.

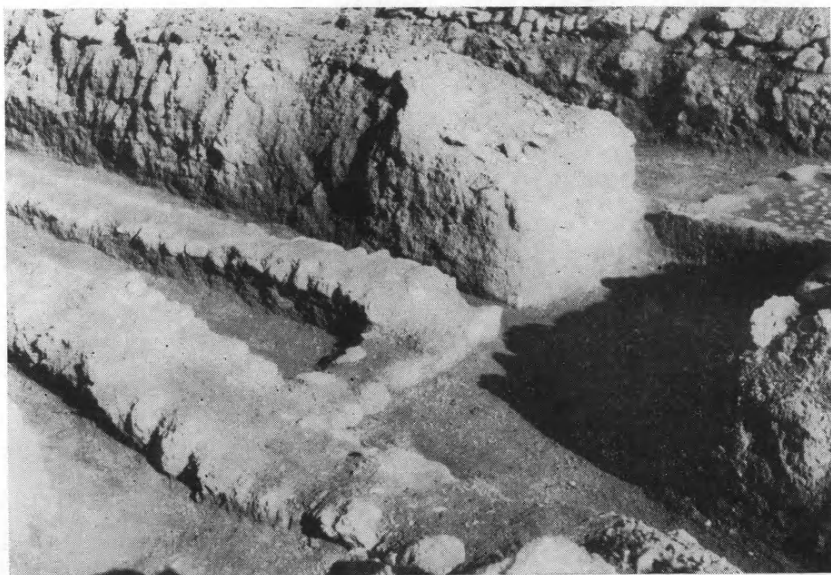
α. Ίωνικόν κιονόκρανον ἔξω τῆς νοτίας θύρας τοῦ νάρθηκος.

β. Τεμάχια πλακῶν με ἐπιτεδόγλυφον διακόσμησιν.

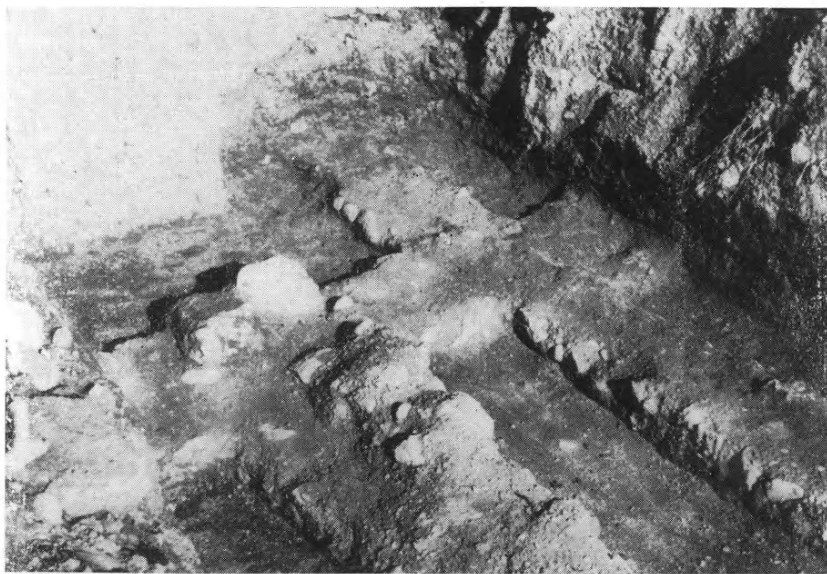
α. Ἀποψις τῆς βορειοανατολικῆς ἐσωτερικῆς γωνίας τῆς δεξαμενῆς.

β. Μερικὴ ἄποψις τοῦ καμπτομένου δυτικοῦ τοιχαρίου τοῦ χώρου Γ.

α. Ἀποψις τοῦ καμptoμένου δυτικοῦ τοιχαρίου τοῦ χώρου Γ.

β. Θεμέλια τοίχων κατὰ τὴν βορειοδυτικὴν γωνίαν τοῦ χώρου Γ.

α. Ἀποψις τῶν θεμελίων τῶν ἀνατολικῶν τοίχων τοῦ χώρου Γ.

β. Ἀποψις τῶν θεμελίων τοῦ καμπτομένου ἀνατολικοῦ τοιχαρίου τοῦ χώρου Γ.

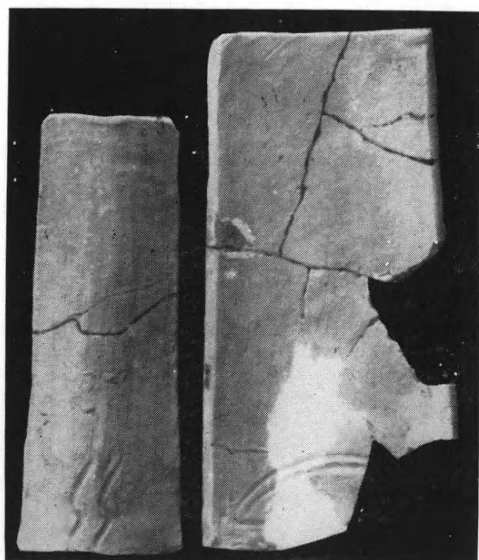

γ. Ἀποψις τῆς μικρᾶς «δεξαμενῆς».

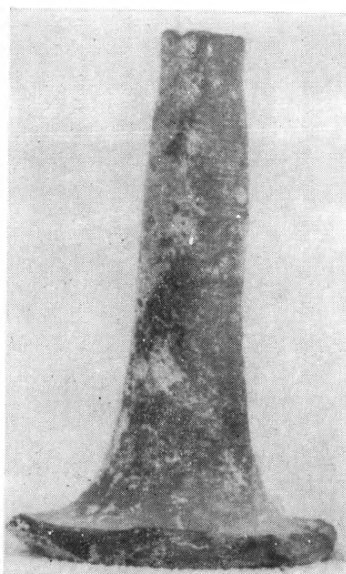

α. 1. Πήλινος λύχνος

2. Πλίνθος διάτρητος.

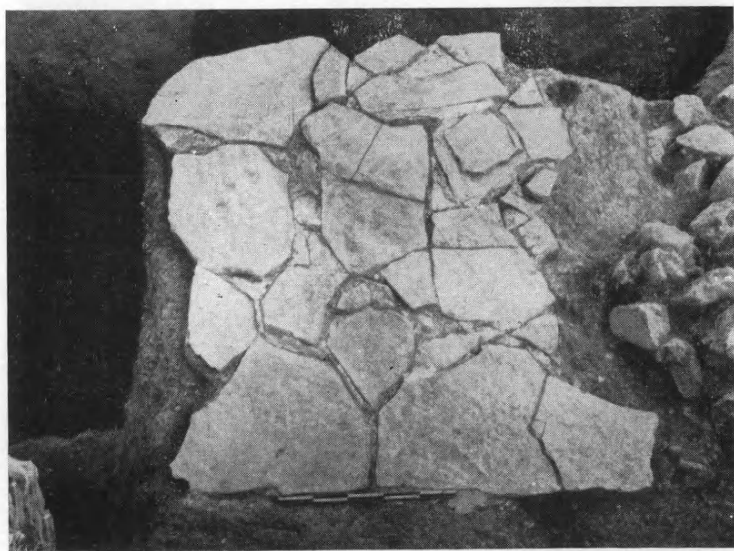
β. Κέραμοι: 1. καλυπτήρ 2. στρωτήρ.

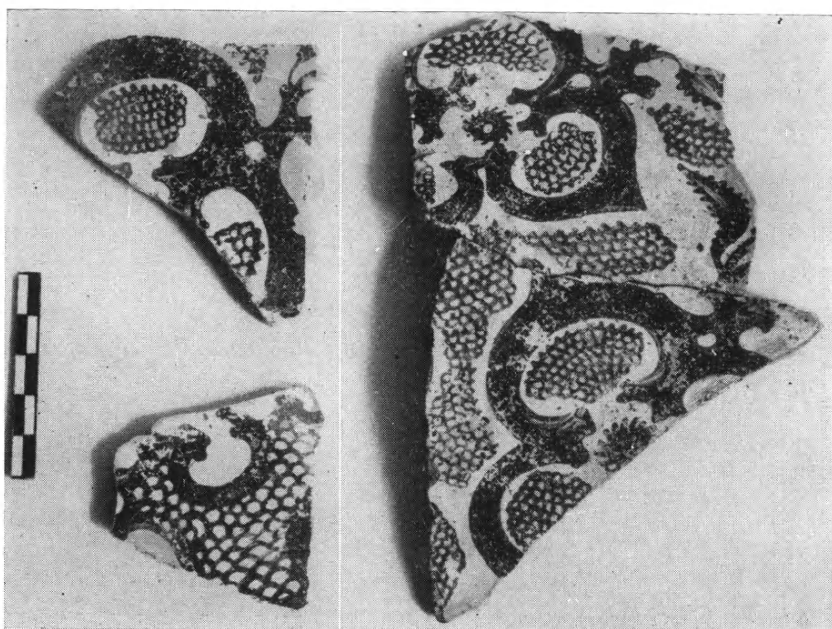
γ. Χωνοειδές πήλινον σῶμα.

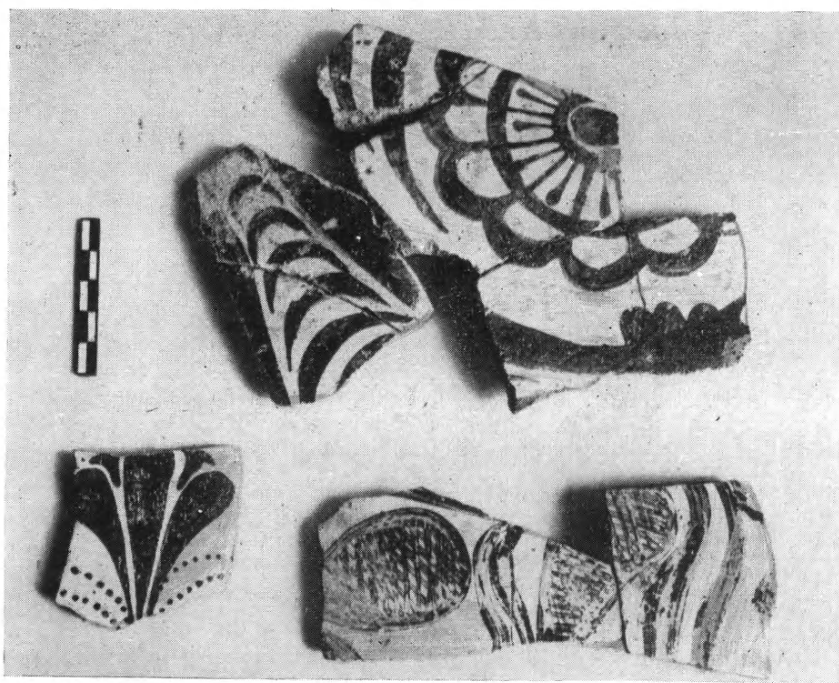
α. Τάφος Αιγίσθου. Ἀνατολική πλευρά τῆς θόλου.

β. Τάφος Αιγίσθου. Πλακόστρωτον παρὰ τὸν δρόμον.

α. Ώστρακα ἀνακτορικοῦ ρυθμοῦ ἐκ τοῦ τάφου τοῦ Αἰγίσθου.

β. Ώστρακα ἀνακτορικοῦ ρυθμοῦ ἐκ τοῦ τάφου τοῦ Αἰγίσθου.

α. Ἱερὰ οἰκία κατὰ τὸν δρόμον τοῦ τάφου τοῦ Αἰγίσθου.

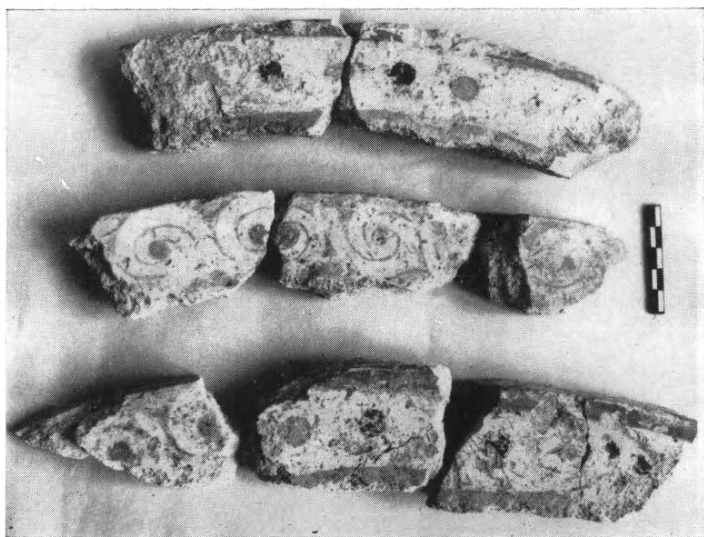
β. Ἀγγεῖα κατὰ χώραν πλησίον τῆς ἐστίας τῆς ἱερᾶς οἰκίας.

α. Ἀγγεῖον ἀρ. 1. Πρόχους ἐκ τῆς ἱερᾶς οἰκίας τοῦ τάφου τοῦ Αἰγίσθου.

β. ΥΕ ΙΙ ἀρτόσχημον ἀγγεῖον ἐκ τάφου πλησίον τοῦ κεραμοστρώτου.

γ. Μελανόμορφος κρατήρ τοῦ β' ἡμίσεος τοῦ 6ου π.Χ. αἰ. ἐκ τῆς ἱερᾶς οἰκίας.

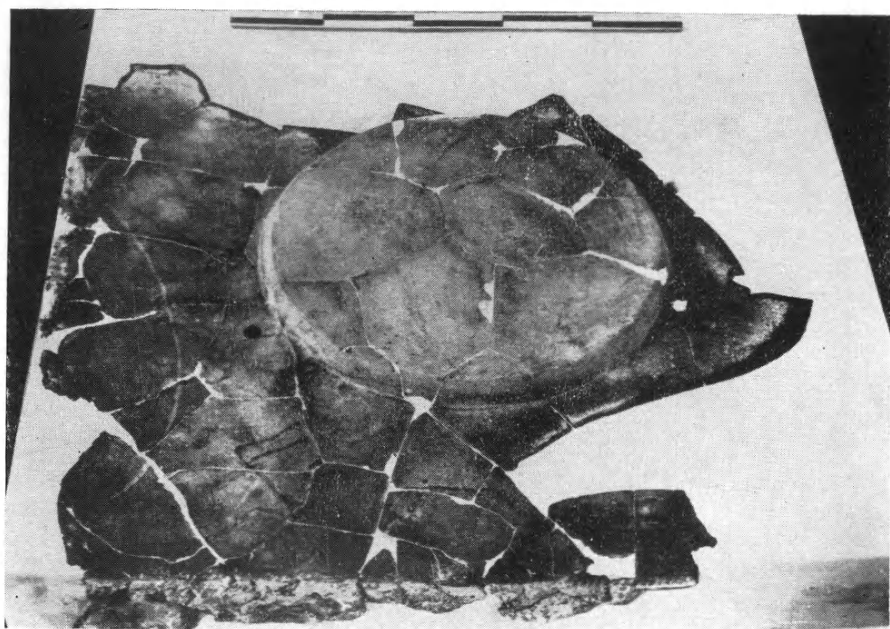
δ. Τμήματα τραπεζῶν προσφορῶν ἐκ κονιάματος.

α. Κεράμινον δάπεδον πλησίον τῆς Δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ τείχους τῆς ἀκροπόλεως.

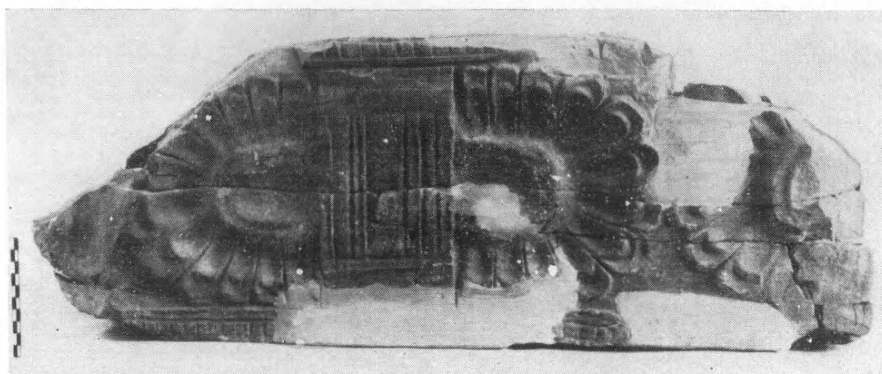
β. Ἀνάκτορον. Πρόδομος. 1=λεκάνη, 2=βωμός, 3=θέσις θρόνου,

α. Τράπεζα ἐκ πορφυρίτου.

β. Μυκῆναι, Λεκάνη ἐξ ἀλαβάστρου.

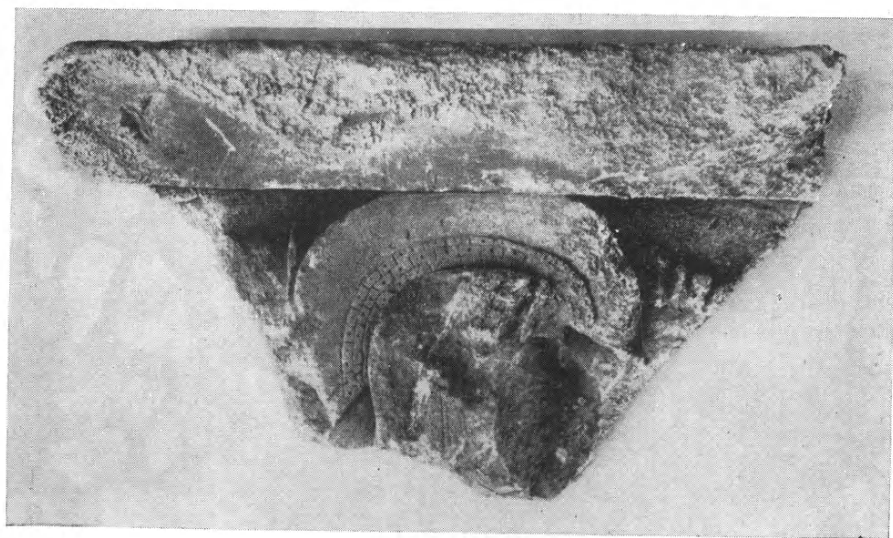
α. Μυκῆναι. Ζωφόρος ἐκ τοῦ τάφου τοῦ Ἀτρεΰς.

β. Ἀρχαϊκὴ ἐπιγραφή ἐκ Μυκηνῶν συμπληρωθεῖσα.

α. Ἡ ἀνευρεθεῖσα κατὰ τὸν πρὸς νότον χῶρον τοῦ ναοῦ τῆς ἀκροπόλεως
ἀρχαῖκή μετόπη κατὰ χώραν.

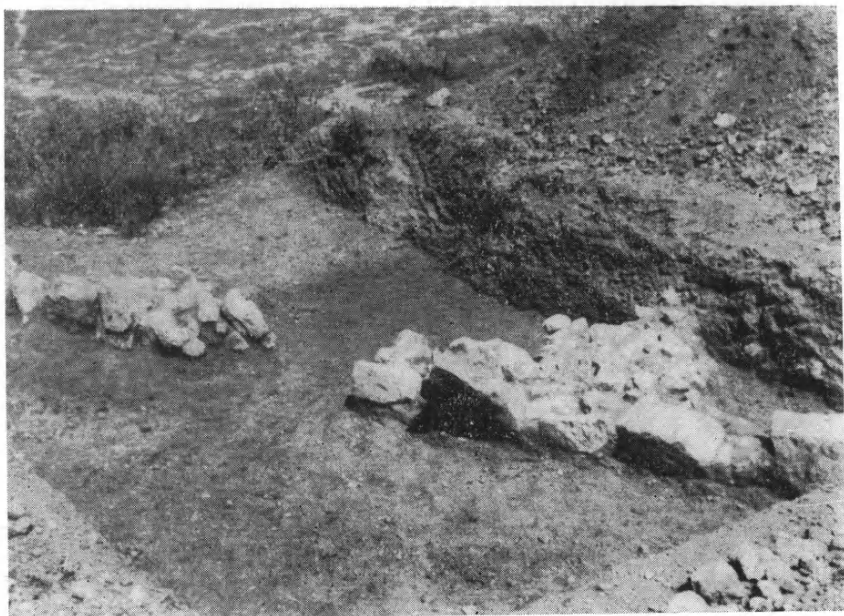
β. Ἡ ὡς ἄνω μετόπη ἐν μεγεθύνσει.

α. Χαλικόστρωτος ὁδὸς τῆς βορείου
τάφρου ἀπὸ ΝΔ.

β. Τὸ β' (ἐκ τῶν ἄνω) λιθόστρωτον
τοῦ Ν. τομέως. (Κάτω δεξιὰ τὰ ΒΑ.
ὅρια τοῦ μεγάλου λιθοσωροῦ).

γ. Ὁ ἀνασχετικὸς τοῖχος τοῦ χειμάρρου.

α. Τραπεζιόσχημος γεωμετρικός τάφος.

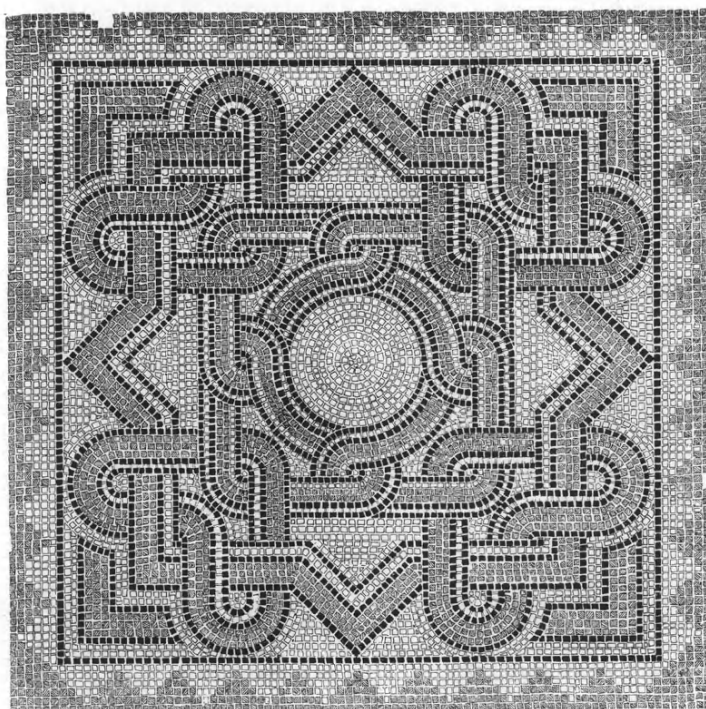
β. Τὰ ἀγγεῖα τοῦ τραπεζιοσχήμου γεωμετρικοῦ τάφου.

γ. Κυκλικὸς τάφος πρωτογεωμετρικῆς ἐποχῆς. (Ἐμπρὸς δεξιὰ ὁ ὑπ' αὐτοῦ ἀποκοπεῖς ἀρχαιότερος τοῖχος.)

α. Ψηφιδωτή επιγραφή αναφέρουσα τὸν ἐπίσκοπον Ἐπιφάνιον.

β. Ψηφιδωτή παράσταση μετὰ γεωμετρικοῦ συμπλέγματος.

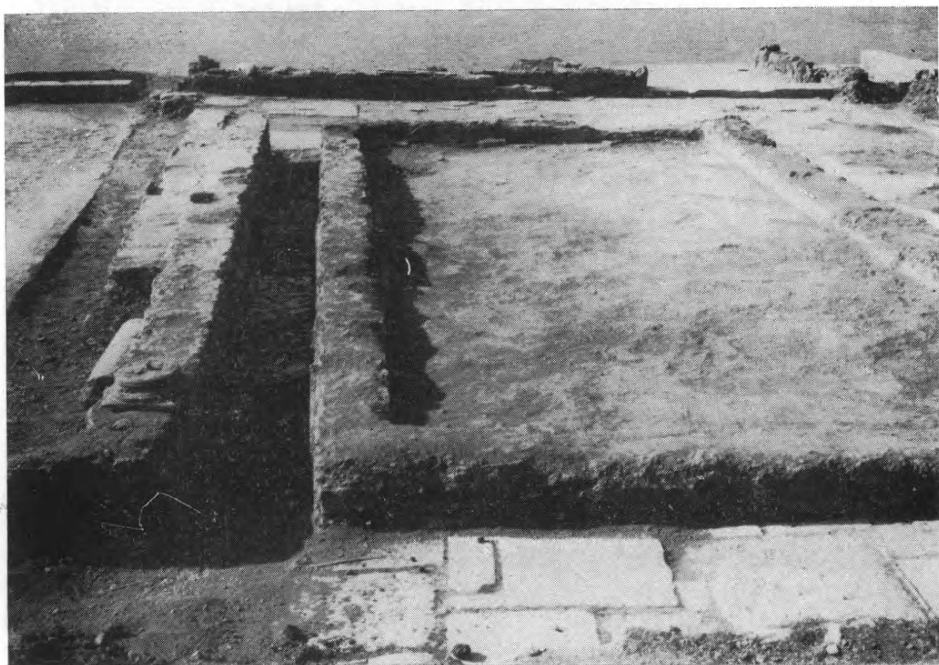
α. Ψηφιδωτή παράστασις ἀετοῦ κρατοῦντος εἰς τοὺς ὄνυχάς του πέρδικα.

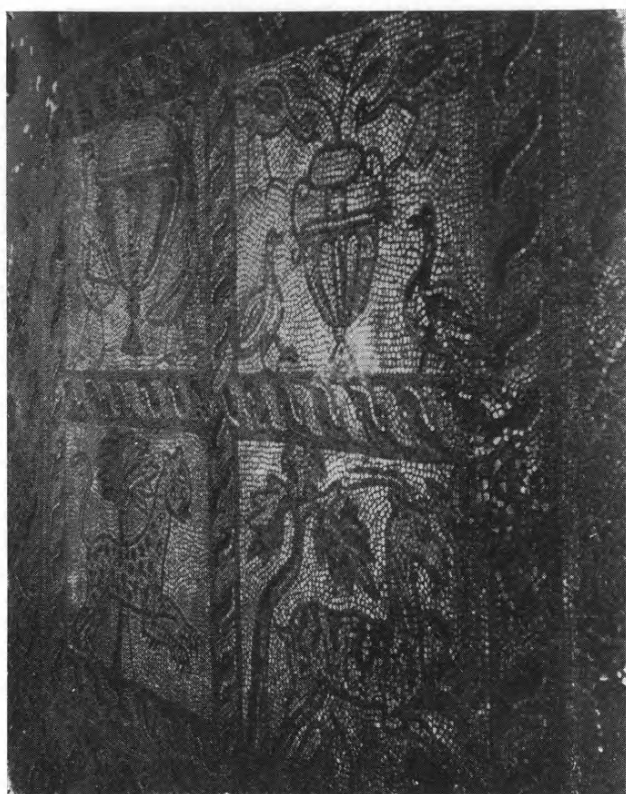
β. Ψηφιδωτή παράστασις ἀμνοῦ ἐν μέσῳ δένδρων.

α. Τρίβηλα τῆς ΒΔ. γωνίας τοῦ νάρθηκος.

β. Ὁρθογώνιος δεξαμενὴ ἐν τῷ αἰθρίῳ.

α. Τέσσαρες ψηφιδωταὶ παραστάσεις ἐν τετραγώνῳ, εἰς τὸν νάρθηκα.

β. Ψηφιδωτὴ παράστασις πάνθηρος
ἐντὸς τετραγώνου τοῦ νάρθηκος.

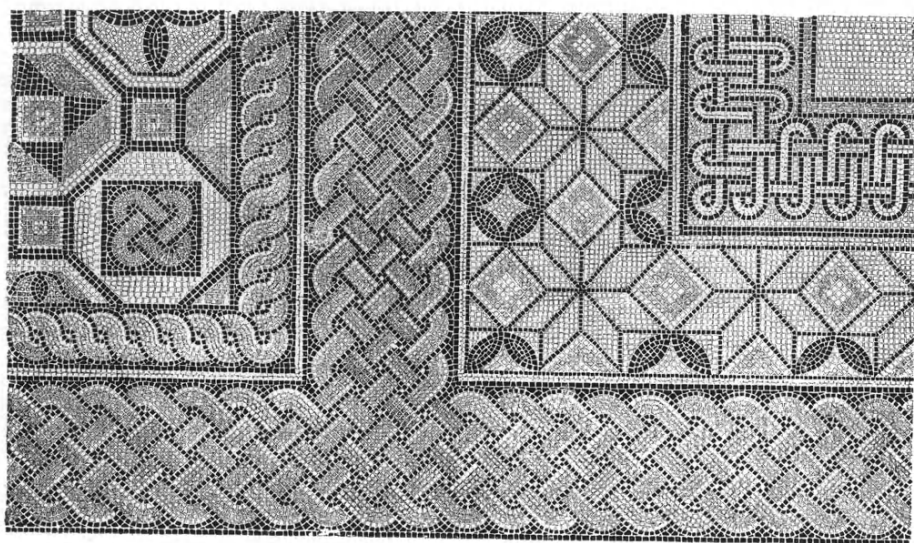
γ. Ψηφιδωτὴ παράστασις αἰγάγρου.

α. Ψηφιδωτή παράστασις πτηνῶν ἐκατέρωθεν ἀμφορέως.

β. Ψηφιδωτή παράστασις μακρολαίμων πτηνῶν ἐκατέρωθεν ἀμφορέως.

α. Ψηφιδωτά κοσμήματα τοῦ δαπέδου τοῦ κεντρικοῦ κλίτους.

β. Βάσις εξαγώνου ἄμβωνος τῆς βασιλικῆς τῆς Ἑρμιόνης.

α. β. Ψηφιδωτά δάπεδα οικίας Μεϊντάνη ἐν Ἑρμιόνη.

β. Παλαιστοίτης κρατών αμβάλλον και σλεγγίδα.

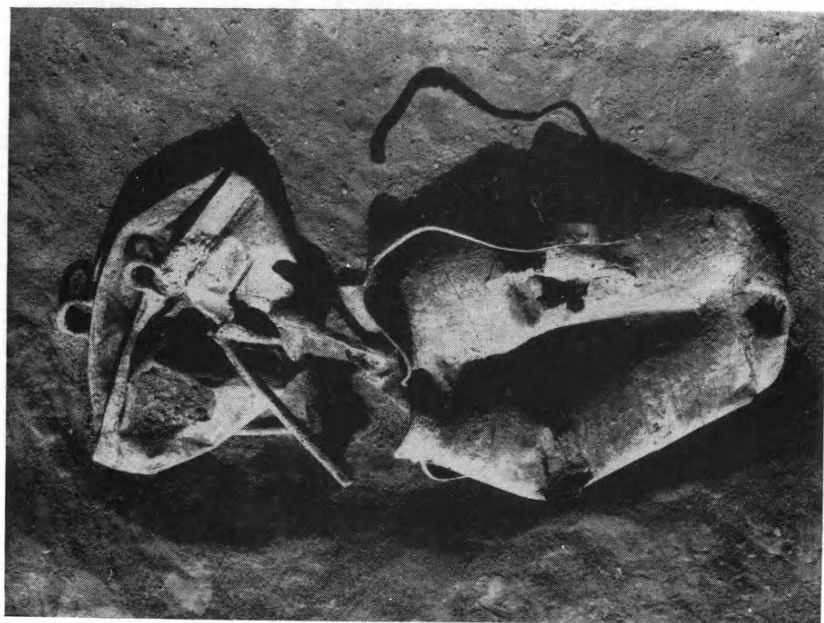
α. Καθημένη Ἀθηνᾶ ἐπὶ ὕδατος με κρίσιν Πάριδος.

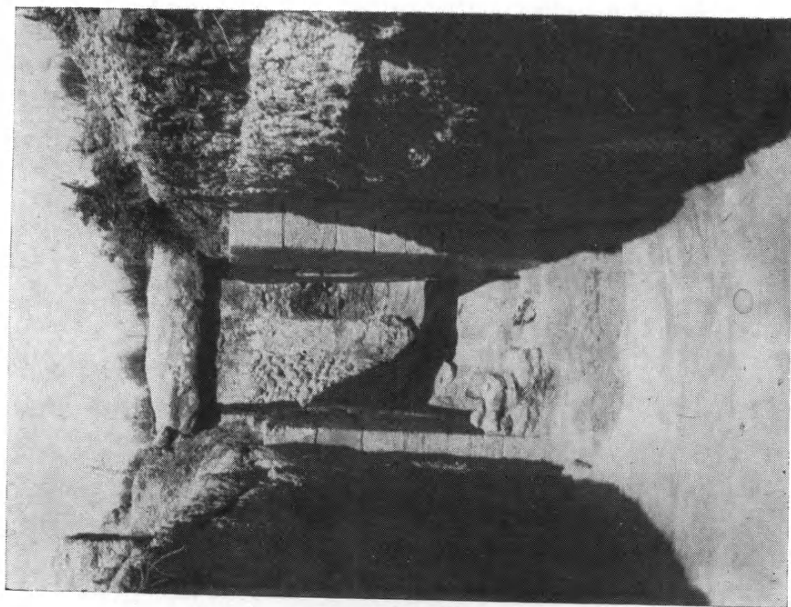
α. Μπάμπες Μακρυσίων. Θραύσματα ἐκ ποδὸς μεγάλου ἀγγείου (περιγρανηρίου;)

β. Διάσελλα Τριφυλίας. Ἀγγεῖα ἐκ θαλαμοειδοῦς τάφου.

β. Τραγίνας τάφος 1. Όμάς χαλκῶν.

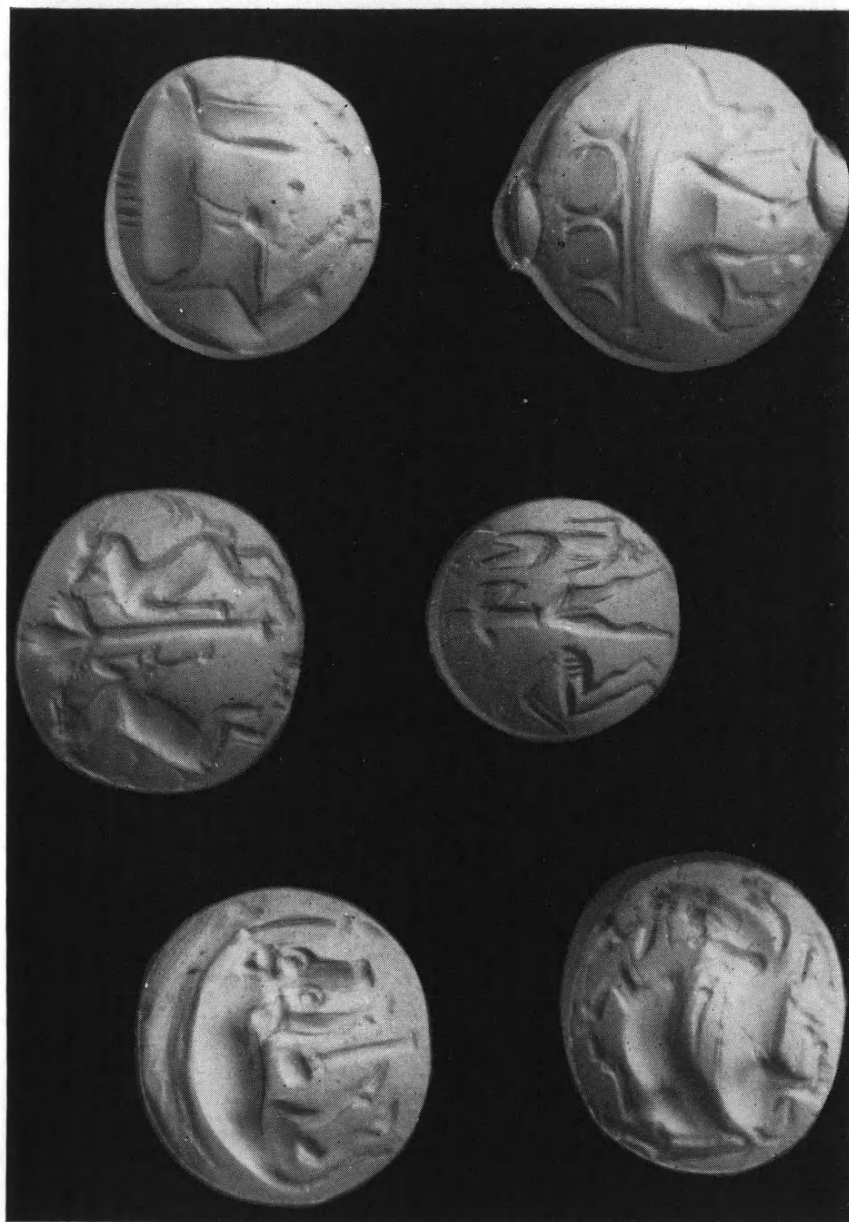
α. Τραγίνας τάφος 1. Δρόμος καὶ θύρα.

α. Τραγάνας τάφος 1. Χαλκᾶ ἐντὸς τοῦ ἀμφορέως.

β. Τραγάνας τάφος 1. Ὅμας χαλκῶν 2.

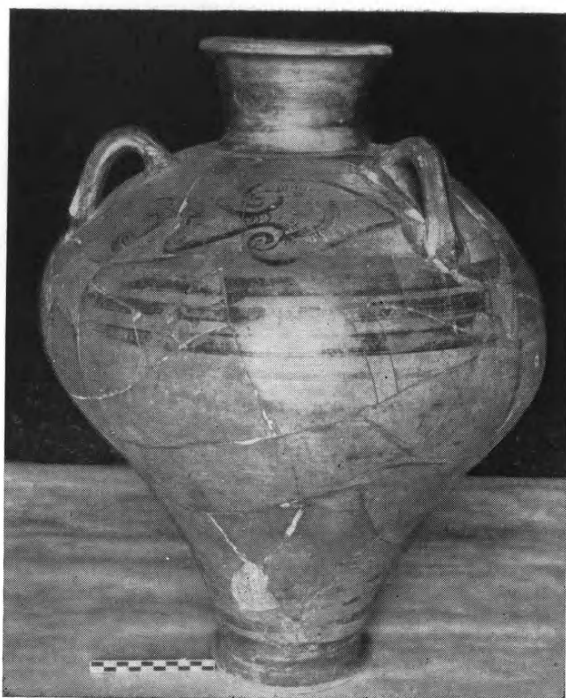
Τραγάνη: 1. 2. 3. 4. 6. Γλυπταὶ λίθοι ἐκ τοῦ λάκκου 3 τοῦ θολωτοῦ τάφου 2.
5. Μικρὰ φακοειδὴς ψῆφος ἐκ τῆς θύλου τοῦ θολωτοῦ τάφου 1.

α. Τραγάνας τάφος 2. Ἑλληνιστικὸν δάπεδον: Ἀριστερὰ ἡ ἐστία, δεξιὰ ὁ εἰς τῶν δύο πίθων. Ἐν τῷ μέσῳ ὁ λάκκος 1, καλυπτόμενος ὑπὸ πλακῶν.

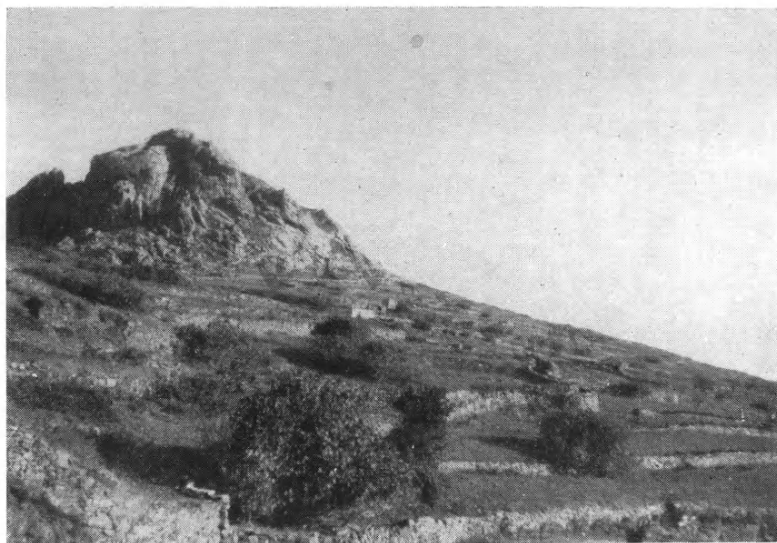
β. Τραγάνας τάφος 2. Δύο Ἑλληνιστικοὶ πίθοι τεθαμμένοι ἐντὸς τοῦ δαπέδου. Ὅπισθεν τούτων τὰ λείψανα Μυκηναϊκῆς ταφῆς.

α. Τραγάνας τάφος 2. Τρίωτος πίθος ἐκ τοῦ δαπέδου.

β. Παπούλια, τύμβος Ἀγίου Ἰωάννου. Κεντρικὸν κατασκεῦασμα τοῦ τύμβου.

α. Ἡ περιοχή τῆς ἀρχαίας πόλεως.

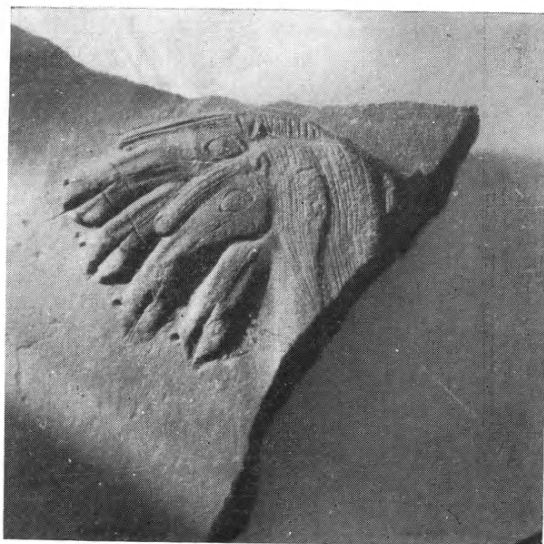
β. Τμήμα τοῦ τείχους (ΝΔ.) μὲ τοιχάρια καὶ ἐσχάραν πρὸ αὐτοῦ.

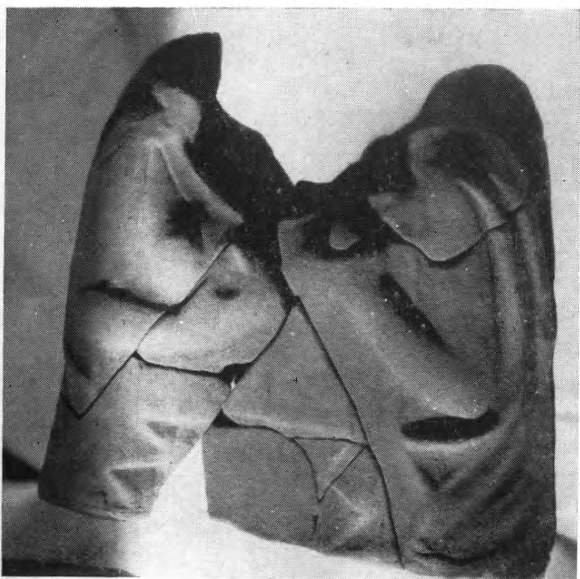
γ. Τεμάχιον πηλίνου ἀναγλύφου πίνακος.

α. Κεφαλή πηλίνου ειδωλίου.
β. Τμήμα μικκύλης άσπίδος.

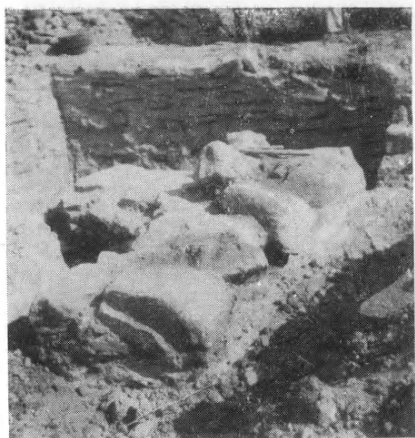
γ. Τεμάχιον άναγλύφου
άμφορέως.

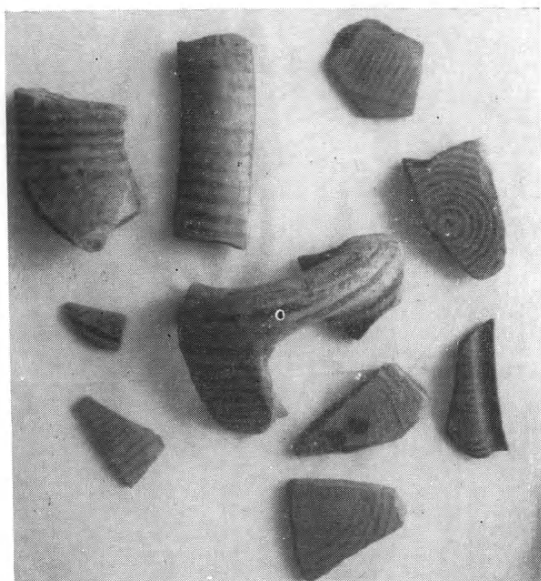
δ. Πηλίνη προτομή.

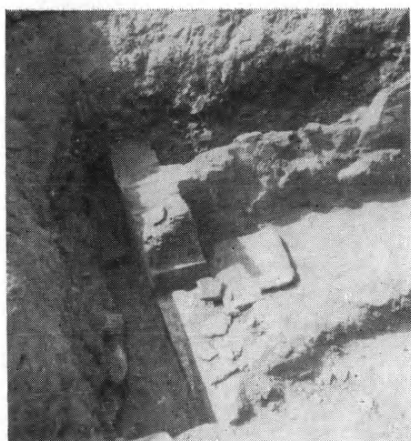
ε. Κεφαλαί πηλίνου συμπλέγματος.

α. Ταφικόν κατασκεύασμα.

β. Όστρακα ἐκ τοῦ ταφικοῦ κατασκευάσματος (α).

γ. Δωμάτιον οἰκίας.

δ. Ταφή ἐντὸς πίθου.

α. Ταφικὸν κτίσμα εἰς περιοχὴν «Βαρδαλάκου».

β. Τὸ κατώτερον μέρος ἐπιτυμβίου στήλης ἐκ τῆς περιοχῆς «Βαρδαλάκου».

γ. Ἐπιτύμβιον ἀνάγλυφον ἐκ Κάμπου Τήνου.

α. Ἡ κατασκευασθεῖσα νέα ὁδός, ὀλίγον στενότερα τῆς ὑπ' αὐτὴν ἀρχαίας.

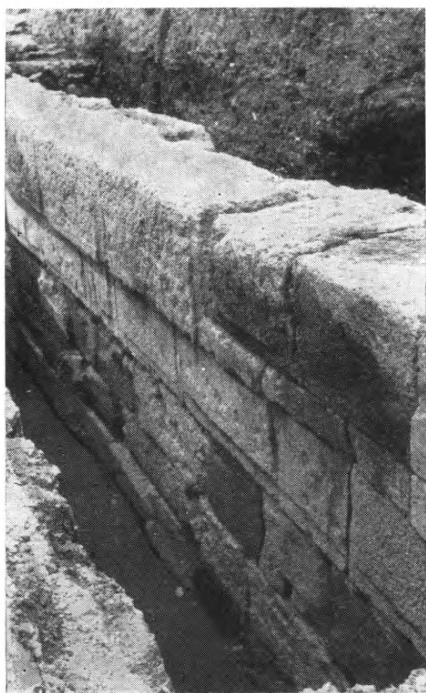
β. Τὸ ἀποκαλυφθὲν ἀρχαῖον ἀνάλημμα ἀνδρήρου μετὰ τοῦ ὑπερκειμένου νεωτέρου.

γ. Τὸ κατώτερον μέρος τοῦ ἀναλήμματος τοῦ ἀποκαλυφθέντος εἰς τὸν τομέα β'.

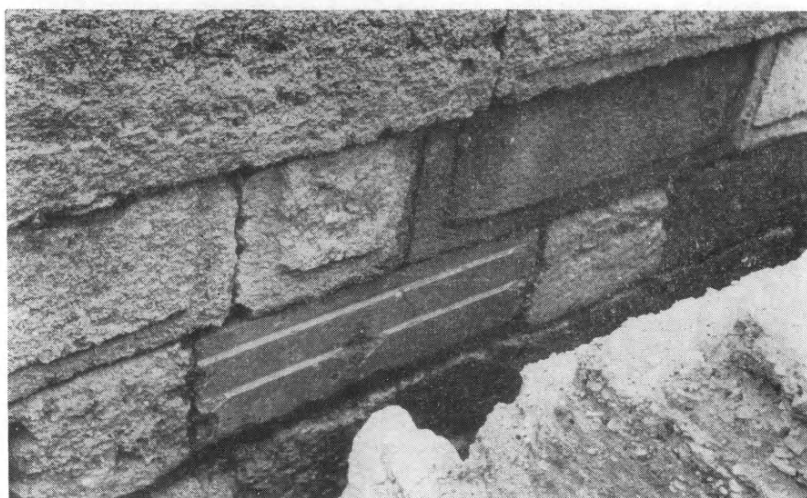
α. Φρεάτιον ἐκ τῶν ἀποκαλυφθέντων εἰς τὸν τομέα α' παρὰ τὰς οἰκοδομάς.

β. Μέρος τοῦ παρὰ τὴν ὁδὸν Ρ27 ἀποκαλυφθέντος ἐλληνιστικοῦ τοίχου.

γ. Τὸ ἀποκαλυφθὲν εἰς τὸν τομέα α' παλαιότερον θεμέλιον.

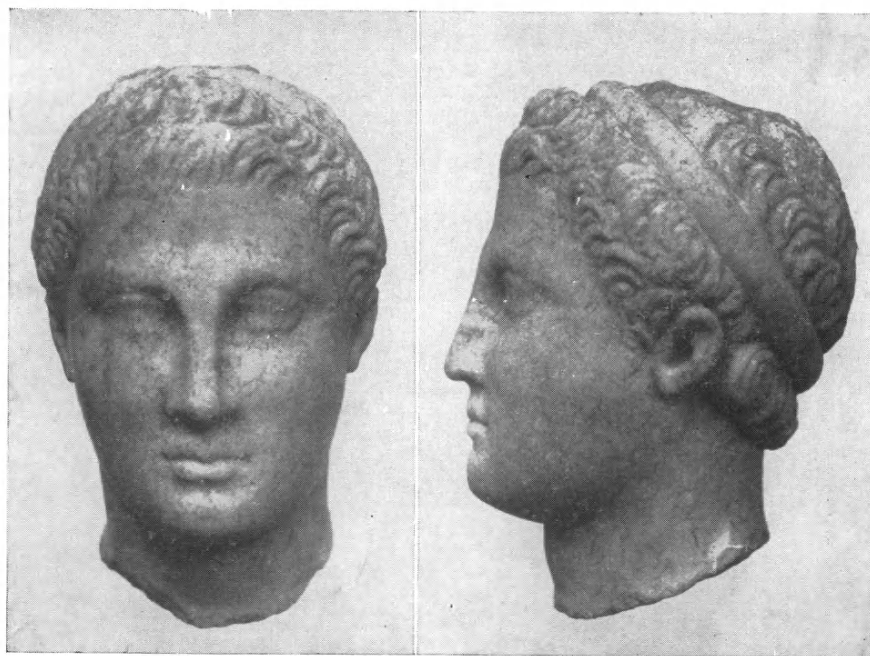
α. Θεμέλιον τοῦ παρὰ τὴν ὁδὸν Ρ27 ἑλληνιστικοῦ τοίχου.

β. Ἑλληνιστικὴ οἰκοδομὴ κατὰ τὴν διασταύρωσιν τῶν ὁδῶν Ρ27 καὶ Ρ27 α.

α. Λείψανα μεσαιωνικῆς οἰκοδομῆς, ἀποκαλυφθείσης παρὰ τὸν τομέα α'.

β. Ὑστεροελληνιστικὴ κεφαλὴ νέου, ἀνευρεθεῖσα εἰς τὸν τομέα α'.

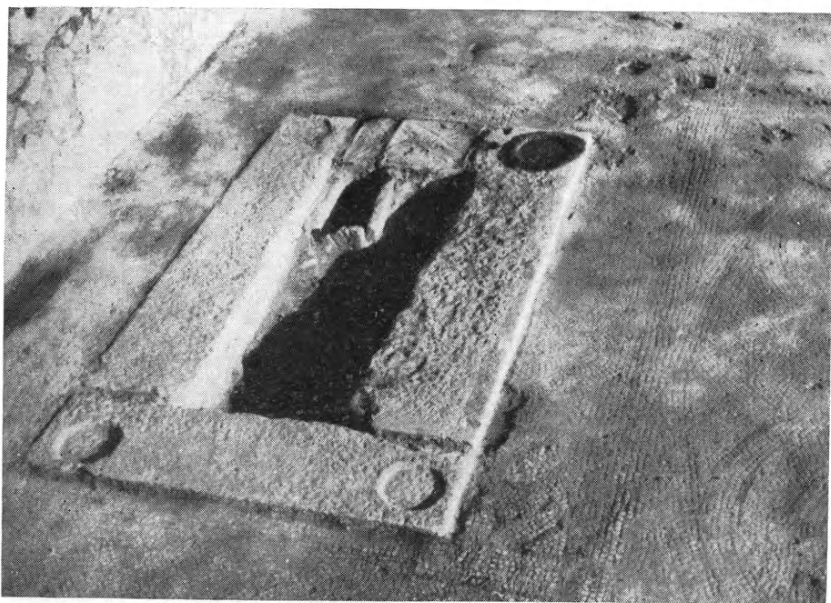
α. Τὸ κατώτερον μέρος ἀποφραγείσης μνημειακῆς θύρας.

β. Τομή εἰς τὰ ὁδοστρώματα τῆς ὁδοῦ Ρ 27 πλησίον
τῆς παρακειμένης οἰκοδομῆς.

α. Ὑποψὶς τοῦ Ν. προσκτίματος τῆς βασιλικῆς τοῦ Μαστιχάρη ἀπὸ ΝΔ.

β. Ἡ βάσις τῆς Ἁγ. Τραπεζῆς τοῦ Ν. προσκτίματος τῆς βασιλικῆς τοῦ Μαστιχάρη.

α. Ψηφιδωτή ἐπιγραφή πρὸ τῆς θύρας ἐπικοινωνίας τοῦ Ν. προσ-
κτίσματος μετὰ τοῦ ναοῦ.

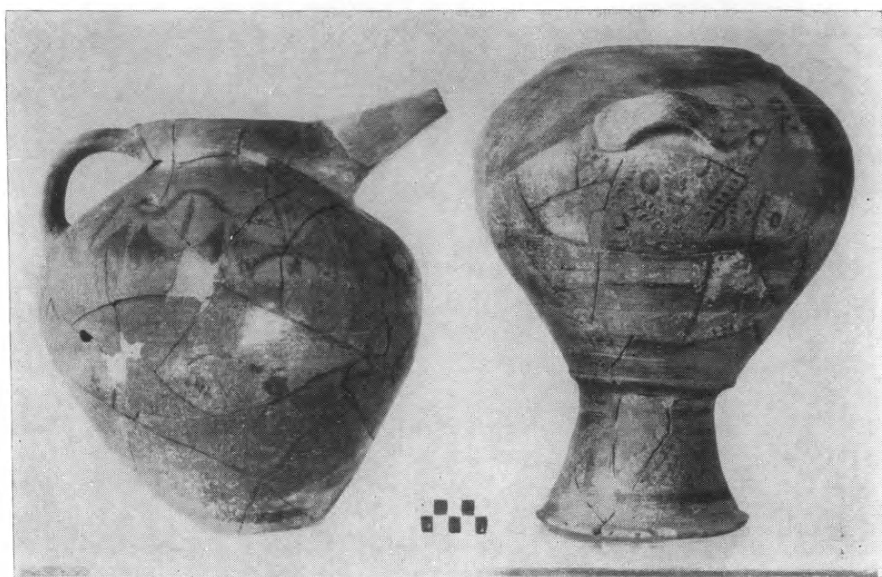
β. Τὸ κεντρικὸν τμήμα τῆς ψηφιδωτῆς διακοσμῆσεως τοῦ νοτίου προσκτίσματος.

α. Τὰ δωμάτια Β καὶ Α τῆς Μινωικῆς ἀγροικίας Ζοῦ, ἀποκοπέντα κατὰ τὴν κατασκευὴν τῆς κοινοτικῆς ὁδοῦ.

β. Τὸ «ἀναπαυτήριο» τῆς Μινωικῆς ἀγροικίας Ζοῦ.

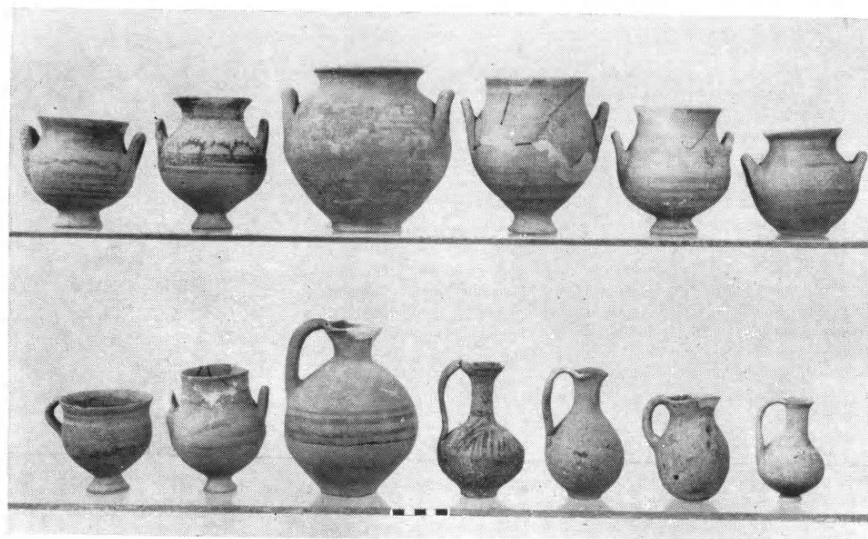

α. Ἀγγεῖα ἐκ τῶν ἀποθετῶν τοῦ δωματίου Ζ τῆς Μινωικῆς ἀγροικίας Ζοῦ.

β. Τετράωτος πιθίσκος ἐκ σπηλαιώ-
δους τάφου τῆς περιοχῆς τῆς Μινωι-
κῆς ἀγροικίας Ζοῦ.

γ. Σφραγιδόλιθος με παραστάσιν θεᾶς
μεταξὺ γρουπῶν ἐκ τοῦ ΥΜ ΙΙΙβ τά-
φου Σφακιῶν Σητείας Κρήτης.

α. Ἀγγεῖα τοῦ πρωτογεωμετρικοῦ θολωτοῦ τάφου Σφακιῶν Σητείας.

β. Τελετουργικά σκεύη καὶ τμήματα πλαστικῶν ἀγγείων
τῆς οἰκίας - ἱεροῦ Σφακιῶν Σητείας.

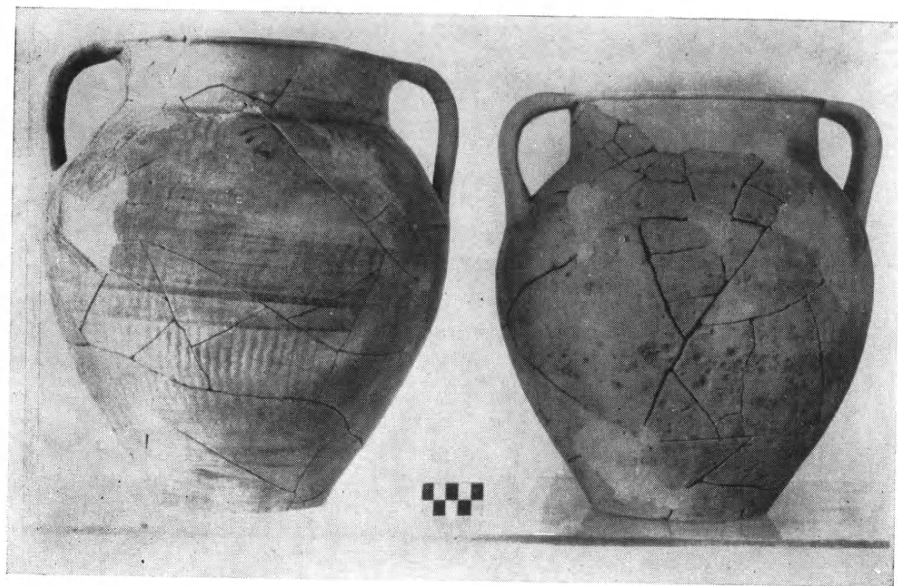
α. Πίθος της οίκιας - ιεροῦ
Σφακιῶν Σητείας.

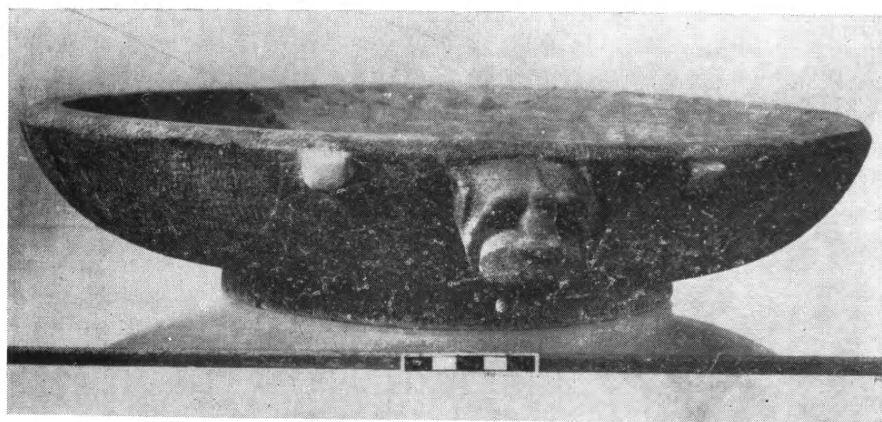
β. Γεωμετρικὸς πίθος ἐκ
τάφου τῆς Πραισοῦ.

γ. Ὅψις τῆς οίκιας Α Ὀνυθὲ Γουλεδιανῶν ἐκ νότου.

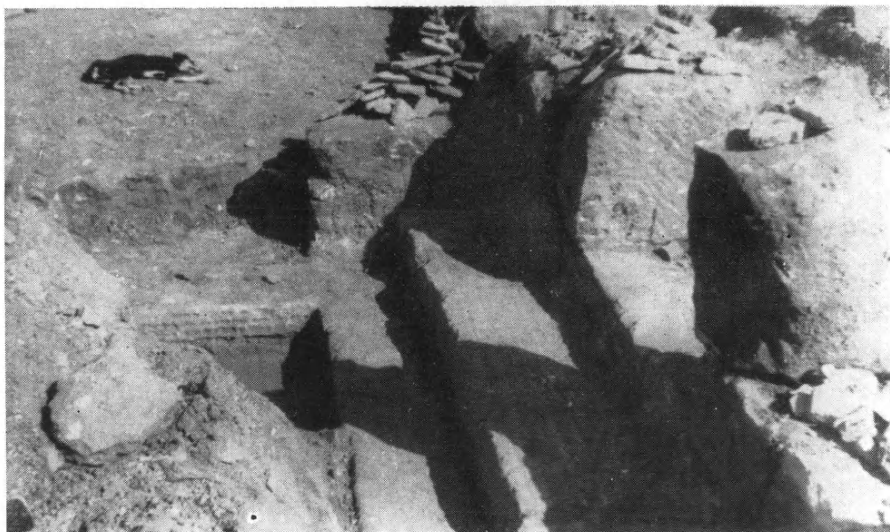
α. Εὐρύστομοι ἀμφορείς τῆς ἀρχαϊκῆς οἰκίας Α Ὀνυθὲ Γουλεδιανῶν.

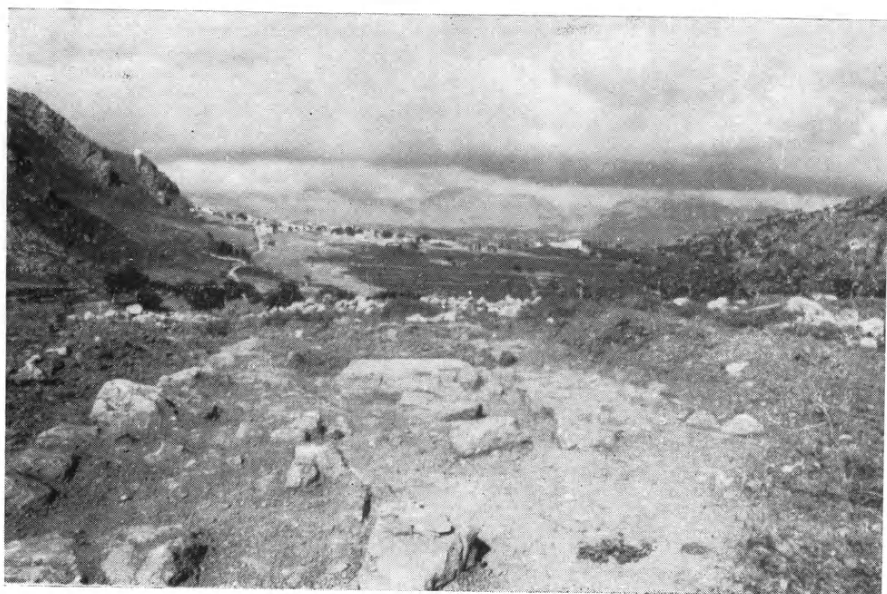
β. Μαρμαρίνη λεκάνη με προχοήν λεοντοκεφαλῆς ἐκ τοῦ δωματίου Α τῆς ἀρχαϊκῆς οἰκίας Α Ὀνυθὲ Γουλεδιανῶν.

α. Μικρά χαλκή κεφαλή κορασίδος ἐξ Ὀνυθῆ Γουλεδιανῶν.

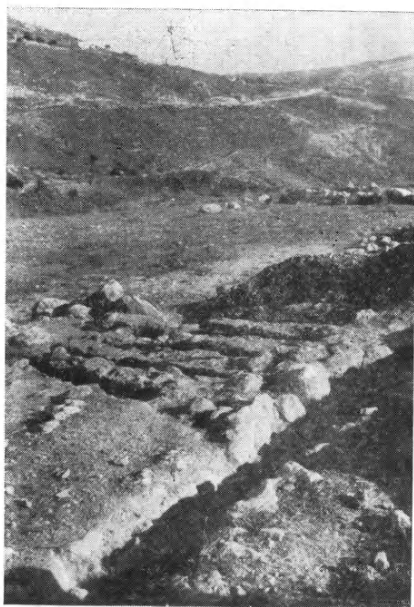
β. Ἡ δυτικὴ θύρα τοῦ νάρθηκος τῆς παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς Ὀνυθῆ Γουλεδιανῶν.

α. Λείψανα τοῦ ἀνακτόρου τῆς Λυκάστου. Εἰς τὸ βάθος τὸ σημερινὸν Κανλῆ Καστέλλι καὶ ἀριστερὰ ἡ ἀκρόπολις Νικηφόρου Φωκᾶ (Τέμενος).

β. Τὸ «ΜΜ ἱερόν». Δεξιὰ βύσις πεσσοῦ. Ἀριστερὰ πλακόστρωτον. Εἰς τὸ βάθος τὸ ὕψωμα Κορυφή.

γ. Βαθύπετρον. Ὁ κεραμεικὸς κλίβανος ἐκ ΒΔ.

α. Γενική ἄποψις τῆς ΥΜ οἰκίας Κατσαμπᾶ.

β. Οἰκιακὸν ἱερὸν μετὰ σωλήνων καὶ τραπέζης προσφορῶν.

α. Σκεύη ἐκ τοῦ οἰκιακοῦ ἱεροῦ. (Ἡ κύλιξ ἐκ τοῦ λουτροῦ.)

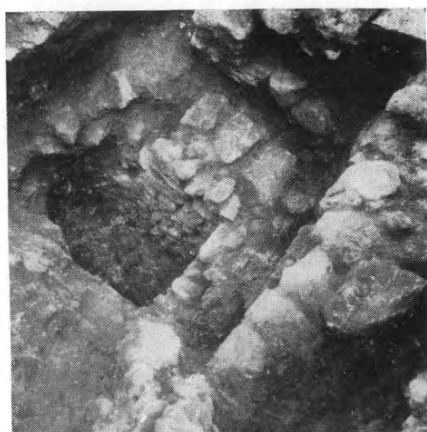
β. Ἀποθήκη πίθων μετὰ θρανίου τῆς ΥΜ ΙΙΙ οἰκίας Κατσαμπᾶ.
(Διακρίνονται αἱ δύο φάσεις τοῦ δαπέδου.)

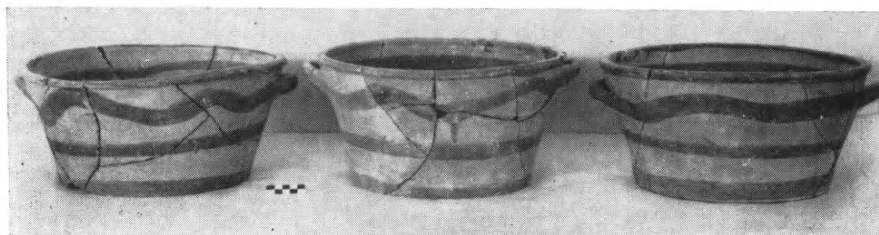
α. Πίθος ὑπὸ ὀγκόλιθον ἐν τῇ ΥΜ ΙΙΙ οἰκίᾳ.

β. Δωμάτιον τοῦ ΜΜ ΙΙΙ - ΥΜ Ι μεγάρου
Κατσαμπᾶ καὶ ὑπερχεῖμενα κτήρια.

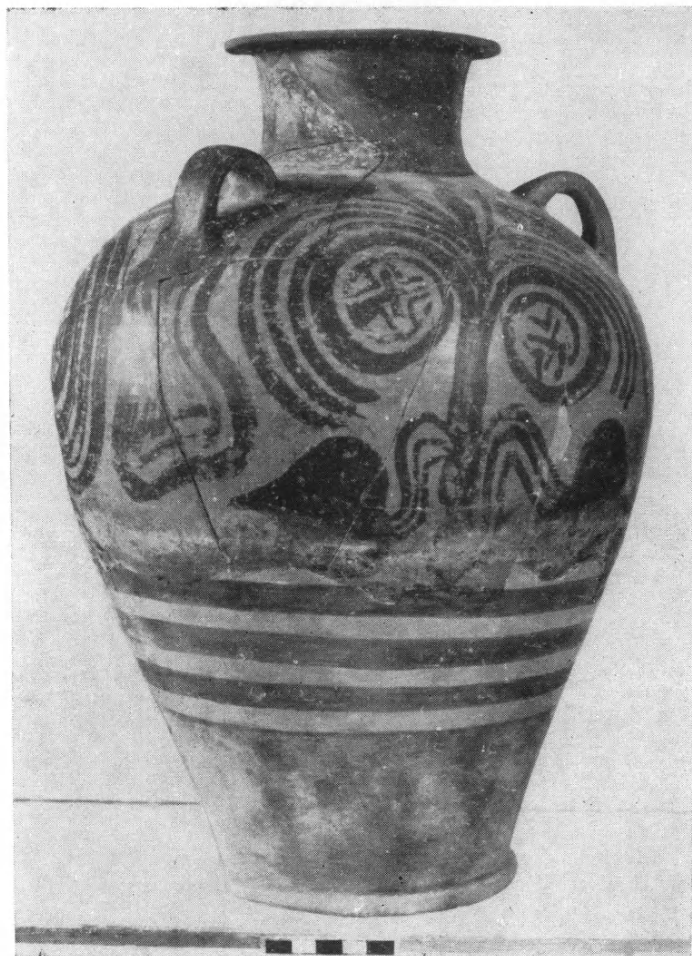
γ. Στρωματογραφικὴ τάφος Γ ἐν τῷ μεγάρῳ
Κατσαμπᾶ δεικνύουσα τὰς δύο φάσεις.

α. Λεκάνας ἐκ τοῦ μεγάρου Κατσαμπᾶ.

β. Ἀμφορεῖς ἐκ τοῦ μεγάρου Κατσαμπᾶ.

Ὁ ἀμφορεὺς τῶν φοινίκων ἐκ τοῦ μεγάρου Κατσαμπᾶ.

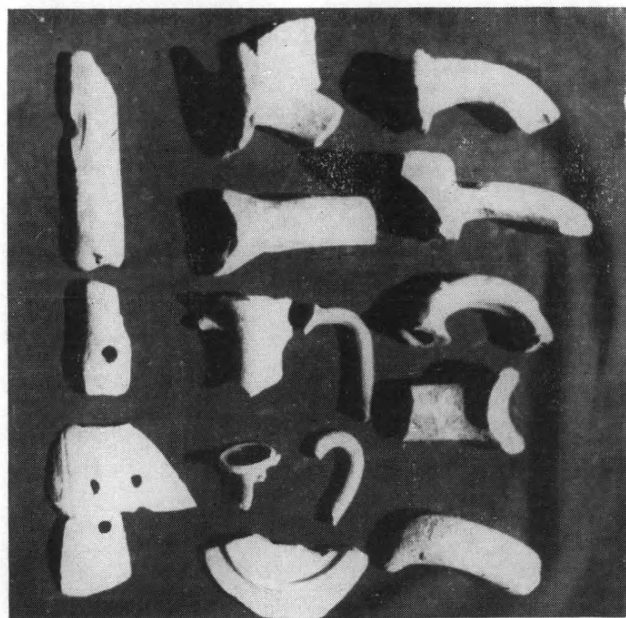
α. Γενική άποψις τῆς παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς Πανόρμου (ΝΔ).
Εἰς τὸ βάθος τὸ Πάνορμον.

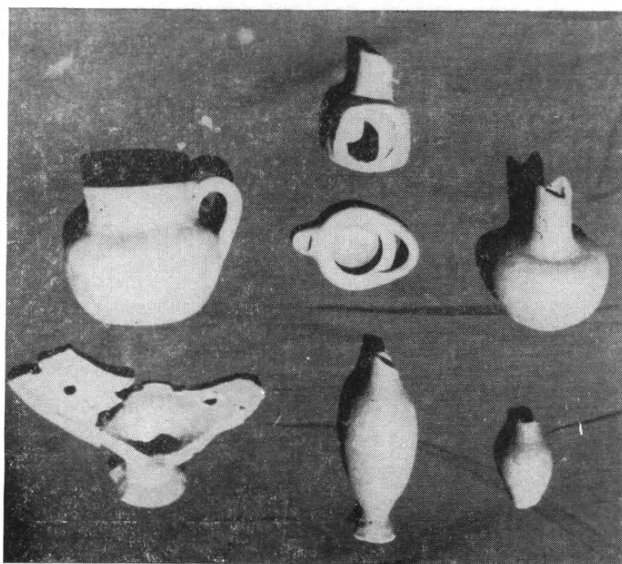
β. Παλαιοχριστιανικὴ βασιλικὴ Πανόρμου. Ἀνασκαφὴ μεγάλης
δεξαμενῆς ἐν τῷ κέντρῳ τοῦ αἵθριου.

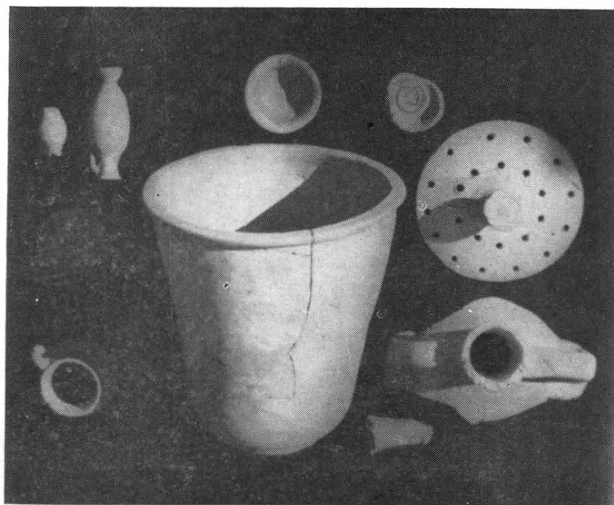
α. Τμήματα πινακίων, πύθων και άλλων αγγείων εκ της παλαιοχριστιανικής βασιλικής Πανόρμου.

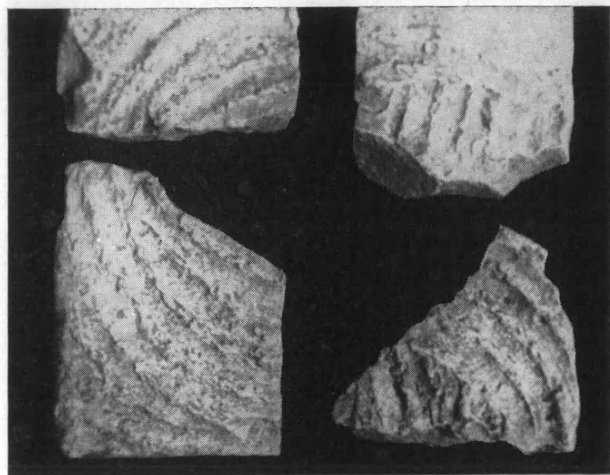
β. Ώτα, στόμια, λαβαί κλπ. αγγείων εκ της παλαιοχριστιανικής βασιλικής Πανόρμου.

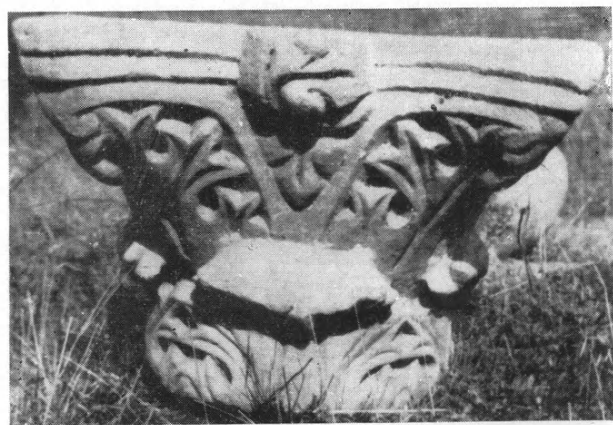
α. Διάφορα αγγεία ἐκ τῆς συμπληρωματικῆς ἀνασκαφῆς τῆς βασιλικῆς Πανόρμου.

β. Κωδωνόσχημον ἄωτον αγγεῖον, διάτρητον κάλυμμα, λήκυθοι, ἄνω τμήμα ἀμφορέως κλπ. τμήματα αγγείων.

α. Τεμάχια πλίνθων μετὰ χαρακτηριστικῶν αὐλακώσεων («δακτυλιές») ἐκ τῆς παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς Πανόρμου.

β. Κορινθιάζον κιονόκρανον ἐκ τῆς βασιλικῆς Πανόρμου.

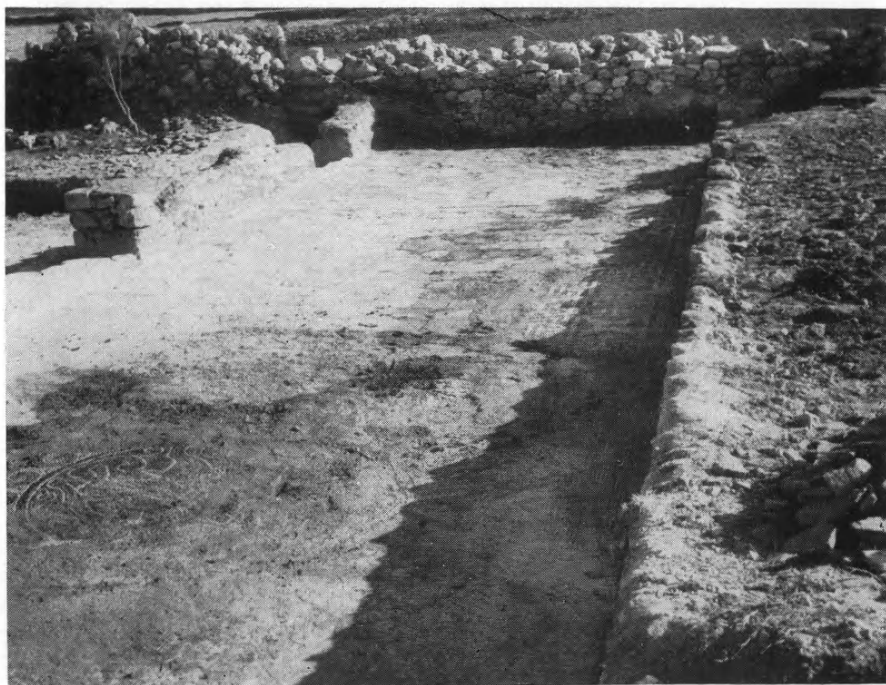
α. Ὑποψη τῆς εἰς τὴν θάλασσαν εἰσδουούσης γλώσσης, ἐφ' ἣς ἡ βασιλικὴ καὶ τὸ ναύδριον τοῦ Ἁγ. Νικολάου.

β. Ἡ ἀλίπληκτος ἀψὶς τοῦ ἱεροῦ τῆς βασιλικῆς Α.

α. Ἡ ἀψὶς τοῦ ἱεροῦ (ἀριστερᾷ) καὶ δεξιᾷ τὸ πρόσκτισμα Ε κατακλυζόμενον ὑπὸ τῆς θαλάσσης.

β. Ἀποψὶς τοῦ νάρθηκος τῆς βασιλικῆς Α Χερσονήσου ἀπὸ Β.

α. Πλακοσκεπής τάφος έκτισμένος ἐπὶ τοῦ μεταγενεστέρου
πλινθοστρώτου δαπέδου τοῦ νάρθηκος.

β. Τὸ κατὰ τὸ Β. ἄκρον, τοῦ νάρθηκος μαρμαροθετημένον κάλυμμα τάφου.

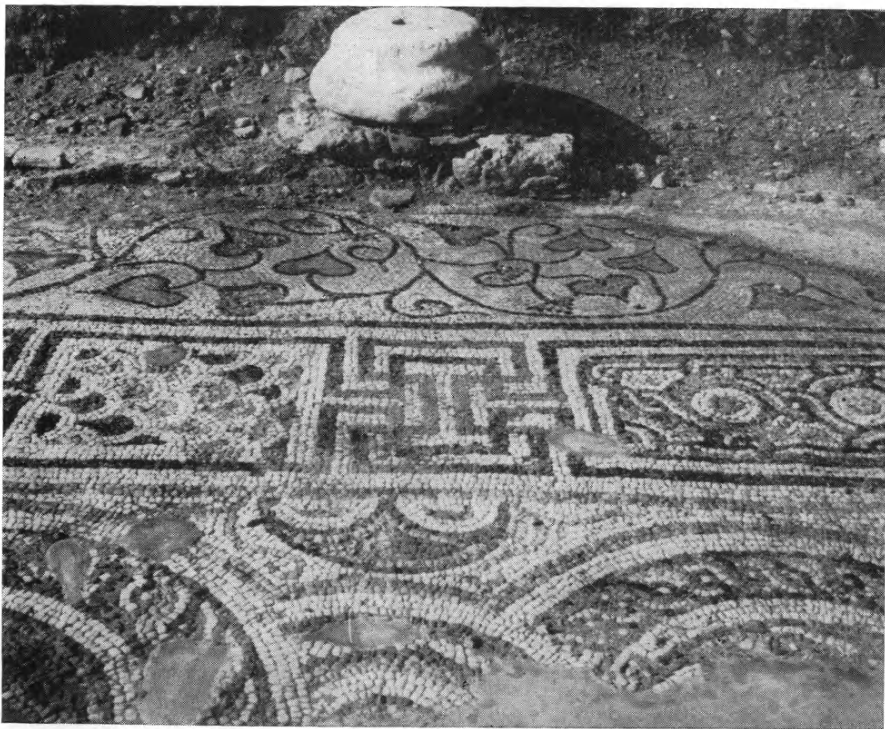
α. Τὸ μετὰ ζωικῶν παραστάσεων ἔμβλημα τοῦ δευτέρου ἀπὸ Βορρᾶ διαχώρου.

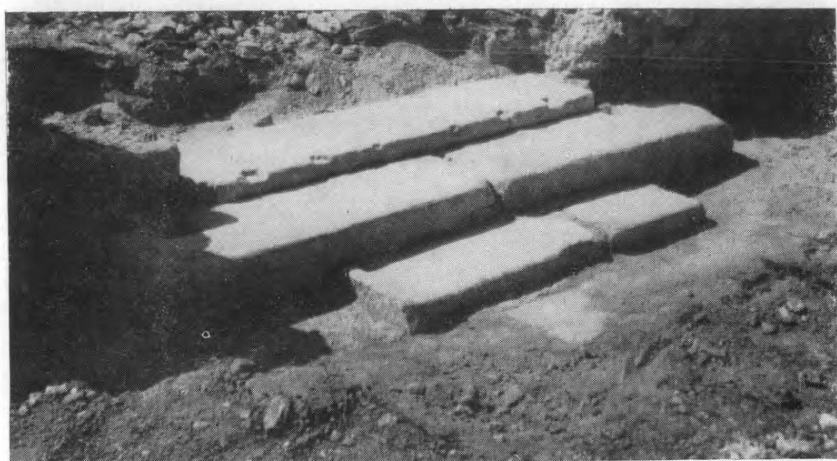
β. Τὰ περιβάλλοντα τὸ ἀνωτέρω ἔμβλημα γεωμετρικὰ κοσμήματα.

α. Γεωμετρικά κοσμήματα τοῦ μέσου διαχώρου τοῦ νάρθηκος.

β. Τὰ πλαίσια τοῦ ψηφιδωτοῦ κοσμήματος τοῦ μέσου κλίτους.

α. Κλίμαξ καθόδου ἀπὸ τοῦ νάρθηκος εἰς τὸν κυρίως ναὸν
κατὰ τὴν βασιλείον πύλην.

β. Τμήμα τοῦ ψηφιδωτοῦ δαπέδου τοῦ μέσου κλίτους νοτίως
τῆς κλίμακος καθόδου εἰς τὸν ναόν.

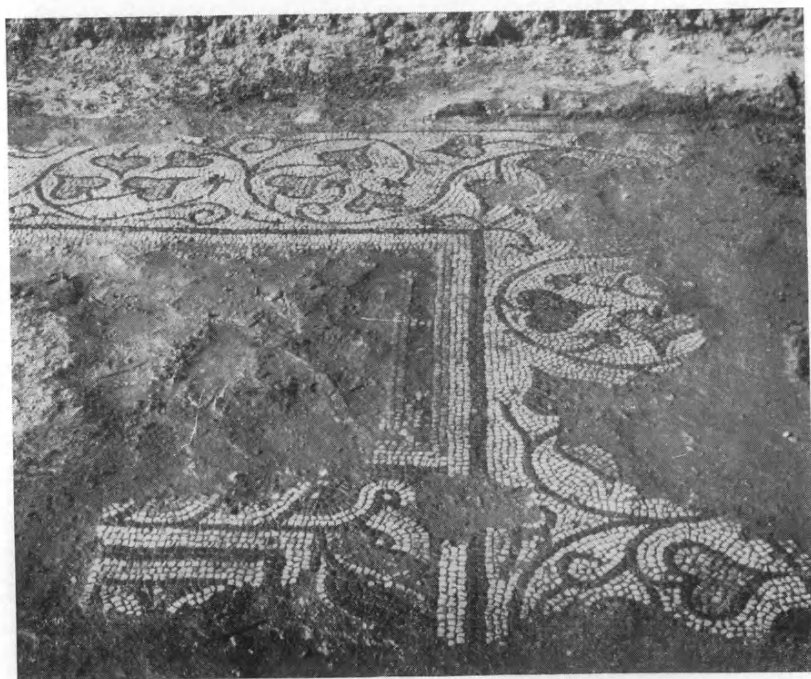
α. Τὸ πρὸς Β. τῆς βασιλείου πύλης τμήμα τοῦ ψηφιδωτοῦ δαπέδου τοῦ κυρίως ναοῦ.

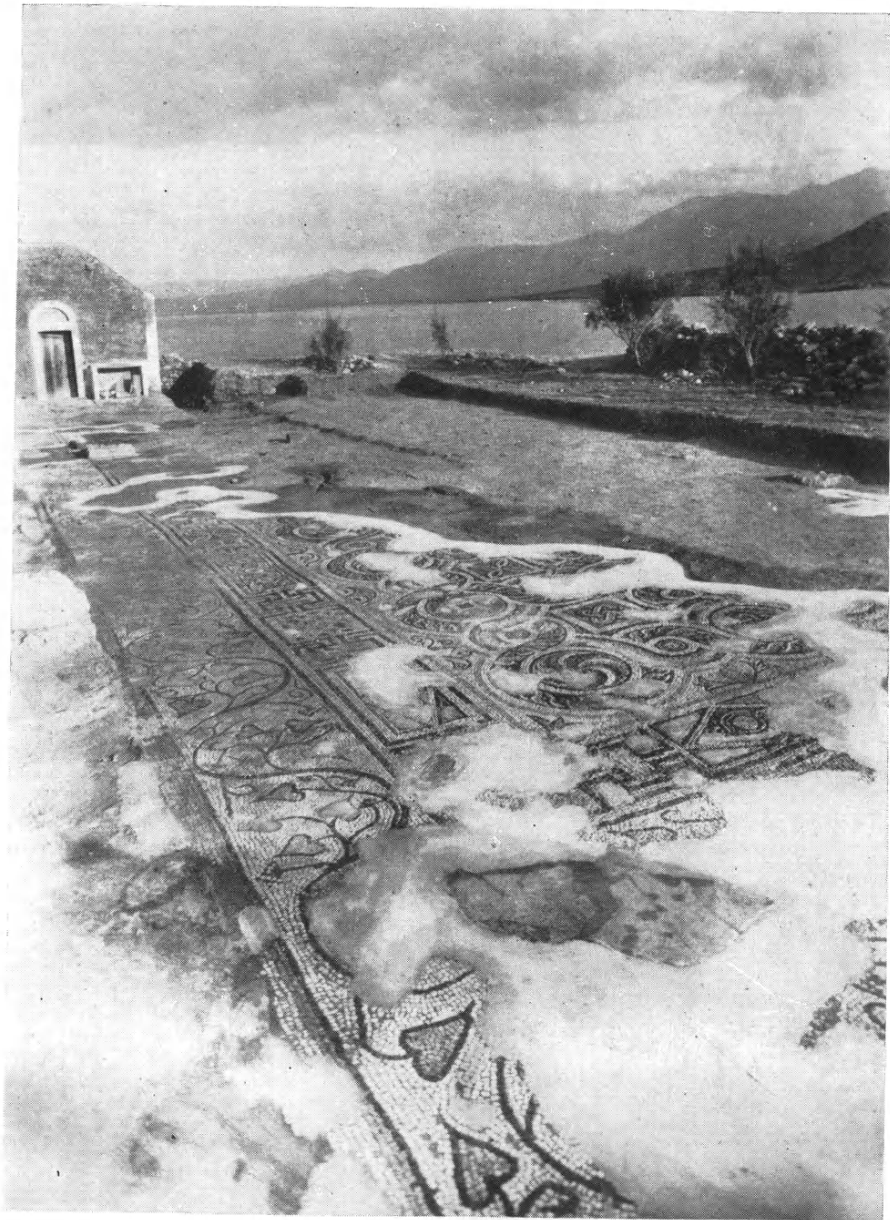
β. Γωνία τοῦ κοσμήματος τοῦ μέσου κλίτους.

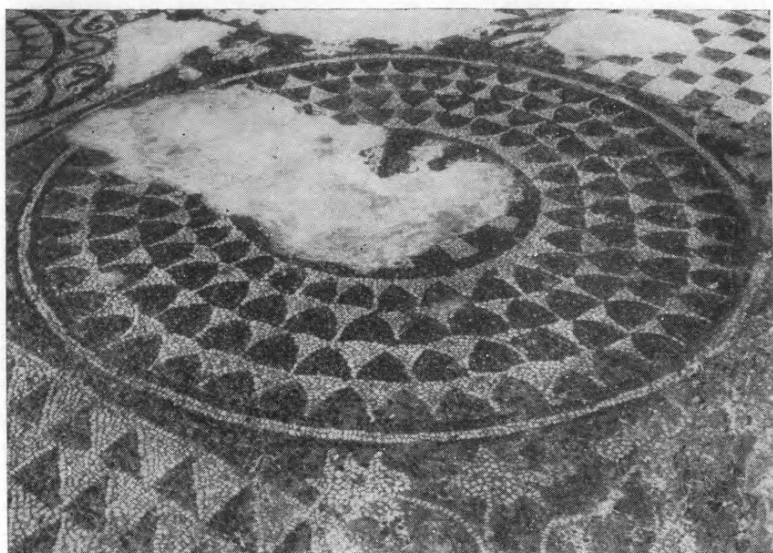
α. Τὸ παρὰ τὸν ἄμβωνα τμήμα τοῦ πλαισίου τοῦ μέσου κλίτους.

β. Γωνία τοῦ μετὰ κισσοφύλλων πλαισίου τοῦ μέσου κλίτους.

Ἀποψις ὁλοκλήρου τοῦ ψηφιδωτοῦ δαπέδου τοῦ μέσου κλίτους ἀπὸ Δ.

α. Διακοσμητικὸν θέμα ψηφιδωτοῦ δαπέδου τῆς βασιλικῆς Ὀλοῦντος.

β. Διακοσμητικὸν θέμα ψηφιδωτοῦ δαπέδου τῆς βασιλικῆς Ὀλοῦντος.

α. Ψηφιδωτὸν διάχωρον μετὰ παραστάσεως ἰχθύων τῆς βασιλικῆς Ὀλοῦντος.

β. Ψηφιδωτὸν διάχωρον μετὰ παραστάσεως ἰχθύων καὶ ἐπιγραφῆς τῆς βασιλικῆς Ὀλοῦντος.

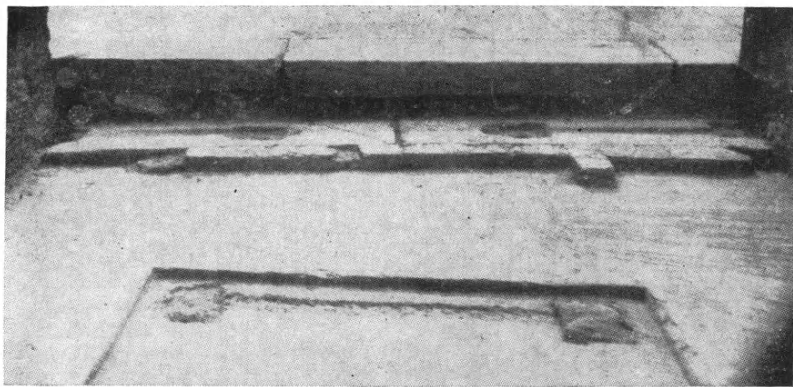
α. Γενική ἄποψις τοῦ ψηφιδωτοῦ δαπέδου τοῦ μέσου κλίτους τῆς βασιλικῆς Ὁλοῦντος.

β. Ψηφιδωτὴ ἐπιγραφὴ δωρητοῦ ἐκ τοῦ κέντρου τοῦ μέσου κλίτους τῆς βασιλικῆς Ὁλοῦντος.

α. Ἡ νέα στρώσις τῆς αὐλῆς τῆς Μ. Δαφνίου.

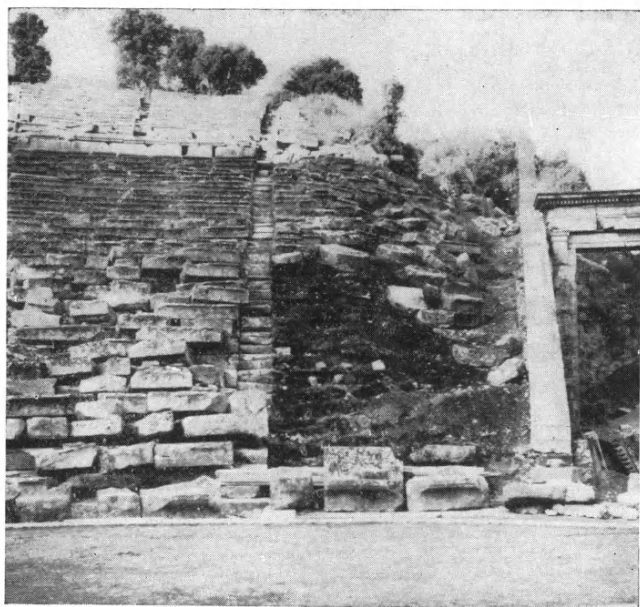
β. Αἱ ἀποκαλυφθεῖσαι βάσεις τοῦ βυζαντινοῦ τέμπλου
καὶ τῆς Ἀγ. Τραπεζῆς τῆς Μ. Δαφνίου.

α. Ἡ ἐλευθερωθεῖσα ἐκ τῶν χωμάτων πρόσοψις τοῦ «μακεδονικοῦ» τάφου τοῦ Δίου.

β. Ὁ ἐπισκευασθεὶς τρουλλίσκος τῆς Παρηγορητίσσης Ἀρετῆς.

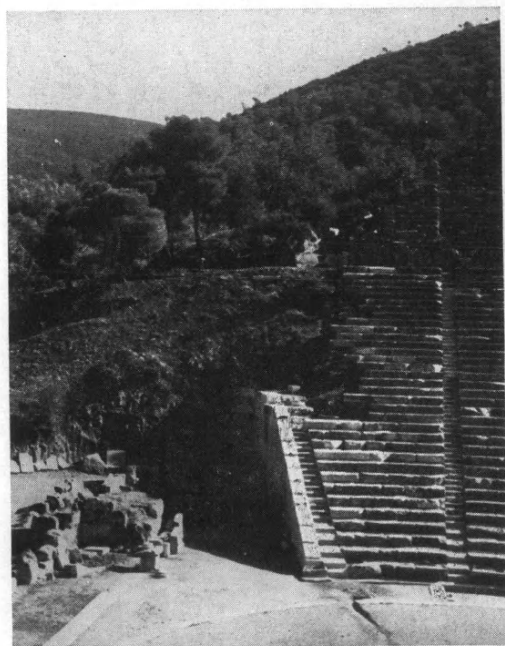
α. Ὡψις τῆς ἄκρας δεξιᾶς κερκίδος τοῦ θεάτρου τῆς Ἐπιδαύρου πρὸ τῆς ἀναστηλώσεως.

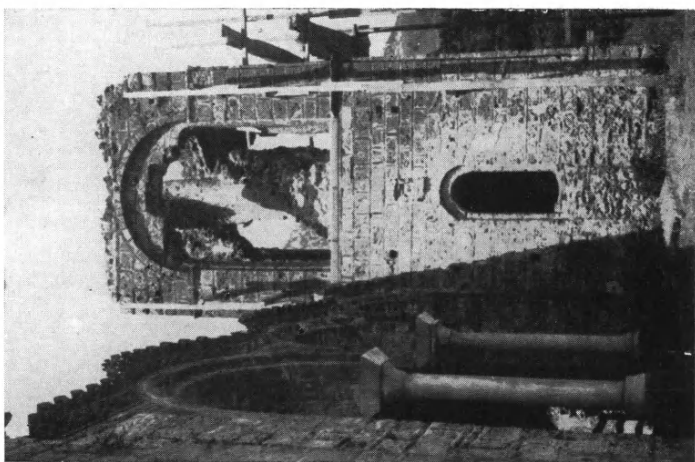
β. Ὡψις τῆς ἄκρας δεξιᾶς κερκίδος τοῦ θεάτρου τῆς Ἐπιδαύρου μετὰ τὰς ἐργασίας τῆς ἀναστηλώσεως.

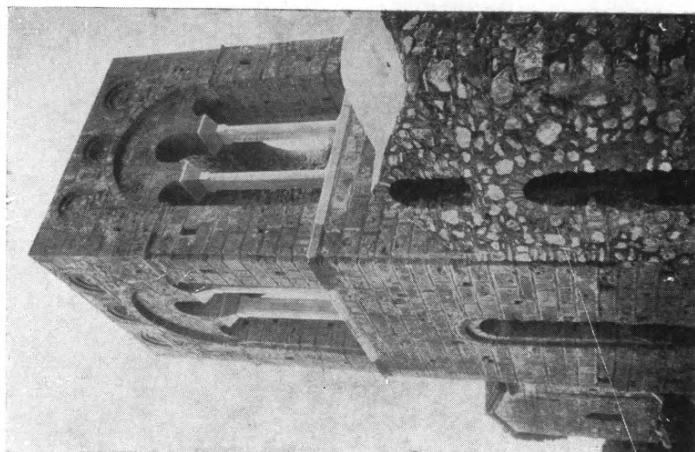
α. Όψις τῆς ἄκρας ἀριστερᾶς κερκίδος τοῦ θεάτρου τῆς Ἐπιδαύρου πρὸ τῆς ἀναστηλώσεως.

β. Όψις τῆς ἄκρας ἀριστερᾶς κερκίδος κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἐργασιῶν τῆς ἀναστηλώσεως.

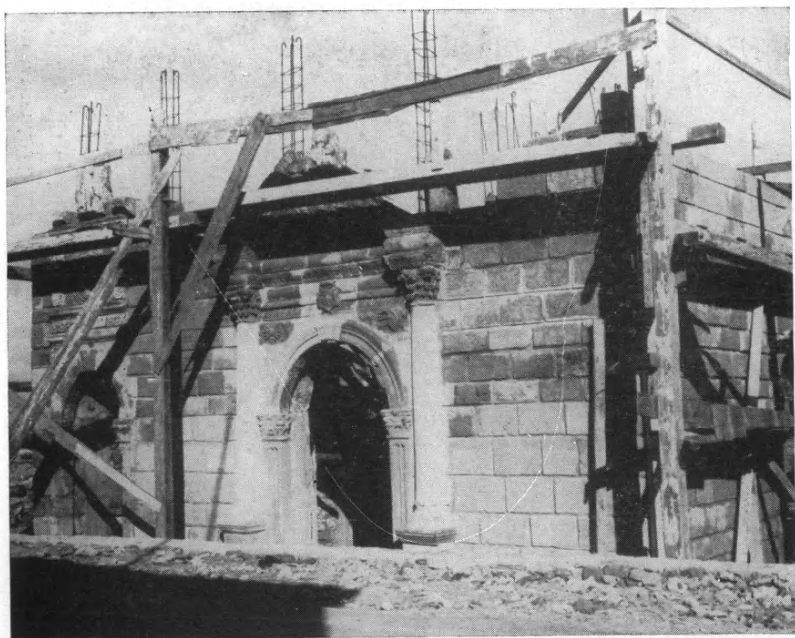
α. Όψεις τοῦ κωδωνοστασίου τῆς Ἀγ. Σοφίας τοῦ Μυστρά πρὸ τῶν ἐργασιῶν ἀναστήλωσεως αὐτοῦ.

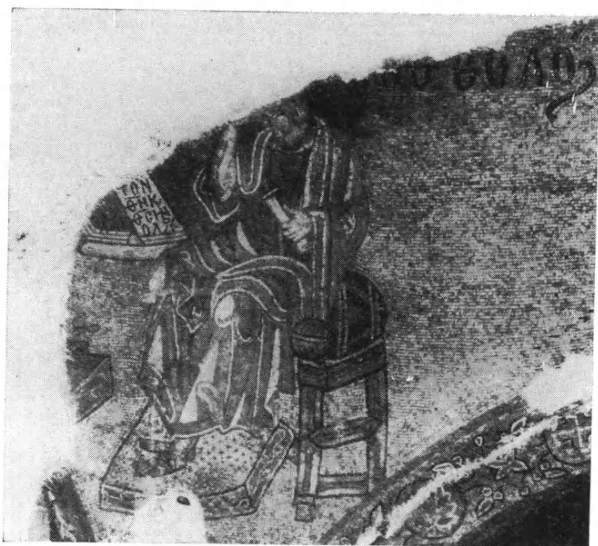
β. Όψεις τοῦ κωδωνοστασίου τῆς Ἀγ. Σοφίας τοῦ Μυστρά μετὰ τὰς ἐργασίας μερικῆς ἀναστηλώσεως αὐτοῦ.

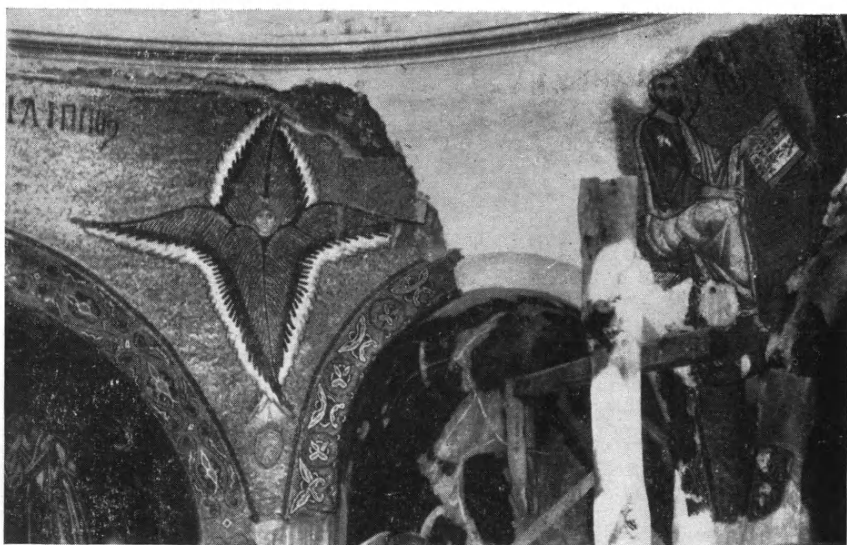
α. Όψεις τοῦ ναοῦ τῆς Παναγίας τῶν Ἀγγέλων τῆς Ζακύνθου εὐθὺς μετὰ τοὺς σεισμοὺς τοῦ 1953.

β. Όψεις τοῦ ναοῦ τῆς Παναγίας τῶν Ἀγγέλων Ζακύνθου περὶ τὸ τέλος τῶν ἐργασιῶν ἀναστηλώσεως αὐτοῦ.

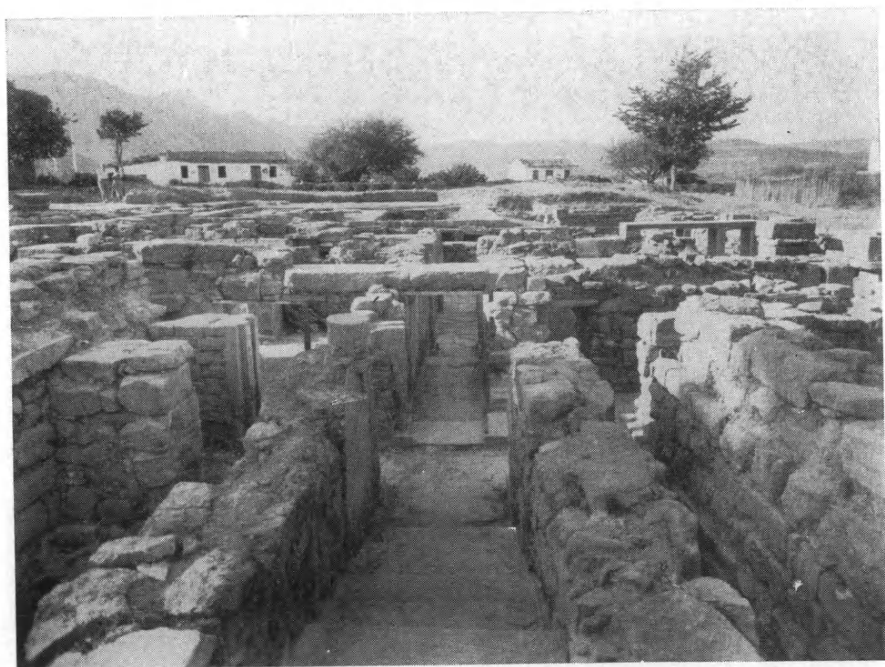
α. Στερεωθὲν ψηφιδωτὸν Ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου ἐπὶ λοφίου τοῦ καθολικοῦ τῆς Ν. Μονῆς Χίου.

β. Στερεωθέντα ψηφιδωτά (Ἐξαπτέρυγον καὶ ὁ Εὐαγγελιστὴς Μάρκος) τοῦ καθολικοῦ τῆς Ν. Μονῆς Χίου.

α. Ὁψις τοῦ Μεγάρου Γ Τυλίσου ἐκ ΒΑ. μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν αὐτοῦ.

β. Ὁψις τοῦ Μεγάρου Γ Τυλίσου ἐκ Ν. μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν αὐτοῦ.

Τύλιος. Ἡ ΥΜ ΙΙΙ βόρειος στοά μετά τὴν ἀποκατάστασιν αὐτῆς.

ΑΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ ΕΣΟΔΩΝ & ΕΞΟΔΩΝ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ 1955

ΜΕΡΟΣ Ι.

Προϋπολογισμοῦ		Εἶδος ἐσόδων	Προϋπολογισθέντα	Εἰσπραχθέντα	Διαφορὰ		Προϋπολογισμοῦ		Εἶδος ἐξόδων	Προϋπολογισθέντα	Συμπληρωματικαὶ πιστώσεις	Δαπανηθέντα	Πραγματοποιηθέντα	Διαφορὰ ἐπὶ ἔλαττον
Κεφάλ.	Ἄρθρον				Ἐπὶ πλεόν	Ἐπὶ ἔλαττον	Κεφάλ.	Ἄρθρον						
Α'	1-1-17	Μερίσματα καὶ τόκοι	693.000.—	747.508.20	54.508.20	—	Α'	1-1-10	Μισθοὶ καὶ ἐπιδόματα	292.000.—	—	112.756.—	112.756.—	179.244.—
	2-1	Μισθώματα	—	—	—	—		2 1-2	Ἔξοδα Γραφείων	180.000.—	—	84.656.05	84.656.05	95.343.95
	3-1	Ἀντίτιμον Δημοσιευμάτων	60.000.—	50.131.50	—	9.868.50		3-1-1	Ἔξοδα Βιβλιοθήκης	100.000.—	—	44.809.—	44.809.—	55.191.—
	3-2	Ἀντίτιμον δημοσ. «Ἀρχαῖοι τόποι καὶ Μουσεῖα τῆς Ἑλλάδος»	14.000.—	17.846.—	3.846.—	—		4-1-1	Ἐπιπλα καὶ ἐπισκευαὶ αὐτῶν.....	20.000.—	—	4.060.—	4.060.—	15.940.—
Β'	1-1	Εἰσφορὰὶ ἐταίρων.....	12.000.—	11.480.—	—	520.—	Β'	1-1	Ἀνασκαφαὶ καὶ μελέται	700.000.—	—	738.344.60	656.623.10	43.376.90
	2-1	Συμμετοχὴ τῆς Ἑταιρείας ἐπὶ τῶν εἰσπράξεων τῶν Κρατ. Λαχείων..	4.000.000.—	2.661.610.—	—	1.338.390.—		1 2	Ἀναστηλώσεις ἀρχαίων μνημείων.....	700.000.—	—	699.202.40	691.140.90	8.859.10
Γ'	1-1	Ἐκ πωλήσεως ἀχρήστου ὑλικοῦ κλπ.	1.000.—	—	—	1.000.—		1-3	Ἀνέγερσις, ἐπισκευὴ καὶ ἀνασυγκρότησις Μουσείων καὶ φυλακείων	1.000.000.—	—	419.597.—	343.717.—	656.283.—
	1-2	Ἐξ ἀπροβλέπτων ἐσόδων	8.500.—	22.296.60	13.796.60	—		1-4	Διὰ πλουτισμὸν Βιβλιοθηκῶν τῶν Μουσείων	50.000.—	—	—	—	50.000.—
	1-3	Ἐξ ἐσόδων κεκλ. χρήσεων.....	1.500.—	177.70	—	1.322.30		1-5	Δι' ἀνασυγκρότησιν Ἑθνικ. Ἀρχ. Μουσείου	100.000.—	—	100.000.—	100.000.—	—
Δ'	1	Ἐκ περισσευμάτων παρελθόντων οἰκονομικῶν ἐτῶν	5.920.000.—	5.920.000.—	—	—		1-6	» » Μουσείου Ἀκροπόλεως..	50.000.—	—	50.000.—	50.000.—	—
								1-7	» ἀνέγερσιν Μουσείων Ἑπτανήσου.....	1.500.000.—	—	—	—	1.500.000.—
								2-1	Δημοσιεύματα	500.000.—	—	275.424.10	274.724.10	225.275.90
								2 2-4	» «Ἀρχ. τόποι καὶ Μουσ. τῆς Ἑλλάδος»	70.000.—	—	585.—	585.—	69.415.—
								3-1	Συνδρομαὶ εἰς περιοδικὰ καὶ βιβλία ἀρχαιολογ.	15.000.—	—	14.025.—	14.025.—	975.—
								3-2	Ὑποτροφίαι	200.000.—	—	33.294.—	33.294.—	166.706.—
								4-1	Διδασκαλία	30.000.—	—	405.—	405.—	29.595.—
							Γ'	1-1	Διάφορα ἔξοδα.....	100.000.—	—	38.619.20	38.619.20	61.380.80
								2-1	Εἰσφορὰ τῆς Ἑταιρείας εἰς τὸ Ι.Κ.Α.	100.000.—	—	26.411.—	24.333.—	75.667.—
								3-1	Διὰ διάφορα ἔξοδα κεκλεισμένων χρήσεων.....	33.000.—	—	4.174.50	4.174.50	28.825.50
								4 1	Ἀπρόοπτα καὶ ἀπροβλέπτα ἔξοδα.....	50.000.—	—	22.018.—	22.018.—	27.982.—
							Δ'	1-1	Ἀμοιβὴ ἀρχιτέκτονος νέου μεγάρου	270.000.—	—	62.778.50	62.778.50	207.221.50
								1-2	Ἔξοδα ἐπιβλέψεως νέου μεγάρου.....	50.000.—	44.375.—	94.375.—	94.375.—	—
								1-3	Ἔξοδα ἐπιστάσις νέου μεγάρου	50.000.—	—	27.796.50	27.796.50	22.203.50
								2-1	Ἔξοδα ἀνεγέρσεως νέου μεγάρου	2.500.000.—	3.728.849.35	6.228.849.35	6.228.849.35	—
								2 2	Ἔξοδα συσκευασίας καὶ μεταφορᾶς	50.000.—	—	14.120.—	14.120.—	35.880.—
								2-3	» ἐπιπλώσεως νέου μεγάρου.....	1.500.000.—	—	5.100.—	5.100.—	1.494.900.—
							Ε'	1-2	Ἀποθεματικά	500.000.—	—	—	—	500.000.—
			10.710.000.—	9.431.050.—	72.150.80	1.351.100.80				10.710.000.—	3.773.224.35	9.101.400.20	8.932.959.20	5.550.265.15

Ἀνάλυσις τοῦ Κεφαλαίου Α', ἄρθρον 3.
Ἀντίτιμον Δημοσιευμάτων.

1) Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίς	Δοχ.	26.312.—
2) Πρακτικὰ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας.....	»	7.645.—
3) Π. Καββαδία-Γ. Καβερᾶν. Ἀνασκαφὴ τῆς Ἀκροπόλεως, 1906/7	»	300.—
4) Χρ. Τσούντα. Αἱ Προϊστορικαὶ ἀκροπόλεις Διμηνίου καὶ Σέσκλου. 1908....	»	840.—
5) Γ. Παπαβασιλείου. Περὶ τῶν ἐν Εὐβοίᾳ ἀρχαίων τάφων. 1910	»	117.—
6) Κ. Κουρουνιώτου. Κατάλογος Μουσείου Λυκοσούρας. 1911	»	30.—
7) Ἀ. Κεραμοπούλλου. Τοπογραφία τῶν Δελφῶν. 1912-1917	»	12.—
8) Βαλ. Στάη. Τὸ Σούνιον καὶ οἱ ναοὶ Ποσειδῶνος κλπ. 1920	»	367.50
9) Γ. Ε. Μυλωνᾶ. Ἡ Νεολιθικὴ ἐποχὴ ἐν Ἑλλάδι. 1928	»	247.50
10) Ἰωάν. Γενναδίου. Ὁ Λόρδος Ἑλγιν. 1930	»	37.50
11) Γεωργίου Σωτηρίου. Χριστιανικαὶ Θῆβαι. 1931	»	240.—
12) Ν. Κοντολέοντος. Τὸ Ἐρέχθειον. 1949	»	345.—
13) Φοῖβον Σταυροπούλλου. Ἡ Ἀσπίς τῆς Ἀθηνᾶς Παρθένου. 1950	»	105.—
14) Ἀνδρ. Ευγγροπούλου. Συλλογὴ Ἑλένης Σταθάτου. 1950	»	224.—
15) Μαρκέλλου Μιτσῶ. Ἀργολικὴ Προσωπογραφία. 1952	»	96.—
16) Γεωργίου καὶ Μαρίας Σωτηρίου. Ἡ Βασιλικὴ τοῦ Ἀγ. Δημ. Θεσσαλονίκης. Κείμενον, Λεύκωμα. 1952	»	2.300.—
17) Ἀν. Ὁρλάνδου. Εὐλόστεγος Βασιλικὴ τῆς Μεσογειακῆς Λεκάνης Α' τόμ. 1952	»	3.255.—
18) » » » » » » Β' » 1954	»	7.175.—
19) Β. Λεονάρδου. Ἡ Ὀλυμπία. 1901.....	»	483.—
20) Ἀντ. Κεραμοπούλλου. Ὁδηγὸς τῶν Δελφῶν. 1935.....	»	8.028.—
21) Κ. Κουρουνιώτου. Ὁδηγὸς Ἐλευσίνος. 1936 (ἀγγλιστὶ)	»	673.—
22) » » » » (ἐλληνιστὶ)	»	955.—
23) Ν. Κοντολέοντος. Ὁδηγὸς τῆς Δήλου. 1950	»	8.190.—
Σύνολον	Δοχ.	67.977.50

Ἐν Ἀθήναις τῇ 31ῃ Δεκεμβρίου 1955

Ὁ Ταμίας
Ν. ΠΟΥΡΝΑΡΑΣ

Ὁ Λογιστὴς
ΑΝΤΩΝΙΑ ΠΑΝΤΑΖΟΠΟΥΛΟΥ

Ἀνάλυσις τοῦ Κεφαλαίου Β', ἄρθρον 1.

	Πιστώσεις	
	Διατεθεῖσαι	Ἀδιάθετοι
1) Ἀνασκαφαί, μελέται καὶ ἀπαλλοτριώσεις	738.344.60	81.721.50
2) Ἀναστηλώσεις	699.202.40	8.061.50
3) Ἐπισκευαὶ Μουσείων καὶ Φυλακείων	419.597.—	75.880.—
	1.857.144.—	165.663.—

Σύγκρισις πραγματοποιηθέντων
ἐσόδων καὶ ἐξόδων

Α' Ἔσοδα	Δοχ.	9.431.050.—
Β' Ἔξοδα	»	8.932.959.20
Περίσσειμα τῆς χρήσεως.....	»	498.090.80